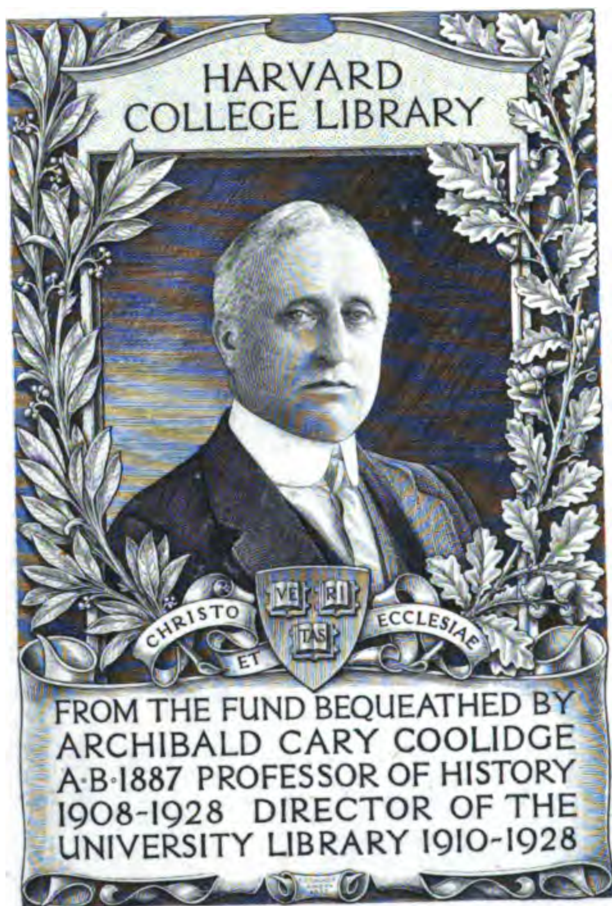

HARVARD
COLLEGE LIBRARY
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS
FROM THE FUND BEQUEATHED BY
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
A·B·1887 PROFESSOR OF HISTORY
1908-1928 DIRECTOR OF THE
UNIVERSITY LIBRARY 1910-1928

ARCHIEVEN

VOOR HET

NEDERLANDSCHE KRIJGSWEZEN.

JOURNAAL VAN ANTHONIS DUYCK.

GEDRUKT BIJ GEBR. GIUNTA D'ALBANI.

JOURNAAL

VAN

ANTHONIS DUYCK,

ADVOKAAT-FISKAAL VAN DEN RAAD VAN STATE.

(1591—1602)

UITGEGEVEN OP LAST VAN HET DEPARTEMENT VAN OORLOG,

MET INLEIDING EN AANTEEKENINGEN

DOOR

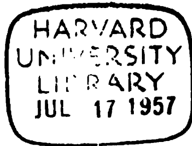
LODEWIJK MULDER,

KAPITEIN DER INFANTERIE.

EERSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE, MARTINUS NIJHOFF. | ARNHEM, D. A. THIEME.

1862.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JUL 17 1957

VOORREDE.

In de zitting van den 8sten Maart 1858 van de Afdeeling Letterkunde der Koninklijke Akademie van Wetenschappen werd door den Kolonel Knoop een voorstel gedaan, waarvan de strekking was, door een onderzoek in het Rijks Archief en in andere verzamelingen stukken en oorkonden voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis op te sporen, om daarvan later de belangrijkste en der algemeene aandacht waardigste in het licht te geven. Dat denkbeeld verwierf algemeenen bijval en nog in dezelfde vergadering werden twee leden, de heeren Bosscha en Bakhuizen van den Brink uitgenoodigd, omtrent dit onderwerp een rapport uit te brengen.

Dit rapport [1] werd in de zitting van den 14den Junij daaraanvolgende gelezen, en wanneer er nog eenige twijfel had kunnen bestaan omtrent de waarschijnlijkheid, dat het opsporen, onderzoeken en uitgeven van tot dusverre ongekende of ongebruikte bronnen voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis tot gewigtige resultaten zou leiden, die waarschijnlijkheid is door dat veelomvattend en met grondige kennis van zaken opgemaakt verslag

[1] Het is te vinden in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, en daaruit met eenige aanteekeningen overgenomen in den Militaire Spectator, III Serie, 3de deel, bl. 527 en volgg.

tot volkomen zekerheid geworden. Daaruit toch bleek het, welk een groot aantal dier bescheiden in de verschillende archieven en bijzondere verzamelingen grootendeels nog ongebruikt aanwezig zijn, en hoeveel onschatbare bouwstoffen daar verborgen liggen, die, kritisch onderzocht, geschift en geordend, het eenige middel zijn om de Nederlandsche krijgsgeschiedenis te brengen op de hoogte van onzen tijd, welke teregt de historische wetenschap in de eerste plaats gebaat acht door grondige bronnenstudie.

De Akademie vereenigde zich met de conclusiën van het rapport, waarbij onder anderen de overtuiging uitgesproken werd van het hooge gewigt om den voorraad van belangrijke bouwstoffen voor onze krijgsgeschiedenis nader te onderzoeken en, zoo verre noodig, bekend te maken, terwijl tevens tot bereiking van dat doel, hetwelk boven de middelen en krachten der Akademie lag, de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat aan het Departement van Oorlog een historische afdeeling wierd ingerigt, zoo als die te Parijs bij het *Dépôt général de la guerre* bestaat.

Een en ander ter kennis van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken gebragt, en door dezen aan zijnen ambtgenoot van Oorlog, den Generaal Majoor van Meurs, medegedeeld, had ten gevolge, dat door laatstgenoemde het onderwerp in overweging werd genomen, en tevens het noodige werd voorbereid om zooveel mogelijk aan het voorstel der Akademie gevolg te geven. Na zijne aftreding werd de zaak door zijnen opvolger, den Kolonel Jhr. de Casembroot tot rijpheid gebragt en aan Z. M. den Koning voorgedragen, waarop door Hoogstdenzelven werd bepaald, dat ter bevordering van het doel, door de Koninklijke Akademie beoogd, aanvankelijk zou worden overgegaan tot de uitgave van het Journaal van Anthony Duyck, hetwelk zich in handschrift op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage bevindt, omtrent welk geschrift de heeren Bosscha en Bakhuizen van den Brink in hun Verslag aan de Akademie den wensch reeds hadden geuit, « dat mogt, op welk eene wijze dan ook, aan het plan uitvoering worden gegeven, de proefneming werd begonnen met dit belangrijk handschrift van Maurits vriend en krijgsmakker ».

Dat dit Journaal, zelfs zonder een meer uitvoerig onderzoek, door de

beide verslaggevers een belangrijk handschrift mogt genoemd worden, kan reeds a priori worden afgeleid uit den naam des schrijvers en het ambt van Advokaat Fiskaal van den Raad van State, hetwelk hij bekleedde in de dagen, over welke zijne aanteekeningen loopen, terwijl de gewigtige betrekkingen, tot welke hij later geroepen wérd, en de plaats, welke hij in de geschiedenis inneemt, een waarborg opleveren voor zijne veelomvattende kennis en de juistheid van zijn oordeel.

Anthony Duyck, afkomstig uit een aanzienlijk Hollandsch geslacht, welks stamouders waren Gijsen Duyck, die tusschen 1230 en 1270 leefde, en een Vrouwe van der Mark, [1] was een zoon van Gijsbert Duyck, Heer van Oud Karspel en in 1580 Schout te Hoorn; zijn geboortejaar schijnt tusschen het jaar 1560 en 1570 gesteld te moeten worden.

Na in de regten te hebben gestudeerd werd hij den 4den October 1589 tot Advokaat-Fiskaal van den Raad van State benoemd [2], in welke betrekking hij verpligt was het leger te velde te volgen, waardoor hij dus in staat was gesteld tot het maken van belangrijke aanteekeningen, en bij zijnen naam op den titel zijns werks kon voegen, dat hij «in meest alle de belegeringen present geweest is ende sulcx daegelijcx geannoteert heeft». Den 31sten Mei 1602 werd hij, na het overlijden van Johan de Rechtere, uit een drietal — Anthony Duyck, Harman Verbies en Dirck van Berckel — dat door de Staten van Holland aan Prins Maurits was aangeboden, door dezen tot Griffier van den Hove van Holland gekozen, welke betrekking hem evenwel niet verhinderde ook in dat jaar (het laatste waarover zijn Journaal loopt) het leger te velde te volgen, daar de Penningmeester van de Griffie, Jacob Heerman, op Duycks verzoek, bij acte van het Hof van den 4den Junij 1602 geauthoriseerd werd, om gedurende zijne afwezigheid de Raadkamer te bedienen.

Den 9den November 1618 werd hij met den heer van Swieten uit de

[1] Het wapen van het geslacht Duyck is een veld van goud, beladen met drie Duycken (ganzen) van sabel en een zuil van keel (Balen, beschrijving van Dordrecht, II, bl. 1049).

[2] Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 41. (Rijks Archief, M. S.)

edelen, en Hugo Muys van Holy uit Dordrecht, Reinier Pauw, Burgemeester van Amsterdam, en Bruninck, Secretaris van Enkhuizen, door de Staten van Holland aangesteld tot het onderzoek in de zaak van Oldenbarnevelt, de Groot en Hogerbeets. Deze opdragt, tegen welke hij herhaaldelijk protesteerde, werd hem gegeven «mits den Fiscaal Kinschot den Heer Advocaet bestaet in maeghschap» en kort daarna werd hij met Laurens Sylla uit Gelderland en Pieter van Leeuwen uit Utrecht, Fiskaal bij de gedelegeerde regters. Na afloop van het regtsgeding werd hij, bij het overlijden van Mr. François Vranck, tot Raadsheer in den Hoogen Raad van Appel der landen van Holland en Zeeland bevorderd (Resol. van de Staten van Holland, 4 Oct. 1619), en den 22sten Januarij 1621, bij keuze uit het drietal: Duyck, de Wit en Pauw, tot Raadpensionaris van Holland aangesteld. Hij was de eerste Raadpensionaris, die als gewoon lid ter Vergadering der Staten-Generaal werd gelastigd (Resol. van de Staten van Holl., 9 Maart — 8 April 1621), en bleef zijne gewigtige betrekking bekleeden tot aan zijnen dood, die den 13den September 1629 voorviel. Hij was tweemaal gehuwd geweest; zijne eerste vrouw, Elisabeth de Michely, schonk hem drie dochters, Kornelia, Maria en Anna, waarvan de eerste met Kornelis van Westreenen en de tweede met Pieter van Leeuwen de Leydis huwde.

Het door Duyck nagelaten Journaal is in zeven boeken verdeeld, die het tijdvak van 1591 tot en met 1602 omvatten. Zes van die boeken evenwel zijn slechts voorhanden, daar het vierde, hetwelk de jaren 1598 en 1599 behelst, verloren is gegaan, en reeds ontbrak toen het manuscript door de Koninklijke Bibliotheek, aan welke het thans nog behoort, werd aangekocht. Herhaalde pogingen om dit ontbrekende gedeelte op te sporen zijn vruchteloos gebleven, doch daar de mogelijkheid nog immer bestaat, dat het hier of daar aanwezig is, nemen wij deze gelegenheid waar om een dringend beroep te doen op allen, die in onzen arbeid belang mogten stellen, ten einde in de archieven of andere verzamelingen, welke binnen hun bereik liggen, eenige nasporingen te doen, die welligt het vermiste vierde boek aan het licht zouden kunnen brengen. Daar het moge-

lijk ware, dat de titel of andere onmiddellijke kenteekenen ontbraken, hebben wij een facsimile van eene bladzijde uit het eerste boek hierachter gevoegd. Het origineel, met uitzondering van het laatste gedeelte van het zesde en het geheele zevende boek, is met hetzelfde geregelde schrift door Duyck eigenhandig geschreven, zoo als ons uit de vergelijking met oorspronkelijke stukken op het Rijks-Archief gebleken is. Het heeft behoord tot de verzameling van manuscripten en boeken van Jan de Witt [1], en volgens Wagenaar (XI deel, bl. 112) berustte het in het midden der vorige eeuw onder den heer Pieter Rendorp, Burgemeester van Amsterdam [2]. Later is het overgegaan in de bibliotheek van den heer Jan Schouten te Dordrecht, en kwam in 1853 door aankoop in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

Wat nu eindelijk den inhoud van het Journaal aangaat, Duyck zelf heeft het gekarakteriseerd, door op zijn titel te vermelden, dat het «meestal niet dan de naeckte effecten van de notabelste geschiedenissen» inhoudt. De stijl verheft zich slechts zeer zelden boven den gewonen kronijkstijl van die dagen, maar is helder en duidelijk. Het is in den regel de naauwlettende toeschouwer, die spreekt, die verhaalt wat hij gezien en bijgewoond heeft, maar die ook menigmaal zijne eigene opmerkingen en oordeelvellingen in zijn verhaal vlecht, en dikwijls kort en krachtig zijne goed- en afkeuring op niet dubbelzinnige wijze te kennen geeft. Maar die beschouwingen zijn hier nevenzaak, en te vergeefs zou men bij hem dat navorschend doordringen in het innerlijk wezen der gebeurtenissen, dat blootleggen van de verborgenste beweegredenen en drijfveeren der handelende personen, dat schilderen van karakters en zeden zoeken, waardoor vele andere gedenkschriften niet alleen tot zulke schatbare bijdragen voor de

---

[1] In den Catalogus dier verzameling (Dordrecht 1701) komt het Journaal in zeven boeken voor op pag. 68, onder N°. 124, 4to.

[2] Onder de handschriften der Bibliotheca Rendorpiana, the entire library of the late learned John Rendorp of Marquette and Amsterdam, die den 28sten Februarij 1825 en volgende dagen door Sotheby te Londen werd verkocht, wordt niets gevonden, dat aan een gedeelte van Duycks Journaal kan doen denken.

intieme kennis van lang vervlogen tijdperken, maar ook tot eene onderhoudende en ook voor het algemeen steeds belangwekkende lektuur gestempeld worden. Doch dat gemis wordt bij hem grootelijks opgewogen door den overvloed van détails, welke hij mededeelt, waartoe ook de vorm van zijn werk, dat nagenoeg onafgebroken van dag tot dag de gebeurtenissen wedergeeft, noodzakelijk aanleiding gaf.

Voor de krijgsgeschiedenis, en vooral ook voor de geschiedenis van het krijgswezen, bevatten zijne aanteekeningen eene rijke schat van wetenswaardige bijzonderheden. Nu eens betreffen zij de zamenstelling en de sterkte van het leger der Republiek in die dagen, of geven eene gedétailleerde beschrijving van opstellingen voor het gevecht of indeelingen voor belangrijke marschen: dan weder zijn het omstandige relazen der voornaamste gevechten, als dat aan de Lippe in 1596, den strijd bij Turnhout en vooral den slag bij Nieuwpoort, waarvan de beschrijving die van alle andere gelijktijdige schrijvers in uitvoerigheid en naauwkeurigheid verre achter zich laat, en ook door Prins Maurits zelven als de beste werd geroemd. Maar vooral voor de geschiedenis van den vestingoorlog in dat tijdperk vinden wij hier eene menigte gegevens. Dag voor dag wordt alles medegedeeld, voet voor voet wordt de voortgang der aanvalswerken gevolgd in de merkwaardige belegeringen van Steenwijk, Coeverden, Geertruidenberg, Groningen, Grol, Grave, enz. Wanneer wij dan ook in Duyck's Journaal eene menigte bijzonderheden aantreffen, die voor de geschiedenis van zijnen tijd in het algemeen van veel belang zijn, is het toch hoofdzakelijk uit een krijgs-historisch oogpunt, dat er het meeste gewigt aan moet worden toegekend, daar het juist op dat terrein zeer veel aanvult, wat uit den aard der zaak, zelfs bij onze meest uitvoerige gelijktijdige schrijvers, minder gedétailleerd gevonden wordt.

Of het Journaal reeds vroeger door onze geschiedschrijvers is geraadpleegd geworden, is eene vraag, die moeijelijk met zekerheid kan beantwoord worden. Wagenaar (Vad. Hist., XII, bl. 112) zegt, dat Bor zich, zoo ver hij gaat, heeft kunnen bedienen van de gedenkschriften der krijgsbedrijven van Maurits door den Raadpensionaris A. Duyck. Eene oplettende ver-

gelijking van onderscheidene gedeelten van Bor's geschriften met het dagboek van Duyck stelt het buiten eenigen twijfel, dat beiden met elkander in betrekking geweest zijn; er zijn zelfs bij Bor geheele volzinnen, waarin nagenoeg letterlijk de woorden van Duyck gebezigd worden. En toch is er, in weerwil van Wagenaar's verzekering, eenigen twijfel bij ons gerezen, of hij werkelijk bij het zamenstellen van zijn geschiedverhaal het Journaal heeft geraadpleegd. Hij haalt namelijk nu en dan brieven aan, door Duyck uit het leger geschreven (bijv. in het XXXII boek, bl. 42 en 46, in het XXXV boek, bl. 482, in het XXXVI boek, bl. 55), die hem minder volledige berigten geven dan hij in het Journaal had kunnen vinden, terwijl hij op meer dan ééne plaats, waar hij nagenoeg de eigen woorden van Duyck bezigt, uit gelijktijdige brieven van andere personen nadere bijzonderheden laat volgen, welke even goed in het Journaal staan opgeteekend. Het komt ons daarom veeleer waarschijnlijk voor, dat hij in de gelegenheid is geweest, bijzondere aanteekeningen van Duyck te raadplegen. Dit vermoeden krijgt te meer grond, wanneer men zich herinnert, dat uit een brief van Hooft, van den 19den December 1631, aan Gerard van Zanten geschreven [1], kan afgeleid worden, dat Duyck bij uitersten wil beperkende bepalingen omtrent de uitgave van zijne gedenkschriften had gemaakt. «tGeen UEd.,» zegt Hooft, «van d'uiterste wille des Heeren Duiks vermeldt, drijft mij wel tot de vreeze, nocht niet tot wanhoop toe. 't Is niet nieuws, dat zoodane persoonadje hunne gedenkenissen verbieden met hun lijk uit te gaan; maar zelden dat zij die ter eeuwige duisternis verwijzen. Zijn Ed. zal misschien haare gevankenis aan eenig getal van jaaren gebonden hebben, die af konnen loopen, eer zij mij te staade zullen koomen. Niettemin zoo UEd. achter den slag van Vlaanderen, zoo bescheidelijk, zelfs naa 's Veldtheeren oordeel beschreeven, oft eenige andere stukken derzelve weet te raaken, zal achten dat ik mijn geluk en UEd. vriendtschap te danken heb: gemerckt d'onzeekerheidt van 't geheel te verwerven.»

---

[1] Hooft's brieven, N°. 314, bl. 251.

Het is dus niet wel aan te nemen, dat Duyck zijne aanteekeningen, waarin dan ook een tal van oordeelvellingen voorkomen, die menigen tijdgenoot niet aangenaam konden zijn, gedurende zijn leven ter inzage, ten minste zeker niet tot gebruik, zou hebben afgestaan.

De bewering van enkele schrijvers, dat van Meteren het journaal als bouwstof voor zijn geschiedverhaal gebezigd zou hebben, berust, zoo ver wij weten, alleen op ééne plaats uit diens voorrede, waarin hij zegt: «Wij hebben mede behulp gehad van de Memoriën van Heer Jacques de Grijze, geweest Generael van de Vivres, van Mr. Anthonis Duyck, geweest Fiscael van de Generaliteyt en van andere meer goede Heeren en vrienden, die wij ten hoogsten daerover te dancken hebben.» Hier staat evenwel niet anders te lezen, dan dat van Meteren, behalve van de memoriën van de Grijze, die overleden was, nog hulp gehad heeft van Duyck en andere heeren en vrienden.

Wij gelooven dus, dat het getal jaren, waaraan de «gevankenis dezer gedenkenissen» gebonden was, nu eerst is afgeloopen, en achten, dat met den inhoud van dit journaal een nieuwe en rijke bron van wetenswaardige bijzonderheden, deels voor de staatkundige, maar bovenal voor de krijgskundige geschiedenis van de laatste jaren der 16de en de eerste der 17de eeuw geopend is.

Het lag in den aard van onzen arbeid, dat het krijgshistorisch element op den voorgrond moest treden, zoowel bij de keuze der aanteekeningen, welke wij hier en daar aan den oorspronkelijken tekst hebben toegevoegd, als bij de behandeling der Inleiding, welke wij aan het journaal hebben doen voorafgaan. In deze laatste hebben wij den toestand, waarin het land zich bij het begin van den offensieven oorlog in 1591 bevond, in korte trekken geschetst, de redenen, zoowel van strategischen als van politieken aard, die op het plan van den veldtogt van dat jaar invloed hebben uitgeoefend, nagegaan, en eindelijk een overzigt gegeven van de inrigting van het leger der Republiek op dat tijdstip

Ten slotte blijft ons nog de aangename verpligting over, onzen dank te betuigen voor de belangstellende ondersteuning, welke wij van verschillende

zijden bij onzen arbeid hebben mogen ondervinden. Niet alleen aan den Rijks-Archivaris, den heer Bakhuizen van den Brink, van wien de heer van Deventer het onlangs in zijne voorrede der « Gedenkstukken van Oldenbarnevelt » met zooveel waarheid getuigde: « dat het zijn welverdiende, maar zeker niet ligt te verkrijgen roem is, dat hij zijnen naam aan alle belangrijke geschriften onzer dagen over de geschiedenis des vaderlands verbonden heeft », zijn wij grooten dank verschuldigd voor de onvermoeide welwillendheid, waarmede hij ons steeds met raad en daad heeft bijgestaan en voorgelicht bij onze werkzaamheden aan het Rijks-Archief, maar ook aan den heer Groen van Prinsterer, die ons met de meeste voorkomendheid tot het raadplegen van eene menigte stukken uit het Archief van Zijne Majesteit in staat stelde. Menige opheldering hadden wij overigens te danken aan de bereidwilligheid, waarmede de heer van Deventer het eerlang uit te geven tweede deel van zijne Gedenkschriften van Johan van Oldenbarnevelt ter onzer beschikking stelde, aan de mededeelingen van eenige stedelijke Archivarissen, die wij herhaaldelijk en nimmer te vergeefs raadpleegden, en eindelijk — om de woorden van van Meteren tot de onze te maken — « aen andere meer goede Heeren en vrienden, die wij ten hoogsten daerover te dancken hebben ». Ook bij de bewerking van het vervolg dezer uitgave, die nog uit twee deelen, ongeveer van gelijken omvang als dit eerste, bestaan zal, blijven wij ons voortdurend bij hen aanbevelen.

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

EERSTE BOEK.

TWEEDE BOEK.

INLEIDING.

In het jaar 1591, met hetwelk het Journaal van Anthony Duyck eenen aanvang neemt, begint de groote omkeering in de oorlogvoering van de Nederlandsche gewesten tegen Spanje, waarvan enkele op zich zelf staande krijgsbedrijven in het vorige jaar, als de verrassing van Breda, de togt van Maurits door Noord-Brabant, de welgelukte ondernemingen van Graaf Willem Lodewijk in Groningen, enz., als de voorloopers kunnen aangemerkt worden.

Het offensieve element, het krachtigste, ja het eenige, dat op den langen duur tot het einddoel van iederen oorlog leiden kan, had in den laatsten tijd, ten gevolge van onderscheidene zamenwerkende oorzaken, aan den roemrijken worstelstrijd ontbroken. Alleen de eerste jaren van den opstand waren er door gekenmerkt geweest, toen Willem van Oranje, na alle passieve middelen van verzet tegen de dwingelandij te hebben uitgeput, in 1568 het zwaard had aangegord en den aanval begonnen, die in het bij Daelhem en Jemmingen vergoten bloed gedeeltelijk werd gesmoord en daarna geheel afstuitte op de angstige werkeloosheid der landzaten en de koel berekenende passiviteit van Alva, die eindelijk den Prins, nagenoeg zonder slag of stoot, tot het afdanken van zijn leger dwong.

Dat het karakter van dien krijg van Oranje's zijde offensief zijn moest, lag in den aard der zaak; daar waar niets te verdedigen viel, waar het geheele land door de Spaansche troepen was bezet, was het eerste vereischte, dat de opstand een terrein vond, waarop

hij zich kon vastzetten, eene wijkplaats voor hen, die openlijk de zaak der vrijheid omhelsden. Toen die eerste poging mislukt was, duurde het ongeveer vier jaren, voor dat het offensieve weder werd hervat. Wel was het heldenfeit van Herman de Ruyter in 1570 eene kloeke, maar hopelooze en op zich zelf staande poging om er toe over te gaan; — wel voerden de watergeuzen hun woesten krijg op den Oceaan; maar de tijd was nog niet dáár, het gevoel van eigen kracht, dat noodzakelijk vereischte voor een aanvallenden oorlog, was nog niet ontwaakt bij het volk, dat door de ijzeren vuist van Alva werd ter neêr gebogen. Dat gevoel van kracht werd eerst opgewekt toen de stoute aanval op den Briel was gelukt, en eene menigte steden in de noordelijke gewesten het juk hadden afgeschud. Toen nam het verzet tegen Spanje terstond zijn offensief karakter weder aan: Lodewijk van Nassau greep met welberaamde stoutheid den vijand aan in het hart zijner provinciën, en ontweldigde hem Bergen, de belangrijke vesting, die bij de gunstige vooruitzigten op ondersteuning, welke Catharina de Medicis zoo verraderlijk had voorgespiegeld, zulke gewigtige strategische diensten had kunnen bewijzen. De Zeeuwsche vloot onder Ewout Pietersz Worst stevende het zeegat uit en veroverde bijna de geheele Lissabonsche koopvaardijvloot, die met Medina Celi herwaarts was gekomen, en Oranje rukte weder met een nieuw geworven leger over de Oostelijke grenzen het land binnen. Doch ten tweedenmale mislukte die poging; de gruwelijke Bartholomeusmoord, en het standvastig beleid, waarmede Alva ook nu den slag ontweek, verijdelden iedere hoop op een goeden uitslag. Ten tweedenmale genoodzaakt zijn leger af te danken en van den aanval af te zien, begaf zich Willem van Oranje naar Holland, vast besloten om daar voor de zaak der vrijheid te strijden tot dat hij er den dood gevonden zou hebben [1]).

1) »Estant resolu de partir vers Hollande et Zélande pour maintenir les affaires par delà tant que possible sera, ayant délibéré de faire illecq ma sépulture.« (Brief van Willem van Oranje aan zijnen broeder Jan van Nassau, van den 18den October 1572. — Groen van Prinsterer, Archives de la Maison d'Orange, IV, pag. 4.)

Dat besluit om zich liever tot den laatsten snik te verdedigen dan zich aan den Spaanschen tiran over te geven, verleende van toen af een blijvend defensief karakter aan de wanhopige worsteling. Wel geschiedden er nu en dan enkele, als op zich zelf staande offensieve operatiën, als in 1573 de verovering van Rammekens door de Zeeuwen, de inneming van Geertruidenberg enz.; wel was de Prins van Oranje, zoo als uit onderscheidene plaatsen van zijne brieven blijkt, zelf te goed krijgskundige om niet alle middelen te beproeven tot het bijeenbrengen van een leger, waarmede hij weder aanvallend zou kunnen optreden [1]), maar tot een werkelijken aanvallenden oorlog kwam het niet meer.

De onderneming van Lodewijk van Nassau, in 1574, die met den bloedigen nederlaag op de Mookerheide eindigde, moet veeleer beschouwd worden als een aanvoer van hulptroepen dan als eene direct offensieve handeling, hoezeer het welgelukken daarvan ongetwijfeld tot het aannemen van een meer krachtig oorlogsplan zou hebben geleid. Alleen de welgeslaagde ondernemingen van Rennenberg, in 1578, die een groot gedeelte van de noordelijke en oostelijke gewesten aan de zijde van den Prins bragten, kunnen nog als een tijdelijke overgang tot den aanvallenden krijg worden aangemerkt.

De hier behaalde voordeelen gingen echter weldra ten gevolge van Rennenberg's overgang naar de Spaansche zijde weder verloren. En in de volgende jaren werd de mogelijkheid tot het voeren van eenen minder passieven oorlog al kleiner en kleiner. Niet dan met de uiterste inspanning kon Willem van Oranje in den laatsten tijd zijns levens het gestadige verval van de zaak der vrijheid tegenhouden, en toen na zijnen dood de Koningin van Engeland, wel is waar een aanzienlijk aantal hulptroepen maar met hen ook den Graaf van Leicester naar deze gewesten zond, wiens gemis aan krijgskun-

1) „Je suis icy,” schrijft hij onder anderen den 10den Augustus 1573 aan zijnen broeder Lodewijk van Nassau, „rendant toute la peine du monde pour trouver argent à fin de pouvoir remectre noz gens en ordre et dresser nouveau camp.” (Groen van Prinsterer, Arch. IV, pag. 181.)

dige bekwaamheden geene grootsche opvatting van eene meer energieke oorlogvoering toeliet, beletten nog buitendien de binnenlandsche verwikkelingen en het wederkeerig wantrouwen tusschen den Engelschen Landvoogd en de Staten, dat men van de verdediging tot den aanval overging, waartoe men anders met het oog op de aanwezige strijdkrachten wel had kunnen besluiten.

De verovering van Axel door Maurits in 1586 was een gelukkig uitgevoerde coup de main, die kracht gaf aan de stelling der Staatsche en Engelsche troepen, welke zich in Sluis en Ostende bevonden, maar bleef een op zich zelf staand feit, dat volstrekt niet in verband stond met eenig meer uitgebreid offensief oorlogsplan. Eveneens kan men de verovering van Doesburg en de mislukte aanslag op Zutphen in dat zelfde jaar niet anders beschouwen dan als eene poging om Parma te dwingen het beleg van Rijnberk op te breken.

Leicester vertrok en de republiek der Vereenigde Nederlanden werd gegrondvest. Fier vertrouwende op de toekomst, besloten de Staten de tweemaal mislukte poging om de heerschappij aan een vreemd Vorst op te dragen, niet te herhalen. Het gevoel van eigen kracht was eindelijk sterk genoeg geworden om daarin een voldoenden steun te vinden voor hunne staatkundige zelfstandigheid. Wel konden zij de vreemde hulp nog niet ontberen, maar die hulp zou hun voortaan gebragt worden door bondgenooten, die met hen een en hetzelfde belang hadden in den strijd; zij zou niet meer de prijs zijn, waarvoor bij gunstigen uitslag hunne onafhankelijkheid zou worden verkocht. Wel had de oneenigheid tusschen Leicester en de Staten Koningin Elisabeth van de Nederlanden vervreemd, zoodat zij met ernst over den vrede met Spanje begon te onderhandelen, die, wanneer hij tot stand ware gekomen, den ondergang van de republiek genoegzaam zeker ten gevolge zou hebben gehad; maar de kwalijk berekende aanslag van Philips tegen Engeland, die met de vernietiging van zijne trotsche Armada eindigde, had de beide Staten weder in het gemeenschappelijk gevaar en in den gemeenschappelijken zegepraal vereenigd, en naauwer dan ooit den band toegehaald, die bij het traktaat van 1585 was gelegd. Zoolang Elisabeth leefde was de republiek van haren bijstand verzekerd.

De meerdere vrijheid van handelen, die de Staten ten gevolge van het vertrek van den Engelschen Landvoogd verkregen, werd door hen op eene uitmuntende wijze gebruikt om het leger op eenen beteren voet te brengen. De uitbreiding door Leicester aan de strijdkrachten gegeven, stond niet in verhouding tot de geldmiddelen, waarover het land te beschikken had; wanbetaling en muiterij waren er het gevolg van, en het leger, veel talrijker op het papier dan in de werkelijkheid, was bovendien door de misbruiken, die uit gebrekkige betaling der soldij voortvloeiden, voor een groot gedeelte gedemoraliseerd. Het waren niet alleen de vijanden van den Landvoogd, die hem dien hoogstnadeeligen stand van zaken verweten, en wier verklaringen in dien tijd van wederzijdsche beschuldigingen welligt minder vertrouwen zouden verdienen, maar zelfs zijne vrienden zeiden het hem in ronde woorden. In eene memorie, welke eene reeks van raadgevingen aan Leicester bij zijne voorgenomen terugkomst in de Nederlanden bevat [1]), komen de volgende opmerkelijke regels voor:

„Fault que S. E. accomplisse le traitté entre Sa Ma[té] et les Estats, et qu'il évite le blasme que l'on luy a donné l'an passé que les forces de Sa Ma[té] tant de pied que de cheval n'ont esté à beaucoup près complettes, que l'on n'a point fait les monstres deuement et avec l'assistance d'un commissaire de la part des dits Estas, et que les dites trouppes Angloises ont esté cincq ou six mois entiers sans aucun prest ou paiement; chose qui a cuidé causer une grande altération en cet Estat." En verder:

„Ce qui a fait perdre à S. E. la bonne opinion et volonté des soldats de pardeça a esté la faulte de paiement. Car, ayans espéré que la venue de S. E. les rendroit contens et satisfaits, il est certain qu'ilz ont esté tous plus mal payez cette dernière année que en plusieurs années précédentes; ores que les Estas ayent fourny deux fois autant d'argent que les années passées, n'ayans les dits soldatz

1) Dit stuk berust in handschrift in de Correspondance de Hollande, in de Archives étrangères te Parijs, en is opgenomen in Groen van Prinsterer, Archives, 2de serie, I, pag. 61.

tant és garnisons qu'en la campagne reçu plus de deux mois ou trois tout au plus de paie en un an. Et tient on icy pour miracle qu'il ne s'est vendu et perdu davantage de places à cette occasion, car on les a mis en grand hazard.″

Eene wijze spaarzaamheid verving nu de noodlottige ordeloosheid; de overtollige troepen werden afgedankt, maar daarentegen werd zooveel mogelijk gewaakt voor eene rigtige betaling der manschappen, die men in dienst hield, en wanneer er ook al tengevolge van de ondoeltreffende inrigting der militaire administratie, nog misbruiken plaats grepen, zoo als wij later bij eene nadere beschouwing van het leger zullen vermelden, hadden toch de verstandige maatregelen door de regering genomen al zeer spoedig den weldadigsten invloed op de deugdelijkheid van de strijdkrachten [1]), waardoor eenige jaren later de overgang tot eene meer krachtige oorlogvoering mogelijk werd.

Behalve de bovengemelde oorzaken, die de republiek in staat stelden, eindelijk eene offensieve houding tegenover Spanje aan te nemen, was er nog eene hoogstgewigtige, die alle andere in belang verre overtrof, — het was de verkeerde staatkunde van Philips II, die hem aandreef, zich in den burgeroorlog in Frankrijk te mengen.

Naauwelijks had Jacques Clement Koning Hendrik III van het leven beroofd, of de Spaansche Koning besloot, zich met kracht tegen de troonsbeklimming van Hendrik van Navarre te verzetten, en verbond zich naauwer met de Ligue, met het geheim oogmerk om de kroon van Frankrijk aan zijne dochter Isabella te bezorgen, en daardoor, wanneer dat rijk tot een vasalstaat van Spanje zou zijn gemaakt, het groote doel van zijn leven, de vernietiging der

1) ″Er ist Gott lob itzo in dissen Provintzien einigkeit und gutte ordnung und disciplin under dem kriegszvolck und sie bekommen richtig alle 48 tag einen monats bezahlungh, aber in Frieszlandt gehet es noch richtiger zu, und sunderlich mit den durchzüghen, dan was dieselbe ach gescheen mogen hat es die gelegenheit, das ein hausman sich nicht eines stübers schaden darf von Iren soldaten besorgen und ein jeder soldat mosz sich selbst proviandieren und die proviandt vür etzliche tagh mit sich tragen oder die Souttelars folgen Ihnen.″ (Brief van G. Frinck aan Jan den Oude, Graaf van Nassau, van den 12 Nov. 1590. — Arch. van Z. M.)

ketterij en de herstelling der Katholijke Kerk in Europa, te bereiken of ten minste veel naderbij te komen.

Te vergeefs wezen verscheiden zijner Raadslieden, wier oordeel niet, als het zijne, door een alles overheerschend fanatisme beneveld was, hem op het gevaar, dat uit eene dergelijke uitbreiding zijner ondernemingen, uit eene zoo verderfelijke versnippering van krachten zou geboren worden. Te vergeefs putte de Hertog van Parma al zijne overredingskracht uit, om hem van zijne noodlottige plannen te doen afzien. Te vergeefs stelde hij hem voor, dat de verovering der Nederlanden, tot welke de omstandigheden thans gunstiger waren dan ooit, eene rijke bron zou openen om daarna met dubbele kracht in Frankrijk op te treden. Tot in de laatste jaren toe was het voordeel van de oorlogskans in de Nederlanden aan de Spaansche zijde geweest, en de wederzijdsche toestand der strijdende partijen was werkelijk van dien aard, dat wanneer Philips slechts een gedeelte van de schatten, die hij later aan het najagen van zijn doel in Frankrijk verspilde, aan den krijg in deze gewesten had besteed, de uitslag bijna niet twijfelachtig ware geweest.

In het noorden werd Friesland bedreigd door Verdugo, die Groningen en het oostelijke gedeelte van het land in zijn bezit had; — de IJsselvestingen waren in handen van de Spanjaarden, en van daaruit kon de openliggende provincie Utrecht met goed gevolg worden aangetast; — Geertruidenberg, juist te regter tijd door het verraad der muitende bezetting in Parma's handen geleverd, dreigde den handel op de Hollandsche stroomen te belemmeren, en werd door velen als de sleutel van Holland aangemerkt. Parma gevoelde het, dat één krachtige stoot een einde aan den oorlog kon maken, dat hij nog slechts ééne krachtige ondersteuning aan manschap en geld noodig had om de kroon te zetten op zijn werk, om den opstand, dien hij gedurende eene reeks van jaren met meesterlijk beleid had bestreden en eindelijk uit de zeventien gewesten tot binnen den omtrek van vier kleine provinciën had teruggedrongen, met éénen slag te vernietigen. Maar gelukkig voor de Nederlandsche vrijheid stuitten al zijne drangredenen af op de onverzettelijkheid van Philips, die veeleer op het welslagen zijner

ondernemingen in Frankrijk de hoop op eene later gemakkelijker uit te voeren onderwerping zijner oproerige onderdanen bouwde.

Parma moest gehoorzamen en zijne benden, die zoo dringend gevorderd werden om in de Nederlanden het veroverde te behouden, naar Frankrijk voeren om de Ligue tegen Hendrik van Navarre te ondersteunen, die na den zegepraal bij Ivry met een leger van 20,000 man het beleg voor Parijs had geslagen. Het keerpunt in de geschiedenis van het eenmaal zoo magtige Spanje was bereikt: van dien oogenblik af ging het zijn steeds toenemend verval te gemoet.

Deze loop. der omstandigheden bragt Hendrik IV in naauwere aanraking met de Republiek. Het was voor hem van het grootste belang, dat de Spaansche strijdkrachten zooveel mogelijk in de Nederlanden werden bezig gehouden, en Parma daardoor werd gedwongen, een groot gedeelte van zijne magt tot beveiliging der sterkten in deze gewesten af te zonderen, of wel zijne finantiën, die zich toch reeds in een zeer ongunstigen toestand bevonden [1]), nog meer te verzwakken door het aanwerven van nieuwe ligtingen. Geen wonder dan ook, dat Hendrik van Navarre, weldra ondervond, en ook erkende, van welk een groot gewigt de stoute en met zooveel geluk bekroonde ondernemingen van Maurits voor hem waren [2]). Aan den anderen kant was de inval van Parma in Frankrijk en de afleiding, welke daardoor voor de Republiek ont-

---

1) „Want het schijnt, dat sedert d'administratie van de financien Parma ontnomen is, dat zijn Ex[cie] des lants saecken so zeer hem nijet aentreckt, renvoijerende ende aenwijsende al wat geldtsaecken belangt aen zeeckere Spaensche Heeren daertoe verordonneert, twelck veroirsaeckt eene groote jalousie tusschen hunlieden.” (Brief van Buijs uit Emden aan de Staten Generaal, van den 7den Junij 1591. — Rijks archief. M. S.)

2) „Et ne reputons aussi à petite obligation l'intention que vous avez en vos entreprinses de donner autant de soulagement et relasche à nos affaires des efforts plus grands et plus prompts que l'ennemy que vous tenez par ce moien occuppé pourroit sans cela faire contre nous dont nous vous remercions bien affectueusement, etc. (Brief van Hendrik IV aan de Staten Generaal, van den 6den Junij 1591. — Rijks Archief. M. S.)

stond, voor den Franschen Koning eene gereede aanleiding om bij haar op krachtige ondersteuning aan te dringen. Hij bragt den Staten het groote gewigt van het oogenblik onder het oog, en vermaande hen, zich niet aan rust en verademing over te geven, maar nu in vereeniging met Frankrijk eene krachtige poging te wagen. Zijn ambassadeur de Buzanval, verzuimde dan ook niet, hen op het groote voordeel te wijzen, dat er voor hen uit zou voortvloeijen wanneer de Hertog van Parma uit de Nederlanden zou worden getrokken, waardoor hun niet alleen groote sommen gelds zouden worden gespaard, maar ook de gelegenheid geopend om hunne grenzen uit te breiden [1]). Hij eindigde zijne uitvoerige rede met het ter leen vragen van 100,000 gulden om door den Vicomte de Turenne gebruikt te worden tot het werven van troepen in Duitschland, welke troepen, zoo als Buzanval verzekerde, ook, wanneer zich de gelegenheid mogt voordoen om er den vijand hier te lande een gewigtig nadeel mede toe te brengen, ter beschikking van de Republiek zouden worden gesteld [2]). De Fransche Koning liet het daarbij aan geene beloften van wederkeerige hulp in toekomende dagen ontbreken [3]).

De aanvrage om geldelijke ondersteuning werd kort daarna gevolgd door een verzoek van Hendrik IV om bijgestaan te worden

1) Rede van de Buzanval, gehouden in de vergadering van de Staten Generaal van den 26sten Januarij 1591. (In de verzameling der ingekomen brieven van dat jaar, op het Rijks archief. M. S.)

2) „Que si quelque belle occasion se presente pour le bien et l'avantage de vos affaires, il ne faut point doubter que Monsieur le Viconte de Turenne ne soit bien aise d'y apporter l'auctorité qu'il aura en lad. armée, pour faire un bon service à cest Estat, auquel il a tousjours eu une singuliere inclination.

...... Et croiez, Messieurs, que ce vous sera une très grande commodité, d'avoir comme en vostre disposition un armée qui aura cousté quatre ou cincq cents mille escus à lever et faire marcher.” (Id.)

3) „De Vicomte de Turenne verklaarde namens den Koning in eene aanspraak, gehouden in de vergadering der Staten Generaal van den 5den Januarij 1591, „dat zoe wanneer Zijne Ma[t] den Staet van Vranckrijk zal hebben gebrocht in goeden staet dat dezelve Zijne Ma[t] alles voer deze landen zal doen ende helpen procureren wes hem eenichssints mogelijck zal zijn.”

met zes van de beste oorlogschepen, ten einde daarmede de kusten van Bretagne te beschermen [1]).

Zoowel aan het een als aan het ander werd door de Staten voldaan, en te gelijk met de toebereidselen, welke gemaakt werden om in den zomer van 1591 een krachtige poging te doen ter verdrijving van den vijand uit haar eigen gebied, rustte de kleine republiek oorlogschepen uit en zonderde eene aanzienlijke somme gelds van hare penningen af om een vreemden vorst bij de verovering van zijn rijk te ondersteunen.

Opmerkelijk is het, te zien hoe hare verhouding tot de naburige mogendheden in de laatste jaren was gewijzigd geworden. Hoe kort nog slechts was het geleden, dat zij, zonder vertrouwen op eigen kracht, angstig rondziende naar vreemde hulp bij den immer stijgenden nood, geene redding meende te kunnen vinden, dan door haar onafhankelijk volksbestaan in de waagschaal te stellen en de heerschappij over het nog niet geheel vrijgevochten land in ruil aan te bieden voor tijdigen bijstand. Hoe pijnlijk het viel, dat offer te brengen, bewijst de worsteling, die er volgde toen reeds de zoo noode toegestane inmenging van den Engelschen Landvoogd in het binnenlandsch bestuur, den fieren Staten zoo zwaar te dragen viel zoodra het bewustzijn van eigen kracht meer en meer begon te ontwaken. Maar het dreigende gevaar scheen toen door geen ander redmiddel te kunnen worden afgewend. Thans evenwel zien wij de vereenigde gewesten hunne plaats in Europa innemen als een zelfstandige Staat, die in de overige mogendheden wel bondgenooten maar geen beschermers meer ziet. Wel moest de ligtgeraakte politiek der Engelsche Koningin nog worden ontzien, en had de aanzienlijke hulp, die zij de republiek bleef verleenen, ten gevolge, dat zij invloed bleef uitoefenen op de plannen, die beraamd werden;

1) Zie den brief van Hendrik IV aan de Staten Generaal van den 4den Januarij 1591; — den brief van de Taffin van den 15den Februarij 1591; beide in de verzameling van ingekomen brieven op het Rijks Archief. Verder een ongedateerden brief van de Taffin in het „Register der brieven ingekomen uit diversche plaatsen”, 1591, bl. 146 en volgg. Rijks Archief. M. S.

maar meer dan eens zien wij de Staten zich ernstig kanten tegen haren wil, wanneer zij oordeelen dat het welzijn van het land zoodanig verzet vordert.

Toen in het begin van 1591 besloten was tot het doen van eene krachtige poging om den Spanjaard van het Nederlandsch grondgebied te verdrijven, en men reeds was begonnen overtegaan tot het maken van de noodige toebereidselen voor den aanstaanden veldtogt, ontvingen de Generale Staten den 1sten Februarij onverwachts een brief van hunne gedeputeerden in Engeland, waarin hun gemeld werd, dat eerlang de Generaal Norris naar 's Gravenhage zou komen om namens Hare Majesteit een deel van het Engelsche hulpkorps hier te lande op te vorderen om met de troepen van den Vicomte de Turenne naar Bretagne te worden gezonden ter ondersteuning van Hendrik IV [1]). Dat berigt klonk hun als een donderslag in de ooren. Zij schreven onverwijld aan hunne gezanten, dat die tijding hen ten hoogste verontrustte; dat door het vertrek van de Engelsche hulptroepen al de plannen zouden vernietigd worden, die men bij het openen van den veldtogt meende uit te voeren, en droegen hun dus den last op, „dat zij met alle middelen ende wegen daertoe zullen sien te trachten dat des voersz. Norreys overcompste alhier wordde gebroken, gebruyckende daerinne alle mogelijcke dexteriteyt, die zij zullen weeten te advizeren, opdat daerdoere die voersz. inconvenienten goets tijts mogen voergecommen wordden” [2]).

Die brief kwam evenwel te laat.

Vijf dagen daarna (6 Februarij) verscheen Norris reeds in de vergadering van Hunne Hoogmogenden, en deelde mondeling en schriftelijk het verlangen van de Koningin mede, dat onmiddellijk 3000 man Engelsche hulptroepen naar Bretagne zouden worden gezonden om voor den tijd van drie maanden in dienst van Hendrik IV te worden gebruikt [3]).

---

1) Resolutien der St. Gen., 1 Feb. 1591.

2) Id.

3) Points et articles que le Sieur General Nourys a proposé de la part de Sa Ma[te] d'Angleterre le 6 jour de febvrier 1591. (Res. der St. Gen. — Zitting van dien dag.)

Den volgenden morgen werd eene breedvoerige beraadslaging over deze netelige zaak gehouden, en eindelijk „goetgevonden om verscheyden wichtige consideratien, datmen denselven (Norris) zal sien te geven contentement met een eerlijck wellevent refus."

In overleg met den Raad van State werd hierop besloten, uit de verschillende aangevoerde redenen een antwoord aan Elisabeth te ontwerpen, maar eerst nog, als eene laatste poging, door eene commissie van vijf leden eene conferentie te doen houden met den Generaal Norris [1]). Deze commissie bragt den volgenden morgen een verslag van haar onderhoud uit, waarvan de inhoud wel te voorzien was geweest, waarop „int langhe gediscoureert ende gecommuniceert is opte antwoorde haere Ma^t te geven opte propositie bijden voersz. Generael Nourreys gedaen ende geresolveert te persisteren bijde voergaende genomen resolutie, te weeten, dat men haere Ma^t zal bejegenen met eene antwoorde negatyff" [2]).

Twee dagen daarna werd de brief gearresteerd, en den volgenden dag aan Norris, die in de vergadering verscheen, voorgelezen, waarop hij een geschrift overhandigde, uit welks toon en strekking niet onduidelijk blijkt, welke houding de trotsche Koningin meende te kunnen aannemen tegenover hare vroegere beschermelingen, zelfs wanneer het eene handeling betrof lijnregt in strijd met de bepalingen van het onderling gesloten traktaat.

„Sa Majesté," zegt Norris, „m'a commandé de vous donner a cognoistre tout plattement, que vous ne debvez ny pouvez en raison refuser quelle aye ses subjets a son commandement et pour ce m'a expressement enjoinct vous dire quelle ma donné charge ensemble a tous Gouverneurs, Capitaines et Commandeurs de sa nation pardecha selon son bon plaisir quelle leur a faict aussy entendre de mener les trois mille soldats jusques aux lieux propres pour incontinent embarquer" [3]).

Te gelijkertijd zond hij eene kennisgeving aan den Raad van State,

1) Res. der St. Gen. 8 Februarij 1591.

2) Id. 9 Februarij 1591.

3) Id. 13 Febr. 1591.

dat hij naar de onderscheidene plaatsen, waar Engelschen in garnizoen waren, de noodige orders had afgezonden om de troepen terstond te doen marcheren. Hiertegen werd in eene gezamenlijke zitting van de Staten Generaal en den Raad van State geprotesteerd, en dit protest medegedeeld aan de verschillende engelsche autoriteiten en hooge bevelhebbers hier te lande, „met expresse verklaring dat de Staten verstaan, dat aan den Generaal van het secours, de Gouverneurs van de steden en kapiteinen over het voorsz. volk commanderende, bevel zal worden gezonden, dat zij op den eed, waarmede zij de Vereenigde Nederlanden verpligt zijn, uit haar garnizoen niet zullen vertrekken of gedoogen dat hunne soldaten vertrekken zonder expres bevel van de Staten of van den Raad van State, na dato te depescheren.” Aan verscheidene andere Vesting-Kommandanten, als die van Breda, Bergen op Zoom, Arnhem, enz., werd uit voorzorg ook geschreven, evenwel zonder van de gerezen kwestie tusschen de Staten en Engeland melding te maken. Hun werd alleen te kennen gegeven „dat alzoo daar zekere exploicten voorhanden zijn, dat men goedgevonden heeft, hen daarvan te adverteren, met begeeren, henlieden niettemin zulks expresselijk ordonnerende, dat ze niet gedogen, dat eenig krijgsvolk uit dezelve steden wierde geligt tenzij dan hun blijke van de ordonnantie van dezen Raade,” en indien hun dienaangaande eenig bevel mogt worden gegeven, dat zij daarvan copij aan den Raad moesten overzenden, en niettemin geen volk mogten laten vertrekken zonder expres bevel daarop van den Raad te ontvangen [1]). Tezelfder tijde werd de monster-commissaris Claes de Wael gecommitteerd om zich onverwijld naar Arnhem te begeven, en onder voorwendsel van het garnizoen daar ter stede te monsteren, in het geheim correspondentie te houden binnen Doesburg om naauwkeurig te weten te komen, in hoeverre de Engelsche troepen, welke de bezetting van die vesting uitmaakten, gevolg zouden geven aan het bevel tot vertrek, hun van wege den Generaal Norris gegeven [2]). Eveneens werd aan den

1) Resolutiën van den Raad van State, 16 Feb. 1591.

2) Resol. St. Gen. 18 Febr. 1591.

Kanselier en de Raden van Gelderland geschreven, dat zij de Engelsche troepen in hunne provincie, welke in weerwil der aan hen gerigte aanschrijving hunne garnizoenen mogten willen verlaten, met geene vivres of schepen zouden bijstaan [1]).

Intusschen bleef Norris bij den hem gegeven last, en zond aan verscheiden Engelsche kompagniën, als te Bergen op Zoom, te Breda enz., order naar Zeeland te trekken [2]); maar daar de bevelhebbers dier vestingen daarvan tijdig mededeeling deden aan den Raad van State, werd bepaaldelijk gelast, geene Engelschen te doen vertrekken voor dat men antwoord van de Koningin zou hebben ontvangen. Toen de Commies van de Tresorie van Hare Majesteit de betaling der hulptroepen schorste, drong de Raad van State bij hem aan, dat hij in afwachting van dat antwoord de soldij zou blijven uitbetalen, en lieten inmiddels aan de Engelsche troepen vivres uit 's lands magazijnen uitdeelen.

Door al deze maatregelen wist men de zaken voorloopig gaande te houden, tot dat eindelijk het antwoord van Koningin Elisabeth ontvangen en den 18den Maart in de vergadering van H. H. Mogenden door den Generaal Norris medegedeeld werd. Hierbij verklaarde de Koningin, dat zij van gedachte veranderd was bij het vernemen van de bezwaren door de Staten Generaal geopperd, en van het algemeene misnoegen dat haar besluit in de Republiek verwekt had [3]). Zij wilde daarom alleen een klein getal oude soldaten uit de Nederlanden naar Bretagne zenden, maar die te gelijkertijd door een zelfde aantal nieuwe troepen doen vervangen „pour assopir le dit mescontentement et jalousie du peuple.”

Hierdoor volkomen tevreden gesteld, verklaarden de Staten, dat

---

1) Resol. van den Raad van State, 18 Febr. 1591.

2) Id., 22 en 23 Febr. 1591.

3) „Et estant Sa Ma^té informée que ceste sienne résolution pourroit estre préjudiciable aux desseings et préparations desdits Estats (desja fort advancez pour faire la guerre aux Espagnols) et au grand mescontentement du peuple, le bon plaisir de Sa Ma^té porte expressement de changer ceste opinion.” (Res. der St. Gen., 18 Maart 1591.)

zij de twintig vendelen Engelschen, welke zij daartoe reeds bestemd hadden, te velde zouden gebruiken, en er in toestemden, dat uit de overige hulptroepen en uit de bezetting der pandsteden tien vendelen naar Frankrijk werden gezonden, „zoo wanneer," voegden zij er evenwel bij, „als binnen deze landen daarentegen andere tien nieuwe compagnien Engelschen, wel toegerust en gewapend, zullen wezen gearriveerd" [1]).

Men ziet uit dit enkele voorbeeld, dat de Staten, hoezeer bij het uitvoeren hunner ondernemingen natuurlijk in zekere mate afhankelijk van de Engelsche hulp, zich evenwel niet lijdelijk aan de willekeur van Elisabeth onderwierpen, en dat, ook al mogt aan hun verzet den vorm gegeven worden van eene poging om haar „te geven contentement met een eerlijck welleevent refus" zij toch standvastig bleven, en met ernst en klem hun goed regt wisten te handhaven. De naauwe verbinding tusschen hen en den Koning van Frankrijk was trouwens ook eene van de redenen, die de scherpziende Koningin tot het onderhouden der vriendschappelijke betrekkingen met de Republiek mag bewogen hebben.

Deze zag zich alzoo in het bezit van twee bondgenooten, die haar beide, hoezeer dan ook op verschillende wijze, nuttig waren. De eene, Engeland, versterkte hare krijgsmagt door een aanzienlijk hulpkorps; de andere, Frankrijk, kostte haar wel is waar opofferingen in geld, in strijdkrachten te water en eerlang ook in landtroepen, maar verzwakte daarentegen den vijand in veel grootere mate door hem te dwingen zijne beste troepen tot ondersteuning der Ligue over de grenzen te zenden.

Door dit alles was de verhouding tusschen de strijdkrachten, die elkander in het jaar 1591 op het oorlogstooneel in de Nederlanden tegenover zouden staan, aanzienlijk gewijzigd. De schaal, die zoo vele jaren naar de zijde van Spanje had overgeheld, was eindelijk in evenwigt gekomen, en toen Maurits van Oranje er het volle gewigt van zijn krijgsmansgenie in wierp, sloeg zij bepaaldelijk naar de Staatsche zijde over.

1) Res. der St. Gen. 19 Maart 1591.—Zie den brief aan Elisabeth, id. 24 Maart 1591.

Zoo ooit, dan was nu het oogenblik gekomen om het systema van defensieve oorlogvoering te laten varen, dat men zoo lang, eigenlijk reeds te lang, had gevolgd. Gelukkig kwamen de Staten in het laatst van het jaar 1590 tot het juiste inzigt, dat voortaan in den offensieven krijg hun behoud en de mogelijkheid tot het winnen eener duurzame onafhankelijkheid gelegen was. Aan Graaf Willem Lodewijk van Nassau komt de eer toe, hen tot dat juiste inzigt te hebben gebragt. Reeds in het jaar 1589, zoodra Philips zich met meer kracht in de aangelegenheden van Frankrijk begon te mengen, had zijn scherpe blik het opgemerkt, hoe gunstig die omstandigheid was om de krijgskans ten voordeele van de Nederlanden te doen keeren, en had hij er met klem op aangedrongen, dat men terstond tot het offensieve zou overgaan. Hij reisde opzettelijk naar 's Gravenhage om de Staten daartoe te bewegen. Met kracht van redenen betoogde hij, hoe de ondergang van de Armada, de schatten, die de Koning van Spanje aan den oorlog in Frankrijk verspilde, de oneenigheid tusschen de Spaansche raden en Parma, de muiterij van het vijandelijke krijgsvolk, de verwarring en het verval hunner tucht, het zekere vooruitzigt openden op een grooten ommekeer in den toestand des vijands [1]). Hij toonde aan, dat men, goede orde op alles stellende, gemakkelijk tienduizend voetknechten en vijftienhonderd paarden te velde kon brengen, die, wanneer zij goed werden aangevoerd, en wanneer behoorlijk partij werd getrokken van de groote kracht, die in de communicatie langs de rivieren en waterwegen gelegen was, voldoende zouden wezen om zonder dat men een veldslag behoefde te wagen, alle riviersteden, als Deventer, Zutphen, Nijmegen, Grave, Venlo, Roermond, Groningen, achtereenvolgens aan den vijand te ontweldigen, „welcke Riviersteden erovert zijnde, mosten alle die cleyne Landt-steden daeromtrent, als missende haer wortel ende voetsel van selfs vergaen.” Doordrongen van het ware strategische beginsel, dat versnippering van strijdkrachten op den duur tot verderf moet leiden, wees hij op het

---

1) Van Reyd, Oorspronck ende voortganck van de Nederlantsche Oorloghen, VIII, bl. 284, 2e editie.

groote voordeel, dat men ook voor de verdediging winnen zou door de verovering dier sterkten, die nu, op welk gedeelte van het oorlogstooneel de krijg ook gevoerd werd, altijd met gevaren in den rug dreigden, en tot nadeelige detacheringen van troepen dwongen.

Na die verovering daarentegen kon het land „met veel minder moeyte ende sorghe verdedight ende beschermt worden, dewijl men aen eener syde alleen met t'samen gevoechder macht dat hooft bieden, ende sich van achteren niet soude te vreesen hebben."

In weerwil van al de bondige redenen, die hij aanvoerde, had hij de Staten echter toen nog niet kunnen overtuigen. De meening dat men geen offensieven oorlog kon voeren, de herinnering dat men daarin vroeger altijd ongelukkig was geweest, was te diep ingeworteld om op eens te worden uitgeroeid.

Waarom zou de Republiek de dagen van rust, die de vijand haar gunde, niet tot haar voordeel gebruiken door hare zaken te regelen en de noodige sterkten te bouwen, die voor de verdere verdediging vereischt werden?

Waarom zou zij door het opzoeken van den vijand, die haar met rust liet, den slapenden hond wekken, en zich den krijg, die nu tijdelijk van haar was afgeweerd, weder op den hals halen? Deze en dergelijke redeneringen golden meer dan de juiste inzigten van Willem Lodewijk, die evenwel niet ophield alle middelen aan te wenden om zijne vaste overtuiging ingang te doen vinden, en wiens gevoelen door Maurits, die intusschen meer en meer op den voorgrond begon te treden, in alle opzigten gedeeld werd. Het welslagen der kleine, op zich zelf staande aanvallende operatiën zoowel in Brabant als in Groningen, in het jaar 1590 uitgevoerd, bragt eindelijk het zijne bij om de oogen geheel te openen, en het voornemen tot den later met zoo schitterenden uitslag bekroonden offensieven oorlog werd door de Staten in het laatst van 1590 opgevat.

Hoedanig was het strategische plan tot den veldtogt van 1591, en welke omstandigheden hebben op het vaststellen daarvan invloed uitgeoefend?

Bij de beantwoording dier vragen is het in de eerste plaats

noodig, een blik te slaan op het oorlogstooneel en na te gaan, welke gedeelten daarvan door de wederzijdsche partijen bezet waren.

De provinciën Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland waren geheel in de magt der Staten, met uitzondering alleen van de vesting Geertruidenberg, die toenmaals tot Holland behoorde.

De Spanjaarden waren meester van Groningen en de Ommelanden, behalve eenige versterkte plaatsen als Soltkamp, de schans te Reide enz., die in het vorige jaar door Willem Lodewijk veroverd waren. De vestingen Groningen en Delfzijl waren hier de gewigtigste punten.

Drenthe was eveneens geheel in 's vijands handen en werd op contributie gesteld door het garnizoen van Coeverden. In Overijssel waren de Spanjaarden meester van het oostelijk gedeelte en van de gewigtige vesting Steenwijk, die Frieslands Zuider-frontier voortdurend bedreigde; Zwol en Kampen met de omliggende landstreek waren in het bezit der Staten. Van daar af maakte de IJssel ongeveer de grensscheiding uit tusschen de door de verschillende partijen bezette streken; Hattem, Elburg en de zuidelijker gelegen Veluwe waren Staatsch; de vestingen Deventer en Zutphen en het oostelijk gelegen land met Oldenzeel, Grol, Breevoort enz., Spaansch. Doesburg, Deutinchem, 's Heerenberg en de schans bij 's Gravenweert (later de Schenkenschans genoemd) waren de verst vooruitgelegen punten door de Nederlanders aan hunne oostelijke grens bezet. Op het zuidelijk frontier was de vijand meester van Nijmegen, waartegenover Maurits in 1590 de schans Knodsenburg op den regter Waaloever gebouwd had, en in Brabant van de vestingen Grave en 's Hertogenbosch, en van het geheel meer zuidelijk gelegen land. In het westelijke gedeelte dier provincie waren Breda, Bergen op Zoom, Willemstad, Steenbergen, Zevenbergen, de schansen bij Ter Heide en Roosendaal enz., in Staatsche handen.

Uit dit overzigt blijkt, dat men in drie verschillende rigtingen aanvallend kon te werk gaan: zuidwaarts ter verovering van Geertruidenberg, 's Hertogenbosch en Grave, om later naar Venlo en Maastricht door te dringen; — oostwaarts, waar de inname van Zutphen en Deventer den IJssel vrij zou maken, en het bezit van Breevoort, Grol, Oldenzaal enz., Gelderland en Overijssel van den

vijand zou bevrijden en hem tevens de communicatie met zijne strijdkrachten in het noorden bezwaarlijker maken; — en eindelijk noordwaarts, waar door de vermeestering van Groningen en Delfzijl niet alleen Friesland van een voortdurend dreigend gevaar zou worden verlost, maar tevens eene nieuwe en rijke provincie aan de Unie zou worden toegevoegd.

Van deze drie operatiën was zeker de eerste de minst verkieslijke. Wat er voor pleitte, was dat de verovering van 's Hertogenbosch en Geertruidenberg de geheele provincie Brabant zou vrijwaren voor de strooptogten van den vijand, die thans uit die sterk bevestigde plaatsen het platte land op contributie stelde en het op den duur te gronde dreigde te rigten, en dat laatstgenoemde vesting in de handen der Spanjaarden velen een voortdurend dreigend gevaar toescheen voor de provincie Holland, waarvan zij Geertruidenberg de sleutel noemden [1]). Dit laatste kan men evenwel slechts zeer voorwaardelijk aannemen; zoo lang de Hollanders meester op het water bleven, was het gevaar van die zijde niet zeer dreigend. Willem Lodewijk van Nassau hechtte dan ook uit het oogpunt van de verdediging niet zooveel gewigt aan het bezit van Geertruidenberg, zoo als blijkt uit den brief, dien hij den 23sten April 1589 aan zijnen vader schreef, en waarin hij hem het verlies der stad berigtte. „Esz hatt der feindt," zegt hij, „viel damit gewunnen, dieweil er schier gantz Brabant hiemit befreyt und sich kheines überfals und streuffens des orts zu besorgen, und ist zwar diser vortheil des feindts gröszer als der schade den die lände darbei leiden, sintemal mit ettlicher orlogsschiffen wol zu wehren ist das der feindt ausz Gertrudenberg khein auszfälle in Hollandt thun khan" [2]).

Veeleer kon men Geertruidenberg, wanneer het in handen der Staatschen was, een uitmuntend bruggenhoofd aan de overzijde van

---

1) Zelfs Parma had het zoo beschouwd, of althans zoo doen voorkomen in den brief, dien hij aan den Koning schreef, nadat de muitende bezetting hem de stad overgeleverd had. „Enfin," zegt Strada, „il escrivit au Roi la nouvelle de cette victoire, et luy manda que les portes de la Hollande estoient ouvertes."

2) Groen van Prinsterer, Archives, 2de Serie, I, pag. 96.

het Hollands Diep noemen, en dan kon het als de sleutel van Brabant worden aangemerkt. Bij een aanvallenden oorlog naar die zijde zou dan ook de vermeestering van dit gewigtige punt eene der eerste operatiën moeten zijn. Er waren evenwel overwegende redenen om voor het oogenblik nog niet daartoe over te gaan.

Vooreerst werd de Republiek in het oosten en noorden veel meer bedreigd dan in het zuiden. Reeds in April 1585 had de stoute strooptogt van den Spaanschen overste de Tassis in de Veluwe en Gooiland doen zien hoe gevaarlijk de nabuurschap van de vijandelijke garnizoenen in de IJsselvestingen voor Utrecht en Holland worden kon. Met een aanzienlijken buit en vele gevangenen was hij, na verscheidene dorpen te hebben geplunderd, in Zutphen teruggekeerd, en toen hij, twee maanden later op nieuw te velde verschenen, den Staatschen een nederlaag bij Amerongen had toegebragt, was ieder oogenblik een aanval op Holland te duchten, die wanneer de Spaansche strijdmagt sterker geweest ware, in weerwil van de uitmuntende verdedigingsmaatregelen van Maarten Schenk, veel kans van slagen zou hebben gehad.

Ook nu nog stroopte de vijand tot in de voorsteden van Utrecht, brandschatte de dorpen van het Sticht [1]) en hield de kleine grenssteden in voortdurende onrust.

Eveneens was de toestand van Friesland altijd zorgwekkend, en wanneer het den vijand eenmaal ernst werd, en hij, in plaats van zijne krachten elders te verspillen, ze in het noorden bijeentrok,

---

1) „Wij konnen U.E. nyet verhalden hoe dat den vyant vuyt Deventer ende Zutphen in groot getell seer dyckwyls in Venendael syn benachtende, ende by eenige inwoonders vant selve aldair gelogeert ende opgehouden worden, waeromme sy aen verscheyden partyen dagelicx syn leggende in onse jurisdictie, soo Achterberch, inde Grebbe, ende omtrent onser stede, ende onse ondersaten ende passanten, die sy becommen connen, vangen, mitsgaders onse ondersaten de peerden vuyte ploegen ende meswagens nemen, alsoo dat derhalven die meeste landen in onse vryheyt desert ende ongebout moeten blyven leggen.” (Brief van den Schout, Burgemeesters en Schepenen der stad Rhenen aan de Staten van Utrecht, van den 1sten November 1588. — Provinciaal Arch. van Utrecht.) — Zie ook Bor, XXVII, bl. 497.

dan liep dat gewest, hoezeer overigens sterk door het water, bij vriezend weder of in zeer drooge zomers groot gevaar.

Gelukkig dat Parma, gedwongen tot het maken van toebereidselen voor zijnen togt naar Frankrijk, niet in staat was Verdugo behoorlijk te ondersteunen.

Behalve de noodzakelijkheid om de meest bedreigde grenzen het eerst te beveiligen, wierp de omstandigheid, dat Parma veel spoediger het zuidelijk frontier ter hulpe kon snellen, een groot gewigt in de schaal. Geertruidenberg en 's Hertogenbosch zouden niet te vermeesteren zijn dan na eene langdurige belegering, die den vijand genoeg tijd zou laten, om met overmagt tot ontzet te komen opdagen. De IJsselvestingen zou men daarentegen hoogst waarschijnlijk in evenveel dagen kunnen bemagtigen als tot het beleg der Brabantsche steden weken zouden gevorderd worden, terwijl de groote afstand, waarop Groningen en Delfzijl van des vijands hoofdmagt verwijderd waren, de mogelijkheid kon doen veronderstellen, zich van die plaatsen meester te maken voor dat de noodige troepen tot ontzet konden aangekomen zijn. Dit was dan ook een van de redenen, die Willem Lodewijk aanvoerde toen hij den raad gaf om met het beleg van Groningen te beginnen [1]).

Het waren voornamelijk de Staten van Friesland, die herhaaldelijk en zelfs met bedreiging van hunne troepen tot geene andere onderneming te zullen doen medewerken, op de verplaatsing van het oorlogstooneel naar het noorden aandrongen. Reeds den 2den Mei 1590 schreef Maurits aan de Staten Generaal, dat het besluit genomen was, in Gelderland offensief te werk te gaan, „waartoe de welgeboren onze beminde neef en broeder Willem Lodewijk van Nassau, Gouverneur in Vriesland en Ommelanden, terugstellende het particulier gevaar zijns gouvernements ende de groote swarigheeden, dewelke bij de Staten aldaar van wegen des vijands onlanks

---

1) „Radende van Groeningen te beginnen, ghemerckt dat aldaer het meeste profijt ware, den lichsten arbeydt, ende de meeste seeckerheydt...... om dat dese stadt t' alderwytste vanden vyandt ghelegen, ende zijn ontset nergens min te vreesen is." — Van Reyd, VIII, bl. 286.

gedanen ende apparenten nieuwen inval gemouveert werden, belooft ende toegezeyt heeft ons met een goet getal crijgsknegthen van Sijn L. Regiment voor Deventer ende Zutphen bij te staan, mits dat wij, de voorn. werken met de hulpe Gods gelukkelijk volbragt zijnde, met het geheele leger, geschut ende andere noodige zaken zijn L. ende de Staten van Vriesland wederom binnen hare Provinciën te hulpe komen zouden, zoo mogen wij UEd. niet verbergen dat den welgemelden onzen neve ende broeder, al nogh dezelve Resolutie naar te komen willigh zijnde, van ons naerder verzeekeringh, nopende de reciproque hulpe begeert heeft, zonder dewelcke Sijn L. zegt, de Staten van Vrieslant geenzints te zullen kunnen persuadeeren om krijgsvolk uit hare provincie te laten volgen, waarop wij Sijn L. onder onze handt ende zegel een acte toegestelt hebben, omme de voorn. Staten van Vrieslant te mogen verthoonen, ende daarmede hunluyden contentement te geven" [1]).

Friesland bleef herhaaldelijk op ditzelfde punt aandringen. Toen Zutphen den 30 Mei 1591 veroverd was, en men in den krijgsraad tot het beleg van Deventer besloot, moest zijne Excellentie en de gecommitteerden van de Staten Generaal niet alleen mondeling maar ook schriftelijk de belofte afleggen, "dat Deventer verovert en ingenomen zijnde, sijn Excellentie het leger soude brengen voor Groeningen en in de Ommelanden, sonder welke beloften die van Vriesland het volk onder haer repartitie staende, van de belegeringe wilde laten vertrecken" [2]).

Zelfs bewilligden de Staten van Friesland in September van datzelfde jaar in de extraordinaire quote van ƒ 200,000 alleen op voorwaarde, dat "de victoriën voortgezet zouden worden aan de oostzijde van den Rijn" [3]).

---

1) Register van brieven, ingekomen uit diversche plaatsen in het jaar 1590, bl. 148 verso. — Rijks Archief M. S.

2) Bor, XXVIII, bl. 563.

3) Merkwaardig is een brief den 16den Augustus 1591 door de Gedeputeerde Staten van Friesland aan de Staten Generaal geschreven, waarin zij de beschuldiging afwerpen, dat zij alleen het belang hunner provincie op het oog hebben, en aantoonen van hoe veel gewigt, de verovering van Steenwijk en Coevorden voor de

Er waren dus genoeg redenen, zoo van staatkundigen als van militairen aard, om Groningen tot het hoofdobject van den aanstaanden offensieven veldtogt te maken, en uit den loop der krijgsverrigtingen blijkt ook, dat men het werkelijk als zoodanig beschouwde.

De vesting is in den zomer van 1591 op het punt geweest van belegerd te worden, en wanneer niet het onverwachte oprukken van Parma naar de zijde van de Betuwe Maurits had doen besluiten zijn leger in allerijl uit het noorden des lands terug te voeren, dan ware ongetwijfeld Groningen toen reeds aan de Unie toegevoegd, hetgeen nu eerst drie jaren later plaats had.

De reden, waarom men evenwel niet, zoo als velen en vooral de Staten van Friesland verlangden, en zoo als Graaf Willem Lodewijk had voorgesteld, terstond met den aanval op Groningen begon, maar den veldtogt met de belegering der IJsselsteden opende, laat zich met vrij groote waarschijnlijkheid uit de omstandigheden opmaken.

In de eerste plaats zou men, door Zutphen en Deventer in handen van den vijand te laten, twee gewigtige punten in den rug van het noordwaarts rukkende leger laten liggen, die hetzij aan Verdugo, hetzij aan Parma gelegenheid zouden geven, gebruik te maken van de afwezigheid van Maurits om in korten tijd met alle strijdkrachten, waarover zij te beschikken hadden, over den IJssel te deboucheren en de Republiek aan hare meest kwetsbare zijde te bedreigen. De verovering dier vestingen daarentegen gaf eene groote kracht aan het oostelijk frontier, bragt den IJssel, eene hoogstgewigtige verdedigingslinie, in handen van de Staatschen, en breidde hun gebied uit tot aan Breevoort, Grol en Oldenzaal, die nog in het bezit waren van Parma, maar nagenoeg op de

geheele Unie wezen zou. — (Register van brieven, ingekomen uit div. plaatsen 1591, bl. 406 en volgg.)

Zie ook de Brieven van de Ged. Staten van Friesland van den 23sten Aug. en 9den September 1591, en de Resol. van de St. Gen. van den 11den en 17den Sept. 1591.

grenzen van Duitschland lagen. Bovendien was de verovering van Zutphen en Deventer in verschillende opzigten eene zeer gewenschte voorbereiding tot het beleg van Groningen. Daardoor toch zou in de eerste plaats de vaart op den IJssel vrij worden, en een nieuwe waterweg worden verkregen voor den toevoer van geschut, munitie en andere legerbehoeften uit de magazijnen te Delft en te Dordrecht. Dat dit voordeel vooral in die dagen niet gering was te achten, valt in het oog wanneer men bedenkt, dat alleen voor de bespanning van 15 stukken geschut (4 heele en 8 halve kartouwen en 3 veldstukken) met de daarbij behoorende voertuigen niet minder dan 490 paarden noodig waren [1]), en dat het transport van een belegeringstrein, welke vereischt werd om 50 à 60 stukken in batterij te brengen, tot zware kosten leidde, die aanzienlijk verminderd werden, wanneer dat transport geheel te water geschieden kon.

In de tweede plaats was er met het oog op de technische oefening, zoowel van de officieren als van de manschappen, een groot voordeel in gelegen, dat men een aanvang maakte met het belegeren van eenige kleinere vestingen. Den schansarbeid door de soldaten te doen uitvoeren, was eene nieuwe, bij alle legers van Europa ongekende maatregel, tot welks invoering al de energie van Maurits en van Willem Lodewijk gevorderd werd. Het vooroordeel, dat het voor den krijgsman vernederend was, het werk te verrigten, dat overal elders door gepreste boeren en gehuurde schansdelvers werd uitgevoerd, moest nog worden uitgeroeid, en teregt had de Friesche Stadhouder, toen hij op het voeren van den offensieven oorlog aandrong, gezegd: „voor al mosten die soldaten met liberale betalinghe totten arbeydt willich ghemaeckt, ende uytten ingewortelden irdom gebracht werden, van sich te schamen des schansens ende gravens. Welk punct gewonnen zijnde, souden dese landen in haren krijgh altoos vast en seker gaen.” Die overtuiging was toen, zelfs bij de hoogere krijgsbevelhebbers, op verre na niet algemeen, en de uitmuntende resultaten in de eerste

1) Stevin, Castrametatio, bl. 21.

belegeringen verkregen, waren noodzakelijk om de soldaten later bij de zoo moeijelijke belegering van Steenwijk ongevoelig te maken voor de schampere woorden van den vijand, die hun herhaaldelijk honend van de wallen toeriep „dat sij sich selfs van krijghsluyden tot boeren maeckten, ende in plaetse van spiessen de schuppen ghebruyckten" [1]).

Eindelijk was er nog eene omstandigheid, welke, naar het ons voorkomt, grooten invloed had op het besluit om den oorlog in Gelderland te voeren.

Door den dood van Graaf Adolf van Nieuwenaar en Meurs in 1589, waren de gouvernementen van Overijssel, Utrecht en Gelderland, waar hij Stadhouder was, opengevallen. De Staten van Holland ijverden zeer voor de verkiezing van Maurits voor die betrekking, en het was vooral Oldenbarnevelt, die door voortdurende onderhandelingen, de zwarigheden zocht te overwinnen, die door de Staten dier gewesten tegen de benoeming van den Prins gemaakt werden. En nu verklaart Oldenbarnevelt in zijn verhoor op den 15den November 1618, dat door hem aan de gedeputeerden dier provinciën „vertoond was, dat nademaal diertijd de steden Nijmegen, Zutphen, Deventer en Steenwijk in handen van de Spanjaarden waren en daardoor alle de dorpen van de voorz. drie provinciën en een groot deel van de dorpen van Holland onder haar geweld en contributie hadden, dat zij wilden overleggen, dat, om henl. van dezelve zwarigheid bij 't veroveren van de voorz. steden te verlossen, noodig waren de magt en middelen van Holland en West-Vriesland die daartoe met meerder apparentie gebruikt zouden kunnen worden, indien de voorz. drie gouvernementen aan Z. Exc. werden geconfereerd; belovende daartoe te doen alle mogelijke officiën; zoo is bij henl. eindelijk daarin bewilligd onder beloften, die hij op hare instantie bij kennis en believen als boven" (van Zijne Excellentie en van de Staten van Holland en West-Friesland) „deed, van henl. en gedeputeerden van hare steden bij Z. Exc., hoogged. Heeren Staten van Holland en West-Vriesland en andere Collegien,

1) Van Reyd, IX, bl. 313.

daarbij hij onvermetelijk diertijd goed crediet had, alle mogelijke addres te doen, gelijk hij henl. toezeide. Daarop" (laat hij er onmiddellijk op volgen) "in den jare 1590 de voorz. gouvernementen successivelijk geconfereerd zijnde aan Z. Prins. Exc., en in den jare 1591 en 1592 gevolgd is de verovering van de steden van Zutphen, Deventer, Nijmegen, Steenwijk en Coeverden."

Uit deze woorden kan gereedelijk worden afgeleid, dat het uitzigt door Oldenbarnevelt uit naam van de Staten van Holland aan die van Gelderland geopend, dat hunne provincie van den drukkenden oorlogslast zou bevrijd worden, niet alleen invloed had op de benoeming van den Prins van Oranje tot Stadhouder, maar dat ook die belofte in rekening was gebragt, toen bij het opmaken van het plan tot den aanstaanden veldtogt, bepaald werd, dat men met de belegering der IJsselsteden zou beginnen.

Na deze beschouwingen over het plan tot den veldtogt, die de schitterende reeks van Maurits krijgsbedrijven zou openen, zal het niet ondienstig zijn, een blik te werpen op de inrigting van het leger, dat hij onder zijne bevelen had, en de zamenstelling van het werktuig te doen kennen, dat in zijne magtige hand tot bevrijding van het vaderland zou gebruikt worden.

HET LEGERBEHEER IN HET ALGEMEEN.

Na den dood van Willem van Oranje was de regering opgedragen geworden aan zijnen zoon Maurits en den Raad van State bij provisie gecommitteerd.

Het bestuur der oorlogszaken behoorde in de omstandigheden, waarin zich het land toen bevond, natuurlijk tot de voornaamste bemoeijingen van de leden van dat collegie, en dit gedeelte van hunnen buitendien zeer uitgebreiden werkkring hebben wij hoofdzakelijk op het oog bij de volgende beschouwingen, die ten doel hebben in breede trekken aan te toonen, tengevolge van welke omstandigheden het gezag over het krijgswezen, dat bij de instructie

van den 18den Augustus 1584 aan den Raad van State was opgedragen, langzamerhand verminderd en in andere handen overgegaan is.

In die instructie [1]) was onder anderen bepaald, dat aan den Raad van State „het werven en afdanken van het krijgsvolk en het begeven der krijgsambten bleef opgedragen; dat de Raad het oppertoezigt zou hebben over den krijg te water en de bevoegdheid, collegiën ter admiraliteit op te rigten en zee-oversten te kiezen, en voorts moest zorg dragen, dat de krijgsbevelhebbers en soldaten den eed van getrouwheid aan de vereenigde gewesten aflegden."

Die Raad van State van 1584 was uit zijnen aard het uitvoerend bewind, het eigenlijk gezegd regerend ligchaam in de Unie, hetwelk de Staten Generaal, de vertegenwoordigers des volks, ter beraadslaging bijeenriep, terwijl deze, als tweede staatsmagt, door hun toezigt het tegenwigt vormden.

Maar niet lang bleef de juiste verhouding tusschen die beide staatsmagten bestaan, want de Raad van State droeg reeds bij zijn optreden de kiem van toekomstige kwijning in den boezem. Voorloopig slechts voor drie maanden ingesteld, omdat men te dier tijde nog het voornemen had, de heerschappij over deze gewesten aan Frankrijk op te dragen, en later verscheidene malen verlengd, was eene zoodanige inrigting niet geschikt om het aanzien van het hoogste regeringsligchaam bij het volk te bevorderen.

Beperkt door hunne instructie, belemmerd door geldgebrek, en vaak buiten magte zich te doen gehoorzamen, waren de raadsleden slechts met groote moeite te bewegen, hun ambt te blijven waarnemen.

In 1586 werd ingevolge de overeenkomst met Koningin Elisabeth de regering over de geunieerde provinciën, en daarbij tevens het opperbestuur over de krijgszaken aan Leicester opgedragen. De Raad van State als hoogste regeringsligchaam kwam daardoor natuurlijk te vervallen, doch nevens den Landvoogd werd een

---

1) Slingelandt, Staatk. Geschr., I, bl. 268—291.

nieuw collegie opgerigt, onder denzelfden naam doch met veel beperkter werkkring, en nagenoeg zonder gezag, daar het door Leicester alleen als adviserend ligchaam werd aangemerkt [1]).

Hierdoor was Leicester met genoegzaam onbeperkte magt over het krijgsvolk bekleed, en het is genoeg bekend, welke treurige gevolgen de oorlogvoering zoowel van zijne onbekwaamheid als van de meer en meer toenemende oneenigheid tusschen hem en de Algemeene Staten ondervond.

Het krijgsvolk werd in weerwil van de bijna ondragelijke oorlogslasten, welke den ingezetenen waren opgelegd, slecht betaald; ontevredenheid, muiterij en desertie namen hand over hand toe; belangrijke sterkten gingen verloren; de vijand drong al dieper het land in. Toen eindelijk, tijdens de afwezigheid van Leicester, het verraad van Stanley en York, die de stad Deventer en de groote schans bij Zutphen den Spanjaard in handen speelden, de kroon zette op dien noodlottigen toestand, begrepen de Staten van Holland, en door hunnen invloed ook de Staten Generaal, met meer juistheid van oordeel dan wettigheid, dat alleen krachtige maatregelen, waardoor het gezag over het leger geheel aan de Engelsche partij werd onttrokken, hier uitkomst konden geven.

Toen begon die belangrijke overgangsperiode in de geschiedenis van ons vaderland, waarbij langzamerhand het evenwigt tusschen

---

1) In het verbaal van de Communicatie, gehouden tusschen den Graaf van Leicester, geassisteerd door eenige Engelsche Heeren, en de Afgevaardigden der Staten Generaal op den 17den Januarij 1586, opgenomen op dien datum in het Depêche-boek der St. Gen., leest men onder anderen de volgende zinsnede, waaruit blijkt, dat de Raad van State voortaan alleen adviseren, en niet, zooals tot nu toe het geval geweest was, ook beslissen zou:

„Waarop bij Milord North gevraagd zijnde of Z. Exc. (Leicester) de materiën, in deliberatie van den Raad gelegd, zoude concluderen naar de meerderheid van stemmen of opiniën, dan niet, is geantwoord, dat de voorz. instructie den eersten maal zulks was geconcipieerd, maar dat de Gen. Staten namaals goedgevonden hadden, dat Z. Exc. gehoord de opiniën en advizen van de Raden present zijnde, zoude uit alle dezelve resolveren en concluderen zoo Z. Exc. zoude verstaan te dienen en te strekken ten meesten dienste, profijt en welvaren der voorz. landen.”

de twee groote Staatsmagten: Hooge Overigheid en Nationale Vertegenwoordiging, verbroken werd, en die met de volkomen oplossing van de eene in de andere eindigde, toen na het definitieve vertrek van Leicester en zijnen kort daarop gevolgden dood de Algemeene Staten zich als het hoogste regeringsligchaam aan het hoofd van de Republiek stelden.

De hoogste Overigheid, in vroegere eeuwen onbeperkt door de landsheeren uitgeoefend, langzamerhand ten gevolge van periodieke bijeenkomsten der Staten van haar streng autokratisch karakter vervallen, door den wil der natie onder zekere beperkingen aan Willem van Oranje opgedragen, onder het bestuur van Anjou en Leicester volgens internationale verdragen geregeld, was eindelijk, toen men besloot geen nieuwen Landvoogd meer aan te stellen, geheel verplaatst naar den boezem der Staten Generaal. In de vergaderzaal van Hunne Hoogmogenden zetelden voortaan het souverein gezag en de volksvertegenwoordiging — in de beperkte beteekenis, welke men in die dagen aan dat woord hechten mag — in één ligchaam te zamengesmolten.

Dat ligchaam nu droeg een gedeelte van zijn werkkring, de uitvoerende magt, — voor zoover aanging de algemeene verdediging des lands en het beheer over de daartoe strekkende geldmiddelen, — over aan den Raad van State, die, na den afstand van Leicester, bij het plakkaat van den 12den April 1588 werd ingesteld [1]), en eene instructie ontving, op den zelfden datum gearresteerd, doch eerst den 22sten Junij daaraanvolgende in werking gebragt, waarin zijne magt en bevoegdheid omschreven waren.

Het ligt buiten ons bestek, in nadere bijzonderheden te treden aangaande de algemeene beginselen van bestuur, in dit merkwaardige stuk nedergelegd: alleen datgene, wat meer bepaaldelijk op het krijgswezen betrekking heeft, willen wij kortelijk bespreken, want het was onder de werking der bepalingen in deze instructie vervat, dat Maurits optrad aan het hoofd van het leger.

---

1) Groot Placcaetboek, I, bl. 49.

De voornaamste daarvan zijn de volgende [1]):

„Den voorschreven Raidt sal nemen goet regardt, ten eynde de Landen ende Vereenichde Provincien, Steden ende Leden vandien, metten Gouverneurs ende Crijchsoversten derselver gestelt ende gehouden wordden in goede eendracht. (Art. 5.)

„Ende sal denselven Raidt . . . . disponeren inde saicken vander oorloge ende over het Volck van Oorloge, in dienste vande Landen soo tot laste van hare Ma[t] als den Lande wesende, doende hare bevelen volbringen deur den voorschreven Gouverneur Generael van haere Ma[te] secours, den Gouverneurs vande Provincien, den Admirael ende andere Officieren elcx in hun regardt. (Art. 6.)

„Sonder dat syluyden yet sullen mogen doen oft attenteren, dat soude mogen strecken tot prejudicie vande Privilegiën, Rechten, Vryheden, Tractaten, Contracten, Ordonnantiën, Statuyten, Decreten en Usancien derselver Landen int generael, oft van eenige Provincien, Steden oft Leden van dyen int particulier. (Art. 7.)

„De voors. Raidt sal bevorderen, dat de generale middelen tot gemeene defensie van den Lande eenpaerlyck ende int gemeen over alle de Vereenichde Provincien geconsenteert, ende noch te consenteren, ende tot hare dispositie byde consenten vande Provincien te stellen wel ende eenpaerlyck alomme wordden geheven enz. (Art. 8.)

„De penningen procederende vande voorsz. geconsenteerde middelen ende andere consenten, sullen beheert ende geemployeert wordden tot betalinge vanden Volcke van Oorloge, ende andere behouften vander Oorloge, in conformite vande Consenten vande respective Provincien, oft sulcx, als int generael byde Provincien sal wordden geordonneert tot meesten proffyte vanden Lande, ende vooral sal ordre op de monsteringen ende discipline militaire over het volck

1) Wij volgen hier letterlijk den tekst uit het Instructieboek van den Raad van State van 1588—1702 op het Rijksarchief, overeenkomende, wat de indeeling der artikelen betreft, met dien, welke gevonden wordt bij Bor in het bijvoegsel van de Auth. Stukken achter D. III, bl. 3, 4, die ook door Kluit beweerd wordt de echte te zijn, en zeer afwijkt van den verminkten tekst in het Groot Placcaetboek. — Vergelijk Kluit, Hist. der Holl. Staatsregering, III, bl. 6 en volgg.

van oorloge gestelt wordden, ende dat die betaelt mogen wordden hooft voor hooft voor soe veel doenlyck sal wesen. (Art. 11.)

„Die Raden van State sullen gehouden wesen over te leveren aende Generale Staten, ende de Staten van elcke Provincie pertinente Staet van drye maenden te drye maenden, vande lasten vander Oorloge ende het innecommen vande middelen daertoe te consenteren ende den employ vandyen. (Art. 16.)

„Sullen besorgen dat alle Gouverneurs, Admiraels, Generaels, Oversten, Ritmeesteren, Capiteynen ende alle het volck van oorloge te Water ende te Landen, sullen beloven en sweeren de Staten vande Vereenichde Nederlanden, die byde Unie ende hanthoudinge vande gereformeerde Religie sullen blyven, eensamentlyck de Staten vande Provincien ende Magistraten vande Steden daerinne syluyden gebruyckt, ende tot wiens laste ofte repartitie sy betaelt sullen wordden, gehouw ende getrouw te wesen, denselven getrouwelyck te dyenen, ende dat syluyden den voornoemden Staten Generael ende oock den Staten vande particuliere Provincien elcx in syn regardt sullen obedieren enz. (Art. 18.)

„Ende verstaen de Staten Generael voornt., dat tot conservatie van het recht vande Vereenichde Landen int Generael, ende particulier, syluyden van hen mit dese Instructie oft instellinge van Regieringe ofte Raidt van State, nyet en abdiceren het recht ende de macht, omme byden Staten Generael ende den Staten vande Provincien int particulier, elcx soo veel hen aengaet, by tyde van noodt oft als de Saicken vanden Lande sulcx sullen vereysschen, selffs ordre tot dienste vanden Lande inde saicken by henluyden ter dispositie vanden voorsz. Raidt gestelt, te mogen stellen ende executeren by directie vande saicken vander Oorloghe te Water ende te Lande, mit alle t'gene daer aen cleeft, ende namentlyck mede het doen vande monsteringen, houden vande discipline militaire, straffe van alle excessen, ende in alle andere saicken; verstaen oock dat alle saicken, den Staet, Policie en Justicie vande voorsz. Landen, Steden ende Leden vandien int Generael ende particulier aengaende, ter dispositie vanden Raidt nyet expresselyck gestelt, sullen blyven

ter dispositie vande Staten Generael, den Staten vande particuliere Provincien, den Magistraeten vande Steden ende andere wettelycke overicheyden, elcx in haer regardt." (Art. 32.)

Dat was alzoo met betrekking tot het krijgswezen de werkkring, voorgeschreven aan het hooge regeringscollegie, dat de uitvoerende magt in oorlogszaken in handen had; — een hoogst gewigtige werkkring inderdaad, maar die al zeer spoedig begon te verkleinen en binnen al naauwer en naauwer omtrek beperkt te worden.

Reeds door de bepalingen in het 7de Artikel werden eene menigte struikelblokken op den weg van het militair bestuur geworpen, welks gang daardoor noodzakelijker wijze zeer belemmerd moest worden.

Het was, aan den eenen kant, zeer natuurlijk, dat gewesten en steden, die nog altijd in een gevaarlijken strijd tegen de dwinglandij gewikkeld waren, die goed en bloed hadden opgeofferd en nog verder wilden opofferen tot handhaving der pas verworven vrijheid, met ijverzuchtige bezorgdheid aan de regering, aan welks gezag zij zich onderwierpen, de handhaving harer regten en privilegiën tot eene voorwaarde stelden. Doch wanneer aan den anderen kant aan het oorlogsbestuur, dat vóór alles aan eenheid en aan eene krachtige en snelle handeling behoefte heeft, dat soms zelfs in buitengewone gevallen ook buitengewone maatregelen moet durven nemen, ja, dat zich, als het den ondergang of het behoud van het land geldt, moet durven stellen boven de wet; — wanneer aan dat bestuur, in omstandigheden, die overal elders eene dictatoriale magt in het leven zouden geroepen hebben, wordt voorgeschreven zich met angstvalligheid te moeten houden aan de privilegiën, statuten en decreten niet alleen, maar zelfs aan de Usantiën van iedere stad in het bijzonder, dan moet het ons niet verwonderen, dat de gang van een ligchaam, dat aan alle kanten zooveel wrijving ondervond, vertraagd en soms geheel en al gestuit werd.

Daarenboven, de Raad van State was niet bij magte zich te allen tijde te doen gehoorzamen, en had geen middelen genoeg in handen, om zijn gezag te doen eerbiedigen. Was het dus niet natuurlijk, dat het leger, dat Maurits zelf, die gevoelde hoe los

die bodem was, elders een steunpunt zocht voor den hefboom, dien hij met zoo krachtige hand in beweging bragt? In zich zelven kon hij dat steunpunt niet vinden; want hij, de dienaar der Staten, kon er in de toenmalige omstandigheden niet aan denken, zich eigendunkelijk boven hunnen wil te verheffen, en het lag dus in den aard der zaak, dat hij steun moest zoeken dáár, waar de grootste sterkte van de Republiek te vinden was, in de vergadering der Algemeene Staten, die op hunne beurt hunne grootste kracht ontleenden aan de Staten van Holland, het magtige gewest, dat door zijn nooit verflaauwden ijver voor de zaak der vrijheid, door de bekwaamheid zijner staatslieden en vooral door het opbrengen van meer dan de helft der oorlogskosten, zulk een overwegenden invloed op de geheele Republiek uitoefende.

Het hierboven aangehaalde artikel 43 van de Instructie voor den Raad van State gaf tot die verplaatsing van magt eene gereede aanleiding. Niet alleen al "hetgeen niet expresselijk ter dispositie van den Raad gesteld was" zou ter dispositie van de Staten Generaal, van de Gewestelijke Staten en de andere Overheden blijven, maar de Staten behielden ook aan zich het regt om "in tijden van nood, of als de toestand van het land zulks mogt vereischen", zelf order te stellen in de zaken, die ter beschikking van den Raad van State stonden.

Dat was de opzettelijk aangebragte kloof, waardoor dat slecht zamengestelde ligchaam uiteen moest vallen, zoodra het den Staten Generaal behagen zou, er de wigge hunner eigendunkelijke magtsvermeerdering tusschen te slaan.

En dat gebeurde al zeer spoedig, zoodat de raadsheer Bodley, een der Engelsche leden, die volgens het tractaat met Elisabeth daarin zitting hadden, reeds in het volgende jaar bij de Staten Generaal eene klagte indiende, waarbij hij beweerde, dat het niet aan de Staten stond, om als op zich zelf staande Souvereinen de magt van den Raad te beperken, en verklaarde, dat de Raad van State, in plaats van een regerend ligchaam te zijn, inderdaad tot de grootste onbeduidendheid was terug-

gebragt [1]). Wij mogen hierbij niet onopgemerkt laten, dat juist de omstandigheid, dat twee Engelschen zitting hadden in den Raad van State, en het aandeel, dat de Gouverneur-Generaal van de Engelsche hulptroepen aan de regering had [2]), voor de Staten eene reden te meer was om de magt van dat ligchaam zooveel mogelijk te verminderen.

Om bij de leiding der oorlogszaken dadelijken invloed te kunnen uitoefenen zonder den gang daarvan te vertragen, was de Raad van State of ten minste een gedeelte zijner leden gewoon mede te velde te trekken [3]), en om dezelfde reden besloten ook de Algemeene Staten, afgevaardigden uit hun midden, en wel voor elke provincie één, naar het leger te zenden, „om met Zijne Exc^{tie}, die heeren Crijchsoversten int leger wesende ende de Raden van State de saken van den oorloge te helpen beleyden, ende op alles te resolveren nade occurentien ende gelegenheden, gelijk zij ten meesten dienste van den lande sullen bevinden te behoiren" [4]).

1) „.... et par aussy faire du Receveur général seulement une cifre, et des Conseillers Solliciteurs." (Resol. St. Gen. 21 Maart 1589.) — Zie over het begin der oneenigheden tusschen de Algemeene Staten en den Raad van State, v. d. Kemp. Maurits van Nassau, I, bl. 297—305.

2) Groot Placcaetboek, I, bl. 49.

3) In 1588 ging de geheele Raad bij het naderen van de Spaansche Armada naar Zeeland, om nader bij het gevaar te zijn.

4) Resol. der St. Gen. 20 Mei 1591. — Doch niet alleen de Algemeene Staten, maar ook die van Holland zonden hunne afgevaardigden in het leger. Zoo lezen wij in de Resolutiën van de Staten van Holland van den 2den Februarij 1590: „Ende opdat syn voorn. Exc. altydt met raedt en advis van eenige vande Staten voorn. mach worden geassisteert, soo syn hem op alle reysen tot noch toe eenige Gecommitteerden van de Staten bygevoeght geweest, ende syn alsnu vier gecommitteert die voor een jaer gestadigh syn Excell. als Raden vande voorsz. Landen (Holland en Westfriesland) alomme daer 't den dienst van den Lande vereyscht, sullen bywesen, om met goede ordre ende kennisse der voorsz. saecken ende andere, 't voorsz. Gouvernement aangaende, te beleyden". Zij voerden den naam van „Gecommitteerde Raden van de Staten nevens zijne Excellentie". (Kluit, Gesch. der Holl. Staatsreg., III, bl. 16.) — Men ziet, hier is alleen sprake van „met

Die afgevaardigden kregen later den naam van Gedeputeerden te Velde" [1]).

Kort daarna werd aan Maurits en Willem Lodewijk eene meer beslissende stem gegeven in de deliberatiën over de tegen den vijand te nemen maatregelen [2]).

---

raedt ende advis te assisteren", terwijl de gedeputeerden van Hunne Hoogmogenden in last hebben, mede "op alles te resolveren"; doch bij den grooten invloed van de provincie Holland kan het wel aan geen twijfel onderhevig zijn, dat meermalen het advies van hare afgevaardigden zwaarder gewogen zal hebben dan de resolutie van die der Staten Generaal.

1) Het zenden van Gecommitteerden uit de regering, om den Veldheer ter zijde te staan, hetzij alleen om te adviseren, of wel om ook binnen zekere grenzen te beslissen, was in deze gewesten niet nieuw. Reeds meer dan eene eeuw vroeger vinden wij er de sporen van. In eene vroedschaps-resolutie der stad Leiden van den 26sten October 1481 lezen wij:

"Alsoe myn heer die stedehouder begheert te hebben wt elke stede twie mannen of ten minste ene man, die desen tyt van de oirloge durende, by hem hebben sal, om die oncosten te zien ende te horen, ende raets mit hem te nemen in allen saken den oirloge angaende etc. Hierop is ouerdragen dat myn heer die stedehouder selve wt elke stede nemen sel enen man, die hem dunct in der saken best dienende en bequam wesende".

In eene dergelijke resolutie van den 2den November 1489 wordt gezegd:

"Alsoe den hertoge van Sassen in den reysen, die hy doet in de jegenwoirdigen oirloge, niet reysen en wil, sonder by hem te hebben wt elke stede enen burgermeester ende ene van der vroescap, die hebben sullen volcomen macht ende last te doen mitte andren steden, sonder enich vorder beraet dairop te halen, want sulcke saken dickwylen haeste hebben, daeromme men geen beraet hebben noch halen ende mach etc.

"Hierop is by den gerechte ende vroescap ouerdragen, ende gestemmet, dat dieghene, die dair van der stedewegen toegevoicht ende geschict worden, also Jacob Heerman, Willem Heerman Buekelsz, doen sallen in alle saken by den meeredeel van den andre grooten steden, die dair wesen sullen".

2) "Ende aangesien doorloge moet gevoert wordden uitter oogen nade gelegentheid der zaecken de dagelijcxsche advertentien van des vijands voernemen ende andere occurentien, dat d' Heeren Staten voor den lande dienstelijck ende noodich geacht hebben te resolveren, Zijne Ex^{cie}. ende den Welgeboren Grave Wilhem Grave van Nassau (als hebbende de Gouvernementen respectieve van de geunieerde provintien) te auctorisceren gelijck dezelve geauctorizeert wordden, mits dezen voer

Het gevolg van een en ander was, dat de Raad van State steeds lager afdaalde van het standpunt, waarop hij in den beginne was geplaatst, en ten laatste genoodzaakt was, zich in de meeste zaken te voegen naar den Souvereinen wil van de Staten Generaal. Het zou niet moeijelijk zijn, daarvan eene menigte voorbeelden aan te halen. Een enkel slechts moge hier volstaan, om te doen zien, hoe spoedig het vijfde artikel van de instructie voor de leden van den Raad, waarbij hun magt werd gegeven om te beschikken over het volk van oorloge, en hunne bevelen te doen volbrengen door de krijgsbevelhebbers elk voor zoo veel hen aanging, niet veel meer dan eene doode letter was geworden.

In den zomer van het jaar 1591 verzocht Heraugière, Gouverneur van Breda, commissie tot het oprigten van eene kompagnie van vijftig ruiters, om de kooplieden en het platte land tegen het stroopen van den vijand te beschermen [1]), welke commissie hem door den Raad van State werd verleend. Toen evenwel Maurits hiervan werd verwittigd, verzette hij zich ten sterkste daartegen, op grond dat daardoor het moreel van de kavallerie, die in haar geheel bij het leger te velde was ingedeeld, zou lijden, daar de ruiters „zonder twijfel liever dienst zouden nemen bij een vendel dat in eene vesting in garnizoen lag en op hasard en buit rijden dan met ongemak en kosten het leger volgen" [2]). Gehoor gevende aan het verlangen van den Prins, rigtte de Raad van State in dien geest een schrijven tot Heraugière, hetwelk aan Hunne Hoogmogenden werd

---

zoe veele des noot zy, om mette Heeren Raeden van State, Gedeputeerden van de provincien ende d' Heeren Crychsoversten int leger wezende opte zaecken van den Oorloghe zoe wel aengaende dexploicten daermede men alreede doende is, als alle andere die na de voorsz. advertentien ende occurentien voirder zouden moegen ofte dienen voergenomen te wordden, te disponeren gelijck dezelve ten meesten dienste ende verzekertheid van den lande zullen bevinden te behooren". (Resol. St. Gen. 5 Junij 1591.)

1) Register van brieven, ingekomen uit diversche plaetsen. (1591, bl. 152 verso.) Rijks Arch. M. S.

2) Id., bl. 332 verso.

toegezonden, met verzoek om het aan dien bevelhebber te doen toekomen en tevens de verleende commissie buiten effect te stellen onder vermelding der redenen, welke daartoe hadden geleid. De Staten Generaal evenwel verklaarden, noch het een noch het ander te willen doen, en dat zij, „om consideratiën, die verre prevaleren de redenen in den brief van den Raad aangetogen, die men Zijne Exc[cie] en hun E. bij hunne terugkomst nader zou doen verstaan, hadden goedgevonden de voorschreven kompagnie niet te laten casseeren, maar daarentegen de brief van den Raad aan voornoemden Gouverneur op te houden" [1]).

In plaats van zich met kracht tegen deze aanmatiging van gezag te verzetten, en te eischen dat aan het op geldige gronden genomen besluit gevolg werd gegeven, antwoordde de Raad van State eenige dagen later eenvoudig:

„Voor soo vele aengaet die commissie die gedepescheert is op den Gouverneur van Breda tot lichtinge van vyftich carabyn ruyteren, wij hadden seer geerne gesien, dat Uw E. omme den redenen bij onsen voorgaenden verhaelt (de welcke naer ernstige communicatie met Syn Ex[cie] tot der Landen meesten dienst goet gevonden waren) mede voor raetsaem geacht souden hebben, dat deselve commissie soude werden gerevoceert. Dan soo Uw E. sulcx anders syn verstaende, sullen wy Syn Ex[cie] tselve aen doen dienen enz." [2]).

Verder vinden wij van deze zaak geene melding gemaakt. Alleen blijkt het, dat Heraugière de verlangde kompagnie ruiterij werkelijk opgerigt heeft, daar hij drie maanden later vergunning verzocht, haar tot op honderd hoofden te versterken [3]).

Zoo als dan ook niet te verwonderen is, begonnen de Staten Generaal meer en meer den Raad van State slechts als de werktuigelijke uitvoerders hunner bevelen te beschouwen, en dat zij eindelijk zelfs, geheel buiten den Raad om, de gewigtigste beschikkingen

1) Resol. der St. Gen., 15 Julij 1591.

2) Missive van den Raad v. St. van den 23 Julij 1591, in de lias ingekomen brieven van dat jaar. — Rijks Arch. M. S.

3) Resol. der St. Gen., 25 October 1591.

omtrent het krijgswezen namen, moge uit het volgende blijken:

Na de verovering van Groningen in Julij 1594 was tengevolge van het ongunstige regenachtige weder besloten, het leger uiteen te doen gaan en het gedeeltelijk te ontbinden, gedeeltelijk in de garnizoenen te leggen. Toen echter twee maanden later de weersgesteldheid aanmerkelijk verbeterd was, en de Aartshertog Ernst zijne krachten voornamelijk ter ondersteuning van den Hertog van Mayenne naar Frankrijk wendde, veranderden de Algemeene Staten, op sterk aandringen van Maurits en van den Raad van State, van gevoelen, en besloten tot een togt naar het graafschap Zutphen. De Prins verklaarde zich daartoe bereid, doch, zegt Duyck, „wel wetende, dat men van meyninge was, ende belooft hadde volck naar Vranckryck te senden, verclaerde vuytdruckelijk, niet te konnen te velde gaen, soe men tbelooffde volck naer Vranckryck gedacht te senden ende dat hy syne eere ende reputatie met soe weynich volcx niet en wilde hasarderen ofte de saecke in pericule stellen van met schanden te moeten afftrekken. Oick in gevalle men evenwel voorts ginck ende naederhant als tleger ergens leggen soude, tvolck vuyttet leger soude meynen op te ontbieden om naer Vranckryck te gaen, dat hy se niet en soude laten wechtrecken. Op alle desen werde Syn Ex^cie^. gecontenteert" [1]).

Dientengevolge vaardigde de Prins op den 30sten September en den 1sten October de noodige bevelen uit om het krijgsvolk en het geschut den 8sten October te Doesburg en Arnhem bijeen te brengen.

Den volgenden dag kwam een edelman van den Hertog van Bouillon te 's Gravenhage aan met brieven van den Koning van Frankrijk, waarin deze er op aandrong, dat de Republiek terstond de beloofde hulptroepen naar Frankrijk zou afzenden.

Den 3den October werden die brieven in de Staten Generaal geopend, en terstond daarop besloten, dat men aan het daarin uitgedrukt verlangen zou voldoen. Van deze resolutie werd noch aan den Raad van State noch aan den Prins kennis gegeven, zoodat deze den 4den October zijne garde naar Rotterdam zond om van

1) Journael van Duyck, II Boek, 24 Sept. 1594.

daar de Lek op te varen, waarheen reeds drie en twintig stukken geschut en al de munitie waren gezonden.

Den 5den October vertrok hij zelf vroegtijdig uit 's Gravenhage, kwam des avonds, zonder iets van het twee dagen te voren genomen besluit te weten, te Utrecht aan, en werd den 6den October gevolgd door den Raad van State, die er even onkundig van was.

Eerst den 8sten October toen bijna het geheele leger te Arnhem en de schepen met geschut en munitie voor Doesburg verzameld waren, kreeg de Prins kennis van de zaak door den Franschen Gezant, die om haar te bespoedigen in persoon tot hem kwam, en de brieven van de Staten Generaal medebragt, waarin gelast werd, zonder verwijl 24 vendelen voetknechten en 5 vanen ruiters naar Frankrijk te zenden.

Maurits, niet zonder reden verontwaardigd over deze handelwijze, verklaarde eerst met den Raad van State te willen delibereeren over hetgeen hem te doen stond, doch de uitkomst daarvan liet zich ligtelijk voorzien, te meer daar het hier eene zaak van bijzonder belang gold, waarbij welligt de zoo hoogst gewigtige alliantie met Hendrik IV op het spel kon worden gezet. Men gaf alzoo toe, maar de Prins weigerde volstrekt met het te geringe overschot van het krijgsvolk te velde te trekken. Eenige dagen verliepen nog met overleggingen, daar de Raad van State nog altijd hoop scheen te hebben dat de Prins van meening zou veranderen; doch toen ook Graaf Willem Lodewijk van Nassau, die middelerwijl was aangekomen, van hetzelfde gevoelen bleek te zijn, en het verzoek om, bij de weigering van Maurits, iets met de troepen te ondernemen ronduit afsloeg, werd den 18den October besloten, de troepen, welke niet voor den togt naar Frankrijk benoodigd waren, weder naar hunne garnizoenen te zenden, het geschut weder in te schepen, en den verzamelden voorraad in de steden te verkoopen.

Hoe de Raad van State over deze handelwijze van de Staten Generaal dacht, laat zich afleiden uit de volgende woorden, waarmede Duyck, die fiscaal van den Raad was, zijn relaas van het hierboven vermelde besluit:

„Ende hiermede", zegt hij, „liep te niet de voornoemde tocht

in tlant te Zutphen gedestineert, alleenlijck omdat de Staeten Generael al te souvereinelijck dese saecke hadden willen dryven sonder kennisse van Syn Ex^cie ende den Raedt van Staete, alsoff dselve dienaers van een monarche (van denwelcken alles dependeert) geweest ende niet mette Staeten Generael eedplichtige waeren die een saecke met heml. dreven, twelcke daeromme tot groot bederff van den ingesetenen van de Veluwe ende Betuwe (door tcrygsvolck vuytgeteert zijnde) ende tot excessive costen van den Generaliteyt quaelijcken affgeloopen is, die hiermede aen extraordinaris oncosten van waegen, peert, sceepsvrachten ende anders wel hondert duysent gulden sal moeten betaelen sonder eenige vrucht daeraff te trecken, alsoff men tzelve gelt met voorbedachten raede in twaeter wierp, alle welcke costen men meest hadde konnen verhoeden, soe de Staeten Generael belieft hadden, haer meyninge in den Haege aan Syne Ex^cie ende de Raeden van Staete voor heur vertreck te openbaeren. Hiervuyt kan men sien wattet is al te absoluyt te willen handelen in een populaire regieringe, daer veelen kennisse van den beleydinge van den saecke behoiren te hebben, ende daer men geen middel en heeft de contraventeurs (als het groote heeren ofte collegien syn) te straffen" [1]).

Uit een en ander blijkt, dat de Raad van State niet bij magte was, zich tegen de meer en meer aangroeijende autoriteit van de Staten Generaal te verzetten, en nog beperkter werd hun invloed toen Maurits zich langzamerhand meer op de Staten en hunne afgevaardigden begon te steunen. Een merkwaardig voorbeeld daarvan vinden wij reeds in het volgende jaar, toen na het noodlottige gevecht aan de Lippe, beraadslaagd moest worden wat men verder met het leger zou ondernemen.

"De gedeputeerden van den Staeten Generael," zegt Duyck, "begonsten met Syne Ex^cie ende den Graeff Willem te besongieren op den staet van 't leger, sonder den Raet van Staete daer bij te roupen, niettegenstaande die hier in tleger was, twelcke," voegt hij er verontwaardigd bij, "geene cleyne verachtinge van den Raet

1) Journael van Duyck, II Boek, 13 October 1594.

is ende een al te souvereyne maniere van doen van gedeputeerden, dewyle den raet soe wel een lit van den regieringe van tlant is als syluyden " [1]).

Men ziet tot welk een laag peil het begrip van de magt van het eigenlijk uitvoerend bewind reeds was afgedaald.

Eenige jaren later zegt Duyck het in zijn Journaal met ronde woorden, toen de Prins met betrekking tot het herstellen der vestingwerken van het veroverde Lingen maatregelen nam, die in strijd waren met het gevoelen van den Raad: " dat het geschiedde ten onwille van den Gedeputeerden van den Rade, die nochtans niet vlackelijk daertegen en dorsten seggen ende anders oick by Syn Ex[cie] weynich geacht waren, omdat se op meest geene poincten naer exigentie van den saken en wilden resolveren, daartegen sy in tparticulier wel claechden, maer voor de cop en dorstet niemant seggen " [2]).

Doch niet alleen de Algemeene Staten, maar ook de gewestelijke en vooral die van Holland grepen nu en dan regtstreeks in het oorlogsbestuur in, en traden daarbij ongeroepen binnen den werkkring, die voor den Raad van State was afgebakend. Allerbelangrijkst voor de kennis van de wijze, waarop de Staten van Holland de instructie voor den Raad van State uitlegden, is het antwoord dat zij den 1sten Februarij 1590 aan den Graaf van Hohenlo gaven, op zijn verzoek " om te hebben verklaringe in wat qualiteyt by hem den Landen vorder diensten gedaen sullen mogen worden ".

Daarin [3]) lezen wij onder anderen, dat wel is waar aan den Raad van State " de generale dispositie " over de krijgszaken verblijft, maar dat hij zijne resolutien " moet adresseren ende doen executeren aen ende door de Gouverneurs van de respective Provincien, elx in haer Gouvernementen inder voegen dat op hare Resolutien of bevelen noch andersints geen Volck van Oorlogh uyt of in de Landen of Steden en Sterckten van Hollandt ende West-Vriesland geleyt of

1) Journael van Duyck, II Boek, 7 September 1595.

2) Id., III Boek, 13 Nov. 1597.

3) Zie de Res. v. d. Staten v. Holland, 2 Febr. 1590.

gelicht en wordt, of marcheert, ten zy hen 't selve by Syn Excell. als Gouverneur en Capiteyn Generael van de voorsz. Landen, of by de Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollandt [1]) op den name ende van wege Syn Excell. by Patenten bevolen worde, ende blijft Syn Excell. ende de Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollandt vry, om in gevalle sy hen in eenige bevelen vanden voorsz. Rade van State bezwaert bevinden, deselve te verthoonen, ende daerop redres te verwachten; ende insgelycx blijft syn Excell. vry op syn ordinaris authoriteyt als Gouverneur ende Capiteyn Generael der voorsz. Landen, met advis vande Gecommitteerde Raden vande Staten voorn., of ingevalle by absentie van de selve Gecommitteerde Raden haer advis te versoecken niet gelegen [2]) is, sonder advis derselve het Volck van Oorlogh inde voorsz. Landen, Steden ende Sterckten van dien selfs te veranderen, ende tot afbreuck van de gemene Vyanden, ende dienst der Landen te ghebruycken, daer van in sulcken gevalle, Syn Excell. den Rade adverteert tot houdinge van goede correspondentie ″.

Hieruit blijkt, hoe naijverig de Staten van Holland voor hunne provinciale Souvereiniteit waakten. De Raad van State — het regeringsligchaam dat belast was met de uitvoerende magt in al hetgeen de defensie aanging — mogt geen krijgsvolk in of uit de provincie doen trekken zonder patenten van Zijne Excellentie, niet als aanvoerder van het leger, maar als Gouverneur en Kapitein Generaal van Holland en West-Friesland. Hij daarentegen mogt, in dezelfde kwaliteit, het krijgsvolk in Holland en West-Friesland op eigen gezag doen marcheren; indien er gelegenheid toe was, moest hij het advies van de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland inwinnen; aan den Raad van State behoeft hij volgens hen slechts berigt te geven om de goede verstandhouding te bewaren.

Tot een bewijs hoe de Staten van Holland zich langzamerhand ook in het administratieve gedeelte van het legerbeheer mengden, moge de aanhaling van een enkel feit onder velen volstaan.

---

1) Zie hiervoren, bladz. XXXIV, in de 4de aanteekening.

2) *Mogelijk.*

In December van het jaar 1596 zonden zij aan den Raad van State eene opgave van 56,000 gulden, die zij verklaarden, af en toe aan het regiment van Vere te hebben verstrekt, en verzochten teruggave van die gelden. Die onverwachte aanvraag verwekte bij den Raad, die dat regiment altijd ten volle betaald had, niet weinig verbaasdheid en bekommering; niet alleen, zegt Duyck, „om de cleyne correspondentie wille by die van Hollant daerinne met haer gehouden, datse in ééne plaetse wesende, van heml. niet eens en hadden gevoerdert, hoe het mette Engelschen stonde, als omdat se bevreesden so men dese penninghen souden moeten corten, als die van Hollant versochten, dat tselve regement ganschelijck soude moeten verloopen, ofte ten minste so verswacken, datmen desen somer daeraf geen groote dienste en soude trekken (tot grooten ondienst van den landen, omdat men achte dattet tbeste regement was om voor den viant te mogen gebruycken)" [1]).

Ook aan de bevelen van den Raad van State met betrekking tot het in dienst houden of afdanken van het krijgsvolk stoorden zich de gewestelijke Staten vaak niet.

Toen in Maart 1594 de ritmeester Patrick Bruce gestorven was, en men aan een der Schotsche krijgsoversten zijne kompagnie meende te geven, wilde geen dezer haar aanvaarden op de voorwaarden waarop Bruce haar gekommandeerd had. De Raad van State besloot eene nadere beslissing van de Staten Generaal af te wachten en inmiddels de kompagnie in dienst te houden, en schreef te dien einde aan de Staten van Zeeland, haar voorloopig eene maand soldij uit te betalen in mindering van de quote der provincie. In plaats van daaraan gevolg te geven, deden de Staten van Zeeland onmiddellijk de ruiters inschepen en zonden ze naar Rotterdam, waardoor de Raad van State genoodzaakt was, de vaan, die een der schoonste was van het leger, te ontbinden en de ruiters onder andere kompagniën te verdeelen [2]).

Zoo ontbonden de Staten van Holland in Maart 1597 op eigen

1) Journael van Duyck, III Boek, 3 December 1596.

2) Id., II Boek, 3 Februarij 1594.

autoriteit de kompagnie van den Kapitein Obbershuysen, „twelcke”, zegt Duyck, „bij den Raede van State niet ten besten en werde genomen, omdat hy syn commissie niet van de Staten van Hollant int particulier maar van de Generaliteyt hadde ontfangen, ende screven daerover een brief aan die van Hollant van den II Aprilis, houdende datse wel verhoopt hadden dat sy sulcken innebreuck in de gemeyne auctoriteyt niet en souden gedaen hebben, dewyle sy wel wisten hoe ongaarne men sulcke particuliere cassatien ende aennemingen van anderen hadde verstaen; hoeseer tselve de Generaliteyt altijts tegen de borst was geweest, ende wat eyntelijck daervuyt soude syn te verwachten, ende vermaenden heur daerom dat gelycke saken particulierlijck niet meer en mogten voorgenomen worden, maer ter contrarie datse met heur de publycke auctoriteyt wilden helpen mainteneren” [1]).

Meermalen deden ook de gewestelijke Staten hun gezag gelden, daar waar de beoordeeling van de wijze, waarop de troepen moesten gebruikt worden, geheel aan den bevelhebber van het leger behoorde te worden overgelaten. Zoo verklaart bijv. Duyck, na een uitvoerig verhaal te hebben gegeven van het beleg van Hulst in 1596, dat tot het verlies der om die vesting gelegen landstreek voor een groot deel heeft bijgedragen „dat om der huysluyden appelen en kerssen te conserveren de Staten van Zeelant niet en wilden gedogen dat men in tlant van Hulst tusschen de Moervaert en de Spitsenborch eenich volck logeerde” [2]); hetwelk ten gevolge had, dat een der gewigtigste posten buiten de vesting, door de overmagt van den vijand aangevallen, niet bij tijds ondersteund kon worden en verloren ging, hetgeen later het verlies van de stad na zich sleepte.

„Bovendien”, lezen wij verder, „hadde Syn Ex^{cie} in tlant van Hulst doen commen 50 ruyters om de wacht te houden, maer omdat se den boeren te veel stroys costen, mosten die mede wederom vertrecken, ende om de boeren op geen coste te brengen,

---

1) Journael van Duyck, III Boek, 30 Maart 1597.

2) Id., Id., 8 Julij 1596.

werde belet dat de boeren met peerden selfs wacht souden houden ende daeraff betaelt worden " [1]).

Dat ook de oude privilegiën der steden omtrent het innemen van garnizoen groote zwarigheden moesten opleveren, daar de Raad van State door het 6de Artikel zijner instructie gehouden was, al de regten, vrijheden en usantiën te eerbiedigen, behoeft wel niet nader te worden betoogd, en evenmin dat daardoor eene inmenging van het burgerbestuur der vestingen in de regeling der krijgszaken ontstond, die de nadeeligste gevolgen kon na zich slepen. Ook hierin was de Raad van State niet bij magte te voorzien, zoo als onder anderen bleek toen de regering van Wageningen in April 1591 bepaaldelijk weigerde het garnizoen in te nemen, dat voor die stad bestemd was. De Raad, hoezeer uitdrukkelijk verklarende, die weigering voor eene minachting van zijn gezag te houden, berustte er in, en gaf den Prins last, de aangewezen troepen niet naar Wageningen te zenden, daar men het ongeraden vond, de gehoorzaamheid aan de bevelen van de landsregering met geweld af te dwingen [2]).

Dergelijke voorbeelden zijn niet zeldzaam, doch werden gelukkiger wijze zoowel aan des vijands zijde gevonden als aan die der Staten [3]).

---

1) Journael van Duyck, III Boek, 8 Julij 1596.

2) "Den Joncker Brienen binnenstaende is hem verklaert dat den Raede de weygeringe by die van Wageningen gedaen by hare brieven, van de Compagnie ruyteren van den Heer Sidney in te nemen, niet en kunnen ten besten verstaen, synde een verachting van de authoriteyt derselve, dan dat nogtans den voorsz. Raede als noch het daerby souden laten rusten........

"Syn Excellentie te adverteren, dat sy van Wageningen persisteren in weygeringe van de Compagnie ruyteren van den Heer Sidney in te nemen, sulcx dat deselve sal voor als noch mogen blyven daer deselve is, dewyle niet geraedsaem gevonden wordt met andere middelen tegens die van Wageningen te voorsien". (Resol. van den Raad van State, 17 April 1591.)

3) Toen in het jaar 1591 Verdugo bij de nadering van het Staatsche leger meerder bezetting in Groningen wilde leggen, werd hem dit door den tegenstand der Stedelijke Regering belet, en zelfs Parma gaf in datzelfde jaar zijn voornemen om het garnizoen van Nijmegen te versterken, om dezelfde reden op.

Hoe de provinciën op het algemeen plan van den veldtogt vaak een overwegenden invloed uitoefenden, hebben wij hierboven vooral uit het voorbeeld van Friesland gezien.

Bij de aanstelling der officieren eindelijk, was dit eveneens het geval. Het was nog wel niet de tijd, dat iedere provincie de bevelhebbers benoemde bij het onderdeel van het leger, hetwelk ter harer repartitie stond, eene bepaling, die eerst in 1651 werd ingevoerd, maar toch was aan de gewestelijke Staten in dit opzigt eene vrij groote magt gegeven, daar zij regt hadden tot het aanstellen van den Kapitein-Generaal en van de bevelhebbers der vestingen in hun gebied gelegen, en tevens bij het openvallen van Kapiteins- en Luitenantsplaatsen aan den Stadhouder eenige personen voordroegen, waaruit deze eene keuze deed.

De commissiën evenwel, met uitzondering van die voor de hooge krijsbevelhebbers, werden door den Raad van State uitgegeven, hoezeer zij gesteld waren op naam van de Staten-Generaal, „bij deliberatie van den Raad van State” [1]).

In den eed van getrouwheid, dien de soldaten zoowel als de bevelhebbers moesten afleggen, werd ook wel bepaaldelijk de provincie genoemd ter welker repartitie zij stonden. Die eed luidde, bijv. voor de Provincie Holland, als volgt [2]):

„Wy beloven ende sweeren den Staten Generael van de Vereenichde Nederlanden die byde Unie ende handthoudinge vande Gereformeerde Religie sullen blyven, ende namentlyck die Ridderschap Edelen ende Regenten vande steden der Graeffschap ende Landen van Hollandt ende West Vrieslant representerende die Staten

---

1) Enkele Commissiën werden regtstreeks door den Raad van State verleend. Deze zijn evenwel slechts weinig in getal en voor meer ondergeschikte betrekkingen. In het Commissieboek van den Raad van State (Rijks Arch.) van 1588—1591 vinden wij onder vele honderde Commissiën hoogstens een vijf en twintigtal, die onmiddellijk op naam van den Raad van State gegeven zijn, en deze behelzen alleen aanstellingen tot Conducteur, Meester mineur, Constabel enz.

2) Eedt van den Volcke van Oorloghe te Lande mutates mutandis gearresteert den eersten Juny 1588. (Eedtboeck van 1582—1675. Rijks Arch.)

vanden selven Lande, mitsgaders die Staten vande andere provinciën, daerinne wy gebruyckt sullen worden, ende oock de Regenten vande steden soe binnen de provincie van Hollandt ende West Vrieslandt als daer buyten daerinne wy in garnisoen gelegt sullen worden gehouw ende getrouw te wesen".

Uit al het voorgaande blijkt, dat het opperbestuur over het leger, al ondervond het dan ook van verscheiden kanten belemmeringen, die nu en dan een vrij storenden invloed op de geregelde werking van het geheel uitoefenden, op het oogenblik dat de gedenkwaardige veldtogten van Maurits een aanvang namen, nagenoeg in zijn geheelen omvang berustte bij de Staten Generaal, en dat de wettelijke bepaling, volgens welke de Raad van State oorspronkelijk met dat gezag was bekleed geworden, in den loop der voorafgegane vier jaren meer en meer ter zijde geschoven en eindelijk geheel en al op den achtergrond gesteld was. Daar waar de Raad niet slechts adviserend, maar ook beslissend optrad, geschiedde het als het ware op mandaat van Hunne Hoog Mogenden.

Wanneer nu de vraag rijst, of een zoodanig verplaatsen van het oppergezag voordeelig was voor het beleid der oorlogszaken, dan aarzelen wij niet, die toestemmend te beantwoorden.

Het is eene onmiskenbare waarheid, dat het zooveel mogelijk concentreren van het oppergezag een der beste waarborgen voor het welslagen van krijgsoperatiën is, en dat het verleenen der meest uitgebreide volmagt aan den legeraanvoerder, ook al wordt daardoor eene groote verantwoordelijkheid op zijne schouders geladen, den man van genie oneindig minder drukt dan het looden wigt der beperkende voorschriften door toegevoegde raden of gedeputeerden te velde gegeven. Het lag evenwel geheel buiten de rigting van het pas opgekomen republikeinsche bewind om zoodanige magt in de handen van zijn Kapitein-Generaal neder te leggen, en in zoo verre kon het zeker vrij onverschillig heeten, of hij die magt deelde met den Raad van State of met afgevaardigden uit de Staten Generaal. Maar toen het hoogste gezag in den Staat zich langzamerhand meer en meer in den boezem van het laatste ligchaam terugtrok,

was het van veel meer belang, dat Maurits dáár zijn steun zocht, dan dat hij, toegevende aan de overigens niet ongegronde gevoeligheid van den Raad van State, zich afwendde van hen, die feitelijk de magt in handen hadden, en die, door het al of niet toestaan der benoodigde gelden, beschikten over de zenuw der oorlogsvoering.

INWENDIG ZAMENSTEL VAN HET LEGER.

De Infanterie.

De Infanterie van het Staatsche leger was ingedeeld in vendels of kompagnieën, die van verschillende sterkte waren, hoezeer voor de normale formatie der nieuw opterigten kompagnieën in het tijdperk toen Maurits zijne veldtogten begon, 113 man schijnt aangenomen te zijn. Immers de commissiën, die na het vertrek van Leicester en het invoeren der noodige bezuinigingen aan de Kapiteins der infanterie gegeven werden, luidden alle, op weinige uitzonderingen na, op vendels van 113 man, waaronder het kader begrepen was.

Zoodanige kompagnie was zamengesteld als volgt:

Een Kapitein,
Een Luitenant, } ieder met hun jongen.
Een Vendrig,
Twee Sergeanten,
Twee Tromslagers,
Een Pijper,
Drie Korporaals,
Een Fourier of Klerk,
Een Chirurgijn,
Achttien Muskettiers,
Vier en twintig Spiessen met korsseletten,
Zes Hellebardiers,
Drie Rondassiers edellieden,
Zes en veertig Harquebusiers.

De dertien eerstgenoemden werden officieren genoemd.

De Kapitein of Hopman was het hoofd der kompagnie, hoewel hij niet altijd in den strikten zin des woords haar aanvoerder kon genoemd worden. Verscheidene bevelhebbers van kompagnieën toch bekleedden andere, hoogere betrekkingen in het leger, en het bevel over een vendel voetvolk of eene vaan ruiterij werd hun alleen gegeven opdat zij het geldelijke voordeel, dat daaraan verbonden was, zouden genieten.

Op den Kapitein volgde de Luitenant, die, zoo als de naam aanduidt, zijn plaatsvervanger was en gedurende zijne afwezigheid het bevel voerde.

Bij elke kompagnie was een vaandel, dat aan den Vendrig was toevertrouwd, en het eigendom was van den Staat [1]). Bij het ontbinden (casseeren) eener kompagnie werden de vaandels met eene zekere plegtigheid van de stangen gescheurd en de stangen zelve gebroken [2]).

Ten opzigte van de Tromslagers schijnt reeds toen in het leger van Maurits dezelfde verkeerde gewoonte te zijn aangenomen als later bij de meeste legers het geval was, namelijk dat men daarvoor de minder goed physiek ontwikkelde manschappen bestemde. Wij lezen toch in een voorstel tot verbetering van het krijgswezen

(1) Als historische bijzonderheid mogen wij hierbij voegen, dat de uniformiteit, die ten tijde van Maurits in zoo vele onderdeelen van het krijgswezen werd ingevoerd, zich toen ook tot de vaandels der kompagnieën heeft uitgestrekt. Door den Raad van State werd namelijk den 4den April 1591 besloten, „dat in de nieuwe vaendels sal gestelt worden die Leeuwe in conformiteit soo die int cachet van den Raede werde gebruykt, doende den Leeuwe stellen in couleur den regten Leeuwen soe naer mogelijck gelijck.” Den volgenden dag werd deze laatste bepaling echter gewijzigd en in de plaats van de kleur der natuurlijke leeuwen werd goedgevonden, „dat denselven sal syn van roode couleur, dewyle meest van de provintien sulcx hebben in haer wapenen.”

Sedert dien tijd voerden de Staatsche vaandels en ook die van de Schotsche kompagnieën in dienst van de Vereenigde Nederlanden den rooden leeuw.

2) Eene beschrijving van het ontbinden van eenige kompagnieën en het scheuren der vaandels vindt men in het II Boek van het Journael van Duyck, den 6den Augustus 1594.

dat in het jaar 1618 gedaan werd: „Dat de Compaignien sullen moeten versien wesen van bequame tromslagers hebbende den ouderdom van ten minsten van achthien jaren, versien met goede trommen, alsoo men bevindt dat by veele capiteynen daertoe onbequaeme ende oock jongers worden gebruyckt".

De Fourier of Klerk was den Kapitein of zijnen Luitenant behulpzaam in het voeren van de administratie zijner kompagnie, terwijl de werkzaamheden van den dertienden Officier, den Chirurgijn, van zelve worden aangeduid. Wij komen later op de geneeskundige dienst, zoo als zij in dien tijd bij het leger bestond, terug.

Eene geregelde onderverdeeling, zoo als in lateren tijd plaats had, in sectiën en escouades, schijnt in die dagen nog niet bestaan te hebben. Alleen vinden wij eene enkele maal van „korporaalschappen" als onderdeelen van een vendel gewag gemaakt [1]). Dat aan de Sergeanten ieder afzonderlijk een gedeelte der kompagnie ter surveillance was aangewezen, is evenwel waarschijnlijk, hoewel het ons nergens gebleken is. De betrekking van Korporaal was — ten minste bij de Engelsche hulptroepen hier te lande — slechts tijdelijk; hunne benoeming schijnt eenigermate van de soldaten afhankelijk te zijn geweest, daar wij in het 10de artikel van de „Instructiën voor de Officiers van de monsteringe van het krygsvolck ten laste van Hare Majesteit van den 1sten Februarij 1586" lezen: „De Corporaels van elcke Compagnie sullen verandert worden alle maenden, ende vernieuwt bij consent van de Compagnie ofte een deel van dien" [2]).

Zoo als uit het bovenstaande blijkt, was de organisatie der Infanterie zeer eenvoudig. De kompagnie of het Vendel was de administratieve, en in zeker opzigt ook de taktische eenheid. Uit de tijdelijke zamenvoeging van eenige kompagnieën ontstond een regiment, waarover een „Colonel" of „Overste Colonel" het bevel voerde.

---

1) „Den 23 May (1585) ben ick met derde halff corporaelschap in de stadt Sloten getogen, latende die reste, onder tgebiedt van mynen Lieutenant in de Lemmer". (Van Vervou, Eenige gedenkw. geschiedenissen, bl. 31.)

2) Groot Placcaetboek, II, bl. 241.

Voor zoodanig regiment was evenwel geene bepaalde organisatie aangegeven; nu eens vinden wij regimenten van 7, dan weder van 20 kompagnieën [1]). Het doel, waartoe eenige Vendels onder één hoofd gesteld werden, regelde de sterkte, die men aan zoodanig regiment gaf. De waardigheid van Kolonel of Overste-Kolonel werd dus gegeven aan hem, dien men met het bevel over een onderdeel van het leger, dat uit verscheidene kompagnieën was zamengesteld, belasten wilde, zonder dat de sterkte van dat onderdeel altijd bepaald was aangegeven. Gewoonlijk was de Kolonel ook Kapitein over een Vendel, dat alsdan den naam droeg van de Compagnie-Colonelle, waarover de Luitenant het speciaal bevel voerde. Aan sommige Kolonels werd het bevel gegeven over Infanterie en Kavalerie. Zoo kreeg bijv. Floris van Brederode bij zijne aanstelling tot Overste-Colonel het kommando „over het krygsvolck, soowel te paard als te voet, tsij met heele of halve vanen en vendelen, minder of meer getal, sulcx als de noot van den lande vereischen sal„ [2]).

Het voetvolk werd blijkens de bovenstaande formatie, verdeeld in muskettiers, harquebusiers, piekeniers, hellebardiers en rondassiers. Het opmerkelijkste bij die indeeling, en waarbij ook de geschiedenis der taktiek het meeste belang heeft, is de verhouding tusschen de vuurwapenen en de pieken, opmerkelijk daarom, omdat het blijkt, dat Maurits langzamerhand de eerste in verhouding tot de laatste vermeerderde.

Het is bekend, dat zelfs nog lang nadat de draagbare vuurwapenen in gebruik waren gekomen, verreweg het grootste gedeelte der voetknechten met pieken gewapend was, en dat deze ook later bij de uropesche legers niet zijn afgeschaft dan nadat men de bajonet behoorlijk op het geweer had leeren bevestigen om zoodoende

1) Den 7den April 1586 werd Sire Philippe de Sidney, benoemd tot „Chef et Colonel d'ung regiment de vingt compaignies„; anderen, als Jehan Piron (11 Maart 1586), de Heeren van Lokeren (10 Sept. 1586) enz., kregen regimenten van 10 vendelen. (Commissieboek van den Gouverneur, Graaf van Leicester. — Rijks Arch.)

2) Commissieb. van den Raad van State van 1588—1591, bl. 103, verso. Rijks Arch.

den infanterist zoowel voor het gevecht met de blanke wapenen als voor het vuurgevecht geschikt te maken. Zoo lang dit niet het geval was, kon aan eene afschaffing van de piekeniers niet gedacht worden, daar het rappier, waarmede ieder voetknecht gewapend werd, niet voldoende was om bij de toenmalige vechtwijze de piek te vervangen.

Maurits zag evenwel het groote voordeel in, dat van het vuurgevecht te trekken was, en bij de vendels voetknechten, die de hoofdsterkte van zijn leger uitmaakten, vinden wij dan ook aan de musketten en roeren al zeer spoedig een groot overwigt boven de spiessen gegeven.

Bij eene kompagnie van 113 man bevonden zich, zoo als boven gezegd is 64 vuurwapens tegen 30 spiessen en hellebaarden.

Eene kompagnie van 150 man telde 82 man met vuurwapenen en 49 met spiessen en hellebaarden gewapend [1]).

Bij kompagniën, welker sterkte hiervan afweek, vinden wij ongeveer dezelfde verhouding, als:

Op eene sterkte van 130 man, 60 vuurwapenen en 39 spiessen en hellebaarden [2]);

Op eene sterkte van 180 man, 105 vuurwapenen en 56 spiessen en hellebaarden [3]);

Op eene sterkte van 200 man, 117 vuurwapenen en 64 spiessen en hellebaarden [4]);

Op eene sterkte van 300 man, 152 vuurwapenen en 120 spiessen en hellebaarden [5]).

Wanneer men de hieronder in de aanteekeningen aangehaalde datums met elkander vergelijkt, bespeurt men, dat de verhouding van de vuurwapenen tot de pieken, die in Januarij 1589 ongeveer als 1 tot 0,79 stond, reeds kort daarop toen Maurits invloed op de

1) Commissieboek van den Raad van State, 8 Maart 1591.
2) Id. 18 April 1590.
3) Id. 21 April 1589.
4) Id. 23 Junij 1589.
5) Id. 21 Januarij 1589.

legerorganisatie begon uit te oefenen, zeer ten voordeele van de eersten gewijzigd werd, en in Maart 1591 reeds in de verhouding van 1 tot 0,47 veranderd was.

De vuurwapenen der infanterie waren het musket en de harquebuse of haakbus (zoo genoemd omdat zij in den beginne voor aan den loop van een haak voorzien was tot steun bij het vuren). Dit laatste wapen werd veelal „vuurroer" of „roer", en de harquebusiers dikwijls eenvoudig „schutten" genoemd.

Het musket [1]) was een lang, zwaar en daardoor niet gemakkelijk te behandelen wapen; het moest wanneer het afgeschoten zou worden,

---

1) Het is hier de plaats niet om in nadere bijzonderheden omtrent de verschillende vuurwapenen enz. af te dalen. Alleen zij hier opgemerkt, dat het eene dwaling is, wanneer verscheidene schrijvers op het gezag van Strada en Brantôme, de invoering van het musket, als vuurwapen voor de infanterie te velde, aan Alva toeschrijven.

Strada zegt, na de zamenstelling van het leger des Hertogs, dat naar de Nederlanden trok, opgegeven te hebben:

„Le front de chaque compagnie estoit couvert par une invention nouvelle de quinze soldats, qui marchoient devant les autres, armez de mousquets et de fourchettes pour appuyer le mousquet en tirant, car on ne se servoit auparavent de ces sortes d'armes, comme estant trop pesantes, que sur les murailles des villes, d'où encore on ne pouvoit les tirer qu' apres les avoir posées sur des cavaliers". (Histoire de la guerre des Pays-Bas, traduite par P. du Rieu, Tom. I, liv. VI, pag. 409).

Strada was hier verkeerd ingelicht, of wel hij bedoelt met „une invention nouvelle" de indeeling van vijftien muskettiers bij elke kompagnie, dat werkelijk door Alva het eerst gedaan werd; vroeger waren de muskettiers in afzonderlijke kompagnieën vereenigd. — Hoyer, die de Mém. de Bellay, Liv. XI, pag. 55 aanhaalt, zegt, dat Karel V de musketten in 1521 voor het eerst bij zijn leger te velde zou gebruikt hebben. Dat zware draagbare vuurwapens, die bij het afvuren op een vork gelegd werden, van veel ouder dagteekening zijn, blijkt uit het Trattato della Militia da Ursus de Ursinus, hetwelk in 1477 het licht zag, en waaruit L. Napoleon (Etudes sur le passé et l'avenir de l'artillerie, I, pag. 94) de volgende regels overneemt: „Parmi les six mille fantassins, il y a .... cinq cents arquebusiers (*scopettieri*), dont un certain nombre porte une petite cerbatane qui tient le milien entre l'escopette et la cerbatane, et qu'on place sur une fourchette pour tirer. Quand on est loin de l'ennemi on peut la placer sur la voiture." De musketten zijn bij het Nederlandsche leger langzamerhand meer handelbaar gemaakt, en hebben reeds lang voor de afschaffing der pieken de vuurroeren geheel verdrongen.

op een ijzeren gaffel of furquet worden gelegd, dien de soldaat te dien einde bij zich droeg en vóór zich in den grond plantte, en schoot een kogel van 12 in het pond. De harquebuse of het roer was veel kleiner en ligter, werd uit de hand afgeschoten en schoot een kogel van 24 in het pond. Beide vuurwapenen waren van lontsloten voorzien.

De manschappen moesten hun kruid en lood in het eerst zelve aanschaffen; bij de Engelsche hulptroepen werd daarvoor een gulden per man in de maand van de soldij ingehouden [1]). Later werd hierin eene zeer wenschelijke verandering gebragt, en werd de munitie door de Artillerie geleverd; de vendrigs der kompagnieën namen haar in ontvangst ten bedrage van 30 pond kruid en lonten in de 48 dagen voor eene voltallige kompagnie van 150 man, en deelden haar uit aan de manschappen [2]), van wier soldij de kosten naderhand werden afgetrokken.

Deze inrigting was noodzakelijk, zoowel om te zorgen, dat de munitie altijd bij de kompagnie voorhanden was, als om de verkwisting te voorkomen, die tot groote en nuttelooze kosten leidde.

De spiessen of pieken, waarmede een gedeelte der Infanterie gewapend was, hadden eene lengte van ten minste 18 voeten; bovendien droegen de piekeniers, even als de hellebardiers, welke

---

1) „En daar de harquebusiers ordinaris tegenwoordelyck hebben 10 gl. ter maand, sal een gulden voor elke harquebusier of roerdrager hem geemployeert werden in Buspoeder, hem dienende in de dagen van syne excercitie boven syne wachten.” (Instructie van 1 Februarij 1586. — Gr. Placcaetboek, II, bl. 239.)

2) „Item la fine pouldre pour les pietons se distribuera par poix á leurs ensingnes et seront les Capitaines des dits pietons tenuz envoier vers le Capitaine General pour avoir ordonnances audit maitre (de l'artillerie) ou Lieutenant, en son absence contrerolleur et commis, pour leur en furnir selon ladite ordonnance, et lesdits de l'artillerie marqueront le jour de la delivrance et y tiendront le respect qu'il convient. Daultant que les pietons sont fort desraisonables et eschillent beaucoup de pouldre sans besoing”. (Instruction et ordonnance advisée faicte et conclute par son Ex[ce]. par ladvis de ses consaulx d'estat et des finances sur la conduicte des Maistres et Officiers de son artillerie tant en temps de paix que de guerre. — 20 Aug. 1586. — In het Instructieboek 1586—1588 op het Rijks Archief, M. S.)

laatste slechts in zeer kleinen getale bij de vendels ingedeeld waren, een rappier of zwaard.

Bij elk vendel voetknechten bevonden zich zoogenaamde rondassiers, die een schild of rondas droegen en wijders met een hellebaard gewapend waren. Deze rondassiers waren door Maurits ingevoerd en bij de organisatie van 1589 was hun aantal op drie per kompagnie bepaald [1]. Waarschijnlijk waren zij tot persoonlijke bescherming van den aanvoerder of van het vaandel en vinden wij er daarom altijd bij iedere kompagnie slechts drie, hoe groot de sterkte moge wezen.

Dat wij aan deze of eene soortgelijke bestemming mogen denken, laat zich ook daaruit afleiden, dat de betrekking van rondassier, ten minste oorspronkelijk, alleen aan edellieden gegeven werd.

Overigens werden de rondassen door Maurits veel gebruikt bij de belegeringen om er zich zoowel in de loopgraven als op de wallen der vesting bij het bespieden van den vijand mede te dekken; zij waren dan van een vizier voorzien. Bij het beleg van Groningen in 1594 had hij er het leven aan te danken, toen bij het bezigtigen van het ravelijn bij de Oosterpoort een kogel op het rondas afstuitte. Toen de Graaf van Solms in 1595 binnen Hulst belegerd werd, verzocht hij onder anderen in een brief van den 26 Julij, „dat men hem doch gelt wilde seynden met 30 of 40 scheutvreye rondassen ende helmetten ende waert mogelijck de rondasse van Syn Ex^cie" [2].

1) Hoezeer de indeeling van rondassiers bij de kompagnieën tot de veelvuldige wijzigingen behoorde, die Maurits bij zijn leger invoerde, stellen sommige schrijvers het ten onregte voor, dat wij hier aan eene eigenlijk gezegde uitvinding van Maurits te denken hebben, die haren oorsprong verschuldigd was aan zijne studiën over de krijgskunst der oude volken. Bij de Duitsche legers toch droegen de bevelhebbers ook somtijds kleine schilden of tartschen. (Georg von Frundsberg, Kriegsthaten, folio 165), en bij de Spanjaarden, Franschen en Italianen waren de piekeniers doorgaans van kleine ronde schilden (rondelles) voorzien, terwijl de officieren er zich nog tot het einde der zestiende eeuw van bedienden. (Mémoires de Bellay, Liv. VII, p. 398.) Ook een gedeelte der Duitsche landsknechten, die met hellebaarden of slagzwaarden gewapend waren, droegen rondassen of kleine ronde schilden aan een riem om den hals. (Hoyer, Gesch. der Kriegskunst, I, bl. 236.)

2) Journael van Duyck, III Boek, 26 Julij 1596.

Het blijkt dat de Prins er ook aan gedacht heeft, een grooter gedeelte van het leger met schilden te wapenen, hoewel dit plan niet tot uitvoering gekomen is. [1]). De rondassen zijn voortdurend bij het leger van Maurits in gebruik gebleven; immers in de Resolutiën der Staten Generaal van den 8sten Junij 1611 wordt gemeld: „Is Jacob Dircxz. de Swart, custodiemaker alhier in den Hage, opt serieuse recommandatie van Zyn Excell. geaccordeert octroy, omme voor den tyt van vyff jaren naestcommende, alleene in de vereenichde provincien te mogen maecken sekere soo ronde als langwerpige targiën by hem geinventeert."

De Kavalerie.

De Kavalerie van het Staatsche leger was verdeeld in twee soorten: lanciers en carabiniers, welke laatste ook harquebusiers of „ruyteren vierroers voerende" genoemd werden.

Zij was ingedeeld in vanen of escadrons, die tot het jaar 1591 van zeer ongelijke sterkte waren, daar Commissiën uitgegeven werden voor 60, 75, 80, 90, 100 en 150 man [2]). In den regel was elke vaan uit ééne soort van ruiterij zamengesteld; slechts bij uitzondering vindt men bij eene vaan zoo wel lanciers als harquebusiers ingedeeld [3]).

---

1) „Syn Ex^cie had de overlange eenige groote schilden ofte targes laeten maeken, op de Romeynsche faecoen, om te sien off men daer mede een bataillon piecken soude konnen breecken, d'welc hy tot meermaelen in den Haege hadde doen besoucken (*beproeven*) ende bevonden tot dien eynde van goede effecte te wesen, waeromme hy dselve mede op desen dach in tleger onder de Engelsen dede besoucken, die wel met piecke vechten, ende bevont tselve mede alsoc, omdat de targes door alle de piecken doordrongen". (Journael van Duyck, II Boek, 6 Aug. 1595.)

„...... De Schotten versochten onder den heuren eens de targes a la romeine gemaeckt ende bevonden dselve van sonderlinge cracht om een bataillon piecken te breecken". (Id. 27 Augustus 1595.)

2) Zie onderscheidene aanstellingen in het Commissieboek van Leicester en van den Raad van State. (Rijks Archief.)

3) „Commission pour le Capitaine Johan Balford .... une Compagnie de cent chevaulx asschavoir Cincquante Lanciers et Cinquante Harquebousiers". (Commissieboek van Leicester, bl. 10.)

Reeds in Augustus 1590 verzocht de Prins aan den Raad van State, dat men de kompagnieën ruiterij op 100 man zou brengen, met uitzondering van die, welke 150 man telden en dezelfde sterkte zouden behouden [1]).

In Januarij 1591 werd met het oog op den te ondernemen veldtogt besloten, alle kompagnieën 120 ruiters sterk te maken [2]), met uitzondering van twee, die op de sterkte van 150 man zouden blijven. De geheele Kavalerie, die toen — immers op het papier — 1290 paarden sterk was, werd daardoor gebragt op 1620 paarden, verdeeld in 13 kompagnieën, namelijk die van Prins Maurits, van den Prins van Espinoy, van Barchon, Dubois, Kinsky, Paulus Bacx, Etmont, Lespini, Marcelis Bacx, Potlis, den Graaf van Valckensteyn, Sleijer en Balen.

De beide laatsten waren zoogenaamde vanen Duitsche rniters [3]) van 150 man.

Kort daarna besloot ook de Raad van State, dat men de Koningin van Engeland zou verzoeken, de vier kompagnieën ruiterij van de hulptroepen, — namelijk die van Sidney, Vere, Parker en Pauli — eveneens tot op 120 paarden te versterken.

Evenmin als bij de Infanterie bestonden er bij de Kavalerie ten tijde van Maurits regimenten. Uit eene missive, door Hunne Hoog Mogenden in het jaar 1671 aan de Staten van Friesland geschreven [4]), blijkt, dat er van het begin van den oorlog met Spanje tot het jaar 1635 of daaromtrent geen vaste geformeerde regimenten kavalerie in dienst van den Staat geweest zijn, dat ook toen verscheidene provinciën zich nog tegen de invoering daarvan bleven

---

1) Resol. van den Raad van State, 14 Augustus 1590.

2) Resol. van de St. Gen., 21 Januarij 1591.

3) Zie over de Duitsche ruiters, v. Hoyer, Gesch. der Kriegskunst, I, bl. 292. — Een uitvoerige beschrijving van hunne zeer karakteristieke vechtwijze wordt gevonden in: La vraye et entiere histoire des troubles et choses memorables avenues en tant en France qu'en Flandres, et pays circonvoisins, depuis l'an 1562, liv. IX, pag. 273, verso.

4) Deze missive is in haar geheel geïnsereerd in de notulen van de Staten Generaal, van den 26sten Maart 1671.

verzetten, en dat zij eerst tegen het einde van den oorlog bepaaldelijk zijn opgerigt.

Evenwel blijkt het, dat er door Maurits nu en dan tijdelijk regimenten Kavalerie geformeerd werden, waarover alsdan aan een der Ritmeesters het bevel werd gegeven [1]). Vóór dien tijd vinden wij ook bij de Nederlandsche Kavallerie melding gemaakt van hoogere rangen dan die van Ritmeester. Zoo werd bijv. George Everard Graaf tot Solms, den 27sten Februarij 1586 benoemd tot Overste en Colonel over „vyf kompagnien ligte peerden" [2]), terwijl in een brief van Maurits aan de Staten Generaal van den 6den April 1591 wordt gezegd, dat de Barchon „Luitenant Colonnel van den peerdevolcke is geweest [3])."

Het kader bij eene vaan ruiterij, hetwelk door de Ritmeesters benoemd werd [4]), bestond uit:

Een Luitenant,
Een Cornet,
Een Kwartiermeester,
Twee Trompetters,
Een Fourier,
Een Hoefsmid.

De bewapening der Kavalerie bestond voor de Lanciers, behalve de lans, uit een rappier en ten minste één „kort roer;" voor de Karabiniers uit een rappier en een „lang of een kort roer." Spoedig evenwel kwam hierin verandering. Het taktische gebruik, hetwelk men in die dagen van de Kavalerie maakte, wier grootste kracht

---

1) Journael van Duyck, VII Boek, 17 Junij 1602. — Wanneer wij overigens nu en dan (bijv. in het Journael van Duyck, II Boek, 4 en 20 Mei 1594 lezen van een „bataillon" ruiters, dan komt dat woord daar in dezelfde beteekenis als „regiment" voor, en dient alleen om de tijdelijke vereeniging van eenige kompagnieën aan te duiden.

2) Commissieboek van Leic., bl. 16, verso.

3) Verzameling van bij de St. Gen. ingekomen brieven, 1591. (Rijks Archief.)

4) „En luy donnans plain pouvoir, authorité et mandement especial de la pourveoir, d'ung lieutenant, cornette et aultres officiers", luidde het in de commissiën voor de ritmeesters der kompagnieën Kavalerie. (Commissieboek van Leic. passim. Rijks Arch.)

niet zoo als tegenwoordig in de snelheid van beweging en den schok gezocht werd, daar de aanval hoogstens in den draf geschiedde, bragt mede, dat het schietgeweer langzamerhand de lans verdrong. Nadat herhaaldelijk de gewigtige uitkomsten waren gebleken, die met de vuurwapenen te verkrijgen waren, werd den 3den Januarij 1597 eene geheel nieuwe bewapening voor de Kavalerie vastgesteld, waarbij de lansen afgeschaft en, behalve het rappier, alleen de karabijnen of lange roers en pistolen of korte roers bijbehouden werden. De loop van de eersten moest minstens drie groote mansvoeten lang zijn; de laatsten hadden een loop van 20 rijnlandsche roeduimen lengte, die geboord was op een kaliber van een kogel van 30 in het pond, terwijl de kogel zelf $\frac{1}{32}$ pond woog, of, zoo als men het noemde, zij moesten een kogel schieten van 32 rollende en 30 sluitende in het pond. Beide vuurwapenen waren van radsloten voorzien. Twee jaren later werden er nog eenige minder belangrijke wijzigingen in de bewapening en uitrusting der Kavalerie gebragt [1]).

De Artillerie.

Voor de Artillerie bij het leger der Staten bestond geene zoo geregelde organisatie als voor de Infanterie en de Kavalerie. De reden hiervan lag in de eigenaardigheid van het wapen, dat zich in vergelijking met de andere, eerst kortelings had ontwikkeld, en in den aanvang geheel den vorm en de inrigting had van een gilde, hetwelk onder de bescherming van de Heilige Barbara in onderscheidene steden werd opgerigt, waaruit zich langzamerhand eene stedelijke Artillerie ontwikkelde, die onder de leiding der busmeesters, zoo als de gildebroeders genoemd werden, in het geheim aan de volmaking hunner kunst arbeidden, en weldra een krachtig element van verdediging vormden in den tijd toen iedere stad voor een groot gedeelte voor hare eigene veiligheid had te zorgen.

---

1) Zie de Ordre op de wapening van de compagnien Ruyteren Curassiers, voerende de korte roers, en die voor de compagnien Ruyteren Harquebousiers, beide van den 6den Februarij 1599. (Groot Placcaetboek, II, bl. 249 en 253.)

Al zeer spoedig evenwel namen ook de landsregeringen het nieuwe krachtige oorlogswapen in handen, en vermeerderde het geschut in alle rijken naarmate men het belang daarvan meer en meer begon te erkennen. Ook de Staten van Holland bleven hierin niet achterlijk, en zoo kon Willem van Oranje in de laatste dagen van zijn leven reeds over een vrij aanzienlijk materieel beschikken, dat in de magazijnen van Holland te Delft voorhanden was, terwijl te 's Hage, Enkhuizen en Rotterdam geschutgieterijen, te Amsterdam, Purmerend, Monnikendam en elders buskruidmolens waren opgerigt.

Eene eigenlijke Veld-Artillerie, als integrerend deel van het veldleger, bestond evenwel niet, en is eerst in veel later tijd ingevoerd. Het aantal stukken en het materieel, dat noodig werd geoordeeld [1]), werd bij een op handen zijnde veldtogt vastgesteld en in gereedheid gebragt [2]); de noodige Kanonniers of Constabels werden ter tijde-

---

1) Het eigenlijk veldgeschut was gewoonlijk slechts in zeer geringen getale bij het leger aanwezig. Één stuk op de duizend man werd voor rijkelijk gehouden. Bij Turnhout had Maurits vier stukken en bij Nieuwpoort niet meer dan zes. — Op den togt, dien hij in 1602 naar de Zuidelijke Nederlanden ondernam, om Ostende te ontzetten, voerde hij met een leger van 18942 man, 12 halve kanons en drie kleine metalen stukjes mede. (Journael van Duyck, VII Boek, 21 Junij 1602.)

2) „Item l'on fera ung estat d'aultant de pieces d'artillerie grosses et petites que Son Ex[ce]. ordonnera et voudra estre menées aux champs avecq aussy la quantité de pouldre, nombre de balles, picques, lances, demi lances, harnas, picques pales, hoyaulx et aultre munition servant au train de lad. artillerie, avecq aussy le nombre des gentilhommes, conducteurs a cheval et a pied, qui auront chascun la garde et conduicte de la munition, comme sera cy apres declaire avec aussy les canoniers et aultres servans a icelle artillerie, les pionniers, chevaulx tant limoniers que rolliers. Le quel estat sera signe de Sad. Ex[ce]. et desd[ts]. finances, etc. (Instruction et ordonnance advisee etc., pag. 63.)

Somtijds werd ook het geschut geleend van de steden, welke nog altijd hare eigene artillerie hadden, waarover de Staten en de Prins niet konden beschikken. Bij de verovering der steden bleef haar geschut in den regel haar eigendom, terwijl dat van den vijand door de Generaliteit in bezit werd genomen. Dit was bijv. het geval met Nijmegen in 1592. „In de stadt", zegt Duyck, „werde bevonden een dubble Canon, drie halve Canons, een slange ende XXI cleyne stucken alles van metael, ende noch 11 ofte 12 cleyne ysere stucken, ende omtrent 8000 pont pulvers,

lijke aanvulling van die, welke in vaste dienst waren, aangenomen, nadat omtrent hunne bekwaamheid het advies van den Generaal der Artillerie was ingewonnen.

Deze Constabels ontvingen hunne Commissie regtstreeks van den Raad van State, somtijds alleen voor den tijd, dat de troepen werkelijk te velde waren [1]), en in sommige gevallen luidde hunne aanstelling tot Constabel in eene of andere vesting. Hun tractement bedroeg 10, 16 of 20 gulden per maand.

Aan het bevel over het geschut was reeds vroeg door de vorsten eene onderscheiding verbonden, welke bij voorkeur aan edellieden werd toegekend, hetgeen aanleiding gaf om aan hen, ook al viel later de keuze niet uitsluitend meer op adellijke personen, de benaming te geven van Edelluyden van het geschut of der Artillerie, die hier te lande tot het laatst der zeventiende eeuw in gebruik bleef.

---

toecommende de stadt, soe sij seyden". — 25 Octobris . . . werden de drie halve canons in de stadt gevonden, daer vuyt genomen ende byde batterie van de Generaliteyt gevoucht, om redenen dat dselve by den Prince van Parma daer gelaeten waren, ende de stadt niet thoe en quaemen". (Journ. van Duyck, I Boek, 22 en 25 Oct. 1592.) Den 8sten Julij 1599 vroeg Maurits aan de stad Utrecht vier stukken geschut voor acht of tien dagen te leen om ten dienste van het land gebruikt te worden, elk voorzien van 300 kogels en het benoodigde buskruid. (Dodt van Flensburg, Archief voor kerk. en wereldl. gesch., VII, bl. 320). Twee dagen later verzocht de Prins in een schrijven uit Bommel om ten minste twee kartouwen met affuiten, gereedschap, 300 scherp en kruid, met den meest mogelijken spoed tegen recepis van den Controleur van der Does te willen afgeven (Id. bl. 321.)

1) In de aanstellingen der kanonniers luidde het:

"Die Raden van State der Vereenichde Nederlanden noodich bevindende noch enighe goede Canoniers aen te nemen, omme tot dienste van den Lande in den Legher gebruyckt te wordden, ende geinformeert zijnde vande ervarentheyt ende bequaemheyt van . . . . daerop gezien hebbende het advys van den heere van Famars, Generael van de Artillerye, hebben denzelven gecommitteert ende geauthoriseert, committeeren ende authoriseeren by dezen omme sich als canonier in den Legher te laten gebruycken, daer ende zoo hem ten dienste van den Lande geordonneert zal worden. Op een tractement van twintich ponden van veertich grooten vlaems tstuk ter maent, zoo langhe hy in den Legher te velde zal wezen, ende nyet langher, enz. (Commissieboek van den Raad van State, bl. 139 verso, e. a.)

Het opperbestuur over het geschut en al wat daartoe behoorde werd gegeven aan een Meester Generaal der Artillerie, een titel, waarvan de herinnering nog is blijven voortleven in de benaming van Grootmeester der Artillerie, die tot in onzen tijd is blijven bestaan.

Ten tijde van Maurits was de benaming Generaal der Artillerie in gebruik. Volgens de instructie van den 31sten Maart 1599 [1]) had hij de „superintendentie, opsicht ende gesach over het grof geschut met syne equipage, materialen, instrumenten ende munitien van oorloge", mitsgaders over de officieren, handwerkers, pionniers en arbeiders; over de ponten, trek- en lamoenpaarden; over de constabels en kanonniers en in 't algemeen over het geheele personeel der Artillerie. Hij moest uitvoerige registers aanhouden van al het personeel en materieel, en deelde met voorweten van den Raad van State de constabels en kanonniers in de grenssteden en garnizoenen in, waar zij naar zijn oordeel de meeste diensten zouden kunnen bewijzen.

Bij het aannemen van nieuwe kanonniers werd zijn advies ingeroepen en was hij verpligt hen eerst „wel ende scherpelick te examineren op hare wetenschap ende ervarentheyt". Hij moest de noodige maatregelen nemen, wanneer er geschut moest marcheren, dat zulks met den meesten spoed geschiedde en dat het behoorlijk geconvoijeert werd, omtrent welk laatste punt hij in overleg moest treden met den Kapitein Generaal. Bij belegeringen was het zoeken van de emplacementen voor de batterijen even als het aanleggen of het aanbesteden daarvan aan zijne zorg opgedragen, en bleef hij, wanneer het vuur tegen de vesting geopend was, het algemeene toezigt daarover houden. Was de vesting veroverd, dan zorgde hij voor het in bewaring nemen van het aanwezige artillerie-materieel en bij het opbreken van het leger gaf hij de noodige bevelen tot het opladen of inschepen van al wat tot de Artillerie behoorde. Hij was bovendien verpligt, eens in het jaar de frontiersteden, vestingen en forten te inspecteren, om te zien of de Artillerie en

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 328.

de munitie zich in behoorlijken staat bevonden; tot de noodige herstellingen moest hij last geven en daarvan bij zijne terugkomst eene beknopte opgave doen.

Het was van oudsher, ook hier te lande, gebruikelijk, dat de klokken van de veroverde vestingen gegeven werden aan den Generaal der Artillerie, welke gewoonte evenwel in het laatst der 16de eeuw werd afgeschaft. De Heer van Famars deed nog in 1591 zijn vermeend regt op de klokken en de aangebroken tonnen buskruid in een rekwest aan de Staten Generaal gelden [1]; maar zijn verzoek werd afgewezen met betuiging van den Raad van State aan de Staten Generaal, die het rekwest om advies gezonden hadden „dat men niet en weet te spreecken van eenige ordonnantie militair 't synen propooste dienende” [2].

In de instructie voor den Generaal der Artillerie van den 31sten Maart 1599 staat uitdrukkelijk in Artikel 14: „. . . . . sonder dat de Meester Generael aen alsulck Geschut” (uit de veroverde plaatsen) „al waer 't ghebroocken ofte geborsten, wapenen, materialen, ofte oock eenige klocken, 't zij groot ofte kleyn, yetwes voor hem selven sal hebben te pretenderen, onder deksel van emolumenten, ofte andersins in wat manieren het zy” [3].

De betrekking van Generaal der Artillerie werd eigenlijk slechts alleen vervuld gedurende den tijd, dat het veldleger op de been was. Van exercitiën, zoo als bij de overige wapens plaats hadden, van proefnemingen, die aan zijne leiding zouden toevertrouwd zijn, vinden wij geen spoor. Hoogstens moest hij de nieuw aan te nemen kanonniers examineren, doch wat van zoodanig examen te wachten was, laat zich afleiden uit de bijvoeging, dat hij „is 't noot, hen-

1) „Die Heeren van Keenenburg ende Pauli instaende, geven aen, dat die Heere van Famars aen Syne Ex[cie]. versoekt ende pretendeert groote gerechticheden; als Generael van tgeschut, soo van syne gedaene diensten voor de ingenomen plaetsen als voor toekomende, namentlyck de clocken, ook die tonnen van Pulvers die opgeslagen syn ende andersints”. (Resol. van den Raad van State, 12 Maart 1591.)

2) Resol. der St. Gen., 6 April 1591.

3) Gr. Placcaetboek, II, l. 328.

luyden een proeve met een grof stuck zal laten doen, omme geen onbequame aen te nemen ″.

Om den Generaal der Artillerie bij zijne afwezigheid te vervangen, werd bij het begin van den veldtogt gewoonlijk een Luitenant der Artillerie aangesteld [1]).

De Artillerie bleef, ook na hare meer bepaalde vereeniging met het overige gedeelte van het leger, haar karakter van gilde behouden: de wetenschap, later in de zoogenaamde constabel-boekjes neergelegd, werd door den meester aan de gezellen en leerlingen onderwezen. Even als de smids-, timmermans-, wagenmakers-, lijndraaijers-, kuipers-, mandemakers- en andere gilden hunne werklieden aan de Artillerie leverden wanneer er een veldtogt op handen was, zoo werden ook de buitengewone constabels voor dien tijd aangenomen en na het eindigen van den veldtogt weder ontslagen.

De gewigtigste betrekking na die van den Generaal en zijnen Luitenant, was die van Contrerolleur van het geschut, die met het opperste toezigt over en de verantwoording van het artillerie-materieel belast was, een naamlijst van al de kanonniers te velde moest aanhouden, en wat het administratieve gedeelte betreft, nagenoeg dezelfde instructie had als de Generaal der Artillerie [2]). Hij hield de algemeene registers van het materieel van den lande, waartoe de

---

1) ″ Comme ainsi soit que pour la deffense des provinces unies et pour faire teste a lennemy, avons trouvé expedient de dresser en ceste premiere saison ung camp et qu'a ceste cause soit besoing de commettre quelque personne idoine et qualifiée a l'estat de lieutenant de l'artillerie, scavoir faisons que ce considéré et pour le bon rapport qui nous a esté faict de l'artillerie, Avons, ladvis de ceulx du conseil d'estat, ensemble par l'advis de messire Charles de Levin, Seigneur de Famars, Mre. General de la dicte artillerie, Icelluy Nicolas Pluncquet commis et establi, commettons et establissons par ceste au dict estat de Lieutenant, En luy donnant plain pouvoir authorité et mandement especial pour en absence du dict Mre. General deservir ledict Estat, vacquer et entendre au faict et conduicte dicelle artillerie, le tout suivant l'Instruction ce dressée ou que lon pourra dresser cy apres etc. ″. (Commissieboek van Leic., bl. 28 verso.)

2) Zie de Commissie voor Jan Pauli als ″ Contrerolleur van tgroff geschut ende wes voirts den treyn desselffs aengaet ″. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 138.)

Commiesen Stapeliers van de magazijnen te Dordrecht en te Delft [1]) en alle andere Commiesen van amunitie hem de vereischte opgaven moesten doen. ' Hij had een tractement van 30 gulden in de maand. Bij het leger te velde bevonden zich steeds twee Commiesen, waarvan de eene — de Commies van de Artillerie — al het grof geschut met wat daartoe behoorde, en de andere — de Commies van amunitie — het kruid en lood en de lonten voor de Infanterie en Kavalerie, de draagbare wapenen, gereedschappen, het hout- en ijzerwerk, de stormbruggen enz. onder zijne bewaring had [2]).

Zij namen een zeker aantal Conducteurs aan, die gedeeltelijk bereden waren, wier dienst bestond in het overbrengen der munitiën naar de plaatsen, waar zij noodig waren, als de batterijen, de loopgraven, enz., terwijl overigens aan ieder hunner het toezigt gegeven was over een onderdeel van den voorraad materieel, die mede te velde genomen werd [3]). De werkmeesters moesten de benoodigde gereedschappen bij hen ontvangen en weder inleveren.

De edellieden van het geschut voerden het bevel over een of meer stukken, zoo te velde als bij belegeringen. Zij werden tegen het openen van den veldtogt gewoonlijk ten getale van twintig beschreven [4]).

De Kanonniers of Constabels [5]) waren bestemd voor de eigenlijke

---

1) Zie de instructie voor den Commies-Stapelier van de magazijnen van ammunitien tot Delft, en de commissie voor Huyck Cornelisz. van 's Gravesande. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 70.)

2) Zie de commissie voor IJsbrand van der Does, als Commies van ammunitiën. (Id., bl. 137.)

3) „Si comme l'un des cuvelliers aura la pouldre en garde, ung aultre les boulletz, ung aultre les picques, hallebardes, lances, corseletz, harcquebutes, meisches et aultres choses y servans, ung aultre les picques pales, hoyaulx, congnees, ferremens, et ainsy en avant selon qu'il y aura beaucoup de munition, et que le train est grand". (Instruction et ordonnance advisée etc., uit het Instructieboek 1586—1588, bl. 61 verso. Rijks Arch. M. S.)

4) Militaris instructien en ordonnantien, bl. 21, op het Rijks Archief. M. S.

5) De woorden konstabel en kanonnier worden meestal willekeurig voor dezelfde betrekking gebezigd. Aanvankelijk evenwel schijnen de konstabels eene soort van onderofficieren geweest te zijn, en zelfs in den tijd, dat het onderscheid niet meer

bediening van de stukken. Zij waren of permanent in dienst (Ordinaris Canoniers) en dan in de vestingen en forten in garnizoen, of wel zij werden voor den tijd van een veldtogt of belegering aangenomen (extra-ordinaris). In beide gevallen ontvingen zij even als de Officieren eene afzonderlijke Commissie. Tot de dienst opgeroepen, moesten zij zich voorzien van een telstok, lontstok, kruidhoorn, ruimnaald en passer [1]). Aan hun hoofd was gesteld een zoogenaamde Veld-Constabel [2]).

Waarschijnlijk is deze Veld-Constabel dezelfde, die elders Meester Constabel genoemd wordt, met het opzigt over de anderen belast was, en dagelijks de batterijen moest langs rijden. Hij hield eene lijst aan, waarop al de kanonniers, die men in dienst had, nominatief vermeld stonden, opdat hij altijd den Generaal zou kunnen inlichten, waar de beste Kanonniers te vinden waren.

Men rekende in den regel op ieder stuk geschut twee Kanonniers [3]), terwijl de verdere bediening bestond uit handlangers, die gewoonlijk

---

algemeen in acht genomen werd, vinden wij hier en daar de constabels en kanonniers nog afzonderlijk genoemd. Zoo werden er in September 1591 tot bediening van acht stukken geschut, die ter ondersteuning van Hendrik IV naar Frankrijk gezonden werden, gedeputeerd: eene commissie voor „Claes Beeckman als connestabel”, en voorts commissiën „voor de canonniers tot negentien in getale” (Res. St. Gen., 7 Sept. 1591.)

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 337.

2) „Ende opdat alles met beter ordre geschieden, sal de Veldt-Constabel o alle canoniers van 't Leger particuliere opsicht hebben, ende op yeders goet devoir enz. (Groot Placcaetboek, bl. 338.)

3) „Item les gentilhommes de l'Artillerie seront soubz le Maitre, en son absen soubz le Lieutenant, et auront le soing et conduite des pieces d'Artilleries ain que led. Maitre et en son absence le Lieutenant leur ordonnera avecq les canno niers ordonnez a scavoir pour chascune piece deux”. (Instruction et ordonnan advisée, pag. 63 verso.)

In 1599 werd bepaald, dat bij ieder stuk in batterij twee of drie kanonniers zoud gesteld worden, en zoo veel timmerlieden, bootsgezellen en arbeiders „om tzelve wenden, keeren en handelen als van noode zal wezen”. (Groot Placcaetboek, I bl. 328. — Zie ook de Instructie voor de bootsgezellen van 't geschut, id., bl. 34

uit het scheepsvolk genomen werden en bootsgezellen van 't geschut werden genoemd [1]).

Wanneer het leger te velde ging werd nog bovendien het volgende personeel bij de Artillerie aangenomen:

Twee meester timmerlieden, elk met 30 à 36 of meer goede timmergezellen, ieder met zijn gereedschap [2]);

Twee meester Smids met twee knechten;

Twee Wielmakers met ieder een knecht;

Een Kuiper;

Een Schanskorfmaker met een knecht;

Een Rijswerker;

Een Lijndraaijer of Gareelmaker;

Drie of vier harniqueurs of affuitsmeerders, die belast waren om, zoowel op marsch als anders, altijd bij het geschut te zijn om het oog te houden op alle touwwerk, haamknuppels en ander tuig van de trekpaarden, het zoo noodig te repareren en de assen en raderen goed gesmeerd te houden.

In het laatst van 1591 werden op verzoek van Hendrik IV [3])

---

1) „Tot het geschut te bewegen en te stellen hebben sy (de Staten) kloeck schipsvolck uitgekoren, die sy daertoe specialijcken deden aennemen en onderhouden, bevindende dat volck seer bequaem ende gheschickt om het geschut in de schepen te laden, weder te lossen, planten, vervoeren, en dat zelfde metter handt, bij gebreck van paerden, in noodt treckende over alle Dijcken en Morassen: Item dat te planten ende afteschieten, en voorts alles wat tot het geschut behoort, met eene wonderlijcke behendigheyt”. (Van Meteren, Hist. der Nederl., XVI, bl. 295. — Editie van 1663.)

Voor den veldtogt van 1591 werden 500 bootsgezellen aangenomen „omme bij 't geschut te gebruycken”. (Journael van Duyck, in de inleiding van 't jaar 1593.)

2) De meester timmerman voerde het bevel over al de timmerlieden en hunne knechts, had het opzigt over het werk, dat door hen gedaan werd, en deed verantwoording van de materialen en het gereedschap. (Zie het Commissieboek van het Raad van State van 1588—1591, bl. 50.)

3) „Exhibé a l'assemblee de messieurs les etats generaux par le sieur ambassadeur de France, de Buzanval, le 28 de Juin 1591”. (Register van ingekomen brieven, bl. 236 verso. — Rijks Archief.)

vier heele en vier halve kartouwen naar Frankrijk gezonden om gebruikt te worden bij het beleg van Rouaan.

Daarbij waren ingedeeld: „een edelman met een substituut om te kommanderen, een commis met 5 conducteurs, een Mr tymmerman met 4 andere goede werklieden, 2 harnacqueurs, een cuyper en 16 canonniers". Verder werden medegenomen: „boven d'ordinaris affuten, 2 affuten voor heele en 2 affuten voor halve cartouwen, 2 paar raders tot heele en 2 paar raders tot halve cartouwen; 64000 pond kruid voor 4000 schoten, 4000 kanonkogels en 16000 pond lonten". De kosten waren geraamd op 50000 gulden [1]).

Later werden behalve het hier boven vermelde personeel nog aan de Artillerie toegevoegd vier of vijf petardiers, die in een daartoe aangewezen huis buiten den Haag hunne petarden moesten maken en daarmede het leger te velde volgen [2]).

Bovendien had de Generaal der Artillerie onder zijne bevelen eene of meer kompagnieën pionniers — ook esplanadeurs genoemd — [3]) ieder ter sterkte van een kapitein, een luitenant, twee korporaals, een tamboer en 50 man in gewone dienst, die wanneer het leger te velde was met nog 30 gravers vermeerderd werden, en vooral bij het transport te lande van het geschut en de voertuigen tot verbetering der wegen als anderzins werden gebruikt. Na den veldtogt van 1591 vooral werd door den Raad van State op de vermeerdering van pionniers aangedrongen, „die welcke in de voergaende tochten grootelycx van doene zyn geweest ende voertaene niet gemist en zullen kunnen wordden" [4]).

1) Resolutiën der Staten Generaal, 1 en 9 Augustus 1591.

2) Eene uitvoerige beschrijving der toenmalige petarden vindt men bij Strada, Hist. de la guerre des Pays Bas, II, pag. 746.

3) Item les pionniers qui seront retenuz en service en l'Artillerie seront particulierement soubz la charge du Mre. d'Icelle. (Instruction et ordonnance advisée.) In Julij 1586 werd Jan Duyck aangesteld tot Overste en Colonel van alle de Nederlandsche pionniers. (Commissieboek van Leic., bl. 85.)

4) Resolutie der Staten Generaal, 5 November 1591. — Register van ingekomen brieven, bl. 495 verso.

Tot het transport te water werden gewoonlijk vijf of zes scheepskapiteinen met hunne ponten en pleiten aangenomen.

Zij bleven, ieder met ongeveer 70 à 80 man van hun bootsvolk, altijd bij het geschut.

Een provoost van de Artillerie had het opzigt over de schepen en moest in het bijzonder er voor waken, dat geen materieel werd ontvreemd. Eindelijk was bij de Artillerie te velde een Chirurgijn ingedeeld [1]).

Dat een Veldheer als Maurits bij de bijzondere gesteldheid van het oorlogstooneel, waarop hij werkzaam was, eene bijzondere zorg aan het pontonwezen wijdde, behoeft wel niet gezegd te worden [2]).

Het opzigt over dit belangrijk gedeelte van het legermaterieel was opgedragen aan eenen Brugmeester, die al de ponten voor het grof geschut, de schepen, aken, schuiten van de schipbrug, de zeilen, kabels, touwen, enz., onder zijne bewaring had [3]). Bovendien was er een bijzondere Commies of Opziener van de schepen aangesteld.

Ook voor bruggen, die bij belegeringen tot het overtrekken der grachten moesten dienen, werd het noodige materieel medegevoerd. Herhaaldelijk vinden wij bewijzen, hoe Maurits ook hierin gewigtige

---

1) De dienstverrigtingen voor de onderscheidene aan het wapen der Artillerie verbonden personen worden aangegeven in de „Instructie voor de gemeene officieren van den train van de Artillerye". (Groot Placcaetboek, II, bl. 333.)

2) „Z. Exc. heeft aan de Staten van Holland sonderling gerecommandeerd om eene schipbrug te maken. Die hebben Cornelis Maas belast een specificatie te maken van 't geen daartoe noodig zou zijn". (Resolutie van den Raad van State, 16 November 1590.)

In het meermalen aangehaalde manuscript: Militaris instructien en ordonnantien enz., komt op bl. 20 verso voor eene „Lijste van behoeften bij Zijn Ex[cie]. in 't jaer 1605 noodigh bevonden om een vloth te maecken over een rivier van 2000 voeten breet, die de twee leste jaeren mede te velde hebben geweest, ende bij Schenkenschans over de Wael en Rijn gelyck zijn geslaegen" en op eene „Generaele Lijst van de materialen ende behouften desen aengaende, soo men ordinaris plach te velde te nemen, (bl. 17[v]) worden vermeld: „6 Biese bruggen van vijfftich stucken, yder stuck lanck 10 voet, breet 6 voet".

3) Zie de Instructie van den Brugmeester van den 31sten Maart 1599. (Groot Placcaetboek, II, bl. 354.)

verbeteringen trachtte in te voeren en te dien einde vele proefnemingen liet doen [1]).

Wanneer men den oorsprong en de ontwikkeling der Artillerie in aanmerking neemt, dan is het zeer natuurlijk, dat er eene groote verscheidenheid van geschutsoorten bestond, die zoowel in kaliber als in zwaarte, lengte en uitwerking verschilden. De nadeelen, die daaruit voor de praktijk ontstonden, waren dan ook te gewigtig, om niet tot vereenvoudiging te leiden. Hoewel wij er nergens de onmiddellijke bewijzen voor gevonden hebben, is het toch meer dan waarschijnlijk, dat de krachtige organiserende geest van Maurits ook op dit veld werkzaam geweest is, en dat hij in dit even als in de overige onderdeelen van de leger-inrigting, eene regelmatigheid in het leven heeft geroepen, die vroeger niet bestond.

Immers terwijl wij in zijnen tijd nog gewag gemaakt vinden van eene menigte verschillende kalibers, als van 48, 36, 24, 18, 12, 10, 7, 6 pond enz., treffen wij in het leger, waarmede hij zijne veldtogten in 1591 begon, slechts drie soorten van geschut aan, namelijk:

de heele kartouw (of het heele kanon) van acht en veertig pond;
de halve kartouw (of het halve kanon) van vier en twintig pond;
het veldstuk van 12 pond.

De beide eerste geschutsoorten werden stukken van batterie (belegeringsgeschut) genoemd [2]).

Als uitzondering vinden wij nu en dan melding gemaakt van Valkonetten (ligtere veldstukken van zes pond); van drielingen, ook

1) Zie over de proeven met stormbruggen van kurk het Journael van Duyck, III Boek, 12 en 18 Julij, 6 en 8 October 1597.

2) „Stenwick ist mitt ganz und halben Carthaunen beschossen worden, welche fast uf der alte manier gemacht gewesen, welche sie alhier besser als Kürtze und leichte stück zu veltt oder ein orth zu beschisen halten, diewyll sie nicht weitt zurück lauffen, auch besser zwisch den schantzkorben und durch die brustwehren (wie ich selbste mit Vleischz darauf achtung gehabt und gesehn) können gebrauchtt werden”. (Brief van Jan de Jonge, Graaf van Nassau, aan zijnen vader Graaf Jan de Oude; — zonder datum, maar ontvangen te Dillenburg, den 25sten Julij 1592. Archief van Z. M.)

wel fransche kartouwen genoemd, die 36 pond ijzer schoten en meest tot bewapening der vestingen dienden, daar zij te zwaar waren om te velde te worden medegevoerd en te ligt om bres te schieten; van 18ponders, die gewoonlijk voor scheepsgeschut dienden, en een enkele keer ook van 10ponders, die ook tot het veldgeschut werden gerekend. Met uitzondering van de drielingen waren alle deze stukken van brons.

Behalve deze kanons gebruikte Maurits bij zijne belegeringen ook mortieren.

De heele kartouw (48ponder) was geboord op een kaliber van 52 pond; de lengte was 11$\frac{3}{4}$ Mechelsche of 10$\frac{183}{400}$ Rijnlandsche voeten [1]; het gewigt 150 maal de kogelzwaarte (7000 à 7200 pond). De gewone lading bedroeg 20 pond kruid, waarmede men de volgende uitkomsten verkreeg:

het kernschot (in 't poyn-blanck)	250	geometrische	passen
〃 vizierschot (horisontaal met de spijs)	500	〃	〃
onder 45 graden	2913	〃	〃

(Iedere geometrische pas van 5 geometrische voeten).

Men rekende dat een heel kanon in 12 uren tijds 100 of ten minste 80 schoten kon doen, waarbij het elke 10 of 12 schoten met natte haren kleeden werd afgekoeld.

Het was bespannen met 31 paarden (15 span en een lamoenpaard).

De halve kartouw (24ponder) was geboord op een kaliber van 28 pond; de lengte was 10$\frac{1}{2}$ Mechelsche (9$\frac{138}{400}$ Rijnlandsche) voeten; het gewigt omtrent 190 maal de kogelzwaarte (4500 pond).

De gewone lading bedroeg 12 pond kruid, waarmede de volgende uitkomsten werden verkregen:

het kernschot op	200	passen;
〃 vizierschot 〃	400	〃
onder 45°	2585	〃

De halve kartouw werd bespannen met 23 paarden (11 span en een lamoenpaard) [2].

---

1) De Mechelsche voet was $\frac{82}{100}$ Rijnlandsche.

2) Somtijds waren de halve kartouwen met veel minder paarden bespannen. Bij

De veldstukken (12ponders) waren geboord op 14 pond; hunne lengte bedroeg $8\frac{2}{3}$ Mechelsche ($7\frac{214}{300}$ Rijnlandsche) voeten; hun gewigt was 266 maal de kogelzwaarte (3200 pond).

De uitkomsten van het vuur met de gewone lading waren:

het	kernschot op	150	passen;
〃	vizierschot 〃	300	〃
onder 45°		1900	〃

Het veldstuk werd met 11 paarden (5 span en een lamoenpaard) bespannen.

De valkonet, (6ponder op een kaliber van 7 pond geboord) woog 2100 pond, dus ongeveer de helft van het gewigt der halve kartouw. Daar zij bijna even lang was als deze (10 Mechelsche voeten), moet zij aanmerkelijk minder ijzerdikte gehad hebben. Haar kern- en vizierschot (met eene lading van 4 pond) was gelijk aan die van de halve kartouw. Zij was met 7 paarden bespannen.

Uit de mortieren werden granaten van 100 pond, groote brandkogels en steenen geworpen [1]), maar de afstand welke men bereikte, bedroeg geen 600 pas [2]). De bommen werden, wel is waar, nog niet veelvuldig gebruikt, maar waren toch reeds sedert ongeveer eene eeuw bekend [3]). Dat men de buizen temperde naar gelang van den te bereiken afstand, blijkt uit hetgeen Duyck den 28sten Augustus 1592 bij gelegenheid van het beleg van Koeverden schrijft: 〃Men schoot desen dach eenige vierballen, doch sonder effect,

het beschrijven van den marsch van Maurits naar Bislich in 1595, zegt Duyck: 〃Hiernaer volchde 't geschut ende alle de carroye, hebbende elcke halve canon soe 15 als 17 peerden ende de veltstukken 11 peerden〃. (Journael, 26 Aug. 1595.)

1) 〃Des nachts werden (bij het beleg van Groningen) mede geplant beoosten den heerwech 2 mortierstucken om vierwerck ende granaeden ende oock steenen in de stadt te doen werpen en de begonstet mette mortieren noch dien nacht keyen in de stadt te schieten〃. (Journael van Duyck, II Boek, 20 Junij 1594.)

2) Delprat, Verhand. over de vorderingen in den aanval en de verdediging der sterke plaatsen.

3) Zie Hoyer, Gesch. der Kriegsk., I, bl. 262, waar hij de onjuiste opgave van Strada — ook bij verscheidene onzer schrijvers gevolgd — dat de uitvinding door een burger van Venlo zou gedaan zijn, verbetert.

eensdeels omdat men meent, dat de ballen niet wel getempert en syn, overmits dselve al te vrouch branden ende dickwils geconsumeert syn eerse nedercommen ende eensdeels omdat den M^r geen propositie en hielt om die te werpen, d'eene reyse die te corte werpende, ende d'andere reyse over".

In 1602 schoot de bezetting van Ostende uit hare kanons kartetsen van musketkogels in sterk zeildoek gewikkeld. Ook vinden wij nu en dan melding gemaakt van vuurpijlen, die echter aanvankelijk niet bijzonder schijnen voldaan te hebben [1]. Later evenwel kwam hierin eenige verbetering, daar de fachinendammen en borstweringen der Spanjaarden voor Ostende door vuurpijlen in brand geschoten werden [2].

De inrigting der affuiten en van het verdere artillerie-materieel was een onderwerp van Maurits bijzondere zorg, en terwijl men nog in het jaar 1590 het veroverde geschut tot model nam [3], vinden wij later vele gewigtige verbeteringen als het resultaat van de verkregen ondervinding en van zorgvuldige proefnemingen aangebragt. Zoo liet de Prins de affuiten van kistjes voorzien, bevattende 6 kardoezen, 6 kogels, een buskruidmaat en een kruidhoorn. Tusschen de zijwangen van het affuit werd eene kist aangebragt, waarin twee spaden, eene groote en eene kleine bijl, een houweel, een koevoet, een stelhout en een lontstok.

De paarden, welke tot bespanning van het geschut en de andere voertuigen noodig waren, werden slechts voor den tijd dat de veldtogt duurde in dienst genomen, en zoodra het leger uit elkander ging, weder afgedankt. De zorg daarvoor was opgedragen aan een commies van de togtpaarden die 20 of 30 conducteurs onder zijne bevelen had.

---

1) Journaal van Duyck, I Boek, 21 Junij 1593.

2) Diego Uffano Trattato della artilleria y uso d'ella, Bruxellas 1613, III, cap. 23.

3) Duyck zegt in de "corte voorrede" van zijn Journael, dat de Staten "de maniere ofte faetsoen niet en hadden, daernaer men alle affuyten ende andere gereetschap maeken mostte, 't welcke haere werckluyden vuyt dese veroverden affuyten lichtelijcken geleert hebben".

Deze requireerden de benoodigde paarden, die dus eigenlijk slechts voor onbepaalden tijd gehuurd werden. De eigenaars waren verpligt, bij ieder span paarden een knecht te leveren en er twee gareelen en twee paar strengen bij te voegen. Wanneer deze laatsten ontbraken, werden zij door het land verstrekt en van de huurprijs gekort. Alleen het tuig van de lamoenpaarden, dat omtrent 40 gulden kostte, behoefde om den hoogen prijs niet geleverd te worden. Om te voorkomen, dat de paarden voor andere einden, als tot bespanning der zoetelaarswagens enz., werden gebruikt, werden zij met een brandteeken, waar een kanon op stond, gebrand.

Op dezelfde wijze als de paarden werden de noodige wagens door den Wagenmeester in dienst genomen [1]). Buitendien werden er somtijds paarden ten gebruike van het leger aangekocht [2]).

Ingenieurs en Mineurs.

De werkzaamheden, welke bij een leger te velde in onzen tijd aan de Genie, als een op zich zelf staand gedeelte van het leger worden opgedragen, stonden in den tijd van Maurits onder het algemeen toezigt der Artillerie. De aanleg daarentegen van nieuwe fortificatiewerken, zoowel vestingen als forten, en het onderhoud der reeds bestaande, werd door den Raad van State of den Opperbevelhebber van het leger opgedragen aan Ingenieurs, die den titel

---

1) "...... ende resolveerde men den 24 Septembris, dat men den 8 Octobris mettet leger tot Doesborch soude wesen, daer men eer niet commen en konde omdat men waegens ende treckpeerden met meenichte soude moeten hebben, die soe op een stont niet te becommen en waeren, waeromme men den 26sten vuyt sondt den Waegenmeester Claes de Wael om te huyren tgetale van 500 waegens ende last gaff om aen te nemen 400 treckpeerden om daermede 22 ofte 23 stucken geschuts te lande te moegen voeren, daer men die begeeren soude". (Journael van Duyck, II Boek, 28 Sept. 1594.)

2) "Is goetgevonden dat men door den Commis Moyal aen handen van den voorsz. de Jongh sal doen tellen 250 ponden omme daermede twaelff arbeytspeerden te koopen". (Resol. v. d. Raad van State, 20 Augustus 1590.)

voerden van Meester Ingenieur, ook wel Fortificatie-meester of Ingeniaris ordinaris genoemd [1]).

Eene andere betrekking, die dikwijls met die van Ingenieur werd vereenigd, was die van Meester-mineur, ook wel Kapitein van de Mineurs genaamd, aan wien alle werkzaamheden tot den mijnenoorlog behoorende, zoowel bij de verdediging als bij den aanval van vestingen opgedragen werden [2]).

---

1) Zie de commissie, den 21sten Julij 1588 gegeven aan Mr. Pieter Timmermans, als Ingeniaris ordinaris, „omme soe dikwils hem sulcx geordonneert sal worden sich te laten vinden in alle steden, casteelen ende schantzen om aldaer te visiteren de fortificatien, ende opt onderhout derselver ende oock om nieuwe te maeken allen goet advys te gheven ende de selve in werck te stellen ende te vorderen soe hem sulcx belast wordt. Oock den crychsoversten tallen tyde te dyenen met syn goet advys ende vernuftheyt tzy in vuyrwercken oft andere handwercken ende behendicheden des hy sich is verstaende". Zijn tractement was 40 gl. in de maand. (Commissieboek van Leic., bl. 17 verso.) Ten tijde van Maurits' eerste veldtogten had de Republiek nog den uitstekenden Adriaan Anthonieszoon in dienst, die eerst door Prins Willem I aangesteld als Ingenieur en Raad der fortificatiën, naderhand den titel voerde van Sterkte-bouwmeester der Vereenigde Nederlanden en de ontwerpen gemaakt heeft van de meeste sterkten in zijnen tijd aangelegd, als bijv. van de Bourtangerschans, de Bellingwolderschans, de Schenkenschans, Enkhuizen, Lingen, Harlingen, enz. (Vriemoet Athenae Frisiacae, pag. 98.) Hij was een uitstekend wis- en sterrekundige, die groote diensten bewees bij het beleg van zijne vaderstad Alkmaar, waar hij de betrekking van Schepen en daarna verscheiden jaren die van Burgemeester bekleedde (Boomkamp, Alkmaar en deszelfs geschiedenissen). Vijf en veertig jaren later werd hij door Maurits weder in de Vroedschap dier stad aangesteld. (Brandt, Historie der Reform., II, bl. 858.)

2) „Robert etc. Comme pour l'advancement de notre service avons trouvé convenir d'avoir quelques mineurs pour besoigner en terre, tant en villes assiegées que siegement d'icelles, scavoir faisons que pour le bon rapport que faict nous a esté de la personne de Adrien de la Croix et de son idoineté et experience au faict des mines, mesmes d'avoir esté encloz en la ville de Maestricht et y avoir faict preuve de son art. L'avons commis et retenu, commectons et retenons par cestes pour Mr mineur avec aucthorisation pour tant mieux effectuer sa dicte charge lever trente mineurs pour servir en dessoubz luy au traictement asschavoir pour sa personne a l'advenant de cincquante livres de XL gr. pour le dict de la Croix et pour les aultres trente mineurs dixhuict semblables livres le tout par mois, et en besoignant aux mines auront augmentation jusques trente livres par mois dont ils seront tenuz

Hij voerde het bevel over het Korps Mineurs, dat onder het opzigt stond van den Controleur van het geschut [1]), en waarbij sedert oudsher gewoonlijk Luikerwalen werden in dienst gesteld, wier aantal naar gelang van de behoefte vermeerderd of verminderd werd.

Het traktement van ieder mineur was achttien gulden, en wanneer hij in de mijnen werkte werd het hem berekend tegen dertig gulden in de maand.

De loopgravenarbeid bij belegeringen behoorde geheel en al tot den werkkring van den Generaal der artillerie [2]).

Zoo als reeds vroeger gezegd is, voerde Maurits, daartoe voornamelijk aangespoord door Willem Lodewijk, bij zijn leger de gewoonte in om den schansarbeid door zijne soldaten te doen verrigten. Voor het opwerpen der circumvallatie- en contravallatieliniën, iets dat tot hunne eigene veiligheid en bescherming tegen den vijand diende, werd hun geen afzonderlijke betaling gegeven, doch het delven der loopgraven en gallerijen, het opwerpen van batterijen, schansen, katten, in één woord, al wat tot de eigenlijk gezegde belegering behoorde, geschiedde tegen daggeld, tenzij er afzonderlijk pionniers voor dat werk aangenomen waren, of wel,

---

d'apporter rectification du general de l'artillerie ou son L^{nt} des jours par eulx ouvrez auxdits mines ensemble passer monstre soubz rolle endroict leur gaiges susd^{ts} par devant le commissaire des monstres de l'artillerie sy aulcun y at, sinon par ledit general ou lieutenant comme dict est" etc. (Commissie voor André de la Croix, van den 2den Julij 1586 in het Commissieboek van Leicester, bl. 51 verso.) Op den Staat van Oorlog van 1588 en 1589 (Rijks Archief) komt Andries de la Croix voor als Kapitein van 31 mineurs.

1) "De heeren Staten hebben noch in ordinaris dienst een Comp^{ie} mineurs sterck dertich persoonen, welcke den Controlleur van de artillerie bevolen wort int leger synde te monsteren, ende opsicht te nemen off sy oock conform de rollen ende lysten van betaelinge sterck syn". (Militaris instructiën en ordonnantiën, bl. 24.)

2) "Item led. M^{r} et soubz luy le Lieutenant et Prevost de l'artillerie conduiront les trenchiez avecq le M^{r} des trenchies et aultres officiers, et feront les approches aux ville chasteaux et places et ordonneront les bateries ainsy que par le Capp^{ne} general, aura esté commandé". (Instruction et ordonnance advisée. Instructieboek van 1586—1588, bl. 63 verso.)

het werd aanbesteed aan aannemers, die dan op hunne beurt de werklieden moesten betalen [1]). De soldaten, tot het werk gekommandeerd, ontvingen boven hunne soldij, het voor dien tijd zeer aanzienlijke daggeld van 10 à 15 stuivers [2]). Wanneer men digt bij de vesting kwam, en het graven dus zeer gevaarlijk werd, werden de approches dikwijls bij de roede aanbesteed [3]).

Dat aanbesteden van den loopgravenarbeid bleef nog in gebruik lang nadat de Stadhouder zijne troepen er aan gewend had, tot den schansarbeid gekommandeerd te worden. De bezwaren, daaraan verbonden, bleven echter daarom niet onopgemerkt, want, zoo als Duyck bij het beschrijven der belegeringswerken voor Oldenzaal zegt [4]): „omdat d' aennemers van alsulcke wercken dickwils veel willen winnen ende daerom de werckers weynich geven, die dan geen groot gevaer willen staen, blyven sulcke periculeuse wercken dickwils onvolmaeckt als in desen geschiede, want omdat van den Stadt seer geschooten worde, liepen de werckers wech ende de korven bleven ongevult".

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 343.

2) Orlers, Oorlochsdaden van Maurits, bl. 143. — Volgens de Militaris Instructiën en ordonnantiën, bl. 36, kregen de werkers (soldaten) 10 en de commanderenden, „mits dat sy de soldaten aendryven ende selffs medewerken 20 stuyvers daegs. Dan op dangereuze ende perykeloose plaetsen geeft men somwylen meer doch met consideratie hetselve getrocken wort in consequentie".

3) Journael van Duyck, II Boek, 19 Julij 1595. — Op de onmiddellijk volgende datums vindt men verscheidene opgaven vermeld van de prijzen, waarvoor de belegeringswerken werden aanbesteed, als bij voorbeeld:

Voor eene batterij van 10 stukken, binnen eenen dag op te werpen, 350 gl.;

Voor een tranchee, om de beide legers buiten de stad (Grol) te vereenigen, 38 stuivers de roede;

Voor eene gallerij door de gracht, in vier dagen te voltooijen, 1400 gl.

Elders (6 Julij 1596) vinden wij in Breda aanbesteed het opwerpen van eene halve maan met voorliggende gracht ter breedte van 30 voet en ter diepte van 3½ voet beneden den waterspiegel tegen 18 gl. de roede;

6 Augustus 1596 het opwerpen van het fort van Neuzen, hebbende volgens het bestek een walgang van 600 roeden, 42000 gl.

4) Journael, III Boek, 21 October 1597.

De aanbesteding der werken geschiedde door eenen Controlleur van fortificatiën, terwijl het opzigt over den batterijbouw opgedragen was aan twee batterijmeesters, ook Conducteurs van de batterijen genoemd.

Aan eene eigenlijke opleiding van Ingenieurs werd in den tijd vóór Maurits niet gedacht, daar men tot het vervullen dier betrekking eenvoudig zoodanige personen uitzocht, die men daarvoor geschikt oordeelde, gewoonlijk wiskunstenaars of bouwkundigen, die zich door eigen studie met de militaire fortificatie hadden vertrouwd gemaakt. De Prins evenwel wijdde ook hieraan bijzondere zorg; hij liet de toekomende ingenieurs bijzonder onderwijs geven aan de Universiteit te Leiden en zond ten dien einde in Januarij 1600 aan de Curatoren eene instructie, die hij door Simon Stevin had doen opmaken, en waarin zoowel het theoretische als het praktische onderwijs geregeld werd [1]).

Nadat in dit stuk eerst de bepalingen zijn opgenomen omtrent de uitgebreidheid aan het onderwijs in de wiskunde en het landmeten te geven, luidt het verder:

„Hierin genoeg ervaren wesende sullen bequaem syn om tot de fortificatie ofte sterk-bouwinge te komen, waertoe bereid sullen worden houten ofte aerde botsen [2]) van schanssen ende bolwercken, ende daermede geleerd hebbende de eigen namen, soo sal het trecken van plannen ofte grondteekeningen van steden haer luiden ligt vallen, 'twelk men hun van steden ook dadelyk sal doen te werk stellen.

Sy sullen ook tekenen op 't papier den omtrek van schanssen ofte steden met vier ende meer bolwerken, waar af men alsdan hen luiden de maten sal geven, ende sullen daarna sulcke sterkten op 't veld tekenen met bakens.

---

1) Instelling en Instructie van en voor een Lector of Leezer in de Duitsche taale om de telkonsten en 't landmeeten ten dienste der Ingenieurs, en Vestingbouwkunde op de Universiteit te Leyden te leeren. (Extract uit de Resolutiën van Curateuren en Burgemeesteren den 10 Januarij 1600. — Van Mieris, Handvesten enz. van Leyden, bl. 526.)

2) *Nabootsingen.*

Dusverre gekomen zynde, sullen mogen in de somer trecken na 't leger, ofte ter plaetse daar sterckten gebouwd werden, 't welk den genen best gelegen sal zyn, die als soldaten, in dienst wesende, dan te velde moeten komen, ende sien daer de saken selfs, ja helpen die met er daet bevorderen.

Ende daertoe gekomen wesende, dat sy 't land alsoo oorbaren dienst konnen doen, sullen henluiden, die willen, des winters tot Leyden mogen oefenen, als voren geseid is, in diepsinniger stoffen, die daer geleerd sullen werden, om tot alle saken, de Ingenieurs ontmoetende, nog vaster ende volkomelijcker voorsien te wesen.

De lessen van telling ende meting op papier sullen een half uur lang gedaen 'werden in 't gemeen, 't ander half uur sal volbragt werden met elck een in 't bysonder te beantwoorden ende onderwysen van 't geene sy vragen ende uit de gemeene lessen niet verstaen hebben.

Ende, want degenen die dadelyk met Ingenieurshandel omgaen, met malkander geen latyn en spreken, of immers seer selden, maar dat men in elk land des lantsspraak gebruikt; soo en sullen desen lessen niet in 't Latyn, François of andere tale gedaen werden, maar alleenlijck in 't Duits.

Men verstaet ook, dat alle diegeenen die tot 't leeren deser konst van Ingenieurs toegelaten werden, eerst sullen beloven ende sweren aen den vyand deser landen daermede geen dienst te doen „.

Op voormelden datum (10 Januarij 1600) werd de bekende Ludolf van Keulen tot leeraar in de wiskunde aan de Universiteit te Leiden aangesteld.

Geneeskundige dienst.

De militaire geneeskundige dienst liet in die dagen veel te wenschen over, hoewel ook hier, even als in de overige onderdeelen van het krijgswezen, verbetering merkbaar was.

Voor de gewone dienst bij het leger te velde was, zoo als reeds boven gezegd is, bij ieder vendel voetknechten en bij de Artillerie een zoogenaamde Chirurgijn aangesteld. Wanneer wij evenwel de

bekwaamheid van deze Chirurgijns, die ook meermalen onder den naam van barbiers voorkomen, afmeten naar het aanzien, waarin zij stonden, dan was zij voorzeker maar zeer gering. Niet alleen toch, dat zij bij de vermelding van het kader, dat tot de kompagnieën behoorde, onder de korporaals en tamboers gerangschikt werden, maar hunne gagie bedroeg ook niet meer dan 12 gl. in de maand, terwijl die van de korporaals 16 gl. was.

De Meester-Chirurgijns daarentegen stonden in alle opzigten op veel hooger trap, en werden rijkelijk bezoldigd [1]). Hun aantal was zeer gering, te oordeelen naar de weinige commissiën, die wij van hen vinden opgeteekend. Bovendien is dit ook af te leiden uit de omstandigheid, dat zelfs nog op den 12den Maart 1591, dus zeer kort voor dat het leger te velde ging, door de heeren van Keenenburg en Pauli in den Raad van State werd te kennen gegeven, „dat Syne Excellentie wel goedt ende noodigh soude vinden, dat een medecyn tot 's Lands gagiën aengenomen werde, om in den Leger onder het Crys-volck te dienen, ende dat Doctor Augustinus Strobanus daertoe soude mogen aengenomen worden" [2]).

---

1) „Volcht noch int leger een Doctor in de Medecyne die ordinaris by Syn Ex^cie^ is, ende houd des swinters zyn residentie in den Haege, plach ordinaris ter maent te hebben hondert guldens ende in de leste jaeren heeft hy niet meer gehadt als vyftich guldens, ende te velde zynde noch hondert guldens ende all ten twee en dertig dagen en deffroyement van wagen en scheepsvrachten ende de tafel van Zyn Ex^cie^.

„Item syn noch in dienst drie chirurgyns, die gehouden zyn, het leger te volgen ende haer te vernoegen, waar sy gesonden worden, tsy in belegerde plaetsen ofte elders, ende zyn dese gehouden, tot haeren coste medetenemen medicamenten voor 't geheele leger tot dry verbanden buyten costen van gequeste, hebbende yder sjaers 800 guldens, boven defroyementen van wagens en scheepsvrachten, ende de vrije tafel te velde zynde by de Edelluyden van Syn Ex^tie^". (Militaris Instructiën en Ordonnantiën, bl. 46.)

2) Op den Staat van Oorlog van 1595 wordt Strobanus „Doctoor in de medecyne" vermeld met een tractement van 150 gl. in de maand, wanneer hij in het leger was en eenen apotheker hield; — buiten het leger trok hij slechts 50 gl. (Resol. van den Raad van State, 12 Maart 1591.)

In het Commissieboek van den Raad van State [1]) vinden wij ook het bewijs, dat er in het jaar 1588 eene betrekking werd ingesteld, die eenige overeenkomst had met die van Inspecteur van de geneeskundige dienst in onzen tijd. Immers in de commissie, waarbij Mr. Adriaen van de Spiegel [2]) tot Meester-Chirurgijn wordt benoemd, lezen wij niet alleen, dat hem uitdrukkelijk belast wordt, „opsicht ende sorge te draghen over allen den gequetsten ende crancken soldaten ende bootsvolck in slandts dienste wezende zoo te water als te lande, dieselve te visiteren ende nae syne goede experientie met Gods hulp te cureren", maar daarenboven: „oyck de goede opsicht te hebben over de andere Chirurgiens onder onzen Compagnien te water ende te lande dienende, ten eynde sy hun totten gequetsten ende crancken ernstelick quyten ende dezelve nyet en versuymen". Deze Adriaen van de Spiegel had een tractement van slechts honderd gulden in de maand, „waerop hij gehouden wordt alle medicamenten ende wat daer aen is clevende op zijn eigen costen te besorgen, ende oyck twee geschikte dienaers t' onderhouden". Natuurlijk moeten hier onder „alle medicamenten" alleen die verstaan worden, welke hij persoonlijk in zijne eigene praktijk noodig had, zoo als dan ook eene dergelijke bepaling in de commissiën van ieder der meester-chirurgijns voorkomt. De medicijnen enz., welke zij en ook de chirurgijns van de kompagnieën behoefden, werden door den Apotheker bij het leger te velde medegevoerd [3]).

1) Bl. 60 verso.

2) Adriaan van de Spiegel had reeds gedurende het beleg van Antwerpen als Chirurgijn van het leger gediend. Bij de komst van Leicester was zijne Commissie opgehouden. Hij is daarna Chirurgijn van den Graaf van Hohenlo geweest (Bor, XXI, pag. 752) en overleed in 1617.

3) „Eenen Apothecaris is mede gehouden het leger te volgen met een winckel gestoffeert volgens de lyste daervan gemaeckt tusschen hem en de Heeren Staten ende versiet dezen Apothecaris alle frontiersteden van alle medicamenten, ende heeft desen geen tractement, dan alleenlycken defroyement van scheeps- en wagenvrachten, ende de vryheit dat nimant in 't quartier van Syn Ex^tie eenige speceryen mach vercoopen dan hy alleen". (Milit. Instr. en Ordonn. bl. 46.) Hierna laat de schrijver eene uitvoerige lijst volgen van hetgeen de Apotheker verpligt was te velde mede te nemen.

Eigenlijke militaire hospitalen bestonden er toen ter tijde nog niet; alleen vinden wij ergens melding gemaakt van eene ambulance bij het leger te velde [1]). Van oudsher was het gebruik, dat wanneer er eenig gevecht was geleverd, de gekwetste soldaten in de nabijgelegen steden werden opgenomen en verpleegd door de stadschirurgijns, die daartoe op de tractementen, welke zij van de stedelijke regeringen trokken, verpligt waren, en hoogstens nog eene kleine vergoeding van de manschappen daarvoor konden vorderen [2]).

Dat dit dikwijls aanleiding tot afpersingen gaf, blijkt niet alleen uit den hieronder aangehaalden brief, maar ook uit eenen dergelijken van eenigzins lateren datum, insgelijks uit het archief van Wijk bij Duurstede afkomstig [3]), waarbij de Raad van State zich beklaagt, dat twee chirurgijns aldaar de paarden en de wapenen van gekwetste ruiters, die zij onder hunne behandeling hadden, aangehouden en als pand voor de door hen gevorderde betaling in beslag genomen hadden. 〃Is derhalve〃, zegt de Raad, 〃alsnoch onse ernstige meyninge, by UL. ordre gestelt worde, dat de arme soldaten niet beschat ofte verongelijkt, noch heur peerden gearresteert en worden tot slants groot achterdeel. Maer begeeren UL. hun authoriteyt interponeren, dat de chirurgijns met redelicken sallaris hun sullen laten genoegen, d' welck aen der soldaten gagiën allencxkens soude mogen gevonden ende ingehouden worden〃.

Sedert den tijd van Maurits zijn ruim twee eeuwen verloopen

---

1) In het akkoord omtrent het vrijlaten en loskoopen der wederzijdsche gevangenen in 1602 met den Aartshertog Albertus gesloten, wordt gesproken van 〃alle de Officiers van 't gasthuis des legers〃. (Journael van Duyck, VII Boek, 14 Mei 1602.)

2) 〃Ende want buyten alle goede oude gewoente, maniere van doene ende alle redelicheyt is, een goede soldaet in zynen buydel te slaen, dye in zyn lichaem smarte genoech geleden heeft, zoe men oyck in alle voorgaende oorloghen altijt gesien heeft, dat de gequetste werden in den naeſt gelegen steden gebracht alwaer deselve by de stadtchirurgijns op de gagie dye zy van de selve steden ontfangen, ende op eenighe extraordinaire vergeldinghe plegen gecureert te worden〃. (Brief van den Raad van State aan de regering van Wijk bij Duurstede, van den 7den Augustus 1585, opgenomen in de Kronijk van het Hist. Genoots. te Utrecht, III Serie, 4de deel, bl. 34.)

3) Id., bl. 35.

voordat de geneeskundige dienst de plaats innam, waarop zij billijkerwijze in het welbegrepen belang van het leger aanspraak mogt maken.

Eenige andere betrekkingen bij het leger.

De hoogste waardigheid was die van Kapitein-Generaal, de eigenlijke Opperbevelhebber van de krijgsmagt. Deze betrekking was van de vroegste tijden af verbonden aan die van Stadhouder; de plaatsbekleeder van den Vorst was in het gewest, waarover hem het bestuur was gègeven, uit den aard der zaak tevens bevelhebber van de troepen. Na de vestiging der Republiek bleef ook deze inrigting even als zoo vele anderen regtens bestaan, en dientengevolge was Maurits van Oranje aanvankelijk slechts Kapitein-Generaal van Holland en Zeeland; later werd hij het van Gelderland en Utrecht enz., naar gelang ook deze gewesten hem tot hunnen Stadhouder benoemden [1]). Hoezeer hij in de werkelijkheid als Opperbevelhebber van het leger der Republiek optrad, is hem echter nimmer, even als later aan Frederik Hendrik en zijne opvolgers, eene aanstelling als Kapitein-Generaal van de Unie gegeven.

Op den Kapitein-Generaal volgde onmiddellijk in rang zijn plaatsvervanger, die den titel van Luitenant-Generaal, of ook wel dien van Overste-Luitenant voerde [2]); terwijl ook nog in enkele gevallen de rang van Veldmaarschalk gegeven werd, eene betrekking, waaraan het opperbevel over het krijgsvolk verbonden was, en de authorisatie om het tegen den vijand te gebruiken, „met voorweten, correspondentie ende Consent van de Heeren Gouverneurs der respective Provincien" [3]).

---

1) Den 19den Julij 1588 werd Maurits ook aangesteld tot Kapitein-Generaal van Brabant en Vlaanderen. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 45.)

2) Zie de Commissie voor Johan Philips, Graaf tot Valckesteyn, tot Overste-Luitenant van den Graaf van Nieuwenaar in het kwartier van Zutphen, van den 10den Maart 1589. (Id., bl. 71.)

3) Zie de Commissie voor Joost de Zoete, Heer van Villers, tot Veldmaarschalk

Het bevel over de vestingen werd gegeven aan Gouverneurs. Zij voerden het kommando over het garnizoen, waren verpligt de vrijheden, regten en privilegiën der ingezetenen te beschermen, de ordonnantiën op het stuk van den krijgshandel en andere zaken tot de gemeene welvaart dienende, scherpelijk te onderhouden, en over alle voorvallende zaken met de Staten Generaal te corresponderen. Zij mogten geen krijgsvolk in of uit de hun toevertrouwde sterkte laten trekken, dan met goedvinden van Hunne Hoogmogenden en met patenten van Zijne Excellentie [1]).

De kommandanten der forten voerden den titel van Hoofd- en Superintendent.

De Gouverneur eener vesting werd hoofdzakelijk in zijne werkzaamheden ondersteund door een Wachtmeester, wiens betrekking het best vergeleken kan worden met die van de plaatselijke kommandanten van onzen tijd. Hij was verpligt altijd in persoon bij het openen en sluiten der poorten tegenwoordig te zijn, de wachten te stellen, „de loose of het woord", te ontvangen van den Gouverneur en het aan de officieren die de wacht hadden, mede te deelen en voorts goede discipline onder het krijgsvolk te doen onderhouden, en voor het bewaren van vrede en eendragt tusschen militairen en burgers te waken. Hij moest het opzigt houden over de wallen, de grachten, het geschut enz., en van al wat daaraan mogt ontbreken kennis geven aan den Gouverneur. Een dadelijk kommando over de troepen had hij in zijne hoedanigheid van Wachtmeester niet [2]).

In belangrijke vestingen hadden deze Wachtmeesters den rang van Sergeant-Majoor, die ongeveer gelijk was aan dien van Generaal-Majoor in onze dagen, en zoo vinden wij dan ook herhaaldelijk

---

van de Vereenigde Provinciën van den 9den Augustus 1588. (Id., bl. 21.) — Na zijnen kort daarop gevolgden dood is evenwel de betrekking van Veldmaarschalk voorloopig niet meer vervuld.

1) Zie onder anderen de Commissie voor Charles de Heraugière, als Gouverneur van 't Slot en de Stad Breda van den 26sten Maart 1590. (Id., bl. 125 verso.)

2) De instructie voor de wachtmeesters, van den 9den December 1593, is te vinden in het Receuil van Placcaten rakende den Oorlog, I deel, N°. 21.

gewag gemaakt van den Sergeant-Majoor van deze of gene vesting [1]).

Bij het leger te velde was ook een Sergeant-Majoor of Wachtmeester-Generaal aangesteld, wien opgedragen was „te houden en bij het krijgsvolk, zoo te paard als te voet te velde wezende, te doen houden alle goede wacht en wake, zoo bij dag als bij nacht, zoo de tijd en gelegenheid vereischen zal” [2]). Hij was belast met het opstellen der wachten, het uitzenden van verkenningen naar de zijde van den vijand, het inwinnen van berigten, in één woord, met alles wat op de veiligheidsdienst in de legerkampen betrekking had [3]).

De dislocatie van het leger was opgedragen aan een Kwartiermeester [4]), die in overleg met den Opperbevelhebber, aan de verschillende troepenafdeelingen van het leger te velde hare kwartieren moest aanwijzen.

---

1) Zie de Commissie voor den Kapitein Lambert Charles, als Sergeant-Major van het Slot en de Stad Breda, van den 26sten Maart 1590. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 126 verso.)

2) Zie de Commissie voor Adrien Plouchart, gezegd Cressonnière, als Sergeant-Major of Wachtmeester Generaal van het leger, van den 21sten November 1591. (Id., bl. 122 verso.)

3) „Robert, Conte de Leicester etc. . . . . scavoir faisons que pour la bonne cognoissance que nous avons de la personne de Thomas Cheston et de ses leaulté, experience et bonne diligence, luy avons establi, ordonné et commis, establissons ordonnons et commectons par ces presentes en l'estat de Capitaine et Chef d'escoutte et de guet, dict en anglois Schoutmeester, lui donnant plein pouvoir authorité et mandement especial d'Icelluy estat doresnavant tenir et desservir, poser et asseurer les Corps des gardes du camp pour meilleure asseurance dicelluy en tel nombre et endroict que conviendra et luy sera ordonné par le general ou mareschal du Camp, avoir bon soing que par les gens de guerre soit tenu bon guet et garde tant de jour que de nuict, poser et mectre lesd. Corps des gardes et sentinelles a cheval, recepvoir le mot de guet du dict general ou mareschal de Camp et apres la distribuer a ceulx qui seront des gardes qu'il appertiendra, porter bon soing et vigilance que le general ou mareschal de Camp soit adverti de toutes entreprinses embuscades et intelligences qu'il descouvrira de l'ennemy tant aux advenues du Camp que ailleurs”, etc. (Commissieboek van Leic., bl. 48.)

4) Zie de Commissie voor Seino van Dort, Heer van Dort, als Kwartiermeester, van den 4den Mei 1590. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 119 verso.)

De Advocaat-fiscaal van den Raad van State was belast met het onderhouden van de plakkaten en ordonnantiën „mitsgaders om der gemeene saecke gerechticheid in 's landts saecken onder den Raede van State der Vereenichde Nederlanden ressorterende voor te staan, te sustineren, ende te defenderen".

Als zoodanig was hij ook de voornaamste regterlijke beambte voor de krijgsmagt, en „gehouden de Veldoversten ende Maerschalck van den legher als fiscael te assisteren, de aenclachten helpen formeren, ende de saecken te instrueren, totter sentie excluz" [1]).

Het in hechtenis nemen en bewaren van de beschuldigden en het executeren der veroordeelden was opgedragen aan den Generaal geweldige provoost over al het krijgsvolk te voet en te paard [2]), die in alles wat zijn ambt betrof, in overleg trad met den Auditeur-Generaal [3]), en wien tot uitvoering zijner bevelen een zeker aantal beredene en onberedene geregtsdienaars was toegevoegd [4]).

Bovendien waren er, tot handhaving der militaire justitie in de verschillende gedeelten van de Republiek, Auditeurs-Militair aangesteld [5]), en bij de onderscheidene afdeelingen van het leger afzon-

---

1) Zie de Commissie voor Anthonis Duyck als advocaat fiscaal van den Raad van State. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 41.)

2) Zijne uitvoerige instructie is te vinden in het Commissieboek van Leicester, bl. 73 verso.

3) Id., art. 6 der Instructie, bl. 73a verso.

4) De Raad van State schreef den 14den Augustus 1590 aan de Staten der gewesten onder anderen: „ . . . . . ende dewijlen den soldaten dagelijckx loopen moescoppen uyt het leger, den huysluyden grooten overlast aendoende, dat Sijn Excellentie soude goedt vinden dat den Generaal Provoost mogte met twaelff dienders, als ses te peerde en ses te voete, werden versterckt. (Resol. van den Raad van State, 14 Augustus 1590.)

5) Aan deze schijnt, wanneer hun regtsgebied zich over eene of meer grensvestingen met de omliggende landstreek uitstrekte, den naam van Commissaris in de frontierplaatsen gegeven te zijn. Immers de instructie voor den Auditeur militair binnen Bergen op Zoom, Ambrosius Martini (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 62 verso) is volkomen gelijkluidend met die voor den Commissaris in de frontierplaatsen van de Meijerij van den Bosch, Verreyck. (Id., bl. 116 verso.)

derlijke provoosten, die hunne rapporten aan den Provoost-Generaal moesten inleveren. Eindelijk vinden wij nog melding gemaakt van de aanstelling van een Gerichtscholte over het krijgsvolk in het Vorstendom Gelder, Graafschap Zutphen en de stad, steden en landen van Utrecht, wiens betrekking ongeveer dezelfde schijnt geweest te zijn als die van Auditeur-Militair.

Hem was opgedragen om „Clage ende antwoort rede ende wederrede aen te hooren, een yegelicken sonder aensien van persoonen den rijcken als den armen, ende den armen als den rijcken, goet cort ende onvertogen recht te laten wedervaren ende voorts alles te doen wat eenen oprechten ende vromen Gerichtscholte schuldich is ende behoort te doen, volgende den inhoud der Keyserlicke Malefizrechten ende hercomen, mitsgaders alzulcke placcaten, ordonnantien ende acten gemaeckt op de krijchsdiscipline 't stuck van sauvegarden ende dergelicke tenderende tegens de foulen, ongeregeltheden ende andere disordren van de soldaten" [1]).

De militaire regtspleging eindelijk was opgedragen aan krijgsraden, die niet uit een bepaald aantal personen waren zamengesteld, maar waartoe alle „presente Capiteynen, Lieutenanten en Vaandrigs", onder het voorzitterschap van den kommanderenden Officier werden bijeengeroepen [2]).

De Artillerie-Officieren werden niet tot leden van eenigen krijgsraad gekommandeerd, tenzij de aangeklaagde een artillerist was, als wanneer de krijgsraad uitsluitend uit Artillerie-Officieren bestond [3]).

Overigens was de Raad van State de opperste militaire regter, hoezeer Maurits den zoogenaamden Hoogen Krijgsraad — oorspronkelijk niets anders dan een krijgsraad te velde — tot een permanente regtbank gemaakt schijnt te hebben.

---

1) Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 62.

2) Zie Art. 65 van den Articulbrief van 1590.

3) Dit blijkt uit de Order van den 30sten October 1752, waarin wij lezen: „Aangezien d'Artillerie Bediendens in de Garnisoenen door het gering getal hunner Officieren, geen particulieren krijgsraad kunnen formeeren, gelijk voor dezen in het Veld, zoo zal voortaan in de garnisoenen een Officier van d'Artillerie bij de te houdene krijgsraden worden gecommandeert", enz.

Aan dezen Hoogen Krijgsraad werd van de vonnissen, door de krijgsraden gewezen, geappelleerd, en zulks niettegenstaande men ook aan den Raad van State appelleerde [1]), eene onregelmatigheid, die nog lang daarna schijnt voortgeduurd te hebben. In geval van gemeene delicten werden de informatiën en de krijgsraad door magistraatspersonen bijgewoond [2]).

Wat ten slotte de aanstelling betreft tot de verschillende hier boven omschreven betrekkingen bij het leger, deze ging, zoo als vroeger gezegd is, in het algemeen van den Raad van State uit, behoudens het regt van de Provinciale Staten om enkele benoemingen zelf te doen, en tot anderen eene voordragt van eenige geschikte personen op te maken.

In het jaar 1618 werd er eene regeling omtrent het aanstellen van de Kapiteins en mindere Officieren door de Staten Generaal vastgesteld, waarin onder anderen het volgende voorkomt [3]).

„Dat eenige Ritmeesterschappen van de Inlandtsche natie vervallen wesende, de respective betaelende provincien nomineren sullen drye persoonen tot elck vacerende compaignie, wel lettende op derselver personen bequaembeyt, boven dewelcke oock noch de Lieutenant ende Cornette derselver Comp[ie] voor genomineert sullen gehouden worden, vuyt welcke vijff persoonen de Heeren Stadthouders respective eenen tot Ritmeester sullen kiesen.

1) Rapport der Commissie van Mil. Wetgeving, 8 April 1807. — Zie Vreede, Ontwerpen van strafwetten en regtspleging, 1ste stuk, bl. 19.

2) Van Hasselt, De Judicio Militari, I, pag. 26.

3) Ordre by Zyne Ex[ie], Zyne G. Graeff Willem Lodewijck van Nassau, Stadthouder enz, de Heere Prince Henrick Fred. van Nassau enz. ende den Raedt van State, volgens de resolutie der Ho. Mo. Heeren Staten Generael vanden 2 May 1616 geraempt, om deser landen Crychsvolck, soo te peerde als te voete, tot derselver landen dienst bequaemer te maecken ende te houden, als tselve tot noch toe is geweest. (Resol. St. Gen., 6 Dec. 1618.) In dit stuk vindt men onder anderen de volgende opmerkelijke bepaling:

„Dat voortaen geene vercoopingen oft oversettingen van Capiteynschappen oft andere Crychs-Officieren en zullen meer mogen toegelaten worden, ten waere met goede kennisse van saken”.

„Oock de Ritmeesterschappen te velde vervallende, sullen bij de respective Heeren Stadtholders datelijck gegeven worden, soo als tot noch toe.

„Ende belangende de vuytheemsche Compaignien, zullen dezelve vergeven worden bijde voorsz. Heeren Stadthouders, met advis vanden Heere Prince Henrick als Generael vande Cavaillerie.

„Des sal int confereren vande Ritmeester oft Capiteynschappen ernstelick ende voornementlick gelet worden opte gene die deur heure goede diensten ende cloecke daden heur recommandabel gemaeckt hebben. Ende en sullen oock geen Ritmeesters oft Capiteynen gestelt worden, dan die ten minsten vier Jaeren tlandt gedient hebben. Ende belangende de Lieutenanten, Cornetten ende Vendrichs, dat dezelve sullen moeten gedient hebben drie jaeren, overal in gelijckheyt van bequaemheyt de ingeborene vant landt prefererende.

„Wat aengaet de Lieutenanten, Cornetten ende andere officieren, dat deselve gestelt sullen worden bijden Heere Prince Henrick, zoo wel als gelijcke authoriteyt wordt toegestaen den Colonels vande Regimenten der vuytheemsche natien".

Bij de Infanterie werden dezelfde bepalingen gemaakt omtrent het vervullen der opengevallen kapiteinsplaatsen; bij de vreemde kompagnieën Infanterie moest door den Stadhouder het advies van de Colonels ingewonnen worden.

Tot het aanvullen der Luitenants- en Vendrigsplaatsen moest de betalende provincie den Kapitein der kompagnie ontbieden, die den persoon noemde, wien hij voor die betrekking het geschiktst oordeelde, hetzij uit zijne kompagnie of uit eene andere; daarop droeg de provincie een drietal personen en daarenboven, als het een Luitenantsplaats was, ook den Vendrig, aan den Stadhouder voor, die daaruit eene keus deed [1]). Men moest ten minste vier jaren gediend hebben om tot Kapitein en drie jaren om tot Luitenant of Vendrig te worden aangesteld.

---

1) Dit was tot dien tijd toe reeds gebruikelijk geweest. — Zie Resol. van de Staten v. Holl., 9 Nov. 1618.

In de vreemde kompagnieën werden de Luitenants en Vendrigs aangesteld door de kolonels op advies van de Kapiteins en met „goede kennisse” van de Stadhouders.

De aanstelling tot alle andere lagere rangen verbleef aan de Kapiteins.

Het stelsel, dat de onderscheidene provinciën de bevelhebbers over het krijgsvolk, dat ten hare repartitie stond, zouden aanstellen, is eerst in 1651 aangenomen.

In dezelfde „Ordre” van het jaar 1618 komt ook een voorstel voor tot het pensioneeren van oude en voor de dienst ongeschikt geworden krijgslieden, namelijk: „Dat de Ruyteren die . . . . . . bevonden sijn . . . . mits heuren ouderdom ende verlempheyt totten dadelijcken landtsdienst onbequaem te sijn, sullen affgedanckt, ende weder andere bequaeme inde plaetse aengenomen worden, ende datmen deselve onbequaeme sal toeleggen eene paye van 14 ofte ten minsten 12 gl. ten 42 dagen, ende dit alles voor dese reyse, sonder naemaels getrocken te mogen worden in consequentie.

„Datmen de Officieren die insgelijcx deur ouderdom ende verminckheyt onbequaem syn, mede soude mogen licentieren, mits deselve toeleggende een redelijck onderhout, als eenen Lieutenant 50, eenen Cornet 40, eenen quartiermeester 30 ende elcken Corporael 16 gulden ten 42 dagen”.

FINANTIEEL BEHEER, BETALING, MONSTERING EN VERPLEGING DER TROEPEN.

Artikel 5 van de Unie van Utrecht bepaalde, dat de kosten voor den oorlog gevonden zouden worden uit accijnsen, op eenparigen voet in al de vereenigde gewesten te heffen. Door die bepaling zou, wanneer zij ware nagekomen, eene algemeene schatkist in het leven zijn geroepen, waaraan alle gemeenten des lands op dezelfde wijze zouden hebben bijgedragen, en waaruit alle uitgaven, die de Unie betroffen en niet van bijzonderen of provincialen aard waren, konden bestreden worden. Het is duidelijk welke regelmatigheid in het betalen der soldijen en der verdere oorlogslasten daaruit zou

voortgevloeid zijn. Ongelukkigerwijze echter stuitte de uitvoering van dien maatregel af op de zucht tot zelfstandigheid, die de afzonderlijke gewesten bezielde. Tot in het kleingeestige naijverig op het regt om hare zaken van inwendig bestuur zelf en zonder inmenging der Staten Generaal te regelen, verkozen de Provinciale Staten zelve de wijze van heffing der belastingen binnen hun grondgebied naar goeddunken vast te stellen, en het gevolg hiervan was, dat reeds in 1583 het zoogenaamde stelsel der quoten in het leven geroepen werd. Daarbij werd bepaald, dat men het aandeel, hetwelk ieder gewest in de algemeene uitgaven zou te dragen hebben, volgens een zooveel mogelijk billijken maatstaf zou vaststellen, terwijl het overigens aan de Provinciale Staten zou worden overgelaten op hoedanige wijze zij de gelden tot voldoening van hun aandeel of quote bijeenbragten. Behalve de moeijelijkheden, die jaarlijks bij het vaststellen eener billijke percentsgewijze verdeeling der lasten oprezen, ontstond nog telkens de groote zwarigheid, dat de onwillige provinciën of zij, die hare financiën minder goed beheerden of door den druk der tijden buiten staat waren, de gevorderde sommen op te brengen, den last des oorlogs voor een veel grooter aandeel dan bepaald was, op de schouders legden van de overigen, die, wanneer zij de algemeene zaak geen nadeel wilden zien lijden, genoodzaakt waren bij te springen en tot hunne eigene schade in de behoeften van het oogenblik te voorzien. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat het gewoonlijk de provincie Holland was, die daarvan de grootste bezwaren ondervond, hoezeer het wettig aandeel, dat zij in de lasten droeg, reeds grooter was, dan dat van alle andere gewesten te zamen [1]). Die verkeerde stand van zaken legde den grond tot het aannemen van een nieuw beginsel, dat hoezeer in de theorie op billijkheid gegrond, in de praktijk hoogst nadeelige gevolgen gehad heeft. Men besloot namelijk, voortaan aan iedere provincie een gedeelte van het krijgsvolk ter betaling toe te wijzen, ongeveer in verhouding van het percentsgewijze aandeel, dat zij in

1) In 1600 klom het reeds tot vier en een half millioen guldens, behalve de bijzondere provinciale uitgaven, die ongeveer anderhalf millioen vorderden.

de algemeene uitgaven te dragen had. De som, welke de provincie alzoo jaarlijks uitbetaalde aan het krijgsvolk, dat, zoo men het noemde, ter harer repartitie stond, werd in mindering van hare quote gebragt. Het groote nadeel, dat daaruit ontstond, was, dat langzamerhand de gewestelijke Staten de vendelen, die door hen betaald werden, begonnen te beschouwen als hun eigen krijgsvolk, waarover zij als „betaalsheeren" te gebieden hadden [1]).

Wij zagen het reeds hoe de Staten van Friesland in 1591 weigerden, de troepen, welke ter hunner repartatie stonden, naar het leger te velde te zenden, indien het plan tot den veldtogt niet volgens hunne begeerte werd opgemaakt [2]). De noodlottige gevolgen, die uit deze onjuiste voorstelling bij binnenlandsche oneenigheden konden voortspruiten, en die bij voorbeeld, in 1618 en na den Munsterschen vrede zijn ontstaan, zijn genoegzaam bekend.

In het jaar 1591 geschiedde de verdeeling van de quoten der verschillende provinciën op de volgende wijze: Van elke 100,000 gl. werden betaald door

Holland	64251 gl.	8 st.		
Zeeland	15812 „	13 „		
Friesland	13290 „	12 „	8 den.	
Utrecht	6645 „	6 „	4 „	

Een enkel voorbeeld uit velen moge hier den aard van de moeijelijkheden leeren kennen, die bij de verdeeling der quoten ontstaan kon.

Tot het jaar 1586 was bepaald, dat van elke honderd duizend gulden, die door Holland en Zeeland, op welke toen de grootste last van den oorlog drukte, werden opgebragt, 83000 door Holland en 17000 door Zeeland zouden worden bijgedragen; dat verder de quote van Friesland een vijfde en die van Utrecht een tiende gedeelte van die van Holland zou bedragen. Het aandeel, dat die

1) Somwijlen waren er enkele gedeelten van het leger, als nieuw opgerigte vendelen enz., die nog niet ter betaling aan eenige provincie waren toegewezen. De soldij van deze zoogenaamde „ongerepartieerde troepen" werd tijdelijk uit de kas van de Generaliteit voldaan.

2) Bl. XXXII.

vier provinciën alzoo aan eene opbrengst van 100000 gulden hadden te leveren was:

Holland	66453	gl.	3	st.	4	den.
Zeeland	13610	〃	17	〃	8	〃
Friesland	13290	〃	12	〃	8	〃
Utrecht	6645	〃	6	〃	4	〃

In 1586 evenwel kwam door bemiddeling van Leicester eene overeenkomst tusschen Holland en Zeeland tot stand, waarbij de verhouding tusschen de quoten dier gewesten, in plaats van 83 en 17, veranderd werd in 80¼ en 19¾ ten honderd. Zeeland evenwel bleef voortdurend ontevreden met deze schikking, en verlangde telkens de zaken op den vorigen voet teruggebragt te zien, en dus 2¾ percent minder te betalen, hetgeen op eene som, die door de buitengewone oorlogskosten al hooger en hooger klom en eens zelfs tot 4 millioen was gestegen, geen onaanzienlijk verschil maakte. Holland daarentegen beweerde de billijkheid van de nieuwe verdeeling, en voerde als grond aan, dat Zeeland in 1586 de inkomsten van het land van Schouwen trok, hetgeen vroeger, als onlangs bij de Unie gevoegd, voor eenige jaren van belastingen was vrijgesteld geweest, en dat het land van Goes, hoezeer nog geen belastingen opbrengende, toch sedert geheel was vrij geworden. Hoe het zij, die vermindering van belasting voor Holland ten koste van Zeeland gaf ieder jaar aanleiding tot oneenigheden, die gewoonlijk slechts door ernstige tusschenkomst van den Stadhouder konden worden bijgelegd.

De verdeeling der quoten was, tengevolge dier bepaling, als volgt:

Holland	64251	gl.	8	st.		
Zeeland	15812	〃	13	〃		
Friesland	13290	〃	12	〃	8	den.
Utrecht	6645	〃	6	〃	4	〃

Maar nu maakten de Staten van Friesland en die van Utrecht ook van hunne zijde zwarigheid door de ongerijmde opmerking, dat zij op die wijze meer zouden moeten betalen dan bepaald was geworden, daar hun aandeel slechts een vijfde en een tiende van dat van Holland behoefde te bedragen. Het spreekt evenwel van zelf, dat Holland en Zeeland zich bleven verzetten tegen de onbillijke

bewering der beide andere gewesten, wier bijdrage door de bovenvermelde onderlinge schikking volstrekt niet verhoogd was geworden.

Welke nadeelige gevolgen echter, zoowel het stelsel der quoten als dat der repartitie van het krijgsvolk ook met betrekking tot het geregeld geldelijk beheer van den staat en tot de onderlinge eendragt ook moge gehad hebben, op de finantieële belangen van het leger zelve kan men niet zeggen, dat het ongunstig gewerkt heeft. Integendeel, nu de Raad van State bij het indienen van zijne jaarlijksche begrooting of „Staat van Oorlog" [1]) aan ieder gewest de troepen aanwees, voor wier bezoldiging het te zorgen had, nu ieder bevelhebber bepaaldelijk wist van wien hij de hem verschuldigde gelden kon vorderen, was de contrôle gemakkelijker gemaakt, en wanneer eenig onderdeel van het leger niet behoorlijk en te regter tijde betaald werd, dan was het meer in het oogvallend, wie voor die wanbetaling aansprakelijk was, dan het geweest zou zijn, wanneer de lasten door een algemeen fonds werden gedragen, en de schuld van een daarin ontstaand te kort, van de eene op de andere provincie geladen werd.

Wanneer wij hier en daar van de „betaling der troepen" hebben gesproken, is die uitdrukking eigenlijk in eenen letterlijken zin min juist te noemen. De „troepen" toch werden niet door den staat betaald, maar „de bevelhebbers". En daarin ligt een groot verschil tusschen de legerinrigting van onzen tijd en die van vroeger eeuwen, welke, wel is waar, de militaire administratie veel eenvoudiger maakte, maar daarentegen eene ruime poort voor eene menigte misbruiken van allerlei aard openstelde.

De regering gaf aan hen, die zij als bevelhebbers aanstelde, de noodige gelden tot aanwerving en onderhoud van een bepaald getal manschappen, schreef voor hoe groot de soldijen voor de onderscheidene graden moesten zijn, en telde maandelijks aan de ritmees-

1) Eerst sedert het jaar 1658 werden er geregeld jaarlijksche Staten van Oorlog overgelegd, terwijl men zich vóór dien tijd gewoonlijk met de vernieuwing van vroeger ingediende behielp. Zoo werden er van 1595 tot 1621 slechts 13 Staten van Oorlog ingeleverd. (Resol. der Staten Generaal van den 16den Dec. 1644.)

ters en kapiteinen de gelden uit, waarop zij naar gelang der werkelijke sterkte hunner kompagnieën aanspraak konden maken, van welk bedrag evenwel ten voordeele van den staat de zesde penning (zes percent) gekort werd [1]. Met de verdere inwendige administratie der kompagnieën bemoeide zij zich in zoo verre, dat zij zich door maandelijksche monsteringen trachtte te overtuigen, of het aantal troepen, waarvoor zij betaling gaf, werkelijk aanwezig was, en dat zij gevolg gaf aan de, trouwens niet zeer zeldzame klagten van manschappen, die niet behoorlijk door hunne kapiteinen werden betaald.

Dat eene zoodanige inrigting aanleiding gaf tot menigvuldige bedriegerijen, die bij de toenmalige inrigting der administratie moeijelijk of in het geheel niet te keeren waren, ligt in den aard der zaak, en hoezeer de bepalingen op het stuk van de monsteringen, zoo als wij zien zullen, met de meeste strengheid daartegen trachtten te waken, leveren de bescheiden van die dagen ons ontelbare bewijzen van de nadeelen, die de staat ondervond tengevolge van eene oneerlijkheid, die, als het ware door de overgeleverde usantiën gewettigd, door velen minder werd beschouwd als een bedrog dan wel als een stilzwijgend erkend voordeel, aan hunne charge verbonden.

Een der meest gebruikelijke middelen om het ontbrekende in de kompagnieën bij de monsteringen bedekt te houden, bestond daarin, dat de kapiteinen voor dien dag zoogenaamde passevolanten in de gelederen stelden, die van rusting en wapenen voorzien, en als soldaten bij het vendel dienende, opgegeven werden, eene handelwijze, die ten strengste verboden was.

Zoo was bijv. in 1587 bepaald, dat de oversten, kapiteinen of bevelhebbers „zich ook niet mogen behelpen met het ontleenen van soldaten uit andere vendelen, passevolanten, burgers, soetelaars, vrijbuiters of anderen, niet wezende in vaste dienst van hare vendelen, noch doende dagelijksche dienst, ... op pene dat de Capiteinen als de passe-volanten gestraft zullen worden met Capitale punitie [2]. Later werden nog veel strenger bepalingen

1) Journael van Duyck, II Boek, 16 Februarij 1594.

2) Placcaet ende ordonnantie op de monsteringe enz. van 10 Januarij 1587.

hieromtrent gemaakt en vastgesteld, dat de passe volanten, „de eerste reyse openbaerlijk strengelijck ghegeeselt ende voor de tweede reyse mette koorde ter doot gestraft" zullen worden [1]).

In weerwil daarvan behoort het volstrekt niet tot de zeldzaamheden, wanneer wij bij voorbeeld bij den Raad van State eene aanklagt zien indienen tegen zekeren Kapitein van den Eynde, beschuldigd, dat hij voor 70 koppen vivres en munitie had ontvangen, en maar 39 soldaten onder de wapens had gehad, terwijl al de overigen passevolanten waren [2]). Evenzoo wordt de Kapitein van de mineurs, Andries de la Croix aangeklaagd, dat hij maar 12 mineurs van de 30, welke hij volgens zijne Commissie onder de wapens moest hebben, werkelijk in dienst had, maar zich door middel van passevolanten de soldij der overigen liet uitkeeren, en bovendien zijne manschappen niet betaalde [3]).

Wij vinden niet of aan deze officieele aanklagt tegen de la Croix gevolg is gegeven; zeker is het, dat wij hem nog lang daarna herhaalde malen als Kapitein van de mineurs aantreffen [4]).

Het schijnt dat de diepe wortel, dien het misbruik sinds zoo vele jaren geschoten had, de reden geweest is waarom de Staten

1) Placcaat op de monstering van den 4den Februarij 1599.

2) Resolutiën van den Raad van State, Maart 1591.

3) „Den Fiscael van den Rade, binnen staende, heeft gerapporteert, hoe hij de sake vondt van de mineurs, die hun beklagen over hun Capiteyn de la Croix, van geen betalinghe te kunnen bekomen, d'welck naer examinatie van de reeckeninge met Jan Willemssen van de penningen aen den schrijver van den Capitain betaeld, hij fiscael genoegsaem bevonde soo te sijn, — versochte te verstaen des Raeden voorder geliefte, dewijle men alsulcke manieren van doen van den Capiteyn, die ook de Landen andersints fraudeerde, soo hij over de twaalff mineurs niet en hadde, ende dat d'andere soldaten ende passevelanten waren, niet en behoorde te lijden". (Resol. van den Raad van State, 31 Januarij 1591.)

4 Op een hoogduitschen „Staet ende Repartitie van Kriegesvolgk enz. op het Rijks Arch., denkelijk uit de eerste jaren der 17de eeuw, vinden wij onder de rubriek: Mynneurs und Arbeitters: „Andreas de la Croix, Capt. von 31 Minneurs, welcher dieselve bisz aff die anzahl 12 solte absterben laszen". — In 1617 was hij de eenige Mr Mineur, dien de Staten nog in dienst hadden. (Resol. van de St. Gen., 25 Maart 1617.)

niet met die strengheid tegen de overtreders te werk gingen, welke het gewigt der zaak vereischte. Immers men zou moeijelijk kunnen aannemen, dat het eene zaak van weinig bekendheid was, wanneer wij den fiscaal van den Raad van State zelf zien schrijven, dat bij het beleg van Geertruidenberg in 1593 „alle de Compagnien door de giericheit van den Capiteinen soe seer swack waeren dat de 66 kompagnien voetknechten van den eersten aen niet veel stercker en waeren geweest dan omtrent 6000 man die de Staeten wel tegen 9000 mosten betalen [1]). Zoo was bij de monstering van het leger in Gelderland op den 13den Julij 1595 gebleken, dat er 9960 man onder de wapens waren, terwijl er volgens de monsterlijsten ongeveer 14000 werden betaald [2]). Geen wonder dan ook, dat Duyck verklaart, dat de penningen, „die voor gestolen namen betaald werden, wel 800000 gulden in het jaar bedroegen” [3]).

Ook bij de Engelschen bestond niet alleen dit misbruik, maar het was bij hen binnen zekere grenzen eene geoorloofde zaak. Dit blijkt uit hetgeen in 1590 gebeurde, toen de Raad van State bezwaar maakte om het wettig bestaan van mortepayen [4]) bij de Engelsche hulptroepen te erkennen. Dit bezwaar werd ter kennis gebragt van den Engelschen Ambassadeur, die in de vergadering der Staten Generaal van den 26sten Junij 1590 een geschrift indiende, waarin onderscheidene punten, op het Engelsche krijgsvolk hier te lande betrekking hebbende, werden besproken, en waarin omtrent de hierbedoelde zaak het volgende voorstel namens de Koningin van Engeland voorkomt:

„Secondement que les 15 mortes payes en chasque Compaignie de 150 testes de son Infanterie et les 10 mortes payes en une Cornette de 100 lances pour le passe que pour l'avenir soyent par vos

---

1) Journael van Duyck, I Boek, 25 Junij 1593.

2) Id., II Boek, 13 Julij 1595.

3) Id., III Boek, 16 Sept. 1596.

4) Door „mortepayen” verstond men iets anders dan door „passevolanten”. Zij bestonden alleen op het papier en werden boven de werkelijk aanwezige manschappen in rekening gebragt. Het doen monsteren van passevolanten was eene bedriegerij; het ontvangen van soldij voor mortepayen was een geoorloofd misbruik.

S[ries] approuvez et mises en compte, puisque cest de l'ancienne discipline de son Royaulme d' Angleterre, et ce qu'a tousiours esté payé par les Roys et Princes, ses Progeniteurs depuis 100 ans a leur subjects, quand il a esté question de s'en servir en leur guerres propres, et quoi qu'au traicté mesmes mention n'en soit faicte en termes expres „.

De Staten Generaal konden zich evenwel met dit voorstel niet vereenigen, en in hun antwoord op de door Wilkes ingediende memorie gaven zij den 16den Julij daaraanvolgende ten opzigte van dit punt te kennen, dat zij de bezoldiging, niet alleen van hunne eigene troepen maar ook die van de Engelsche, gedurende den oorlog meermalen hadden verhoogd, maar dus ook vast vertrouwden, dat de vendelen voltallig gemaakt en gehouden zouden worden. Zij verklaarden derhalve, dat zij in eene betaling van mortepayen niet konden toestemmen, te meer omdat anders de kompagnieën ruiters en voetknechten in dienst van den Staat met hetzelfde regt eene dergelijke bepaling te hunner gunste zouden kunnen verlangen. Zij verzochten dus Hare Majesteit eerbiedig, hierop niet aan te dringen, en het misbruik, daar waar het was ingevoerd, af te schaffen, terwijl zij het tevens voor billijk hielden, dat de servitiegelden, die door de kapiteinen en andere officieren voor mortepayen genoten waren, werden gerestitueerd.

De zaak schijnt voorloopig hierbij gebleven te zijn, ten minste wij vinden geene melding gemaakt van eenige definitieve regeling. De Staten evenwel bleven bij hunnen eisch volharden, hetgeen onder anderen blijkt uit de notulen van den Raad van State van den 26sten April 1591, waar wij lezen:

„ Gesien ende gevisiteert de monsterrollen van de Engelsche kompagnien...... is geresolveert daarop te stellen: Den Raede etc., gesien hebbende dese rollen van monsteringe, niettegenstaende die mede schijndt geteeckent te wesen bij den Commissaris Godert van Berefelt, en konnen nogthans deselve niet voor goedt aennemen, bijsonder voor sooveel den absenten ende mortepayen aengaet tegen thien op 't hondert, als contrarierende het Tractaet van Engelandt; verklarende den voorn. Berefelt van wegen desen Landen geenen last

gehadt te hebben om 't selve te passeren, ja directelijck tegens sijnen last ende Instructie van monsteringe te sijn „.

Maar ook wanneer wij het wettige of onwettige van het in rekening brengen dezer mortepayen daarlaten, is het verbazend te zien hoe schaamteloos de Engelsche Kapiteins in dat opzigt handelden. Dit blijkt onder anderen uit hetgeen in 1588 gebeurde, toen Elisabeth, bedreigd door de Spaansche Armada, een deel harer hulptroepen uit de Nederlanden terug ontbood. De Staten zagen er natuurlijk een groot bezwaar in, hunne krijgsmagt te verminderen terwijl Parma met 40000 man te velde was; maar daar zij het hooge gewigt inzagen, dat er voor de Koningin in gelegen was, hare strijdkrachten zooveel mogelijk te versterken, bewilligden zij er in, dat drie duizend man infanterie en een gedeelte der ruiterij naar Engeland zouden worden gevoerd, mits er twee duizend man hier bleven tot bezetting der frontiersteden [1]). Elisabeth nam met dit voorstel genoegen, maar toen het zou worden uitgevoerd, bleek het, dat, toen de bedoelde plaatsen met 2000 man bezet waren, er nagenoeg niets overbleef, zoodat de Koningin uit deze landen geen volk kon ligten. En dit alles niettegenstaande de Engelsche Kapiteins, zoo als van Reyd bij deze gelegenheid uitdrukkelijk vermeldt „met bedroch ende gheleent volck sich voor vol deden monsteren ende betaelen„ [2]).

Verschillende middelen werden voorgesteld en beproefd om aan dit schadelijke misbruik bij het leger een einde te maken. Daaronder behoort ook de voorslag van de Staten van Holland om voortaan de manschappen hoofd voor hoofd te betalen, en ten einde de kapiteinen schadeloos te stellen voor het verlies, dat zij daardoor zouden lijden, zouden de kompagnieën op 150 hoofden worden gebragt en zou ieder Kapitein boven zijn tractement 15 stuivers per man in de maand ontvangen, waardoor zij tevens zouden

1) Volgens het tractaat moest het Engelsche hulpkorps sterk zijn 5000 voetknechten, 1000 ruiters en 1150 man als bezetting in de pandsteden.

2) Van Reyd, III Boek, bl. 259.

worden aangespoord om hunne kompagnieën voltallig te houden [1]).

Dit voorstel, hoewel herhaaldelijk in overweging genomen, is nooit bij het leger in praktijk gebragt; alleen vonden wij, dat in de provincie Holland in Augustus 1596 vijftien vendelen waardgelders werden aangenomen, „op de voet om te hebben halve soldie ende betaelt te worden hooft voor hooft" [2]), en dat wel als eene proef om bij welslagen ook zoodanige betaling bij de andere troepen in te voeren [3]).

De eenige waarborg tegen het verspillen van 's lands penningen was te vinden, behalve in de naauwgezetheid der bevelhebbers, die evenwel, zoo als gezegd is, veel te wenschen overliet, in het doen van herhaalde monsteringen, om zoo doende de effectieve sterkte der korpsen na te gaan, waarvan behoorlijk lijsten — monsterrollen — aan den Raad van State werden overgeleverd, volgens welke men dan de betalingen regelde.

Tot het doen dezer monsteringen waren bijzondere Commissarissen aangesteld, die volgens hunne instructie ten minste twaalf maal in het jaar het onderdeel van het leger, dat aan hunne contrôle onderworpen was, moesten monsteren.

---

1) Bij het 11de Artikel der Instructie voor den Raad van State, van den 22sten April 1588, was reeds bepaald, dat het volk van oorlog betaald zou worden „hooft voor hooft, voor soo veel doenlyk sal wesen".

2) Journael van Duyck, III Boek, 22 Augustus 1596. — Dergelijke waardgelders werden nu en dan aangenomen, wanneer een gedeelte van de garnizoenen der steden mobiel gemaakt werd om het leger te velde te versterken. Uit het Commissieboek van den Raad van State van 1586—1591 (bl. 135) blijkt, dat in het jaar 1591 te Leiden 150, te Rotterdam 113, te Delft 150 en te Hoorn 150 waardgelders werden aangenomen. Het is evenwel meer dan waarschijnlijk, dat de betaling dier waardgelders hoofd voor hoofd evenmin ooit heeft plaats gehad.

3) „Ende omdat men 't overgroote bedroch der Capiteynen langs soo meer vernam ende datter niet geacht en worde om eer daarinne te konnen remedieren, dan 't volk hooft voor hooft te doen betaelen, daeraf men eene preuve wilde doen, was mede geresolveert det men de waertgelders specialijck aennemen soude met die voorwaerdem dat men heur volck hooft voor hooft soude betalen om, ingevalle men 't selve goet vont, dat men dan de andere Compagnien metter tijt alles daertoe mede soude brengen". (Journael van Duyck, III Boek, 12 Augustus 1596.)

De bepalingen, welke hun daarbij voorgeschreven waren, en die geheel tot de karakteristiek van de legerinrigting dier dagen behooren, zijn voornamelijk de volgende [1]:

Wanneer de Commissaris van de monstering den last ontvangen had, om een onderdeel van het krijgsvolk, dat tot zijn district behoorde, te monsteren, moest hij daar onmiddellijk toe overgaan. Hij was verpligt den hem opgedragen last strikt geheim te houden, en hoogstens een of twee uren voor dat de monstering zou plaats hebben mogt hij er den bevelhebber kennis van geven, terwijl het hem stipt verboden was dat tijdstip daarna te wijzigen. Ten einde deze inspectiën altijd op onverwachte tijden zouden plaats hebben, was dan ook aan de Commissarissen, die over een bepaald garnizoen gesteld waren, en die volgens hunne instructie zoo dikwijls het hun goeddacht, maar ten minste eenmaal in de maand moesten monsteren, uitdrukkelijk gelast, dat zij het niet op geregelde tijdstippen mogten verrigten, maar nu eens iets meer dan iets minder dan eene maand tusschen twee monsteringen moesten laten verloopen.

Op den dag voor de monstering bepaald, werden de burgemeesters der stad door de Commissarissen verzocht, hen bij te staan, hetzij in persoon, hetzij door eenige gedeputeerden, die terwijl de troepen onder de wapens waren, de zieken en gekwetsten in hunne kwartieren opzochten om hunne presentie bij de kompagnie te constateren, en tevens hielpen nagaan of zich in de gelederen ook burgers, vrijbuiters, zoetelaars of dergelijk slag van volk bevonden, die, geen dienst doende, toch door de kapiteinen aan den Staat in rekening werden gebragt. Gedurende de monstering, die altijd 's morgens met den dageraad en niet dan in dringende noodzakelijkheid na den middag mogt gehouden worden, hielden de burgers de wacht aan de poorten, of wel de poorten werden, zoo als bij voorbeeld in de frontiersteden, zoo lang gesloten gehouden.

---

1) Zie de Generale Instructie van de monsteringe van het volck van oorloge, wesende in dienst in de geunieerde provincien van de Nederlanden, ghelijk die gecorrigeert ende vermeerdert is, in dato 28 September 1587. (Groot Placcaetboek, II, bl. 229 en volgg.)

Voor den aanvang der monstering leverde ieder kommandant van een vendel aan den Commissaris de rol van de vorige monstering over, op welke rol ook vermeld moesten zijn de namen, de geboorteplaatsen, de qualiteit en de wapenen van degene die op wacht waren, en van de zieken en gekwetsten, bij welke laatsten ook het huis, waar zij zich bevonden, moest opgegeven zijn. Deze werden alsdan op denzelfden tijd dat de monstering plaats greep door de gedeputeerden van den magistraat bezocht, terwijl ten opzigte van de zieken bijzonder was voorgeschreven, dat ze gezien moesten worden in het aangezigt, en dat ze hunne wapens en paarden moesten vertoonen, opdat „onder het decksel van siecken gheen jongers ofte andere haer veynsen ofte simuleeren siecke soldaten te wesen", terwijl ten overvloede den waard van het huis gevraagd moest worden, of zijn soldaat of ruiter ziek, gekwetst, „ofte andersins ongevalligh was".

Diezelfde informatie werd ook door de Commissarissen in het geheim aan ieder der Sergeanten en andere Officieren van de kompagnie gedaan, „om te hooren, of sy alle gader uyt eenen monde spreken"

Wanneer deze voorzorgen genomen waren, werd het krijgsvolk bijeengebragt op eene afgesloten plaats, tot welke niemand toegang had, om ook daardoor zooveel mogelijk alle bedrog te voorkomen, en zoodra de troep present was, hield de Commissaris eene toespraak, hoofdzakelijk van den volgenden inhoud:

„Vrome krijgslieden en broeders! Daar men door lange ondervinding de schade en de nadeelen heeft leeren kennen, die door het bedrog bij de monstering ontstaan, en daar door zoodanige misbruiken steden en plaatsen van groot gewigt verloren zijn gegaan en de middelen en inkomsten van het land nutteloos verbruikt, terwijl het tevens de voornaamste oorzaak is, waardoor de brave en arme soldaat (tot groot leedwezen van Zijne Excellentie) slecht betaald wordt, al hetwelk gevoegelijk uit den weg geruimd kan worden, indien men de voorschreven misbruiken doet ophouden: daarom verzoek, en bovendien uit kracht van den last mij gegeven, beveel ik U, zoo allen gezamenlijk als ieder in het bijzonder, op den eed, dien gij aan Zijne Excellentie en het land gedaan hebt, vrijmoedig te verklaren, of er onder U is eenige passevolant, geleende soldaat, burger, zoete-

laar, vrijbuiter of andere, die niet in vaste dienst van de kompagnie is, geen wacht en togt met U doet, of niet met U ten oorlog trekt, want dezulken zijn niet waardig onder kloeke en vrome soldaten mede geteld te worden, en dienen nergens toe dan om Ulieden te zwaarder te belasten met wacht en schildwacht. Ook doen zij U Uwe eer en goeden naam verliezen, wanneer gij met den vijand in aanraking komt en dan door de geringe sterkte Uwer kompagnie gedwongen zijt den vijand den rug te keeren en hem het veld te laten, terwijl gij anders, wanneer de kompagnie met dappere en vrome soldaten voltallig was, sterk genoeg zoudt zijn om hem te slaan, te verjagen en te vernielen, tot groote eer, voordeel en reputatie, zoowel van U zelven als vooral ter eere Gods en het welzijn van het Vaderland, dat reeds zoovele jaren zoo jammerlijk benaauwd wordt. Ik spoor U dus nogmaals aan, mij die personen vrijmoedig te ontdekken opdat ze naar behooren gestraft worden. Ik gelast ook aan allen die in geen vaste dienst zijn bij deze kompagnie, noch daaraan verbonden, deze monstering te verlaten op straffe van, later gevonden en herkend, zonder eenige genade als schelmen te worden gehangen en geworgd„.

Nadat deze toespraak tot het volk gehouden was, werd in hunne tegenwoordigheid en ten aanhoore van de geheele kompagnie aan den Kapitein, zijnen Luitenant en den schrijver een eed afgenomen, dat al de personen, op de monsterrol vermeld, soldaten waren in vaste dienst bij de kompagnie, dat zij er geen van elders ontleend of tijdelijk in dienst genomen hadden enz.; eindelijk dat zij op geenerlei wijze, middellijk of onmiddellijk bij deze monstering Zijne Excellentie, den Staat of iemand anders ter wereld zochten te bedriegen.

Daarop nam de monstering een aanvang.

Voorzien van de monsterrollen, die volgens een bepaald voorgeschreven model waren opgemaakt, gingen de Commissarissen langs de gelederen en vroegen aan ieder man zijn „Christen naem met toenaem, die hij in de wandelinge heeft ende meest bekend is„; zij zagen daarbij naauwkeurig toe, hoe de soldaten bewapend waren en in hoever die wapening overeenkwam met hetgeen in de monster-

rol vermeld stond, en vroegen hun op hunnen eed af, of de wapenen die zij voerden, hun in eigendom toebehoorden. Om te beletten, dat soldaten of paarden, die de dienst verlaten hadden, maar zich nog in de plaats ophielden waar de monstering geschiedde, als tot de kompagnie behoorende, in het gelid werden gesteld, of ook om andere frauden of persoonsverwisselingen te voorkomen, was aan de Commissarissen voorgeschreven, dat zij zich zooveel mogelijk met het uiterlijk van menschen en paarden moesten bekend maken en te dien einde op hunne eigene monsterrol in het geheim aanteekenen of de manschappen „eenich lidt-teycken dragen, tzij in 't Aensichte, Hooft of andere leden, oock haere statuere, dispositie en ouderdom, ten naestenbij die sij mogen hebben, of sij wit of bruyn zijn, met swart, blont, root ofte ander Hayr, ende Baert, gehouwt ofte ongehouwt, groot ofte kleyn, vet ofte mager, ende andere teeckenen daer door sij souden konnen oordeelen, of bij aventure in toekomende tijden op gelijcke namen andere persoonen hen souden meynen te presenteren in monsteringe, om deselve te frauderen ende abuseren". Bij de ruiterij werd daarenboven naauwkeurig aangeteekend de hoogte en de vorm van het paard, de staart en het haar en de lidteekenen, die het droeg.

Van den uitslag der monstering, aan welke geen bevelhebber noch soldaat zich onttrekken mogt, op straffe van zonder paspoort uit de dienst te worden ontslagen, werd verslag gedaan aan den Raad van State, die daarna de betaling regelde. Wanneer een Monster-Commissaris meer manschappen in rekening bragt dan er werkelijk waren, werd hij veroordeeld tot het betalen van eene som, gelijk aan viermaal de schade, die de gemeene zaak daardoor leed, en verder arbitrairlijk gestraft.

Dat in weerwil van al deze strenge en tot in de kleinste bijzonderheden uitvoerig voorgeschreven bepalingen de passevolanten toch voortdurend bleven bestaan, bewijst wel, hoe diep het misbruik was ingedrongen, en maakt het tevens meer dan waarschijnlijk, dat de monster-commissarissen zelve het vaak met de kapiteins eens waren om bij het in acht nemen van den voorgeschreven vorm toch aan dezen de voordeelen, die zij door de passevolanten trokken, te

doen behouden. In het jaar 1623, toen het plakkaat op de monstering van 1599 werd gewijzigd en uitgebreid, werd dan ook uitdrukkelijk verboden, dat de commissarissen der monsteringen „hun sullen onderstaen eenigerhande giften of te gaven, gratuiteyten ofte presenten int minste te nemen oft genieten, directelick noch indirectelick, van eenige Colonels, Ritmeesteren, Capiteynen oft andere krijghsofficieren, noch van deselve met maeltijden oft defroyementen hem laten tracteren, op pene van daetlijcke cassatie voor de Gevers ende Nemers, soowel voor als nae de monsteringe, aen den Commissaris selve, ofte aen yemant van den sijnen".

Bovendien moet nog in aanmerking worden genomen, dat aan de commissarissen van monstering, die de marcherende troepen naar hunne nieuwe bestemming moesten geleiden, ten einde er voor te waken, „dat die compagnie bescheyden sal wesen ende langhs den wech geen schade ofte overlast en doen aan den Huysman, Koopman noch anderen, van wat qualiteyt die sijn" [1]), bij het plakkaat van 24 Januarij 1590 de last was opgedragen om de vivres gedurende den marsch tegen recepis te doen leveren, terwijl zij later de daarvoor gedane uitgaven moesten verantwoorden. Zij zelve hadden er dus een geldelijk belang bij, dat de troep op het papier sterker was dan in de werkelijkheid, daar zij den aankoop van vivres naar de sterkte konden regelen, en het remboursement volgens de officieele monsterlijsten konden vorderen.

Ter beoordeeling van den geest, welke in dien tijd onder de bevelhebbers heerschte met betrekking tot de monsteringen, mogen nog de volgende aanteekeningen dienen. Zij zijn genomen uit een paket: „Franse missiven van Officieren aan malkander over de oorlogsaken van dien tijd, de annis 1601, 2, 3, 4", gemerkt: $\frac{109}{163}$, Militaria onder Graaf Willem Lodewijk, op het Rijks-Archief.

Daarin bevinden zich verscheidene vertrouwelijke brieven, die zekere Villetart, Luitenant bij eene kompagnie, aan den Kommandant, den Kapitein Danchiez, rigt, en waarin hij, alsof het de eerlijkste en

2) Resolutie van den 23sten September 1859. (Groot Placcaetboek, II, bl. 245.)

natuurlijkste zaak der wereld gold, over de verschillende listen en bedriegerijen spreekt, waarmede hij den Monster-Commissaris weet te misleiden, als het opgeven van burgers voor soldaten, van een gewoon soldaat voor een sergeant, van het gebruik maken van soldaten van een ander vendel, ja zelfs van vrouwen, die hij voor mannen heeft doen doorgaan, enz.

In een brief uit Haarlem van den 26sten Julij 1603 schrijft hij:

„Monsieur, Lors que nous y pensions le moyns la monstre est survenuee laquelle il ma fallu passer avecq aultant de dilligence que vous sauries ymaginer ayant eu affaire au plus cruel commisaire qui se saurait trouver. Car il me fit advertir hier a dix heures du soir de son arivee et ne voullant aucunement que je sceusse son logis pour l'aller visiter et me fit dire seullement que je me teinsent prest a sept heures du mattin ce que jay faict ne mestant pas endormy a travaille toute la nuict a chercher des hommes pour passer ne trouvant rien que de ces faisseurs de toille, maraus qui nont devant les ieulx que une apprension de la corde. Toutefois sella na pas empescher que nous ne soyons passes cent et deux hommes. Et jay faict passer aussy un soldat pour sergent, un de ceulx qui nespere nullement la hallebarde pour aulter tout soupson a ceulx qui la pretante”.

Eenige maanden later zendt hij de monsterrollen aan zijn Kapitein, en in den begeleidenden brief (5 December 1603) uit Husdan (Heusden) lezen wij onder anderen:

„Je ne scay pas monsieur comme quoy vous seres edifie de cette monstre, mais je ne pense pas quil se pust fere aultrement que nous avons faict et vous diray que dorenavant vienne la monstre quant elle poura quelle se fera bonne par un moyen que nous avons trouve mais il fauldroit sil vous plaist envoyer de quoy contenter dix hommes que ont passe qui sont de la Compagnie du cap^{re} piere qui minportunent tous les jours acause de la promesse que je leur ay faicte quil seres contant”.

In een brief van den 28sten November 1603 uit Heusden lezen wij:

„Monsieur! Jeusse fort desire de vous escrire tout ce qui ses passe ala monstre que lon nous a fait faire le 23 de ce mois ala maniere accoustumee avecq force serimoniel. Je en fus adverty

lors que le sergent me vient donne lordre il me falust trouver de noveaus moyens pour avoir quelquesuns car ny de la cavallerie ne daultres de qui je en esperes se sont ..... [1]) et ma fallu trouver aultres inventions qui nont point mal servy comme vous veres par le rolle que je vous envoyeray incontinant que je lauray retiray des mains du commisaire et vous supplie treshumblement monsieur de croire que jy ay apportay tout ce qui ma este au monde posible comme naffectionnent rien plus que ce qui conserne lutillite de vostre service nayant peu fere daventage que en fere passer 14 ou 15 de presant sans ceulx qui sont absent a Culenbour a Tergault et a Delfe, un englois a Corguon [2]) ...... Pour les aultres officiers asavoir le prevost et le scribe je les ay fait passer par transmutation dun sexce a lautre ″.

Den 19den Januarij 1604 schrijft hij weder uit Heusden:

″Monsieur je suis extremement aize de ce que vous avez este sy tost de retour de vostre voyage accause de la commodite que nous aurons de passer des absens ala monstre que lon tient pour certain que se fera ceste septmaine. Jestois en toutes les peines du monde sy elle fust arivee lors que tout estoit en campagne pour le peu de moyen quil y ust eu de accomoder les affaires, et mesme que ce qui nous estoit le plus assure sen alla au mesme temps, asavoir la compagnie du cap^{ne} pierre mais ny pour sella je pratiqueray toutes les inventions qui se pouront trouver et suscite en se mavais lieu, pour fere que tout yra bien sy plaist a dieu ″.

Wanneer eenig onderdeel van het leger gemonsterd en de betaling daarvoor ontvangen was, waren de bevelhebbers der kompagnieën verpligt, binnen acht dagen hunne manschappen in tegenwoordigheid van den Monster-Commissaris te betalen [3]). Wanneer zij, na daartoe aangemaand te zijn, aan deze verpligting niet voldeden, verloren zij eene maand gagie, werden uit hunne betrekking ontslagen, uit het leger gebannen en onwaardig verklaard, daarbij

1) Hier volgen eenige onleesbare woorden.

2) Kuilenburg, Gouda, Delft en Gorkum.

3) Resol. van den 28sten September 1589. (Groot Placcaetboek, II, bl. 245.)

in het vervolg te dienen [1]). De kapiteins, die hunnen manschappen minder gaven dan de betaling door de Staten vastgesteld, werden eveneens uit hunne betrekking ontslagen [2]). De tractementen en soldijen werden, zoo het heette, berekend en betaald bij de maand; maar door die maand werd in den regel verstaan een tijdvak van acht en veertig dagen, ook lange of heerenmaand genoemd, in tegenoverstelling van de zoogenaamde korte maand, die twee en dertig dagen telde. Deze instelling had haren grond in de bezuinigingen, waartoe men achtereenvolgens had moeten overgaan. In het jaar 1576 reeds was men begonnen de maand op 42 dagen te stellen [3]). Dit werd ongeveer tien jaren lang volgehouden, toen een nieuwe bezuinigingsmaatregel noodzakelijk werd, en men de troepen om de 48 dagen begon te betalen [4]). Het schijnt evenwel dat voor het ontbrekende schuldbrieven werden afgegeven, die vol-

---

1) Art. LIX van de Krijgsordonnantiën van Leicester, 14 Februarij 1586. (Groot Placcaetboek, II, bl. 161.)

2) Art. LXXVI van den Articulbrief ofte ordonnantie op de discipline militaire, in dato 13 Augustus 1590.

3) „Dat voortaen alle betalingen van Capiteynen, Officieren ende knechten binnen den quartiere van Suyt Hollandt gedaen sal worden op twee ende veertich daegen voor een maent gereeckent onder de gewoone Besoldinghe”. (Resol. der Staten van Holland, 19 Junij 1576.)

4) Van Meteren zegt in zijne Historie enz., XV Boek, bl. 267 verso (uitg. van 1663): „Tenderden hebben de Staten voornoemt” (in 1588) „alle die maentlicke besoldingen, die van doen voortaen souden vallen, gesteld op 48 dagen voor een maent ende de Colonellen, Capiteynen ende ghemeyne soldaten doen sweeren, dat sij henlieden mette voorsz. besoldinghen souden hebben te vernoeghen. Maer de tractementen van de hooge Ampten zijn gestelt, betaelt te worden tegen 32 daghen ghereeckent voor een Maendt”.

Het is waarschijnlijk op grond van de aangehaalde woorden, dat onze schrijvers (en ook Hoyer in zijne Geschichte der Kriegskunst, I, bl. 280) opgeven, dat de betaling om de 48 dagen in het jaar 1588 bij het Staatsche leger is ingevoerd. Die bepaling kan toen als algemeene maatregel zijn vastgesteld, maar zeker is het, dat er reeds in 1586 door Leicester verscheidene commissiën uitgegeven zijn, waarin uitdrukkelijk wordt gemeld, dat de betaling om de 48 dagen zou geschieden. (Commissieboek van Leicester, bl. 123 en volgg.) De commissiën van den 4den October 1586 zijn de eerste van dien aard, welke wij aangetroffen hebben.

daan zouden worden naarmate 's lands kas het zou veroorlooven.

Echter werden nog vele betrekkingen, vooral die van hoogere bevelhebbers of ambtenaren, als van ouds om de 32 dagen betaald, hetgeen dan in de Commissie bepaaldelijk stond uitgedrukt. Buitendien waren er op den algemeenen regel nog andere uitzonderingen. Zoo ontvingen bijv. de constabels en kanonniers hunne gagie iedere 15 dagen, en betaalden de Staten van Zeeland de voetknechten, die ter hunner repartitie stonden en in hunne provincie garnizoen hielden, per maand van 45 dagen, welke meerdere uitgave evenwel geheel ten laste van de provincie kwam, daar de Staten Generaal haar in mindering harer quote niet meer in rekening bragten dan de betaling tegen de maand van 48 dagen. De Staten van Zeeland deden dit, zegt Duyck, „meest om redenen dat heur volck de geheele winters op de dijcken in tslick mosten leggen, daertoe sij weynich volcx souden konnen gekrijgen, indien sij luyden die niet beter als die van Hollant ende anderen tracteerden" [1]).

In het begin van 1597 besloten de Staten Generaal alle tractementen en soldijen van den 1sten Mei af te verhoogen, en wel door voortaan de lange maand tegen 42 dagen te rekenen [2]) hetgeen bij de toenmalige sterkte van het leger eene jaarlijksche vermeerdering van ongeveer 626000 gulden bedroeg [3]). In verband daarmede besloten toen de Staten van Zeeland hunne manschappen om de 39 dagen te betalen [4]).

---

1) Journael van Duyck, III Boek, 13 Mei 1597.

2) „Is geordonneert dat men de provintien sal adverteren dat met advis van Zijn Ex[cie] ende de Raden van State nae goede deliberatie eyntelijck besloten ende geresolveert is, tot beter onderhoudt ende ordre des volcx van oirloge inden dienst van den Lande wesende dat de vercorttinge van de maenden totte betaelinge van het selve volck van oirloge sal ingaen den eersten Mey naestcommende, zulx dat van dan voortaan de Provincien de Compaignien op haerluyder Repartitie respectivelijck staende dyen volgende ten XLII dagen zullen hebben te betaelen een maent soltz, gelijck zij tot noch toe ten achtenveertich dagen gedaen hebben". (Resol. der Staten Gen., 2 April 1597.)

3) Journael van Duyck, III Boek, Januarij 1597.

4) Id., Id., 13 Mei 1597.

Deze betaling om de 42 dagen is tot het laatst der achttiende eeuw bij de Republiek in zwang gebleven [1]) en is eerst afgeschaft toen de thans nog gebruikelijke betaling om de vijf dagen (de halve decade) tegelijk met verscheidene andere militaire instellingen van de Fransche republiek werd overgenomen.

De soldij was met de huisvesting het eenige dat de krijgsman van den Staat ontving; kleeding, bewapening en verder onderhoud moest hij zelf betalen.

Wanneer de troepen zich in de garnizoenen ophielden werden zij in den regel ingekwartierd bij de burgers, die daarvoor van de Magistraat eene bepaalde schadeloosstelling ontvingen. Volgens de „ordre bij den Raedt van State gestelt op de logeringe van het krijghsvolck, ende betalinge van de Logys-gelden in de Frontier-steden, in date den 19den November 1595" [2]), moest een Ritmeester of Kapitein zich vergenoegen met eene kamer en keuken en twee bedden; — een Luitenant, Cornet, Vaandrig, Korporaal van de ruiterij en Sergeant van het voetvolk met eene kamer en een bed, terwijl aan twee soldaten te zamen een bed, en aan vier of vijf te zamen eene kamer werd toegewezen. Door de stedelijke regering werd aan hen, die de troepen herbergden, een zoogenaamd „Logys-geld" betaald, waarvan het bedrag voor den tijd van eene maand van 32 dagen bij de bovengenoemde ordre bepaald was als volgt:

Voor een Ritmeeester met zijn jongen en hunne beide paarden	6 gl.	16 st.
Voor een Cornet met idem	5 „	16 „
„ „ Luitenant met idem	4 „	16 „
„ „ Korporaal van de ruiterij . . .	2 „	
„ het overige kader en de manschappen per hoofd		36 „

1) Den 30sten Junij 1681 werd vastgesteld dat de onderofficieren en manschappen elken Maandag zouden betaald worden, waardoor evenwel geene verandering in de grootte der tractementen werd gebragt.

2) Groot Placcaetboek, II, bl. 447.

Wanneer aan deze laatsten evenwel geene stalling werd verstrekt werden er slechts 28 stuivers goedgedaan.

Voor het logijs van het voetvolk ontvingen de burgers:

Voor een Kapitein	. . . .	6 gl.
〃 〃 Luitenant	. . . .	5 〃
〃 〃 Vaandrig	. . . .	4 〃
〃 〃 Sergeant	. . . .	34 st.
〃 〃 Korporaal	. . . .	30 〃
〃 het overige kader en de manschappen per hoofd		24 〃

Al deze uitgaven werden bij de Generaliteit in rekening gebragt.

Tot het houden van eene behoorlijke contrôle was bepaald, dat de Kapiteinen, Luitenanten of Vaandrigs bij het binnentrekken in eenig garnizoen hunne laatste authentieke monsterrol aan de Magistraat moesten overgeven, en daarna ook kennis geven van de mutatiën, die op het verstrekken van logijs invloed konden hebben. Ieder soldaat zocht daarop zijn eigen logijs, zonder dat de Magistraat zich daarmede mogt bemoeijen, tenzij de groote menigte der troepen, die ingekwartierd moesten worden, eene zoodanige bemoeijing van de stedelijke regering noodig maakte. Wanneer de man zijn kwartier gekozen had, was hij verpligt daar ten minste eene maand te blijven, terwijl den burgers verboden was, op verbeurte van het logijs-geld, een soldaat in te nemen, die vóór de expiratie van eene maand zijn kwartier had verlaten. Deze bepaling was noodzakelijk om de contrôle mogelijk te maken van de zoogenaamde 〃Quartier-meesters〃, die door den Magistraat werden aangesteld, 〃om ten minsten alle veerthien dagen in het quartier om te gaen, ende pertinente Lijste te maecken van de soldaten die in het quartier geseten, ende specifice te stellen onder wat Capiteyn sij militeren, heuren Naem, Toenaem ende Bijnaem, mitsgaders hen teecken of gedaente te expresseren, ende den naem van den Huyse, Huys-heere ende kamer〃.

Deze kwartiermeesters hadden overal vrijen toegang, en waren verpligt de bedoelde lijst aan den Magistraat over te leveren met de recepisse van de gelden, die zij alle twee en dertig dagen voor logijs-geld aan de burgers hadden uitbetaald. In weerwil van de betrekkelijk geringe sommen, die te goed gedaan werden, schijnt

het dat de burgers gaarne soldaten logeerden; immers eene bepaling in de ordre luidt, dat zij, die soldaten innemen of doen vertrekken zonder behoorlijke kennisgeving, in een geheel jaar geen soldaten op logijs-geld „zullen mogen logeren”. Het logeren bepaalde zich trouwens strikt tot het verleenen van huisvesting, want het wordt wel uitdrukkelijk gezegd: „Is oock d'expresse meyninge, dat het krijghsvolck, ghenietende als vooren accomodatie ofte Logys-gelden, niemand yet meer voordeels sal mogen pretenderen, tzij van Brandt, Licht, Olye, Azijn, Sout, Smout, Haver, Hoy, Stroy, noch mogen eenich Gras af-mayen, noch eenige andere uytensilen, als Pot, kan etc. pretenderen” [1]).

Ook voor de huisgezinnen der officieren en soldaten werden door de steden serviesgelden betaald, hetgeen soms, vooral wanneer de troepen uitgetrokken waren en hunne vrouwen en kinderen achterlieten, tot groote bezwaren en reclames aanleiding gaf [2]).

Ter betere regeling op het stuk der Serviciën werd in 1595 de sterkte van het garnizoen in de verschillende steden door de Staten Generaal vastgesteld, en bepaald, dat wanneer Zijne Excellentie en de Raad van State oordeelden, dat het noodig was, er meer garnizoen in te leggen, de steden dat moesten innemen, maar dat de

---

1) „Achterfolgende die ordonnantie bider Hern Räde van State opgerichtett angaende die Servisse der Garnisonen, So ist dat Burgermeesteren, Schepenen ende Raid lathen wethen alle Burgern ende Inwonderen Dat sy van nhu voortahn oere thobilettede Soldaten hett sy tho fosse off tho perde niet mher geholden sinnd 't accomodiren dan met huisfestinge en de slaepinghe und sullen van die andere extraordinarise servys lasten nae desen dach ontslaegen syn. Waernae sich een ieder ten besten sall hebben ter richten. Publicereth den XII April 92”. (Uit het Publicatiënboek der Stad Zutphen 1591—1597; in het Stedelijk Archief aldaar.)

2) In 1594 klaagden de Gedeputeerden van Gelderland namens de frontiersteden dat zij de servitiën voor de vrouwen der Kapiteinen, Officieren en soldaten, die naar Frankrijk gezonden waren, betalen moesten, terwijl er andere kompagnieën in de plaats waren gekomen, waarvoor ze ook service-gelden gaven „sustinerende tzelve te wezen tegen alle reden ende billicheyt, diewijle die frontiersteden mette vrouwen nyet en zijn te bewaren, ende oick buyten denselven vermogen”, waarop door de Algemeene Staten besloten werd, dat die serviciën ten laste van de Generaliteit zouden komen. (Resol. der Staten Gen., 8 December 1594.)

serviciën voor dat meerdere, geheel ten laste van de generaliteit zouden komen [1]).

Wanneer de troepen zich op marsch bevonden, waren zij onderworpen aan de bepalingen van het plakkaat, dat de Staten van Holland en West-Friesland den 6den Maart 1587 hadden uitgevaardigd [2]). Daarbij was onder anderen het navolgende vastgesteld:

Geene afdeeling van het leger mogt zich op marsch begeven zonder daartoe eene bepaalde order van den Kapitein-Generaal of van zijnen Luitenant-Generaal ontvangen te hebben.

De marschorder — patent genoemd — moest bevatten de opgave van de plaats, waarheen de troepen zich moesten begeven, van den weg, waarlangs zij moesten trekken, en zooveel mogelijk van den tijd binnen welken zij de plaats hunner bestemming konden bereikt hebben. Aan iedere stad of plaats, wier naam niet in het patent stond uitgedrukt, was het verboden troepen in te nemen, ja zelfs hun doortogt te verleenen, terwijl zij in ieder dorp niet langer dan eenen nacht mogten blijven. Om de last van het doortrekken der troepen niet te veel op enkele gemeenten te doen drukken, was bepaald, dat de dorpen van de teerkosten, provianden en scheepsvrachten [3]) door hen aan de soldaten verstrekt, vergoeding zouden ontvangen van het geheele kwartier volgens het tarief van regeringswege opgemaakt [4]). Aan de troepen was ten strengste voorgeschreven, zich „te laten accomoderen ten minste quetse van de ingesetenen" hun niets af te

1) Resol. der Staten Gen., van den 1sten Augustus 1595. Id., van den 13den September daaraanvolgende.

2) Groot Placcaetboek, II, bl. 145.

3) De schepen zoowel als de wagens, welke het leger noodig had, werden gerequireerd door den Commies of Opziener van de schepen of den Wagenmeester, en uit de kas van de generaliteit betaald. — Somtijds werden vóór het begin van een veldtogt de kapiteinen aangeschreven, elk hunne kompagnie te voorzien van een wagen of paarden. (Journael van Duyck, II Boek, bl. 2.)

4) In de vergadering der Staten Gen. van den 21sten Januarij 1591 werd door den Raad van State voorgesteld eene vaste bepaling te maken omtrent de „schip-, schuyt- ende wagenhueren van wegen de gemeene zaecke".

persen of meer te vorderen dan de huisman gewoon was in zijn huis te gebruiken [1]). Wij hebben hierboven reeds gezegd, dat ter meerdere regelmatigheid en om de marsch-discipline beter te bewaren, in het jaar 1590 bepaald werd, dat voortaan geen troepen ten platte lande zouden marcheren dan vergezeld door een Commissaris van monstering om de vivres tegen recepis aan te koopen en later te verantwoorden [2]).

Door deze en dergelijke middelen zocht de regering zooveel mogelijk den oorlogslast te verligten, welke vooral op de grenslanden drukte, die beurtelings van vriend en vijand te lijden hadden. Dien last geheel af te wenden was bij den toenmaligen toestand van het krijgswezen, niet alleen hier te lande maar in geheel Europa, eene volslagen onmogelijkheid.

Wel was het aan de uitstekende zorg, die de Staten voor de betaling van hun leger droegen en vooral aan de krachtige discipline, welke door Maurits gehandhaafd werd, te danken, dat hunne troepen zich in dit opzigt gunstig onderscheidden van die van andere mogendheden, maar zelfs de strenge wetten, welke zij tegen het rooven en plunderen uitvaardigden, en de doodstraf, waarmede een ieder bedreigd werd, die op het platte land stroopte, waren niet voldoende om de bewoners te beveiligen tegen den voortdurenden moedwil van ruwe krijgslieden, die den oorlog als handwerk dreven en alleen door het uitzigt op eene goede soldij en de hoop op rijken buit naar het vaandel gelokt werden.

De grenslanden en die streken, welke in de onmiddellijke nabijheid der door den vijand bezette vestingen gelegen waren, en dus aan voortdurende invallen blootstonden, werden te hunner bescherming onder zoogenaamde sauvegarde gesteld, dat is, zij betaalden eene zekere contributie, waarvoor hun ondersteuning tegen de strooptogten van het vijandelijk krijgsvolk werd toegezegd. Die

1) Zie het plakkaat van de Staten van Holland en West Friesland, van den 6den Maart 1587.

2) Id., van den 24sten Januarij 1590.

belasting werd door afzonderlijk daartoe aangestelde ontvangers der contributiën ingevorderd, wien volgens hunne instructie was voorgeschreven, dat zij al degenen, die niet behoorlijk betaalden, met dadelijke executie van ruiters en voetvolk tot gehoorzaamheid moesten dwingen [1]).

Het handhaven der plakkaten op het stuk van de sauvegarden was aan de Commissarissen van de frontierplaatsen (bl. LXXXVI, Aanteek. 5) opgedragen. De plattelands-bewoners, die zich onder sauvegarde van de Staten hadden gesteld, verloren het regt op ondersteuning en werden als vijanden behandeld, indien zij den Spanjaarden in eenig opzigt dienden [2]).

De bescherming van het platte land bleef echter eene moeijelijke taak. De twee volgende artikelen uit het plakkaat van den 27sten April 1589 houden de voornaamste maatregelen in, die de Staten namen om hierin op de beste wijze te voorzien:

„Alle Drosten, Landtdrosten, Casteleynen, Maerschalken, Grietmannen, Schouten ende alle andere Officieren, Justicieren, Gerechten ende Ingesetenen vande platte Landen worden gelast, „dat soo

---

1) Somtijds werden afzonderlijke bevelhebbers benoemd om de noodige executiën te doen. Zoo luidt bij voorbeeld de Commissie voor den Ritmeester van Donck, die hiertoe in dienst werd genomen, als volgt:

„De Staten Generael enz., doen te weten: Dat op het goet rapport ons gedaen van de clouckheyt van Jan van Donck, als zedert vele jaeren de wapenen gevoert ende diversche officien bedient hebbende, wij tot bevoorderinghe van de executien in Brabandt ende namentlick int quartier van 's Hertogenbosch, denselven Donck hebben geauthoriseert ende gecommitteert, authoriseren ende committeren bij desen terstondt te lichten ende aen te nemen 't getal van vijff en twintich Carabijnen ofte ruyters vierroers voerende; Hem gevende volcomen last als Bevelhebber over dezelve te commanderen die te voeren ende te beleyden tot dadelicke executie vanden Dorpen ende plaatsen, die in gebreecke bevonden zullen worden de betalinghe der contributien, daerop zij in onze Saulvegarde zijn genomen, om dezelve executie aen te vanghen, te doen ende te volbrenghen op zulcken voet ordre ende middel van executie als hem 't selve van onsentweghen bij onsen ontfanger ende contrerolleur derzelver contributien in 't voorz. quartier van 's Hertogenbossche zal aangeseyt worden, enz.". (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 132.)

2) Resol. van den Raad van State, van den 8sten April 1591.

haest sij bij eenige van de naeste Dorpen, Vlecken, Buyrschappen ofte Gehuchten, hetzij bij Klock-geslach ofte bij andere manieren ter hulpe en assistentie tegen den vijant te komen, versocht ofte gesommeert worden, sij tselve terstont sonder eenich vertreck doen, op pene als voorsz. is" (dat tegen hen geprocedeert sal worden als tegens den Hulpers, Fauteurs enz. Toestanders der gemeene vijanden).

Verder wordt aan alle "Ritmeesteren, Oversten, Capiteynen, Lieutenanten, Bevelhebberen, voorts allen gheineynen soldaten insgelijks gelast om in voorschreven wijze te hulp te snellen, sonder eenigh dilay ofte vertreck, met sulcken ghetal van Ruyteren ende soldaten als sij versocht sullen worden, ende den noot ende gelegentheyt van hare guarnisoenen ende der saecken sal mogen lijden, op pene dat bij gebreecke van dien, ende sij in weygeringe gevonden worden, sij datelijck ghecasseert ofte anders ghecorrigeert sullen worden na gelegentheyt der saecken" [1]).

Om zooveel mogelijk het stroopen van het eigen krijgsvolk te beletten, werd in 1590 bepaald, dat geen krijgsvolk uit de garnizoenen op het platte land mogt trekken, "anders dan om eenig exploict van Oorlog te doen en dan ten minste met 50 in 't getal in eene troupe, geleid bij een Kapitein, Luitenant of Vendrig [2]), of om eenig convooi te doen met minder getal, hebbende ten minste bij hen een Sergeant met een Pas-cedel of onder schriftelijk bescheidt van haren Overste Capitein of andere kommanderende van de plaats van waar ze komen".

Voorts werden de Kapiteins verantwoordelijk gesteld voor de excessen van hun volk [3]). In Januarij 1591 vonden de Staten van Holland het noodig, bij de Staten Generaal aan te dringen om de plakkaten tegen de extorsiën en rooverijen van het krijgsvolk te

1) Groot Placcaetboek, II, bl. 52.

2) Dit getal werd in het volgende jaar op 25 verminderd, geleid door een Kapitein, Luitenant, Vendrig, Sergeant of Korporaal. (Plakkaat van den 26sten September 1590.)

3) Groot Placcaetboek, II, bl. 97.

doen onderhouden en zoo noodig uit te breiden [1]), en in November van datzelfde jaar werden de inwoners geauthoriseerd, de soldaten, die zonder schriftelijk verlof met minder dan 25 kwamen en hun overlast aandeden, aan te tasten, gevangen te nemen en over te leveren aan den Raad van State.

De strooperijen ten platten lande waren eene voortdurende bron van moeijelijkheden voor de Staten. Nu eens waren het de klagten, die van alle kanten over den moedwil der krijgslieden, het zoogenaamde „moescoppen”, rooven en vrijbuiten, bij hen inkwamen, en herhaaldelijk eene verscherping der plakkaten op dat stuk noodig maakten, dan weder moesten zij hun gezag doen gelden tegenover verscheidene gouverneurs en bevelhebbers van sterke plaatsen, die op eigen authoriteit contributiën invorderden en niet zelden geheel eigendunkelijk zware brandschattingen oplegden met bedreiging van alles te vuur en te zwaard te zullen verwoesten. Telken reize ook kwamen er klagten in bij de Staten Generaal over de buitensporigheden van het krijgsvolk in de naburige onzijdige grenslanden, als Munster, Westfalen, Lippe, Paderborn enz., gepleegd [2]).

Eene van de redenen, welke tot die vele onwettige handelingen aanleiding gaven, mag, behalve in den woesten aard van het toenmalige krijgsvolk, gezocht worden in de kleine soldij, die wel is waar voor den enkelen man voldoende kon gerekend worden, doch ontoereikend was om in het onderhoud van de zijnen te voorzien [3]), want een

1) Resol. van de Staten van Holland, 25 Jannarij 1591.

2) Resol. der Staten Generaal, 13 Mei 1591.

3) „Ons volck en dede in deze maend niet veel, maer hielden haer in heur garnisoen; van den welcken eenigen merckelijke foelen deden in tlant te Padelboorn, Reckelijchuysen, Ravensburch, der Marck ende anderen (hoewel sij neutraelen waeren) meest op eenige gesochte pretexten, doch meest om dat haer gagie soe cleyn is dat sij daerop quaelijcken heencommen konnen, ende daeromme alle jaers haer winterteeringe aldaer haelen moeten, 't welcke voor deselve neutraelen een seer harde saecke is, die nietemin mettet doot slaen van den onsen, daerinne de Staeten niet en remedieren, veel oirsaecke daer tot geven”. (Journael van Duyck, I Boek, December 1593.)

In December 1600 werd er een nieuw plakkaat tegen de excursiën op neutralen

zeer groot gedeelte van de manschappen was gehuwd [1]) en het aantal vrouwen en kinderen in de garnizoenen of bij het leger te velde, steeg tusschenbeide tot eene ongelooflijke hoogte. Toen Maurits den 29sten Julij 1591, dus na twee maanden in het veld te zijn geweest, zijn leger deed monsteren, werd het ruim 8000 man sterk bevonden, maar in werkelijkheid waren er door den grooten nasleep, dien het had, wel 12000 met de zoetelaars, vrouwen, jongens, enz. [2]).

Zoo als boven gezegd is, was de huisvesting het eenige, wat de krijgsman niet van zijne soldij behoefde te betalen. Zijne voeding, kleeding en bewapening bleven voor zijne rekening.

In de garnizoenen zorgde de soldaat in den regel zelf voor zijne dagelijksche voeding; in vele gevallen, op marsch, te velde, enz., werden de vivres door de kommandanten der kompagnieën aan hunne onderhoorigen verstrekt, en de prijs daarvoor van de soldij gekort. Wel werd in de vestingen de voorraad in de magazijnen opgelegd, doch deze dienden alleen in geval van nood, bij belegeringen of andere buitengewone omstandigheden.

De administratie daarover was aan een Ontvanger van de vivres

---

bodem uitgevaardigd. Maar velen meenden, zoo als Duyck zegt, dat het aan plakkaten niet ontbrak, maar wel aan het onderhouden daarvan, en dat de Staten daar zelf niet genoeg voor waakten. Ook gaven de Staten Generaal in dat zelfde jaar, aan de Munstersche gezanten, die over de schending van hun grondgebied door de vrijbuitende soldaten kwamen klagen, niet onduidelijk te kennen, dat zij niets liever wenschten, dan hun volk uit die landen te houden, indien de Munsterschen maar een middel wisten om er den vijand eveneens te weeren, en te beletten, dat deze aan de republiek van de zijde van Munster schade toebragt. (Journael van Duyck, V Boek, 8 en 9 December 1600.)

1) Toen Graaf Willem Lodewijk in 1594 op last van de Staten Generaal twee Friesche vendelen designeerde om Philips van Nassau op den voorgenomen togt naar Frankrijk te vergezellen, maakten de Kapiteins zwarigheid „claeghende dat sij geen middel en saegen haer volck daerwaerts te krijgen, die sij vreesden dat meest verloopen souden, omdat se alles gehuwelijckt waeren ende meest arm ende naeckt”. (Journael van Duyck, II Boek, 12 October 1594.)

2) Id. I Boek, 29 Julij 1591.

opgedragen [1]), die ook het opzigt had over de eet- en drinkwaren, welke aan het leger te velde werden geleverd, terwijl in de onderscheidene vestingen en forten zoogenaamde commiezen van de vivres — meestal commiezen van vivres en ammunitie — aangesteld werden, die de hun toevertrouwde voorraad moesten bewaren, uitdeelen en verantwoorden [2]). Tot het transport van 's lands vivres en munitie werden afzonderlijke conducteurs benoemd, die in last hadden, „de vivres ende ammunitiën gade te slaen, dselve te conduiseren, ende te brengen ter plaetsen daer hem bij ons" (den Raad van State) „ofte den Ontvanger ende ordinaris commisen van onsentwegen belast zal zijn; oock goede toesicht te nemen dat die op de tochten ofte anderssins niet verruckt ende verpluckt wordden, maer in goede zekere bewaringe moegen blijven" [3]).

Het toezigt over het geheel was opgedragen aan een Generaal van de vivres, ook wel genoemd „Generale Commissaris of Superintendent van de vivres en eetwaren van 't leger als andersints" [4]).

In het onderhoud van het leger te velde of van belegeringskampen werd hoofdzakelijk voorzien door het toelaten van eene menigte zoetelaars, die door vrijdom van belasting en ondersteuning van de regering in staat gesteld werden, den noodigen voorraad aan te voeren. Dan werd het zoogenaamde vrijleger geproclameerd en de legerplaats van de gewone accijnsheffing vrijgesteld, terwijl de zoetelaars nog verschillende andere voorregten genoten [5]). De in den

1) Zie de Commissie van Marten v. Sypestein. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 70.)

2) Id., bl. 114 en 122.

3) Zie de Commissie voor Frans Geurtz als Conducteur extra ordinaris van de vivres en de ammunitiën van den 7den Augustus 1589. (Id., bl. 107.)

4) Militaris instructiën en ordonnantiën, bl. 39. — Op den Staat van Oorlog van 1595 (Rijks Archief) is de Heer de Gryse vermeld als „Generaal van de Vivres".

5) Bij het plakkaat van den 26sten Augustus 1586, beroerende den toevoer van de Proviande in 't leger van Sijne Excellentie wordt gepubliceerd: „dat een yegelijck die sal begeeren tot noot ende onderhout des voorsz. Legers, toete voeren eenige Waren, koopmanschappen, midts hebbende behoorlijck Paspoort daertoe dienende van de Generael van de Vivres, liberlijck ende vrijelijck met de selve sal mogen

omtrek gelegen steden werden door de Staten Generaal aangeschreven, den toevoer van levensmiddelen enz. zooveel mogelijk te bevorderen [1]), waarna de vereischte publicatiën door de stedelijke regeringen werden gedaan [2]). Aan de zoetelaars was in de kampen eene bepaalde plaats aangewezen, waar zij hunne markt moesten houden. Voorts waren er enkele soldaten bij de kompagnieën, die de vergunning verkregen om „te zoetelen”.

In 1599 werd hun aantal op één per vendel beperkt [3]), terwijl om misbruiken voor te komen, aan de korporaals, de constabels, enz., verboden was het bedrijf van zoetelaar uit te oefenen [4]). Ten gevolge eindelijk van de uitmuntende krijgstucht, die Maurits van lieverlede bij zijne troepen invoerde, was in zijne legerkampen nimmer gebrek, daar de landlieden uit den omtrek dagelijks daarheen trokken en in volkomen veiligheid hunne waren ter markt kouden brengen.

De Provoost-Generaal van het leger of de geweldige provoosten waren belast met de prijsbepaling van de aangebragte vivres, die

---

passeren ende repasseren, sonder dat hem aen sijn Persoon, Victualie, Waren of koopmanschappen gedaen sal worden eenich beletsel, hinder of empeschement, om eenige Rechten van Imposten, Thollen ofte passeer-gelt, of andersins gheprocedeert sal worden tegens sijn Persoon, Waren, Koopmanschappen, Peerden, Wagens, Karren ende Schepen, bij arrest ofte executie, om wettelijcke ofte andere schulden, gheduyrende den tijdt hij den voorsz. Leger frequenteeren sal. (Groot Placcaetboek, II, bl. 361.)

1) Zie onder anderen Resol. St. Gen., 18 Junij 1591.

2) „Burgemeester, Scheepenen und Raadt der Stadt Zutphen, Doentho weten vuijt befell van Sine Excell. an Cantzler und Raeden deses fürstendoms geschiet dat dieselve Sein Ex. frij Leeger tho holden gemeinet. Waer nha sich ein jeder die den Leger thofuir begert tho doen sich sullen hebben tho richten. (Publicatiënboek der Stad Zutphen, 30 Junij 1595. Sted. Archief.)

3) „Ordonneren mede, dat voortaen onder elcke Cornette ofte Vendel maer een Soetelaer, soldaet wesende, en sal mogen wesen, ende daertoe schriftelijck bescheet van den Ritmeester ofte Capiteyn sal hebben, op pene dat de goederen die bij den anderen soldaten ofte hare vrouwen te koop ghestelt oft verkocht sullen worden, verbeurt sullen wesen. (Plakkaat van den 4den Februarij 1599.)

4) Groot Placcaetboek, II, bl. 333.

op straffe van verbeurdverklaring niet vóór dat die taxatie had plaats gehad, verkocht mogten worden [1]). De voorname voeding van den soldaat in die dagen was brood, spek, haring, stokvisch, kaas en bier [2]). Het onderhouden van het leger op lange marschen was in die dagen tengevolge van het gemis eener geregeld ingerigte intendance dikwijls hoogst bezwaarlijk. De togt, dien Maurits in 1602 ondernam om het fel bestookte Ostende te ontzetten, mislukte geheel en al, alleen door de onmogelijkheid waarin hij verkeerde, om zijne troepen de noodige vivres te verschaffen [3]).

De wapens, welke de manschappen noodig hadden, werden door henzelven betaald. Waren zij er bij hunne indiensttreding niet van voorzien, dan werden ze hun door de kapiteins geleverd, die ze uit de landsmagazijnen tegen betaling ontvingen, en den prijs later bij gedeelten van de soldij kortten. De Commies van amu-

---

1) Estant le Camp assis, le M[r] des Quartiers enseignera audict prevost une place du marché la ou le dict prevost fera dresser le gibet de justice et ou deveront estre amenez tous vivres venans au Camp, pour illecq avecq l'advis du general des vivres estre prisez par luy et ses Commis aux emoluments accoustumes devant que les pouvoir vendre, sur peine de Confiscation d'iceulx vivres „. (Instructie voor den Provoost Generaal. — Commissieboek van Leic., bl. 74 verso.)

„ .... Gevende hem volcoemen macht ende sunderl. bevel omme .... de tauxatie ende settinge van proviande die den Crijgsluyden volgen, in den leger oft elders mochte toegevoert worden, te doen, enz„ (Commissie voor Coenraet Lindtworm als geweldige provoost, van den 5den Februarij 1590. — Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 107 verso.)

2) Het bier behoorde in die dagen tot de eerste behoeften van het leger. Op eene lijst van de wagens, die in 1606 de troepen te velde volgden (Militaris Instructiën en ordonnantiën, bl. 27), vinden wij vermeld 120 wagens „om het bier te voeren„. Tot de voeding, waarop de soldaat bij inkwartiering of anderszins aanspraak mogt maken, behoort altijd een of twee potten bier, terwijl in verscheidene brieven van 1591, waarin de groote ellende wordt beschreven, door het leger van Parma in de Betuwe geleden, opzettelijk als bewijs daarvoor medegedeeld wordt, dat de soldaten geen bier hadden, maar genoodzaakt waren, water te drinken. (Register van ingekomen brieven, 1591, bl. 357 en 358 verso, Rijks Archief.)

3) Hoogst merkwaardige bijzonderheden daaromtrent vindt men bij Duyck in het VII Boek, den 17den Junij en volgende dagen.

nitie of zijne conducteurs deden aan den tresorier opgave van de wapens en andere oorlogsbenoodigdheden, die aan de kapiteins waren afgegeven, om de kosten bij de maandelijksche betaling der tractementen te verrekenen [1]).

De kleeding der manschappen was eveneens voor hunne eigen rekening. Ofschoon wij daaromtrent nergens bepaalde voorschriften gevonden hebben, blijkt het toch, dat de kommandanten der kompagnieën zich in die dagen ook met de levering der kleeding bemoeiden, en dat de gelden daarvoor ook door eene korting op de soldijen gevonden werden [2]).

Later werd ook dit punt nader geregeld en het opzigt over het

---

1) Item quand il sera question de faire distribution de picques, lances, demy lances, harnas pour pietons, harquebutes et aultres parties a aulcuns bandes, soit de pied ou de cheval, pour riens perdre, et garder le prouffit du pais, les conducteurs par charge des officiers de l'artillerie y furniront par bonne specification par escript ce qu'ils bailleront au Tresorier des guerres ou a son commis, lesquels seront tenuz faire debvoir de le rabattre au persones ou clercqs des bendes au premier payement". (Instruction et ordonnance advisée, — in het Instructieboek op het Rijks Archief.)

In de Commissie voor den Ritmeester de Lespine, waarbij hem gelast wordt, zijne vaan ruiters van 75 op 120 paarden te versterken, wordt gezegd: "Ende zullen hem Ritm[r] daertoe gelevert worden alzulcke wapenen als hij zal verzoucken. Mits dat die weerde vande selve hem op drye eerste betalinghen weder zullen worden gecort". (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 136.) — Zie ook de Resol. van den Raad van State, 16 Februarij 1591.

2) "De Staten van Hollandt, gesien hebbende het versoeck bij den Ritmeester Hartman Sleuyer, ende onder sijn handt schriftelijck den Staten overgelevert, ten eynde de oncosten van de casacken, voor de Officieren en Ruyteren van sijne compagnie gemaeckt, op vijf maenden betalinghs afgetogen souden mogen werden; hebben de Staten belooft, ende beloven bij desen, dat op de vijf eerste maenden betalinghs, die tot behoef van de voornoemde compagnie Ruyteren binnen Hollandt gedaen sal werden, t'elcker betalinge een gerecht vijfde-part innegehouden sal werden, van 't gunt aen 't maecken ende leveren van de voornoemde casacken als noch resteert te betalen, ende dat tot behoef van den geenen, die de voorsz. casacken sullen hebben doen leveren, enz.". (Resol. der Staten van Holland, 11 Januarij 1591.)

verstrekken der kleeding en het behoorlijk afhouden der kortingen aan commissarissen opgedragen [1]).

De vaandels werden door den Staat gegeven en ten koste van de Generaliteitskas vernieuwd [2]).

Wij hebben in de voorgaande bladzijden met breede trekken eene schets trachten te geven van het leger zoo als het zamengesteld was op het oogenblik toen de merkwaardige veldtogten begonnen, die in het voor ons liggend Journaal uitvoerig omschreven worden. Die bladzijden evenwel geven ook niet meer dan een omtrek. Wij hebben het ligchaam doen kennen, maar niet gesproken van den geest, die het bezielde en er leven aan gaf. Om in dit opzigt een eenigzins afgewerkt geheel te leveren, zouden wij het beeld moeten teekenen van zoo menig heldenfiguur uit dat roemrijke tijdperk onzer historie, van hen, die dat leger tegen den vijand aanvoerden. Zonder hunne uitstekende krijgsmanshoedanigheden toch zou ook de beste legerorganisatie geen waarborg hebben opgeleverd in den strijd tegen eene krijgsmagt, die tot de voortreffelijkste van Europa gerekend werd te behooren en onder de bevelen stond van een der grootste veldheeren van zijnen tijd. Wij hebben het leger in zijne onderdeelen geschetst, maar wie zou het daaruit alleen kunnen leeren kennen zoo als het werkelijk was? Immers hoe onvolkomen blijft het beeld der Staatsche ruiterij als wij haar ons denken zonder hare ritmeesters als een Etmont, een Dubois, en boven alles zonder de beide Bacxen, van wier fabelachtige stoutheid de historie van alle tijden maar schaars eene wedergade aanbiedt? Wie

---

1) „Dat de Commissarissen gelast worden reguard te nemen oft de Capiteynen de Cortinghe doen voor de kleedinge, oock de kleedinge aan hare soldaten effectivelijck geven, ende den Raedt van Staten adviseren van 't ghebreck dat sij daerinne vinden". (Groot Placcaetboek, II, bl. 356, 22 October 1639.)

2) „Tot ordonnantie voor tweemael veertig gulden voor twee vendels, d'een voor Capiteyn Cant, ende d'ander voor Capiteyn Prop, alsoo d'oude versleten sijn". (Resol. van den Raad van State, 22 Maart 1591.)

zou meenen de waarde der Nederlandsche Infanterie te kunnen beoordeelen, indien hij niet wist hoe ze werd aangevoerd door mannen als een Frederik van Dorp, wiens diensttijd van nagenoeg eene halve eeuw bijna geen jaar oplevert, dat niet door eenig heldenfeit is gekenmerkt? Maar bovenal, hoe zou het mogelijk zijn, dat leger werkelijk met juistheid te teekenen zonder overal de heldengestalte op den voorgrond te doen treden van den vierentwintigjarigen veldheer, wiens bezielende adem leven gaf aan het geheel, wiens krijgsmansgenie het in al zijne deelen doortintelde; — of zonder telkens te gewagen van dien anderen telg uit het Huis van Nassau, Graaf Willem Lodewijk, den grooten Stadhouder van Friesland, wiens helder oordeel, gerijpt door grondige studie, hem tot den onschatbaren raadsman van zijn doorluchtigen bloedverwant maakte, en wiens eenvoudigheid en nederigheid hem te vreden deden zijn met eene tweede plaats op het oorlogstooneel, waarop hij in andere omstandigheden met schitterenden uitslag eene eerste rol had kunnen vervullen.

Doch eene zoodanig uitgewerkte schets, hoe verleidelijk ook, zou ons veel verder voeren dan de grenzen, binnen welke wij ons in deze inleiding moesten beperken. Bovendien, een groot gedeelte daarvan wordt reeds elders gevonden, en de inhoud der volgende bladzijden levert ruimen stof op om breeder uit te werken, hetgeen wij hier met betrekking tot het leger der Republiek slechts in hoofdtrekken hebben kunnen aangeven.

JOURNAEL

VAN TGENE DAEGELIJCKX GEPASSEERT IS IN DEN OORLOGE DER STAETEN GENERAEL TEGENS DE SPANGIAERDEN ENDE ANDERE VIANDEN VANDE VEREENICHDE NEDERLANDEN,

ONDER TBELEYT VAN DEN

DOORLUCHTIGEN ENDE HOOCHGEBOOREN VORST
MAURITS GRAEVE VAN NASSAU ETC.

BESCREVEN BIJ

ANTHONIS DUYCK

DIE IN MEEST ALLE DE BELEGERINGEN PRESENT GEWEEST IS ENDE SULCX DAGELIJCX GEANNOTEERT HEEFT.

EERSTE BOUCK.

DAERINNE MEEST VERVAT IS ALLE TGEENE IN DE TOCHTEN ENDE BELEGERINGEN VAN STEDEN ENDE STERCKTEN VAN DE STAETEN WEGEN GEDAEN GEPASSEERT IS TSEDERT DE MAYMAENT ANNO 1591 TOTTEN LESTEN DECEMBRIS 1593 TOE INCLUYS. HOUDENDE NOCHTANS MEEST AL NIET DAN DE NAECKTE EFFECTEN VANDE NOTABELSTE GESCHIEDENISSEN.

en
ia
se
t-
re
st
le
ge
ck
le
le
en
e,
l-
e,
e,
n,

JOURNAEL

VAN TGENE DAEGELIJCKX GEPASSEERT IS IN DEN OORLOGE DER STAETEN GENERAEL TEGENS DE SPANGIAERDEN ENDE ANDERE VIANDEN VANDE VEREENICHDE NEDERLANDEN.

CORTE VOOR-REEDEN.

De Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden aenmerckende den eenparigen loop van fortuyne die Alexander de Farnese Hartoge van Parma ende Gouverneur generael van wegen den Coning van Spangien in dese Nederlanden gehadt hadde van sijnder aencomptste aen de regieringe totten jaere 1588 toe; mede lettende dat dselve fortuyne tsedert dien jaere begonst te veranderen ende aff te gaen, doordien hij met Vranckrijck vast veel werckx kreech, ende nu haer voelende vuyte swaericheyden ende mutinatien daerinne sij gevallen waeren bijde factien die vuyte regieringe vanden Graeve van Leycester geresen waeren, hebben goet gevonden oick de fortuyne te tenteren ende te sien wat die in heuren regarde soude vermoegen, ende hoe verre God almachtich die soude toelaeten. Ende dien volgende versamelt hebbende eenigen redelijcken hoop volcx hebben die onder tbeleyt van Sijn Ex^tie Graeff Maurits, gesonden naer Bredae, daer sy des avonts in een schip vol turffs in 'tcasteel gedaen brengen hadden ontrent 80 mannen gecommandeert bij Hopman Charles de Herauguiere, dwelcke haer des nachts meester van tselve casteel gemaeckt hebbende, ende Sijn Ex^tie mette anderen den iiij^en martij 1590 daer binnen gelaeten,

sijn sij alsoe meester vande stadt ende casteel geworden, daer de Italianen met grooter confusie vuyt liepen. Hiernaer verstaende dat den Graeve van Egmont met een goet deel volcx in Vranckrijck geslaegen was hebben inde Maymaent weder een deel van haer volck onder beleyt als boven gesonden naer Nieumegen, die begonnen hebben te maecken seeckere groote schantse genaemt Knotsenburch tegen de stadt over vast op twaeter, ende oick soe lange daer gelegen tot dat dselve in tlaeste van Augustus opgemaeckt was ende naer behoiren voorsien. Terstont daernaer hebben sij een deel van haer volck gesonden naer seeckere twee schantsen die den viant in tlant van Cleeff bij Wesel hadde, op beyde de sijden vanden Rijn, om daer over altoes te mogen passeren, dwelcke sijluyden verovert hebben inde maent van September daer aen ende aldaer becommen wel 8 stucken batterie ende eenige veltstucken. Ende soe tselve volck van die victorie wederquam ende den viant weder in Vranckrijck getoogen was om de faute van den Graeve van Egmont te repareren, is Sijn Ex^tie^ met eenich volck geruckt voor thuys te Hemert bij Hoesden, ende heeft tselve bij compositie gekregen den xxvij^en^ Septembris, ende den xxix^en^ daer aen veroevert de schantse vanden Elshout mede bij Huesden ende die gedaen slichten. Daernaer gecommen sijnde voor de schantse van Creveceur, ende thuys te Heel, heeft hij die mede bij compositie veroevert inden beginne vande maent van October ende niet lange daernaer als opden xij^en^ October bij appoinctement gekregen de schantse van der Heyde (bij den viant daer gemaeckt tsedert het overgaen van Bredae)ende den xvij^en^ daeraen de stadt Steenbergen [1]. In alle welcke plaetse de Staeten mede becommen

[1] Het nut van de veroveringen dezer sterkten blijkt uit de woorden, waarmede Willem Lodewijk, die aan zijnen vader Jan van Nassau mededeelt: »und dadurch die stadt Heuszden (so der feindt mit gerürten heusern und schantzen dermaszen umbgeben hatte das sie gleichsamb belegert waren und nichts weder mit starcken convoy hinein gebracht khöndte werden) gantz frey gemacht und hergegen des feindts stadt Herzogenbusch schier in dieselbe nott gesetzt. Baldt darnach ist S. G. für ein ander schantz, so der feindt zwischen Breda und dem Mehr an dem Canal gelegt damit alle zufurh ausz Hollandt möchte gewehrt werden, gerückt, dieselbe gleichfals mit glück erobert, und fürter uff Steenbergen strax zugezogen, damit die Schiffart zwischen Dordrecht und Sehlandt auch befreiet werden möchte, wie dan zu hoffen es solle derselb Ortt, die weil S. G. 18 cartaunen bey sich, nit gegen halden«. (Brief van Willem Lodewijk aan Jan van Nassau, van den 12den October 1590 (ouden stijl). — Archief van Z. M.)

hebben een merckelijcke quantiteyt van geschut soe van heele als halve canons, mette affuyten ende andere gereetschap daer toe dienende daermede de Staeten niet weynich versterckt sijn, soe om datse te vooren niet veel geschuts (twelke sij inde voorgaende jaeren meest verlooren hadden) om eenige batterie te maecken en hadden, als oick om datse de maniere ofte faetsoen niet en hadden, daernaer men alle affuyten ende andere gereetschap maecken moste, twelcke haere werckluyden vuyt dese veroverden affuyten lichtelijcken geleert hebben. Sijn Ex^{tie} soude apparentelijck met dese tocht noch wel meer plaetsen veroevert hebben, ten waere hij langerhant gepractiseert hadde een aenslach op de stadt Duynkercken, dwelcke meynende vuyt te voeren is in t' eynde vande maent van October daerwaerts geruckt, ende alle sijn volck 'tscheep gebracht hebbende tot Oosteynde toe, is van daer te voet voorts getoogen naer Duynkercken nemende den pas voorbij Nieupoort, al waer inde duynen gesien sijnde bij eenen boer, is den selven boer voor haer tot Duynkercken gecommen ende heeft die vande stadt van de comptste vander Staeten volck geadverteert, daer door die van binnen al inde waepenen waeren eer Sijn Ex^{tie} daer quam, in vougen dat hij niet geraden en vont daer yet aen te grijpen, maer is wederomme getoogen, ende heeft alle sijn volck doen hiberneren. Geduyrende desen winter hebben de voorn. Staeten haer volck alles in ordre doen brengen om mette eerste gelegentheyt weder yet te mogen aen grijpen, voorts alle het veroverde geschut prepareren om daermede eenige plaetsen te mogen beschieten, oick ponten ende andere gereetschap van block ende voorwaegens doen maecken om tselve te lande te mogen brengen soe wel als te waeter. Van gelijcken hebbense mede verscheyden alliantien gemaeckt metten Coning van Vranckrijck ende Navarre, om hen in de begonnen oirlogen tegen Spangien te stijven, ende daertoe hem seeckere merckelijcke quantiteyt van penninghen geleent. Alles om soe te meer den macht van den Hartoge van Parma van haeren hals te weeren ende middel te mogen hebben oick yet vuyt te rechten, te meer soe de Coninginne van Engelant niet alleen daermede wel te vreden was maer oick selffs heml. daer toe versocht hadde. Door dese

cleyne evenementen de Staeten generael voornt geleert hebbende dat sij de meeste hulpe ende middel van haer selven nemen mosten om haer te helpen, ten eynde sij niet weder en vielen inde swaericheyden daerinne sij ten tijde vanden Hartoge van Alençon ende daernaer ten tijde van den Graeve van Leycester geweest waeren, hebben begonnen vaste middelen te raemen om niet alleen haer crijsvolck ordinarie te mogen onderhouden, maer oick om te mogen vervallen de extra-ordinaris costen vanden leger, ende te dien fijnen geconsenteert de somme van 500 000 gulden (int begin van den jaere) voor de extraordinaris oncosten vanden loopenden jaere 1591 ende voorts ordre gestelt dat een goet deel van dien soude gelevert werden in cruyt ende scharpen, met andere toebehoiren van tgeschut, dat oick een goet deel van dien daegelijckx inden leger soude aen gelde gesonden werden, om daer aff de daegelijcxe voorvallende behouften te betaelen, ende insonderheyt den soldaeten die mette schuppe ofte andersins eenige wercken ofte arbeyt in tleger souden doen, ten eynde men die mette reede betaelinge tot sulcx te beter soude mogen gebrengen, tsij om schantsen te maecken, quartieren te verseeckeren, ofte approchen voor eenige steden ofte sterckten te doen. Ende ten laesten hebben geordonneert dat de reste van tvoors. consent soude verstreckt werden aen innecoop van deelen balcken ende schuyten (om een scheepbrugge daer aff te maecken ende oick inde beddingen van tgeschut ende andere approchen te mogen gebruyckt werden) ende tot betaelinge van schiphuyren, wagenhuyren, ende peerdenhuyre, ofte eenige andere extraordinaris lasten. Ende sulcx alle mogelijcke ordre gestelt hebbende op haer crijsvolcke, ende den Treyn van de Artelerie, ende vande vivres, hebben Sijn Ex[tie] voorders het vuytvoeren vande saecke bevoelen ende te dien eynde hem Generael del campo gecontinueert, ende alle andere officieren vander oorlooge gelast hem te obedieren. Ende hebben hiermede verwacht de soete tijt om dan haer macht, tot yet te doen, te velde te doen brengen, daertoe sij de prouffijtelijcxste achten de exploicten op Zutphen ende Deventer, om datse voor den viant die in Vranckrijck was verde vande hant waeren, ende voor haere saecke ende stant seer veel

importeerden. Wat daer op voorder vuyt gevoert is, hoe ende met wat middelen, sal hiernaer in tjournael niet alleen van dese plaetsen, maer van veele anderen ten genougen verclaert werden, die alles meest soe affgeloopen sijn, dat niet alleen de Staeten generaal voornt., maer oick alle innegesetenen van de Vereenichde Nederlanden God almachtich van sijn gegeven ende verleende victorien sonderling hebben te dancken, wānt het wonderlijcke wercken sijn die Hij thaeren voordeel met sijn starcke arm in corten tijden gewrocht heeft, ende heml. die te vooren bijnaest van benautheyt versmacht waeren, weder ruymte gegeven om haeren adem te verhaelen, ende haer saecke tegen heuren viant te verseeckeren, jae middel gegeven om andere monarchen heerlijcken te mogen assisteren als vuyt volgende deductiën verstaen sal konnen werden.

VAN DE BELEGERINGE VAN ZUTPHEN.

Sijne Ex^{tie} bevel gegeven hebbende aen alle oversten ende capiteynen van Crijsvolcke, omme hem met heur onderhebbende soldaeten te laeten vinden tegens den xxiiij^{en} may 1591 [1] ontrent de stadt Rhenen, inde landen van Utrecht, vuytbesondert tvolck dat vuyt Vrieslant ende vande Veluwe commen soude, wien loopplaets gegeven was ontrent Hattem op Veluwe, is den xxij^{en} may vuyten Haege naer Utrecht vertoogen, ende den xxiiij^{en} van Utrecht naer Rhenen, alwaer ten selven daege arriveerden opden avont xix vendelen voetknechten ende viij vaen ruyteren vuyte quartieren van Brabant, Heusden, Warmen etc. Voorts was bevel gegeven aen den Colonnel Francois Vere [2], ende den Graeve van Valckesteyn [3], omme mette ruyteren ende knechten van tquartier Zutphen ende Overyssel de stadt te berennen tusschen den xxiij^{en} ende xxiiij^{en} des nachts, twelck bij hemluyden gedaen werdende is den selven nacht tfort, gelegen over twaeter tegens de stadt over met een ruse militaire inne genomen bij negen soldaeten, de vijff gecleet in vrouwe cleederen ende de vier in boere cleederen brengende in tselve fort salaede ende andere eetwaeren te coope, ende alles in

---

[1] Bij alle in dit werk voorkomende data is, wanneer het tegenovergestelde niet uitdrukkelijk wordt aangegeven, de nieuwe stijl gebruikt.

[2] Sir Francis Vere, de opperbevelhebber over het Engelsche hulpkorps.

[3] Johan Philips Graaf van Valckesteyn, Heer tot Oversteyn en Bruck, was Overste-Luitenant van den Graaf van Nieuwenaar, van wien hij commissie had ontvangen den 10den Maart 1589, ouden stijl. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, ingevoegd tusschen bl. 70 en 71.) — Na den dood van den Graaf van Nieuwenaar kreeg hij voorloopig commissie om te kommandeeren over het krijgsvolk in het kwartier van Zutphen, terwijl hem tevens de kompagnie van den overleden Graaf gegeven werd. (Id., bl. 99.) — Zie over zijne begrafenis en zijne nagelaten schulden de Ingekomen brieven van de St. Gen. van 1 Julij 1591 en 31 Julij 1591. (Rijks Arch.)

tfort sijnde, hebben hem daer van lichtelijck meester gemaeckt, overmits daer niet dan xiij mannen inne waeren, daer aff sij eenen, die de schiltwacht hielt, doot geslaegen hebbende, hebben de andere xij gevangen genomen.

Den xxv^en^ may Sijne Ex^tie^ gedaen marcheren hebbende meest alle het volck de Veluwe over naer Zutphen, is selffs met sijn treyn naer Arnhem gevaeren, ende aldaer middachmael gedaen, voorts ten selven daege ontrent Zutphen gecommen, daer oick dien nacht arriveerde tvoors. volck soe te paerde als te voet, mitsgaeders tregement van Graeve Willem van Nassau [1], met x vendelen knechten, van den Oversten Groenevelt [2] met negen vendelen knechten, ende van den Oversten Dorp [3] met vijff vendelen knechten.

Den xxvj^en^ passeerde men met twee ponten verscheyden ruyteren vande westsijde opde oostsijde vande IJsele die aladvenant sij over quaemen de stadt vande lantsijde met d' anderen diese berent hadden naerder beslooten. Ten selven daege werde de brugge begonnen te slaen, een halff quartier mijls boven de stadt, met pleyten tot dien eynde bestelt, dwelcke soe naerstich op gemaeckt werde datse den xxvij^en^ voor negen vuyren al gemaeckt was, in vougen dat ten selven daege passeerde alle het voet volck, die de stad terstont naerder ende naerder beslooten, ende bleeff Sijne Ex^tie^ leggen opde oostsijde vande brugge ende de suytsijde vande stadt met sijn guarde een vendel knechten vanden gouverneur vanden Briele [4] ende het regement van Graeff Philps van Nassau [5], met vj vendelen voetknechten. In tselve quartier laegen noch seven vaen ruyteren,

---

[1] Willem Lodewijk, Graaf van Nassau, Stadhouder van Friesland.

[2] Floris van Groenevelt was den 29sten December 1590 aangesteld tot Overste ter repartitie van Utrecht; hij was een zwager van Heraugière, die met zijne zuster Maria van Groenevelt gehuwd was.

[3] De hier bedoelde is Willem van Dorp, die, even als verscheiden andere leden van zijn beroemd geslacht, tot de beste krijgsbevelhebbers van dien tijd gerekend kan worden. Hij behoorde tot de verbonden edelen, nam deel aan de inneming van Brielle, verliet later de krijgsdienst en werd Baljuw van Delfland en Schout van Delft. In 1589 vinden wij hem echter weder op een staat van het krijgsvolk vermeld. Hij werd den 3den Julij 1592 voor Steenwijk doodelijk gekwetst en stierf twee dagen later.

[4] De toenmalige Gouverneur van den Briel, eene van de pandsteden, die aan Elisabeth bij het tractaat van 1585 waren ingeruimd, was Milord Borris.

[5] Philips van Nassau, de broeder van Graaf Willem Lodewijk. Hij was de derde zoon van Jan XI (de Oude) en Elisabeth Gravin van Leuchtenberg, en den 1sten December 1566 te Dillenburg geboren. In 1587 was hij tot Gouverneur van Gorkum benoemd. Hij stierf den 2den September 1595 ten gevolge van eene wond, die hij in het ruitergevecht aan de Lippe bekomen had. Zie aangaande zijn karakter Duyck's Journael, II Boek, den 2den September 1595.

te weeten de vaen van Sijn Ex[tie], Voisin [1], Pauls Bacx, Marcelis Bacx [2], Chinsky [3], Etmont [4] ende Lepini [5]. Tusschen Syne Ex[tie] ende de stadt lach Sijn G. Graeff Willem van Nassau met tVriesche regement van de voors. x vendelen. Tusschen tVriesche regement ende de maladerie, genaempt Magdalene, opde suytoostsijde van de stadt lach den Oversten Dorp met vijff vendelen knechten. Opde oostsijde vande stadt aen de voors. maladerie, ten wedersijde van de Berckel lach tregement vande Engelschen met xiiij vendelen voetknechten, van Brederoode [6] met vij vendelen knechten, ende van Groenevelt met ix vendelen knechten, hebbende bij hemluyden x vaen ruyteren, te weeten den Graeve van Valcke-

---

[1] Deze vaan ruiters was eigenlijk die van den Prins van Espinoy, die haar niet in persoon aanvoerde, maar het bevel daarover opgedragen had aan Pierre de Voisin. Na het overlijden van den Prins van Espinoy werd de vaan den 21sten September 1594 aan den tienjarigen Frederik Hendrik gegeven; Voisin was in het vorige jaar gestorven. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 90 verso.)

[2] De beste en volledigste berigten aangaande deze beide broeders, de beroemdste ruiter-kapiteinen, die de Staten ooit in hunne dienst gehad hebben, worden gevonden in eene mededeeling van den Kolonel van Emden, opgenomen in de Kronyk van het Historische Genootschap te Utrecht 1859, bl. 173 en volgg. Nadere opgaven omtrent het geslacht Bacx vindt men in dezelfde Kronyk 1860, bl. 220 en volgg.

[3] Burchart van Kinsky of Chynsky was Ritmeester over eene vaan van 200 ruiters. (Staet van het Crijchsvolck tegenwoordich in dienste van de Vereenichde Provintiën wesende, van 1587; — id., van 1588 en 1589. — Rijks Archief, M. S.) — Hij stierf den 8sten September 1595 tengevolge van de wonden, die hij zes dagen te voren in het noodlottige ruitergevecht aan de Lippe bekomen had. Zijne vaan werd drie maanden later aan Wessel van Boetselaer gegeven. (Commissieboek van den Raad van State, 1591—99, bl. 114.)

[4] Sir William Edmond was een soldaat van fortuin, van Schotsche afkomst. Den 10den Junij 1589 werd hem het oprigten eener kompagnie van 60 lanciers opgedragen. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 85 verso.) Hij was bij nagenoeg alle krijgsondernemingen tegenwoordig; den 11den Junij 1599 volgde hij Murray op als Kolonel van de Schotsche hulptroepen (Id., van 1591—1599, bl. 214), behoorde in 1602 tot de verdedigers van Ostende, en sneuvelde in 1606 bij het verdedigen van Rijnberk.

[5] Philippe de Lespine voerde sedert 1586 het bevel over eene kompagnie harquebusiers. (Commissieboek van Leicester, bl. 6.) In Januarij 1593 stierf hij aan de gevolgen eener wond, hem door een neef van Potlis, vermoedelijk in een tweegevecht, toegebragt.

[6] Floris van Brederode, Heer van Cloetingen, zoon van Reinoud IV, den twee en twintigsten heer van Brederode en van Maria van Doorne, komt reeds voor op een „Staet int corte van het voetvolck ende peertvolck" van den 19den Augustus 1579, als bevelhebber over een vendel. In 1586 de krijgsdienst verlaten hebbende (Commissieboek van Leicester, bl. 81), maakte hij in 1588 deel uit van het gezantschap naar Christiaan IV van Denemarken. In het volgende jaar werd hij weder bij het leger aangesteld in den rang van Overste-Colonnel. (Zie hiervoren de Inleiding, bl. LI.) Hij stierf in 1599 te Heusden, als Gouverneur van die vesting en van de onderhoorige forten.

steyn, Sleyer [1], Baelen [2], Barchon [3], Dubois [4], Putlis [5], Sidney, Vere,

[1] Hardtman Sleyer werd in Maart 1590 Ritmeester over de vaan Duitsche ruiters van wijlen Christoffel Wulff. (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl. 111.) Reeds in November 1591 werd hij gecasseerd en ging tot de Spanjaarden over, die hem later ook uit hunne dienst ontsloegen.) Zie ook over hem den brief van Fr. Schwartz aan Oldenbarnevelt van den 26sten Junij, bij Bor, XXX, bl. 700.)

[2] Godard van Balen, de oude vos, zoo als van Reyd hem noemt, was een der beste Ritmeesters van het Staatsche leger. Op den »Staet van terijchsvolck« van 1585 komt hij reeds als Ritmeester voor; sedert 24 Augustus 1588 voerde hij eene vaan Duitsche ruiters aan. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 27.) Den 12den Mei 1597 werd hij op zijn verzoek uit de dienst ontslagen en zijne vaan aan Godert van Batenburg gegeven. (Commissieboek id., van 1591—1599, bl. 143.) Binnen de twee jaren evenwel (24 April 1599) werd hem opgedragen eene kompagnie van honderd curassiers te ligten en aan te voeren. (Id., bl. 207.) Met deze ruiters redde hij in het volgende jaar het geschut bij Nieuwpoort.

[3] Guillaume de Preit, gezegd Barchon, Seigneur de Noumany, was een van de trouwste aanhangers van Willem van Oranje. Bij den togt over de Maas had hij het bevel over het geschut des Prinsen, en in 1571 werd hij door dezen aangesteld tot zijnen Gouverneur en Algemeenen Stedehouder in het prinsdom Oranje. (La Pise, Tableau de l'histoire des Princes et Principanté d'Orange, pag. 384.) Later kwam hij weder hier te lande terug, en werd hem in 1586 door Leicester opgedragen, »pour en absence du conte de Meurs, Gouverneur de la ville, villes et pays de Utrecht, commander aux gens de guerre y estans en garnison de quelque nation ils soyent angloise ou aultre. (Commissieboek van Leic., pag. 108.) In 1595 presideerde hij, blijkens den Staat van Oorlog, »de saken van Justicia in den crijchsrade int leger«, en den 4den Augustus van het volgende jaar stierf hij, na als Vice-Maréchal de Camp met een korps kavalerie een inval gedaan te hebben in Brabant, op welken togt hij 22 dorpen verbrandde. Daaronder was ook het dorp Fleurus, waar de toren, op welke de inwoners gevlugt waren, in brand werd gestoken. Eene vrouw wierp zich met haar kind van boven neêr, »et l'horreur de tel spectacle«, zegt La Pise (pag. 644) »frapa tellement l'esprit de Barchon, qu'il luy fut present jusques à sa mort survenue tost après«. Duyck zegt ook, dat hij »tsedert den laesten tocht bij hem in Waesbrabant beleyt, ende dat de menschen te Fleru also van den toorn sprongen, met een gestadige frenesie over 't afspringen van een vrouwe gequelt was.« (Journael, III Boek, 4 Augustus 1596.)

[4] Werner van den Houte, gezegd Dubois, Heer van Est, een waardige krijgsmakker van de Baexen, wordt reeds in 1575 vermeld. In 1589 werd hem het bevel over eene kompagnie lanciers gegeven. Hij woonde de meeste gevechten van zijnen tijd bij, en werd in 1607 in den Tielerwaard door vijandelijke stroopers, aan welke hij zich niet wilde overgeven, doodgeschoten.

De sententie van zijn moordenaar Geurt Geurtsz is te vinden in »Notitie van 't geene Inden Crijchsrade der Vereenichde Nederlanden Remarcquabels gepasseert is zedert den Jaere 1597«, bl. 39. (Eigendom van het Friesche genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde. — Zie het 32ste verslag, bl. 376, N°. 31.)

[5] Otto Gans Vrijheer van Potlits werd in Maart 1590 bevelhebber over de vaan ruiters van den overleden Maarten Schenk, dien hij een half jaar vroeger (21 Augustus 1589) ook als superintendent over de forteres van 's Gravenweert (de Schenkenschans) was opgevolgd.

Hij stierf aan zijne wonden den 24sten October 1593, binnen Groningen, waar hij in krijgsgevangenschap was. Twee dagen later werd hij te Leeuwarden begraven. Zijne vaan werd aan Jurien Coutler gegeven. (Commissieboek van den Raad van State, 1591—99, bl. 71.)

Parker ende Pauli [1]. Over de berckel opde noortoostsijde van de stadt lach tregement van Balfour [2] met x vendelen voetknechten, aen de noortsijde vande stadt naer d'ijsele toe was tquartier gemaeckt voor den [3] Graeve van Solms met het Zeeusche regement van vij vendelen voetknechten, die doen noch niet gearriveert en was. Opde westsijde vande brugge lach den drost van tSallant [4] met vier vendelen voetknechten te weeten tvendel van Sijn Ex^tie in Overijssel, hopman Wijmbergen, Coen van Steenwijck ende Camphuys.

Den xxviij^en werden opde suytsijde vande stadt de loopgraeven bij schoenen daege gegraeven soe dicht onder de stadt, dat men van daer met musquetten de defensien vande walle vande stadt beletten conde, sonder dat die vande stadt daer tegens grooten weer met schieten deeden, als niet dan twee schooten met een valckonet schietende, ende eenige met musquetten, sonder oick vande onsen meer als vier ofte vijff te treffen, daer onder was den lieutenant vanden Captn. Assuerus van tvriesche regement. Doch ten selven daege opden achternoen den Grave van Valcke-

---

1 De vier laatstgenoemde vanen behoorden tot de ruiterij van het Engelsche hulpkorps.

2 Bartel Balfour, bevelhebber over de Schotsche kompagnieën, welke de Staten in hunne dienst hadden, was sedert vele jaren reeds hier in het land. In Januarij 1594 werd hij ten gevolge van oneenigheden over de betaling, uit zijne betrekking ontslagen.

3 George Everhard, Graaf van Solms, heer tot Munzenberg en Somervelt, was de tweede zoon van Ernestus van Hohen Solms und Lich. Hij was geboren den 30sten Julij 1568, en trad reeds op zijn vijftiende jaar in dienst van de Staten van Zeeland. In 1588 werd hij Overste en Kolonel over vijf kompagnieën paarden, en kort daarna »Overste over alle het crijgsvolck jegenwoordich in Zeelandt zijnde, ofte datter noch naermaels zal werden gezonden«. Hij woonde meest alle togten en belegeringen bij. Na de overgave van Hulst, waarvan hij sedert 1591 Gouverneur was, ontnamen de Staten van Zeeland hem het opperbevel over hunne troepen, waarop de Generale Staten hem den 29sten Junij 1597 tot Overste-Kolonel aanstelden. (Commissieboek van den Raad van State, 1591—99, bl. 150.) In 1602 naar Duitschland gereisd zijnde om 2400 ruiters te ligten, stierf hij in datzelfde jaar te Arensberg in Westfalen. Hij was in 1594 gehuwd met Sabina, dochter van Lamoraal van Egmont.

4 De Drost van Salland was regteus voorzitter van de Ridderschap en steden, representerende de Staten van Overijssel. De hierbedoelde Drost was Jonkheer Gerard van Warmelo, die in 1584, uit een voorgedragen drietal, ter vervanging van Eggerik Ripperda, door Willem I was gekozen en aangesteld; hij deed den 27sten Julij van datzelfde jaar zijnen eed, en heeft den lande voortdurend groote diensten, ook als krijgsbevelhebber, bewezen. Hij voerde het bevel over het krijgsvolk in Overijssel, en was bovendien Kapitein over een vendel voetknechten van 150 man, en Ritmeester over eene vaan van 100 Duitsche ruiters. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 16 verso en 65 verso.) Hij stierf in 1610 en werd als Drost van Salland opgevolgd door Hendrik Bentinck tot Werkeren. Van de Spaansche tijde was ook een Drost van Salland aangesteld, welk ambt in dien tijd (van 1580 tot 1621 of daaromtrent) bekleed werd door Otto van Egmond.

steyn aengeseyt sijnde, dat eenige vande stadt opde noortoostsijde vuytgevallen waeren, ende dat den Colonnel Vere daer henen gegaen was omme tegens hemluyden te schermutsen, is hij te paerde geseeten, ende den grooten wech naer de stadt toe gereeden, niet weetende dat Vere ter sijden aff in tvelt was, ende siende aldaer een soldaet vande stadt die hem wat verre bloot gegeven hadde is in volle carriere daer naer geloopen, ende denselven soe naer gecommen ende innegeloopen, dat hij twee ofte driemael metter hant naer hem greep, ende sulcx commende in seeckere embuscade treften vijff musquettiers gelijcken op hem aff, nochtans sonder hem te raecken, waerover hij den anderen bijden arm greep, meynende hem gevanckelijcken wech te leyden, doch seecker musquettier aldaer mede sijnde, schoot hem in twederkeeren door thooft, soe dat hij terstont doot vanden paerde viel, ende is daechs daer naer vervoert naer Arnhem omme aldaer begraeven te werden.

Den xxix^{en} was Sijne Ex^{tie} besich met de bedden te doen maecken, daarmen het geschut planten soude. Ende werden doen des morgens geschooten den captn. Graevesteyn [1], onder tvries regement, die inde loopgraeven te paerde sittende, hem te seer bloot gaff, van welcke schoote hij ten selven daege starff.

Ten selven daegen trocken de soldaeten van Sijne Ex^{tie} in vollen tochtoorde, naer de loopgraeven ende de bedden toe daermen het geschut planten soude, sonder dat die vande stadt oick hem daer tegens met schieten ofte andersins sonderlinge setten, ende en quaemen die vande stadt dien dach niet vuyt omme te schermutseren, als sij te vooren gedaen hadden. Des nachts tusschen den xxix^{en} ende xxx^{en} werde het geschut inde batterien gebracht ende in tsuyden vande stadt tegens de laeste cortine naer twesten toe werden geplant ses heelen ende vier halve canons, in tsuytwesten tegens den houck, ende om te flanqueren de selve cortine, werden geplant drie heele ende drie halve canons, opde middelwaert vande riviere, gelegen ten suytwesten vande stadt, werden noch geplant drie heele ende seven halve canons, omme te beschieten de westcortine naer de suythoucke toe, ende oick omme te flanqueren opde suytcortine, aen welcke twee cortinen de stadt een hooge muyr hadde, ende hadde de suytcortine een buyten leggende nieuwe op geworpen walle van tamelijcke defensie, dien t'affwerpen vande muyre niet letten en kon-

---

[1] Met dezen Graevesteyn bedoelt de Schrijver den Frieschen hopman Douwe van Grovestins, door Bor eveneens verkeerdelijk Doroc van Grovesteyn genoemd. (Ned. Hist., XXVIII, bl. 562.)

de, soe die van binnen geresolveert hadden geweest te vechten. Ten selven nachte namp den Colonnel Vere inne de molewerff gelegen opde noortwest sijde vande stadt tusschen de stadt ende d'IJsele vast aen tbolwerck vande waeterpoort vande stadt, in welck innemen ontrent ses Engelschen geschooten werde, ende werde aende selve moelewerff mede geplant twee halve canons (28 in als) omme opde waeterpoort ende tvoorsz bolwerck te schieten, ende oick te flancqueren de west cortine vande stadt, daer mede geraempt was bresche te schieten, ende de stadt alderswackxt was, als aldaer niet hebbende dan alleen een oude muyr.

Den xxx^en^ may vrouch begonst men mette voorsz achtentwintich stucken te schieten, ende werden geschooten drie voleen, waernaer Zijn Ez^tie^ een trompetter sondt om de stadt op te eyschen, den welcken voor antwoort gegeven werde, datmen een halff vuyre soude ophouden van schieten, ende sij souden hem antwoort geven. t Halff vuyre werde vertrocken tot een vuyre, daerover Sijn Ex^tie^ nochmael sont off sij den Heere van Dort wilden hooren spreecken, antwoorden die van binnen, dat men noch een weynich vertoeven soude. Eyntelijcken hebben den trompet voor antwoort geseyt, dat Sijne Ex^tie^ twee capiteynen inde stadt senden soude, sij wilden weder twee vuyt senden, omme met Sijne Ex^tie^ te spreecken, twelcken achtervolgende in de stadt gegaen sijn, den ritmr Risoires [1] ende den captn Lennep, ende is vuijt gecommen Deckma met een Fourneau captn van voetknechten, seggende dat sij de stadt wel wilden stellen in handen van Sijn Ex^tie^, mits dat men heml. vergunde tijt van ses daegen, omme Verdougo hier van te verwittigen. Soe sij ontset kregen soude het accoort off sijn, soe niet souden sij vuyt trekken, gelijck sij daer inne gecommen waeren: twelck Sijn Ex^tie^ geheel affsloech, ende naer veel propoosten sontse weder naerde stadt, hen gevende noch een vuyre van beraet, om daer t'eynde hem bescheyt te seggen, off sij de stadt terstont wilden geven in sijne handen dan niet, daer bij vougende dat de sleutelen daer stonden (meynende het geschut) om mede inde stad te commen. Eyntelijcken naer dat tvuyre wel tot twee vuyren verlengt was, sijn dselve twee gecommitteerden weder gecommen, ende hebben met Sijn Ex^tie^ gehandelt, dat de stadt van dien daege hem soude overgelevert werden, ende dat de soldaeten souden vuyt trecken met vliegende vendel, slaende

---

[1] Lamorael van der Noot, Heer van Risoires voerde het bevel over de vaan ruiters van Prins Maurits. Den 1sten Februarij 1599 werd hem die vaan gegeven. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 196.)

trom, bernende lonten ende met pack ende sack, sonder anders gerechercheert te werden, ende sijn de gecommitteerden voorts inde tente van Sijn Ex^tie gegaen haer middachmael eeten. Onder anderen was noch gestipuleert dat den Gouverneur genaempt Louckema, ende de capiteynen souden mogen blijven noch drie daegen inde stadt omme heure saecken te beter te bestellen ende haer goederen packen [1]. Welck accoort alsoe gemaeckt is door een sonderlinge schrick die van binnen was ende twijffel vande stadt niet te mogen houden, gecauseert bijde weynichte van tvolck, als egeen ses hondert mannen soe te paerde als te voet ten vollen sterck sijnde, mitsgaeders oick gebreck van cruyt omme twelcke sij haer geschut niet en konden gebruycken, alles soe sij seyden. Dan is te vermoeden, dat sijluyden groote rovers opde Veluwe ende tlant van Utrecht geweest sijnde, niet anders gesocht en hebben dan haeren buyt te salveren. Nietemin hoe dattet is, hebben de gecommitteerden weder in stadt commende ons volck innegelaeten, ende sij sijn alles vuytgetrocken vuytgesondert Deckema, ende de huysvrouwe van Louckema, sonder dat de walle aen de suytcortine eenichsins beschaedicht was, ofte oick de muyre aldaer ofte aende westsijde doorgeschooten was. Ende de stadt over sijnde, werde daerinne bevonden een halve canon, een drieling van een canon, ende ses valckonnetten, met noch seven tonnen bospolvers. Vuyte stadt sijn vanden viant getrocken omtrent tsestich carabiner ruyteren sonder vaen, ontrent vierhondert tseventich voetknechten, ende veel soldaetenvrouwen, met noch twee paepen, ende drie monicken alles in twaerlijck gecleet [2], ende en is dien dach niemant inde stadt gecommen, dan alleen tvendel vande garde van Sijn Ex^tie, omme sulcx de pilgagie te verhinderen, niet tegenstaende de soldaeten vande burgers in heur accoort in t'alderminste niet vermaent en hadden. Doch Sijne Ex^tie weetende hoeseer de stadt bedurven, ende de burgers verarmt waeren, en heeft hemluyden niet voorder willen laeten bederven, ende was de stadt inder waerheit soe verdestrueert, datmen niet seggen en conde dit is noch een heel huys, Sijne Ex^tie ten selven daege inde stadt commende, en heeft oick aldaer egeen alteratie van kercksmijten [3] ofte anders gehengt gedaen te werden,

[1] De capitulatie is in haar geheel opgenomen in het Memoriën- en Resolutieboek der stad Zutphen, berustende in het Stedelijk Archief aldaar. Zij is ook te vinden in het Register van ingekomen brieven van 1591 op het Rijks Archief, bl. 144.

[2] In wereldlijk gewaad.

[3] Plunderen van de Katholijke kerken.

seggende dat op alles metter tijt ordre soude gestelt werden. Geduyrende de handelinge van t'appoincteren is in tleger gecommen den Graeve van Solms met 8 vendelen knechten.

Den lesten may des smorgens sijn d'vuyt gecommenen van Zutphen voor Deventer gecommen, meynende daer inne te commen. Dan en hebben die van Deventer sulcx niet gehengt, maer ter contrarie vuyt gesonden gecommitteerden, die ontrent ij^c vande beste soldaeten (vuyt Zutphen gecommen) vuyten hoop genomen hebben, ende die inde stadt gelaeten, omme daer mede heure 14 vendelen die heel swack waeren te verstercken, laetende de reste loopen soe meenigen man soe meenigen wech, sonder oick yemant van alle de hopluyden inne te laeten, dan alleen Louckema. Ten selven daege heeft Sijne Ex^tie weder alle tgeschut doen tscheepe brengen, ende sijn leger op trecken naer Deventer. Te weeten den Graeve van Solms mettet Zeusche regement ende den Oversten Dorp met vier vendelen ende den Drost van Tsallant oick met vier vendelen, over de westsijde van d'IJsele, ende Sijne Ex^tie mettet voorder volck d'óostsijde van d'IJsele, laetende binnen Zutphen, den captn Duvenvoorde met sijn compagnie ende met tytel als provisonel gouverneur, met noch de compagnien van Wijnbergen, Luyt van Bunschooten, ende den jongen Brienen van tregement van Groenevelt.

De viant vernemende de compste van Sijne Ex^tie heeft verlaeten thuys van Nieubeeck [1] daer hy langen tijt, omme te beter te struyckroven gelegen hadde. Ende dit is tgeene gepasseert is inde belegeringe van Zutphen.

VANDE BELEGERINGE VAN DEVENTER.

Sijne Ex^tie als voorseyt is den lesten may op treckende naer Deventer, heeft de brugge voor Zutphen gedaen opnemen ende aen stukken neerder drijven naer Deventer met alle het geschut munitieschepen, vivresscheepen ende soetelaersscheepen, ende opden avont omtrent Deventer commende heeft in alder ijl aldaer doen maecken de brugge ontrent een

---

[1] Het huis Nyenbeek, Nybeek of Nieuwbeek lag een half uur ten N. O. van Voorst aan de Voorsterbeek. Het is bekend als de gevangenis van Reinoud III, Hertog van Gelderland, en werd in 1383 aan Willem van Steenbergen in leen gegeven, in wiens geslacht het tot 1779 bleef.

quartier mijls boven de stadt, welcke brugge ten selven avont al weder gemaeckt was, datmen daer overtrecken conde. Den viant heeft den selven nacht noch verloopen ende verlaeten beyde de forten leggende opde Veluwesche sijde recht over de stadt, t'een ront omme beslooten, ende van tamelijcke defensie, ende het ander van buyten tamelijcken voorsien, doch naer de stadt sijde oopen ende ongerampareert [1]. Sijne Ex^{tie} is met alle sijn volck blijven leggen opde oostsijde vande brugge, ende den Graeve van Solms mette sijne opde westsijde vande stadt opde Veluwe.

Den eersten ende tweeden Junij is niet besonders vuyt gerecht, dan de stadt mette ruyteren alleen beslooten gehouden soe veel doenlijk was, daertegens die vande stadt seeckere lichte schermutsinge deden. Ende Sijne Ex^{tie} beraetslaechde hem dien tijt geduyrende off hij de stadt soude aentasten ende in wat vougen, tsij met gewelt, ofte ala longue, ofte dat hij, dien laetende, op een ander soude trecken. De redenen van sijn beraetslaeginge waeren dat men wiste de stadt tamelijcken wel gefortificeert te sijne, ende voorsien van polver ende oick tamelijcken van vivres. Oick dat graeff Harman Van den Rerch [2] daer inne commendeerde met 14 vendelen knechten, maeckende mette versterckinge omtrent duysent mannen, beneffens noch ontrent xl lanciers ende soe veel carabijns, hem houdende in alles off sij geresolveert waeren de stadt te behouden. Doch, alle difficulteyten overwegen, werde goet gevonden de stadt aen te grijpen tsij met gewelt ofte ala longue, naer dat haer de occasie soude toedraegen.

Dien volgende heeft Sijne Ex^{tie} den iii^{en} Junij de stadt gedoen besetten ende besluyten. Te weeten hij met Sijn G. Graeff Willem van Nassau ende tregement van Graeff Philps blijvende op de oostsijde van de brugge (die ten selven daege een groote musquetschoot naerder de stadt geleyt werde) en houdende bij hem ses vaen ruyteren te weeten de sijne, Barchon, beide de Baxen, Chinsky ende Etmont, mette garde ende tvendel van den Gouverneur vande Briele ende van den heer van Famars [3], daermede be-

---

[1] Niet van borstweringen (remparts) voorzien.

[2] Herman van den Berg was een van de zestien kinderen van Willem IV, Graaf van den Berg en van Maria, de zuster van Prins Willem van Oranje. Hij was Stadhouder van Gelderland voor den Koning van Spanje, die hem in 1596 met de Geldersche leenen beleende.

[3] Charles de Lévin, Seigneur de Famars, was een van de onderteekenaars van het compromis, en maakte in 1570 en 1572 den oorlog met Prins Willem van Oranje mede. Hij was Gouverneur van Heusden en werd in het jaar 1586 tot Generaal der artillerie aangesteld. (Commissieboek van Leiç., bl. 37 verso.) Hij sneuvelde in 1592 voor Ootmarsum en werd als Generaal der artillerie door Jan Pieter van der Does opgevolgd.

sluytende de geheele suytsijde vande stadt. Op de westsyde vande stadt sijn gebleven drie vendelen voetknechten vanden drossart van tsallant. Opde noortsijde vande stadt aen d'IJsele heeft den Colonnel Vere met xiiij vendelen engelschen ende vier vaen ruyteren (te weeten de sijne, Sidney, Parcker ende Pauli) sijn quartier begreepen, hebbende bij hem den Colonnel Groenevelt met seven vendelen ende den Colonnel Balfour met thien vendelen Schotten mitsgaeders noch seven vaen ruyteren te weeten, Valckesteyn, Sleyer, Balen, Putlis, Dubois, Voisin, ende Lepini. Opde selve syde aende galgenberch lach de Graeve van Solms met acht vendelen voetknechten ende Brederode met seven vendelen. Aende oostsijde aen de maladerie leyt den Oversten Dorp met vier vendelen. In vougen dat opde suytsijde vande stadt bij Sijne Ex^tie^ sijn xix vendelen voetknechten ende opde noortsijde xlvj, maeckende met d'anderen te saemen wel omtrent ix duysent voetknechten ende de ruyteren maecken in alles xvij vaen, wel monterende tot xv^c^ goede vuijtgelezen ende vechtende paerden.

Den iiij^n^ Junij werde niet besonders gedaen dan de quartieren pertinentelijcken beslaegen. Doch deden die van de stadt een vuytval met ontrent L paerden ende quaemen bijnaest tot tquartier van Sijne Ex^tie^ toe. Daer tegens de ruyteren van Barchon, Etmont, Sijne Ex^tie^ ende Marcelis Bacx mede vuytcommende vervolchden d'andere met sulcken aenloop, dat sij onvoordachtelijcken hen worpen in seeckere embuscade van musquettiers, die met meenichte op hen schooten, mitsgaeders oick seeckere groff stucken vuyte stadt, die veel quaets onder tvolck van Sijne Ex^tie^ deden. Want daer wel bleven vier ruyters doot ende eenen gevangen, ende wel twaelff paerden doot ende noch soe veel gequest, ende onder anderen werden mede door thooft doot geschooten de lieutenant vanden ritmr. Etmont. Ende soude de viant noch veel meerder schaede hebben mogen doen, soe haere musqnettiers hadden blijven staen, dan die mede beginnende naer de stadt te loopen, ende over dese sijde de retraicte geslaegen wordende, is alle voorder schaede voorhoet.

Ten selven daege maeckten alle de quartieren seeckere trancheen, daer mede sij henluyden tegens een schielijcken aenloop beschantsten. Tusschen de iiij^en^ ende v^en^ des nachts werden voorbij de stadt gebracht seeckere quantiteit van pleyten, omme beneden de stadt mede een brugge te slaen, daer op die van de stadt schietende egeen sonderlinge schaede en deden, als niet dan eenen man doot schietende, en eenen anderen quetsende.

Den v^en^ werden alomme de begonsten trancheen ende wallingen volmaeckt, ende begonstmen de brugge beneden de stadt, een quartier

mijls van dien te slaen, die oick ten selven daege soude volmaeckt geweest hebben, bij soe verre daer pleyten genouch waeren geweest, waerdoor men snachts daernaer weder eenige jachten ende ponten moste doen affdrijven, omme de brugge te volmaecken, 't welck gedaen is, ende is doen weder een man geschooten. Ten selven nacht heeft Sijne Ex^{tie} op de suytsijde van de stadt seeckere approchen doen doen, recht over de havenpoorte, ende heeft soe opde bleyckerie als in de waetermoelen buyten de stadt aen de selve sijde leggende, gelogeert ses vendelen voetknechten, te weeten 't vendel vanden gouverneur vanden Briele, ende vijff andere soe vriesche als van tregement van Graeff Philips, ende dat soe dicht onder de stadt, dat sij met musquetten de defensien van de muyren konnen beletten, maeckende haer loopgraeven soe diep dat die van de stadt haer niet en konnen krencken. Noch heeft Sijne Ex^{tie} twee vendelen van den Drost van tSallant in sijn quartier getrocken, beneffens noch 't vendel van den heere van Famars, ende heeft alleen een vendel gelaeten in 't fort opde westsijde van de stadt.

Den vj^{en} heeft 't volck van Sijne Ex^{tie} haere loopgraeven verdiept, ende gepreppareert omme haer beter daer inne te mogen onthouden. Ten selven daege is de brugge over de noortsijde van de stadt volmaeckt geworden, in vougen dat men de stadt kan rontsomme begaen ende berijden. Die geene die gelogeert sijn opde noortsijde van de stadt, hebben ten selven daege gemaeckt seeckere schantskens ende loopgraeven omme vuytet engelsche quartier te mogen vrijelijcken commen in tquartier van den Graeve van Solms, tusschen welcker quartieren gemaeckt sijn drie forten, dienende de forten omme te beletten datter niemant vuyt ofte inne de stadt en soude mogen commen, ende de loopgraeven om malcanderen vrij te mogen helpen. Gelijcke loopgraeven sijn ten selven daege begonnen van 't quartier van den Graeve van Solms naer tquartier van Dorp, ofte naer de berchpoorte toe. Noch hebben de soldaeten opde suytsijde van de stadt bij schoenen daege begonnen te graeven inde conterscherpe [1] van de stadt ende sulcx te beletten dat de viant niet meer vuyt de poorte aen dier sijde staende conde commen, jae hebben innegeloopen de grachten van seecker steenen huysken staende

[1] Het woord contre-scharpe wordt door Duyck altijd voor „bedekte weg" gebezigd, zoo als trouwens in zijnen tijd algemeen gebruikelijk was. Van Meteren zegt in zijne verklaring van de „vreemde krijghsche vocabulen", die in zijn werk voorkomen: „contrescharpe is een buyten-weer om de grachten te beschermen, so gemaeckt dat men het volck daer achter kan bergen, ende voor schuyns nedergaende, om tselve vande walle, en van hem selven te mogen beschermen".

vast aende berchpoorte, daer de viant gelogeert was, waer door de viant tselve huysken heeft moeten in brant steecken ende naer de stadt verloopen. Ten selven daege sijn geweest omtrent drie hondert paerden van tregement van Verdougo, tot ontrent een mijle over dese sijde van der Schoelenborch [1], hebbende elck paert voor op een saxken met polver, omme tselve inde stadt te brengen, dan en sijn omtrent de stadt niet gecommen, maer weder naer der Schoelenborch gekeert, sonder dat men weet waeromme ofte wat advertissement sij mogen gehadt hebben. Doch hadden sij naerder gecommen, sij souden werck gevonden hebben, omme redenen dat aen die sijde daer sij souden hebben moeten commen, alle daechs ende alle nachts, drie cornetten paerden waecken, behalven het voetvolck. Hiervuyt staet wel te vermoeden, datter soe veel polvers in de stadt niet en is, als de gevanghenen wel willen seggen, maer dat daerinne, ten minsten vrese van gebreck is, in sonderheyt soe sij desen dach, niet met groff geschut geschooten en hebben, als sij bevoorens gedaen hadden, ende wel' hadden bequaemelijcken mogen doen, overmits tvolck van Sijn Ex^tie in vollen tochtoorden naer de. loopgraeven trocken, ende die geene die daer inne waeren in gelijcke oorder weder daer vuyt toogen.

Den vij^en werden die van de stadt soe cort gehouden dat niemant ter poorten vuyt en mochte, overmits die van de suytsijde eene lange loopgraeve geextendeert hadden bij de haven van de stadt heene totte berchpoorte toe, voor welcke poorte in seeckere waetermoelen ende verbrant huysken aldaer Sijne Ex^tie gedaen logeren hadde vier vendelen voetknechten, ende in de lange loopgraeve vier anderen, ende hadde oick de wech van de selve poorte die heel steenich was met houweelen doen ophouden ende doorgraeven, daer tegens die van stadt alleen schooten twee schooten met groff geschut sonder yemant te raecken, ende den ganschen dach en dede de viant anders niet dan met roers ende musquetten van de muyr schieten, daer tegens die van buyten weder met musquetten schooten. Van gelijcken die van de noortsijde arbeyden ende groeven alles naer 't oosten toe om vrijelijck te commen naer 't quartier van den oversten Dorp, ende hadden dese twee daegen ende nachten alsoe veel gedaen datter egeen wech, berch, ofte velt meer en was, daer over men naer de stadt soude hebben mogen commen, dat niet doorgegraeven ende affgesneden was, vuytbesondert een ofte twee passen, daer de quartieren op geleyt ende gefortifieert waeren, soe wel tegen die van buyten als die

---

[1] Het huis de Schoelenborg lag ten zuiden van Ommen, aan de Regge.

van binnen, beneffens dien extendeerden die van de selve sijde heur graeven naerder de stadt, omme die van de stadt oick van die sijde moyte te maecken. Ten selven daege begonst men van de suytsijde te graeven, recht achter de lange loopgraeff omme de bedden van tgeschut te maecken, ende sulcx de heele cortine aen die sijde, te weeten van de Riviere aff totte berchpoorte toe, te beschieten en aff te werpen, is van gelijcken geraempt eenich geschut in twesten over de riviere te stellen, omme te beschieten de suytwesthoucke van de stadt, ende voorts te flancqueeren de heele suyt cortine, mitsgaeders de santpoorte, ende dien volgende sijn ten selven daege opde Veluwesche sijde op lant getrocken drie heele ende vijff halve canons, ontrent de brugge boven de stadt gelegen. Ten selven daege werde oick eenich volck gelogeert in tweede fort over de stadt leggende, twelck naer de stadt sijde open was, ende eenichsins innegedolven, ende opgeworpen werde tegens de stadt, omme vrij daerinne te mogen sijn.

Den viij[en] werden alle approches van alle oorden naerde stadt toe gedaen ende de bedden gedresseert omme tgeschut te setten, te weeten tot thien stucken opde westsijde van de stadt over twaeter, ende tot achthien stucken opde suytsijde, oick aen twaeter, ende werden ten selven daege opden morgen alle de bedden gemaeckt, die vande stadt tselve siende ende met schieten niet belettende. Immers opde middach werden inde batterie van de thien stucken staende over twaeter gebracht ses stucken, daer tegens die van de stadt niet dan drie schooten met een valckonet en schooten sonder yemanden te raecken, des nachts daer aen volgende werden alle het geschut inde batterien op sijn bedden gebracht. Tenselven daege werde gesappeert op de suytsijde vande stadt naer de haeven toe, in meyninge die bedeckt opde haeven te brengen, ende seeckere brugge daer te maken, dan bleeff tselve werck daer steecken.

Den ix[en] des morgens voor sonne opganck begonst het geschut te schieten, ende schoot men seven voleen, waer naer men de stadt op eyschte, dan gaff Graeff Harman voor antwort, dat hij een soldaet was, dat hij de stadt voor den Coning hiel, ende daerinne sterven wilde, daerop de batterie deste heftiger begonst te speelen omme bresche te maecken ten wedersijde van seecker rondeel staende aen de suytwestsijde van de stadt, ende voorts van trondeel aff totte sandpoorte toe, in vougen dat sij voor de klocke thien vuyren geschooten hadden over de drie en twintich hondert schooten, ende doen begonstmen slappelijcken ende altemet te schieten tot ontrent drie vuyren toe, ten welcken tijde quaemen tien vendelen

Engelschen (die de poincte versocht hadden) ende ses vendelen Schotten, omme aen den storm te gaen. Doen begonst d'artellerie te haester te schieten, ende in sonderheyt soe de ponte affdreeff met de brugge, die men in de mont van de haeven (leggende opde suytsijde van de stadt) wilde brengen, omme daer over te stormen, want doen lieten die van binnen heur bravelijck opde bresche vinden schietende met musquetten, naer de geenen die de brugge aen brachten met sulcke furie, dat men nauwelijcx hoiren ofte sien konden, ende schooten oick eenige die de brugge aen brachten doot, soe bootsgellen als soldaeten. Daer werden door den arm geschooten den brugm Corn. Maes, ende noch door tbeen geschooten ende in den arm gequest captn. Teeus scheepscaptn., die vuyte ponte met een aeck aen tlant voer, ende bracht de coorde aen lant, daer mede men de pont ende brugge inde haeven tooch, niet tegenstaende tgeschut van buyten soe furieuselijck opde bresche schoot als het konde. Daernaer begonsten de Engelschen te marscheren naer den storm ende waeren al wel dertich mannen over de brugge aen de bresche, dan soe sij niet wel vervolcht en werden keerden weder te rugge, ende niet konnende commen opde brugge (die wel vijff voeten te corte was) sprongen in twaeter, eenigen hen soo salverende inde ponte, ende anderen daer doot geschooten werdende, waermede, ende omde cortheyt van de brugges wille, de soldaeten verschrickt sijnde (soe het scheen) niet aen en konsten, omme twelcke te remedieren de capiteynen ende officieren hen voor gingen, ende in sonderheyt twee vendeldraegers, (d'eene van Metkercken [1], die de voortocht hadde, ende d'ander van captn. Lambert [2] liepen met heur vendelen naer de brugge toe, alwaer de captn. Lambert doot geschooten werde, doch liep de vendrich van Metkercken over de brugge met tvendel inde slinckerhant ende inde rechterhant een coutelas,

[1] Nicolaas van Meetkerken, Overste Luitenant van den Kolonel Groenevelt, ter repartitie van Utrecht, die bij dezen storm doodelijk gekwetst werd, was een van de vier zonen van den gewezen President van Vlaanderen, Adolf van Meetkerken, die als hoofdaanlegger van den aanslag der Leicestersche partij op Leiden, in 1587 naar Engeland gevlugt was. Hoezeer hij nog geen dertig jaren oud was toen hij sneuvelde, had hij zich reeds zeer onderscheiden en als Luitenant deelgenomen aan de expeditie der Engelschen naar Portugal in 1587. Zijn oudste broeder Anthonis was den 7den October 1586 in het beleg van de schans bij Zutphen gesneuveld. Hunne beide jongere broeders Balduin en Adolf dienden mede in het leger der Staten.

[2] Charles Lambert, die als Luitenant van Hérangière deel nam aan de verrassing van Breda, was tot Sergeant Majoor van die vesting benoemd. In 1593 werd hem tevens het bevel gegeven over eene kompagnie van 150 voetknechten. Later werd hij Gouverneur van Nijmegen, welke betrekking hij tot zijnen dood bekleedde.

ende degens de bresche op houdende sijn vendel boven de bresche, daer op ende over siende, dan soe hij van niemant gevolcht en werde, spronck weder te rugge ende viel soe van boven needer sonder anders gequetst te sijne, dan door den val, ende quam soe met sijn vendel, mitsgaeders tvendel van captn. Lambert (dat bij een anderen opgenomen ende oick over de brugge gebracht werde) weder bij den gantschen hoop. tSedert en quaemen die van buyten niet weder over de brugge, dan bleven schietende achter ende ter sijde de brugge, omme die te beschermen. De meeste soldaeten die daer bleven ofte gequetst werden waeren vande compagnie van Vere, daer waeren dooden ontrent twintich, ende wel tsestich gequetsten, daeronder Metkercken mede was geschooten in thooft met groote pericule van sijn leven, ende sijn broeder geschooten door tlijf, ende noch verscheyden engelsche lieutenants ende officiers, die haer couragie toonden. Geduyrende desen aenval toonden die van binnen haer lustich opde bresche, die beschermende, sonder daer aff te wijcken, ofte te vertreen, niet tegenstaende alle tgeschut gestadelijcken op henluyden schoot ende haer veel schaede dede, twelckmen gemackelijcken sien konde. Daernaer bleeff tgeschut dapper schietende totdat tvolck terugge getrocken ende den avont gecommen was, want doen begonst men wederom lantsaem te schieten ende de nacht geduyrende te beletten het toe maecken van de bresche, ende bleven de musquettiers van buyten achter de brugge leggen schietende omme de brugge te bewaeren. Geduyrende desen aenval werpen die van binnen verscheyden peckhoupen, omme de brugge te branden, dan en wirpense totte brugge toe niet. Wert geseyt dat de dooden van binnen wel waeren hondert vijftich ende wel hondert gequetst, die meest gequetst werden vande steenen vanden muyre, ende vande huysen, overmits seer veel huysen, dicht aen de bresche leggende, gansch ter needer geschooten werden. Dien dach en schooten die van binnen niet meer als seven schooten met een valckonet naer tvolck van buyten sonder nochtans groote schaede. Doch gelijckmen vermoet hadde datter van binnen gebreck van polver was, soe is tselve bevonden waerachtig, want die van binnen desen dach veel polvers gespilt hebbende, ende vresende dat sij de preparatien vanden anderden dach mitsgaeders de storm niet en souden konnen affslaen, hebben des nachts geroupen offer egeen captn. aen de brugge en was, om met graeff Harman te spreecken, ende heml. geantwoordt sijnde jae, heeft graeff Harman den selven geseyt, dat hij bij Sijne Ex[tie] gaen soude ende hem aenseggen, dat hij twee capt. wilde inde stadt senden, hij souder weeder twee vuytsenden omme met Sijn Ex[tie] te

spreecken, twelck Sijn Ex^{tie} aengenomen heeft. Hier moet gelet werden dattet niet geraemt en was desen dach storm te doen, dan alleen de bresche te besichtigen ende daer onder te logeren soe het doenlijck was, doch d'Engelschen meynende de bresche bequaem genouch te sijn, liepen aen als voorseyt is, d'andere vendelen vande Engelschen stonden achter de batterie in slachtordre, achter heml. stonden de ses vendelen Schotten. daeraen volchden eenige Vriesche vendelen, dan naer den afftocht trocken de Vriesen weder in haer quartier, ende oick de Schotten, ende bleven d'Engelschen ontrent de brugge ende bresche.

Den x^{en} omtrent halff vijff vuyren heeft Sijn Ex^{tie} inde stadt gesonden Van der Noot ende hopman Lennep, daer tegens vuyte stadt gecommen sijn Captn. Nicoly ende Captn Brasselet, die met Sijn Ex^{tie} hebben begonst te handelen, ende omtrent ses vuyren gevallen d'accoort, te weeten: dat sij van dien daege alles vuyttrecken souden, met pack, sack, vliegende vendelen, slaende trom ende bernende lonten, ende voorts de stadt leveren in handen van Sijn Ex^{tie}. Doch hadden eerst geproponeert dat sij Sijn Ex^{tie} wel wilden eene poorte laeten, mits dat sij tot des anderen daegs hadden mogen blijven inde stadt, twelck Sijn Ex^{tie} niet en wilde consenteren, dan indien eenige capiteynen een dag ofte twee wilden blijven, dat liet hij gaerne toe. 't Accoort dus gemaeckt, dede Sijn Ex^{tie} Graeff Harman bidden omme bij hem te commen middach eeten, twelck Graeff Harman nochtans niet en dede, hem excuserende op sijn quetsuur, alsoo hij daegs te voeren geweest was omtrent de bresche bij een huys met twee edelluyden, welck huys ter neder geschooten wordende, ende beide de Edelluyden doot, is hij in thooft ende aensicht seer gequetst, niet sonder pericule van sijn een ooge te verliesen, een ander huys corts daernaer mede ter neder vallende, verplette xxxij musquettiers die daer inne waeren, sonder datter een vuyt quam. Des nachts aen de defensie vande brugge bleef mede doot een Vries Captn. genaempt Aluwe. Des achternoens ontrent drie vuyren quam Graeff Harman vuyte stadt omme Sijn Ex^{tie} aen te spreecken, ende werde geleyt tusschen Graeff Willem, ende den Graeve van Solms, verselschapt voorts met Louckama ende meer anderen soo van sijne als vande Capiteynen ende edelluyden van Sijn Ex^{tie}, ende was ontrent een groot halff vuyre inde tente bij Sijn Ex^{tie}. Middeler tijt begonsten die van de stadt vuyt te trecken, ende voerden haere vrouwen kinderen ende bagaige vuyt met xx waegens, die Sijn Ex^{tie} haer gedaen bestellen hadden, behalven noch eenige waegens die sij selffs hadden, ende was daer te verwonderen de meenichte van kinderen die vuyt gevoert werden, ende hoe gepackt die opde waegens

laegen in vougen dat sommige waegens op hadden 17 of 18 kinderen.

Daer naer trocken vuyt ontrent xl carabins, daer naer volchden 14 vendelen voetknechten, maeckende ontrent sevendalff hondert mannen, ende ten lesten volchden een vaen lanciers van ontrent xl lancien, beleyt bij den lieutenant, overmits den ritm. geschooten was, daer naer quam bij hemluyden Graeff Harman met eenige andere capiteynen ende trock soe mede wech, ende werden bij drie vaenen ruyters, te weeten Bax, Chinsky ende Etmont geleyt een mijle buyten het leger, ende gingen de waegenen mede naer der Schoelenborch. Eer de viant uyt de stadt trock was daerinne gelaeten de compagnie van de guarde van Sijn Ex[tie] doch daer naer trocken inde stadt de compagnie van Sijn Ex[tie] in Overijssel, Lennep ende Coen van Steenwijck, ende quam opde avont de garde weder vuyt. Daer werden in de stadt bevonden soe cleyn als groot xxvj metaele stucken, ende daeronder een heele cartauwe; van polver werde gevonden ontrent twee hondert pont [1]. De bresche die was tamelijcken, ende indien de brugge over de mont vande haven geleyt lang genouch geweest hadde, ende ons volck met macht daerop aengedrongen, sij souden apparentelijck de stadt geemporteerd hebben, doch niet sonder verlies van volck, overmits die vande stadt achter de Santpoorte de straete opgedolven, ende geretrancheert hadden, daeraff sij d'onsen commende aenden storm en opde bresche sijnde grootelijckx beschaedigt souden hebben, doch niet konnen beletten d'inneneminge vande stadt, overmits de huysen soe seer ter needergeschooten waeren, datmen daer door lichtelijcken inde binnenste straeten mochte commen.

Doch Godt almachtig heeft ons bij dit middel de victorie gegeven ende ons volck ende oick de viant ende de borgeren van binnen gespaert [2] welcke borgeren appoinctement gelooft ende gehouden werde als die van Zutphen, niet tegenstaende de soldaeten van hemluyden niet en spraecken. Noch hadden de soldaeten van binnen veel bedden ende cussens inde bresche

---

[1] Het grootste gedeelte van het veroverde geschut bleef in de stad, terwijl er uitgevoerd werden „een heele cartouw van 6500 pont, noch een nootslange wegende 9000 pont. Item 2 veltstucken wegende een yder 1700 pont. Noch drye coperen cameren wegende yeder 80 pont met noch etlijcke haecken ende veel koegelen ... en ses groote clocken wegende omtrent negenthien duysent pont”. (Resol. Staten Generaal, 2 October 1591.)

[2] „Vom den Stateschen mogen umbtrent 25 personen doot und 110 gewundt sein, darvon der mehrer deil mit der hulf Gottes widderumbt aufkommen sullen”. (Brief van G. Frinck aan E. Stenveren, Raadsheer van Jan den Oude van Nassau; — 4 Junij 1591. Oude Stijl. — Archief van Z. M.)

gebracht ende oick groote gaeten inde straeten gedolven, d'aerde daer vuyt gehaelt ende aende bresche gebracht. Ten selven daege opden avont sijn inde stadt getoogen Sijn Ex^{tie}, de Raede van Staete, ende die van sijnen Raede ende aldaer gebleven, is mede inde stadt gebracht den Captn. Metkercken ende sijn broeder, omme beeter haer gemack te hebben, dan is des anderen daechs de Captn. vande quetsuer gestorven, ende leyt inde groote kercke tot Deventer begraeven. Van gelijcken is des anderen daechs gestorven Corn Maes voornt.

Den xj^{en} xij^{en} ende xiij^{en} is anders niet gedaen dan begonnen ordre inde stadt te stellen, ende voorts te beraetslagen waer men tvoorders aenvatten wilde, eenige van opinie sijnde den leger naer Nimegen te brengen, ende anderen naer Groeninge. D'opinie van Nimegen werde gefundeert opde oportuniteyt ende faciliteyt van t'exploict, die van Groningen opde importancie vande saecke, sijnde altoos Sijn Ex^{tie} meest geinclineert omme alhier tquartier te suyveren [1] overmits de vrese die onder de viant is, ende dat de gelegentheyt sulcx is dat sij geen schielijck secours en hebben te verwachten, eyntelijcken gegaen inde opinie van Groeninge ende geresolveert datmen tselve in alderhaest soude aenvatten waerover den xiiij^{en} meest alle de scheepen sijn begonnen neder te drijven naer Campen, ende heeft men begonnen alle preparatien te maecken om opden xv^{en} daeraen volgende metten heelen leger op te rucken, ten welcken fynen tgeschut mede neder gesonden is. Ende om alle aenslagen vanden viant te voorhoeden werde den Oversten Dorp gesonden met sijn regement naer de schantse van van Sgraevenweert [2] om die ende oick Knodsenburch wel te besetten, ende mette vendelen die hem nog bij geschickt souden werden, hem daerwaerts te laeten vinden, daer den viant thooft soude mogen heene hebben.

---

[1] Het is niet onmogelijk, dat Duyck met deze woorden wil te kennen geven, dat Maurits gestemd was voor de belegering van Steenwijk. Onze schrijvers maken daarvan wel geen gewag, maar zoowel Campama als Carnero en Coloma zeggen het bepaald, dat Maurits voornemens was die plaats te berennen, maar daarvan teruggehouden werd door de maatregelen van Verdugo, die zich in de nabijheid verschanst had. — »Hecho esto.... entró el Conde Mauricio en Frisa, con intento de sitiar à Estenuyque: pero avisado de que el Coronel Verdugo se havia atrincherado alli cerca con quatro mil hombres, pasóal Pays de Groninguen«. (Coloma, Lib. IV, p. 124.)

[2] Deze naam werd toenmaals algemeen gegeven aan de schans, die in Mei 1586 door Maarten Schenk op het eilandje 's Gravenweert gebouwd werd en later naar hem de Schenkenschans is genoemd. Eerst had zij den naam van »de Bril«, en ook wel dien van »Vossenhol« gedragen. (Geschichte der Familie Schenk von Nydeggen, insbesondere des Kriegsobristen Martin Schenk von Nydeggen, bl. 222.) — »Ilqual Forte chiamavano communemente Scheinchescant, e anche di Brilla, quasi occhiali, per esser posto a cavaliero di due fiumi, Rheno e Vaal. (Campana, Della guerra di Fiandra, II, pag. 133.)

Den xv[en] is theele leger opgeruckt des smorgens vrouch, ende dien dach commen logeren tot over de oostsijde van Swolle, ende is tgeschut tot Campen vuyte ponten in scheepen gedaen, omme over de Suydersee door twadt naer Groeninger Diep te mogen gebracht werden, ende voorts ordre geschickt dat de vivres voorbij Swarte Sluys tot ontrent Swolle gecommen sijn, omme de soldaeten vivres dien avont vuyt te deelen.

Den xvj[en] is tleger voorts getoogen naer Meppel, alwaer ten selven daege arriveerde de avantgarde, ende bataille [1], dan overmits de ongemaecktheyt van den wech, daer over veel tijts verlooren werde, en konste de arriere garde niet arriveeren die tot Rouveen bleeff, mits welcken men den xvij[en] geheel heeft verwacht tot Meppel, om gelijckelijcken bij den anderen te wesen, ende de soldaeten wat te doen refraischeren, ende sijn de vivres door Swartesluys naer Meppel gebracht. Hier moet gelet werden dat alle daegen de ordre veranderde in vougen dat die d'avantgarde den eenen dach beleyt hadde, des anderen daechs beleyde de arrieregarde, ende d'arrieregarde verandert inde bataille. Van gelijcken moet gelet werden, dat de viant al van den xvj[en] verliep van der Schoelenborch ende van dhuys de Richtere [2], die daernaer bevoolen sijn bij d'innewoonderen van Sallant geslecht te werden, ende oversulcx begonst te slechten.

Den xviij[en] is tleger gelijck op geruckt naer Groeningen.

VANDE BELEGERINGE VAN GROENINGE ENDE DE SCHANTSEN DAERONTRENT.

Sijn Ex[tie] den xx[en] Junij 1591 gecommen sijnde tot Suytlaren, heeft des anderen daegs begonst de stadt te besluyten van de suytoostsijde, logerende tusschen Helpen ende de stadt selffs in persoen, met sijn genaede Graeff Willem, bij haer hebbende xiiij engelsche vendelen, 10 schotse, 8 van tregement van den Graeve van Solms, 7 van tregement van Brederode, 7 van tregement van Groenevelt, 6 van tregement van Graeff Philps, een van Sijn Ex[tie] ende een van Famars, met 15 kornetten ruyteren, te weeten Sijn Ex[tie], Voisin, Barchon, beyde de Baxen, Chinsky, Etmont, Dubois,

---

[1] Het hoofdkorps.

[2] Het huis Rechteren lag ten westen van Ommen, boven Dalfsen aan de Vecht.

Lespini, Sleyer, Balen ende Putlis met drie engelsche. Op de oostsijde van de stadt aen de brugge die over twaeter naer Delffssijl loopende leyt leggen vijff vendelen Vriesche voetknechten, dwelke mede besetten een fort leggende opde noortoostsijde van de stadt. Aen deselve noortoostsijde in tclooster te Solwert leggen nog 5 vendelen Vriesen. Ten selven daege was de viant verloopen seeckere cleyne schantse leggende vast aen Groeningen, mitsgaeders de schantse van Auwerdersijl, ende van Noorthorn, van welcke sijde ten selven daege noch 9 Vriesche compagnien begonsten te marcheren beneffens alle de scheepen het Groeninger Diep op.

Den xxj^en^ quaemen alle de scheepen het Groeninger Diep op tot dicht onder de stadt ende bijnaest binnenschoots, ende loogeerden alle de negen compagnien ten wedersijde van twaeter tot bewaernisse van de scheepen, wesende over de twee hondert. Ten selven daege tijdinge gecommen sijnde dat de Prince van Parma met ettlijck volck den Rijn gepasseert was, hebben die van tquartier van Sijn Ex^tie^ ontrent Helpen begonnen te maecken verscheyden cleine schantsen om den viant te keeren, ende heeft de viant oick verscheyden schooten vuyte stadt met groff geschut geschooten, ende onder anderen oick eenige paerden van Sijn G. Graeff Willems stallen geschooten.

Den xxij^en^ heeft Sijn Ex^tie^ op de suytsijde de schantsen doen voorts opmaecken, sonder yet besonders anders, ende is ten selven daege begonst seeckere tranchee ontrent de scheepen, doch niet seer gevordert. Dan alsoe van den aenbegin Verdougo hem met ontrent 1000 mannen hadde laeten engaigeren ende besluyten, dicht onder de stadt, in vougen dat hij blijvende buyten de grachten, al evenwel de stadt mochte rontsomme begaen ende tegens stormen bewaeren, sonder dat nochtans die vande stadt hen in laeten wilden, soe is begonst swaericheyt gemaeckt te worden, off men de stadt met gewelt soude aantasten dan niet, in sonderheyt soe deselve vuyter naetuyre, (als leggende meest al in marasche) sterck is, daer en boven wel bebout met stercke dicke wallen, hoewel sonder flancquen, ende noch den viant hebbende onder haer geschut, bereyt om ons tstormen te beletten, op welck poinct dien dach gepasseert is.

Den xxiij^en^ heeft men slappelijcken gevoordert het opmaecken vande voorsz. tranchee aen de noortsijde, ende al evenwel geconsulteert op tvoorsz. poinct, daer bij gevoucht werde, de quaetheyt vande wegen, ende de landen, die quaelijcken de waegens consten verdraegen, maeckende mitsdien een groot naerdencken van tgeschut te mogen niet dan met groote pericule aen brengen. Eyntelijcken alle difficulteyten overwogen, is men geweecken in die sententie dattet beter waere de stadt te benauwen, dan

met gewelt aen te tasten, ende dien volgende sijn den volgende nacht gesonden drie kornetten paerden, met 50 waegens, soe op als bij hebbende ontrent seven hondert musquettiers, beleyt alles bij sijn Genaede Graeff Willem, om te besichtigen de pas naer Delffsijl, de wegen te doen esplaneren ende de plaetse te berennen, omme dat gedaen metten geheele leger derwaerts te volgen.

Den xxiiij[en] is niet besonders gedaen, dan ordre begonst gestelt te werden op tvertreck van het leger, ende voorts doen nederwaerts naer de schantse vande Soutcamp daelen de schepen mettet geschut die gecommen waeren totte schantse van Auwerdersijl toe ontrent een groote mijl vande stadt. Sijn voorts ten selven daege terugge gevaeren het meestendeel vande scheepen die voor de stadt laegen ende insonderheyt de geene die in slants betaelinge waeren.

Den xxv[en] is Sijn Ex[tie] met alle tvolck vande suytsijde van de stadt gecommen opde noortsijde, om soe metten heelen leger te vertrecken. Ten selven daege deden de viant onder de stadt leggende een vuytval opde oostsijde naer de hooge brugge toe, in intentie een groot deel vande bagagie aff te werpen. Dan werden bij de onse soe wel gerepousseert datter ontrent twintich van de hueren doot bleven ende onder anderen den Capt. Fourneau, die vuyt Zutphen ende Deventer gecommen was.

Den xxvj[en] is Sijn Ex[tie] des morgens met alle het leger opgetrocken naer Delffsijl, alwaer van dien daege d'avantgarde noch arriveerde, ende bleeff de bataille ende arrieregarde ontrent den Dam. Ten selven daege trocken voorts alle de scheepen van de stadt aff naer de Soutcamp toe, ende soe voorts gelijckelijcken naer twat omme dat over naer Delffsijl te vaeren. Ten selven daege trokken mede van Groeningen weder te rugge negen vendelen knechten, dwelcke ten selven daege besetten thuys te Winsem [1], de schantse van Auwertsijl, ende trocken een groot deel voorts voor de schantse van den Opslach [2] om die te besetten ende benauwen, overmits de viant daer noch inne was met vijff stucken geschuts.

Den xxvij[en] quaemen de bataille ende arrieregarde mede voor Delffsijl. Delffsijl is een schantze leggende opde noortsijde vande sijlen ofte waeteren, die vuyte Eems, ofte Eemder diep naer Groeningen toe loopen, hebbende vier bolwercken, ende een cleyn vuyterwerck leggende ten suyden buyten

---

[1] Het huis te Winsum, het stamhuis van de Ripperda's van Winsum, lag ten Zuidoosten van het dorp van dien naam.

[2] Het fort den Opslag lag op de grenzen van Friesland en de Ommelanden, ongeveer vier minuten gaans ten Oosten van Munnekezijl.

tfort op de eerste sijl ofte sluys, is voorts van een bequaeme groote ende sterkte met goede wijde grachten, daerinne leggende twee vendelen voetknechten taemelijcken voorsien van geschut vivres ende admunitie van oirlooge, soomen verstondt. Ten selven daege begonst men het fort te besluyten aen allen oorden ende de quartieren te maecken, ende is Sijn Ex^tie^ met sijn guarde, ende tregement van Graeff Philps met ses vendelen gelogeert te Vuytwierda bij hem hebbende ses vaen ruyteren, te weeten de sijne, Voisin, beide de Baxen, Lespini ende Baelen. Een weynich opwaerder treckende naer den Dam toe lach tquartier van Brederode met seven vendelen voetknechten, ten Westen van Delffsijl op twaeter dat naer Groeningen loopt, lach tregement van Graeff Willem met seven vendelen voetknechten, ende dandere drie laegen binnen den Dam. Tusschen tquartier van Graeff Willem ende Brederode, in seecker gehucht huysen, laegen noch thien vaen ruyters. Opde noortsijde van de schantse tusschen Sijn Ex^tie^ ende de schantse lach François Vere met xiiij vendelen Engelschen, ende recht achter hem den Oversten Groenevelt met seven vendelen knechten, ende beoosten van de Engelschen naer twaeter toe, lach tregement van Balfour met thien vendelen, vast op twaeter lach tvendel vanden Here van Famars. Desen daege werde anders niet gedaen dan de quartieren voorsien met hutten ende andersins. Opde suytsijde van tfort, in tdorp te Feresum [1] lach tregement vanden Graeve van Solms met acht vendelen knechten.

Den xxviij^en^ begonsten onse soldaeten haere loopgraeven te maecken ende het fort te naerderen, datse mette musquetten malcanderen beschieten konden. Ten selven daege opden naernoen arriveerden alle de scheepen in de Eems die over twat geloopen waeren, wel in tgetal van 160, ende quaemen leggen vast aen lant opde noortsijde van tfort.

Den xxix^en^ was het den geheelen dach soe quaeden weer van regen ende van wint dat men niet besonders doen en konde. Immers begonnen sijnde eenich geschut op lant geset te werden, hadde men daer aff om tweerswille moeten ophouden. Niettemin maeckten de soldaeten noch eenige graeven soe veel doenlijck was.

Den lesten Junij werde gansch doorgebracht met maecken van loopgraeven, ende ophaelen van geschut vuyte scheepen op lant. Ten selven daege begonst men mede op te werpen de plaetse daer men tgeschut van meyninge was te stellen.

Den eersten Julij werden voorts opgeworpen de plaetse totte batterie,

---

[1] Farmsum.

ende alle gereetschap gemaeckt omme dien nacht de bedden te leggen, ende dien of den nacht daeraen volgende het geschut te planten, te weeten xxvj stucken opde oostsijde van tfort, en seven over de sijl opde suytoostsijde. Doch soe eenigen vuyt onse loopgraeven riepen wat sij doch wilden, ende off sijt noch niet en wilden opgeven, aengesien alle tgeschut al te lande was, (sonder dat nochtans sulck roupen met kennisse van Sijn Ex^{tie} geschieden) hebben die van tfort weder geroupen, soemen gijselaers wilde innesenden, sij souden eenige vuyt senden om te sien off tgeschut oick op lant was, ende voorts om met Sijn Ex^{tie} te spreecken, twelcke Sijn Ex^{tie} aengeseyt sijnde heeft binnen tfort gesonden den Graeve van Solms, daer tegen weder vuyt gecommen sijn twee lieutenanten ende een vendrich, die tgeschut gesien hebbende bij Sijne Ex^{tie} gebracht sijn. Dan soe sij seyden egeen speciale last te hebben omme met Sijn Ex^{tie} te appoincteren, ten waere men heml. tijt vergunde omme Verdougo daer van te verwittigen, is bij Sijn Ex^{tie} den eenen weder in de schantse gesonden, omme resolute verclaeringe te brengen off sijt wilden overgeven sonder eenich voorder dilay dan niet, dwelcke in tfort gecommen sijnde, ende tot opden avont aldaer gebleven, (disputerende soemen vermoet van tgeene sij te doen hadden) is eyntelijck weder vuyt gecommen brengende in gescrifte seeckere conditien, te weeten, indien men hen wilde laeten vuyttrecken met tvliegende vendel, bernende lonten, pack sack etc. dat sij dan des anderen daeges tfort in handen van Sijn Ex^{tie} souden leveren, welcke conditien Sijne Ex^{tie} heml. geheelijck accordeerde, om dattet avont was, ende mitsdien ongeraden dat sij van dien avont vuyt trecken souden, alleenlijck daer bij vougende dat d'overloopers ende verraeders van Geertruydenberge daerinne niet begreepen en souden sijn [1].

Den ij^{en} Julij is de viant des morgens ontrent negen vuyren in conformité van de conditien vuyt tfort getoogen, te weeten twee vendelen voetknechten starck ontrent 230 mannen, doch bij haar hebbende wel 400 soe vrouwen als kinderen, ende sijn bij Sijne Ex^{tie} gedaen convoyeren naer Groeningen. Daer naer sijn in de schantse getoogen twee Vriesche vendelen ende heeft men begonst ordre te stellen opde houdenisse vande selve schantse. Inde schantse sijn gevonden vijff metale stucken een halve canon

[1] Volgens het plakkaat van de Generale Staten van den 17den April 1589 (Groot placcaatboek, II, bl. 417), werden de zoogenoemde Bergverkoopers, die in dat jaar de vesting Geertruidenberg aan de Spanjaarden hadden overgeleverd, overal waar zij in handen vielen, zonder genade opgehangen. Zij werden ook uitdrukkelijk van alle capitulatiën uitgesloten.

daer onder, met een geborsten slange die de brouck aff was, ende noch ses ijsere gotelingen, noch 1400 pont polvers, ende ij lasten koorens, sijnde de schantse van binnen wel betimmert ende genouch houbaer tegen gewelt, in vougen dat die van binnen haer groote vrese ende lascheté bij t'overgeven van dien betoont hebben, insonderheyt soe de wallen hooch ende dyck genouch waeren, ten minsten aen dien oorde, daer men geraempt hadden heml. te beschieten. Immers indien God almachtich haere harten niet verslaegen en hadde, soude men mogelijck bij experientie bevonden hebben, dat men met 4000 ofte 5000 schooten niet veel geprouffiteert en soude hebben; jae mogelijck genootdruckt geweest sijn het geschut op andere plaetsen te planten, omdat voor de schantse aen die sijde lach een hooge vaste wal, dienende voor contrescharpe, die belet soude hebben datmen van de walle niet dan de parapet en soude hebben konnen beschieten.

Den iij[en] heeft men weder begonst op tvertreck te beraetslaegen ende waermen het voorder soude aengrijpen, ende is goet gevonden datmen gaen ende aengrijpen soude het fort vanden Opslach gelegen op een vuytwaeteringe genaemt de Niesijl, leggende een halff mijl van 'tGroeninger Diep innewarts bewesten van Noorthoren ende beoosten van Viesvliet, welck fort men estimeerde heel starck ende naer twelcke te vooren getrocken waeren eenige Vriesche compagnien die opde suytsijde van tfort laegen. Dienvolgende is den iiij[en] het gansche leger te lande derwerts getoogen, ende de scheepen nederwarts gedaelt omme over twat in tgroeninger Diep te commen. Ten selven daege sijn acht van de Vriesche compagnien, die opde suytsijde laegen naer de noortsijde getoogen.

Den v[en] arriveerde een deel van de scheepen des avonts voor Oostmerhorn, ende trocken dvoorsz acht vendelen voor tfort tot ontrent een groote musquetschoot naer, ende brachten met hen vier stucken geschut, te weeten twee halve ende twee heele canons, die sij in een dijck, recht naer tfort loopende, planten.

Den vj[en] begonsten de Vriesen met dselve vier stucken te schieten hoe wel met weynich prouffijts, soe om redenen dat de stucken in den dijck stonden, ende mitsdien quaelijcken het fort raecken conden, als oick dat die wel 300 treden te verre van tfort stonden, ende de connestabels oick niet wel en schooten. Des morgens dede de Overste Lieutenant vande Vriesen (meynende den viant met sijn schieten al vervaert te hebben) tfort op eyschen met een tromslaeger, dan creech voor antwoort dat sijt noch niet opgeven wilden, ende dat sij sulcx niet en soude konnen ver-

dedigen. Ten selven daege quaemen alle de scheepen inde wateringe vande Niesijl, ende quam oick Sijn Ex^{tie} met tVriese regementt dat voor Delffsijl geweest hadde, al voorden noen, mede voor tfort, doende het volck alleenskens volgen. Alhier gecommen sijnde dede bij sijn trompetter het fort opeyschen, daerop twee vuyte schantse quaemen, die metten Graeve van Solms spraecken, dewelcke met veel redenen haer poochde te induceren ende vermaenen dat sijt overgeven souden. Dan en begeerden daer toe niet te verstaen, seggende dat sij sulcx niet en souden konnen verdedigen, nemaer dat sij sulcx doende al even wel souden gehangen ofte gedoodt werden vande heuren, dat sij daeromme liever met eeren inde schantse wilden sterven, oick dat sij noch niet gewelt genouch en saegen, ende sijn daer op weder heen gegaen. Sijne Ex^{tie} sulcx verstaen hebbende stelde ordre dat tvolck voort quam ende dede de Vriese batterie, die egeen prouffijt en dede, ophouden tot datmen meer geschuts soude geplant hebben, ende naerder de schants, daertoe men des nachts meynde de plaetse te prepareren. Dan soe die van binnen saegen arriveren alle de reste vande scheepen ende op den achternoen, alle tplatte lant rontsomme bedecken met volck soe te paerde als te voet, hebben sij bestaen te vresen, ende hebben opden avont selffs versocht datmen yemant inde schantse wilde senden, sij wilden weder twee aen Sijn Ex^{tie} vuyt senden, twelck heml. bij den Graeve van Solms geconsenteert is, ende hebben dien volgende vuytgesonden een Lieutenant ende een vendrich, dwelcke seyden dat die van binnen te vreden waeren aen te gaen het appoinctement twelck heml. des morgens gepresenteert was, dan soe sij bij Sijne Ex^{tie} quaemen en wilde dselve heml. dat niet consenteren, seggende dat sij d'occasie, als hetgeen gepresenteerd werde, mochten waergenomen hebben, daeromme indien sij nu wilden vuyttrecken dat sij dat doen mochten met een stock alleen inde hant [1], sonder waepenen ofte bagagie, en soe sij dat niet doen en wilden, dat sij dan niet weder bij hem en souden commen, maer dat sij haer fort souden bewaeren, hij wilde het bevechten; ende dat hij soe lieff de laet als de daet hadde, met welck antwoort sy weder naer tfort gekeert sijn. Omtrent een vuyr daernaer hebben wederomme een tambourin vuyt tfort gesonden, doende aenseggen dat sij tgepresenteerde van Sijne Ex^{tie} accepteerden, mits dat men d'officiers toeliet haer sijdgeweer. Daerop eyntelijck met Sijn G. Graeff Willem in

[1] Het uittrekken met een stok in de hand, in plaats van een geweer, was eene vernederende bepaling, die nu en dan in de capitulatiën van den tijd aangetroffen wordt.

absentie van Sijn Ex[tie] verdraegen is, dat sij op sanderen daechs sonder waepenen met een stock inde hant vuyt trecken souden, dat de vendrechs heur vendelen vuyt tfort draegen ende Sijn Ex[tie] overgeven souden, ende dat alle officiers haer sijdgeweer mede draegen souden, tot dat sij bij Sijne Ex[tie] souden commen, in wiens macht het staen soude haer tgeweer te doen affnemen ofte behouden, vuytgeseyt d'overloopers.

Den vij[en] des morgens Sijne Ex[tie] gecommen sijnde voor tfort, hebben die van binnen begonnen vuyt te trecken, d'eerste waeren de vendrech van Verdougo met ontrent tsestich van de compagnie, welcke vendrech in tfort commandeerde, sonder nochtans bij hem te hebben sijn vendel, overmits Verdougo dat tot Groeningen behouden hadde. Noch trocken vuyt twee compagnien, die haer vendelen leverden aen Sijn Ex[tie], welcke compagnien niet dan Lieutenanten bij haer en hadden, wesende met die vande compagnie van Verdougo ontrent 150 mannen, aen de officiers van de welcke Sijne Ex[tie] vergunde tsijdgeweer, ende sijn desen, met ontrent 60 vrouwen, gerenvoyeert naer Groeningen ende een Vriesche compagnie is in tfort getoogen, in twelcke boven de waepenen bevonden sijn twee halve canons ende noch drie metaele veltstucken, ontrent 4000 pont polvers, 4 lasten rogge, 11 tonnen meel ende 9 tonnen stockvis. De redenen waeromme dit fort sulcx overgegeven werde sijn desen, dattet niet houbaer was tegen tgewelt van soe veel canons als Sijn Ex[tie] met voert, dat de soldaeten daeromme wilden appoincteren, mitsgaeders oick dat haer terstont ontbroocken soude hebben den dranck, overmits sy niet dan sout ofte brack waeter ontrent en hebben, ende dat sij onversien van bier waeren. De reste vanden dach heeft men beraetslaecht waermen voorder gaen soude, ende is goet gevonden eerst noch te gaen naer IJmetille [1], twelck een schantse is gelegen tusschen Suythorn ende Midwold op 't nieuwe Diep omtrent een mijl van Groeningen, en sijn sulcx met theele leger derwaerts getogen op den viij[en] Julij nemende Sijn Ex[tie] sijn quartier te Suythorn ende ten oosten van hem tregement van Graeff Philps, noch voorder ten oosten tregement van de Schotten, ten noortoosten vande schantse lach Groenevelt ende achter hem de Engelschen, ten suyden van tfort laegen de Vriesen met thien vendelen, tregement van Brederode lach te Northorn, de cavalerie lach te Suythorn, Northorn ende Groot Auwert.

Den ix[en] werde het fort opgeeyscht van wegen Sijn Ex[tie], dan gaven die van binnen voor antwoort dat sij sulcx met eeren niet doen en con-

---

[1] Emetil of Enumatil.

sten nochte oick sulcx begeerden te doen, daer over den geheelen dach geemployeert werde met d'approchen te doen in welcke wel 60 soe officiers als soldaeten gequetst werden daervan oick eenige storven. Ten selven daege werde het geschut ontbooden, ende oick des nachts daer gebracht.

Den x[en] naerderde men de loopgraeven, ende werde het geschut te lande gebracht, ende voorts geprepareert de beddinge tot het geschut, twelck oick des nachts daerinne gebracht werde, ende voorts alle gereetschap gemaeckt omme des anderen daechs smorgens de batterie te beginnen.

Den xj[en] ontrent vier vuyren begonst men te schieten met xij stucken te weeten twee heele ende thien halve canons, ende beschooten het fort aende noortsijde, omme aen beyde de bolwercken van die sijde de flancquen aff te nemen, staende de ses stucken opde noortsijde, ende d'andere ses opde noortwestsijde, met welck geschut men schoot drie voleen, daernaer dede Sijn Ex[tie] weder tfort op eyschen, ende werde den trompet voor antwoort gegeven, dat men eenige inde schantse soude schicken sij wilden weder eenigen vuyt schicken omme met Sijne Ex[tie] te handelen, daerop twee inde schantse geschickt sijnde, ende d'anderen bij Sijn Ex[tie] gecommen, hebben eyntelijcken geappoincteert, dat alle de soldaeten sonder geweer souden vuyt trecken vuytgeseyt d'officiers die haer sijdgeweer souden mogen draegen, dat de lieutenant van capt. Hessels (gouverneur van tfort) soude blijven in handen van Sijn Ex[tie] omme te doen los gaen seeckere soetelaers, een waegenaer ende noch eenige soldaeten gevangen tot Groeningen, ende dat sij voorts tfort Sijne Ex[tie] souden overleveren, daertegens men heml. soude tleven schencken ende tot Groeningen doen convoyeren, welck appoinctement al voor ses vuyren gemaeckt was, ende sijn in conformité van dien vuyt getoogen ende naer Groeningen geconvoyeert ontrent acht vuyren. In tfort sijn gevonden twee gootelingen, seven last kooren, ende twee lasten mout, ende weynich andere vivres, ende ontrent 400 pont polvers. De redenen van overgeven waeren dat tfort niet houbaer was tegen gewelt, want meest alle de schooten dwers door de wallen gingen, doch hielden het tottet geschut toe, door expres bevel van Verdougo, omme Sijn Ex[tie] te retarderen soe veel het mogelijck waere, opdat hij sijn tijt consumerende met dese schoone armeye anders niet en soude vuyt rechten. Ten selven daege heeft men noch goet gevonden (naerdemael men daer nu inne was ende mede door moste) dat men mede aengrijpen soude de schantse van Luttelbiert[1], gelegen een half

[1] Letterbert.

mijlken van IJmetil, treckende ten suytoosten, op tselve waeter, welcke schantse cleyn is, ende overmits die meest in marasche leyt, tamelijcken houbaer, doch daeromme te meer aen te grijpen dattet de leste in dit quartier was. Ende dien volgende sijn ten selven daege derwaerts geruckt die van tvriesche regement, met ettelijcke vendelen vuyt d'andere regementen, omme dselve schantse te besluyten, blijvende al evenwel alle d'andere regementen ende ruyteren op haer voorige plaetsen. Dede mede Sijn Ex[tie] derwaerts gaen een trompetter omme tfort op te eyschen, dan kreech voor antwoort dat sij eerst het geschut sien wilden, mitswelcke men ten selven avont langs twaeter derwaerts dede brengen ses stucken twee heele ende vier halve canons. Des nachts daeraen volgende werden d'approches (overmits de duysterheyt) bequaemelijcken gemaekt, ende opgeworpen de plaetsen totte batterie, diemen niet dan aen eene sijde en conde stellen.

Den xij[en] werden de loopgraeven voorts volmaeckt ende geleyt de bedden, omme het geschut te planten, ende werde daernaer ontrent de middach het geschut inde batterie (die seer naer het waeter lach) gebracht, met twelcke men ontrent vijff vuyren des naernoens begonst te schieten, ende werden geschooten vier voleen, ende daernaer weder opgeeyscht, daerop die van binnen gedeputeerden vuyt sonden omme met Sijne Ex[tie] te appoincteren, ende is haer vergunt t'appoinctement van die van IJmetille, te weeten dat de soldaeten met een stock, ende d'officiers met haer sijdgeweer souden moeten vuyt gaen, doch daernaer vergunde Sijne Ex[tie] oick de soldaeten op haer bidden ende een voetval diese hem deden mede het sijdgeweer, ende sijn ten selven daege opden avont noch vuytgetoogen ende naer Groeningen geconvoyeert, wesende tusschen de 60 ende 70 mannen. Daernaer sijn de Vriesen inde schantse getoogen, sonder nochtans daerinne eenich geschut ofte voorraet van ammunitie van oirloge ofte vivres te vinden. Ten selven daege heeft men het geschut begonst wederomme naer de scheepen met schuyten te brengen, welcke scheepen gebleven waeren (mits de ondiepte) een cleyne halff mijle beneden den Opslach, ende werde met groote moeyten affgebracht ende des anderen daechs vrouch gescheept, naer dat twee stucken t'eene aen den Opslach ende t'andere bijde scheepen al inde gront gelegen hadden. De waepenen bijde viant inden Opslach gelaeten bleven voor de Vriesen, die in Imetil waeren werden bij Sijn Ex[tie] de Engelschen geschoncken ende die van Luttelbiert bleven voor de Vriesen. — In elck van dese schantsen sijn gevonden geweest eenige overloopers, die gevangen ende metter doot gestraft sijn werden.

VAN TVERTRECK VAN TLEGER NAER DE BETUWE.

Den xiij[en] Julij, naer dat bevoorens op tvertreck beraetslaecht was, brack het heele leger des morgens vrouch op, ende begonsten te vertrecken naer Steenwijck, om de stadt te beleggen. Ten selven daege vertrocken de scheepen, omme over tWat naer Blocksijl te commen, ende consumeerde soe in trecken als vaeren den xiiij[en].

Den xv[en] arriveerde alle de scheepen te Blocksijl, ende bleven aldaer verwachtende bevel van Sijn Ex[tie], die ten selven daege des avonts was gecommen, met alle tleger, ontrent Steenwijck. Dan soe hij doende was omme de quartieren te begrijpen, quaemen bij hem ettelijcke soldaeten, vuytgesonden bij hopman Gerrit de Jonge [1], gouverneur van Knotsenburch hem aendienende dat de Prince van Parma tfort van Knotsenburch hadde doen berennen ende besluyten ende dat hij alle sijn volck volgens dede over de Wael schepen, omme tfort aen te grijpen, ende dat hij te dien fyne selffs binnen Nimegen was, ende oick negen stucken geschuts over de Waele gedaen brengen hadde. tWelck Sijne Ex[tie] verstaende, heeft geresolveert derwaerts te gaen, ende opdat Verdougo egeen moeyte in Vrieslant en maeckte, heeft Graeff Willem met tvriesche regement naer Vrieslant gesonden.

Den xvj[en] trock tleger buyten Steenwijck omme, om naer Swol te commen.

Den xvij[en] kregen de scheepen tot Blocksijl leggende bevel van Sijn Ex[tie] omme op te trecken naer Campen, ende soe voorts naer Deventer, achtervolgende twelcke dselve dien dach meest al quaemen aen de schantse te Kooten [2], boven Campen. Ten selven daege quam Sijn Ex[tie] met alle het leger rontsomme Swol.

Den xviij[en] quam tleger voor Deventer, omme aldaer de IJsele te passeren, quaemen mede aldaer meest al de scheepen, vande welcke een groot deel dien dach noch voorts seylde naer Zutphen.

---

[1] Gerrit de Jonge, een der beste hoplieden van het Staatsche leger, was den 20sten October 1588 tot Kapitein over een vendel van 130 hoofden aangesteld (Commissieboek van den Raad van State van 1588—1591, bl, 52); den 23sten Julij 1590 was hem het bevel gegeven over het „fort te Lent tegen Nieumegen” (Id., bl. 123); later werd hij gouverneur van 's Gravenweert. Hij stierf den 4den October 1596, waarop zijne kompagnie aan zijnen zoon Diederik de Jonge gegeven werd (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1599, bl. 135), en de Overste van Duvenvoorde in zijne plaats tot Gouverneur van 's Gravenweert werd benoemd.

[2] De Koterschans, Coterschans of Katerschans, lag bij de buurtschap Kote, aan den IJssel, onder Zwollerkerspel. — De plaats waar deze schans gelegen heeft, is thans tot wandeling aangelegd.

Den xix[en] trock tleger over een scheepbrugge voor Deventer opde riviere gemaeckt, ende quam dien dach logeren ontrent Loenen. Ten selven daege vertrocken de reste van de scheepen, ende quaemen een deel voor Doesborch, ende een deel voor Middachten.

Den xx[en] quam tleger vast voor Arnhem, ende de scheepen en konsten dien dach mits tquaede weer, ende den contrarie wint niet voorder commen, beneffens datter soe quaede ordre gehouden werde opde treckpaerden (die tleger in tgetal van 130 volchden) bijde geenen die daer de commissie off hadden, datter dien dach, niet een paert bijde scheepen en quam.

Den xxj[en] moste het leger voor Arnhem stille blijven leggen, overmits de scheepen mette schipbrugge noch niet gecommen en waeren, dwelcke met paerden dien dach opgebracht werden tot IJseloort, ende quaemen soe tot Arnhem.

Den xxij[en] werde de scheepbrugge recht voor Arnhem over den Rijn geslaegen des morgens heel vrouch, ende daernaer ontrent halff negen vuyren begonst 't volck over den Rijn te trecken, te weeten 17 vendelen Engelschen sterck ontrent 1600 mannen, tregement van Groenevelt met 7 vendelen, sterck ontrent 650 man, tregement van Balfour met 10 vendelen, sterck ontrent 900 mannen, tregement van graeff Philps met 6 vendelen, daeronder de guarde van Sijn Ex[tie] ende 't vendel van Famaers, sterck ontrent 700 mannen, tregement van Brederode met 7 vendelen, sterck over de 600 mannen. Ten lesten passeerde noch tregement vanden Graeve van Solms, met 8 vendelen, sterck ontrent 1000 mannen, beneffens noch de compagnie van Cats, die inde schantse opde suytsijde vande brugge geleyt werde sterck ontrent 100 mannen, ende noch seeckere 200 Schotten, die des avonts arriveerden, om de compagnie van tregement van Balfour te versterckeu, beloopende alle de infanterie ontrent 5750 mannen. Ten selven daege passeerden noch 16 vaen ruyters, ende de seventhiende te weeten die van Dubois bleeff binnen Arnhem, die metten anderen sterck sijn ontrent 1400 goede weerbaere paerden. Dese trocken alles met malkanderen op seecker eylandeken leggende tegen over de stadt, ende begrepen aldaer haer quartier in tcort bij malcanderen, elcx al advenant sij over de brugge gepasseert waeren, ende logeerden alle de ruyters aen den oever vanden Rijn, ende de reste van dien dach werde doorgebracht met hutten te maecken ende hen te accomoderen, insonderheyt soe het oick desen dach als meer voorgaende daegen seer geregent hadde. Ten selven daege arriveerden in tleger twee bootsgesellen die daechs te vooren vuyt de schantse van Knodsenburch quaemen, voor tijdinge brengende

dat sij daer binnen noch wel gemoet waeren, ende de schantse hoopten te houwen, soe het eenichsins doenlijk waere, seggende mede dat die van binnen noch egeen gebreck en hadden, ende in last te hebben, binnen Arnhem des nachts ten thien vuyren drie schooten te doen schieten, ende daer naer een vier vanden thooren te thoenen, ende soe daer eenich ontset voor handen waer, noch een gelijck vier te thoenen op den middernacht, ende noch een ander des morgens een vuyre voor den dach. Ten selven daege des morgens begonst de viant met 9 stucken op tfort te schieten, ende schoot ontrent 285 schooten, ende daer naer quam met een groot gedruys ende veel volck aen, als off hij hadde willen stormen, dan en was haer meyninge anders niet dan de gracht met tackbossen te vullen. Die vande schantse hadden alle haer vendelen inne gehaelt, ter wijle men met groff geschut schoot, ende beduchtende dat de viant met gewelt naer den storm mochte commen, hadden seeckere vijff ofte ses stucken geschuts derwaerts gedresseert, ende alle haer roers ende musquettiers last gegeven daer op te chargeren soe haest alsmen de vendelen op steecken soude, ende soe de viant aen quam als voorsz. is, staecken sij hare vendelen op ende chargeerde soe met tgroff geschut als met roers ende musquetten, soe furieuselijck opden viant datter wel twee hondert doot bleven ende seer vele gequetst werden, waerop de viant weder aff tooch. Terstont daer naer demonteerden die van binnen noch drie stucken geschuts vanden viant. Opde voorsz. aenloop bleven onder anderen oick eenige Capiteynen en cheff vanden viant, ende daechs te vooren was noch geschooten Octavio van Mansfelt [1] van alle twelcke Sijn Ex^tie goede kennisse creech van eenige overloopers vanden viant ende eenige spyen ende anderen die vuyt Nymegen quaemen.

Den xxiij^en werde tleger van Sijn Ex^tie rontsomme geretrancheert, tegens d'opinie van veelen, die achten noodich te wesen om de schantse te ontsetten aende Waele te commen, omme dselve met eenich volck gepasseert sijnde, de viant sijn vivres te mogen couperen, in welcken gevalle de viant van honger soude moeten vergaen, ende dese meenden datde viant bij naest van God almachtich ons gegeven was, met occasie hen te mogen verderven sonder slaen. Dan Sijn Ex^tie ander gevoelen hebbende heeft goet gevonden hier te blijven, ende metter tijt te sien wat d'occasie soude

---

[1] Octavius van Mansfelt was de tweede zoon van Graaf Pieter Ernst van Mansfelt, die in dolzinnigen overmoed herhaalde malen op de loopgraafborstweringen heen en weder wandelde en de bezetting uittartte, op hem te vuren. Bij eene zoodanige gelegenheid werd hij met een musketkogel door het hoofd geschoten. (Carnero, Lib. IX, pag. 258.)

presenteren. Insonderheyt soe hij onderrecht was, dat de viant sterck was over de 5000 voetknechten ende 58 cornetten ruyteren, maeckende over de 2100 paerden, ende datde Prince van Parma selffs tot Nimegen was dickwils int leger overvaerende. Ten selven daege quam weder in ons leger een ruyter die om kuntschap vuytgetoogen was, ende bracht voor tijdinge dat hij dvoorsz. drie gedemonteerde stucken weder over de Wael naer Nimegen hadde sien brengen. Desen dach des avonts werden tot een signal voor die van de schantse, als voorsz. is, geschooten drie schooten, ende daer naer een vier van den tooren getoont, ende des nachts noch twee vieren, achtervolgende de last van de vuytgecommen bootsgesellen. Ten selven nacht trock Sijn Ex^tie^ vuyt met 1000 man te voet ende ontrent 500 paerden, ende maeckte inde Betuwe, ontrent de plaetse daer de viant sijn wachte stelde, een embuscade, in de welcke hij verborch de duysent soldaeten, voor sendende twee vaenen ruyteren, ende d'andere bij hem houdende meynende den viant soe vuyt te locken. Dan alsoe naer lang vertouven niemant vuyt en quam, brack hij de embuscade weder op, in intentie naer tquartier weder te gaen. Maer ettelijcken tijt voort gemarcheert sijnde, vertoende hem den viant van achteren met 6 kornetten ruyteren, te weeten de vaen ruyteren van sijn altese, daer over commandeerde Petro Francisco de Niselli (die mede in affwesen van den Marquis Del Guasto als Generael over de cavalerie commandeerde) noch de vaen ruyteren van Don Alfonse d'Avalos, bastertbroeder (gelegitimeert) van den Marquis Del Guasto. Item de vaen ruyteren van Jeronimo Caraffa, beleyt bij Conte Decio de Manfredi, lieutenant van de compagnie, noch de vaen ruyteren van Paradille, noch de vaen ruyteren van Antonio Guaja, ende de vaen ruyteren van Beajo de Capitiura, hebbende achter haer noch vier vaen ruyteren (daer onder Coradin mede was) heml. van achteren lantsaemelijck volgende. Ons volck dat siende hebben geroupen Arm Arm, ende daer op begonst de viant thooft te bieden, ende 't voetvolck hebben al haer macht achter seeckere boomen heen geloopen, omme weder naer haer embuscade te commen, waerop onse ruyteren die de viant chargeerden de wijck ofte vlucht genomen hebben, om den viant inde embuscade te locken, ende deden soe veel dat de viant overtrock seeckere enge bruggesken, daer nauwelijcx twee paerden thevens over en mochten, waer naer onse ruyteren weder keerden ende den viant thooft booden. Dan den viant gewaer werdende tvoetvolck dat naer de embuscade met een groot geluyt liep, ende vresende dat men hen den pas couperen soude nam de vlucht, daerop onse ruyteren hen seer heftig tegen hen innelieten,

in vougen dat de viant niet konnende repasseren tbruggesken, meest geslaegen ofte gevangen werde, te weeten de ses voorsz. compagnien, sonder dat de vier achterste eenige schaede leeden. De dooden van den viant waeren ontrent 50 ofte 60, de gevangenen waeren wel 150, ende de paerden diemen kreech waeren wel 250. Onder de gevangenen waeren dvoorsz. Petro Francisco de Niselli, ende sijn cornet met noch ontrent 50 ruyteren van de selve compagnie. Noch was gevangen dvoorsz. Don Alfonso d'Avalos, ende sijn kornet. Noch dvoorsz. Conte Decio de Manfred, ende sijn kornett. Noch dvoorsz. Paradille, met noch eenen capt. Jaquemo, eelman van sijn Altese, ende veel ander adelborsten. De voorsz. Paradille, hebbende drie schooten door tlijff, is des achternoens binnen Arnhem gestorven, ende alle d'anderen sijn binnen Arnhem in bewaeringe geleyt. Van d'onsen sijn niet dan twee ruyteren vermist, ende ontrent ses ofte seven gequetst, waer vuyt men des te meer Gods wacht kan bespoeren, die ons soe lichtelijck sulcken victorie gegeven heeft, die ons soe in paerden versterckt ende den viant soe seer swackt. Van desen rencontre sijn becommen drie vaenen, die in handen van Sijn Ex^tie^ gelevert sijn, te weeten de vaene van den Prince van Parma, de vaene van Davalos, ende de vaene van Pradille.

Den xxv^en^ werde in sviants leger gesien een seer groote brant als off sij alle haere hutten gebrant hadden, daer op men van onse sijde seer doende was, omme te weeten wat het mochte wesen, ende werde bij eenigen gebootschapt dat de viant weder over de Waele scheepte, in intentie sijn leger op te breecken. Doch en konst men tselve niet volcommentlijcken geloven, om dat eenige meenden dat de viant dat dede om ons volck in een attrap, ofte embuscade te brengen, mits twelcke men goet vont beter contschap te verwachten. Ten selven daege arriveerde in ons leger, de Overste Dorp met ses vendelen voetknechten sterck ontrent 650 man, ende nam sijn quartier bewesten van den Graeve van Solms. Ten selven daege arriveerde noch in tleger de Generale Staeten.

Den xxvj^en^ des morgens quaemen verscheyden advertentien dat de viant over de Waele scheepte ende door trock, ende dat hij des daechs te vooren al sijn geschut al gepasseert ende overgebracht hadde, dat mede hij de heele nacht gearbeyt ende volck over gesonden hadde, hebbende hem in front, daer hij most overvaeren [1] geretrancheert.

---

[1] Het blijkt hier, zoo als ook reeds door Bosscha (Neêrlands heldendaden te land, I, 298) was opgemerkt, dat van Meteren dwaalt, wanneer hij bij dezen overtogt van Parma over de Waal,

Ten selven daege ontrent de middach quamen noch in tleger 100 Engelschen gecommen vuyten Brielle, ende ontrent 50 soldaeten van de compagnie van Hopman Assendelft. Ende soe d'advertentien van tvertreck van den viant al even wel continueerden, soe is Sijn Ex^tie^ ten selven daege vuyten leger op getoogen met ontrent 3000 voetknechten behalve d'officiers, ende ruym 1200 paerden, in intentie noch eenige reste vanden viant, die noch niet gepasseert souden sijn, te slaen, laetende tvoorder volck, ende den Oversten Dorp, metten ritmeester Chinschy ende Etmont in tleger, om dat te bewaeren ende goede ordre op als te houden, ende sijn vuyt getoogen naer Huyssen, omme van daer de brede wech naer sviant leger te hebben, dan soe sij onderwech affdrayden, omme te commen naer de pas daer de viant mochte over scheepen, hebben bevonden, dat daer noch een grachte lach, die mits thooge waeter, dvoetvolck seer qualijcken soude hebben konnen passeren, mits twelcke Sijn Ex^tie^ daer door gereeden sijnde, ende ontrent de tranchee, die sij op haer pas gemaeckt hadden, gecommen sijnde, heeft ettelijcke ruyteren voorts gesonden, omme te degen alles te besien, die soe naer gecommen sijn, dat sij de wacht van de trancheen, toegeroupen hebben, ende oick het volck sien passeren. Dan overmits sij niet dan ruyteren en waeren, ende men niet gewisselijck en wist hoe sterck de viant noch over dese sijde was, sijn sij weder bij Sijne Ex^tie^ gecommen, die daer naer vuytgesonden hebbende, eenige, om in Knotsenburch te geraecken, is met alle tvolck van dien nacht weder in tleger gecommen. Ten selven daege is de Gouverneur vanden Briel mede in tleger gecommen.

Den xxvij^en^ ontrent acht vuyren, sijn in tleger bij Sijne Ex^tie^ gecommen drie soldaeten die in Knotsenburch geweest hadden, annuncierende, dat de viant meestal over was, ende dien morgenstond sijn wachten, rontsomme het fort, opgebroocken hadde. Sijn mede gecommen twee boeren, die vuyte Oeije quaemen, ende tselve seyden. Sijn noch gecommen brieven van Gerrit de Jonge Gouverneur van Knotsenburch van den selven innehout, ende verscheyden soldaeten, die daerinne belegert waeren geweest. Daerop Sijne Ex^tie^ ontrent thien vuyren weder vuytgetoogen is met gelijck getal van volck als den voorleden nacht, in intentie in tfort te commen,

een van zijne krijgskundige meesterstukken, van bruggen over de rivier spreekt. Trouwens zoowel Carnero als Campana vermelden zeer duidelijk de overvaart, en de laatste (II, pag. 134) geeft zelfs in bijzonderheden aan, hoe de verschillende troepenafdeelingen bij den overtogt in de ponten ingedeeld waren.

ende twee ofte drie stucken daer vuyt te rucken, ende daermede de tranchee van den viant aen te tasten, om noch eenige reste te mogen slaen. Dan gecommen sijnde ontrent halff wech, is hij in tseecker bericht dat de viant al wech was, ende datter niet een meer op dese sijde en was, mits twelcke hij tvolck te voet dede blijven ontrent Elst, ende is mette cavalerie voorts naer tfort gereden, met eenige vande Staten Generael die bij hem waeren. In tfort gecommen sijnde, heeft eenige schooten, door de huysen van Nimegen gedaen schieten, daer tegens die van Nimegen weder eenige schooten schooten. Ter selver tijt was de hertoge van Parma selffs binnen de stadt, in vouge dat Sijne Ex^tie^ ende hij alleen mette breete van de Wael van malcanderen gescheyden waeren. Daernaer is Sijne Ex^tie^ met alle het volck opden avont weder in tleger gecommen. Men mach God Almachtich wel bedancken dat hij dese onse saeke, soe heeft doen verloopen, dat een hertoch van Parma, wien nauwelijcx eenige steden ofte continente provincien hebben konnen tegenstaen, ende die daeromme de devise vanden Grooten Alexander usurpeerde, nu met groote schande ende schaede moet vluchten alleen van een fort van Knotsenburch.

Den xxviij^en^ en is in ons leger niet gedaen dan gerust, maer de viant, die een meerder vrese hadde, pretexerende nietemin sijn reÿse naer Vranckrijck te moeten haesten, is met alle sijn volck, vuytgeseyt seven vendelen, ende noch eenige die inde stadt waeren, opgetoogen naer Moock, ende de Maesecant toe, blijvende nochtans sijn Altese inde stadt, ende behoudende dvoorsz. seven vendelen buyten de Hoenderpoorte van de stadt. Ten selven daege quam advertentie in tleger dat de viant met groote moeyte aen die van Nimegen aen hiel, omme thien vendelen knechten ende een kornette ruyters inde stadt in garnisoen te laeten, met heur consentement, ende dat die vande stadt quaelijcken daertoe wilden verstaen.

Den xxix^en^ Julij heeft Sijn Ex^tie^ een reveue generael doen doen van ons leger, ende alle de regementen aen enckele vendels over de brugge doen trecken, ende tellen. Onder dwelcke eerst overgetoogen is tregement van Graeff Philps met seven vendelen, daer onder gereeckent de guarde van Sijn Ex^tie^, ende de compagnien van Milord Borris ende de heer van Famars. Ende is tselve regement sterck bevonden ontrent 880 mannen. Daer naer passeerde tregement van Balfour met thien vendelen, ende is sterck bevonden ontrent 1275 mannen. Daer naer passeerde tregement vanden Graeve van Solms met negen vendelen, daer onder begrepen het vendel van Kats voorsz., ende is sterck bevonden ontrent 1235 mannen. Noch passeerde het regement van Brederode met seven vendelen ende is

sterck bevonden ontrent 790 mannen. Noch passeerde het regement van Dorp met ses vendelen, ende is sterck bevonden ontrent 655 mannen. Noch passeerde het regement van Vuytrecht ofte Groenevelt met seven vendelen, sterck ontrent 690 mannen. Ende ten leste passeerde noch het regement vande Engelschen met seventhien vendelen, sterck ontrent 1420 mannen. In vouge dat alle het voetvolck beloopt te saemen noch ontrent 6945 mannen. Twelck noch een groot getal is, gemerckt den langen tijt die tleger te velde gelegen, ende de grooten ende quaeden wech diet gemarcheert heeft. Ten selven daege sijn noch gepasseert ende getelt de seventhien kornetten ruyteren ende is bevonden, de compagnie van Sijne Ex^{tie} sterck 93 paerden., Voisin 95 paerden, Barchon 100 paerden, Sleyer 139 paerden, Putlis 94 paerden, Balen 117 paerden, Chinsky 78 paerden, Pauls Bax 85 paerden, Marcelis Bax 90 paerden, Du Bois 107 paerden, Etmont 102 paerden, Vuchtenbrouck[1] 100 paerden, L'espini 79 paerden, Sitnei 55 paerden, Vere 60 paerden, Parker 75 paerden, ende Pouli 66 paerden, bedraegende in alles ontrent 1535 paerden, behalven noch eenige gedevaliseerden, ende absenten ofte vuytgesonden onder Sleyer, Balen, Putlis, Pauls Bax, l'Espini ende anderen leggende. Men soude eenichsins mogen verwonderen, waeromme 't voetvolck nu stercker bevonden werdt dan opden xxij^{en} deser, maer den geenen die verstaet hoe seer een tocht swacker is als een reveue, om de meenichte vande moeskoppers[2] ende achterblijvers, ofte te laet commers wille, die en sal hem daer van niet verwonderen, ende aengaende de paerden, sijn daeromme meerder, omdat sij mette paerden vanden viant becommen, ettelijcke compagnien geheel versterckt hebben, in vougen dat indien d'absenten present waeren geweest men soude bevonden hebben over de 1600 paerden. In somma is ons geheele leger desen dach noch sterck bevonden, soe te paerde als te voet ontrent 8480 mannen, maer inder waerheyt wel 12000 met soutelaers, vrouwen ende jongens. Naer dat dese reveue geschiet was is elcx weder in sijn quartier getoogen. Ten selven daege sijn vuyt tleger vertoogen

---

[1] Johan van Huchtenbroeck, was na het sneuvelen van den Graaf van Valckensteyn tot Ritmeester over diens vaan aangesteld. (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1598, bl. 9.) Hij verliet de dienst in het laatst van 1593 (Id., bl. 72), en werd in 1567 Burgemeester van Utrecht. Twee jaren later trad hij echter weder in krijgsdienst, werd den 28sten December 1599 Kapitein over een vendel voetknechten (Id., bl. 237 verso), en in Januarij 1600 Kolonel over het regement van Utrecht. (Journael van Duyck, V Boek.) Den 22sten December 1601 sneuvelde hij binnen Oostende.

[2] Roovers, vrijbuiters.

ontrent hondert bootsgesellen, die ettelijcke daegen van te vooren vuyt Zeelant gecommen waeren, om weder naer haere schepen te keeren, ende haer in zee te begeeven, omme redenen datmen verstont dat die van Duynkercken in zee waeren.

Den xxx^en^ en heeft men in ons leger niet besonders gedaen dan alleen geconsulteert ende beraetslaecht wattmen best aengrijpen soude ende off tbeter waere hier te verwachten ofte elwaerts te gaen, daerinne nochtans niet besonders geresolveert en is, maer best gevonden alsnoch eerst te sien wat de viant beginnen soude, dwelck noch in persoen binnen Nimegen was, ende hebbende sijn volck soe opde maescante als ontrent Duffel ende daer ontrent leggen ende oick noch eenige vendelen vast aende stadt, sonder dat men nochtans konde weeten, off sijn meeninge was tselve volck binnen de stadt te brengen dan niet, hoewel nochtans binnen de stadt niet en waeren dan drie vendelen knechten van t'oude garnisoen, te weeten den heere van Geleyn, Snaeter ende Jan van Wiert met heur compagnien. Ten selven daege sijn alle de gevangen ruyteren op haer rantsoen vuytgegaen. Ende is noch een gevangen commissaris vanden viant (ofte commis van eenige betaelinge aen tvolck) in tleger gebracht, die gevangen ende gehaelt was bij eenigen onse ruyteren vast bij Ruremonde.

Den lesten Julij des smorgens de ruyteren jongens vuytrijdende om voeragie, hebben ettelijcke vrijbuyters vanden viant leggende in embuscade seecker getal vande voeragiepaerden gekreegen dan gesonden sijnde aen Knotsenburch om de passagie te beletten, ende ettelijcke ruyteren uytrijdende, sijn d'meestedeel van die weder gekregen, ende eenige vanden viant gevangen.

Den 1^en^ Augusti en heeft men niet besonders in tleger gedaen dan opden naernoen met groote pompe begraeven den Graeve van Valckesteyn, al voor Zutphen geschooten, ende kreech men tijdinge dat den Prince van Parma noch den lesten binnen Nimegen was.

Den ij^en^ Augusti en dede men oick niet, maer quam advertentie dat tvolck van den viant meest al dien dach des smorgens vuyt Nimegen vertrocken was, ende daerinne niet gelaeten en hadde, dan het oude garnisoen, dat mede de reste van tvolck al over de Maese was, item dat hij sijn artelerie al aen de Maes hadde doen brengen om op te scheepen. Ten selven daege werde geintercipieert verscheyden brieven meest familierlijck vuyt sviants leger geschreven, meestal innehoudende van tvertreck van Parma naer Vranckrijck, ende dat de Coning van Spangien sulcx wilde hebben. Item was daeronder een liste van oplichtinge die den Coning

van Spangien in Duytslant dede doen, te weeten 4800 paerden, ende 45 vendelen voetknechten, met partinente benaeminge vande Ritmeesteren ende Capiteynen, ende heure loopplaetsen, welcke brieven toegeschickt sijn den ambassadeur van Vranckrijck, om sijn meester daer aff te verwittigen. Ten selven daege werde genouch de resolutie beslooten, omme naer Nimegen te gaen mettet leger, soe de viant hem wat verder vande stadt begaff.

Den iij[en] Augusti vertrocken de Generale Staeten weder vuyten leger naer den Haege, ende toogen ten selven daege vuyten leger verscheyden ruyteren van verscheyden compagnien, omme den viant soe in Brabant als andersins eenigen affbrueck te gaen doen. Ten selven daege quam noch in tleger Robert Sitney gouverneur van Vlissingen met 2 vendelen knechten. Voorts regende het continuelijck bijnaest dien geheelen dach, ende de nacht daeraen volgende, twelck de soldaeten ende ruyteren seer moeyelijck was, omdat meest al haere hutten sulcken meenichte van waeter niet en conde affkeeren. D'advertentien van tgeheel vertreck van den viant waeren noch seer twijffelachtich, overmits men verstont dat wel tleger meest vertrock, dan dat den Prins noch tot Nimegen selffs was.

Den iiij[en] en is niet besonders geschiet dan gecontinueert dat den Prins van Parma noch selffs tot Nimegen was. Ende hebben de ruyteren seer begonnen te claegen over de continuelle regen, seggende dat sij nootelijcken souden moeten refraicheren ende haer paerden onder dack brengen, ofte het soude geschaepen sijn dat sijse wel alles van sieckten mochten verliesen.

Den v[en] is tijdinge gecommen dat den Prins van Parma op dien dach smorgens vuyt Nimegen vertrocken was, over den wech naer Venlo, dat hij inde stadt niet gelaeten en hadde dan het oude garnisoen, dat mede veelen die oirsaeck waeren geweest van de revolte van de stadt haer goet packten, om mede door te gaen, als vresende van de burgeren selffs doot geslaegen te worden. Doch waeren noch eenige vendelen knechten voor de stadt blijven leggen, sonder dat men wiste eygentlijck te wat fynen, ende oft was om de stadt te bewaeren ende daer voor te blijven, ofte om naer Vrieslant te gaen met Verdugo. De clachten van de ruyteren overmits de meenichfuldigen regen, hebben meer ende meer gecontinueert. Ten selven daege is tvendel van Pottey in tleger gecommen.

Den vj[en] is gecontinueert de tijdinge van tvertreck van Parma, ende voorts van nieus gecommen advertentie, dat de vendelen knechten noch voor de stadt gebleven, mede vertrocken ende Parma gevolcht waeren, dat oick Verdougo, sonder eenige assistentie tegens die van Vrieslant te hebben konnen obtineren, mede vertrocken was. Desen dach heeftet noch

seer gereegent, ende heeft men mitsdien begonnen te consulteren op tvertreck van de ruyteren. Daer op geresolveert is dat de ruyteren souden verdeylt werden, over de dorpen vande Betuwe, omme ettelijcke daegen onder dack te mogen wesen. Dat mede den geheelen leger metten eersten soude vertrecken naer de Waele toe, in intentie (soe de gelegentheyt vanden tijt ende saecken sulckx gelijde) over de Waele met een brugge te trecken ende de stadt Nimegen met gewelt aen te tasten.

Den vij^{en} hebben de ruyteren begonnen vuyten leger te vertrecken, naer haer gedestineerde plaetsen, omme voor ettelijcke daegen aldaer te refraischeren, tot datmen (indien de saecke sulckx gedroech) over de Waele soude trecken, in welcken gevalle sij weder alles in tleger soude moeten commen.

Den viij^{en} is alle het voetvolck op getoogen naer Hoesden [1] twelck een groot dorp inde Betuwe is gelegen aen den Rijn. Ende sijn alle de schepen nederwarts de Lecke aff gevaeren naer Dordrecht toe, omme van daer weder de Waele op te vaeren naer Hijen [2] toe.

Den ix^{en} sijn een groot deel vande scheepen, die des nachts voor bij Dordrecht geseylt waeren gecommen tot ontrent Bommele, maer d'andere die noch inde Lecke waeren, en hebben mits den stercken contrarie wint niet konnen commen tot Dordrecht.

Den x^{en} sijn een groot deel scheepen die voor waeren gecommen ontrent Hijen aen den nieuwen dwersdijck, ende d'anderen sijn voor bij Dordrecht gecommen, sonder veel prouffijts in topseylen te doen, mits den gestadigen contrarie wint.

Den xj^{en} xij^{en} ende xiij^{en} hebben de scheepen mettet schut ende scheepbrugge moeten oppaerden, twelck mits den stercken contrariewint lancksaen werck was. Ten selven daege sijn noch eenige scheepen te Hijen gearriveert. Alle dese ende noch eenige volgende daegen bleeff tleger binnen Hoesden, niet anders gewachtende, omme voorts naer stadt te trecken, dan het geschut ende scheepbrugge, niettegenstaende dat eenigen, met weynich redenen Sijn Ex^{tie} poochden te ontraeden de stadt aen te tasten.

Den xiiij^{en} quam continuatie vande tijdinge die daechs te vooren gecommen was, van dat des viants leger noch ontrent Venlo ende inde Vogedie [3] lach, gedistribueert over de dorpen ende huysen aldaer, mits welcke eeni-

---

[1] Met dit Hoesden bedoelt Duyck het dorp Opheusden aan den linker oever van den Beneden Rijn, ten Zuidwesten van Wageningen.

[2] Het dorp Hein op den regter Waaloever, even boven Dodewaard.

[3] De voogdij van Gelder.

gen, die bij Sijn Ex^tie veel vermochten, hem des te meer ontrieden de stadt aen te tasten, meest al met slechte en eensdeels onwaerachtige redenen.

Den xv^en quam tgeschut scheepbrugge ende de reste vande scheepen boven Thiel, dan was de hefticheyt van terstont naer de stadt te gaen al veel vercoelt, soe om de voorsz. tijdinge, als ontraeden, als oick dat die van Dordrecht, die dit exploict meest roerde, nochte die van Hollant, die veel in desen vermochten, niemant in tleger bij Sijn Ex^tie en hadden, die tbeleggen ende aengrijpen van de stadt seer aen dreven.

Den xvj^en quam tgeschut, scheepbrugge ende alle de resterende scheepen inde vloote bij Hijen, ende bleeff nietemin tgeheele leger te Hoesden.

Den xvij^en en werde niet besonders gedaen, dan dat de Advocaet van Hollant in tleger quam ende eenige vuyren met Sijn Ex^tie gesproocken hebbende, is ten selven daege weder vertrocken, naer dat hij soe veel gedaen hadde datter resolutie genomen was de stadt Nimegen aen te grijpen.

Den xviij^en en is niet besonders geschiet, dan dat op den avont de scheepen te Hijen leggende bevel gedaan werde, dat sij naer Nimegen op seylen souden, achtervolgende twelcke de scheepen hebben begonnen op te seylen, sonder nochtans veel te voorderen omme de slappicheyt vanden wints wille, die niet genouch en was de schepen tegen de stroom op te drijven.

Den xix^en Augusti quaemen alle de scheepen, het geschut ende scheepbrugge tot boven Oisterholt, ontrent een halff mijl beneden de stadt Nimegen, sonder dat al even wel tleger hem noch vervoerde, soe omme dvoorsz. difficulteijten wille als dattet gestaedelijcken regende.

Den xx^en en geschieden niet besonders, overmits Sijne Ex^tie naer Arnhem vertrock opden lantsdach aldaer. Doch die van Nimegen door de compste vande scheepen wel seeckerlijck vermoedende dattet heur gelden soude, hebben met groote naersticheyt in de stadt gehaelt meest alle tgewas dat noch buyten stondt, ende voorts door gesteecken den dijck die opde westsijde van de stadt lach, omme sulcx twacter vande reviere, die heel hooch was, inne te laeten loopen over seecker laech lant gelegen tusschen den selven dijck ende de hoochte ofte geberchte leggende ten suyden van de stadt, ende in dier vougen te beletten datmen het geschut vande westsijde niet bequaemelijck opde hoochte en soude konnen brengen. Hebben noch ten selven daege eenige schooten naer de schantse geschooten, daer tegens die vande schantse weder eenige schooten inde stadt schooten. Ten selven daege quam tijdinge dat Verdougo daechs te vooren ontrent Nimegen geweest was met ontrent 1000 mannen, om die inde stadt te brengen, soe

die van binnen sulcx begeerde. Dan overmits die van binnen sulcx niet begeerde is hij mettet volck weder vertrocken, twelck men vermoet dat hij daeromme gedaen heeft, om dat hij wel verseeckert was dat die van binnen egeen garnisoen en souden inne nemen, ende dat hij (als lieutenant generael met Floyon, of Barlemont van den Prince van Parma) in toecommende tijden geexcuseert soude sijn, soe het quaelijcken mette stadt ginck, ofte dat die bij ons verovert werde. Ten selven daegen hebben meer ende meer voor geworpen gewerden dvoorsz difficulteyten, in vougen datmen weder begonst in twijfel te trecken, off het beter was tleger te doen refraischeren, ende daer naer weder te versaemelen, ofte nu voorts te trecken, twelck met groote hefticheyt bij verscheyden gedreven werde, ende hier toe holp veel seeckere loopende tijdinge die daer quam, dat sviants leger noch alles ontrent Goch lach.

Den xxj^{en} sijn dvoorsz difficulteyten met groote hefticheyt weder te berde gecommen, ende hebben soe veel vermoegen, datmen contrarie tvoorgaende resolutie nam, van theele leger op te breecken, omme voor ettelijcken tijt te refraischeren, ende alsdan weder bij een te brengen. Waerinne noch sulcke naersticheyt gedaen werde dat ten selven daege meest alle de patenten vuytgegeven werden, omme te vertrecken. Werden mede alle de vivres scheepen ende soutelaers van voor Nimegen weder te rugge ontbooden omme aen den dwarsdijck bij Hijen, weder te commen, in intentie dat des nachts daer aen alle d'andere scheepen met ammunitie ende geschut soude afdaelen, in vougen dat elck een hem bereyde omme naer sijn garnisoen te trecken. Ten selven daege quam weder in tleger den Advocaet van Hollant, met wiens compste dvoorsz resolutie van opbreecken weder in twijffel getrocken is, met sulcke redenen dat Sijn Ex^{tie} weder omme begonnen heeft te vacilleren, ende daeromme te meer, dat de gedeputeerden van Gelderlant opden avont oick in tleger quaemen, ende sulck opbreecken holpen tegenstaen, waer door oick geschiede dat noch ten selven daege alle Capiteynen ende Ritmeesteren belast werde noch op s'anderen daechs niet te vertrecken, maer naerder bevel daerinne te verwachten, mitsgaeders de Scheepen die nog ontrent Nimegen waeren van niet nederwaerts te commen, voor ende alleer heml. mede daer toe naerder bevel gedaen werde. Werde noch geresolveert dat men alle dselve difficulteyten met huere redenen, mitsgaeders de redenen ter contrarie soude overscrijven aen den Raede van Staete, omme haer eyntelijcke meeninge daer aff te verst..en, welcke irresolutie meest toequam door ettelijcken die het lang te velde leggen begonst te verdrieten, mitsgaeders datmen niet sulckx

gedient en was van spyen ende kuntschappen vande eygen gelegentheyt van sviants leger als het wel behoort hadde.

Den xxij[en] sijn dvoorsz. brieven aen den Raede van Staete affgevaerdicht, omme haer meyninge hierinne te verstaen, dwelcke overmerckende de generaele inclinatie die daer was onder meest alle de crijshooffden, omme te vertrecken ende refraischeren, hebben daertoe mede verstaen, soe om de regenachtige dispositie van den hemels wille, als om te sien off men soe den viant soude konnen deverteren ende vande stadt afflocken, mits met particuliere fortsen en eenige andere oirden yetwes vuytrechtende. Daer over men voorts gereetschap gemaekt heeft omme des anderen daechs te vertrecken.

Den xxiij[en] hebben alle de ruyteren ende knechten begonnen te vertrecken elck naer haer gedestineerde plaetsen, omme te refraischeren, ende sijn de scheepen die aen den dwersdijck waeren de reviere affgevaeren naer Gornichem, ende voorts bevel gedaen aen de scheepen die noch boven ontrent Nimegen waeren, omme van gelijcken te rugge te commen. Ten selven daege ginck Sijn Ex[tie] naer tvertreck van alle het volck van Hoesden slaepen tot Arnhem, omme van daer over Vuytrecht naer den Haege te commen, daer hij gecommen is den xxviij[en] vande selve maent, ende hiermede eyndichde dese voorn. leger.

VAN DEN TOCHT IN TLANT VAN WAES IN VLAENDEREN.

Tleger opgebroocken sijnde als voorsz. is ende het volck weder verdeylt door de garnisoenen, is den viant al evenwel met een deel volckx blijven leggen inde voochdie ende ontrent Ruermonde. Sulcx datmen om hem te vertrecken sont eenige ruyteren ende voetknechten naer Lingen, omme aldaer te slaen ofte verstroyen seeckere twaelff hondert duytsche ruyteren ende thien vendelen voetknechten, die daer versaemelden ende haer loopplaetse hadden voor ende ten dienste van den Coning van Spangien. Dan dselve vernomen hebbende de compste van d'onsen, sijn voor haere aencompste verloopen ende verstroyt, waer door ons volck weder in garnisoen gekeert sijn, sonder yet vuyt te rechten, dan alleen afgehaelt hebbende seeckeren grooten buyt van alderhande beesten. Dan soomen sach dat de

viant ooick daeromme hen noch niet en beweechden, om op te breecken vuyte voochdie ende plaetsen daerontrent, soe is goet gevonden hen wat naerder te besoucken ende een inval te doen in Vlaenderen, omme des viants macht daermede te distraheren, ofte ten minsten te beletten dat hij naer Vranckrijck niet gaen en soude, ende daerop vuyt gegeven sijnde bevel aen verscheyden vendelen voetknechten ende oick eenigen te paert omme haer daer op gereet te houden ten gestelden daege, welck was den xiiij^en^ Septembris A° 1591 voor thollantse ende een deel Engelsch voetvolck, is Sijne Ex^tie^ ten selven daege vuyten Haege vertrocken ende met alle sijn treyn gecommen tot Dordrecht voor welcke stadt ten selven daege arriveerde in scheepen meest al het hollants voetvolck op dese tocht gedestineert, ende een deel vande engelschen, ende overmits den stercken wint bleeff aldaer stille leggen, den xv^en^, vuytgesondert eenige scheepen met amunitie geladen, dwelcke dien dach over den Biesbos naer Willemstadt liepen, overmits het met dien wint seer hooch vloeyde.

Den xvj^en^ vertrock Sijne Ex^tie^ naer Willemstadt, ende quaemen ten selven daege alle de scheepen over den Biesbos naer Willemstadt ende bleven aldaer leggen tot des anderen daechs.

Den xvij^en^ de scheepen met Sijne Ex^tie^ van Willemstadt vertrocken sijnde, quaemen tot voor Catshouck.

Den xviij^en^ quaemen de scheepen in tgetal wel 225 voor Armuyden, ende des avonts tot aen den nattaers voor den Hont, ende des nachts voorts vaerende voeren de Hont op tusschen t'eylant van der Goes ende Vlaenderen tot voor bij Cruyningen toe, daer sij inde morgenstont gearriveert sijnde, haer aen de Vlaemsche custe begaven ende streecken, ende setten haer volck op lant te Calfstaert beneden Wilsenoort, daer een schantse lach die bij den viant bewaert werde. Ten selven nacht was ordre gegeven dat de stadt Hulst gelegen in tlant van Waes beslooten werden bij de garnisoenen van Axele, ende een deel van de Seeusche compagnien die te dien fyne naer der Neuse te waeter gesonden waeren. D'aencompste van Sijn Ex^tie^ aldaer vernomen sijnde, heeft de viant verlaeten seecker steenen huys, aldaer leggende, daer hij op geweest hadde ende trock op Wilsenoort, maer de huysluyden vluchten meest met alle tgeene sij mede krijgen mochten naer Hulst, abandonerende de reste.

Den xx^en^ tvolck aldus op lant geset sijnde, heeft Sijne Ex^tie^ terstont doen op eyschen de schantse van Wilsenoort, daer op vuyt quam een vendrich, wiens hopman ende compagnie te Hulst lach, die op dese

schantse commandeerde met ontrent dertich soldaeten, dewelcken bij Sijne Ex[tie] aengeseyt sijnde, dat sij souden mogen vuyttrecken met haer geweer ende bagagie, ende dat men haer tscheep in Brabant soude bestellen, dan dat sij binnen Hulst niet en souden mogen commen, heeft daer van rapport gedaen aen sijne soldaeten ende daernaer weder vuytgecommen sijnde, ende verstaende dat Sijne Ex[tie] heml. naer Hulst niet en wilde laeten trecken, heeft t'appoinctement in dier vougen aengegaen des morgens tusschen acht ende negen vuyren, ende sijn vuyte schantse tscheep gegaen ontrent halff elff vuyren, daer naer is Sijne Ex[tie] met alle het volck te weeten tregement van Graeff Philps met 7 vendelen, tregement van Brederode met 7 vendelen, tregement van Balfour met 10 vendelen, ende het Regement vande Engelschen mede met 10 vendelen voetknechten, beneffens noch eenige Seeusche compagnien voorts te lande naer Hulst vertrocken, in welcken tocht eenige boeren huysen, daer inne de boeren poochden te resisteren verbrant sijn. Ten selven daege vertrock t'meestendeel van de scheepen van Wilsenoort naer het Saftinger gat, ende daerinne gecommen sijnde bleven daer leggen. Noch quaemen ten selven daegen inde tsestich scheepen gelaeden met ruyteren van Bergen opden Zoom, ende arriveerde ontrent Wilsenoort, alwaer sij haer paerden te lande stelden, omme naer Sijn Ex[tie] te moge rijden, dan en consten mits den avont in tleger niet commen, twelck ons volck niet sonder schaede en quam, want eenige ruyteren van den Prince van Parma (daeronder verscheyden van den vaen carabijns van sijn guarde waeren) in tlant van Waes leggende, ende, mits Sijn Ex[tie] egeen ruyteren bij hem en hadde, daer blijvende, deden sulcke excursien dat men quaelijcken van d'een tot d'andere plaetse conde commen sonder groote pericule, in vougen, dat sij eenige gevangen kreegen ende veel quetsten, ende onder anderen de sergiant major van Axel, die daer naer sterff. Hulst is een cleyn steedeken gelegen in tlant van Waes, tamelijcken sterck ende gefortifieert, hebbende in t'oosten buyten de poort leggende een starck bollwerck van aerden, niet dan met een brugge aen de stadt raeckende, van tamelijcke groote. Ten noortwesten een steenen rondeel aen de stadt vast, met een opwerp van aerden daer voor, dienende tot bewaeringe van de Hulster haven, die aldaer in stadt compt. Tusschen beyde dese bollwercken leyt noch een aerde punte, dienende tot flancque van de wallen. Ten westen leyt van gelijcken een punte van aerden, dienende mede voor flancque van de walle vuytsteeckende, ende van bequaeme groote, daerop oick een molen staet,

ende treckende naer t'oosten daer inne een poorte, ten suytwesten vande stadt, op den wech naer Gendt, leyt een schantsken genaempt Vreest niet, ontrent een groote musquetschoot vande stadt, ende ontrent twee musquetschooten wijder van daen lach een schantse genaempt de Magdelene. Opde Hulster haven laegen van gelijcken verscheyden schantsen, alles bij den viant bewaert. Binnen de stadt liet men vliegen seven vendelen, hoewel men genouch onderrigt was, datter nau twee hondert soldaeten inne en waeren.

Den xx^en^ begreep Sijne Ex^tie^ de quartieren voor de stadt, ende de Engelschen met 10 vendelen werden geleyt opde oostsijde naer den dijck toe. Ten noort oosten de Schotten met 10 vendelen, achter heml. bet treckende ten noorden Graeff Philps met 7 vendelen, de guarde daer onder gereeckent, alwaer Sijne Ex^tie^ mede sijn quartier namp, ende den Grave van Hohenlohe, dicht onder de stadt in seecker huys aldaer gelegen ten noorden. Aen de noortwest sijde werde de haven met daegelijcxce wacht beset van de Schotten ende Graeff Philps. West vande stadt lach Brederode met 7 vendelen, ende suytwest den Graeve van Solms met 14 vendelen. Ten selven daege des morgens arriveerden in tleger ses vaen ruyteren, te weeten de vaen van Sijn Ex^tie^ van beyde de Baxen, van Chinsky, Etmont ende Pouli, dwelcke terstondt de ruyteren vanden viant, alomme in tlant leggende vervolchden ende kregen oick eenige van heml. gevangen meest vande garde vande carabijns vanden Hertoch van Parma, ende onder anderen oick den Cornetdraeger mette vaene ofte tgene datse in plaetse van een vaene droegen, in vougen dat sij daermede alle des viants ruyteren verjaechden. Ende overmits tgheele lant van Waes, onder egeen contributie en sat, heeft tselve als een proye voor de ruyteren ende knechten geweest, die dese ende eenige naervolgende daegen tgeheele lant geplundert ende soe veel boeren gevangen gekregen hebben, ende soe veel beesten gehaelt, dattet nauwelijcx om tellen ofte estimeren is. De ruyteren weder commende hebben heur quartier bij Sijn Ex^tie^ begreepen. Ten selven daege werden eenige schantsen opde Hulster haven gelegen bij appoinctement opgedraegen, dan niet voor s'anderen daechs overgegeven. Ten selven daege werde doorgesteecken den dijck voor Hulst, omme een deel van tplatte lant te inonderen, ende daermede te maecken dat de viant heml. te quaelijcken soude konnen secoureren. Ten selven daege quaemen meest alle de scheepen van Saftingen tot ontrent Hulst, ende eenigen tot aen den dijck. Oick werde seer vuyt Antwerpen ende de schantse van Callo ende Oordam ' mitsgaeders opde Schelde geschooten. Dan verstont

men naerderhant dattet geschiet was omdat de jonge Prince van Parma gegaen was, naer Callo ende Oordam, omme die te besien, tot wiens eere sij soo schooten.

Den xxj^en^ continueerden het roven ende beuyten op tlant van Waes, ende werde voorts overgegeven de schantse van Magdelene, mits dat sij vuyt souden mogen trecken met haer geweer, waer naer men opeyschte de schantse Vreest niet, dan gaven voor antwoort dat sij niet anders doen en wilden als de stadt doen soude. Ten selven daege werden noch bij den admirael van Zeelant opgeeyscht tfort van Kieldrecht, wesende een eylant gelegen besuyden vande stadt naer Antwerpen toe, dan gaven voor antwoort dat sij meerder macht sien wilden. Daerop den admirael te lande dede brengen een gootelinge ende schoot daermede ettelijcke schooten op hen, sonder dat sij daeromme tselve fort wilden opgeven, twelck siende den admirael vertrock, sonder yet vuyt te rechten. Ten selven daege arriveerden in tleger eenige van den Raede van Staete beneffens de gedeputeerden van Zeelant.

Den xxij^en^ arriveerden alle de scheepen met geschut ontrent Hulst, door 't Saftinger gat, ende begonst men twee schantsen op te werpen, d'eene aen den dwersdijck ten suyden vande stadt ende d'andere in tvelt wat meer ten westen, omme te beter den viant te keeren, soe hij quam om de stadt te ontsetten. Ontrent den avont werde in een ponte gedaen drie halve canons om die aen lant te brengen ende Vreest niet te beschieten, mitsgaeders twee veltstucken, omme inde schantse aenden dwersdijck te brengen. Dan overmits men het geschut met groote difficulteyt wel anderhalff vuyre gaens, om moste brengen, en werden dien nacht voor Vreest niet, maer twee halve canons gebracht, de derde van den dijck, die heel enge was, in twaeter gevallen sijnde, die des anderen daechs met groote moeyten daer weder vuyt gehaelt werde. De twee veltstucken bleven aen den dijck staen. Ten selven daege werde geschooten den lieutenant die in Vreest niet commandeerde, waer door sij van binnen begonsten te muytineren d'een het willende houden ende d'andere overgeven. Des nachts werde opgeworpen een batterie tegens de oostsijde vande stadt, besuyden het bollwerk aldaer gelegen, groot, omme vijfthien ofte sesthien stucken inne te setten. Ten selven nacht werde de twee halve canons voor Vreest niet geplant. Ten selven daege werde het accoort gemaeckt opde contributie van die van tlant van Waes, omme daermede de rooverijen ende excursien te doen cesseeren.

Den xxijen werde vrouch verbot gedaen dat niemant meer vuyten quartiere soude loopen om te pilgeren in tlant van Waes op lijffstraffe, doch brachten de geene die des nachts vuyt geweest hadden noch verscheyden gevangen ende beuyten. Des morgens vrouch dede de Graeve van Solms nochmael opeyschen Vreest niet, hemluyden aenseggende dat hij soude beginnen te schieten, ende alsdan hen egeen genade doen, daerop eenige riepen datt den tambourin te rugge gaen souden, ofte sij wilden schieten, anderen riepen dat hij aencommen soude. Eyntelijcken werde geaccordeert dat sij de schantse souden overgeven mits vuyttreckende met haer geweer, ende te mogen gaen naer Antwerpen daerop sij de schantse overgaven ende trocken daer vuyt ontrent 56 soldaeten. Daer naer dede men het geschut dat opde schantse gestelt was opde stadt schieten eenige schooten, ende sont Sijne Extie een tambourin omme de stadt op te eyschen, daerop de soldaeten riepen, dat hij aff blijven soude, ende de burgeren dat hij aencommen soude. Aengecommen sijnde, eischte de stadt op van wege Sijn Extie daerop hem geseyt werde, dat hij wat vertoonen soude, sij wilden hem antwoort geven, dan begonsten terstont binnen alsoe te remoeren, dat een vande soldaeten, hen geboot te vertrecken, off hij wilde schieten, waer vuyt men vermoede dat sij van binnen tweedrachtich mosten sijn. Ten selven daege werde alle preparatie gemaeckt om de stadt te beschieten, ende werden te dien fijnen verscheyden gabions gemaeckt ende naer de stadt ende de opgeworpen batterie gebracht, ten selven dage werde noch opgeworpen twee schantsen dienende tot beset ende bewaeringe van tleger d'eene buyten den dijck op seeckere vuytsteeckende gorse gelegen aen den houck van den dwersdijck voorsz. ende d'andere mede in 't velt ten suyden vande stadt tusschen dvoorsz. veltschantse ende de stadt. Desen nacht volgende werde de begonste batterie voorts opgeworpen ende daerinne gestelt verscheyden gabions, mitsgaeders aldaer gebracht de materialen omme de beddingen aff te maecken. Werden mede ten selven nachte op tlant noch gebracht 17 stucken geschuts te weeten 8 heele ende 9 halve canons omme die inde batterie aen de oostsijde te gebruycken. Dit geschut werde met seer groote moeyte ende swaericheyt aen lant gebracht, overmits de scheepen daerinne het geladen was, seer verre van lant mosten blijven, ende men het eerst vuyte scheepen in ponten moste stellen, ende daer naer met groote moeyte, op thooge water alleen aff ende aen lant brengen.

Den xxiiijen Septis werde groote gereetschap gemaeckt omme het geschut dat op lant was soe naer de stadt ende de batterie te brengen alsmen

konnen soude, omme des nachts daernaer tselve inde batterie te stellen. Dan soe in tleger advertentie quam dat de viant hem ontrent Antwerpen versamelde, ende hem versach van schuyten ende scheepen, omme over de riviere in tlant van Waes te passeren, dacht Sijne Ex^{tie} dat sijn victorie meest inde verhaesteginge was gelegen, ende dede daeromme de stadt nochmael opeyschen bij een trompette, daerop die vande stadt hem ten antwoort gaven, dat hij over twee vuyren wedercommen soude ende met hem brengen vier gijselaers, twee voor de soldaeten ende twee voor de burgeren. Sij wilden alsdan weder eenigen vuyt schicken om met Sijne Ex^{tie} te parlamenteren. Achtervolgende welcke inde stadt geschickt werden Risoirt, Swoveseele, Plouck ende Maerten Drooch, scheepscapiteynen, daerop vuyte stadt quaemen twee vendrichs van wegen tgarnisoen, den burgemeester van Hulst, ende den burgemeester van Hulster Ambacht, met haere beyde greffiers, van wegen de stadt ende de gemeente. Ende bij Sijne Ex^{tie} gecommen sijnde begeerden de soldaeten te mogen vuyt trecken met vliegende vendelen, slaende trommelen, mitsgaeders alle haer geweer ende bagagie, ende dat indien mette burgeren verdraegen konst werden, ende anders niet. Daerop bij Sijne Ex^{tie} egeen swaericheyt gemaeckt en werde, maer werde heml. geconsenteert. De gedeputeerde van de burgers voorsz. eyschten veel poincten, te weeten vrij exercitie van de religie Catholicke in haer groote kercken, onbeswaert te blijven van garnisoene, ende verscheyden andere poincten, daerop Sijne Ex^{tie} seyde dat hij heml. wilde tracteren, als andere steeden die haer onder de gehoorsaemheyt van de generaliteyt begeven hadde, dat men niemant in sijn conscientie en soude ondersoucken, dat hij de stadt niet en begeerde te overvallen met garnisoen, dan alleen tegen den noot voorsien met Nederlantsche soldaeten, ende dat sijl. ten behouve vande generaliteyt souden moeten betaelen gereet voor een rantsoen 20000 gulden. Twelcke de gedeputeerde verstaende, en maeckten in egeen poincten sonderlinge swaericheyt, dan alleen in tpoinct van 20000 L. daertegen allegerende de groote armoede vande stadt ende gemeente, seggende heml. niet mogelijck te wesen te furneren alleen 2000 L. Doch soe dselve somme gerefereert was ter discretie van Sijne Ex^{tie}, seyde dselve naer lang debat dat indien sij de stadt wilden overgeven ende haer wel draegen, soe wilde hij betoonen dat hij niet gecommen en was om de stadt te bederven, maer te bevrijden vande tirannie mitswelcke hij heml. de geheele somme quijtschoud. Daer op dselve gedeputeerde met Sijn Ex^{tie} met groote blijschap appoincteerden, dat tgarnisoen op des anderen daechs smorgens soude vuyt trecken,

in vougen als vooren, ende dan de stadt in handen van Sijn Ex^tie stellen, alles op rapport aen de soldaeten ende burgeren te doen, ende soe sij daermede te vreden waeren, soude sij den selven avont gijselaers in handen van Sijne Ex^tie senden tot volbrenginge van t'appoinctement. Daer naer mettet appoinctement inde stadt gegaen sijnde, werde tselve geadvoyeert, ende als gijselaers weder vuyt gesonden dvoorsz. twee vendrichs ende burgemeesters. Desen nacht vierden [1] die van Antwerpen seer gelijck sij oick de twee voorleeden nachten gedaen hadden, ende schooten oick eenige schooten, dan die van de stadt en vierden niet weder, gelijck sij te vooren gedaen hadden, hoewel sij aen Sijne Ex^tie verclaerden, niet geweeten te hebben waertoe die van Antwerpen vierden, overmits niemant inde stadt gecommen en was, niet tegenstaende heuren gouverneur Jeronimo Scribani tot Antwerpen was, in wiens plaetse inde stadt commandeerde Capteyn Castille.

Den xxv^en ontrent acht vuyren begonst den viant vuyt te trecken ende trocken vuyt ontrent 30 ruyteren, ende ses vendelen voetknechten sterck ontrent 240 man, ende dat overmits eenigen voor de belegeringe vuytgegetrocken waeren om een convoy te doen, die mits de belegeringe inde stadt niet commen en konde. Noch trocken vuyt ontrent 31 waegens alles geladen met vrouwen, kinderen ende bagagie, die met heml. trecken souden tot Borcht toe, ende dan weder commen. Ontrent negen vuyren quam Sijne Ex^tie inde stadt, inde welcke bevonden werden 7 metaele stucxkens, ende 7 ijsere gootelingen ontrent 2000 pont polvers, ende seer veel looden tot musquetten ende roers. Op den avont trocken inde stadt de compagnie vanden Graeve van Solms (wien tgouvernement vande stadt gedefereert was) mette compagnien van Frederick van Dorp [2] ende Capteyn Ingenhoven, sterck sijnde ruym 400 man. Van dese victorie mach men God almachtich wel dancken, soe om d'importantie vande saecke, als de sterckte

---

[1] Vieren — *een vuur ontsteken.*

[2] De Overste Frederik van Dorp was een van de uitstekendste bevelhebbers van het Staatsche leger. Zijn leven was eene aaneenschakeling van krijgsbedrijven. Op een en twintig jarigen leeftijd streed hij mede bij Heiligerlee en Jemmingen; daarna sloot hij zich aan bij de Watergeuzen, en was vier jaren later bij de verovering en verdediging van den Briel. In de volgende jaren treffen wij hem aan in den slag bij Roemerswaal (1574); bij het ontzet van Leiden met zijn neef Boisot; bij de verdediging van Zierikzee onder zijn oom Arent van Dorp (1575); bij de verdediging van Maastricht (1579); bij de verovering van Aalst (1582); bij de verdediging van Brussel en de overvalling van Liefkenshoek (1585) enz. Hij is later (1593) tot Sergeant-Majoor-Generaal van Zeeland benoemd; in 1596 werd hij tot ridder geslagen door Hendrik IV, wien hij met tien vendelen ter hulp gezonden

vande stadt, die boven dvoorsz. gelegentheyt noch ses propere catten hadde, als ook de groote difficulteyt die daer was om tgeschut aen lant te brengen, die soe groot was, dat veele van tsucces begonsten te twijfelen. Ten selven daege werde alle tgeschut weder inde ponten gedaen om daer vuyt inde scheepen weder overgeset te werden. Noch vertrocken ten selven daege vuyten leger Milord Borris ende Sidney, met den Overste Vere, soe men vermoet om eenich meerder volck te doen marcheren, naer eenigen anderen aenslach, ofte Nimegen, daer men geheelijcken t'ooge op hadde. Des avonts triumpheerde men inde stadt met schieten ende anders van blijschap. In dese geheele belegeringe en sijn van ons volck maer drie geschooten, ende eenige gequets vuyte stadt, doch in tloopen ende pilgeren sijn noch eenigen vande boeren doot geslaegen ende gequetst.

Den xxvj^en^ was last gegeven aen alle de scheepen dat sij haer vuyt het Saftinger gat begeven, ende naer Calffstaert vervougen souden, overmits Sijn Ex^tie^ in meyninge was des anderen daechs op te breecken, dan mits den stercken oostenwint, en konsten de scheepen niet alleen niet te rugge commen, maer oick twee ponten met geschut en konsten van lant niet commen, ende dat om dattet met dien wint niet hooch genouch vloeijen en konde, waer door alle de scheepen ende het leger mosten blijven leggen.

Den xxvij^en^ continueerende dvoorsz. wint moste het geschut ende alle de scheepen mede blijven leggen. Desen dach quaemen int leger noch eenige vanden Raede van Staete, omme met Sijn Ex^tie^ op alles te resolveren.

Den xxviij^en^ ende xxix^en^ continueerde het voorsz. weer ende wint.

Den xxx^en^ begonst de wint te verslappen, sulcx dattet daeromme wat hooger vloeyde, waerdoor meest alle de scheepen los quaemen ende begaven haer voor een deel naer het Diep, dan overmits tgat soe heel quaet is, raeckten veelen weder aenden gront, in vougen dat sij niet vuyt commen en konden, quaemen nietemin eenigen door, die oick het Saftinger gat vuyt quaemen ende voeren naer de Calffstaert toe. Ten selven daege quam tgeschut mede los ende van lant ende werde soe doen, als daechs daeraen vuyte ponten weder tscheepe gedaen. Des nachts daer aen volgende quam meest al de reste vande scheepen los, dan en voeren niet verder sonder weder op lant te raecken.

---

was, bij welke gelegenheid hij zich zeer onderscheidde bij het innemen van La Fère; bij de roemrijke verdediging van Ostende voerde hij anderhalf jaar het opperbevel, werd later Generaal der artillerie, Gouverneur van Tholen en eindigde zijn veelbewogen leven (1612) in den ouderdom van 65 jaar.

Den j[en] Octobris vertrock alle het leger naer de Calffstaert, in meyninge aldaer weder te imbarckeren. Ten selven daege raeckten noch eenige scheepen vuytet gat ende anderen en konden mettet morgen tije niet los commen, waerover men ontrent middach sach de periculen daerinne men was, want de viant verspiet hebbende het vertreck van Sijn Ex[tie] ende dattet laech waeter was, vertoende hem aenden dwersdijck daer ons volck te vooren geschanst hadden, ende liepen van daer over het slick naer eenige scheepen toe, die op drooch saeten, ende staecken den brant daerinne, in vougen dat sij wel verbranden 12 scheepen, ende souden noch alle de reste verbrant hebben ten waere men daerinne voorsien hadde. In desen was een groot misverstant gebruyckt, want de oorloochscheepen meest al wech gevaeren waeren, vuytgesondert een ofte twee dwelcke ter stonden aen keerden naer de scheepen toe, dan mits den slappen wint ende dattet waeter noch niet en wies, en konden niet in tijts genouch commen, mits twelcke sij haere jachten met bootsgesellen gelaeden, derwerts sonden, welcke bootsgesellen haer terstont wierpen hier in t'een ende daer in t'ander schip, met haer roers omme dselve te bewaeren, ende een vande jachten op hebbende een gootelinge, dede seer wel sijn devoir in schieten. Middeler tijt arriveerden noch eenige andere jachten mede met bootsgesellen, die te saemen de resterende scheepen wesende wel 26 in tgetal preserveerden. Hierbij gevoucht dat dvoorsz. twee oorloochsscheepen metter tijt mede naerder qnaemen ende den viant meer met haer geschut incommodeerden, gelijcken oick deden die vande stadt, waerdoor de reste vande scheepen gepreserveert bleeff tot dattet waeter wies, ende sij wech commen konden. Hadde in desen bijden Almirael vande vloote ordre geschickt geweest dat een oorloochschip ofte drie ofte vier jachten, om hooch boven de scheepen gebleven hadde, soe waere dit inconvenient geprecaveert geweest. Nietemin de bootsgesellen naer dat sij ontrent den viant quaemen deden seer wel haer devoir, met schieten ende met hem aff te keeren vande hoop, niettegenstaende sij weynich waeren te reeckenen bijden viant die heel sterck was. Hierinne meriteerde die vanden viants sijde egeen cleyne eere, als doende tgeene sij trachten, ende onse bootsgesellen oick, die met cleyn getal, soe veel scheepen van soe veel vianden preserveerden. Ten selven daege embarqueerde weder alle de cavalerie ende vertrock naer Bergen opden Zoom. Noch werden ten selven daege gescheept alle de voetknechten ende voeren weder naer Zeelant ende quaemen ten selven avont voor Rammekens.

Den ij[en] werde Sijne Ex[tie] met groote eere ende pompe tot Middel-

borch innegehaelt ende bleeff aldaer dien dach, ende trocken voorts een deel vande scheepen naer Dordrecht ende onder anderen het geschut.

Den iij^{en} trocken noch eenige scheepen naer Dordrecht, ende quam Sijne Ex^{tie} te Vere omme van daer de veeren over te commen naer den Haege. Ten selven daege werde alle het geschut tot Dordrecht vuyt de scheepen in ponten geset.

Den iiij^{en} quam de reste vande schèepen tot Dordrecht ende bleven alles aldaer leggen.

Den v^{en} quam Sijn Ex^{tie} in den Haege omme naerder te beraeden opden aenstaenden aenslach, blijvende de soldaeten inde scheepen voor Dordrecht leggen.

VANDE BELEGERINGE VAN NIEUMEGEN.

Siende de Staeten Generael ende Sijne Ex^{tie} dat den viant soe seer geempescheert was, dat hij nauwelijckx middel hadde eenige sonderlinge fortse te wege te brengen, ende willende de gepresenteerde occasie waernemen, hielen alle het voetvolck in scheepen omme den viant egeen naerdencken te geven, in meyninge de selve te gebruycken, daer them oirbaerlijcxt ende best gelegen dochte, ende naer dat sij geresolveert waeren aen te grijpen de stadt Nieumegen, hebben opden xiij^{en} Octobris van Dordrecht doen vertrecken een groot deel vande scheepen ende het geschut naer Gornichem, dan en konsten tot daer mits den contrarie wint niet commen.

Den ix^{en} vertrock Sijne Ex^{tie} vuyten Haege ende qúam tot Gornichem, ende de scheepen die van Dordrecht vertrocken waeren quaemen van gelijcken aldaer mettet geschut ende scheepbrugge.

Den x^{en} bleven meest alle de scheepen ende Sijne Ex^{tie} stille leggen tot Gornichem, vuytgeseyt de scheepbrugge ende het geschut twelck tot Woudrichem toe gebracht werde.

Den xj^{en} werde alle het voetvolck tot Gornichem vuyte scheepen geset ende begonsten te marcheren naer Bommel, te weeten het regement van Graeff Philps met 5 vendelen, het regement van Balfour met 10 vendelen, het regement vande Engelschen met 9 vendelen, het regement van Zeelant met 7 vendelen, ende het regement van Brederode met 7 vendelen voetknechten, maeckende te saemen 38 vendelen.

Ten selven daege werde de scheepbrugge ende eenige scheepen mede opgebracht ende mits den contrarie wint gepaert [1], ende quaemen tot Bommel toe, ende het leger quam tot Varik ende te Ophemert.

Ontrent den avont werde het geschut met de voordere scheepen gebracht boven Lovesteyn, ende de scheepen daer de soldaeten inne opgecommen waeren, werden meest al affgedanckt ende werden terugge gesonden.

Den xij[en] vertrock Sijne Ex[tie] naer Thiel, ende quaemen de scheepen ende scheepbrugge mits de wint tamelijcken goet was, tot boven de Voorne bij tleger. Ten selven daege vrouch ginge de resterende scheepen mettet geschut tseyl van Loevesteyn ende quaemen tot ontrent Opijnen. Ten selven daege werde bij Sijne Ex[tie] vuyt de Voorne noch gelicht een vendel voetknechten.

Den xiij[en] vertrocken de voorsz. scheepen mette scheepbrugge ende quaemen tot ontrent Hijen. Van gelijcken vertrock het leger ende quam mede tot Hijen, blijvende Sijne Ex[tie] tot Thiel. De achterste scheepen eerst verwacht hebbende eenige scheepen die tot Opijnen toe niet en hadden konnen commen, mede voorts vaerende en quaemen niet voorder dan boven de Voorne, soe om 't voorsz. verwachten als oick dat de wint soe slap was dat men daer mede tegen de stroom quaelijcken seylen konde. Tleger tot Hijen commende vont aldaer 8 vendelen van het Vuytrechtsche regement ende de ruyteren vuyt Brabant gecommen, te weeten 6 vaenen, die alles tot Hoesden aen den nieuwen dwersdijck laegen.

Den xiiij[en] vertrock alle het leger naer Nimegen mette scheepen ende scheepbrugge, ende vonden aldaer het Vriesche regement, ende het Noortlantsche regement met noch eenige vendelen van andere regementen, beneffens noch elff vaen ruyteren. Voor Nimegen gecommen sijnde begonst men ten selven daege aldaer te leggen de scheepbrugge tegen over een steenen huys gelegen in trijck van Nimegen heel naer onder de stad, genaempt Lennepenkamer, waer op die vande stadt soe veel schooten dat sij eenigen doot schooten, ende voorts Sijn Ex[tie] bedwongen de brugge nederwaerts te laeten drijven, omme dselve laeger ende voorder vande stadt te leggen, dan mits twaeter daer veel wijder was, en mocht de brugge, bij gebreck van scheepen daer toe bequaem niet overlengen, ende liet men mitsdien dat tot des anderen daechs.

Den xv[en] werde de brugge geleyt tegen over thuysken van Bronchorst, dan mits tgebreck van scheepen bleeff onvolmaeckt ende en konste tvolck

---

[1] Met paarden getrokken.

mitsdien niet over. Ten selven daege quaemen de laeste scheepen ende het geschut die boven Hijen des nachts gelegen hadden tot tegen over Loenen, aen welcke Sijne Ex^{tie} des avonts schickte omme te hebben alle de aecken die sij bij hen mochten hebben, ende gedient hadden omme de treckpaerden over te scheepen, die hem des nachts toegeschickt werden, mette compste van de welcken de brugge van den selven nacht noch volmaeckt werde lang 540 gemeene treden, ofte 270 passen, daerinne leggende 56 schuyten, jachten ende aecken. Ten selven daege toonde hem op tgeberchte van Nimegen twee vaenen ruyteren van den viant, dan werden bij die vande stadt niet innegelaeten.

Den xvj^{en} des morgens vrouch passeerde Sijne Ex^{tie} ende alle het volck over de brugge, te weeten het regement van Graeff Philps met 8 vendelen, het regement van Balfour met 10 vendelen, het regement van Noorthollant met 7 vendelen, het regement van Vere ofte de Engelschen met 16 vendelen, het regement van Vuytrecht met 8 vendelen, het regement van Vrieslant met 8 vendelen, het regement van Brederode met 8 vendelen, ende het regement van Zeelant met 7 vendelen, maeckende te saemen 72 vendelen voetknechten, wesende in alles starc ontrent 8500 man. Noch trocken over de brugge de 17 vaenen ruyteren, maeckende ontrent 1600 vechtende paerden, ende over gecommen sijnde trocken alles achter de stadt op de heye, ende stelden hem aldaer in slachoorde, daer sij bleven totten avont toe, ende quaemen alsdoen weder alles logeren ontrent de brugge, besettende de stadt met wachten. Terwijle tvolck alsoe in slachoorde stont, besach men vast alle de advenuen, omme daer naer de quartieren te maecken. Die vande stadt middeler tijt hielden haere poorten open, ende toonden haer buyten de poorten, doch binnen de musquet schoot vande stadt, ende schooten nietemin seer met grof geschut, sonder eenich prouffijt te doen, waer tegens die van Knotsenborch, weder alle te met in de stadt ende door de huysen schooten [1].

Den xvij^{en} worden eenige aecken ende balcken ende deelen op waegens gestelt, ende gebracht achter de stadt om, omme daermede een brugge te leggen, over seecker waeterken [2] vuyte Oeije commende loopen ende recht boven de stadt met een sluysken vuytwaeterende inde Waele, omme daermede te faciliteren de aen ende aff compste vande scheepen die

---

[1] Hier verwijst de schrijver naar zijne volgende bladzijde en wel naar de zinsnede hierachter vermeld op bladz. 61 regel 25 en volgg.

[2] Oeyewacter ofte Meer.

boven de stadt laegen, te weeten drie oirloch scheepen, 3 ponten ende ettelijcke jachten van sGraevenwaert gecommen. Ten selven daege werden de quartieren gemaeckt ende bleeff tregement van Noorthollant met 6 vaen ruyteren opde westsijde vande stadt ontrent de brugge, ende Sijn Ex^tie met alle het voorder volck ende ruyteren begreep sijn quartier opde oostsijde vande stadt opde Hoenderberch, ende de suytsijde werde alleen met wachten beset ende bewaert. Desen dach schooten die vande stadt eenige schooten met groff geschut, sonder nochtans merckelijcke schaede. Ten selven daege werde de capteyn Rollé op een temeraire schermutsinge (droncken sijnde) geschooten. Noch begonst men op te werpen de plaetsen totte batterie inde Betuwesche sijde, welcke beraemt was, aende noortoost sijde vande stadt, te weeten dat men van over waeter beschieten soude seeckere muyr aenden voet van tvalckhoff, van trondeel aen tveer aff, totten houck toorn toe, ende vuyten Oeye, de hoender poorte mette muyre totten selven houck toorn toe. De redene waeromme men het daer begreep was, om dat de Waele soe laech was, dat men om den houck drooch voets gaen konde tott aenden lappen toorn ende de kaye toe, ende mitsdien seer bequaem aen de bresche commen. Des nachts volgende dede Sijne Ex^tie drie velt stucken te lande achter de stadt om brengen naer den Hoenderberch toe, ende om bequaemer tgeschut inde Oeye te krijgen dede des nachts noch voor bij de stadt tegen stroom op trecken ses ponten met geschut, ende vier dannloopers met ammunitie, daer op die vande stadt seer schooten, sonder andere schaede te doen, als aff te schieten een oor van een stuck geschuts, ende een mast van een pont. Des daechs te vooren was de stadt gedaen op eyschen, dan gaven die van binnen voor antwoort dat sij meerder gewelt sien wilden, eer sij de stadt konden over geven. Desen nacht soe retrancheerde Sijn Ex^tie hem opden Hoenderberch soe sterck dat hij buyten vrese was.

Den xviij^en en dede men niet besonders dan volmaecken de brugge die over t'Oeyewaeter geleyt werde, om redenen dat die elcke reyse te corte bevonden werde, twelck toe quam om dat die vande stadt tsluysken buyten de Hoenderpoorte leggende geslooten hadde, daer door twaeter soe seer rees, dat de brugge telcken reyse drijvende werde. Ten selven daege werde inde Betuwe 3 halve canons op lant gestelt ende achter de schantse van Knotsenburch om gebracht tot achter den dijck toe, omme des nachts gebracht te worden inde batterie die boven de schantse inde Betuwe op geworpen was. Des nachts werde tsluysken voorsz. aen stucken geslaegen, sulcx dat t'Oeyewaeter weder begonst off te loopen. Ten selven nacht

werde de galgenberch ten suytwesten vande stadt leggende innegenomen ende geretrancheert, waernaer daer ses vendelen voetknechten quaemen logeren. Noch werden eenige loopgraven op geworpen tusschen den Galgenberch ende de Hoenderberch, waermede men belette dat de viant niet meer buyten de poorten en konde commen. Voeren noch voorbij de stadt opwaerts eenige scheepen met swalpen ende deelen gelaeden, sonder dat die vande stadt hem eenige schaede met haer schieten deden. Noch werde opgeworpen twee plaetsen totte batterie inde Oeije, ende de gabions daer geset.

Den xix^en werden de batterien inde Oeije voorts gemaeckt ende de gabions gevult, mitsgaeders de batterien inde Betuwe, inde welcke oick tgeschut gebracht werde. Voorts werde noch eenige quantiteyt van tonnen met cruyt, op waegens achter Knotsenborch om gebracht, omme boven de stadt weder in scheepen gedaen, ende daernaer gevouchelijck vuytgelevert te werden. Ten selven daege arbeyden die vande stadt seer aen de noortsijde vande Hoenderpoorte, overmits sij nu genouch saegen datment aldaer meende aen te grijpen. Van gelijcken delffden sij een gracht in de voet vanden Valckhoff, van boven aff tot onderen toe recht achter trondeel aen tveer, omme sulcx t'oopen vande stadt met tselve rondeel vande beraemde bresche aff te retrancheren, waer vuyt men vermoede, dat sij een deel van de huysen achter tValckhoff inde valeye staende, meenden te abandonneren, indien men aldaer een storm aen bracht. Die van Knotsenburch schooten altemet naer de geenen die van binnen aen de Hoenderpoorte arbeyden, dan en lieten daer omme haer wercken niet. Ten selven daege quam oick eenich volck inde Oeye logeren, die haer loopgraeven naer de stadt begonsten te maecken. Noch quaemen in tleger de Raeden van Staete. Voorts sond Sijn Ex^tie een trompetter aen de stadt om die nochmael op te eyschen dien voor antwoort gegeven werde, dat hij op s'anderen daechs te negen vuyren weder soude commen, ende men soude hem antwoort geven. Des nachts werde voorts de batterien opgeworpen inde Betuwe.

Den xx^en werden de batterien volmaeckt te weeten inde Oeije tot xvij stucken geschuts, ende inde Betuwe tot 12 stucken. omme bresche opde voorsz. plaetse ende oost vande stadt te schieten. Werde nietemin de trompetter gesonden aende stadt om antwoort, dien geseyt werde dat Sijn Ex^tie inde stadt soude schicken eenigen omme te handelen, ende sij souden weder vuyt schicken gijselaars daer tegens, twelck bij den trompetter niet al te recht gerapporteert sijnde, sijn inde stadt gesonden Risoirt, de Heere

van Meynerswijck ende Captn. Lambert, ende sijn weder vuyt gecommen den Vendrich van Gilvijn ende de Lieutenant van Snaeter ende een van wegen de burgers, dwelcke bij Sijne Ex^tie commende, heeft men haer gevraecht haer meyninge, daerop sij verclaerden egeen last nochte commissie te hebben, dan dat men handelen soude mette geenen die in stadt waeren, daer Sijne Ex^tie op seyde tselve te wesen ongehoort ende tegen de reputatie van sijn leger, dat hij oick sijn volck egeen last gegeven en hadde. Waernaer hij heml. dede wech leyen ende goede chiere aendoen, ende sont den trompet nochmael aende stadt, dat sij commissie voor haer volck omme te handelen souden vuyt senden, ofte sijn gijselaers (mits weder hebbende de hueren) weder souden vuyt senden. Dan naerdat sij hem wel twee vuyren opgehouden hadden ende het opden avont ginck, seyden dat sij te saemen spreecken ende opden anderen dach noch twee burgemeesters vuytsenden souden met commissie, twelck Sijn Ex^tie verstaende, gaff last dat men alle het geschut des nachts inde batterien soude brengen, omme op morgen vrouch te moogen schieten, ende sondt de trompette weder aende stadt omme sijn gijselaers weder te hebben, dan en lieten die vande stadt de gijselaers niet gaen, maer sonden noch twee gedeputeerden aen Sijn Ex^tie hem biddende op te willen houden met schieten, tot smorgens ten negen vuyren toe, ende sij souden vrouch senden eenigen met last omme te handelen. Des nachts werde alle het geschut geplant ende bereyt omme te schieten, werde noch een cleyn schantsken gemaeckt ten westen vande stadt tusschen tquartier van Noorthollant ende de stadt, ende een loopgraeve ten oosten vande stadt tusschen de Opburgsche [1] moelen ende de stadt. Ten selven nacht vertoonden hen eenige paerden vanden viant opde heyde, daerover een alarm inden leger quam, dan werde mits heur vertreck terstont geslist.

Den xxj^en quaemen noch vuyte stadt drie gedeputeeeden, daer onder den burgemeester Vlaeming, met commissie op hen ende de anderen omme met Sijn Ex^tie te mogen handelen, ende commende in communicatie versochten veel poincten, te weeten generaele abolitie ofte remis van alle voorgaende acten, voorts een kercke voorde papiste religie, noch seecker aendeel inde convoijen, omme te vervallen alle de schaeden vande stadt, noch dat sij voorde oude schulden op dese tijt niet en souden moegen gemolesteert werden. Item dat men heml. laeten genieten soude de vrijheyt

---

[1] Dit woord, in het manuscript gedeeltelijk doorgehaald en overgeschreven, is daardoor eenigzins onduidelijk geworden. Waarschijnlijk zal men „Ubbergsche molen" moeten lezen.

van haer privilegien, ende dat sij met garnisoen niet en souden werden beswaert, met noch eenige andere pointen. Daerop heml. vergundt werde de generaele vergevinge, met t'onderhout van haere privilegien, dan werde alle de reste affgeslaegen, ende daer voor gestelt dat sij getracteert souden worden als andere steeden onder de gehoorsaemheyt vande generaliteyt staende, mits dat men de stadt tot geliefte ende vereysch vanden noot soude voorsien van garnisoen, ende belangende de soldaeten dat sij vuyt trecken souden, als sij daer inne gecommen waeren, met vendelen, waepenen ende begagie. Welck accoort inde stadt gedraegen sijnde werde geapprobeert, dan overmits den avont te seer verloopen was, werde bedongen dat sij op morgen vuyt trecken souden, ende Sijn Ex^tie soude tsijnder verseeckering 300 man mogen inde stadt op 't Valchoff senden. Twelcke achtervolgende trocken des avonts inde stadt de guarde van Sijn Ex^tie, de compagnie van Graeff Philps, ende de compagnie van Milord Borris.

Opden achternoen werde vuyt de Graeve seeckere schooten met groff geschut geschooten, soe men vermoet, om te beteyckenen datter ontset voor handen was, maer twas te laet, ende oick hadde men advertentie dat Verdougo daer was met ontrent thien vaen ruyteren, ende 2200 oft 2300 voetknechten. Ten selven daege quam in tleger den Graeve van Hoohenloo, mitsgaeders de vaen ruyteren vanden ritmeester Donck [1].

Den xxij^en ontrent acht vuyren begonst de viant vuyt te trecken, ende trocken vuyt drie vendelen, te weeten tvendel vanden heer van Geleyn, van Snaeter ende van Weert, sterck ontrent 300 man, ende waeren bij Sijn Ex^tie geaccomodeert met 30 waegenen, omme haer vrouwen, kinderen ende bagagie op te laeden, ende werden naer de Graeve laten trecken, waernaer Sijn Ex^tie mette sijnen inde stadt quam, ende alder verstont men dat de burgers mette soldaeten oneens waeren geweest, twelck oirsaecke was, dat men de stadt soe creech, die inder waarheyt heel sterck is, ende mogelijck niet dan met groot verlies van volck en soude hebben konnen gekregen werden, mits welcke men God te meer behoort te loven, wiens werck dit alleen is, gemerckt de sterckte vande stadt sulcx was, dat men met cleyn volck ons lichtelijck daer vuyt conde gehouden hebben. Ten

[1] De Ritmeester Johan van Donck was sedert verscheidene jaren in dienst van den staat. (Zie de Inleiding, bl. cxv in de aanteekening.) Met de kompagnie van 100 karabiniers, die hem in 1592 gegeven werd (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1599, bl. 14), nam hij in 1597 deel aan het gevecht bij Turnhout; hij werd daarbij zwaar gekwetst en overleed kort daarop aan de gevolgen zijner wonden. Zijne vaan ruiters werd aan Thomas van Stakenbroek gegeven. (Id., bl. 129.)

selven daege trock alle onse ruyterije, mits tgebreck van voeragie weder inde batterie. Inde stadt werde bevonden een dubble canon, drie halve canons, een slange, ende xxj cleyne stucken alles van metael, ende noch 11 ofte 12 cleyne ijsere stucken, ende ontrent 8000 pont pulvers toecommende de stadt, soe sij seyden, ende eenige lasten rogge toecommende den Coning. De stadt was van binnen noch tamelijcken bewoent, doch de huysen boven veel door geschooten ende geruineert. Belangende het poinct vande oude schulden was geseyt dat men sien soude, als men inde stadt quam, te maecken dat sij die op termijnen betaelden. Ten selven daege quaemen meest alle de scheepen aen de kaeye vande stadt, ende werde het geschut weder inde ponten gedaen ende mede aen de stadt gebracht. Des avonds schooten die van Knotsenburch ende de oorloochscheepen seer van triumphe.

Den xxiij^en en werde niet besonders gedaen, dan gedelibereert opde gelegentheyt ven tleeger, te weeten off men dat opbreecken, ofte noch te velde houden soude, ende op wat exploict, daer inne voorgeslaegen werden Steenwijck ende sHertogenbosch. In t'een werde geconsidereert de sterckte vande plaetse, de laecheyt ende natticheyt van tlant twelck veel daegen scheen te vereyschen, dat dese laeten tijt niet en mocht lijen. In dat van sHertogenbosch werde geconsidereert dat Verdougo binnen de Graeff was met tamelijcken macht, in vougen dat hij ons vertreck vernemende soe haest daer soude konnen wesen als wij, ende off inde stadt commen off onder de stadt hem logeren, ofte ten minste te rugge blijvende, ons leger grotelijcx incommoderen, ende misdien maecken dat men veel daegen tottet exploict behouven soude, twelck de aenstaende winter mogelijck niet en soude lijden, beneffens dattet niet geraetsaen en was, alle de voorleden victorien met een honteuse retraicte te besmetten. Bleeff nietemin tleger geheel leggen daer het lach, sonder dat op tvoorgaende yet geresolveert werde. Ten selven daege werde de oude magistraet binnen Nieumegen gecontinueert totte ordinaris verkiesdach toe, twelck is den ij^en Januarij alle jaers, ende deden de burgemeesters heuren behoirlijcken eedt dienvolgende in handen van Sijn Ex^tie ende de Raeden van Staete. De redene waeromme dit geschiede is, omme daer mede te eviteren alle wederwraeck, die mogelijck de vuytgeweeckenen in magistraet commende souden gebruycken.

Den xxiiij^en hebben de reste vanden magistraet, soe raeden als andere officiers vande stadt den eedt van getrouwicheyt gedaen, ende is alle het voetvolck vande stadt opgetrocken, ende weder gepasseert over de brugge inde Betuwe, ende voorts gedelibereert wat men doen soude, tleger op-

breecken, ofte noch yet aengrijpen. Dan en konste dien dach noch niet gearresteert werden. Ten selven daege werden de stucken vanden Overste Schenck (die bijnaest twee jaeren van te vooren een aenslach op Nieumegen hebbende ende misluckende, ende voor de stadt verdroncken sijnde, naer sijn doot gequartiert werde, de stucken ter stadt vuyt gehangen, ende naederhant affgenomen ende inde peeckel geleyt, opdat hij langer duyren soude) weder bij een geleyt in een kiste, omme daer naer begraeven te mogen werden, ende in een huys, alle man ten thoon gestelt.

Den xxv^{en} Octobris werde de resolutie genomen dat men tleger opbreecken soude, ende begonst men de patenten te depescheren op alle compagnien. Ten selven daege werden de drie halve canons inde stadt gevonden daer vuyt genomen ende bij de batterie vande Generaliteyt gevoucht, om redenen dat dselve bij den Prince van Parma daer gelaeten waeren, ende de stadt niet thoe en quaemen. Ten selven daege geboot Sijne Ex^{tie} dat men alle de ketenen vande stadt (daermede alle straeten soe cleyn als groot voorsien waeren) affnemen ende vuyten wech brengen soude, ofte hij soude se doen affnemen ende wechvoeren, achtervolgende twelcke men begonst die alomme aff te nemen. Werde mede last gegeven, datmen de twee halve canons in Knotsenburch staende mede scheepen ende nederwaerts brengen soude, soe om dselve, die seer verloopen waeren, te doen repareren, als om datse daer nu niet van noode waeren. Van gelijcken verwachte men een halve canon vuyt Sgraevenwaert die tvoorleden jaer daer gebleven was. Ten selven daege arriveerden tot Nieumegen die van de Almiraliteyt van Suythollant, omme op tstuck vande convoyen ende licenten, in dese stadt te heffen, ordre te stellen.

Den xxvj^{en} Octobris werde tlichaem vanden Oversten Schenck met groote pompe begraeven, gedraegen bij vier ritmeesteren ende gevolcht bij Sijn Ex^{tie} ende noch ses graeven, mitsgaeders alle de Oversten ritmeesteren ende capteynen hier sijnde, ende werde geaert in de groote kercke recht voor thoochoutaer. Noch werde alle de burgeren den behoirlijcken eedt affgenomen op tValckhoff. Voorts werde de twee halve canons vuyt Knotsenburch gescheept, mitsgaeders die van Sgraevenweert ende daer naer voeren de ponten nederwaerts naer Oosterhout, omme des anderen daechs voort naer Dordrecht te vaeren. Voorts werde ordre geschickt dat de reste van tvolck naer heur garnisoenen raeckte.

Den xxvij^{en} Octobris vertrock Sijn Ex^{tie} van Nimegen naer Rheenen, omme soe over Vuytrecht naer den Haege te commen. Vertrocken van gelijcken alle de reste vande scheepen naer Gornichem, omme haere goederen ter gedes-

tineerde plaetsen te ontlaeden, ende naer huys te gaen. Ten selven daege arriveerde alle het geschut tot Dordrecht omme aldaer op gescheept te werden.

Den xxviij[en], xxix[en] ende xxx[en] was Sijn Ex[tie] te Utrecht ende Leyden, ende quam den lesten Octobris inden Haege.

Inde maent November werde den Ritmeester Schleyer gecasseert, met de geheele vaene leggende tot Nieumegen om verscheyden ongehoorsaemheyden, bij den selven Ritmeester tegens den Raedt van Staete ende Sijn Ex[tie] gepleecht ende insonderheyt, omdat dselve noyt eedt op sijn commissie als ritmeester en hadde willen doen, ende evenwel de vaene nu ettelijcke jaeren beleyt hadde.

In dese tijt waeren bij den Keyser verscheyden gesanten gecommiteert om eenige pays tusschen dese vereenichde Nederlanden ende den Coning van Spangien te middelen. Dwelcke in tlaeste deses jaers tot Bruyssel bij den Prince van Parma sijnde, ende met hem gesprooken hebbende, hebben versocht pasport om in Hollant mede te mogen commen, twelck haer ontseyt is tot verscheyden maelen, om redenen dat men achte dat haer legatien alhier egeen vrucht en souden konnen doen, maer datse alleen streckte om ons voor een tijt in slaepe te wiegen, opdat den Coning van Vranckrijck sulcx in twit blijvende, te bequaemer bij den Spangiaert soude mogen onderdruckt werden. Opdat dan tselve niet en soude geschieden heeft men oick hemluyden aengescreven dat sij eerst in Vranckrijck ende Engelant mosten trecken, ende sien wat conditien van pays aldaer waeren te becommen. Ende middeler tijt werde alhier beraetslaecht, off men den Coning van Vranckrijck eenich voetvolck soude te hulpe senden, volgende sijn versouck ofte niet. Item off men den hartoch van Bouillon (die Astenay ingenomen hadde, ende daer weder belegert was vanden Hertoge van Lorreyne) eenige ruyteren soude te hulpe senden. Twelcke alle beyde sulcx geresolveert sijnde, te weeten den Coning te assisteeren met 20 vendelen voetknechten, ende den hertoge van Bouillon met ses vaenen ruyteren, heeft men alle gereetschap daer toe laeten maecken, de capteynen vercoosen ende hem sulcx aengeseyt. Tot tbeleyt van tvoetvolck naer den Coning werde gecommiteert Graeve Philps van Nassau, ende onder hem den Colonnel Balfour over de Schotten, ende over tpaertvolck naer Sedain te senden werde gecommitteert den heer van Barchon. Ende met dese nieuwe beginselen van oirloge, ende de toerustinge van dien werde doorgebracht de reste van dit jaer 1591 [1].

---

[1] . . . Daneben haben wir nicht umbgehen mugen, E. L. freundlichen zuerkennen zu geben,

ANNO 1592.

Int beginsel van den jaere 1592 werde de toerustinge ende secours naer Vranckrijck dapper gevoordert ende aengedreven insonderheyt bij die van Hollant ende Seelant. In vougen dat den xx^{en} Januarij tot Rotterdam, Schiedam ende Delffshaven, bij een quaemen thien vendelen Schotten, mitsgaeders de vendelen van den Graeve Philps van Nassau, Jan van Egmont, Sax, Lijnen, ende Villers, daerbij haer vervougen soude de compagnie vande guarde van Sijne Ex^{tie} als de wint soude dienen dvoorsz. 15 compagnien werden in scheepen geleyt, omme sulcx opden wint te wachten, ende de garde lach inden Haege, ende quam oick eyntelijck te Delfshaven. Dit volck bleeff aldus inde scheepen bij malcanderen totten ix^{en} Februarij toe, sonder dat sij oyt eenige goede wint konden verkrijgen, ten welcken daege sij (overmits de sieckten die seer onder hen bestonden te ontsteecken) weder vuyte scheepen gescheyden sijn, ende sijn verdeelt door de steeden van Dordrecht, Delft, Leyden, Rotterdam, Schiedam, de Goude, ende den Haege omme te verluchten ende te refraischeren ende den bequaemen wint te verwachten. In Zeelant laegen den selven tijt mede vier compagnien veerdich omme naer Vranckrijck mette anderen te gaen.

Den v^{en} Februarij vertrock Sijn Ex^{tie} vuyten Haege naer Utrecht, Overijssel ende Gelderlant, omme soe tot Nieumegen opden landtdach (die de Gelderschen aldaer geleyt hadden) te weesen, die men den xvij^{en} Februarij begonst te houden, op tpoinct wat en hoe veel de Gelderschen voortaen souden contribueren tot onderstant vande gemeene saecken, alwaer veel swaericheyden gedebatteert, maer weynich tot nut geresolveert werde.

Inmassen die Herrn Generale Staten geresolvort sein sechs hundert Deutscher Reuter, under dreyen Rithmeistern und ein Regement 1500 Deutscher Knecht starck alle vor vier monadt Langk an zu nemmen, undt in Dienst zu gebrauchen, derogestalt das sie alle so woll zu fuesz als zu Pferde gegen den frueling gereidt sein solten. (Brief van Maurits aan Jan den Ouden, van den 18den November 1591. — Archief van Z. M.)

Tot Nieumegen sijnde werde beraempt een exploict te doen op thuys te Batenborch daer den viant inlach, tot welcken eynde vuyt Sgraevenweert tot Nimegen gebracht werden drie stucken geschuts, dan mits thooge waeter ende den vorst bleeff tselve te rugge.

Den xxij^en^ Februarij ginck tvoorsz. volck weder tscheep om naer Vrankrijck te gaen maer commende ontrent den Briele mosten aldaer mits den wint draeyde, ende contrarie viel, blijven leggen, alwaer sij bleven totten xxviij^en^ des achternoens ten twee vuyren toe, ten welcken daege alle de scheepen met tvoorsz. volck ten Maese vuyt liepen, ende quaemen den eersten Maert te Diepen aen lant (wesende de vier Zeeusche compagnien aldaer eenen dach te vooren gecommen) alwaer sij met groote verlangen gewacht sijnde seer feestelijcken ontfangen sijn. Te meer omdat den Prince van Parma over ettelijcken tijt aldaer mede gecommen was om Roan te ontsetten, ende te dien fynen al ettelijcke cleyne steeden den Coning affgenomen hadde. Dan hoorende de compste van ons volck, heeft hem gehaest te vertrecken over de Somme, tsij door vrese van den selve, ofte dat hij sulcx al te vooren door tgebreck van vivres ende vouraige geresolveert was, ofte om den Conings volck oick te doen scheyden.

Den xxvij^en^ Februarij vertrock Sijn Ex^tie^ van Nimegen naer Thiel, Bommel ende Heusden, ende quam den lesten derselver tot Breda.

In tbeginsel van dese maent gecommen sijnde de tijdinge dat de hertoge van Lorreynen sijn beleg van Astenay obgebroocken hadde, sijn de voorsz. ses vaenen ruyteren derwaerts gedestineert, in tlant gebleven.

In tbeginsel vande maent van Maerte hadde Sijn Ex^tie^ ontrent Breda doen commen verscheyden ruyteren ende voetknechten in meyninge daer mede een exploict te doen, om den Prince van Parma soe weder vuyt Vranckrijck te doen commen, ofte te dwingen ten minsten een gedeelte van sijn volck te rugge te schicken.

Ten selven fynen vertrock de Graeve van Solms den xj^en^ Marty des avonts vuyt tlant van Walcheren, met veel scheepen volck ende ander gereetschap, meynende te overvallen de stadt Sluys in Vlaenderen, dan overmits seeckere disordre, en luckte tselve niet, sulcx dat hij weder te rugge moste.

Den xiiij^en^ Marty vertrock Sijn Ex^tie^ vuyt Breda, sterck ontrent vier duysent man soe te paert als te voet, ende nemende sijn tocht op Turnhout vertrock des anderen daechs naer Westerloo, ende voorts rechts door naer Maestricht, alwaer sij quaemen tusschen den xvij^en^ ende xviij^en^ des nachts meynende de stadt te beclimmen. Dan doordien de ladderen te cort waeren, ende het soe duyster was dat de cavalerie het voetvolck naulijckx

wijcken conde, isser eenige disordre gecommen, daer door die van binnen het gewaer werde, ende den alarm terstont dapper maeckten, twelck Sijn Ex^{tie} siende dede het volck weder aff trecken, daer op die van binnen dapper met groff geschut schooten derwaerts sij tmeeste gerucht hoorden, ende troffen eenigen die sij doot schooten, treckende Sijn Ex^{tie} met alle tvolck weder naer Breda toe, ende aldaer tvolck gelicentieert hebbende naer heure garnisoenen is den xxiiij Marty weder inden Haege gecommen.

De gesanten vanden Keyser pasport ontseyt sijnde als voorsz. is, hebben door haer importuyn aenhouden verkregen dat eene van heml. inden Haege soude mogen commen, omme te verstaen de redenen waeromme men haer legatie niet en wilde admitteren, daerop sij al in Februario gesonden hebbende den Baron van Reyd, ende hij nu lange tijt inden Haege gewacht hebbende opde vergaderinge der Staeten Generael van dese geunieerde Nederlanden, is hij opden xxvij^{en} Marty in volle vergaederinge vande Staeten Generael gehoort, wesende een deel van sijn propositie dat sijn metgesanten mochten herwaerts commen ende gehoort werden. Daerop hem egeen besonder bescheet voor die tijt gegeven en is maer genomen rapport elcx aen haer principaelen.

In dese maent van Maerte sijn verscheyden commissien om volck aen te nemen vuyt gegeven, te weeten van vier vendelen pionniers elcx van 50 coppen. Noch commissie aen Sijn Ex^{tie} om sijn vaen ruyteren te versterckcn met 50 lancien, ende sulckx brengen op 170 lancien, noch commissie aen den Graeve van Hohenloe van 100 lancien, noch gelijck commissie aen Graeff Philps van Nassau van 100 lancien, ende de compagnie van Donck die maer van 45 paerden was, versterckt op hondert.

Inden beginne van April is noch commissie vuytgegeven aen Elcke Oensta Vries om een vaen ruyteren van hondert lancien op te rechten, mitsgaeders commissie aenden Soene van Dierick Vijch [1] om een vendel voetknechten op te lichten van 150 hooffden. Sijn voorts bij die van Hollant vuytgesonden brieven aen alle Capiteynen op haer repartitie staende,

[1] Diederik Vijgh, Heer tot Soelen, Amptman van Thiel en de Neder Betuwe, kreeg in Januarij 1589 zijne aanstelling tot Kapitein over een vendel voetknechten van 300 man. (Commissieboek van den Raad van State, van 1588—1591, bl. 91. — Zie ook het Eedboek op den 3den Februarij 1859; Rijks Arch.) Deze kompagnie, die alle anderen verreweg in sterkte overtrof, werd in April 1592 op zijn verzoek in tweeën verdeeld, en het eene gedeelte ter sterkte van 150 hoofden werd gegeven aan zijnen zoon Jonker Joost Vijgh (Commissieboek id., van 1591—1599, bl. 16 verso), die in 1598 bij het beleg van Geertruidenberg sneuvelde. Dat is het vendel, waarvan Duyck hierboven spreekt.

omme haer te verstercken achtervolgende de lijsten bij hen overgesonden. Van gelijcken heeft Sijn Ex^tie een acte gegeven aen Joncheer Gerrit van Warmeloe drost van tsallant, omme 100 paerden carabijns aen te nemen met conditie dat hij die tegens het volgende jaer soude moeten brengen op lanciers. Voorts is alle gereetschap gemaeckt van geschut, affuyten, cruyt ende scherp, omme tselve met een seer groot apparaet, ende meer dan inden voorleden jaere, weder te velde te mogen brengen, daer toe oick alle saecken haer sonderling aen lieten sien.

Den xj^en Aprilis werde den Baron van Beydt weder inde Generaele Staeten geleyt, ende hem gegeven antwoorde op sijn voorgaende propositie. Te weeten datde Heeren Staeten nu lang genouch bemerckt hadden, datter egeen pays en waere te maecken, dat alle handelinge van pays altoes dese landen seer schaedelijck waeren geweest, ende dat men onder dien altoes getracht hadde dese landen te overvallen, allegeerende daertoe alle de exempelen, ende insonderheyt vande laeste voorgaende handelinge binnen Oosteynde, te welcken tijde men de groote vloot scheepen opde landen sont beneffens dat men nu soe diep inde onderhandelinge met Engelant ende Vranckrijck was, dat men sonder haer ende anderen die bij ons interest souden lijden, niet alleen geen pays maecken, maer oick van pays niet handelen en mochte. Waeromme de Staeten oick de legatie tot nochtoe niet en hebben konnen admitteren ofte verlooffen omme te kommen, nochte alsnoch niet en mogen. Twelck hem gegeven sijnde bij gescrifte is gebeeden getrou rapport van desen aen sijn meester te doen. Voorts hebben de Staeten hem doen schencken een goude keetinge van 1800gulden, hebbende twee aenhangende goude penningen, d'eene van t'ontset van Leyden ende d'ander vande Spaensche vloot, die hem gepresenteert is den xiij^en.

Dan is bij hem gerefuseert, in vougen dat de Staeten Generael (om hem eenichsins te vereeren) hem hebben gedaen defroijeren, ende nam soe aen de Staeten Generael als de Raeden van Staete sijn adieu den xxviij^en ende is soe vertrocken.

Den xviij^en April vertrock Sijn Ex^tie vuyten Haege met eenige vande Raeden van Staete in Zeelant, omme te beslichten de swaericheyt die sij luyden maeckten in consenteren totte extraordinaris oncosten vanden toecommenden veltleger deses jaers, mitsgaeders dat sij trachten thaeren particuliere prouffijten te trecken eenige contributien vuyt Vlaenderen, beneffens noch eenige andere swaericheden op tstuck vande Almiraliteyt ende anders bij heml. gemaeckt. Ende op t'aenhouden van Sijn Ex^tie is aldaer geconsenteert inde voorsz. extraordinaris oncosten, maer en consten d'andere

poincten niet eyntelijcken affgedaen werden, ende quam alsoe Sijn Ex^tie weder inden Haege den iij^en May.

Den xviij^en Aprilis quaemen de hertogen van Parma ende de Mayenne met al haer volck wederomme te Neufchastel omme Rouen eyntelijcken te ontsetten, ende deden soe veel dat sij den xxij^en daer eenige waegens met vivres inne brachten, dan daer naer innegenomen hebbende Caudebeck, is den Coning met alle sijn macht gecommen ende heeft heml. den pas van achteren beslooten, alwaer oick gevallen sijn verscheyden schertmutsingen, op een van welcke den Hertoge van Parma door sijn arm geschooten is, ende is voorts aldaer benout geweest eenige daegen, totten x^en May toe ten welcken daege hij over de reviere gepasseert is omme te konnen commen naer Parijs ende alsoe hem ende sijn leger te salveren dan den Coning is soe geweldelijck op de laeste gevallen dat hij een groot deel van dien geslaegen heeft, ende gekregen wel 4000 paerden soe dienst als waegen paerden ende meest alle de bagagie ende seer veel muylen met cofferen gelaeden waerdich wesende alle de bagagie ende peerden, over de 150000 ducaeten, ende heeft den Coning hem voorts vervolcht van achteren op den wech naer Parijs.

VAN TBELEG VAN STEENWIJCK.

In tbeginsel vande maent van Meye begonst men alle gereetschap te maecken omme weder te velde te trecken in t'aennemen van scheepen, vuytsenden van patenten ende gereetmaeckinge van tgeschut ende alles dat tot een leger behouft.

Den iiij^en May overvielen de garnisoenen van Bergen op den Soom thuysken te Sgravenwesel vast bij Antwerpen.

Den xix^en May vertrock Sijn Ex^tie vuyten Haege naer Utrecht alwaer hij ettelijcke daegen bleeff ende middeler tijt begonst het volck te marcheren, te weeten die tscheep waeren mette scheepen van ammunitie naer Amsterdam ende de reste naer de Veluwe.

Den xxiij^en vertrock Sijne Ex^tie vuyt Utrecht naer Harderwijck ende quam van daer den xxiiij^en tot Swol, ende ettelijcken scheepen met soldaeten tot Hasselt.

Den xxv^en quaemen tot Swol seer veel ruyteren ende knechten die ten selven daege aldaer haer rendevous hadden.

Den xxvj^en vertrock Sijn Ex^tie met alle het volck te paerde ende te voete van Swol, nemende mettet volck den pas door Swartesluys, ende sendende alle de carriage door Geelmuyden, doende dselve aldaer twaeter passeeren ende soe commende voorbij Vollenhoven, ende quaemen sulcx des avonts logeren te Colderveen. Ten selven daege quam Graeve Willem van Nassau met 21 vendelen Vriesche voetknechten logeren tot Oosterwold. Ten selven daege quam een deel vande scheepen met vivres ende ammunitie gelaeden tot Bloxiel.

Den xxvij^en quam Sijn Ex^tie met alle sijn volck opde heije tusschen Steenwijck ende Havelt stellende aldaer alle sijn volck in slachtordre, ende vont aldaer den Graeve Willem voorsz. met sijn voetknechten, dan overmits het te laete was dien avont te quartieren voorde stadt, is met alle het volck gaen logeren in t'oosteynde van Havelt, naerdat hij met ettelijcke paerden de stadt hadde geweest besichtigen. Tee selven daege arriveerden noch meer scheepen te Bloxiel.

Den xxviij^en trock Sijn Ex^tie met alle het voetvolck vuyt Havelt op ende ginck logeren opde hoochten besuyden vande stadt, bij hem hebbende 21 vendelen Vriesen, 10 Engelschen, 8 van Groenevelt, 7 van Brederode ende acht van Dorp, laetende de ruyterien tot 16 vaenen toe binnen Havelt vande welcke 2 vaenen alleen in sijn quartier werckten. Ten selven daege begonst het leger vande voetknechten sich te retrancheren tegen die vande stadt, ende quaemen veel schuyten in de vaert van Steenwijck, tot opde schoote van een canon naer aen de stadt, tot bewaernisse vande welcken ten westen ende noortwesten vande stadt gesonden werden de regementen van Brederode ende Dorp. Brederode legerende besuyden de vaert ende Dorp benoorden. Ten selven daege schooten die vande stadt eenige schooten met grooff geschut ende verthoonden haer buyten de vestingen dan niet voorder commende dan op ofte aen haer contrescharpe.

Den xxix^en heeft men een brugge over de vaert gemaeckt, ontrent de schoote van een valckonet vande stadt overmits die van binnen den ouden brugge (die al wat te naer lach) den xxvij^en des nachts verbrandt hadden. Voorts volmaeckte men de voorsz. transcheen, arriveerden noch meer schuyten, ordonneerde men de quartieren vande cavalerie, ende besichtichde men de stadt. Ten selven daege quam in tleger den heere van Famars, ende hielde die van binnen haer seer stille, sonder veel te schieten, dan alleen vier ofte vijff schooten met een valckonet, niet tegenstaende eenigen van 't volck van Sijn Ex^tie de stadt geheel naer quaemen ende met groote hoopen tcooren onder stadt liepen snijden omme hutten aff te maecken,

sonder datmen weet waeromme sij soe stille waeren, ten waere sij sulcx deden om haer cruyt te spaeren. Inde stadt waeren tusschen de 800 ende 900 soldaeten soe men konst verstaen, ende 80 carabijnen. Middelertijd van desen tocht van Sijn Ex[tie] werde het geschut vuyt Dordrecht in ponten te scheepe gedaen ende gebracht voor bij Arnhem de Isele aff naer Campen ende arriveerde aldaer te saemen opden xxviij[en] ende xxix[en]. Die van Vrieslant hadden te Bloxiel gesonden 7 stucken geschuts ende verwachteden noch 4. (Was van gelijcken van heurentwegen te Bloxiel een tamelijcke competentie van cruyt ende scherp.) Desen daege doorde aencompste vande schuyten begonst het leger beter te hebben van vivres ende insonderheyt van bier, daer aff sij twee daegen groot gebreck gehadt hadden, overmits alle boeren vande dorpen daer men passeerde, ende oick rontom Steenwijck al eenige daegen vante vooren verloopen ende gansch met al haer beesten ende haeven (door bevel vande overicheyt soe men vermoet) opgeruympt waeren. Voorts was het desen dach een seer grooten doorgaenden regen die tvolck van oirloge seer incommodeerde. Ontrent den avont trocken vuyter stadt ontrent 40 carabijn ruyteren met twee gedeckte waegens, langes de wech die ten noortoosten door de marasche vuyte stadt leydt, sonder dat men weet off dselve in den nacht weder inne gecommen sijn. Desen wech en was noch niet beslooten, eensdeels dat men meende dat dselve mits sijn leechte niet en was om gebruycken, ende eensdeels dat men mits den marasche over beyde sijden leggende daer quaelijcken bij commen conde, ten waere men die wel twee mijlen inde hoochte onderginck, welcke marasche mede oirsaecke waeren dat men de stadt in t'oosten ende noorden niet en besloot met volcke ofte leger, maer werde ten oosten alleen met ruyteren wacht beset.

Den xxx[en] continueerde den regen die des anderen daechs ende voorgaende nachts gevallen was seer hardt ende veel waerdoor bijnaest alle de wegen onbruyckelijck werden, daer over men seer veel horden ende ander rijs daer inne moste werpen om die te repareren insonderheyt den wech naer de verlaeten ende Giethorn. Ten selven daege trocken alle de ruyteren logeren te Giethorn, om alsoe naerder bij de hant te wesen ende beter vourage te hebben. Des achter noens omtrent halff twee vuyren quaemen die vande stadt met ontrent 50 paerden ende 100 voetknechten vuyt ende lieten haer aensien als off sij een vuytval hadden willen doen, ende overvielen twee soldaeten te voet die haer onverdachtelijck te naer aen de stadt begeven hadden, daer aff den eenen gevangen ende den anderen ter doot toe gequetst werde, doch en quaemen sij soe wijt vande

stadt niet, off men const haer met een musquet inlengen vande stadt aff, daer over het ongeraeden was voor de onsen haer te advanceren. Nietemin quaemen eenige carabijns van Marcelis Bax, die tegens hen schertmutseerden, ende werden oick eenige van heml. gequetst sonder nochtans een yemant doot te blijven. Doch quam daer naer bevel omme te vertrecken (overmits het alte schaedelijck voor de onsen was soe naer onder de stadt haer te begeven) daer over sij te rugge trocken elcx op haar wacht, sonder dat die vande stadt dselve oyt dorsten volgen, jae sonder dat de onsen vertrocken schooten alle de voetknechten haer musquetten inde lucht aff, te kennen gevende dat sij niet en sochten dan d'onse in haer geschut te trecken. Eyntelijcken siende die vande stadt dat d'onse niet te naer en quaemen trocken weder inde stadt, naerdat sij wel twee vuyren vuyt geweest hadden. Ten selven daege werden seer veel cleyne schantscorffen gemaeckt om des nachts te mogen approcheren twelck oick soe wel geexploicteert werde dat men aen de oostsijde vande stadt op den houck vanden berch een tranchee maeckte ende logeerde 5 vendelen knechten ontrent twee steenworp vande stadt, daer die van binnen den ganschen nacht op schooten sonder nochtans merckelijcke schaede te doen. Van gelijcken werde geapprocheert ten westen op twee oirden noch wel soe naer onder de stadt, daer die van binnen niet op en schooten, als off sij van dat wercken niet gewaer en hadden geworden. Met dese trancheen werde belet dat die van binnen niet meer vuyte stadt en mochten, nochte oick meer breecken aen de Westpoorte, die sij te vooren den cap heel affgebroocken hadden ende van meyninge waeren totte wallen toe te slechten. Werde noch ten selven daege ordre gestelt om veel horden te doen maecken tot bereydinge van den wech.

Den lesten werden alle de waegens last gegeven rijs ende stroe te haelen omme den wech naer de verlaeten ofte scheepen te maecken, die men mits den regen niet meer gebruycken en conde, ende schooten die vande stadt seer veel vuyt. de stadt met musquetten. Immers quaemen inde morgen stont op d'oostsijde met eenige paerden vuyt meynende de onsen vuyte trancheen te jaegen, dan werden soe met musquetten gegroet dat sij weeder te rugge trocken ende begonsten het gat, dat sij besijden de poorte in de walle gemaeckt hadden, omdat haer poorten gevult waeren, weder toe te werpen. Ten selven daege in den morgen stont quaemen twee waegens in de stadt door de maraschen, dan werde op den middach den weg in t'oosten vande stadt met 8 vendelen Vriesen beset ende daer door den inne ende vuytcompste langes dien wech benomen, sonder dat

die van binnen yet wes besonder deden dan eenige schooten, sonder schaede te doen, schieten. Des nachts daer aen brachten de Vriesen haer loopgraeven tot bijnaest een boochschoot aen de oost poorte, ende de Engelschen de haeren suydewaert vuyt tot heel naer aen de grachten. Van gelijcken werden de loopgraeven in twesten vande stadt genaerdert. Ten selven daege op den avont viel een stuck wals vande stadt aff bewesten de Suyt (Oeninger) poorte, ende soe men vermoet berste een stuck vande twee metaelen stucken die inde stadt waeren (om dat een stuck metaels buyten de stadt gevonden werde). Van voorsz. 2 metaele stucken en schoot het grootste niet dan 6 pont ijsers. Beneffens waeren noch in de stadt eenige ijsere stucxkens.

Den eersten Junij quaemen elff vande Vriesche stucken in tleger 9 van $\frac{3}{1}$ $\frac{6}{2}$ batterie [1], ende 2 van thien pont ijsers. Werden terstont dvoorsz. 2 stucken te lande gedaen. Alle tgeschut vuyt Hollant quam te Bloxiel. Opden avont quam een vuyte contrescharpe vande stadt loopen, recht op de loopgraeve vande Engelschen die ten suytoosten heel naer bijde stadt lach, tsij omme tvendel te nemen ofte de loopgraeve te recognosceren, immers liep tot aen de loopgraeve toe, ende sloech met een haeck naer tvendel daer hij een stuck aff creech, ende quam niet tegenstaende alle het schieten weder inde stadt. Des nachts werde een loopgraeve gemaeckt vast bij de Oeninger poorte ten suyden vande stadt heel naer de contrescharpe bij de Engelschen, item genaerdert de loopgraeven ten westen vande stadt bij de Vriesen ende oick bij tregement van Brederode, item gesterckt ende geretrancheert op den wech naer Steenwijckerwolt, daer tregement van Dorp lach. Noch werde ten selven nachte aen de westsijde vande stadt inde trancheen gebracht dvoorsz. twee stucken van thien pont ijsers, omme daermede schaedeloes te schieten seeckeren waetermoelen buyten de Woltpoorte staende ende maelende, daermede die van binnen waeter inde grachten maelden.

Den ij[en] Junij schoot men mette voorsz. 2 stucken ontrent 40 schooten, eenigen opde voorsz. waetermoelen ende oick eenigen door de huysen vande stadt, ende werde de moelen schaedeloos geschooten. Ten selven daege werde alle het geschut te Bloxiel in praemen geset om naer tleger te brengen, ende werde alle tVriesche geschut [2] op tlant ende sijn affuyten geset, ende gebracht op den wech ter sijden de vaert ofte Aa. Noch quam tenselven

---

[1] Deze uitdrukking beteekent: 9 stukken van batterie (belegeringskanons), namelijk drie heele en zes halve kartouwen.

[2] Hier is in het manuscript en marge aangeteekend: $\frac{3}{1}$ $\frac{6}{2}$ (drie heele en zes halve kartouwen.)

daege in tleger de compagnie vanden Heere van Famars haer logerende bij tregement van Brederode. Des nachts te vooren ende ten selven daeges werde opgeworpen een fort benoorden de groote wech vande Oostpoorte in tvlacke velt, omme soe den toeganck inde stadt te besluyten ende voorts te naerderen den wech vanden galgenberch. Des selven daeges, gelijck oick van te vooren, trocken alle de vendels opde oostsijde vande stadt opde wacht bij daech in vollen tochtorden, daervan wel eenige maer niet besonders gequetst werden. Des nachts werde inde loopgraeven gequetst in sijn been Francois Vere, ende sijn broeder in sijn arm, met noch een lieutenant doot.

Den iij^{en} Junij werde ten noorden van tvoorsz. schantsken naer den galgenberch toe een schantsken geleyt, doch noch niet commende aenden wech vanden galchenberch. Item werde beoosten het quartier van Dorp ende benoorden de stadt noch een schansken opgeworpen, naer den galgenberch toe; maer oick noch aen den wech niet commende. Noch werden ten selven nacht de loopgraeven alomme genaerdert ende van t'oosten ende westen naer tsuyden verlengt. Ten selven daege quam alle tgeschut vande generaliteyt in tleger met alle sijn toebehoiren. Van gelijcken quaemen in tleger de Raeden van Staete, ende overmits noodich bevonden was ten oosten vande Oeningerpoorte op te werpen een catte, is dselve aenbestelt met seeckere conditien Mr Joost, ingenieur van Vrieslant [1] voor 1600 gulden, mits datse binnen ses daegen moste gemaeckt wesen, daeraff den vierden den eersten daech loopen soude. Achtervolgende twelcke dselve catte des nachts daeraen begonnen is.

Den iiij^{en} heeft men dapper begonnen te arbeyden aende catte voornt. ende oick genaerdert ende verlengt de loopgraeven in tsuyden, ende gesterckt een loopgraeve voor de catte, omme de arbeyders te mogen beschermen. Ten selven daege werde alle het geschut vande generaliteyt te lande gestelt, tot 36 stucken van batterie alles op sijn affuyten. Daeronder waeren 13 heele canons ende 23 halven, beneffens waeren noch te lande gestelt 3 veltstucken ende 2 mortiers, welcke alles opde rijde gestelt werde opde wech van twaeter. Ten selven daege vertrock den Raedt van Staete weder vuyten leger naer Bloxiel. Des avonts werde in t'optrecken vande wacht naer de trancheen gequetst den vendrich van Brienen.

---

[1] Meester Joos Mattheeusz. ontving zijne commissie als Ingenieur in Friesland den 7den August. 1586. (Commissieboek van Leicester, bl. 101 verso.) Bor (XXIV, bl. 627) noemt hem »Mr. Joost Mattheusz. van Aelst, anders genaemt Viego Kasse-mat, tanderen tijde geweest en gebruikt bij den Oversten Sonoy «.

Den v[en] werde seer gearbeyt aende catte ende oick genaerdert de trancheen ende verlengt naerde Oeningerpoorte, ende schooten die van binnen niet besonders dan met musquetten vuyter stadt, insonderheyt des avonts in t' optrecken vande wacht, ende overmits onse ruyterie te Giethoorn alle te mael lach, heeft sijn Ex[tie] ontrent sijn tente laeten rechten twee hooge vierbouten[1] omme daer mede te baecken de ruyteren indien het noot mocht wesen. Voorts heeft men begonnen te mineren tot twee plaetsen, d'eene recht voor de catte naer de Oeningerpoorte ende d'andere beneden ontrent het bolwerck vande Geestpoorte, welcke twee mijnen men meent te trecken onder de contrescherpe door tot aende grachte, ende daer naer oick ist noot over de grachten inde walle. Op den avont quam ons volck op de wech vanden galgenberch in t'noortoosten vande stadt, daer op die van binnen vuyt haer contrescherpe een vuytval deden, heel starck, meynende degeenen die daer noch onbeschanst waeren te slaen. Dan soe de Vriesen ende Engelschen inde trancheen aende oostpoort leggende haer op maeckten als off sij mede een aenloop wilden doen ende soe die van binnen de pas van weder te mogen commen, affsnijden, sijn die van binnen weder gekeert sonder yet besonders vuyt te rechten, daerover des volgenden nachts de selven berch beschanst werde. Ende naerdien eenige advertentien in tleger gecommen waeren, dat den viant wel een aenslach mochte maecken, om onse ruyteren, die alles tot Giethoorn sonder eenich voetvolck laegen, op een nacht op te lichten, is ten selven daege tselve quartier geretrancheert, eenige bruggen opde avenuën gebroocken, ende daer laeten commen ontrent 100 schutten van Bloxiel om de wacht te houden.

Den vj[en] heeft den Oversten Dorp volck noch een fortken gemaeckt over de westsijde vanden galgenberch, in tvelt omme sulcx te beletten datter niemant vuyt noch inne en soude mogen commen. Ten selven daege werde alle tgeschutt gebracht op de horden in tquartier van Brederode, bewesten de stadt, tot een musquet schoot naer de stadt. Voorts werde mette voorsz. twee stucxkens van thien pont ettelijcke schooten door de stadt ende huysen geschooten. Des nachts hingen die vande stadt eenen op, aen de roede van een moolen heel hooch, opdat men hem soude konnen sien, ende men vermoet dattet een spye was van onsen tweegen in de stadt sijnde.

Den vij[en] werden des middernach daechs 25 stucken geschuts voor bij de stadt gevoert langes de suytsijde, ende gebracht ten suyt oosten vande

[1] Stangen om vuursignalen mede te geven.

stadt tot een musquetschoot naer de stadt: te weeten 8 heele, 15 halve canons ende 2 veltstucken, met welcke twee veltstucken men noch ten selven daege vuyt de trancheen schoot eenige scheuten opde stadt moelen staende besuyden vande capelle, omdat men meende dat sij die toebereyt hadden om musquettiers bij noot inne te logeren. Men schoot oick eenige scheuten door de huysen. Ten selven daege, omdat men sach dat de catte qualijck hooch genouch wesen soude, omme te commenderen over de wallen, heeft men dselve van nieus den mr. aenbesteet, omme noch vijff voeten hooger te maecken dan tvoorgaend besteck, twelcke hij belooffde op donderdach toecommende op te leveren. Des nachts daer aen werde te westsijde vande stadt geplant (boven de voorsz. 2 stucken van thien pont) eenentwintich stucken batterie, te weeten thien schietende recht naer t'oosten ende 11 schietende naer t'noortoosten, omme bresche te maecken op seecker halff bolwerck leggende achter de heyligeest kercke [1]. In tsuytoosten vande stadt, werde noch gestelt een veltstuck ontrent 100 passen besuyden dselve batterie, maer om dattet bedorven was en rechte tselve niet vuyt.

Den vij[en] werden seer genaerdert de loopgraeven soe in t'oosten als westen vande stadt, ende verhoocht de catte.

Den ix[en] werde beoosten vande stadt opgeworpen twee batterien ende volmaeckt in t'oosten vande stadt, d'eene van thien stucken schietende in t'noortwesten, ende d'ander van 14 stucken schietende in t'noorden, omme daermede te oepenen de suytsijde van een Ravelijn leggende voorde Oostpoorte, ende voorts de cortine vande wal streckende besuyden tselve ravelijn, opdat de catte taemelijcken hooch sijnde in beyde de breschen soude mogen commenderen. Ten selven daege werden eenige schooten opde stadt ende door de huysen geschooten, ende des nachts werde inde batterie aen de oostsijde ende in tnoortwesten schietende geplant 10 stucken te weeten 4 heele ende 6 halve canons, ende voorts seer gearbeyt aen de catte, ende aende oostsijde recht voor tvoorsz. ravelijn gegraeven tot in de contrescharpe. Desen ende eenige daegen van te vooren brack de viant seer veel huysen aen de walle de daecken aff, omme te voorhoeden onse vierwerck. Ten selven daege quam een boer vuyte stadt overloopen ende bracht tijdinge, datse van binnen niet stercker en waeren dan

[1] Hierbij is weder in marge aangeteekend $\frac{4}{1}$ $\frac{6}{\frac{1}{2}}$ $\frac{4}{1}$ $\frac{7}{\frac{1}{2}}$, waarmede de schrijver heeft willena andui-den dat van de 10 eerste stukken 4 heele en 6 halve kanons en van de 11 laatsten, 4 heele en 7 halve kanons waren.

ontrent 700 soldaeten, dat mede de Duytschen met de Waelen niet seer wel eens en waeren, ende dat die van binnen van beyden sijde haere walle tegen de catte affdolven ende retrancheerden.

Den x^en werden ettelijcke schooten met onse veltstucken opde stadt geschooten, des nachts te vooren was den viant op wech sterck ontrent 300 mannen, ende meynden inde stad te commen dan gecommen sijnde van Couvoorden tot op een mijle naer aen ons leger, sijn sonder oirsaecke verschrickt geworden ende wech geloopen. Ten selven daege des middaechs is eenen commen loopen vuyte contrescharpe vande stadt bewesten de Oenigerpoorte, ende aengeloopen tot op onse loopgraeven, heeft aldaer affgeruckt het vendel van hopman Wederspan Vries Captn., ende is daer mede in de stadt geloopen. Ondertusschen schieten die vande stadt soe seer met musquetten ende roers vuyt datter niemand boven kijcken en konde, ende soe die tvendel genomen hadde wederkeerde naer de stadt, vielen noch ontrent 20 soldaeten vuyte contrescharpe omme hem te secunderen waert noot. Voorts werde toebereyt de batterie opde suytoostsijde, ende gemaeckt de beddinge, ende daerinne gevoert een deel cruyt, scherpen ende waeter. Des nachts daeraen werde inde selve batterie aen de suytoostsijde gebracht 11 stucken te weeten 4 heele ende 7 halve kanons, ende noch achter de catte gebracht 3 stucken.

Den xj^en quam de vaen ruyteren van Wermeloe in tleger, ende werde de catte gebracht bijnaest tot sijne hoochste en daerop gestelt dvoorsz. 3 stucken, te weeten 2 drielingen ende ½ canon, ende voorts soe daer als in andere batterien gebracht eenich cruyt ende scherp. Ten selven daege werde te lande gedaen het opperste deel van den lijmstang [1] ofte van den toorn van Johan van Cornput, welcken toorn was van hout, de stan-

[1] De benaming van „de lijmstang”, die Duyck overal voor den toren van Cornput bezigt, hebben wij bij geen andere schrijvers gevonden. Van Meteren (XVI, fol. 302 verso) geeft er den naam van „Lijmstaende ofte Kijck in den pot” aan; Bor (XXIX, bl. 627) noemt hem „Schroevenburg”, hoogstwaarschijnlijk een naam, dien de toren van het krijgsvolk gekregen heeft naar de vele schroeven, waarmede de sparren bevestigd waren. Het bouwen van dien toren was een lievelingsdenkbeeld van Willem Lodewijk, door hem aan de Ouden ontleend. Van Reyd, zijn vertrouwde raadsman, is dan ook de eenige schrijver, die er nog met eene zekere voldoening van spreekt (IX, bl. 317.) Reeds in het jaar 1590 was de toren vervaardigd, want in een brief van den 12den November van dat jaar door G. Frinck aan Graaf Jan de Oude geschreven (Arch. van Z. M.) lezen wij:

„Mein gnediger Her Graff Wilhelm hat durch hulf von Capitein Corput een wunderlich grosz werck von holtzeren dennen balcken und sparren uber 100 grosser schuch hoch und umbtrent 37 fusz in vierkant lassen verferdigen umb ein vestung damit zu uberhögen. Es werden ungefiehrlich

gen ter sijden van vueren balcken de binten in tcruys, ende recht eensdeels door gesaechde houten ende eensdeels sparren wesende over de hondert voeten hooch, van binnen gebonnen als in dese figuer [1], hooch in alles 10 solderingen, van welcken nochtans alhier niet dan drie mette cappe hooch 3 voeten gerechten sijn te weeten het opperste eynde. Desen toorn werde daer naer van binnen becleet met eycke plancken, vier op malcanderen geschroeft (gelijck mede alle de binten gescroeft werden) om tegen den musquet schoot vrij te mogen wesen, ende als sij altemael opgerecht is soe staet het onderste op rollen, omme die van een stadt aff te mogen rechten ende alsdan op eenen nacht aen te brengen. Tgereetschap ende houtwerck tot desen toorn te lande gedaen sijnde werde opgevoert ende gebracht achter de catte, dan en conde mits den grooten regen, die bijnaest den heele dach viel, niet gerecht werde, insonderheyt oick gelet dat den volgenden nacht men geheel besich was mette catte voorsz. aen te vollen ende effenen. Van gelijcken werde des nachts de trancheen aen tquartier van Brederoode genaerdert ten noorden, ende schoot men mette twee veltstucken ettelijcke schooten door de huysen vande stadt.

Den xij[en] regende het seer veel tot thien vuyren toe ende begonst doen

---

4000 schrauben darzu gebraucht und hangt eins am anderen. Wan schon etzliche sparren in stücken geschossen werden, so bleibt es doch an einander hangen und kan derentwegen nicht fallen. An jeder seitts ist ein starcker balck und zwischen zweyen balcken seint 7 sparren, Jeder spar ist vom anderen umbtrent 5 schuch und seint mit 4 anderen Sparren Creutzweisz an ein ander geschraubt, und seint 10 boden und Jeder ist 10 schuch hoch, und kommen verfolgende auf ein ander, und auf einen Jeden boden seint ront umbher umbtrint 6 fusz breide mit dannen brederen belegt, umb darauf zu gaen und zu staen. Auf den allerhochsten sol es vur ein musquet schuszfrey gemacht werden, und darauf sullen umbtrent 25 von den besten und behertzten soldaten verordent werden, umb den feindt von den Wehren abzuhalten. Gott gebe das etwas fürtreflichs und fruchtbarlichs damit moge auszgericht werden». De Spanjaarden schrijvers hechten niet veel gewigt aan dezen toren. Nadat Carnero het oprigten daarvan heeft vermeld, zegt hij later eenvoudig: «Pero viendo el daño que la torrè de madera les haçia con su artilleria derivaron lo alto della, matando la mayor parte de los mosqueteros, con lo qual quedo ynutil». (Guerras de Flandes, pag. 278)

[1] De hierbij gevoegde afbeelding is een fac-simile van die in het manuscript.

wat op te claeren, ende alsdoen begonst men den lijmstang voorsz. te rechten, te weeten de drie bovenste solderingen mette cappe ende werde oick gerecht hooch ontrent 35 voeten, ende achter de catte gerecht sijnde werde met sparren ende andere gereetschap bij ontrent 50 mannen gelicht ende gedraegen aen de oostsijde vande catte in de loopgraeve, waernaer de sijde naer de stadt toe met deelen geblint werde, ende soude men dvoorsz. eycken plancken boven brengen, om dselve dicht te maecken. Dan over mits die van binnen, daer op eenige schooten met groff geschut deden, en dorffde niemant meer daer op climmen, niet tegenstaende den toorn niet geraeckt en werde, ende staet te letten dat die van binnen de eerste vier schooten met keysteen schooten, ende de laesten met geslaegen ijser. Ten selven daege werde de beddinge opde catte volmaeckt, ende voorts alle gereetschap gemaeckt omme op des anderen daechs te schieten. Schooten van gelijcken onse veltstucken ettelijcke schooten inde stadt. Des nachts werde Gijstelle overste Lieutenant van Brederode door den arm geschooten.

Den xiij[en] des morgens een weynich naer vier vuyren begonst men te schieten opde stadt met 45 stucken batterie ende 4 veltstucken, daer aff 21 bresche schooten aen den houck van tbolwerck leggende voor de Heiligeestpoorte, ende soe voorts op de west cortine totte Woltpoorte toe, mitsgaeders den suythouck van t'ravelijn leggende voorde selve Woltpoorte, ende secondeerden hier op de twee stucken van 10 pont staende in twesten. Van gelijcken werde geschooten met 21 stucken batterie op de suytsijde van t'ravelijn leggende voor de Oostpoorte ende de cortine vande walle ten suyden vande stadt aff streckende omme soe die van binnen de defentie van t'ravelijn te benemen ende soe daer meester van te werden, ende desen secondeerden twee veltstucken een lutsken [1] achter aff in tvelt staende. Opde catte stonden drie stucken, dwelcke dan aen d'een sijde ende dan aen d'andere sijde langs de wallen schooten, naer beyde de breschen toe. Met alle dese stucken schoot men in de manieren voorsz. drie voleen, ende daernaer dede Sijn Ex[tie] de stadt opeyschen, daer die van binnen op antwoorden, de stadt te willen houden voor God ende den Coning, waer naer men seer heftich begonst te schieten met alle de stucken, dan soe het naemaels scheen met weynich prouffijts, overmits men met over de 5000 schooten niet veel meer van dien dach vuyt en rechte dan alleen de

[1] Een weinig.

parapet affschieten, sonder de walle, insonderheyt aen t'ravelijn voor de Oostpoorte, groote schaede te konnen doen ofte bresche te schieten bequaem om te mogen stormen. De redene was, dat dselve walle heel vol rijs gearbeyt was, waerdoor die niet storten en wilde, ende aen de westsijde, hoewel se wat beter storte, ende conste noch al even wel tselve egeen bequaeme bresche maecken, twelcke Sijn Ex[tie] siende dede op den achternoen ontrent 4 vuyren het schieten ophouden, ende niet dan altemet een schoote schieten totten avont toe, omme te sien offmen soude konnen commen totte sappe. Gheduerende tschieten voorsz. werde de lijmstang voorsz. van binnen met plancken becleet ende daer musquettiers op gelogeert om den viant daer ontrent vande walle te houden, welcke musquettiers oick veel quaets inde stadt deden. Ondertusschen schoot men oick met vierwerck inde stadt doch sonder groot prouffijt. Sijn Ex[tie] hadde op tbegin van tschieten in tleger ontbooden alle de ruyterijen, dwelcke oick quaemen, ende werden in tsuyt oosten vande stadt alle gaeder bij squaederen in slach ordre gestelt ende bleven soe houden tot opden avont toe, ende trocken doen weder naer haer quartier, laetende de behoirlijcke wacht van vijff vaenen in tleger. Opde voornoen soe onse geschut begonst te speelen, soe heeft Francois Vere hem laeten draegen in een stoele in alle de batterien, omme die te besien. Opden achternoen ontrent 4 vuyren werde tvoetvolck in verscheyden slachordenen vuyt gevoert ende rontomme de stadt gestelt, als off men hadde willen een aenloop doen, dan quaemen opden avont weder in tquartier, sonder dat men dien volgenden nacht yet besonders vuyt rechte, dan alleen begonst men te mineren in de loopgraeven aende oostsijde vande stadt, omme soe inde grachten te commen ende die te vullen, ende groeff men mede eenige loopgraeven naerder de stadt, omme vuyte selve rijs over te mogen werpen inde grachten soe aen tvoorsz. ravelijn aende Oostpoorte als aende poincte vande Geestpoorte. Ten selven daege werde noch door de caecken geschooten de Captn. Vaillant, Lieutenant vanden Heere van Famars, ende noch doot geschooten twee Sergianten.

Den xiiij[en] ginck men mette voorsz. graevinge voorts, omme door de contrescharpe te commen, ende werde soe veel gedaen dat men aende oostsijde van t'oostravelijn door de contrescharpe quam tot aende grachte, ende werde doen bevonden dat de viant meest in sijn grachten gearbeyt hadde ende die gediept, ende de aerden van dien opgeworpen achter de pallisade staende beneden in t'opclimmen vande walle, welcke aerde sij mede verhoochden met sacskens ende manden met aerde gevult, omme

daer achter te mogen logeren, als men de contrescharpe soude gewonnen hebben. Des nachts werde dselve delvinge seer gecontinueert ende gemaeckt dat men aldaer tot noch twee plaetsen, mitsgaeders aende poincte van tHeyligeest bolwerck quam door de contrescharpe tot opde grachten. Werden noch eenige schooten soe bij daege als des nachts opde stadt geschooten, mitsgaeders eenige musquetschooten vuyte lijmstang. Noch werde in tleger toegemaeckt verscheyden instrumenten om bedecktelijck ende seecker te mogen gaen aende sappe, ende bewaert te wesen voor twerpen van steenen. Ten selven daege quam Graeff Johan van Nassau den jongen[1] metten jongen Heere van Winnenburch[2] in tleger.

Den xv[en] ginck men mette voorsz. graevinge alomme voort ende begonst men, soe aen t'oost bolwerck, als Heyligeest poincte de aerde vuyte contrescharpe in de grachten te werpen met schoppen, omme soe te prepareren den wech totte de bedeckinge, die men onder inde grachte van meyninge was te doen, omme vrijelijck a la Sappe te mogen gaen, ende om vuyte grachten te doen vertrecken den viant die achter sijn pallisade goet hielt, heeft men aen de oostsijde van tvoorsz. oost ravelijn doen opwerpen inde contrescharpe een batterie, omme twee halve canons te mogen setten, ende daer mede den viant van daer te helpen soe aen tbolwerck als aen de suyt cortine, opdat men, hij verdreven sijnde, te beter soude konnen toe maecken alle de gereetschap die noodich soude mogen wesen, omme te gaen a la sappe. Ten selven daege heeft men door de contrescharpe al voorts gegraeven naer de oost poorte toe, omme soe aen dselve poorte te mogen commen, ende die te doen springen soe het noot waere. Voorts schoot men voor den middach eenige vierballen in de stadt, daeraff den brant wel ontstack, dan werde geblust niet tegenstaende verscheydene schooten met grooff geschut in den selven brant gedaen. Ontrent den middach viel de viant met ettelijcke soldaeten vuyt aen de westsijde vande stadt, omme ons volck te beletten meer in haere contrescharpe te graeven ofte aldaer de grachten te vullen, ende dede soe veel, dat sij twee van onse soldaeten werckende doot sloegen, daer over wederomme eenige groffschooten door de stadt gingen. Ten selven daege waerender drie van

---

[1] Jan de Jonge, broeder van Willem Lodewijk (1561—1623.) Er waren nu vier zonen van Jan den Oude in 't leger voor Steenwijk. (Groen van Prinsterer, Arch., 2de Serie, I, p. 193.)

[2] De baron van Winemberg en zijn zoon, neven van Graaf Jan de Oude, waren Ambassadeurs van den Keurvorst van de Paltz. In een brief van den Franschen gezant te Londen, van den 15den Augustus 1592, aan Jan den Ouden, Graaf van Nassau geschreven, wordt van hun verblijf daar ter stede met grooten lof gesproken. (Arch. van Z. M.)

tregement van Brederode die door de grachten tegen de wallen aen de westsijde vande stadt opliepen omme die te besichtigen vande welcken twee ongequetst weder affquaemen. Des nachts te vooren waeren ettelijcke persoenen inde stadt gecommen soe men vermoede, omdat inde marasche ten noorden vande stadt eenige schoenen gevonden waeren met eenige witte brooden, daer door men desen nacht de schiltwachten heel dicht in t'marasche stelde. Ten selven nacht ginck men mette graevinge seer voort, ende deden die vande stadt noch twee vuytvallen, sonder yet vuyt te rechten dan alleen eenigen te quetsen, gelijck sij meest alle nachts deden Noch werde ten selven nachte geleyt een brugge over de Aa heel dicht bij de stadt aen de loopgraeven van Brederode, daer in t'maecken eenige timmerluyden gequetst werden door tschieten vande stadt, welcke brugge naerderhant oirsaeck vande doot van Olthoff ende anderen was.

Den xvj^en^ ginck men mette graevinge voort ende met tvullen vande grachten hoe wel tselve, als met weynich persoenen gedaen werdende, lancksaem voort ginck. Werde voorts ten westen vande stadt, tusschen de voorsz. stucxkens van thien pont ende batterie aldaer staende noch opgeworpen plaetse omme noch thien stucken batterie te mogen stellen, ende dan met alle de stucken te beschieten de Woltpoort inde suytwest houck. Werden voorts inde stadt eenige groffscheuten geschooten. Des nachts daer aen deden die van binnen een camisade op ons volck in tquartier van Brederode inde loopgraeven leggende, ende quaemen met een goeden hoop vuyte Woltpoorte, over de brugge des nachts te vooren bij ons volck over de Aa gemaeckt ende vielen soe inde loopgraeven, daer Captn. Olthoff de wacht hadde met sijn vendel ende achter hen de compagnie vanden Heere van Famars, ende viel den viant met sulcken furie aen dat sij inde loopgraeven doot sloegen den voorn. Capt., sijn Lieutenant, Sergeant ende noch wel 25 van sijn soldaeten, ende noch vande compagnie van Famars beyde de Sergeanten met 8 soldaeten ende noch van beyde de compagnien wel 70 soldaeten gequetst, ende soe den alarm in tquartier aenginck, namp den viant de vlucht naer de stadt toe, alleen een vande heuren doot opde plaetse laetende. Dese faute quam voor een groot deel toe door de slappe wacht die ons volck, soe dicht onder de stadt, inde loopgraeven hielden, waeromme veelen lang te vooren voorsien hadden, dat sulcx geboiren mochte, ende dat den viant sulcx niet alleen bij nacht maer oick wel bij daege doen conde, soe hij alleen de couragie gehadt hadde om een paer hondert mannen vuyt te setten. Desen nacht omme te beeter te verhoeden, dat niemant van Oosterwolt over tmarasche inde stadt commen

mochte, is een vaen ruyteren opde wacht getrocken opde noortsijde vande stadt naer Oosterwolt toe.

Den xvij[en] ginck men met tdelven ende toevullen, toemaeckinge van batterie ende gereetschappe, omme te mogen sapperen voorts, ende omme den viant te beter te doen vertrecken vuyte voorsz. oostbolwerck, heeft men geraeden gevonden het ander deel vande lijmstang te rechten, te welcken fyne men dien dach begonst op te voeren ende aen de oostsijde vande stadt te brengen, in een cleyn schantsken (tot bewaernisse van twerck opgeworpen) alle de materialen ende spanselen tot werck dienende. Des nachts werden drie stucken geschuts gebracht aen de pointe van t'oostbolwerck: te weeten 2 halve canons ende een veltstuck, omme aldaer gestelt te werden ende te beschieten het retranchement bij die van binnen gemaeckt buyten in t'affgaen van haere wallen, mitsgaeders de halve maene die sij daegelijckx maeckten buyten de Oostpoort, omme te beletten, dat men al graevende inde contrescharpe ten noorden vande stadt gelegen niet commen en soude.

Den xviij[en] ginck men met tvoorsz. delven ende vullen voorts, ende hadde men het soe breet gebracht, datter over de dertich persoenen alleen in t'oosten t'effens aerde overwerpen. Werde voorts geprepareert de plaetse totte voorsz. drie stucken. In den morgenstont werden in de stadt vierballen geschooten ende maeckten op een oort oick eenigen brant, doch werde terstont geblust. Ten selven daege werde in tleger gebracht een gevangen ruyter van Couvoerden, dwelcke seyde datter over ettelijcke daegen een vendrich vuyte stadt gecommen was, ende hadde secours van volck geeyscht ende verkregen tot 300 mannen toe, mette welcke hij nu eenige daegen hadde leggen swerven rontomme door t'marasche, souckende de occasie om binnen te mogen commen, dan en hadde die tot noch toe niet connen vinden. Seyde mede dat ontrent 40 ruyteren mette selve op wech waeren, omme hemluyden te convoyeren vande welcken hij gevangen een is, beneffens noch eenen die dootgeslaegen was, ende dat een deel van onse ruyteren de resterende paerden naer reedt die eenige burgeren vuyt Vrieslant naer tleger commende gevangen wech leyden. Ten selven daege werden voorts op gevoert eenige stucken totten lijmstang. Ende in stadt gesonden een tambourijn, omme te vernemen naer eenige gevangenen. Daer op Anthoni de Cochel[1] Gouverneur vande stadt liet weeten 3 soldae-

[1] Anthonio Coquel was Luitenant-Kolonel van het regiment Walen van de la Motte „Hombre de gran prudencia ij soldado muy esperimentado en la guerra" (Carnero IX, 276).

ten te hebben vande compagnie van Famars, ende dat hij te vreden was die te laeten gaen op haer quartier, in gevalle Sijn Ex[tie] wilde beloven onder sijn hant oick mette soldaeten vande stadt quartier te houden[1]. Noch werden op den achternoen eenige vierballen geschooten naer twerck, twelcke die vande stadt benoorden de Oostpoorte buyten de stadt maeckten, doch sonder eenich prouffijt, ende gingen die van binnen even dapper met haer wercken voort.

Den xix[en] ginck men noch mettet delven, graeven ende vullen voort, ende begonst men de beddinge te maecken totte voorsz. drie stuxkens, omme daermede te beletten tvoorsz. werck buyten de Oostpoorte, ende werden in de morgenstont ontrent tselve ravelijn noch een heele ende een halve canon gebracht ende gestelt dat die twee souden beschieten het halve maenken leggende benoorden vande Oostpoorte, ende d'andere twee twerck dat besuyden tselve ravelijn inde voete vande walle gemaeckt was, ende werde dese beddinge soe benaersticht dat men des achternoens mette stucken soude hebben konnen schieten, ten waere het met tmenichvuldige regenen belet hadde gewerden. Ten selven daege quaemen eenige gevangenen vuyte stadt los, ende seyden aldaer verstaen te hebben dat inde stadt geschooten was Graeff Lodewijck vanden Berch out ontrent 18 jaeren, ende begraeven al op den voorleeden Dinsdach. Noch begonst men den lijmstang te rechten beoosten de stadt. Des nachts soe ons volck al naerder groeff, maeckte de viant een gerucht al off hij vuyt vallen wilde, vuyte tvoorsz. halve maene ende dat gecesseert sijnde werde terstont daer naer bevonden dat sij dselve halve maene (daer sij wel vier daegen aan gearbeyt hadden) gansch verlaeten hadden, waerdoor ons volck, dselve innegenomen ende als een loopgraeve voor heur gehouden hebben. Dese halve maene lach recht in t'noortoosten vande stadt. De geenen die daerinne geweest waeren hebben haer schuyte, daer mede sij over de gracht voeren nederwaerts laeten daelen, ende hebben in t'noorden vande stadt een ander halve maene begonnen op te werpen. Des selven nachts bracht den viant een loos alarme in t'marasch, al off sij een boode hadden willen vuyt brengen, dan sijn soe men vermoet wedergekeert naer de stadt met haer boode.

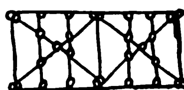
Den xx[en] is men mettet rechten van den lijmstang voortgegaen ende hadde dselve onder (mits sijn breete) ses wielen, te weeten over elcke sijde

---

[1] »Kwartierhouden« — de krijgsgevangenen bewaren en uitwisselen of tegen losprijs (in den regel eene maand soldij) vrijlaten.

drie, ende werde viercant besloolen, gelijck het bovenste, dan hadde mits sijn breede dubbele binten als in dese figure te sien is, totte sevende solderinge toe, wesende elcke solderinge hooch boven den anderen thien voeten. Dese wielen liepen over planeken onderleyt met balcken om vast te mogen loopen ende effen. De plancken waeren gemaeckt als sleeden (die men den eenen achter den anderen mochte leggen, ende weder van achteren opnemen ende voor brengen.

Tbinnenste van desen lijmstang mits sijn brede, werde van binnen gebonnen, ende gestoent met gelijcke sparren ende binten, als in de forme hierbij gestelt, in vouge dat tusschen het buytenste ende binnenste bleeff een solderinge ront om gaende van 5 voeten breete, ende in tmidden, te weeten binnen het binnenste bleeft een groot viercant gat oopen. Dese lijmstang wilde men rechten tot seven solderen toe boven den anderen. Ten selven daege groeven die van binnen sterck aen de nieuwe halve maene buyten de stadt ten noorden inde contrescharpe, ende groeff ons volck seer derwaerts, omme alsoe, de stadt dicht heen omgraeven sijnde, te beletten datter egeen secours inne en soude mogen commen, twelck men verstont noch desen voorleden nacht in t'marasch ontrent een groote mijle vande stadt geweest te sijne. Noch werde desen dach bij Sijne Ex^tie gedisputeert, off men se nochmael soude opeyschen dan niet, ende waeren eenige van meyninge, dat die van binnen opgeeyscht sijnde, mogelijck souden beginnen te handelen, tgeene sij eerst niet en souden hebben willen ofte durven doen. Dese conjecture werde daer vuyt genomen, dat een dach ofte twee van te vooren, den tromslaeger van Brederode naer de stadt commende om eenige gevangenen los te eyschen, alle de vianden die daer aen de walle de wacht hadden, boven op de walle gingen staen met grooter confusie, daer sij naerderhant bijde overicheyt met gewelt aff gedreven werden, ende hier vuyt vermoede men dat sij wel van opeyschen soude willen hooren. Nietemin en begeerde Sijne Ex^tie sulcx niet te doen, als voor hem genomen hebbende die vande stadt egeen appoinctement te doen, dan mits dat sij mosten naer Brabant trecken, ende in ettelijcke tijt niet weder over dese sijde vanden Rhijn

dienen, omme welcke conditie te becommen, hij beter achte dat sij vuyt haer selven quaemen als dat men se opeyschten. Werde voorts seer gearbeyt om den lijmstang te rechten die men dien dach bracht totte vijfde solderinge toe, daer naer die vande stadt eenige schooten met een kleyn stucxken schooten, doch sonder raecken, ende schoot ons volck altemet eens in stadt door de huysen. Ten selven daege werde de grachte aenbesteet gevult te werden twee voeten boven waeter, in de breete van thien voeten van binnen, ende over elcke sijde met een strijckweer vrij tegen de musquet, ende hooch seven voeten. Dese vullinge soude geschieden tegen de poincte van t'oostbolwerck, ende tegen de Oeningerpoorte, omme alsoe ter selver plaetsen vrijelijck te mogen commen a la sappe ende mijne. Des nachts quam daer een vuyte stadt, door tmarasch, ende niet tegenstaende hij vande onsen gevolcht werde quam hij wech. Men vermoet dattet eenen was die met brieven aen Verdougo ginck. Ten selven nacht riepen eenige vuyter stadt wat moecht ghij soe seer graeven, wij sullen ten laesten noch wel een goet appoinctement krijgen.

Den xxj[en] ginck men met tgraeven ende vullen even dapper voort, ende maeckten de Engelschen cleyne vierballen die sij mette hant op de Oeningerpoorte wierpen ende quam daer door den brant in seecker stroe ende ruychten aldaer sijnde ende brande wel een vuyre lang. Van gelijcken wierpen sij den brant op ettelijcke oorden vande walle die met stroe ende mist verhoocht waeren ende maeckten daer mede den brant inne. Wierpen mede gelijck vier in heur retranchement twelcke besuyden het oostbolwerck lach, daer den brant mede inne quam ende branden ettelijcken tijt seer, dan werde ten laesten geblust. Naer desen brant werden ettelijcke schooten geschooten met groff geschut. Des nachts werde een mijle vande stadt een boeren huys aen brant gesteecken, daer tegen die vande stadt weder van haeren thoorn driemael vierden. Men vermoet dat dit vierteecken alleen diende omme te bethoenen dat den boode vanden voorleden nacht overgecommen was. Ten selven nacht wierp de viant ten suyden vuyte stadt in onse loopgraeven ettelijcke potten met vierwerck daermede sij eenige soldaeten aldaer leggende aen taengesicht ende lijff heel verbranden, en sommigen oick de clederen van tlijff doch buyten doots pericule. Ten selven nacht werden (gelijck bijnaest alle nachten) eenige soldaeten geschooten.

Den xxij[en] continueerde men metten vullen ende delven voorsz., ende werde de lijmstang geheel gerechtet tot seven solderen toe, ende voorts windtaesen inde aerde geslaegen omme die voort te winden. Noch werden

de twee stucken, te vooren gestelt omme de noort halve maene te beschieten, gekeert ende gestelt tegen de poincte van t'oostbolwerck. Noch werden gelijcke vierballen als boven geworpen aen seeckere schantskorven staende ten westen van Oeningerpoorte opde walle, die daer door oick den brant ontfingen ende branden geheel claer. Men schoot oick eenige vierwercken inde stadt, dan sonder prouffijt. Van gelijcken schoot men eenige schooten met tgeschut inde stadt. Des avonts werde inde loopgraeven geschooten hopman Willem Willems, sijnde wat beschonken ende ongewapent [1], dan werde levent in tleger gebracht hebbende een dangereuse schoot door tschouderblat tot aenden arm toe. Des nachts werde een deel vanden wech geesplaneert daer men de lijmstang over aenvoeren soude. Te desen daege werde een lydeken gevonden des nachts bij die van binnen vuytgeworpen wesende heel ineptelijck gemaeckt [2]. Voorts viel desen geheelen dach seer veel regen, die alle de wegen volwaeters ende onbruckbaer maeckte, ende belette dat men dien dach niet besonders wercken en konde. Staet daeromme alhier te letten dat door het te seer weeck weder alle de wercken veel slapper voort gingen, als sij anders wel souden gedaen hebben

Den xxiij^{en} ginck men mettet vullen op alle drie de oorden voorts te weeten aen de Geestpoincte, bij Oeningerpoorte ende oostbolwerck, ende werde dien dach soe veel gedaen datmen quam logeren inde punte van tselve oostbolwerck. Men graeffde van gelijcken langes de contrescharpe vande Oeningerpoorte ten oosten op, ende van t'oostbolwercken ten suyden neder ende over de andere sijde ten noortoosten neder. Die van binnen hadden des nachts een stucxken opde walle gebracht ten suyden van tvoorsz. bolwerck, omme daer mede te mogen beschieten den toeganck die de onsen op 't voorsz. oostbolwerck maeckten ende schooten desen dach daer mede ettelijcke schooten, dan werde terstont met ons geschut sulcx belet. Noch begonst men de lijmstang aen de twee bovenste solderingen te bedecken ende vrijen tegen de musquet, met plancken tusschen beyde met aerde gevult. Noch viel het desen dach continuelijck tot des achternoens te vier vuyren toe sulcken grooten regen, al hadde het waeter met backen gestort, waer door belet werde, dat men dien dach niet en konst beginnen te mineren.

---

[1] »Ongewapend« komt meestal, zoo ook hier, in den zin van »ongeharnast« voor.

[2] In de Duncaniana (Kon. Bibl.) komt dit liedeken met het daartegen vervaardigde antwoord, waarvan Duyck op bl. 93 spreekt, voor, onder het opschrift; »Chanson gettee hors Steenwyc par l'ennemy y assige l'an 1592. Et la responce«.

Den xxiiij^en ginck men mettet graeven in vougen voorsz. voort, ende in tvoorder vullen vande grachten, ende begonst men in toostbolwerck te mineren, ende quam men daer inne dien dach ontrent een roede diepte. Middelertijt schoot men altemet eens met groff geschut om de walle vrij te houden. Ende wasser doen eenen die boven vande walle affhaelde een spietse die een vanden viant vuyte hant geruckt werde. Van gelijcken haelde een ander twee sacken vande walle aff bij die van binnen voor blinde boven inde walle gevult, om tusschen beyden door te mogen schieten. Opde naernoen begonst men met 4 stucken inde contrescharpe staende te beschieten de fundementen vande Oostpoorte noch van steen sijnde, ende werden dselve met ontrent 50 schooten wech geschooten, ende meende men de aerde daerop leggende mede te doen vallen, dan overmits de mijne in tbolwerck sijnde, door het droenen seer groote last leedt, ende scheen te willen inne storten, heeft men tselve schieten voorder moeten laeten. Dese batterie was heel naer de stadt als niet dan de grachte tusschen beyden hebbende, ende oick niet genouch geblint nochte bewaert, waer door aldaer geschooten werden 2 connestabels ende 2 bootsgesellen met een soldaet. Ten selven daege sondt den Gouverneur een tambourijn langes de Woltpoorte ende Woltwech vuyte, omme naer eenige gevangenen te vernemen soe sijn bescheet hiel, hoewel sij wel wisten dat wij geen gevangenen en hadden, sulcx datmen vermoet dat hij alleen gecommen was omme te hooren wat in tleger omginck, daerdoor hij oick terstont wederomme gesonden is. Dese confirmeerde de doot van Graeff Lodewijck, ende seyde mede doot te wesen de Captn. Blondel. Des nachts is men mette mijne in t'oostbolwerck seer voortgegaen ende die wel inne gedolven tot twee roeden toe, ende schooten die van binnen wederomme met haer stucxken, op de suytwal staende, eenige schooten in flancque naer den toeganck totte mijne in t'oostbolwerck, doch werden soe seer met musquetten gegroet dat sij tselve stucxken niet meer gebruycken en konsten. Ten desen daege storff vande quetsuere op eergisteren ontfangen, Captn. Willem Willemsz.

Den xxv^en ginck men mettet mineren, toevullen van grachten, ende delven in de contrescharpe seer voort, ende werde de graevinge, inde contrescharpe vande Oeningerpoorte begonnen, gebracht, aende graevinge van t'oostbolwerck, ende oick seer verlengt inde contrescharpe ten noorden vande stadt naer de haven toe. Des morgens vrouch vertrock vuytet leger den Drossart van tSallant met sijn compagnie paerden naer Swolle, overmits den viant aldaer ende onder Hasselt seer veel beesten gehaelt hadde,

om welcke voorder te beletten hij daer gesonden werde. Des morgens werde beneffens eenige soldaeten noch een constabel geschooten. Op den achternoen werde de lijmstang wel 80 passen naerder de stadt gebracht eensdeels gewonnen ende eensdeels geschoven, ende werden alsdan eenige groffschooten opde stadt geschooten. Opden avont vertrocken vuyttet leger ontrent 400 paerden, omme te trecken op de straete van Groeningen ende Couvoorden, ende sien off sij aldaer eenigen viant konsten vuytlocken, ende alsoe eenige gevangenen ofte buyt krijgen. Op den avont begonst het weder te regenen, ende regende bijnaest de heele nacht, tot groot beletsel van twercken. Ten selven nacht viel de viant vuyt en kreech een sentinelle perdue die ten noorden vande stadt opde contrescharpe lach, waerdoor men vermoet dat sij kennisse van t'mineren in t'oostbolwerck gekregen hebben. Desen nacht verliet de viant de fausse braye, ofte retranchement twelck sij besuyden het oostbolwerck achter de pallisade gemaeckt hadden, dan quaemen des anderen daer weder inne. Noch werde op den selven nacht in de schouderen geschooten de vendrech van den Heere van Famars. Ten selven daege quam in tleger de vaen ruyteren van Elcke Oenstae, sterck 20 lancien.

Den xxvj[en] ginck men mettet graeven vullen ende mineren voorts, dan werde een groot deel belet door den regen, die dien dach viel. Desen dach werde de lijmstang eenige passen naerder de stadt gebracht, daer die van de stadt met twee cleyne stucxkens in de straeten gestelt naer schooten, doch sonder raecken. Des nachts vielen die van binnen ontrent 60 mannen vuyt, in meyninge (soe men vermoet) om een boode vuyt te schicken, dan werden te rugge gedreven. Voorts werde dien nacht de lijmstange tot ontrent 300 treeden naer de stadt gebracht, ende begonst men de kelders in de mijne te maecken.

Den xxvij[en] ginck men mettet vullen ende graeven voorts ende werde de mijne bijnaest met sijn kelders volmaeckt. Voorts schooten die vande stadt met kettingen ende ijsers dwers door de lijmstang tot meermaelen toe raeckende verscheyden binten, ende onder anderen oick een houckbint dwers door snijdende, sonder nochtans yemant sonderling te quetsen, dan alleen ons volck daer aff jaegende. Daerop ons volck weder verscheyden schooten in stadt schooten, ende onder anderen oick op den thoorn vande stadt, daer eenige musquettiers vuyt geschooten hadden, naer ons volck graevende benoorden van de stadt in de contrescharpe, waer door sulcx belet werde. Ten selven daege begonst men op te werpen een batterie tot twee heele canons bewesten de Oeningerpoorte, omme daermede aff te schieten

tsteenwerck van de selve poorte staende gansch buyten de walle, ende sulcx toe te vullen de gracht, ende aldaer mede plaetse te maecken, omme te commen a la sappe, werde noch opgeworpen een ander batterie bewesten de voorsz. tot twee ijsere scheepstucken omme neder te schieten in tretranchement dat de viant aen het Geestbolwerck hadde, mits men die laech stellen kan, ende werden twee veltstucken gestelt benoorden het oostbolwerck, omme daermede des vijants walle aen die sijde te beschieten ende de delvers inde contrescharpe te favoriseren. Noch werde in de stadt geworpen tot tweemael toe een antwoorde gemaeckt bij Trillo, op tlijdeken bij die vande stadt vuytgeworpen. Voorts regende het dien dach seer, tot groote verachteringe van ons wercken, welcke bij hen selven niet alte seer voort en ginck. Des nachts werde opde noortsijde vande stadt bij ons volck een alarme gemaeckt, als off den viant daer geweest waer, dan daer en quam niet aff. Desen alarm was daeromme te heftiger omdat men advertentie hadde, dat de viant op wech was om eenich volck ende cruyt in de stadt te brengen (ende oick eenigen tot Havelt toe geweest waeren) dan sijn sonder yet te doen weder gekeert.

Den xxviij[en] werde de mine onder het oostbolwerck met de voorsz. batterie geheel geprepareert ende inde batterie cruyt ende coegels gebracht, ende ginck men mettet vullen ende graeven voort, ende werden bij die vande stadt seer veel schooten geschooten op den lijmstang, ende oick daerop ter doot gewont twee soldaeten, daerdoor men genouch verstont dat dese lijmstang een onnut werck was voor een stadt daer t'minste geschut inne was, ende alleen veel menschen soude om den hals brengen. Hier tegens schoot men weder eenige schooten inde stadt van de catte. Des avonts quam de jonge Graeve van Betfort in tleger. Des nachts wierp de viant van t'oostbolwerck een waegen met vier wielen vuyt, gebonden met veel peckreepen werck ende andere materie, op hebbende eenige musquet loopen, gelaeden met scherp, dwelcke in t'nedervallen van den waegen aff gingen. Dese waegen en dede anders geenen schaede dan een soldaet doot schietende ende noch eenen quetsende, ende de derde onder de waegen gevallen gewaepent sijnde, ontquamt ongeschent. Des nachts werde het geschut inde voorsz. batterien gebracht.

Den xxix[en] Junij begonst men mette voorsz. 2 canons, ende de stucken van de catte te schieten op de Oeningerpoorte de welcke men cortelijck totte waeter toe affschoot, ende werde bevonden dat de viant onder de selve poorte bijnaest gelijcx waeters een groote corps de guarde hadde, wel om te logeren bij noot 100 man, ende nu alleen beset met 14 oft

13 man. Dit corps de guarde ontdeckt sijnde, mosten die daerinne waeren tselve verloopen om tgeschuts willen verlaetende aldaer eenigen die geschooten waeren. Noch werde geschooten met 1 ijser stucxken beneden op tretranchement dat de viant aen den voet van tGeestbolwerck gemaeckt hadde, daer vuyt sij belet hadden dat men aen dat oirt de grachte niet en conste vullen, overmits die van binnen de rijs bij naest soe haest vuyte grachten haelden, als die van buyten die inneworpen. Dan nu beschooten sijnde verlieten sij tselve retranchement, waer door aldaer aen de Oeningerpoorte terstont de grachten gevult werden ende noch dien nacht op beyde de selve plaetsen begonnen te mineren in heuren walle. Noch werde benoorden t'oostbolwerck geschooten mette voorsz. 2 veltstucxkens, langes de strijckweren vanden viant, omme ons volck in tdelven inde contrescharpe aldaer te favoriseren. Noch werde altemet met eenige stucken vuyte batterien geschooten door de stadt ende op den toorn. De mine onder t'oostbolwerck was volmaeckt, dan werde nu bij de Ingenieurs (die te vooren dien aengedreven hadden) gesustineert, dat die tspringende meer schaede dan prouffijt soude doen, overmits datse de hoochte van tbolwerck (die men meest van doen hadde) gansch wech nemen soude. Die vande stadt, soe het scheen, verbaest sijnde, alsoe alle haere grachten verlooren te hebben, ofte eenich ander heymelijck ongemack inde stadt hebbende, sonden opden achternoen ontrent 4 vuyren een tambourijn vuyt met een brieff aen Sijn Ex^tie, houdende dat de Gouverneur, Capteynen, garnisoen ende burgers van Steenwijck wel te vreden waeren met Sijn. Ex^tie in appoinctement te treden, bij alsoe verre het dselve gelieffde heml. eenige gratieuse conditien te presenteren. Daerop geantwoort is, dat sij eenigen souden vuyt schicken, om te handelen, men soude daer tegens weder anderen inde stadt schicken, elck middeler tijt sijn beste doende als te vooren. Voorts schooten die van binnen eenige schooten opde lijmstang. Des nachts sonden die van binnen andere brieven aen Sijn Ex^tie, houdende dattet hem wilde gelieven sijn gijselaers tegens 6 vuyren des morgens voorde poorte te senden, daerop geantwoort werde dat men sulcx doen soude. Ten selven nacht werde bij die vande stadt seer geviert, ende oick ontrent Havelt bij den viant een tegenvier gemaeckt, waer vuyt men genouch verstont datter noch eenige vianden, door de marasche laegen ende swerffden om inde stadt te commen. Ten desen daege wasser een soldaet vande onsen, die tot meer maelen bij t'oostbolwerck opclam daeraff haelende een helbaert, een vierpanne, eenich ijserwerck, ende eenige schoppen. Noch regende het ende was seer weeck weder.

Den lesten deser werden naer de stadt gesonden Pieter van Dorp, Assuerus, ende Buck Capteynen, daer tegens weder vuyt quaemen David du Val, Bernart van Mombeeck ende van Sanden (soen vanden Drost van Harderwijck) Capteynen, dwelck gebracht sijnde bij Sijn Ex^{tie} ende gevraecht wat sij versochten, hebben verclaert gecommen te sijn, omme van Sijn Ex^{tie} te verstaen wat conditien dselve heml. wilde presenteren, daer bij vougende dat sij begeeren souden t'appoinctement van Deventer, daer tegens Sijn Ex^{tie} met veele redenen verclaerde sulcx niet te konnen geschieden, ende dede bij gescrifte stellen eenige articulen, te weeten dat sij met haere bagagie vuyttrecken mochten, verlaetende vendels waepens ende paerden, ende belovende binnen een jaer niet te dienen, ende laetende tot assurancie in handen 3 Capiteynen tot dat sij alles over den Rijn souden wesen, welcke articulen binnen gedraegen sijn bij Mombeeck voorsz. ende middeler tijt dede elck sijn beste, te weten ons volck in t'mineren ende schieten ende sij mede in tschieten, ende werde alsdoen van ons volck aen de mijne geschooten Captn. Schaekel, Sergiant Major van tVriesch regement. Naer den middach quam Mombeeck weder, ende bracht voor antwoort dat soe Sijn Ex^{tie} niet van meyninge en was dvoorsz. articulen te verlichten, ende insonderheyt het articule van niet te dienen, dat sij niet en consten handelen, daer men wederomme op verclaert heeft, dat sij in allen gevalle mosten beloven in een halff jaer aen dese sijde van den Rhijn niet te dienen, twelck dvoorsz. Mombeecke weder inde stadt gerapporteert hebbende, ende weder gecommen sijnde, verclaerden te wesen in eedt ende dienste van den Coning, ende dat sij sulcx doen mosten ende aldaer dienen daert hem belieffde, ende dat sij luyden niet en vermochten in prejudicie van haer meester, haer dienst te limiteren, versouckende dat Sijn Ex^{tie} dat wilde verlichten, dan soe Sijn Ex^{tie} daer toe niet en wilde verstaen, maer eer van meyninge soude wesen alle de andere articulen te laeten glissen, soe sijn sij gelijckelijck sonder yet te doen weder naer stadt gegaen, ende sijn de onsen weder vuyt de stadt gecommen. Ten selven daege quam den Raedt van Staete in tleger. Voorts belaste Sijne Ex^{tie} 16 tonnen polvers te leveren aen Bouviers batterie. Desen nacht regende het seer, ende vierden die van de stadt tot drie verscheyden plaetsen. Op den naer middernacht quaemen eenigen van buyten om met pulver in de stadt te commen sterck ontrent 250 mannen, in drie hoopen door t'marasche naer de stadt toe, vande welcken eenigen geslaegen ende verdroncken sijn tottet getal van 40, ende veelen tot 50 toe gevangen, ende de reste quam in stadt, ofte werden verdreven. Dese waeren te saemen gecommen

van Groeningen ende Couvoerden, wesende gekoosen ende genomen vuyt alle vendelen ende waeren van daechs te vooren commen marcheren van Suytlaren, ende gecommen sijnde ontrent de stadt sijn ondeckt, daerop den alarm aenheffende sijn de laeste ende die den troup niet wel gevolcht en hadden inde vlucht gecommen, loopende soe menigen man soe meenigen wech, ende onderschept sijnde ende vervolcht bij de ruyterie van de wacht, sijn in vougen als vooren verslaegen. Men en weet niet seecker hoe veel datter inde stadt gecommen sijn, doch men vermoet een tamelijck getal, maer niet al te veel, omdat eene van de guyden die vooraen gingen gevangen is, ende dat men meent dat den anderen doot is. Immers en konnen inde stadt over 60 ofte 70 niet gecommen sijn, ende hebben weynich cruyt inne gebracht, omdat die voor gingen daer van ongeladen waeren ende alleen gingen om den wech te ondecken. Dit volck hadde bij hem ontrent 60 leeren sacken met pulver, d'een inne hebbende 12 ende d'ander 14 ofte 15 pont pulvers, twelck sij meest inde alarm aff geworpen hebben. Dese hadden mede des daechs ontmoet 36 schutten die naer Couvoerden gingen, ende wel 4 nachten ontrent de stadt geswerft hadden, sonder daer te hebben konnen inne commen.

Den eersten Julij sijn dvoorsz. gevangenen meest innegebracht ende hier ende daar achterhaelt, heeft men voorts eenige schooten geschooten opt Geestbolwerck ende door de stadt. Op den achternoen sondt den Gouverneur van Steenwijck een tambourijn vuyt met brieven, houdende dat hij vuyt eenige soldaeten des nachts inde stadt gecommen verstaen hadde, dat Sijn Ex^tie eenige soldaeten naer de stadt gedestineert gevangen hadde, versocht derhalven dat sij volgende het quartier met een maent gagie mochten los ende inde stadt gelaeten werden. De sotticheyt van dit versouck geeft te kennen dat hij nootelijck met Sijn Ex^tie wilde gecken, ofte occasie sochte om weder in onderhandelinge te commen, doch dede Sijn Ex^tie hier op antwoorden als sulcx meriteerde, te weeten dat hij meer gevangenen hadde als sij met alle het gelt van Steenwijck sbuden konnen lossen, te weeten over de 120 ende dat de reste van tvolck gemassachreert was, dat hij wel weet dat volck die ongewaepent met amunitie van oirloge in een belegerde stadt trachten te commen egeen quartier en meriteren, nietemin indien Verdougo daeromme scrijft sal hij thoenen sulcken redelijcheyt, dat men hem sal hebben te bedancken. Ten selven daege ende des nachts daer aen werde alle het cruyt inde mijnen gebracht, te weeten inde mijne van t'Oostbolwercke ende die aen tGeestbolwerck, vande welcken de een in t'Oostbolwerck ten selven nacht oick gevult werde, ende toege-

stopt naer behoiren. Dit toestoppen docht veelen te precipitant te sijn, aengesien men den viant daermede occasie gaff omme alle het cruyt te mogen krijgen indien sij daer tegens contremineerden ende de onse ondecten. Desen avont werden eenige schooten op tGeestbolwerck geschooten.

Den ij^{en} Julij werden des morgens eenige schooten geschooten van de catte, voorts regende het totten middach toe seer. Naer middach begonst men mette twee canons beneden de Oeningerpoorte staende, seer te schieten opde selve poorte ende oick op de walle ende tegen den avont begonst men dapper meest met alle de stucken te schieten, soe opt Oostbolwerck als Oeningerpoorte ende Geestpuncte, eensdeels omme weder aff te schieten dat de viant van te vooren gerepareert hadde, als om den viant den alarme te geven ende te beletten dat sij naer de mijnen niet en graeven en souden. Ten desen daege waeren eenige aen de walle van de Geestpoorte daer deselve beschooten was, omme te sien hoe men die soude mogen beclimmen, ende rapporteerden tamelijcken wel tselve te konnen geschieden, ende werden niettemin noch eenige schooten daerop geschooten. Van gelijcken liep een Engels tot op t'Oostbolwerck met een roer, daer over schietende naer de corps de guarde daer inne leggende. Voorts werde mette Colonnellen geresolveert hoe men op des anderen daechs de mijnen doen springen ende tvolck aenleyden souden. Werden voorts meenichte van ladders ende ander gereetschap totten storm in de loopgraeven gebracht om bij nacht aen de walle te rechten, ende voorts alle gereetschap gemaeckt omme des anderen daechs te stormen, ende bevel gegeven aen den Overssten Dorp omme alle sijn volck des nachts in tquartier van Brederode in de loopgraeven te brengen laetende alleen sijn quartier beset. Noch werde des nachts de mijne aen tGeestbolwerck gestopt ende bereyt om te mogen springen. In de mijne aen t'Oostbolwerck waeren 30 tonnen cruyt, ende in die aen de Geestpoincte 12 tonnen. Noch liepen de Engelsen tweemael opde walle van de Oeningerpoorte, ende tot meermaelen opt Oostbolwerck. Des nachts meynde men dat den viant contremineerde, dan overmits den geenen die in de mijne noch was egeen alarme en maeckte bleeff dat aldaer, doch werde naer bevonden, dat sij de aerde boven aff gehaelt, ende aen een halve maene die sij achter maeckten gebracht hadden. Des nachts trock alle het volck vuyt haere quartieren inde loopgraeven laetende de quartieren alleen beset, ende trocken de 20 vendelen Vriesen aen de bresche van t'Oostbolwerck, ende de regementen van Brederode, Dorp, ende Groenevelt aen de bresche vande Geestpoincte, ende de Engelschen aen de Oeningerpoorte, ende waeren eenige van Noorthollant ende Vrieslant

met een werpbrugge in t'noorden van de stadt, omme die in de grachten te mogen werpen, ende opt theeste van den storm oick aldaer de stadt te beclimmen, daer toe aldaer ende op andere meer plaetsen seer veel ladders gesonden waeren. Een gelijcke werpbrugge was tusschen de Geestpoincte ende de Woltpoorte, omme mede op sijn oversienste geworpen te mogen werden.

Den iij[en] Julij meende men des morgens vrouch te 3 vuyren beyde de mijnen te doen springen, ende aan den storm te gaen, dan soe bevonden was dat d'Engelschen seer quaelijcken noch op commen conden, ende dat de bresche aldaer niet seer redelijck en was, heeft men te 3 vuyren daerop begonnen te schieten mette drie stucken van de catte ende de twee heele canons, die bewesten van de catte opde grachte stonden, ende daer op geschooten hebbende eenige schooten, mitsgaeders opde Geestpoincte ende Oostbolwercke, heeft men tusschen 8 ende 9 vuyren eerst doen springen de mijne in t'Oostbolwerck naer dat men aldaer een valschen alarme gemaeckt hadde. Doch soe de viant hem niet seer en vertoende is de mijne aengesteecken, ende heeft seer wel geopereert, ende de bresche laeger gemaeckt, sonder dat men nochtans sien konde dat de viant eenige groote schaede leet. Daernaer schoot men seer met groffschut. Eyntelijck werde noch aengesteecken de mijne in de Geestpoincte, die gansch geen effect tegens den viant en dede maer werp de aerde geheel over ons eygen volck, in vougen dat soe vande slach als aerde over de 100 in onmacht vielen, ende wel 8 doot geslaegen werden ende veel gequetst ende onder anderen Hopman Wabbeen tbeen aen stucken. Met dit springen ende werpen van de aerde werde de bresche weder soe steyl gemaeckt, datse geheel onbequaem was te stormen, in plaetse daer se te vooren geheel bequaem was. Daer was bij Sijn Ex[tie] ordre gestelt dat men terstont naer de mijne gesprongen, den aenval soude doen aen de Geestpoincte ende het Oostbolwerck, ende dat hij een trompet soude senden aen de Engelschen ende oick daer de werpbruggen waeren, omme mede te beginnen, te weeten de Engelschen eerst ende een weynich daer naer oick in t'noorden ende westen van de stadt met de werpbruggen. Den aenval werde wel begonnen aen t'Oostbolwerck, ende seer met roers ende musquetten geschooten, doch noeyt in tgroot ende mette pyckiers getreft ofte gesonseert. Hier en tusschen werde Sijne Ex[tie], in de batterie, van de vier stucken voor de Oostpoorte gestelt sijnde, in de kaecke ofte slincker koene geschooten, met een loot dat sijn crachte verlooren hadde, twelcke hem inde kaecke wel in sloech dan en ginck niet door, maer bleeff daerinne, oepenende de kaecke van binnen

alleen een weynich daer de slach opde tanden gecommen was. Waer over Sijn Ex^{tie} gereden sijnde naer tquartier met intentie dattet beter ware te logeren als te stormen, is vergeeten den trompet aen de Engelschen ofte werpbruggen te senden in vougen dat die niet met allen vuyt en rechten maer haer bijnaest geheel stille hielden. Men dreychde wel een aenval aen de Geestpoincte, dan en conste mette steylte niet geschieden. Den Oversten Dorp die een vande eerste aenvallenden alhier waeren, werde door het dick van sijn been geschooten, dat de pijpe aen stucken was. Eyntelijcken naer lange schieten met roers ende musquetten te weeten, van wel drie vuyren lang, ende eenige particuliere aenvallen bij thien ofte twintich teffens gedaen aen t'Oostbolwerck, ende eenige bij de Engelschen, sonder nochtans in tgroot te stormen, werde goet gevonden in de walle voorts te gaen logeren, waer over de Vriesen gingen logeren in de bresche van t'Oostbolwerck, ende de Engelschen in t'hol van de Oeningerpoorte, omme alsoe des nachts aen de Geestpoincte de saecken mede te mogen prepareren ende de bresche bequaem maecken. De soldaeten mosten met gewelt bijnaest van den storm gehouden werden, twelck naerderhant bleeck, dattet voor ons volck goet was, insonderheyt aen t'Oostbolwerck. In desen gedreychden aenval spilden wij eenich volck, als aen t'Oostbolwerck wel 32 dooden hebbende, ende seer veel gequetst, ende onder anderen Hopman Eysinga in tbeen geschooten, Michiel Haeck Hopman in thooft met een musquet gequetst, Hopman Pieter van Lieuwerden geschooten recht boven sijn mandelijckheyt door het dunne vande buycke, ende werde Hopman Quyrijn de Blau met een steenwerp gequetst. Vande Engelschen werde Captn. Lambert in den arm gequetst, doch alleen een vleesch wonde. Den Colonnel Vere hadde hem niet tegenstaende hij noch niet genesen en was laeten brengen aende bresche, omme te commanderen. Aen de Geestpoincte werden mede verscheyden gequetst, ende alomme meest officiers. De gequetsten waeren in alles al over de 230 mannen, ende van dien veel met steenen gequetst. Die van binnen en gingen hier niet vrij want ons geschut soe dicht ende wel op hemluyden schoot, dat sij selffs naerderhant bekent hebben dien dach over de 100 dooden gehadt te hebben ende veel gequetst. Op den avont werde de Geestcapelle ter neder geschooten, ende die vande stadt noch eenige schooten, op de lijmstang, daer eenige musquettiers inne waeren, doende, sijn de twee bovenste solderingen van dien innegestort. Die van binnen hier mede geheel geswackt sijnde, ende vresende mits de logeringe voorsz. meerder gewelt, sonden op den avont een tromslaeger vuyt, met een brieff, houdende dat ons volck van buyten

geroupen hadden, dat sij noch wel goet appoinctement souden krijgen, mits twelcke sij luyden desen aen Sijn Ex^tie screven omme te weeten off dselve tot sulcx geinclineert was, in welcken gevalle sij met hem souden handelen. Desen tromslaeger werde sijn brieff aff genomen ende terstont weder in stadt gesonden. Sijn Ex^tie antwoorde hier op dat hij van sulck roupen niet en wiste, nochte daer toe last gegeven hadde, ende oversulcx dat niet en gelooffde, niettemin dat sijl. vuyte laeste handeling sijne meyninge genouch verstaen hadden, ende indien sij daerinne wilde consenteren, mochten eenige van de hunnen vuytsenden. Daer sij weder op lieten weeten, dat men op des anderen daechs gijselaers soude senden, sij souden heure selve gedeputeerden wedersenden. Des nachts hier aen ginck ons volck logeeren tot boven op de walle van t'Oostbolwerck, ende planten aldaer twee vendelen, prepareerden mede de bresche aen de Geestpoincte, ende maeckten die bequaem om te stormen.

Den iiij^en Julij des morgens trocken inde stadt Pieter van Dorp, Adelaer, ende Assuerus Capiteynen, ende quaemen vuyt dvoorsz. drie gedeputeerden, denwelcken gegeven sijn dese poincten te weeten dat sij alleen souden vuyttrecken met haer bagagie, verlaetende waepenen, vendels ende paerden, ende beloovende in een halff jaer over dese sijde vande Rhijn niet te dienen, welcke poincten eerst bij Monbeeck in de stadt gedraegen sijnde, ende naerderhant noch eens bij Du Wal, is eyntelijcken op den avont t'accoort gemaeckt in deser vougen, te weeten dat sij op s'anderen daechs souden vuyt trecken verlaetende waepenen vendels ende paerden ende sweeren in een halff jaer over dese sijde van den Rhijn niet te dienen, wel verstaende dat Sijn Ex^tie vuyt gratuiteyt alle de soldaeten haer rappier ende poingart schonck, ende naerderhant oick alle officiers ende ruyteren haere paerden. Tegens dit appoinctement was heel hardt geweest Van Santen voornt., omdat hij niet dan 12 seldaeten van sijne compagnie daerinne en hadde ende dat sijn vendel op een andere plaetse lach, dan most evenwel daer aen. Daer werde groote instantie gedaen, om een Jesuit die men meende dat in de stadt was, die weleer bij de Coninginne van Schotlant geweest hadde, dan verclaerden die van binnen wel een Jesuit te hebben, doch van dien niet te weeten, ende werde desen Jesuit, indien hij bij de Coninginne van Schotlant mochte geweest hebben, vuytet accoort geslooten. Noch was geaccordeert, overmits men verstont dat den lesten Junij wel 110 soldaeten van verscheyden compagnien daerinne gecommen waeren, dat die weder souden mogen gaen naer haer vendels, sonder over den Rhijn te trecken, welck appoinctement oick in de stadt

geagreeert is. Men verstont als nu voor seecker datter geduyrende de belegeringe twee mael volck inne was gecommen, te weeten daechs naer de groote batterie wesende den xiiij^{en} Junij metten Capiteyn Van Sanden voornt. ontrent 170 mannen, ende den lesten des nachts dvoorn. 110 metten Capiteyn Twijckel. Men verstont mede dat den iij^{en} deser over de 100 dooden in de stadt geweest waeren ende daeronder den Capiteyn Hessel, een Lieutenant ende twee Vendrechs, ende noch seer veel gequetst, ende soe voor als naer wel 350 gequetst off doot. Voorts werde ten selven avont bestant van de waepenen vercondicht blijvende elck op sijn wacht.

Den v^{en} Julij ontrent acht vuyren trocken in de stadt de compagnien van den Colonnel Brederode, ende Wevert (dewelcke commandeert de compagnie van Sijn Ex^{tie} in Overijssel), besettende de wachten ende versamelende de waepens, ende op den middach begonsten die van de stadt vuyt te trecken, ende trocken vuyt 560 soldaeten ongequetst ende ontrent 200 gequetst, ende 70 paerden soe ruyteren als officiers ende waeren haer vergunt 100 waegenen, omme haere gequetsten ende vrouwen ende bagagie te vervoeren tot Couvoorden toe. Daer waeren seer veel vrouwen ende kinderen. Noch blevender veel soldaeten inde stadt dwelcke op dese sijde sochten te dienen. Alleer den Gouverneur ende Capiteynen vuyt toogen hebben sij geswooren in een halff jaer over dese sijde van den Rhijn niet te dienen, ende een scriftelijcke acte onderteyckent, ende heeft men de soldaeten mede sulcx doen beloven. Noch belooffdden de Capiteynen terstont met haer volck over den Rhijn te trecken, ende Sijn Ex^{tie} met den Commissaris Claes de Wael, die hemluyden tot daer toe geleyden soude, te laeten weeten de naemen van de geenen die niet over den Rhijn en trocken. Hier naer quam Sijn Ex^{tie} in de stadt, alwaer hem beneffens de waepenen behandicht werden 10 vendelen bij den viant gelaeten, met noch het vendel van Hopman Wederspan, te vooren bij den viant gekregen ende in stadt gebracht. In de stadt werden bevonden twee cleyne metaele stucxkens ende twee ijsere stucxkens, gansch geen pulver, maer ontrent 20 lasten rogge in voorraedt, ende werden door de stadt gedaen opraepen ende bij een brengen alle de coegels ofte scherpen daerinne geschooten, wesende heel veel. Men sach mede dat sij van binnen seer gearbeyt hadden, ende de aerde vuyttet Oostbolwerck meest vuyt gehaelt, daer in de laechte een pallissade door geslaegen, ende noch tselve met een achterwal ofte halve maen van de stadt aff gesneden, in vougen dattet met een aenloop, oft innevallen niet en konste gekregen werden. Maer als men tgeschut opde walle daer ons volck op lach gestelt hadde, en hadden alle

tselve werck, dat nieu ende licht was, niet met allen konnen helpen, nochte beletten de stadt sonder moeyte te krijgen. Noch hadden sij rontomme verdickt haer wallen, doch aen de Oeningerpoorte geen retranchement gemaeckt, nochte mits de laechte van de stadt achter de selve walle konnen maecken. Daer was oick weynich gearbeyt aen de Geestpoincte, in vougen dat als men daer ofte aen de Oeningerpoorte op de walle geweest hadde, aldaer geen besondere resistentie ofte defensie meer en was, twelcke alles de oirsaecke was dat de viant hier vuyt alsoe scheyde. De stadt was van binnen soe geheel gebroocken, ontramponneert ende doorschooten datter niet een huys heel inne en was, ende dattet een miserie was te sien een soe desolaten plaetse. De soldaeten van binnen selffs hadden alles affgebroocken wat sij konden ende aen de wallen gebracht ende daer inne geworpen, ende daerenboven en wasser niet een huys in de stadt dat niet tot meermaelen doorschooten en was, ende veel geheel affgevallen, ende de daecken inne gestort. Voorts hiel men dien dach soe veel als men mocht de soldaeten vuyt stadt, omme alle voorder excessen te voorhoeden. Ten selven daege sterff van de quetsuer den Colonnel Dorp, ende opden avont vertrock Sijn Ex^{tie} weder in tleger.

Den vj^{en} was men meest stille, ende dede men het geschut schoen maecken, ende trock men dat vuyte batterien op tvelt om wech te brengen, ende begonst men weder bijeen te brengen ende vergaederen de balcken, deelen, sparren, ladders ende swalpen, om weder tscheep te brengen. Noch gingen vuyt meest alle gevangenen den j^{en} dezer gevangen op 8 naer die voor t'rantsoen bleven sitten. Ten selven daege quam weder in tleger de vaen ruyteren van den Drost van Sallant. Ende werde voorts geresolveert, dat de compagnien voetknechten die de meeste schaede geleden hadden, souden vuyten leger vertrecken ende ververscht werden.

Den vij^{en} vertrocken dien volgende vuyten leger, de compagnien van Wabbeen, Hedding, Famars, Honthorst, Eysinga, ende 1 Engelsche compagnie. Werde noch een deel van tgeschut aen twaeter gebracht. Noch werde den Oversten Dorp binnen Steenwijck met groote eere begraeven. Voorts werden aenbesteet, om weder op gemaeckt te worden, alle grachten, wallen ende breschien van de stadt, om sulcx die weder in defensie te brengen, ende voorts bescreven eenige boeren, omme alle de loopgraeven om de stadt te commen slechten, ende toe te werpen. In t'vuyttrecken van den viant vuyte stadt werden eenige overloopers gekregen ende van dien te desen daege een gehangen.

Den viij^{en} vertrocken noch vuyten leger de compagnie van Marnix ende

een Engelsche compagnie. Voorts begonst men de grachten te ledigen, de breschien te repareren, ende weder op te maecken ende de borstweringe te repareren, soe aende Woltpoorte, als van daer aff voorbij de Oeninger poorte tottet Oostbolwerck toe, begonsten mede eenige boeren, te dien fyne gecommen, de loopgraeven toe te werpen ende te slechten, werde noch vuytgesonden naer Vuytrecht ende Vrieslant om meer waegens te huyren ende in tleger te doen commen, omme die in de voorder tocht te gebruycken, quaemen oick weder eenige waegens die metten viant naer Couvoorden gegaen waeren. Des nachts ende des anderen daechs regende het seer.

Den ix^{en} ginck men mettet arbeyen alomme voort, ende quaemen alle de waegens van Couvoerden weder in tleger. Quam noch de compagnie van Otto van Poelgeest in de stadt Steenwijck ende vertrock de compagnie van Gistelle vuytet leger. Op den avont quam noch in tleger een deel van de compagnie van Nicola De Leur. Voorts regende het seer, werde noch een deel van tgeschut weder in de praemen geset.

Den x^{en} ende xj^{en} ginck men met t'arbeyen als boven voorts, reedt Sijn Ex^{tie} den xj^{en} op de jachte, ende werde een deel van tgeschut ende scheepen, met twaeter dat de dien fynen opgehouden was, weder te rugge affgebracht tot Bloxiel toe. Des nachts had men een valschen alarm, die bijnaest sonder aucteur begonnen was. Ten selven daege werde noch een overlooper gehangen, ende de anderen bij Sijn Ex^{tie} gepardonneert sijnde, sijn den x^{en} met eenige der voorsz. acht gevangenen vuytgegaen ende naer Couvoorden getrocken.

Den xij^{en} quam een tambourijn van Coevoerden in tleger met brieven van Graeff Frederick van den Berge, daer hij bij versocht pasport om met eenige paerden tlichaem van sijn broeder Graeff Lodewijck op Ulst te mogen senden, mits gaeders een trompet om tvolck vuyt Steenwijck gecommen te beleyen naer den Rijn. Ten selven daege werde Hans den trompetter ten fynen voorsz. naer Couvoerden gesonden. Voorts quaemen in Steenwijck de compagnien van Beresteyn ende Rijswijck. Noch ginck men mette wercken rontsomme de stadt seer voorts.

Den xiij^{en} ginck men met twercken voorsz. voort ende reedt Sijn Ex^{tie} op de jachte, ende quaemen ontrent 100 Vriesche waegens van nieus in tleger, ende werde de reste van tgeschut weder in praemen geset.

Den xiiij^{en} ginck men mettet wercken voorts, reedt Sijn Ex^{tie} weder op de jacht, ende trocken ontrent 200 ruyteren vuytet leger, omme op de strade van Grolle te gaen ende advantagie te soucken. Noch arriveerden in tleger de

compagnien van Holsteijn, Duvenvoorden ende Jaques Meur, ende werde tlaeste geschut tot Bloxiel gebracht.

Den xv[en] ginck men mettet wercken voort ende quam de compagnie van Swieten in tleger. Voorts trocken de 21 vendelen Vrieschen in tvelt omme een waepenschouwe te doen, ende stelden alle haer piecken in drie slach-ordenen ende alle musquettiers ende schutten in verscheyde vleugelen, wesende in alles noch sterck ontrent 2700 mannen, ende quaemen daer naer weder in tquartier [1].

Den xvi[en] des morgens vrouch ontrent 2 vuyren vertrock den Heere van Famars met eenige Ingenieurs, geconvoyeert bij 8 cornetten paerden op de straede van Couvoerden, omme den wech te besien, ende hoe verre men het geschut te waeter soude konnen brengen, ende wat middel datter dan soude sijn omme tgeschut ende andere amunitie voorts te krijgen ende op alle de gelegentheyt goet regard te nemen. Noch quaemen in tleger verscheyden treckpaerden ende eenige waegens. Den xvij[en] des morgens vrouch quaemen in tleger 42 Vuytrechtsche waegens ende noch een Engelsche compagnie, ende trock het regement van Vuytrecht, sterck 7 vendelen in tvelt omme een waepenschouwe te doen ende stelde haer in een breet slachordre, sterck ontrent 700 mannen. Voorts ginck men mette werken om de stadt seer voort, soe desen als de voorgaende daegen ende begonsten nu heel toe te schieten, overmits de borstweringen rontsomme meest opgeset waeren ende men de drie breschien van onderen op nu al tamelijck gehoocht ende opgebout hadde, doch de grachten heel te ledigen sal seer lange tijt van doen hebben, vuyte welcken nochtans genomen werdt de aerden daer men mede bout. Ten selven daege werde seer gedisputeert off men voorder soude trecken ofte obbreecken, daertoe veel oirsaecke gaven de resolutie bij de Generaele Staeten genomen [2] ende de advertentie van de vergaederinge van den viant in Brabant, doch tegen alle desen stont Sijn Ex[tie] seer, niet anders begeerende dan voorts te vaeren.

Den xviij[en] werden gedaen een waepenschouwinge van alle de voetknechten, dwelcke alles bij een quaemen ende haer in slachordren stelden ende de

---

[1] In een paket, getiteld: „Verscheide slach- en togtordres, 1592, 1595 en 1601, genummerd $\frac{107}{181}$ (Gr. Will. Lod., N° 69)”, op het Rijks Archief, vindt men de sterkte, indeeling en opstelling van de Friesche troepen, bij gelegenheid van deze wapenschouwing en van die op den 18den Julij, aangegeven.

[2] Zie omtrent deze Resolutie van de Staten Generaal de hierachter gevoegde bijlage.

Vriesche vendelen maeckten drie slachordren ofte bataillons, elck van 7 vendelen, daeraff t'eerste hadde 76 man in thooft ende 12 in de lengte hebbende alles de piecken in t'midden ende de musquetten ende schutten op de sijde, welck bataillon mette overschietende ende officiers sterck was ontrent 950 mannen, het tweede bataillon hadde 68 man in thooft ende 13 in de lengte, sterck mette officiers ende overschietende ontrent 925 mannen, het derde hadde 58 man in thooft ende 12 in de lengte, sterck mette officiers ende overschietende ontrent 730 mannen, het vierde bataillon maeckten de 10 vendelen Engelschen, hebbende 90 in thooft ende 11 in de lengte, sterck mette officiers ontrent 1030 mannen, het vijffde bataillon maeckten de 9 vendelen van tNoorthollants regement (daerover, mits de doot van Dorpe bij provisie commendeerde den Capiteyn Duvenvoorde) 82 in thooft 12 in lengte, sterck mette offiiciers ende overschietende ontrent 1040 mannen, het seste bataillon maeckten 7 vendelen van tregement van Groenevelt , 70 in thooft 9 in lengte, sterck met officiers ende overschietende ontrent 700 mannen, ende het sevende bataillon maeckten 5 vendelen van tregement van Brederode, hebbende 51 mannen in thooft ende 9 in de lengte, sterck mette officiers ende overschietende ontrent 500 mannen, wesende alle deselve sterck in alles ontrent 5875 mannen, behalve eenige gequetsten ende noch eenige die in tquartier van Noorthollant om tselve te bewaeren, gebleven waeren. Dese regementen naer dat sij haer verscheydentlijcke geexerceert hadden in tdraijen, wennen aff ende aentrecken van de bataillons sonder haer ordre te breecken, trocken op den middach elcx weder naer haer quartier. Ten selven daege quaemen te Giethoorn noch vier vendelen knechten als van Vijch, Pruyt ende Schaeff voor tregement van Brederode ende Willem Thoniszoon voor tregement van Groenevelt, dan overmits men op het vertreck stont, werde gelast tot Giethoorn te blijven tottet leger vertrecken soude. Op den achternoen begonst het wat te regenen ende vertrocken de Raeden van Staete weder naer Bloxiel. Op den avont quam den Heere van Famars mette ruyteren weder ende bracht voor tijdinge dat den wech geheel goet was tot Couvoerden toe, dat men mede tgeschut in praemen conste opbrengen, soo hooch als men wilde, dat oick de gelegentheyt van de plaetse voor Couvoerden heel goet is om een leger te moegen slaen, doch dat den wech, tsij te lande ofte te waeter soe verre is van beneden op tot Couvoerden toe, dat men die in een dach niet wel en soude mogen overvaeren ende oick sulcx is, dat, mits naerte van Goer, Enschede ende Oldenseel alle gaende ofte commende scheepen ofte waegens met een groote escorte souden

moeten een nacht ende een dach geconvoyeert werden, welcke convoyen alle daegen soe om vivres als ammunitie van oirlogen souden te doen sijn ende sulcx ons leger soe soude matteren, dat men noch behoirlijcke approchen, nochte andere exploicten van oirloge wel bequaemelijcken soude konnen doen.

Den xix^en monsterde men meest alle de waegens van tleger, ende werden bevonden 197 Vriesche waegens ende 98 soe Vuytrechtsche als Hollantsche, noch werde gedelibereert op tgeene men voorder aen soude grijpen, eenigen om redenen voors. verstaende, dat men behoort op Grolle ofte eenige andere bequaeme plaetsen te gaen, daer men de vivres beter soude konnen krijgen, anderen ter contrarie drivende dat men op Couvoerden behoirde te gaen als hemluyden best gelegen sijnde ende daer meer prouffijts bij weetende dan bij t'winnen van de anderen, daertoe oick tendeerden eenige secrete houdinge van den Drost van Couvoerden Ens genaempt. Eyntelijcken werde geresolveert dat men altoes voort naer Swolle trecken soude ende middeler tijt mette Raeden van Staete naerder adviseren ende dien volgende werden geordonneert, dat men op morgen vrouch soude beginnen te vertrecken, insonderheyt soe de wercken van de stadt nu eenichsins in defensie waeren ende begonst men ten selven daege alle preparatie tottet vertreck te maecken. Ende hiermede eyndichde het beleg van Steenwijck, daerinne dat alleen meest te bemercken was, dat men in soe langen beleg niemant vuyter stadt gevangen gekregen en hadde, ofte datter niemant van haer tot ons overgeloopen en was.

VAN TBELEG VAN COEVOORDEN.

Volgende de voorgaende resolutie begonst het leger den xx^en Julij des morgens vrouch te vertrecken ende quaemen alle de voetknechten logeren tusschen Sint-Jans camp ende Vollenhoven, blijvende de cavalerie tot Giethoorn in haer olde logysen tot des anderen daechs. Ondertusscben was Sijn Ex^tie tot Vollenhove bij de Raeden van Staete, omme met hemluyden te advyseren op het vertreck ende aengrijpen van het leger. Ten selven daege quaemen eenige waegens tot Swol ende meest alle de scheepen mettet geschut tot voor Geelmuyden.

Den xxj^en quam alle het leger soe te voet als te paerde tusschen Hasselt ende Swol, ende Sijn Ex^tie metten raedt binnen Swol, alwaer sij vonden

den Raedtsheer Botley, met bevel van de Coninginne van Engelant op den Heere Francois Vere, omme in der ijl met 17 vendelen van haere knechten naer Engelant te commen op peyne van geen voorder betaelinge te becommen, twelck wederomme geen cleyne swaericheyt en maeckte op de saecke van tvertreck van tleger, beneffens noch eenige andere desordren, ende onder dien dat tleger niet soe wel van gelde voorsien en werde, als dat wel behoiren soude tot vervallinge van soe groete extraordinaris oncosten, daerover Sijne Ex^tie noch wederomme brede communicatien hiel metten Raeden van Staete ende den voorn. Heere Vere, omme te sien off men de Engelschen niet bij d'eene ofte ander middel en soude konnen ophouden; middelertijt quaemen noch eenige waegens vuyt Overijssel ende van de Veluwe tot Swolle.

Den xxij^en lach het leger stille, ende Sijn Ex^tie tot Swol, ende begonst men de waegens vuyt te deelen aen de commissen van de arteleryе, vivres ende ammunitie van oirloge omme eenich goet te lande te brengen, ende naer lange deliberatien mette Raeden van Staete ende de voorn. Vere gehouden, werde eyntelijcken geresolveert, dat men mettet leger voorts naer Coevoerden trecken soude ende soe veel de Engelschen aengaet, dat sij souden in garnisoen geleyt werden, sonder haar voorder met eenige factie van oirloge te vermengen, volgende de brieven van de Coninginne, omme alsoe op t'eerste bevel bereyt te wesen, belooffde niettemin de Heere Vere, dat indien den viant over Rhijn quam om ons leger op te lichten dat hij alsdan met alle sijn volck in der ijl weder bij ons commen soude[1]. Men vermoet dat dit te rugge ontbieden in Engelant gepractiseert is bij eenige

[1] In den brief van Elisabeth van den 1sten Julij, waarin zij 2500 man van het hulpkorps opvordert om naar Bretagne te worden gezonden (Resol. der St. Gen., 21 Julij 1592), komen de woorden voor: „sur ces nouvelles qui nous sont arrivées de devers endroitz de la reddition de Steenwijck, pourveu que vostre armee se puisse bonnement dissouldre et que noz gens qui vous y ont servi sen puissent librement retourner, nous avons absolument promis au Roy, et resolument arreste de luy envoier deux mille cincq cens hommes, ou environ de noz forces par dela", etc. Hoewel uit den geheelen verderen inhoud van dien brief en evenzeer uit de propositie, welke Bodley te dier gelegenheid aan de Staten Generaal deed, ten duidelijkste blijkt, dat Elisabeth bepaaldelijk de afzending harer troepen naar Bretagne verlangde, klampten de Staten Generaal zich met diplomatieke behendigheid geheel alleen aan de bovengemelde woorden vast, en het antwoord, dat zij den 25sten Julij aan de Koningin zonden, was eigenlijk niet veel meer dan eene zeer uitvoerige dankbetuiging, dat het Hare Majesteit had behaagd tot het ontbieden harer troepen uit deze gewesten niet dan onder de door haar gestelde voorwaarde te besluiten, „nous aiant faict paroistre en cela, et par tout ailleurs le vray soing maternel quelle porte pour lasseurance de nostre estat". — Op grond daarvan kon dan ook Vere voorloopig zijn vertrek uitstellen tot dat er nader antwoord van de Koningin zou gekomen zijn.

affgunstigen van onse voorspoet ende insonderheyt van de eere van den voorn. Vere, t'welck daeromme te heftiger vermoet wert, omdat sijn persoen selffs in Engelant ontbooden was met belofte van aldaer gelijck tractement te sullen genieten als hij alhier doet. Noch werde tot Swol op de kaye bijeen gebracht een seer groote meenichte van horden ende schanskorven, mitsgaeders oick gedebarqueert 18 soe heele als halve canons ende een mortier met affuyten blockwaegens ende voorwaegens ende voorts alle preparatie gemaeckt om des anderen daechs te vertrecken naer Coevoerden, om aldaer tleger geslaegen sijnde terstont met eenich volck te rucken naer Ooetmaerssen ende ons alsoe meester van die plaetse te maecken, dat men daeromme tot 20 stucken toe soude oversetten in praemen omme alsoe de Vecht op te mogen brengen naer Coevoerden, welverstaende, dat ses stucken 3 heele ende 3 halve canons al advenant tleger soude marcheren te waeter op, ende dat de anderen souden commen als men se ontbieden soude.

Den xxiij^en vertrock het leger vuyt Swolle, te weeten: 22 vendelen Vriesche knechten gedeelt in drie regementen ende de regementen van Brederode, Groenevelt ende Duvenvoorde, elcx van 9 vendelen voetknechten met 18 vaenen ruyteren ende wel 400 waegens in slants betaelinge sijnde, gedestineert totte vivres ende amunitie van oirloge, boven alle soetelaers, ende quaemen logeren tot Daelffsem, alwaer des anderen daechs oick quaemen de praemen mette voorn. 6 stucken met haer toebehoiren ende noch eenige praemen met vivres ende amunitie van oirloge gelaeden, noch quaemen aldaer over lande 8 blockwaegens ende soe veel voorwaegens met wel 500 treckpaerden, blijvende de Engelschen op tvoorsz. bevel ende beloften terugge ende in garnisoen.

Den xxiiij^en naerdat de voors. block ende voorwaegens ende praemen ontrent elff vuyren in tleger gecommen waeren, is tleger op de naernoen vertrocken ende met alle de voors. gereetschap soe te waeter als te lande gecommen tot Ommen, hebbende de 3 Vriesche regementen met 9 vaen ruyteren den voortocht ende drie regementen van Noorthollant, Groenevelt ende Brederode metten resterende ruyteren den naertocht.

Den xxv^en moste men tot Ommen eenige praemen, die te swaer gelaeden waeren, op waegens lichten ende trock het leger voorts ende quam totten Hardenberch met alle de voors. gereetschap, hebbende de avantgarde de Heere van Putlis met 8 vaenen ruyteren ende de regementen van Brederode, Groenevelt ende Noorthollant ende de drie Vriesche regementen met 10 vaenen ruyteren de arrieregarde, ende tusschen beyden inne alle de carroyc ende quaemen aldaer mede de praemen mettet geschut ende anders gelaeden.

Den xxvj^en vertrock het leger vrouch, hebbende de Vriesen met 11 vaenen ruyteren de voortocht, ende de drie andere regementen den hindertocht met 7 vaenen ruyteren ende quam de avantgarde logeren ten suytwesten van Coevoerden bij thuys ter Clooster, daer eenen Joncheer van de Camp op woende, binnen de canonschoet van t'vleck, ende Sijn Ex^tie op thuys ter Schere, daer een Joncheer Steynwijck op woent, eick besuytwesten ontrent noch eens soe verre vande stadt, alleen met sijn vaen ruyteren, hebbende een weynich achter hem tregement van Brederode. De praemen geschut ende ander amunitie quaemen tot ontrent een goede halve mijle naer aen de stadt, tot bewaeringe van dewelcken aldaer bleven de regementen van Groenevelt ende Duvenvoorde mette 7 vaenen ruyteren van den hindertocht ende met alle de vivres ende amunitiewaegens. Voorts reedt Sijn Ex^tie om de gelegentheyt van Coevoerden te besichtigen, over ende weer door tvelt, naer den welcken die van binnen eenige schooten met groff geschut schooten, ende bevont men dat dit vlecke gelegen is in de Drente ende meest beset met marasche, hebbende over hen loopen de voors. Vecht ende alleen den harden wech ten noortwesten van de stadt naer Daelhem, op welcken harden wech men van dese sijde, mits tgroote marasche seer quaelijcken commen kan. tVleck en is boven een mans lengte boven de aerde niet gefortificeert, de wallen sijnde gansch dunne ende de grachten enge, maer heeft in noort ten oosten thuys heel wel ende sterck gefortificeert met 5 bolwercken, hebbende mede twee seer hooge catten, den eenen in t'noordwesten naer den wech van Daelhem ende de ander in tsuyden naer tvlecke toe, sijnde anders de schantse niet heel groot van begrijp, daerover men vermoet dat sij quaelijcken veel volckx daerinne laeten sullen konnen. Sij lieten vliegen 6 vendelen op de schantse, doch was tvolck van dien meest in tvlecke. Op den naernoen begonste het te regenen seer sterck ende continueerde meest alle de nacht, daerdoor de wegen heel quaet werden, als op veel plaetsen door de marasche loopende. Men bevont mede dat die van binnen de Vecht tot 2 ofte 3 plaetsen gestopt hadden, omme alsoe de marasche te mogen inunderen.

Den xxvij^en ginck men weder de velden alomme besichtigen omme te sien, waer men de approchen best soude mogen doen, daer die van binnen weder eenige schooten naer schooten. Noch werde alle gereetschap gemaeckt omme des anderen daechs te vertrecken naer Oetmaersen mette regementen van Brederode ende Duvenvoorde, 14 vaenen ruyteren ende 3 halve canons, in meyninge aldaer eenigen van den viant te betrappen, die men verstont dat aldaer gecommen was. Ende overmits men begonst van

vivres in tleger groot gebreck te hebben resolveerde men mede van op s'anderen daechs 350 waegens boven alle soetelaers naer Swol met een convoy te senden, omme vivres te haelen. Des nachts begonsten de Vriesen te approcheren in t'noortwesten naer de wintmoelen toe ende in t'suy den naer de oude kercke toe, staende buyten t'vleck ende bij die van binnen afgebrant. Ten selven nacht dede men op tlant de 3 halve canons ende leggen op blockwaegens om mede te gaen, ende laede men voorts eenige waegens met cruyt, scharpen ende andere behouften tot tvoorsz. geschut, ende begonst men ten selven nacht daermede mettet regiment van Duvenvoorde te vertrecken naer Oetmaersen.

Den xxviij[en] Julij des morgens heel vrouch vertrock Sijne Ex[tie] met 14 vaenen ruyteren ende tregement van Brederode mette caeroye tottet geschut dienende naer Oetmaersen, blijvende de drie Vriesche regementen met 1 vaen ruyteren op haer plaetse, omme middelertijt de approchen te doen ende haer meester van t'vlecke te maecken, soe het doenlijck waere, ende tregement van Groenevelt met 1 vaen ruyteren tot bewaeringe van de praemen ende voorder geschut. Van gelijcken trocken heel vrouch naer Swolle wel 350 waegens boven alle soetelaers, om vivres te haelen, sijnde geconvoyeert mette vaenen ruyteren van Voisin ende Uchtenbrouck. Voorts regende het dien dach seer ende op den naernoen ontrent 2 vuyren staecken die van Coevoerden tvleck tot veel plaetsen aen brant ende branden een groot deel aff, niettegenstaende den grooten regen. Ondertusschen approcheerden de Vriesen tot aen den voorsz. wintmoelen ende oude kercke, noch staecken ons volck weder eenige stoppingen van de Vecht weder door, daerover de Vecht wel een voet waeters meer creech ende wies mits den regen aen ende aen seer. Ten selven daege ontrent den avont quam Sijn Ex[tie] mettet voorsz. volck voor Oetmaerssen, — des nachts quaemen de Vriesen aen de oude kercke staende in tsuytwesten van de stadt, van gelijcken liep een soldaet tot op de wallen van tvlecke toe ende vont dat den viant aldaer noch inne lach.

Den xxix vrouch Sijn Ex[tie] verstaen hebbende dat de roode vaene van Verdougo op wech was, is met 6 vaenen ruyteren derwaerts gereden, dwelcke gewaer werdende de compste van de onsen is op de vlucht geslaegen soe confuselijck, dat de brugge van Oldenseel (tot waer toe sij vervolcht werden) niet capabel sijnde omme haer thevens te passeren, hebben den anderen van de brugge met menichte in de gracht gedrongen, niettegenstaende sij alleen vervolcht werden bij de vaene van Etmont. In dese vluchte sijnde ontrent 10 ofte 12 doot geslaegen ende 8 gevangen,

daer naer keerde Sijn Ex[tie] op den avont weder voor Oetmaerssen. Voorts was tleger voor de stadt bijnaest stille, preparerende ende verbeterende haer approchen, die van binnen braecken desen dach noch eenige huysen van tvleck aff, mitsgaeders oick een deel van de cappe van den thoorn van tcasteel; noch regende het desen dach seer ende des nachts hadde ons volck eenige alarmen, doch sonder oirsaecke. Quaemen mede de onsen desen nacht op den wech naer Emblichen ten suyt oosten van tfort op welcken wech sij haer beschantsten, werpende mede een schantse in t'marasche naer den wech van Daelhem toe.

Den xxx[en] heel vrouch werden dvoorsz. 3 halve canons geplant, voor Oetmaerssen ende mette selve geschooten sijnde 2 voleen, is terstont daer aen den Heere van Famars Generael van de artillerie der vereenichde Nederlanden, die ter sijden vuyt getreden was om door een doornen heyninge te mogen sien wat effect het geschut dede, door de cop geschooten, dat hij terstont doot bleeff tot groote droeffenisse ende naerdeel van den heelen leger, waernaer geschooten sijnde de derde volee, sijn se gesommeert, daerop sij terstont vuytgesonden hebben omme te handelen, ende is verdraegen, dat sij met haer rappier ende soe veel bagagie als sij draegen mochten souden vuyttrecken ende sweeren in 6 maenden over dese sijde van den Rhijn niet te dienen, twelcke sij gedaen hebben ende sijn vuytgetrocken op den middach, sterck 102 persoenen daeraff de eene helft beleyt was bij Capiteyn Twickel, die binnen Steenwijck mede gecommen was ende eerst op den xxviij[en] vrouch hierinne gecommen, desen om redenen boven verhaelt gebleven sijnde buyten het tractaet van Steenwijck om over den Rhijn te trecken, heeft hier nu moeten derwaerts passeren; — de andere helft was beleyt bij een Lieutenant, daer de Capiteyn aff binnen Coevoorden lach, dwelcke getrocken is naer Lingen, geswooren hebbende hij ende sijn volck in 6 maenden over dese sijde van den Rhijn niet te dienen. t'Vleck van Ooetmaerssen, hoe wel niet al te wel beschantst, is nochtans vuyter natuyren sterck, als hebbende meest overal doubble wallen ende rontsomme dubble grachten, in vougen dat, indien daer 500 ofte 600 mannen inne waeren geweest ment alsoe niet gekregen en soude hebben, maer soude men daer meer volckx ende geschuts hebben moeten brengen, waerdoor men genouch verstaet dat sijt alleen bij faute van volck overgegeven hebben. Voor dese plaetse sijn noch eenige van de onsen tot 3 ofte 4 toe dootgeschooten ende den Lieutenant van Joriaen Roode met den vendrich van Schaeff alle beyde door tbeen geschooten. Voorts werde groote preparatie gemaeckt omme

te commen op den wech van Coevoerden naer Daelem, daer die van thuys eenige schooten naer schooten ende insonderheyt naer degeenen die een brugge over een waeterken, om aen den wech te mogen commen, maeckten. Voorts trock op den middach de vaen ruyteren van Elcke Oensta met ontrent 200 schutten vuyten tleger om t'convoy naer Swol gegaen aen den Herdenberch te bejegenen, twelcke den volgenden nacht in tleger quam. Quam doen oick weder in tleger Graeff Johan van Nassau ende quaemen de Vriesen desen nacht op de wech van Daelhem, daer sij haer beschantsten.

Den lesten Julij schooten die van Coevoorden seer veel met groff geschut naer ons volck, leggende op den wech naer Daelem, branden voorts noch een huys aff, des achternoens dede die van binnen een grooten vuytval op den wech naer Daelem, daer in t'schantsken lach de compagnie van Willem Hendricxz. Vries Capiteyn, dewelcke tsijnder ongeluck eenige van sijne soldaeten verloff gegeven hadde om in tquartier te gaen, waerdoor eensdeels toequam dat den viant vuytvallende met wel 400 mannen bijnaest tselve schantsken forceerde ende overviel, doch werde ten nauwernoot noch gehouden. Op desen vuytval ende schermutsinge bleven doot van onse sijde den voorn. Capiteyn Willem Hendricxz. met noch 35 soldaeten van sijn compagnie ende noch wel 10 soldaeten van een ander compagnie die hem te hulpe quaemen, sijn Vendrich ende Lieutenant werden ter doot toe gequetst (die oick alle beyde daernaer gestorven sijn) met noch wel 55 soldaeten gequetst. Van den viant, soe men vermoet, bleven mede wel doot 30 persoenen ende daeronder veelen die vuyt haer clederen scheenen van commandement [1] te wesen ende bleffer wel 14 op de plaetse leggen, ende de anderen sleypten sij weder in de stadt. Hierdoor bevestichde men seer de approchen. Op den achternoen quaemen noch weder in tleger meest alle het volck ende tgeschut dat naer Oetmaerssen geweest was, daer Sijn Ex^tie binnen gelaeten hadde de compagnien van den Drost van tSallant ende Jaques Meur te voet ende geordonneert dat op morgen 70 paerden van Baelen daerinne trecken soude, noch quam in tleger tlichaem van Famars. Sijn Ex^tie was des middachs te gaste bij den Graeve van Benting te Nieuhuys ende hadde tot asseurantie van sijn persoen aldaer gehouden 6 vaenen ruyteren mette welcken hij des avonts weder in tleger quam.

Den eersten Augusti vertrocken ontrent 70 paerden van Baelens vaene

---

[1] Tsedert verstaen datter gebleven waeren 4 vendrichs ende 2 lieutenanten.

naer Oetmaerssen, omme daerinne te leggen. Werde voorts gevangen eenen vanden viant die in tbegin vuyt Coevoerden met brieven aen Verdougo getrocken was ende nu weder naer Coevoerden wilde, doch bij hem niet hebbende eenige brieven van sonderlinge importantie. Noch werde tlichaem van Famars geconvoijeert met ontrent 70 paerden van Risoirt ende 20 van Etmont vervoert naer Swol om tot Heusden in sijn gouvernement begraeven te werden. Voorts werden de loopgraeven seer versterckt ende gebetert ende begonst men over den wech van Daelem naer t'oosten toe wat te graeven.

Den ij[en] Augusti vertrocken alle de compagnien ruyteren die in t'Vriesche quartier geweest waeren beneden aen twaeter bij de brugge een halff mijle van tvleck leggende, ende trock tregement van Duvenvoorde met 8 vendel knechten in tvoors. Vriesche quartier ende bleven de regementen van Brederode ende Groenevelt, sterck 17 vendelen knechten oick beneden aen de brugge, alwaer sij haer over twaeter beschantsten tot verseeckeringe van alle de cavalerie, die daer lach, omme lichtelijck alle opcommenden noot vanden viant te beletten ende de convoijen te faciliteren. Noch werden van beneden opwaerts gebracht alle de praemen met geschut ende amunitie van oirloge, blijvende de vivres beneden leggen. Desen dach schooten die van binnen eenige schooten ende stelden de voordere cap van den thoorn van thuys op den val, om die te mogen laeten vallen als het hem gelieven soude. Op den avont quam Sijn Ex[tie] logeren met alle sijn treyn in tquartier van de Vriesen, op den nacht lieten die vande stadt de voordere cappe van thoorn van tcasteel vallen ende gingen twee van onse vendelen logeren over den wech van Daelem in t'marasche naer t'oosten toe.

Den iij[en] dede men de praemen met geschut ende affuyten door de brugge aen Graeff Willems quartier leggende brengen, om die soe de stadt te naerderen ende insonderheyt de 3 halve canons te gebruycken tot versekeringe van t'innemen van tvlecke, noch branden die van binnen op huyden eenige huysen, die noch heel waeren in tvlecke ende des nachts noch eenige anderen, des nachts begonst men een batterie op te werpen aende oude kercke tot 3 heele canons ende daertoe stelde men eenige schantskorven.

Den iiij[en] creech men tijdinge vande compste vanden viant over Rijn doch niet soo sterck als men te vooren gestroyt hadde, want men nu verstont dat tot Oldenseel gecommen waeren 800 mannen te voet ende 4 cornetten paerden versch over dese sijde vanden Rijn gecommen, creech

men mede tijdinge dat den viant een aenslach gehadt hadde op Oetmaerssen op gisteren, doch was gefailleert, te weeten, quaemen eenige paerden aenrijden, voer haer drijvende eenige soldaeten te voet gebonden als gevangenen, waer noch 2 vaenen ruyteren van verde op volchden, ende commende ontrent de poorte, begonst een Sergiant op de wacht sijnde suspitie te krijgen ende dede de poorte sluyten, daerop de viant haer bloot gevende begonst totten wacht inne te drucken, dan werden te rugge gedreven, laetende vier vande heuren doot ende drie gevangen met 4 paerden, ende vande onsen blevender 2 doot. Noch kreeg men tijdinge dat Verdougo naer Brabant was om assistentie, voorders maeckte men de batterie toe, anders was het stille ende werde seer weynich geschooten. Des nachts bracht men 3 heele canons in de batterie aen de oude kercke ende begonst men een ander batterie tot 3 halve canons bewesten den wech van Emblichen.

Den v^en^ werde seer aen beyde de batterien gearbeyt, soe om die te prepareren, als oick om te verseeckeren tegens tschieten vande catten van thuys. Des achternoens ons volck gepeylt hebbende de diepte vande grachten van tvleck ende die niet seer diep bevindende sijn door de grachten ende over den wal in tvleck gevallen ontrent 100 sterck, daerover den viant die in tvleck was de vluchte namp, dan quaemen die van thuys soe geweldich aff ende schooten soe bloot op ons volck, die haer quaelijcken bedecken konden dat sij daer weder vuyt mosten, laetende ses ofte 8 dooden leggen, ende hebbende noch eenige gequetst. In desen aenloop was bevoolen alleen te loopen tot aende wallen van tvleck ende daer te blijven ende die als loopgraeven te bewaeren, dan waeren de soldaeten voorts in tvlecke gedruckt ende weder vuytwijckende verlieten oick de wallen [1]. Ondertusschen schooten die van thuys eenige schooten met groff geschut, des nachts plante men de drie halve canons in de batterie aen den wech van Emblichem ende braecken die van thuys noch een stuck van haeren toorn.

Den vj^en^ was het geheel stille, sonder veel schieten ende sont men vrouch een convoy naer Swol van ontrent 400 waegens behalven de soetelaers, geconvoyeert bij de vaenen ruyteren van den Heere van Putlis, Drost van

---

[1] In een brief, die eenige dagen later door Graaf Willem Lodewijk uit het leger voor Koeverden werd geschreven, worden eenige bijzonderheden omtrent dezen aanval op het vlek Coeverden medegedeeld, waarop de schrijver laat volgen: »volgents aber hatt der feindt den flecken gantz abgebrent und nicht mehr soo starck wie zuvor darinnen gewachet, und ist dieses nuhn das neunte mahl das derselbige flecken bei diesen kriegen ist abgebrent worden«. (Archief van Z. M.)

tSallant ende de Heere Sidney, doch en sijn de ruyteren van Putlis niet voorder gegaen dan tot Ommen toe ende doen weder gekeert. Des nachts werde seer groote approchen gedaen aende suytpoorte van tvleck ende braecken die van binnen noch een deel van haeren toorn. Des nachts quam daer eenich volck aende noortoostsijde door de marasche in de stadt, dan en waeren over de 8 oft 9 niet.

Den vij[en] des morgens vrouch schoot den viant seer met grooff geschut ende ontrent 10 vuyren overvielen die van buyten het vleck, twelcke sij kregen sonder eenige moeyten soe om faveur van haer geschut als oick om een katken dat te dien fynen opgeworpen was op den wech van Emblichem. Ondertusschen begonst ons volck met dvoorsz. ses stucken, soe nu, soe dan altemet een schoote te schieten op thuys, den toorn, de poorte van thuys, de catten ende andere plaetsen daer die van binnen geschut hadden ofte haer bloot gaven, waerdoor terstont te wege gebracht werde, dat de viant met sijn geschut niet meer en schoot, maer hem om leech hiele soe veel hij conde. Men bevont voorts dat hij tvleck seer geslecht hadde ende een halve maene geworpen voor de poorte van tcasteel aen de vlecksijde, aenden welcken hij desen dach noch seer arbeyde; naer dese halve maen werden oick eenige schooten geschooten. Op den naernoen hielen die van thuys haer heel stille, sonder veel te schieten, niettegenstaende ons volck dapper aende wallen van 'tvleck innewaerts graeffden. Voorts creech men noch tijdinge in tleger datter 2000 Spangiaerden de Maese gepasseert waeren met 4 cornette paerden, omme herwaerts tot ontset van Coevoerden te commen.

Den viij[en] Augusti vertrocken des morgens vrouch vuyten leger 5 vaenen ruyteren omme tconvoy tot Ommen te rencontreren ende soe in bewaerder hant overtebrengen. Voorts schoot ons volck des morgens vrouch eenige schooten op den thoorn van thuys, dwelcke oick ontrent den middaege ter neder viel ende voorts eenig schooten hier en daer, des achternoens begonst men alle de ses stucken op t'nieuhuys te schieten, twelcke oick een vuyre daernaer gansch ter neder viel, blijvende het oude huys als achterwaerts staende ende laeger sijnde staen. Op den avont quaemen de waegens die naer Swol geweest waeren meest weder in tquartier ende leger, doch eenigen soe lantswaegens als soetelaers op de heyde breeckende, bleven staen, daerinne egeen cleyne disordre en geschieden, overmits de ruyteren van tconvoy soe snel voort reden, dat de waegens die best gespannen waeren, quaelijcken konden volgen alles tot groot ondienst van tleger ende een affkeer van de soetelaers.

Den ix[en] schoot men voor den noen eenige schooten hier ende daer op tfort, daer tegens die van binnen weder eenige schooten vuyt schooten ende oick op den naernoen, daerover des avonts eenigen tot 3 toe vande onsen doot geschooten werden, groeven ons volck middelertijt seer omme thuys te naerderen ende quaemen door tvleck desen nacht tot aen den voet vanden contrescharpe, maeckten mede een loopgraeve naer de halve maene ofte ravelijn toe, leggende voor de brugge van thuys, maeckten noch eenige bruggen over de grachten van tvleck om ons volck daerinne graevende lichtelijck te mogen secoureren, indien die van binnen daerop wilden vuytvallen. Op desen dach werden bij de viant becommen eenig karren ende waegens met vivres gelaeden, die op de heyde gebroocken waeren ende daer de soetelaers met haer peerden affgereden waeren.

Den x[en] ginck men mettet delven ende graeven seer voort om op de grachten van thuys te mogen commen ende begonsten die van binnen nu wat meer met musquetten ende roers vuyt te schieten, dan sij te vooren gedaen hadden. Terstont naer den middach deden die van binnen een vuytval in de loopgraeven tamelijcken sterck, dan overmits sij die al te bevreesdelijck beleyden, gaven sij ons volck, die niet veel aldaer om sulcke vreese en waeren, tyt omme te rugge te trecken, sonder merckelijcke schaede ende soe sij meynden te volgen wasser van achteren sulcke ordre gestelt, dat sij met schieten vande roers ende musquetten op de selve loopgraeve flanquerende terugge gedreven werden met groot verlies van de heuren, ende wedergecommen sijnde in t'ravelijn ofte halve maene leggende voor de brugge van tfort en dorsten niet dan een alleen t'effens over de brugge loopen. In desen vuytval en verlooren wij niet dan eenen man ende de viant al wech gehaelt hebbende dat sij consten, hebben noch vijff dooden laeten leggen. Desen dach werden noch aen Sijne Ex[tie] gebracht seeckere brieven van Don Alphonso Davalos geintercipieert, bij de welcken hij grootelijcx claechde, dat men hem soe weynich machts gaff omme yet goets tottet ontset van Coevoerden vuyt te rechten, overmits de 7 vaenen ruyteren hem vuyt Brabant gesonden nauwelijcx sterck waeren 150 paerden, noch niet heel wel gewaepent ende dat t'voetvolck weynich ende ongewaepent waeren. Des avonts in t'optrecken vande wacht naer de loopgraeven toe, twelcke bij daege geschiede, schooten die van binnen eenige schooten onder tvolck, van dewelcke sij twee doot schooten ende een seer quetsten, des nachts dede die van binnen weder een vuytval in de contrescharpe van haer ravelijn, tegens den welcken de onsen goet hielden ende staecken lange met piecken naer malcanderen ende sloegen met stocken

ende wierpen met steenen sonder nochtans merckelijck verlies van de onsen.

Den xi^en Augusti ginck men mettet graeven voort ende dede men eenige bruggen maecken omme te paerde naer de loopgraeven toe te mogen commen met weynich pericule. Desen dach quam men in de contrescharpe ende des avonts tot aende grachte, die men bevont heel wijt te wesen, des achternoens schoot men eenige schooten op thuys, des nachts begonst men in de lengte bij de gracht heenen te delven ende brocht men verscheyden schantskorven in t'vleck mette welcke men aldaer begonst een groote batterie op te werpen, noch dreychden die van binnen een groote sortye te doen ende schooten wel 200 soe roers als musquetten aff, dan en dorsten niet voortkommen.

Den xij^en ginck men mettet graeven ende delven alomme voort ende begonst men in tsuytoosten in de marasche een schantsken op te werpen omme daermede die van binnen den vuyt ende inneganck te voet door de marasche in t'oosten te beletten soe veel doenlijck was, noch schoot men eenige schooten. Op den naernoen sondt Graeff Willem met een tromslaeger in Coevoorden een copie van den voorn. brieff van Don Alphonso Davalos op t'aencommen van welcken tambourijn alle die van binnen aen dat oirt op de borstweringe quaemen staen, soe wel mans als vrouwen, daerdoor men vermoet dat t'commandement binnen niet heel goet en is, ofte dat sij niet ongaerne opgeeyscht waeren. Ten selven daegen quaemen acht vendelen van t'regement van Groenevelt alhier in quartier bij Sijne Ex^tie, laetende beneden aende scheyde van t'waeter (te weeten daer de Vecht vuyt t'Graeffschap Benthem commende, loopt in de Vecht van Coevoerden) een vendel ende tregement van Brederode met 8 vendelen tot bewaeringe vande praemen ende de 17 vaenen ruyteren aldaer leggende. Ten selven daege trocken noch vuyt ontrent 120 ruyteren van verscheyde compagnien omme voor Groeninge de beesten ende ossen te haelen Des nachts werde begonnen door te steecken een damme leggende voor de Noortpoorte van Coevoerden omme also twaeter vuyte grachten aff te laeten in de oude grachte van t'vleck, dan alsoe die oude grachte seer vervuylt was ende men daerdoor vreesden twaeter in de loopgraeven te krijgen ende ginck sulcx niet voort, maer begonst men d'selve oude grachte aen een sijde te openen ende te diepen om twaeter schot te geven ende voorts alle preparatie gemaeckt om tselve metten eersten aff te trecken. Voorts ginck men mette batterie in tvleck voort, noch deden die van binnen snachts een vuytval, doch sonder groote schaede, overmits daer maer een vande onsen en bleeff.

Den xiij^{en} ginck men mettet graeven ende delven seer voort ende werde noch eenige schooten geschooten op t'oude huys, van twelcke een deel ter needer viel. Hier staet te letten dattet nu veel daegen soe schoenen droegen weder geweest is, dat al hadden wij van God Almachtich gewenscht, men geen schoender weeder en soude hebben konnen wenschen om een plaetse bijnaest rontsomme in t'marasche, als dese is, te belegeren. Voorts werde gereetschap gemaeckt omme op morgen een convoy naer Swol te senden, overmits tbier in tleger begonst te failleren. Ende soe ons volck altijt naerder ende naerder graeffde ende oick trachten in t'oosten te commen op de grachte vanden houcke van tvlecke aff, wierp den viant des nachts daertegen een halve maene op, daer sij met gewelt aen arbeyden. Voorts begonst twaeter vuyte oude grachte van tvleck aff te loopen, omme plaetse te maecken tottet twaeter, twelcke men vuyte grachten van tfort wilde trecken. Noch werden dien nacht 12 schooten met geschut door thuys geschooten, drie ten thien vuyren, 3 ten elffen, 3 ten twaelffen ende 3 ten een vuyren in den nacht, twelcke gedaen werden om die van binnen wacker te houden, die oick seer met roers ende musquetten vuytschooten.

Den xiiij^{en} ginck men mettet delven op veel plaetsen voort, vuytgeseyt tegen het ravelijn aen, daer men mits haer meenichfuldige vuytvallen niet wercken en dorst sonder meer verseeckert te sijn, mits twelcke men daer ter sijden aen een kleyn schantsken begreep om musquettiers inne te leggen ende alsoe het vuytvallen te beletten; die van binnen arbeyden seer aen tvoors. halve maenken in t'oosten van tfort. Noch ginck des morgens vrouch een groote menichte van waegens naer Swol omme eetwaeren te haelen, geconvoyeert bij 5 vaenen ruyteren als: Putlis, Barchon, du Bois, Voisin ende Lespini. Ten selven daege quaemen ons volck naer Groeningen gegaen weder ende brachten met hem 38 gevangenen vanden viant met den Abt van Auwert ende den Officiael vande Omlanden Crijt ende hadden vanden viant wel 80 dootgeslaegen ende noch wel 20 gequetst, noch arbeyden die van binnen seer aen t'ravelijn, ende werde meest alle het waeter vuyte oude grachte van tvleck getrocken. Op den avont schoot men eenige groffschooten op thuys ende des nachts oick eenigen, desen nacht werde in de loopgraeven een alarme gemaeckt sonder oirsaecke.

Den xv^{en} ginck men mettet graeven ende delven voort ende schooten die van binnen veel schooten met twee stucxkens benoorden vuytet fort, omme met tschieten te bedecken haer volck die in groote menichte aen de halve maene aldaer arbeyden gelijck sij mede deden aen travelijn,

leggende ten suyden. Men begonst mede een catte in tvleck op te werpen ten westen van thuys, omme daer vuyt te beter de suyt ende west bolwercken te beschieten, des avonts werde veel schantskorven gebracht op den wech van Daelhem omme daermede de approchen te doen.

Den xvj[en] ginck men mettet graeven ende delven voort ende begonst men aen t'west bolwerck de aerde vast in de grachten te werpen, die van binnen schooten eenige schooten met haer stucxkens vuyt ende ons volck weder op tfort. Des morgens trocken 3 vaenen ruyteren vuyten leger omme het convoy te bejegenen, twelcke des avonts in tleger quam, met brengende een affuyte tot een canon, eenige raders ende noch den metaelen mortier om vier te werpen ende alle de waegens met vivres, ende werde voorts alle gereetschap gemaeckt omme de 3 heele canons in tvleck te brengen in twesten van tfort.

Den xvij[en] ginck men mettet graeven ende delven voort, soe in t'noorden naer t'oosten toe, als in tsuyden naer t'oosten toe, daerinne de marasche leggende in t'oosten een groote difficulteyt gaff, want dselve belettende dat men van achter niet aencommen en konde, moste men nootelijck alleen door de contrescharpe graeven, omme rontsomme te commen ende tfort te besluyten, welck graeven door de contrescharpe, beneffens seer groote periculen, oick langsaem werck was. Ondertusschen en reste de viant oick niet maer arbeyde seer aende halve maene, leggende in t'oosten ende het ravelijn leggende in tsuyden ten oosten voor de brugge. Men ginck mede met t'opmaecken vande cleyne catte in tsuyden seer voort. Desen dach ontrent den middach werde doergesteecken een retenue ofte damme die twaeter in de grachten hielt, daerdoor twaeter begonst aff te loopen ende liep desen dach ende volgende nacht wel 1½ voet aff, noch gingen desen dach vuyt t'meestedeel vande gevangenen voer Groeningen gekreegen metten Abt van Auwert ende Officiael voors. ende overmits tlaeste convoy seer weynich broot maer meest bier ende andere provisien gebracht hadden, werden desen nacht noch weder vuyt gesonden een groot deel waegens om broot te haelen geconvoyeert bij twee vaenen ruyteren. Ten selven nacht werde de 3 heele canons in tvleck gebracht ende geplant.

Den xviij[en] Augusti ginck men mettet graeven ende delven voort ende insonderheyt in t'noorden naer t'oosten toe, daer men tot een steenwerp toe quam aen tvoorsz. halve maenken, aen twelck den viant seer arbeyde, noch liep eenich waeter vuyte grachte aff ende men begonst in t'westen over de poincte van tbolwerck een mijne te maecken omme door dselve

de gracht aldaer te mogen vullen, voorts ginck men mettet wercken aen de catte voort, des nachts werde noch een andere damme doorgesteecken, daerdoor twaeter mede seer affliep.

Den xix^en liep het waeter seer door de voorsz. plaetsen aff ende met sulcke cracht dat de canallen daer door het liep met sant ende slick vervuylt werden, die men daeromme van nieus moste diepen. Desen dach werde bevonden twaeter van de grachten tot eenige plaetsen niet dan anderhalve voet diep ende tot andere dieper, maer generalijcken was het rontsomme wel 3 voeten affgeloopen[1], twelcke den viant gewaer werdende stack selffs boven tfort door het revierken commende vuytet marasche van t'oosten, omme alsoe weder waeter in de grachten te krijgen, alwaert niet soe veel, ten minsten versch. Dit revierken hadden die van binnen te vooren selffs gestopt omme t'marasche te meer te mogen inunderen. De onse sulck doorsteecken weder gewaer werdende, hebben t'selve revierken boven tfort weder gedampt ende twaeter door een sloote geleyt in een ander canal, omme alsoe buyten om ende van thuys aff te mogen commen beneden tfort weder in sijn behoirlijck canal, in meyninge hiermede te meer waeter vuyte grachte te doen affloopen ende tgeene daer blijven soude te doen stille staen ende sulcx mits theete weder te doen stincken. Desen dach werden veel schantskorven gevoert in t'noordwesten van tfort, omme aldaer een catte te maecken, daer men wel met 200 man aen arbeyde, noch ginck men mettet graeven ende delven seer voort, werden oick eenige schooten met groff geschut op thuys geschooten,. noch werde een batterie in tsuytwesten op de voet vande gracht gemaeckt, omme aldaer eenige halve canons te setten ende den viant daermede vuyte fausse breye te verdrijven, noch creech men tijdinge dat sij op eergisteren nacht vuytgesonden hadden 3 persoenen omme ontset, ten welcken fynen men gelooft dat sij doen ende den volgenden nacht seer geviert hadden, men creech mede tijdinge dat den viant op wech was omme ons convoy aff te werpen wel met 400 paerden ende soe veel voetknechten, daerdoor tconvoy tot Swol desen dach bleeff ende werden verscheyden peerden vuytgesonden omme seeckere contschap van den viant te krijgen. Men creech voorts tijdinge dat ons volck te Ooetmaerssen leggende, hoorende dat den viant

---

[1] Hier heeft het manuscript de volgende aanteekening: » dat dit meeten geschiede met stocxkens van gelijcke lengte daer onder loot aen gedaen was ende boven papier ingesteecken, die men in de grachten wierp ende door tpapier dat boven bleeff sach men hoe diep de gracht was «.

naer tconvoy vuyt Oldenseel vertrocken was, vuytgevallen was ende hadden veel beesten om Oldenseel gehaelt ende tot. Oetmaerssen gebracht.

Den xx^en^ liep twaeter seer aff ende ginck men mettet graeven ende delven seer voorts, mitsgaeders mette catte, voorts trocken vuyten leger 5 vaenen ruyteren omme tconvoy tot Swol te bejegenen ende soe verseeckert over te brengen, twelcke geschiet is ende is tconvoy ontrent den avont in tleger gearriveert met alle de waegens met vivres ende andere admunitie van oirloge.

Den xxj^en^ Augusti ginck men alomme mettet wercken voort meest soe stille datter nauwelijck een schoote geschooten en werde, dan op den avont.

Den xxij^en^ heel vrouch trocken wederomme eenige waegens naer Swol om vivres ende ander admunitie van oirloge, geconvoyeert bij drie vaenen ruyteren, voorts ginck men mettet graeven ende delven alomme seer voort ende mette catte. Die van tfort staecken desen dach wederomme op opt noort bolwerck twee vendelen, niettegenstaende sij nu eenige daegen geen vendelen gethoent en hadden. Voorts werden toebereyt de batterijen op de grachte tot ses stucken ende des achternoens eenige coegels derwaerts gebracht, des nachts werden twee halve canons vuyte batterie van den wech van Emlichem gehaelt ende een stucke weges terugge gebracht.

Den xxiij^en^ ginck men mettet graeven ende delven alomme ende mette catte seer voort, werden mede de batterie in twesten van tfort totte 3 heele canons wel een halff mans lengte verhoecht, werde voorts in de selve batterie ende de batterien op de gracht eenich pulver gebracht, des nachts werden de 3 halve canons geplant op den voet vande gracht, de twee omme teschieten op de brugge ende eensdeels te flanqueren in travelijn voor de brugge leggende en het derde om den viant vuyte voet van sijn wal, daer hij achter de palissade in forme van fausse breye lach te verdrijven ende sulcx te beter de gracht te mogen vullen, twelcke in twesten begonnen werde met een groote commoditeyt, overmits twaeter soe laech affgelaeten was, dat de grachte aldaer bijnaest geheel drooch lach. Den selven nacht werde noch een fort gemaeckt in t'noortoosten van tfort omme tselve te beter te besluyten, werden mede noch een schantse geworpen in tsuyden op den wech van Emlichem, omme sulcx alle ontset te beter te mogen affkeeren ende beletten.

Den xxiiij^en^ Augusti ginck men mettet graeven ende delven seer voort ende quam men soe naer aen t'ravelijn voorn^t^. dat ons volck ende den viant malcanderen mette aerde over tlijff conden werpen, in een tranchee die beneden t'ravelijn recht op de brugge aen liep, in welcke tranchee den

viant des nachts, meynende een vuytval te doen al geweest hadde, maer was weder wech geweecken. Men was mede op een halve spietse lengte naer aen t'halve maenken, leggende in t'oosten. Ontrent 9 vuyren dede Sijn Ex[tie] tfort aen t'ravelijn opeyschen, daer den Sergiant in t'ravelijn leggende op antwoorde, dat men niet meer aen onse sijde wercken en sóude, men soude mede aen sijne sijde niet wercken, tot dat hij sijn Genaede Graeff Frederick van den Berge soude gesproocken hebben ende daerop gegaen sijnde in tfort, heeft Graef Frederick selffs over de walle geantwoort, dat men noch een maent ofte twee daervoor leggen soude, middelertijt souden die van binnen haer beraeden wat sij doen souden, waer naer men met wercken alomme weder voortginck ende begonst men mette voors. 2 halve canons eenige schooten op de brugge te schieten ende d'ander halve canon om op de pallisade te schieten werde reede gegestelt, mitsgaeders volmaeckt de batterie totte 3 heele canons, op de welcke terstont een canon geruckt ende daermede op tfort eenige schooten geschooten werde. Voorts werde last gegeven, dat men met tvullen van de gracht soe veel doenlijck was voort vaeren soude, ende dat M[r]. Jan Bouvier alle sijn vierwerck gereet maecken soude; noch werde met een steen in thooft gequetst den raetsheer Camminga. Desen dach heel vrouch reden 6 vaenen ruyteren vuyt, omme t'convoy van Swol te bejegenen, welcke des avonts met alle de waegenen behouden overquam, medebrengende twee metaelen veltstucken ende 2 ijsere stucken, omme die op de pallisaede ende fausse breye te gebruycken. Ontrent den middach begonst men met 5 stucken te schieten, 3 heele ende 2 halve canons, te weeten mette halven op de brugge en de ravelijn ende de drie heelen hier ende daer op tfort; des achternoens werden eenige constabels geschooten in de batterien op de grachte ende oick voor inde borst geschooten den Heere van Keenenborch. Die van binnen staecken naer den noen noch 3 vendelen op ende sulcx lieten vliegen 5 vendelen, men ginck met vullen van de grachte in t'noortwesten van tfort seer voort in vougen, dat men soe dien dach als naest volgenden nacht de galerije wel 15 voeten in de grachte vuyt lengde. Dese galerie werde gemaeckt in forme van een mijne boven ende besijden becleet met planncken, hebbende over beyde sijde een dexsel van aerde in de grachte geworpen, daer de gallerie tusschen doore gemaeckt werde.

Den xxv[en] ginck men mettet graeven ende delven alomme seer voort, mitsgaeders oick mettet vullen vande gracht ende vuytsteecken vande galerie, dan die van binnen een nieu schietgat in een houck gemaeckt

hebbende schooten een schoot met een stucxken op de galerie, dat sij die wel acht voeten inne schooten ende twerck verachterden, doch schooten de onsen terstont soe dapper in t'schietgat voornt, dat sij t'selve stuck demonteerden ofte den viant daer sulcken vrese gaven dat hij daermede niet meer en dorste schieten, waernaer de galerie weder gemaeckt ende voorts aengelengt werde in vougen dat men desen dach wel 25 voeten in de gracht quam. Voorts werden eenige schooten op de brugge geschooten ende daermede soe veel vuytgerecht de valbrugge affgeschooten werde, in vougen dat men over de brugge niet meer gaen en konde sonder eerst vermaeckt te sijne. Op den achternoen ontrent 6 vuyren ons volck gegraeven sijnde tegen de poincte van het ravelijn quaemen aen de contrescharpe van t'fort ende aen seeckere hameye daer staende, dien sij terstont blinden, werpende aerde daertegens, omme haer daer vast te maecken ende in defensie te brengen, groeven mede in t'oosten in de contrescharpe van tfort omme alsoe van de brugge ende ravelijn van tfort aff te snijden seeckere twee halve maenkens leggende t'een in t'oosten, daer hiervooren aff verhaelt staet ende t'ander recht achter de hameye in t'oosten ten suyde, daer tegens den viant vier ofte vijffmael vuytviel omme ons volck van daer te verdrijven ofte ten minsten de hameye voor t'ravelijn te verbranden, tot welcken eynde sij brandende peckrepen daeraen wierpen, dan werde bij de onsen wederstaen ende belet dat niet dan een deel van de hameye en verbrande, in vougen dat sij haer daer achter sterck maekten. Des nachts quam men op de voet vande grachte van t'ravelijn ende stelde aldaer schantskorven vande welcken eenigen in t'stellen in de gracht vielen, daer door de viant presumeerde (soe men vermoet) dat men de grachten vulde ende dat men op de voet geschut brengen wilde, waerdoor ende dat sij vreesden affgesneden te werden van de voors. twee halve maenkens, verliepen sij desen nacht soe het ravelijn als dselve halve maenkens, ende weecken allegaeder op tfort, brandende een deel van de brugge aff, voorts staecken sij een vier op haer catte op, daer tegens weder een vier van buyten gesien werde, twelcke men vermoet van een vuytgesonden boode te sijn. Noch werde een schantsken opgeworpen in t'marasche in t'oosten van tfort, om van buyten oick tfort te besluyten, alle de andere wercken gingen seer voort ende werde de galerie soe seer verlengt dat se desen nacht over de 40 voeten in de gracht quaemen, noch schoot men desen dach ende oick nacht eenige vierballen in tfort, sonder groote operatie, dan dat daerdoor in den nacht eenige hutten branden, maer werde haast gelest.

Den xxvj^en^ Augusti ginck men met tgraeven ende delven alomme door de contrescharpen ende de verloopen ravelijn ende halve maenen seer voort, mitsgaeders met de catte ende t'vullen vande grachte. Men schoot mede eenige schooten op de fausse breye ende palissaede, omme daer mede te favoriseren t'vullen van de gracht ende vuytsteecken van de galerie, men schoot oick eenige schooten op tfort ende doort huys, noch werde desen dach een reveue generael gedaen van alle de cavalerie, dwelck in presente vechtende ruyteren van de 18 vaenen ruyteren sterck bevonden sijn over de 1400 paerden, behalven 70 van Baelens ruyteren tot Oetmaerssen, 50 van Potlis tot sHerenberge ende 50 van M. Bacx tot Bergen op den Soem. Omtrent den middach is tfort nochmael gesommeert omme haer over te geven, dan gaff Graeff Frederick voor antwoort, dat men de wallen als thuys affschieten soude, ende dan een storm ofte twee aenbrengen ende dat hij daer naer tijts genouch hebben soude omme een tambourijn vuyt te senden om een appoinctement. Ten selven daege omme graeffden haer ons volck in de contrescharpe van thuys in sulcker vougen dat men daer rontsomme gaen conde. Voorts werden geschooten eenige vierballen sonder effect ende werde de viant met ons schieten gedreven vuyte voet van sijn grachte, daer hij bij forme van fausse breye lach, noch reden eenige ruyteren vuyt tleger naer Groeningen omme advantagie aldaer te vinden ende eenige omme den wech van Oldenseel te becommen. Des nachts werde seer op tfort geviert, twelcke op de catte hooge opgesteecken werde. Werde mede seer gegraeven omme de loopgraeven in de contrescharpe heel breet te maecken, werde mede noch een viercant bij forme van een schantsken opgeworpen recht voor de poincte van t'ravelijn, op den wech van Emblichem omme ons volck te verseeckeren ende den viant die tot ontset soude mogen commen affteweeren.

Den xxvij^en^ Augusti ginck men mettet graeven in de loopgraeven, tvullen vande gracht (die desen dach wech 60 voeten lange gemaeckt werde) ende t'verhoegen vande catte seer voort ende schooten die van binnen eenige schooten op de gaelderie, daerdoor sij de onsen eenichsins beletten, doch werde heml. sulcx terstont door ons schieten belet. Des nachts vierde die van tfort seer, werde van buyten daer tegens weder een vier gemaeckt sonder dat men weet wat tselve beduyde.

Den xxviij^en^ ginck men met t'vullen vande gracht, breden ende verseeckeren vande loopgraeven ende verhoogen vande catte seer voort ende middeler tijt werden eenige schooten vande onsen geschooten. Voorts werde gedelibereert om een convoy naer Swol te senden om noch eenich

geschut herwaerts te brengen, daerop op den naernoen vuyten leger vertrocken seer veel waegenen, geconvoyeert bij vijff vaenen ruyteren met alle de treckpaerden wel tot 500 toe in den leger sijnde. Voorts werde het een betrocken weder ende begonst op den avont oick wat te regenen, men schoot desen dach eenige vierballen, doch sonder effect, eensdeels omdat men meent dat de ballen niet wel getempert en sijn, overmits dselve al te vrouch branden ende dickwils geconsumeert sijn eerse neder commen ende eensdeels omdat den mr. geen propositie en hielt om die te werpen, d'eene reyse die te corte werpende, ende d'andere reyse over. Des nachts de viant een stuck geschuts verplant hebbende ende in flancque daermede konnende schieten op de gaelerie oft mijne, belettede door sijn schieten twercken aen deselve voor die geheele nacht, in dewelcke die van binnen driemael achter den anderen vierteeckenen opstaecken ende werde daertegens weder in t'marasche geviert.

Den xxix[en] Augusti des morgens vrouch werde een van onse stucken verplant ende in t'noorden gestelt, daerdoor tschieten van t'stuck van den viant staende in t'noorden van t'suytwest bolwerck belet werde, mits welcken twercken aende galerie weder voort ginck, werden noch eenige schooten op tfort hier ende daer geschooten. Noch werde seer gearbeyt aen de catte ende omme de loopgraeven heel breet te maecken, voorts regende het desen dach seer ende werden gehoort eenige gevangenen, die des anderen daechs gevangen ende voor Oldenseel gecommen waeren ende daeronder eenigen bevoorens vuyt Coevoerden gecommen, die verclaerden dat opt tfort niet meerder als dranck soude van noode sijn door gebreck van waeter, door dien op thuys maer eenen put en was, houdende seer weynich waeters ende dat daerentegen op thuys waeren ontrent 700 soldaeten, behalve wijff ende kinderen, doch dat van andere provisie tfort tamelijcken voorsien was, dat mede de hoope van ontset cleyn was. Desen nacht en werde aende galerie om tschieten van die van binnen niet gearbeyt.

Den xxx[en] Augusti ginck men met tbreden van loopgraeven, verhoogen vande catte ende vullen vande grachte seer voort, oick reden vuyten leger alle de voordere vaenen ruyteren omme te bejegenen het convoy dat dien dach van Swol scheyde, medebrengende thien stucken geschuts, te weeten 5 halve ende 5 heele canons met noch een groote menichte van waegens gelaeden met admunitie tot t'voorsz. geschut noodich, met welck geschut ende waegens sij dien dach tot Ommen quaemen. Voorts werden eenige schooten op tfort ende de suytkatte van dien gedaen ende was

t'weer heel buydich ende seer regenende, was mede Sijn Ex[tie] wat sieckelijck, des nachts arbeyde men weder aende galerie ende werde noch een batterie op de gracht van tfort gemaeckt in tnoorden tot twee stucken om den viant oick aldaer vuyte fausse breye te verdrijven,

Den lesten Augusti ginck men mette voorsz. wercken seer voort ende insonderheyt de catte ende t'vullen vande grachte, voorts schoot men eenige schooten op t'fort ende het was seer regenich ende windrich weer, twelcke in desen oirde, daert leech lant ende vol marasche is, ende in de loopgraeven seer onbequaem ende moeijelijck weer is. Voorts quaemen meest alle de waegens van tconvoy weder in tleger mette ammunitie ende tgeschut in truyterquartier aen de scheyde van de Vecht. Werde mede de galerie verlengt ende gebracht tot aende pallisade van tfort ende des nachts aende walle. Ten selven daege begonst de viant aff te snijden het westbolwerck, daer de vullinge vande gracht ende de galerie op de eene sijde aen quam, daer vuyt men vermoede dat sij tselve bij noot wel souden mogen abandonneren, noch creech men desen dach pertinente tijdinge dat de viant op Vrijdach voerleeden voor Berck over den Rijn gecommen was, beleyt bij Graeff Caerl van Mansfelt ende Mon Dragon[1], ende de Spangiaerden met den Colonnel Emanuel de Woga, dat mede sij gemonstert hadden voor Emmerick ende sterck bevonden waeren 4500 mannen, doch dat daer onder wel waeren 500 man alleen vuyt Emmerick die als passevolanten monster passeerden naer de monsteringe werden sij betaelt. Men vermoede dat sij vervoucht bij tvolck van Verdugo wel mochten trachten om Coevoerden eenich ontset te doen oft aengrijpende een ander plaetse ons soucken te diverteren. Hierinne werde bij Sijn Ex[tie] voorsien, dwelck alle de schantskens om Coevoerden gemaeckt seer dede verstercken, dede mede de loopgraeven soe sterck tegen die van buyten als van binnen maecken, ordineerde mede dat de cavalerie met tregement van Brederode souden connen logeren ontrent thuys ter Scheere, weesende niet wijt van sijn quartier, beschreeff mede de Heer Vere omme mettet Engelsche regement weder in tleger te commen.

Den eersten Septembris ginck men mettet graeven, delven ende verhoogen vande catte alomme voort, men begonst mede de trancheen op te worpen aen thuys ter Scheere, daer de cavalerie ende tregement van Brederode leggen souden. Men verstont mede dat de Graeve van Hohenloe tot Swol was wachtende aldaer eenige soldaeten van tregement van Stol-

[1] Dese twee trocken van den Rijn wederomme.

bergen [1] ende twee vaenen ruyteren omme met dselve herwaerts in t'leger te commen, dat mede Graef Philps (die met t'volck van Vranckrijck wederomme gecommeu was) met 19 vendelen knechten marcheerde naer sGraevenweert om aldaer naerder bevel te verwachten. Ontrent negen vuyren voer noen nam ons volck de walle vanden viant door de galerie in ende begonsten te sapperen, in vougen dat sij desen dach wel een spietse lengte daerinne graeffden ende de aerde onderstoenden ende bevonden dat thout daerinne gearbeyt niet heel door en ginck, maer alleen een spietse diep in de walle lach, dat mede de aerde seer gul ende bol was ende mitsdien seer bequaem om te mineren ende sapperen. Op t'inneloopen vande walle voornt. schooten die van binnen seer naer de onsen soe met twee stucxkens als met roers ende musquetten ende insonderheyt daer de galerie cesseerde laetende sijn oepen om aende walle te mogen commen, dan de onsen schooten mette roers ende musquetten, mitsgaeders met tgroff geschut soe dapper wederomme dat sij niet alleen en faciliteerden de onsen om in de walle te commen, maer deden oick soe veel dat de viant meest verveerdelijck schoot ende sulcx niet dan een ofte twee van de onsen en quetsten, sonder yemant doot te schieten. Noch werden veel vierballen in tfort geworpen, doch sonder effect. Ontrent den middach werde tfort derdemael opgeeyscht ende gaff Graeff Frederick voor antwoort (heel droncken sijnde) dat hij tfort begeerde te houden voor den Coning totten lesten man ende druppel van sijn bloet toe, dat men Sijn Ex^tie ende Genaede soude goeden nacht seggen. Ontrent elff vuyren begonst het heel sterck te regenen ende regende totten avont toe, daerdoor men van wercken most ophouden, behalven de sappe die langsaem voort ginck. Op den avont werden in tquartier van Sijn Ex^tie gebracht de 10 stucken batterie van Swol gecommen ende creech Sijn Ex^tie tijdinge, dat den Graeve van Hohenloe met sijn vaen ruyteren ende tregement van Stolberch (voor soe veel tselve bij een was) tot Ommen gecommen was. Des nachts werde seer in tgraeffschap van Benthem geviert met branden van een huys ofte schuyre, daertegens die van binnen weder een vier opstaecken, — voorts werden aenden voet vande catte noch geplant de 2 ijsere stucken, die te vooren van Swol gebracht waeren ende een halve

[1] De Overste Effern, Heer van Stolberg, had van de Staten Generaal reeds vóór de verovering van Steenwijk commissie ontvangen tot het ligten voor den tijd van drie maanden van tien vendelen voetvolk, ieder van 200 man, die op den 1sten Augustus onder de wapens moesten zijn. (Resol. van de St. Gen., 20 Mei 1592. — Van Reyd, IX, bl. 330.)

canon om den viant oick aen die sijde vuyte fausse breye te houden, daer die van binnen noch dien nacht innequaemen, haer houdende off sij een halff maenken leggende op de eene sijde vande galerie tot bewaeringe van dien wilden affloopen maer en quaemen niet aen, dan vraechden alleen wat men daer maeckte ende hielen haer voorts op tfort heel stille.

Den ij^en ginck men met t'arbeijen alomme seer voort ende oick mette sappe ende werden eenige schooten mette heele canons geschooten op tfort. Voorts reden Sijn Ex^tie ende Graeff Willem met eenige ruyteren selffs den Graeve van Hohenloe tegen, die ontrent 12 vuyren in tleger quam met sijn vaen ruyteren ende tregement van Stolbergen met 7 vendelen voetknechten sterck ontrent 800 mannen ende gingen logeren in de nieuwe tranchee, begonnen aen thuys ter Schere. Ten selven daege werden de twee ijsere stucken vanden voet vande catte genomen ende geplant in t'noortoosten omme den viant aldaer mede vuyte fausse breye te houden, voorts creech men seeckere tijdinge, dat de avantgarde van den viant gecommen was al op gisteren te Gildehuysen bij Benthem ende dat op huyden de bataille ende de arriere garde daer wesen soude, dat mede des nachts 3 cornetten paerden van den avantgarde tvier voors. ontrent Emlichem gemaeckt hadden, werde mede verstaen dat de viant van tvolck over Rijn versch gecommen niet stercker en was dan ontrent 3500 voetknechten ende ontrent 400 paerden, dat Verdougo hem daerbij vougen soude met ontrent 1500 man te voet ende 400 paerden, ende dat Graeff Harmen van den Berch vuyt Groeningen noch aldaer brengen soude 800 man te voet ende 40 peerden, dewelcke men meynde dat gedestineert waeren om Coevoerden te ontsetten, daer doen seer weynich apparentie toe scheen te wesen, overmits op dat volck in tleger al gecoockt was, ende men niet van meyninge en was om haeren twille op te breecken, maer haer thooft te bieden soe sij quaemen. Noch creech men tijdinge vande Engelschen dat die tot Swol vergaederden om mede herwaerts te commen, des nachts regende het seer ende vierden die van binnen seer, daertegens weder van buyten geviert werde.

Den iij^en Septembris regende het vanden morgen aen tot middach toe soe seer, dat men van alle wercken vuytgeseyt de sappe, moste ophouden ende oick weder doorsteecken den dam aen thuys ter Schere te vooren geslaegen, om twaeter quyt te werden. Naer den middach begonst den wint noortoost te wayen ende tweder heel claer te werden daerdoor men begonst oick mette catte ende tversteroken vande loopgraeven voort te gaen ende de sappe meerder ende meerder te voorderen. Des avonts tri-

umpheerde die van tfort heel ende trocken met tvliegende vendel om de wallen ende schooten drie t'salven, des nachts werde weder van buyten ende binnen seer geviert.

Den iiij[en] Septembris vertrocken vuyten leger seer veel waegenen om vivres te haelen ende gingen naer Meppel toe, om aldaer de vivres te haelen, geconvoijeert bij een vaen ruyteren twelcke het eerste convoy was, dat naer Meppel gedaen werde, om vrij ende seecker te mogen gaen, welcken weg bij Sijne Ex[tie] tot noch toe oepen ende ongebruyckt gelaeten was, om die alleen te gebruycken als den viant soe naer soude commen, dat hij de convoyen op Swol eenichsins soude konnen beletten, overmits het den viant niet mogelijck en is op dien wech te commen, ten waere hij door de Boertange om ende voorbij thuys te Wedde, eerst naer Groeningen tooch, om van daer op den wech van Meppel te commen om de marasche wille leggende op de noortsijde van Hardenberch ende Ommen. Voorts was het seer goet weder, waerdoor men met tgraeven ende delven alomme seer voortginck, met oick tverhoogen vande catte, noch werde seer versterckt tschantsken leggende op den wech van Emlichem, daerinne oick opgeworpen werde een batterie tot de twee metaelen veltstucken omme die aldaer tegen den viant, soe hij wilde commen, te gebruycken. Op den morgenstont ontrent 8 vuyren liepen drie van onse soldaeten op de poincte van t'westbolwerck om t'selve te besichtigen, ende daerop sijnde begonnen te roupen val aen, val aen, twelcke die van binnen siende maeckten een seer grooten alarme ende quaemen met haer vendels op deselve poincte loopen, daer de onsen seer veel schooten mette 3 heele canons naer deden. Dit oploopen werde daer mede gefaciliteert, dat men een deel vande poincte vande wal gesappeert ende onderstut, hadde laeten vallen, overmits de aerde van dien soe gul was dat men vreesde dat die al evenwel van selffs eens vallen ende dan ons volck schaede doen soude. De soldaeten quaemen ongequetst weder aff ende seyden dat de viant de poincte vuyt gedolven ende eerst met een pallisaede, ende daernaer met een halve maene affgesneden hadden, in alle schijn als t'oostbolwerck te Steenwijck affgesneden was. Hiernaer vertoende hem den viant met 5 cornetten paerden ontrent een halff mijlken vanden leger, daerop weder eenige paerden vuytreden, om hem te decouvreren, die bevonden dat hij weder afftooch, — men creech voorts tijdinge dat de viant op gisteren naernoen hem verthoent hadde voor Oetmaersen met ontrent 800 paerden ende 28 vendelen voetknechten, dat hij oick in t'marcheren was om herwaerts te commen, waerdoor men de wachten alomme versterckte, niette-

genstaende die des nachts meerder geweest waeren als te vooren, werden mede de twee metaelen veltstucken gebracht in de schantse op den wech van Emlichem leggende, noch werden in de nieuwe tranchee ofte tquartier vande cavalerie aen thuys ter Schere leggende gebracht twee halve canons met cruyt ende scherp, om den viant daermede aff te keeren, soe hij derwaerts wilde. Van gelijcken werden in t'suytoosten ende suyden van t'qartier van Sijn Ex^tie gestelt 5 stucken geschuts, 2 halven ende 3 heele canons omme te flancqueren over tgeheele velt, liggende tusschen den wech van Emlichem ende tselve quartier ende oick nederwaerts, scheyde men mede vuyt alle de wercken (vuytgeseyt de sappe, t'verstercken van tschantsken op den wech van Emlichem ende van tquartier vande cavalerie voorn. daer mede laegen tregement van Brederode ende van Stolbergen) omme de soldaeten alomme op haer waepenen te doen passen ende werden alle saecken daer naer gestelt om den viant thooft te bieden, soe hij quaem. Voorts schoot men eenige vierballen in tfort, maer sonder effect. Op den naernoen werde noch een schantsken opgeworpen ten halffwegen vande schantse, leggende op den weg van Emlichem ende tquartier van Sijne Ex^tie, twelcke oick dien avont opgemaeckt werde. Werde noch een ganck gemaeckt vande schantse op den wech van Emlichem tot aen tschantsken, leggende beoosten vanden selven wech, wesende deselve ganck over beyde sijden een mans lengte hooch beschantst, omme vrijelijck malcanderen te mogen succurreren, werden mede een loopgraeve gemaeckt van tschantsken leggende in t'oosten van tfort in t'marasche totte loopgraeve leggende in de contrescharpe, om oick den een den anderen te mogen succurreren. Des naernoens begonst men weder aende catte te wercken ende ginck ons volck logeren boven in den affgevallen walle ende in de voet vande borstweringe van dien, daer sij haer vast maeckten, werpende de aerden van boven neder. Voorts creech men tijdinge dat de viant sterck stijff 4000 man te voete ende ontrent 1000 paerden des nachts gelogeert hadde te Ulsen ende des morgens tusschen 7 ende 8 vuyren gecommen was tot Emlichem, logerende de peerden in het dorp ende tvoetvolck buyten het dorp over dese sijde, egeen sonderlinge bagagie bij haer hebbende, nochte vrouwen, noch oick hutten maeckende, dat mede sij vuytgesonden hadden tot twee maelen toe verscheyden ruyteren omme te decouvreren den wech ende wat ons volck deden, welcke ruyteren tot een halff vuyre gaens aen tleger gecommen sijn ende van Sijn Ex^tie selffs ende den Graeve van Hohenloe verscheydentlijck gesien, dan en attenteerden niet besonders, hierdoor vermoede men, dat sij des nachts wel een cami-

sade ofte aenloop mochten doen, daerdoor alomme de wachten verdubbelt ende versterckt sijn, dan en is doen noch sulcx niet gevolcht. Noch creech men tijdinge dat bij tselve volck vanden viant niemant en was dan Mon Dragon, dan dat Graeff Carel [1] ende Verdougo verwacht werden met 300 mannen ende 4 veltstucken van Oldenseel, dat mede Graeff Harman van den Berge van Groeningen verwacht werde met 4 vendelen knechten, die desen dach oick over de Boertange trock, om hem bij haer te vervougen, werden mede geseyt dat de viant alomme neerstich ondervraechde off ons volk geen gereetschap en maeckten om op te breecken, waervuyt men vermoet haer meyninge geweest te sijn, dat Sijn Ex[tie] alleen op tgeruchte van haer compste soude gaen loopen, maer de tijden van dien sijn verandert. Des nachts vierde de viant seer te Emlichem ende oick te Lair ende werde van thuys daer weder tegen geviert, sonder datter yet anders besonders vuytgerecht werde.

Den v[en] ginck men mette sappe, t'verhoogen vande catte ende tversterken van t'ruyterquartier seer voort, soe om die van binnen meerder te benauwen als ons beter tegen den viant te mogen defenderen. Die van tfort arbeyden seer aende poincte daer ons volck boven inne lach, met opwerpen van aerden ende werpen van steenen, voorts regende het seer ende bleeff de viant tot Emlichem leggen, sonder yet te doen, dan sont alleen 3 cornetten peerden om den wech te besichtigen, naer t'quartier toe daer ons volck gelegen hadden aende scheyde vanden Vecht, sont mede ontrent 100 paerden vuyt op den wech naer Coevoerden, dwelcke aenrijdende op 12 peerden van de onsen aldaer op de wacht staende, naemen dselve de vlucht naer tschantsken toe, die alleen eenige peerden vanden viant volchden, dan soe weder eenige schutten vuyt tschantsken vuytvielen, weeck den viant oick wederomme, hier werde een peert vande onsen geschooten. Desen dach viel noch een stick vande walle aff, ondersappeert sijnde, desen dach werde gekregen een dienaer van Joncheer Johan van Steenwijck met een brieffken van Verdougo, daer vuyt bleeck, dat hij eenige correspondentie met Verdougo gehouden hadde ende bekende de dienaer seeckere advertissementen die sijn M[r] aen Verdougo door hem bij monde hadde hieten doen, waerdoor Sijn Ex[tie] terstont te peert vuytschickte om hem te haelen op thuys te Ruynen. Desen Jan van Steenwijck was eygenaer van thuys ter Schere, daer Sijne Ex[tie] gelegen hadde ende at alle daechs aen Sijne Ex[ties] taefele ende hiel hem al off hij onse sijde gansch toegedaen was

[1] Fuit falsum.

geweest, ende onder dat decksel hadde al van voor Steenwijck begonnen te negocieren tusschen Sijn Ex^{tie} ende den Drost van Coevoerden. Des nachts quam den viant op t'velt, leggende benoorden Lairwolt met eenich volck te voet ende te paerde ende met eenige waegens, dan was van selffs weder gekeert. Men vermoet dat op de waegens gelaeden waeren scherpen ofte cruyt, des nachts vierden die van thuys seer, doch en vierden den viant van buyten niet.

Den vi^{en} ginch men met t'verhoogen vande catte ende de sappe seer voort ende verdiepte men meest alle de grachten leggende buyten om de loopgraeven ende de trancheen van tfort; voorts werde Jan van Steenwijck voornt. gevangen ende quaemen de Engelschen des avonts tot Daelem, snachts werde bij die van thuys seer geviert ende maeckte den viant seer veel alarmen in tschantsken op den wech van Emlichem, daer door t'volck in t'quartier van Sijn Ex^{tie} meest al den nacht in de waepenen stonden.

Den vii^{en} des morgens vrouch ontrent anderhalff vuyr voor den dach, bracht de viant met meest alle sijn leger soe te paert als te voet een groote camisade aen op tquartier vande ruyteren Brederode ende Stolbergen, treffende eerst op t'oirt daer Stolbergen lach, daernaer op t'oirt daer Brederode lach ende ten derden in t'westen recht achter het ruyter quartier, daer weynich volck lach, dan werden met een clouckmoedicheyt alomme affgekeert, ende niettegenstaende eenige van hen in twesten al op ende over de tranchee waeren, soe werden se noch affgeslaegen, door aenloopen van Hopman Schaeff mette sijnen ende het secours dat, mits den grooten alarme, haer vuyt t'quartier van Sijn Ex^{tie} gedaen werde. Men schoot mette twee halve canons in dat quartier staende seer op den viant die hem in t'aenvallen seer couragieus thoenden In t'noortwesten stont noch een goeden hoop volckx, om aldaer mede een aenloop te doen, dan bleeff terugge, tsij omdat de anderen quaelijcken gevaeren waeren, ofte omdat sij aldaer meer werkx vonden dan sij meenden. Desen aenloop duyrde een groot vuyre, hebbende alle de vianden elck een wit hemde over haer clederen soe te paert als te voet ende deden met t'kriecken vanden dach haeren afftocht in tamelijcke goede ordre, alleen beleyt bij Verdougo [1]. Tregement staende

[1] Volgens Coloma, die eene uitvoerige beschrijving van dezen aanval en van de redenen der mislukking geeft, bestond de voorhoede uit duizend van de dapperste manschappen, die uit de verschillende korpsen opzettelijk daartoe uitgezocht waren; na hen volgde de overige infanterie, terwijl de kavallerie in reserve bleef, en in hinderlaag opgesteld werd in een boschje nabij de loopgraven. (Guerras de Flandes, Lib. V, p. 184.)

in tnoortwesten hadde men naer alle apparentie met de cavalerie wel konnen vermeestert hebben, dan Sijn Ex[tie] alleen trachtende sijn tranchee te bewaeren en wilde sulcx niet gelijden, gelijck hij mede niet en wilde lijden dat ons volck te seer den viant te peert vervolchde, waerdoor de viant te meer sonder swaericheyt afftooch. Den viant liet hier naer alle apparentie over de 200 dooden (165 bij ons begraeven) daer aff ontrent 70 soe aen als in tquartier laegen ende de anderen in tvelt met ontrent 40 peerden (37) meest met tgroff geschut geschooten, maer hadde hij den dach verwacht soe soude het hem wel wat harder affgeloopen hebben. Van de onsen en bleven maer 3 doot ende eenige gequetst ende daeronder Graeff Willem van Nassau, die voor ter scham door het dunne vanden buyck geschooten werde, doch soe men hoopt sonder pericule. Dese victorie hoewel cleyn van verlies voor den viant, was heel groot voor ons, overmits den viant hierdoor benoomen werde de hoope van Coevoerden te ontsetten. Geduyrende desen aenloop begonsten die van tfort mede seer te schieten, twelcke haer haest met ons geschut belet werde. Terstont naer dese victorie quaemen noch in tleger Francois Vere met 9 vendelen Engelsche voetknechten ende de compagnie peerden van Graeff Philps van Nassau ende gingen logeren in tquartier aen thuys ter Schere, noch trock vuytet leger het ij[de] convoy naer Meppel geconvoyeert bij de vaen ruyteren van Du Bois, werde oick aen den voet vande catte gebracht 2 heele canons om dien volgenden nacht daerop te brengen, dan en conste mits de groote hoochte vande catte ende de swaerte vande stucken niet geschieden. Voorts vierden se van binnen seer daer die van buyten weder tegens vierden.

Den viij[en] Septembris arbeyde men seer aende trancheen om die te verstercken ende de grachten van dien te diepen, men ginck mede mette sappe seer voort ende men begonst in tsuyden van t'westbolwerck te mineren dan en waeren maer 3 voet diep gecommen, soe sij een mine van die van binnen ontdeckten, daerdoor die van binnen schielijcken vuyt vielen ende sloegen een van onse mineurs doot, vielen voorts in de sappe ende dreven de onsen voor een deel daer vuyt, begrepen voorts wel 8 ofte 9 voeten van dien ende begonsten een halff maencken daer te maecken, omme in faveur van dien weder te mogen commen in de fausse breye naer de brugge toe. Hierop werden wel eenige schooten gedaen met een halve canon staende op de voet vande grachte, doch sonder groot effect, totdat t'stuck verset was, twelcke niet dan des nachts en geschiede ende doe mosten se daer weder vuyt. Desen nochtans niettegenstaende ginck men

mette voordere sappe voorts ende begonst men des achternoens een andere mijne wat naerder de poincte. Voorts werde met gewelt van arbeyt de 2 heele canons op de catte gebracht ende gestelt ende quam teerste convoy naer Meppel gegaen, wederomme, twelck een groote verlichtinge maeckte, overmits tbroot in t'leger al heel gebrack. Noch quam een tambourijn vanden viant in tleger, vraegende naer tlichaem van een vrijheere genaempt Don Johan de Vibanga[1] die den voorleden dach gebleven was, dan werde in t'leger opgehouden omdat Graeff Philps op wech was tot sijn compste. Men verstont voorts dat den viant seer veel rijsbossen maeckte, soe men vermoet om noch een aenloop te doen ende daermede de grachten vande trancheen te vullen, daerdoor des nachts theele leger in de waepenen was, ende om tquartier vande ruyteren te beter te bewaeren werde des avonts achter thuys ter Schere over twaeter een wagenborch geslaegen om daermede te beletten dat den viant aldaer door twaeter (twelcke guejabel was) geen inval in dat quartier en dede, twelcke aldaer niet geretrancheert en was, omdat Sijn Ex^tie niet en wiste dattet guejabel was, voor dat hem desen dach sulcx geseyt werde. Des nachts vierden die van binnen seer, daer tegens die van buyten weder vierden.

Den ix^en Septembris des morgens vrouch hieff sich een groote alarme aen in tquartier van Sijn Ex^tie sonder oirsaecke ende quam daeromme omdat de Engelschen leggende in t'quartier vande ruyteren, ende des morgens vande wacht affgaende haer roers affschooten, daerdoor men in t'quartier van Sijn Ex^tie den alarme sloech. Een weynich hiernaer wasser een tweede alarme, die daeromme toequam, omdat den viant met 10 ofte 12 peerden quam besien den wech van Emlichen naer Coevoerden niet wijt van ons schantsken daer leggende, daerop die van tschantsken 2 schooten met haer veltstucken deden, daerdeur sij wederomme toogen. Voorts werden gebracht twee halve canons aen een hooge batterie bij forme van een catte gemaeckt in tsuyden van tfort. Op den achternoen besichtichde Sijn Ex^tie t'felt leggende besuyden sijn quartier ende bevont den gront tamelijcken hart ende alleen hier ende daer een quaede slach, daerdoor hij opt felt des nachts veel ruyteren dede op de wacht commen ende voorts den heelen nacht alle tleger in de waepenen houden, dan en quam den viant niet aen, soe men vermoet door den grooten gestaedigen regen die desen dach ende nacht viel. Desen nacht vierden die van binnen seer, dan en werde van buyten daer niet weder tegen geviert, voorts

[1] Carnero noemt hem Don Juan de Vivanco.

werde desen nacht wel een grooten alarme gemaeckt in t'ruyterquartier, doch sonder oirsaecke als alleen om twee ofte drie paerden willen geschiedende. Desen dach werde geretrancheert het ruyterquartier tegen het waeter aen, daer te vooren een wagenborch gestaen hadde, ende werde noch een stuck van tbolwerck laeten vallen, twelcke gesappeert sijnde, niet langer en conste opgehouden werden.

Den x^en^ Septembris regende het vanden morgen aen totte noene toe seer ende sont men noch een convoy vuyt om bier ende broot te haelen, twelcke mits den wech naer Meppel te seer gebroocken was door de groote convoye, nu naer Steenwijck ginck geconvoyeert mette vaenen ruyteren van Voisin ende Wermeloe, daeraff Wermelo met gegaen sijnde tot ontrent 2 mijlen weechs, is des avonts wederomme gekeert, daer voeren noch eenige schutten te voet mede. Voorts versterckte men de trancheen alomme seer ende repareerde men de oude wallen van tvlecke om den viant in allen gevalle beter te keeren. Men ginck mede mette sappe seer voort gelijck oick mette mijne, die desen dach wel totte 30 voeten diep gemaeckt werde, ontrent den middach werde tfort nochmael opgeeyscht, dan gaff Graeff Frederick voor antwoort, dat hijt houden wilde, soe lange hij cruyt ende loot hadde, maer den trompetter daerop wech gegaen sijnde, werde bij den Spangiaert Major [1] weder terugge geroupen ende gewacht off daer yemant was die Spaens spreecken conde, ende geantwoort sijnde jae, seyde dat hij de bevelhebberen bijeen ontbieden soude ende haere meyninge op de conditien verstaen, die sij daer naer Sijn Ex^tie^ oversenden souden, dat hij trompetter te dien fynen op morgen vrouch weder commen wilde. Hier staet te letten hoe seer dat Graeff Frederick aldaer, hoe wel Gouverneur, commandeert, aengesien het in de macht van een Spangiaert staet om de conditien te doen concipieren. Dit antwoort Sijne Ex^tie^ gebracht sijnde, heeft dselve terstont den trompetter weder aen tfort geschickt, hem doende aenseggen, dat sij terstont souden antwoorden ofte anders en soude hij naer heur niet konnen wachten, maer moste sijn beste evenwel doen, daer sij weder op antwoorden dat hij soe haest alle haer officiers niet en conste bijeen krijgen, maer mosten wachten tot op morgen. Des achternons viel daer noch een stuck vande walle van tbolwerck, ondersappeert sijnde, ter neder, daerop eenige schooten met groff geschut gedaen werden. Men sach mede dat sij met groote vlijt affsneden tselve bolwerck, daerop oick een schoote ofte twee gedaen werde, noch

[1] Dit is even als eenige regelen lager waarschijnlijk eene schrijffout voor „Sergeant-Major”.

werde gemaeckt de beddinge totte 2 halve canons te stellen op de cleyne catte in tsuyden, om die des nachts daerop te brengen.

Ten selven daege quaemen vier van onse soldaeten vuyt des viants leger, die ettelijcke daegen daer verborgen geweest hadden ende seyden dat den viant in sijn leger op gisteren middach een alarme gehadt hadde ende op huyden wederomme, dat sij des voorleden nachts op wech geweest hadden met veel tackbosschen, sonder dat sij wisten te wat fynen, maer waeren door den grooten regen gekeert. Des nachts werden de 2 halve canons gebracht op de cleyne catte, op de voor middernacht dede den viant 3 schooten met seeckere 3 stucken, die hij in sijn leger hadde ende vierden die van binnen seer ende die van buyten oick, voorts was ons volck den naer middernacht meest in de waepenen ende maeckten eenige van onse paerden een alarme in tviants leger, die sij oick alles in de wapenen vonden.

Den xi^en Septembris vrouch wasser een alarme in truyter quartier sonder oirsaecke ende quam bij, omdat men in tquartier van Sijn Ex^tie seer schoot smorgens naer de dianen alleen om de roers te ontlaeden, twelcke sij beneden niet sien en konden mits den grooten nevel. Ontrent 8 vuyren verthoende hem den viant op wech van Emlichem in een bosken (sijnde ontrent een valkonet schoote van ons schantsken op den selven wech leggende) met een tamelijcken hoop voetvolckx, hebbende achter haer op de heyde wat veerder aff, vier troupen ruyteren van 8 ofte 10 kornetten paerden[1]. Hier tegen dede Sijne Ex^tie de wachten wel besetten ende 7 vendelen Engelschen besuyden sijn quartier op tvelt commen met 7 vaenen ruyteren, doende middelertijt, volgende tvoorgaende bespreck sijn trompetter aen tfort gaen omme haer antwoort te weeten, dan die van binnen willende sien wat haer secours vuytrechten soude, stelden tselve noch vuyt totten middach toe. Ontrent den middach vertrock den viant wederomme naer Emlichem sonder yet vuyt te rechten ende schooten ons volck eenige schooten op tfort ende onder anderen oick twee vande catte (twelcke t'eerste was) den middach gepasseert sijnde staecken die van tfort haer trompette ende seyde aenden wacht dat sij met Sijn Ex^tie begeerden te

---

[1] Het doel van Verdugo was, Maurits uit zijne verschansingen te lokken, waartoe hij hem als het ware met trompetgeschal deed uitdagen. — „Otra dia.... se presentó con toda la gente junto á Coevorden en frente de su quartel, llamandole con la mayor parte de las trompetas à batalla; pero ni la dio ni travó ninguna escaramuça, como lo desseava Verdugo, por ver si le podia sacar de sus puestos, y pelear con el". (Coloma, Guerras de Flandes, V, p. 186.)

parlamenteren, daerop Sijn Ex^{tie} derwaerts sont ende sonden die van binnen eenen brieff vuyt, houdende dat indien men hen wilde tijt geven ende pasport om eenigen aen Verdougo te senden, die sij wel wisten dat niet verre en was, omme sijne meyninge te mogen verstaen, dat sij, die verstaen hebbende, thuys wel wilden overleveren, mits vuytreckende met alle haer waepenen ende bagagie, artelerie, amunitie van oirloge, vivres ende alle andere goederen ende daertoe geaccomodeert sijnde van waegenen ende peerden, daerop Sijne Ex^{tie} volgende den raedt van Graeff Willem voor antwoordt dede seggen, geresolveert te sijn haer egeen tijt te vergunnen om met Verdougo te spreecken, maer soe sij op de andere articulen begeerden te handelen met Sijn Ex^{tie}, dat sij volmachtigen vuytsenden souden, hij wilde weder gijselaers insenden, daerinne sij bewillicht hebben ende hebben dien volgende vuytgesonden Everard van Ens, Drost, ende Cristoffel de Vasquis Capitein ende Alonso de Martenay, commanderende over de ruyteren daerinne sijnde te voet, daertegens weder innegingen Johan van Egmont, Risoirt ende P. van Dorp Capiteyn. Ende naer aff ende aengaen werden op den nacht verdraegen in deser vouge: dat Capiteynen, Soldaeten ende alle andere persoenen souden mogen vuyttrecken met haer vendelen vliegende, waepenen, brandende lonten, bagagie, peerden ende alle andere goederen haer toebehoirende ende gaen daert haer believen soude, dat sij daertoe sullen geaccomodeert werden van waegenen ende dat sij in tfort alleen sullen moeten laeten de artillerie ende amunitie van oirloge ende vivres. Des nachts en vierden die van tfort niet, doch was ons volck de gansche naer middernacht in de waepenen.

Den xij^{en} Septembris vrouch werde t'appoinctement bij Vasquis binnen gebracht ende geapprobeert ende voorts bestelt dat sij op den achternoen vuyt trecken soude. De redenen waeromme Sijn Ex^{tie} heml. soe schoenen appoinctement gaff, waeren dese dat hij seer groote eere dachte te wesen soe een plaetse te krijgen onder de oogen vanden viant die om dselve te ontsetten gecommen was ende dat t'minste inconvenient hem daervan soude hebben mogen frusteren, dattet laet op tjaer was ende gescheepen in desen houck niet veel meer vuyt te richten ende dat de wegen hoe langer hoe quaeder waeren ende alle daechs meer swaericheyt in de vivres maeckten, die in tleger seer dier ende noch dickwils niet te becommen waeren. Naerdat dit appoictement sulcx geapprobeert was quam Graeff Philps tot Daelem met 10 vendelen voetknechten ende daeronder een van tregement van Stolberch. De 9 bleven te Daelem leggen, daer op den achternoen noch bijquam de vaen ruyteren van Donck ende op den avont

noch 2 compagnien te voet. Hier en tusschen werde alle preparatie gemaeckt om vuyt te trecken, de brugge gemaeckt, de poorte geoepent ende ontrent 60 waegenen derwaerts gesonden, trocken mede in tvelt 13 vendelen Vriesche soldaeten, die haer in 2 slachtordren stelden ende 7 vendelen van tNoorthollantsche regement, die haer buyten tschantsken op den wech van Emlichem mede in slachordre stelden, omme alle inconvenienten te voorhoeden. Op den avont ontrent 5 vuyren trock den viant van thuys aff met 6 vendelen sterck ontrent 500 man die gaen konden, noch voerde hij vuyt seer veel vrouwen, kinderen ende bagagie ende eenige gequetsten, maer hij liet in thuys noch wel 60 siecken ende gequetsten, die meest vanden bloetganck sieck waeren, die Sijn Ex^{tie} belooft heeft op morgen, als de waegens die nu mede gingen, weder commen souden, mede te doen wech voeren. De plaetse werde bevonden heel sterck met 5 bolwercken, inne hebbende 8 metaelen ende een ijsere stuckxkens, t'groofste van 10 pont ijsers, amunitie van oirloge en werde egeen gevonden, dan wel 32 lasten rogge, meest den Drost toecommende, werde mede bevonden dat sij de poincte van 'twest bolwerck met een andere poincte van binnen affgesneden hadden ende de aerde tusschen beyden wel anderhalff manslengte vuytgehaelt, twelcke op een storm groote moeyte soude hebben mogen maecken, niettemin conste met sijn engte seer haest gevult werde, de bolwercken hadden sij al heel van binnen vuytgeholt ende de aerde aende borstweringe gebracht ende opgeworpen. In tfort trock alleen de compagnie van Graeff Willem ende begonst men terstont de loopgraeven in de contrescharpe toe te werpen, tvolck die vuyttrocken naemen den wech van Emlichem die te dien fynen geoepent was ende werden geconvoyeert bij de vaen ruyteren van Sijn Ex^{tie} een halff mijle weechs verre. Ten selven daege op den morgenstont vertrock Verdougo met sijn volck van Emmelichem op ende quam des avonts logeren tot Velthuysen ende werde in t'optrecken in sijn achtertocht bij eenige onse ruyteren een alarme gemaeckt.

Den xiij^{en} Septembris lach men stille in tleger ende de viant mede tot Velthuysen ende werden eenige boeren bescreven omde loopgraeven toe te werpen, werde oick tgeschut vuyte batterien affgeset om wech te mogen gebracht werden.

Den xiiij^{en} lach men mede stille tot groote verachteringe van tleger ende costen van tlant, overmits de boeren noch niet gecommen en waeren ende men hen ontsach de loopgraeven ende schantsen bij de soldaeten om gelt te doen ter neder werpen, naemen voorts de Engelschen weder verloff om

vuyten leger te vertrecken, trock noch op tfort van Coeverden bij provisie de compagnien van Joncheer Caspar van Eusem, Pieter van Lieuwaerden ende Assuerus, Capiteynen ende vertrocken de Engelschen vuyt den leger naer Swol, geconvoyeert met ontrent 50 paerden van Baelen ende gingen mede noch eenige waegens om mette paerden wederomme te commen. Voorts quam het convoye van Steenwijck wederomme in tleger met broot ende bier, welcke om de groote armoede ende gebreck van broot seer wel te passe quam.

Den xv^en lach men mede stille ende begonst men een weynich aende galerie te breecken, omme die ende de aerde weder vuyte grachten te krijgen, dan ginck slappelijcken voort, men begonst mede een weynich te breecken aende catte, die aenbesteet was affgebroocken te werden, noch quaemen van Daelem in tleger ende in tquartier vande ruyteren, daer de Engelschen gelegen hadden, vijff vendelen van tregement van Graeff Philps sterck ontrent 550 mannen ende tregement vanden Heere van Lockeren met 6 vendelen, sterck ontrent 500 man. Den viant lach stille tot Velthuysen, ende des nachts regende het seer veel.

Den xvj^en Septembris begonst men met alle naersticheyt te arbeyen aen t'affwerpen ende slechten vande loopgraeven, twelcke overmits de boeren niet en quaemen, den soldaeten aenbesteet werde ende ginck daeromme wel voort. Voorts werde de rest vande bagagie vanden viant ende Graeff Frederick vuyt Coevoerden naer Velthuysen gebracht, ende op den avont quaemen de waegenen naer Swol gegaen wederomme met broot ende bier geconvoyeert bij ontrent 50 ruyteren van Baelen, — quaemen noch in tleger een deel waegenen met broot ende bier van Steenwijck, die van tlaeste convoy derwaerts terugge gebleven waeren. Desen dach ende volgende nacht regende het seer exessivelijck.

Den xvij^en ginck men mettet affwerpen alomme voort ende gingen veel waegens naer Steenwijck geconvoyeert bij de vaenen van l'Espini ende Donck, daeraff Donck naer garnisoen tooch, den viant bleeff noch tot Velthuysen ende werden op den achternoen 14 van hem gevangen ontrent Gramsbergen.

Den xviij^en ginck men mettet affwerpen alomme seer voort, in vougen dat dien dach de grachte meest leech was ende de poincte wel twee mans lengte weder opgebout, werden noch de borstweringe ende catten op thuys gerepareert, werde mede tgeschut op vijff stucken naer tscheep gedaen, op den achternoen begonst den viant van Velthuysen te vertrecken naer Oldenseel.

Den xix^{en} ginck men mette wercken voort ende vertrock de compagnie van Graeff Philps naer haer garnisoen, quaemen noch eenige waegens met vivres van Swoll in tleger.

Den xx^{en}, xxj^{en}, xxij^{en} ende xxiij^{en} slechte men voorts de eerste vande wercken sonders anders yet vuyt te rechten dan dat eenige ruyteren van Warmeloe den xx^{en} tot Swol quaemen ende de vaen van Pouli den xxj^{n} ende dat de resterende stucken gescheept werden ende dat den xxij^{n} t'convoy van Steenwijck in tleger quam ende den xxiij^{en} tconvoy van Swol ende dat men resolveerde op overmorgen metten leger te vertrecken.

Den xxiiij^{en} quaemen in tleger ontrent 150 man tot supplement van eenige vendels van Stolbergen regement ende werde alle ordre gestelt om op morgen te vertrecken ende de wegen gemaackt, trock noch ten selven daege naer Steenwijck de vaen ruyteren van Eylke Onsta met veel waegens met bagagie, derwaerts medeleydende den persoen van Jan van Steenwijck.

Den xxv^{en} Septembris des morgens heel vrouch brack het leger op ende begonst te vertrecken, leydende de avantgarde (bestaende van 8 vaenen ruyteren ende de regementen van Graeff Philps ende Lockeren) den Graeve van Hohenloe. De bataille bestont vande regementen van Brederode, Groenevelt, Duvenvoorde ende Stolberch, de arriere garde wesende de 3 Vriesche regementen (19 vendelen) ende 9 vaen ruyteren werde beleyt bij Graeff Willem van Nassau, de carroye was tusschen de avantgarde ende bataille ende quaemen alsoe in goede ordre des avonts tot Ommen, alwaer mede te waeter affquam alle het geschut geleyt in praemen. Ten selven daege quaemen tot Swol de gedeputeerden van de Heeren Staeten Generael omme met Sijn Ex^{tie} ende de Raeden van Staete te resolveren op t'voorder aengrijpen ende breecken vanden leger. De gedeputeerden waeren den Advocaet Barnevelt, Hendrick van Brienen, van der Beecke ende den Greffier Aertssens; men kreech voorts tijdinge dat den viant tot Epe noch lach.

Den xxvj^{en} quam tgeheele leger tusschen Swol ende Hasselt logeren op den dijck ende tgeschut op t'Swarte Waeter om vuyte praemen verscheept te werden. Voorts quam Sijn Ex^{tie} met den Graeve van Hohenloe ende Graeff Willem tot Swol ende begonsten metten Raede van Staete ende de Gedeputeerden voornt. te disputeren op t'voorder aengrijpen ofte breecken vanden leger. Ende hiermede eyndichde het swaere ende costelijcke beleg van Coevoerden, daer in der waerheyt geen drie hondert mannen voor geschooten ofte doot geslaegen en sijn, maer bovendien wel 1200 cranck ofte gequetst gewerden, soe om de couwe ende vuylnisse, die sij hier

hebben moeten verdraegen als om de groote dierte van broot ende bier, daerdoor de soldaeten meest waeter droncken ende dickwils in eenige daegen geen broot en prouffden, in welcke belegeringe men mede meer als in alle anderen heeft mogen, sien wat cracht de spaede heeft ende dat mette selven kan gebroocken ende overwonnen werden, dat anders alle oirlochsinstrumenten wederstaet.

TOCHT NAER DEN RIJN.

Den xxvij^{en} Septembris vergaederden men wederomme een resolutie op tgunt voors. is te nemen, daerinne egeen cleyne swaericheyt en was gelegen omdat de winter naer op de hant was ende de meenichfuldigen regen de wegen seer gebroocken ende bedorven hadde, dat mede ons leger mits de siecken ende de dooden desen soomer seer geswackt was ende beneffens dat den viant hem bleeff onthoudende op de grensen van Munster ontrent Eepe, om te sien wat wij voorder souden willen aengrijpen ende daernaer oick raedt te nemen. Bij de voors. swaericheyden liepen noch eenige anderen, als dat alle de waegens van tleger meest bedorven ende de paerden affgereden waeren ende de soldaeten mits de dierte van tvoorige leger heel arm ende ongecleet omdat haere cleederen mits de vochticheyt van t'weder meest verrot ende vergaen waeren. Tusschen desen quam ten selven daege tot Swol den Ambassadeur vanden Coning van Vranckrijck, versouckende van wegen Sijn Meester dat tleger in Vlaenderen mochte gebracht werden, daertoe aenwendende seeckere advantagieuse middelen van Sijn Meester, als te weeten dat dselve met een grooten ruytertocht hem wel soude verthoenen in Artois omme tselve voor een deel aff te branden ende soe den viant meer moeyten op den hals maecken. Ten selven daege quaemen d'regementen van Graeff Philps, Lockeren, Brederode ende Stolberch besuyden de stadt Swol op den wech van Deventer tot verseeckeringe vande paerden buyten de stadt weydende, ende quam bij tregement van Stolberch noch de compagnie van Draeper sterck 160 man, behalven de 45 die te vooren in tleger geweest hadden. Op den avont werde de resolutie genoemen, dat men met tvolck voorbij Deventer, Zutphen, Doetichem ende 's Heerenberge reysen soude naer den Rhijn, om die ontrent sGraevenweert te passeren, ende alsoe sien wat de occasie soude voordelijck thoenen, tsij om den viant te beletten over Rhijn te

commen ofte de stadt Graeff (daer niet dan 300 man in garnisoen lach) ofte sHertogenbosch aen te tasten, ofte oick den Hartoch van Parma te Spae te vernestelen ofte soe de viant heel over Rhijn tooch weder te keeren ende yet op Goer ofte Enschede aen te grijpen alles naer den tijt ende de gelegentheyt soude mogen lijden. Voorts vergaederden de Gedeputeerden vande Heeren Staeten Generael met eenigen vuyt den Raede van Staete omme ter neder te leggen het different tusschen die van Overijssel ende Vrieslant geresen om de besettinge van Coevoerden, dan en konstê noch desen nochte oick eenige volgende daegen niet affgedaen werden om theftich drijven van beyde de partijen wille [1].

Den xxviij[en] Septembris begonst men alle preparatie te maecken om te vertrecken, werde tgeschut tscheepe gedaen met alle de amunitien van oirloge ende vivres ende quam te dien eynde alle tvolck rontsomme de stadt Swol in de voorburgen logeren.

Den xxix[en] ende xxx[en] Septembris werde voorts alle preparatie gemaeckt om te vertrecken den eersten der volgender maent Octobris, dan mits de contrarien wint, dwelcke belette dat de scheepen vuyt tgat van Swol niet commen en konden, werde tselve voorder vuytgestelt.

Den eersten Octobris trocken de scheepen met tgeschut ende amunitie die gelaeden waeren vuyt tgat van Swol ende quaemen eenige scheepen met vivres die daechs te vooren vuytgeloopen waeren in de IJsele tot voor de Cootensche schantse.

Den ij[en] Octobris vertrock het heele leger van Swol ende quam logeren tot Wijhe ende Olst ende volchden de scheepen die in de reviere waeren.

Den iij[en] Octobris quam Sijn Ex[tie] mettet leger tot boven Deventer dicht bij de stadt ende quaemen de scheepen ende ponten met geschut ende amunitie van oirloge tot Campen. Voorts vertrock den Raedt van Staete vuyt Swol ende quam tot Deventer; desen dach regende het seer.

Den iiij[en] trock het leger voort door Zutphen ende ginck logeren buyten de stadt aenden Galgenberch ende quam tgeschut ende voordere scheepen

---

[1] Zoowel Friesland als Overijssel beweerden regt te hebben op het bezetten van Coeverden, een strijd, die tot langdurige en hevige debatten aanleiding gaf. De aanspraken van Overijssel zijn uiteengezet in de »Corte deductie des gueden rechts ende wettigen titels zoo die lantschap van Overijssel ende bysondere die drie steden Deventer, Campen ende Swolle hebben opden huyse Borch ende stadt van Coevoerden«, welke door Lamberth ter Cuelen, Burgemeester van Zwol aan de Staten Generaal werd overgeleverd (Resol. der Staten Gen., van den 1sten Sept. 1592) De behandeling van deze tamelijk ingewikkelde kwestie, die met eene soort van transactie tusschen Friesland en Overijssel eindigde, vindt men uitvoerig beschreven bij Bor XXIX, bl. 641 en volgg. Zie ook Gr. v. Pr. Archives, 2me Série, T. I, pag. 235.

tot ontrent Wijhe. Desen dach ende volgende nacht regende het excessivelijck seer met grooten wint, waerdoor de wegen van de Twente geheel gebroocken werden ende het lant met waeter bedeckt, twelcke belette dat men noch op Goer, noch op Enschede gevouchelijck yet vuytrechten conde, ten waere het weeder geheel veranderden ende drooger werde.

Den v^{en} Octobris vertrock Sijn Ex^{tie} mettet leger naer Doetichem ende quam logeren tot Hengel ende tHellem, voorts quaemen eenige scheepen tot Deventer, dan bleeff tgeschut mits den grooten contrarien wint te rugge. Voorts kreech men seeckere tijdingen dat den viant weder over Rhijn trock ende al 2 regementen ende eenige ruyteren over waeren. Ten selven daege ontboot Sijn Ex^{tie} in haest alle de treckpaerden naer Doesborch soe men vermoet om yetwes in haeste vuyt te rechten, dan de occasie van dien verandert sijnde sondt d'selve op des anderen daechs wederomme. Ten selven daege quam den viant met twee vaen ruyteren tusschen Deventer ende Swol ontrent Olst, om eenige avantagie aldaer te vinden op den geenen die tleger souden mogen volgen dan niet vindende keerden wederomme. Desen dach ende volgenden nacht regende ende wayde het seer, twelck een groote swaericheyt voor ons leger maaeckte omdat de wegen alomme soe seer gebroocken werde. Voorts trocken de compagnien peerden van Vere ende Sidney binnen Doesborch om aldaer te blijven.

Den vj^{en} bleeff tleger stille leggen, gelick mede meest alle de scheepen om t'quaede regenachtige weder ende grooten contrarien wint, op den naernoen vertrock den Raedt van State ende quam tot Zutphen, desen dach ende nacht regende het seer.

Den vij^{en} Octobris vertrock Sijn Ex^{tie} mettet leger ende quam logeren tot bij Zevenaer ende de dorpen beneden naer IJseloort toe leggende ende in t'optrecken kreech hij advertentie dat den viant met 5 vaen ruyteren vuyt Grolle getrocken was, waerdoor men vreesde dat hij yet op den hindertocht mochte attenteren omme waertegens te voorsien Sijn Ex^{tie} achter den hindertocht dede marcheren 7 vaenen ruyteren, doch den viant en verthoende hem niet. Ten selven daege quam tgeschut (mits dat de treckpaerden weder gecommen waeren) tot Zutphen, desen dach ende nacht regende het doen niet seer veel. Voorts quam desen dach een scheepbrugge vuyt Hollant gebracht om over den Rhijn te slaen tot 's Graevenweert.

Den viij^{en} Octobris bleeff tleger te Zevenaer ende daerontrent leggen ende vertrock den Raedt van Staete vuyt Zutphen ende quam tot Arnhem. Desen dach regende het seer ende quam Sijn Ex^{tie} met Graeff Willem van Nassau

ende Graeff Philps met eenige Colonnellen ende Capiteynen op den avont mede tot Arnhem, omme mette Raeden van State te resolveren op tbreecken van tleger, mits het gestaedige quaede weder ende dat den Hartoch van Parma van Spae vertoogen was.

Den ix^{en} Octobris was het tamelijcken goet weder ende vergaederde men om te resolveren op tvertreck van tleger, daerinne naer alle difficulteyten bij Sijn Ex^{tie} voorgeslaegen, overgewegen, geresolveert werde dat men tleger noch eenige daegen sal bijeen houden om den viant in suspens te houden, ten eynde hij naer Vranckrijck niet en trocke om soe met ons leger den Coning van Vranckrijck te behelpen, volgende t'aenhouden van sijn Ambassadeur Busenval, alles nochtans op het wel believen vande Heeren Staeten Generael, ten welken eynde een post aen heml. gesonden werde, omme haere meyninge te verstaen. Op den achternoen vertrock Sijn Ex^{tie} weder naer tleger, twelcke ontrent Zevenaer stille bleeff leggen. Men creech voorts tijdinge dat den viant weder in tlant te Benthem gecommen was.

Den x^{en} Octobris bleeff tleger stille leggen, trock Sijn Ex^{tie} op de jacht ende quaemen de ponten met tgeschut ende scheepen vast de IJsele op ende begonst op den achternoen noch seer te regenen ende quam Sijn Ex^{tie} metten Graeve van Hohenloe ende 3 vaen ruyteren voor Emmerick ende sonden een trompetter aende stadt, henl. doende aenseggen dat Sijne Ex^{tie} verstaen hadde, dat sij den predicant vuytgejaecht ende de Jesuiten innegenomen hadden, twelcke hij soe niet en begeerde te laeten passeren, dat sij daeromme metter daet de Jesuiten weder vuytjaegen ende den predicant innehaelen souden, ofte hij wiste wat hij mette stadt te doen hadde, versouckende antwoort vanden Magistraet, dewelcke versochten tijt tot des volgenden daechs middach. Dit aenseggen aen die van Emmerick geschiede ten aenhouden vanden Graeve van Hohenloe, die op heml. een oude wrock hadde, niettegenstaende sij een Cleeffsche stadt ende sulcx neutrael waeren. Op den avont quam tgeschut ende de scheepen tot IJseloort, des nachts vertrock Graeff Philps vuyten leger seer haestelijck met 6 vendelen voetknechten ende 2 vaen ruyteren, sonder trommel ofte trompet te roeren, men vermoede dattet was om te voorcommen eenige practicquen vanden viant op Nimegen te vooren ondeckt ofte om eenich exploict op eenich stadt van t'overquartier van Gelderlandt te doen ende namentlijck Gelder.

Den xj^{en} bleeff tleger stille leggen ende regende het seer. Ontrent den middach quam in tleger den Maerschalck van Cleeff met antwoordt van

die van Emmerick[1], seggende dattet een neutrale stadt was, leggende op rijcxbodem, daer Sijne Ex^tie niet en hadde te gebieden, dat sij daeromme in de selve doen mochten wat hem gelieffde, sonder dat Sijn Ex^tie heml. daerinne behoirde eenich letsel te doen, dan mits dat Sijn Ex^tie op de jacht was en sprack den Maerschalck hem selffs niet, doch werde hem evenwel geseyt, dat die van Emmerick haer de Jesuiten souden quyt maecken ofte men en soude het daerbij niet laeten. Des achternoens begonst het geschut den Rhijn optegaen naer sGraevenweert om van daer gebracht te werden, waer men het begeeren soude, voorts creech men tijdinge dat dén viant met sijn voorder volck was commen logeren tot Stadtlo bij Nahuys in tlant ter Munster, hebbende Oldenseel ende Groll vol garnizoens gelaeten.

Den xij^en Octobris was het schoen weder ende bleeff het leger stille leggen.

Den xiij^en Octobris was het mede schoen weder ende bleeff het leger stille leggen, voorts creech men loopende tijdinge dat de viant op wech geweest was om Oetmaersen te beleggen ende weder te krijgen, doch dat sijn volck hadde begonnen te mutineren, daer door tselve terugge gebleven is ende dat in deselve mutinatie 6 ofte 7 vendelen vanden steng geruckt waeren ende tvolck verloopen was ende dat de anderen den pas naer den Rhijn naemen om die weder te passeren ende dat Verdougo bij hem niet en hadde behouden dan alleen eenige Spangiaerden ende eenige ruyteren. Dese tijdinge werde bij die van Twente ende Overijssel gestroyt om ons leger weder derwaerts te locken, niettegenstaende alle de voors. difficulteyten.

Den xiiij^en Octobris werde des morgens vrouch een omslach binnen Arnhem gedaen dat alle ruyteren ende soldaeten in stadt sijnde terstont haer souden vervougen naer tleger, twelcke den selven morgen optrock naer Emmerick ende gingen logeren in de heeter boven de stadt om den viant die over Rijn wilde te keeren. Voorts quam den post vande Staeten Generael wederomme brengende voor antwoordt dat dselve Staeten Generael het stelden in de discretie van Sijn Ex^tie ende den Raede van Staete off sijt leger opbreecken solden ofte niet naer dat de gelegentheyt haer gedraegen solde, welcke brieven ten selven daege voornt gesonden werden

[1] Hertog Willem van Gulik en Kleef was in het voorjaar van 1592 gestorven, na eene regering van drie en vijftig jaar, van welke hij evenwel de laatste zes en twintig jaren krankzinnig was geweest. Zijn zoon Johan Willem (1592—1610) verkeerde in denzelfden toestand, en ten gevolge daarvan werd het land door eenen Raad bestuurd, die geheel en al de Katholyke partij was toegedaan.

aen Sijn Ex[tie] met versouck dat dselve tot Arnhem wilde commen omme daerop te resolveren ofte convoy senden dat den Raedt bij hem quaeme naerdat hij tgeraeden vont. Ten selven daege creech men tijdinge dat den aenslach die Graeff Philps op de stadt Gelder gepractiseert hadde ende daeromme hij in haeste, als voorseyt is, vuyt tleger getrocken was, gefailgeert was. Het regende desen dach seer excessivelijck ende des nachts trock tleger van daer voort naer Rees, hebbende ontrent een paer vuyren gerust.

Den xv[en] quam tleger voor tot Bijsselijck om den viant te besoucken ende trocken oick eenige oorlochsscheepen den Rhijn op ende quaemen ontrent Rees, voorts creech men tijdinge dat de oirlochscheepen die voor Berck laegen gemutineert waeren ende haer Overicheyt gevangen hielden, welcke tijdingen in der nacht noch met een poste naer Sijn Ex[tie] toegeschickt werden met brieven vanden Raede van Staete, dat aengesien de gelegentheyt vanden viant nu sulcx was dat Sijne Ex[tie] in tleger blijven ende op alle voervallende occasien letten soude ende soot van noode was dat den Raedt wel bij hem commen soude. Voorts was het desen dach schoen weder, tvoors. reysen van Sijn Ex[tie] in sulcker haest geschiede omdat hij tijdinge hadde dat den viant de ponten hadde doen bestellen om den xvj[en] deser te passeren, doch waeren door Graeff Harman op thuys te Ulst sijnde gewaerschout ende trocken sulcx weder naer Eepe toe. Voorts was den wech daer tleger getoogen was soe quaet ende ongebruyckelijck dattet een miserie was die te gebruycken.

Den xvj[en] Octobris bleeff tleger tot Bisselijck stille leggen ende regende het dien dach seer ende lieten die van Wesel vivres om gelt volgen soe veele men begeerde.

Den xvij[en] quam tleger met Sijn Ex[tie] wederomme naer Emmerick ende ginc logeren in de heeter boven de stadt, op den achternoen begonst het te regenen ende viel al tamelijcken veel waeters, middelertijt bleeff den viant tot Eepe.

Den xviij[en] bleeff tleger stille leggen in de heeter ende quam Sijn Ex[tie] geconvoijeert met 2 vaen ruyteren naer Arnhem om met den Raedt van Staete te resolveren op tvertreck ofte breecken vanden leger, doordien de soldaeten mettet quaede weder ende veel trecken heel gematteert waeren ende quaemen met hen Graeven Willem ende Philps van Nassau, ende bleeff den Graeve van Hohenloe in tleger om te commanderen ende op alles ordre te houden, ende quam Sijn Ex[tie] contrarie de brieven vanden xv[en] daeromme selffs omdat men verstont dat t'mutineren vanden viant

ontrent Oetmaersen niet en vervolchde, nochte soe breet waer en was als de brieven hielden ende dat t'mutineren tot Berck ende op de oirlooch-schepen niet met sulcken desordre geschiede, dat men hoopen mochte yet op heml. te konnen prouffyteren insonderheyt soe de winter voerhanden was. Op den avont begonstet wat te regenen.

Den xix[en] Octobris vergaederde men voornoens ende achternoens omme op de gelegentheyt van tleger te beraetslaegen, daerinne des avonts geresolveert werde dat men tleger breecken soude niettegenstaende alle de intercessien van die van Overijssel, Gelderlandt ende Zutphen, die seer gaerne tleger wederomme in de Twente naer Goer ofte Oldenseel oft in tlant van Zutphen naer Grolle gehadt hadden, sonder innetesien dat tweeder ende den gestaedigen regen sulcx niet en geleedt, dat de winter voor de handt was, dat de wegen onbruyckelijck waeren, dat den viant noch met veel volcx bij de Twente lach ende dat de voorsz. plaetsen seer wel met garnisoen voorsien waeren, ende insonderheyt dat ons volck soe gematteert was dat bijnaest de een helft van dien onbequaem waeren te vechten ende dat men tot een beleg weder veel waegens soude behouven, daertoe sijluyden weynich raets wisten ende niet dan met lancksaemheyt souden connen becommen werden, niettemin, indien naderhant sich eenige goede occasie thoende, soude men op haer intercessie letten. Achtervolgende de voorsz. resolutie begonst men de repaertitie vande garnisoenen te maecken ende de patenten te scrijven ende vuyt te geven. Ten selven daege quam tgeheele leger weder te rugge ende logeerden in haer oude qnartieren beneden Zevenaer naer IJseloirt toe.

Den xx[en] Octobris leverde men vast de patenten vuyt aende Capiteynen ende begonsten eenige te vertrecken, te weeten de 8 vaenen ruyteren die in Brabant in garnisoen souden leggen, dwelcke de pas door de Betuwe naemen, werden mede tot Campen scheepen bestelt voor de Vriesche compagnien tegens Saterdach toecommende ende voorts alle gereetschap gemaeckt om op morgen soe het doenlijck was tleger te breecken ende quam te dien fynen den Graeve van Hohenloe tot Arnhem. Op den naernoen begonst het te regenen.

Den xxj[en] werden voorts alle de patenten vuytgegeven ende brack het gansche leger van malcanderen ende trocken alles in garnisoen, werde mede last gegeven om tgeschut de Waele aff te doen drijven naer Dordrecht ende op den achternoen vertrock Sijn Ex[tie] vuyt Arnhem om te gaen slaepen tot Eede ende van daer te beginnen de wolvenjacht die hij op de Veluwe vermeynde te doen, daertoe hij de boeren hadde doen versaemelen.

Den xxij^{en} vertrock den Raedt van Staete vuyt Arnhem ende quam tot Utrecht ende van daer des anderen daechs voorttreckende quam den xxiiij^{en} derselver maent in den Hage. Ende Sijn Ex^{tie} mits den grooten gestaedigen regen hem belette yet besonders in de wolvejacht voornt. vuyt te rechten quam des naestlesten derselver weder in den Haege vergeselschapt met mijn vrouwe de Princesse ende sijn halve broeder ende susters, die hem tot Utrecht toe tegen getogen waeren. Ende hiermede eynde d'voorsz. tocht, die hoewel met een goede meyninge begonnen nochtans geen prouffijt ofte voordeel en dede, maer ter contrarie diende alleen om de soldaeten te matteeren, gelijck oick geschiede, overmits dselve meer soldaeten sieck ende cranck maeckte dan een van beyde de legers ofte belegeringen van desen jaere gedaen hadde, waervuyt men des te claerder bemerckte met watten onverstant eenigen trachten tleger in sulcken quaeden saisoene noch langer bij malcanderen te doen houden ofte tselve voor eenige plaetsen vande Twente te engaigeren.

ANDERE GESCHIEDENISSEN.

Den xvij^{en} Octobris sloech den Hertoge van Bouillon op het leger vanden Hertoge van Lorreyne, leggende voor Beaumont, daer veel dooden bleven ende seer veel gevangens gekregen werde met 5 stucken geschuts ende veel andere admunitie ende provisie van oirloge, ende overviel terstont daernaer Attingy, daer seer veel saedelpeerden gekregen werden.

In tlaeste van October werde bij die vande liege in Vranckrijck bij nacht innegenomen het casteel van Pont de l'Arche op de Seyne in Normandie, leggende vier mijlen boven Roan, met verstandt van binnen ende door slappe toesicht van Madame de Roullet, Vrouwe vanden Gouverneur desselffs casteels die te Rouan gevangen sadt ende in plaetse vanden welcken haer geschoncken was den jongen Baron de la Chastie gevangen om haer man daertegen te lossen, dan metten selven Baron haer te verre vergeten hebbende is sij tcasteel ende hem te saemen quyt geworden. Die vande stadt van Pont de Larche sulcx gewaer werdende, hebben terstont een vande arcken vande brugge vast aen t'casteel affgebroocken ende haer tegen het casteel soe op de brugge als in de stadt gefortificeert, leggende den Coning als doen noch in de abdie van Chelle op de Marne boven Paris om die te fortifieren, dwelcke weynich daegen daernaer vol-

commelijcken gefortificeert was ende werde Monsr de la Nouë daerinne Gouverneur gestelt.

In dese selve tijt nam Monsr Desdiguieres in Piemont inne de stadt ende valleye de la Perosa, Lucerne, de Mirandole ende eenige andere daerbij leggende plaetsen ende begonst daer vuyt te roven door geheel Piedmont tot Mylano toe, krijgende groote toeval van volck ende treckende contributie van tgeheele lant aldaer.

Ontrent dese tijt ende terstont naer dat ons leger voor Arnhem opgebroocken was, heeft Gerrit de Jonge, Gouverneur van sGraevenweert (volgende de mondelinge last hem bij Sijn Ex[tie] gegeven in presentie van Graeff Willem van Nassau) die vande stadt Emmerick voornt. ontbooden, dat sij haer de Jesuiten volgende het versouck van Sijne Ex[tie] (hier boven verhaelt) quyt maecken souden ofte hij èn soude met heml. egeen gewoenlijck nabuyrschap meer konnen onderhouden, maer ter contrarie haer beesten ende goederen doen roven ende haelen ter tijt toe sij de Jesuiten souden quyt sijn; ende soe hem bij den rechter aldaer een trotsich antwoort ontbooden werde, heeft hij genomen ontrent 100 soldaeten voerende met hem een lange schuyte op een waegen ende heeft vuyte heeter aldaer gehaelt ontrent 150 beesten, meest ossen ende eenige koeijen ende die doen brengen op sGraevenweert ende soe eenige borgers die vervolchden claegende over haer ongeluck, heeft hij geseyt dattet Jesuiten ossen waeren ende dat hij anders niet en wiste, ende eenige vande vetste ende beste van dien gedaen slachten hebbende in presentie van deselve borgers, heeft eyntelijck heml. bevoolen weder te keeren naer Emmerick ende te wege te brengen dat de Jesuiten binnen vier daegen mochten vuyte stadt ende wech gesonden werden , twelcke gedaen hij haer belooffde de resterende beesten, wesende noch over de 125 costeloes ende schadeloes te doen wederomme geven, dan de borgers tot Emmerick commende ende sulcx niet konnende te wege brengen sijn weder op sGraevenweert gekommen ende hebben haer beesten gerantsonneert voor 1800 gulden, welcke penningen de Capiteynen ende soldaetea aldaer gedeelt hebben. Waernaer den selven Gouverneur vernomen hebbende op wat huysen den Vorst van Cleeff selffs eenige beesten hadde gaende, heeft oick ontrent 50 van deselve doen haelen ende slachten, twelcke vernomen hebbende de Vorstelijcke Raeden tot Dusseldorp vergaedert, hebben een seer harden brieff aenden voorn. Gouverneur gescreven, willende weeten met wat tytel hij heml. sulcx berooffde, daerop d'selve Gouverneur aen heml. weder een geslooten brieff sondt, daerinne niet anders gescreven en was dan met groote lettren:

Jesuiten vuyt. Deselve Raeden siende dat sij egeen ander antwoorde en kregen, hebben twee Gedeputeerden aen hem gesonden ten fynen als boven, dwelcke bij hem gecommen ende sulcx hem vraegende, mitsgaeders off hij dit dede door laste van Sijn Ex^{tie} ofte der Staeten, heeft verclaert tselve te doen vuyt sijn eygen auctoriteyt ende daervan oick niet te sullen ophouden ter tijt toe de Jesuyten daer vuyt souden sijn, nemaer d'innegesetenen van Emmerick noch veel meer te sullen beroven ende insonderheyt de huysen vanden Vorst ende die van sijne Raeden, die de Jesuiten daerinne gestelt hebben, vougende daerbij dat hij dat dede omdat de Jesuiten den Heere Prince van Orangien, vaeder van Sijne voors. Ex^{tie} gedaen vermoorden hadden, alle twelcke de Gedeputeerden bij gescrifte gestelt hebbende ende versocht bestant van acht daegen om haer rapport te mogen doen, ende dat haer vergunt sijnde, sijn vertrocken, waernaer de vorstelijcke raeden noch hebbende doen versoucken thien daegen stilstant om te beter alle dingen te mogen doen ende ordonneren, is hem tselve oick vergunt. Eyntelijck geraeden vindende de Jesuiten te laeten gaen, hebben dselve bij haer opperste tot Coelen residerende doen te rugge ontbieden ende om bequaemelijck wech te mogen trecken ende sonder schaede, hebben op den xxiiij Novembris vanden voorn. Gouverneur versocht sijn paspoort om vuyt Emmerick onbeschaedicht te mogen vertrecken, dan heeft den Gouverneur voornt. naerder sijn meyninge verclaerende heml. een paspoort gegeven om vuyt theele lant van Cleve te mogen vertrecken. Dienvolgende hebben sij haer schoole verlaeten ende sijn den xxvij^{en} der selver maent naer Coelen vertrocken ende sijn d'oude meesters weder over de schoole aldaer gestelt. Dese saecke is seeckerlijck van grooter consequentie doordien die van Emmerick in tlant van Cleve leggende onder onse regieringe niet en staen, nochte met ons t'minste te doen hebben, dwelcke oick lichtelijck (in een ander lant) groote occasie tot een nieu oirloge soude mogen geven, mogelijck met geen groot onrecht, doch overmits de swacheyt van tlant van Cleeff, de indispositie ofte gecheyt van haeren Vorst ende dattet haer al te schaedelijck soude wesen metten Staeten der Vereenichde Nederlanden (die sij nu al veel begonnen te respecteren ende te ontsien) in oirloge te commen ofte wesen, maer hem beter is mette selve neutrael te blijven, soe is dit aldus voor dese tijt gepasseert.

In t'beginsel van November ontsette den Gouverneur van Aegues Mortes de stadt van Villemur leggende 3 mijlen van Thoulouse in Vranckrijck ende soe veel van Moutauban (dwelcke den Hertoge van Jojeusen met eenige Spangiaerts vuyten naeme vande ligue belegert ende totten vuytersten ge-

bracht ende benaut hadden) ende sloech voorts theele leger op, hebbende eerst met ontrent 100 paerden (die des nachts over de andere sijde vande reviere gepasseert waeren) een heete schermutsinge begonnen ende daernaer met sijn heele macht sulcx daerop gedruckt, datter bij de 2000 vanden viant op tvelt doot bleven ende ontrent 800 verdroncken ende onder d'anderen bleven oick doot den Hertoge van Jojeuse selffs, hem meynende te salveren met een schuyte ende den Generael vande Spangjaerts die in tleger aldaer waeren, de reste salveerde haer mette vlucht ende kreech den Gouverneur voornt. 7 stucken geschuts ende alle de bagagie.

In dese selve tijt sloech den Hertoge van Espernom in Provence eenich volck vande ligue ontrent 700 mannen doot.

Den ix^en^ Novembris vertrock den Hertoge van Parma vuyt Bruessel om naer Vranckrijck te gaen, doende sijn volck alles derwaerts aen marcheren om hem te volgen, dan kranck werdende bleeff tot Atrecht in Artois leggen ende sijn volck alomme op de frontiere van Vranckrijck. Ende soe sijn volck vast a la file marcheerden trocken eenige van onse ruyteren vuyt Breda ende Bergen op den Soem op, meynende eenige van sijn volck aen te treffen, dan missende de ruyteren, hebben ontrent Leeuwen in Brabant aengetroffen eenich voetvolck van Patton ende een deel van dien geslaegen. Van gelijcke eenige ruyteren vuyt Nimegen getrocken hebben oick eenich voetvolck gemoet ende eenige geslaegen in t'Overquartier.

Den xxviij^en^ Novembris werde gecasseert den Oversten Stolberch, soe omdat hij hem in eenige picke met Sijn Ex^tie^ op den voorleden tocht gesteecken hadde, als oick omdat hij naederhant monsteringe geweygert hadde, werden mede gecasseert noch 2 Capiteynen van tselve regement ende geordonneert dat de andere seven Capiteynen (die in dienste bleven) tvolck vanden voorsz. drie gecasseerde compagnien souden in dienste nemen, soe verre sij dienen wilden, twelcke oick mede daeromme geschieden om tlant te verlichten vanden betaelinge vanden hooge ampten van tselve regement, die wel 1000 gulden ter maent bedroegen, overmits dselve niet aengenoemen en waeren langer dan voor drie maenden, die nu al geexpireert waeren.

In tlaeste van dese maent Novembris nam den Gouverneur van Lillebonne bij nacht ende met eschellade inne tfort van Fecan leggende in Caux tusschen Diepe ende Havere de Grace ende dat ten behouve vanden Coning, niettegenstaende hij te vooren ligueux ende naerderhant neuter hadde geweest.

In deselve maent creech den Coning van Vranckrijck noch inne Clinville

ende eenige andere plaetsen in Gastinois ende dwong 3 regementen knechten vande ligue niet wijt van Orleans haer waepenen te verlaeten ende met een stock in de hant vuyt te gaen, blijvende haer Capiteynen gevangen.

In deselve tijt starff binnen Poictiers van siekte den Graeve van Brissac, een vande meeste liguisten in Vranckrijck.

Tusschen den iij[en] ende iiij[en] Decembris des nachts ten een vuyren is binnen de stadt van Atrecht in Artois gestorven Alexander Fernese, Hartoch van Parma ende Plaisance naerdat hij tsedert October anno 1578 de Nederlanden vuyten naeme vanden Coning van Hispanien als Gouverneur Generael geregiert ende in dier qualiteyt d'oorlogen tegen de Staten Generael der Vereenichde Nederlandsche Provintien bij continuatie tot dien daege toe beleyt hadde, sijnde naer lange ende voorspoedige regieringe in t'midden van sijn ongeluck ende arbeyt gestorven. Seeckerlijck de saecke wel inne gesien heeft hij vanden voorsz. jaere 1578 totten August maent vanden jaere 1588 toe een sonderlinge loop van fortuyne ende voorspoet gehadt, hoewel niet soe seer door sijn eygen clouckdaedicheyt, als wel door de conjuncturen van tijden, in dewelcke hij begonst te regieren ende door de actien ende comportementen selffs vanden geenen, die sijn vianden gemeynt waeren ende scheenen te wesen, daerinne hij nochtans sonderling te prijsen is, omdat hij de tijden soe wel heeft weeten waer te nemen, want doen hij aende regeeringe quam, te weeten naer t'affsterven van Don Johan d'Austria den 1[en] Octob. stonden de saecken der Staeten Generael in sonderlinge troublen, d'een heere den anderen jalousie draegende ende elcke provintie tsijne meer als tgenerael drijvende, twelcke meest toequam om de verscheydentheyt van de religie. Immers begonsten die van Hollant, Zeelant ende den Prince van Orangien eerst versch ende van nieus mette anderen te verdraegen, omdat d'andere provintien altemael, tsedert de pacificatie tot Gent met Don Johan voors. een accoort sonder innewilleginge van heml. gemaeckt ende aengegaen hadden, daertegen sijl. protesterende haer vande anderen eenigen tijt affgehouden hadden. Oick quam terstont naer den aenvanck van sijn regeringe de beroerte tot Atrecht, daer de Catolycken de overhant kregen ende haer metten voorn. Hartoge versoenden. De twisten tot Gent ende het veranderen van de religie naemen de malcontenten voor pretext om haer overlang geconcipieerde quaetwillicheyt ende haet vuyttevoeren, begonnen te muytineren, naemen Meenen inne ende vielen de Generaliteyt aff, waerdoor de voorn. Hartoge niet weynich in sterckte ende macht toenam. Hierdoor, hoewel op andere schijnen, begonnen die van Artois ende Hene-

gouwen te beswijcken ende in plaetse van met gesaemenderhant den voorn. Hartoge te helpen keeren, begonsten haer stille te houden ende vast veel swaericheyt ende disputen in de regieringe op te worpen, twelcke bemerckende die van Hollant ende Zeelant ende hoe swacken devoir daer gedaen werde om den viant te keeren, hebben bijnaest in deselve tijt de naerder Unie van Utrecht opgerecht ende den 23en Januarij 1579 beslooten tusschen haer, het vorstendom Gelder ende graeffschap Zutphen, die van Utrecht, Overijssel ende ten lesten oick die van Vrieslant, welcke unie (hoewel d'experientie ende tgeene gevolcht is, bethoent heeft, dat se t'eenich middel van heml. behoudenisse is geweest) nochtans bij de andere provintien ten quaetsten geduyt, groot miscontentement gegeven ende de voorgaende generale verbontenisse naerdeelich te wesen, verstaen is, twelcke niet vreemt en is, want versch gereconcilieerde vianden lichtelijcker tot naerdeel als voordeel alle ding nemen. Hierdoor begonsten de andere provintien meest elcx haer dingen alleen te doen, willende elcx de meester wesen op haer macht trotsende, twelcke waernemende den voorn. Hartoge van Parma heeft Maestricht, een stadt op de Maese van grooter importantie in 't jaar 1579, seer hart belegert, den welcken om dselve oirsaecke geen tijdelijck noch behoirlijck secours gedaen en werde, daer door sij te gront gingen. Ende hoewel den Heere van Lalain sulcx bevoolen was, soe was nochtans dat hem al volle laet belast, beneffens dat hij selffs niet al te ijverich sijnde, gans slappelijck de behoirlijcke provisie dede, hierbij gevoucht de quaetwillicheyt vanden Graeve van Egmont, die in plaetse van naer Maestricht te trecken, Brussel voor den Hartoge van Parma socht innetenemen. Ende omme noch meerder twist tusschen de provintien te verwecken ende heml. te beter in slaepe te wiege, ten eynde sij op haer behoirlijcke defensie niet achten en souden, nochte devoir doen haer viant te resisteren, heeft den voorn. Hartoge met seer grooten ijver ende hefticheyt in den voors. jaere de vredehandelinge tot Coelen doen drijven, hoewel de meyninge noyt tot vrede en was geweest, als vuyte conditien genouch blijcken mochte, waerdoor Artois ende Henegouwen in den selven jaere gansch van generaliteyt affweecken, verdroegen haer metten Hartoge voornt. ende werden vianden van haer bontgenooten selffs, met welcke middelen hij van daege te daege meer ende meer toenam. Soude men hier verclaeren hoe hij Groeningen (in den jaere 1580) Breda (1581) met meer andere steden gekregen heeft, men soude bevinden dat de Staeten Generael selffs met hare geassocieerde oirsaecke van heur eygen bederff waeren, door dien den geenen die sij

steden ende provintien vertrouden ofte in importante plaetsen in liberale gevanckenisse hielden, meest dselve selffs aenden voorn. Hartoge gewent ende hem thuys gebracht hebben. Soude men oick in tparticulier gaen ondersoucken wat voordeel de Staeten gehadt hebben mette meenichfuldige veranderinge van regieringe, soe vanden Archiduc Matthias, als insonderheyt vanden Hartoge van Anjou ende hoe dese de landen eerst (in t'eynde vanden jaere 1578) in haer meesten noot verliet ende eyntelijcken (in den jaere 1583) in ruine bracht, men soude moeten bekennen dat de Staeten Generael dier tijt bijnaest al siende blint waeren, souckende langsaem ende twijffelachtich van anderen, dat sij haer selven seecker ende haestich konden geven. Soude men mede verclaeren wat resistentie den Hertoge voornt. (in den jaere 1583) te Duynkercken, te Wijnocxberge ende te Brugge geschiet is, soe soude men immers moeten bekennen dat hij alle dselve plaetsen verovert heeft meest door de actien vanden Hartoge van Anjou ende den Prince van Chimay, Gouverneur van Vlaenderen vuyten naeme vande Staeten selffs, die daermede oirsaecke sijn geweest van tgeheele verlies van Vlaenderen ende Brabant. Tot alle desen sloech den Staeten noch dit ongeluck dat den Heere Prince van Orangien in den jaere 1584 door toedoen vanden voorn. Hartoge van Parma werde geassasineert ende vermoort, waerdoor egeen cleyne verslaegentheyt ende desordren onder de provintien en quam, want behalven dat men niet sulcx en diligenteerde als de saecke wel vereyschte om den viant te resisteren ende hem vande Schelde beneden Antwerpen aff te weeren, soe hadde men oick soe veel te doen met verscheyden Gouverneurs ende Commandeurs te waeter ende te lande, eer men se onder nieuwen eedt ofte devoir te doen konde brengen, dat sulcx niet wel geschieden en konste, twelcke eensdeels de oirsaecke is waeromme Dermonde, Gent (1584) Bruessel, Mechelen ende Antwerpen (1585) in t'eynde verlooren gingen. Hierbij gevoucht dat totte voorsz. desordren noch dat sloech, dat die van Nieumegen (in den jaere 1585) van selffs vande Generaliteyt affweecken ende haer totten Hartoge voornt. begaeven, hoewel tot haere bederffenisse als t'eynde tsedert geleert heeft. Behalven dat de Staeten noch blijvende in haer ouden doen, eerst in Vranckrijck ende naer in Engelant om assistentie met opdraeginge van haer landen liepen ende middelertijt haer saecken te slappelijcker beleyden, altoes van anderen verwachtende tgeene sij van haer selven behoirden te nemen, gaende middelertijt den voorn. Hertoge in alle voorspoet voort, seer wel sijn saison waernemende. Ende alhoewel de handelinge met Engelant ende t'overcommen vanden Graeve van Ley-

cester de gemoeden der steeden ende leeden, diet noch mette Generaliteyt hielden, niet weynich en verquickte, maer herteger maeckte, soe heeft nochtans den tijt terstont daernaer geopenbaert, dat men de meeste macht ende assistentie van hemselven ende niet van anderen moet soucken, ja al was het in tgeheel al veel de Coninginne van Engelant met der Staeten saecken te brouilleren ende soe in oirloge tegen den Coning van Spangien te brengen, soe en heeftet nochtans denselven Staeten als doen noch in t'deel ende particulier niet sulcken voordeel gedaen alst wel mochte, doordien den Hertoge voornt. noch sonder vuyterlijck gewelt in alle voorspoet voort ginck, krijgende buyten hoope de steden vanden Graeve ende Venlo op de Maese ende eenige plaetsen in Stift Coelen (1586) met de stadt Deventer, de schantse over Zutphen ende de stadt Gelder (1587), waerdoor de simulteyten niet weynich en reesen tusschen den voorn. Graeve van Leycester ende den Staeten tot groot naerdeel vande regieringe, die oick niet weynich oirsaecke en gaeven tottet verlies vander Sluys in Vlaenderen (1587). Hierbij gevoucht dat tot desen tijde toe den voorn. Hertoge noyt in tvelt thooft gebooden ofte eenich sonderling wederstant gedaen was, daerdoor men den gestaedigen voortganck van sijn victorien alleen soude hebben kunnen ofte gedacht te stutten ofte beletten, soe veel min voordeel op hem soucken te krijgen. Alles om den voorn. Hertoge sonder groote sijne moeyten tot sijne periode van victorie ende eere te helpen, daertoe hij oick gecommen is geweest in tbegin van Augustus in den jaere 1588, ten tijde als haer de schrickelijcke ende machtige Spaensche vloote begonst op te doen aende kusten van Engelant, want gelijck de eergiericheyt geen maet en heeft, soe heeft oick den voorn. Hertoge t'gouvernement der Nederlanden te cleyne geweest ende niet mogen versaedigen, maer heeft getracht ende hem innegebeelt de croene van Engelant op thooft te hebben, in welcke tijt sijn fortuyne haer begonst te keeren ende te bethoonen dat hij meer met geluck als wijsheyt totte voors. periode gecommen was, overmits hij seer langen tijt in Vlaenderen ende naementlijcken te Duynkercken seer groote preparatien ende toerustinge gemaeckt ende met groote vehementie aengedreven hadde, om met dselve Spaensche vloote in Engelant inne te vallen ende sijn belooffde croene te aenvaerden, sonder eens gelet te hebben, dat hem de vuytcompste vuyt Vlaenderen soude mogen benomen werden, welcke onvoordacheyt hij heeft moeten betaelen, overmits seer weynich Hollantsche ende Zeeusche oirloochschepen hem sulcx in tgat van Duynkercken gehouden hebben, dat hij niet een schip van soe groote lange toerustinge daer vuyt en heeft weeten te brengen,

ten tijden d'voors. vloete voor Calais geanckert lach, waerdoor hij van sijn hoope totte croene van Engelant affgestooten is ende dvoors. schrickelijcke vloote eensdeels te niete gecommen ende verdweenen is, welck ongeluck hem hier overgecommen daermede niet opgehouden en heeft, maer soe hij terstont daernaer Bergen op den Zoem belegert hadde, heeft hij met weynich eere weder daervan moeten trecken ende hem ten laesten veel dieper in de moeyte ende arbeyt moeten steecken dan hij oit geweest was, want in tlaeste vanden voorsz. jaere 1588 op den 23 Decembris heeft den Coning van Vranckrijck, den Hertoge van Guyse ende sijn broeder den Cardinael doen ombrengen, waer de oirlogen in Vranckrijck mede niet weynich en ontstaecken ende door de hanthavinge des Conings van Hispanien aendie vande ligue in Vranckrijck oick tegen Hispanien begonsten, twelcke ten laetsten oirsaeke gaff om den Coning van Vranckrijck soe wel als Engelant in der Staeten partije te brengen ende hem oick met haere saecken te verwerren ende soe de regieringe vanden voors. Hertoge des te verwerder ende beswaerder te maecken, in sulcker vougen dat hij tsedert seer weynich voorspoets heeft gehadt van eenige importantie sijnde. Want Wachtendonck heeft hij door de verveertheyt vanden Gouverneur ende Capiteynen sonder noot gekregen in tlaetste vanden jaere 1588, ten welcken tijden de Staeten niet weynich te doen en hadden mette mutinatie van meest al haer soldaeten, waerdoor oick in April 1589 aenden voorn. Hertoge Geertruydenberge om gelt vercoft is bij den geenen die in der Staeten eedt waeren ende haer nu al over de 220,000 gulden affgedruckt hadden. De huysen Hemert ende Hedel heeft Graeff Caerel van Mansfelt voor den voorn. Hertoge verovert, maer te vergeeffs belegert het eylant van der Voorne ende getracht vuyte Bommelerwaert bij Braeckel over de Waele te passeeren, immers heeft eensdeels muytinatie vande sijnen selffs daer vuyt weder moeten scheyden. Corts daernaer heeft den voorn. Hertoge oick de stadt Heusden belegert, die niet weynich en importeerde, maer met oneere moeten verlaeten. In den beginne vanden jaere 1590 heeft hij Rijnberck op den Rijn gelegen naer lange belegeringe veroevert om datter den Staeten dochte ongelegen te wesen om een stadt soe verre vande hant gelegen t'elcken haer macht in de waechschaele vande fortuyne te setten, om dselve te revictailgeren als te vooren eenige maelen geschiet was, wesende de eenige plaetse ende de eerste nochtans om de welcken de Staeten haer volck in tvelt gebracht, den viant in vollen slachordre thooft gebooden ende sulcx de stadt met gewelt ende vechtender hant naer eenige nederlaege vanden viant gerevictailgeert hadden, maer hier-

tegen is hem op den 4 Maerte daeraen bij overvallinge de stadt ende casteel van Breda affgenoemen, wesende van seer grooter importantie, omme welcke faute te repareren hij den voorn. Graeve Carel van Mansfelt sont om de stadt weder te belegeren, maer te vergeeffs. Immers naer dat dselve alle sijn cracht gebaert hadde op een cleyn schantsken van Noordam, leggende op thooft van Sevenbergen, heeft hij met schanden weder aff moeten trecken ende hem contenteren met t'maecken van een nieuwe schantse ter Heyde, daertoe hij over de drie maenden met sijn leger stille bleeff leggen. Hierinne staet insonderheyt de veranderinge der fortuyne te letten, overmits daer voor een molshoop heeft moeten steuyten tgewelt vanden geenen, die onlancx te vooren niet alleen geen steden hoe sterck die waeren, maer geen coningrijcken en achte sijn macht te mogen wederstaen. Ontrent dselve tijt kreech sijn volck een seer groote nederlaege in Vranckrijck onder tbeleyt vanden Graeve van Egmont, die daer selffs verslaegen werde. In den soemer vanden selven jaere trock der Staeten volck (nu beginnende moet te scheppen) onder tbeleyt vanden Graeve Maurits van Nassau, sijnde niet dan drie ende twintich jaeren out te velde ende maeckten een stercke schantse tegen over Nieumegen aende Betusche sijde, sonder dat den voors. Graeff Carel te dien fynen daer met sijn gewelt gesonden tselve konde beletten, omdat de Staeten nu begonnen oick in tvelt den viant te verwachten, sonder hem plaetse te maecken als wel te vooren geschiet was, met alle welcke toevallinge den voorn. Hertoge mede heeft moeten beginnen te smaecken naer soe lange voorspoet t'ongeluck ende verweeringe ende verachteringe die tselve in de regieringe brengt, hoewel tselve noch niet te estimeren en is, bij tgeene hem in den jaere 1591 ende 1592 overviel. Want de Generaele Staeten der Vereenichde Nederlanden voorn. bemerckende dat den voors. Hertoge mette Fransche oirlogen nu genouch bemoeyt ende becommert was ende daeromme tegen den winter in den jaere 1590 in Vranckrijck met sijn macht getrocken was ende hoewel bij Paris ontset, doch met seer groote schaede in den jaere 1591 wedergekeert was, hebben alle haer macht versaemelt ende mette selve onder tbeleyt vanden Graeve Maurits voornt. verovert Zutphen, Deventer ende verscheyden forten van groeter importantie in Groeningerlant, als in tvoorgaende receuil en annotatien volcommelijck bescreven is, omme wiens voorspoet te beletten den voorn. Hertoge selffs met alle sijn gewelt gecommen is voor de schantse van Knotsenburch tegen over Nieumegen van dewelcke hij door de aencompste des voors. Graeven van Nassau naer tverlies van ettelijcke vanden sijnen niet alleen met schanden heeft moeten ver-

trecken maer heeft oick niet konnen beletten, off den selven Graeve van Nassau heeft noch in den selven jaere met gewelt ende naer belegeringe gekregen ende verovert de stadt Hulst in Vlaenderen ende de stadt Nieumegen voors. ende voorts in den jaere 1592 met vuyterlijck gewelt de stadt van Steenwijck ende het stercke fort ende thuys van Coevoerden, plaetsen die gerenomeert waeren imprenabel te wesen, alles als hier boven tsijnder plaetse gededuceert is, niettegenstaende den voorn. Hertoge om Coevoerden te ontsetten een groot deel van sijn gewelt derwaerts geschickt hadde, die naer eenige moeyten te vergeeffs gedaen, selffs tfort hebben konnen sien overgaen. Den Hertoge voornt. hadde wel in den beginne vanden selven jaere die van Rouan in Vranckrijck gesocht te ontsetten ende door des Conings van Vranckrijck macht sonder yet te doen te rugge moeten trecken, maer daernaer vervattende de saecke seer schielijcken met sijn derde intocht in Vranckrijck oick in Aprili ontset, doch met sulcken verlies vande sijnen, dat hij niet als de victorieuse maer als de vluchtende wederomme was gecommen, ende daerop gekregen hebbende dvoors. seer groote ongelucken, ende de vierde reyse meynende in Vranckrijck te trecken met seer groote pompe, is als boven binnen Atrecht gestorven. Daerinne mede wel claerlijcken kan bemerckt werden dat den voorn Hertoge niet veel cloucker ofte verstandiger is geweest, om sijn veroverde forten ende steeden ten tijde van sijn verwerde saecke te bewaeren, dan de Staeten Generael te vooren tsedert den jare 1578 totten jaere 1588 toe geweest hadden. Ende dat de Staeten Generael nu gecommen sijnde tot bekentenisse vande meeste assistentie van haer selven te moeten versoucken ende nemen ende sulcx in twerck stellende niet minder en hebben konnen waernemen de saisoen vande verwertheyt vanden saecke vanden voorn. Hertoge, als hij te vooren vande haere gedaen hadde. Niettemin is des voors. Hertoge eere daeromme noch groot voor de naercommelingen gebleven, omdat hij geluckiger voor sijn Coning geoorloocht hadde dan sijn voorsaeten ende noch t'meestedeel van sijn victorien voor sijn naervolger gelaeten, omme mette vruchten van dien hem te mogen behelpen. De oirsaecke sijns doots en is niet seecker, overmits hij des avonts gegeeten hebbende ende van egeen andere sieckten, als sijn oude indispositie, weetende, was den ij^en^ deser maent gaen slaepen ende werde des nachts ten tween vuyren gevonden sonder kennisse ende vuyten verstande, in welcke gesteltheyt sonder eenige beeternissse hij lach tot des volgenden nacht ten een vuyren toe ende sterff alsoe sonder eenige redenen ofte propoosten te konnen voeren. Den iiij^en^ Decembris des morgens ontrent

thien vuyren werde hij bij de chirurgijns geopent ende bevonden dat de longuen heel waeterachtich waeren, de lever gelijck een spongie, de darmen bedorven ende swartachtich ende tharte gaeff maer heel cleyn, werde daernaer geleyt in de cappe van een capucien (volgende sijn begeerte, naer sijn doot met sijn eygen hant gescreven bevonden) ende gebracht bij de ridders vanden gulden Vliese in de Kercke van S[t] Vas, draegende die van sijn huysgesin ontrent 250 flambeaux ende daer ettelijcke daegen voor den volcke verthoent sijnde, werde in een coffer gedaen ende getransporteert naer Bruessel, om voorts naer Italien gebracht te werden. Sijn doot bracht eenige veranderinge mede, want tvolck dat naer Vranckrijck gedestineert was, werde gecontremandeert ende bleeff tgouvernement bij Graeff Pieter Erntst van Mansfelt ende den Raede van Staete bij provisie ende tot naerder ordonnantie vanden Coning toe, volgende den last die dselve Mansfelt was hebbende. Seeckerlijck hij en const voor den Coning niet gelegender sterven dan in de winter ende op sulcken tijt als men om veranderinge te maecken niet vuyt rechten en kan.

In tbegin van dese maent van December sijnde Graeff Philps van Nassau met eenige ruyteren ende knechten vertrocken vuyt Nieumegen om seeckere executie van wegen de Graevinne van Meurs te doen in Erkelant, ende vernomen hebbende dat niet wijt van Aken lach het overste vendel van tregement van Arenberch sijnde vergeselschapt met verscheyden officiers van andere vendelen is in der ijl derwaerts geruckt ende heeft t'mestendeel van dien verslaegen ende eenigen gevangen ende het overste vendel gekregen.

In dese selve maent overviel den Hertoge van Bouillon de stadt Dung opte Maese gelegen, doende aen de hooge stadt twee poorten achter den anderen met petarts springen ende soe eenige vande sijnen in stadt commen, die seeckeren tijt vochten tegen de garnisoenen van binnen (welcken tsedert den slach vanden eerste petart haer meestal in de waepenen gestelt hadden) tot dat hij selffs mette reste van sijn volck de muyren geeschaladeert hebbende, heml. te hulpe quam ende sulcx meester vande stadt werde.

Den xxiij[en] ofte xxiiij[en] Decembris quam den Hertoge van Longeville voor Sint Valerij op de Somme ende creech tselve voor den Coning weder inne, naerdat die vande ligue tvolck dat sij derwaerts geschickt hadden, daer niet inne hadden konnen brengen vermits eenige Seeusche oirloochscheepen die op de Somme gecommen waeren ende sulcx beletten.

Ontrent dees tijt creech Mons[r] Desdiguieres in Piemont inne Cavor met

eenige andere plaetsen van t'marquisaetschap van Salusse ende den Hertoge van Espernon overviel Antibe in Proventie, kreech mede inne de haeven ofte port van Nize sonder de stadt ofte casteel te konnen krijgen. In tleste van dese maent creech Desdiguieres noch inne de stadt Ville Franche gelegen op de Pau boven Turijn niet wijt van Saluze.

Hiermede eyndede het jaer van 1592 in den welcken niet weynich geschiedenissen ende veranderingen gevallen en sijn, laetende het aenstaende jaer in aensien seer vol groote troublen ende moeyten, soe in dese landen als in Vranckrijck te meer, soe niet schielijcken gedisponeert en werde aende Coning van Spangien sijde op tgouvernement vande Nederlanden diet met hem noch waeren houdende.

ANNO 1593.

In tbegin van desen jaere en geschiede niet veel besonders, dan dat Sijne Ex^{tie} gestaedelijcken in den Haege resideerde, daer hem den ix^{en} Januarij quaemen besoucken de twee soenen vanden Graeve van Benthem. In dese selve maent werde bij de Staeten van Hollant verdraegen om van haerentwegen in de Generaliteyt weder te consenteren haer quote in de somme van 900000 gulden extraordinarie tot vervallinge vande costen van den toecommenden leger ende voorts geresolveert dat men tsuperintendent-collegie vande Almiraliteyt bij de Staeten Generael soude doen casseren (overmits tselve tot noch toe niet bequaemelijck en hadde konnen in train gebracht werden) mits dat den Almirael als raedt neffens Sijn Ex^{tie} mette andere raeden de saecken de Almiraliteyt aengaende in tleger soude doen bestellen ende vuytrechten, dat mede die vanden Raede neffens Sijn Ex^{tie} souden voortaen compareren ende de stemme hebben in tcollegie vande finantie van Hollant.

Op den ix^{en} Januarij 1593 hebben de Staeten van Hollant op tversouck bij de Edelen vande selve landen aen heur gedaen, geconsenteert, ende dselve Edelen, ende die uyte Edelen huysen van dien gesproten sijn, mitsgaeders alle andere Edelen in de voorn. landen wonende ende daer gehilickt ende gegoet, ende derselver naercommelingen, geoctroyeert, dat se uyt geene saecken, breucken ofte delicten, hoedanich die souden mogen wesen, uytgeseit van lese ma^{t} tegen de hooge overicheyt sullen mogen verbeuren meer als heur lijff ende eens de somme van tachtich gulden, met last op de officieren ende justicieren heur dien vrijdom te laeten genieten.

Ontrent den xiiij^{en} deser maent Januarius vertrock Graeff Philps vuyt Nieumegen hebbende vuyt alle de omleggende garnisoenen bijeen geruckt 11 vaenen ruyteren, de sijne, die vanden Graeve van Hohenloe, Potlis, Barchon, du Bois, Drossart van Sallant, Vuchtenbrouck, Voisin, Vere,

Sidney ende Parcker met ontrent 1000 mannen te voet, om een inval in tlant van Luxemborch te doen ende sijn alsoe door tlant van Gulick recht derwaerts gegaen, totten welcken op de wech hen noch vervougen souden de compagnie van Sijne Ex^{tie}, van Kinsky, van Etmont, Donck ende l'Espini, dwelcke vertreckende vuyt Breda ende Heusden den pas genomen hebben naer Wals Brabant met eenige voetknechten ende hebben aldaer Hannuye overvallen ende daerinne gekregen gevangen Capiteyn du Wal, die vuyt Steenwijck gecommen was metten ruyteren vuyt Steenwijck dien meest haere peerden gekregen werden ende moste Cockel het in themde ontvluchten, welcke gevangenen ende peerden sij mette voetknechten weder sendende naer Breda sijn de ruyteren voorts geruckt naer Graeff Philps ende sijn soe met hem innegetoogen in tlant van Lutsemborch ende gecommen voor Sint Vit, alwaer sij twee poorten achter den anderen met petarts deden springen ende sloegen daernaer een schotdeur, die gedaen vallen was aen stucken, dan soe daer noch een derde poorte was en konden die niet op krijgen ende mosten sulcx wederomme aff trecken, naerdat sij daer ses vande heuren doot gelaeten hadden ende daeronder een Sergiant, waernaer des nachts die vande stadt volck innekrijgende, sijn sij voorts innegetoogen ende hebben alomme tlant sonder groote resistentie geplundert ende sulckx gecommen tot voor de stadt Lutsemborch toe ende hebben daeromme her naer de vuytplunderinge noch affgebrant 24 dorpen, ende alsoe wederkeerende is den viant hemluyden gevolcht ende in seecker dorp nedergeslaegen sijnde, sijn ontrent 50 paerden vanden viant voor vuyt gecommen om de onsen te besichtigen ende hebben aldaer gevangen gekregen den Cornet van Chinsky met eenige 7 ofte 8 ruyteren, die van egeen viant weetende, wat te breet vuyt tdorp waeren gaen wandelen, daerover ons volck in alarme quamen ende beter op haer hoede waeren, ende sijn soe weder terugge gecommen boven door tStift Coelen ende voorbij thuys te Karpen ende alsoe in t'overquartier Gelder weder van malkanderen gescheyden ontrent den x^{en} Februarij ende alsoe elckx naer haer garnisoen getoogen, bij haer hebbende tamelijcken buyt van clederen, lijnwaet ende anders ende ontrent 1000 cleyne Ardennoische peerdekens ende eenige gevangenen ende gijselaers ofte borgen voor eenige branschat, niet verloren hebbende op dien tocht dan alleen ontrent 14 mannen doot ende eenigen gequetst, blivende mede tot Linnich in tlant te Gulick gequetst den Ritmeester l'Espini, sijnde vande eenigen van ons eygen volck (te weeten den neeff van Potlis) om seeckere particuliere querelle gequetst, die oick daernaer storff bij toevallen van een coortse. Naer alle twelcke de viant die

ons volck vervolcht hadde commende logeren in tbreet op den boer in tlant van Luyck, sijn vuyt Bergen op den Zoom ende Breda opgeruckt 7 vaenen ruyteren ende den xviij[en] Februarij vertoogen om den viant te vernestelen dan den viant daervan advertentie gekregen hebbende sijn vertoogen alleer ons volck aldaer konden commen, mits twelcke de onsen sonder yet te doen den xxiv[en] Februarij weder gekeert sijn.

In t'eynde van dese maent Januarius werde alle gereetschap gemaeckt om weder te velde te gaen ende gescreven aen verscheyden Capiteynen haer compagnien te verstercken tot hooger getal [1]. Voorts groote gereetschap gemaeckt van block ende voorwaegens, affuyten, raeden, manden, schoppen, spaeden ende bijlen ende tgeschut dat verloopen ofte anders onclaer was, gerepareert ende toebereyt met last om alle tselve tegen halff Maert gereet te hebben ende voorts gedaen aennemen 500 bootsgesellen omme bij tgeschut te gebruycken, dan den grooten snee die in Martio viel ende den vorst die daerop volchde verlengde alle de voornemen die men konde aenwenden.

Graeff Carel van Mansfelt in tbegin deser maent gecommen sijnde met een tamelijcken hoop ruyter ende knechten in Artois ende aldaer gebleven sijnde ettelijcke daegen is den lesten Januarij in Vranckrijck in de Tyrasche [2] innegetoogen om met sijn volck te verseeckeren ende favoriseren de vergaederinge die die vande ligue tot Paris geleyt hadden ende hielden omme een Coning te verkiesen, daerinne sij niet en konden verdraegen noch malcanderen verstaen ende over La Fere ten laesten treckende naer Compiegne hadde onder wege een aenslach op Noyon die hem geluckte, want hij bij schoonen daege innenemende de ravelijn vande stadt, creech dselve bij appoinctement.

In dese maent Januario dede Graeff Pieter Ernst van Mansfelt, bij provisie Gouverneur Generael aen des Conings sijde, publiceren een placcaet daerbij hij dede breecken de quartieren ende opseggen de contributien met verbot van egeen contributie meer aender Staeten sijde te betaelen ofte met haer volck quartier te houden, daer tegens de Staeten Generael weder een placcaet deden vuytgaen, verbiedende egeen quartier meer te houden vanden eersten April toecommende aff, verclaerende daerbij alle persoenen woenende ten platten landen die de contributien souden weygeren te be-

[1] De Staten van Holland besloten alle kompagnieën, die ter hunner repartitie stonden, tot 150 man te versterken. (Resol. van den Raad van State, 23 Febr. 1593.)

[2] Thierrache, een landstreek in Picardie, ten O. van Vermandois.

taelen voor viant, hem abandonnerende totten rooff ende brant van haer volck van oirloge.

In t'eynde van dese maent plunderden die van Oldenseel ende Lingen vast vuyt meest alle de dorpen van Twente tsij om tbreecken vande quartieren voornt. ofte dat sij niet en meenden daer lange te blijven en daeromme haer selven wilden van beuyt voorsien.

Den xiij^{en} Februarij quam den jongen Graeve van Culemborch tot Leyden, om daer te studeren, dwelcke met groote moeyten van sijn vader affgetoogen werde.

Den xviij Februarij quam in den Haege de Gravinne van Swartzenborch omme van wegen den jongen Palsgraeff op den Rijn te middelen thuwelijck tusschen hem ende Loyse van Nassau, dochter vanden Prince van Orangien H. M. die hij geteelt hadde bij Charlotte de Bourbon (dochter vanden Hartoge van Monpensier) wesende de outste van dien bedde.

Den xiiij^{en} Februarij naemen de garnisoenen van Bergen op den Zoem in Brabant inne het huyskcn te Westmael leggende op de heye van Brabant tusschen Antwerpen ende Hoochstraeten ende besettent met garnisoen.

In dese maent Februario quam een vloot scheepen vuyt Zeelant die tot Bordeaux om wijnen geweest waeren onder Engelant ende door tquaede toesien vanden stierman van een oirlochschip dat voor seylde ende een lanteerne opvoerde, liep tselve oirlochschip met noch meer andere scheepen op den vuytsteeck van tportlant alwaer aen stucken stieten 3 oorlochschepen ende thien coopvaerdersscheepen alles met wijnen gelaeden, daeraff tvolck ende geschut meest gesalveert werde, dan de waeren bedorven.

Den xviij^{en} Martij werde in de vergaederinge vande Staeten van Hollant geresolveert dat men Mr Sebastiaen van Loosen soude nemen vuyten Raede van Staete ende dat in sijn plaetse gestelt soude werden Johan Pauli.

Ten selven daege creech Capiteyn Louys Laurens de compagnie ruyteren vanden afgestorven Ritmeester l'Espini.

GEERTRUYDENBERCH.

Ende alsoe men verstont den tijt seer gelegen te wesen om in Brabant wat vuyt te rechten, terwijle den viant in Vranckrijck soude sijn, soe heeft men tegen het eynde van dese maent vast alle ding aen doen bestellen omme wat vuyt te rechten ende den xxj^{en} vuytgegeven de patenten aen

ruyteren ende knechten omme haer tegen den xxix[en] deser te laeten vinden tot Heusden voor de ruyteren ende ontrent Willemstadt voor tvoetvolck.

Den xxvij[en] Martij is Sijne Ex[tie] vuyten Haege vertoogen naer Rotterdam om alsoe voorts te trecken naer Geertruydenberge, daer hij des anderen daechs morgens vrouch ontrent gecommen is, hem met vier vendelen voetknechten laetende aensetten aende creecke vander Drumelen ende vont aldaer den Gouverneur van Breda die met 5 vendelen voetknechten ende 4 vaenen ruyteren de stadt aenden Medesche sijde al des nachts te vooren beset hadde, gelijck mede den Colonnel Brederode beset hadde het quartier van Raemsdonck ende de Lange Straete ende heeft doen de stadt naerder doen besetten, daer men seyde vuyt te wesen eenige soldaeten om den Heere Waterdijck[1] te gaen haelen, mitsgaeders alle de vrijbuyters, die den xxviij[en] daeraen noch naemen eenige scheepen beneden Willemstadt ende brachten de gevangenen naer Woude.

Op den selven xxviij[en] werde de stadt mede vande waetersijde met oorloochscheepen naerder beset ende beslooten. Voorts quaemen voor Dort 17 vendelen voetknechten ende werden aldaer gescheept vijff heele ende vijff halve canons met 2 veltstucken om in tleger te brengen ende te beschieten seeckere schantse die die vande stadt hielden op den Steelhooffsendijck een valckonnetschoot vande stadt, sonder de welcke te hebben men quaelijcken de stadt konde approcheren. Des nachts voeren naer tleger Graeff Philps met eenige scheepen met ammonitie gelaeden ende werde de stadt noch met wachten omset.

Den xxix[en] trocken d'voorsz. 17 compagnien mettet voorsz. geschut naer tleger, deermede quaemen 4 Seeusche compagnien met excuse datter niet meer vuyt Zeelant en mochten commen, werde voorts tot Dort geprepareert ende gemaeckt veel schantskorven ende ontrent 10000 stucken van sparren met ijsere pennen doorslaegen om tlaege lant tegen den Biesbosch aen aff te pallissaderen ende bewaeren datter met een laech waeter niemant te voet ofte paert lichtelijck soude konnen innecommen, van welcke preparatie des nachts een deel naer tleger gesonden werden. Te desen daege werde besichtet, waer men best de quartieren soude leggen.

Den xxx[en] quaemen noch naer tleger 7 vendelen knechten met eenige schantskorven ende noch een deel vande pallissade, voorts begonst men de

---

[1] Dismas de Berge, Heer van Waterdijck, de bevelhebber van Geertruidenberg, bevond zich in Spanje (Coloma, pag. 218); gedurende zijne afwezendheid voerde de Heer van Mazieres, Luitenant-Kolonel van Waranbon, het bevel over het garnizoen, dat uit 700 Bourgondiërs en 300 Walen bestond, alle oude en geoefende soldaten.

quartieren te ordonneren ende de approchen te maecken, daerop die vande stadt ende schantse voorsz. eenige schooten schooten. Werden voorts van Breda 3 halve canons gebracht op den Steelhovensendijck ende aende sijde van Raemsdonck te lande gedaen 7 stucken, alles om dvoorsz. schantse te beschieten.

Den lesten des morgens begonst men de quartieren te begrijpen, blijvende den Graeve van Hohenloe mette regementen van Brederode ende Loockeren, sterck 20 vendelen knechten ende de ruyteren van Heusden in Raemsdonck, Graeve Philps met sijn regement sterck 10 vendelen op den Steelhovensendijck daer thoff van Steelhove plach te staen ende bewesten vande stadt ende een valckonet schoet van dien op de Medesche wech, de regementen vanden jonge Graeve Hendrick Frederick (dien tregement van Noorthollant toegevoucht was) van Balfour ende Groenevelt sterck 29 vendelen ende ten noortwesten aende waetersijde de Seeusche vendelen, een van Overijssel ende 2 van Hollant, welcke quartieren alsoe begreepen sijnde, begonst men dselve in diligentie te beschantsen ende bleven de ruyteren van Breda ende Bergen op ten Zoem leggen ter Meede. Desen daege des morgens werde in de stadt laeten gaen seeckeren tromslaeger dien die vande stadt vuytgesonden hadden, om eenige gevangenen los te hebben die tot Breda saeten, maer was den tambourijn tot Willemstadt aengehouden geweest. Metten tambourijn werde gesonden een trompetter van Sijn Ex^tie, aenseggende dat men de gevangenen op haer rantsoen wel wilde laeten gaen, maer dat sij niet weder in de stadt van Geertruydenberch die nu belegert was mochten commen, daerop Monsr de Masieres commanderende in de stadt rescribeerde aen Sijn Ex^tie dat hij hen daervan bedanckte, dat hij van gelijcken bereyt was te doen ende hoopte dat Sijn Ex^tie hem de eere soude doen ende commen hem wat naerder besoucken. Die vande stadt schooten eenige schoeten naer ons volck doense de voorsz. quartieren begreepen, doch sonder merckelijck prouffijt, van gelijcken schooten die vande schantse eenige maelen. Ten selven daege prepareerden die vande sijde van Raemsdonck twee batterien op tCloosterlant tegenover de schantse ende begonsten van die sijde te approcheren, noch werde gepreparcert een batterie tot 2 stucken van Bredae gecommen op den Steelhovensendijck omme van die sijde te beschieten het schantsken, twelcke viercant ende met vier cleyne bolwercken lach op den voorsz. dijck, daer d'waeteren [1] voorbij Geertruydenberge oploopende naer Oosterhout toe in

---

[1] Donge.

een commen ende heel naer aenden voorsz. dijck omdrayen, raeckende de schantse mette eene sijde tot aen twaeter toe. Dan die vande schantse dat siende begonsten in alle diligentie haer contrescharpe om de schantse aende lantsijde leggende te verhoogen om haer tegen het schieten te waepenen. Te desen daege quaemen in Raemsdock 12 vaenen ruyteren vuyten quartiere van Gelderlant ende Zutphen. Des nachts werden op tCloosterlant voors. geplant 5 stucken geschuts ende op den Steelhooffsen dijck 2 stucken ende ginck eenich volck logeren op tlandeken dat men Lijntdonck noempt ende oick eenigen op tGasthuyslant besuyden vande stadt, welcke landekens alle beyde eylanden sijn beslooten in tvoors. waeter voerbij de stadt oploopende ende de heele suytsijde vande stadt bedeckende.

Den eersten April begonst men mette voors. stucken op de schantse voorn. te schieten dan en deden de 5 stucken van tCloosterlant egeen sonderling prouffijt ende daerenboven vielen haer overgaende ofte doorgaende coegels alles ons eygen volck leggende aende Medesche wech, daerdoor men terstont met schieten ophielt ende de 2 stucken staende op den dijck en consten mits de contrescharpe oick egeen sonderling effect baeren, mits twelcke men niet alleen ophielt van schieten, maer men en eyschte oick het fort niet op, doch schoot men altemet mette voors. 2 stucken om twercken vanden viant te beletten. Voorts quaemen noch in tleger eenige compagnien voetknechten vuyt Noorthollant. Ten selven daege werde volmaeckt de brugge over twaeter dat naer Oosterhout loopt met turffschuyten ende praemen om vuyt beyde de legers tot malcanderen over lant te mogen commen, te weeten van vuyt Raemsdonck bewesten de stadt. Ten selven daege werde in Lijndonck 5 vande onsen met een schoot geschooten, 2 doot ende 3 gequetst, daer onder verloor Cornelis van Driel, Eelman vande artillerie sijn been. Sijn Ex[tie] dede ten selve daege sijn tenten spannen bewesten vande stadt aende Medesche wech, daer de regementen van Graeff Hendrick, Balfour ende Groenevelt laegen om aldaer sijn quartier te houden. Des nachts werde ten noortwesten vande stadt een groot approche gedaen ende een schantsken geslaegen ontrent een musquet schoot van tbolwerck leggende voor de nieuwe poorte ende niet wijt vanden slachboom aldaer staende, van waer tlant voorts hooch is totte stadt ende contrescharpe toe, welcke contrescharpe Sijn Ex[tie] socht te winnen, om alsoe langes dien sijn loopgraeve te maecken ende te commen aenden Steelhovensen dijck ende de schantse daerop leggende vande stadt afftescheyden, overmits het niet wel moegelijck en was anders tselve te konnen doen om

twaeter, twelcke vande sijde van Raemsdonck de aencompste aenden dijck belette ende de marasche die van twesten oick de aencompste belette, daeromme dattet niet wel doenlijck en was daerop te commen dan door ende langs de contrescharpe, hoewel noch dit voornemen te vergeeffs was Die vande stadt oick vermoedende tgeene geschiede, waeren des nachts tweemael buyten de stadt tot aenden drayboom toe, maeckende tweemael met schieten onder ons volck alarme, dan en dorsten niet voorder commen, ende al haddense voorder gecommen soe en soudense niet vuytgerecht hebben, overmits de onsen wel 1000 man sterck aldaer waeren om de approche te doen ende twerck te beschermen.

Den ij[en] Aprilis ginck men alomme mettet retrancheren vande quartieren voorts ende schooten die vande stadt altemet een schoete vuyt, voorts ginck Sijn Ex[tie] logeren onder de 3 regementen aende Medesche wech ende was in tleger gecommen den Almirael Nassau met eenige beloften dat die van Zeelant noch 3 vendelen knechten seynden souden. Op den achternoen ontrent een vuyren dede die vande stadt een vuytval wel met 150 man ten noortwesten vande stadt naer tvoors. schantsken toe, alle haer geschut gestelt hebbende om haer volck te bevrijden ende quaemen de vuytgevallene tot voorbij den slachboom toe seer furieuselijck vuytloopen, al schietende ende roupende, twelcke siende de onsen die in tschantsken ofte approche waeren vielen daerop oick vuyt tegens den viant op de wech schermutserende, op de welcken met tgeschut vande stadt dapper geschooten werde, sonder merckelijcke schaede, alleen een soldaet tbeen affschietende ende eenige quetsende, daer onder den Capiteyn Reeckema van tStichts regement geschooten werde door trechterbeen recht onder de kniede door thooft vanden grooten schinkel, sonder anders den schinckel aen stucken te wesen. Vanden viant werden eenigen wederomme gedraegen sonder dat men weet off sij gequetst off doot waeren. Noch werde gescreven aen tlant van Breda ende andere dorpen opde heye om pionniers ende waegens te hebben, daerinne de boeren soe willich waeren dat sij niet alleen en bestelden de 50 waegens geeyscht, maer beschickten noch elcken Capiteyn een waegen ongeeyscht ende sonden oick gewillichlijck de pionniers, dewelcken de trancheen oick aende stadtsijde door tleege lant maeckten. Des nachts werde ten suyden vande stadt noch 2 groote approchen gedaen, d'een voorder op tGasthuyslant ende d'ander op Lyndonck, oick werde noch een approche gedaen ten noortwesten ontrent 260 treden naerder dan de voorgaende approche ende daertoe mede een schantsken gemaeckt; noch werde 4 heele canons in twee ponten voorbij de stadt

gebracht twaeter op dat naer Oosterhout loopt om dselve te gebruycken op tLijndonck ende Gasthuyslant, daer dapper met musquetten ende groff geschut naer geschooten werde, wel 2 vuyren geduyrende, sonder nochtans yemant te quetsen, maer werden alleen 2 schooten door de boorden van een pont geschooten. Desen nacht wasser brant in de stadt ende branden eenige huysen aff, noch werden van tquartier van Sijn Ex^tie^ naer den Steelhoffse dijck toe tusschen schantse vanden viant ende de stadt gevult meest alle de grachten leggende door tlaege lant om aenden dijck te commen, omme daerover te soucken de schantse vande stadt aff te snijden. Voorts ginck Graeff Philps selffs des nachts besichtigen de contrescharpe van tschantsken ende bevont dat dselve van buyten noch bewaert waeren met een goede grachte ende dat tfort niet aencommelijck en was dan langes die dijcken, wesende tlant ten westen meest onder waeter ende hebbende ten oosten het brede waeter ende achter de contrescharpe tusschen tfort noch een groote diepe grachte.

Den iij^en^ ginck men alomme met t'opmaecken vande trancheen om de quartieren voort ende oick opde advenuen, noch werde afgeschantst den wech naer Capelle ende sGraevenmoer, aende sijde van Raemsdonck, ende voorts opgedolven ende gesterckt alle de advenuen aldaer. Voorts schooten die vande stadt eenige schoeten met groff geschut vuyt, sonder merckelijcke schaede dan vanden Sergiant van Wingaerden die doot geschooten werde. Voorts quaemen Pauli ende Cant raeden neffens Sijne Ex^tie^ in tleger, des nachts werde een approche gedaen tot op tboort van tGasthuyslant naer tschantsken vanden viant toe ende noch een approche op Lijckelant naer den dijck toe, elcx opgeworpen om daer een batterie te planten, noch werde een approche gedaen ten suyden vande schantskens gemaeckt ten noortwesten ende daerinne te saemen gebracht 3 vendelen. Noch werde eenige slooten gevult in tlege lant naer den Steelhooffsen dijck toe ende was vande sijde van Sijn Ex^tie^ alle tvolck gereet om opden dijck te vallen tusschen de stadt ende tschantsken, dan overmits den Graeve van Hohenloe van sijne sijde van Raemsdonck noch niet naer genouch geapprocheert was om bequaemelijck op den dijck te commen ende dat men van die sijde de schantskorven ende ander gereetschap moste brengen ende sulcx niet gereet en was, soe en heeft men dien nacht sulcx niet getenteert, maar alleen op tLijckelant ende Gasthuyslant elcx geplant 2 heele canons.

Den iiij^en^ Aprilis ginck men mettet retrancheren ende opmaecken van dien alomme voort, voorts werden veel schooten van onse sijde op de stadt

ende schantse geschooten ende noch om pionniers in tlant van Braebant gescreven ende alle gereetschap gemaeckt om des nachts op den dijck te vallen met approcheren op tLijckelant opmaeckinge vande bedden tottet geschut ende anders dat daertoe noodich was. In de voor middernacht quam den Graeve van Hohenloe met veel volckx ende alle gereetschap van schantskorven, schuppen ende spayen met schuyten ende ponten aenden dijck tusschen de stadt ende de schantse om daer te logeren ende vonden datter ontrent 30 man op den dijck de wacht hielden, welcke eerst weecken ende bij malcanderen sijnde gaeven een charge op tvolck vanden Graeff voorsz. die meest begonnen te verschricken ende terugge te loopen (meenende dat den viant stercker was) met sulcke confusie dat veelen totten hals toe in twaeter liepen, sonder dat den Graeve van Hohenloe dselve oick met gewelt conden weder houden. Hieronder waeren den Capiteyn Greve ende eenige van tStolberchsche regement die in dienste gebleven waeren, ende Capiteyn Hutstpot vande bootsgesellen, ende soude de saecke heel quaelijcken affgeloopen hebben, ingevalle den viant sterck geweest waer 200 man ofte meer ende innegedruckt hadde, maer den viant niet sterck sijnde ende oick op den dijck commende 300 man van tquartier van Sijne Ex^{tie}, d'een helft Schotten beleyt bij Balfour ende Brock ende d'ander helft van tNoorthollants regement beleyt bij Jan de Wit greepen sij alles moet ende logeerden haer op den dijck, niettegenstaende die vande stadt ende schantse gestaedelijck met musquetten, roers ende oick groff geschut schooten, ende maeckten haer aldaer sterck wat naerder aende stadt dan tschantsken sonder op dien exploicte een man te verliesen, maer alleen eenigen gequetst. Sij maeckten op den dijck twee sterckten ofte schantskens, d'een tegen de stadt ende d'ander tegen de schantse ende lieten daerinne de 300 man die vuyt tquartier van Sijn Ex^{tie} gecommen waeren, die door tlant heel nat daer gecommen, mosten dien nacht ende volgende dach daer blijven ende den dijck meer ende meer verstercken. Voorts werde in twesten ten noorden noch een loopgraeve gemaeckt 250 voeten naerder de stadt dan de voorsz. approche te vooren gedaen. Desen dach werde noch toegemaeckt een wech naer tquartier van Graeff Philps toe van tquartier van Sijne Ex^{tie} aff, loopende door tleege lant ende daerop geleyt een cleyn schantsken om oick tleege lant te bewaeren.

Den v^{en} Aprilis des morgens vrouch werde dapper vuyte stadt geschooten naer ons volck die op den dijck laegen, daertegens de onsen mette vier canons staende op Lijndonck ende tGasthuyslant oick dapper schooten son-

der dat met tselve schieten op ons volck eenige sonderlinge schaede geschiede, maer werden alleen eenigen gequetst. Des achternoens ontrent 2 vuyren werde het schantsken vanden viant opgeeyscht bij Pauls Bacx met een trompetter van Sijn Ex[tie], daerop sij seyden met malcanderen te sullen spreecken ende alsdan antwoorden ende met malcanderen gesproocken hebbende, seyden dat men haer een Capiteyn binnen schicken soude, sij wilden daertegens twee vuyt schicken om met Sijn Ex[tie] te spreecken ende werde binnen de schantse gesonden den Capiteyn Vernier, daertegens een Sergiant ende een edelman vuyt quaemen ende gecommen sijnde bij Sijn Ex[tie] hielden haer als off Vernier in tfort soude gehandeld hebben, daerop Sijn Ex[tie] hemluyden aen seyde, dat soe sij eenich appoinctement begeerden te hebben, dat sij souden mogen vuyttrecken waert hem gelieffde, mits dat sij binnen Geertruydenberge niet en trocken ende dat met waepenen ende bagagie, welck appoinctement sij op huyden mosten aengaen ofte datter morgen egeen appoinctement voor hem wesen soude, met welcke verclaeringe den eelman naer de schants toe gesonden is metten trompetter, daerop die van tfort een brieff wederomme scrijvende, haer excuseerden van dat haer gedeputeerden geen last en hadden ende verclaerden wel te vreden te wesen de schantse over te leveren, mits met alle thaer in de stadt Geertruydenberge treckende, dan Sijn Ex[tie] nochmael verclaert hebbende sulcx niet te sullen lijden, sijn eyntelijck verdraegen vuyt te trecken naer Antwerpen ende daervoor haer Sergiant voorsz. in gijselinge te laeten tot des anderen daechs. Des achternoens trocken 300 mannen van tregement van Graeff Hendrick ende Balfour (om op den dijck naer de wacht te gaen) naer tquartier van Raemsdonck om van daer des nachts met schuyten over te vaeren naer den dijck ende alsoe drooch op de wacht te commen, om te eviteren de groote coude. Des nachts werde noch geapprocheert ten noortwesten wel 350 voeten naer de stadt toe, ende voorts beoosten den Steelhoffsendijck op tlant aenden dijck leggende geworpen een loopgraeve bij forme van een schantsken om te bevrijden de passagie vande Donge ende oick alsoe in de breete te approcheren. Noch werde opgeworpen een halve maene aende westsijde vande brugge over twaeter naer Oosterhout loopende leggende tot bevrijdinge vande selve brugge ende werden des nachts op tLijndonck geplant, 1 hele ende 2 halve canons.

Den vj[en] Aprilis des morgens ontrent negen vuyren trock den viant vuyt tschantsken sterck noch 133 mannen van verscheyden compagnien binnen Geertruydenberch sijnde, gecommandeert bij een Capiteyn genaemt Mons[r]

de Ton ende een Vendrech Bourgongons ende werden met ontrent 30 peerden van Chinsky geconvoyeert naer Antwerpen. In de schantse werden gevonden noch 1000 pont groff pulvers, veel scherpen, 2 gootelingen, twe bossen, 9 tonnen meels, over de 300 brooden ende eenich bier, vleesch ende sout, werden mede ·bevonden de grachten van tfort heel diep, de wallen heel dijck ende de bollwercken massyff, beset met goede contrescharpen, in vougen dattet houbaer was geweest tegen alle gewelt noch veel daegen. Tot dit onnodich overgaen, acht men seer veel gedaen te hebben dat dese soldaeten waeren van verscheyden compagnien, die oick daeromme te minder hebben willen gecommandeert werden. Op den avont trock den Capiteyn Vernier met sijn compagnie in de schantse. Ten selven daege werde noch een cleyn schantsken geworpen op den voorsz. wech gemaeckt om naer Graeff Philps quartier te gaen naerder aenden Steelhoffsendijck. Noch begonst men door de pionniers de trancheen van tquartier van Sijn Ex^tie te verstercken ende dicken tegens de advenuen aen, om daerinne niet alleen geschut te mogen voeren ende gebruycken, maer oick om geschut te mogen wederstaen, soot noot waere. Voorts werde gescreven aen veel dorpen om peerden te hebben om op morgen de drie halve canons van Breda gecommen, weder naer Breda te brengen. Werde mede last gegeven aende ruyteren van Bergen op den Zoem om op morgen weder naer Bergen te trecken om alle aenslaegen vanden viant op die stadt te voorhoeden; item aende ruyteren van Breda omme weder mede naer Breda te gaen.

Den vij^en Aprilis ginck men alomme met tverstercken vande trancheen voort ende werde een nieuwe tranchee gedolven door tlege lant van tquartier van Sijn Ex^tie aff tot recht op tschantsken aen dat den viant overgegeven hadde, om te beter oick tselve laege natte lant te bewaeren tegen alle vuyt ende innecompste. Noch werde geprepareert een batterie ten noortwesten vande stadt op de Medesche wech tot 6 stucken omme van die sijde oick de defensien te benemen, daerop die van binnen seer schooten ende oick eenigen treften als de jongen van Groenevelt ende een soldaet doot. Noch schooten die van binnen seer naer de scheepen, naer de quartieren ende anders in twilt seer veel schooten, oick om twercken te beletten, in vougen dat men niet gevouchelijck voorder konde graeven sonder eerst haer schieten te beletten. Te desen daegen trocken de ruyteren van Bergen op den Zoem weder naer haer garnisoen ende die van Breda mede (vuytgeseyt Edmont die noch snachts de wacht hadde) naer Breda met leydende de 3 halve canons van daer gecommen. Noch quam

de compagnie vande guarde weder in tquartier van Sijn Ex^tie ende begonst men tquartier van Graeff Philps weder aff te werpen omme tvolck van daer naer tquartier van Sijn Ex^tie te doen commen. Des nachts werde een groote approche op den Steelhoffsen dijck gedaen ende een andere ten noortwesten op de Medesche wech, omme metter tijt in de contrescharpe te commen. Werden mede voorbij de stadt gebracht seeckere scheepen tot een scheepbrugge, omme daer mede de brugge boven de stadt te volmaecken, daer die vande stadt dapper naer schooten. Te desen daege liet men noch de Donge boven bij Engelant stoppen om tlege lant aldaer gansch onder waeter te houden ende tot bewaernisse vanden dam ofte stoppinge op d'eene eynde een cleyn schantsken maecken ende op d'andere sijde Engelant beschantsen, alles om te beter alle aencomptste van buyten te beletten, oick dede men een huys wat leeger leggende beschantsen, twelcke men Schotlant noemde onder de soldaeten.

Den viij^en Aprilis ginck men alomme met tgraeven ende delven voort ende met t'opmaecken vande tranchee door tlaege lant ende om tquartier te beter te bewaeren ende tegen alle comptste vanden viant te versterckèn, werden ontrent 150 roeden vande tranchee van Sijn Ex^tie quartier leggende ten suyden aenbesteet omme gemaeckt te werden 12 voeten hoge ende boven op 20 voeten dicke ofte breet, met een parapet daerop hooch 4 voeten ende beneden dick 6 voeten ende in de bolwercken aldaer gelegen geprepareert 3 plaetsen om geschut te stellen, alles om oick des viants geschut soe hij eenich mochte brengen op de advenue in tsuyden van tquartier leggende (daer hij alleen geschut mach brengen) te wederstaen ende sulcx tquartier tegen alle gewelt te bewaeren, daer vuyt oick goet te verstaen is, dat Sijn Ex^tie gansch geresolveert is den viant egeen plaetse te maecken, maer hem geheel te verwachten ende wederstaen, contrarie tgeene voor vier jaeren te vooren geschiet was. Noch quaemen in tquartier van Sijn Ex^tie logeren de 8 vendelen van tregement van Graeff Philps ende quam vuyt Zeelant de compagnie vanden Graeve van Solms ende nam bij de andere Zeeusche vendelen quartier. Voorts schooten die vande stadt seer met geschut, soe om twercken te beletten als naer de schepen ende quartieren, daertegens men van buyten weder eenige schooten schoot. Noch werden geprepareert de beddinge totte batterie in t'noortwesten, daer men des nachts 3 halve canons innebracht ende men souder oick innegebracht hebben 3 heele canons, dan overmits neffens het geschut geen scherpen tot heelen gesonden waeren ende conde men die niet gebruycken, maer werden alleen op tlant gebracht. Te desen daege quaemen Berne-

velt ende Pauli in tleger. Des nachts werden de 2 heele canons van tLijckelant gehaelt ende bij de andere 2 op tGasthuyslant geplant ende in de plaetse van dien 2 veltstucken op tLijckelant gestelt ende voorts preparatie gemaeckt omme eenige stucken op den Steelhoffsen dijck tegen de stadt te setten om onder faveur van dien te beter te mogen approcheren.

Den ix[en] Aprilis begonst men dapper te schieten vuyte batterie ten noortwesten ende van tGasthuyslant ende Lijndonck om des viants geschut te demonteren, twelcke de vianden vernemende, deden al haer geschut (naerdat sij noch tweemael ofte driemael geschooten hadden) terugge haelen, soe men const bemercken ende hielen haer voorts stille. Met tschieten schooten de onsen de stadt coorenmoolen staende in tsuyden op de walle aff dat se ter neder viel ende ontstelden de moelen die in tnoortwesten staet. Men ginck voorts met het verstercken vande trancheen ende quartieren alomme seer voort. Te desen daege vertrock Bernevelt weder ende begonst men de brugge te leggen tusschen tschantsken bij den viant verlaeten ende het Cloosterlant, nemende den affganck vande brugge langes de contrescharpe van tschantsken ende werde dselve geaccommodeert om met waegen ende peerden te mogen overrijden. Noch trocken naer Bergen op den Soem 4 vaenen ruyteren ende naer Breda 2 ende de 2 ordinaris naer Heusden, waeren sulcx tot Bergen 7 vaenen, tot Breda 6, tot Heusden 2 ende in tleger 5. Des nachts approcheerde men op den Steelhoffsen dijck tot aende hameije toe ende werden op den selven dijck geplant 3 halve canons tegen de stadt, noch werde naerder geapprocheert ten noortwesten ende oick aldaer noch geplant 3 heele canons ende werden de 2 veltstucken van tLijckelant weder affgebracht ende in ponten geleyt, ende staen nu op tGasthuyslant 4 heele canons ende op tLijndonck een heele ende een halve, 3 halven op den Steelhoffsen dijck ende 3 heelen met 3 halven in t'noortwesten op de Medesche wech ende men ontboot van Dort noch eenige stucken om in tquartier te stellen.

Den x[en] Aprilis schoot men mette voors. stucken aen d'een ende andere sijde seer ende insonderheyt met 2 op den Stelhoffsen dijck meest om den viant te amuseren, de defensien te benemen ende onder het decksel van dien te beter in de approchen te delven ende graeven. Des morgens werde de brugge voors. volmaeckt ende met tlaege waeter opgeset de sluyse leggende aende schantse om tlege lant wat te droegen. Die vande stadt schooten ettelijcke maelen vuyt naer Raemsdonck. Men ginck met tverstercken vande trancheen alomme seer voort ende met tprepareren vande plaetsen daer men geschut in tquartier van Sijn Ex[tie] wilde stellen. Voorts

begonst men van des morgens aff de pallisade te slaen van twaeter vanden Biesbos aff naer tquartier van Sijn Ex^tie toe mette stucken van sparren met ijsere pennen die tot Dordrecht daertoe geaccommodeert ende bereyt waeren, omme daermede tgansche quartier aff te paelen. Des nachts werde op den Steelhoffsen dijck geapprocheert ettelijck roeden door de hameye ende op den Medesche wech genaerdert wel 400 voeten. Ten selven daege vertrock vuytet leger Graeff Johan van Nassau om weder naer den Haege te gaen ende van daer naer Duytslant te vertrecken mette Graevinne van Swartsenborch, die haer gereet maeckte om met haer te leyden Jonckvrou Loyse van Nassau, die men seyt te sullen gaen huwelijcken aenden Palsgraeve op den Rijn, welck huwelijck indien het voortgaet ontwijffelijck sal maecken een groote alliantie tusschen den selven Palsgraeve ende den Coning van Vranckrijck ende oick dese landen ende strecken tot oneere ende verachtinge vanden Coning van Spangien, dat de kinderen van een Prince bij hem gebannen ende ter doot geexponeert ende gecommen vuyt een huwelijck bij hem soe seer geblameert tot sulcke heerlijcke partije geraecken.

Den xj^en ginck men mettet versteroken vande trancheen voorn. ende mettet stellen vande pallisade alomme seer voort ende schoot men eenige schoeten met groff geschut op de stadt, daer tegens die van binnen weder 2 ofte 3 schooten deden. Voorts quam weder in tleger de vaen ruyteren van Barchon, bij de andere vijff vaenen in tleger gebleven, daer onder de vaen van Parcker, wesende nu te saemen 6 vaenen vande welcke alle daegen ende nachten een de wacht compt houden voor tquartier van Sijn Ex^tie aende Mede. Noch arriveerden in tleger 3 heelen ende 7 halve canons, omme ses van dien, te weeten 5 halven ende een heele te stellen in tquartier van Sijne Ex^tie in tsuyden op 3 bolwercken flancquerende op den wech commende van Breda ende noch 2 heelen te stellen aen twaeter in tnoortwesten van tquartier op seeckere laege catte daertoe gemaeckt, om mettet selve te bevrijden theele gorse, leggende aen twaeter vanden Biesbos ende oick twaeter selffs ende de 2 andere halve canons om te brengen op tschantsken bij den viant verlaeten, om oick daermede de advenue langes den Steelhoffsen dijck ende de brugge te bewaeren. Snachts werde noch eenige approche gedaen soe op den dijck als wech voors. ende begonstet te wayen ende te stormen vuyten noortwesten met eenigen regen.

Den xij^en ginck men mettet verstercken vande quartieren voort ende het stellen vande pallisade, noch werden dvoors. 10 stucken aen lant gebracht ende continueerden den storm ende wint voors. seer met eenigen regen

daerdoor des avonts twaeter excessyvelijck begonst te wassen ende veel hooger dan te vooren met groot pericule vande heele quartieren te doen ondervloyen, ingevalle men de trancheen van dien met gewelt ende arbeyt niet gehouden en hadden, daer die al begonst door te sypen, waerdoor gebeurde dat de compagnie van Niesbet, Schotsman, niet alle te wel op haer hoede sijnde in tstoppen vande gaeten in den Steelhoffsen dijck gemaeckt, in haer loopgraeven aende hameije aldaer, bij twaeter schieckelijcken sijn overvallen ende benert, twelcke gewaer werdende die van binnen sijn terstont daerop vuytgevallen ende hebben een deel vande Schotten in haer loopgraeven met twaeter geempescheert overvallen ende ontrent 8 dootgeslaegen ende 11 gevangen gekregen, daeronder de Lieutenanten van Brock ende Niesbet voornt. met 2 Sergianten ende noch wel 20 gequetst. Tot dit ongeluck heeft grootelijcx gedaen de onachtsaemheyt vande voors. Schotten, die niet een musquet ofte roer veerdich hadden om te schieten tegen den viant ende veelen van hemluyden oick egeen cruyt. Den Capiteyn Niesbet is doort waeter ontcommen ende was de scricke soe groot onder ons volck, dat den Vendrich van Hopman Jan Thoenissen sijn vendel staende bij de batterie affnam om tselve te salveren soet noot waere, dan daerover commende den Graeve van Hohenloe met eenige soldaeten van Vernier, dede t'selve vendel met oick tSchotse vendel weder planten ende tvolck asseureren, twelcke den viant vernemende trock weder terugge. Geduyrende desen vuytval (die in alles wel anderhalff vuyre duyrde eer se ophielt) schooten die vande stadt seer met roers ende musquetten vuyt tbolwerck tegen den dijck aenleggende ende om beter te schieten liepen tot boven op de parapet toe ende schooten oick eenige schooten met groff geschut daer de onsen weder een schoot ofte 2 tegen deden, maer en konsten met de stucken staende op tGasthuyslant ende Lijndonck niet schieten overmits dselve totte tuyten toe in twaeter stonden. Overmits desen vloet most men mede met twercken ende verstercken vande trancheen ophouden om dat twaeter over alle het lant overliep, ter oirsaecken men de dijcken affgedolven ende doorgesteecken hadde tot sterckinge vande quartieren. De reste vanden dach was men besich om de trancheen tegen het waeter te stercken ende houbaer te maecken om bij de volgende vloet niet overvallen te werden, dan omdat den wint te noorden schoot en vloeyde het snachts niet soe hoge op een goede voet naer als het des achternoens gedaen hadde. Noch werde des nachts 8 vande voorsz. stucken op de Medesche wech gebracht vast bij tquartier van Sijn Ex^tie^ ende 2 heelen gelaeten bij tcatken staende in

tnoortwesten van tleger aen twaeter om daerop te mogen gebracht werden. Men prepareerde mede de beddinge totte selve twee stucken op tcatken. Den storm ende regen bleeff desen nacht continuerende, waerdoor, ende om thooge waeter voornt. men niet en konst eenige approchen doen.

Den xiij[en] Aprilis continueerden den storm met regen, dan en vloeyde niet soe hooch als te vooren. Men sont mede des morgens een tambourijn aende stadt ten noortwesten, om van hemluyden te verstaen wat gevangenen sij hadden, daerop wel 12 ofte 14 persoenen quaemen op tbolwerck daer leggende staen ende seyden eyntelijck dvoorsz. 11 gevangenen te hebben ende versocht sijnde dselve op rantsoen te willen laeten gaen, seyden sulcx niet behoorlijck te wesen, maer dat Sijn Ex[tie] daerinne gerust soude sijn, dat sij de gevangenen wel tracteren ende wel laeten cureren souden, vraegende den tromslaeger driemael off hij egeen brieven aen heml. en hadde van Sijn Ex[tie] ende soe hij antwoorde neen, lieten hen wederomme gaen, daer vuyt te vermoeden staet, dat sij niet ongaern opgeeyscht souden willen wesen. Voorts begonst men weder wat te wercken aen tversterckcn vande trancheen, des achternoens schoot men eenige schoeten met t'geschut op de stadt, des nachts keerde den viant al vrij naer twesten toe ende begonst dapper te regenen, waerdoor men met approcheren niet veel vuyt rechten en konde op de Medesche wech ende omdat de loopgraeven aenden Stelhoffsendijck noch vol waeters waeren en konst men aldaer oick niet vuytrechten.

Den xiiij[en] Aprilis continueerden den storm ende wint ende was het soe quaet in tquartier te gaen, dat men naulijcx den wech konde gebruycken, waeromme men oick met wercken nochte approcheren niet en konde voortgaen. Men schoot altemet eenige schoeten op de stadt ende logeerden die van binnen haer aende hameye vanden Steelhooffsendijck, omme de approchen daervan te beletten ende retarderen, waer vuyt men sach wat verachteringe het quaet toesien van een vuyre doen kan, want men nu langsaemerhant weder sal moeten innewinnen tgeene men te vooren al hadde ende wel const behouden. Het regende mede seer bijnaest den geheelen dach. Noch quam de compagnie ruyteren van Sidney weder in tleger vuyt Breda, om de dierte vande lijfftochte aldaer, in vougen dat tot Breda nu niet meer en bleven dan de 4 ordinaris vaenen. Voorts werden in tquartier van Sijne Ex[tie] gebracht 6 stucken geschuts, theele ende 5 halve canons, omme te gebruycken op de 3 bolwercken in tsuyden van tquartier tegen de advenuen aen; des nachts wayde het een seer grooten storm met regen ende hagel in sulcker vougen al off de elementen

alles ontgaen waeren geweest ende tegenstonden desen leger, want de aerde heel laech sijnde scheen tleger te begeven, het waeter wilde tleger overvallen ende onderloopen ende de lucht tormenteerde tselve met storm, hagel ende regen, dan God kant beteren alst hem gelieft. Door desen storm en conste men dien nacht egeen approche doen.

Den xv[en] Aprilis continueerde het stormen, regenen ende hagelen de geheelen dach door, wayende den wint vuyten westen, voorts begonst men met tverstercken vande trancheen voort te gaen ende op eenige oorden de parapet daerop setten ende de pallisade (die van twaeter vanden Biesbos aff buyten de trancheen van tquartier van Sijn Ex[tie] langes het noorden ende westen geslaegen was tot aenden dijck toe, daer de trancheen in vougen als vooren gesterckt werden) mede te slaen in tsuytoosten tot aende tranchee toe, die door tlaege lant naer den Stelhoffsendijck tot in t'marasche toe liep ende oick langes dselve tranchee tottet marasche toe, in vougen dat nu theele quartier tegen de aencompste van buyten mette selve pallisade buyten de grachten beslooten was, vuytgeseyt alleen ter plaetse daer de tranchee soe seer verdickt werde, om redenen dat de grachte aldaer wijt genouch was, welcke pallisade tleger egeen cleyne bewaeringe en sal doen, om dat dselve sal beletten alle schielijcke aenloopen, die den viant daerop soude willen ofte soucken te doen ende daer al met moeyten overgecommen sijnde, soude haer de grachte tweede belet doen. Men schoot noch eenige schoeten op de stadt om haer wercken te beletten. Des achternoens gaet Sijn Ex[tie] besichtigen de wegen van sijn quartier naer Raemsdonck, die soe diep waeren, dat men die niet gebruycken en conde om dselve wat te doen repareren, gaet mede naer sGraevenmoer ende Wasbeeck toe, om de advenuen aldaer te doen affschantsen ende bewaeren. Des avonts was het sprinckvloet, ende vloeyde twaeter, mits den storm, seer hooch, dat men met vuyterlijcken arbeyt de trancheen tegen twaeter houden moste, ofte soude anders het quartier ondergevloyt hebben ende vloeyde twaeter soe seer over de sluyse leggende in den Stelhoffsendijck dat alle tlege lant tusschen tquartier van Sijn Ex[tie] ende den selven dijck onder vloyde, waeromme men naer de brugge niet commen en konde dan langes de Mede ende soe naer Stelhoven ende van daer den dijck langes naer de brugge toe. Des nachts wayde het noch seer ende regende ettelijcke maelen ende versterckte men een weynich de loopgraeven ten noortwesten.

Den xvj[en] Aprilis ginck men mettet verstercken van trancheen alomme seer voort ende t'opsetten vanden parapet. Men schoot oick eenige mae-

len op de stadt om haer de defensien te benemen, men bracht mede de 2 heele canons op tcatken in t'noortwesten van tquartier tegen het waeter aen gemaeckt ende men bereydese om des noot sijnde te mogen schieten. Des voornoens wayde het noch seer ende regende altemet eens, maer des naernoens begonst den wint te drayen, naer tsuyden ende te slappen ende werde tamelijck weder, dan op den nacht hieff de wint weder aen met regen, snee ende hagel, die een groot deel van dien nacht viel. Te desen daege begonst men te beschantsen de kercke van Raemsdonck, op dewelcke meest alle de wegen vande Langestraete haer vuyt compste hadden, men begonst mede een schantse op te werpen op den wech die vuyt dorp Raemsdonck naer Wasbeeck gaet ende dat om te bevrijen tquartier daer de ruyteren laegen, wesende den wech die ten suyden vande kercke voorsz. affleyt, alles achtervolgende de ordre op gisteren bij Sijn Ex^tie gegeven om den viant op die twee advenuen te schutten eer hij aen tquartier aldaer mach commen ende daertoe beraemde men de schantsen heel vast te bouwen ende oick tquartier à l'esproeve du canon te maecken ende oick de hoffstadt Vuylendonck daer naer te beschantsen.

Den xvij^en Aprilis ginck men met tverstercken vande trancheen seer voort, die nu al heel veel oochs begonnen te krijgen. Voorts trocken 5 vendelen van tregement van Graeff Philps naer Raemsdonck om te logeren ende voorts te volmaecken de schantse aldaer begonnen op den wech van Wasbeek ende dese 5 compagnien waeren van Jan van Egmont, Lucas Hedding, Jan de Gijselaer, Hans Schaeff ende Draeper. Item trocken vuytet quartier van Raemsdonck 4 vendelen in de kercke om mede de schantse aldaer te volmaecken ende daerinne te logeren. Desen dach was het heel beeter weer, daeromme men weder gereetschap begonst te maecken om te approcheren ende daertoe de saecken aen te stellen, schietende altemet eenige schoeten op de stadt. Des nachts werde wat naeder op de Medeschen dijck geapprocheert ende gereetschap gemaeckt omme ontrent de hameye een groote corps de guarde te maecken.

Den xviij^en Aprilis was het schoen weer, daeromme tverstercken vande wallen wel voortginck, voorts trocken naer den Haege Monsr de Nassau met Bruynincx, omme mette Princesse ende Graevinne van Swartsenborch te beraetslaegen op tvertreck van deselve Graevinne mette halve suster van Sijne Ex^tie aengesien den viant noch 300 peerden ende 1100 ofte 1200 man te voet over den Rijn naer Verdougo toe gesonden hadden, die daeromme middel souden hebben yet op de voors. jonckvrouwen te attenderen. Des nachts werde de approche op de Medeschen dijck meer bevesticht

ende geaccomodert ende daerontrent veel schantskorven gebracht omme het corps de guarde voors. te maecken. Waeren oick 2 ruyteren van Donck te voet tot voor de grachten van Shertogenbosch aenden schiltwacht roupende, dat sij vuyt Geertruydenberge geswommen waeren ende brieven aen den Graeve van Mansfelt hadden, daerop den schiltwacht hem vermaende te verbeyden tot dat den dach quaem, ende seyde datter dien avont twee vuyten Bosch gelaeten waeren met brieven aende garnisoenen vanden Berch, daervuyt sij verblijt souden sijn. Desen dach ontrent den middach quam in tleger den Oversten Veer met eenige Engelsche Capiteynen, dan vertrock terstont daernaer weder, om naer den Haege te gaen, sonder dat men weet waeromme hij soe schielijcken quam ende weder vertrock. Des avonts ontrent 5 vuyren hebbende Graeff Philps wesen eeten bij den Oversten Brederode ende met den Sergiant Major van tleger Sinisky, ende den Stalmeester van Sijn Ex[tie] gecommen sijnde over de brugge is met sijn paert in volle cariere geloopen naer de batterie staende op den Stelhoffsen dijck ende sijn d'anderen daerop hem gevolcht, maer gecommen aende batterie is den Graeff daer voorbij gereeden tot aende hameye toe daer blijvende staen sien ende somtijts sijn paert eens drayende, om den welcken te bevrijen tvolck op den dijck ende de eylanden leggende dapper met groff geschut, roers ende musquetten schooten om te beletten dat den viant niet gevouchelijck oversien ende hem schieten soude, daerop oick die van binnen soe dapper schooten met roers ende musquetten al oft gehaegelt hadde, mits twelcke men in veel swaericheyt was om den Graeff weder te rugge te krijgen. Eyntelijcken den Sergiant Majoor ende Stalmeester voors. soe veel gedaen hebbende dat se den Graeff van tpeert tegen sijn danck kregen ende hem willende in de batterie weder inne leyden, is den Sergiant Major voors. in sijn rechterbeen tusschen de twee enclauwen inne geschooten dat tloot daerinne bleeff leggen ende is metten Graeff eyntelijcken daervan gecommen. Om dit accident wille (twelcke door de dronckenscap vanden Graeff voors. toegecommen was) heeft men van buyten ende van binnen totten nacht toe seer met roers ende musquetten ende oick geschut geschooten. Ende den Graeve van Hohenloe niet weetende watter te doen was, is in der ijl gewaepent derwaerts gecommen, dan aen Graeff Philps gevraecht hebbende wat hij doen wilde ende vanden selven egeen goet bericht krijgende, is weder naer sijn quartier gekeert, niet seer de actie van Graeff Philps prijsende.

Den xix[en] Aprilis was het schoen weder, waeromme men met tversterc-ken vande trancheen ende opmaecken vande schantsen voors. seer voort-

ginck, men opende mede het sluysken in den Stelhoffsen dijck, waerdoor seer veel waeters vuyt tlege lant liep, onder faveur van twelcke men begonst te maecken een wech met synckrys omme vande tranchee aff, loopende door tlege lant te mogen commen aenden Steelhoffsen dijck binnen het schantsken vanden viant verovert, om tvolck die op den dijck moeten waecken van soe verre omtrecken te verlossen ende in alle noot schielijcker aenden dijck te mogen commen. Men schoot altemet eens op de stadt. Des achternoens reedt Sijn Ex^tie naer Osterhout ter jacht bij hem hebbende de ruyteren van Putlis, doch tot Osterhout sijne compagnie gedaen commen hebbende, met last dat noch 2 compagnien vuyt Breda souden commen om den wech te veiligen. Des nachts werde volmaeckt het corps de guarde op den Medeschen dijck dicht bij de hameye ende daerinne volck gelogeert ende oick daer begonst te prepareren een plaetse om twee halve canons te stellen ende mette selve te beletten de incompste in t'ravelijn leggende tegen den Stelhoffsen dijck aen, ende te favoriseren de approchen op den selven dijck te doen. Werde mede ordre gegeven om de wachten alomme nau te besetten met veel schiltwachten op alle plaetsen ende met jachten op twaeter, om te sien te krijgen yemant die inne ofte vuyt soude willen commen, met belastinge van alle nachts sulcx te doen. Desen dach quaemen de vaenen van Espinoy, Vere, du Bois ende Uchtenbrouck weder in tleger, ende waeren 3 cornetten vanden viant tot in tbegin vande Langestraet ende kregen gevangen 3 ruyteren van Graeff Philps, die om voeragie reden.

Den xx^en Aprilis was het schoen weder ende vertrock Sijne Ex^tie vrouch vuytet leger naer Rotterdam omme aldaer adieu te nemen aende Graevinne van Swartsenborch sijn moeye ende aen Jonckvrou Louyse sijn halve suster, die mette Princesse ende d'andere susters te desen daege tot Dort commen souden om gelijcke saecken, want sij van meyninge waeren haer reyse aen te nemen naer Duytslant, soe men seyde om te consummeren thuwelijck vanden jongen Palsgraeve mette voors. Jonckvrou Louyse. Ten selven daege quam in tleger den Graeve van Solms, dan arriverende soe Sijn Ex^tie wilde vertrecken is mette selve Sijn Ex^tie ende Graeff Philps mede naer Rotterdam getoogen. Te desen daege werde een groot deel vanden wal in tsuyden van tquartier van Sijne Ex^tie met haer behoirlijcke dickte, hoochte ende parapet opgelevert als volmaeckt ende de reste naer bijgebracht, werde mede seer gearbeyt in tquartier van Raemsdonck soe aende trancheen als schantskens aldaer. Men ginck mede voort metten wech door tlege lant, welcke mits de marasicheyt van tlant langsaem werck viel. Men

schoot mede altemet eens op de stadt. Dvoors. 4 vaenen ruyteren op gisteren van Bergen op den Zoem gecommen ende bescreven sijnde om de Graevinnen voors. naer Duytslant te convoyeren, verstaende dat de resolutie verandert was ende dat se tscheep over Breemen wilden reysen, sijn gaen logeren boven Cappelle langes heen in de Langestraete. Des avonts quam Sijn Ex^{tie} mette Princesse ende d'andere Graevinnen logeren tot Dordrecht, om soe voerts te commen naer Breda. Des nachts werden 2 halve canons in een ponte voorbij de stadt langes het waeter opgebracht tot aen tschantsken, leggende op den Stelhoffsen dijck, dat vanden viant verovert was, omme in tselve schantsken gebracht te werden, daernaer dat den viant dapper schoot, sonder nochtans merckelijcke schaede te doen, daer tegens de onsen weder ettelijcke maelen oick met geschut schooten. Noch werde de approche in t'noortwesten versterckt.

Den xxj^{en} Aprilis bleeff Sijn Ex^{tie} mette Graevinnen altemael tot Dordrecht daer een heerlijck banquet toebereyt was ende lieten in tleger weeten, dat men tegens morgen ten thien vuyren eenige waegenen soude gereet houden omme alle de Graevinnen ende Jonckvrouwen mette Princesse tot Breda te voeren. Het was schoen weder ende men schoot verscheyden schoeten op de stadt daer tegens sij weder eenige maelen vuytschooten. Men ginck mettet versterеken vande trancheen ende schantsen in Raemsdonck dapper voort, werde mede de geheele walle in tsuyden van tquartier van Sijn Ex^{tie} opgelevert met haere behoirlijcke dickte, hoochte ende parapet, werden voorts begonnen op te maecken de platte formen, daer men tgeschut in de bolwercken op stellen soude, men ginck oick met tmaecken vanden wech door tlege lant voort, noch werden de twee halve canons in de schantse op den Stelhoffsen dijck gebracht ende geplant. Des nachts werden eenige schantskorven gestelt op de Medesche wech tot flancque ende bewaeringe van tvoors. corps de guarde aldaer, gevult, daerover 2 soldaeten doot geschooten werden.

Den xxij^{en} Aprilis was het schoen weder, daerdoor men te meer met t'opmaecken vande schantskens ende verstercken vanden quartiere in Raemsdonck voortginck. Men arbeyde mede aende platte formen in tquartier van Sijne Ex^{tie} ende aenden wech loopende door tlege lant. Ontrent thien vuyren arriveerde Sijn Ex^{tie} in tleger mette Princesse, de Graevinne van Swartsenborch, sijn suster ende halve susters, Graeve Jan van Nassau, Graeff Philps ende den Graeve van Solms ende Vere, dwelcke te saemen gingen besichtigen het leger ende oick Sinisky die gequetst lach, ende middachmael in tleger gehouden hebbende is des achternoens naer Breda

verreyst met alle de joncvrouwen, hebbende de coetsen van Sijn Ex^tie ende den Graeve van Hohenloe ende veel andere waegens geconvoyeert met 9 vaenen ruyteren, daeraff de vier maer gingen tot over halff weech ende quaemen doen wederomme in tleger ende d'andere gingen naer Breda, alwaer se te saemen met een groote pompe ingehaelt werden, overmits noch de Princesse, nochte Joncvrou Louyse met haere susters daer noyt geweest en waeren. Des avonts trocken de geenen die op den Stelhoffsen dijck waecken souden langes den wech door tlege lant naer de wacht (hoe wel den wech noch niet volmaeckt en was) ende quaemen soe op den dijck. Des nachts werden alleen de approchen wat versterckt sonder yet meer te doen, soe men vermoet omdat Sijn Ex^tie in tleger niet en was, dat daeromme te slapper gearbeyt werde. Te desen daege kreech men tijdinge dat Graeff Willem van Nassau met tVriesche volck mede in tvelt al was, omme op de Boertang ofte op Slochteren wat vuyt te rechten tot benauwinge van Groeningen [1]. Schooten voorts die vande stadt ettelijcke maelen vuyt ende oick doot een vrouwe in Raemsdonck, daertegens men weder eenige schooten op de stadt schoot, noch brande in Raemsdonck een huys met eenige hutten aff.

Den xxxiij^en Aprilis was het tamelijck weder ende bleef Sijn Ex^tie met alle de joncvrouwen tot Breda, voorts schooten die van binnen altemet eens vuyt, daertegens men van buyten weder altemet schoot. Men ginck mette schantskens ende tranchementen in Raemsdonck dapper voort, mitsgaeders mette platte formen ende wech voorsz. in tquartier van Sijne Ex^tie. Men maeckte mede aende groote incompsten van tquartier slach ofte

---

1 Het doel, waarmede Willem Lodewijk in het begin van April met al de magt, die hij bijeen kon brengen, te velde verscheen, was drieledig. Vooreerst de bescherming van zijn gouvernement, daar Mansfelt, in het onzekere omtrent de plannen van den vijand, in Maart de regimenten van Don Gaston Espinola en van Stanley tot ondersteuning van Verdugo derwaarts gezonden had; ten tweede was de krijg, die hij, hoezeer met weinig strijdkrachten, met veel beleid in het Noorden onderhield, een beletsel voor den vijand om al zijne beschikbare troepen tot het ontzet van Geertruidenberg aan te wenden. „J'espere", schrijft hij den 31sten Maart (10 April) aan Maurits, „bientot par mom desseing tailler a l'ennemy icy tant de besoigne, que V^re Ex^ce n'aura pas a craindre aulcun renforcement de ces quartiers pour estre empeschee en son entreprinse". (Arch. van Z. M.) Eindelijk trachtte hij zoowel door het veroveren van onderscheidene forten, die de vijand nog in de Ommelanden bezet had, als door het opwerpen van nieuwe schantsen, de stad Groningen, welker verovering de Friezen altijd als hoofddoel voor oogen hadden, te isoleeren en haar den toevoer af te snijden. Vooral moest hier de schans bij Bellingwolderzijl voor dienen. „Diesse schantz", schrijft hij den 16 (26) April aan zijnen vader, „sol zu gelegener zeitt sunderlich dienen zu beschlissen die stadt Gröningen und abzunehmen den einzigen pasz den sie nhun noch haben über die Buirtange". (Gr. v. Prinsterer, Archives, 2de Série, T. I, p. 229.)

draybomen omme te beletten alle schielijcke incompste van ruyteren, men begonst oick een weynich te prepareren de loopgraeve op den Stelhoffsen dijck om metter tijt daer weder inne te commen. Des achternoens ontrent vijff vuyren quam daer een grooten brant in tquartier van Sijne Ex^{tie}, mette welcke wel 700 hutten verbrant werden meest van tregement van Noorthollant ende eenigen vande Schotten, toegecommen door quaede toesicht van een arme vrouwe die lijwaet om gelt wies in een cleyne hutte, dwelcke mette wint ende door de voncken aen brant vloech. In desen brant werden seer veel soldaeten waepenen verbrant ende een kint gesengt, hoewel niet doot, dan sijn 3 Schotten doot geslaegen ende eenigen noch gequetst gewerden, omdat sij in den brant liepen ende den soldaeten metten brant becommert sochten te ontsteelen. Des avonts quaemen de Graeven van Hohenloe, Solms ende Philps weder in tleger, omme overal ordre op te houden. Naer den voorsz. brant begonstet te regenen ende regende meest al den nacht, in de welcke men de beddinge in de approche op de Medesche wech begonst te prepareren ende men in Raemsdonck op den dijck naer de stadt toe stelde 2 heele canons die van tGasthuyslant gehaelt waeren, werde mede in tquartier aldaer gebracht 1 heele ende 1 halve canon die op tLijndonck gestaen hadden.

Den xxiiij^{en} Aprilis werden verscheyden schoeten vuyt Raemsdonck op de stadt gedaen ende oick eenigen mette andere stucken. Het regende voorts altemet eens ende bleeff Sijn Ex^{tie} mette jonckvrouwen tot Breda. Men ginck mette wercken in Raemsdonck seer voort, dan aende platte formen in tquartier van Sijn Ex^{tie} ende den wech door tlegelant en werde niet gedaen, omdat de arbeyers aldaer heur hutten metten brant verlooren hadden ende weder andere mosten bouwen om te mogen slaepen. Des achternoens was het beter weder ende tsavonts in optrecken vande wacht werde seer bij die vande stadt met roers ende musquetten geschooten, sonder dat sij eenich merckelijck prouffijt doen conden. Des nachts werde eenige schantskorven alleen gestelt besijden de approche op de Medesche wech ende gevult, omme dselve te beter te munieren. Noch werden bij een jongen in de Langestraete die met duyven ommeginck, so men seyde, gevangen een duyve met 2 brieven om den hals in cijfer gescreven, d'welcke den viant hadden laeten vliegen om weder in stadt te commen, daer se van daen was, dan is in vougen als vooren gekregen, waeromme men terstont begonst te arbeyen om dselve te ontcijferen ende werde tselve soe vande duyve als vanden inhout vanden brieff secreet gehouden.

Den xxv^{en} Aprilis advertentie gecommen sijnde dat den viant eenige

versaemelynge maeckte in Brabant, heeft Sijn Ex^tie naer Breda ontbooden 2 vendelen knechten, Steenhuysen ende Appel van t'Noorthollants regement om die stadt voor ettelijcke daegen beter beset te laeten. Ontrent negen vuyren quam Sijn Ex^tie mette Princesse ende d'andere joncvrouwen met Graeff Johan ende Vere weder in tleger ende aldaer haer middachmael gedaen hebbende is de Princesse, de Graevinne van Swartsenborch mette susters ende tbroederken van Sijn Ex^tie ende Graeff Jan ende Vere weder naer Dort gereyst ende soe naer den Haege. Desen dach werden veel schooten geschooten, omdat die vande stadt eenige schooten deden naer de ruyteren, die Sijn Ex^tie geconvoyeert hebbende weder over de brugge naer haer quartier toogen, ende 2 peerden elcx een been affgeschooten hadden. Men arbeyde voorts seer in Raemsdonck ende in tquartier van Sijne Ex^tie werde seer gearbeyt aende platte formen ende oick den wech door tlege lant, om de presentie van sijn persoen wille, die nu heel noodich was, om de wercken te doen voortgaen daerinne in sijn affwesen niet veel gedaen was. Des nachts werden op de Medesche wech geplant noch 35 schantskorven om die daernaer te vullen ende daermede de loopgraeve te breden ende stercken.

Den xxvj^en Aprilis was het schoon weder, daeromme men mette wercken alomme dapper voortginck, werde voorts op de platte formen voor de tente van Sijn Ex^tie een beddinge gemaeckt ende daerop gebracht 1 heele ende 1 halve canon ende in de andere 2 bolwercken volde men de platte formen dapper aen. Men schoot mede altemet op de stadt. Des achternoens reedt Sijn Ex^tie in Raemsdonck om aldaer naer de wercken te sien. Des nachts werden op de Medesche wech noch gestelt 30 schantskorven (om de loopgraeve te verstercken) ontrent vijftich passen vande gracht, leggende om de contrescharpe. Noch quam daer brant in truyterquartier in tlogement vanden Heere van Putlis, alwaer verbranden 12 peerden ende een muylpeert, toecommende den voors. Heere ende sijn broeder met noch een Duyts Ritmeester die hen waeren commen besoucken. Desen brant quam vuyte hutte van een ruyter, die dselve aen d'eene sijde van tlogement vanden voors. Heere gebout hadde ende ginck soe schielijck aen (overmits de meenichte van tstroey in tlogement sijnde) dat sij nau den tijt en hadden haer naeckte lijff te salveren, daerover oick t'meestedeel van haer bagagie verbrande.

Den xxvij^en Aprilis des morgens werde veel met geschut op de stadt geschooten omdat die van binnen seer met roers vuytschooten ende arbeyden. Voorts reedt Sijn Ex^tie naer Raemsdonck om de schantsen aldaer te doen

voortgaen, overmits men vast tijdinge creech dat den viant eenige versaeminge ontrent Herentaels maeckte, men ginck met twercken daeromme oick dapper alomme voort. Men bereyde mede de beddingen in de bolwercken van tquartier van Sijn Ex[tie] totte 4 andere stucken, die ten selven daege geplant werden, te weeten 2 halve canons op tbolwerck leggende ten oosten vanden Bredaesche wech ende noch 2 op tbolwerck leggende ten westen vanden selve wech, ende te vooren was een heele ende een halve geplant op tbolwerck, noch voorder van daer ten westen leggende recht voor de tente van Sijn Ex[tie], dan werde al evenwel aen de platte formen gearbeyt om die noch breder aentevullen. Des avonts werde in de loopgraeve op de Medesche wech doot geschooten Hopman Aert Hessels, sijnde een goet Capiteyn ende dier tijt daer op de wacht wesende. Het regende desen heelen dach ende nacht seer, daeromme men snachts niet met allen en dede, dan alleen eenige schantskorven op de Medesche wech gestelt vullen. Te desen daege quaemen noch 4 halve canons van Dordrecht in tleger.

Den xxviij[en] Aprilis was het wat beter weer, hoewel betrocken locht, daerdoor men te meerder met tvoors. wercken voortginck, soe in Raemsdonck als de platte formen ende den wech voors. Men schoot oick eenige schooten op de stadt met geschut ende seer met musquetten ende om de tijdinge vanden viant voors. sondt men naer Heusden de schantse van Doveren ende de Dussen ende andere plaetsen, daerontrent, omme die te voorsien ende repareren ende tegen alle overvallinge te bewaeren, opdat ons egeen inconvenient te schielijck en overviele. Men hadde mede tijdinge dat Graeff Willem van Nassau in tvelt was, thuys te Wedde verovert hadde ende een stercke schantse slouch met alle de soldaeten van Vrieslant op de Bellinckwoldersijl, wesende een pas die de stadt Groeninge sonderlinge kan benauwen. Men hadde ten selven daege noch affgesteecken om te beschantsen een hoochte daerop drie huysen van tdorp Raemsdonck lagen, op den wech daer de ruyteren laegen, een stuck weechs achter de schantse op den selven wech gemaeckt, twelcke men mede begonst op te maecken, daer de Engelsen achter naer quaemen logeren als volgen sal, fol. 120 vso.[1] Noch was den Colonnel Brederode mede naer Heusden getoogen om in de stadt alle goede ordre te stellen. Voorts dede Sijn Ex[tie] een corps de guarde maecken in de halve maene leggende aende oostsijde vande brugge, om dselve te bewaeren met wacht ende dede noch een ander

1 Zie den 11den Junij.

corps de guarde maecken op den dijck op de westsijde vande brugge ten selven fynen. Voorts regende het altemet een goede vlaege. Des nachts werden ontrent 50 schantskorven gevult die op de noortsijde vanden Medesche wech in tvelt gestelt waeren, om daervan een vleugele ofte corps de guarde op sijde leggende te maecken ende daermede de approchen aldaer te verseeckeren. Noch werde versterckt het corps de guarde leggende op den Stelhoffsen dijck tusschen de batterie aldaer ende de hameye ende van ter sijden opgemaeckt om tegen het waeter beschut ende behouden te mogen werden ende daernaer mette eerste gelegentheyt de hamey te naerderen; oick regende het meest al den nacht.

Den xxix^en^ Aprilis regende het den geheelen dach ende nacht, daerdoor de wegen alomme seer bedorven. Niettemin ginck men mettet wercken voort, insonderheyt in Raemsdonck ende metten wech door tlege lant. Men schoot altemet een schoot op de stadt, des nachts meenden de onsen weder eenige schantskorven te vullen op de noortsijde vanden Medesche wech, dan den viant vuytvallende heeft sulcx belet ende tot 7 schantskorven toe onder de voet geruckt, 2 gevult ende 5 ongevult, dan en dede anders egeen schaede, omdat de sentinelle perdue geluyt thaerder aencompste maeckte daerdoor de arbeyers wech liepen tot in tcorps de guarde toe, hierdoor en werden niet dan ontrent 10 korven gevult.

Den lesten Aprilis regende het den heelen dach seer, dan werde evenwel dapper in Raemsdonck gearbeyt, maer in tquartier van Sijne Ex^tie^ niet besonders dan aenden wech door tlege lant ende de platte formen, nochtans seer slappelijck, door den regen quaemen de loopgraeven soe vol waeters dat men daer horden inne leggen moste om daer inne te mogen blijven, waerdoor toequam dat de loopgraeve verhoogt werdende ende al evenwel de walle niet, eenigen als te verder bloot moetende gaen gequetst werden ende oick den broeder van Capiteyn Bievry doot geschooten. Die vande stadt hadden noch een stuck geschuts van ontrent 16 pont ijsers ingedolven in de catte, leggende achter het hoff, daermede sij groote schaede deden in ons volck in de voorste approche op de Medesche wech, altemet eenen schietende, sonder dat men sulcx gevouchelijck konde beletten, ten waere men eenige stucken verplante ofte de voorwalle vande catte die tselve stuck tegen ons geschut deckte, affschoot. Met dit stuck werde des nachts noch eenen geschooten. Des avonts doen de wacht optooch, schooten die vande stadt seer met musquetten ende roers, nochtans sonder prouffijt. Te desen daege op den avont quam den Colonnel Brederode weder in tleger, quaemen oick in tleger Bernevelt, Cant ende Aers-

sens, noch quam tscheep aen een compagnie Engelschen vuyt Vlissinge die men tscheep liet leggen [1]. Des nachts planten die vande stadt veel meyen rontsomme de stadt op de wallen ende schooten op de plantinge van elcx seer groote salven, ten minsten met 60 roers ofte musquetten, werden mede in tleger veel meyen geplant ende over elcx met 20 ofte 30 roers ofte musquetten geschooten niettegenstaende het veel regende.

Den eersten May begonst men vrouch op de stadt te schieten, soe om den Mey te vereeren als naer de voorsz. catte daer t'stuck innestont ende begonstet wat beter weer te wesen, daerdoor men te meer met twercken alomme voortginck. Bernevelt, Cant ende Aerssens gaen in tquartier van Raemsdonck om de wercken aldaer te besien, den Colonnel Breroede vertreckt naer den Haege. Des nachts werden noch veel vande schantskorven op de noortsijde vanden Medesche wech gevult, werden mede noch eenige schantskorven gestelt ter sijden vanden houck vanden voorgaende aff, om tviercant te beginnen ende alle de voorsz. schantskorven (staende op tgors) tot een corps de guarde te approprieren. Des nachts werde in tquartier van Sijn Ex[tie] mede seer geschooten, omdat de Schotten doen haer meyen planten.

---

[1] De Raad van State had, toen van verscheiden kanten bepaalde tijdingen kwamen omtrent het voornemen van den vijand om Geertruidenberg te ontzetten, een gedeelte van de Engelsche garnizoenen, in Vlissingen, Brielle en Ostende liggende, ontboden om voor zes of zeven dagen het leger te versterken. (Res. van den Raad van State, 22 April 1593.) Om de zaak te bespoedigen werden Commissarissen naar genoemde vestingen afgezonden. Het volgende uittreksel uit de resolutiën van den Raad van den 24sten April daaraanvolgende moge als een bewijs te meer dienen van de eigenaardige bezwaren, waarmede het legerbestuur in die dagen te worstelen had: „Den Lieutenant Gouverneur van den Briel", lezen wij daar, „antwoordende op het schrijvens van den Raede, doet sijne excuse, dat hij, volgens het versoeck vanden Rade, egeen volck en heeft mogen schicken naer den Leger, soo hij sulcx niet en mach doen sonder consent ofte bevel van Hare Majesteyt off vanden Gouverneur; presenterende anders sijnen dienst. Ende den Commissaris Langley, binnen ontboden, is hem afgevraegt zijn wedervaeren, die in effecte rapporteerden, sijn devoir gedaen te hebben, volgens den last hem gegeven, om het volck te mogen mede krijgen, dat hij den Lieutenant Gouverneur daer toe wel vondt genegen, dan soe hem 't selve was verboden, en mogt sulcx niet doen, sonder consent. Ende soe hij over thien dagen genoechsaem gelijck schrijvens van Sijne Excellentie hadde ontvangen, hadde daerop naer Engelandt geschreven. Daerop eenig bescheyt ontfangen hebbende sal hem in alles geerne willig thoonen, soo veel mogelijck, tot 's Lands dienste. Is hem Commissaris belast sijn rapport in tkorte bij geschrifte te stellen, ende goet gevonden Sijne Excellentie dobbelt vanden brieff over te senden, ende voorts int korte van hetselve rapport mentie te maecken".

Den 26sten April ontving de Raad een brief van den Gouverneur van Ostende, waarbij deze zelf versterking en munitie aanvraagt omdat de vijand toebereidselen maakt om de stadt te belegeren.

Later werden twee kompagnieën Engelschen uit Brielle en evenzooveel uit Ostende naar het leger gezonden. (Resol. van den Raad van State, 7 en 10 Mei 1592.)

Den ij[en] May was het schoen weder daeromme men de wercken in Raemsdonck seer avanceerde ende voorts aenmaeckte den wech door tlege lant, die nu bijnaest volmaeckt was Des morgens schooten die vande stadt eenige schooten naer een vaen ruyteren commende vande wacht ende treckende over de brugge, mitsgaeders oick naer de geenen die aenden wech door tlege lant voorsz. arbeyden, daerop de onsen wederomme dapper schooten, soe om tselve schieten te beletten als oick om aff te schieten de voorwalle vande catte achter thoff voorsz., daerop men sonderlinge schoot, ende overmits veele coegels tegen de walle vande catte opvloegen ende dan nootelijcken in thuys van Sijne Ex[tie] gingen, is daerdoor de heele westgevel van tselve huys van binnen innegestort. Ontrent den middach quaemen de Gedeputeerden van Zeelant in tleger omme mette Gedeputeerden van Hollant ende de Staeten Generael te delibereren op de versaemelinge vanden viant, die men vreesde dat naer tlant vander Thoolen wel commen mochte, daerinne sij resolveerden als hier naer fol. 107 v[so] geseyt wert[1]. Des avonts in t'optrecken vande wacht werde seer dapperlijck geschooten van binnen ende van buyten sonder merckelijck prouffijt. Des nachts werde de approche ofte loopgraeve op den Medeschen dijck versterckt ende noch eenige schantskorven gestelt, ende op den Stelhoffsen dijck approcheerden de Schotten tot op 25 passen naer aende hameye ende vuyt braverie gingen planten een meye aende selve hameye ofte pallisade, in welcke approche eenen man geschooten werde. Voorts verseeckerden sij dselve approche soe tegen het hooge waeter dat weder commen mochte als die vande stadt. Hiertegens quaemen die vande stadt vuyt met ontrent 50 mannen, dan en dorsten niet voorder als de hameye commen, maer trocken om tschieten vande onsen terstont weder in haer contrescharpe, noch werde een man doot geschooten aenden Medeschen dijck mettet stucxken vande stadt staende in de catte. Te desen daege quam den Colonnel Stuwaert, gesant vanden Coning van Schotlant[2] in tleger.

---

[1] Bladz. 194.

[2] De Kolonel William Stuart, afgevaardigde van den Koning van Schotland, had den 19den April zijne geloofsbrieven aan de Staten Generaal en den Raad van State overgegeven. Hij had te voren Duitschland bezocht, met het, trouwens geheel mislukte doel, om hetzij een algemeenen vrede, hetzij een verbond tegen Spanje tot stand te brengen. Dit blijkt uit de verklaring, die hij den 17den Junij in de vergadering van den Raad van State aflegde.

„Ende belangende de saecken in Duytslandt, verklaert dat den Coninck van Schotlandt wesende in Denemarcken aldaer hadde voorgeslaegen, dat eenen pays mogte gemaeckt worden tusschen den Coninck van Spagnien ende andere Coningen, Potentaten ende Republicquen interest hebbende aende religie, maer alsoe sulcx niet te wege en koste gebragt worden; dat tot contremine van des Coninex

Den iij^en May schooten die van binnen seer mettet voorsz. stuck, daer de onsen altemet weder op schooten, voorts was het soel weder, daerdoor men dapper met alle de wercken voortginck, insonderheyt in Raemsdonck. Trocken voorts logeren in tquartier van Raemsdonck de 200 Engelschen onder het beleet van Capiteyn Broen. Noch quam de Heer Francois Veere in tleger ende vertrocken Bernevelt ende Aerssens weder naer Hollant; op desen dach werden 2 vande onsen op de Medesche wech doot geschooten. Te desen daege ontrent 10 vuyren vertrocken vuyten Haege de Graevinne van Swartsenbourch ende Jonckvrou Louyse van Nassau met Graeff Jan ende haer jonxte susterken geconvoyeert bij de Princesse ende haere andere susters ende veel vrouwen ende jonckvrouwen om over Leyden ende Haerlem te trecken op Amsterdam ende van daer tscheepe te gaen naer Duytslant om op Dillenborch te consommeren het huwelijck metten jongen Palsgraeve, tot vereeringe van welck huwelijck de Staeten van Hollant gaeven 20000 gulden in gereden gelde ende noch twee duysent gulden tsiaers erffelijck losbaer den penning sesthien, ingaende vanden dach vande consommatie van tselve huwelijck. Ende de Staeten van Zeelant gaven noch 20000 gulden. Te desen daege des avonts tusschen negen ende thien vuyren deden die van binnen een grooten vuytval op den Stelhoffsen dijck in de approche vande Schotten daer mits sijne cleynicheyt niet dan 10 ofte 12 persoenen inne en waeren, die haer taemelijcken wel verweer-

---

van Spagnien's ambitie totte monarchie noodig was eene contreligue gemaeckt werde t'samentlijck metten princen van Duytslandt, totte welcke hij Stuart seggende gesonden te sijn. Seyt dat hij deselve princen seer wel heeft geaffectionneert gevonden; dan bewesen sijnde principalijck aenden Cheurfurst van Saxen, dat deselve de saecke oick seer toegedaen hem thoonde, maer excuseerde, dat die Cheurfursten, volgens haren eedt, geen ligue, sonder den Keyser, mogten alleen aengaen; doch dat de ligue, blijvende tusschen den Coninck van Schotlandt ende Denemarcken, hij altijt, soo wel als die andere princen, daertoe allen hulp doen, ende oock den Coninck van Vranckrijck in sijnen noot bijstaen ende metter daad helpen etc. . . . . . Hij heeft daernae bij geschrifte overgegeven de namen der princen van Duytslandt, aen dewelcke hij hadde gesonden geweest: Den Coninck van Denemarcken, den Cheurfurst van Saxen, van Brandenburgh, de Paltz-graaff, van Brunswijck, van Wirtemberg, van Hessen, van Mecklenburg, van Pomeren, van Dannolt, van Lunenborch, administrator de Magdenborg, ende Hertog Jan Casimir". (Resol. van den Raad van State, 17 Junij 1593.) —

Zijn instructie is in haar geheel te vinden in de Resolutiën der Staten Generaal van den 3den Julij 1593, en hun antwoord, in die van den 7den dier maand. Dit laatste drukt hoofdzakelijk den dank der Staten uit voor de pogingen, die Zijne Majesteit aanwendt om eene ligue tot stand te brengen en de hoop dat hij daarin zal volharden. Met het voorstel van den Koning, dat hij de Schotten, welke in het leger der Staten dienden, zou kunnen terugroepen, indien hij ze in zijn land tegen de geheime aanslagen der Spanjaarden en Jezuiten mogt noodig hebben, konden de Staten Generaal zich evenwel, als ligt begrijpelijk is, niet vereenigen. Den 29sten Julij nam Stuart zijn afscheid.

den, maer overvallen sijnde sijn 9 van hemluyden doot geslaegen, de anderen sijn terugge gecommen, nemende haer wijck op het corps de guarde dat voor de batterie lach, waer sij mede noch vuytweecken op de batterie met sulcke confusie dattet in twijffel was off sij de batterie mede souden verlaeten hebben. In dese confusie queet den Capiteyn van die Schotten genaempt Jan Michel hem tamelijcke wel ende werde gequetst aen sijn arm alleen in tvlees met een teerling, hierop quam terstont voort Hopman Pieter van Dorp (die op den selven dijck de wacht hadde) met eenige van sijne soldaeten, dwelcke niet alleen de Schotten en verseeckerde, maer dreven te saemen doen den viant wederomme, daerover hij Dorp oick geschooten werde beneden in den buyck boven de blaese, blijvende tloot in tlijff, doch dreven den viant weder vuytet voorsz. corps de quarde dat een stuck weechs op den dijck voor de batterie lach ende hielden haer daer vast, ende den Lieutenant van Dorp meynende dat de Schotten noch in de vuyterste loopgraeve hielden ende haer willende secoureren liep onversiens midden onder den viant ende werde gevangen. De dooden op desen vuytval waeren 10 aen onse sijde, 9 van Capiteyn Michel, te weeten 3 corporaels, een adelborst ende 5 soldaeten ende een soldaet van Dorp ende de gequetsten waeren vande compagnie van Dorp 9 ende van Capiteyn Michel 8, daeronder een Sergiant. Noch quamen vuyte schantse op den dijck een Sergiant met ontrent 30 soldaeten de anderen te hulp, dan trock den viant weder aff, sonder dat men weet wat schaede hij geleden heeft, die meer soude geweest hebben, in gevalle de Schotten in haer vuyterste loopgraeve eenige musquettiers veerdich gehadt hadden In desen vuytval forseerden die vande stadt metten eersten de loopgraeve ende het voorste corps de guarde, dan en quamen tot aende batterie toe niet. Desen nacht werde noch 2 soldaeten op de Medesche wech doot geschooten, noch werde in tquartier van Raemsdonck ten suytwesten bij de twee heele canons daer staende geplant een halve ende een heele canon, in vougen dat aldaer tegen de stadt aen nu stonden 4 stucken. Te desen daege werde in de vuyterste schantse op den wech van Waspeek gebracht ende geplant 2 halve canons, dominerende op denselven wech ende in de schantse, aende kerck van Raemsdonck werde gebracht 2 veltstucken ende gestelt om te commanderen langes den vuyterdijck daer aencommende, werde mede doorgesteecken den dijck aende huysen van Raemsdonck om vuyt twaeter voorbij Oosterhout oploopende soe veel in tvlacke lant te laeten dat tusschen den selven dijck ende de kercke van Raemsdonck leyt, dat tselve black stonde om alsoe alle heymelijcke doorcomptsten daer-

door te beletten. Te desen daege werde dapper gearbeyt aende tranchee die gemaeckt werde vande kercke van Raemsdonck aff totte groote schantse toe leggende op den wech van Waspeck ende buyten die tranchee noch geslaegen een pallisade van stucken van sparren met ijsere pennen als in t'ander quartier. Een gelijcke pallisade begonst men ten selven daege te slaen van t'noortwesten van tquartier van Raemsdonck aff naer twaeter vanden Biesbos toe, omme alle compste buyten om tquartier door tgors te beletten, achter welcke pallisade men mede begonst te maecken een dobble loopgraeve ten noortwesten tottet waeter toe, om in tijde van noot dselve vol musquettiers te werpen ende de aencompste vanden viant te beter te beletten, werde mede de geheelen houck van tselve quartier vanden westen aff totten noorden toe opgeset met leedige schantskorven, om tegen de stadt aen die sijde te blinden. Te desen daege was de rijswech door tlege lant naer den Stelhoffsen dijck toe loopende meest volmaeckt, dan overmits men seer noodich achte tselve geheele leege lant af te trancheren totten dijck toe ende men tselve quaelijcken om de leechte wille doen conde, soo heeft men beginnen te breyen seer dicke dubble heyninge ofte hordinge op de suytsijde vanden rijswech aen stijve hooge staecken, staende de hordingen ontrent anderhalve roevoet vanden anderen ende werden een manslengte hooch gemaeckt, met eenige vuytsteecken in forme van rondeelen, twelcke gemaeckt sijnde, sal men aerde tusschen dselve hordingen in stampen, ende alsoe dselve tegen de musquet ende alle aencompste bevrijden, dienende de rondelen om langes de horden te flancqueren.

Den iiij[en] May werde alomme seer gearbeyt ende insonderheyt in Raemsdonck ende schooten die vande stadt seer veel schooten, daerop men van buyten mede eenige schooten dede, voorts vertrock Pauli naer Dordrecht. Des avonts in t'optrecken vande wacht dede den Graeve van Hohenloe een alarme in sijn quartier maecken ende seer vuyte schantsen vande kercke van Raemsdonck ende op den wech van Waspeck schieten al off den viant aengecommen hadde, meynende dat die vande stadt in menichte op den thoorn loopen souden, daerop hij de 3 heele ende 1 halve canon in sijn quartier staende, doen aff sien ende stellen hadde, dan en quaemen niet dan 6 ofte 8 persoenen op den thoorn, daer hij naer dede schieten dwers door den thoorn, waeromme die van binnen haer in der ijl vanden thoorn maekten. Voorts om op alle inconvenienten op den Stelhoffsen dijck te beter te letten, dede men aldaer in de plaetse van 2 vendelen 3 op de wacht trecken. Desen dach regende het altemet een goede vlaege, maer des nachts regende het doorgaende totten dach toe, daeromme men op

den Medeschen dijck niet met alle en dede, maer op den Stelhoffsen dijck werde het corps der guarde, leggende een stuck weechs voor de batterie verbreet ende met tstellen ende vullen van eenige schantskorven aende oostsijde versterckt om tselve tegen het vuytvallen te beter te mogen beschermen.

Den v^{en} May regende het des morgens tot ontrent 9 vuyren toe seer ende daernaer totten achternoen was het goet weder, dan des achternoens ontrent 3 vuyren begonste het te regenen ende continueerden dien dach ende geheelen volgende nachte. Niettemin ginck men mette breijen vande hordingen aenden leegen ryswech seer voort ende met twercken in Raemsdonck, twelcke soe aen tquartier als aende schantse om de kercke meest volmaeckt was ende waeren de wallen van tquartier van tsuytoosten aff over t'oosten ende noorden tottet noortwesten toe gedickt ende sterck gemaeckt tegen een canon, ophebbende goede borstweringe. Van gelijcken was de schantse aende kercke versterckt op de selve sijden. Noch werde meest volmaeckt de tranchee loopende vande kercke totte groote schantse, daer men den wech achter maeckte ende hoochde om t'innelaeten van twaeter voors. Men begonst mede noch een schantsken te maecken tusschen het quartier van Raemsdonck ende de kercke achter den dijck, opdat men langes het gors daer niet tussen inne en quaeme, men prepareerden in de schantse om de kercke noch een beddinge op den dijck om daer oick een stuck te mogen stellen ende men volmaeckte oick noch een beddinge in de groote schantse op den wech, om daermede noch meer geschuts te planten. Men arbeyde voorts seer aende selve schantse ende aende dubble tranchee tottet waeter toe, men schoot altemet eenige schooten op de stadt, noch ginck de compagnie Engelschen logeren in een schantsken, twelck gemaeckt was aende hoffstadt van Engelant, leggende achter het quartier vande ruyteren op een seer lege wech, die door twaeter opt ruyterquartier aenquam. De ruyteren alles waeren gelogeert in de huysen staende op den dijck tegen het waeter van Osterhout tusschen de groote schantse ende het quartier van Raemsdonck. Ontrent desen tijt gaff Sijn Ex^{tie} de plaetse van Voisin (die Ensengie was vande ruyteren van Prince van Espinoy ende nu gestorven was) aen Capiteyn Jaspar Bernardt, geweest Cornet van sijne compagnie ende screeff brieven aenden voors. Prince om sijne agreatie daerinne te hebben. Daerentusschen is d'selve dien volgende den xij^{en} deser maent bij de compagnie gecommen. Te desen daege creech men naerder tijdinge vande vergaederinge vanden viant tot Herentaels, item dat de Princesse met alle de Joncvrouwen noch

was tot Amsterdam, van gelijcken dat Verdugo een inval in Vrieslant ontrent Collum gedaen ende aldaer twee ofte drie dorpen vuytgeplundert hadde ende eenige boeren ende boerinnen gevangen genoemen, nemende de occasie waer dat Graeff Willem op de Bellingwoldersijl lach om die te beschantsen. Quaemen voorts in tleger de compagnien van Bovetis ende Hoveskercken die tscheep bleven leggen.

Den vj^en May regende het des morgens seer tot op den naernoen toe ende begonst doen weder wat te droogen, noch schooten die vande stadt altemet eenige maelen vuyt tvoors. stuck in de catte, daerop men van buyten weder dapper schoot. Men versterckte mede meest alle de loopgraeven om dselve te seeckerder te mogen bewaeren. Voorts continueerde de tijdinge vanden viant tot Herentaels seer, daerover men begonst te verhaesten den effecte vande resolutie bij die van Hollant ende Zeelant met Sijne Ex^tie thaerder compste in den leger genomen, te weeten, dat den Almirael Nassau met 10 ofte 11 vendelen voetknechten soude leggen tscheepe ontrent Remmerswael om op alle swaericheden, die de versaemelinge vanden viant mochte maecken te letten, ende hem met tselve volck derwaerts te begeven, daer den viant het hooft heene mochte hebben. Noch quam den Colonnel Balfour weder in tleger. Te desen daege ginck tot Amsterdam tscheep Jonckvrou Louyse van Nassau met haer joncxste susterken in tgeselschap van haer moeye de Graevinne van Swartsenborch ende Graeff Johan van Nassau haer neve, nemende haer wech naer Staede op de Elve omme met al haer treyn van daer door Brunswijck ende Hesse naer Dillenborch bij haere ohem Graeff Johan te commen, om aldaer te celebreren thuwelijck tusschen haer ende de Palsgraeve bij den Rhijn voors.

Den vij^en ginck men met tverstercken vande quartieren in Raemsdonck seer voort ende schoot men altemet eenige schooten op de defensien vande stadt, voorts quaemen in tleger 2 vendelen Engelschen vuyt Bergen op den Zoem. Ontrent den middach vertrock vuytet leger den Almirael Nassau met hem nemende de compagnien van Haveskercken ende Bovetis om met die ende anderen die noch vuyt verscheyden plaetsen marcheerden tscheep te gaen leggen ontrent Rimmerswael ende volgende voorgaende resolutie op alle voorvallende noot te letten. Noch vertrock vuytet leger den Colonnel Stuwaert, Gesant vanden Coning van Schotlant naer den Haege om mette Heeren Staeten Generael, volgende sijn commissie te handelen thaerder eerster versaemelinge, op de welcke mede lach ende wachte de Heere Francois Vere, omme tot laste vande selve Staeten aen te mogen nemen een groot regement Engelschen, daertoe dat scheenen eenige provintien niet ongenegen

te wesen, mits dat tselve geschieden mochte op sulcke voet ende conditie dat de Coninginne de Engelschen (aengenomen ende tot soldaeten gemaeckt sijnde) sonder consent der Heeren Staeten Generael niet weder van hier naer Engelant en soude mogen ontbieden, tsij onder pretext van vassallen, onderdaenen ofte andersins. Te desen tijde was mede in den Haege gecommen S^r^. Thomas Morgan, Gouverneur van Bergen op den Zoem, die om verscheyden quaede deportementen ende inobedientien tegen de bevelen vanden Raede van Staete bewesen, van sijn gouvernement gesuspendeert was, ter tijt toe hij voor den selven Raede alle dselve inobedientien ende deportementen soude verantwoort hebben [1].

Den viij^en^ May trocken de 2 Engelsche compagnien voorts naer tquartier van Raemsdonck om daer haer leger te houden, in welck quartier men dapper alle de wercken voorderde. Voorts regende het altemet eens. Ontrent dese tijt maeckte Patric Breux [2] sijn compagnie ruyteren tot Oesteynde, die hem ontrent drie weecken te vooren gegeven was op de contributien van Vlaenderen; noch schoot men altemet eens op de stadt.

Den ix^en^ May was het goet weder ende dede Sijn Ex^tie^ alomme aenseggen, dat den viant voorhanden was, dat daeromme alle het volck in de waepenen aende wallen commen souden, twelcke soe geschiede, ende werde dit bij Sijn Ex^tie^ gedaen, om te sien hoe men de trancheen met tvolck soude konnen besetten ende wat volck daer over soude schieten voor een corps te maecken om daermede de plaetsen daert noot soude mogen wesen te secoureren. Dit gedaen reedt Sijn Ex^tie^ rontomme om tselve te besien ende bevont datter niet dan thien compagnien en resteerden tot een corps behalven alle de compagnien die voor de stadt op de wacht wesen mosten. Desen dach schooten die vande stadt altemet eens, daer de onsen weder tegen schooten. Men ginck voorts mette wercken in Raemsdonck seer voort ende insonderheyt beneden aen twaeter.

Den x^en^ May was het schoen weder ende schoot men altemet eenige

---

[1] De verantwoording van Morgan werd onvoldoende bevonden, zoodat hem den 30sten Julij 1593, in weerwil van hetgeen door Koningin Elisabeth en Prins Maurits te zijner gunste werd in het midden gebragt, zijn ontslag als Gouverneur van Bergen-op-Zoom gegeven werd. Later werd hem, met het oog op zijne langdurige diensten, nog een vrij aanzienlijk tractement toegelegd. Paulus Bacx, reeds vroeger tot tijdelijk Gouverneur aangesteld, werd nu definitief met die betrekking bekleed, welke hij tot zijnen dood in 1606 waarnam, waarop zijn broeder Marcelis hem daarin opvolgde. Deze stierf in 1617, en werd vervangen door Willem van Stoutenburg, den zoon van Oldenbarnevelt, die zich later door zijne zamenzwering tegen Prins Maurits berucht maakte.

[2] Patrick Bruce. — Zie omtrent hem de Resol. van den Raad van State, 1593, passim; — en het Comm. boek van den Raad van State, bl. 52 verso.

schooten, men ginck mette wercken in Raemsdonck ende naer twaeter aldaer seer voort, men prepareerde mede de corps de guarden op den Medeschen dijck ende de beddinge aldaer, om des volgende daechs tgeschut daerinne te brengen ende te demonteren het stuck, dat den viant in de catte achter thoff staende hadde. Noch werde aende suytsijde vande halve maene leggende aende brugge gemaeckt eenige loopgraeven om daerinne schutten te logeren ende daermede de aencompste aende brugge te beletten.

Den xj^{en} May was het schoen weder, daerdoor men mette wercken alomme seer voortginck ende werden altemet eenige schooten geschooten ende des nachts in de approchen op verscheyden plaetsen geplant 2 stucken, een heele ende een halve canon, om daermede tvoorsz. stuck in de catte staende te beschieten ende te demonteren.

Den xij^{en} May was het schoen weder ende begonst men smorgens vrouch mette voors. 2 stucken seer te schieten naer tstuck in de catte voors. achter thoff staende, twelcke die vande stadt terstont terugge deden trecken, soe men vermoet, op dattet niet schaedeloes en werde. Desen dach begonst men een loopgraeve te maecken ontrent 300 passen bewesten de kercke van Raemsdonck streckende van den dijck aff noortwaerts vuyt tot op twaeter toe, daer eenige soetelaers scheepen laegen, hebbende beneden aen twaeter een cleyn schantsken om geschut in te stellen ende soude men over elcke sijde van dese tranchee maecken verscheyden papemutskens, om die te garanderen tegen de aencompste. Dese tranchee werde gemaeckt om te beletten datter niemant langes het vuyterlant naer de stadt toe soude mogen commen ende wilde men die van tschantsken weder oostwaerts opleyden langes den oever om over tvuyterlant te flanqueren ende dan met een rijswerck te waeter inne bouwen. Desen dach begonst men heel sterck te beschantsen Vuylendonck wesende een ridderhoffstede leggende besuyden de groote schantse op de Lange Straete, ontrent 150 passen daervan, volgende voorgaende beraminge.

Den xiij^{en} May was het taemelijck schoen weder, maer tregende op den avont wat. Men ginck voorts mette wercken alomme seer voort, soe in Raemsdonck als aenden Medeschen dijck, daer men nu wat vrijer arbeyden conste, om dat tstuck in de catte niet gevouchelijck meer speelen en conde. Op den middach seylde een oorlochschip voorbij de stadt de Donge oppe, daer die van binnen seer naer schooten, maer en raeckten niet dan een cabel. Des avonts bracht men noch voorbij de stadt een vlot met masten om tselve boven de brugge te leggen ende sulcx te beter de aencompste van dien te beletten, omdat men tijdinge hadde dat den

viant eenige schuyten medebrachte ende de brugge aen brant steecken wilde. Naer dit vlot schooten die vande stadt mede seer sonder merckelijcke schaede te doen. Te desen daege quam den viant met sijn heele leger logeren tot Turnhout, wesende sterck ontrent 6000 man te voet ende 10 cornetten peerden, verwąchtende sijn voorder volck ende oick sijn commandeurs, die noch bij tvolck niet en waeren. Men screeff desen dach in Hollant noch om veel bootsgesellen om dselve met schuyten ende jachten wacht te doen houden op de Donge. Des nachts begint men weder te approcheren op den Medeschen dijck om naer de contrescharpe te commen.

Den xiiij^en May was het tamelijck weder ende ginck men mette wercken alomme seer voort, ende overmits men tijdinge hadde, dat den viant van meyninge was op tleger aen te commen ende eenich geschut mede gebracht hadde, heeft Sijn Ex^tie in sijn quartier aende drie bolwercken gelegen in tsuytwesten (daer hij lange te vooren ses stucken geschuts hadde doen planten) de borstweringen doen verstercken ende verdicken tot 22 voeten brede toe, om tgeschut aldaer staende tegen de canon te mogen bevrijden, heeft noch twee veltstucken doen planten in de tranchee loopende door tlege lant naer den rijswech om de aencompste vanden viant te beter doen beletten. Noch dede Sijn Ex^tie opmaecken tvoors. vlot van masten boven de brugge in deser vougen: onder dede hij leggen 61 swaere masten overlanges in twaeter, d'een ontrent 14 voeten vanden anderen ende dede de eynden van dien aende sijde naer Osterhout distineren ende vesten met een swaere ijsere kettinge, opdatter geen brant in vatten en soude, die op de masten quaelijcken vatten conde, omdat dselve mits haere swaerte meest onder waeter laegen ende altoes nat waeren. Noch dede hij tselve vlot aende sijde naer de stadt toe distineren ende hechten met een cabel. Dwers over dese masten werden geleyt andere masten aen vieren besijden ende vast aenden anderen ende van t'eene lant tottet andere toe, in vougen dat doorgaende vier masten besijden ende aenden anderen laegen, die op de onderste masten gebonden ende gehecht waeren met swaere ijsere bouten ende daerop geslaegen een brugge van vier deelen breete om over te mogen gaen ende alle breeckinge te mogen helpen. Dese onderste masten hadde men aende sijde naer Osterhout meest laeten vuytsteecken omme verst aff te mogen keeren ende steuyten alle vierwercken ofte vierscheepen tegen de brugge te maecken ende langes twaeter affcommende. Des nachts werden seer versterckt de approchen aenden Medeschen wech.

Den xv^en May was het tamelijck weder ende men ginck mette wercken ende tvlot voornt. seer voort ende mettet verdicken vande borstweringen. Noch dede Sijn Ex^tie de dubble hordinge vanden rijswech affmaecken tot veer voorbij de schantse leggende aenden Stelhoffsen dijck totte suytwest hameye van dien toe, om daermede te beletten datter niemant langes het laege lant en soude mogen commen op den dijck tusschen de schantse voornt. ende den rijswech.

Den xvj^en May was het tamelijck weder ende ginck men mettet versterckeu vande borstweringen ende andere wercken seer voort ende werde meest volmaeckt tvlot voornt. ende geleyt aende suyt contrescharpe vande schantse, daerop de scheepbrugge gelegen hadde, dien doen aende noort contrescharpe vande selve schantse naerder de stadt geleyt werde, in vougen dat de brugge ende tvlot de breete vande schantse (die tusschen beyden lach) vanden anderen laegen. Te desen daege sont men drie drielingen naer Heusden, omdat men vreesde dat den viant thooft daer heene mochte hebben, noch quaemen op den avont in tleger seer veel bootsgesellen om wacht op de Donge met jachten te houden. Men approcheerde op de Medesche wech tot aende grachte vande contrescharpe toe.

Den xvij^en ende xviij^en May en gebeurde niet besonders, dan dat men met alle de wercken mits het goede weder seer voortginck, daerdoor de schantse van Vuylendoncq meest volmaeckt werde ende 4 halve canons daerinne geplant, werde mede meest volmaeckt de tranchee van beneden de kercke van Raemsdonck afloopende naer twaeter toe ende tschantsken aen t'eynde van dien, daer mede een heele canon in geplant werde. Noch werde meest volmaeckt tschantsken op t'eynde vande dubble loopgraeve, streckende van tquartier van tveer van Raemsdonck aff tottet waeter toe, daerinne oick geplant werden 2 heele canons om op twaeter te domineren ende oick te beschieten het hooft vande stadt. Voorts begonst men een mijne te maecken in de Medeschen dijck, te weeten een rechte gange innegesneden soe laech als men const, die werde boven beleyt met balxkens, elck ontrent een roede vanden anderen, daerop gestelt werden mandekens met aerden gevult om de heele gange te blinden ende tegen de musquet te verseeckeren. Dit werde gedaen om de enckte vanden dijck wille, die niet toe en liet, dat men over dwers gins ende weder mochte wercken om soe verseeckert te commen aende grachte vande contrescharpe, om die te mogen vullen. Men schoot altemet eenige schooten om de defensien vande stadt te benemen.

Den xix^en May was het schoen weder totten achternoen toe, want het

doen begonst te regenen. Men ginck mettet wercken seer voort ende men schoot naer gewoonte altemet eens. Des nachts kregen die vande stadt 2 sentinellen perdus adelborsten van tSeeus regement, die soe men vermoet heml. de mijne geopenbaert hebben.

Den xx^{en} May was het schoen weder ende ginck Sijne Ex^{tie} des morgens vrouch in de mijne en keerde daernaer wederomme, ontrent negen vuyren begonnen die vande stadt naer de mijne te schieten daer se tweemael door schooten ende beletten daermede den voortganck van dien voor eenige daegen, tot dat sulcx gerepareert soude sijn. Men ginck mette wercken alomme seer voort ende men versterckte vast alle de approchen om die tegen den vuytval te bevrijden. Men volmaeckte noch een schantsken beoosten vande tranchee loopende van beneden de kercke van Raemsdonck naer twaeter tot op twaeter ende men plante daerinne 2 veltstucken. Desen dach werde in tleger gebracht een geintercipieerden brieff vanden heere van Waetersdijck gescreven aenden olden Graeve van Mansfelt, houdende dat men de brugge wel beschieten conste ende met een aenloop wel volck in de stadt brengen ende weder vuytkrijgen, daertoe designerende het Cloosterlant, om vanden Stelhoff daerop te commen, daeromme men tschip van oirlooge den xiij^{en} voorbij gecommen tusschen den Stelhoff ende het Cloosterlant dede leggen.

Den xxj^{en} May was het schoen weder, waeromme men mettet wercken alomme seer voortginck ende oick mettet repareren vande mijne, om twelcke te beter te doen men altemet op de stadt schoot. Te desen daege quaemen te Turnhout in tleger de Graeven Pieter Ernst van Mansfelt ende van Foantes met verscheyden andere hooge officieren vanden leger, dwelcke terstont alle het volck deden vuyttrecken op de heyde van Baerle, omme een reveue daervan te doen ende bevonden dselve te peert ende te voet sterck ontrent 8000 man, daer desen dach noch bij quaemen 10 stucken geschuts van Antwerpen ende andere plaetsen gecommen, naer dese reveue gedaen trock alle tvolck wederomme binnen Turnhout ende op den achternoen den Graeve van Foantes weder naer Antwerpen, laetende Mansfelt mette anderen in tleger blijven.

Den xxij^{en}, xxiij^{en} ende xxiiij^{en} was het tamelijck weder ende ginck men mettet wercken alomme ende verstercken vande mijne seer voort, te meer omdat men daegelijcx advertentie kreech dat den viant op tleger van meyninge was aen te commen, waeromme men sonderling sorchvuldich was, tquartier in Raemsdonck beneden aen twaeter te bewaeren, mitsgaeders oick aende sijde van Sijn Ex^{tie} aen twaeter, daer de schepen vande soete-

laers ende anderen laegen, daer men achter de pallisade op de strange [1] staende, noch dede slaen een hordinge met eenige rondelen ofte flanquen ende teynden daeraen leggen eenige groote aecken ende ponten tusschen sparren in de gront geslaegen gevesticht, om niet schielijcken wech te mogen spoulen, in welcke aecken men snachts wacht hielt. Achter dese hordinge ende aecken laegen de oorlochscheepen op een rije, als van te vooren, tottet diep toe. Noch arbeyde men seer aen een cleyne catte, die aende noortsijde vanden Medeschen dijck gemaeckt werde op tvuyterlant, om daer mede te domineren in de noortcontrescharpe vande stadt op de noortsijde van travelijn leggende voor de veenpoorte, werden noch beoosten vande selve catte gestelt ende gevult verscheyden schantskorven, om daer een groot corps de guarde te maecken tot bevrijdinge vande selve catte ende voorcomminge van alle vuytvallen.

Den xxv^en^ May was het schoen weder sulcx men te meer mettet versterken vande quartieren in Raemsdonck voortginck, alwaer men tgroote quartier altemael à lespreuve du canon maeckte tegen de aencompste van buyten ende van gelijcken de schantse om de kercke aldaer leggende. Men arbeyde mede dapper in tquartier van Sijn Ex^tie^ aende waetersijde, soe aende hordinge als tranchee aldaer ende werde weder gebroocken tcatken daer de 2 heele canons gestaen hadden ende werde dselve met noch een canon gestelt op verscheyden plaetsen in de tranchee, omme effens eerdens te flanqueren, over twaeter ende tvuytergors ende om aff te snijden een grooten inhouck ten noortwesten van tselve quartier, daer tquartier vande artelerie begint, dede Sijn Ex^tie^ een dvers tranchee vuytwaert maecken streckende van sijn quartier tot bijnaest op den vuyterhouck van tquartier vande artelerie voornt., welcke nieuwe tranchee met veel minder volcx const beset werden als den houck voornt. Noch werde volmaeckt de catte benoorden vanden Medeschen dijck ende daerop gestelt een heele ende 2 halve canons. Desen dach begonst den Graeve Mansfelt met sijn leger te vertrecken vuyt Turnhout nemende den pas naer Alfen ende Gilsen ende van daer voorts naer Donge daer de avantgarde quam, blijvende d'anderen tot Gilsen. Desen nacht begonst men dapper te approcheren op den Stelhoffsen dijck ende op tgors benoorden den Medeschen dijck, alles om in de contrescharpe te commen. Noch hieff in tquartier van Sijn Ex^tie^ aen een seer groote alarme commende van een sentinelle vande guarde van Sijn Ex^tie^, dwelcke twee persoenen hadde sien commen cruypen tot op de grachte toe, langes den vuyterdijck voor de tente van Sijn Ex^tie^ die men

[1] Het strand.

naerderhant vuyte gevangenen verstaen heeft vier Capiteynen geweest te sijn, vande welcke de twee tot aende grachte toe geweest waeren, hoewel dat men dier tijt sulcx niet konnende geloven den schiltwacht tselve quaelijcken affnam ende daerover in gevanckenisse wilde werpen.

Den xxvj^en May was het schoen weder, daer door men mette wercken alomme seer voortginck, insonderheyt soe men alle vuyren meer tijdinge vande compste vanden viant kreech. Opden achternoen trock Sijn Ex^tie vuyt met 5 vaen ruyteren naer Osterhout, om alle de advenuen naerder te besichtigen, alwaer hij corts daernaer vernam dat den viant met sijn heele leger derwaerts quam, daeromme hij sijn retraicte begonst te doen ende oick die in sulcker vouge dede dat d'avantcoureurs vanden viant aen d'een sijde in tdorp quaemen, soe Sijne Ex^tie d'andere sijde vuytreedt ende weder naer tquartier quam, ende den Graeve van Mansfelt quam ontrent vier vuyren met sijn heele leger in tdorp, twelck sterck was tusschen de 9000 ende 10000 man te peert ende te voet, daeronder gereeckent 10 vaen ruyteren, ses benden van ordonnantie, de vercoopers van Geertruydenberch ende de Bourgons vuyte schantse gecommen ende brocht met hem 10 stucken geschuts, heele, halve canons ende veltstucken [1], dan werde wel middernacht alleer alle de carroye daer binnen gecommen was. Op den avont dede hij twee vierteeckenen maecken ende daernaer drie schooten schieten om die vande stadt te verwittigen, dat hij daer was, daertegen Sijn Ex^tie weder alle tgeschut vande trancheen dede affschieten, niettemin vierden die vande stadt terstont daernaer mede op den thoorn om te bethoonen dat sij dvoors. vieren gesien hadden. Desen achternoen vluchten meest alle de boeren van Osterhout, Houte ende Mede, vernemende de compste vanden viant met al haer bestiael ende huysraedt in ons leger om dselve te salveren, alwaer haer niet een hoens ey vercort en werde. Des nachts was tvolck in tquartier van Sijn Ex^tie altemael in de waepenen om den viant te wachten soe hij aen quaeme, twelcke hij niet en dede. Nietemin begonst men met alle macht te schantsen op tCloosterlant ten noortooste vande Donge (wesende twaeter dat voor den berch oploopt) tegen den Stelhoff over, om aldaer alle overcompste te beletten, omdat men duchte dat den viant trachten soude dat over te commen ende soe

[1] Volgens Carnero werden er in het laatst van Mei door Mansfeld meer dan 15000 man gemonsterd: „Finalmente á los ultimos del mes se tomo reseña de la gente que se hallava que fueron mas de doze mill ynfantes y tres mill cavallos con algunas bandas de ordenanças, y lluego en tres jornadas se puso a vista del campo del enemigo”. (Guerras civiles de Flandes, Lib. X, cap. 2, pag. 297.)

volck over tCloosterlant in de stadt te brengen, volgende de raeminge van Waetersdijck voorn. ende om op alles te beter te letten ende ordre te geven, ginck den Graeve van Hohenloe selffs met 700 man vuyte regementen van Brederode ende Loockeren daer logeren.

Den xxvij^en May quam den viant met een deel van sijn leger op den Stelhoff, daer Graeff Philps te vooren gelegen hadde ende begonst daer een schantse te maecken, daeromme men te stercker begonst te arbeyden, daer tegen over op tCloosterlant ende aldaer een seer groote tranchee te trecken, streckende vande brugge aff voorbij den Stelhoff tottet marasch toe, wesende lanck mette flanquen van dien meer dan 3400 roeyvoeten. Desen dach quam den Almirael Nassau weder in tleger, met brengende noch 200 Engelschen ende drie vendelen knechten te weeten: Vaillant, Bovetis ende Haveskercken, daeraff de Engelschen mette geenen die te vooren gecommen waeren gelogeert werden in tquartier van Sijn Ex^tie tusschen de regementen van Zeelant ende Graeff Philps, bij dewelcke mede in tleger quam Francois Vere, om heml. die nu 650 man sterck waeren te commenderen. De andere vendelen van Vaillant, Bovetis ende Haveskercken gingen logeren in de schantse van Vuylendonck, leggende besuyden de groote schantse op de Langestraet. Noch schoot men vuytet quartier van Sijn Ex^tie eenige schooten naer des viants schantse op den Stelhoff ende eenigen op de stadt. Men kreech oick verscheyden gevangenen vanden viant, die alles claechden van tgebreck van vivres, dat in des viants leger was, waeromme Sijn Ex^tie te desen daege los liet drie gevangenen ende liet se met een broot ende een stuck kees onder den arm naer des viants leger gaen met pasport van Trillo, hem noemende Charles de Pres, bijnaest van desen teneur: laet passeren N. N. soldaeten vanden regemente van N. N. naer den leger vanden Coning van Spangien, opdat door haerluyder absentie tverwachte secours van St. Geertruydenberge niet geretardeert en werde, welck pasport heml. belast werde haer overicheyt te verthoenen, willende Sijn Ex^tie daermede te kennen geven, hoe weynich dat hij den viant vreesde in tgeene sij voorgenomen hadden te doen, te weeten de stadt te ontsetten. Noch quaemen in tleger geintercipieerde brieven vanden Graeve van Mansfelt gescreven aenden raedt tot Bruessel, houdende dat sijn vivres meest geconsumeert waeren, dat men daeromme voorraet daervan moste verschaffen. Des nachts was men gestaedelijck in de waepenen in tquartier van Sijn Ex^tie, op off den viant aengecommen hadde, dan hij en quam niet aen. Men approcheerde mede seer op den Stelhoffsen dijck, daer men de stadt soe naer quam, dat ons volck ginck

logeren tot door de hameye, op de selve plaetse daer de Schotten lanck te vooren gelegen hadden ende vuytgeslaegen waeren, mits den hoogen vloet. Men ginck mede voort met tverseeckeren vande mijne ende de approchen in t'noortwesten, ende tot meerder verseeckertheyt van tCloosterlant, gingen de 8 vendelen van tregement van Brederode aldaer bij den Graeve van Hohenloe logeeren.

Den xxviij^en^ May was het schoen weder. Men ginck mettet wercken alomme seer voort ende insonderheyt mette tranchee tegen over Stelhoff over de Donge, daer den Graeve van Hohenloe lach, die oick meest al in defensie gebracht werde, waerdoor den viant van sijn desein om aldaer te passeren, gansch affgestooten is, soe men const bemercken, omme twelcke noch beter te beletten, werden op verscheyden plaetsen aldaer geplant 2 heele canons ende 2 veltstucken, werde mede aldaer ende oick in tquartier van Sijn Ex^tie^ recht voor desselffs tente gemaeckt vier pannen seer hooch om daermede signael te geven, daer den viant soude mogen aendrucken. Men begonst noch te verswaeren ende à l'espreuve du canon te maecken het bolwerck leggende in tsuytoosten van tquartier van Sijn Ex^tie^, te weeten beoosten den wech loopende door tleege lant, om daermede tgansche quartier daer achter te bevrijden. Men schoot voorts altemet eenige schooten op de stadt, des nachts hadde den viant de begonnen schantse aenden Stelhoff verlaeten, ende hiel hem heel in de waepenen, sonder dat men eygentlijck weet off het was om yet aen te rechten ofte vuyt vrese vande onsen, ofte om te faciliteren het convoy dat sij des volgenden morgens vanden Bosch kreegen, geconvoyeert boven de ruyteren met 2000 mannen te voet. Men approcheerde oick seer in den Stelhoffsen dijck ende men ginck mette mijne ende andere approchen op den Medeschen dijck seer voort.

Den xxix^en^ May was het schoen weder, daerdoor men mettet wercken alomme seer voortginck. Des morgens vrouch creech den viant een convoy met vivres van tsHertogenbosch als voorseyt is, voorts schoot men altemet eens op de stadt. Op den achternoen waeren die van Breda vuyt ende quaemen naer sviants leger toe ende overvielen een vaen ruyteren, die op de Bredaesche wech de wacht hadde ende vervolchden se tot aen tleger toe ende kreegen daervan 32 sadelpeerden ende eenige gevangenen, overmits eenigen haer peerden verlieten ende salveerden haer over de grachte. Hierdoor quam den alarme door den ganschen leger vanden viant, maer en deden al evenwel de ruyteren van Bredae op den afftocht niet vervolgen. die niet dan pas à pas haer retraicte deden in verscheyden hoopen,

Op den avont seylde noch voorbij de stadt de Donge op een oirlochschip, daer die van binnen seer met geschut ende musquetten naer schooten, sonder nochtans andere schaede te doen anders dan van eenen man, die sij tbeen affschooten. Dit schip voer terstont door de brugge ende tvlot ende ginck leggen hooch op de Donge recht tegen de schantse ende tranchee van Engelant aen, omdat men vermoede off de viant wel eenigen pas soude soucken soe hooch door t'marasche ende soe van achteren naer tCloosterlant commen, twelcke men met dit oirlochschip lichtelijck soude konnen beletten. Op den achternoen quam den viant weder op den Stelhoff ende begonst daer noch meer te schantsen, dan verlietet op den nacht weder, waerdoor men noch meer vermoede dat hij daer soude trachten met gewelt te passeren den eenen dach ofte den anderen, waeromme men te meer sorchvuldich was aldaer goede ordre te houden, om den viant te wederstaen. Noch quaemen eenige overloopers vuyt des viants leger, die alles van honger ende gebreck seer claechden. Des nachts was den viant heel in de waepenen, sonder dat men eygentlijck weet waeromme, men approcheerde oick seer aenden Stelhoffsen dijck ende men volmaeckte de mijne aenden Medeschen dijck om daerdoor te mogen vullen de grachte, leggende buyten de contrescharpe.

Den xxx^{en} May was het schoen weder ende braecken die vande stadt de Nieuwe poorte in t'noortwesten vande stadt gansch aff, vresende (soe men vermoet) eenige schaede, die de steenen van dien haer souden mogen doen. Men ginck voorts met tversterckeu van t'nieuwe quartier vanden Graeve van Hohenloe op de Donge seer voort, mitsgaeders van tbolwerck van Sijn Ex^{tie}. Desen dach bracht den viant 2 stucken op den Stelhoff ende begonst daermede des achternoens naer tquartier van Sijn Ex^{tie} te schieten, daertegen men vuyten selven quartier ende oick vuytet quartier vanden Graeve van Hohenloe weder omme schoot, dan haelde den viant op den avont sijn geschut weder terugge ende brachtet naer Osterhout verlaetende den Stelhoff ende ruckte oick sijn gansche leger tot Osterhout in een. Voorts quam een trompetter vanden Graeve Pieter van Mansfelt in tleger van Sijn Ex^{tie}, vernemende naer seeckere gevangenen, metten welcken wederomme gesonden werde een trompetter van Sijn Ex^{tie} om hem te convoyeren. Op den avont werde Hopman Willem Thoniss. van tStichts regement door den cop doot geschooten ende oick noch een werckman in de approche. Des nachts approcheerde men alomme seer ende stack men de mijne door ende begonst men de gracht vande contrescharpe aenden Medeschen dijck te vullen.

Den lesten May des morgens vrouch kregen eenige ruyteren van Putlis 18 bagagie ofte treckpeerden vanden viant, die buyten Osterhout gingen weyden. Corts daernaer kregen de soldaeten van Vernier noch 8 treck-peerden, die se mede vuyte weyde hielden, nemende gevangen 2 Duytschen, die met anderen dselve bewaerden dan soe het eene peert niet wel volgen en konde, werde tselve bij heml. dootgesteecken ende de anderen brachten sij door twaeter daer van. Voorts ginck men mettet wercken alomme seer voort, soe aen tquartier vanden Graeve van Hohenloe, als aen tbolwerck in tquartier van Sijn Ex^{tie}. Die vande stadt schooten tot meermaelen met haer geschut vuyt, daertegen de onsen oick op de stadt weder schooten. Op den naernoen creech men 8 Duytschen vanden viant gevangen, die meest in den Strasburchschen crijch gedient hadden. Te desen daege voor den middach was den Graeve van Hohenloe met ontrent 150 man te voet ende eenige peerden getrocken in de schantse van Stelhoff ende dede aldaer een mijne ofte springer leggen in een kelder aenden wech ende daer naer met eenige ruyteren den viant vuytlocken, die heel sterck derwaerts quam, de onsen te rugge drijvende ende soe den viant ontrent de mijne quam ruckte den Hopman Joost Vijch (die sulcx aengenoemen hadde) dselve met een coorde ende vierslot los ende dede de mijne wel eene groote operatie, maer geen sonderlinge schade onder den viant, die wel eerst verschrickte ende terugge deysde, doch druckte terstont in vollen loop wederom aen, in vougen datter drie vande onsen doot bleven, ende den voorn. Hopman Vijch swaerlijck gewont, gevangen met noch een geappoincteert ruyter vanden Graeve van Hohenloe, ende soe den viant naerder wilde aendrucken schoot men vuytet quartier van Sijn Ex^{tie} ende den Graeve van Hohenloe met tgeschut daeronder, waerdoor den viant niet naerder en dorst commen. In somma liep desen aenslach soe aff, dat wij meer schaede leden als prouffijt deden. Hiernaer trock de Heere Vere vuyt met 300 Engelschen om den viant aen een schermutsinge te trecken (niet wel met believen van Sijn Ex^{tie}) ende hout hem onder de boomen, dan siende dat den viant daer heel sterck was, ontbiet meer volcx, daerop Sijn Ex^{tie} hem liet weeten, dat hij hem niet te verre engagieren en soude, ofte en soude hem egeen ontset doen ende liet al evenwel 150 man van t'Noorthollants regement gereet houden mette Capiteynen Mathijs ende Rijswijck om soet noot waere heml. voor retraicte te dienen, dan en quam den viant niet aen, omdat hij hem onder ons geschut niet en dorste begeven, maer vertrock op den avont weder naer Osterhout, daerover de Heere Vere oick weder in tquartier quam. Des

nachts hiel den viant sijn gansche leger in de waepenen, meynende (soe men vermoet) yet op ons leger aenterechten ende nam vuyt elcke compagnie een deel vande beste soldaeten ende eenige ruyteren ende quam daermede tusschen Mede ende tquartier van Sijn Ex^tie, niet langes de wegen maer door tvelt, daerdoor sij meest totte midden toe nat werden. Dese werden gesien bij eenige van onse verlooren schiltwachten, die het aen tleger quaemen seggen, alwaer men terstont een grooten alarme ontrent 12 vuyren maeckte ende bracht men alle het volck in de waepenen ende aende wallen om den viant te ontfangen die nochtans niet aen en quam, maer een vuyre voor den dach hem selven verschrickt maeckende met sulcke confusie wech tooch dat veelen haer waepenen verlieten, die des anderen daechs meest bij de onsen gevonden werden ende onder anderen een poictrinael ende custodie vanden Graeve van Solms. Ons volck bleeff in de waepenen totdat mettet affschieten van een stuck geschuts (als sijn Ex^tie geduyrende den viant hier gelegen hadde, geobserveert heeft) de diane affgeslaegen werde. Desen nacht quam ons volck vanden Stelhoffsen dijck in de contrescharpe ende logeeren haer daer ende begonsten haer loopgraeven te extenderen in twesten naer de poincte van t'ravelijn ende in t'oosten naer twaeter toe.

Den eersten Junij verlieten de vianden eenige huysen vanden Houte, daer sij een deel van haer volck gelogeert hadde ende maeckten eenigen brant in haer quartier sonder dat men weet oft bij ongeluck geschiede ofte voor signael gedaen werde. Men ginck middelertijt mette wercken alomme seer voort. Des achternoens werde de Capteyn Hanson, edelman van tgeschut door sijn cop dootgeschooten ontrent de mijne. Voorts ginck Sijn Ex^tie peylen seeckere slooten aenden wech leggende ten suytoosten van sijn quartier om de diepte van dien te weeten ende te doen verdiepen soot noot waere, terwijlen werden vier Duytschen vanden viant gevangen ende sont den viant een tambourijn om den dienaer ende eenich lijwaet van Hopman Joost Vijch, twelcke hem gesonden werde. Des nachts approcheerde men seer in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck ende men vulde vast de gracht vande contrescharpe tot twee plaetsen aenden Medeschen dijck ende quam den viant met sijn volck wederomme ontrent Mede naer tleger van Sijn Ex^tie alwaer men oick daeromme eene generale alarme maeckte ende tvolck in de waepenen aende wallen brachte, dan en quam den viant noch niet aen. Die vande stadt vierden seer op haer ravelijnen, tsij tot signael ofte om in de grachten te lichten. Desen dach (als men naerderhant verstaen heeft) werde den Gouverneur

vande stadt, genaemt Mons[r] de Masieres met een Capiteyn, Mougijn genaemt ende den biechvader van haer regement met noch twee andere soldaeten doot geschooten, boven vanden toorn vande kercke, (daer sij opwaeren) met een groff stuck.

Den ij[en] Junij des morgens vrouch voor den dach hadden die vande stadt twee soldaeten daertoe verwillicht, dat sij vuyte stadt swemmen ende brieven in sviants leger brengen souden, dwelcke sulcx aengenomen hebben, maer is den eenen alleen overgecommen ende den anderen in de Donge verdroncken, daer waerender noch negen vuyte stadt gecommen om heml. escorte te doen, dwelcke naerderhant van tGasthuyslant weder naer de stadt keerden met nemende van daer een grassnijder van Graeff Philps, soe men vermoet om tijdinge te hebben. Die in sviants leger quam bracht tijdinge dat Masieres ende Mougijn voors. doot waeren ende Mons[r] de Jisan [1] nu commandeerde, datter veel gequetsten waeren, datter chirurgijns ende medicamenten ende droogen meest gebreck waeren, datter weynich pulvers was ende dat se niet lange houden en conden, ten waere sij ontset werden. Men ginck in tleger mette wercken alomme seer voort, des morgens creech men een Italiaen gevangen, dwelcke gaende wandelen tot binnen onse schiltwachten quam, meynende dattet van haer volck was. Ende omdat ten westen van tquartier van Sijn Ex[tie] eenige hooge landen laegen, daer over den viant drooch soude konnen aencommen, dede Sijn Ex[tie] buyten de pallisade noch een gracht daerdoor schieten, om op die aencompste mede meerder difficulteyt te maecken, te welcken eynde hij mede dede opschieten eenige slooten ten suytoosten van tleger aenden legen wech aldaer, die hij daechs te vooren hadde doen peylen. Men schoot altemet eens op de stadt. Op den achternoen sondt den viant in tleger het dode lichaem van Hopman Joost Vijch, die des morgens van sijn quetsuren gestorven was, wiens doot seer geregretteert werde, om dattet een fray soldaet was, die mettertijt een excellent Capiteyn naer alle apparentie soude geworden hebben ende hier op een sot exploict de mont inneschoot. Ontrent den drie vuyren was de grachte vande contrescharpe heel gevult aenden Medeschen dijck om in de contrescharpe te mogen commen, twelcke men meynde des nachts te doen, maer den viant wierp snachts eenige brandende gepickte tackbussen over de contrescharpe op de rijs, daermede de onsen de grachten gevult hadden, waerdoor dselve voor

[1] Carnero noemt hem: »Monsieur de Gesan, Capitan muy prudente y buen soldado, como le mostro en todo lo que se ofrecio«. (Lib. II, cap. 2, pag. 297.)

een groot deel wederomme verbrant ende belet werde, dat men noch niet in de contrescharpe commen en konde. Desen achternoen ontrent 3 vuyren hadde den viant een groote embuscade gemaeckt tusschen Mede ende ons leger ende quaemen daerover met eenige peerden onse wacht forseren ende terugge drijven, die nochtans een van heml. genaemt Don Pedro Spinola, broeder van Don Gaston Spinola, Colonnel, sijn peert doot geschooten hebbende, gevangen creech ende daermede terugge weeck, rijdende den viant heur naer tot onder ons geschut toe, twelcke op hemluyden affgeschooten werde ende twee van heure peerden doot schoot. Hiernaer trock Sijn Ex^tie ende de Heere Vere vuyt met ontrent 900 man te voet ende hielden op den Medeschen wech, schermutserende alleen eenige ruyteren tegen den viant, dwelcke gewaer werdende dat den viant achter tgeboomte heel sterck van ruyteren was (ende soe men tsedert verstaen heeft 14 cornetten peerden) hebben dat Sijn Ex^tie, aengedient die noch 500 man vuytet leger ontbooden heeft tot op den Medeschen wech, om de retraicte te faciliteren soot noot waere, sonder voorder te trecken. Den viant siende dat hij ons volck in sijn embuscade niet trecken en conde ende oick onder ons geschut niet willende commen, hielt hem lange stille ende trock ten lesten weder aff, waernaer de onsen oick weder in tquartier quaemen met Sijn Ex^tie, de Graeve van Hohenloe (die daer mede bijgecommen was) Solms ende Philps van Nassau mette Heere Veere ende meer anderen, hebbende egeen schaede geleden, maer haer binnen heure advantagie gehouden. Desen dach begonst men in de grachte aende advenuen van tquartier van Sijn Ex^tie te weeten naer de Mede toe, te slaen een pallisade (die aldaer noyt geweest en was om de dickte vanden walle wille) om dat quartier aldaer noch meer te verseeckeren. Des nachts hielt den viant hem stille ende vierde seer soe op den toorn van Oosterhout als thuys, soe men vermoet om te bethoenen dat de vuytgesonden boode overgecommen was, daertegen die vande stadt op haer ravelijnen weder vierden. Voorts approcheerde men seer in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck, daerinne men een groot corps de guarde prepareerde om alle vuytvallen te wederstaen. Op desen dach creech den viant weder een convoy van sHartogenbosch, geconvoyeert alsoe sterck als het andere.

Den iij^en Junij was het tamelijck weder ende ginck men mettet wercken alomme ende slaen vande pallisaede seer voort, oick schooten die vande stadt eenige schooten vuyt, daer de onsen weder tegen schooten. Des morgens vrouch creech men drie soldaeten vanden viant gevangen, die Sijn Ex^tie verclaerden datter op gisteren een vuyte stadt gecommen was ende

in haer leger dvoorsz. tijdinge gebracht hadde, waeromme den Graeve van Mansfelt van meyninge was eenich cruyt ende chyrurgijns in de stadt te schicken met schuyten, die hij in de canal van Drumelen soude doen laeden ende alsdan over twaeter trachten daer binnen te brengen, eerst haer veynsende off sij naer Raemsdonck souden willen ende dan schielijcken op de stadt aenseylende, daertoe sij gevangenen (als wel eer bootsgesellen geweest sijnde) mede vercoren waeren. Hieromme dede Sijn Ex[tie] de wachten te waeter veradverteren wel scherpelijck te ondersoucken ende toe te sien. Niet lange hiernaer quaemen over 2 Italiaenen, een Milanees ende een Genevois, seggende op onse sijde te willen dienen. Terstont naer den middach quam in tleger een trompet vanden Graeve van Mansfelt, versouckende den voorsz. Spinola (die doen noch niet bekent en was, maer terstont daernaer bekent werde) voor sijn soldie los te hebben, doch werde terstont bij Sijn Ex[tie] wederom gesonden met last den Graeve van Mansfelt te seggen, dat sulck tractement als hij doen soude de ruyteren van Louys Laurens, Doncq ende een vanden Graeve van Hohenloe, soe tot Herentals Hoochstraeten als in tleger gevangen, dat Sijn Ex[tie] van gelijcken de gevangenen hier sijnde doen soude, met welcke last den trompetter in tleger gecommen sijnde, dede den Graeve van Mansfelt terstont ontslaen den ruyter vanden Graeve van Hohenloe. Hier naer quam den Ritmeester Edmont met 6 peerden van Breda in tleger stooten, sonder viant op sijn wech gesien te hebben, die copie van seeckere geintercipieerde brieven bracht, op huyden vuyt des viants leger gescreven bij Mons[r] de la Motte aenden Gouverneur van Atrecht, daeraff de principaelen tot alle verseeckertheyt te waeter omme naer Sijn Ex[tie] gesonden waeren ende oick des nachts in tleger quaemen, houdende dat Mons[r] de Masieres ende Mougijn voors. doot waeren (ende voorders als hier boven den vuytgecommen geseyt heeft), item dat sij den viant soe veel tijts gegegeven hadden haer te beschantsen ende verseeckeren datter egeen hoope tottet ontset en was, ofte oick om polver daerinne te schicken, dat daeromme de stadt haest soude moeten verlooren gaen ende sijluyden met cleyne eere vertrecken ende dat dit de vuytcompste was vanden eersten tocht van haeren nieuwen Gouverneur. Te desen selven daege reedt Edmont voornt. weder naer Breda. Des nachts ruckte meest al onse cavallerie bijeen om te slaen een regement knechten, dat ter sijde van Oosterhout aff naer den Houte toe gelogeert was, ende om haer escorte te doen ende te beletten dat den viant over den Stelhoff haer den wech niet en onderginck, werde Brederode met 600 man naer Stelhoff geschickt, die

aldaer gesien sijnde van onse sentinellen perdue ende gemeynt viant te wesen, omdat de sentinellen van desen vuyttocht niet en wisten, quam een vande selve sentinellen naer tleger toe om te seggen dat den viant met alle sijn macht marcheerde naer de schantse, daer Vernier innelach ende ontmoetende onder wege den Graeve van Hohenloe, die onse voors. ruyteren beleyde, seyde tselve hem aen, die terstont verschrickende ofte niet lettende dattet Brederode mochte wesen, die hij selffs voor heenen geschickt hadde, tooch met Graeff Philps ende alle de ruyteren wederomme, om welcke onvoordachticheyt wille het exploict terugge bleeff, dat anders wel aengeleyt was. Desen nacht riep Hopman Villers die vande stadt toe, dat haer Gouverneur doot was, vraegende off sij noch de plaetse niet overgeven wilde, daer die van binnen op antwoorden de stadt te sullen houden soe lange sij leven hebben, ende al waer den Gouverneur al doot, dat sij noch Capiteynen ende brave edelluyden genouch hebben, om haer te commanderen. Desen nacht werde aende Seeuwsche approche een brieff vuyte stadt geworpen in een noesdouck met een steen, houdende dat den Gouverneur doot was, datter veel gequetsten ende crancken waeren, datter noch maer 500 soldaeten in de stadt waeren ende noch 5000 pd. polvers, dat men vrielijck de contrescharpe soude innenemen, datter egeen mijne inne en was, maer alleen eenige plancken met nagelen doorslaegen, daerop geworpen, om daermede den oploop te beletten, dat men vanden ontfanck van desen brieff een signael mette noesdouck soude doen, soe wilde den scrijver meerder advertentie doen. Men en const niet seecker vermoeden off desen brieff bij een goet vrundt gescreven was ofte bij een bedrieger, aengesien men noit te vooren eenige advertentie van hem ontfangen hadde. nochte oick daernaer mede niet en ontfinck.

Den iiij[en] Junij was het redelijck weder ende ginck men mette wercken alomme seer voort, werde opgemaeckt tbolwerck in tquartier van Sijn Ex[tie] ende de pallisaede alles geslaegen. Men arbeyde noch seer in tquartier vanden Graeve van Hohenloe. Omme alle de voors. tijdinge wille sondt Sijn Ex[tie] des achternoens den Hopman Villers met sijn trompetter aende stadt, om heml. haer pericule te verthoenen ende de cleyne hoope van ontset, dat sij daeromme de stadt souden overgeven, men soude haer een eerlijck appoinctement doen, daerop sij antwoorden eer op malcanderen te willen sterven, dan sulcx te doen, dat sij geen ontset en behouffden, maer selff sterck genouch waeren ende soe den Capiteyn Villers eyntelijck wech ginck, naer dat sij verclaert hadden niet anders te willen seggen, hebben ze hem wederomme geroupen ende geseyt: segt Sijn Ex[tie] dat den

Gouverneur begeert dat hij een acte geteyckent met sijn hant aen ons sende, houdende dattet onmogelijck is ons te ontsetten, soe willen wij op de saecke letten, twelcke Sijne Ex^{tie} aengeseyt sijnde, heeft aen heml. gescreven dat hij geen verclaeringe van haer ontset wilde doen, maer dat sij 2, 3, ofte 4 vanden heuren vuytsenden souden, omme met oogen sulcx te commen sien ende daernaer weder in stadt te gaen, met welcken brieff Villers wedergecommen sijnde aende stadt, en hebben die van binnen die niet willen ontfangen, maer geseyt anders beraeden te wesen ende off wel Villers heur vraechden off sij dan met Sijn Ex^{tie} spotten, hebben verclaert neen, maer een faute gedaen te hebben ende die niet te willen vervolgen, ten waere men heur brieven van Mansfelt selffs brachte, datter egeen hoop van ontset en was, ende hielen daermede op ende begonnen te schieten. Hiervuyt oordelde men dat se binnen soe niet gemoet en sijn als sij wel seggen ende dat se seer confuselijck haer selven regieren, soe vuyt tgeene sij soe licht gehoor gaven, als dat sij altoes spraecken in persona prima plurali: wij. Te desen daege creech men tijdinge dat Cockel ende Standley met haer volck getrocken om een convoy te doen voor Creveceur geruckt waeren met 3 stucken geschuts, meynende de schantse te emporteren, dat oick eenen genaemt Smit, woenende tot Ravesteyn (ende weleer van onse sijde overgeloopen) een aenslach gemaeckt hadde op Bommel op de Gamersche poorte ende was daeromme met 300 man in de Bommelerweert getoogen, dan commende voor Bommel bevont datter een nieuwe muyre gemaeckt was, daer hij sijn aenslach meende te doen, waeromme hij terugge tooch ende d'anderen van Creveceur mede, sonder op d'een ofte op d'ander yet vuyt te rechten. Men creech mede tijdinge dat alle ding in des viants leger seer dier was. Het regende desen nacht seer ende begonst op den naermiddernacht seer te stormen, daerdoor twaeter soe hooch vloeyde, dat men aenden Medeschen dijck in de contrescharpe noch niet en conde gaen logeren ofte eenige voortganck daerinne doen.

Den v^{en} Junij continueerde den storm vuyten westen met grooten regen, daerdoor twaeter seer hooch vloeyde, in vougen dat men niet dan met gewelt ende met versterckinge vande wallen tquartier van Sijn Ex^{tie} en conde behouden, maer tquartier daer den Graeve van Hohenloe lach, te weeten langes het waeter tegen de Stelhoff over, liep heel onder, soedat alle de soldaeten haer op de trancheen mosten bergen, de loopgraeven ende de approche vande Schotten werden te nauwernoot gehouden, naerdat men haer noch een vendel knechten bijgeschickt hadde. Alle de loopgraeven aenden Medeschen dijck liepen onder ende schoot twaeter met

sulcken gewelt in de grachten vande contrescharpen, dat daer vuyt wech spoelde meest alle tgeene men in acht voorgaende daegen daerinne hadde konnen werpen, om die te vullen, waerdoor men wederomme aldaer seer verachtert wert. Oick spoelde wech een groot deel van het rijswerck in tquartier van Sijn Ex[tie] aende schepen gemaeckt, ende dreven alle de ponten ende aecken daeraff, die nauwelijcx konden gesalveert werden. Noch dreeff een heel schip met rijs tot bijnaest onder de stadt toe ende bleeff aldaer aenden gront. Men schoot altemet eens op de stadt mettet geschut, maer den viant van buyten hiel hem tot Osterhout stille. Des nachts regende het oick seer ende mits den continuerenden storm liep tquartier vanden Graeve van Hohenloe voors. weder altemael onder.

Den vj[en] Junij en dede het niet dan stormen ende regenen, daerdoor wederomme alle de loopgraeven op den Medeschen dijck ende van tquartier vanden Graeve van Hohenloe onder vloeyden, sulcx dat men die niet dan seer diep door twaeter gebruycken en conde. Daer quaemender 2 vanden viant overloopen om op dese sijde te dienen ende seyden dat den viant nu acht daegen lanck alle nachts in de waepenen geweest was, vuyt vreese van eenige escorne vande onsen te krijgen. Hiernaer quam een tambourijn vanden viant in tleger om Don Pedro Spinola, vraegende daer beneffens off men geen quartier mette Spangiaerden wilde houden, daerop hem verclaert werde jae, maer niet mette coopluyden van Geertruydenberge [1] ende werde daermede terstont weder wechgesonden. Men creech noch verscheyden geintercipieerde brieven meest houdende dattet een sotten aenslach voor den Graeve van Mansfelt was dese stadt te willen ontsetten, aengesien hij den viant soe veel tijts gegeven hadde haer te fortifieeren, dat sij seer groote armoede leden, datter weynich hoop tottet ontset was, dat de Geusen met haer spotten ende alle daechs stouter werden ende sij alle daechs swacker. Oick hielden eenige brieven dat den Graeff van Mansfelt noch 10 stucken geschuts ontbooden hadde, sonder dat men wist, waertoe. Men schoot desen dach altemet eens op de stadt. Des nachts continueerden den regen ende storm seer.

Den vij[en] Junij regende het altemet eens ende begonst den viant heel vrouch met sijn leger te vertrecken van Oosterhout naer de Langestraete om tquartier van Raemsdonck van die sijde aentetasten ende soe te trachten de stadt te ontsetten, twelcke men verstont vuyt eenen vande haeren die over quam loopen ende vuytet branden vande hutte naer den Houte

[1] De Bergverkoopers. (Zie bladz. 29.)

toe. Niet lange hiernaer sach men dat se tot Donge in tvoorbij trecken eenige huysen branden, ontrent den middach quam in tleger een tambourijn van sHartogenbosch om eenige gevangenen, die terstont weder wech gesonden werde. Corts naer den middach quaemen in tleger de Ritmeesters M. Bax, Chynsky, Edmont ende Rijsoort met 200 peerden van Bredae, genomen hebbende den pas door Osterhout, omdat sij gehoort hadden, dat den viant vertooch ende vonden in tdorp voornt. noch ontrent 50 peerden vanden viant, die heml. siende de vlucht naemen naer haer leger dat naer Loen op tSant tooch ende oick alles daer soude gecommen hebben, ten waere twee van haere stucken gesoncken waeren geweest in t'marasch, die veroirsaeckten dat een deel van haer leger most blijven tot Donge, tot dat tselve vuytgetrocken soude sijn. Op den avont was den Graeve van Hohenloe met 6 vaenen ruyteren vuytet leger getoogen ende hielt daermede bij Sprange in de straete van Loen, wesende de vaene van Potlis voor vuyt. Dese kregen wel 30 soldaeten vanden viant die voor vuyt quaemen loopen gevangen ende quaemen metten doncker wederom. Op den avont reden weder vuytet leger naer Bredae dvoorsz. Ritmeesters met haere peerden, ende overmits twaeter seer hooch gevloeyt was ende bijnaest ondergeloopen waeren alle de landen vande Meede, soe dede Sijn Ex[tie] een sluysken sluyten, leggende ten westen van sijn quartier in den dijck om alle twaeter in tlant te houden. Op den avont ginck noch alle het regement van Brederode weder logeren in haer oude quartier op tveer, laetende alleen in tquartier tegen den Stelhoff over eenige squadren tot bewaeringe van tgesehut. Ende overmits men begonst te duchten off den viant wel op Creveceur ofte Hoesden mocht gaen, soe heeft men des nachts naer Hoesden gesonden den Colonnel Brederode met sijne compagnie ende die vande Hopluyden Pruyt ende Wingaerden. Men heeft mede naer de Voorne gesonden de compagnie vanden Olden Plettenburch ende naer Bommel de compagnie van Khael, die alles desen nacht vertrocken. Men arbeyde snachts seer om de gracht vande contrescharpe aenden Medeschen dijck weder te vullen, om in de contrescharpe te mogen commen.

Den viij[en] Junij des morgens vrouch vertrocken vuyttet quartier van Sijn Ex[tie] de resterende drie compagnien van t'regement van Graeff Philps te weeten de sijne, Berendrecht ende Hooboocken ende gingen logeren tusschen de kercke ende het vuyterste fort naer de Lange Straete, daer des nachts de andere vendelen vuyt gescheyden waeren. Die vande stadt begonsten weder te schieten met een stuck, dat sij in de catte achter thoff inne gedolven hadden, schietende daermede in de contrescharpe aen-

den Stelhoffsen dijck daer ons volck lach, daertegen men weder seer vanden Stelhoffsendijck ende den Medeschen dijck op de stadt schoot ende oick met een canon, die weder op tLijckelant geplant was. Desen dach tooch Sijn Ex[tie] in tquartier van Raemsdonck om aldaer ordre op alles te stellen ende liet ontrent 50 peerden vuytrijden om te vernemen wat den viant dede, dwelcke wedercommende voor tijdinge brachten, dat den viant tot Loen heel stille lach. Voorts quaemen in ons leger ende tquartier van Sijn Ex[tie] den Colonnel Piron ende de Hopluyden La Corde ende Maximiliaen die vuyt Zeelant quaemen ende met brachten ontrent 100 musquettiers vuyt haere respective compagnien [1]. Desen dach naemen 13 soldaeten van Hopman Hendrick van Brienen (die tleger vanden viant naer Loen gevolcht waeren des nachts) 8 sadelpeerden vanden viant, die in de weyde gedaen waeren ende sloegen eenigen die se bewaerden doot. Desen selven dach vertrocken vuytet leger vanden viant den Marquis van Warenbon ende den Graeff van Barlemont met meer andere heeren, sterck te saemen ontrent 400 peerden om te rijden naer Antwerpen ende nemende den pas naer Turnhout, passeerden voorbij een embuscade van die van Bredae, sterck ontrent 152 peerden, die sulc een grooten hoop niet geraden en vonden aen te tasten, maer begonsten heml. van achteren ende van verre te volgen, tot in het dorp van Turnhout, daer de heeren aen tcasteel affsaeten ende doen hebbense van achteren daerinne gedruckt ende eenen grooten alarme in tdorp gemaeckt ende gekregen wel 40 sadelpeerden ende 20 gevangenen, daeronder eenen genaemt Cuypers van Mechélen ende eenen de Salee van Dornick, edelman vanden Graeve van Soria, met seer veel brieven, meest houdende vande cleyne apparentie, die daer was om de stadt te ontsetten, ende dat sijt noch eens vande sijde vande Lang-Straet tenteren souden ende sien wat sij daer souden konnen vuytrechten, dat haer leger om de dierte van vivres wille dagelijcx seer verminderde ende de saecke hoe langer hoe ongesiender werde. In desen aenval bleven

[1] Bij het dreigend naderen van den vijand werd het leger door alle mogelijke middelen versterkt, en wij zien bij deze gelegenheid in verscheidene plaatsen de burgers in de wapenen komen om de vertrekkende garnizoenen te vervangen. Den 29sten April had de Raad van State reeds aan de Staten van Zeeland geschreven, „dat die van Hollandt boven allen haren garnisoenen uyt Amstelredamme nog hebben getrocken 300 man ende die gesonden in den nodigsten frontierplaetsen van Overijssel, ende datse noch doende sijn, omme uyt Dordrecht vier hondert Burgers, ende uyt Delff, Leyden ende Rotterdam twee hondert man te lichten, alles om op de frontieren te gebruycken”. (Resol. van den Raad van State.) In Mei waren de twee Engelsche kompagnieën, die uit Bergen op Zoom naar het leger trokken, vervangen door twee honderd burgers uit Dordrecht en twee honderd uit Middelburg. (Id. Resol. van den 2den Mei 1593.)

mede wel 7 ofte 8 van onse ruyteren ende souden wel meer buyts gekregen hebben, indien sij alles even hertich waeren geweest ende als geset was, sonder schroemen innegedruckt hadden, maer omdat se soe weynich waeren en dorsten eenigen (als den Heere van Risoirt die de grootste trouppe peerden hadde) niet tottet huys toe forseren, twelcke indien het geschiet hadde, soudense apparentelijck eenigen vande heeren mede gekregen hebben, die noch niet op thuys en waeren. Hiertoe dede veel dat den viant terstont (hoewel confuselijck) ontrent 150 lancien bij een brachte, twelck terstont ons volck oirsaecke gaff aff te trecken met tgeene sij hadden. Bij dit exploict waeren van onse sijde M. Bax, Edmont ende Risoirt. Desen dach werde gevonden den tweeden man, die den ij^en^ deser metten anderen vuyte stadt gecommen, doch verdroncken was, onder den welcken eenen brieff gevonden werde vanden eersten deser gescreven in tcijfer aenden Heere van Watersdijck bij Monsr de Jisan nu in de stadt commanderende, houdende vanden doot van Masieres, van tgebreck vande chirurgijns ende medicamenten ende andere provisien, dat sij al 22000 pond polvers verschooten hadden, dat sij doorgaens maer een vier maecken en souden, maer als ons volck in de contrescharpe alomme souden sijn, ende sij in groote noot wesen twee vieren, ende alse in de extremiteyt souden sijn drie vieren. Hier en tusschen ginck men mettet wercken ende approcheren alomme seer voert. Des nachts bracht men de twee heele canons ende veltstucken vuytet quartier tegen den Stelhoff over in tquartier over tveer, daer den Graeff van Hohenloe eerst gelegen hadde om dselve te gebruycken daert van noode wesen soude.

Den ix^en^ Junij schooten die vande stadt mettet stuck vuyte catte voornt. weder naer ons volck in de approchen, daertegen de onsen oick dapper schooten. Middelertijt reedt Sijn Ex^tie^ mette vaen ruyteren van du Bois naer Osterhout om te besien hoe ende waer den viant gelegen hadde ende quam op den middach wederom, doen oick in tleger quaemen Risoort ende Edmont met ontrent 50 peerden van Bredae, medebrengende de gevangenen Cuypers ende Salee voornt. mette voors. geintercipieerde brieven ende eenige caertgens van tleger, wesende soe plomp gemaeckt, dattet egeen gelijckenisse ter werelt en hadde ende al off sulcke affteyckeners op twintich mijlen naer de plaetse niet gesien en hadden. Desen dach werde den Ingenieur Kemp op den Stelhoffsen dijck in sijn arm geschooten ende wat gequetst. Men ginck met alle de wercken ende approchen alomme seer voort, insonderheyt aenden Medeschen dijck om mede van daer in de contrescharpe te commen, noch maeckte men achter de groot schantse

vande Langestraet, daer de huysen staen ende de gront heel hooch is een grachte buyten de grachte vande tranchee, soedat daer nu dubble grachten leggen om te beter de aencompste vanden viant te beletten. Desen dach quam Vierslot (een vande aucteurs vande verraderie van Geertruydenberch) met hondert peerden tot Capelle, daertegen den Graeff van Hohenloe met 200 peerden vuytreedt dan en vont hem niet, omdat hij alweder vertrocken was. Noch quaemen weder tot Bredae de ruyteren die in tlant van Brabant onder Diest geweest waeren ende brachten voor buyt mede 136 horenbeesten ende 6 burgers van Diest gevangen. Desen dach begonst men in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck te prepareren plaetse om eenige stucken dicht op de grachte te stellen, om daerover te flanqueren ende oick soe veel doenlijck de innecompste in t'ravelijn te beletten ofte onveyligen ende de plaetse daernaer te bereyden, om metten eersten een gaelderie te mogen beginnen om soe in t'ravelijn te commen.

Den x^{en} Junij was het goet weder ende schoot men seer mettet geschut, soe vanden Stelhoffsen als Medeschen dijck naer tstuck staende in de catte achter thof, daer se nu aende andere sijde een stuck innegesneden hadden ende schooten daer mede op de contrescharpe van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, twelcke nochtans met meenichvuldich schieten haer belet werde. Tleger vanden viant begonst desen morgen vrouch te vertrecken van Loen opt Sant ende quaemen naer Waelwijck ende Capelle ende oick eenigen tot Wasbeeck toe, wesende niet dan een quartier vuyre gaens vande schantse vande Langestraete. Den Graeve van Hohenloe verstaende de aencompste vanden viant dede een springer leggen in den wech vande Langestraete met eenige camers vol musquet looden, om dselve thaerder aencompste aff te trecken ende dede daer achter maecken een trancheeken, om ons volck daer de wacht te doen houden om den springer los te trecken, ende om dan haer retraicte te mogen verseeckert doen, dede achter haer houden een vaen ruyteren, maer den viant op den avont daerwaerts commende, en quam tot op den springer toe niet, tsij dat sijl. yet sulcx vermoeden ofte dat sij haer soe verre niet bloot geven en wilden. Op den middach was een persoen vuyte stadt gecommen tot aen tquartier van Raemsdonck, hebbende willen vuytgaen om bij den viant te commen, dan sulcx niet dervende bestaen, is weder gekeert tot op twaeter toe, daerinne gesprongen ende weder in stadt geswommen. Desen dach vertrocken vuyt Bredae beyde de compagnien vande Baxen ende keerden weder naer Bergen op den Soem, volgende haer bevel, voorts ginck men mettet wercken alomme seer voort, mitsgaeders mettet prepareren vande

twee batterien in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck voors. om te mogen flanqueren op de grachten ten wedersijde van t'ravelijn. Des avonts quaemen in tleger de compagnien van Barnevelt, Appel ende Steenhuysen, commende vuyt Bredae ende gingen logeren in tquartier van Sijn Ex^{tie}. Noch werden bij de onsen op den wech vande Langestraete verbrant eenige huysen om de groote schaentse (die se te naer stonden) te blooten, om van haer te mogen sien, twelcke hoewel het dickwils belast was, nochtans tot noch toe niet geschiet en was. Desen nacht werden eenigen vande onsen voor de stadt doot geschooten, daeronder een conducteur vande artelerie, genaempt Appoloni. Desen dach quam den Palsgraeff met grooter staet tot Dillenburch om aldaer te trouwen Jonckvrou Louyse de Nassau, twelcke oick corts daer naer geschiede, welcke alliantie niet weynich en vereerde de naergelaten kinden vanden Heere Prince van Orangien ende oick seer aengenaem was de Heeren Staeten Generael van dese landen.

Den xj^{en} Junij deden die vande stadt des morgens vrouch een roocksignael op haer toorn, sonder dat men weet tot wat eynde. Noch vertrocken vuytet quartier van Sijn Ex^{tie} de compagnien van Appel, Bernevelt ende Steenhuysen naer de groote schantse vande Langestraete ende naemen daer quartier. Men bracht mede in de schantse van Vuylendonck bij de vier stucken daer staende noch 2 halve canons, genomen vuyte schantse aenden Stelhoffsen dijck, die in tbrengen voorbij de groote schantse vande brugge affvielen, maer werden bij de bootsgesellen haest weder vuytgehaelt ende in Vuylendonck gebracht. Ontrent thien vuyren verthoende den viant hem op den vuyterdijck loopende van boven Wasbeeck op de kercke van Raemdonck aen, naer denwelcken men 2 schooten vuyte groote schantse dede, die niet toelengen en mochten, — daernaer quam Sijn Ex^{tie} selffs in de schantse ende dede twee schooten naer de kercke van Wasbeeck (daer den viant lach) schieten, daeraff alleen den eenen totte kercke toedroech. Des achternoens quamen alle de Engelschen mede logeren recht achter de groote schantse tusschen dselve ende de kercke van Raemsdonck, des avonts trock Sijn Ex^{tie} wederomme naer sijn quartier. Desen dach begonst men een lange tranchee te maecken streckende van Schotlant aff tottet clooster vande Catuysers toe, om daermede aff te sluyten alle de particuliere aencompste door twaeter vande Donge ende t'marasche. Des nachts ginck men mettet vullen vande grachte vande contrescharpe ende approcheren alomme seer voort.

Den xij^{en} Junij was het schoen weder, daeromme men mettet wercken alomme seer voortginck, oick mette tranchée van Schotlant (wesende

tachterste schantsken op den legen wech door t'marasch langes de Donge) naer tclooster voors. toe. Die vande stadt schooten eenige scheuten met haer geschut, daerop de onsen dapper weder in de stadt schooten. Op den voernoen tooch Sijn Ex[tie] met sijn keucken naer tquartier van Raemsdonck, in meyninge in de groote schantse eenige daegen te blijven, dan werde des naernoens anders van beraet ende quam over twaeter weder naer sijn quartier toe, doch hadde eerst met eenige jachten besichticht den canal van Wasbeeck ende in tbesichtingen eenich bootsvolck aldaer in tlaege lant opgeset, om te beter alles te sien ende peylen, twelcke den viant siende ende meynende dat daer veel volckx aenquam maeckten een seer grooten alarm in haer leger, dan voeren de jachten terstont weder aff. Middelertijt trocken de Graeven van Hohenloe ende Philps van Nassau met Francois Vere vuyte schantse met ontrent 300 man halff pickiers ende halff musquettiers, dwelcke eerst gemaeckt hebbende een grooten roock om onbesien vuyt te mogen gaen, sijn gecommen tot ontrent Wasbeeck, hebbende doen volgen vier vaenen ruyteren om haer escorte te doen. Dit den viant gewaer werdende, viel heel sterck vuyt met groote furie ende begonst te schermutseren daertegen; naerdat de onsen een tijt lang geschermutseert hadden, naemen de musquettiers den wijck op de pickiers ende vervolcht sijnde bij den viant, ontdeden haer de piecken dan soe den viant de piecken sach, dede hij sijn afftocht heel geslooten, sonder dat men weet off hij om de piecken wille sijn afftocht dede ofte om een schoot, die vuyt Wasbeeck met een stuck aldaer geplant gedaen werde naer de jachten, die bij Sijn Ex[tie] waeren. Nietemin hadde de schermutsinge geduyrt wel een goet vuyre. Op dese schermutsinge werden vande onsen wel 10 soldaeten gequetst ende oick den Graeff van Hohenloe selffs kreech een schoot in tdick van trechterbeen, blijvende tloot in tvleesch. Den Graeve Philps van Nassau was op dese schermutsinge ongewaepent, doch quam ongequetst daervan. Aenden viants sijde bleven doot (soe men naerderhant vuyte gevangenen verstaen heeft) 14 soldaeten met 3 Spaensche Capiteynen ende werden noch 2 Spaensche Capiteynen seer gequest. Endelijck dede den Graeff van Hohenloe de onsen oick weder vertrecken naer de schantse. Des avonts quaemen bij Sijn Ex[tie] de twee jonge Graeven van Nassau, broeders van Graeff Willem, [1] metbrengende den tweeden soen vanden Graeve van Benthem, ende brachten tijdinge datter vuyt Vrieslant volchden 6 vendelen knechten elcx van 150 coppen, daeraff de

[1] De Graven Ernst en Lodewijk Günther.

vier haest in tleger souden wesen. Te desen daege quaemen noch in tleger drie stucken geschut, een heele canon vande Generaliteyt, een Fransche canon ende een drieling van Gornichem, die des nachts naer Raemsdonck gesonden werden. Noch quam in tleger de Heere Botley (willende naer Engelant gaen) om oirloff aen Sijn Ex[tie] te nemen. Des nachts vierden de vianden tot Wasbeeck seer, daertegen die vande stadt niet en vierden, maer schooten seer van haer ravelijnen ende bijnaest niet eens vuyter stadt ofte vande wallen, aloff daer egeen volck geweest en was, daerdoor men vermoet dat se niet seer sterck van volck en sijn. Noch quam ons volck benoorden den Medeschen dijck van tgors tegen het ravelijn aen in de contrescharpe ende begonsten daer te logeren ende liepen vier soldaeten van Damman tot boven op de contrescharpe, daer sij niet dan twee schiltwachten en vonden, die terstont begonnen te vluchten ende te roupen, daer door die vande stadt seer schooten, Op de contrescharpe en hadde die vande stadt niet geleyt dan plancken met lange naegelen doorslaegen. Terwijle dit geschiede aenden Medeschen dijck vielen die vande stadt ter brantpoorte vuyt ende quaemen langes de contrescharpe naer den Stelhoffsen dijck, meynende de onsen daervuyt te slaen, dan werden soe dapper ontfangen, dat sij weder terugge mosten, geen ander schaede gedaen hebbende, dan alleen een werckman (die heel voor aen lach ende sliep) seven steecken gegeven, waernaer seer van buyten ende van binnen geschooten werde.

Den xiij[en] Junij was het schoen weder ende schooten die van buyten seer op de stadt, men ginck mettet wercken alomme seer voort. Men begonst benoorden de kercke van Raemsdonck noch een grachtken ende trancheeken opteschieten tot beneden aen twaeter toe, ontrent 100 voeten voor de tranchee naer twaeter toe loepende om de aencompste des viants te beter te beletten ende tusschen dselve tranchee ende het walleken (dat mette aerde vuyte grachte commende gemaeckt werde) te houden soe veel waeters als men noodich vinden soude om de aencompste te beletten, welck waeter met een waetermoelen van Leyden gecommen ende beneden aen twaeter gestelt daerinne gemaelen werde. Dit werde daeromme te ijveriger gedaen, omdat men meynde dat den viant over tvuyterlant soude trachten aen te commen. Werden mede aende kercke van Raemsdonck vuyte schantse van Engelant gebracht 2 lange veltstucxkens om gestelt te werden op het ravelijn buyten de schantse vande kercke op den dijck leggende, ende achter de kercke noch plaetse bereyt om geschut te mogen stellen. Op den naernoen ontrent 2 vuyren quaemender 9 vanden viant

vuyte stadt door twaeter op tLijckelant ende naemen van daer naer de stadt gevangen drie ruyteren, jongens van du Bois, die aldaer gras sneden, om door heur, soe men vermoet eenige kennisse vanden viant te krijgen. Noch creech ons volck vijff Waelen van tleger vanden viant gevangen, die den doot vande 3 Spaensche Capiteynen voors. verclaerden ende van tquetsen vande 2 anderen. Ontrent den naernoen quam ons volck aenden Medeschen dijck oick in de contrescharpe ende en vonden egeen andere tegenwerck dan van plancken met naegelen doorslaegen, die sij eenigen daer aff brachten en begonsten aldaer te logeren. Des achternoens trock Sijn Ex^tie in tquartier van Raemsdonck in de groote schantse ende bleeff des nachts daer, om beter tot alles ordre te mogen geven. Des nachts was men alomme seer stille ende bracht ons volck onder dien 2 halve canons vanden Stelhoffsen dijck in de contrescharpe aldaer, om daermede te beschieten ende flanqueren de grachten van t'ravelijn voors. ende alsoe te vrijer te mogen wercken. Die van Hoesden kregen mede 3 gevangenen vanden viant, die oick vande doot vande voorsz. drie Capiteynen spraecken ende dat sij meynden, dat den Graeff van Mansfelt binnen een dach ofte twee tenteren soude, tgeene hij van meyninge was te doen.

Den xiiij^en Junij was het schoen weder ende schoot men altemet eens op de stadt ende begonst men de voordere suytoost walle van tquartier van Sijn Ex^tie noch te verdicken ende verswaeren ende ginck men met alle de wercken seer voort. Des morgens vrouch quaemen aen tleger tscheep 4 vendelen Vriesen, sterck ontrent 600 man, die terstont tscheep naer Raemsdonck geschickt werden, maer quaemen op den avont wederomme ende gingen logeren in tquartier van Sijn Ex^tie, daer Graeff Philps te vooren gelegen hadde. Die vande stadt schooten desen dach acht grooff schooten vuyter stadt, 5 naer den Stelhoffsen dijck ende 3 naer den Medeschen dijck alles vande catte achter thoff, daertegen de onsen altemet wederomme schooten. Des avonts werde swaerlijcken geschooten ende gequetst den Lieutenant van Hopman Calff. Des nachts plante men de 2 halve canons in de contrescharpe voors. ende ginck men mettet approcheren seer voort.

Den xv^en Junij quaemen heel vrouch in ons leger twee overloopers vanden viant, seggende dat t'meeste volck vanden viant alles tot Wasbeeck quam, dat sij des nachts haer voorder geschut daerwaerts gesonden hadden, daeraff 2 groote stucken in t'marasche waeren blijven steecken. Ontrent 9 vuyren schooten de onsen vuyte groote schantse naer Wasbeeck vier scheuten

met tgeschut, sonder dat sij nochtans yemant saegen. daernaer dede den viant op een hogen boem bij de kercke opsteecken een wit vendel met een Bourgons cruys (tsij tot een signael, ofte om ons te thoenen, dat sij daer waeren) daer men weder eenige scheuten naer dede ende eyntelijck op den achternoen haelden sij tselve vendel weder aff sonder datse yet meer deden. Desen morgen vrouch begonst men mede te schieten mette 2 halve canons in de contrescharpe voors. geplant, soe op t'ravelijn als langes de grachte vande stadt. Voorts werde geordonneert dat de Vriesen met een vendel waecken souden in tquartier daer den Graeve van Hohenloe gelegen hadde, tegenover den Stelhoff ende met een ander vendel langes ende op den rijswech tusschen tquartier van Sijn Ex^tie ende den Stelhoffsendijck ende begonnen dien volgende haer wacht te besetten. Des avonts trock Sijn Ex^tie mettet meeste deel van sijn guarde in de groote schantse aende Langestraet om overal selff bij te wesen ende ordre te geven ende bleeff des nachts daer. In tbegin vanden duyster werde voorbij de stadt gebracht een ponte met een heele canon, een Franse canon ende een drieling (den xij^en deser in tleger gecommen) om die op te brengen ende te planten in tquartier vande Engelschen achter de groote schantse aende Langestraet. Op dese ponte schooten die vande stadt seer, sonder eenige schaede te doen, overmits men in tschantsken recht over twaeter 150 musquettiers gelogeert hadde, die soe gestaedelijcken op de stadt schooten, dat die van binnen egeen tijt en hadden, wel op haer schieten te passen. Ontrent 10 vuyren des nachts begonst den viant tot Wasbeeck seer te vieren, daertegen die vande stadt wederomme twee vieren op haer thoorn maeckten, om te thoonen haeren noot, soe men vermoet ende dat ons volck alomme in de contrescharpe waeren, volgende haer scrijvens. Desen nacht ginck een van onse soldaeten in de grachte vande stadt aenden Medeschen dijck ende bevondt die totten navel toe diep ende een pallisade in twaeter niet seer swaer. Den viant kreech desen nacht oick twee van onse sentinellen perdue in de Langestraete ende solden mede gekregen hebben den Vendrich vande compagnie voetknechten van Graeff Philps (die hem tsedert de aencompste vanden viant hadde laeten gebruycken als Capiteyn vande selve sentinellen perdue) ten waere hij hem wel verweert ende over een sloot gesalveert hadde. Desen nacht begonst men mede in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck een sluysken te leggen, om twaeter vuyte grachte bij noot aff te laeten twelcke men vermoede wel drie voeten te sullen konnen doen vallen, ende hoewel de grachte alle getijden weder vol vloeyde, soude nochtans tselve voor 3 ofte 4 vuyren groot voordeel konnen

doen. Desen dach quam in ons leger den Oversten Frens als gesant van Gulick ende Cleve om los te hebben seeckere huysluyden, te winter bij onse ruyteren gevangen op de executie van wegen de Graevinne van Meurs aldaer gedaen, omdat den Vorst van Gulick mette selve Graevinne verdraegen was.

Den xvj^{en} Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch seer op de stadt, ende die van binnen schooten mede eenige scheuten; ontrent thien vuyren werde een trompetter met Capiteyn Haen aende stadt geschickt om die op te eyschen, daerop die van binnen voor antwoort gaven, dat Sijn Ex^{tie} selffs haer sulcx niet en soude konnen raeden, dewijle haer secours soe naer bij lach, dat sij het niet en souden konnen verantwoorden, soe sij de plaetse overgaven, alleer haer secours wech soude sijn, ende soe Haen voornt. daerop repliceerde dat men haeren noot wel wiste, dat daeromme Sijn Ex^{tie} haer de gratie voor de laeste reyse dede presenteren, dat sij op haer stuck letten souden, seyden dat men van haeren noot niet weeten en konde, dan door een brieff vuyte contrescharpe geworpen, die niet waerachtichs inne en hielt, seyde Haen wederomme van sulcken brieff niet te weeten, maer wel van een brieff die den j^{en} deser aen Watersdijck gescreven ende over een verdroncken man gevonden was, daer die van binnen opseyden van sulcken brieff niet te geloven, tselve twee ofte driemael verhaelende. Eyntelijck presenteerde Haen heml. noch, dat soe sij yemant vuytsenden wilden om ons leger te besien ende te oordeelen wat apparentie van ontset daer was, soude hij voor deselve sauve conduyct verkrijgen van Sijn Ex^{tie}, daerop die van binnen niet en antwoorden, maer seggende adieu, begonsten soe seer te schieten, dat niemant hem verthoonen en dorste, daertegens de onsen soe met musquetten als geschut seer weder schooten. Eyntelijck sondt Sijn Ex^{tie} den Capiteyn Haen nochmael aen haer om te weeten off sij yemant vuyt seynden wilden om tleger te besien, daerop sij antwoorden als boven ende dat men haer sulcx alsnoch niet en behoort te vergen ende seggende adieu, begonnen weder seer te schieten ende de onsen van gelijcken die voorts totten avont toe seer met geschut schooten. Op desen naernoen werde in de contrescharpe, daer tsluysken geleyt was bij eenigen met een spietse geproeft, hoe naer men door was tottet waeter toe, door welck spietsgat het waeter begonst door te breecken, in sulcke menichte dattet wel een halve voet affliep vuyte grachte, dan werde eyntelijck weder gehouden ende gestopt, om tsluysken noch laeger te mogen leggen, opdat twaeter te beter soude mogen affloopen ende oick den vloet gestopt

werden. Des avonts trock Sijn Ex^tie weder naer de schantse vande Langestraete met t'meestendeel vande guarde, om des nachts daer te blijven ende beter ordre op alle voorvallende inconvenienten te geven. Ontrent 11 vuyren des nachts vielen die vande stadt heel sterck ter brantpoorte vuyt langes de contrescharpe, in meyninge de onsen opteslaen ende quaemen oick totte plaetse toe daer tvoorsz. sluysken lach, te weeten daer tvuyterlant vanden dijck ende tLijckelant scheyt ende kregen daer eenen gevangen, dan en consten mits de resistentie die de onsen in tcorps de guarde deden, niet voorder commen. Middelertijt schooten die van binnen seer vuytet ravelijn ende vande wallen met musquetten ende oick eenige scheuten met geschut, daertegen de onsen weder dapper met geschut ende musquetten schooten ende duyrde dit schieten wel een groot halff vuyre ende hielt doen weder op, naerdat den viant sijn retraicte gedaen hadde. Vande onsen werden met dit schieten doot geschooten twee soldaeten ende in tquartier van Sijn Ex^tie met een vervloegen cogel een tbeen aff geschooten, die mede daer aff storff. Desen dach werde buyten de kercke van Raemsdonck, een musquetscheut verre, op den vuyterdijck een corps de guarde gemaeckt om aldaer met een squaedre altoes wacht te mogen houden.

Den xvij^en Junij was het tamelijck weder ende quam Sijn Ex^tie vrouch wederomme in sijn quartier ende werden de drie stucken den xv^en des avonts voorbij de stadt gebracht, gestelt ende geplant achter de groote schantse aende Langestraet, daer de Engelschen laegen, om mede te mogen schieten op den wech vande Langestraete ende den vuyterdijck, daertoe de walle aldaer seer verdickt werde, werde voorts seer geschooten op de stadt omdat sij eenige schooten vuyter stadt deden. Den viant hielt hem tot Wasbeeck ende Capelle stille. Op den achternoen quaemen twee peerden vanden viant op de vuyterdijck achter Raemsdonck, soe men vermoet om tvelt te besichtigen, daer men van de kercke van Raemsdonck 5 schooten mettet geschut naer dede, daer door sij wederomme mosten keeren ende affrijden. Noch dede men verstercken ende verdicken de heele tranchee streckende van tquartier van Sijn Ex^tie aff naer den rijswech. Van gelijcken de tranchee loopende vande kercke van Raemsdonck totte groote schantse vande Langestraet toe, daer men doorgaens een parapet begonst op te setten. Noch werde verhoocht ende gemaeckt den wech loopende vande kercke van Raemsdonck langes de groote tranchee naer twaeter toe, om daerover drooch te mogen gaen ende werde bewesten van dien ontrent 50 voeten opgeworpen een walleken van twee

voeten hooch, streckende vanden dijck tottet waeter toe, om tlant dat tusschen twalleken ende de tranchee leyt ende voor wech dient, drooch te houden ende van thooge waeter te bevrijden. Desen dach werde in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck noch gebracht een heele canon, die des nachts op de grachte geplant werde tegen den point van t'ravelijn aen. Des avonts maeckten die vande stadt op den thoorn drie vieren, om te bethoenen haer vuyterste noot, soe men vermoet vuyte brieven den j[en] deser aen Watersdijck gescreven, daertegen den viant tot Wasbeeck een vuyre naer date weder twee vieren maeckte. Hiernaer begonstet te regenen ende regende meest alle den nacht. Men dede middelertijt een in de grachte gaen vanden Stelhoffsen dijck, die tottet ravelijn toe ginck ende bevont de grachte alleen totten riem toe diep, de gront wat slickich, doch onder hart ende geen pallisade, dan aenden voet van t'ravelijn. Men ginck mettet graeven ende approcheren in de contrescharpe heel voort. Desen nacht braecken ses vande onsen bij den viant gevangen los ende quaemen door t'marasche in ons leger, een vande haeren in t'marasch laetende. Hieronder was een vande sentinellen perdue recht te vooren gevangen.

Den xviij[en] Junij schooten die vande stadt noch eenige schooten vuyt daer de onsen dapper weder tegen schooten, werde mede aende groote schantse gebootschapt dat den viant op de been was, tsij om te vertrecken ofte aen te commen, daeromme men vuyte schantse vier schooten naer Wasbeeck dede ende vuytsondt verscheyden met sprinckstocken om de waerheyt te mogen weeten, die op den avont weder quaemen ende seyden datter niet aen en was, maer dat den viant stille lach ende dat hij alleen eenige peerden achter naer sGravenmoer in een weyde gedaen hadde. Men ginck mettet wercken alomme seer voort ende men verdickte seer de walle leggende tusschen de groote schantse ende Vuylendonck, mitsgaeders tusschen de schantse ende de kercke. Noch bracht Gerrit de Jonge bij absentie van Graeff Philps commenderende in Nieumegen gevangen in tleger een vercooper van Geertruydenberge, die des avonts niet wijt van Wasbeeck aen een boom gehangen werde opdat den viant hem sien mochte. Noch dede men laeger leggen het sluysken in de contrescharpe aenden Stelhoffsen dijck ende alles accomoderen om twaeter te mogen laeten affloopen, twelcke oick op den avont oopen gedaen werde, om aff te laeten een deel waeters, dat mits den hoogen vloet daerinne geloopen was, welcken hoogen vloet quam vanden noortwesten storm, die dien dach wayde ende twaeter soe hooch dede vloyen dat tquartier tegen den Stelhoff over soe heel

onder liep dat tvolck haer op de tranchee mosten bergen. Desen dach werden wel 3 ofte 4 van onse soldaeten doot geschooten ende eenigen gequetst. Werde mede begonnen een gaelderie (sijnde een werck met plancken gesteygert ende met eerde alomme bedeckt, daer men onder door soude gaen tot aende wallen om te sapperen) ten westen van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck ende te dien eynde de gracht aldaer gevult, om daerdoor inne t'ravelijn te commen. Van gelijcken werde begonnen een gaelderie ten westen vande stadt recht op de muyre achter thoff aen, tegen over seecker viercant steenen toornken wel anderhalve roede in de grachte vuytsteeckende, daeromme de grachte aldaer heel enge was ende men daerdoor trachte in de muyre ende walle vande stadt te commen om te sapperen. Des nachts ginck men mettet graeven ende delven in de contrescharpe seer voort, ende mettet vullen van grachten, daerover eenigen gequetst ende twee doot geschooten werden. Desen dach des avonts ontrent 7 vuyren staecken die vande stadt een swart viercant laeken ofte vendel op in t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, sij tot een signael van haer vuyterste noot ofte om te braeveren, ende haelden eyntelijck tselve weder inne.

Den xix[en] Junij was het tamelijck weder ende schooten de onsen altemet mettet geschut op de defensien vande stadt. Des morgens quaemense in de contrescharpe tusschen den Stelhoffsen ende Medeschen dijck aen malcanderen. Noch kregen 7 soldaeten van Vernier des nachts vuytgegaen ende gelegen in embuscade tusschen Wasbeeck ende sGraevenmoer gevangen 8 soldaeten vanden viant vuyt haer quartier gegaen om stroe te haelen, vande welcken sij den eenen wesende een Spangjaert doot schooten ende brachten de andere 7 met noch 4 Duytschen, dwelcke seyden over te commen gevangen in tleger, die niet anders en wisten te seggen dan van tgroote verloop van tvolck vuytet leger vanden viant, in vougen dat men de nieuwe regementen met gewelt most houden, om de armoede wille. Noch quaemen in Raemsdonck over vier Duytschen van t'regement van Mansfelt, die mede vande armoede spraecken. Men ginck voorts mettet wercken alomme seer voort. Desen achternoen schoot M[r]. Jan Bovi, vierwerckmeester eenige brandende pijlen door de blinden vande ravelijnen om die aen brant te schieten, dan gingen de pijlen sonder schaede te doen alles doore ende en bleeff sijn voornemen niet dan naeckte beuselen, verlooren cost ende bovery, mogelijck meer soudende hebben konnen doen, soe de blinde van plancken ofte deelen gemaeckt hadde geweest, alsoe wel als van seylen, onder dexel vande welcken die vande stadt in de ravelijnen gingen. Des avonts ontrent 11 vuyren maeckte den viant tot

Wasbeeck twee vieren tot een signael, daer die vande stadt niet tegen en vierden maer vielen terstont daernaer ter brantpoorte vuyt ende quaemen langes de contrescharpe totte approche toe, daer Hopman Jan Thoniss. de wacht hadde ende meynden dselve op te slaen, dan werden bij de onsen wederstaen ende terugge gedreven mette assistentie die Hopman Maarten Cobbe de onsen terstont met sijn volck dede. Hieromme schooten die vande stadt ende de onsen seer met musquetten ende groff geschut, ende naerdattet een halff vuyre geduyrt hadde hielt wederom op. Op desen vuytval werden 3 vande onsen dootgeslaegen (2 al slaepende ende 1 vechtende) ende drie gevangen (daeraff den eenen gequetst sijnde terstont sterff) ende noch 5 gequetst. Hopman Cobbe creech een schoot deur sijn rustinge ende steuyte op de clederen ende Hopman Egger werde een oirlap van tcasket geschooten sonder anders gequetst te werden, sonder dat men oick weet wat ofte hoeveel schaede den viant mach geleden hebben. Men ginck oick mettet approcheren ende vullen van grachten ende vuytsteecken vande gaelderien seer voort.

Den xx^en^ Junij des morgens vrouch quam een deel vanden viant van Wasbeeck naer onse schantse toe ende dreeff onse wacht vanden wech vande Langestraete terugge tot onder de schantse, die met groot furie aende connestabels riepen dat sij mette stucken vier geven souden, oick met sulcke desordre, dat sij selffs naer de connestabels schooten, soe men vermoet ende oick eenen quetsten ter doot toe, sonder te letten dat veelen van hem noch metten viant vechtende waeren. Hierdoor den Connestabel gedrongen sijnde los te branden schoot een stuck dat met kerdousen ofte teerlingen gelaeden was aff daermede hij 2 van ons eygen volck doot schoot ende noch twee anderen met een peert quetsten. Men vermoet dat den viant mede wel schaede moet geleden hebben, overmits de stucken van Vuylendonck dapper onder hem van ter sijden schooten, daerdoor hij oick weder afftooch. Nietemin werde daer rontsomme bij de onsen den alarm seer geroupen, sonder nochtans trommel te slaen. Desen dach werden geprepareert twee batterien (om te beschieten de brugge van t'ravelijn leggende aenden Stelhoffsen dijck) d'eene in t'ooste ende d'ander in twesten, om in elck een stuck te stellen ende werde op den naernoen in die aende oostsijde een stuck gebracht, commende vande oorlochscheepen ende op een scheepsaffuyte, ende daernaer noch een veltstuck van de geenen die op den rijswech gestaen hadden, op een blockwaegen, wachtende naer de batterie in twesten. Werde mede een batterie begonnen in de contrescharpe t'eynden den Medeschen dijck om daer een heele ende

halve canon te stellen ende daermede oick te beschieten de brugge van t'ravelijn aldaer ende de heele cortine tusschen de twee ravelijnen. Men approcheerde alomme seer ende oick ten noorden vande stadt, daer men op drie piecken lengte naer compt aende hameye voor de nieuwe poorte, achter dewelcke den viant een halve maene gemaeckt hadde. Des achternoens schooten die vande stadt vande catte achter thoff eenige scheuten, daer de onsen weder seer tegen schooten, werde mede een soldaet vande onsen doot geschooten. Hiernaer quaemen de Heeren Oldenbernevelt, Vosbergen ende Aerssens in tleger, om met Sijn Ex^tie van eenige saecken te handelen. Op den avont ginck Sijn Ex^tie naer gewoonte met een deel vande guarde weder naer de groote schantse, daer hij dien nacht bleeff wandelen ende selffs genouch schiltwacht houden, twelcke te meer geschiede omdat den viant op den middach sijn sentinelle naerder aen tfort gedaen vuytvoeren hadde, naer denwelcken men al eenige schooten gedaen doen hadde. Niettemin creech men desen dach tijdinge dat den viant de 2 stucken, die hij tot Wasbeeck geplant hadde, weder terugge gedaen brengen ende op blockwaegens leggen hadde. Des nachts ten 10 vuyren maeckten die vande stadt op haeren toorn twee vieren ende lieten die ontrent een halff quartier vuyrs branden ende daernaer die langsamerhant vuytgaen, gelijck een keerse, die in de pijpe brant, om te thoonen, soe men vermoet haer vuyterste noot. Hier tegen en vierden die van Wasbeeck niet. Voorts ginck men mettet vullen vande grachte ende delven alomme seer voort.

Den xxj^en Junij des morgens heel vrouch vierden die vande stadt wederomme op haer toorn als tsavonts te vooren ende creech men in de groote schantse aende Langestraet een alarme, omdat eenigen vanden viant meynende onse schiltwachten te overloopen, selffs in voetangelen daer gesteecken liepen ende daeromme seer kreeten, twelcke men meynde eerst onse wacht te wesen. Men schoot voorts veel op de stadt met tgeschut ende men ginck mettet vullen vande grachte seer voort. Ontrent acht vuyren viel beoosten vande stadt over de walle een soldaet vuyter stadt, gedient hebbende weleer onder Hopman Haen, die te vooren van hem verloopen ende tot Bergen op den Zoem gecommen, om van daer op hasart te loopen ende eyntelijck aenden viant overgeloopen was naer Geertruydenberch. Dese hadde dickwils ende noch huyden rontsomme de walle geweest, soe hij seyde ende neerstich op alle wercken van binnen gelet. Seyde voorts datter in drie maenden niemant in de stadt gecommen en was, dan alleen een Lieutenants jongen die twee ofte driemael over

ende weer geswommen was ende de laetste reyse den ix^en^ deser, geholpen bij een schipper over dese sijde in dienst wesende ende met sijn schip op twaeter leggende, dien hij anders niet en wist te specificeren, dan dat hij wijff ende kinderen tot Bredae hadde, als hij had hooren seggen. Desen schipper was metten jongen tot in de stadt geswommen ende denselven nacht met een brieff weder vuyt geswommen, gaende tot een teecken dat hij overgecommen was, met een lanterne over sijn schip ende des volgende daechs tweemael sijn seyl optreckende ende weder doende vallen, seyde mede datter egeen buscruyt meer in de stadt en was ende dat se daeromme niet van meyninge en waeren langer als 5 ofte 6 daegen te houden ende altoes eerst desen Sint Jan te laeten passeren, om te sien wat secours men haer doen soude, datter ten hoochsten niet meer als 400 ofte 500 man noch in de stadt was ende veel siecken ende alle daechs gequetsten ende dooden, datter onlanx noch een Capiteyn genaempt Moncourt in t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck geschooten was, dat in elck ravelijn altoes waeckten ontrent 80 mannen ende ontrent 60 in de halve maene voor de Nieupoorte, die se te nacht wilden verlaeten, dat die vande ravelijnen alle drie daegen ververscht werden, maer dat men op den volgende nacht daerinne volck ende vivres voor 5 daegen brengen soude ende t'eynde dien sien tot een accoort te commen ende in allen gevalle dat sij niet van meyninge waeren ons volck in haer wallen te laeten commen, maer eer te parlamenteren ende de plaetse over te geven, dat de soldaeten meest in de stadt commenderen ende de overicheyt daer weynich (om haer jongheyts wille) geobedieert is, datter t'eeten ende drincken noch genouch in de stadt was, maer dat se seer fulmineren op den Graeve van Mansfelt, die haer niet ontset heeft al op huyden acht daegen als hij bij sijn brieven metten jongen gesonden heml. belooft hadde, behalven dat hij in tbegin vande belegeringe heml. oick sulcx gelooft hadde binnen ses weecken doen volgende. Seyt noch dat de soldaeten bijnaest alles gemuytineert waeren den iiij^en^ deser, omdat men met Sijn Ex^tie^ gespot hadde, doch werden ter neder geset dat tvuyterste signael al gedaen was, dan dat se noch vieren souden, datter weynich medicamenten in de stadt waeren, dat se in groote deliberatie op huyden geleyt hadden om den jongen weder vuyte stadt te seynden (daerdoor Sijn Ex^tie^ dede naerder ordre stellen om te beletten die doorcompste). Noch openbaerde hij dat den viant twee casamatten maeckte door sijne wallen tegen over beyde de begonnen gaelderien, daer men de grachte vulde, om alsoe à la flueur de l'eau die om verre te mogen schieten met tpolver dat sij noch hadden (waeromme Sijn

Ex[tie] hem met Kemp in de loopgraeven sont om dat naerder te wijsen, opdat men daertegen over weder geschut planten mochte ende sulcx beletten ende om den viant te prevenieren, belaste dat men mettet stuck, dat alreede ten oosten van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck geplant was, beschieten soude tpoortken, daerdoor men op de brugge van t'ravelijn compt ende oick de brugge selffs om die te breecken). Seyde voorts in somma dat de soldaeten ende Capiteynen in stadt heel confuys, met waecken gematteert ende gansch gedecouragieert waeren ende dat sij al souden getracteert hebben, ten waere sij vreesden dattet secours dan commen ende sij in ongenaede vallen souden. Seyde noch dat alle de connestabels op twee naer al doot geschooten waeren, dat men in de stadt anders niet en wist te spreecken van een vuytgeworpen brieff, dan ons volck haer daeraff toegeroupen hadden ende dat sij op niemanden dan op twee soldaeten op tstadthuys bewaert suspitie hadden, dat sij van meyninge waeren te nacht wel 300 sterck een vuytval te doen op de Noorthollantsche wacht, omdat sij saegen dat onse vier vendelen niet veel starcker als 300 man op de wacht toogen (twelcke om de dieverien der Capiteynen wille waerachtich was, hoewel de Staeten heml. tot veel meer hooffden betaelen) doch dat dit om sijn overcompste wel mochte te rugge blijven, dat op den laesten vuytval een out Sergiant gebleven was, die alle de vuytvallen gecommandeert hadde. Dit alles verclaerde sulcx den voors. overgecommen soldaet. Ontrent den middach begonst men met tstuck staende beoosten van t'ravelijn voors. (wesende een scheepstuck ende op een scheepsaffuyt) te schieten op tpoortken ende de brugge, dan naer drie schooten brack de eene asse vande affuyte, daerdoor men totten avont ophouden moste. Op den achternoen schoot Jan Bovy wederomme met sijn vierpijlen door de blinde sonder yet vuyt te rechten, als wesende verlooren coste. Des avonts werde de wacht op den Stelhoffsen dijck ende in de contrescharpe aldaer seer versterckt om tseggen vanden voors. soldaet wille, ende trock Sijn Ex[tie] mettet meeste deel vande guarde weder in de groote schantse ende bleeff des nachts naer gewoente aldaer. Des nachts vrouch verlieten die vande stadt de hameye leggende buyten die Nieupoorte ten noorden vande stadt in conformité van tseggen vanden vuytgecommen soldaet. Voorts plante men een halve canon in de plaetse van tveltstuck, daeraff daechs te vooren een asse gebroocken was ende werde bewesten het ravelijn aenden Stelhoffsen dijck noch geplant een halve slange, mede om op de brugge te schieten. Werde oick aenden Medeschen dijck in de contrescharpe geplant een drieling recht op de poincte van t'ravelijn aen, om te

beschieten de pallisade aenden voet van dien staende, daer den viant wat achter geschantst hadde ende noch een heele canon ten suyden van t'ravelijn aldaer leggende om daermede oick te beschieten de poorte ende brugge van tselve ravelijn ende mede de innecompste daerin te beletten. Werde mede gevangen een jongen die aengenomen hadden met haer drien, daeraff de andere twee noch niet gecommen en waeren, in brant te steecken het quartier van Sijn Ex^tie ontrent de scheepen daertoe hij met belofte van een nieu cleet ende drie gulden gecoft was, de jongen noch niet dan 14 jaeren out sijnde.

Den xxij^en Junij werde des morgens tusschen 2 ende 3 vuyren in twaeter vernomen ende gevangen gekregen een Spangjaert vuyt Mailjorquen, die aengenomen hadde in de stadt te swemmen met 3 bootsgesellen vanden viant, hebbende bij hem een brieff vanden Graeve van Mansfelt met last als hij in de stadt soude gecommen sijn, dat hij alsdan een smoock op den toorn vande stadt soude doen maecken, daer tegen men des avonts tot Wasbeeck weder twee schooten schieten soude. Desen Maljorquin al eenige scheepen voorbij gecommen sijnde, werde eyntelijck gevangen gekregen ende seyde dat de 3 bootsgesellen het stuck niet dervende bestaen, wederom geswommen waeren, omdat haer in twaeter een verdroncken man ontmoet was ende gevracht sijnde, ontkende eerst brieven te hebben, die oick over hem naeckt sijnde niet bevonden en waeren, hij en hadde niet aen dan alleen linden open boxen, nietemin eyntelijck gecommen sijnde voor Sijn Ex^tie die vuytet andere quartier over waeter wederom quam ende vresende eenige tourmenten bracht den brieff te voorschijn, die hij onder de sack van sijn mandelijckheyt verborgen hadde, wesende gescreven in tcijfer, houdende dat hij haer bedanckte dat sij tot noch toe haer vromelijcken gehouden hadden, begeerende dat sij daerinne continueren souden ende hij soude haer soe veel doenlijck seconderen ende haer voor heure getrouwicheyt doen recompenseren, dat sij middelertijt staet maecken souden van tgeene sij meest behouffden ende hem daervan adverteren, hij soude soe veel doenlijck was haer daervan voorsien, datse niet despereren en wilden al sagen se hem vertrecken ende van haer verlengen om eenig goet exploict thaeren besten te doen. Nietemin hadde den Spangiaert last bij monde haer te seggen, dat hij haer binnen 3 ofte 4 daegen secoureren soude ofte sij mochten haer oirbaer doen, soe hij aenquam, soude hij met al sijn gewelt aentreffen op de groote schantse vande Langestraete ende daerentusschen met scheepen trachten de provisien ende volck in de stadt te brengen, dat sij daeromme goet houden

wilden dat Graeff Carel op huyden mette Lorreynen in tleger wesen soude (twelcke wij niet en conden gelooven.) Desen Maljorquin was gister avont vuyt des viants leger gescheyden ten 8 vuyren, eerst bij den Graeve van Mansfelt gebracht bij Don Diego Pimentel. Seyde voorts dat men desen dach de twee stucken tot Wasbeeck weder brengen ende planten soude, dat mede den viant al gereet hadde 500000 rijsbussen ende 500 gabions om in der ijl een platte forme te maecken ende de groote schantse te beschieten, doch dat men in tleger weynich moets tottet ontset hadde. Dese prinse was seer veel, overmits men hierdoor verstant de gelegentheyt van sviants leger ende haer voornemen, daerinne men des te beter soude konnen remedieren. Desen morgen vrouch begonst men mette voors. stucken op beyde de bruggen vande ravelijnen te schieten ende schoot men beyde de poorten hijnaest tot bresche, soe wel de Bredaesche poorte als Veenpoorte, alleer men mettet schieten ophielt, daerdoor t'innecommen in de forten heel gedifficiliteert ende voor een deel belet werde, daerdoor oick in den beginne van tschieten veel soldaeten met haer geweer vuyte ravelijnen liepen in de stadt, als off sij daerinne haer soe sterck niet en wilden laeten engaigeren. Men beschoot mede seer de pallisade staende aende pointe van t'ravelijn aenden Medeschen dijck, daer den viant achter lach ende daeromme dselve quyteren moste. Ontrent 7 vuyren schooten die vande stadt mettet stuck vuyte catte achter thoff noch 2 scheuten naerde guarde van Sijn Ex^tie^ die vande groote schantse wederquam ende over de scheepbrugge passeerde. Recht voor den middach sont Sijn Ex^tie^ den Capiteyn Haen metten trompetter aende stadt om die nochmael op te eyschen ende haer te verthoonen een copie vanden brieff vanden Graeve van Mansfelt, die tselve met vertooch van haer noot sulcx dede ende naer lange spraeck houden over en weder, seyden met malcanderen te moeten spreecken ende wel een halff vuyre met malcanderen gesproocken hebbende, gaven voor antwoort, dat sij vastelijck betrouden dat Sijn Ex^tie^ soe nobel wel was dat hij haere schande ende oneere niet begeeren en soude, dat sij de stadt niet overgeven en konden, dewijle haer secours soe naer bij leyt, maer begeerden verloff om een in des viants leger te mogen senden (om te verstaen wat hoope datter tot haer secours was) ende bestant van wercken ende schieten van vier daegen, om daer naer te adviseren, wat sij te doen hadden, belangende de copie vanden brieff die en begeerden se niet, als sulcx suspect houdende, niet konnende geloven, insonderheyt soe men lichtelijck veel diergelijck brieven fabriceren ofte eenige Spangiaerts appos-

teren konde sulcx te seggen ende soe Haen haer remonstreerde dat Sijn Extie nimmermeer sulcx doen en soude, sijn sij evenwel daerbij verbleven, ende Haen gescheyden sijnde schooten naer gewoente seer met musquetten, daertegen de onsen wederom seer met geschut ende musquetten schooten. Dit alsoe aen Sijn Extie gerapporteert sijnde en wilde daertoe niet verstaen, haer wel meynende haest anders te sullen doen spreecken. Altoes konst men hier vuyt verstaen dat sij van meyninge waeren te parlamenteren, aengesien sij alleen tijt versochten om aen Mansfelt te senden ende dat sij nu wat naerder beginnen te commen totte saecke als te vooren, niet meer seggende dat sij egeen secours en behouven. Desen dach quam mede in tleger den Tresorier Valcke vuyt Zeelant, dwelcke gecommuniceert hebbende met Sijn Extie ende Oldenbarnevelt voornt. vertrocken op den achternoen te saemen met Vosbergen ende Aertssens wederom wech, naerdat op heur begeerte de stadt nochmael opgeeyscht was. Desen dach plante den viant wederomme twee stucken geschuts tot Wasbeeck ende schoot op den avont daermede twee scheuten gelijck hij op tsignael vanden Spangiaert belooft hadde te doen, daertegen de onse vuyte schantse weder vier scheuten deden. Nietemin verwonderde men hem van tschieten vanden viant, die selff egeen rooksignael op den toorn gesien en hadde, waeromme hij voor seecker houden moste dat sijn bode in de stadt was gecommen ende dattet signael (hoewel bij heml. niet gesien) gedaen was. Desen nacht gingen vier soldaeten door de grachte tot aenden voet van t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, om haer in deselve voet te logeren, ende beginnende met schuppen daerinne te wercken, bevonden dat tselve ravelijn onder een voet van muyre hadde, daer men te vooren niet eens naer vernomen oft op gelet hadde, welcke muyr rontsomme het ravelijn loopt ontrent 4 voeten vuyten waeter, wesende heel sterck ende dick, daerdoor die soldaeten wederomme commen mosten sonder in t'ravelijn te connen kommen. Evenwel gingen sij gins ende weder door de grachte, sonder vanden viant die twee groote vierpannen van t'ravelijn vuytgesteecken hadde om van hem te sien) vernomen ofte gesien te werden. Men ginck altoes mettet vullen vande grachten alomme seer voort, ende tot meerder bewaeringe van truyterquartier maeckte van desen dach een tranchee vande groote schantse langes den dijck heen tot halff wegen tselve quartier toe, daerinne besluytende de huysen staende besuyden van denselven dijck, om alsoe te beter alle doorcomptste over t'marasch te beletten ende om die vande stadt meerder vrese te doen, dede men des nachts een bootsgeselle,

om sijn delicten te vooren gehangen dicht onder de stadt hangen met een cleett als vanden Spangiaert voors. ende die vande stadt toeroupen dattet den Spangiaert was, die in de stadt meynde te commen.

Den xxiij[en] Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch seer op de stadt ende op beyde de bruggen vande ravelijnen, omme die te onveyliger te maecken. Men ginck oick mette wercken alomme seer voort ende men volmaeckte dvoors. begonnen tranchee aen truyterquartier ende men maeckte een walleken achter den rijswech leggende tusschen de groote schantse ende Vuylendonck, om die te beter te bewaeren. Men verhoochde mede den wech achter de tranchee vande kercke van Raemsdonck aff tottet waeter toe, om die oick met een hooch waeter drooch te mogen gebruycken. Noch schoot men vuyte groote schantse verscheyden scheuten met geschut naer de kercke van Wasbeeck, ende omdat men vreesde dat den viant op den Sint Jansnacht wat aengrijpen mochte, als den Spangiaert oick ten deele verclaerde, dede den Graeff van Hohenloe een ban omslaen ende aenplecken, dat niemant in 24 vuyren soude droncken drincken op de verbeurte van lijff ende goet voor de dronckaerts ende soetelaers te verbeuren. Sijn Ex[tie] ontboot mede van Bredae drie vaen ruyteren om mette ordinaris compagnie vande wacht oick voor sijn quartier te waecken. Dese drie vaenen quaemen des avonts sterck ontrent 230 peerden, ende mosten buyten de tranchee op den wech blijven. Noch dede Sijn Ex[tie] in sijn quartier alomme dubble wacht houden ende noch 6 vendelen voetknechten, daerover Duvenvoorde commandeerde, marcheren naer tclooster ende aldaer blijven om te secoureren ter plaetse daert noot wesen soude ende noch 6 anderen in sijn quartier gereet maecken om op t'eerste commandement te volgen, oick daer t'noot wesen soude ende ginck selffs mette meestedeel van sijn guarde naer de groote schantse toe ende bleeff dien nacht aldaer waecken naer gewoonte, alwaer hij mede alle tvolck dede in de waepenen houden, mitsgaeders oick in alle de quartieren van Raemsdonck ende dede een groot deel van tvolck in de waepenen staen soe in de groote schantse als Vuylendonck, die nu wijt ende breet waeren, omdat men alle de hutten daervuyt hadde laeten affbreecken vuyt vrese van brant, ende dat men wel verstont, dattet onmogelijck soude sijn in de schantse te blijven, soe den brant in de hutten gecommen hadde. Men bereyde desen dach ende nacht noch een biesbrugge ofte werpbrugge om die tegen het ravelijn aenden Medeschen dijck te gebruycken, daertoe men oick een mijne maeckte om die daer door te trecken ende swom een soldaet des nachts over tot aenden voet van t'ravelijn, die aldaer aen een vande

sterckste paelen vande pallisade vast maeckt een block ofte catrol ende stack een stercke coorde ofte lijn daerdoor ende bracht beyde de eynden vande lijn wederomme in de mijne voornt. ende soe liet men de coorde in twaeter op de gront sincken om niet gesien te mogen werden. Van gelijcken schoot Jan Bovy eenige vierwercken ende ballen op de stadt, sonder eenige prouffijt. Men dede des nachts mede seer veel sentinellen perdue vuytvoeren om tleger alomme te beter te bewaeren. Die vande stadt wierpen des nachts vuyttet ravelijn aenden Stelhoffsen dijck seer veel brandende peckreepen om de rijsbussen, daermede men de grachte aldaer vulde, in brant te steecken, dan en wilde tvier op de rijsbussen mits de groenicheyt van trijs niet vatten ofte brant maecken. Hierop schoot men seer met musquetten ende geschut. Desen dach vertrock vuyt Antwerpen een convoy vanden viant met 6 stucken geschuts, een scheepbrugge op waegens gelaeden ende vijff hondert duysent gulden aen gelt om tvolck te betaelen. Hier waeren bij 700 Lorreynoisen ende noch ontrent 1200 vuyte garnisoenen van Vlaenderen ende Waes ende 7 vaen ruyteren mede Lorreinoisen, die alles in tleger noyt geweest en waeren ende noch 4 vaenen ruyteren te vooren met Waerenbon gegaen ende ten deele tot Turnhout geslaegen ende noch vier andere vaenen vuytet leger derwaerts gesonden. Desen dach quaemen noch van Dordrecht in tleger drie drielingen om in tquartier van Raemsdonck te gebruycken.

Den xxiiij^en^ Junij sijnde den viant niet aengecommen trocken de ruyteren van Bredae gecommen weder wech, te meer soe men verstont, dat tvoors. convoy op wech was ende van Antwerpen naer tleger quam. tWas oick schoen weder ende quam Sijn Ex^tie^ mette guarde weder in sijn quartier. Middelertijt schoet men seer op de stadt met tgeschut ende schooten die van de stadt oick eenige scheuten vuyt. Men creech tijdinge dat den viant tot Wasbeeck geheel in de waepenen was, tsij om yet aentegrijpen off om hem selven te voorsien tegen alle inconvenienten. Hiernaer werden verscheyden scheuten vuyte groote schantse gedaen, hoewel sonder yemant te sien. Op den achternoen begonst den viant te schantsen op den vuyterdijcke loopende vande kercke van Raemsdonck naer Capelle toe, daer men seer, (hoe wel verre aff) met geschut naer schoot, ende soe men naerderhant verstaen heeft seer veel schaede onder den viant ende graevers aldaer mede dede, want Mons de Ton, Hopman (die de schantse aenden Stelhoffsen dijck overgegeven hadde) werde de cop affgeschooten ende noch wel 15 ofte 16 dootgeschooten, in vougen dat se haer werck mosten verlaeten ende tselve den volgenden nacht opmaecken. Ende soe

men doende was aenden Medeschen dijck om de werp ofte treckbrugge veerdich te maecken ende die niet wel schieten en wilde, begonst men vuyte mijne een stuck weechs in de grachte tegen het ravelijn over te maecken een blinde, om onder faveur van dien de treck ofte biesbrugge (soe die quaem te werren ofte haecken) weder los te mogen maecken ende bequaemer te doen schieten, ende dat alles naer behoiren bestelt sijnde werde de biesbrugge gepreparecrt, in deser vougen, men had horden ontrent 7 voeten lang ende 3 voeten breedt, daer van onderen seer veel gedroochde biesen tegen gebonden waeren (om op twaeter te mogen drijven) wel een halve voet dick. Dese horden werden aldus achter den anderen geleyt van in de mijne achterwaerts ende aen malcanderen gebonden, soe veel dat men staet maeckte lengte genouch te hebben om de grachte te overreycken. Aan beyde de sijden vande brugge werden vande dunste ende langste masten genoemen ende de brugge mede daeraen vast gemaeckt tot veel plaetsen, te weeten aen elcke sijde twee masten in de lengte, d'een mede achter den anderen ende aen malcanderen vastgemaeckt, hiernaer werden de twee voorste enden vande brugge ende mastkens vastgemaeckt aende lijn ofte cóorde die aende andere sijde vande grachte aende pallisade vast was, door tblock ginck ende in twaeter lach. Dit aldus gepreparecrt sijnde, dede men des achternoens tusschen vier ende vijff vuyren seer schieten met geschut ende musquetten ende onder faveur van dien met een loop de brugge voors. over de grachte trecken met de lijn die door tblock ginck, die met gewelt in de mijne ingetrocken werde. Terstont liepen eenigen over met de Capiteynen Bievry ende Haen om voor in t'ravelijn te gaen logeren, ende soe een van heure soldaeten daerop liep ende sach dat den viant van binnen in t'ravelijn een hooge dwers trenchee ofte walle gemaeckt hadde, daer men hem wel achter soude konnen bergen, hebben de twee voors. Capiteynen geraeden gevonden tselve ravelijn met een furie gansch aff te nemen ende a corps perdu daerinne te loopen, voor seecker houdende dat alle die daerinne souden konnen commen tot aende voors. walle verseeckert ende genouch beschermt souden sijn tegen het schieten vande stadt ende dat den viant, die in t'ravelijn soude wesen soude moeten wijcken oft doot geslaegen werden, volgende twelcke seer vaillantelijck daerinne geloopen sijn eerst de twee Capiteynen voors., Bievry voor ende achter hem Haen ende hebben terstont haere vendels met alle haer volck doen volgen, ende overliepen sulcx tvoors. ravelijn ende dreven den viant, die ontrent dertich man sterck daerinne was, daer vuyt, die daer vuyt commen konden ende

sloegen de anderen doot. Dit siende Hopman Calff, die mede daer ontrent de catte de wacht hadde, is oick met sijn volck daerwaerts geloopen ende in t'ravelijn gecommen. dan soe men bevont datter al te veel volckx in t'ravelijn was, moste Calff met sijn volck weder daer vuyt loopen ende hem in de naeste loopgraeve ende buyten de wal van t'ravelijn begeven. Terstont quam oick met groote haesticheyt daer aenloopen den Graeve van Solms ende liep ongewaepent (overmits hij sijn waepen niet aende hant en hadde) mede in t'ravelijn om op alles beter ordre te mogen geven. In dit affnemen bleven ontrent 16 van onse soldaten doot, ende werden noch wel 20 mannen gequetst ende Calff oick met een schampschoot aenden hals. Vanden viant werden in t'ravelijn doot geslaegen 9 mannen ende 9 gevangen, de anderen salveerden haer in de stadt, loopende tegens de wallen op. Ende werde doen gelet dat indien ons volck opt stuck voordacht geweest ende volck bij de hant gehadt hadden, dat sij mette selve aenloop oick mogelijck de stadt wel souden gekregen hebben, door dien noch die van t'ravelijn nochte oick die vande stadt op sulcx niet verdacht en waeren, als men gewaer werde vuyt dien dat sij soe weynich schooten metten eersten, in vougen dat eenigen vande onsen al in de stadt souden geweest hebben, eerse sulcx te deegen vernomen hadden, maer omdat men de gelegentheyt van dien niet en wist ende tot sulcx niet bereyt en was, en is het oick niet getenteert. Niet lange hiernaer die vande stadt tgunt voors. is gewaer werdende, begonsten van alle canten seer met musquetten ende roers te schieten, daer de onsen dapper met schieten soe met geschut als musquetten op continueerden, om te beletten dat die van binnen niet bequaemelijck over ende in t'ravelijn souden konnen schieten, ende om tselve te meer ende te dichter te doen ende schieten, volchden ende quaemen in de loopgraeven de vendelen van Graeve van Solms ende vanden jongen Brienen ende naer oick alle de musquettiers vande guarde om door haer dicht schieten t'recht schieten vande stadt te beletten ende duurde wel 2 vuyren lang dat men met geschut, roers ende musquetten soe dicht schoot als oft een hagel geweest waere. In tbegin van dit schieten liep den Gouverneur vande stadt Mons de Jisan door haesticheyt ongewaepent naer de walle toe ende daer commende quam een coegel van onse stucken door een stuck muyrs vande stadt, met een steen van welcke muyr hij aen thooft soe seer gequetst werde, dat hij daer aff niet lange daernaer sterff. Die vande stadt siende het ongewaent affnemen van t'ravelijn ende de furie van ons volck ende overleggende de periculen daerinne sij waeren ende den gantschen nacht

wesen souden, ende dat tbuscruyt heml. haest failgeren soude, dat mede haer Gouverneur doot was ende daeromme vresende overvallen ende alles dootgeslaegen te werden, deden ontrent 7 vuyren driemael een trommel op de wal slaen, ende daeromme van schieten opgehouden sijnde, versochten met Sijn Ex[tie] te mogen spreecken ende te parlamenteren ende daertoe gijselaers vuyt te mogen senden, waerop den Graeve van Solms in de stadt sont Bievry ende Haen voors. als daer aende hant sijnde, ende quaemen vuyt een Capiteyn, een Alphero [1] ende den auditeur van tgarnisoen, ende bijden Graeve van Solms gebracht sijnde voor Sijn Ex[tie], verclaerden te vreden te wesen de stadt overteleveren, mits hebbende een eerlijck appoinctement daer Sijn Ex[tie] op antwoorde, dat se nu te lange gebeyt hadden ende daeromme sonder vendelen ende waepen vuyttrecken mosten, doch dat hij vuyt courtoisie haer vergunde tsijde geweer mette bagagie ende dat d'officiers die sijne domeynen geadministreert hadden in de stadt mosten blijven, tot dat sij van haer administratie aen sijn camer vande reeckeningen gereekent souden hebben ende overgelevert alle de blaffaerden, chartres ende papieren tot sijne domeynen behoirich onder haer sijnde ende dat alle de gevangenen ten weder sijden los gaen souden, ende naerdat sij anders van Sijn Ex[tie] niet en conden gekrijgen, is den Alphero daermede naer de stadt toegegaen om tselve den soldaeten te proponeren ende doen agreeren, maer quam daer naer wederom brengende alleen een versouck, daer bij de soldaeten vuyt gratie versochten dat heml. vergunt mochten werden haer vendelen ende waepenen, twelck Sijn Ex[tie] niet en wilde doen, maer sont hem wederom naer de stadt om eyntelijck verclaeringe te hebben ende te weeten off sij sulcx doen wilden ofte niet ende naer lang verthoeven quam des nachts ontrent 2 vuyren weder, versouckende als noch tselve ende naederhant alleen de waepenen, dan en wilde Sijn Ex[tie] daertoe niet verstaen, waeromme sij condescendeerden ende bewillichden in de presentatie ende conditien vooren verhaelt, mits dat de geestelijcke soe wel als waerlijcken daeronder begrepen mochten sijn, twelcke men consenteerden. Spraecken oick eenichsins vande burgeren ende versochten dat de burgemeesteren mede mochten handelen, twelcke men oick toeliet ende dat se op morgen vrouch bij Sijn Ex[tie] commen souden. Geduyrende dese onderhandelingen viel ons volck in tquartier van Raemsdonck tweemael vuyt, eens vande kercke aff op den vuyterdijck van Raemsdonck, daer den viant een schantsken hadde be-

---

[1] Vaandrig (Alférez).

gonnen te maecken ende dreven aldaer de wachten een goet stuck weechs te rugge ende de tweedemael vielen sijn G. van Hohenloe, Graeff Philps met de Heere Vere vuyt langes de groote wech naer Wasbeecke ende dreven aldaer den viant mede te rugge tot in t'dorp van Wasbeeck, daerover den alarm dapper in des viants leger quam ende de trommelen dapper geslaegen werden. Hierop trocken 7 vendelen vuytet quartier van Sijn Ex^tie naer den Graeff van Hohenloe toe omdat men meynde off hij eenigen noot hadde, dan sulcx niet vindende quaemen in den morgenstont wederomme. Desen dach quam tvoors. groote convoy van Antwerpen loogeren tot Weesmael.

Den xxv^en was het schoen weder ende maeckten die vande stadt alle gereetschap om vuyt te trecken, lieten de gevangenen in de stadt sijnde los ende quaemen de burgemeesters vande stadt bij Sijn Ex^tie, versouckende, dat sij souden mogen arresteren de goederen vande soldaeten die den burgeren yet schuldich sijn, twelcke Sijn Ex^tie niet en wilde toelaeten, maer wilde den burgeren wel vergunnen pasport om den viant te volgen tot Antwerpen ofte Bruessel om haer schulden aldaer te vervolgen ende belooffde Sijn Ex^tie den burgeren te sullen tracteren als andere ingesetenen van steeden onder de Generaliteyt staende. De soldaeten vande stadt deden des morgens noch versoucken aen Sijn Ex^tie dattet hem gelieven wilden haer heure waepenen vuyt gratie ende courtosie te schencken, twelcke Sijn Ex^tie dede, ende middelertijt werden den wech geesplaneert om mette waegenen wech te mogen commen. Ontrent twaelff vuyren trocken de soldaeten vuyter stadt vuyt geaccommodeert met 70 van onse waegenen, meest met vrouwen ende kinderen gelaeden ende tvolck was in tvuyttrecken sterck stijff 600 man ende noch wel 60 crancken ende gequetsten, contrarie tseggen van den vuytgevallen soldaet. Onder heml. trocken mede den voors. Mailjorquin ende de gevangenen in t'ravelijn gekregen ende waeren in alles 16 vendelen ende daermede treckende ter brantpoorte vuyt naemen den wech naer Osterhout, ende niet wijt vande stadt stont Sijn Ex^tie om heml. vuyt te sien trecken ende naerdat se aldaer alsnoch versocht hadden oick haer vendelen te mogen met nemen, ende Sijn Ex^tie haer sulcx weygerde hebben haere vendelen alles aldaer overgelevert ende sijn voorts getoogen soe sij seyden naer Antwerpen om bij haer Colonnel den Marquis van Warenbon te commen ende aldaer haer te verdedigen ende te thoenen dattet niet haere maer des Graeven van Mansfelt schult was, die hemluyden niet gesecoureert en hadde. Vuyt dese troupe werden genomen ende gevangen drie

vercoopers van Geertruydenberch ende bij den provoost geset. Recht eer den viant vuyttooch was in de stadt getoogen de compagnie vande guarde van Sijn Ex^tie alleen, die de wachten alomme besetten. In der stadt werde bevonden dat dselve heel dicke stercke wallen hadde ende dat den viant anders niet daerinne gearbeyt en hadde, dan eenige wallen wat verdickt ende in de ravelijnen tranchementen gemaeckt in forme van poincten met hooge dichte paelen tegen het overloopen opgeset, werden mede daerinne gevonden 3 heele canons (een van thuys van Nassau, een van Vuytrecht ende een van Dordrecht) 1 halve canon, 1 halve slange, 2 couleuvrinen (het een cleynder dan het ander) 2 derdelingen ende een valckonet, alles van metael, met noch vier ijsere stucken, doch waeren wel de een helft van deselve stucken bij ons geschut ende schieten geraeckt, maer alleen twee gansch bedorven. Men vont noch in de stadt ontrent 50 tonnen souts, 900 pont cruyts ende wel 500 viertelen rogge, die ten deele bedorven was, om datse in thuys van Sijn Ex^tie gelegen hadde, twelcke seer doorschooten was ende mitsdien de kalcke ende steen daerop gestort ende gestoven. Op desen middach en wist den Graeve van Mansfelt noch niet dat de stadt geaccordeert ende overgegaen was (hoewel se nochtans genouch voor sijn oogen ende hem dat siende hadde hij gewilt, overginck) maer hadde last gegeven aende geenen die op den vuyterdijck in het tranchement aldaer gemaeckt waeckten, wel op den toorn vande stadt te letten ende soe men daerop eenich signael van roock dede, dat sij daertegens terstont oick een roocksignael doen soude, dwelcke des achternoens siende op den toorn een grooten roock (die bij eenigen van ons volck op den toorn geloopen ende de gereetschap daer vindende gemaeckt werde) begonsten gereetschap te maecken om daertegen wederom te roocken, dan kregen terstont ander werck, want boven het gestaedich schieten met geschut vuyte schantse, viel ons volck vande kercke van Raemsdonck met ruyteren ende knechten vuyt sterck ontrent 100 peerden ende 400 man te voet om haer in tselve retranchement te besoucken ende deden door twaeter marcheren ontrent 200 man om heur den pas van achteren te couperen. D'anderen quaemen middelertijt langs den dijck aen schermutserende ende fonseerden eyntelijck tvoors. retranchement, daer drie Capiteynen van t'regement van La Motta met ontrent 200 man innelaegen, daeraff de achtersten, siende ons volck door twaeter commen, begonsten te vluchten, verlaetende de voorsten, die haer wel queeten ende van tvluchten vande achtersten niet en wisten, die daeromme te lichtelijker bij de onsen overvallen werden, ende bleven aldaer doot Jacques de Ransy ende noch wel

30 man met hem ende werden gevangen de 3 Capiteynen (met naemen Sint Pierremont, Basselee ende Catrys) met noch ontrent 15 soldaeten ende bleven vande onsen alleen doot 2 man ende 7 ofte 8 gequetst. Middelertijt schoot men seer met groff geschut naer den viant, die dese te hulpe wilde commen ende alsoe beletten dat men de vluchtende niet genouch vervolgen en konde. Vuyt dese Capiteynen verstont men vanden doot van Mons de Ton voors. ende dat men noch van t'overgaen vande stadt in haer leger niet en wiste. Op den avont trock noch in de stadt de compagnie vanden Oversten van Duvenvoorde, die men vermoede dat wel in de stadt vuyten naeme vanden jongen heere Graeff Hendrick van Nassau commenderen mochte [1], ende metten doncker deede men alle tvolck in theele leger aende wallen brengen, de pickiers elck met een cleyne stroywis boven op de piecke ende daernaer werden de trommelen geslaegen, alle de musquetten ende roers affgeschooten ende alle de stroywissen aen brant gesteecken, daerdoor in een corte stont theele leger rontsomme vol vierteyckenen stont, twelcke tot veel reysen geitereert werde, werpende de pickiers haer stroywiskens, als se geheel in brant waeren vande piecken al brandende in de grachte ende staecken dan weder versche stroywissen daerop, oick de roers ende musquetten begonsten van eenen houck eerst te schieten ende ginck alsoe gelijck een blixem rontsomme al oft over een rat gedrayt hadde ende duyrde alsoe wel een halff vuyre lang. Daernaer begonst men mettet geschut te schieten ende deden alle de ooirlochschepen, die vande stadt ende in de quartieren van Raemsdonck ende alle de schantsen oick het selve tot een verheuginge vande victorie ons bij God Almachtich gegeven, die seer groot was. Onder dit verheugen gebeurde een groot accident, te weeten men hadde de vierpannen aende vier baeckens oick ontsteecken, daer aff eenen hing voor de tent van Sijn Ex^tie op een bolwerck, daer een heele ende halve canon stonden al gelaeden. Achter de heele canon hadde Sijn Ex^tie lange gestaen ende nauwelijckx wech gegaen sijnde viel een voncke vanden vierpan op teruyt van tstuck daerdoor het affginck, twelcke

---

[1] Den 18den Januarij 1593 hadden de Staten van Holland aan den jongen Prins Frederik Hendrik commissie gegeven als Kolonel over een regiment voetknechten van 20 vendels, op een tractement van 800 gulden in de maand van 32 dagen, „en dit niet tegenstaende dat de Staten wel verstaen, dat Sijn Excell. noch in de naeste jaren de voorsz. Staet niet zal actuelijk in persoon mogen bedienen. Met sulken verstande nochtans dat de Luytenant Colonel over de voorsz. compagnien, in 't geheel of deel, sal wesen een van de edele huysen der voorsz. landen van Hollant en Westfrieslant". Die betrekking van Luitenant Kolonel was door de voornoemde Staten gegeven aan Jonker Arend van Duyvenvoorde.

soude geweest hebben met pericule vande persoen van Sijn Ex[tie], soe hij daer noch achter gestaen hadde om t'overloopen [1] van het stuck wille. Nu en dede het anders egeen quaet dan eenichsins versengende den Ingenieur Kemp, die een stuck weechs besijden den mont van tgeschut stont. Dese stadt van Geertruydenberch is een soe stercken vasten stadt als in dese landen is, waeromme men van onse sijde selffs verwondert was wat heml. tot sulcken schielijcken schrick mochte beweecht hebben, ten waer tgebreck van pulver, de doot van haer Gouverneur ende bovendien meest t'eminent pericule, dat haer mette gaelderie achter thoff was genaeckende, omdat daer soe veel bresche geschooten was, dat men over de gaelderie sonder climmen in de stadt soude hebben mogen loopen, immers dat de geenen die op deselve gaelderie gestaen hadden, soe hooch met haer voeten souden gestaen hebben als die van binnen om de bresche te bewaeren. Hierbij gevoucht de desperatie van haer ontset als sijl. alle dien selffs seyden, ende dat sijl. den moet al verlooren hadden van dien dach aen dat den Graeff van Mansfelt van Osterhout naer de Langestraete vertooch, omdat sij wel bemerckten, dat hij heml. vande Langestraete niet en soude konnen secoureren, dewijle hij sulcx vande sijde van Osterhout (twelcke den rechten wech was) niet en hadde konnen doen. Aengaende de eetwaeren hadden sij noch middel om lange te houden. In dese belegeringe sijn in alles van ons volck wel doot gebleven drie hondert mannen ende noch wel 400 gequetst, twelck ons leger niet weynich en verswackte, omdat alle de compagnien door de giericheyt vande Capiteynen soe seer swack waeren dat de 66 compagnien voetknechten vande regementen van Graeff Philps, Brederode, Loockeren, Balfour, NoortholIant, Vuytrecht ende Zeelant van eersten aen niet veel stercker en waeren geweest dan ontrent 6000 mannen, die de Staeten wel tegen 9000 mosten betaelen. Boven desen waerender in tleger 650 Engelschen ende 600 Vriesen, 700 ruyteren ende 1200 bootsgesellen ende andere officiers ende dienaers in slants dienste sijnde. In dese belegeringe sijn in alles geschooten op de stadt ontrent 4000 scheuten met geschut ende tegen den viant van buyten ontrent 300 scheuten. In deser vougen quam met gewelt weder in handen vande Staeten dese stadt, die heur eerst over de 300000 gulden gecost [2], naederhant vande garnisoenen daerinne sijnde vercoft ende schandelijcken aenden viant verraeden was, ende om gereet gelt overgelevert, hoewel de Staeten

[1] Terugloopen.

[2] Dit wert genomen mette bagagie bij heml. in ende naer de mutinatie getrocken ende ontfangen.

in dese belegeringe geen cleyne maer seer excessive extraordinaris costen gedaen ende soe men seyt het groen ende drooch geemployeert hadden, in sulcker vougen dattet een vande heerlijckxste belegeringen is geweest die in 100 jaeren gesien ofte gehoort is, daeromme de eere oick van dien te grooter is ende de schande vanden viant te meerder, die niet alleen dese stadt bij hem te vooren met gelt gecoft voor sijn oogen heeft sien reduceren in den macht vande Staeten, maer oick laeten voorbijgaen soe schoene occasie om yet anders geduyrende dese belegeringe aen te grijpen. Dit alles dat soe wonderlijck schijnt in onse oogen is vanden Heere der Heeren gewrocht, die daeromme sij eere, prijs ende danckbaerheyt in alle eeuwen. Desen dach dede men opnemen seeckere twee springers geleyt recht voor Vuylendonck op tvelt, daer de timmerluyden wat onvoorsichtich mede toegaende, ginck den eenen los ende smeet twee timmerluyden aen stucken in de locht. Desen dach op den avont quaemen in tleger den Heere van Brederode ende die van Rotterdam ende Dordrecht om de stadt te besien ende noch wel 2000 mannen ende vrouwen ende kinderen van alle canten vuyt Hollant om de stadt te besien, wesende alles met sulcke groote blijschap gedreven, dattet scheen dat se naer de heerlijcxste kermisse van tlant gingen, alse gingen sien dese geruineerde stadt ende tgeweldich leger ende begraevinge rontsomme, welcke begraevinge seecker seer wel haer besiens waerdich was, omdat se soe heerlijck was datter bijnaest niet aen en ontbraeck. Desen daeh quam tvoors. groote convoy van Antwerpen logeren tot Alfen.

Den xxvj[en] Junij regende het des morgens vrouch een seer groote vlaege ende oick des achternoens ende werden in de stadt (als sijnde plaetse van tdelict) gehangen de drie vercoopers vande stadt voors. ten exempele van anderen. Den Graeve van Mansfelt nu seecker sijnde dat de stadt over was, maeckte alle gereetschap om te vertrecken ende dede sijn carriage mettet geschut wech brengen tot Capelle toe, laetende alleen eenich voetvolck tot Wasbeeck om de retraicte te doen, daer onse wacht vast tegen schermutseerde ende eyntelijck gewaer werdende dat den viant meest wech was, lieten sulcx Sijn Ex[tie] ende den Graeve van Hohenloe weeten, die met ruyteren ende knechten daerop vuyt quaemen, maer eer sij aenquaemen begonsten de achterste vanden viant mede te vertrecken ende staecken voor voets alle de huysen van Wasbeeck in den brant, om tvervolch vande onsen te beter te beletten, maer ons volck door den brant rijdende ende marcherende volchden den viant totte eerste brugge van Capelle toe, sonder heml. aen eenige schermutsinge weder te

konnen brengen ende commende Sijn Ex^tie ende de Heer Vere wat onvoorsichtich met weynich volckx totte tweede brugge, schoot den viant met 2 veltstucken daernaer, die daeromme niet voorder commen en conden, maer mosten op den avont sonder yet vuyt te rechten weder afftrecken ende brack den viant de brugge achter hem aff ende bleeff met een deel van sijn volck tot Capelle logeren ende had de reste laeten trecken, te weeten de avantgarde naer Loen op tSant, daer des avonts quam tconvoy van Antwerpen voors. Oock de soldaeten die vuyte stadt gecommen waeren hadden des nachts gelogeert tot Dongen ende verstaen hebbende dat den Marquys van Warenbon mettet convoy weder tot Loen gecommen was, trocken oick daerwaerts ende naemen daertoe de waegenen mede. Voorts was het in tleger stille, daer de luyden in groote meenichte quaemen om de stadt ende tleger te sien, elcx mette beste clederen aen, alsoff het kermisse waere. Desen dach en begonst men noch egeen wercken aff te werpen nochte oick de grachten te oepenen tot groote costen van tlant, dien elcken dach van tleger veel cost, sonder dat nochtans hiertoe eenige merckelijcke redene diende. Men accordeerde niettemin mette geenen die de gaelderien aengenoemen hadden elcx voor de somme van 900 gulden ende nu niet volmaeckt en waeren, waeromme men heml. voor elcx gaff 850 gulden.

Den xxvij^en Junij regende het seer ende nam den viant mette reste van sijn volck den pas naer Waelwijck ende Baertwijck, waeromme Sijn Ex^tie vresende voor Hoesden naer deselve stadt sont Langvelt, Berendrecht ende Keerweer met heure vendelen ende naer Woudrichem ende Werckendam de vendelen van Bovetis ende Haveskercken. Des morgens dede Sijn Ex^tie in de stadt predicken ende adt des middachs aldaer. Op den achternoen om tlant van costen te ontheffen dede men seer veel cagerschuyten [1] affdancken ende oick cleyne schuyten, die men om beter wacht te mogen houden hadde moeten hebben ende quam den viant des avonts met sijn convoy ende alle sijn volck logeren tot Waelwijck ende Baertwijck voors.

Den xxviij^en Junij was het schoen weder ende veranderde Sijn Ex^tie binnen de stadt de wet ende om op alle voorvallende saecken te beter te letten ende te mogen secoureren het fort van Creveceur soot noot waere, dede men het geschut schoen maecken, om tselve metten eersten reede te hebben ende te mogen daerwaerts senden. Noch begonst men de wallen vande stadt wat te effenen ende de poorte ende brugge te maecken, werden mede naer Bergen op den Zoem gesonden de compagnie knechten

[1] Kagerschuiten, ook wel kaghen genoemd, langwerpige, open zeilscheepjes.

van Hopman Vaillant, ende weder naer tlant vander Toolen den Colonnel Piron mette 100 musquettiers, daermede hij, La Coorde ende Maximiliaen gecommen waeren, begonsten noch seer veel oirlochscheepen die voor de stadt op de wacht gelegen hadden te vertrecken naer Zeelant ende Hollant. Men begonst oick tgeschut in Raemsdonck aff ende tscheepe te brengen ende voorts alle gereetschap te maecken om metten eersten tleger te mogen breecken. Op den avont quaemen in de stadt de Princesse Wed^e^ van Orangien met haer soen Hendrick Frederick ende den Advocaet Oldenbernevelt, bij dewelcke Sijn Ex^tie^ in de stadt ginck eeten, ende men creech tijding dat den viant naer Oosterwijck getoogen was ende daer met sijn leger logeren soude ende dat hij sijn geschut alles naer sHartogenbosch dede brengen.

Den xxix^en^ Junij werde noch meer gearbeyt om tgeschut ende admunitie van oirloge tscheepe te brengen ende werde geresolveert dat men 26 stucken, te weeten 8 heele, 12 halve canons ende 6 veltstucken met haer toebehoiren gereet soude houden om te mogen in der haest brengen daert noot wesen soude ende dat men de reste weder naer Dordrecht in t'magasijn soude seynden, ende werde dienvolgende voort tscheepe gedaen meest al het geschut, soe vuytet quartier van Sijn Ex^tie^ als Raemsdonck. Op den achternoen werde tflot vuyte Donge wech gehaelt ende naer Geertruydenberch gebracht, om aldaer gebroocken te werden. Ende tot desen daege toe, tot groote coste vande landen gedilayeert sijnde t'affbreecken vande wercken, heeft men nu mede in de stadt aenbesteedt de opneeminge vande gaelderie, t'reynigen vande grachten ende het opmaecken vande ravelijnen mettet vergrooten ende aenbouwen van dien, want men die aende stadt vast ende daeraff bolwercken maecken wilde, wel verstaende dat men beoosten den Stelhoffsen dijck tegen de diepe Donge aen van nieus liet maecken een halff bolwerck om op twaeter ende langes den dijck te flanqueren ende dat men t'ravelijn bewesten den dijck leggende bet op den houck vande stadt noordewaerts aen dede trecken, mitsgaeders oick t'ravelijn aenden Medeschen dijck naer twaeter toe wat omtrecken om de heele noortsijde vande stadt mede te beschieten ende soe te saemen beter op malcanderen te mogen flanqueren. Oick trock desen dach weder vuyt de stadt de compagnie vande guarde ende quaemen daerinne de compagnien vande Hopluyden Gijselaer ende Cobbe ende werde geordonneert dat den oversten Duvenvoorde in de stadt vuyten naeme vanden jongen Graeff Hendrick van Nassau (dien dselve bij testament van sijn vaeder gemaeckt was) soude commanderen als gouverneur ende dien volgende sijn compagnie mette andere twee daer in garnisoen blijven om t'allen tijden over de

garnisoenen beter gesach te hebben, beneffens soe werde dit onder de hant alsoe doorsteecken om den Graeve van Hohenloe ende Laurens Plouch, die t'anderen tijden de stadt qualijcken geregeert hadden met eenige apparente schijn daervuyt te houden ende dat sij geen reden van miscontentement en souden hebben, dewijle men daertoe nam de Lieutenant vanden geenen die de stadt in eygendom toequam, wesende Graeff Hendrick, oick omdat men sach wat moeyte den Graeff van Hohenloe maeckte om metter tijt tgesach binnen Bredae te krijgen, daeromme men te meer vreesde hem ofte yemant vande sijnen in de goederen van Nassau eenige gouvernementen ofte bevelen te geven. Voorts werde geordonneert dat tSchots regement op den avont naer de Bommelerwaert verreysen soude, dan begonnen hebbende te marcheren werden gecontremandeert. Sijn Ex^tie ende de Princesse aeten des middaechs in tleger, gingen op den achternoen besoucken den Graeve van Hohenloe, die de koortse gekregen hadde ende quaemen daernaer weder in tleger eeten ende gingen daernaer alles in de stadt slaepen.

Den lesten Junij vertrocken vuytet leger de vaenen ruyteren van Graeff Philps van Nassau, den Prince van Espinoy, Potlis, du Bois ende Huchtenbrouck naer Hoesden toe, om van daer met te nemen de vaenen van Louys Laurens ende Donck ende daermede in de Bommelerweert te rucken ende te beletten dat den viant daerinne niet en quaem, met belofte dat men hem tSchots regement terstont soude naer senden, twelcke oick geschiede ende werde tscheepe gedaen ende hem naer gesonden, alles op tvermoeden dat men hadde, dat den viant thooft daer heenen mochte hebben, maer op den avont creech men eerst vaste tijdinge dat den viant tot Bochoven gecommen was om Creveceur te belegeren, welcke plaetse ingevalle hij over 6 weecken belegert hadde ende getracht voorts te passeren in de Bommeler ende Tielerwaert, soe hadde hij mogelijck de middel gehadt om theele beleg van Geertruydenberch te diverteren, dan is door gehenckenisse Godes daerinne verblint geweest. Nu omdat den viant tselve wil tenteren werde bevel gegeven t'meeste deel van tleger op morgen vrouch op te trecken ende heur naer de Bommelerwaert te spoeijen. Middelertijt dede de Hopman Spronck tot Creveceur in garnisoen leggende de schantse dapper versterckèn ende fortifieren ende tegen over dien in de Bommelerweert opwerpen een tranchee op den oever van twaeter om daerdoor ons volck derwaerts commende defensie te geven ende deed voorts alle saecken aenstellen om den viant te wederstaen.

VANDEN TOCHT NAER DE BOMMELERWEERT.

Den eersten Julij quaemen de voors. 7 vaenen ruyteren inde Bommelerweert ende logeerden tot Heel ende Amelroye. Ten selven daege trock den viant van Bochoven op naer Engelen ende sloech daer leger ende dede een deel van sijn volck logeren aende steenhovens een stuck weechs buyten Engelen naer de schantse, die daer terstont begonsten te schantsen ende haer te verseeckeren. Noch vertrock den Graeve van Hohenloe vrouch vuytet leger mette resterende ruyteren naer Hoesden, hem doende aenden Elshout over twaeter setten om soe verseeckert over te commen. Item gingen van Geertruydenberch tscheep de regementen van Zeelant, Graeff Philps, Vuytrecht ende de Engelschen om naer de Bommelerwaert te seylen, dan overmits het desen dach een seer groote storm wayde ende seer quaet weder was en consten se niet wech commen, maer mosten voor de stadt blijven, daer mede mosten blijven tscheep de vier vendelen Vriesen die wederom naer Vrieslant gaen souden ende niet tegenstaende al haer volck in garnisoen lach ende hadden se niet alleen niet meer volcx willen senden, maer noch desen weder te rugge ontbooden. Sijn Ex^{tie} alle ding ten vuytersten verhaestende ende willende beletten de comptste vanden viant in de Bommelerweert, is desen dach niettegenstaende den storm met een schip voorts gevaeren door de kille naer Gornichem ende tijdelijck daer gecommen. In de quartieren voor Geertruydenberch bleven in tquartier van Sijn Ex^{tie} de resterende vendelen van het Noorthollants regement om tselve te bewaeren, totdat de pallisade opgebroocken ende alle de amunitie van oirloge tscheep gedaen soude wesen ende in Raemsdonck bleven te selven fynen de regementen van Brederode ende Loockeren mette vendelen van Barnevelt, Steenhuysen ende Appel, over den welcken alles Loockeren commandeerde ende hadde last, als het alles in heur quartier soude affgebroocken sijn dan mede in tquartier van Sijn Ex^{tie} te trecken. Noch trock in de schantse aenden Stelhoffsen dijck de compagnie van Rijswijck, omdat Vernier mettet regement van Graeff Philps vertoogen was. Desen dach werde een goet deel vande amunitie van oirloge tscheepe gedaen.

Den ij^{en} Julij hebbende den viant vrouch geplant buyten Engelen twee stucken geschuts, begonst daermede te schieten naer Creveceur ende schoot veel scheuten sonder prouffijt, daertegen die vande schantse weder altemet schooten. Oick quaemen vrouch tot Hedel de thien vendelen Schotten, daeraff een deel over de Maese scheepte ende gingen logeren op tlant benoortoosten de Diese ende begonsten aldaer te retrancheren, meynende dat

den viant aencommen soude, die tselve niet en dorste doen, soe omdat hij verwondert was ons volck daer te sien retrancheren, als oick om dattet hem niet wel mogelijck en was over het platte lant approche te doen, overmits het meest onder waeter stont door de opsteygeringe vande Diese (want die van Creveceur vresende de compste vanden viant ten tijde hij naer Geertruydenberge quam, hadden een damme in de Diese geslaegen recht voor de schantse, om alsoe het platte lant te verdrencken), waerdoor oick belet werde dat hij desen nacht volgende sijn meyninge sijn geschut niet en conde dicht onder tfort brengen. Eyntelijck quam Sijn Ex^tie in de schantse mede brengende 2 stucken vuyt Gornichem ende een vuyt Hoesden, die des nachts in de schantse geplant werden om op den viant te schieten. Ende om te beter den viant sijn voornemen te beletten, voeren van Geertruydenberch aff dvoors. drie regementen mette Engelschen, maer mosten seylen beneden bij Dordrecht omme naer Gornichem. Noch voeren de vier Vriese vendelen weder naer Vrieslant, die men aldaer van doene hadde omdat den viant Coevoerden hoe langer hoe meer benaude vuyte huyse van Gramsberge, ter Clooster ende Ruynen. Noch voer de Princesse met haer soen ende de Jonckvrouwen ende den Advocaet Barnevelt weder naer den Haege ende werde seer verhaest het opnemen vande pallisade ende tscheepen vande amunitie van oirloge.

Den iij^en Julij vrouch begonst Sijn Ex^tie vuyt Creveceur mette drie stucken te schieten in tleger vanden viant tot Engelen ende aende steenhovens, daermede hij seer groote schaede onder heml. dede ende den viant in sulcke vrese bracht, dat sij niet en wisten hoe sij schielijcken genouch wech commen souden ende trocken naer Vlijmen, daer sij doen haer leger begreepen, laetende op tvelt leggen eenige doode menschen ende peerden met tgeschut geschooten ende scheen de vrese soe groot te wesen, dat indien men 18 ofte 20 stucken gehadt hadde, den viant wel, verlaetende tenten ende bagagie, soude verloopen hebben, dan en const tgeschut aldaer soe haest niet gebracht werden, overmits eerst desen dach van Geertruydenberch affvoeren de ponten daerinne waeren de 8 heele ende 12 halve canons mette 6 veltstucken die tot Dort toe quaemen. Desen dach werde vuyt Raemsdonck meest opgenomen alle de pallisaden ende met t'andere houtwerck ende amunitie van oirloge tscheep gedaen ende quaemen op den avont de 16 vendelen, in Raemsdonck gebleven, logeren in tquartier van Sijn Ex^tie om daer te blijven tot dat de grachten vande stadt geoopent ende vuyt tselve quartier alle de pallisade mette amunitie van oirloge wech soude sijn, daeraen men vast dapper arbeyde.

Den iiij[en] Julij quaemen de voors. regementen van Zeelant, Vuytrecht ende Graeff Philps mette Engelschen in de Bommelerwaert, daeraff de Utrechtsche logeren tot Driel met 2 vaenen ruyteren, tregement van Graeff Philps tot Amelroy ende de resterende ruyteren aldaer ende tot Wel, die van Zeelant mette Engelschen bleven tot Hedel logeren bij de Schotten, daer oick op thuis lach Sijn Ex[tie] ende in tdorp den Graeve van Hohenloe. Den viant hielt hem tot Vliemen gansch stille. Voor Geertruidenberch ginck men mettet oepenen vande grachten ende opnemen vande pallisaden ende tscheepen vande amunitie seer voort, werde mede opgenomen de scheepbrugge ende gereet gemaeckt om naer de Bommelerwaert gebracht te mogen werden. Desen dach quaemen de ponten mette voors. 26 stucken tot nabij Gornichem.

Den v[en] Julij bleeff den viant te Vliemen stille leggen ende Sijn Ex[tie] tot Hedel ende in de Weert. Voor den Berch werde een groot deel van tgoet gescheept ende naer Dordrecht gesonden ende gelast aldaer te blijven ende te wachten op naerder bevel, werde niettemin verscheyden compaignien in garnisoen gesonden, als Liere tot Sevenbergen, Vernier tot Bredae, Boucholt tot Nieumegen, Barnevelt op de Voorne, Hoboocken naer Bergen op den Zoem ende eenige anderen. Noch werden gesonden de vaenen ruyteren van Espinoy, Potlis, Barchon, Baelen, du Bois ende Parcker naer Overijssel om met tVriesche volck een goet convoy in Coevoerden te doen, ende onder tbeleet van Graeff Willem van Nassau, te sien wat voordeel sij aldaer op den viant souden konnen becommen, werde oick de compagnie van Damman naer sGraevenweert in garnisoen gesonden.

Den vj[en] Julij bleeff den viant tot Vliemen ende ons volck in de Bommelerweert stille, sonder dat men vernemen conde wat des viants voornemen was, dan dat men wel vermoede dat sijn intentie alleen was eenich garnisoen binnen sHartogenbosch te brengen, daertoe hij met brieven ende andere perswasien seer arbeyde. Middelertijt trock Sijn Ex[tie] tot Hoesden doch quam des avonts weder in tleger ende ginck men voor den Berch mettet oepenen vande grachten ende affwerpen vande quartieren seer voort.

Den vij[en] Julij quaemen in tleger voor Crevecuer dvoors. 26 stucken geschuts ende terstont daernaer oick de scheepbrugge, daer, overmits den viant hem tot Vliemen stille hielt, tgeschut in de ponten ende de scheepbrugge stille bleeff leggen. Desen dach was het seer schoen weder ende werde tvoordere geschut van Geertruydenberge aff gebracht naer Dordrecht ende weder in t'magazijn gestelt. Ontrent dese tijt begonsten de Heeren Staeten Generael eerst weder te vergaederen, bij dewelcken Gijlpin (ge-

weest Secretaris vanden Raede van Staete van wegen de Coninginne van Engelant) werde geadmitteert tot Raedt in tselve collegie van wegen haere Ma[t] ende van wegen die van Utrecht (die nu lange tijt niemant in tcollegie gehadt hadden) daerinne oick gestelt Aelbrecht Foeck, daermede tcollegie wat versterckt werde.

Den viij[en] Julij was het schoen weder ende hielt de viant hem seer stille. Vuyt ons leger werden noch in garnisoen gesonden eenige vendelen knechten als Lucas Hedding naer Steenwijck ende Schinckel (die de compagnie van Aert Hessels heeft) naer Doesborch. Op den achternoen quam binnen den Bosch den Graeve van Mansfelt, dien die vande stadt 3 eerschooten deden. Men vermoede dat hij daer binnen tooch om hemluyden te induceren dat sij garnisoen innemen soude. Op den avont begonst men de scheepbrugge over de Maese te slaen besuytwesten de schantse van Creveceur, lang ontrent 840 roevoeten ende leggende op 35 aecken ende schuyten. Oick vertrock vuyten leger naer den Haege Johan Pauli om bij den Staeten Generael geeedt te werden om van wegen die van Holland te sitten in den Raede van Staete in de plaetse van M[r] Sebastiaen van Loosen die daer vuyt ginck.

Den ix[en] Julij werde volmaeckt de voors. scheepbrugge, dan overmits men die noch niet en wilde gebruycken, werde aen elck eynde van dien een gat van ontrent 4 roeden oepengelaeten. Op den achternoen begonstet seer te regenen ende quaemen vuytet leger vanden viant 3 tambourijns, om verscheyden gevangenen, die wel tot 60 toe in ons leger saeten, daeraff eenigen bij wisselinge tegen de onsen gelost werden. Desen dach waeren binnen den Bosch wel 500 mannen vanden viant over de borgerie gebilgetteert om te refraischeren ende bovendien waerender noch wel 1000 met haer sijdgeweer in de stadt gecommen, twelcke de borgeren gewaer werdende, brachten door haer burgemeesteren te wege bij den Graeve van Mansfelt dat haer op lijffstraffe gelast werde vuyt te gaen, ende sijn dien volgende gedwongen geweest weder vuyt te gaen, die anders haer mogelijck meester vande stadt souden gemaeckt hebben.

Den x[en] Julij regende het seer ende hielt den viant hem tot Vliemen ende in den Bosch noch stille, daerover Sijn Ex[tie] naer den Staeten Generael sont Renier Cant met brieven van credentie, om bij deselve te wege te brengen dat Sijn Ex[tie] eenige andere plaetse soude mogen aentasten, ende soe den viant selffs te diverteren ofte naer Overijssel te gaen, soe den viant daer heene mochte commen te vertrecken ofte noch eens een inval in tlant van Waes te doen. Noch vertrock vuyt ons leger naer Hol-

lant den Almirael Duvenvoorde ende gaff Sijn Ex^tie verloff aende 400 Engelschen vuyt Oosteynde ende Vlissingen gecommen om op morgen weder naer haer garnisoen te vertrecken. Desen dach tooch la Motta met 4 vaenen ruyteren vuyt des viants leger naer de Graeve toe ende quam des volgenden daechs wederomme, daerdoor men vermoede dat den viant wel met sijn heele leger daerwaerts gaen mochte. Noch werden in tleger ontbooden alle de compagnien knechten, die noch voor Geertruydenberge laegen, omdat men verstont dat de grachten vande stadt al meest weder geoepent waeren ende een swaere pallisade geslaegen buyten op de contrescharpe naer t'ravelijn aenden Stelhoffsen dijck, daer men de gaelderie liet leggen om tbolwerck daerover te maecken, doch werde gelast dat de compagnie van Rijswijck in de schantse aenden Stelhoffsen dijck soude blijven ter tijt toe dat alle de bolwercken opgemaeckt souden sijn.

Den xj^en Julij wayde het een verlegen storm, dan was drooch weder ende werden de 400 Engelschen voors. gescheept ende weder naer Vlissingen ende Oosteynde gesonden ende de scheepbrugge die beneden de schantse gelegen hadde opgebracht tot ontrent 150 passen boven de Diese, die beoosten de schantse in de Maese loopt ende werde aende sijde vanden Bommelerweert vastgemaeckt, blijvende over de andere sijde een gat van ontrent 4 roeden als boven.

Den xij^en Julij vrouch begonst den viant met sijn heele leger te vertrecken naer Gestel, doende sijn geschut ende waegens met eenich volck door de stadt vanden Bosch brengen om haestelijcker de revieren te passeren, dan overmits die vande stadt de meenichte van tvolck niet dan bij partijen en wilden doorlaeten, heeft hij die naer Gestel ende Berlicum doen trecken, daer se de bruggen gereet vonden, passeerden ende meest desen nacht logeerden. Ende hiermede eynde het gedreychde beleg van Creveceur, sijnde een cleyne schantse gelegen op de westhouck vande Diese, daer se in de Maese loopt, welcke schantse niet grooter als ontrent 850 voeten in t'ront sijnde, seeckerlijck tegen gewelt niet houbaer en soude geweest hebben, hadde den viant die met gewelt aengetast, twelcke hij door de groote confusie vande sijnen ende door het schielijck commen van ons volck in de Bommelerwaert, gelaeten heeft, moetende nu door thooge waeter ende den grooten regen, die meest alle de wegen bedorven hadde met schande daeraff scheyden, wesende al te groote smette voor een Coninckljick leger, eerst een goede stadt niet te hebben konnen ontsetten ende daernaer een cleyne molshoop niet te hebben konnen krijgen, jae niet derven aentasten. Des avonts werden eenige peerden naer den

viant gesonden om te weeten waer se thooft heenen hadden, dwelcke haer gevolcht hebben tot ontrent Gestel ende aldaer 2 peerden gekregen, daermede sij wederomme gecommen sijn. Desen dach ende oick nacht regende het altemet eens.

Den xiij[en] Julij was het schoen weder ende omdat den viant desen dach voort marcheerde naer Oss ende tlant van Ravesteyn, werde Graeff Philps van Nassau met sijn vaen ruyteren gesonden naer Nieumegen om alle inconvenienten aldaer te voorcommen ende tijdelijck Sijn Ex[tie] te adverteren, soe den viant thooft daerwaerts mochte hebben. Hiertegen quam weder in tleger de vaen ruyteren vanden Heere Robert Sidney, die vuyt Bredae quam. Op den avont quaemen in tleger de heeren Leoninus ende Teeling vuyten Raede van Staete, om met Sijn Ex[tie] vande gelegentheyt van tleger te verhandelen ende te voorderen dat een deel van tleger mocht geschickt werden naer tlant van Waes om de contributien over lange gemaeckt ende tot noch toe onbetaelt gebleven, d'een metten anderen te executeren ofte tlant voors. aff te branden. Den viant ginck desen nacht logeren met sijn leger tot Oss. Desen dach hadde Graeff Willem van Nassau alle sijn leger, wesende stijff 3000 man te voet ende 8 vaenen ruyteren met 6 stucken geschuts tot Meppel bij malcanderen om Coevoerden te gaen victailleren ende eensamentlijck de huysen bij den viant innegenomen weder aff te nemen ende op s'anderen daechs te marcheren, dan omdat den viant daer sterck was most hijt langer vuytstellen.

Den xiiij[en] Julij quam in tleger den Heere van Loockeren met 16 vendelen voetknechten, die tot noch toe voor Geertruydenberch gelegen hadden, daeraff de 6 vendelen van t'Noorthollants regement gingen logeren tot Rossum ende de 6 vendelen van Loockeren tot Wel ende de 4 van Brederode tot Amelroy ende de huysen die naer Hoesden nederwaerts staen. Desen dach trocken van des viants leger weder aff de Loureinoisen met tregement van Graeff Carel van Mansfelt ende eenige peerden, die ten deele den xxvj[en] Junij tot Loen bij heml. gecommen waeren ende naemen den pas naer Boxtel, daer sij des avonts logeerden om voorts naer Antwerpen te vertrecken, tsij om tlant van binnen te bewaeren ofte om op de frontieren van Vranckrijck te gaen. De reste van haer leger quam logeren tot Herpen in tlant van Ravesteyn. Desen dach crijgen eenige soldaeten vuyt Hoesden ende Creveceur gescheyden ende des viants leger vervolcht hebbende gevangen 14 soldaeten vanden viant niet wijt van tleger, daeraff sij de vier seer gequetst sijnde lieten loopen ende hielden de thiene ende brachten die gevangen in tleger. Ontrent dese tijt quam

Johan Pauli in den Raede van Staete in de plaetse van Loosen voornt.

Den xv^en Julij vrouch vertrock den Graeve van Hohenloe naer Delft om aldaer hem met gemack te laeten cureren ende quaemen daer naer in tleger de voors. thien gevangenen, die seggen dat tvolck op gisteren naer Boxtel getoogen op de frontieren gaen souden, dat mede op huyden vuyt haer leger naer Vrieslant souden gaen 7 vaenen ruyteren mettet regement van Don Philippe de Robeles ende de compagnien van tregement van Verdougo, dat oick den Graeve van Mansfelt mette benden van ordonnantie ende de oude garnisoenen weder vertrecken soude naer Bruessel, dat de Spangjaerts binnen de Graeve in garnisoen leggen souden ende de reste van haer leger ontrent de Graeve blijven, ende tegen over de stadt op t'rijck [1] een schantse slaen. Desen dach kregen eenige ruyteren vuyt Bredae ende Hoesden noch gevangen 8 soldaeten vanden viant ende 2 lackayen, den eenen vanden Graeve van Mansfelt selffs ende den anderen van een Italiaen, ende seyden dat desen dach noch niemant vuytet leger gescheyden was, doch dat men veel van tvertreck vanden Graeve van Mansfelt naer Bruessel mette benden van ordonnantie ende de oude garnisoenen sprack, om sijn commissie (soe men seyde) overtegeven aenden Aertshartoge Ernest van Ostenrijck, die commen ende Gouverneur Generael wesen soude, dat men oick seer sprack van tseynden van eenich volck naer Vrieslant. Desen dach vertrock tvoors. volck van Boxtel naer Antwerpen.

Den xvj^en Julij vertrock vuyt ons leger de compagnie ruyteren van Pouli naer Bergen op den Zoem om aldaer in garnisoen te wesen ende sijn compagnie te verstercken, ende men liet de voors. 2 lackayen wederomme vrijgaen naer tleger vanden viant toe. Noch quaemen in ons leger 2 tambourijns vanden viant om eenige gevangenen, daeraff men eenigen los liet. Desen dach vertrock den Graeve van Mansfelt vuytet leger te Herpen, nemende den hoogen wech naer Maestricht toe, geconvoyeert bij de benden van ordonnantie ende meest alle de andere ruyteren ende oude garnisoenen, twelcke Sijn Ex^tie bij een trompetter vuyt Nieumegen geadverteert werde. Des nachts dede Sijn Ex^tie eenige jachten over den dam vande Diese trecken ende daermede roeijen naer den Bosch toe, die onbesien quaemen tot aen de hameye vande stadt ende en vonden niemant buyten de stadt als sij gemeynt hadden. Desen dach begonst Graeff Willem alle apparate te maecken omme voorbij thuys te Ruynen Coevoerden te victailgeren ende eensamentlijck thuys inne te nemen, doende den wech daertoe

[1] Het Rijk van Nijmegen.

van Meppel aff door t'marasche maecken ende twee stucken daerop stellen om voorts te brengen, ende dede ontrent 60 peerden van verscheyden compagnien naer Ruynen rijden om den wech aff te sien, daer den viant bij embuscade op chergeerde ende creech wel 25 ruyteren van dien gevangen, daerdoor men te meer gewaer werde dattet daerover quaelijcken soude konnen vallen.

Den xvij^{en} Julij vertrocken vuytet leger de Colonnellen Groenevelt ende Loockeren alleen voor haer persoen, oick vertrock de compagnie van Aert van Brienen naer Nieumegen in garnisoen ende resolveerde Sijn Ex^{tie} (omdat men verstont dattet volck van Graeff Carel van Mansfelt in Artois gemutineert waeren) een tocht in Vlaenderen te doen door tlant van Waes met een deel van sijn leger, te weeten met 10 vendelen Schotten, 5 Seeusche ende 6 van Loockeren ende 4 van Brederode, daer bij haer vervougen souden de compagnien ruyteren van Bredae ende Bergen op den Zoem met Louys Laurens ende eenige Zeeusche vendelen te voet onder tbeleyt vanden Graeve van Solms om te executeren de contributien van tselve lant over lange gemaeckt ende voorts aen te doen betaelen, tot welcken eynde men tvolck op overmorgen tscheep daerwaerts soude seynden ende soude Sijn Ex^{tie} middelertijt in den Haege gaen om mette Heeren Staeten Generael naerder resolutie te nemen op tgeene men voorts metten leger soude mogen aengrijpen ende daertoe op morgen vertrecken, met welcke resolutie Teelinck naer den Haege tooch. Voorts soude men in de Bommelerweert laeten de 9 Stichtse vendelen, 6 van Noortholllant, 4 van Graeff Philps ende de 2 Engelsche vendelen van Morgan ende Wray mette ruyteren vanden Graeve van Hohenloe, Donck, Huchtenbrouck, Vere ende Sidney, om den viant te amuseren, ende omdat noch beter te doen, sal men op morgen de brugge opnemen ende de ponten ende geschut naer de Voorne doen gaen met meest alle de scheepen, waertoe men vast alle preparatie dede, doende de ponten met geschut van beneden boven de brugge leggen voor alle scheepen, om naer gewoente voor opgepaert [1] ofte getrocken te werden. Desen dach tooch den viant, die noch tot Herpen lach, sijn leger heel dicht in malcanderen, logerende soe beslooten als hij const, om te beter het verloopen van haer volck te beletten ende hem te verseeckeren tegen alle aencomptste vande onsen ende alsoe naer bescheyt van Bruessel te verwachten. Desen dach was het seer heet weder.

[1] Met paarden getrokken.

Den xviij^{en} Julij was het seer heet weder ende maeckte Sijn Ex^{tie} alle preparatie om naer den Haege te gaen, doende sijn bagagie tscheepe doen ende wech voeren, ende op den naernoen ginck selffs in een jachte ende voer aff naer Gornichem, daernaer begonst men de brugge te breecken ende optenemen ende gereetschap te maecken om die mede wech te brengen. Oick vertrock de vaen ruyteren van Louys Laurens naer Bergen op den Soem, om mette andere ruyteren aldaer tscheepe te gaen. Op den avont vertrocken de regementen van Zeelant, Brederode ende Loockeren voors. naer Louvesteyn, om daer tscheepe te gaen ende voorts aff te vaeren. Om tijt te winnen ende om tlant van costen te ontheffen, werden desen avont affgedanckt alle de waegens van tleger tot op 6 naer, die tot Heel bleven. Desen dach hiel den viant hem tot Herpen noch stille wachtende bescheyt, doch op den avont (tsij dat sij bescheyt hadden ofte versocht waeren bij die van sHartoegenbosch) vertrock Monsr de la Motte met 15 vendelen knechten naer den Bosch toe ende marcheerden daermede den heelen nacht ende hadde alle tgeschut van tleger binnen den Graeve doen brengen, laetende alleen 3 cleyne veltstucken tot Herpen, vuyt welck leger seer veel Duytsen verliepen, nemende den pas naer Gennep om naer huys te gaen. Graeff Willem alle sijn gereetschap gemaeckt hebbende om voorbij Ruynen naer Coevoerden te gaen, soe men meynde, dede, recht soe men beginnen soude te marcheren alle de ruyteren te rugge gaen naer Swol, daer alle de waegens al gelaeden noch waeren (hoe wel men die seyde op den wech niet wijt van Meppel te wesen) ende daermede desen nacht in der ijl rijden naer Coevoerden, blijvende met sijn voetvolck tot Meppel ende beveelende den Heere van Potlis ende den Drost van Zallant het convoy in der haest te doen, die tselve oick sulcx desen nacht deden, dat sij des morgens vrouch met alle het convoy voor Coevoerden onverhindert quaemen.

Den xix^{en} Julij des morgens quam la Motte voors. met tvoors. volck logeren tot Ortten ende begonnen aldaer te schantsen, vuyt vreese dat ons volck aldaer een schantse souden maecken, welcke vrese hem quam omdat ons volck den xvj^{en} des nachts met eenige jachten daer geweest hadden, waeromme men vermoede dat die vande stadt den viant aldaer ontbooden hadden ofte omdat sij van meyninge waeren ende begonnen beoosten de Orttense poorte een bolwerck met een catte te maecken ende dat daeromme de stadt aldaer soude moeten openleggen tot bewaernisse vande welcken sij hem aldaer begeerden. Doch la Motte verstont het heel anders ende meynde aldaer een schantse te maecken ende voor den Coning te houden.

Hiermede geswackt sijnde die tot Herpen laegen, begonsten haer noch dichter in den anderen te trecken ende heel nau te logeren, vresende eens opgelicht te werden, omdat sij niet dan 300 ruyteren bij haer en hadden ende haer volck dapper van daege te daege verliep. Desen dach dede men alle de ponten met geschut ende de scheepen met bootsgesellen ende een goet deel vande amunitiescheepen van ons leger optrecken naer Driel. Oick vertrocken heel vrouch de 10 vendelen Schotten naer Louvesteyn om tot Gornichem gescheept te werden, alwaer ten selven daege oick gescheept werden dvoors. regementen van Zeelant, Loockeren ende Brederode ende naerdat heml. amunitie ende vivres voor 4 daegen gelevert waeren, voeren se op den naernoen te saemen aff naer Dordrecht om soe naer Zeelant te commen. Noch vertrock vrouch vuyt Gornichem Sijn Ex^tie^ naer der Goude, daer hij vande stadt met een banquet ende een vergulden coppe vereert werde, ende vertrock daernaer de Veenen door, daer hij alomme met groote blijschap vande boeren ontfangen werde ende quam des avonts in den Haege. Ende omdat men seecker was dat den viant in vougen als vooren tot Ortten gecommen was, ende tot Hedel niet dan drie vendelen knechten en laegen, dede men op den avont aldaer noch 2 vendelen van t'Stichtse regement commen ende voort alomme mette ruyteren goede wacht houden langes den dijck ende werde Sijn Ex^tie^ van alle desen geadverteert bij den Heere van Barchon (die in affwesen van Sijn Ex^tie^ in tleger commandeerde). Op den avont trocken 200 mannen vanden viant van Ortten weder naer Herpen, vresende mogelijck dat Warenbon te swack was ende lieten tot Ortten eenige Spangiaerts met een deel van tregement van la Motte selffs ende tregement vande Yren met eenige Duytsen. Oick vertrock la Motte van daer naer Bruessel, laetende Willem Standley (die weleer Deventer verraeden hadde) over tvolck aldaer commanderen. Desen dach werde bij vier ruyteren van Chinsky tusschen Ravesteyn ende de Graeve in embuscade leggende doot geslaegen 2 Capiteynen vanden viant, die met hem vieren bij den Drost van Ravesteyn te gaste geweest hadden ende d'andere twee ontreden het. Oick desen dach des morgens vrouch het convoy voors. voor Coevoerden gecommen sijnde, deden de 150 waegens op Coevoerden gedestineert daerop rijden ende de andere 150 waegens op Oetmaerssen gedestineert deden sij voorbij rijden naer Emlichem ende lieten bij de waegens van Coevoerden de vaen ruyteren vanden Heere van Barchon, om soe haest die ontlaeden souden sijn daermede weder naer Swol te rijden ende reden de 7 vaenen ruyteren mette andere waegens in grooter haeste over Ulsen naer Oetmaerssen, daer sij mede onbe-

schaedicht quaemen ende doende de waegens terstont ontlaeden, reden ten selven daege daermede weder naer Deventer ende die van Coevoerden mede ontlaeden sijnde reden mette ruyteren van Barchon oick weder naer Swol. In deser vougen werde dit convoy beleyt ende onverhindert vuytgevoert met seer groote haeste, die sij oick veel van doene hadden, want den viant vernemende dat se dien pas genomen hadden, quam desen avont met alle sijn macht logeren tot Emlichem om tconvoy te slaen, maer door tverhaesten vande onsen soe veel te laet, dattet alles al weder wech ende vertrocken was. De ruyteren dit convoy gedaen hebbende reden terstont elcx in haer garnisoen in tquartier aldaer, ende hoewel dit convoy soe seer beneersticht werde, soe bevont men al evenwel dat tot Coevoerden noch egeen noot en was, omdat in tfort noch wel 36000 pond buscruyts was ende andere provisien al advenant, in vougen dat se nauwelicx wisten waer dese nieuwe provisie te laeten, doch waeren wat beter van noode binnen Oetmaerssen, die nu te saemen te beter voorsien sijn.

Den xx^en^ Julij was het heet weder den heelen dach ende ginck den viant met sijn schantsen tot Ortten voort tot groot mishaegen vande gemeene burgeren vande stadt, die tselve werck voor ons gemaeckt te werden, achten, ofte ten minsten in heur regard niet anders te sullen wesen als een casteel ofte dwinger, daeromme sij oick alle de ambachten deden vergaederen ende in vollen raede besluyten, dat sij daer egeen schantse en begeerden, maer tselve souden beletten, twelcke sij op den avont den viant doende aenseggen, moste hij van voordere wercken ophouden ende hem genougen alleen met een tranchee tot bewaeringe sijns legers. Onse ponten ende scheepen werden op huyden voorts opgepeert tot aende Voorne, om den viant te amuseren, ende gingen aldaer aen tfort van Nassau leggen. Oick werde Sijn Ex^tie^ vande comportementen ende swaricheden vanden viant, die mits tverloopen vande sijnen tot Herpen seer swack is, geadverteert om daerinne naer sijn goet gelieven te handelen. Opden avont begonstet te donderen ende den voor middernacht seer te regenen. Desen dach quaemen de scheepen naer Vlaenderen gedestineert tot op den Biesbos.

Den xxj^en^ Julij was het tamelijck weder, maer begonst des achternoens seer te regenen, ende hiel den viant hem tot Ortten ende Herpen stille ende ons volck in de Weert ende quaemen de scheepen tot Vlaenderen gedestineert tot onder Cats.

Den xxij^en^ Julij was het goet weder ende goede wint om de Maese op te seylen, daeromme oick de scheepbrugge mette voordere amunitieschee-

pen, die naer de peerden gewacht hadden opseylden totte Voorne sonder peerden te behouven. Den viant die tot Herpen lach hoe langer hoe swacker werdende, mits tverloop van sijn volck ende daerdoor meer ende meer beginnende te vresen opgelicht te werden, te meer soe hij kennisse creech dat ons geschut aende Voorne gecommen was ende de scheepbrugge mede ende die van Baetenborch hem adverteerden, dat men de brugge begonste te leggen (twelcke nochtans niet waerachtich en was) is desen achternoen in grooter haest begonnen te vertrecken ende gaen logeren tot Velp ende eenigen soe dicht onder de Graeve, dat se mettet geschut vande stadt consten bevrijt werden. Die tot Ortten laegen onder tgebiet van Standley, hielen haer stille, verwachtende naer bescheyt, soe men tijdinge kreech, omdat die van sHartogenbosch eenigen naer Bruessel gesonden hadden om te beletten dat men tot Ortten niet schantsen en soude. Op den avont begonstet seer te regenen. Desen dach ende nacht bleven de scheepen naer Vlaenderen gedestineert tot Cats stille, wachtende dat de cavalerie tot Bergen rede wesen soude, welck wachten heml. soe quaelijcken bequam, dat sij in tlant van Waes egeen buyt en kregen, als men verstaen sal vuyt tgeene hiernaer volcht.

Den xxiij^en^ Julij was het tamelijck weder ende creech men naerder ende seeckerder tijdinge van het confuys vertreck vanden viant van Herpen, daeromme men tselve met eenige geintercipieerde brieven, mede houdende van tvertreck voors. aen Sijn Ex^tie^ overscreeff. Desen dach was de cantselaer Leoninus met Thomas Tomassen ende van Santen als gecommitteerden van Hollant in Creveceur om de schantse te besien ende op de naerder fortificatie van dien te letten ende hoe ende waer men tselve best soude konnen doen (hoewel daerop niet gevolcht en is) om van alles aen haer principaelen rapport te doen, ende sijn daernaer te saemen naer Gornichem gevaeren. Op den avont begonstet wederomme seer te regenen. Desen dach vertrocken dvoors. scheepen van Cats ende naemen den pas naer de Calffstaert aen Vlaenderen.

VANDEN TOCHT IN VLAENDEREN, GEDUYRENDE MEN IN DE BOMMELERWEERT LACH.

Den xxiiij^en^ Julij was het tamelijck weder ende quaemen ons volck des morgens vrouch in Vlaenderen aende Calffstaert aen lant, ende setten al-

daer haer peerden ende voetvolck op tlant ende marcheerden naer Hulst toe, daer se haer sterck vonden 28 vendelen voetknechten ende 8 vaenen ruyteren, te weeten de vaenen van Sijn Ex^{tie}, beyde de Baxen, Chinsky, Edmont, Herauguiere, Louys Laurens ende Pouli, ende daer gerust hebbende eenige vuyren, sijn des nachts ontrent 9 vuyren begonnen te marcheren, deelende haer volck in twee hoopen ende omdat se de schantse van St. Janssteyn, leggende op den grooten wech, ende eenige anderen mosten wijcken, hebben de soldaeten tot over de knieden ende somtijts totten buyck toe in twaeter moeten marcheren meer als een vuyre lang en weder op den wech commende, hebben eenige ruyteren vanden viant ontmoet, die op verscheyden plaetsen schiltwacht hielde, dwelcke vernemende ons volck hebben alles de vlucht genoemen naer Steecken, daer den jongen Dragon met ontrent 1000 man te voet was, dien sij soe verschrickt hebben dat hij den selven nacht ontrent 2 vuyren met grooter confusie van daer vertrocken is, mette voors. ruyteren, verlaetende Steecken mette drie schantsen (want op elck innecommen van tdorp lach een propre schantse voor een aenloop ende was bovendien de kercke beschantst), ende hebben de voetknechten den wech genomen naer Sinte Niclaes ende Antwerpen ende de ruyteren naer Gent. Desen dach brachten eenige ruyteren van Doncq in tleger tot Hedel 5 gevangen ruyteren vanden viant, daeronder een Corporael was, die à la picquoree geloopen [1] ende gevangen waeren, wesende Luyckenaers ende Bourgongons. Dese confirmeerden tvoors. vertreck van Herpen ende dattet vuyt vrese geschiet was, seggende datse nu rontsomme de Graeve laegen ende daer blijven souden, tot dat men sien soude wat Sijn Ex^{tie} in de sinne hadde ende waer hij met sijn leger heenen wilde. Op den achternoen sondt den Marquis de Warenbon 50 ruyteren tot tegen over de Voorne, om tijdinge te hooren ende te sien waer ons volck de brugge mochte geslaegen hebben, ende hoe wel heur bij de boeren geseyt werde, dat de brugge noch niet geslaegen en was, en hebben sij tselve evenwel niet willen geloven, nochte op den oever vande Maese derven commen om sulcx te sien, maer hebben den Schout van Lit ende eenige boeren gevangen ende gebonden mede geleyt, om naerder verclaeringe daervan te hebben. Die van Ortten houden haer stille ende die vande stadt gaen mettet opmaecken van haer begonnen bolwerck voort, daertoe haelende de aerde van Ortte, daert heel hooge is, alwaer op den avont ontrent 10 vuyren veel vieren rontsomme het leger gemaeckt

[1] Op een strooptogt uitgegaan.

werden, ende daernaer seer met roers ende musquetten geschooten tot vier maelen toe achter een, soe men vermoet ter eeren van Sint Jacob, die der Spangiaerden patroon is.

Den xxv[en] Julij quam den Graeve van Solms vrouch met sijn volck in Steecken ende verstaende dat den viant in vougen als vooren gevlucht was, heeft alle de cavalerie naer gesonden om tvoetvolck te achterhaelen ende inrijden, dan meynende den wech van tvoetvolck te volgen, hebben bij ongeluk den wech gevolcht daer de ruyteren heenen gereden waeren ende van dien eenigen achterhaelt hebbende, hebben die geslaegen ende oick eenigen gevangen gekregen, de reste is het voorts ontloopen. In dit volgen hebben onse ruyteren eenigen buyt gekregen, hoewel heel weynich ende sijn soe weder te rugge getoogen naer Steecken. Middelertijt hebben tvoetvolck vanden Graeve van Solms alle de huysen doorsocht ende nergens eenigen sonderlingen buyt gevonden, jae in theele dorp niet dan eene boerinne gevonden, om redenen dat de boeren vuytet lant al ettelijcke daegen van te vooren gewaerschout waeren ende met alle haer beesten ende moebelen vertrocken, geduyrende ons volck onder Cats was blijven leggen, waerdoor ten deele toegecommen is, dat se weynich buyts becommen hebben. Eenige Schotten bij gevalle commende in de kercke, hebben aldaer 2 tonnen cruyts gevonden ende soe veelen daeromme liepen om cruyt te nemen, is bij ongeluck een lont in tcruyt gevallen, twelcke aengaende heeft eenigen gansch gequetst ende oick eenigen doot geslaegen, waerdoor tvolck ontsteeckende met gramschap hebben bijnaest tgansche dorp van Steecken affgebrant, sonder dat heml. sulcx heeft connen verbooden ofte belet werden ende sijn op den avont wederomme gekeert naer Hulst. Desen dach bleven de legers onder de Graeve tot Ortten ende inde Bommelerweert stille ende oick tgeschut, scheepen ende scheepbrugge aende Voorne voor tfort van Nassau. Den Coning van Vranckrijck gedaen bijeen commen hebbende binnen St. Denys een groote solemnele vergaederinge om aldaer vanden welstant van sijn lant te handelen, heeft hem tegen de opinie van alle de werelt bijnaest, verclaert papau ende catholyck romanesque ende is op huyden ter misse gegaen met een groote pompe, naer dat hij op de kerckdeure die geslooten was driemael geclopt hadde ende verclaert waeromme hij daer quam, aleer men se oepenen wilde. Heeft mede terstont hiernaer seecker bestant voor 3 maenden gemaeckt, in processie achter haer sacrament gegaen ende heel ijverich in die superstitie hem gedraegen, tsij dat hij volgende sijns vaeders voetstappen God affgaen wilde, ofte sijn vianden bedriegen. Nietemin heeft dit gedaen onver-

seeckert noch van eenich accoort met die vande ligue, daeraff t'eynde toenen sal off hij hem wel voorsien heeft ofte niet, omdat hij voor t'eerste niet anders hiermede geprouffiteert heeft als belet de electie van eenen anderen Coning, daer die vande ligue scheenen seer toe te arbeyden.

Den xxvj[en] Julij verliep den viant in tlant van Waes meest alle de schantskens daer leggende ende behiel alleen de schantse van St. Jans Steen, leggende op den grooten wech, ende noch een ander schantsken, leggende op een cleyne wech, loopende beoosten van Hulst aff naer den dijk toe, ende soe ons volck te peert ende te voet in tlant trocken om den viant te soucken ende oick eenigen buyt te krijgen, ende gecommen sijnde in tdorp van Sinte Nicolaes, sijn vanden Repelmonsche wech op de avantgarde vande onsen aengecommen ontrent 80 Lorreynoisen te peert gewaepent à la francoise van thooft totte knieden toe ende soe se wat onversiens op ons volck gecommen waeren, en hadden se meestal noch haer casket noch niet op thooft. De vaene van Sijne Ex[tie], daerover Risoires commandeert, de voorste sijnde ende niet weetende mogelijck hoe sterck den viant was, heeft beginnen alarm te roupen sonder nochtans te chargeren, waerdoor den viant tijt kreech hem te waepenen. Den Ritmeester Chinsky desen alarm hoorende is met sijn vaen voortgeruckt, ende voerbij de vaene van Sijn Ex[tie] commen chergeren op den viant, daerover de ruyteren van Sijn Ex[tie] mede begonnen hebbende te chargeren, ende hebben alsoe dvoors. ruyteren vanden viant overmant ende verslaegen ende ontrent 50 van heml. gevangen gekregen ende wel 60 peerden ende de anderen sijn dootgeslaegen ende ontloopen. Dese Lorreynoisen waeren seer swaer gewaepent doch slecht ende qualijcken gemonteert van peerden. Hier naer den Graeve van Solms wederkerende, heeft belegert ende beset de voors. schantse van St. Jans Steen ende de andere schantse ende heeft des nachts vuyt Hulst doen brengen 2 stucken geschuts ende doen planten ontrent 600 treden naer aen tfort, om des anderen daechs daermede te schieten.

Den xxvij[en] Julij begonst den Graeff van Solms vrouch mette voors. 2 stucken te schieten, niet om bresche te maecken, maer hier ende daer om de defensien aff te schieten. Ontrent 10 vuyren dede hij de cleyne schantse opeyschen, die naer eenige redenen over ende weer de schantse overgegeven hebben ende sijn met haer geweer vuytgetoogen. Ende soe den Graeve voornt. verstont dat den viant hem begonst te versaemelen tot Sinte Nicolaes, dede op den avont opeyschen de schantse van Sint Jans Steen, die mede begonnen te parlamenteren, ende accordeerden oick vuyt te trecken met haer geweer ende bagagie ende trocken dien volgende noch

ten selven avont vuyt ende trocken daernaer twee Zeeusche vendelen in de schantse. Voor dese schantse werden op huyden door den arm geschooten Hopman Pottei ende Hopman Dominicque door de hant. Hiernaer vertrock ons volck wederom naer Hulst ende bleven daer leggen. Desen dach was het weeck weder ende bleven de legers onder de Graeve tot Ortten ende in de Bommelerweert met alle de scheepen aende Voorne stille ende quam op den avont den Almirael Warmont weder in tleger ende ginck logeren aende Voorne. Des nachts regende het seer.

Den xxviij[en] Julij hiel den Graeve van Solms sijn volck voor Hulst stille ende liepen eenige soldaeten om buyt te haelen hier ende daer, oick dede de Graeff meest alle de schantskens affwerpen soe tot Steecken als anderen vuytgeseyt dvoors. 2 schantsen die hij noch hiel. Middelertijt versaemelde den viant sijn macht tot Repelmonde ende Sinte Nicolas. Desen dach regende het seer ende bleven de legers onder de Graeve tot Ortten ende in de Bommelerweert stille ende tgeschut ende scheepen aende Voorne.

Den xxix[en] Julij hielt den Graeve van Solms hem noch stille voor Hulst ende hadde gaerne gesien dat tvolck dat hij bij hem hadde een tocht gedaen hadde tot onder Gent, Brugge ende Dendermonde, om tlant alomme onder contributie te mogen brengen, daertoe den Colonnel Balfour, die alleen bij tvolck vuyt Hollant gecommen was, niet en wilde verstaen, seggende alleen om de schantse te winnen daerwaerts gecommen te sijn, oick dat den viant sterck was, dat daeromme sulcx wel tot bederffenisse van sijn regement mochte strecken, indien 200 ofte 300 van dien geslaegen ofte gevangen werden, gelijck dikwils geschiet daer de soldaeten alabandon om buyt loopen [1]. Hiertoe holp seer veel dat hem docht dat den Graeve van Solms niet soe goede ordre gehouden en hadde als hij in

[1] Deze expeditie naar het land van Waas was eigenlijk als krijgsonderneming van weinig of geen belang; als diversie kan zij moeijelijk aangemerkt worden, daar de beide hoofdlegers in den Bommelerwaard en bij Orten werkeloos tegenover elkander lagen; het eenige doel was het doen van een strooptogt in Vlaanderen, hoewel ook daartoe, zoo als de uitkomst geleerd heeft, de troepenafdeeling, die de Graaf van Solms onder zijne bevelen had, te zwak was, zoodra de vijand eenige krijgsmagt van beteekenis tegen hem deed oprukken. Dat Prins Maurits dit reeds van den beginne af aan heeft ingezien, blijkt uit de Resolutiën van den Raad van State, waar wij op den 23sten Julij, dus op den dag zelf dat de troepen naar Vlaanderen afvoeren, lezen: „Op het aengeven van Sijne Excellentie, te schrijven terstont aen den Graaff van Solms, getrocken met ruyteren en knechten nae 't landt van Waes, dat den vijandt van sijnen aenslag (soo men verstaet) is geadverteert, ende dat des vijandts peerdevolck getrocken is naer Vlaenderen, apparentelijck om hem sijnen tocht ende aenslach te voorkomen ende te beletten, dat hij des verdacht sij, ende des Landts volck ende macht in geen pericul en stelle, maer liever daer van desistere ”.

t'eerste wel hadde mogen doen. Desen dach was het schoen weder ende hielen dvoors. legers haer stille, soe in de Bommelerweert als onder de Graeve ende tot Ortten, dan verminderde des viants volck alle daegen seer, die met groote hoopen verliepen. Op den avont quaemen ontrent 50 soldaetén vanden Bosch tot Bochoven ende hielen haer daer desen nacht ende volgende dach totten avont toe stille ende trocken doen wederomme, sonder dat men weet off sij daer om eenigen buyt te krijgen gecommen waeren ofte om waer te nemen ende vuyte gevanckenisse te verlossen de gevangen Capiteynen vanden viant, die noch in tleger waeren, te weeten Basselee ende Catrijs, daertoe men eenige suspitie creech omdat dselve Capiteynen tot Hedel los gingen.

Den xxx^{en} Julij gingen de regementen van Balfour, Brederode ende Loockeren met alle de cavalerie tot Hulst weder tscheepe met groot miscontentement vanden Graeve van Solms, omdat se volgende sijn begeerte geen tocht door tlant wilden doen, om redenen voors. ende sijn de ruyteren gevaeren naer Bergen op den Zoem ende tvoetvolck voornt. (laetende den Graeve van Solms mette soldaeten van Zeelant tot Hulst) naer Hollant. Desen dach was het tamelijck weder ende bleeff de viant onder de Graeve stille leggen, maer vertrocken op den achternoen van Ortten Willem Standeley met alle de Spangiaerts aldaer sijnde sterck ontrent 500 man ende naemen den pas naer de Graeve toe, om van daer met t'ander volck naer Vlaenderen te gaen, daer ons volck innegevallen waeren soe sij seyden, doch nu al weder vuyt waeren, twelck sij niet en wisten. Desen geheelen tijt te weeten vanden xx^{en} deser aff was Sijn Ex^{tie} in den Haege om mette Heeren Staeten Generael te resolveren op tvoorder beleyt van tleger daer seer veel swaericheden op vielen, soe omdat dselve Staeten tot noch toe egeen consent totte extraordinaris costen van tleger gedraegen en hadden, als oick om datter geen gedeputeerden van Vrieslant in die vergaederinghe gecommen waeren om seeckere questie, die tusschen Carel Roorda ende Graeff Willem van Nassau geresen was om seeckeren brieff bij Roorda wat te vrij gescreven die Sijn Genaede interpreteerde tot injurie. De gelegentheyt van dien was ten deele desen. Graeff Johan van Nassau de jonge was al van tvoorleden jaer in Hollant gecommen ende versocht aende Heeren Staeten Generael seeckere twee ofte drie hondert duysent Keurvorster gulden, dien hij sustineerde sijn heer vaeder ten achteren te wesen aen deselve Staeten, soe vuyt saecken van sijn diensten als verstreckte penningen aen wijlen H. M. den Prince van Orangie Willem van Nassau, om op welcke propositie ende versouck te

antwoorden de gedeputeerden rapport genomen hadden aen haer principaelen. Dit rapport in Vrieslant gedaen, soe tscheen en const in dat quartier niet veel vruchts baeren, daeromme den Secretaris vande Staeten aldaer (tsij vuyt goede affectie die hij Graeff Willem heuren Stadhouder toe droech ofte ter begeerte vanden selve) screeff aen Roorda ende anderen in den Haege gedeputeert, ten eynde sijl. een brieff souden willen aen Vrieslant scrijven om heml. tot eenich voordelijck antwoordt te bewegen, daerop Roorda antwoordende cerpeert eenige actien vanden Stadthouder ende eyntelijck sustineert dat de versoucken van thuys van Nassau maer een labirinthe is, daer geen eynde aen is te sien ende dat tselve niet strecken en konde dan om den Vrieschen boer tgelt quyt te maecken ende daernaer tot een rooff van haer naerbuyren te exponeren, allegerende daertoe t'exempele van Hasselt, daer Graeff Willem belooft hadde tVriesche garnisoen vuyt te nemen. Dit is in somma tgeene sijn Genaede soe hooch opnam dat hij Roorda daerover gescholden hadde, die men daeromme in de Staeten Generael niet en mocht deputeren ende konsten die van Vrieslant niet wel beweecht werden eenen anderen te committeren. Dese actie van Roorda heeft onder de hant soe veel menschen naerdencken gegeven, dattet het huys van Nassau in veele versoucken metter tijt wel mocht grootelijckx beletten, omdat van dien bijnaest egeen eynde is [1]. Desen dach quaemen in den Raede van Staete ende naemen possessie Aelbrecht Foock van wegen die van Vuytrecht ende Vitus Caminga van wegen die van Vrieslant, commende in de plaetse van Kempe van Donia, die weder naer Vrieslant ginck. Op den avont tvolck vuyt Vlaenderen gecommen sijnde voor Armuyden ende den Hopman Gistelles droncken sijnde ende haer willende doen tscheepe gaen is onder de regementen van Brederode ende Loockeren eenige beroerte ontstaen, seggende eenige soldaeten dat men heml. haer gelt onthiel ende in veel maenden geen affreeckeninge gegeven en hadde, jae

---

[1] Zie hierover den brief van Graaf Jan de Oude aan zijnen zoon Jan de Jonge van den 14den Febr. 1593, en dien van Graaf Willem Lodewijk aan Graaf Jan de Oude van den 16den Mei 1593 (Gr. v. Prinsterer, Archives, II Serie, T. I, pag. 223 et 235). De hevige twist tusschen Graaf Willem Lodewijk en Roorda, die hoofdzakelijk zijnen oorsprong had in de ontruiming van Hasselt door het Friesche garnizoen, hetgeen door de partij van Roorda als een verkorting van het regt van Friesland werd aangemerkt, is bij de gelijktijdige schrijvers uitvoerig behandeld. Bij geen hunner vinden wij evenwel melding gemaakt, dat, zoo als Duyck hier te kennen geeft, ook de geldelijke pretensiën van het huis van Nassau-Dillenburg eene der aanleidingen tot die twist geweest zijn. Uitvoeriger bescheiden aangaande deze zaak vindt men op het Rijks-Archief in eene breede memorie van Willem Lodewijk (Loketkas Holland A.A. 3, n°. 5) en in een paket n°. 70, Stukken rakende Will. Lod. 1596, n°. $\frac{120}{201}$.

quaemen eenigen soe verre, dat sij riepen slaet doot de overicheyt, wij willen tgelt hebben dat de Heeren Staeten voor ons betaelt hebben, doch sijn eyntelijck met sachte woorden ter neder gestelt ende naerdat hem verthoent was dat sij den Heere (dien sij bekenden dat betaelt hadde) den tocht niet en mochten weygeren ende te gelegenertijt met heure Capiteynen mochten reeckenen sijn eyntelijck tscheepe gegaen ende voortsgevaeren. De meesten onder desen waeren de vendelen van Marnix, Marquette, Schungel ende den jongen Plettenburch met eenige anderen.

Den xxxj[en] Julij was het tamelijck weder ende Standeley mette Spangiaerts voornt. gecommen sijnde bij de Graeve in tleger, is op huyden daervuyt vertrocken metten Marquis de Warenbon ende met alle de andere Spangiaerts ende cavalerie die in tleger noch waeren ende hebben te saemen den pas genomen naer Bruessel sterck in alles ontrent 1500 man. tsij om naer Vlaenderen ofte Vranckrijck te gaen daer den Coning Dreux innegenomen hadde ende sijn leger naer Paris toegebracht ende hem verclaert catholijcke als boven, ende dat sij daeromme vreesden geduyrende de treves eenigen inval in Artois, te meer soe Graeff Carel confuselijck vuyt Vranckrijck vertoogen ende alle sijn volck tot Hesdyn soe seer gemutineert waeren, dat se eenige Capiteynen doot geslaegen hadden. Tvoorder volck vanden viant tot Ortten ende ons volck in de Bommelerweert ende aen Voorne hielen haer stille gaende die vanden Bosch altoes met haer begonnen bolwerck voort, haelende haer eerdt van Ortten, om haer stadt te verstercken ende de aerde om Ortten laech te maecken, twelcke sij anders achten dat metter tijt heml. wel mocht schaedelijck wesen. Op den avont quaemen eenige scheepen met soldaeten vuyt Vlaenderen gecommen tot onder Dordrecht ende bleven daer stille leggen verwachtende de andere scheepen.

Den j[en] Augusti bleeff ons volck in de Bommelerweert stille leggen, gelijck van te vooren niet anders doende dan de boeren haer vruchten als appelen, peeren, bonnen, erweeten, garst ende haver aff eetende, blijven mede tvoorder volck vanden viant onder de Graeve ende tot Ortten stille. Desen dach was het schoen weder ende quaemen alle de voordere scheepen met tvolck vuyt Vlaenderen tot voor Dordrecht ende bleven te saemen aldaer leggen wachten op bescheyt om te weeten, wat sij doen souden ende trock den Colonnel Balfour (die op den tocht van Vlaenderen alleen als Colonnel mede geweest was) naer den Haege om bescheyt te hooren, ende eensamentlijck hem tegen Sijn Ex[tie] ende de Staeten te verdedigen, soe den Graeve van Solms over hem mocht geclaecht hebben. Te desen daege terstont naer de predicatie vergaederden de Staeten Generael ende

om de tijdinge van Vranckrijck wille ende van Graeff Carel voornt. resolveerden dat men tleger noch te velde houden soude, om daermede sulcx aen te grijpen, als de occasie leeren soude ende dat te dien fynen tvolck van Dordrecht naer Hedel trecken soude ende den Almirael Warmont in den Haege commen metten commis vande artellerie, om op den treyn van dien naer behoiren te ordonneren, ende omdat die van Zeelant verclaerden tottet consent vande extraordinaris oncosten te draegen, niet gelast te wesen, werden naer Zeelant gesonden Meynaertsz Teelinck ende Foeck om heml. tottet selve consent ende continuatie van tleger te induceren.

Den ij^en^ Augusti was het tamelijck weder ende vertrock den Almirael Warmont (niet wetende vande voors. resolutie) naer Thiel ende Nieumegen; tvolck soe vanden viant als van ons hielt hem alomme stille. Desen dach gingen de brieven vuyten Haege, om den Almirael ende commis voors. aldaer te doen commen ende om tvolck van voor Dordrecht naer Hedel in haer oude quartieren te doen vertrecken, oick vertrocken vuyten Haege dvoors. drie gedeputeerden naer Zeelant.

Den iij^en^ Augusti regende het des morgens seer ende was naernoen beter weder ende waeren die van Creveceur vuyt ende haelden 17 koybeesten dicht onder de stadt vanden Bosch. Oick vertrock alle het volck dat noch onder de Graeve lach, daeraff 4 vendelen bij de Graeve over de Maese voeren ende naemen den pas naer Berck [1] om soe naer Overijssel te gaen ende de reste nam den pas naer Bruessel, vanden welcken onderwege aff trocken thien vendelen Waelen ende quaemen snachts tot Ortten Men en weet niet seeckerlijck off dit vertreck vuyt vrese alsoe geschiede, dan off se ontbooden waeren. Desen dach creech men tot Hedel brieven van Sijn Ex^tie^, dat men de oude quartieren voor tvolck wederom inruymen soude ende doen prepareren om heml. daer weder te logeren, twelcke alsoe gedaen werde ende ginck Louys Laurens met sijn ruyteren van Amelroye nederwaerts aff logeren. Oick vertrocken alle de scheepen van Dordrecht naer Gornichem, om soe naer Hedel te commen. Die vanden Bosch arbeyden doorgaens seer aen tvoors. bolwerck ende catte beoosten de Orttensche poort, daer se nu gestaedick in twerck hielen over de 100 karren ende seer veel volckx altoes de aerde van Ortten haelende om de plaetse daeromtrent heel leech te maecken ende haer stadt tegen de approchen van daer te verstercken.

[1] Rijnberk. De naam van deze plaats wordt op velerlei wijzen geschreven: beurtelings vindt men Rhijnberk, Rheinberg, Berck, Bergen, Berg enz.

Den iiij[en] Augusti vertrock vrouch van Rossum de compagnie van Matthijs Helt, [1] om naer Geertruydenberge in garnisoen te gaen, omdat de stadt tot verscheyden plaetsen open lach, soe daer men het nieuwe halve bolwerck maeckte als daer men beyde de ravelijnen vertooch, vergroote ende aende stadt vast maeckte, waeromme de drie vendelen die daer waeren niet sterck genouch en waeren om de wachten naer behoiren te konnen besetten. Op den middach vertrocken van Ortten alle de Duytsen ende eenige Italiaenen met ontrent 70 Waelen (wiens vendelen aldaer niet en waeren) ende bleven de andere Waelen ende Iren aldaer over dewelcken du Wal commendeerde. Dese Duytschen ende anderen geaccomodeert met waegens vuyte stadt vertrocken naer Eyndoven, om haer aldaer te vervougen bij de geenen die vande Graeve vertrocken waeren, dan onderwege ontmoete heml. den Colonnel Standley, brengende last dat de Duytsen ende Waelen wederom keeren souden naer Ortten, twelcke de Waelen gedaen hebben, maer de Duytsen sijn dien niettegenstaende door getoogen. Op den avont quaemen eenige scheepen met soldaeten van tSchots regement tot Hedel ende d'anderen altemael tot Wel ende Amelroy, maer bleven alles desen nacht tscheep om dattet te laet was haer quartieren te begrijpen.

Den v[en] Augusti vrouch quaemen de voordere scheepen met tvolck tot Hedel mede aen ende trocken alles te lande ende gingen logeren in haer oude quartieren, te weeten de 10 vendelen Schotten tot Hedel in haer oude quartieren ende 4 vendelen van Brederode ende de 6 van Loockeren tot Wel ende Amelroye. Dit den viant vernemende die tot Ortten lach, begonst sijn tranchee vaster te maecken ende om alle embuscaden te beletten, dede alle de ruychten van riet ende anders rontsomme Ortten een groot stuck weechs heel affmayen ende affhouden, versterckten mede dapper haer wacht ende brachten haer sentinellen veel in getaele heel verre vuyt, opdat se niet schielijcken en souden mogen overvallen werden.

Den vj[en] Augusti regende het des voornoens seer, dan was daernaer beter weder ende arbeyden die vanden Bosch seer aen haer catte ende bolwerck ende die van Ortten aen haer tranchee, doende op den middach vuyte stadt daerinne brengen twee halve canons om te stellen op de ad-

[1] Matthijs Helt, genoeg bekend door zijn heldhaftig gedrag bij de verrassing van Breda, werd den 5den November 1592 aangesteld tot kapitein van het vendel voetknechten, dat door het overlijden van den kolonel Dorp opengevallen was (Commissieboek van den Raad van State, 1591—1599, bl. 43 verso). Hij werd den 21sten Mei 1597 bij een mislukten aanslag op Venlo doodgeschoten.

venuen tegen de aencompste vande onsen, in alles haer aenstellende off sij van meyninge waeren daer te blijven ende met haer volck ende leger tot Ortten sterck ontrent 1000 man te beletten, dat men de stadt niet en soude belegeren (als Verdougo in tjaer 91 voor Groeningen gedaen hadde) daertoe al evenwel aen onse sijde niet veel apperentie en was, omdat wij weynich vendelen bijeen hadden als te weeten, niet dan 40 vendelen voetknechten ende 6 vaenen ruyteren die te saemen niet vuytmaecken en mochten 4000 vechtende mannen, waeromme oick sulcx niet wel mogelijck en is, sonder eenige Zeeusche ende Vriesche compagnien, die men voor dese tijt quaelijcken bij een soude konnen krijgen, omdat elcx genouch in tsijn sijn eygen volck van doen hadde. Desen dach begonst den Gouverneur vande Graeve een schantse te maecken over de stadt op de andere sijde vande Maese, op deselve plaetse daer den Heere van Hemert weleer een halve maene gemaeckt hadde ende arbeyden daeraen met groote neersticheyt, dwingende alle de boeren daer ontrent ende de burgers vande stadt daeraen te arbeyden. Dit werde bij heml. gedaen soe men vermoet om oick daermede te beletten, dat men de stadt niet gevouchelijck en soude mogen belegeren.

Den vij^en^ Augusti was het tamelijck weder ende hielt hem den viant tot Ortten stille, ende soe desen dach den Schotten in tleger tot Hedel bij heure Capiteynen ofte overicheyt eenige leeningen gedaen werden ende meest alle de compagnien dubble leeningen ontfingen ende men de compagnie van Waddel niet dan enckele leningen en dede, hebben alle de soldaeten van die compagnie de leeninge niet willen ontfangen, maer hebben eenigen groote woorden tegen den Lieutenant ende Vendrich gemaeckt, omdat den Capiteyn niet present en was, ende haerl. gelt onthielt, over welcke woorden eenen gevangen geset sijnde, sijn alles toegeloopen ende hebben hem de ijsers met gewelt vande beenen aen stucken geslaegen ende soe hem los gemaeckt, ende soe d'Officiers heml. daerover wilden berispen, hebben eenigen tot meermaelen haer geweer daertegen getoogen, over welcke ongehoorsaemheyt (door last vanden Heere van Barchon in tleger commanderende) wederom vier vande principaelste gevangen sijn gewerden, daer deur alle de soldaeten vande compagnie hebben beginnen te muyten, willende de gevangenen los hebben met gemoede ofte ongemoede, ofte sulcx op haere overicheyt verhaelen, willende mede haer affreeckeninge hebben vande penningen bij den Capiteyn ontfangen, seggende niet tegen de Heeren Staeten ofte Sijn Ex^tie^ te muyten, maer tegen heur Capiteyn, die heml. heur gelt bij hem ontfangen, onthiel ende ontstal, dattet oick

haer werck niet alleen en was, maer van alle het Schots regement, dat alle de andere soldaeten noch meer redenen hadden te claegen als sijl. als meer ten achteren sijnde, dat sij niet en begeerden affreeckeninge van drie, vier ofte vijff, maer van veel maenden ende sommigen van twintich ofte tweentwintich maenden, immers soe men heml. soude meynen te forceren, dan soude men sien oft haer werck alleen was ofte van theele regement, dat sij t'allen tijden noemen souden wie de geenen waeren, die heml. belooft hadden te assisteren, dat sij egeen bedelaers in des Heeren dienst en conden wesen, aengesien den Heere wel betaelt; eyntelijck werden ter neder gestelt met dese conditie, te weeten: dat sij requeste presenteren souden ende daerbij haer saecke te kennen geven, men soude te wege brengen dat heml. terstont bij de Heeren Staeten ofte Sijn Ex^{tie} soude recht gedaen werden, twelcke verstaende den Capiteyn Brocq ende de andere officiers ende mogelijck vresende dat daerdoor alle de ecterie soude ontdeckt werden, hebben heml. tegen alle billicheyt belooft de voors. vier gevangenen te sullen doen relaxeren ende heeft daernaer sulcx bij den Heere van Barchon te wege gebracht, twelcke al te grooten inbraeck van auctoriteyt was, dat men ter contemplatie van eenige muyters, gevangenen met kennisse van saecken geapprehendeert, ontslaet. Ende hiermede is dit rumoer voor dese tijt gecesseert, hoewel niet eyntelijck aff gedaen, overmits de soldaeten evenwel egeen affreeckeninge en hebben ende mogelijck dencken met beter conditie in garnisoen haer affreeckeninge te becommen, twelcke wel moet innegesien werden, vuytet geene den xxx^{en} Julij voor Armuyden gebeurt is. Hiertoe en geeft geen cleyne occasie eenige maniere van doen vande Staeten selffs, dwelcke tsedert eenige jaeren herwaerts aen eenige compagnien meer betaelt hebben als haer naer raete vande 48 daegen mach commen, om welck te veel met gemack weder te krijgen, sijl. de maenden van betaelingen verlengen eenige daegen, wesende nochtans haer meyninge dat de Capiteynen evenwel de soldaeten sullen voldoen, dan de soldaeten daeraff niet weetende, moeten sonder redenen die verlenginge oick in heur regard lijden, omdat de Capiteynen tegen haer volck sustineren dat sulcke verlenginge heml. bij de Heeren Staeten gedaen wert, ende dat sij niet en weeten waeromme, ende dat se den soldaeten niet en konnen betaelen, tgeene sij niet en ontfangen, hoewel nochtans sijl. dicwils weeten, waeromme, als sij haer willen bedencken, oick gebeurtet dickwils dat een Capiteyn gecort werden vivres over lange voor sijn compagnie gehadt, die naederhant, als de compagnie ten deele verandert is, gecort werden, die den Capiteyn niet

connende aen sijn been knoopen, over de heele compagnie weder moet korten, soe wel over dengeenen die se niet gehadt en hebben, als over de geenen die se genooten hebben, dwelcke in gevalle men metten eersten gecort hadde, souden de Capiteynen die oick hebben mogen corten aende geenen die se genooten hadden. Met dese ende diergelijcke quaede practijcken werden de arme soldaeten opgegeeten ende tot desperatie gebracht, daerinne tijdelijcken sal moeten voorsien werden, ofte t'is te beduchten dat de remedie te laet sal commen. De groote overdaet vande Capiteynen is oick een groote oirsaecke hiertoe.

Den viij[en] Augusti was het schoen weder ende hielt den viant hem voor den Bosch stille, gaende die vande stadt met t'maecken van haer bolwerck ende catte altoes voort, gelijck oick die vande Graeve met haer begonnen schantse. Desen dach deden de officiers vande compagnie van Waddel oick alle heure soldaeten dubble leeninge presenteren, die eenigen ontfingen ende anderen en hebben se niet willen ontfangen. Dit geschiede, soe men vermoet, om de saecke toe te decken, dat de Heeren Staeten daervan egeen kennisse en kreegen, twelcke niet veel helpen en mochte, overmits verscheyden persoenen vuyten leger hiervan aende Heeren Staeten de gelegentheyt overscreven.

Den ix[en] Augusti was het schoen weder ende hielt den viant hem tot Ortten stille, gelijck de onsen in de Bommelerweert mede deden, doch waeren eenigen vande Almiraliteyt in tleger om tbootsvolck te monsteren. Desen tijt door grasseerde een seer heete sieckte binnen sHartogenbosch, gecommen van tvolck vanden Graeve van Mansfelt ende van twaeter, twelck onsuyver werde door tstoppen vande Diese, omdattet weylant al hooch met gras stont, alleer den dam in de Diese geslaegen werde ende nu, mits tgestaedich waeter en hette, verrotte ende soe twaeter bedorff. Van dese sieckte sterffer alle daechs seer veel in de stadt.

Den x[en] Augusti was het schoen weder ende laegen de legers stille. Des avonts laet vertrocken vuyten Haege 7 Commissarissen vande monsteringe om alle het volck in de Bommelerweert te monsteren.

Den xi[en] Augusti was het schoen weder, hielen de legers haer stille ende op den avont quaemen tot Hedel dvoors. commissarissen, doch ontrent 9 vuyren des avonts dede een schots soutelaer met hulp van 2 soldaeten van Balfour, een hutte toecommende een ander vrouwe, affbreecken met gewelt, vuytwerpende ende bedervende al haer vivres ende gereetschap, daerinne haer seer moetwillich aenstellende, vuyt twelcke een groot rumoer ontstont. Dit hoorende den Lieutenant provoost is daertoe

getreden ende heeft eenen vande soldaeten bij den hals gegreepen, daerover terstont de Schotten in groote meenichte op hem gevallen sijn ende op syn volck ende en hebben hem niet alleen den gevangen ontweldicht, maer oich sijn stockm^{r}. willen vermoorden, die hem lange seer verweert heeft ende int selve een Schot vande compagnie van Michel gequetst, dan niet mogende volharden tegen sulcken grooten hoop is in twaeter gesprongen ende soo mette stroom tusschen de scheepen innegedreven, twelck de Schotten siende, sijn op de naeste scheepen gevallen om hem soe doot te steecken, dat heml. bij eenige andere dienaers vanden provoost belet is, die daernaer oick hebben moeten in twaeter springen om haer leven te salveren vanden aenloop vande Schotten ende sijn soe weder in haer schip gecommen, daermede dit rumoer gecesseert is. Ende dit is de tweede alteratie vande Schotten, alleen gefileert, soe men vermoet, om haer saecken tot sulcken terme te brengen, dat men eenigen van heml. soude moeten apprehenderen, ende opdat sij daerdoor weder occasie mochten hebben van haer gelt te spreecken, daerdoor men sonderling vermoet dat dit van langerhant quam ende bij officiers gedirigeert werde, om redenen dat sij niet dan bij occasie haer muyterie en thoenden.

Den xij^{en} Augusti was het schoen weder ende begonsten de Commissarissen gelijckelijck ende op eene tijt te monsteren, de Schotten ende de garde mette vaenen ruyteren van Louys Laurens ende Doncq tot Hedel, de drie vendelen van Graeff Philps, 4 van Brederode ende ses van Loockeren mette vaen ruyteren van den Graeve van Hohenloe tot Amelroye ende de 9 vendelen van Vuytrecht ende 5 van Noorthollant mette vaen ruyteren van Huchtenbrouck tot Driel, monsterden mede tgarnisoen vande Voorne ende Creveceur in de respective plaetsen, daeraff de Schotten in t'optrecken sterck waeren 10 vendelen ende ontrent 1000 man, doch sijn op de monsteringe bevonden 1220 mannen, de guarde 121 man, de vaen van Louys Laurens 78 peerden ende van Doncq 83 peerden, dandere regementen en waeren mede niet seer sterck, hoewel se alles soe veel passe volanten gebruyckten, als sij becommen conden. Hiernaer trock t'meeste deel vande Commissarissen weder naer Bommel. Desen dach quam den Almirael Duvenvoorde met den Commis Verdoes weder op de Voorne, met last alle tgeschut nederwaerts te brengen ende de Canoniers, Conducteurs ende andere dienaers vanden treyn aff te dancken om tlant van costen te ontheffen. Ende soe desen dach den voors. soldaet van Michel op gisteren gequetst sterff ende den Lieutenant provoost metten scrijver ende een hellebardier des avonts ontrent acht vuyren naer besetter wacht quaemen gaen voorbij thuys, daer

den Vendrech van Michel gelogeert is, hebben eenige Schotten beginnen te roupen, hier sijn se, hier sijn se, ende daerop van alle canten in grooter meenichte vuyt commende, hebben d'anderen met gewelt overvallen, die metten loop haer sochten te salveren, dan sijn alleen den Lieutenant ende hellebardier ontcommen ende gesalveert ende den scrijver hem niet konnende salveren, is in de reviere geloopen ende aldaer schandelijcken bij de soldaeten van Michel ende andere Schotten vermoort ende omgebracht, twelcke nu is de derde mutinatie vande Schotten, geschiedende alles om redenen voors. ende om daerdoor occasie te hebben om te beter te mogen muyten ende haer gelt eyschen.

Den xiij[en] Augusti was het schoen weder ende was den Colonnel Balfour ende andere Schotse Capiteynen heel confuys vande manieren van doen van haer volck, dselve selffs niet dervende straffen, nochte gedoogen dat den heer van Barchon met stercker hant sulcx dede, maer presenteerden wel aen Barchon eenigen overteleveren, die hij niet en begeerde, omdat hij niet dan de compagnie vande guarde aldaer en hadde ende de Schotten 10 vendelen waeren, daertegen hij hem in geen pericule en wilde steecken, ofte tegen heml. doen procederen tot straffe, sonder hem selven te verseeckeren, ende omdat den Colonnel ende Capiteyn sulcke verseeckeringe niet en wilden lijden, heeft hij naer den Haege gesonden op den avont Anthonis Duyck, Advocaet Fiscael vanden Raede van Staete, om den selven Raede, de heeren Staeten Generael ende Sijn Ex[tie] de saecke ten vollen te remonstreren ende haer Ed. meyninge te verstaen, off sij goet vonden dat men metter daet daerinne voorsach, ofte wat andere middelen haer Ed. belieffde, dat men aenwenden soude om sulcx te doen, ende oick om de wortel deser wech te nemen, te weeten dat de soldaeten mochten affreeckening krijgen, te meer soe verscheyden partijen den Provoost Generael met alle sijn volck noch tot meermaelen dreychden van gelijcken te doen ende heml. mede alsoe te vermoorden, daerdoor den Provoost Generael des avonts oick wech voer met sijn schip. Oick heeft den heere van Barchon den Colonnel Balfour vermaent yemant van sijnen tweegen naer den Haege te schicken, om haer saecke voor den Staeten te verdedigen, aengesien sijn volck niet dan occasie van muyten en sochte ende dat sij daeromme hem Colonnel ende den Heere van Barchon hadden gedaen aenseggen op den avont, dat men een soldaet vande colonnels compagnie lang te vooren ende om andere saecken gevangen in de gevanckenisse qualijcken tracteerde in wederwraeck vanden scrijver, welcken gevangen men (om alle muyterie te schouwen) mede hadde

moeten doen ontslaen. Hiertoe deputeerde den Colonnel den Hopman Morray om van sijnen twege ten fynen als boven in den Haege te gaen. Desen dach voeren de resterende Commissarissen naer Bommel ende was den Almirael aende Voorne doende met de canoniers ende andere diensten aff te dancken.

Den xiiij^en^ Augusti was het schoen weder ende sont den Colonnel voors. naer den Haege den Capiteyn Morray ten fyne als boven ende quam op den naernoen den voors. Duyck in den Haege, die de heele saecke den Raede van Staete ende oick den Staeten Generael verthoende, dan werde naer lang ende volcommen verhael vuytgestelt tot op morgen ten 7 vuyren om de saecke nochmael in presentie van Sijn Ex^tie^ ende de Staeten Generael te verthoenen, om soe eensamentlijck daerop een haeste ende goede resolutie te nemen. Op den avont quam Morray voors. in den Haege. Desen dach vertrocken vande Voorne aff de ponten met tgeschut ende de scheepbrugge met t'meeste deel vande amunitieschepen om naer Dordrecht te gaen ende aldaer te lossen. Desen dach vrouch was vuyten Haege gegaen naer Hedel een poste brengende bevel dat de regementen van Balfour, Brederoode ende Loockeren sterck 20 vendelen mette 3 vaenen ruyteren vuyte Bommelerweert souden vertrecken naer Dordrecht, om van daer voorts naer Vrieslant te gaen ende met assistentie vande Vriesen ende naeste garnisoenen onder het beleyt van Graeff Willem te trachten weder te krijgen de huysen van Ruijnen ende anderen bij den viant geoccupeert.

Den xv^en^ Augusti heel vrouch heeft Duyck voors. in bijwesen van Sijn Ex^tie^ ende de Heeren Staeten Generael nochmael dvoors. saecke in den Raede van Staete geremonstreert, ende naerdat Morray voors. tweemael gehoort was, is geresolveert dat van Hel, Pauli ende Caminga naer Dordrecht gaen souden metten Advocaet Fiscael ende den provoost vanden Hove, om aldaer vuyt te nemen ende doen hoiren ende oick straffen sulcke persoenen als de Capiteynen volgende de belofte van Morray leveren souden als principaele aucteurs vande beroerte. Desen dach quam den voors. post mette voors. brieven tot Hedel, houdende dat se den xviij^en^ deser tot Swol mosten wesen.

Den xvj^en^ Augusti was het goet weder ende gingen de 10 vendelen Schotten tot Hedel tscheep ende de 4 vendelen van Brederode ende 6 van Loockeren (over welcke 10 vendelen Loockeren alleen commenderen soude als Colonnel) tot Wel om de Maese aff naer Dordrecht te commen, dan en quaemen desen dach niet voorder dan tot Gornichem. De 3 vaenen ruyteren (te weeten vanden Graeve van Hohenloe, Huchtenbrouck ende

Louys Laurens) naemen den pas naer Herweerden om aldaer bij de Voorne de Waele te passeren ende door Tiel over den nieuwen dwersdijck naer Rhenen te rijden, om soe over de Veluwe naer Swol te commen vuytgeseyt die vanden Graeve van Hohenloe, die naer Nieumegen souden rijden in garnisoen. Desen dach quam tgeschut, scheepen ende scheepbrugge tot Dordrecht.

Den xvijen Augusti was het goet weder ende quaemen de voorn. regementen knechten vrouch tot Dordrecht, alwaer den Colonnel vande Schotten ende Capiteynen eenige soldaeten in handen leverden als aucteurs vande voors. beroerten, die men dien dach dede examineren ende en wisten anders egeen redenen te allegeren, dan dat men heml. ettelijcke leeningen, over vivres bij haer genooten, onthiel ende dat se in lange egeen affreeckeninge gehadt hadden. Om dese saecke bleven de Schotten stille leggen ende trock tregement van Loockeren voort, naer der Goude ende Amsteldam. Den Coning van Vranckrijck hebbende hier bevorens gesonden aenden Hartoge van Bouillon eenige ruyteren ende knechten om in sijn quartier aldaer yet te doen, daertoe hij benodicht soude wesen van penningen, hadde bij de Staeten Generael soe veel te wege gebracht, dat se hem noch geleent hadden hondert duysent guldens ende die gedaen tellen aen sijn Ambassadeur Busenval, ende voorts ordre gegeven, dat dselve souden gesonden werden aenden voorn. Hartoge, achtervolgende twelcke dvoors. penningen sijn gesonden geweest naer Bredae om van daer voorts naer Luyck te commen, ende gepackt sijnde in vier valisen ende soe gelevert aen eenige ruyteren, is den Capiteyn Monet (die last hadde vande penningen) op huyden ten twee vuyren in de nacht vuyt Bredae gereden met de vaenen ruyteren van Sijn Extie, Chinsky, Edmont ende Heraugiere, om naer Luyck te gaen, dan op den avont ontrent vijff vuyren gecommen sijnde tot twee vuyren rijdens boven Lommel aende santbergen op de grensen van tlant van Luyck, hebben ontmoet 6 vaenen ruyteren vanden viant, die heml. aldaer in ses hoopen verwachten, daertegen sijl. haer oick in ses hoopen stelden, te weeten, de vaen van Sijn Extie in twee hoopen op de rechterhant ende de vaen van Edmont oick in twee hoopen op de slinckerhant ende tusschen beyden de vaenen van Chinsky ende Herauguiere, beleyt bij de Lieutenanten ende soe in ordre sijnde ende meynende den viant te chergeren, heeft den viant heml. eerst gechergeert, daerover de vaen van Sijn Extie eerst de vlucht nam ende daernaer de drie anderen oick ende braecken haer ordre ende liepen met grooter confusie, soe menigen man, soe menigen wech, die den viant een stuck

weechs vervolchde ende creech wel 80 peerden ende 60 gevangenen vande onsen met een vande valisen inne hebbende bet als 20000 guldens aen gelt, de reste van tvolck ende gelt werde gesalveert, te weeten den Capiteyn Monet met een valise tot Peer in tlant van Luyck ende de andere twee valisen tot Bredae. Van dese groote desordre was voor een groot deel oirsaecke den heere van Resoires, Lieutenant vande vaen van Sijn Extie, dwelcke eerst selffs de vlucht nam ende sijn volck met hem ende quam oick lang voor alle de anderen tot Bredae. Oick holper veel toe dat de geenen die voorvuyt geweest waeren eerst geseyt hadden datter niet dan eene vaene vanden viant en was, daerop ons volck haer soe diep engaigeerden, ende naerderhant siende dat den viant soe sterck was, verlooren al veelen den moet, hoewel se haer in ordre stelden. Niettemin men hout vast, indien se den viant met een couragie gechergeert hadden datse wel wat goets souden vuytgerecht hebben, hoewel den viant veel stercker was, om redenen dat ons volck seer wel gewaepent waeren ende wel d'een helft vanden viant ongewaepent was, sulcx dat meest de slappicheyt van couragie vande onsen haer in die schande ende verlies bracht, twelcke ten wensche daer naer niet en kan geremedieert werden.

VANDEN TOCHT IN OVERIJSSEL ENDE GROENINGERLANT, GEDUYRENDE MEN IN DE BOMMELERWEERT LACH.

Den xviijen Augusti quam Graeff Willem tot Swol met 15 vendelen voetknechten, sterck ontrent 2400 mannen ende eenige stucken geschuts ende 8 vaenen ruyteren vuyt die quartieren met seer veel waegens, verwachtende de 20 vendelen knechten ende 3 vaen ruyteren die hem vuyte Bommelerweert souden bij commen, om daernaer te gaen naer de huysen van Gramsberch, Ruynen ende anderen, die den viant geoccupeert hadde ende trachte sterck te maecken, ende daerdoor niet alleen Coevoerden te benauwen, maer oick vuyt Vrieslant soe veel contributien te trecken als hij te vooren met Steenwijck gedaen hadde, welck exploict daeromme te meer verhaest werde, omdat men voor seecker hielt, dat men nu meer in een maent daerop sal konnen vuytrechten als toecommende jaere in vier maenden, indien men den viant desen winter tijt geeft de plaetsen voors sterck te mogen maecken. Tot Dordrecht werden desen dach 4 Schotten

gehangen ter cause vande muyterie ende beroerte voors. ende voorts den anderen slechte soldaeten aengeseyt, dat sij haer wel wilden quyten, de Staeten souden sulcke ordre stellen, dat sij haer affreeckeninge ende betaelinge al advenant de 48 daegen ten vollen becommen souden ende soe heur Capiteynen haer te corte deden, dat sij aende Staeten claegen souden, die haer belooffden totten minsten toe goet recht te doen, naer alle twelcke sijl. op den middach mede vertrocken naer der Goude ende Amsterdam, om tot Swol te commen. Desen dach vertrock Sijn Ex^tie vuyten Haege naer Zeelant, om aldaer ter neder te leggen seeckere differenten ende misverstanden geresen tusschen die van Middelborch ende der Vere, daer anders, als men de saecke liet verhitten, wel wat quaets vuytcommen mochte ende nam sijn reys over Beyerlant, om mette Graevinne van Egmont te spreecken, die nu versch wederom gecommen was vuyt Duytslant, soe men seyde, om met Graeff Willem te huwelijcken, hoewel tselve niet verhaest en werde.

Den xix^en Augusti was het goet weder ende trocken de raeden tot Dordrecht gesonden weder naer den Haege. Desen dach vertrock van Hedel de compagnie vande guarde van Sijn Ex^tie, die al vanden 5 deser patente hadde, omme naer den Haege te gaen, dan was bij den Heere van Barchon opgehouden tot noch toe, om de alteratie vande Schotten wille. Desen dach quam Graeff Philps van Nassau tot Swol (met sijne vaen ruyteren ende de vaenen van Huchtenbrouck ende Louys Laurens) om over de Hollantse regementen ende alle de ruyteren te commanderen.

Den xx^en Augusti was het schoen weder ende creech tvolck van Loockeren goeden wint op de Zuydersee ende quaemen mette selve voort tot op Swol, van waer ten selven daege vertrocken waeren de 15 vendelen Vriesen met 9 vaenen ruyteren ende drie halve canons ende gingen logeren tot Ommen. Desen dach quam in den Haege een seer geleert man genaemt Josephus Scaliger, die lange bij de Heeren Staeten gesolliciteert was, om tot Leyden in de Universiteyt te willen commen ende daertoe hem vuyt Vranckrijck, daer hij lange gewoent hadde te begeven naer Hollant.

Den xxj^en Augusti was het schoen weder ende quam t'regement vande Scotten mede tot Swol, vaerende met haere scheepen een goet stuck weechs de Vecht op tot aende Berckummerbrugge, om op morgen voort te lande te trecken naer Ommen, daer desen dach gereden waeren de Graeven Willem ende Philps voornt. met 2 vaenen ruyteren ende t'regement van Loockeren voornt. Op den avont quam de gwarde voors. in den Haege.

Den xxij[en] Augusti was het schoen weder ende trocken de Schotten vrouch naer Ommen, van waer desen dach vertooch tgansche leger naer Gramsberge, daer sij op den avont voor quaemen ende logeerden daer rontsomme, doende tselve op eyschen met dreygementen van niemant te sparen, soe verre sij tgeschut verwachten, daer die van binnen op antwoorden de plaetse te willen houden ende niet overgeven, waeromme men theele leger dede quartier nemen ende noch den selven nacht de drie halve canons planten om op morgen thuys te beschieten. Middelertijt bleeff altoes tvolck vanden viant tot Ortten ende ons volck in de Bommelerweert stille leggen. Ontrent dese tijt quam van Emden in Groeningerlant den Colonnel Sonoy [1], die te vooren vuyt Engelant tot Emden gecommen was, siende dat hij in Engelant soe veel faveurs niet en creech als hij mogelijck wel gemeynt hadde.

Den xxiij[en] Augusti was het goet weder ende dede Graeff Willem vrouch beschieten het huys van Gramsberge, alwaer die van binnen naer drie scooten gedaen, begonsten de hoeden op te steecken, den trommel te slaen ende om genaede te roupen, dan liet Graeff Willem evenwel voort schieten tot ontrent 17 schooten toe, doende daernaer wat ophouden, doen wierpen die van thuys haer waepenen aff ende gaven tselve op genaede ende ongenaede over, seggende dat sij niet gemeynt en hadden dat eenich volck vuyt Hollant daer mede was. Graeff Willem dede terstont alle tvolck van thuys gevangen nemen ende eenich van sijn volck op thuys gaen. Terstont hiernaer vertrock hij mettet heele leger ende tgeschut naer de schantse vande Veenbrugge, doende die opeyschen, daer die van binnen op antwoorden eerst tgeschut te willen sien, ende naerdat sij tselve gesien hadden, sijn sonder waepenen vuytgetoogen, alleer men eenige schooten dede, omdat de plaetse niet houbaer en was ende bleeff tleger des nachts daer.

Den xxiiij[en] Augusti was het tamelijck weder doch regende op den achternoen wat ende verliep den viant vande huysen ter Closter ende ter Schere ende vuyte schantse, die sij op den wech van Daelhem gemaeckt hadden vuyt vrese omdat die plaetsen niet houbaer en waeren ende quam Graeff Willem met sijn leger logeren tot onder Coevoerden. Des avonts

---

[1] Diederik Sonoy, de gewezen Gouverneur van het Noorderkwartier en Waterland, die zich in 1588 na zijne bekende weigering om zich aan het gezag der Staten te onderwerpen, naar Engeland had begeven. Hij vestigde zich in 1594 op het kasteel ten Dijke op de grenzen van Groningen, waar hij in 1596 stierf.

quam in den Haege den Heere van Morlais, Ambassadeur vanden Coning van Vranckrijck, omme de alliantien te continueren ende eensamentlijck te excuseren de actie vanden Coning die hem catholycke verclaert hadde ende dat hij nootshalven dese veranderinge hadde moeten doen, om de kiesinge van een ander Coning te beletten ende dat sijn meyninge daerinne anders niet en was dan een religions vrede in sijn lant te maecken ende daer mede tselve in vrede te brengen ende dan terstont den Coning van Spangien oorloch te maecken ende alle tselve in tbreet te verclaeren ende voorts den Heeren Staeten te verseeckeren dat den Coning om dese veranderinge wille, niet van meyninge was sijn vruntschap met heml. te breecken, maer daerinne meer ende meer continueren.

Den xxv^{en} Augusti regende het bijnaest den heelen dach ende gingen eenigen vande gedeputeerden in de Staeten Generael welcommen den Heere van Morlais voors. met verclaeringe dat hij op morgen audientie sal hebben. Desen dach vertrock Graeff Willem met sijn volck naer Emme ende dede van daer den wech door t'marasche met meenichte van rijsbossen maecken naer Roswinckel toe, alwaer sij des avonts quaemen logeren. Tvolck vanden viant dat tot Ortten lach bleeff stille, gelijck mede in de Bommelerweert dede den Heere van Barchon met 3 vaen ruyteren ende 18 vendeen voetknechten, omdat desen dach vertrocken was de compagnie van Jan de Wit naer Bredae, hoewel daernaer bevel quam dat hij blijven ende Appel daerwaerts gaen soude, dan quam sulcx te laet. Desen dach des avonts werde op tschip vanden geweldigen provoost vermoert sijn Lieutenant ende een stocknecht ende oick den beul sijn gelt affgedwongen ende gequetst alles bij een gevangen die alleen voor de costen sat ende op sijn gelooff door theele leger los ginck.

Den xxvj^{en} Augusti was het schoen weder ende quam Graeff Willem met sijn leger voor thuys te Wedde ende belegerde tselve ende creech inne een schantsken dat niet wijt van daer op de Boertang lach, ende begreep daernaer sijn quartieren rontsomme thuys. Desen dach kreegen die van Ortten bevel de plaetse te doen slichten ende de kercke aff te breecken (daer die vanden Bosch haer opentlijck tegen stelden, sulcx niet willende gedoogen) ende haer gereet te maecken om te vertrecken soe men vermoede naer Vrieslant, daertoe eenige versamelinge op de frontieren van tlant van Luyck gedaen werde, ende daeromme nu ettelijcke daegen toegehouden de poorten van meest alle de steden van Brabant. Ontrent den middach werde in den Haege in de vergaederinghe vande Staeten Generael gehoort Monsr de Morlais, Ambassadeur van Vranckrijck, dwelcke met veel

wijtluftige redenen socht de alliantien te vernieuwen ende de actie vanden Coning te excuseren als vooren verhaelt is ende exhibeerde ten selven fyne eenen brieff vanden Coning selffs, ende hoewel de Staeten Generael ganschelijck geresolveert waeren de alliantien voor alsnoch te vernieuwen, als niet geraeden vindende voor dese tijt dien Coning oick te viant te maecken, maer de saecke noch wat voorder inne te sien, soe is hem nochtans egeen absoluyt antwoordt gegeven, maer is alleen bedanckt met belofte dat men hem eersdaechs antwoordt soude doen hebben, naer dat de heeren Staeten sulcx aen haer principaelen gerapporteert ende derselver meyninge souden verstaen hebben.

Den xxvij[en] Augusti was het schoen weder ende dede Graeff Willem sijn approchen voor thuys te Wedde doen ende vijff stucken geschuts, gecommen vande Bellingwoldersijl daer voorbrengen ende alle gereetschap maecken om op morgen te schieten. Oick quam aldaer in tleger bij Graeff Willem den Oversten Sonoy voors. In de Bommelerweert bleeff ons volck stille ende oick den viant tot Ortten, maer gingen meest alle de oirlochscheepen tseyl de Maese aff om verandert te werden.

Den xxviij[en] Augusti was het regenachtich weder ende dede Graeff Willem thuys te Wedde opeyschen met dreygementen dat hij niemant spaeren en soude, soe sij daerop deden schieten, daerdoor die van binnen verschrickt werdende, begonnen te handelen ende trocken eyntelijck sonder geweer, alleen met haer bagagie vuyt, sonder eenige schooten te verwachten. Op den avont trock Graeff Willem met sijn volck voort naer Winschooten, maer was den viant van daer ende eenige andere plaetsen daer ontrent, daer se de kercken beschantst hadden, al verloopen, daeromme hij tot Winschooten bleeff logeren. Desen dach vertrock van Ortten Capteyn du Wal volgende tvoors. bevel met alle de Waelen, nemende den pas naer de Voochdie van Gelderlant om met t'andere volck naer Vrieslant te gaen ende bleven de Yren noch aldaer stille ende ons volck in de Bommelerweert oick.

Den xxix[en] Augusti was het schoen weder ende trock Graeff Willem met sijn volck op naer Slochteren, om die schantse mede te winnen, dan gecommen sijnde daer ontrent, bevont dat den viant eenige bruggen affgebroocken hadde, daeromme hij niet over en mocht, maer trock weder terugge naer Noortbrouck, van waer den viant oick al verloopen was ende ginck daer logeren. Middelertijt screeff hij naer Delffsijl om kordewagens [1],

[1] Kruiwagens.

schuppen ende spayen ende ander gereetschap om thuys te Wedde te versterckeu ende een goede schantse op de Boertang te slaen, daer men oick ten selven daege begonst te schantsen, niet daer des viants schantse lach, maer noch dieper op de Boertang, daer t'anderen tijden den voors. Colonnel Sonoy een schantse affgeteyckent hadde ende daer den wech soe nau was, dat qualijcken twee waegens malcanderen konden wijcken, om alsoe die pas vast te sluyten. Desen dach trocken tusschen Venloe ende Ruremonde over de Maese 22 vendelen voetknechten ende 300 peerden met 6 stucken geschuts, 3 heele ende 3 halve canons om naer Vrieslant te gaen, die noch eenige anderen a la file volchden, ende gecommen sijnde in de Voochdije tot Oldekercke bleven daer stille verwachtende op gelt dat se ontfangen souden eer se naer Vrieslant gingen. Des nachts kreegen die van Ortten bevel dat de Yren noch blijven souden tot wijder last. Ons volck bleeff in de Bommelerweert stille.

Den xxx^en Augusti was het regenachtich weder ende vertrock Graeff Willem (hebbende des nachts de bruggen doen maecken) wederom naer Slochteren ende belegerde tselve alomme ende doende daernaer tfort opeyschen, veroverde het noch dien dach, treckende den viant sonder geweer daar vuyt. In de Bommelerweert ende tot Ortten bleeff tvolck stille. Desen dach vertrock vuyten Haege naer Vuytrecht den Graeve van Hohenloe, die daernaer van daer seer stilliken ende bijnaest sonder yemant aengesproocken te hebben, is vertrocken naer tGraeffschap Zutphen, meynende van Dotechem door te reysen naer Duytslant, dan hoorende datter 3 vaenen ruyteren vanden viant op den wech waeren (die naer den Rijn reden om t'ander volck te haelen ende door tlant te beleyden) is gereden naer Swol ende van daer op Coevoerden op Wedde ende op Emderlant, nemende soe den pas door tlant te Munster naer Duytslant, sonder dat men eygentlijck weet, waeromme hij soe haestich vertooch ende oft geschiede vuyt jalousie (daeraff hij vol was, omdat hij weleer tgansche commandement gehadt hadde, dat nu Sijn Ex^tie geheelijck bevolen was ende daerdoor hij bijnaest sonder bevel) ofte omdat hij particulierlijcken ontbooden was om sijn eygen saecken ofte oick om tsijnder wedercomptste, sijn langemeynt huwelijck mette Jonckvrou van Orangien ende Bueren te voltrecken.

Den lesten Augusti was het schoen weder ende quam Graeff Willem wederom naer Wedde toe om tselve te doen stercken ende oick t'opmaecken vande schantse op de Boertang te doen beneerstigen ende faciliteren. Tvolck dat tot Oldekercke in de Voochdie lach ontfingen vast elcx haer

gelt, ende die tot Ortten noch laegen ende ons volck in de Bommelerweert hielden haer stille.

Den j^en Septembris was het schoen weder ende begonst tvolck vuyte Voochdie, die haer gelt ontfangen hadden te vertrecken naer Berck onder tbeleyt van Graeff Frederick vanden Berch, om aldaer den Rijn te passeren ende naer Vrieslant te gaen, wesende sterck stijff 2000 man te voet ende 4 vaenen ruyteren, te weten die van Graeff Frederick, Langhair. Betburch ende Sleyer (die mettet regement van Strasburch in dienste vanden viant gecommen ende alles onder het regement van Lorreinen geredigeert waeren) sterck te saemen ontrent 350 peerden, daer ontrent Wesel op wachten dvoors. 3 vaenen naer den Rijn gesonden. Van desen hoop begonnen noch eenigen desen dach den Rijn te passeren, gaende logeren onder Wesel, tot dat se bij malcanderen souden sijn seggende daer te sullen verwachten tot dat se te saemen 4000 man sterck souden sijn. Desen dach trocken vuyt Kreveceur 18 soldaeten tot dicht onder Ortten ende leyden haer daer in embuscade, ende vernomen hebbende eenige peerden ende koeijen, hebben haer geopenbaert ende dselve genomen. twelck siende die van Ortten, hebben met groff geschut daernaer geschooten ende sijn heel sterck vuytgevallen, waerdoor d'anderen de beesten niet en conden wech krijgen, maer hebben se moeten verlaeten om haer te verweren ende salveren ende schermutserende metten viant, hebben een die heel voor vuyt quam, sijnde ongewaepent ende heel bravelijck gecleedt gevangen gekregen, dan omdat hij niet gewillich en wilde mede gaen, hebben se hem doot geslaegen ende sijnt alsoe sonder schaede te lijden ontcommen, niet dan een peert vanden buyt daeraff brengende. Hierdoor de Yren vergramt sijnde soe men vermoet, quaemen des nachts sterck ontrent 60 tot voor de schantse van Kreveceur bijnaest op den dam in de Diese, die wel bij die vande schantse gesien werden ende oick tgeschut daerop gestelt, dan omdat se niet heel op den dam en quaemen daer tgeschut op gestelt was en werdender egeen rumoer gemaeckt, nochte oick geschooten, soedat sij onbescadicht weder affquaemen.

Den ij^en Septembris quam Graeff Frederick tot ontrent Anholt, om van daer naer Ulst te gaen ende passeerde over den Rijn de reste van tregement van La Motta onder tbeleyt van du Wal van Ortten gecommen, om Graeff Frederick te volgen ende haer bij hem te vervougen. Graeff Willem bleeff met sijn leger tot Wedden stille om de begonnen fortificatie op de Boertang te doen voortgaen ende verseeckeren. Oick bleeff ons volck in de Bommelerweert ende den viant tot Ortten stille ende was regenachtich weder.

Den iij^en^, iiij^en^, v^en^ ende vj^en^ Septembris was het ongestaedich weder ende marcheerde Graeff Frederick in grooter diligentie naer de Twente toe ende dede Graeff Willem dapper arbeyden aende begonnen schantse, omdat hij verstont dat den viant over Rijn was ende daerwaerts quam. Middelertijt bleeff ons volck in de Bommelerweert ende den viant tot Ortten stille.

Den vij^en^ Septembris was het regenachtich weder ende quam Graeff Frederick met t'meeste deel van sijn leger voor Oetmaerssen ende dede tselve rontsomme besluyten ende belegeren. Graeff Willem bleeff tot Wedde stille ende den viant tot Ortten mede, vuyte Bommelerweert vertoogen de vaenen ruyteren van Vere ende Sidney ende de compagnien voetknechten van Morgan ende Wray ende die van Villers ende Berck van Stichts regement, om alles in tquartier van Zutphen in garnisoen te gaen.

Den viij^en^ Septembris was het regenachtich weder ende dede Graeff Frederick sijn volck rontsomme de stadt Oetmaerssen haer quartieren nemen ende die dicht besluyten. Ontrent dese tijt gaff Bevervoort thuys te Saetsfelt aenden viant over, omdat hijt innegenomen ende eenich volck daerop hadde ende de Staeten hem geen commissie tot een vendel knechten wilden geven.

Den ix^en^ Septembris was het schoen weder ende dede Graeff Frederick sijn volck eenige approchen naer de stadt maecken om onder de wallen te mogen commen, daer die van binnen dapper op schooten. Graeff Willem verstaen hebbende de comptste vanden viant aldaer, is met sijn leger naer Coevoorden getoogen, hebbende sijn geschut aende Bellingwoldersijl tscheepe gedaen ende heeft op de Boertang gelaeten om de schantse voors. op te maecken ende die te bewaeren 6 Vriesche vendelen voetknechten daervan eenigen oick thuys te Wedde besetten.

Den x^en^ Septembris was het schoen weder ende approcheerde Graeff Frederick noch meer ende dichter onder de stadt van Oetmaerssen, ende om sulcx te faciliteren dede een stuck geschuts planten ende begonst daermede te schieten op de defensien vande stadt ende dede des nachts noch 2 andere stucken planten. Graeff Willem met sijn leger gecommen sijnde ontrent Daelhem en heeft niet geraden gevonden den viant aldaer te verwachten, maer is met alle sijn volck vertoogen naer Meppel om van daer naer Vrieslant te mogen commen ende tlant tegen alle inval te bewaeren. Die van Gelderlant verstaen hebbende dat den viant voor Oetmaerssen was ende dat belegert hadde, hebben Francois Vere met 10 vendelen voetknechten ende 2 vaenen ruyteren vuyt haere garnisoenen naer

Swol gesonden, om soot noot waere haer bij Graeff Willem te vervougen om den viant te wederstaen. Den Raedt van Staete heeft mede een patente aenden Commissaris Sloot gesonden om de 7 vendelen van tStichts regement vuyte Bommelerweert te lichten ende naer Swol te voeren om haer mede bij Graeff Willem ende Vere te vervougen. Middelertijt was altoos den viant tot Ortten ende ons volck in de Bommelerweert stille ende gingen die vanden Bosch ende de Graeve met haer schantse ende bolwercken voort.

Den xj^en Septembris was Graeff Frederick tot dicht op de grachten van Oetmaerssen geapprocheert ende begonst gereetscap te maecken om twaeter daer vuyt aff te tappen ende om sulcx te vrijer te mogen doen, dede mette voors. drie stucken op de stadt ende de defensien van dien seer schieten ende dede onder faveur van dien meest al twaeter daer vuyt wech loopen ende oick des nachts noch vier stucken planten, om op morgen bresche te schieten. Oick trock Sloot voornt. mette patente voors. naer Hedel.

Den xij^en Septembris begonst Graeff Frederick vrouch mette 7 stucken op de stadt te schieten ende gemaeckt hebbende een redelijcke bresche ende die van binnen niet sterck genouch sijnde de wallen te besetten ende de bresche te bewaeren (omdat sij maer twee vendelen daerinne waeren) ende oick met haer meenichfuldich schieten haer cruyt meest gespilt hebbende ende aengeroupen sijnde off sij de plaetse niet en wilden overgeven, hebben aen hem vuyt gesonden ende appoinctement moeten maecken, dat sij de stadt overleveren souden, dat de Capiteynen, Vendrechs ende Lieutenanten gevangen blijven souden, dat de soldaeten sonder waepenen met haer bagagie vuyt trecken ende belofte doen souden in ses maenden buyten Hollant niet te dienen ende sijn dienvolgende ten selven daege naer Swol toe vuytgetoogen, blijvende Jaques Meur Capiteyn met sijn Lieutenant ende Vendrech ende den Lieutenant ende Vendrech vanden Drost van Zallant gevangen, ende hiermede heeft den viant dese stadt weder gekregen. Te desen daege vertrock vuyte Bommelerweert den Colonnel Groenevelt mette 7 Stichtse vendelen voors. in vougen dat aldaer bij den Heere van Barchon alleen bleven 7 vendelen voetknechten met de vaen ruyteren van Donck ende de compagnie van Spronck in de schantse.

Den xiij^en Septembris is sijn genaede Graeff Willem van Meppel, daer hy gecommen was vertoogen naer thuys de Ruynen met 2 stucken geschuts, daerop laegen ontrent 40 soldaeten die tselve behouden haer waepenen ende bagagie overgegeven hebben ende is daer desen nacht gebleven, ende soe men verstont van t'overgaen van Oetmaerssen, werden

bij die van Gelderlant gecontremandeert 6 vendelen met Vere vertrocken om haer garnisoenen te verseeckeren ende de reste gelast mette 2 vaenen ruyteren voort te trecken naer Swol toe. Desen dach quam Graeff Frederick tot bij Coevoerden.

Den xiiij^en Septembris is Graeff Willem weder naer Meppel getoogen, laetende op thuys eenige besettinge ende is Groenevelt met sijn 7 vendelen over de Veluwe naer Swol getoogen, ende oick gesonden een patente aende compagnie peerden vanden Graeve van Hohenloe om mede daerwaerts te gaen. Graeff Frederick souckende naer Groeningen bij Verdougo te commen, heeft bewesten Coevoorden van thuys ter Closter aff door t'marasche een wech doen maecken, om daer over naer Daelhem te mogen commen. Oick voeren naer Hulst 4 vaenen ruyteren ende eenige voetknechten vande naeste garnisoenen om weder in tlant van Waes te vallen.

Den xv^en Septembris trocken eenige van tgarnisoen van voor Groeningen voor de schantse van Auwerdersijl ende belegerde die ende brochten daervoor 3 stucken vuyt Groeningen om des nachts die te planten, als sij desen volgenden nacht deden. Wel vrouch trock Graeff Frederick over den wech van Schoenerbeeck ende gecommen sijnde tot Asselen ende Anloe, dede een deel van sijn volck marcheren naer Auwerdersijl voornt. ende de reste naer Groeningen om van daer naer Slochteren te gaen. Desen dach was Sijn Ex^tie vuyt Zeelant naer Axel gereyst ende viel ons volck heel vrouch weder in tlant van Waes, sterck 4 vaenen ruyteren ende 17 vendelen voetknechten om tlant te beroven, ende alsoe onder contributie te brengen ende vielen in eenige vande naest gelegen dorpen ende keerden des avonts weder naer Hulst.

Den xvj^en Septembris begonst den viant met sijn drie stucken op Auwerdersijl te schieten, te weeten met 1 heele ende 2 halve canons ende schooten soe nu soe dan meest al den dach sonder yet vuyt te rechten ende quaemen bij heml. in tleger tvolck van Graeff Frederick gesonden. Graeff Willem trock met sijn volck alles naer Steenwijck ende nam den pas bij oosten de stadt om over de Aade naer Vledderen toe, daer hij des nachts logeerde met 9 vendelen Vriesen, 10 vendelen Schotten ende 10 van tregement van Loockeren ende noch een vendel van Hedding vuyt Steenwijck met genomen ende 11 vaenen ruyteren, om alsoe langes de Wolden Vrieslant voor alle inval te bewaeren [1]. Desen dach quam tot

[1] Deze terugtogt van Willem Lodewijk naar de grenzen van Friesland was noodzakelijk geworden nadat zijne poging om de vereeniging van Graaf Frederik van den Berg met Verdugo te

Swol den oversten Groenevelt met 7 vendelen knechten, die aldaer verwacht werde vanden Heere Vere. Oick quam Sijn Ex[tie] tot Hulst ende trock ons volck van daer weder in tlant om buyt te haelen ende kregen in de naeste dorpen eenige boeren ende oick beesten, maer en dorsten haer niet al te diep in tlant begeven, omdat den viant daerontrent heel sterck was.

Den xvij[en] Septembris continueerden den viant met schieten op Auwerdersijl ende siende dat die van binnen de schantse niet en wilden opgeven, niettegenstaende aldaer een redelijcke bresche was ende gerenforceert sijnde met tvolck van Graeff Frederick, hebben op den achternoen dselve stormenderhant innegekregen, omdat die van binnen de resolutie niet en hadde om te vechten gelijck van te vooren om niet te accorderen ende heeft den viant daeromme om hals gebracht alle die daer noch in waeren

beletten mislukt was. Die mislukking is grootendeels toe te schrijven aan de te geringe sterkte van zijne krijgsmagt, en aan het uitblijven van ondersteuning, die hij, zoo als uit de Resolutiën van den Raad van State blijkt, herhaaldelijk dringend maar vruchteloos verzocht had. Hierbij moet niet onopgemerkt blijven, hetgeen de Prins den 29sten Augustus aan Graaf Willem Lodewijk schreef omtrent het gevaar, dat uit het Zuiden dreigde. „Il se tient”, zegt hij, „encores en Brabant et Flandres tout quoi (coi) et en grosses trouppes ensemble, aussi viennent de tous costés nouvelles que sa gendarmerie de France retourne toute à cause de trefve y accordées entre le Roy et la ligue”. (Archief van Z. M.) Men had dan ook gemeend het leger aan de zuidelijke frontieren niet te mogen verzwakken „om den vijandt, noch goede macht in Brabant bij den anderen houdende, in sijn aenslagen te voorkomen, ende oock denselven geen oorsaecke te geven allen sijn gewelt over Rhijn, naer Vrieslandt te brengen, soo verre hij vernam, dat allen die 's lands forcen nae Vrieslandt trocken”. (Resol. van den Raad van State, 1 Aug. 1593.) Met deze beschouwing laat zich evenwel moeijelijk vereenigen de versnippering van strijdkrachten door het zenden van troepen naar Vlaanderen, om daar een uit een krijgskundig oogpunt vrij nutteloozen strooptogt te doen, zoodat wij op denzelfden dag (15 September) dat de gevaarlijke vereeniging van de beide vijandelijke afdeelingen in het noorden plaats had, een inval in het land van Waes vermeld vinden, waartoe 17 vendelen voetknechten en 4 vanen ruiters gebruikt werden, die zeker grootere diensten zouden gedaan hebben, wanneer zij aan Willem Lodewijk waren toegevoegd geweest. Overigens blijkt uit eene oplettende beschouwing van de beraadslagingen over de ondersteuning naar Friesland te zenden, welke wrijving er steeds tusschen de provinciën bestond, wanneer het er op aan kwam, het eene of het andere gedeelte van het grondgebied te beschermen. Zoo lezen wij bijv. in de Resolutiën van den Raad van State, dat de Friesche Gedeputeerden, bij gelegenheid dat hun onderstand wordt beloofd, vermaand worden „dat bij dien van Vrieslandt versien worde op de behoeften ende vivres, ende dat niet en geschiede gelijck eertijts, dat die Vriesche knechten met vivres voorsien wierden, als die anderen gebreck leden. Worden noch vermaent, dat soo men nu soo genegentlijck assisteert, dat sij des namaels moeten gedagtig sijn, om van gelijcken te doen...... Ende eyndelijck wordt oock verklaert, dat dit onderstant gedaen ende geschickt wordt van wegen der Generaliteyt, sulcx dat men verstaet, dat die aenslagen der oorloge op den naem der Generaliteyt, ende niet in het bijsonder van die van Vrieslaudt, sullen aengevangen ende beleyt worden”. (Resol. van den Raad van State, 1 Aug. 1593.)

(overmits daer niet dan 30 man inne was geweest). Hierinne leeffde den viant soe wredelijck dat se eenige kinderen in de schantse noch levend sijnde over de wallen in de grachten worpen. Dese schantse was cleyn ende niet houbaer, maer heeft evenwel den viant lang verachtert ende die vande Boertang soe veel tijts gegeven om haer schantse op te maecken. Graeff Willem gehoort hebbende de belegeringe van dit fort, trock met grooter haest daerwaerts om heml. te secoureren, dan en const niet tijts genouch commen off twas verlooren eer hij aen quam, waeromme hij voorts tooch naer Nieubert ende Oldebert in Groeningerlant, om daer te blijven ende tlant tegen alle invallen vanden viant te mogen bewaeren. De reste van tvolck van Graeff Frederick die onder Groeningen laegen trocken desen dach met 3 stucken vuyt Groeningen voor de schantse van Slochteren ende belegerden die. Oick vertrocken vuyt Swol naer Steenwijck Vere met 4 vendelen knechten ende 2 vaen ruyteren ende Groenevelt met 7 vendelen voetknechten, om van daer Graeff Willem te volgen. Des morgens vrouch vertrock vuyten Haege naer de Bommelerweert de compagnie vande guarde van Sijn Ex^tie, omdat men advertentie hadde dat den viant tot Herentaels met een merckelijcken hoop volcx gecommen was. Desen dach creech ons volck noch eenigen buyt in tlant van Waes, dan gaff Sijn Ex^tie heml. op den achternoen bevel om weder naer haer garnisoenen te trecken.

Den xviij^en Septembris den viant gedaen beschieten hebbende tfort van Slochteren mette voors. 3 stucken, gaven die van binnen tselve op ende trocken sonder geweer vuyt. Vuyt Hoesden quam oick in de Bommelerweert de compagnie van Keerweer ende ginck logeren tot Driel. Op den avont quam tot Hedel de compagnie vande garde, vrouch vertooch ons volck in tlant van Waes geweest weder naer heur garnisoenen ende tooch Sijn Ex^tie naer Lillo ende Liefkenshouck, om die plaetsen te besichtigen ende van alles te versorgen.

Den xix^en Septembris hiel den viant hem stille, gelijck Graeff Willem mede dede, om denwelcken stercker te maecken, die van Vrieslant veel borgeren vuyte groote steden sonden in de frontiersteden ende schantsen om die te besetten, doende de soldaeten vande garnisoenen Graeff Willem toeschicken om te beter tlant tegen een inval te mogen bewaeren. Oick quam Sijn Ex^tie tot Bergen op den Zoem om op alles ordre te stellen.

Den xx^en Septembris was het schoen weder ende hielt Graeff Willem hem stille, bij wien op den avont quaemen de Heeren Vere ende Groenevelt met haer volck, oick hielt den viant hem in Groeningerlant stille, oick

bleeff Sijn Ex^{tie} tot Bergen ende werde vuyten Haege bevel gesonden naer Hedel om de pionniers aldaer sijnde te doen arbeyden aende schantse van Creveceur, niet om die te vergrooten, alst wel van noode was, maer alleen om die te verstercken aende sijde vande Diese.

Den xxj^{en} Septembris was het schoen weder ende hielt Graeff Willem hem stille, maer quam den viant met sijn volck ende 3 stucken geschuts voor thuys te Wedde ende belegerde tselve alomme. Sijn Ex^{tie} bleeff noch tot Bergen. Ende werde op huyden den Heere van Morlais sijn affscheyt gegeven ende met hem alle de contracten ende alliantien van nieus aengegaen ende geratificeert ende voorts hem bij den Staeten Generael tot een vereeringe geschoncken een golden keeten van 1800 gulden met een medaille vande Spaensche vloote.

Den xxij^{en} Septembris besette den viant nauwer ende stercker thuys te Wedde ende dede des nachts de 3 stucken daervoor planten. Graeff Willem hielt hem stille tot Oldebert ende quam Sijn Ex^{tie} tot Steenbergen.

Den xxiij^{en} Septembris beschoot den viant thuys te Wedde aenden voorhoff ende de poorte seer ende maeckte een groot gat in de muyre ende begonst daernaer te stormen, ende een wijle tijts geresisteert sijnde is eyntelijck stormenderhant daerinne gecommen ende heeft alle de voorsten omgebracht, maer die achter op thuys waeren, liepen meest achter thuys aff ende salveerden haer over t'marasche. De dooden vande onsen waeren wel 30 ende vanden viant noch al veel meer. Terstont hiernaer ruckte den viant met sijn volck voor de schantse van Winschooten, die de soldaeten daerop sijnde (omdat se niet houbaer en was) overgaven ende trocken met een stuck vuyt ende belooffden in een geheel jaer niet te dienen. Die vande schantse op tveer van Bellingwold verliepen de schantse sonder den viant te verwachten. Desen dach quam vuyt Bredae in de Bommelerweert de vaen ruyteren van Edmont ende Sijn Ex^{tie} tot Breda.

Den xxiiij^{en} Septembris quam Graeff Frederick met sijn volck voor de schantse op de Boertang, daer tegens die vande schantse vuytvielen te schermutseren ende schooten onder den viant met haer geschut in vougen datter eenigen doot bleven, daerdoor Graeff Frederick weder terugge tooch naer Wedde. Desen dach quam Sijn Ex^{tie} binnen Geertruydenberge.

Den xxv^{en} Septembris hielt Graeff Willem ende oick den viant hem stille ende quaemen in den Haege brieven van Graeff Willem, houdende aende Staeten Generael, dat den viant naer Wedden getoogen was, dat tselve niet lang en soude konnen houden, dat men vermoede dat hij dan naer de schantse op de Boertang gaen soude, die hij meynde dat wel 3 weecken

ofte langer soude konnen tegenstaen, dat men daeromme middelertijt meer volcx daerwaerts soude moeten senden ofte de schantse soude ten laesten verlooren gaen, met meer redenen omme den Staeten daertoe te bewegen. Ten selven daege quam Sijn Ex^tie in den Haege ende werde in sijn bijwesen lange op de voors. saecke in de Staeten Generael gediscoureert, eensamentlijck off sijn persoen selffs daer soude gaen dan niet, doch werde goetgevonden dat hij hier blijven soude om te voorhoeden alle inconvenientien aende Brabantsche ende Vlaemsche cante ende dat men Graeff Willem noch eenich volck te voet soude toeschicken, daertoe die van Zeelant offereerden 6 vendelen ende die van Hollant souden sien wat sij noch ontbeeren mochten [1]. Voorts hadde de Coninginne gescreven dat haer seer goet dochte, dat men de saecke van Vrieslant behartichde om Groeningen te veroveren, offerende daertoe tgeen vuyte garnisoenen van Vlissingen, Briele ende Oosteynde soude mogen getrocken werden, scrijvende te dien eynde brieven aen de respective Gouverneurs, daeraff niet veel prouffijts en quaem, overmits dat die van Vlissingen ende Oosteynde niemant veel ontbeeren en mochten, omdat den viant hem gestadelijck ontrent Oosteynde onthielt met een tamelijcken hoop volcx, ende den Lieutenant vanden Briele en dorste niemant vuytsenden omdat den Gouverneur daer niet en was.

Den xxvj^en Septembris creech men tijdinge dat den viant wel yetwes op de Bommelerweert mochte attenteren, daeromme te meer bevesticht werde dat Sijn Ex^tie hier soude blijven. Desen dach vertrocken Verdougo ende Graeff Frederick met haer volck weder naer Groeningen, laetende thuys te Wedde beset ende quaemen onder Groeningen logeren, soe omdat se op de Boertang niet veel en saegen vuyt te rechten als om tgebreck van vivres wille, daerinne die vande stadt een groot miscontemeut hadden ende mede begonnen haer vivres te weygeren. Desen nacht werde onder Vianen een schip van die van Woude genoemen, daer veel coopluyden innewaeren metten Fiscael van Zeelant ende den Commissaris Rijswijck daeraff den Fiscael gevangen sat totten ix^en Februarij toe.

Den xxvij^en Septembris siende Verdougo tgroot miscontentement van die

---

[1] „Je vous asseure,” schrijft Maurits aan Willem Lodewijk in een brief van den 27sten September, waarin hij hem dit besluit van de Staten mededeelt, „quand ces gens seront partis d'icy, qu'il n'i at pas moyen de mettre trois cens soldats ensemble, pour faire test à l'ennemy, lequel at pour le moins encores six mille hommes en Brabant et Flandres, vous ne pourres faire estat de retenir ces troupes plus de dix ou douze jours; car autrement je crains, si l'ennemy entreprenoit quelque chose, que nous pourrions bien perdre une bonne place”. (Archief van Z. M.)

van Groeningen, liet verluyden dat hij tleger van Graeff Willem, die hem tot Oldebert stille hielt, wilde opslaen ende onder dat dexel gekregen hebbende een goet deel vivres, ginck met t'meeste deel van sijn leger logeren tot Noortlaeren. Werden oick bij de Staeten Generael gescreven brieven aende Gouverneurs van Oosteynde, Vlissingen ende den Briele om eenich volck van daer te trecken, die haer alles genouch excuseerden als vooren geseyt is. Vertrock mede vuyten Haege Monsr de Morlais, Ambassadeur van Vranckrijck naer Rotterdam om weder naer Vranckrijck te gaen, hebbende oirloff aen Sijn Ex^{tie} ende den Staeten Generael genomen.

Den xxviij^{en} Septembris vrouch begonst Verdougo met sijn leger te vertrecken nemende den pas naer den Swartendijck door t'moer ende treckende voorbij de schantse, die de onsen daer hadden, ginck des avonts logeren tot Upende. In trecken voorbij de schantse hadde hij eenige musquettiers naer de schantse geschickt om heml. werck te geven, daertegen die vande schantse schietende ende schermutserende, werde Hopman Meijerinck (die in de schantse met sijn compagnie lach) door den cop doot geschooten. Graeff Willem vernomen hebbende de compste vanden viant begonst hem te beschantsen ende retrancheren op de advenuen van Oldebert om den viant seeckerder te wachten ende mogen wederstaen. Binnen Lieuwaerden vernomen sijnde de tijdinge vande compste vanden viant tot Upende, die wat breet vuytgemeeten werde, begonnen eenige quaetwilligen de hooffden op te steecken ende eenige propoosten te spreecken ende stroyen die heel tot oproer tendeerden, twelcke gecommen sijnde tot kennisse vanden Magistraet, die eenich inconvenient vreesde, deden terstont ontrent 22 innewoenderen vande stadt daer vuyt vertrecken ende eenigen vande meeste quaetspreeckers voor eenige jaeren vuyte stadt bannen ende hielden daermede haer stadt ende borgerie in ruste. Te desen daege presenteerden die van Hollant in de Staeten Generael noch 5 van heure vendelen voetknechten naer Vrieslant te senden ende sonden terstont den Commissaris Cloetingen om dselve te lichten ende tot Dordrecht de 6 Zeeusche waer te nemen ende soe te saemen voorts te beleyden naer Graeff Willem die sulcx aengescreven werde.

Den xxix^{en} Septembris vrouch trock tleger vanden viant op van Upende naer Marum ende soe voerts naer Neuss, om ons volck tot Oldbert te besoucken, ende gecommen sijnde ontrent tleger van Graeff Willem stelden haer daer in slachordre ende voor de ordren twee cleyne veltstucken, daermede sij eenige schooten naer ons leger deden. Graeff Willem dede van gelijcken sijn volck alles in ordre stellen om den viant te wederstaen ende

twee couleuvrijnen die hij hadde bracqueren. Hiernaer begonst den viant met ontrent 50 man te schermutseren, daer Graeff Willem mede ontrent 50 man tegen dede gaen ende al advenant den viant de sijnen versterckte, dede Graeff Willem sijn volck mede renforceren, ende soe den viant met sijn heele leger wat te naer quam, tsij om op ons leger aentecommen ofte om de schermutsinge te sien, dede Graeff Willem mette couleuvrinen daerop vier geven, daerdoor den viant sijn leger dede terugge gaen, laetende alleen een partij van sijn volck in tcleyn schermutseren ende dat continueren totten middach toe, waernaer hij de retraicte dede doen ende ginck des nachts met sijn leger logeren tot Sigerswolde, sonder dat Graeff Willem hem dede vervolgen, omdat tleger vanden viant wel 400 man te voet sterck was ende over de 1000 peerden [1] ende sijn leger niet wel soe sterck was ende hij daeromme beter geraeden vont heml. een gulden brugge te maecken ende te laeten gaen, dan de saecke tegen tverbot der heeren Staeten in de fortuyne ofte hasart te stellen. Op dese schermutsinge bleven eenigen vanden viant doot, die sij daer affbrachten laetende alleen drie dooden op tvelt leggen, sonder dat men anders weet hoeveel datter van heml. gequetst ofte doot waeren. Aen onse sijde en waeren niet dan vier dooden ende ontrent 16 gequetsten ende werde tpeert van Graeff Philips onder sijn lijff doot gescooten ende tpeert van Graeff Willem gequetst, sonder datter andere schaede geleden was, bij thooch voornemen van Verdougo die theele leger wilde opslaen. Te desen daege quaemen twee vendelen Duytschen van t'regement van Barlemont vuyt Vlaenderen trecken naer Liere in garnisoen, dwelcke ontmoet hebbende een troupe van sesthien soldaeten van Bergen op den Zoem op hasart gaende, vervolchden dselve naer een struwelbosken niet wijt van Duffelen altoes met heml. schermutserende. Ondertusschen gebeurde dat in tselve bosken laegen ontrent 33 soldaeten mede van Bergen voornt. die vande anderen niet en wisten ende op hasart geweest waeren in tlant van Naemen. Desen hoirende het rumoer hielden haer stille tot dat se soe naer quaemen dat sij se bekennen conden ende siende dattet Duytschen waeren ende wel vermoedende dattet van ons volck was diese vervolchden, leyden haer op beyde de

[1] 400 man te voet, zoo als het manuscript aangeeft, is eene schrijffout. Verdugo deed den aanval met 4000 voetknechten en 1000 ruiters. Bor geeft voor zijne geheele sterkte, „over 4000 te voet en 2200 peerden". Zijne opgave, dat Verdugo „36 vanen en niet dan vijftigh Ruytersvanen" liet vliegen is, wat de sterkte van de kavalerie aangaat, klaarblijkelijk onjuist; er waren slechts vijftien vanen. Volgens van Reyd had Graaf Willem Lodewijk 2500 voetknechten en 700 ruiters onder de wapenen. (X Boek, bl. 378.)

sijden vanden wech in embuscade ende lieten soe de anderen aencommen, ende soe se binnen haer embuscade gecommen waeren, schooten gelijckelijck op haer aff, daerop de Duytschen de vlucht terugge naemen, ende d'ander malcander kennisse gedaen hebbende ende weder haer roers gelaeden sijn nochmael totte Duytschen innegevallen ende hebben se in route gebracht ende wel 43 van heml. dootgescooten ende geslaegen ende onder dien een Vendrich ende hebben gevangen gekregen een Hopman, een Lieutenant ende een Vendrich met noch 23 andere soldaeten ende oick gekregen beyde de vendelen. De reste van tvolck ontliept ende salveerden haer. Den tweeden Capiteyn en was bij den hoop niet, maer naer Bruessel getoogen. Naer dese defaicte trock tvoors. volck met haer gevangenen ende buyt weder naer Bergen op den Zoem toe, vuytgeseyt 7 ofte 8 die gingen noch tot voor Antwerpen ende kregen aldaer eenige borgeren gevangen ende twee van heml. quaemen soe naer aende stadt dat se vande wacht geschooten werden, d'anderen alles tot Bergen gecommen sijnde presenteerden terstont de twee vendelen aenden Gouverneur die se aen Sijn Ex^tie^ dede senden.

Den lesten Septembris begonst Verdougo met sijn leger van Sijgerswolde te vertrecken over de Swarten dijck naer Zuytlaeren ende dede in tvoorbijtrecken alle de huysen in brant steecken ende quam logeren niet wijt van Zuytlaeren voornt. Te desen daege trocken de 4 Hollantse compagnien door der Goude naer Amsterdam om naer Vrieslant te gaen. Ende soe wederom in den Haege gecommen was den Oversten Frens als gesant van Coelen ende Gulick om de gevangenen los te hebben die op de executie vande Graevinne van Nieuwenaer gevangen waeren, werde hij in den Raede van Staete in tbijwesen van Sijn Ex^tie^ gehoort, door wiens tusschenspreecken de saecke eyntelijck bij accoort affgedaen werde.

Den eersten Octobris begonstet seer te waijen ende de locht te ontstellen om te regenen, daerdoor Verdougo gesonden hebbende voor Groeningen in tSchuytendiep, het ordinaris garnisoen onder tgebiet van Graeff Frederick begonst alle sijn saecken aen te stellen om te vertrecken vresende het bederff vande wegen. Graeff Willem siende tvertreck vanden viant hielt hem tot Oldebert stille.

Den ij^en^ Octobris regende ende wayde het seer, daerdoor Verdougo begonst sijn vertreck te verhaesten ende naer Daelhem te marcheren. Graeff Willem hielt hem stille. Oick quam de vijffde Hollantse compagnie tot Dort ende 3 vande Zeeusche.

Den iij^en^ Octobris regende, hagelde ende stormde het seer ende quam tleger van Verdougo des avonts logeren tot Daelhem, oick vertrocken door

der Goude naer Amsterdam dvoors. vier vendelen knechten om haer daer bij de andere vier te vervougen ende soe tsamen naer Vrieslant te gaen sonder voorder verwachten om bij Graeff Willem (die hem tot Oldebert stille hielt) te commen met last nietemin om de vendelen van Langvelt ende Bovetis binnen Steenwijck te laeten soe het noot waere, twelcke daernaer alsoe geschiede.

Den iiij^en^ Octobris continueerde den regen ende storm seer, waerdoor bedorven sijnde den wech van Schoenerbeeck, dede Verdougo de boeren somme op ontbieden om een wech te commen maecken beneden Coevoerden omme, recht op thuys ter Clooster ofte van Harman van Camp aen, daer t'moer niet diep en is ende oick niet wijt, want die werde genomen vanden Daelhemse wech daer tgerechte ofte de galge plach te staen, recht op thuys ter Closter aen, daer noch tusschen beyden eenich hooch lant leyt. Desen wech dede hij maecken om altoes daerover te mogen commen naer Groeningen ende om die vast te maecken dede het moer gansch opschieten ende op de harde gront onder den wech bouwen met meenichte van boomen ende rijs ende soe optrecken tot boven t'moer, ten eynde die door t'moer niet bedorven en conde werden tot welcken eynde hij met sijn gansche leger tot Daelhem bleeff stille leggen gelijck mede Graeff Willem tot Oldebert. Te desen daege quaemen in den Haege ende werden Sijn Ex^tie^ gebracht de 2 vendelen tot Duffelen gekregen den 29 Septembris.

Den v^en^ Octobris regende het altemet eens maer en wayde niet soe seer. Den viant bleeff tot Daelhem ende ginck mettet maecken van sijn begonnen werck voort, oick bleeff Graeff Willem tot Oldebert. Eenige ruyteren van Bergen op den Soem gerencontreert hebbende de vaene ruyteren van Hoochstraeten, sloegen dselve in de vlucht ende kregen wel 40 gevangenen met heure peerden, die sij alles tot Bredae ende van daer weder naer Bergen voors. brachten. Oick toogen door der Goude naer Amsterdam de resterende 5 Zeeusche vendelen om naer Vrieslant te gaen ende d'anderen te volgen.

Den vj^en^ Octobris trock den viant met een deel van sijn volck voorbij Coevoerden over t'moer ende den begonnen wech, om naer thuys te Gramsbergen te gaen hebbende bij hem 2 cleyne veltstucken.

Den vij^en^ Octobris was het buijch ende regenich weder den heelen dach ende nacht. Den viant begonst met sijn twee stucxkens op thuys te Gramsbergen te schieten, dat 30 soldaeten daerop sijnde overgaven met beloften van binnen een jaer buyten Hollant niet te dienen. Den viant tooch terstont naer de schantse vande Veenbrugge, die hem mede overgegeven werde bij 20 soldaeten daerinne leggende, die met haer geweer vuyt-

toogen. Hiernaer ginck den viant op den avont weder logeren bij de anderen hoop aen Harman van Campshuys. Verdougo ginck mettet opmaecken vanden wech seer voort ende dede tot verseeckerheyt van dien op beyde de eynden een schantse maecken, d'eene op den galgenberch op den wech van Daelhem, ende d'ander aen Harman van Camps huys.

Den viij^en^ ende ix^en^ Octobris regende ende wayde het daechs ende snachts seer ende bleeff Verdouge tot Daelhem stille, maeckende den wech ende de begonnen schantsen, daeraff twerck mits tquaede weder seer slappelijcken voortginck. Graeff Willem bleeff mede tot Oldebert stille ende desen heelen tijt door bleeff ons volck in de Bommelerweert stille ende de Yren tot Ortten ende gingen die vanden Bosch ende de Graeve met haer schantsen ende bolwercken te maecken voort.

Den x^en^ Octobris regent ende waytet seer den ganschen dach ende nacht ende hielen Verdougo ende Graeff Willem met heur legers haer stille. Die van Groeningen prepareerden een convoy van vivres om op morgen naer Verdougos leger te senden, twelck Graeff Willem vernomen hebbende heeft tselve gecommuniceert mette Rithmeesters int leger sijnde ende heml. gelast te sien wat advantaige sij daerop souden konnen krijgen, die des nachts haer daertoe reede gemaeckt hebben.

Den xj^en^ Octobris regent ende wayt het seer den ganschen dag ende nacht. Des morgens heel vrouch sijn alle de ruyteren van Graeff Willem vuyt haer leger te Oldebert gescheyden ende sijn over den Swartendijck gereden naer Rolden ende den harden wech van Coevoerden ende hebben op den naernoen aldaer aengetroffen tvoors. convoy ende wel 50 waegens gekregen met verscheyden soetelaeren ende vande waegenpeerden ontrent 80, sijnde de reste vuytgespannen ende ontreden, tgoet dat op dese waegens was hebben se ten deele met genomen ende de reste aen stucken geslaegen ende bedorven. Dan soe onse ruyteren den viant (die naer Groeningen vluchte) in volle loop vervolchden van Rolden aff tot Haeren toe ende oick door de slachboomen ende voorbij de schantse aldaer ende den Heere van Potlis hem wat te verde engaigeerde, mits de furie van sijn peert tot dicht aen Groeningen toe, meynende beter gevolcht te wesen bij onse ruyteren, die mits den quaeden ende grooten wech niet wel voort en mochten, is hij bij den viant aldaer overvallen, seer gequetst ende gevangen gekregen ende soe naer Groeningen gebracht. Desen dach ontboot Syn Ex^tie^ vuyte Bommelerweert wederomme den Heere van Barchon ende sondt aen hem patenten voor alle tvolck dat daer noch lach om elcx in garnisoen te gaen volgende dselve patenten.

Den xij[en] Octobris was het tamelijck weder, maer begonst op den avont wederom te regenen ende begonsten de ruyteren tvoors. convoy geslaegen hebbende weder in tleger tot Oldebert te commen, daer op den achternoen mede quaemen negen vande elff vendelen laest derwaerts geschickt, vande welcken de twee tot Steenwijck gebleven waeren. Verdougo bleeff tot Daelhem ende aende huysen ter Clooster ende ter Schere stille altoes maeckende aen sijn wech ende de schantsen.

Den xiij[en] Octobris regende het op den avont wat ende bleven de legers alomme stille.

Den xiiij[en] Octobris bleven de legers tot Oldebert ende Daelhem stille ende begonst tvolck vuyte Bommelerweert te vertrecken naer heure respective garnisoenen volgende dvoors. patenten aenden Heere van Barchon gesonden.

Den xv[en] Octobris regendet wat ende begonsten veel boeren vuytet lant van Zallant te vluchten naer de steden, meynende dat den viant met sijn leger daer commen soude, daerdoor een grooten alarme ontstont binnen Hasselt ende oick eenich rumoer binnen Swol, sonder datter nochtans yet anders volchde. De oirsaeke van tvluchten vande boeren was dat Otto van Egmont Drost van Zallant aen des viants sijde de boeren toegescreven hadde, dat hij haer niet langer en const beschermen, dat sij daeromme haer beesten wel mochten drijven naer de beslooten steden. Desen dach, omdat men vreesde dat den viant naar Zallant wel commen mochte, hoewel men in den Haege in Hollant vande voors. tijdinge noch niet met alle en wiste ende dat de ruyteren tot Oldebert niet veel en prouffyteerde ofte consten vuytrechten, heeft Syn Ex[tie] patente daerwaerts gesonden, omme dselve in haer garnisoen te doen gaen ende tlant bewaeren, doende de vaenen vande Graeven van Hohenloe ende Philps van Nassau naer Nieumegen gaen, Louys Laurens naer Hoesden, Barchon naer Swol, Espinoy naer Steenwijck ende den Drost van Zallant met du Bois naer Deventer (daer sy om de servitien wille niet dan met groote moeyten inne en quaemen [1] ende de reste alomme in tlant van Zutphen in garni-

[1] Dat dese servitien in dit qnartier seer groote swaericheyt maeckten, jae soe verre, dat die van Swol dese eene vaen niet innelaeten en wilden, niet dat sij begeerden dat de Generaliteyt de servitien betaelen souden, maer dat dselve heml. alleen haere auctoriteyt soude leenen om een voet te mogen geraemt werden, daermede die over tlant van Overijssel soe wel steeden als platte landen eenpaerlijcken mochten gevonden werden, want het kennelijck is dat de dorpen bevrijt werden mettet garnisoen vande steden. Dit dreven oick die van Deventer soe seer, dat sij niet dan eene vaen ruyteren inne en begeerden te hebben, ten waere de Generaliteyt ofte yemant anders de servi-

soen, vuytgeseijt de vaen van Onstae, die in tleger van Graeff Willem bleeff. Desen dach vertrock de reste van ons volck vuyte Bommelerweert in garnisoen ende quam de compagnie vande guarde metten Heere van Barchon weder naer den Haege, ende hiermede eynde de tocht ende inlegeringe in de Bommelerweert blijvende de Yren noch tot Ortte stille.

Den xvj[en] Octobris was het regenachtich weder ende hielden de legers haer tot Oldebert ende ontrent Coevoerden haer stille, vuytgeseyt dat alle de ruyteren van tleger van Verdougo gingen logeren tot Laerwolt om Coevoerden mede van dier sijde beset te houden. Op den avont quam den Heere van Barchon mette guarde in den Haege, die van Vlissingen ende Oosteynde sonden desen dach twee compagnien knechten om naer Vrieslant te gaen, daeraff sij haer te vooren geexcuseert hadden.

Den xvij[en] Octobris was het betrocken weder, de legers voors. bleven stille leggen ende de twee compagnien Engelschen gecommen sijnde ontrent Dordrecht werden aldaer opgehouden, omdat men nu in tseecker wiste, dat den viant de schantse op de Boertang niet aentasten en wilde ende werden gelast naerder bevel te verwachten.

Den xviij[en] Octobris was het regenachtich weder ende quaemen in den Haege eenige Gedeputeerden van Bredae, claegende dat den viant hem heel sterck maeckte tot Herentals ende ontrent Antwerpen, dat sij daeromme besorgende waeren dat hij haer stadt mochte commen belegeren ofte hem

---

tien vande tweede vaene betaelde. Gelijcke swaericheyt bevint men alle daechs in meer frontiersteden, daeromme het seecker is, dat een meerder eenicheyt tusschen de provintien soude wesen, bij soe verre de Generaliteyt alomme de servitien wilden betaelen ende wederom naer haer trocken de middelen vande frontiersteden, die anders mette selve servitien soe t'onder gehouden werden, dat sij niet en konnen opcommen. Immers leert de experientie wat swaericheyt datter valt tusschen Bommel ende Gelderlant, omdat die van Hollant de servitien tot Bommel betaelen, ende tusschen Hasselt ende Overijssel, omdat die van Vrieslant tot Hasselt de servitien betaelen, beneffens indien de Generaliteyt de servitien droech en souder egeen swaericheyt wesen om volck in eenige steden innetebrengen want de poorten alomme altoes oepenstaen souden, jae souden de regierders vande frontiersteden selffs commen solliciteren om veel volcx inne te hebben, twelcke de provintien die voortst vanden brant vander oirloge gelegen sijn ende sulcx de minste garnisoenen ende servitien hebben te draegen als Hollant ende Zeelant meest tegen staen, tot haer eygen ontlichtinge ende beswaernisse van haer bontgenooten. (Aanteekening van den Schrijver.)

De kwestie van het innemen van garnizoen in de grensvestingen was een voortdurend punt van bezwaar voor de regering, en de hier besproken weigering van Zwolle en Deventer om zich naar de bevelen van den Raad van State te voegen levert in hare bijzonderheden eene uitmuntende bijdrage tot de kennis van het legerbeheer van die dagen, en van de moeijelijkheden, waarmede de Raad van State vaak te worstelen had. Wij hebben daarom een uittreksel uit de Resolutiën van dat staatsligchaam, die op deze zaak betrekking hebben, als Bijlage hierachter gevoegd.

voor Steenbergen werpen, verthoenende mede datter weynich volcx in haer stadt waeren, om dselve tegen een beleg te mogen beschermen, versochten daeromme secours van meer volcx, vivres ende amunitie van oorloge voor haer stadt. Desen dach vertrock Graeff Philps met alle de ruyteren vuytet leger tot Oldebert naer heur garnisoenen volgende heure patenten ende bleeff alleen de vaen van Onstae in tleger, vertrocken mede de Engelsche voetknechten vuytet leger naer tquartier van Zutphen in garnisoen.

Den xix^{en} Octobris was het regenachtich weder ende hielt den viant hem ontrent Coevoerden stille, maeckende altoes sijn wech ende schantsen. Vuytet leger van Graeff Willem vertrocken meest alle de Schotten die heel swack waeren, laetende daer alleen onder tgebiet van Morray 300 vande beste ende gesontste van alle haere vendelen ende naemen de anderen den pas naer Steenwijck om van daer naer Hollant te commen. In den Haege was men doende om op tversouck van die van Bredae te delibereren ende naer lang debat werde goet gevonden eenich volck daerwaerts te senden ende te dien fynen patente gesonden aen Pruyt ende Keerweer tot Hoesden ende oick aen Draeper omme met haer compagnien daerwaerts te gaen, werde mede een patente aende voors. Engelsen geschickt ten selven eynde ende voorts geresolveert dat men in der haest binnen de stadt noch seynden soude in t'magasijn 100 lasten rogge, 60 duysent pont cruyts ende andere provisien die daer gebreck mochten wesen.

Den xx^{en} Octobris was het schoen weder ende vertrocken naer Bredae vuyten Haege de compagnie vande guarde, van voor Dordrecht de twee Engelsche vendelen naer Vrieslant gedestineert, vuyt Hoesden Keerweer ende Pruyt ende vuyt Bommel Hopman Draeper om haer in der haest binnen die stadt te begeven.

Den xxj^{en} Octobris regende het den heelen dach ende vertrocken van Oldebert op Graeff Willem met alle de Vriesche compagnien ende de Stichtse ende de 9 laestgecommen vendelen mette 300 Schotten onder Morray ende de vaen ruyteren van Onstae om naer thuys te Wedde te gaen ende dat wederom te veroveren ende werde tregement van Loockeren sterck 10 vendelen gesonden naer Visvliet ontrent de Monickesijl, om aldaer tlant voor inval vanden viant te bewaeren.

Den xxij^{en} Octobris was het tamelijck weder ende marcheerde Graeff Willem vast naer Wedde toe, die mits den quaeden wech niet wel voorts commen en conste.

Den xxiij^{en} Octobris was het seer schoen weder ende ginck Verdougo selffs logeren op thuys ter Scheere ofte Jan van Steenwijck, omdat de

schantsen vanden wech in defensie begonsten te commen, sont oick vuyt sijn leger bij Coevoorden 1000 man te voet ende 3 vaenen ruyteren met 2 stucxkens geschuts naer Ruynen om dselve plaetse weder inne te nemen, terwijle de onsen naer Wedde gingen. Dese quaemen des avonts voor Ruynen, besetten tselve ende dede des nachts haer stucxkens planten.

Den xxiiij^{en} Octobris was het schoen weder ende dede den viant thuys te Ruynen opeyschen, twelcke die van binnen opgaven, om dattet niet houbaer en was ende trocken met haer geweer aff. Den Heere van Potlis binnen Groeningen gevangen sterff aldaer desen dach van sijne quetsuyren, daer Sijn Ex^{tie} ende de Staeten droevich om waeren, om dattet een seer nuchteren, voorsichtich Heere was ende daer beneffens een goet soldaet.

Den xxv^{en} Octobris was het schoen weder ende quam Graeff Willem met sijn leger niet wijt van Wedde. tVolck vanden viant voor Ruynen geweest, trocken wederom naer Coevoerden. Ende dede den Heere van St. Aldegonde (die van sijn reys in den Phals met Jonckvrou Louyse gedaen, wedercommen was) sijn rapport in de Staeten Generael ende leverde daerover brieven vanden Palsgraeff ende Palsgraevinne, houdende veelvoudige recommendatien ende congratulatien ende offren om mette dselve alle goede nabuyrschap ende correspondentie te willen houden, verclaerende daerbij den voorn. St Aldegonde, dat den Archiducq Ernestus versocht hadde Graeff Johan van Nassau den Ouden om van sijnen twegen hem te laeten gebruycken om tusschen hem ende den Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden over ende weer te trecken ende te handelen den pais voor de selve Nederlanden met verclaeringe dat hij den selven Staeten ende heure steden ende leden soude laeten bij heur religie, mits dat se alleen hem (als de gifte van Coning van Spangien hebbende) voor haeren heer aennaemen, twelcke Graeff Johan alles affgeslaegen ende hem mits sijn ouderdom daeraff geexcuseert hadde, vresende datter bedroch onder mochte schuylen, veradverteerde daeromme den Staeten voornt. vuyten naeme vanden voors. Phalsgraeff, dat sij tegen sulcke ende gelijcke handelingen op haer hoede wesen souden, verclaerende tselve met veel wijtluftige redenen ende sijne goede genegentheyt totten Staeten voornt. ende oick dat den Archiducq noch niet op wech en was om te commen, van welck rapport de Staeten Generael den Heere van St Aldegonde seer bedanckten, verclaerende dat tselve ende de brieven vanden Heere Phalsgraeff heml. aengenaem waeren ende dat sijl. Sijne K. F^l. G. daerop naer behoiren souden doen antwoorden. Desen dach sonden die van Groeningen het dode lichaem

vanden Heere van Potlis met een schuyte het Groeninger diep aff naer de Soutcamp toe, van waer tselve gebracht werde naer Lieuwerden.

Den xxvj[en] Octobris was het schoen weder ende quam Graeff Willem vrouch met alle sijn volck voor thuys te Wedde ende belegerde hem daer voor. Oick quaemen alle de Schotten vuyt Vrieslant gecommen (vuytgeseyt de 300 die met Morray waeren) ter Goude versouckende ende verwachtende patenten, om daermede in garnisoen te gaen ende te refraischeren. Desen dach werde den Heere van Potlis tot Lieuwaerden begraeven.

Den xxvij[en] Octrobris wast schoen weder ende dede Graeff Willem om thuys te Wedde syn approchen maecken ende des nachts daervoor planten 3 stucken van Bellingwold gecommen, maer hielt Verdougo met syn leger hem stille.

Den xxviij[en] Octobris was het schoen weder ende dede Graeff Willem thuys te Wedde opeyschen, daerop die van binnen begonnen te parlamenteren ende gaven eyntelijck thuys op in handen van Graeff Willem sonder schooten te verwachten ende togen met haer geweer vuyt. Graeff Willem bleeff des nachts aldaer.

Den xxix[en] Octobris was het schoen weder ende liet Graeff Willem sijn leger tot Wedden stille blijven ende dede van alle nootdruft voorsien de schantse op de Boertang, daer hij selffs inne tooch om die te besien. Die vanden viant tot Winscooten laegen verliepen het fort, twelck Graeff Willem mede dede besetten. Desen dach scheyden vrouch vuyt Bredae de 2 compagnien Engelschen (daer binnen gesonden) om weder naer Oosteynde te gaen ende Vlissingen ende oick de compagnie vande guarde om weder naer den Haege te gaen, omdat geevanesceert was het rumoer van die stadt te belegeren ende den viant naer Vlaenderen begonst te marcheren.

VANDEN TOCHT NAER LYMBURCH GEDUYRENDE MEN IN GROENINGERLANT LACH.

Den xxx[en] Octobris was het betrocken weder, ende Graeff Philps van Nassau langerhant bespiet hebbende seeckeren aenslach op de stadt Lymburch, trock desen dach des morgens vrouch vuyt Nieumegen met 2 vaenen ruyteren ende eenige voetknechten ende tooch daermede naer t'nieuclooster in tlant van Cleef ende hadde by sGraevenweert noch doen over den Rijn scheepen 3 vaenen ruyteren met verscheyden voetknechten vuyte omlig-

gende garnisoenen, die alles aen tnieuclooster bij hem quaemen, soe dat hij sterck was 7 vaen ruyteren ende 400 man te voet ende trock daermede naer Wabbeeck toe, daer hij ging logeren voor dien nacht, voerende met hem 3 petarts, om daermede de poorten te doen springen. Des avonts quam de compagnie vande guarde weder in den Haege. Desen dach hielt Graaff Willem sijn leger noch tot Wedden stille ende Verdougo voor Coevoerden.

Den lesten Octobris was het betrocken weder ende begonst des avonts te regenen. Desen dach bleeff Graeff Philps omtrent Wabbeeck voorn. ende begonst Graeff Willem met syn leger weder naer Oldebert voorn. te vertrecken ende most seer quaede diepe wegen passeren, mits den gestaedigen regen, daeromme hij niet schielijcken voortcommen en conste.

Den eersten Novembris regendet seer ende quam Graeff Philps met syn volck niet wijt van Erkelens, konnende mits den grooten regen niet wel voortkommen.

Den ij[en] Novembris was het regenachtich weder ende quam Graeff Philps met sijn volck tot Lennich ende passeerden over de Roer ende logeerden aldaer. Ende omdat den viant, naer Vlaenderen getoogen, quam logeren ontrent Oosteynde in de duynen, bevreesde den Gouverneur dat hij die stadt soude willen belegeren ende screeff daeromme in der ijl in Zeelant om assistentie van volck, van vivres ende amunitie van oirloge, om een belegeringe te mogen tegenstaen.

Den iij[en] Novembris was het regenachtich weder ende begonst Graeff Philps op den achternoen te marcheren met alle sijn volck naer Lymburch toe, ende soe den avont quam, marcheerde hij met omtrent 30 peerden ende de karren daer de petarts op laegen voorvuyt, doende de andere peerden ende voetvolck volgen ende quam des nachts mette voors. 30 peerden ende karren onder de muyren vande stadt, sonder dat die van binnen tselve gewaer werden ofte eenich geluyt maeckten, niettegenstaende de karren den berch niet affrijden en konden, dan met seer groot geluyt om de steenachtich wech wille, doch overmits het gestaedich regende en waeren se niet al te wel in de stadt op haer wacht, twelcke een groot voordeel totten aenslach scheen te geven, maer om denselven regen wille ende de duysterheyt vanden nacht quam tvolck dat achter was niet al te wel voort, beneffens dat se oick verdwaelt waeren vanden rechten wech ende daeromme soe lange te rugge bleven eer se consten aencomen, dat den dach al begonst te commen, waeromme Graeff Philps niet geraeden en vont langer te verbeyden maer dede de petarts (die al gereet gemaeckt

waeren) weder op karren doen ende tvolck afftrecken, sulcx dat mit die slechte occasie t'exploict te niete liep, dat anders soe wel aengeleyt was, dattet scheen niet te mogen failgeren, ingevalle tvolck tijdelijck aengecommen waeren geweest. Desen dach werden naer Oosteynde gesonden 300 Engelschen vuyt Vlissingen ende noch 3 vendelen knechten vuyt Bergen op den Zoem, mitsgaeders eenige provisie van vivres ende amunitien van oirloge. Werde mede gescreven aen Sijn Ex[tie] ende de Raeden van Staete om op de voordere voorraet tot behoudenisse vande plaetse te letten ende die te doen deligenteren, twelcke daernaer heerlijcken gedaen werde van alles dat men tot nootdruft ofte behoudenisse van een plaetse soude konnen bedencken, hoewel het geen noot en was.

Den iiij[en] Novembris regendet seer ende gefailgeert sijnde den voors. aenslach, dede Graeff Philps vrouch sijn volck trecken naer Oepen toe, daer hij verstont dat een vendel knechten vanden viant lach ende nieu aengenomen was, ende toe hij in tdorp quam vluchten dselve met de boeren in de kercke, meynende die te houden, doch dede Sijn G. de doore verbranden ende die oopen sijnde soe grooten smoock in de kercke maecken, dat tvolck niet geduyren en konden, sulcx dat veelen vande geenen die boven waeren, van boven neder sprongen ende dootgeslaegen werden, ende naer datter wel tachtich soe omme gecommen waeren ende de anderen om genaede baeden, dede hij se gevangen nemen tot over de 100 ende daeronder een Vendrech, dwelcke voor veelen die terstont ontslaegen werden borge bleeff. Ende voorts genomen hebbende vuyt tselve dorp eenige Lymborchse laeckenen, die daer meest op karren stonden, om dattet daer marckt was, ende voorts daer gepeystert ontrent 2 vuyren trocken weder tot onder Aecken.

Den v[en] Novembris was het tamelijck weder ende begonst des avonts te regenen ende quam Graeff Philps van Nassau met sijn volck, buyt ende gevangenen logeren over de Roer voorbij Erckelens. Graeff Willem quam des nachts met sijn volck weder tot Oldebert ende bleeff daer, in meyninge op morgen voort te trecken naer tfort van Auwerdersijl, om dat weder te veroveren. Desen dach vertrocken vuyten Haege de Commissaris Cloetingen met bevel vande Raeden van Staete om alle het tvoordere volck soe Hollantsche, Zeeusche als Stichtse compagnien vuyt Vrieslant te halen ende in garnisoen te brengen.

Den vj[en] Novembris was het tamelijck weder ende regende op den avont ende den heelen nacht. Graeff Philps quam met sijn volck tot ontrent Venloe heel vrouch op den achternoen, meynende daer te blijven voor dien

nacht, dan soe hij advertentie creech datter wel 16 vaenen ruyteren vanden viant over de andere sijde vande Maese waeren (aldaer gecommen om tgeschut dat in de Graeve gebleven was wech te haelen ende naer Brabant ofte Antwerpen te brengen) daeraff dien dach de officiers binnen Veenlo geweest waeren ende geconsulteert hadden hoe se hem best den pas benemen ende mogen slaen souden, ende op die voet gereden waeren naer de Graeve, om aldaer de Maese met meerder verseeckertheyt te passeren. dede hij alle sijn volck gansch ijlick voorts marcheren naer t'nieu clooster ende aldaer van tpasseren vanden viant niet besonders vernoemen hebbende, heeft alle sijn volck doen scheyden ende naer haer garnisoen trecken ende is selffs des avonts laet mette 2 vaenen ruyteren binnen Nieumegen gecommen mette gevangenen, ende sijn d'ander in der ijl den Rijn overgescheept ende noch dien nacht mede in garnisoen gecommen, twelcke den viant vernomen hebbende en is over de Maese niet gecommen. Desen dach begonst Graeff Willem met sijn volck voorts te trecken naer Auwerdersijl. Ontrent dese tijt quaemen thien vendelen Engelsen vuyt Vranckrijck wederomme ende toogen binnen Oosteynde, daeromme die plaetse te meer tegen alle beleg bewaert was ende tsecours van Engelant in dese landen soe veel gestijft.

Den vij^{en} Novembris regende het den heelen dach ende quam Graeff Willem met sijn volck belegeren de schantse van Auwerdersijl, hoewel hij tselve seer incommodieuselijcken doen moste, mits den grooten regen. Ontrent dese tijt quaemen in Bourgongien van nieus 3500 Spangiaerden, 1000 Italiaenen ende 800 Albanoische peerden. Dese Spangiaerden waeren in Arragon gebruyckt geweest tegens die van Sarragoça ende anderen ende de Italiaenen waeren gelicht vuyte garnisoenen van Milan ende waeren heerlijck gewaepent ende in ordre, ende in heure plaetse waeren nieuwe Spangiaerden in garnisoen geleyt. De Spangiaerden en waeren niet soe wel in ordre, desen waeren te vooren in Savoyen opgehouden bij den Hartoch om Monsr d'Esdiguieres de treve te doen continueren ende bleven nu in Bourgongien eenigen tijt lang in de dorpen in tbreet leggen.

Den viij^{en} Novembris was het schoen cout weder ende dede Graeff Willem met groote moeyte 3 stucken beneden de schantse op den dijck planten om daermede op morgen de schantse te beschieten, dan omdattet des nachts seer regende begonst men te vreesen dat men het geschut niet weder terugge en soude konnen krijgen indien den regen continueerde, omdat de weegen alrede soe seer bedorven waeren, dat men die naulijckx const gebruycken. Desen dach vertoogen de Yren van Ortten voor sHar-

togenbosch wech ende omdat eenigen haer in de stadt te seer moetwillich aenstelden ontstont daer binnen eenige moeyte, maer werde weder ter neder geleyt ende gestilt.

Den ix[en] Novembris regende het seer, waerdoor Graeff Willem de schantse niet en dorst laeten beschieten, maer dede met alle man tgeschut wederom tscheepe doen, twelcke niet dan met groote difficulteyt ende pericule, soe den viant aengecommen hadde, en geschiede. Oick dede hij alle tvolck terugge trecken ende brengen naer de Zoutcamp toe, om de geenen die vuyt Hollant gecommen waeren, volgende tbevel vanden Raede, van daer wech te laeten vaeren, soe dat weer bleef continuerende ende werde alsoe de schantse van Auwerdersijl verlaeten.

Den x[en] Novembris regende het seer, waeromme Graeff Willem alle sijn geschut vuytet Groeningerdiep naer Vrieslant dede brengen ende tHollantse volck aende Zoutcamp ende Monickesijl tscheepe gaen, die over de Wadden buyten Vrieslant omme naer Hollant voeren. Ende hiermede eynde den tocht in Groeningerlant.

Den xj[en] Novembris was het regenachtich weder ende was men alomme stille, blijvende altoes Verdougo met sijn leger ontrent Coevoerden, maecken den wech ende de schantsen, welcken wech nu al heel hooch begonst te werden. Ontrent dese tijt werde in Hollant eenige preparatie gemaeckt om yet aen te grijpen ofte overvallen ende daertoe op verscheyden plaetsen bereyt seer veel ende diverse ijsere instrumenten als koevoeten, wiggen, voorhamers, saegen, booren, bijlen, windasen ende meer andere, sonder dat yemant veel kennisse hadde waertoe, als Sijn Ex[tie], den Advocaet Barnevelt ende Milander [1] (om de depeschen te doen) die met haer kennisse alleen meest alle de exploicten dirigeerden.

Den xij[en] Novembris was het betrocken weder, ende omdat die van Duynkercken vast alle daegen meer quaets ende rovinge ter see deden ende men metter daet bevont dat de ordre die alle jaers daerop in den beginne van dien genomen werde, meest te laet bij quam, vergaederden in dese tijt de Staeten van Hollant mette Gedeputeerden van Zeelant ende de respective Collegien vander Almiraliteyt in den Haege om daerop voor den toecommende jaere nu tijdelijck ordre te beraemen ende stellen, ten eynde alle preparatie ende rustinge daertoe vrouch in den jaere mochte veerdich sijn, om te beter de rovinge voornt. te weeren, ende naemen op

---

[1] De Secretaris van Prins Maurits.

alle dien vaste resolutie, te weeten hoe veel scheepen, hoe geequippeert ende waer se die houden souden.

Den xiij^en^ Novembris was het betrocken regenachtich weder ende en consten de scheepen met volck noch niet alles over de Wadden commen, mits den contrarien wint, hoewel eenige vande voorste voor Harlingen quaemen.

Den xiiij^en^ Novembris was het tamelijck weder ende quaemen alle de scheepen desen dach ende volgende nacht op de Zuyderzee, daeraff de Stichtse aende Eembrugge des nachts aenliepen ende gingen daer te lande.

Den xv^en^ Novembris quaemen meest alle de Hollantse soldaeten voor Amsterdam, om daer te verstaen waer haer garnisoen wesen soude ende quam op den avont Graeff Willem selffs in den Haege, om met Sijn Ex^tie^ op de voordere tegenstant vanden viant ontrent Groeningen ende Coevoerden daer hij gestaedich bleeff leggen, te spreecken ende oick, soe men vermoet, om te bevoorderen eenich huwelijck tusschen de Graevinne van Egmont ende hem, welcke Graevinne in dese tijt vande Staeten van Hollant gekregen hadde alle de goederen van Egmont in Beyerlant ende op de andere goederen een lijffpensie, alles in eygendom voor haer ende haer descendenten om daermede te mogen huwelijcken.

VANDEN TOCHT NAER BRUGGE IN VLAENDEREN.

Den xvj^en^ Novembris deelde men vast tot Amsterdam de patenten aen tvolck vuyt, die dien volgende begonsten in garnisoenen te gaen, maer overmits Sijn Ex^tie^ noch een exploict op handen hadde op de stadt Brugge, daertoe hij tegen den xx^en^ deser tvolck tot Willemstadt bescreven hadde, soe heeft hij de 5 Zeeusche compagnien tscheep doen brengen naer Willemstadt.

Den xvij^en^ Novembris was het regenachtich weder ende begonst tvolck heur reede te maecken om naer Willemstadt te vaeren.

Den xviij^en^ Novembris was het betrocken weder ende quaemen de 5 Zeeusche vendelen voor Willemstadt, voorts vertrock vuyten Haege op den middach de compagnie vande guarde ende ginck naer Rotterdam, gaende van daer tscheep met noch eenich ander volck ende voeren naer tSpeuye toe, om soe naer Willemstadt te commen.

Den xix[en] quam vast tvolck tot Willemstadt aen ende begonst te vergaederen, vertrocken oick vuyten Haege heel vrouch Sijn Ex[tie] ende Graeff Willem met sijn broeders ende quaemen tot Dordrecht.

Den xx[en] Novembris quam alle de reste van tvolck voor Willemstadt sulcx dat daer bij den anderen waeren, boven de 5 Zeeusche compagnien, 16 heele compagnien, ende voorts vuyt verscheyden compagnien de Officiers ende signaleeste soldaeten sterck tsaemen 2500 mannen, boven oick de bootsgesellen die in goet getal daer waeren. Omtrent den middach vertrock Sijne Ex[tie] met Graeff Willem van Dordrecht ende voer met scheuyten over tlant naer Willemstadt, alwaer hij vont al over de 100 schepen, soe karveels als heuden met volck ende amunitie van oirloge gelaeden, daeronder waeren 5 petarts mette gereetschap daertoe dienende ende voorts alle de instrumenten van ijser, hiervooren verhaelt fol. 166 [1]).

Den xxj[en] Novembris mosten alle de scheepen voor Willemstadt stille blijven leggen, mits den contrarien wint, hoewel het anders goet weer waer.

Den xxij[en] Novembris was het schoen weder, ende niet tegenstaende den contrarien wint vertooch Sijn Ex[tie] met alle de scheepen ende quam tot onder Duvelant ende bleven daer dien nacht.

Den xxiij[en] Novembris was het betrocken weder ende begonst daernaer seer te regenen ende ginck Sijn Ex[tie] mettet getije wederom tseyl ende quam des avonts tot voor de haven van Middelborch met meest alle de scheepen, alwaer bij haer quaemen veele scheepen mettet meeste deel van t'Zeeusche volck ende den Graeve van Solms.

Den xxiiij[en] Novembris hielen haer de scheepen alles stille ende begonsten op den avont te vertrecken ende tseyl te gaen naer de haven van Sluys ende onder wege quamen bij de vloote de resterende scheepen met tZeeusche volck, die doen in alles sterck waeren 12 vendelen, 300 Engelschen ende noch verscheyden bootsgesellen vuyt heuren houck ende begonnen te costoyeren de eylanden voor Sluys om aen lant te commen, alwaer haer den wint sulcx ontviel dat se niet dan met groote moeyten aen lant en quaemen ende eerst te elff vuyren, daer sij al ten acht vuyren gemeynt hadden te wesen, soe haer den wint niet ontvallen en hadde. In dit aencommen ende eer se aen lant quaemen, schooten die vande schantse ter Hoffstede 3 schoeten met geschut ende staecken een vier op een vierbaecken omhooch om te thoonen datter onraedt was, daertegen die van Sluys oick drie schoeten deden ende staecken een vier op haeren

---

[1] Bladz. 301.

toorn op. Eyntelyck quaemen de scheepen aen lant bewesten de stadt tusschen de stadt ende tvoors. fort ontrent elff vuyren in den nacht ende deden terstont haer volck aen lant setten, niet wetende dattet soe laet was, dwelcke niet dan met groote moeyte ende geerijs vuyte scheepen sprongen, omdat twaeter al hooch gewassen was. In dit aencommen seylde bij ongeluck tegen de Paerdemerckt (twelcke een quaede plaetse aldaer onder twaeter is) gansch om een schip, daer een deel vande soldaeten van Alendorff inne waeren, vande welcken t'meeste deel gesalveert werden ende verdroncken wel 22 man van dien, meest omdat se de patientie niet en naemen, dat men den eenen achter den anderen mocht salveren, maer vielen alles gelijck naer de jachten toe, daerdoor veelen vreesden heml. te hulpe te commen opdat se de jachten niet in de gront en trocken. Hiernaer tvolck alles aen lant sijnde waeren daer Sijn Ex^tie, Graeff Willem van Nassau met sijne broeders, den Graeve van Solms, den Colonnel Brederode ende meer anderen mette regementen van Zeelant, Graeff Philps, Brederode ende de Schotten met veel andere keuselingen vuyt verscheyden compagnien, die mette Engelschen te saemen sterck waeren ontrent 3500 man ende 800 bootsgesellen, vande welcken den Graeve van Solms met sijn regement terstont begonst te vertrecken naer Brugge, volgende den wech heml. bij de guyden gewesen ende quaemen door tot op den Hardendijck met heml. draegende drie petarts, die sij meynden aen de muyre van de stadt te hangen ende daermede een groot gat daerinne te maecken door twelcke gecommen synde sij meynden met alle de ijsere instrumenten (die sij daertoe mede droegen) de poorte lichtelijck op te konnen krijgen ende mette windaesen de schotdoeren op te konnen winden, soe se neder gedaen vallen hadden geweest. De petarts werden gedraegen elcx bij twaelff soldaeten, daer 12 anderen bij ledich gingen om heml. te verpoesen ende alle de andere instrumenten die in groot getal waeren, werden oick alles op den hals gedraegen (gebonden ende geaccomodeert met lonten) bij de soldaeten die bij den Graeve van Solms waeren, soe datter over de 300 persoenen mette gereetschap voors. ende petarts gelaeden waeren, op hoope dat sulcx heml. wel te passe soude gecommen hebben, hadden sij tijts genouch in den nacht aende stadt konnen commen. Hiernaer begonst te marcheren Sijn Ex^tie met Graeff Willem ende alle de reste van tvolck, den welcken de guyden meynden te leyden eenen corteren wech naer den dijck toe, dan mits de seer groote duysternisse failgeerden den wech, daerover sij door veel creecken mosten passeren, die velen heel diep waeren, om dattet soe laet in den nacht gewerden ende mits het

quaede weder seer hooch gevloeyt was, sulcx dat wel 5 ofte 6 soldaeten daerinne versmoorden. Eyntelijck quam Sijn Ex^tie mettet volck mede tegen over Sluys op den dijck, daer se terstont daernaer de clocke hoorden 3 vuyren slaen ende begonsten doen te mercken dattet te laet was yet te beginnen ende dattet schoen licht dach soude sijn, eer se voor Brugge om tot yet te doen souden rede sijn. Den Graeve van Solms eerst vertoogen sijnde ende beter wech gevonden hebbende was gecommen tot bij Damme doen hij mede de clocke aldaer 3 vuyren hoorde slaen ende oick bemerckende dattet te laete gewerden was, insonderheyt soe Sijn Ex^tie mettet volck noch niet daer en was, begonst weder terugge te keeren met alle sijn volck. Dien onderwegen ontmoete een officier bij Sijn Ex^tie gesonden om heml. te doen wederkeeren ende omdat de petarts seer swaer om draegen waeren, dede hy vuytet dorp van Sint Anne opcloppen een boer om met een waegen de petarts weder naer de scheepen te voeren, twelck den boer dede ende leyde doen heml. over een andere leege wech wederomme, die gansch hart, sandich ende goet om marcheren was, hoewel se meest een halve voet diep onder waeter lach. Ende daerover gecommen synde bij Sijn Ex^tie gingen alles weder tscheep, overmits sij te laet aen lant gecommen waeren ende het mits den regen ende quaet weder genouch onmogelijck was yet goets vuyt te rechten wantet al schoen licht dach was eer se mette scheepen van lant commen konden. Op desen tocht was alle tvolck ende oick de heeren selffs tot over de midde toe nat ende door twaeter geweest ende mosten soe nat wederom tscheepe om wech te vaeren, soe dat meest alle tvolck geen middel van droogen en hadden, voor dat se weder in garnisoen quamen, maer mosten die natte coude cleederen in de coude selffs aen tlijff droogen, ende hiermede liep te niete tvoors. beraemde exploict op Brugge, dat men meynde genouch seecker te wesen, soe se tijts genouch ende vrouger aen lant gecommen waeren geweest, op twelcke in alles verdroncken ontrent 50 mannen. Daer lach een soutschip in de grachten vande stadt, dese was daertoe gecoft dat hij sijn schip boven op met plancken soude bedeckt hebben ende over dwers in de grachte geleyt om voor brugge te mogen dienen, om daerover aende muyren te commen, dan soe dit exploict failgeerde ende die vande stadt hieraff advertentie vuyt Zeelant kregen, hebben den schipper die daer noch was gevangen, gepeynt ende eyntelijck doen ophangen, daertoe hem bracht sijn temeriteyt, dat hij evenwel daer bleeff ende de onvoorsichticheyt vande onsen die dit te veel menschen gecommuniceert hadden. Te desen daege sont men vuyten Haege brieven aen meest alle de Capiteynen om

metten eersten haer vendelen te verstercken, geduyrende desen winter. ten eynde sij die tegen den tijt sterck hebben mochten.

Den xxv[en] Novembris miste ende nevelde het seer den heelen dach ende vertrocken alle de scheepen weder vuytet gat van Sluys elcx naer huer respective garnisoenen, daerinne den stercken wint heml. seer wel diende. Sijn Ex[tie] liep met sijn schip in Zeelant aen ende bleeff daer twee nachten.

Den xxvj[en] Novembris quam meest alle het volck weder in garnisoen.

Den xxvij[en] vertrock Sijn Ex[tie] vuyt Zeelant ende quam den xxviij[en] weder met Graeff Willem in den Haege. Middelertijt bleeff Verdougo altoos met sijn leger voor Coevoerden, maeckende sijn wech ende de schantsen, vande welcken in t'eynde van dese maent afftooch t'regement van Don Philippe de Robeles met 14 vaenen ruyteren om weder over den Rijn te gaen ende haer te verstercken vande welcken eenige ruyteren naerderhant gecasseert werden.

DIVERSE ANDERE CONSIDERABLE GESCHIEDENISSEN.

Soe in tleste vande maent van November in den Haege wedergecommen was Calvaert (die in Vranckrijck van wegen de Staeten Generael voor drie maenden gesonden was geweest met last om te sonderen off den Coning van Vranckrijck niet in eenich tractaet met den Coning van Spangien was, off hij oick niet wel eenich oorloch op Artois soude willen beginnen ende oick off hij die vande religie aldaer gansch viant was ofte niet) heeft hij den ij[en] Decembris in de Staeten Generael van sijn besongien rapport gedaen ende brieven vanden Coning geexhibeert, daerbij den Coning de Staeten voornt. seer bedanckt vande goede affectie die se hem draegen. dat hij niet van meyninge en is nimmermeer metten Coning van Spangien te handelen ofte die vande religie in sijn lant quaelijcken te tracteren. maer soude wel geneycht sijn eenige oorloge in Artois te intenteren, soe hij middel van volck ende gelt hadde, versouckt daeromme dat de Heeren Staeten gelieve hem daerinne te accomoderen, soe veel heml. doenlijck waer ende voorts Calvaert van heuren tweegen bij hem in Vranckrijck te continueren, alle twelcke Calvaert breder bij monde verclaerde, maer scheen alle tselve alleen bij Calvaert besteecken te sijn om te mogen in Vranckrijck gecontinueert werden, sulcx dat daerop voor dese tijt anders egeen resolutie genomen en is.

In tbegin vande maent van Decembris was Sijn Ex[tie] sieckelyck gewer-

den, twelcke daernaer deriveerden in een quartane coortse, die hem eenigen tijt bijbleeff.

Oick hadden die van Vrieslant aenden Rade van Staete versocht eenich onderstant van volck vreesende dat Verdugo (die altoes voor Coevoerden bleeff) eenigen inval in haer lant mochte doen, bij soe verre het quaeme te vriesen, daerop den Raede voorn. den v^en Decembris haer toescreven dat se eersdaechs 2000 mannen daerwaerts senden souden om in heur lant te hiberneren ende den viant tegenstaen soe het noot waere ende sonden die volgende aen 20 compagnien, die desen somer niet veel in tvelt geweest waeren, om daerwaerts te gaen, die altemet ende à la fyle begonnen te vertrecken ende oick haer seer te verhaesten, omdattet den vij^en ende viij^en Decembris seer strenge vroes, maer soe het daernaer weder begonst te ontlaeten ende te stormen ende waijen, werden sij alomme door Vrieslant in garnisoen geleyt.

Den viij^en Decembris was Busenval Ambassadeur van Vranckryck in de Staeten Generael ende exhibeerde daer brieven vanden Coning dat den Gouverneur van Camerick met hem geaccordeert was ende t'eynde de Treven belooffde t'oorloge in Artois te beginnen (daer men om de perfidie vanden selven gouverneur wille niet veel gelooffs inne en sette) versouckende wederom eenich onderstant van gelt ende volck, daer evenwel noch niet eyntelijcx op geresolveert werde.

De Staeten Generael ende Raeden van Staete siende dat den viant hem hoe langer hoe meer versterckte met nieuwe lichtinge van volck ende daerdoor vreesende swaerlijck aengegrepen te werden desen toecommenden soemer, hadden door haeren Agent Caron in Engelant de Coninginne doen versoucken om haer secours in dese landen, volgende het tractaet met haer M^t aengegaen weder vol ende complet te willen maecken ende daertoe nieu volck oversenden, daertoe de Conninginne niet quaelijcken en scheen geneycht te wesen, maer en const hij evenwel geen eyntelijck antwoort daerop becommen, twelcke hij aende Staeten voorn^t. op den x^en Decembris screeff ende heml. tot sulcx alle goede hoope gaff.

Den xvij^en Decembris ende volgende daegen waeren de Staeten van Hollant heel sterck vergaedert om te resolveren op tconsent in de Staeten Generael te draegen voor de extraordinaris oncosten vanden leger ende anders voor den toecommende jaere 1594. Ende resolveerden ende gaven last aen haer Gedeputeerden om van heuren tweegen te consenteeren (boven t'ordinaris) haer quote in de somme van 1,200,000 gulden tot vervallinge van t'extraordinaris voor den toecommende jaere voors. Oick

gemerckt nu lange tijt die van Zeelant niet en hadden willen eenigen vuyten heuren senden in tsuperintendent collegie vande Almiraliteyt, waerdoor tselve collegie niet en const baeren eenige vruchten van eenicheyt op tstuck vande convoijen ende licenten, dat oick tselve collegie noch in wesen was gebleven tot desen daege toe, niet tegenstaende haere resolutie al in Februario lestleden daerop genomen, soe hebben se nu metter daet die alles haer commissie opgeseyt in de vergaederinge ontbooden ende gelast naer den lesten deser maent niet meer te vergaederen, nemaer dat elcx in de sijne soude vervolgen vande Staeten Generael commissie om in de respective collegien van heure quartieren te commen ende soe haer bedanckt van haeren dienst tot dien daege toe gedaen. Dit werde bij heml. gedaen omdat sij verstonden dat tvoors. collegie heml. al te lastich was, als bij haer alleen onderhouden ende dat daerdoor andere Provintien van heure saecken op tstuck vande convoyen ende licenten kennisse kregen ende dat sijl. vande saecken van die van Zeelant egeen kennisse konden krijgen omdat se daer niet en quaemen. De andere saecken op de dachvaert verhandelt waeren meest polityeq ende alleen haer provintie roerende. Ende soe veel aenlangt t'versouck des Conings van Vranckrijck werde mede in de voors. vergaederinge geresolveert in de Generaliteyt te consenteren haer quote in de somme van 200,000 gulden om den voors. Coning tot onderstant sijnder saecke toe te schicken, om hem oick eenigen middel te geven den viant werck te maecken, dan met seer veel verbintenissen ende restrictien, soedat in lange daeraff niet en quam.

In tbegin van dese maent dede den viant casseren 12 vaenen ruyteren vanden Strasburchsen ende Lorreinischen crych gecommen ende bij hem aengenoemen ende onder dien oick Sleyer, Lanchaer, Vierslot ende anderen, twelcke geschiede soe men vermoet om beter middel te vinden om te contenteren tvolck dat nieu vuyt Spangien ende Italien gecommen was. Van desen quam Langhaer in dese maent aen der Staeten sijde over met eenige peerden, alwaer hij tractement ende onderhout creech.

Ons volck en dede in dese maent niet veel, maer hielden haer in heur garnisoen, vande welcken eenigen merckelijcke foelen deden in tlant te Padelboorn, Reckelijchuysen, Ravensburch, der Marck ende anderen (hoewel sij neutraelen waeren) meest op eenige gesochte pretexten, doch meest omdat haer gagie soe cleyn is dat sij daerop quaelijcken heencommen konnen ende daeromme alle jaers haer winterteeringe aldaer haelen moeten, twelcke voor deselve neutraelen een seer harde saecke is, die nietemin mettet dootslaen vande onsen daerinne de Staeten niet en remedieren veel oirsaecke daer tot geven.

Den naest lesten vertooch vuyten Haege de Heere Vere naer Engelant om aldaer ten dienste vande Staeten Generael aentenemen een regement Engelschen van thien vendelen sterck 1500 man, ende die tegens den soemer alhier in tlant te brengen om in tvelt ofte anders gebruyckt te werden.

Oick werde bij de Staeten aen alle Ritmeesteren ende Capiteinen ernstelijck aengehouden om haer compagnien te verstercken, ten eynde sij die soe sterck mochten hebben tegen de tijt als het doenlijck was, ende werden voorts alle saecken daernaer aengestelt om tegen den toecommenden jaere weder te velde te trecken ofte den viant te resisteren, soe veel het mogelijck soude sijn, indien hij hemluyden soude meynen aen te tasten daertoe men niet en socht dan alle goede vruntschap te houden mette naeste Vorsten ende Heren, in welcken innesien bij die van Hollant vuyte confiscatie gedaen werden de naergelaeten goederen van wijlen Hertoch Erick van Braunswijck en faveur vanden tegenwoordigen Hartoch van Braunswijck, alles nochtans onder cautie de restituendo, indien naermaels bevonden wert sulcx te behoiren. Dese saecke was sulcx dat den voorn. Hartoch Erick bij den Coning van Spangien weleer in pantscap was gegeven de stadt, huys ende lant van Woerden mettet dorp van Bodegraeven voor de somme van 36000 gulden. Oick hadde hij gecocht de Baronie van Liesvelt met eenige anderen goederen ende een huys in den Haege alles in Hollant gelegen, alle welcke partije hij stervende gelegateert ende gemaeckt heeft seeckere sijne bastard dochter, die getrout hadde eenen Italiaen vanden huyse van Doria, welcke dochter naer haer vaeders doot eenige jaeren in de gerustige possessie van dien gebleven is sonder yemants tegenspreecken, dan soe haer man daernaer hem begaff in dienste des Conings van Hispanien, sijn bij de Staeten voornt. alle de voors. partijen van goederen geconfisqueert ende in confiscatie gebleven totten tegenwoordigen jaere toe, in twelcke den tegenwoordigen Hartoch van Braunswijck dselve goederen heeft doen versoucken voor hem als naeste legitime erffgenaem van Hartoch Erick voornt., seggende dat de dochter voornt. een gecocht kind was ende sulcx niet geprocreert bij Hartoch Erick, maer bij Joncvrou Catarina van Weldam vander Moelen sijn hoere ofte bijsit gecocht, versouckende daeromme aende Staeten dat se hem in deselve goederen wilden beneficieren, twelcke geschiedende hij met heml. alle goede correspondentie wilde onderhouden ende oick alle mogelijcke devoiren doen ten eynde die oick bij den Coning van Denemarcken op de Zontsche vaert mochte onderhouden werden, waer vuyt men genouch verstont wat sijn meyninge was, soe men hem niet en beneficieerde, te weeten de Zont

te doen sluyten. Ende hoewel de Staeten wel vermochten hem tegen de dochter (die soe lange jaeren in filiatione was gehouden ende bij de vaeder selffs vuytgegeven in houwelijck) aende justitie te renvoyeren, soe hebben se nochtans dselve goederen in vougen als vooren vuyte confiscatie gedaen, wel verstaende dat de oude officiers in dientste sullen blijven ende de goederen met kennisse ende overstaen van des Hartogen agent administreren, de lasten daeraff betaelen ende t'overschot aenden agent laeten volgen, alles onder cautie als boven, onder dewelcken hij thuys mede sal mogen aenvaerden, dat in den Haege staet, ter tijt toe bij vuyterlijcke sententie verclaert sal sijn wie totte goederen gerechticht is, ende hebben gelast den Advocaet Fiscael van Hollant als eyscher t'proces tegens de dochter voorn. te institueren, in tween regarde, eerst dat se een gecocht kint is, ende sulcx geen dochter van Hartoch Erick, ende ten tweeden dat de goederen eens geconfisqueert sijnde, omdat haer man den viant diende, niet weder vuyte selve confiscatie en vallen mits tsterven van haer man, maer moeten daerinne blijven, ende hebben voorts den Hartoch tegenwoordich voornt. geadmitteert om door sijn agent hem te vougen in tproces tot conservatie vande gerechticheyt van sijn meester ende om den Fiscael te mogen subministreren sulcke stucken als hij heeft tot bewijs van t'eerste lit. Hebben oick gecommitteert ende gedelegueert de Gecommitteerde Raeden van haeren collegie om dit proces voor heml. te doen beleyden ende furneren, sommarie ende daernaer met advys vanden Hoogen ende Provincialen Raeden van Hollant tselve diffinitivelijck te termineren, waervuyt men sien mach wat faveur de grooten hebben bij den geenen die het ongelegen is meer vianden te krijgen, want hier sullen de Staeten bij heuren Fiscael doen vervolgen de actie vanden Hartoch gemengt mette heure, alles tot prouffijt vanden Hartoch ende om hem te beneficieren. Nietemin omdattet heml. sal ongelegen wesen in tijden ende wijlen dat den Hartoch voornt. soude commen te besitten Woerden ende Bodegraeven, soe hebbense op dese dachvaert oick geresolveert dat men de pantschap van dien sal lossen, soe haest als de sententie sal vuytgesproocken sijn ende sien hoe men met hem vande andere goederen sal konnen handelen.

In dese maent vielen eenige ruyteren van den Graeve van Hohenloe, Contelaer [1] (die de compagnie vanden Heere van Potlis gekregen hadde) ende anderen over tregement Duytschen, dat van wegen den Hartoch van

---

[1] George of Jurien Conteler, die den 23sten November zijne commissie van den Raad van State had ontvangen, bleef bevelhebber van deze vaan totdat hij in 1600 bij Nieuwpoort sneuvelde.

Saxen van Louwenborch ten dienste vanden Coning van Spangien aengenomen werde ende begonst te vergaederen bij Lingen op de grensen van Munster ende sloegen veelen van dien doot, verdreven de reste ende kregen Thijsseling Overste Lieutenant van tselve regement (die de lichtinge meest dede) gevangen, die seeckeren merckelijcken tijt gevangen gehouden werde, om de lichtinge van dat regement te beletten.

Den lesten deser vresende Graeff Willem dattet mocht beginnen te vriesen ende soe den viant in Vrieslant een inval doen, is vuyten Haege weder naer Vrieslant getoogen om mettet volck aldaer sijnde op alles ordre te stellen, mits dat aen alle de ruyteren van tquartier van Overijssel ende Zutphen gescreven was, dat sij op t'eerste scrijvens van Sijn Genaede naer Vrieslant souden hebben te trecken.

Ende hiermede eynde het jaer 1593 laetende de saecken in sulcken staet dat wel scheen, dat die in tvolgende jaer wel verwerret ende turbulent wesen souden ende sulcx wonderbaerlijcke incidenten mede brengen.

BIJLAGE I.

(bl. 104.)

UITTREKSELS uit de Resolutiën der Staten Generaal, betrekking hebbende op het beleg van Coeverden.

„4 Julij 1592. — Ontvangen eenen brieff vande Gedeputeerde Raeden vande Staten van Zeelant gedateert den 2en deses, inhoudende advertentien van dat den vijant eenich volck in Brabant ende Vlaenderen zoude vergaderen. Stellende mits dien in bedencken oft nyet goet en zoude zijn te adviseren, om Zijne Extie goeden raet te geven zoo opt voirdere verblijven voer Steenwijck zoo den vijant hem zoude opiniatreren, als opt progres vanden Legher tot andere entreprinsen daerontrent op Coevoerden, ofte elders, soo Steenwijck conste verovert worden.

Gedelibereert wesende opde advertentien bij die van Zeelant hier vooren gedaen, ende dandere van andere quartieren daermede overeencommende, is goetgevonden dat men inde vergaderinge zal ontbieden die heeren van Matenesse ende Loosen, Raeden van State, ende haere L. dezelve advertentien aenseggen, met begeren dat zij hen terstonts metten Raetsheer Bodley willen vervuegen naer tleger, omme aldaer de voors. advertentien Zijne Exts, den Raedt van State ende de Gedeputeerde van de Provintien aen te dienen, ende voirder in bedencken te doen stellen de consideratien die dheeren Staten haere L. alsnu hebben voorgehouden, aengaende de swarigheden die haer presenteren opt progres ofte voirder employ van het leger naer tveroveren van Steenwijck voor Coevoerden, oft andere plaetzen int zelve quartier, ten eynde Zijne voersz. Extie, Raedt van State, ende Gedeputeerde vande Provintien de zaecken daernaer dirigeren ende op alles zulcke voorzichtige ooghe ende consideratien gelieve te nemen, als den dienst ende versekerheyt vanden staet vanden Lande verheysschen.”

„10 Julij 1592. — Compareren dheeren van Matenesse ende van Loosen Raeden van State, Jan Pauli, Joncker Gerart van der Aa, ende Carl Roorda, Gedeputeerde respective der provintien van Hollant, Utrecht ende Vrieslant, gecommitteerde vanden Raede van State, leggen over haerluyder credentiebrieff vanden

zelven Raede gedicteert den viij Julij ende verthoonen vuyt crachte vanden zelven, dat Zijne Ex^{tie} die vanden Raede van State, ende de Gedeputeerde der Provincien int leger voer Steenwijck wesende gehoort ende verstaen hebben tgeen twelck bij de voerschreven van Matenesse ende van Loosen doer last vande heeren Generale Staten hebben geproponeert namentlijck dat zoo wanneer Godt Almachtich de genade zal gegeven hebben vande veroveringe van Steenwijck, dat alsdan opt vertreck van tleger consideratie zoude worden genomen, waer tzelve bequamelijck zoude connen geschieden. Ende zoo verre men van-meeninge zoude zijn tzelve te doen brengen voer Coevoerden, dat voer all zoude worden geconsidereert de difficulteyten die daerin zouden mogen bejegenen, zoo die breeder bijde voers. heeren zijn gediduceert. Dat den Raede dheeren Staten daerover bedanckten vander goede sorge die haere E. voor de gemeene saecke ende de goede versekertheyt vanden leger belieffde te dragen. Maer dat alreede voor de aencomste vande voersz. heeren van Matenesse ende van Loosen de stadt van Steenwijck op een zeer voerderlijck accoordt was overgegeven, zulcx dat de costen die men meenden dat tot veroveringe derzelver noch zouden vallen nyet en hebben derven gedaen werdden. Dat oick Zijne Ex^{tie}, Graeff Wilhem, die Raeden van State ende de Gedeputeerde vande Provintien voer de aencomste vande voersz. heeren nae rijpe communicatie alreede hadden goetgevonden eerstdaegs ende zoo ras men de middelen van wagens, treckpeerden ende anderssins vande Provintien ende steden zouden becommen hebben, met den leger te vertrecken ende Coevoerden te belegeren, naerdien de gelegentheyt van dien eerst ende voir al behoorlijck waere gevisiteert vuytbesundert die Gedeputeerde van Hollant. Maer alzoo die voorsz. heeren van Matenesse ende Loosen gecommen zijnde, daertegen de voersz. swaricheden van wege dheeren Staten Generael hebben voorgeslagen, dat goetgevonden is die voersz. heeren Gedeputeerde aen haer E. aff te veerdigen om de zelve van wegen Zijne Ex^{tie}, Graeff Wilhem, den Raede van State, ende Gedeputeerde vande Provintien te verthoonen, dat in dezen de swaricheden nyet en zijn, die haere E. gemaeckt hadden. Want eerst voer zoo veele het verlies van tvolck belanghde, dat tzelve zoo groot nyet en was, off den leger en is wel zoo sterck als te vooren, doer den moet ende couragie die de voirderlijcke ende loffelijcke veroveringe der voersz. stadt hadde veroirzaeckt. Oick dat doer verwisselinge der compagnien schickende de geswackte inde garnizoenen, ende daerentegen wederomme de versche daeruit te velde treckende, den leger in zijn eerste sterckte ende getal wederomme gebracht soude connen worden, soo Sijn Ex^{tie} alreede oick de patenten daertoe hadde uytgegeven ende affgesonden. Soo veele belanghde de costen alreede gedaen dat men bij rekeninge conste bevinden de zelve zoo groot nyet te zijn als men wel soude mogen presumeren. Ende aengaende tgene men vanden vijant zoude mogen besorgen, dat te considereren staet dat den vijant zoo veerdich met zoo groote macht ende provisien over den Rhijn, met soo grooten crychsvolck nyet en conste gecomen oft en zoude bij onzen leger ende crijchsvolck wel mogen verwacht, ende

bejegent worden. Oft emmers in gevalle men het peryckel nyet en zoude begeren te verwachten in tijts lichtelijck retraicte connen doen. Ende want dan mits dese, ende andere redenen de geallegeerde swaricheden met fundament consten gedebatteert worden ende dat aende veroveringe van Coevoerden tot slants voirderinge hoochelijck is gelegen. Dat bij Zijne Ex[tie], Grave Wilhem, Raedt van State ende Gedeputeerde vande Provintien voersz. goetgevonden was, de belegeringe van Coevoerden te bevoorderen ende aen te vanghen met goede hope, dat de voersz. plaetze eerlang verovert sal wesen. Versueckende die voersz. heeren Gedeputeerde daerom van wegen als vooren dat dheeren Staten Generael gelieve haerluyden tzelve te laten gevallen, al twelck zonder grooten ondienst ende disreputatie vanden lande in dese voerspoedige gelegentheyt nyet en zoude mogen naegelaten worden, Ende dien volgende doer haere E. authoriteyt de voirsieninge terstonts te willen doen, dat de consenten bij de Provintien ingewillicht in penningen ofte behoeften mogen voldaen ende opgebracht worden. Ende dat de generale liste van alle de behoeften in den Haghe geraemt ende gesloten mach worden gesuppleert. Is vuytgestelt hierop te resolveren tot naeden middage ″.

Dien middag evenwel kon men nog niet tot een besluit komen; evenmin werd men het den volgenden dag eens, zoodat men besloot den daarop volgenden morgen, hoewel het een Zondag was, ten zeven ure in den ochtend te vergaderen.

In de resolutiën van dien dag lezen wij:

″ Is wederomme gedelibereert op de voers. propositie in de presentie vande voersz. heeren van Matenesse ende Loosen, ende hebben die gedeputeerde van Hollant verzocht hen naerder te mogen bedencken tot naeden middach op zekeren voorslach alsnu met gemeenen advise, oick vande voersz. heeren van Matenesse ende Loosen voer een expedient, omme de zaecken te accommoderen, geadviseert ende gelast bij gescrifte te vervatten, om daernae met gemeenen advize, daerop gheresolveert te worden gelijck voorden meesten dienste vanden lande zoude bevonden worden te behooren ″.

Waarin dit ″ expedient omme de zaecke te accommoderen ″ bestond, blijkt ons uit de Resolutiën van de Staten van Holland, waar wij lezen:

″ Ten laetsten de voorsz. saecke op 't mescontentement van die van Vrieslandt ende eenige andere Provincien, ende apparentelijck mede van Sijne Excellentie, den Heere Stadthouder van Vrieslant ende den Raedt van State, nochmaels in deliberatie gelijdt zijnde, is als noch bij de voorsz. Resolutie gepersisteert, ende niet te min verstaen, dat, omme de Provincien en Heeren contentement te geven, geconsenteert sal mogen worden, dat naedemael die van Vrieslandt verklaren, anders met het volck van Vrieslandt in de voorsz. saecke te sullen procederen, den voorsz. Stadthouder van Vrieslandt bij den Raedt van State ende Sijne Excellencie, soo veel sijn Gouvernement aengaet, als Generael over 't voorsz. voornemen sal werden gestelt, ende dat daertoe, boven het volck van Vrieslandt, acht ofte thien Cornetten Ruyteren, ofte thien Vaendelen knechten, vijf ofte ses stucken

geschuts vande Generaliteyt met een redelijcke partij kruyt, scherp ende andere behoeften, beneffens 't geene die van Vrieslandt daer bij sullen willen voegen onder goede ordre, bij de Generaliteyt te maecken, sal werden gebruyckt enz.»

In den namiddag van den 12den Julij werd dan ook, ten gevolge van den voorslag van Holland de onderstaande resolutie genomen:

»De Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, gehoirt hebbende tgundt d'Heeren Jonckheer Johan van Matenesse, ende Sebastiaen van Loosen Raeden van State deur last van Sijne Ex^{tie} ende andere Heeren van Raede van State ende Gedeputeerde vande Provintien in den leger ontrent Steenwijck wesende, op den x^{en} deser maent hebben geproponeert, nopende het voornemen metten leger aldaer, Hebben nae verscheyden vergaderingen, communicatien ende deliberatien daerop gehouden, eyntelijck goetgevonden dat ingevalle Sijne Ex^{tie} ende andere Heeren voornt. in den leger wezende nyettegenstaende de redenen den voersz. Heeren alhier geopent, ende de advertentien vande gelegentheyt vanden vijant, vinden voor den landen dienstich te wezen, het oorlooge in dien quartiere noch te continueren, dat in zulcken gevalle ten respecte vande jegenwoirdige gesteltenisse vanden landen, om zoo zekerlijck daerinne te procederen, als mogelijck is, den gemeenen vijanden in onzekerheyt ende bedencken te houden ende van tijt te tijt op zijn voornemen te mogen letten, ende naede gelegentheyt daertegens voorzien, de naevolgende pointen zullen gevolcht worden:

In den eersten, dat den Welgeboren Heere Grave Wilhem Lodewijck van Nassau enz. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Vrieslandt, bijde Heeren Raeden van State, ende bij Zijne Ex^{tie} voor zoo veele Zijne G. in dien quartieren aengaet, zal worden voereerst ende bij provisie gecommitteert als Generael van het leger in dien quartiere, mette authoriteyt daertoe noodich.

Dat tzelve legher zal worden geformeert van acht oft ten hoochsten thien cornetten ruyteren, zooveel soldaten vande repartitie van Vrieslant ende Ommelanden als eenichsins gemist mogen worden, ende noch ten hoochsten van tien vendelen soldaten uytte repartitien van Hollant, Utrecht oft de Engelschen, tot verkiezinge van Zijn Ex^{tie} ende Raet met een redelijck getal van pionniers ende mineurs.

Dat tzelve legher, vuyt het groff geschut vande Generaliteyt in den jegenwoirdigen leger wesende zal worden voorsien met vier oft ten alder vuytersten mit zes zoo heele als halve cortouwen mette furnituren daertoe noodich midtsgaeders uyt het cruyt ende scherp int legher wesende zoo veel als noodich is, tot twee duysent vier hondert schueten, midtsgaeders noch acht oft thien duysent ponden pulvers, loot ende lonten naer advenant voor de schutten, ende voorts mit de nootelijcke officieren ende instrumenten deelen ende pipegalen ende andere materialen tot het voersz. geschut ende behouften.

Bij welck geschut, cruyt ende scherp, zoo veel van het geschut van Vrieslant in den voersz. legher wesende, ende zoo veel cruyts ende scherps gevoucht zal worden, als den Raedt van State zal dienstich ende noodich bevinden.

Mit welcken legher Zijne L. soo tot veroveringe van Coevoerden, als andere steden ende sterckten daerontrent, alle mogelijck debvoir zal doen, houdende met Zijne Ex^tie ende den Raede van State van alle occurentien goede correspondentie.

Ende zal met een redelijck getal van wagens ende treckpeerden, ter goeder discretie vanden Raedt van State versien worden, behoudelijck dat elk het getal van ij^c nyet en zal excederen.

Welcke wagens totten train vande artillerie, vivres ende andere behouften vanden legher zullen worden gebruyckt.

Ende op dat de voersz. exploicten dies te betere mogen worden verzekert, zal Zijne Ex^tie ingevalle dezelve zulcx goetvindt ende zijne dispositie toelaet, ofte anderssius yemant bij Zijne Ex^tie daertoe als hooft te committeren, met zoo veel volcx vuyten voersz. leger als dienstich bevonden zal worden, ende mette reste vanden jegenwoirdigen leger, te peerde ende te voete, een tocht mogen doen mettet yeltgeschut in den legher wesende, onder Twente, omme te besichtigen oft aldaer eenigen schrick oft verloop van eenige plaetzen (doende dezelve sommerén met comminatie) zal connen veroorzaeckt worden, ende zal ordre stellen dat de verloopen plaetzen nyet wezende van grooter importantie ofte sterckte bij de huysluyden worden in diligentie ontsterckt, ten meesten dienste vanden lande ende dat die stercke plaetzen vuyten voersz. leger in dien quartiere hiervooren gedestineert, mogen worden redelijck beseth. Verhoudelijck dat omme alle ongeluck ende swaricheyt vande vijanden te voorcommen, den voersz. tocht in alle diligentie ende mit alle mogelijcke zekerheyt zal worden gedaen, zonder hem yevers voer eenige steden fortten ofte sterckten te engageren. Sulcx dat Zijne Ex^tie mette resterende ruyteren ende knechten, totten voersz. leger nyt gedestineert gebrocht mach wezen in ofte voer Deventer, Sutphen, Doesburgh, ofte Arnhem nae dat de gelegentheyt verheysschen zal.

Sijner L. zal tot het beleyt vander oorloge in dien quartiere geassisteert worden bij eenige gecommitteerden vuyt Vrieslant ende Overyssel met alzulcke Commissarissen van vivres, munitien van oorloge ende andere als den Raedt ordonneren zal. Het volck van oorloge te peerde ende te voete, twelck bij Zijne L. wezen zal, zal bij de provincien op wyens repartitie dezelve staen, betaelt worden naer behooren.

Totte extraordinarie oncosten zullen dheeren van Vrieslant furneren de belooffde dertich duysent ponden, ende andere behoeften in de acte van haer belofte verhaelt.

Die plaetzen die Sijner L. zal veroveren zullen blijven aende provintien daeronder die liggen ende staen onder het gebiet vande Staten ende Gouverneur derzelver. Ende ten eynde den gemeenen vijandt dies te meer onzeecker gehouden mach worden in zijn voornemen, omme Zijner L. aenslagen te beletten ofte te verhinderen zal ordre gestelt worden dat alle het voorder geschut mette behoeften daertoe dienende, ende andere nootelickheden, althans in den legher wezende, zal

worden den IJssel opgevoert, ende in goeder zekerheyt in diligentie gebrocht ende gehouden tot ontrent den eylande van Voorn.

De ruyteren ende knechten in den voerscrevenen leger van Overijssel nyet gedestineert zullen ter bequaemer plaetzen ten langsten int beginssel vande toecommende maendt van Augusti stilo novo omtrent de Voorn bij den anderen gebrocht worden, met alzulcken voorderen volck van orloge als men daerbij zal connen voegen. ende men zal een geruchte laten gaen van te willen beleggen Grave ofte sHertogenbossche, ende dat men daertoe drie duysent soldaten vuyt Vranckrijck ende vier duysent vuyt Duytslant (behalve eenige Engelschen) verwacht.

Sijne Ex^{tie} ende alle andere heeren vanden Raede van State, vuytgesondert den Welgeboren Heere Grave van Nassau ende die Gedeputeerde van Provintien, zullen bij tijts int beginsel van Augusto naestcommende zekerlijck hen vynden binnen Arnhem, Nijmegen ofte Bommel, ende zullen gebruycken volcommen authoriteyt omme nae dadvertentien die zijluyden vande vijanden zullen gecrijgen mede te resolveren opde continuatie vande exploicten, bij Sijner L. voorgenomen, oft om dezelve te verlaten, oft hier zekerlijck te vertrecken nae dat den dienst vanden lande zal bevonden worden te verheysschen, waernae Zijner L. hem zal hebben te reguleren.

Het volck vuyt Vranckrijck wedergecommen ende het regiment knechten vanden Heere van Stolbergen gemonstert ende in eedt gebrocht zijnde zal voorder opt beleydt van oorloge gedaen worden, naer dat de gelegentheyt vanden lande verheysschen zal.

Aldus gedaen ende geresolveert ten daghe ende jaere als vooren.»

Uit al het bovenstaande blijkt, dat wij hier te doen hebben met een van die vele gevallen, waar de geest van »particularisatie» der verschillende provinciën sterk uitkomt. Friesland verlangde, het koste wat het wilde, de veroveringen in het noorden voort te zetten, en niet alleen Willem Lodewijk, maar ook Maurits en de Raad van State waren van hetzelfde gevoelen. Holland, Zeeland en Utrecht evenwel waren blijkbaar niet zeer geneigd, daartoe mede te werken, en verlangden het oorlogstooneel naar het zuiderfrontier verplaatst te zien. Zeeland zelfs had reeds gesproken van het opbreken van het beleg van Steenwijk, en dat wel op het gerucht dat de vijand zijne troepen in Brabant en Vlaanderen bijeen trok. Om uit deze zwarigheid te geraken schijnt men nu de resolutie van den 12den Julij genomen te hebben, die, naar het ons voorkomt, een gevolg was van het voorgestelde »expedient omme de saecken te accommodeeren«, waarvan Holland gesproken had. Ingevolge die resolutie toch werd, zoo als men ziet, een afzonderlijk leger van de Friezen onder het speciaal bevel van Willem Lodewijk gevormd, waarbij evenwel een zeker aantal troepen, geschut en munitie van de andere provinciën gevoegd werden. Friesland werd daardoor in de hoofdzaak tevreden gesteld, terwijl de andere provinciën genoegen konden nemen met

de bepaling, die in het slot der resolutie was opgenomen, dat de Prins naar omstandigheden zou handelen, hetzij dat hij mogt „resolveren op de continuatie vande exploicten oft om deselve te verlaten”. Zoo als wel te voorzien was, gebeurde het eerste. De resolutie bragt eigenlijk hoegenaamd geene verandering in den loop der gebeurtenissen, zoo als uit het verhaal van Duyck blijkt. Het wezen der zaak bleef hetzelfde, alleen de vorm was gered.

BIJLAGE II.

(bl. 294.)

UITTREKSEL uit de Resolutiën van den Raad van State, betrekking hebbende op de weigering van Deventer en Zwolle om het voor haar bestemde garnizoen in te nemen.

— 12 October 1593. De Heere Scherff ende Diderick Sticke, Raedt der stad Deventer, naer overleveringe van credentie op denselven Sticke spreeckende, versoecken in effecte, datse desen winter met niet te groten garnisoen mogen werden besweert, maer alleenlijck die stadt met twee vendelen ende 40 off 50 peerden beset.

— 21 October. Is met Sijn Excellentie geadviseert op het verdeylen vande ruyteren in de steden, dewijlen Sijn Excellentie verklaerde schrijfens ontvangen te hebben vande Heere Grave Wilhem Ludowijck van Nassauwe, dat Sijn L. met het voetvolck was naer Weden getrocken ende die ruyteren hadde terugge gesonden. Ende is goedgevonden dat den Commissaris Cloetingen hem in diligentie sal begeven naer Swolle, omme den respective Ritmeesteren hare patenten te leveren, omme daerop in haere garnisoenen te vertrecken, ende sal hem Commissaris sonderlinge werden belast, die ruyteren binnen Swolle, Deventer ende Arnhem gedestineert, selfs daerinne te brengen. Ende sal aende Magistraten van deselve steden werden geschreven, van egeene swarigheyt te willen maken, die selve ruyteren, aldaer gedestineert, inne te willen nemen.

— Id., des Naernoens. Den Burgermeester Doctor Scherff ende Sticker leveren over brieven vande Magistraet van Deventer, tenderende in effecte, dat se van ruyteren mogten blijven onbeswaert, daerop sij seer waren insisterende..... Werdt haer in effecte geantwoort.... aengaende de ruyteren, dat uyt gewichtige consideratien, in de jegenwoordigheyt van Sijn Excellentie, voornamentlijck doordien den vijandt in dier quartieren was, de ordre in 't verdeylen van ruyteren was genomen, sulcx als tot 's lands meesten dienst nodigst is bevonden. Dat daeromme

haerl. werden versogt ende vermaendt hare principalen daertoe te bewegen, dat se geen swarigheyt willen maken die ruyteren inne te nemen. Werdt haer L. ten dien fine voorgehouden, dat die ruyteren niet dan alle neeringe onder die gemeynen borgeren inne en brengen, als werdende seer wel betaelt, 't welck alles aldaer werdt geconsumeert. Zij doen daerop hare excuse op de armoede ende onvermogentheyt van hare borgeren, als nog versoeckende, immers van d'eene compagnie. Men geeft haer daerop weder voor antwoordt, dat men daerop sal letten omme ter eerster gelegentheyt, ende den vijandt hem in een ander quartier begevende, hen van een compagnie sal mogen verlichten etc.

Die Borgermeester van Swolle de Heere Verborcht versocht mede van wege sijne principalen, vande compagnie ruyteren te mogen ontslagen sijn, daer over mede allegerende die onvermogentheyt vande burgeren van Swolle. Werdt hem genoegsaem gelijck antwoordt als die van Deventer gegeven.

— 22 October. Dirck Sticker, Raedsverwante van Deventer, weder binnen staende, verklaert dat Doctor Scherff ende hij op huyden bij Sijn Excellentie hadde geweest die henlieden goede hoope van eenige verlichtinge hadde gegeven; insisteerden daeromme seer, dat de eene compagnie peerden elders mogt werden gelegt, soo hij t'sijnen leetwesen beduchte, datter swarigheyt sal vallen die inne te laten. Hem werdt, als gisteren, weder verthoond dat sulcx tot 's lands dienste is gedaen, ende nu soo geen veranderinge daerinne kan werden gemaeckt, te min, dat den Raede verstont, dat den vijandt seer naer dien quartiere als omtrent Swolle was gekomen, dat hij daeromme wel sal doen sijne principalen te induceren, deselve compagnien, sonder eenige swarigheyt inne te nemen, dat het maer voor eenen kleynen tijt sal sijn, ende men de eerste occasie sal waernemen omme henlieden van d'eene compagnie te verlichten. Hij Sticker blijft bij sijn geallegueerde off dat immers henlieden eenig subsidie tot servitie mogt werden gegeven, onder belofte dat hetselve sal secreet gehouden werden. Men antwoordt hem daerop, dat hij alleenlijck maecke dat die patenten van Sijnder Excellentie werden nagekomen, ende soo die ruyteren daer langer als een maendt off ses weecken inne blijven, dat men dan op het versoeck van Deventer sal letten ende een behoorlijck insien nemen.

— 25 October. Op het aengeven vanden Heere Brienen, dat die van Deventer onwillig sijnde die twee compagnien peerden van du Bois ende Warmentlo, volgende patente, inne te nemen, die Veluwe daer door groffelijck wordt beschadigt, ende dat die van Deventer met haren schrijvens sigh op de receptie derselver ruyteren excuseren, seggende te vreeden te sijn eene vane te accepteren: te schrijven voor antwoordt aen die van Deventer, dat men meyndt, dat zij der Heeren Generale Staten ende Sijn Excellentie ende onse meyninge zedert haere schrijven van haren Burgermeester ende onsen Commissaris sullen verstaen hebben; dat men van haer dese weygeringe niet en hadde verwagt; dat daar door de twee provintien van Gelderlandt ende Overijssel souden tegen malkanderen komen; dat zij die eerste

niet en behooren te sijn de patenten niet nae te komen etc. Ende te schrijven met eenen oock aende twee Ritmeesteren Warmentlo ende Du Bois, dat zij volgen hare patenten, ende hun elders niet en laten billetteren, ende terwijlen zij trecken binnen Deventer, dat zij hun houden in tucht, sonder den goeden luyden te beschadigen, off dat men de klagten op hun sal verhaelen.

— Id. Nae middach. De Heere Doctor Scherff, van wegen Overijssel in de Generale Staten instaende, versoeckt, volgens het schrijvens, dat hij zeyt ontfangen te hebben vande stadt Deventer, dat deselve stadt Deventer mogte verschoondt worden van beyde de vanen ruyteren in te nemen; men antwoord volgens huydige resolutie.

Die Heere Verburg, van wegen Overijssel in de Generale Staten, versoeckt dat die stadt van Swolle verschoondt mach worden van die ruyteren die gedestineert sijn daer in garnisoen te trecken; men antwoordt hem, daerin voor dese reyse niet te konnen veranderen, ende voorts volgens voorige resolutie op huyden geschreven te worden aen die van Deventer.

— 28 October. De Heere Brienen instaende, volgens seeckeren brieff vande Gedeputeerden vande Veluwe, protesteert dat met den jegenwoordigen inval van ruyteren in Veluwe ende Veluwezoom meer beschadigt wordt dan in eenige jaren herwaerts is beschadigt geweest; ende dat daerom die vande Veluwe, nogh aen die van Zutphen nog Doesburg, nog aen niemandt anders daerop zij sullen mogen geassigneert sijn off worden ter saecken van des quartiers loopende ende belooffde extraordinaris consent, geenen betalinge en sullen doen konnen; ende dit ten eynde den Raede wil op andere middelen van betalinge versien.

— 30 October. Die Griffier Aerssen verklaert, dat die Heeren Generale Staten verstaen hebbende dat eenigen compagnien peerden in de Veluwe ende elders ten platten landen nog blijven liggen, sonder volgens hare patenten in hare geassigneerde garnisoenen te trecken; begeeren dat den Raede daerop versie, dat deselve volgens hare patenten in garnisoen trecken, ende aldaer ontfangen werden, schickende off schrijvende inductivelijk om deselve te ontfangen met belofte van verlichtinge ter eerster gelegentheyt ende in allen gevalle deselve alvoorens aenveerden, ende soo sij jet hebben te allegeren, hetselve daernae sullen mogen doen. Ende dezen volgens scribatur aen die van Deventer, dat zij niet alleenlijck de compagnie van Warmentlo, maer oock die vanden Ritm. du Bois aenveerden, dat zij wel mogen considereren, dat soo sulcx niet van noode en ware, dat men hun daermede niet en soude begeeren te beswaren: ende andersints in ernstige termijnen. Van gelijcken oock aen die van Swolle, met inductie op Nicolaes de Wael om deselve van Deventer ende oock van Swolle tot aenneminge vande vane ruyteren van Barchon, soo zij sulcx nogh niet gedaen en hebben, te bewegen, ende niet ophouden alvoorens deselve vanen sullen aldaer ingenomen sijn.

— 1 November. De Heere Brienen binnen staende klaegt weder over die ruyteren van Barchon ende Du Bois, soo die van Deventer ende Swolle weigerich

sijn deselve ruyteren inne te nemen. Sal aen den Capiteyn Wagemans, Lieutenant vande Heere van Barchon werden geschreven, dat den Raede verstaen, dat bij die van Swolle swarigheyt werd gemaekt die ruyteren inne te nemen, men op nieuws een Commisaris derwaerts is schickende omme hunl. daertoe te induceren; dat men hem daeromme belast met sijne compagnie onder die stadt te blijven, sonder die op andere plaetsen te verdeylen, off tot laste vanden huysluyden te liggen.

— Id. Nae middagh. Die van Swolle, antwoordende op het schrijvens vanden 25 October, op het innemen vande ruyteren doen haer excuse waeromme zij die niet en kunnen innemen; sal daerop aen haer werden gerescribeert, dat se ontwyffelijck voorgaende schrijvens sullen hebben ontfangen, oock die nadere meyninge door den Commissaris de Wael sullen hebben verstaen; dat daeromme werdt versogt, dat se sonder vordere swarigheyt deselve comp[ale] willen innemen, doen onderbrengen ende accommoderen.

— 8 November. Die van Swol schrijvende haer excuse, dat se die compagnie van Barchon niet hebben kunnen innemen, sal daerop wel ernstelijck geantwoordt ende zijlieden vermaent worden, sulcx als nogh te doen, ende geen oorsaecke te willen sijn dat die publique authoritteyt werde door hunlieden geinfringeert; ende sal aen Sijnder Excellentie werden versocht, deshalven mede wel ernstelijck te willen schrijven, oock met communicatie, soo se van des te doen in gebreecke blijven, ende dat werde geordonneert de Heere van Barchon, immers sijn Lieutenant Capiteyn Wageman, selffs derwaerts te reysen, omme sijne ruyteren binnen Swol te brengen, ende soo se alsnogh sulcx weygeren, die dan te leggen onder die poorten in de voorstadt tusschen die stadt ende fort.

— 10 November. De Commissaris Nicolaes de Wael, weder gekeert van Swolle ende Deventer, verklaert, dat die selve steden de compagnien peerden respective van Barchon ende du Bois niet en begeeren in te nemen, hun excuserende op hare onvermogentheyt vande servitien te vervallen.

— Id. Nae middagh. Is goetgevonden dat men alsnogh door den Commissaris Lesch sal sien te beproeven ende daerop te doen insisteren, dat die compagnien van Barchon ende van du Bois mogen komen binnen Swoll ende Deventer ende mogten geaccomodeert worden, ende soo die van Swolle immers swarigheyt maecken die geheele compagnie inne te nemen, dat hij daerop sal insisteren, dat se die twee deelen van deselve innemen, immers die helft, ende dat de reste binnen Hattum werde gelegt, ende soo zij daertoe geensints te bewegen en sijn, dat men dan die compagnie sal doen leggen binnen Harderwijk ende Elburch. Ende soo die van Deventer oock immers niet te induceren en sijn die compagnie van du Bois in te nemen, werdt verstaen, dat men deselve compagnie sal doen trecken binnen Bergen op den Zoom; doch is goetgevonden hetselve als morgen te doen communiceren den Heeren Staten Generael.

— 11 November..... Sijn daernae de Heeren Raeden gegaen in de verga-

deringe der Heeren Staten Generael, omme volgende die gisterige resolutie te verstaen haerder E. goedt gelieven; die in effecte, naer onderlinge communicatie daerop voor eyntelijcke resolutie hebben genomen, die saecke geremitteert hebben ter goeder dispositie van Sijne Excellentie ende vanden Raede, achtende vooral nodigh, dat daerop seer werde geinsisteert, dat die ruyteren van Barchon ende du Bois binnen Deventer ende Swolle mogten werden gebragt, tot maintiennement vande publicque authoriteyt.

— Id. Nae middagh. Gedelibereert sijnde op de voorsz. communicatie metten Heeren Staten Generael gehouden, is alsnog in conformiteyt vande Resolutie op gisteren genomen, goedgevonden den Commissaris Lesch aff te veerdigen met instructie omme met aller ernst die van Deventer ende Swolle daertoe te bereden, dat se vorders egeene swarigheyt en willen maecken, die respective compagnien van Barchon ende du Bois in haren steden inne te nemen ende te accommoderen, volgens den last ende het schrijvens aen henlieden te voorens soo van wegen Sijn Ex^tie als den Raede gedaen, met belastinge, van henlieden te mogen aenseggen, dat het maer voor eenen kleynen tijt soude sijn. Ende soo hij Commissaris mogte bevinden, dat se, niet jegenstaende alle vermaeningen, hen weygerich thoenen dieselve compagnien inne te nemen, sal hij daerop insisteren, dat bij jeder een halve compagnie soude werden innegenomen, ende soo sulcx mede werde geweygert, sal hij beyde die compagnien beneden brengen, omme d'een binnen Bergen op den Zoom ende d'andere alhier in den Hage gelegt te worden, alles als breder in de instructien op hem Lesch te depecheren.

— 15 November. Nae communicatie met de Heere Grave Willem van Nassau vande gelegentheijt der saecken van Vrieslandt ende des vyandts nu opgetrocken van voor Couvorden, is geresolveert te schrijven aenden Commissaris Lesch, eergisteren vertrocken nae Deventer ende Swolle, om aldaer respectivelijck de twee vanen ruyteren van du Bois ende Barchon te doen innemen voor weynich tijts, of bij secreete instructie immers de helft off soo nog dat niet, deselve twee compagnien herwaerts aff te brengen; dat hij sie sijne principale instructie te werck te stellen, om alsoo de voorsz. twee compagnien aldaer binnen te brengen, want men om sonderlinge redenen ende consideratien alhier gevallen in de discourssen, die men met den Heere Grave Willem heeft gehouden, sulck gantsch nodig tot 's lands dienst heeft gevonden; ende dat hij oversulcx geen mentie en maecke van sijne secrete instructie.

— 18 November. Die Heere Witte proponeert, dat hij door brieven uyt Overijssel verstaet groote klagten over het bederff, dat de twee vanen ruyteren van Barchon ende du Bois doen daer allomme soo in Camperveen als Zallick; ende is oversulcx geresolveert, dat geschreven sal worden aen deselve Capiteynen off aen die Officieren over die vanen commanderende, waerom ende op wat authoriteyt zij voornemen te trecken in quartieren buyten hare patenten. Dat zij daerom, volgens hare patenten, hun vervoegen ende houden bij ende onder de stadt, daer zij be-

scheyden sijn, sonder den huysluyden, daer zij sijn off komen sullen, te beschadigen, op poene van op hen te verhaelen. Hiervan die Commissaris Lesch, onlangs derwaerts gesonden, te adverteren, ende hem copie over te schicken vande brieven.

— 22 November. Nae middagh. De Commissaris Lesch wedergekeert, doet rapport van die swarigheyt die hem bejegent is bij die van Swolle die de compagnie van Barchon niet en hebben willen innemen, sonder daer voor die servitien te genieten op't platte landt; ende dat die compagnie van du Bois tot Deventer niet en heeft kunnen innegebragt worden, sulcx dat deselve compagnie tot groote beswaeringe vanden Lande aldaer opten huysluyden blijft liggende. Daerop gedelibereert is geresolveert, deselve compag^nie van du Bois te doen afkomen van daer nae Bergen op den Zoom, om aldaer in garnisoen te sijn; ende sal tot dien eynde de patenten van Sijn Excellentie aenden Commissaris Bloemendael, tot Swolle, geschickt worden met besloten brieff.

— 23 November. Die Ritmeester du Bois beklaegt sigh grootelijcx over die resolutie gisteren avondt genomen, van dat sijne compagnie soude vertrecken naer Bergen, sorgende dat deselve daermede t'eenemael sal verloopen, overmits deselve meest hare provisie van hooy, strooy etc. voor desen winter binnen Deventer gedaen hadde, ende dat zij nu komende tot Bergen, aldaer geen provisie noch vinden nogh opleggen souden kunnen. Ende nadien die van Deventer weygerich ende opiniastre blijven deselve compagnie in te nemen, sonder de middelen van servitien, ende dat men daer toe voor de handt geen raedt off middel en siet, is daerop diverschelijck gedisputeert, wat best diende gedaen, off de compag^nie niet te laeten trecken nae Bergen, om deselve niet te doen verloopen ende groot ongemack lijden, ende oock die van Deventer in hare halsterckheyt te stijven, off dezelve daer te laten, ende den Ritmeester eenig toeseggen laten vernemen, dat soo hij geen servitien en kan geobtineren van die van Deventer, dat men hun van wegen de Generaliteyt daervan sal verschoonen voor een maend, immers dat men middelertyt sal mogen andere ordre stellen ende middel vinden, off dat men bij oogluyckinge hun hare servitien soude laten bekomen van 't landt ende Sticht van Munster; en heeft den Raede daerop eyntelijck niet konnen geresolveren maer uytgestelt tot namiddach.

— Id. Naemiddagh. Wederom geresumeert de sake vande compagnie vanden Ritmeester du Bois; is geresolveert, dat alle de swarigheden ende reden ter wederzijden in consideratie gelegt, den Heeren Staten Generael sullen voorgedragen worden om daerop Hare E. vorder goetvinden te verstaen.

— 24 November. De Heeren Leoninus ende Pauli gaen den Heeren Generale Staten voordragen 't geene gisteren naemiddag is geresolveert belangende de compagnie vanden Ritmeester du Bois; die wedergekeert, verklaren, dat die Heeren Staten versogt hadden te verstaen het goetvinden vanden Raede.

— 25 November. Die Secretaris Huygens is geschickt aende Heeren Generale Staten om haer E. voor te houden ende aff te vragen haere E. goede beliefte op

't marcheren vanden Ritmeester du Bois, met last, soo verre haer E. vragen het advys vanden Raede, dat hij antwoorden soude, dat den Raede haer E. nog voorhielden die dry middelen bij den Heeren Leoninus ende Pauli haer E. gisteren voorgehouden om daeruyt te verkiesen sulcx als 't haer E. believen soude; dan off haer E. versogten het precis advys vanden Raede, te verklaren, dat den Raede soude goedt vinden, om eenige consideratien, dat de voorsz. compagnie volgens haere patente, soude vertrecken nae Bergen. Deselve Secretaris, wedergekeert, verklaert sijnen last als boven volbragt te hebben, ende dat die Heeren Staten souden daerop resolveren. Daernae ingestaen de Griffier Aerssen rapporteert dat die Heeren Generale Staten gedelibereert hebbende op het onderbrengen der compagnie van du Bois, hebben goedgevonden, dat (aengezien deselve comp^nie sal mogen tot dienst der gemeyne saecke blijven in het quartier van Overijssel, ende opdat door het deurtrecken derselver nae Bergen, de landen ende quartieren niet beswaert ende bedorven en worden) deselve comp^nie sal gelegt worden tot Deventer, ende dat die servitien voor deselve sullen gedragen worden, de helft van wegen de Generaliteyt, ende d'ander helft op 't platte landt van Overijssel. Te schrijven oversulcx aen die van Deventer, deselve compagnie te aenveerden, soo zij mette servitien derselver niet en sullen beswaert sijn. Aenden Commissaris Bloemendael dat hij met deselve compagnie, volgens voorgaende patente van Sijn Excellentie, niet en vertrecke, maer die laete vertrecken naer Deventer, off soo hij alreede mette selve is vertrocken, wederkeere nae Deventer.

26 November. Is geresolveert, op 't versoeck vanden Ritmeester du Bois, hem te geven dese navolgende Acte: Den Raede etc. verklaert (volgens het goedvinden ende resolutie der Heeren Generale Staten) dat den Ritmeester du Bois, met sijne vane getrocken sijnde binnen Deventer, de servitien voor deselve vane sullen gefurneert worden, de helfte van wegen de Generaliteyt, ende d'andere helfte gevonden op de dorpen in Overijssel, tot dat anders sal sijn geordonneert. Desen volgens te schrijven aen die van Overijssel, den omslach te doen tot het opbrengen der voorsz. helft der servitien.

TAEFELE VAN DESEN JOURNAEL [1].

[1] Deze uitvoerige inhoudsopgave is uit het oorspronkelijke handschrift overgenomen, alleen met verandering van de cijfers, welke de bladzijden aangeven.

'TWEEDE BOECK.

DAERINNE MEEST VERVAT IS ALLE TGEENE IN DE TOCHTEN ENDE BELEGERINGEN VAN GROENINGEN ENDE ANDERE STEDEN ENDE STARCKTEN VANDER STAETEN WEGEN GEPASSEERT IS TSEDERT DEN EERSTEN JANUARIJ 1594 TOTTEN LESTEN DECEMBRIS 1595 TOE INCLUYS. HOUDENDE NOCHTANS MEESTAL NIET DAN DE NAECKTE EFFECTEN VANDE NOTABELSTE GESCHIEDENISSEN.

1594.

Vuyt tgunt hiervooren verhaelt is. kan men verstaen de geschiedenissen ende evenementen, die haer in dese Nederlanden meest toegedraegen hebben in de drie laeste voorleden jaeren ende hoe ende met wat middelen de macht vanden grooten Coning van Spangien in deselve heeft beginnen afftenemen ende waermede sijn saecken in siecke verwerringe sijn gecommen, naer alle twelcke nochtans niet en scheen dat sijn saecken voorspoediger souden loopen ofte de Nederlanden oick alsnoch tot eenige grooter verlichtinge commen, maer liet hem dit jaer van 1594 aensien, al oft niet min vol oorloge, factien ende verwerringe wesen soude, dan de voorleden jaeren geweest sijn. Want men nu in tseecker wiste dat den Archiducq Ernestus van Oostenrijck op reyse was om als Gouverneur Generael van wegen den Coning van Spangien in de Nederlanden te commen ende soe de oorlogen tegens den Staeten Generael der Vereenichde Provintien van dien te beleyden, daertoe den Coning voorn., boven de Spangiaerts ende Italianen nieu in tlant gesonden, seer groote lichtinge in Duytslant dede doen, twelcke veroorsaeckte, dat hoe langer hoe meer evanesceerde tgeroup dat van hem vuytgestroyt was, als dat hij hier commen ende een gansch redelijcken pais presenteren soude die billickerwijs niemant (die eenichsins hemselven kan beschermen) met gewaepender hant in behoort opgedrongen te werden ende dat men claerlijcken begonst te sien, dat alle sulcke versterckingen ende lichtingen niet tot vrede, maer gansch tot oorlooge tendeerden. Hieromme en hebben de Staeten Generael aen heure sijde niet geslaepen, maer, opdat sij als onversien sijnde niet en souden ouvervallen werden, maer veeleer om alles te verwachten ende sooveel haer mogelijck te wederstaen, bereyt sijn, hebben aen Francois Vere gescreven sijn lichtinge in Engelant te verhaesten, oick aen Caron (heuren Agent aldaer) om bij de Coninginne aen te houden dattet secours ten minsten ten deele weder mocht overgesonden werden, vol-

gende het tractaet met Haere Ma[t] aengegaen, hebben voorts alle preparatie totten oirlooge gemaeckt, haer geschut met sijn toebehoiren van alles doen voorsien, stercke block ende voorwaegens doen maecken, provisie van cruyt, scherpen ende amunitie van oorlooge doen doen, oick gereetschap van schuppen, spayen, bijlen, manden ende andere diergelijcke doen maecken ende bijeen brengen ende in alle schijn haer saecken beginnen aen te stellen, al off sij desen jaere geen defensyff maer een offensyff oirloge noch voeren wilden, daertoe sij oick screven aen meest alle haere compagnien heur te stercken ende tegen den j[en] Marty eerstcommende veerdich te houden om te velde te mogen gaen ende heml. daertoe te voorsien voor elcke compagnie met een waegen ende peerden [1]. Onder dese groote preparatie ten wedersijden compt Ernestus met groote pracht (nochtans indispost van lichaeme) ende 500 peerden, soe van sijn guarde als gevolch den ij[en] Januarij tot Ments, om van daer sijn pas te nemen naer Trier ende Lutsemborch, vastelijck vertrouwende (soe men vermoet dat tbestant in Vranckrijck verlengt soude werden ende hij alsoe metle Staeten Generael alleen te doen hebben. Dan den Coning van Vranckrijck die geduyrende tbestant seer veel onderhandelingen gedreven hadde metten heere van La Chastre ende sijn soen respective Gouverneurs van Orleans. Bourges met gansch Berry, oick metten heere van Villars, Gouverneur van Rouan ende Havre de Grace, oick doen ondertasten de meyningen van die van Parijs, Lyon, Meaux, Pontoisen ende Peronne ende eenige goede hoope daerinne gekregen hebbende en heeft tot geene verlenginge van bestant willen verstaen, maer sijn saecke ten oorloge aengeschickt ende 6000 Switsers ontbooden om tegens sijn vianden te gebruycken, daertoe hij seer gestijft werde, mits dat die van Meaux in tbegin van dese maent

---

[1] „Rapporteerde vorders den voorsz. Tresorier, dat sijne Excellentie hem hadde voorgehouden, dat Sijne Ex.[tie] gedaen hebbende verkiesinge vande Compagnien, die Sijn Excellentie bequaemst agte, omme jegens den tijt te velde te gebruycken, aen deselve alrede hadde geschreven, hen te verstercken ende behoorlijcken te wapenen, als Sijne Excellentie nu iterativelijck aen deselve capiteynen was schrijvende, van hen jegens den j[en] Marty gereet te houden. Ende soo die wagens tot 's Lands groote kosten te wege werden gebragt, dat Sijn Excellentie goedt vondt aende capiteynen ende Ritmeesters te schrijven, dat se jegens denselven tijt hem met een wagen voorsien souden, dat men hun daer voor ter maendt soude betalen laten, als den ritmeesteren voor yder wagen veertig ponden, ende den Capiteynen dertich ponden; versoeckende Sijn Excellentie dat hetselve bij den Raede mogt goetgevonden worden; ende mede conform het schrijvens van Sijne Excellentie (daer van hij Tresorier het dubbelt overbragt) aenden Ritmeesteren ende Capiteynen wierde geschreven; is sulcx geresolveert ende goedgevonden". (Resol. van den Raad van State, 31 December 1593.)

haer begaven onder den Coning ende die van tparlament van Parijs op den iij^en Januarij al verclaert hadden den Coning legitime erffgenaem vande croene ende gelast den Hartoge van Mayenne met alle mogelijcke middelen de landen onder den Coning ende tot een vaste pais te helpen binnen den tijt van een maent ende alle onderdaenen hem voor Coning binnen dien tijt aen te nemen op verbeurte van lijff ende goet. Ende soe den Hartoge voornt. daer tegenstonde gaven een ander arrest op den xiiij^en Januarij, daerbij lastende dat den selven Hartoge op de tegenstant van tvorige arrest ende verachtinge van tparlament soude gehoort ende sijn antwoordt geregistreert werden, dat alle de vreemde garnisoenen buyte stadt souden vertrecken, dat men oick de borgerie soude vergaederen om het tyrannich voornemen vande Spangiaerden ende den geenen die tselve in Vranckrijck soude willen inneleyden te beletten, houdende meer andere poincten, oick dattet parlament soude stil staen van alle voordere saecken, tot dat dit tot sijn executie soude gebracht sijn. Beneffens dien dede seer veel dat den heere van La Chastre voornt. soe seer scheen geneycht te wesen tot accoort als den Coning selffs, waeromme den Coning oick seer heftich in Engelant ende in de Nederlanden aenhiel om secours van gelt ende van volck, soe dat niet anders en konst bespeurt werden alomme, dan seer swaer oirloge ende dat Ernestus in tbegin van sijne regieringe aen alle canten werck gesneeden werde, doch dewijle de saecke in tgros haer alsoe lieten aensien en cesseerden in dese landen de particuliere factien van oorloge niet, want Verdugo die desen heelen winter met sijn volck ende leger voor Coevoerden was gebleven ende seer veel armoede daer verdraegen hadde, hielt te Bruessel dapper aen om secours van volck ende van gelt te hebben, daerop hem derwaerts geschickt werde tregement vanden Prince van Chimay sterck styff 2800 mannen te voet ende 5 cornetten peerden. Oick werde daerwaerts met Graeff Harman vanden Berch geschickt ontrent hondert duysent gulden aen gelt, waer tot synder verseeckeringe Graeff Harman noch met hem nam 4 cornetten peerden. Dese passeerden alles den Rijn den vj^en Januarij, dien Verdugo noch eenige cornetten peerden tegen geschickt hadde, vande welcken drie cornetten sijnde gelogeert binnen Grevenmarckt, sijn eenige ruyteren van du Bois ende den Drost van Zallant daer gecommen, sterck ontrent 80 peerden ende in tdorp innegevallen sijnde, hebben de gansche drie vaenen op de vlucht geslaegen ende veele peerden ende gevangenen gekreegen, dan soe sij den viant buyten het dorp oick wilden vervolgen, die doen sach dat sij niet stercker en waeren, is den selven viant weder tot heml.

innegedruckt ende heeft se weder in de vlucht gebracht ende wel thien vande heuren doot geslaegen ende wel 14 oft 15 peerden gekregen, doch de onsen daer affgecommen sijnde hebben evenwel noch meer peerden ende gevangenen gehadt als den viant, om redenen dat eenigen terstont met haere gevangenen ende peerden affgereden waeren. Nietemin indien sij den viant buyten het dorp niet vervolcht en hadden, souden sy wel driemael soe veel peerden ende gevangenen gehadt hebben. Hiernaer marcheerde alle tvoors. volck vanden viant naer Coevoerden toe, van tvoetvolck vanden welcken onderwege seer veele verliepen ende met groote troupen, overmits de seer quaede wegen die sij marcheren mosten, sulcx datter wel 800 verloopen waeren eer se bij Verdugo in tleger quaemen. Graeff Harman tgelt voors. aen Verdugo gelevert hebbende, is mette vier cornetten weder terugge getoogen ende heeft onder wege in een dorp aengetroffen 20 ruyteren vanden Drost van Zallant, daeraff hij eenigen dootgeslaegen ende de anderen meest haer peerden benomen heeft. Daer en waeren niet wijt van daer op een ander dorp noch twintich ruyteren van du Bois, dan gewaer werdende het rumoer sijnt ontreden ende hebben haer te Aenholt gesalveert, ende daer gemaeckt hebbende nieuwe compagnie met eenige ruyteren van Baelen ende Contelaer sijn bij sGraevenweert overgevaeren ende hebben niet wijt van Berck den xxv^en daeraen geslaegen de vaene van Camillo de Monte, sijnde een van de vier vaenen met Graeff Harman wedergecommen. Ende omdat men verstont dat Ernestus op wech was om naer Trier te commen, heeft Graeff Philips den xxj^en op ontbooden naer Nieumegen meest alle de ruyteren vande garnisoenen in tGraaffschap Zutphen om te sien, off hij daermede eenich voordeel krijgen konde, dan mette selve vuyt Nieumegen vertoogen sijnde ende het den xxiij^en, xxiiij^en, xxv^en ende xxvj^en Januarij seer vroes, daeromme hij niet wel over eenige waeteren commen mochte, is eyntelijck sonder yet te doen wederomme gecommen ende Ernestus sonder moyte tot Trier ende Lutsemborch, die den xxviij^en van daer vertooch naer Naemen ende quam den xxx^en met groote pracht (soe dat hij niemant eenige reverentie ofte eerbiedinge weder en dede) tot Bruessel.

In t'eynde van dese maent Januarius accordeerde den Heere van Villeroy metten Coning van Vranckrijck ende ontdeckte hem seer veel vande secreeten vande ligue ende dede de stadt Pontoise oick aenden Coning overgaen.

De Staeten Generael hadden over lange eenige handelinge gehadt ende oick aengegaen met Graeff Johan van Nassau den jonge, om in Duytslant

thaerder begeerte te lichten 4000 mannen te voet ende 300 peerden ende dselve in dese landen te brengen, als sij sulcx hem souden aenscrijven, waeromme sij hem in tbegin van dese maent gelast hebben dvoors. lichtinge in alder haest te doen ende hebben hem van nieus ende boven tgelt bij hem al ontfangen daertoe noch gesonden de somme van twintich duysent gulden, omme tvolck tegen den xv^en^ Martij hier in tlant te hebben. Oick omdat over ettelijcke daegen gestorven was den Ritmeester Patrick Bruze, ende noch den Gouverneur van Oosteynde nochte oick den Lieutenant de vaene niet en begeerden te aenvaerden op de conditien die Bruze metten Staeten gemaeckt hadde [1], hebben de Raeden van Staete aen die van Zeelant gescreven ten eynde sijl. voor deselve vaene wilden verstrecken een maent gagie in minderinge van haere quote, opdat dselve vaene mochte bijeen blijven tot naerder ordonnantie van de Staeten Generael, twelcke die van Zeelant niet willende doen, hebben dselve in scheepen bestelt ende gesonden naer Rotterdam. Dit den iij^en^ Februarij verstaende de Raeden voorn., hebben dselve terstont doen casseren ende de ruyteren senden onder sulcke andere Ritmeesters als sij selffs begeerden te dienen. Ende om dit misverstant werde gecasseert dese vaene, die anders een vande schoentste was die de Staeten in dienste hadden.

In tbegin van dese maent trock weder naer Vranckrijck den Agent Calvaert om van wegen de Staeten Generael bij den Coning te resideren ende alle heure voorvallende saecken aldaer te dirigeren.

Den j^en^, ij^en^, iij^en^, iiij^en^, v^en^, viij^en^, x^en^, xj^en^, xij^en^, xiiij^en^ ende xv^en^ Februarij vroos het seer, waeromme Verdugo met 3000 man gecommen was tot Groot Auwert (laetende alle de schantsen voor Coevoerden beset) tsij om een inval in Vrieslant te doen, ofte alle inval op Groeningen te beletten, daeromme Graeff Willem oick op de been tooch ende quam met alle sijn leger, daer onder waeren de 20 vendelen vuyt Hollant daerwaerts gesonden, logeren tot Collum, om tlant van Vrieslant van alle inval ende

[1] De vergunning tot het oprigten dezer kompagnie ruiters was in het vorige jaar door de Staten Generaal aan Patrick Bruce gegeven, op voorwaarde dat hij het onderhoud daarvoor zou vinden uit de contributiën van Vlaanderen, die hij zelf moest gaan invorderen, dus geheel ten laste van den vijand en zonder kosten voor de Generaliteitskas. Bruce schijnt zich vrij goed van zijn last gekweten te hebben, maar had toch nu en dan eenige subsidie van de Generaliteit ontvangen, zoodat het zich wel laat verklaren, dat er geen ritmeesters gevonden werden, die het na het overlijden van Bruce waagden op een zoo onzekeren grond de vaan over te nemen, te meer daar de Staten er de bepaling bij hadden gemaakt, „dat deselve Compagnie, den noodt vorderende, oock elders sal mogen werden geemployeert”. (Resol. van den Raad van State, van den 18den Januarij 1594.)

roverie te bewaeren. Oick waeren eenige ruyteren tot Swol gecommen van de naeste quartieren daer ontrent, maeckende eenige preparatie van waegens ende heur aenstellende als off zij Coevoerden hadden willen ontsetten, hoewel het niet en was dan om den viant te amuseren, die dit verstaende terstont meerder volcx naer Coevoerden sont ende hem soe swack maeckte dat hij op Vrieslant niet met allen vuytrechten en konde, maer trock met de reste van sijn volck naer Delffsijl, om te sien off hij tselve konst verrassen [1], daer hij gecommen is den xiij^{en} des nachts; ende hebbende sijn volck in t'noortoosten dicht onder de schantse gebracht, heeft eenich volck aende andere sijde vande schantse gesonden, die ontdeckt ende aengeroupen sijnde bij den schiltwacht ende gevraecht wat sij daer deden, antwoorden dat solt ghij schelm wel sien. Dit den schiltwacht hoirende heeft naer heml. geschooten, daerop terstont de anderen (die sulcx tot een seine gegeven was) aengevallen sijn ende hebben de hameye aen stucken geslaegen ende sijn eenigen over de grachte, die bevroosen was, in de schantse gecommen [1], dan soe middelertijt de wacht van binnen in de waepenen quam ende haer daer tegen te weer stelden ende de andere soldaeten alles mede op de been raeckten ende met geschut, roers ende musquetten dapper daeronder schooten, heeft den viant de plaetse eyntelijck wederom moeten verlaeten, naerdat hij daer seeckeren merckelijcken tijt inne geweest was ende is terugge getoogen niet sonder merckelijck verlies vande sijnen, want hij, over seven persoonen, die hij doot op tvelt liet leggen, noch eenige waegenen met dooden, daer onder eenigen van qualiteyt, daeraff voerde. Vande onsen in de schantse bleven doot Hopman Wederspan, een Vendrich, een Sergiant ende 9 soldaeten. In dit affweeren dede seer veel dat die van Vrieslant de schantse vergrootende naerdat se gewonnen was, d'oude schantse geheel hadden laeten leggen, ende daer noch een groote schantse aengemaeckt, die noch niet al volmaeckt was, sulcx dat de oude cleyne schantse met schieten seer veel quaets onder den viant dede. Oick was des avonts te vooren dicht onder de schantse in tgat vande Zijlen gecommen een oorloochschip om den ijsganck te mijden, twelcke t'rumoer hoorende mede dapper onder den viant schoot ende voor een goet deel haer voornemen belette. Gewisselijck hadde den viant dese schantse nu soe vergroot ende versterckt

[1] Volgens Vervou, die aan de verdediging van Delfzijl een werkzaam aandeel nam, en de bijzonderheden daarvan beschrijft, geschiedde de aanval met 1000 man onder den Hopman Wolphert Prenger. (Enige gedenckweerdige geschiedenissen, bl. 61 en volgg.)

sijnde, alsoe met een surpriese gekregen, hij soude een groote verwerringe in onse saecken gemaeckt hebben ende wij en souden dselve niet weder gekregen hebben, dan met langdurige belegeringe. Dit dan den viant gefailgeert sijnde is weder vertoogen met alle sijn volck naer Coevoerden, daer men altoes yet vreesde voor de ruyteren die tot Swol waeren, dan soe het daernaer begonst te doyen, trocken sij weder wech, omdat d'occasie om in Vrieslant te vallen den viant daermede benomen was. Niet lange hiernaer dede den viant Coevoerden opeyschen ende verthoonen dat hij nu drie maenden daer gelegen hadde ende dat middelertijt dien van binnen egeen ontset gedaen en was, nochte oick apparentie toe was, ende soe sij begeerden te handelen soude hij heml. een goet appoinctement doen, twelcke sij langer wachtende niet krijgen en souden, daerop die van binnen antwoorden, dewijle den viant drie maenden tijts gehadt hadde om haer op te eyschen, dat sij mede soe veel tijts mosten hebben, omme daerop te antwoorden ende lieten daermede den tambourijn gaen.

Desen tijt geduyrende lach den Colonnel Balfour met noch ses Schotse Capiteinen (als Waddel, Prop, Dallachi, Brock, Morray ende Egger) in den Haege, heel hardt aenhoudende aende Staeten Generael om affreeckeninge te hebben, die sij versochten met exorbitante conditien, te weeten voor de heele compagnie sonder eenige cortinge, dat tgunt daeraff commen soude gestelt soude werden op terminen ende heml. die voldaen, dat van deselve affreeckeninge niet en soude affgetoogen werden, de vivres bij heml. in Vranckrijck genooten, dat men heml. voor den toecommende tijt cortere betaelinge als tegen den achtenveertich daegen soude doen ende voorts beloven altoes haere affreeckeninge sonder cortinge te doen, niettegenstaende heml. te vooren altoes gecort was den sesten penning. Eyntelijck requeste hiertoe gepresenteert hebbende ende tot meermaelen gevraecht sijnde off zij niet van meyninge en waeren eenige conditien van dien te verlichten, hebben verclaert neen, waerop heml. den xij^{en} Februarij n de Staeten Generael in presentie vande Raede van Staeten aengeseyt s dat de staet van dese landen sulcke conditien niet en mocht verdraegen ende dewijle sij verclaert hadden egeen conditien van dien te veranderen van meyninge te wesen hielt men heml. van dier vuyren aen voor gecasseert ende seyde men oick heur elcx heur tractement op. Op twelcke den Colonnel versocht gelt ende geaccomodeert te sijn van scheepen om haer volck wech te mogen brengen, waertegen heml. verclaert werde dat men tvolck niet voor gecasseert en hielt, maer alleen heml., dat oick volck mogelijck niet en soude begeeren wech te trecken, nietemin soe

daer yemant van heml. waere, die tlant voorder soude begeeren te dienen. die mochte hem aende Staeten Generael addresseren omme nieu conditien te maecken. Hiernaer heeft men terstont commissarissen gesonden aen alle de compagnien ende dselve ontslaegen vanden eedt aen heure Capiteynen gedaen ende gelast die niet meer te obedieren tot wider bevel met verclaeringe dat men de soldaeten ende andere officiers behielt in eedt van tlant. Men heeft mede den soldaeten doen affvraegen off sij niet wel van meyninge en waeren tlant voorder te dienen ende te staen onder sulcke commandeurs als de Staeten Generael haer souden overstellen, daerop sij verclaert hebben meest wel van meyninge te sijn tlant langer te dienen, maer dat sij gewent waeren van haere eygen natie gecommandeert te werden. De Capiteynen die meest niet van meyninge en waeren soe vuyten dienst te scheyden, hebben begonnen te handelen metten Staeten Generael, volgende de openinge heml te vooren gedaen, ende sijn soe verre daerinne gecommen dat sij eyntelijck wederom aengenomen sijn gewerden den xvj[en] Februarij, met swaerder verbintenissen, beloften ende restrictien van heuren tweegen dan te vooren ende met expresse conditien dat sij nimmermeer affreeckeninge en sullen versoucken, dan met affcortinge vanden sesten penning, dat sij daervan betaelt sullen werden als tlant de middel heeft ende andere affreeckeningen betaelt werden, dat sij mede sullen gedoogen op haere loopende betaelingen de cortingen van vivres ende waepenen als andere Capiteynen ende haer te vreden houden mette betaelingen te acht en veertich daegen, ter tijt toe alle andere compagnien cortere betaelinge sal gedaen werden, dat se oick haer volck sullen tracteren als alle andere Nederlantse Capiteinen de heuren tracteren met eenige andere poincten die sij alles specialijcken besweeren ende teyckenen mosten ende sijn soe gerestitueert in heuren staet ende tot haere compagnien. Ende niet tegenstaende den Colonnel mede niet ongaerne en soude getracteert hebben, heeft men hem niet hooren spreecken. maer den xix[en] Februarij sijne compagnie gegeven aen sijnen Lieutenant genaempt William Balfour, in vougen dat den Colonnel Bartel Balfour alleen van dese braverie de ballen betaelt heeft, twelcke te meer geschiet is omdat men voor seecker hielt dat hij oorsaecke was van deselve ende meer andere braverien dit lant bij tvoors. regement gedaen ende over het als twee jaeren vanden Coning van Schotlant geprocureert seeckere commissie, daerbij hij generael van alle de Schotten in dese landen sijnde, gestelt werde met macht om dselve aen te nemen ende off te dancken tot sulcken getal alst hem gelieven soude, oick Capiteinen daerover te

stellen ende commissarissen van monsteringe ende die te doen monsteren tsijnder geliefte met meer andere exorbitante onlijdelijcke ende plompe conditien ende eminentien, ende hoewel alle de Schotten in dienst eedt ende gaige waeren vande Staeten Generael ende daeromme den Coning voorn. in t'minste over dselve niet en hadde te gebieden, immers belangende de poincten voorn., die alleen de Staeten toe quaemen, soe heeft hij nochtans evenwel dselve commissie met eenen specialen gesant aende Staeten gesonden, die daeraff seer verwondert sijnde al dier tijt den Colonnel gevoordert hadden om te weeten wie dese commissien ende acten geprocureert hadde, daeraff hij hem dier tijt geexcuseert hebbende ende geseyt in t'minsten daeraff niet te weeten, hebben de Staeten aenden Coning gescreven dat sij van sulcke sijne commissie seer verwondert waeren ende daerinne de redenen vervat, waeromme hij sulcke commissie niet en behoorde vuytgegeven te hebben, meynende dat de saecke daerbij soude verblijven. Nietemin soe sij nu vernaemen datter van nieus een ander agent met gelijcke commissie naer heml. gedestineert ende mits de tempeesten voor kersmisse in see verdroncken was ende daeromme meerder vervolch op deselve commissie (hoewel se heel sot ende onredelijck was) vresende, hebben gansch geraden gevonden den Colonnel gecasseert te laeten ende niet weder aen te nemen, omme over heml. niet meer een ordinaris Colonnel te hebben, maer heur van malcanderen te scheyden ende onder andere regementen te redigeren, ofte ten minsten met minder auctoriteyt te houden, om alsoe met heml. te beter te mogen doen ende gelijcke complotteringen te beletten. Dit compt van sijn meesters te braveren [1]. In dese tijt hingen die van Liere elff soe soldaeten als ruyteren van Bergen op den Zoem op, sonder dat men wist waeromme ende off sij tquartier wilden breecken dan niet, daertegens die van Bergen weder xij Duytsen van Herentals (voor Liere met noch wel 30 anderen gevangen gekregen) deden ophangen ende soe daernaer een tambourijn om heml. quam, heeft men hem aengeseyt niet weder te commen op peyne van gehangen te werden [2]. In tbegin van dese maent Februarius naer lange on-

---

[1] Zie omtrent deze oneenigheid met de Schotten het Secreet-boek van de Staten Generaal, den 3den en 4den December 1593, den 27sten Januarij en den 11den Februarij 1594. (Rijks-Arch.)

[2] Paulus Bax, de Gouverneur van Bergen op Zoom, schijnt niet van voornemen te zijn geweest het daarbij te laten. Immers in een brief, dien hij den 15den Februarij 1594 aan den Raad van State schreef, geeft hij kennis, dat hij, van het garnizoen van Herentals binnen Bergen drie en veertig soldaten gevangen gekregen hebbende, bij provisie daarvan dertien had doen ophangen, en verzoekt de Heeren Staten, hem te „willen adverteren, wat hij mette reste zal hebben te doen". (Resol. der St. Gen. van den 18den Februarij 1594.) Er werd terstond bevel gegeven, dat men alle

derhandelinge accordeerden metten Coning van Vranckrijck den Heere van la Chastre met sijn soen respective Gouverneurs van Orleans ende Berry ende stelden mitsdien in handen vanden Coning de steden Orleans, Bourges ende Selle ende haere heele gouvernementen, den welcken den Coning goede conditien gaff, eensdeels om de ligue daermede een grooten broeck te geven ende eensdeels om met elcke stadt ende Gouverneur in tparticulier te handelen, om alsoe middel te hebben hem te mogen wreecken vande hooffden ende principaele roervincken vande ligue ende rebellie daer in tlant, ende dselve metter tijt geheel vuyt alle credyt te sien, want hij maeckte den Heere van la Chastre voorn. Mareschal de France, om hem te beneficieren ende confirmeerde sijn soen in tgouvernement van Berry voorn. Ontrent dese selve tijt verclaerde haer voor den Coning de stadt Lyon op de Rhone, een vande machtichste steden van Vranckrijck, die lange van te vooren haeren Gouverneur den Hartoge van Nemours gevangen genomen hadden ende om te beletten de hostiliteyt vanden Marquys de Saesorlijn sijn broeder in stadt ontboden den Colonnel Alfonso Corso door wiens perswasien sij de ligue (daerinne sij vande voornaemtste waeren) affgegaen ende den Coning toegevallen sijn mit twelcke de ligue noch meerder bruecke creech. t'Volck vanden Coning overvielen mede Montargys, leggende op den Loin, sijnde een plaetse van importantie, om welke redenen noch nauwer metten Coning begonnen hebben te handelen de steden Poictiers, Abbeville, Peronne, Mondidier ende anderen. Oick heeft den Baron van Biron weder in handen vanden Coning gestelt sijn ampt van Almirael van Vranckrijck (daertegens den Coning hem mede Mareschal de France maeckte) ten eijnde denselven Coning middel soude hebben om eijntelijck te handelen metten Heere van Villars, Gouverneur van Rouaen ende Havre de Grave, overmits dselve tot meermaelen verclaert hadde niet van harten te konnen handelen, ten waere men hem Almirael de France maeckte, welcke staet hem bij die vande ligue gegeven was geweest. Hierentusschen hielt den Coning vast belegert Chasteau-Thierry ende la Ferte Millon, verwachtende de Switsers die hij ontbooden hadde, met alle welcke veranderingen de saecken van Ernestus al te seer souden verachtert ende verwert geweest sijn bij soe verre Graeff Carel van

gevangenen van den vijand vooreerst in hechtenis zou houden totdat men onderrigt zou zijn, of deze barbaarsche handelwijze binnen Lier al dan niet op last van den Aartshertog Ernst had plaats gehad. Verder schijnt deze zaak geen gevolgen gehad te hebben, en het wederzijdsche cartel bleef in stand.

Mansfelt met thien dnysent mannen in Vranckrijck gesonden, sijn tocht niet verhaest ende de Switsers voor gecommen hadde, waerdoor niet alleen de belegeringen van la Ferté ende Chasteau-Thierry op mosten lichten, maer werde oick middel ende hart gegeven aenden Hartoge van Mayenne om hem binnen Paris meester te maecken ende te beletten tvoornemen van tparlament ende de borgerie, twelcke hij ontrent dese selve tijt dede ende onderstoende noch daermede seer veel de ligue. Niétemin vuytet werck dat in Vranckrijck gesneden werde, schijnt dat de nieuwe regieringe van Ernestus evenwel voor dit jaer wel heel confuys ende verwerret mochte wesen. Hiertoe en holp niet weynich dat den xvij[en] Februarij ontrent Limborch opgeslaegen werde een deel van tnieuwe regement vanden Heere van Swartsborch ontrent Coelen gelicht, twelcke nederwaerts commende om gewaepent te werden, sijn 200 ruyteren van Nieumegen ende vanden Drost van Zallant in de nacht daerover gevallen ende hebben eenigen van dien verslaegen ende eenigen gevangen gekreegen, dan den meesten hoop is het ontloopen, gelijck den Colonnel selffs mede, die hem in sijn hemde salveren moste. Terstont daernaer vielen dselve ruyteren op een vaen ruyteren vanden viant van ontrent 50 peerden daervan sij daer wel 30 kreegen met eenige gevangenen ende sijn soe weder naer garnisoen getoogen.

De ruyteren van Bredae ende Bergen op den Zoem vernomen hebbende datter eenige ruyteren vanden viant op Turnhout gecommen waeren sijn den xviij[en] Februarij met 2 halve canons voor thuys gecommen, doende tselve opeyschen, daerop die van binnen verclaerden wel te vreden te sijn de plaetse over te geven, mits mogende vuyttrecken met peerden ende waepenen ende bagagie, twelcke die van buyten niet en wilden toelaeten, maer dat sij haer peerden daer mosten verlaeten, daertegen die van binnen opiniatrerende, hebben mette twee stucken begonnen te schieten, dan omdattet geen heele canons waeren, niet veel daermede geprouffiteert, twelcke siende ende vresende dat d'anderen ontset mochten krijgen, sijn sonder yet te doen weder affgetoogen, niet eere genouch achtende nu hem te geven een accoort, dat sij soe weynich vuyren te vooren geweygert hadden, insonderheyt soe sij daer gecommen waeren op dien hoope, dat sij de peerden die daerop waeren, souden krijgen.

VANDEN AENSLACH OP S'HARTOGENBOSCH.

Sijn Ex^tie nu langen tijt overleyt hebbende metten geweesen Hopman Cleerhaegen ende anderen, off men niet wel een surprinse op de stadt s'Hartogenbosch in Brabant soude konnen doen ende te wege brengen, ende daertoe wel eenige voordelijcke apparente middelen verstaende die wel meriteerden de saecke te tenteren, heeft vuyt verscheyden garnisoenen van Hollant, Vuytrecht ende Gelderlant bij een ontbooden, ende bescreven tegen den xxvij^en Februarij te commen tot Gornichem ontrent 2500 man te voet, heeft mede bescreven vuyt Bergen op den Zoem ende Bredae ontrent 1000 man te voet ende 5 cornetten peerden ende gelast die te commen tegen den lesten Februarij des avonts ontrent 9 vuyren tot Vucht voor s'Hartogenbosch voornt. Dienvolgende is selffs met sijn guarde den xxv^en vuyten Haege vertoogen naer Rotterdam, van waer hij naer Gornichem sondt eenige scheepen gelaeden met petarts, bijlen, windaesen, wiggen, booren, beytels, saegen, ladders ende andere diergelijck gereetschap, oick met eenich cruyt, loot, lonten, spietsen ende anders tot een surprinse te doen noodich ende is den xxvj^en selffs naer Gornichem gevolcht, van waer hij des anderen daechs alle het volck dede voorts de Maese opvaeren naer Hoesden toe ende is selffs den lesten daerwaerts getoogen, alwaer hij tijdelijck bij een vont dvoors. 2500 man, metten welcken hij op den avont vertoogen is naer den Bosch toe, nemende met hem de 2 vaenen ruyteren. die daer binnen laegen ende hebbende de petarts, schuppen, spayen, ladders ende andere gereetschap van breeckijsers op waegens doen laeden, is daermede in den nacht ontrent 9 vuyren gecommen tot Vucht, alwaer niet lange daernaer mede quaemen de heyde over de 1000 mannen ende 5 cornetten peerden van Bredae ende Bergen. Terstont dede Sijn Ex^tie alle de ruyteren rontsomme op de advenuen in ordre stellen ende alle gereetschap totten aenslach maecken om die te voorderen, soe haest de maene soude ondergegaen sijn, twelcke op den naer middernacht geschiedende, is Cleerhaegen mette Hopluyden Langvelt, Schaeff ende Wingaerden (die tot hem vercoosen waeren) naer de Vuchtse poorte vande stadt toegegaen, ende gecommen sijnde aen twachthuys aldaer (waervuyt den Graeve van Hohenloe weleer een aenslach op de stadt gemaeckt hadde) hebben egeen schiltwacht daerontrent gevonden, nochte yemant vande stadt (die heml. sach) vernomen, waernaer sij gebrooken hebben een gat in twachthuys voornt. ende daerin gecommen sijnde, hebben alle ding wel gevonden ende daeraff Sijn Ex^tie rapport gedaen, die terstont daerinne heeft doen brengen

de petarts ende ander breeckgereetschap, om daer naer de embuscade oick daerinne te brengen. Dit exploict was beraemt te doen in vougen als volcht: Men soude mette voors. vier Capiteynen in tvoors. wachthuys in embuscade leggen ontrent 80 mannen, daertoe vercoosen vuyte compagnien van Langevelt, Schaeff ende Wingaerden voornt., die daer blijven souden tot dat de Sergiant Major vande stadt de hameye soude commen oepenen ende alsdan souden 20 van dien denselven Sergiant ende die bij hem waeren dootslaen ende de andere 60 haer terstont meester maecken vande poorte, soe sij conden, soe niet terstont de petarts daeraen setten ende die doen springen. Middelertijt souden eenige anderen met ladders de poorten van ter sijden beclimmen, om alsoe van binnen doot te slaen den geenen die noch binnen de poorten souden blijven ende oick op de poorten sien te commen om te beletten tvallen vande schotduyre ende daerop soude Sijn Ex^{tie} met tgansche leger volgen ende in de stadt commen. Dit aldus beraemt sijnde is alle het gereetschap in twachthuys voornt. gebracht, dan soe men daernaer de 80 mannen daerwaerts wilde senden, begonstet seer te sneuwen, daerover men wel wat verbeyde, dan eyntelijck vresende dat den dach soude aencommen, heeft men tvolck doen voorts rucken, die over de snede onder faveur van een seer dicke wolcke meest in twachthuys quaemen. In dit aencommen heeft bij ongeluck een van heml. getreden op eenen lossen steen, die vanden dijck aff in twaeter viel, d'welcke den schitwacht vande stadt hoorende plompen heeft begonnen te roupen ende soe hem niet geantwoordt en werde meer geluyts te maecken, daer over eenige anderen bij hem gecommen sijn die haer lieten duncken dat sij volck saegen ende hebben doen den Vendrich vande wacht geroupen, die boven commende 6 ofte 7 schooten met roers dede doen, daerwaerts daer sij meynden volck te sien ende nochtans niemant en saegen. Dit rumour aldus ontstaen sijnde, hoewel men anders daerop egeen geluyt en hoorde volgen, is een vande Capiteynen vuytet wachthuys gegaen naer sijn Ex^{tie} die hij alle tselve verhaelt heeft, dwelcke achtende seer periculeus te wesen den aenslach te beginnen, dewijle die van binnen soe veel advertentie hadden ende middel om alles op haer hoede te wesen, heeft goet gevonden dat tvolck mette petarts ende alle tgereetschap wederom commen soude, opdat hij hem selven niet en benam den middel om de saecke te mogen hervatten, omdat in allen gevalle die van binnen niet en souden konnen weeten waer sijn meyninge was de stadt te beclimmen, twelcke hij achte tvoornaempste middel van sijn exploict. Volgende dese resolutie is tvolck vuytet wachthuys weder te rugge gecommen ende hebben alle de

gereetschap met haer gebracht, die weder gelaeden sijnde op waegens, is Sijn Ex^tie noch ten selven nacht weder vertoogen naer Hoesden, mettet volck die van daer met hem gecommen waeren ende heeft de anderen weder naer Bergen op den Zoem ende Bredae gesonden. Ende hiermede failgeerde tvoors. beraemde exploict op sHartogenbosch, daer Sijn Ex^tie anders egeen prouffyt en dede, dan de stadt ende gelegentheijt van tlant daer rontsomme ende hoe diep tselve onder waeter stont, vuytgeseijt alleen de twee dijcken te besien, twelcke egeen cleyne verseeckerheyt voor hem en was, overmits hij daer nu sach tgeene veelen te vooren niet en hadden willen gelooven, te weeten dat de stadt alomme gansch in twaeter stont, mits tstoppen vande Diese aen Creveceur, sulcx dat se bij belegeringe seer goet soude sijn te besetten ende vast te beleggen. Op dit exploict en werde oick niemant gequetst, dan hadde tvoetvolck meest door twaeter moeten derwaerts gaen, die tot Hoesden gecommen sijnde eenige vieren gemaeckt werden om heur te droogen ende gingen daernaer weder tscheep om elcx naer haer garnisoen te vaeren, blijvende Sijn Ex^tie noch tot Hoesden.

Den xxvij^en Februarij is binnen Chartres met grooter solemniteyt geconsacreert ende gecroent Coninck van Vranckrijck Hendrick den vierde van dier naeme (omdat Reyms metten viant ende ligue noch hielt) ende heeft aldaer aengenomen het ordre vanden Heiligen Geest bij den voorleden Coning opgerecht. Bij dit coronnement sijn geweest meest alle de Heeren ende Gedeputeerden vande steden van Vranckrijck diet metten Coning houden ende de Ambassadeurs ende Agenten van seer veel nabuyr heeren ende potentaten.

Den lesten Februarij werden bij de Staeten Generael gescreven aen Francois Vere om sijn lichtinge die hij in Engelant tot laste vande Staeten dede, met noch 500 man te verstercken ende sulcx die tegen 2000 man te doen. Noch quaemen in den Haege brieven van Graeff Johan van Nassau den jonge, houdende dat sijn volck die hij in Duytslant lichten soude al gereet waeren, doch dat hij die niet tegen den xv^en vande toecommende maent hier in tlant en soude konnen brengen, maer eerst in t'eynde van dien, nietemin soe men daer noch meer begeerde gelicht te hebben, mocht men hem tselve laeten weeten, want daer seer goede middel toe was, soe niet, dat men altoes d'anderen van waepenen ende gelt moste voorsien, daerop in de Staeten Generael metten Raede van Staete ende die van Hollant lange gedelibereert werde ende hem geantwoort, dat men geen hooger staet gemaeckt en hadde, dan tot het volck, die hem gelast waeren te lichten.

lat men daeromme voor dese tijt tot geen voordere lichtinge en konst verstaen, dat men metten eersten ordre op waepenen ende gelt soude stellen, dat hij mitsdien dselve soe vlijtelijck bij malcanderen soude maecken te brengen als het doenlijck soude sijn ende ten vuytersten tegen den xv^{en} vande toecommende maent hier in tlant doen commen, daertoe men hem loopplaetse wees ende belooffde te seconderen met ruyteren.

Den j^{en} Marty stormde ende hagelde het seer, waeromme Sijn Ex^{tie} tot Hoesden bleeff, daer quam bij hem Graeff Willem van Nassau die den xxvij^{en} Februarij in den Haege gecommen ende den lesten Sijn Ex^{tie} naer Hoesden gevolcht was om tsecours van Coevoerden te vervolgen ende daertoe aen te houden, omdat Joncheer Caspar van Eeusem daerop commanderende selffs in boeren clederen daeraff gecommen was geweest ende de gansche gelegenheyt van dien verthoent hadde ende weder daerop gegaen.

Den ij^{en} Marty was het tamelijck weder ende is Sijn Ex^{tie} vertoogen naer Bredae, soe om de wet aldaer te vernieuwen, als anders om sijn particuliere saecken ende heeft middelertijt sijn guarde gesonden naer Geertruydenberch, om daer voor eenige daegen te blijven. Ontrent dese tijt creech men tijdinge, dat tvolck die in Engelant gelicht werden meest gereet waeren ende eenigen van dien eersdaechs tscheep gaen ende over commen souden.

Den vij^{en} Marty quam Graeff Willem wederom in den Haege om aende Staeten Generael aen te houden dat Coevoerden tijdelijcken mocht ontset werden, ende hoewel sijl. noch tot Sint Jan toe geen vuyterste noot en sullen hebben, dat men het evenwel op tvuyterste niet en wil laeten aencommen. Nietemin vertrocken ontrent dese tijt vuytet leger van Verdugo ende van Coevoerden op twaelff vendelen knechten ende naemen alles den pas naer den Rijn ende het Overquartier van Gelder toe.

De handelinge die nu lange geduyrt hadde tusschen den Coning van Franckrijck ende den Heere van Villars, Gouverneur van Rouan ende Havre de Grace, is ontrent dese tijt beslooten, sulcx dat den selven Heere van Villars ende de voors. steden haer voor den Coning hielden, maer omdat Villars meest alle de poincten vande handelinge wilde geemologeert hebben in tparlament van Caen, werde de daetelijcke verclaeringe voor den Coning wat verlengt. Oick quam ontrent dese tijt bij den Coning den Graeve van Andelot, die hem metten Coning verdraegen hadde ende onder sijn gehoorsaemheyt gestelt Mascon ende Ryon en Auvergne. In dese selve tijt was den Coning op wech om tot Orleans te gaen, daer de logisen al gereyt waeren, dan soe hem onder wege tijdinge quam dat den Hertoge

van Mayenne met huysvrou ende famille vuyt Paris naer Soissons vertoogen was, om eenige beroerten aldaer ontstaen te stillen, is den Coning weder gekeert naer St. Denys om te sien wat voordeel hij daermede op Paris (daer de burgeren hen wel toegedaen waeren) soude konnen krijgen.

Den viij[en], ix[en] ende x[en] Marty quaemen tot Rotterdam aen negen vendelen Engelsen, elcx van 150 mannen vande lichtinge die de Heere Vere in Engelant tot laste vande Staeten Generael dede, maer waeren ongewaepent, die daeromme geleyt werden in de steden van Dordrecht, Delft, Rotterdam ende der Goude om gewaepent te werden ende te refraischeren. Men meynde dat dese Engelsen wel mochten gestelt werden op de repartitie van Hollant. Noch quaemen ontrent dese tijt tot Oisteynde 400 nieuwe Engelsen om de compagnien van tsecours aldaer leggende te versterchen.

VANDEN AENSLACH OP MAESTRICHT.

Sijne Ex[tie] langerhant gedreven hebbende een tweeden aenslach op Maestricht door den Baron van Peche, die daer ontrent woende ende ock somtijts in de stadt quam ende seer wel weetende datter niet dan een compagnie voetknechten met een vaen ruyteren in en was, heeft geraetsaem gevonden de saecke noch eens te tenteren ende gereetschap gemaeckt hebbende omme Wijck eerst inne te nemen door twee Maesscheepen, die hier in tlant geaccommodeert waeren, leedich opvaeren souden ende dan beneden Maestricht ontrent Hoocht 600 mannen inne nemen ende die in de stadt aende Wijcse sijde aende kaede aensetten ende tottet selve te versoucken gestaedelijcken aengehouden werdende bij eenen Wijpaert bij den Baron daertoe affgevaerdicht. Heeft verscheyden compagnien verscreven om tegen den xj[en] deser maent Maerte voor Geertruydenberch te wesen, heeft mede aen Graeff Philps gescreven om den xiij[en] vuyt Nieumegen te vertrecken met alle de ruyteren van daer ende vuytet quartier van Zutphen ende daermede den pas te nemen door tlant van Gulick naer Maestricht toe ende ontrent Maeseyck over de Maese passeren ende soe bij hem commen, achtervolgende twelcke tvolck meestal den xj[en] voor Geertruydenberge quaemen, te weeten ontrent 2600 man te voet ende 7 cornetten peerden, ende soe de voors. twee Maesscheepen de Maese al op naer Stochum waeren, heeft Sijn Ex[tie] vuyt alle de troupen doen kiesen bij de Capitei-

nen Langvelt, Wingaerden, du Bois, d'Ardenne, Brog, Egger ende Capiteyn Carel, Lieutenant vanden Graeve van Solms, 600 mannen, alles vande vuyst ende clouck om te exploicteren, om mette voors. Capiteinen voor vuyt te marcheren ende ontrent Hocht bij Pettersem in de voors. scheepen te gaen daer bij haer commen soude ende met heur tscheepe gaen den Baron voornt. selffs (die tgouvernement vande stadt toegeseyt was, soe het quaeme wel te gelucken) om dselve scheepen tot Wijck aende kaede te doen brengen, dwelcke in de stadt hadde twee dienaers om hem advertentie te doen offer in de stadt eenich gewach was, ofte de saecke ontdeckt. Hadde Sijn Ex[tie] op de verkiesinge vande Capiteynen soe wel gelet als vande soldaeten ofte alleen eenige Lieutenanten daer gesonden met belofte heml. Capiteinen te maecken, soe het quaeme wel te gelucken ende die gelast over dit volck te commanderen tsoude apparentelijck beter affgeloopen hebben als vuytet naervolgende verstaen sal werden, want den Gouverneur van Bredae Charles de Herauguiere (die met veel meerder periculen in den jaere tnegentich Bredae met een turffschip in genomen hadde) bij Sijn Ex[tie] gevraecht off hij egeen Capiteinen en konst, die men sulcx soude mogen vertrouwen ende tot sulcx geresolveert souden sijn, hadde verclaert geenen te kennen, doch dat Sijn Ex[tie] daeraff beter kennisse hadde dan hij. Nietemin indien Sijn Ex[tie] hem daertoe wilde gebruyken verhoopt hijt sulcx vuyt te voeren, dat Sijn Ex[tie] daeraff groote eere soude becommen ende hielt daeromme met erntst aen hiertoe gebruyckt te wesen om sijn couragie te mogen thoonen, dan en heeft Sijn Ex[tie] hem daertoe niet willen gebruycken, maer heeft de voors. andere Capiteinen verkoosen ende haer de saecke ten hoochsten gerecommandeert met belofte heml. sulcken advancement daervoor te doen, dat se hem bedancken souden ende aen Wingaerden, dat hij hem Vice Admirael (naer welcke staet hij seer stont) soude doen maecken, soe hij hem in desen wel queete. De verkiesinge voors. aldus gedaen wesende, sijn den xij[en] des avonts vuyt Geertruydenberge vertrocken dvoors. ses Capiteinen mette 600 mannen, daer onder seer veel officiers waeren ende oick eenigen die in tschip van Bredae mede geweest waeren. Van desen waeren de 300 gelast niet dan halve piecken mede te nemen om handiger soe in de schepen als in t'exploict te gebruycken, dan vresende onder wege te rencontreren eenige peerden, begeerden heele piecken mede, seggende die wel te sullen corten als sij in de scheepen waeren. Dien volgende en hebben niet met genomen dan 300 piecken, 200 vierroers ende maer 100 musquetten om expediter over wech te konnen commen ende in t'exploict

mette swaerte vande waepenen niet belet te wesen ende hebben soe den heelen nacht gemarcheert. Den xiij^en^ Marty daeraen was het schoen weder ende vertooch Sijn Ex^tie^ vrouch met eenige waegens, daerop gelaeden waeren 3 petarts, seer veel bijlen, breeckijsers ende ander gereetschap tottet exploict dienende, hebbende bij hem ontrent 2000 man te voet ende 7 vaen ruyteren, wesende alle tvolck gelast voor 7 daegen vivres met te nemen ende mestal geen ander geweer als heele ende halve piecken ende vierroers, ende naemen daermede den pas naer Hilvarenbeeck ende Postel. Ten selven daege vertooch vuyt Nieumegen Graeff Philps met 8 vaenen ruyteren ende nam den pas naer tlant van Gulick toe. Dese alles marcheerden nacht ende dach, sulcx dat sij tusschen den xiiij^en^ ende xv^en^ des nachts voor Maestricht quaemen ontrent den morgenstont op een mijle naer aende stadt, daer se in de heyde vonden Graeff Philps mette 8 vaen ruyteren voornt. Daer waeren ontrent Maestricht 8 vaen ruyteren naer Verdugo voor Coevoerden gedestineert, die den xiiij^en^ door de stadt gereden waeren. Dese hadden op den achternoen gevoedert in een dorp, daer Graeff Philps een vuyre naer heur vertreck met sijn volck quam dwelcke hij wel achterhaelt ende geslaegen soude hebben, hadde hij niet voorts naer Sijn Ex^tie^ gemoeten. Bij de 6 Capiteinen ende 600 man die naer Pettersem gemarcheert waeren om te Hocht tscheepe te gaen, ende haer onder wegen seer leelijcken aenstelden mette boeren te beroven ende oick al heel begonnen te morren, vresende in eenige scheepen te gaen, quam onder wege den Baron van Peche ende heml. wel gemoet ende geencourageert hebbende, ging met heml. tscheep, in meyninge ontrent 9 vuyren in de stadt aende kaye te wesen ende t'exploicte te effectueren, omdat de Capiteinen doen noch scheenen wel gemoet te zijn, van dewelcken nochtans Brog al swaricheyt hadde begonnen te maecken, seggende totten Baron (soe haest hij bij heml. quam) datter 25 schutten vande troupe wech geloopen waeren, waeromme hij bevreesde, dat se wel naer Maestricht mochten geloopen sijn, om daer te adverteren dat men op de stadt een aenslach hadde, ende hoewel dit onwaerachtich was, nochtans den Baron, die sulcx niet en wiste, heeftet evenwel in den wint geslaegen seggende guyden bij de stadt te hebben, die se wel weder naer Sijn Ex^tie^ souden leyden ofte hen daeraff adverteren. Nietemin in de scheepen sijnde heeft Brog tot meermaelen dselve swaericheyt verhaelt, seggende datter wel op diende gelet opdat de saecke ondeckt sijnde, sij alles niet op een vleesbanck en geraeckten, gevende daermede den Baron t'elcken genouch te doen om te sustineren ende staende te houden dat sulcx van geen sonder-

linge consideratie en was, om redenen voors. Hier en tusschen hebben de soldaeten mede alles haer piecken affgecort om als halvé piecken te gebruycken ende bij onachtsaemheyt meest alle de affgecorte stucken in de Maese geworpen die voor stroom affdrijvende gesien sijn bij seeckere vischers die naer Maestricht toewilden. Dese passerende voorbij de twee scheepen daer tvolck innewaeren ende gevracht watter nieus was, seyden veel stucken van piecken in de Maese drijvende ontmoet te hebben, ende daeromme te vermoeden dat daerontrent Goesen waeren, daerop die vande scheepen antwoorden dat se daer wel mochten geweest hebben, doch dat sijluyden niemant vernomen en hadden. Hierdoor begonst terstont den Capiteynen (die te vooren bij Sijn Ex^{tie} de braven ende geresolveerden gemaeckt hadden ende heur de saecke vermeeten wel te sullen doen) thart te ontsincken, begonsten vervaert te werden ende eenigen heel te bestorven ende meerder swaericheyt in de saecke te maecken, daertoe seer veel holp dat sijl. Capiteinen waeren ende bij dit exploict geen meerder advancement en verwachten, omdat tgouvernement den Baron voornt. toegeseyt was, waeromme sijl. niet en sochten haer te hasarderen als Lieutenanten ofte andere Officiers wel souden gedaen hebben om Capiteyn te werden. Nietemin voeren op theftich aendrijven vanden Baron altoes voorts ende genaeckten de stadt, omdat hij verseeckerde twee dienaers in stadt te hebben om hem te commen adverteren soe daer eenige advertentie van heml. in stadt was ende dat hij heml. in de stadt niet brengen en soude voor ende alleer hij door eenich van dien bescheyt vande stadt creech. Ende hoewel dit bij Brog mede ten quaetsten geduyt werde, alsoff den Baron intelligentie in de stadt gehadt hadde, om heml. in een attrap te brengen, ende den Baron daerop antwoorde, dat se voor sulcx niet en behoorden te vresen, dewijle hij selffs bij heml. in de scheepen was ende dat hij met heml. dselve fortuyne loopen moste, immers dat sijl. middel hadden sulcx op hem te wreecken, ingevalle sij sulcx gewaer werden, soe sijn se nochtans al bevreest ende morrende voorts gevaeren. Niet lange hier naer quam een van sijn dienaers vuyte stadt aende scheepen seggende (al wat verbaest sijnde) dat de wacht aende poorten verdubbelt was ende dat men tgeschut op de vesten schoen maeckte, omdat men advertentie hadde dat Sijn Ex^{tie} daer in tlant was met eenich volck ende gevraecht sijnde offer egeen gewach vande scheepen ende van heml. was, verclaerde neen. Dit hoorende de Capiteinen die alreede al verschrickt waeren, hebben vuytdruckelijck geweygert voorts te vaeren ende eerst metten anderen in eenige deliberatie te willen commen, alwaer Brog voors. seer

den meester maeckte in tproponeren vande voors. swaericheyden bij hem gemoveert, seggende dattet nu immers claer was dat sij in een attrap souden commen, dewijle men tgeschut schoen gemaeckt hadde, ende hoewel den dienaer daertegen seyde dat men in t'alderminste in de stadt vande scheepen niet en wiste, dan alleen dat Sijn Ex^{tie} in de heyde was, dat de poorten noch oepen stonden ende dat tgeschut, daeraff hij sprack niet op de scheepen maer naer de heyde toestont, heeft Brog eerst voor sijn opinie verclaert, dat men wederom vaeren soude ende daernaer met veele harde woorden d'anderen totte selve opinie te volgen gevordert, die oick de vier andere Capiteinen sonder eenige swaericheijt gevolcht hebben ende opentlijck verclaert ende geresolveert weder te rugge te vaeren, niet tegenstaende alle t'verthoonen ende aenhouden vanden Baron ter contrarie, die opentlijck sustineerde, datter in allen gevalle ende volgende tseggen van sijn dienaer van heur ende vande scheepen egeen gewach en was, daeromme hij de saecke voor seecker hielt, soe men se alleen tenteerde, daerinne oick egeen danger gelegen en was, omdat se altoes haer retraicte op de scheepen nemen konden ende daermede weder affdrijvende ende heml. salveren, ende hoewel Capitein Carel voornt. wel scheen tottet versoucken van t'exploict geneycht te wesen, nochtans omdat hij daerop niet al te hardt en insisteerde ende bij Brog voornt. overkreeten werde ende genouch gedrongen in die sententie mede te gaen, hebbent de anderen wech gedraegen ende sijn (sonder den soldaeten ende officiers aldaer sijnde op tselve gehoort te hebben) weder teruggc gevaeren, naerdat sij mette scheepen al dicht bij de stadt gecommen waeren ende sulcx genouch selffs bemercken konden datter egeen gewach vande scheepen in stadt en was ende den schippers ende copman vande scheepen hem tsucces vande saecke genouch verseeckerden, oick om de scheepen ende tvolck terugge connen brengen soe verre daer gewach vande saecke was, welcke schippers ende copman mede seer gaerne de saecke hadden sien versoucken om tbederff van wijff ende kinderen die sij in stadt hadden, te eviteren, dan alle tselve niet mogende helpen, soe omdat de Capiteinen geen meerder advancement en verwachten, als oick dat sij als een vervaert mensche hem altoes inbeelden seer veel periculen, daer der geen ter werelt en waeren, sijn mette scheepen voorder vande stadt affgedreven, dan sij te vooren daerinne gecommen waeren ende doen haer eerst verseeckerende daervuyt op tlant gesprongen, laetende de scheepen drijven, van twelcke t'eene aen stucken gestooten is ende het ander tot Stochum gecommen, ende sijn soe weder naer Sijn Ex^{tie} gekeert, thoenende metter daet dat sij niet en

meriteren de naemen van Capiteinen nochte van soldaeten. Bij Sijn Ex^tie was ordre aen dese Capiteinen ende den Baron gegeven dat sij met tgeschut vuyt Wijck souden schieten, soe haest sij daerinne quaemen, om dan met sijn heele leger daer op te volgen ende hiertoe waeren mede in de scheepen gesonden acht canoniers ende eenige edelluyden van tgeschut. Ende soe Sijn Ex^tie op tselve schieten was verwachtende ende hem reede hielt om te marcheren soe haest men sulcx soude hooren, heeft hij de voors. Capiteinen ende soldaeten, die tscheepe gegaen waeren weder sien naer hem toekeeren, twelcke hem egeen cleyne veranderinge en gaff ende soe hij begeerde te weeten de redenen waeromme, hebben de Capiteinen voor excuse geseyt, dat den heelen aenslach in de stadt ontdeckt was ende dat sij om tvolck te salveren ende niet in de seeckere doot te brengen weder affgevaeren waeren, daertegen den Baron protesteerde voor God ende de werelt, dat t'exploict alleen terugge gebleven was om haere vervaertheyt wille, dwelcke hem om eere ende alle syn goet gebracht hadde ende Sijn Ex^tie doen verliesen de heerlijcxste occasie om sijn viant affbreuck te doen ende vande meeste consequentie ende importantie die men soude konnen bedencken. Sijn Ex^tie siende dattet exploict gefailgeert was ende datter geen verhael inne was, heeft sijn gramschap bedwongen ende ordre begonnen te stellen om verseeckert off te mogen trecken ende daernaer met beter gelegentheyt op de saecke letten ende Graeff Philps met sijn volck weder over de Maese gesonden hebbende om naer Nieumegen te gaen, is commen logeren tot Bocholt ende soe met cleyne dachreysen (overmits tvolck in het daerwaerts trecken seer gematteert waeren) weder naer Geertrudenberge getoogen. Den xviij^en Marty logerende tot Boxtel heeft den geenen die op thuys commandeerde, meynende dat Sijn Ex^tie tselve wilde belegeren, dat gepresenteert aen hem over te geven, mits dat hij een schoot ofte twee daerop wilde doen doen ende dat hij met waepenen ende bagagie mochte afftrecken, den welcken Sijn Ex^tie gevraecht heeft off sij een vendel daerop hadden, die antwoorden neen, waerover Sijn Ex^tie hem seyde, dat sij dan niet dan vrijbuyters en waeren ende heeft se daermede laeten gaen, sonder tselve huys te begeren, soe om dattet niet houbaer en was, als omdat hij vreesde dat den viant daernaer voor thuys soude commen, tselve weder winnen ende destrueren soude tot groote schaede vanden Baron van Boxtel, die altoes onse partije gehoudende hadde, wien hij dat quaet niet wilde doen. Op den avont kregen aldaer groote woorden den Baron van Peche ende den Capitein Brog, omdat den Baron hem voornaementlijck verweet sijn bloodicheyt daerdoor hij

veroirsaeckt hadde tverlies van tvoors. exploict, jae dat hij als een witten douck bestorven was geweest, met seer harde woorden, daertegen Brog hem socht te defenderen, scheldende den Baron dat hij heml. op een vleesbanck hadde willen brengen, willende tselve met rappier ende poingaert goet doen, dan geboot Sijn Ex^tie Brog dat hij swijgen soude, men soude metter tijt wel beter op de saecke letten. Des anderen daechs den xix^en Marty sijn sij tijdelijck gecommen tot Loen op tSant, alwaer vuytgedeylt sijnde de patenten voor tvolck van Brabant, is sijn Ex^tie noch ten selven daege mette reste van tvolck tot Geertruydenberge gecommen ende daer tscheepe gedaen sijnde, om elcx op haer oirt te vaeren, is hij met sijn guarde den xxj^en Marty in den Haege gecommen, sijnde tvoors. exploict vuyt bloodicheyt vande voors. Capiteynen alleen gefailgeert op sulcken tijt ende plaetse dattet scheen anders niet te mogen failgeren, omdat men tsedert verstaen heeft dat die vande stadt op de scheepen egeen naerdencken en hadden ende in veel vuyren daernaer noch niet en wisten datter volck in de scheepen waere geweest. Aldus kan God lichtelijck destrueren alle tvoornemen van menschen alst hem gelieft ende de middelen selffs, die de menschen tot goet vorwenden tot quaet doen dijden, want sijn Ex^tie in desen begeert hadde datter ses Capiteynen mede gaen souden, soe omdatter verscheyden actien in 't exploict waeren te doen, verscheyden Commandeurs requirerende (te weeten d'een Wijck inne te nemen, d'ander de brugge te besetten de derde een poorte te verseeckeren ende de vierde ende anderen om haer meester vande wallen ende tgeschut te maecken ende daermede doen schieten, om hem met sijn volck te doen marcheren) als oick om te beter te commanderen ende den eenen den anderen te couragieren, twelcke soe verre van daer is geweest, dat se met haere swaere hooffden malcanderen gedecouraigeert hebben ende gebracht tot sulcke verschricktheyt dat se daerdoor in dese schanden gevallen sijn, ende scheen indien daer maer een geresolveert Commandeur geweest waere, dat de saecke wel soude affgeloopen hebben, gelijck mede scheen te sullen gedaen hebben indien daar Lieutenanten met beloften als boven alleen totte saecke waeren gebruyckt geweest (wien de hoope van Capiteynen te werden soude belet hebben, soe haest ofte ongetenteert vande saecke te scheyden), gemerckt die vande stadt op sulcx niet eens en waenden ende de soldaeten om de fortuyne te tenteren nu meest alles seer willich ende wel gemoet waeren. Gewisselijck hadde dit exploict wel gesuccedeert, het soude de regieringe van Ernestus in sulcke verwerringe gebracht hebben, dat hij naulijckx geweeten soude hebben

waer hem te keeren, want men met Maestricht alle de trafycquen van Duytslant op Brabant soude verhindert hebben ende den overtocht van Brabant in Overijssel ende den viant gedwongen off Vrieslant ofte Vranckrijck te abandonneren ende alle de steeden van Henegouwen, Naemen, Limborch, Valkenborch ende Lutsemborch met groot garnisoen te besetten. Dit alles heeft de couardise van eenigen alleen de Generaliteyt doen verliesen ende daermede al te seer vercort de reputatie van Sijn Ex[tie] ende der Staeten crijsvolck, omdat den viant apparentelijck voortaen beter gemoet sal sijn tegens dselve, weetende dat de Capiteinen selffs ofte eenigen van heml. soe bloode ende vervaert sijn [1].

Den xj[en] Marty op den avont vertrock naer Vrieslant Graeff Willem van Nassau, om den xviij[en] aldaer op den lantdach te wesen ende daernaer te verwachten tvolck die men tottet ontset van Coevoerden soude destineren, twelcke hij in de Staeten Generael verthoent hadde hooch noodich te wesen.

Den xij[en] Marty quam tot Rotterdam aen het x[e] vendel Engelsen vande lichtinge van Vere, twelcke den xiiij[en] daeraen in den Haege quam, blijvende de Heere Vere terugge om de resterende 500 mede noch te lichten.

Den xiiij[en] Marty ende volgende daegen hadde Ernestus tot Bruessel de Staeten Generael van dier sijde doen vergaederen om sijn commissien aende selve te oepenen ende staet vander oorloge te maecken, op welcke vergaederinge hij den staet vander oorloge dede nemen op drie hondert duysent croenen ter maent ende overslaen hoe veel den Coning ende hoe veel de Staeten voornt. daertoe geven souden, ende om de quote vande Staeten te vinden, dede een seer groote petitie vande selve Staeten, die (geheel wat anders van hem vermoet hebbende) daerinne seer verwondert waeren. Hier kan men nu sien wat prouffijt het soude geweest hebben, soe t'exploict van Maestricht aengegaen ende geluckt hadde, want apparentelijck meest alle de provincien bij Maestricht vercort ende gebrilt sijnde, tot sulcke petitie ende schattinge te consenteren niet willich en souden geweest hebben, waerdoor de saecken van Ernestus in wonderlijcke verachteringe souden gecommen hebben.

Terstont naer de veroeveringe vande stadt Bredae, te weeten in tjaer

---

[1] Den 26sten Maart besloot de Raad van State » dat mette Generale Staten sal gecommuniceert worden, wat met dese bevreesde ende ermherttige capiteynen gedaen sal worden ». De Staten Generaal lieten de beslissing aan den Prins en den Raad van State over, en 't schijnt dat men later beter geoordeeld heeft, de zaak te laten rusten.

1590 hadde Sijn Ex^{tie} gepresenteert requeste aende Staeten Generael omme van heml. verclaert te hebben, wie geadmitteert soude werde totte regieringe der stede ende landen van Bredae, toecommende sijn gevangen broeder, te weeten Sijn Ex^{tie} ofte desselffs suster de Graevinne van Buyren, sijnde volle suster vanden voors. gevangen, daer Sijn Ex^{tie} maer was halve broeder van svaeders sijde. Dese requeste de Staeten Generael gedaen stellen hebbende in handen vande voors. Graevinne omme daerop te antwoorden ende sonder eenichsins te excipieren daerop ten weder sijde gescreven sijnde bij antwoort, replyck ende duplyck, hebben dselve Staeten Generael verclaert dat Sijn Ex^{tie} bij provisie soude regieren alle de goederen van sijn gevangen broeder gecommen van svaeders sijde, ende naementlijck oick de goederen van Brabant ende dat de Graevinne mede bij provisie soude regieren de goederen van haeren broeder gecommen van smoeders sijde, wel verstaende, dat sij alle beyden van haere administratien souden moeten reeckenen aende selve Staeten, die de dispositie van t'overschot van dien aen haer behielden. Achtervolgende desen is Sijn Ex^{tie} in de regieringe vande goederen van Bredae getreden. De Graevinne hiernaer contraherende metten Graeve van Hohenloe seeckere huwelijcxse voorwaerden, brengt onder andere partijen daerinne ten huwelijck de administratie van alle de goederen van haeren gevangen broeder gelegen in Brabant ende oick vande goederen gecommen van haer moeder Graevinne van Buyren, daer vuyt sij eerst soe veel sullen mogen nemen als tot haere hoffhoudinge soude mogen noodich wesen, ende t'overschot soude men employeren tot alimentatie vanden gevangen Prince haer broeder met expresse conditie, dat oft gebeurde dat denselven Prince los quam, dat men hem totte administratie van sijn eygen goederen niet en souden admitteren 'voor ende aleer hij heml soude volneucht hebben volgende het testament van haer moeder. Dese huwelijcxe voorwaerden houden noch meer andere poincten gesonden sijnde aen Graeff Johan van Nassau den ouden, haer oehem, om te teyckenen, heeft tselve geweygert, seggende dat sijn neeff Sijn Ex^{tie} als stock van thuys van Nassau eerst soude moeten teyckenen. Waernaer dselve Sijn Ex^{tie} gerepresenteert sijnde om te teyckenen, heeft tselve mede geweygert, seggende geen voorwaerden te willen teyckenen, die sijn gevangen broeder soe prejudiciabel sijn ende dat sij haer broeder in Spangien weynich genouch toestont, al en gave hij daertoe met sijn teyckenen geen meerder oirsaecke ende dat tselve in allen gevalle contrarieren soude de sententie vande Staeten Generael, daerbij hij selffs totte regieringe vande goederen van Bredae

ende Brabant geadmitteert was. Hierdoor dvoors. Graevinne geoffenseert sijnde, heeft (sonder op de sententie vande Staeten Generael te letten) vanden Hoogen Raede in Hollant gelicht mandement van complainctc om gerestitueert te sijn in de regieringe vande goederen van Bredae, daertegen Sijn Ex[tie] geexcipieert heeft tot renvoy voor de Staeten Generael ofte den Raedt van Brabant, die ordinaris rechters in desen sijn, seggende dat de goederen daeraff questie was in Hollant niet gelegen en sijn nochte haer binnen de jurisdictie vanden voors. Hoogen Raede eenich gewelt ofte turbatie in haer possessie gedaen ende dat tgeene hij gedaen hadde, alleen was d'executie vande sententie vande Staeten Generael, twelcke den Hoogen Raede sich alsoe verstaende, heeft op den xvij[en] Marty de saecke gerenvoyeert voor den Raede van Brabant ende Sijn Ex[tie] geabsolveert vander instantie. Hier kan men sien hoe verre d'ambitie van groot goet den menschen leyt ende de suster opmaeckt om den broeder gevangen sijnde genouch te depossesseren. Totte voers. sententie vande Staeten Generael ende de moeyten die Sijn Ex[tie] daerinne was doende, dede seer veel dat de manieren van doen vande voors. Graevinne seer onredelijck waeren, dat de geproponeerde regieringe vanden Graeve van Hohenloe den Staeten Generael suspect was ende de Graevinne alomme volchde den Raedt van Marck van Steelant met sijn soenen ende Mr. Jan Vermeeren, die papau ende genouch vianden van dese regieringe gesuspicieert waeren, ende dat den Prince in Spangien gevangen beter scheen geinclineert te sijn totte regieringe van Sijn Ex[tie] als van sijn suster, vuyt alle twelcke men begonst te vermoeden dat in tberaemt huwelijck tusschen den Graeve van Hohenloe ende haer wel meerder swaericheyt mochte gemaeckt werden, omdat den Graeff sonderlinge scheen te staen op de regieringe vande selve goederen, die nochtans veroirsaeckten dat de geconcipieerde huwelijcxe voorwaerden niet en konsten geteyckent werden, niet tegenstaende die nu dickwils voorgewent waeren. Hierover quam den Graeve van Hohenloe den naestlesten vuyt Duytslant wederomme ende den lesten in den Haege, wesende sijn wedercompste wel soo subyt als sijn wechgaen.

Ontrent dese tijt hadden de Staeten Generael ende Raeden van Staete (naer dat se tot meermaelen ontbooden hadden den gevangen Thijsseling) heuren provoost naer Nieumegen gesonden om denselven te haelen, daertegen de ruyteren vande Graeven van Hohenloe ende Philps van Nassau seer groote swaericheyt maeckten ende halff met conniventie van Graeff Philps voornt vuytdruckelijck weygerden tselve te doen ofte hen te laeten volgen, dan siende dat den provoost sonder hem niet en wilde verreysen,

hebben haer gehouden als off hij gaen loopen waere geweest, twelcke den provoost verstaende ende waerachtich te wesen meynende is weder naer den Haege gekeert den xxij[en] Marty, om sijn rapport daer aff te doen, dan dvoors. Graeff ende ruyteren vresende dat sulcx bij de Staeten Generael niet al te wel en soude genomen werde, nemaer geinterpreteert als offet geschiet waere in cleynachtinge van heure auctoriteyt (als het oick was) hebben heur bedacht ende denselven Thijsseling naer den Haege gesonden, daer hij gecommen is den xxv[en] Marty. D'oorsaecke waeromme de Staeten hem in den Haege begeerden was, om door sijn gevanckenisse te beletten de voordere lichtinge van tregement vanden Hartoge van Saxen van Louwenborch daeraff hij Overste Lieutenant was ende de lichtinge meest selffs dede.

Den xxij[en] Marty ontstonder een groot rumoer binnen Paris tusschen den burgers ende garnisoenen, ende quam de saecke soe verre, dat de borgers eijntelijck een poorte oependen ende den Coning in stadt lieten commen met sijn volck om haer te helpen, daertoe sij becoft hadden de Duytsen die aende poorte wachte hadden. Mette borgers hielden den Graeve van Brissacq ende den Heere van Beleyn ende hadden te vooren metten Coning geconditioneert, dat hij meester vande stadt sijnde den Hartoge van Feria, den Legaet vanden Paus, ende voorts alle tgarnisoen met waepenen ende bagagie soude laeten vuyttrecken soe sij wilden. Achtervolgende twelcke den Coning in de stadt gecommen sijnde heeft heml. sulcx gepresenteert op alle de plaetsen vande stadt daer sij heur bijeen geruckt hadden, die oick tselve aengegaen hebben ende daerop vuytgetoogen sijn, vuytgeseyt den geenen die in de bastille waeren, die eerst den xxv[en] overgegaen sijn mette selve conditien, laetende den Coning alleen meester vande stadt, bijnaest tot vuyterlijcke ruine vande ligue. Om dewelcke staende te houden ende soe veel mogelijck alsnoch te assisteren Ernestus weder naer Vranckrijck gedestineert hadde den Graeve Carel van Mansfelt met ontrent 12000 man te voet ende te peert, scrijvende aen alle steden die het noch mette ligue hielden dat sij goede moet wilden hebben ende in haer verbont stantvastich blijven, want den Coning van Spangien geresolveert was liever alle sijn rijcken te versetten dan de saecke van Vranckrijck te verlaeten ende liever noch van nieus te lichten 60000 ofte 80000 soldaeten ende slach op slach te leveren dan hij niet overweldigen en soude den Coning van Vranckrijck. Dese brieven hebben bij eenige steden wat geopereert, bij anderen niet seer veel, want terstont hiernaer op den j[en] April verclaerden haer die van Rouan ende Havre

voor den Coning, sijnde t'accoort tusschen den Coning ende Monsr de Villars geagreeert, te weeten dat hij (onder den Hartoge van Montpensier, Gouverneur van Normandie) soude blijven Lieutenant Gouverneur van Rouan ende Havre ende Lieutenant Baillyff van t'resort van Gysors, ende dat den Coning hem doen geven soude 500000 gulden om daermede te betaelen 4000 voetknechten, die hij soe binnen Rouan als Havre in dienste hadde ende mitsdien in dienste vanden Coning brachte, ende belooffde tsijnen coste oorlooge te maecken ende onderhouden tegen den Gouverneurs van Honfleur ende Neuffschastel met meer andere poincten. Ontrent dien selven tijt accordeerden die van Poictiers mede metten Coning ende continueerden die van Abbeville ende eenige steden in Britangien seer haer handelingen, alle twelcke Ernestus gewaer werdende, heeft sijn volck naer Vranckrijck gedestineert, op de frontieren doen blijven ende eenigen weder terugge ontbooden.

Ontrent t'eynde vande Maerte werde den Capiteyn Alexander Morray bij acte vande Staeten geauctoriseert om over alle de Schotten als sij te velde soude sijn te commanderen ende anders niet, daertoe hem tractement van 200 gulden ter maent gemaeckt werde.

Oick nam den Capiteyn Waddel ontrent dese tijt sijn affscheyt ende versochte dat sijn compagnie aen sijn broeder mochte gegeven werde, twelcke alsoe geschiede, hoewel de Staeten liever gesien hadden, dat hij selffs in dienste waere gecontinueert, twelcke hij seyde niet te connen doen om sijn eygen particuliere saecken wille, sonder dat men weet off hij (die d'outste Capiteyn van alle de Schotten was) wel jalours van t'avancement van Morray mochte wesen.

In tlaeste vande maent van Maerte was het seer regenachtich weder ende omdat men verstont dat de Duytsen meest al gereet waeren ende wel den x^{en} April tot Essen (daer sij loopplaetse nemen soude) wesen mochten ende van daer hier in tlant commen, soe men se alleen goede escorte daertoe dede, heeft men alle saecken beginnen aen te stellen om heml. te bejegenen ende daertoe patenten aen 25 vendelen te voet ende meest alle de ruyteren vuytgegeven om haer tegen den vj^{en} Aprilis tot Arnhem te vinden, daer men mede gesonden heeft verscheyden scheepen met vivres ende amunitie gelaeden ende 6 veltstucken om in den tocht bij tvolck te gebruycken ende soude Sijn Ex^{tie} tegen die tijt oick selffs naer Arnhem gaen.

Den lesten van dese maent ende in tbegin van April was men in den Haege seer geoccupeert met een paep vuytet lant van Naemen, Pastoor van Templou, genaempt Michel Ranchon, dict de Triviere, gebooren

van Bosiers, die den x^en Marty vuyt Bruessel gescheyden ende den xij^en tot Bredae gecommen was om den Gouverneur te denoncieren dat den viant een aenslach op de stadt hadde, soe hij seyde, dan omdat men vuyt meenichvuldige variatien ende lougentaelen bij hem voorts gebracht, daermede hij hem selven impliceerde, begonst ander naerdencken van hem te krijgen, is hij naer den Haege gesonden ende getortureert, sijnde den ij^en Aprilis en heeft niet met allen willen lijden, maer op den avont weder geexamineert sijnde sonder torture, heeft goetwillichlijck bekent bij den Graeve Floris van Barlaimont met gelt ende schoone beloften daertoe becoft te sijn, dat hij Sijn Ex^tie den Graeve Maurits van Nassau soude doorschieten ende assasineren, lastende hem daertoe de occasie wel te verspieden ende Sijn Ex^tie gewis te nemen ende met een goet cort roer wel gelaeden met 2 ofte 3 ballen hem te schieten beneden in den buyck, omdat hij daer seeckerst konste geschooten werden ende eer gedepescheert, belovende hem ofte sijnen erven sulcken recompense dat sij altoes souden rijck sijn ende soe hij t'const ontcommen een vande beste canonisien staende ter collatie vanden Coning, hem verseeckerende van eeuwige salicheyt soe hijt effectueerde, omdat door dat middel de oorlogen t'eenemael souden vuytgeroyt werden ende de landen tot een pais gebracht, seggende datter noch ses anderen om gelijcke saecken souden vuytgeschickt werden, twelcke hij seyde aengenomen te hebben om den Graeve van Barlaymont niet tegen te spreecken, doch evenwel in de sinne niet gehadt te hebben sulcx te doen ofte effectueren, niettegenstaende hij hierop al ontrent 600 gulden ontfangen hadde. Daernaer heeft hij noch verclaert gelijcke last mede te hebben mette andere ses, omme eensamentlijck oick om te brengen Bernevelt, Aldegonde ende Longolig [1] ende naer noch oick den jongen Graeve Hendrick Frederick van Nassau, hoewel hij noch niet dan een kint en was. Ende omdat dese handelinge metten selven Michel gedreven was met voorweeten ende bevel vanden Eertshertoge Ernestus selffs, soe kan men daer vuyt genouch verstaen wat sijn meninge is ende hoeseer hij tot pais genegen is, dewijle hij niet en soeckt als verraderien, assasinaeten ende oorloge, soe haest hij de voet in tlant geset heeft.

Den lesten Marty sloegen die vande Graeve ontrent Straelen een deel

---

[1] Hiermede wordt waarschijnlijk de Graaf van Hohenlo bedoeld, wiens naam in dien tijd, voornl. door de vreemdelingen, op de meest wonderlijke wijze geschreven werd, als Holaque, Holac, Hollock, Hollach, enz.

peerden vande vaene van Graeff Philps van Nassau ende kregender wel 20 gevangen ende quaemen noch ten selven daege eenich volck haelen vuyt een schip leggende voor de stadt Nieumegen voor de Hoenderpoorte.

TOCHT OM DE DUYTSEN TE BEJEGENEN.

Omdat nu den tijt begonst te genaecken dat tvolck om de Duytsen te bejegenen, op ontbooden naer Arnhem marcheren mosten, heeft Sijn Ex^tie den iij^en Aprilis vuyten Haege naer Vuytrecht doen vertrecken sijn guarde, sijnde van meininge oick noch selff te dien dage te vertrecken naer Leyden, dan omdat Graeff Willem vuyt Vrieslant in den Haege quam is sulcx terugge gebleven, om met hem in de Staeten Generael eyntelijck te mogen resolveren op t'ontset van Coevoerden, twelcke men voor de hant sach dat geschieden moste, omdat Verdugo gestaedelijcken voor Coevoerden bleeff leggen met ontrent 3000 mannen te voet ende 1400 peerden, daermede hij tfort soe benaude dat men daervuyt niet commen en conde dan door t'marasche, ende in dese deliberatien consumeerde men voorts den iij^en ende iiij^en Aprilis, ende naerdat resolutie genomen was, dat men daerwaerts soude gaen soe haest de Duytsen souden gearriveert sijn, is Sijn Ex^tie den v^en Aprilis heel vrouch vuyten Haege vertoogen met Hel, Meynarts Arnsma ende Witten, Raeden van Staete, ende noch ten selven daege tot Vuytrecht gecommen. Graeff Willem mede ten selven daege vertreckende is weder naer Vrieslant gekeert.

De ruyteren van Bergen op den Zoem ende Bredae mede naer Arnhem ontboden, sijn den iiij^en April boven Hoesden aen thuys te Hemert overgescheept in de Bommelerweert, daeraff t'meeste deel ginck logeren tot Driel ende Rossum ende bleeff de vane van Sijn Ex^tie tot Hedel, alwaer den Capiteyn Spronck leggende op Creveceur aen Risoires liet weeten dattet aldaer niet goet leggen en was, om dattet waeter soe hooch was, dat die vanden Bosch met schuyten alomme consten overcommen ende hem daer wel een grooten affbreuck doen, presenteerende aen hem eenige schutten om een goet corps de guarde op den dijck te maecken, dan werde bij Risoires gerefuseert, seggende dat hij sterck genouch was, hoewel hij onder sijn ruyteren niet sulcke ordre en stelde als hij wel behoort hadde, daerdoor des avonts de ruyteren op den boer goede chiere gemaeckt hebbende haer alles begaeven tot slaepen, sonder eenige behoirlijcke wachten

vuyt te stellen, sulcx dat die vanden Bosch in den morgenstont een vuyre voor dach met ontrent 80 mannen in schuyten ende jachten onbesien tot Hedel aenden dijck gecommen ende in de naeste huysen, daer de ruyteren laegen, gevallen sijn ende hebben voor eerst, hoewel onweetende getroffen op tlogement van Risoires selffs, die wacker werdende hem socht te defenderen, maer werde in den arm gequetst ende gevangen gekregen met wel 30 andere ruyteren ende peerden. Dan omdat hij versocht daer te mogen blijven mits sijn quetsure, ende een ander ruyter voor sijn rantsoen sprack, ende die vanden Bosch meynden dat hij niet dan een particulier soldaet en was, hebben sij hem laeten gaen, mits dat een ruyter van sijne compagnie, in de wandelinge Risoirt genaempt ende bij den viant den Ritmeester geacht, voor sijn rantsoen sprack. De andere ruyteren, die achter in het dorp laegen, hoorende het rumoer, sijn op haere peerden gevallen ende achter vuytet dorp wech gereden. Die vande stadt hebben in tlogement van Risoires (overmits de absentie vanden Heere van Geffen) mede gekregen de vaene ofte cornette vande compagnie, ende soe sij niet wel sterck genouch en waeren om de reste vande ruyteren te vervolgen ende vreesden den dach die begonst aen te commen, ende dat die van Creveceur op heml. vuytcommen souden, sijn weder terugge gekeert naer de stadt ende eenige peerden ende ruyteren gerantsoent ende laeten gaen hebbende, mits dat anderen voor haer rantsoen spraecken. Hebben noch in stadt gebracht met grooter blijschap de vaene ende 23 sadelpeerden ende 12 gevangenen, genouch siende soe sij noch eens soe sterck hadden geweest, dat sij de heele vaene wel souden verslaegen ende alle de ruyteren gekregen hebben, mits de groote securiteyt ende onachtsaemheyt vande selve. Die ruyteren die tontcommen waeren sijn voorts geruckt om naer Thiel te commen ende de andere compagnien te volgen ende is Risoires weder gekeert naer Hoesden om ordre op sijn saecken te stellen.

Den vj^en^ Aprilis is meest alle het volck ontrent Arnhem gecommen, daer Sijn Ex^tie^ des avonts (hoewel het regenachtich weder was) mede gecommen is mette Raeden voornt.

Soe haer den vij^en^ aldaer bij een vonden de 25 vendelen voetknechten ende meest alle de ruyteren, heeft Sijn Ex^tie^ tlant ende de wegen alomme doen besien om te weeten off hij soude connen doorcommen naer Wesel toe, screeff mede naer Nieumegen ten eynde de ruyteren van daer souden marcheren naer sGraevenweert om alsoe boven bij hem te commen, doch omdat de revieren, mits den gestaedigen grooten regen, soe seer hooch waeren, dat se niet alleen alle vuyterweerden over en vloyden, maer oick

innegebroocken hadden seer veel dijcken, en hebben noch Sijne Ex^{tie} nochte oick de ruyteren van Nieumegen konnen doorcommen, maer heeft men anderen raedt moeten nemen, te weeten om tvolck aldaer sijnde door de naeste garnisoenen te doen verdeelen ende ordre stellen om scheepen opwaerts naer de Lippe te senden, om soe de Duytsen aff ende in tlant te brengen, daertoe men terstont alle gereetschap gemaeckt heeft.

Den viant siende tverloop vande saecken in Vranckrijk ende daeromme sijn volck niet dervende laeten daerinne trecken heeft eenige versaemelinge bij Duffelen beginnen te maecken, om dselve reede te hebben ende op de frontieren te mogen senden soe t'noot waere ofte oick om die ontrent sHartogenbosch te doen trecken ende haer daer houden, ende soe de belegeringe van die stadt (daeraff bij heml. een groot rumoer was) te beletten, ten regarde van twelcke hij den x^{en} Aprilis tot Herentals dede commen twee regementen knechten ende eenige peerden, vande welcken hij terstont naer Boxtel sondt 400 voetknechten ende 500 peerden.

Naerdat de scheepen tot Arnhem begonsten gereet te werden is den ix^{en} Aprilis van daer naer sGraevenweert getoogen den Graeve George van Solms met Hel ende Witten, Raeden van Staete, om tsaemen naer Wesel te gaen ende alle ordre op t'affcommen van tvolck te geven ende quaemen tot op sGraevenweert ende deden de scheepen naer de Lippe gedestineert à la file volgen.

Den x^{en} Aprilis werden vuyt Hollant naer Arnhem gebracht seer veel waepenen om de Duytsen thaerder comptste te waepenen.

Den xj^{en} Aprilis begonsten de Duytsen tot Essen bijeen te commen ende te vergaederen.

Den xij^{en} Aprilis vergaederden de Duytsen vast tot Essen ende quam den Graeve George mette Raeden voornt. ende meest alle de scheepen tot Wesel, daer hij ende de Raeden in stadt gingen ende sonden de scheepen alles boven de stadt aende Lippe. Verdugo verstaen hebbende dat de Duytsen tot Essen begonnen te vergaederen is noch te desen daege met ontrent 800 peerden vuytet leger van voor Coevoerden vertoogen om de Duytsen, die ongewaepent waeren op te slaen ofte te verstroyen soe hij conste.

Den xiij^{en} Aprilis vergaederden de Duytsen noch al aen, dan soe men tot Arnhem advertentie kreech dat Verdugo opgetoogen was om naer de Duytsen te gaen, heeft men tselve in poste tot Wesel aende Heeren aldaer gescreven. Ontrent dese tijt begonst men de Engelsen vast alomme in Hollant te waepenen, omme ter eerster gelegentheyt te mogen gebruycken.

Den xiiij^{en} Aprilis is Graeff George voornt. met ontrent 40 Cleeffsche schutten ende 40 borgeren vuyt Wesel in grooter haest vertoogen naer Essen, daer een goede partie vande Duytsen vergaedert waeren, om heml. aen te geven dat den viant daerwaerts marcheerde, dat sij daeromme terstont in sulcken getal als sij waeren naer de Lippe toecommen mosten om tscheepe te gaen, ofte dat sij in vrese wesen souden van alles geslaegen te werden, hoewel men tsedert verstaen heeft dat Verdugo niet voorder en quam dan tot Nahuys ende daer bleeff, sonder dat men weet waeromme, doch soe hij in der ijl voorts geruckt hadde, soude hij heml. tot Essen apparentelijck hebben konnen noch aentreffen ende overvallen.

Den xv^{en} Aprilis sijn de Duytsen van Essen vertoogen naer de Lippe bij Wesel toe ende sijn ten selven daege ende nacht noch meest al tscheepe gedaen in tgetal van ontrent 2300 man te voet ende 250 peerden ende noch snachts affgedreven tot beneden Wesel [1]. De Baron van Peche die laest t'exploict op Maestricht beleyt hadde, aengehouden hebbende bij den Staeten Generael om geemployeert te werden, is desen dach bij de selve Staeten gegeven commissie om twee hondert peerden te lichten ende te gebruycken ten dienste vanden Coning van Vranckrijck op betaelinge vande selve Staeten Generael, daertoe hem gereet ende op de hant souden gegeven werden vierthien duysent gulden onder obligatie ende beloften dat hij eersdaechs dselve soude lichten ende voorts onderhouden ter tijt toe gelijcke somme bij heml. verdient soude sijn, waernaer de Staeten hem voorder souden doen betaelen ende de penningen daertoe alle maenden ofte op andere termijnen overmaecken. Dese obligatie ende belofte heeft hij den xviij^{en} daeraen geteyckent ende de penningen ontfangen.

Den xvj^{en} Aprilis gingen tot Wesel wederom tscheepe den Graeve George ende Raeden voorn. ende quaemen met alle de scheepen mettet volck naer sGraevenweert ende quam tot Wesel den Graeve Everard van Solms [2]

---

[1] Vele bijzonderheden aangaande den togt van deze nieuw aangeworven troepen naar Wesel en de middelen, die gebruikt werden om den vijand omtrent den te nemen weg te misleiden, worden gevonden in een uitvoerigen brief van Graaf Jan den Oude aan Christiaan van Anhalt, den 13den April 1594 uit Dillenburg geschreven. (Arch. van Z. M.)

[2] Everard van Solms was de zoon van Graaf Coenraad van Solms-Braunfels en van Isabella, dochter van Graaf Willem den Oude van Nassau-Dillenburg. Van hem sprekende, zegt Graaf Jan de Oude in een brief van den 10den Mei 1589 aan zijn zoon Willem Lodewijk: „Grave Eberhardt, welcher gar ein feiner Herr ist, so viel sprachen kan, undt den nechsten zugh auch mitt in Franckreich gewesen, da er dan über ettlich und 20 wunden stich und schösz bekommen, undt wohl zu wünschen das in den Niederländen solche und dergleichen Hern mehr wehren". (Gr. van Pr. Archives, II Serie, Tome 1, pag. 99.) Hij was geboren in 1565 en stierf in 1596.

die als Colonnel ofte Oversten alle de Duytsen van dese lichtinge soude commanderen (wesende cousin Germain van Sijn Ex[cie], te weeten een soen van een suster van H. M. den Prince van Orangien) ende bracht met hen noch ontrent 200 man ende eenige peerden ende volchde daermede terstont naer sGraevenweert.

Den xvij[en] Aprilis quaemen Graeff George mette Raeden wederom tot Arnhem ende de scheepen met alle tvolck aen IJseloort, quaemen mede des nachts bij tvolck Graeff Everard van Solms, Overste, Graeff Otto[1], sijn broeder, commanderende onder hem over de ruyteren ende Graeff Willem van Solms[2], commanderende een vendel knechten als Hopman. De lichtinge van dit volck was beraemt op 20 vendelen elcx van 200 coppen, dan omdat se soe schielijcken voort mosten, waeren noch eenige Capiteinen te rugge, die men hoopte dat a la file wel souden volgen, hoewel daer aff voorders niet en quam. Dit volck alles bleeff snachts tscheepe leggen, daer heur vivres vuyt gelevert werden, dan de peerden gingen meest te lande ende hielden heur onder den blauwen hemel. Den viant nu in Brabant tamelijcken sterck sijnde ende mogelijck hem inbeeldende dat de stadt vanden Bosch geen noot hebben en soude, heeft een deel van sijn volck doen marcheren naer Maestricht. Sijne Ex[tie] ende de Staeten Generael oick sulcx wel vermoedende, hebben ordre beginnen te stellen om metten eersten naer Coevoerden te gaen ende dat te ontsetten ende hebben daertoe vuytgesonden verscheyden patenten aen heur crijsvolck ontrent die oorden leggende, om op t'eerste bevel van Sijn Ex[tie] ofte Graeff Willem van Nassau te marcheren. Hebben mede aen Graeff Willem gescreven om hem daerinne te haesten.

Ontrent dese tijt werde tot Vlissingen gevangen een borger ende twee soldaeten, die men vermoede dat metten viant eenich verraet dreven, gelijck oick niet lange te vooren yetwes op Lillo ontdeckt was, daeraff den principaelen aucteur hem selven in de grachten van tfort verdronck, soe hij gewaer werde dat men hem wilde vangen. Hierdoor begonst men noch claerder te sien wat pays den Eertshartoge Ernestus mede brachte, te weeten assasinaten ende alle verraderien.

Den xviij[en] Aprilis was het schoen weder ende quaemen den Graeve Everard van Solms met sijn broeders ende andere heeren ende Capiteynen

---

1 Otto van Solms-Braunfeld was geboren in 1572 en stierf in 1610.

2 Willem van Solms, geboren in 1570, was gehuwd met Amalia van Nassau-Dillenburg, eene suster van Graaf Willem Lodewijk. Hij is de stamvader van de linie Solms-Greiffenstein.

onder de lichtinge sijnde tot Arnhem bij Sijn Ex^tie om hem te saluëren. die dselve seer eerlijcken ontfinck ende werde doen goet gevonden dat men alle tvolck van dese lichtinge voor eenige daegen soude fourieren in tdorp van Tolhuys, leggende in de Bettuë op den Cleeffschen bodem tot datse naer behoiren gemonstert ende gewaepent souden sijn, achtervolgende twelcke soe tvoetvolck als tpeertvolck alles daerwaerts gegaen sijn ende hebben haer daer gelogeert. De ruyteren waeren meest seer wel gemonteert ende onder dien reeden verscheyden treffelijcke persoonen ende edelluyden met twee soonen vanden Heere van Wijnenburch die over twee jaeren als gesant vanden Palsgraeff hier in tlant was. Tvoetvolck was oick meest al seer goet ende clouck volck ende veele oude soldaeten.

Overmits die van Hollant tot noch toe van jaere te jaere seer groote schaede ter see geleden hadden bij die van Duynkercken ende haere scheepen overlange al vande custe van Brittangien weder gecommen waeren. daer die van Zeelant nu verscheyden scheepen gesonden hadden om daer te leggen ende de custe te bewaeren, hebben dselve van Hollant heur starck gemaeckt om gestaedelijck met 13 scheepen voor Duynkercken te leggen ende daermede die vande stadt inne te houden ende met die van Zeelant verdraegen dat aldaer soude vliegen de Almiraels vlaggen van Hollant, ende voorts geordonneert dat Jan Garbrantss. haere Vice-Almirael aldaer gestaedelijcken soude blijven leggen, om op alles ordre te houden ende de vuytvaerte vuyter stadt beletten ende dat bij provisie den Heere van Warmont daer mede voor eenige weecken soude gaen ende blijven om op alles de nootelijcke ordre te stellen ende doen onderhouden, achtervolgende twelcke denselven Heere van Warmont ende Jan Garbrantss., desen tijt deur daer meest laegen, omme te sien hoe ende met wat middelen men heml. best soude konnen innehouden om hem roverie te beletten. Oick werden verscheyden saloupen toegerust, om daer ende op der zee tegen die van Duynkercken gebruyckt te werden.

Den xix^en Aprilis was het schoen weder ende sondt men vuyt Hollant naer Arnhem gelt om de Duytsen een maent solts op de hant te geven terstont naer de monsteringe ende souden dese Duytsen betaelt werden alle twee ende dertich daegen wel soe hooch ofte hooger als alle andere soldaeten ten acht ende veertich daegen, omdat se maer voor drie maenden aengenomen waeren, twelcke dien niet tegenstaende metter tijt onder de andere ordinaris soldaeten wel wat veel quaets soude mogen doen ende een oirsaecke van groote alteratie wesen. Hoewel der Heeren Staeten meyninge is geweest met dese lichtinge den Duytsen vuyten hooffde te

brengen de opinie diese altoes van heur gehadt hebben, dat se quaelijcken souden betaelen.

Den xx^en^ Aprilis soe men naerder tijdinge van tvertreck vanden viant naer Maestricht ontfangen hadde, hebben de Raeden van Staete gescreven aen Graeff Willem, om metten eersten alle de compagnien daer ontrent te doen marcheren naer Swol, bij de welcke men metten eersten tvoirder volck senden soude. Hebben mede gescreven aen Sijn Ex^tie^ om eenich volck ontrent Arnhem rede te houden ende daermede in tlant van Cleeff inne te rucken om den viant, soe hij meerder volcx over Rhijn wilde scheepen, daermede de overcomptste te beletten ofte voor eenige daegen retarderen, om middelertijt Coevoerden te mogen ontsetten, eer den viant aldaer stercker wert ende het ontset difficilder, twelcke daernaer bij Sijn Ex^tie^ niet geraeden gevonden en werde om de onseeckertheyt van dien wille ende de foulen, die die van Cleeff daer door souden moeten lijden.

Den xxj^en^ Aprilis was het schoen weder ende begonst men de Duytsen aen het Tolhuys leggende te waepenen, om metten eersten naer Coevoerden te gebruycken, tottet ontset van twelcke men vast begonst alle gereetschap alomme te maecken. Den viant oick sulcx wel vermoedende ende daeromme naer Berck een deel volckx gedaen marcheren hebbende, sijn dselve sterck ontrent 2000 man te voet over den Rijn gescheept om tleger van Verdugo te stercken, dan verliepen veel eer se tottet leger quaemen.

Den xxij^en^ Aprilis was men noch al besich om de Duytsen te waepenen ende naerder ordre op t'ontset van Coevoerden te stellen, daertoe men de patenten aen tvolcke van oirlooge sondt om tegen den j^en^ May ten lanxsten tot Swol te wesen. Werde mede last gegeven aenden Raede van Staete om mede naer Swol te gaen ende tegen den lesten deser daer te sijn, om op alle voorvallende saecken beter ordre te mogen geven, die terstont belasten tot behouff vanden leger te huyren 270 waegens wel gespannen ende voorsien om tleger toevoert te doen ende een waegenborch van te mogen maecken soit noodich waere. Werde oick last gegeven om tot Dordrecht vuytet magasijn te lichten noch 8 halve canons met alle haere toebehoiren ende mede naer tleger te brengen met schuppen, spayen, houweelen, ende andere amunitie van oirlooge ende vivres tot een leger noodich. Ende omdat den Heere van Warmont voor Duynkercke lach ende de Heeren Staeten Generael noch niet voorsien en hadden op tGeneraelschap vande artellerie, is Joncheer Pieter vander Does belast mede tleger te volgen ende in affwesen van sijn schoenbroeder over tgeschut te comman-

deren [1]. Den viant die over Rijn gescheept was is begonnen te trecken naer de Twente om naer Coevoerden te commen dan verminderden al seer eer se soe verre quaemen.

Den xxiij[en] Aprilis was het schoen weder ende begonst men tot Dordrecht vast het geschut ende andere amunitie van oorlooge te scheepen. daertoe Pieter vander Does voornt. naer Dordrecht tooch. Eenige daegen van te vooren was op sGravenweert overgecommen een Sergiant vanden viant daerop men begonst te vermoeden dat hij yet quaets in de sinne hadde, omdat hij gesocht hadde hem onder twee vendelen te laeten inne-scrijven ende op veel variatien bevonden was. Dese eijntelijck bekent hebbende alleenlijck overgecommen te sijn om mette eerste gelegentheyt den Coning van Spangien een signalee dienst te doen, het waere waerinne hij sulcx hadde konnen doen, is dselve op sGraevenweert, daer hij gevangen was, op huyden gedaen ophangen.

Den xxiiij[en] Aprilis was het seer schoen weder ende was men aen het Tolhuys doende om de Duytsen te monsteren, die sterck gemonstert werden ontrent 2600 man te voet onder 18 vendelen ende de ruyteren sterck ontrent 260 peerden.

Ende omdat den Coning van Vranckrijck aengehouden hadde, ten eynde men in dese landen mede openbaere teyckenen van blijschap wilde doen over alle sijn victorien, is sulcx bij de Staeten Generael gedecreteert ende aen alle provintien overgescreven geweest, soe dat dien volgenden op huyden alomme door dese landen vieren van blijschap gemaeckt sijn ende de clocken geluyt ende tgeschut affgeschooten, hoewel de blijschap soe in de gemeene man niet en wilde, als die wel souden gedaen hebben, hadde den Coning niet van religie verandert geweest.

Den xxv[en] Aprilis was het schoen weder ende heeft men de Duytsen een maent solts op de hant gegeven ende belooft den tijt van drie maenden (die sij dienen souden) alle twee ende dertich daegen te betaelen soe hooge, dat heure betaelinge op elcken cop een gulden meer bedroech als van alle t'andere volck ten acht ende veertich daegen, twelcke wel een groot naerdencken onder de anderen soldaeten mochte maecken, in gevalle dese Duytsen langer als drie maenden in dientste gecontinueert werden.

---

[1] De Heer van Warmont was na den dood van Famars voorloopig met het opzigt over het geschut belast geweest, maar reeds kort na het beleg van Geertruidenberg had de Prins er in den Raad van State op aangedrongen, dat het noodig was, een Generaal der Artillerie, in plaats van Famars, te benoemen, „alzoo opt beleydt van tgeschut zeer luttel ordre was”. (Resol. 6 Aug. 1593.)

Desen dach werde tgescbut van Dordrecht gebracht naer der Goude, om over de Suyderzee naer Swol te gaen. Die van Oisteynde overvielen de schantse van Snaeskercken met noch 2 andere schantsen ende leyden daer garnisoen inne ende besetten dselve om daerdoor meerder doortocht op Brugge te krijgen.

VAN T'ONTSET VAN COEVOERDEN.

Omdat nu den tijt begonst te genaecken dat men tot Swol soude vergaederen om Coevoerden te ontsetten, soe het doenlijck waere en men nu lange op de compste vanden Heere Vere gewacht hadde, die niet voorts en quam mette andere 500 Engelschen ende noch 400 Engelschen tot supplement ende versterckinge vande vendelen van tsecours, ende men oick wel sach datter niet veel apparentie en was noch meer Duytsen te krijgen, heeft men alle saecken beginnen te prepareren tottet selve ontset ende daertoe den xxvj^{en} Aprilis de nieuwe Engelschen in Hollant alomme in scheepen gedaen ende naer Swol gesonden.

Te desen daege quam den viant met 14 vendelen knechten weder belegeren de schantse van Snaeskercken in Vlaenderen.

Den xxvij^{en} Aprilis was het schoen weder ende begonst tvolck alomme vast te marcheren naer Swolle toe.

Den xxviij^{en} Aprilis was het schoen weder ende vertooch vuyten Haege den Raede van Staete, om mede naer Swol te gaen.

Die van Oosteynde siende dat Snaeskercken weder belegert was sijn tegen den viant vuytgevallen ende hebben se verdreven ende veelen van heml. dootgeslaegen met sulcke confusie, dat de reste meest heure waepenen affwerpen om te beter te mogen ontloopen. Op dese selve tijt kreegen de Engelschen daer leggende bevel vande Coninginne om met soe veel volcx als sij ontbeeren mochten Sijn Ex^{tie} in den leger te assisteren, ende hebben doen 7 vendelen knechten gereet gemaeckt om naer tleger te senden.

Den xxix^{en} Aprilis was het schoen weder ende de Duytsen in scheepen gedaen sijnde om de IJsel aff te vaeren, is Sijn Ex^{tie} mette reste van tvolck vertoogen naar Swol ende logeerde des nachts op de Veluwe, maer quam Graaff Willem van Nassau met 13 vendelen Vriesen tot Swol, daer des nachts mede quaemen eenige scheepen met Schotten ende Engelschen. Dan omdat men bevreesde dat den viant wel yet op de Bommelerweert

mochte attenteren, heeft Sijn Ex[tie] last gegeven aenden Oversten Groenevelt om met 10 vendelen knechten in die Waert te gaen leggen om alle inval vanden viant te beletten, achtervolgende twelke hij noch te desen daege vertoogen is naer de Bommelerweert ende sijn sijne vendelen beginnen te volgen.

Den lesten Aprilis quam Sijn Ex[tie] met meest alle tvolck en den Raede van Staete tot Swol, daer mede quaemen de reste vande Engelschen ende Schotten mette regementen van Graeff Philps ende Loockeren ende bijnaest alle de cavalerie.

Den j[en] May was het schoen weder ende quaemen de Duytsen in scheepen tot aende Kotensche schantse tegenover Swol ende bleven tscheepe leggen gelijck de Engelschen ende Schotten mede deden; oick quaemen noch tot Swol verscheyden compagnien ruyteren.

Den ij[en] May was het schoen weder ende quam tot Swol den Graeve George van Solms, men monsterde aldaer alle de waegens ende men deelde die vuyt om gelaeden te werden, men dede oick vuyt deylen ende laeden alle de praemen om op morgen tvertreck te beginnen [1].

Den iij[en] May was het schoen weder ende om tvertreck te faciliteren ende eensamentlijck den macht van tleger te weeten, dede Sijn Ex[tie] alle

---

[1] Op dezen dag werd er een krijgsraad gehouden, waarin na rijp overleg besloten werd, tot het ontzet van Coeverden overtegaan. In de Resolutiën van den Raad van State van dien datum wordt daaromtrent het volgende medegedeeld:

„Sijne Excellentie, metten Heere Graaff Willem van Nassau, Gouverneur van Vrieslandt, in den Raede gekomen; is in deliberatie gelegt, wat nu met den Leger, hier bij de handt sijnde, sal gedaen worden: ende eyndelijck met conforme stemmen geresolveert, dat nademaele volgens der Generale Staten resolutie, alle het Crijgsvolck met alle preparatien, alhier tot Swolle sijn gekomen, om, soo de gelegentheyt der saken sulcx gevoegelijck toelieten, Coevoorden daermede sien te ontsetten; Ende dat men niet en verneemt, dat zedert de saecke off apparentie is vermindert off vergert, uytgesondert door de ontrent twee duysent soldaten, die nu laetstelijck over Rhijn gekomen sijn, tot versterckinge van s'vijandts leger voor Coevorden, daerop men toch te vooren ten tijde der resolutie van de Generale Staten verdacht was; dat het ontset van Coevoorden, in Godts name, sal bij de handt genomen worden, ende dat alsoo op morgen allen onse macht voor 't eerste sigh sal begeven tot aende Berckelbrugge voor Swolle, ende soo voorts van dage te dage, makende soo kleyne dagreysen, dat altijt op den middag den geheelen leger sig sal te nederstellen, ende alsoo niet seer vermoeyt sijnde, tegen alle geweldt off listigheyt vanden vijandt sich te mogen verseeckeren: Hebbende voorts sijne Excellentie ende de Heer Graaff Willem, op 't vermaen vanden Raede, verklaert, ende wel verseeckert, dat zij die forcen ende de reputatie vanden Lande niet en sullen onvoorsienlijck nogh buyten propooste, eenigsints avonturen, maer voorsigtiglijck ende op 't seeckerste gaende, ende alles, met Godts hulpe beleydende; voorts doen al 't geene nae de voorvallende gelegentheyt ende occasie sal dienlijck sijn. Hier van de Heeren Generale Staten te adverteren ende voorts van alle gelegentheyt der saken, ende preparatien, soo men die bevonden heeft."

tvolck trecken naer de Berckommer brugge, daeraff de ruyteren sterck waeren, de vaenen van Sijn Ex^tie 90 peerden, vanden Graeve van Hohenloe 75 peerden, van Graeff Philps 65 peerden, vanden Graeve Everard van Solms 236 peerden, vanden Prince van Espinoy 90, Barchon 98, Pauls Bax 75, Marceel Bax 75, du Bois 84, Edmont 80, Chinsky 75, Baelen 111, Smeltsinck[1] 97, Wermeloe 100, Onsta 80, Louys Laurens 87, Doncq 85, Contelaer 95, Vere 72, Sidnei 40, Parcker 66. tVoetvolck was sterck als volcht: tregement van Graeff Willem van Nassau met 13 vendelen, was sterck ontrent 800 piecken ende 1100 musquetten ende roers, tsaemen 1900 man;

tregement vande Engelschen met 12 vendelen was sterck ontrent 690 piecken ende 910 musquetten ende roers, tsaemen 1600 man;

tregement van Graeff Philps met 10 vendelen was sterck ontrent 340 piecken ende 610 musquetten ende roers, tsaemen 950 man;

tregement vande Schotten met 10 vendelen was sterck ontrent 350 piecken ende 550 musquetten ende roers tsaemen 900 man;

tregement van Graeff Everard van Solms met 18 vendelen was sterck ontrent 800 piecken ende 1500 musquetten ende roers[2], tsaemen 2400 man;

tregement van Graeff Hendrick van Nassau ofte Noorthollant met 9 vendelen was sterck ontrent 360 piecken ende 640 musquetten ende roers, tsaemen 1000 mannen;

tregement van Loockeren met 9 vendelen was sterck ontrent 270 piecken ende 530 musquetten ende roers, tsaemen 800 mannen;

maeckende alle de ruyteren 21 vaenen ende ontrent 1872 peerden ende alle de voetknechten 81 vendelen ende ontrent 9550 mannen.

Naerdat desen alsoe vuytgetoogen waeren heeft Sijn Ex^tie heml. alles in slachordre doen stellen ende die doen veranderen, dan de sijde ende dan de achtersten in thooft doende marcheren om alsoe heml. te oeffenen ende te thoonen hoe sij sonder confusie haer bataillons souden hebben te keeren, ende naer alle dien dede hij alle de ruyteren weder naer de stadt keeren om in de voorburgen te logeren bij tregement van Graeff Willem ende dede de reste aende Berckommer brugge blijven in meyninge op morgen te marcheren mettet heele leger, daertoe hij de soetelaers naer de brugge liet opvaeren. Gaff mede last om de praemen die tot 127 toe

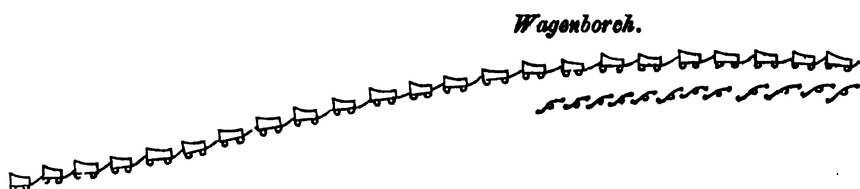

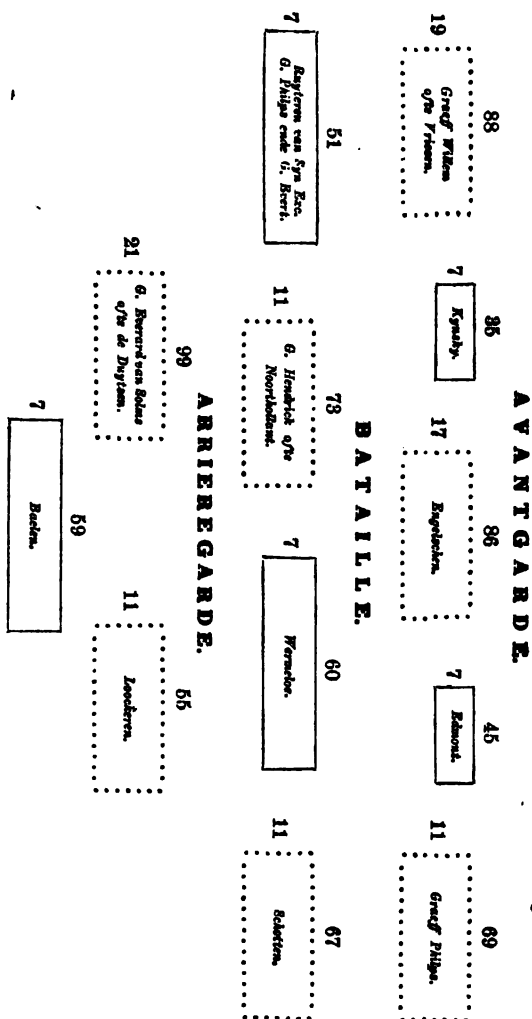
[1] Nicolaas van Smeltsing was den 23sten December 1593 bevelhebber geworden over de vaan ruiters van den Ritmeester Johan van Huchtenbroek, die de dienst verlaten had. (Commissieboek van den Raad van State van 1591—1599, bl. 72.)

[2] In deze opgave van het aantal pieken en musketten moet eene schrijffout ingeslopen zijn.

meest gelaeden waeren mede naer de brugge te brengen ende onder dien eenigen alleen gedestineert tottet slaen van een brugge over twaeter vande Vecht, als men sulcx van noode soude hebben, ende eenigen gelaeden met 4 halve canons, daeraff de 2 binnen Coevoerden gedestineert waeren. Oick dede hij laeden verscheyden waegens met schuppen ende spaeden ende andere instrumenten, oick eenigen met seecker merckelijck getal van stocken van 5 voeten lengte, hebbende aen elck eynde een scherpe ijsere pinne, om die bequaemelijck ende schuynts in de eerde te mogen steecken t'opperste scharp vuijterwaerts, om daer mede tforseren vande cavalerie vanden viant te beletten. Van gelijcken dede hij laeden op waegens soe veel cruyts ende scharpen, dat men met elcx vande twalff stucken gedestineert te lande mede te nemen mochte schieten 60 schooten. Dit aldus belast sijnde qnam Sijn Exc^tie^ weder in stadt, alwaer men terstont gewaer werde, dat alle de praemen desen nacht seer quaelijcken souden konnen opgebracht werden totte Berckommerbrugge toe, dat mede alle de waegens seer quaelijcken souden konnen reede sijn, waeromme hij tvertreck dede vuytstellen tot op overmorgen toe. Te desen daege creech men advertentie dat Verdugo met een goet deel van sijn leger vertoogen was naer Laerwoldt, laetende de schantsen beset ende op thuys van Jan van Steenwijck den oversten Lieutenant Leauckema, waerdoor men vermoede dat hij liever Coevoerden soude verlaeten als hem ende sijn leger heel laeten engageren.

Den iiij^en^ May was het schoen weder ende maeckte men alle gereetschap om op 'morgen te vertrecken ende ordonneerde Sijn Ex^tie^ dat voor alle tvolck marcheren souden 4 halve canons ende 8 veltstucken, boven tgeschut in de praemen sijnde ende stijff 500 mannen genomen vuyt alle compagnien om de wegen te esplaneren, dat daernaer tleger marcheren soude beslooten mettet waeter vande Vecht op de rechter hant ende met een waegenborch op de slinckerhant ende dat daernaer besijden den anderen marcheren souden als men ontrent den viant quam tregement van Graeff Willem op de slinckerhant ende naest den wagenborch hebbende op de rechterhant den Ritmeester Chinsky met 4 vaenen ruyteren, op de rechterhant van dien tregement vande Engelschen, op heur rechterhant wederomme den Ritmeester Edmont mede met 4 vaenen ruyteren, die weder beslooten souden sijn op de rechterhant mettet regement van Graeff Philps ende soe te saemen maecken soude de avantgarde, wel verstaende dat de 2 regementen ruyteren voor vuyt souden rijden als er geen viant en was ende weder in heur ordre wijcken, als den viant hem soude ver-

In deser vouge soude tleger sich stellen als den viant hem soude presenteren, ende soude men dan terstont tgeschut alles voor rucken. Oick waeren in dese bataillons de piecken in t' midden ende de musquetten ende roers aende sijden, ende als de wegen soe seer enge waeren dat tregement niet geheel ende gelijck door en mocht trecken, soe trocken de musquetten ende schutten van rechterhant eerst door, daernaer de piecken ende laest die van de slinckerhant, tot dat se op tbreet quaemen, ende dan haer op haer voorgaende ordre weder stelden.

de Vecht.

thoonen. Oick als de wegen te enge waeren dat dan tregement van Graeff Willem voor ende vande Engelschen daeraen ende ten derden tregement van Graeff Philps marcheren souden, naer desen souden marcheren op de slincker hant naest den wagenborch drie vaenen ruyteren als van Sijn Ex^tie Graeff Philps ende Graeff Everard in een bataillon ende op heure rechterhant 'tregement van Graeff Hendrick ende opde rechterhant van dien den Ritmeester Warmeloe met 5 vaenen ruyteren, die op de rechterhant beslooten souden sijn mettet regement vande Schotten ende soe te saemen maecken de bataille, mits dat op enge weege die vande slinckerhant voor marcheren souden. Ten lesten soude op de slinckerhant naest den wagenborch volgen tregement van Graeff Everard ende op de rechterhant tregement van Loockeren, van achteren beslooten bij den Ritmeester Baelen met 6 vaenen ruyteren, maeckende te saemen die arriere garde, als in de voorgaende caerte te sien is. Werde mede ordre gegeven hoe de waegens marcheren souden tot Coevoerden toe. Te desen daege quaemen tot Swol twee soldaeten die den j^en deser vuyt Coevoerden gescheyden waeren, brengende brieven vanden Gouverneur Joncheer Caspar van Eussum aen Graeff Willem, houdende dat sij noch alles wel gemoet waeren om het vuyterste te verwachten ende te sien wat van het ontset soude commen, begeerende dat men de saecke niet verhaesten maer den slach seecker nemen soude. Op den avont quam tot Swol den Ritmeester Pouli met sijne compagnie sterck ontrent 66 peerden

Den v^en May begon alle tvolck ende waegens vuyter stadt te trecken, daer in tvuytgaen Hopman Cobbe een been aen stucken geslaegen werde bij tpeert van Graeff Philps. Gecommen sijnde alle tvolck buyten de stadt over de Berckommer brugge, hebben haer begonnen te stellen in ordre om te marcheren, laetende de reviere vande Vecht op de rechterhant ende doende marcheren alle de waegens op de slinckerhant, om tvolck aen beyde sijden ofte flanquen te bewaeren. Voor marcheerden den Heere van Barchon ende den Ingenieur Kemp met 300 soldaeten om de wegen te esplaneren, soe voor de carroye als voor tvolck, ende om den wech te besichtigen was voor vuyt gesonden den Ritmeester Wermeloe, Drost van Zallant met sijn vaen ruyteren. Hiernaer marcheerden voor vuyt de vaenen vanden Ritmeester Chynsky, den Graeve van Hohenloe, Paulo Bax ende Marcel Bax met 35 peerden in thooft ende 7 lang ende in een ander slachordre de vaenen van Edmont, Espinoy, Louys Laurens ende Doncq met 45 peerden in thooft ende 7 lang met last om tusschen de regementen inne te wijcken soe den viant hem presenteerde, volgende de ordre voors. Over de slincker sijde volchde voorden vuyt de 4 halve canoni

ende 8 veltstucken (boven de 4 stucken in de praemen staende te lande gebracht) met last om voor te rucken ende in thooft van alle de slachordren vande avantgarde gestelt te werden, soe den viant aenquam. Achter de ruyteren volchde tregement van Graeff Willem in slachordre 88 mannen in thooft ende 19 lang met eenige overensige [1] soldaeten, behalven de gastadors [2], daernaer tregement van Graeff Philps op de rechterhant van dien, hebbende 69 mannen in thooft ende 11 lang. Tusschen dese twee regementen marcheerden de Engelschen met 86 mannen in thooft ende 17 lang, maeckende te saemen de avantgarde, met last haer besijden den anderen te stellen ende de ruyteren inne te laeten volgende de beraemde ordre soe het noot dede. Hiernaer volchden voor bataille de ruyteren van Sijn Ex^tie, Graeff Philps ende Graeff Everard van Solms met 51 peerden in thooft ende 7 lang ende in een ander bataillon over de rechterhant waeren de vaenen van Barchon, du Bois, Smeltsinck ende Ontstae (daerover Wermeloe bij noot soude commanderen) met 47 peerden in thooft ende 7 lang, noch tregement van Graeff Hendrick ofte Noorthollant met 75 mannen in thooft ende 11 lang ende tregement vande Schotten met 67 mannen in thooft ende elff lang, maeckende te saemen de betaille met last heur te rangeren volgende de ordre soe daer noot geviele. Voor arrieregarde volchde tregement vande Duytsen, van Graeff Everard van Solms met 99 mannen in thooft ende 21 lang, tregement van Loockeren met 55 mannen in thooft ende 11 lang ende de ruyteren van Baelen, Contelaer, Vere, Sidnei, Parcker ende Pouli, sluytende van achteren den tocht ende marcherende 59 peerden in thooft ende 7 lang met last als boven.

De scheepscapiteinen die met maetroesen ofte bootsgesellen in tleger waeren, waeren verdeelt ten deele bij tgeschut ende ten deelen bij de praemen om die op te brengen, oick waeren de treckpeerden verdeelt bij tgeschut ende de praemen ten selven eynde. Onder de waegens marcheerden voor de waegens die met schuppen ende spaeden ende met steeckstocken gelaeden waeren, daernaer die mette amunitie voor tvolck gelaeden waeren, ten derden die mette amunitie voor tgeschut, ten vierden die mette vivres, ten vijffden die van Sijne Ex^tie, ten sesten die van Graeff Willem, ten sevende de waegens vande regementen (naer dat die in ordre marcheerden) ende ten lesten de soetelaers ende quaemen in sulcke ordre ontrent den middach tot Daelffsem, om dien dach daer te

---

[1] Overcompleete.

[2] Sappeurs.

logeren, de ruyteren in tdorp bij Sijn Ex^tie ende tvoetvolck beoosten van tdorp op de heyde, beslooten op de slinckerhant ende voor metten waegenborch ende op de rechterhant mette reviere, stellende tgeschut in thooft ende gereet om gebruyckt te werden. Op den naernoen sont Sijn Ex^tie eenige peerden naer Ommen om te besien off daer viant ontrent was ende soe die wedergecommen verclaerden neen, is selffs met twee vaenen ruyteren een stuck weechs daerwaerts gereden om den wech te besichtigen, hoe men op morgen best soude mogen marcheren. Des nachts sondt den viant eenige peerden tot Omme, vande welcken eenige ontrent den morgenstont quaemen tot aende schiltwachten van tleger, die daerop los schooten, waerdoor een alarme in theele leger quam, dan en volchde daerop niet met allen.

Den vj^en May was het schoen weder ende marcheerde tgansche leger vrouch in deselve ordre naer Omme, hebbende voor vuyt gesonden om te decouvreren de vaenen ruyteren vanden Drost van Zallant ende Marcel Bax, dan egeen viant vernemende quaemen mettet leger ontrent den middach tot Ommen, daer men bleeff logeren, de ruyteren met Sijn Ex^tie in tvleck ende tvoetvolck daer rontsomme, laetende de reviere op de rechterhant ende dede Sijn Ex^tie de een helft van sijn leger, te weeten ten noortoosten ende noorden besluyten met een waegenborch ende noortwesten ende westen met een tranchee. In de waegenborch werden op verscheyden plaetsen geplant de twaelff stucken geschuts. Hiernaer werden 5 vaenen ruyteren op de wacht gesonden op den wech naer den Hardenberch toe, daer Sijn Ex^tie daernaer noch selffs heen reedt om den wech te besien. De praemen die mettet geschut, vivres ende amunitie gelaeden waeren en konsten desen dach tot Ommen niët commen, soe om dattet waeter gansch leech was, als om de quaede ordre die daerop gehouden werde ende om de crancheyt vande trecklijnen wille, die men om de praemen op te trecken tot Swol al te licht hadde doen maecken. De ruyteren vanden viant die de voorleden nacht voor Daelffsem geweest waeren, weder in tleger van Verdugo gecommen sijnde ende verclaert hebbende de compste van Sijn Ex^tie, heeft Verdugo niet geraeden gevonden langer aldaer te blijven (soe omdat hy swack van volck was ende niet al te wel gefortifieert, als oick omdat hij vivres gebreck hadde ende daeromme te meer vreesde dat men hem die soude affsnijden) maer heeft alle sijn bagagie begonnen wech te senden, twelcke die van Coevoerden siende, sijn daertegen vuytgevallen, maer bij den viant wederstaen ende terugge gedreven. Op den avont dede Verdugo alle sijn volck te voet ende te peerde marcheren naer

den Hardenberch ende Heemse, laetende de forten van Coevoerden beset, hem houdende als off hij ons hadde willen keeren, dan op den nacht anders van beraet werdende is ontrent 11 vuyren van daer vertrocken met alle sijn leger naer Laerwolt ende Emblichem, sonder trommel ofte trompet te slaen (soe men vermoet omdat hij beter kennisse van ons leger ende de deliberatie van Sijn Ex^{tie} van hem aen te willen tasten gekreegen hadde) ende heeft de vendelen van Leauckema, Everard ende Harman van Ens ende Sickinga met eenige stucken van andere vendelen naer Groeningen gesonden, ende soe sijn volck vuyt alle de forten ontrent Coevoerden genomen ende verlaeten den Hardenberch, Veenbrugge, Eyschenbrugge mette huysen van Gramsbergen, ter Scheer ende ter Clooster ende de schantsen op den wech van Daelem ende Emblichem, daer die van Coevoerden niet en souden affgeweeten hebben, hadde den viant sijn hutten niet verbrant. Desen selven nacht werde mede verlaeten thuys te Ruynen ende die daerop laegen vertoogen naer Groeningen. Hiervuyt kan men sien hoe veel goede ordre vermach en wat schrick die aen sijn viant geeft, want gewisselijck hadde Sijn Ex^{tie} soe verseeckert niet getoogen, den viant en soude Coevoerden soe niet verlaeten hebben. Oick kan God als them belieft sijn vianden thart benemen met alle heure voorsichticheyt, daerdoor hier den viant moet verlaeten alle tgeene hij in seven volle maenden aldaer gemaeckt hadde, twelcke noch alles soe niet en was, dat hij Sijn Ex^{tie} daerop dorst verwachten, als dselve over twee jaeren aldaer Verdugo ende voor Geertruydenberch den Graeff van Mansfelt verwacht hadde. Ende omdat men van dit vertreck wel eenige tijdinge kreech, heeft Sijn Ex^{tie} des nachts naer Hardenberch gesonden 7 soldaeten van Wevert te voet om contschap te hebben waer den viant mochte wesen.

Den vij^{en} May was het tamelijck weder ende bleeff tleger tot Ommen stille om te verwachten de praemen met amunitie ende vivres, die meest onder weege gebleven waeren, maer desen dach meestal aenquaemen. De soldaeten naer Hardenberch gesonden, weder commende brachten tijdinge van tvertreck vanden viant in vougen voors. ende dat sij alle de forten ende huysen voors. verlaeten hadden. Ontrent den middach quaemen vuyt Coevoerden vier soldaeten confirmerende tvertreck vanden viant ende tverlaeten vande forten voors., daeromme Sijn Ex^{tie} terstont naer Coevoerden sont ten eynde sij saiseerden de huysen ter Scheer ende ter Clooster ende de schantse van Daelem, ende hij sont eenige soldaeten van Wevert op thuys te Gramsberge ende in de schantse vande Veenbrugge, die wel op Gramsbergen quaemen, maer niet op de Veenbrugge, omdat den viant

daer weder opgecommen was met 40 peerden ende 12 voetknechten (om te sien wat wech ons volck houden souden) alleer ons volck daer hadde konnen commen als eene vanden viant gevangen sijnde verclaerde. Sijn Ex^tie resolveerde voorts tleger noch tot Omme te houden ende van Swol alle de reste vande vivres te doen haelen om soe Coevoerden t'eenemael van alles te voorsien, ende omdat de waegens daeromme meest naer Swol mosten rijden, heeft hij tgansche leger bij den soldaeten doen retrancheren, twelcke in min als twee vuyren gedaen was. Ontrent den avont begonstet seer te regenen ende regende meest alle de nacht seer. Des nachts werde sonder oirsaecke een alarme in tleger gemaeckt.

Den viij^en May was het betrocken weder ende werden vrouch naer Swol gesonden ontrent 150 waegens om de reste vande vivres ende amunitie, blijvende tleger stille leggen, daer men tijdinge kreech dat den viant in tlant te Benthem innegetoogen. Tot Swol quaemen 7 vendelen olde Engelschen te vooren vuyt Britangien tot Oosteynde gecommen ende van daer naer tleger gesonden ende gingen noch ten selven daege logeren tot Daelfsem. Op den avont reden de ruyteren van Baelen met twee vaenen Engelschen op de wacht naer den Hardenberch, vande welcken Baelen selffs met ontrent 50 peerden voorts ruckte door den Hardenberch naer de Veenbrugge toe ende commende daer ontrent sont acht peerden voorvuyt die terstont daernaer op een embuscade vanden viant treften ende naemen den wijck naer heuren Ritmeester toe, die aencommende om op de ambuscade te chargeren ende noch een troupe volcx te peerde siende weder te rugge gekeert is naer den Hardenberch ende bij den viant vervolcht, die dien nacht 7 vaenen ruyteren vuytgesonden hadde de 2 langes de Veenbrugge ende de 5 vaenen door tLaer naer den Hardenberch toe, die daer gecmmen heur tot Heemsche in embuscade geleyt hadden ende hebben de ruyteren van Baelen in twederkeeren waergenomen, die sulcx gewaer werdende ende geen ander vuytcomptste siende daer dwers door gestooten sijn, op dewelcke den viant met alle sijn macht treffende, hebben eenen van heml. dootgeschooten ende noch 12 ruyteren gevangen gekreegen ende noch 3 peerden dootgeschooten daeraff de ruyters door t'marasche het ontcommen sijn. In desen aenloop soude den Ritmeester selff gebleven hebben ofte gevangen geweest, indien sijn peert niet soe goet geweest en hadde ende hij eenen niet doorschooten en hadde. die hem al gevat hadde.

Den ix^en May was het schoen weder ende toogen de voors. 7 vaenen ruyteren vrouch naer Gramsberch en Blanckefortshuys ende soe weder naer tLaer

oe. Oick kreegen de ruyteren van Wermeloe vrouch in den morgenstont ıchter den Emmelerberch op de heyde 8 ruyteren van Mendo, die van neyninge waeren geweest te commen tot aende brugge van Ommen om :untschap van ons leger te hebben. Dese quaemen ontrent den middach n tleger, daer mede quaemen dvoors. 7 vendelen oude Engelschen sterck en hoochtsten 550 mannen ende daeronder 280 piecken ende gingen lo- ;eren besuyden Omme over de brugge, daer sij terstont haer begonsten e retrancheren. Op den avont quaemen in tleger de voors. 150 waegens ;elaeden met mout ende kooren ende andere vivres ende bleven gelaeden taen, omdat men se op morgen wilde voorts bestellen naer Coevoerden, mdat tleger noch langer wachten moste op verscheyden praemen, die ende Berckommer brugge terugge gebleven waeren, twelcke die van)verijssel wel hadden konnen beschutten, indien sij behoirlijck devoir ;edaen hadden, om soe veel praemen te becommen als men tot laedinge an alle de goederen op Coevoerden gedestineert van noode hadde, maer loor haer groote negligentie en hadde men het derden deel vande be- ooffde praemen niet, behalven dat tvolck van eenige scheepscapiteinen soe ınervaeren waeren met scheepen omme te gaen, dat op t'opbrengen vande ıraemen die men noch hadde, geen ordre met allen en was. Sijn Ex^{tie} ıadde al van eergisteren aende Raeden van Staete gescreven om advys, vaer men tleger voorder heenen soude brengen, die daerop geen vaste esolutie en konden geven, maer sonden op huyden naer den Haege van lel ende Teelinck om mette Staeten Generael daerop te resolveren.

Den x^{en} May was het schoen weder ende werden heel vrouch naer ;oevoerden gesonden ontrent 140 waegens met vivres gelaeden onder beleyt van Graeff Philps, die dselve convoyeerde met 9 vaenen ruyteren nde 22 vendelen knechten, te weeten 7 Vriesche gecommandeert bij 'acke Hettinga ende 5 van tregement van Graeff Philps gecommandeert ıij Jan van Egmont, 5 vande Schotten ende 5 van Noorthollant gecom- nandeert bij den Oversten Duvenvoorde. Den Graeve gecommen sijnde ıenden Hardenberch heeft 5 vendelen knechten met ettelijcke ruyteren met vaegens voortgesonden naer Coevoerden ende is selffs mette reste van volck gegaen naer de Veenbrugge, die hij terstont dede opeyschen. Die an binnen mogelijck geen last hebbende te opiniatreren, hebben de schantse ıvergegeven ende sijn op twoort vanden Graeve vuytgetoogen, sterck 64 nannen (hoewel de schantse niet crijchbaer en was sonder geschut) in lewelcke men terstont vuyt verscheyden Vriesche vendelen leyde ontrent I0 mannen. Dat gedaen keerde den Graeff weder naer den Hardenberch

ende verwachte daer de waegens ende de reste van tvolck, daermede hij op den avont weder in tleger quam. Desen dach creech Sijn Ex^tie een groote tantsweer die hem eenige daegen bijbleeff. Oick quam tot Rotterdam aen de Heere Vere met ontrent 400 mannen tot supplement vande lichtinge, om die daer mede tot op 2000 te brengen, hebbende in Zeelant gelaeten ontrent 530 mannen met hen overgecommen tot versterckinge vande compagnien van tsecours tot Oosteynde leggende.

Den xj^en May was het heet weder tegen natuyre ende den tijt van tjaer, gelijck oick eenige voorgaende daegen ende om dattet naer den ouden stijl den eersten May was, heeft meest alle het leger mayen geplant ende daeromme groote meenichte van boomen tot bederff vande boeren rontsomme tvleck affgehouden. Voorts werden gelaeden ontrent 180 waegens met alderhande vivres om naer Coevoerden op te mogen gaen ende trocken vuytet leger 24 ruyteren van Wermeloe, 8 van Baelen ende 8 van Louys Laurens om naer Grolle op advantagie te gaen.

Den xij^en May was het heet weder als vooren ende gingen naer Coevoerden de Graeven Willem van Nassau ende Everard ende George van Solms met 9 vaenen ruyteren ende 21 vendelen knechten, te weeten 6 vande nieuwe Engelschen ende 3 vande oude Engelschen gecommandeert bij den Sergiant Major Capiteyn Dogwray, 8 vendelen Duytsen gecommandeert bij den Oversten Lieutenant Metternich ende 4 van Loockeren gecommandeert bij Gistelles ende brachten met haer op Koevoerden dvoors. 180 waegens, meest gelaeden met vivres als rogge, mout, booter, kees, spec. olie, sout, erweeten ende boonen, die des avonts mettet volck alles weder in tleger quaemen. Den Heere van Barchon vertrock met sijn vaen ruyteren om sijn particuliere affairen naer Swol, alwaer ten desen daege aenden Raede van Staete quaemen brieven vande Staeten Generael, daerinne dselve het stelden ter discretie van Sijn Ex^tie ende den Raede voornt. om tleger te mogen doen gaen naer Groeningen ofte elders, daer sij bevinden souden de landen den meesten dienst mede te konnen doen. Die vande Veenbrugge afftoogen gecommen sijnde tot Dennicham daer Verdugo sijn leger nedergeslaegen hadde, hebben gedenuncieert dat ons heele legers daerwaerts quam, daerover desen nacht in des viants leger een seer groot rumoir was, maer niemant vernemende is tselve weder gestilt geweest.

Den xiij^en May was het betrocken weder ende was men in tleger doende om de reste vande vivres ende voorraet op Coevoerden gedestineert op waegens te laeden ende reede te houden om op morgen daerwaerts te

senden met twee halve canons die in praemen gebracht waeren ende een jaer geleden daer gestaen hadden ende om thuys te Ruynen te beschieten daeraff geruckt waeren geweest. Noch quaemen aen Sijn Ex^{tie} de brieven vande Staeten Generael voors. die terstont daerop wech naer Hollant ende Dordrecht sont Pieter vander Does provisionel Generael vande artellerie om in Hollant veerdich te maecken het voordere geschut tot 25 stucken batterie toe ende daermede te volgen daer t'hem gebooden soude werden. Dick quam weder tot Swol de Heere van Hel, die naer den Haege gesonden was geweest, brengende naerder verclaeringe vande Staeten Generael. Daer waeren mede gecoft ende bij Swol in praemen gelaeden 80 lasten turffs, om op Coevoerden te brengen, daertoe men se vast de Vecht dede opbrengen. De ruyteren van Wermeloe Baelen ende Louys voornt., treften desen dach bij Grolle op een Capiteyn vanden viant genaemt Sotto Majori, die met brieven van credentie van Verdugo naer Bruessel ginck om den staet van dit quartier aldaer te verthoonen ende meer andere particuliere brieven, geconvoyeert sijnde met 30 peerden van Maria Martenengo van dewelcken de onsen daer 5 dootschooten ende kreegen den Capiteyn met een Corporal ende 15 ruyteren ende in alles 22 peerden.

Ontrent dese tijt quaemen van Bruessel in den Haege Mrs. Jeronimus Coman ende Otto Hertius, rechtsgeleerden om mette Princesse van Chymay yetwes aff te handelen tusschen haer ende haer man, ende sijnde den xij^{en} May in den Haege, sijn gecommen ten huyse vanden Greffier vande Generaliteyt, seggende dat op heml. vertreck van Bruessel heur veel brieven mede gegeven waeren bij heur te vooren niet besien, daeronder sij hier commende gevonden hebben een missive gecachetteert mettet cachet van Ernestus, addresseerende aende Staeten van Gelderlant, Hollant, Zeelant, Vuytrecht, Overijssel ende anderen in den Haege in Hollant vergaedert, daerinne sij seyden seer beroert te wesen, maer dewijle de saecke nu alsoe was, hadden sij goet gevonden die aen hem Greffier te leveren om den Heeren Staeten Generael voor te draegen. Hierop sijn den xiij^{en} May de Staeten Generael heel vrouch vergaedert ende hebben de missive (sonder anders heur principaelen sulcx te verwittigen) geopent, wesende in date den vij^{en} May ende innehoudende dat hij hier gecommen is vuyt aengeboorne lieffde tot dese landen ende tmishaegen dat hij in de ellenden derselver heeft, op hoope dat hij die soude verlossen vande oorloogen, die nu soe lange jaeren geduyrt hebben tot achterdeel derselver ende der gansche Cristenheyt. Want soe men wil overdencken den voorspoet daerinne die geweest sijn onder de gehoorsaemheyt vande huysen van Bourgongien ende

Oistenrijck ende den goeden regel op alles doen onderhouden ende den coophandel op Portugael, Spangien ende Indien, soe sal men wel beclaegen de veranderingen daerinne tsedert xxv ofte xxx jaeren gevallen ende de lasten ende de exactien, die de arme luyden geleden hebben ende noch lijden, ende wenschen daeraff verlost te werden mette eerste ende beste middelen, daertoe oick alle sijn gedachten strecken ende is met dat voornemen overgecommen, verlaetende den Keyser ende andere sijne broeders, vaderlant, ende gouvernementen aldaer, om den Staeten tot sulcx bereet te vinden, ende hoewel hij niet en twijffelt, off de Staeten hebben alreede daeraff goede kennisse, soe heeft hij nochtans desen heur wel willen voorhouden om alle wantrouwe wech te nemen ende naerder sijn meyninge te openbaeren ende tgeene men van hem mach verwachten, ende soe dese saecke den Staeten soe naer is raeckende sal haer devoir sijn heur innegesetenen dit geluck voor oogen te stellen, die nu soe jammerlijck bedurven sijn, doch soe den voorspoet nn eenige jaeren gehadt haer mocht doen vergeeten de jammeren voorleden ende niet doen gedencken tgeene noch soude mogen overcommen, heml. laetende voorstaen daeraff t'eenemael verseeckert te sijn, sonder dese occasie te willen waernemen, soe sal dienen gelet op verscheyden gepasseerde dingen ende exempelen leerende dat schielijck sulcke veranderinge kan commen, dat men met beden niet en kan verwerven tgeene men te vooren met reputatie konst krijgen. Versouckt daeromme dat de Staeten naer beraet hem selffs voorhouden soe eerlijcke, redelijcke ende verdraechelijcke conditien, daerdoor men kan bespeuren dat sij niet en soucken langer oirloogen, ongemack, lasten ende verdruckingen vande gemeente, maer ruste ende vrede. Hij sal metter daet bewijsen dat daerinne geen bedrog en schuylt maer dattet ongeveynst met goede eenvoudicheyt tot voorderinge vande gemeene welvaert bij hem gedaen wert ende indien de Staeten daerbij brengen den selven ijver, sullen sij thoonen hoe veel sij hem achten ende begeeren te voorsien op tgeene van noode is tot heuren eygen besten, als tselve breder sullen verclaeren Mr. Otto Hertius ende Jeronimus Cooman. Desen brieff was in date den vj^en^ May lestleden ende geteyckent U Williger Ernest, ende beneden Westernach. Desen brieff gelesen sijnde werde geresolveert, dat men soude laeten verluyden den brieff niet geopent te sijn ende dat den Greffier Aertssens terstont hem vervougen soude bij de voorn. Hertig ende Cooman ende heml. aenseggen dat de Staeten Generael tottet oepenen van soe een brieff niet en konden verstaen, ende dat hij daer quam om van heml. pertinentelijck te verstaen hoe sij aenden brieff quaemen,

nede off sijl. eenige last daer neffens hadden, ende soe sij persisteren in vougen als vooren aenden brieff gecommen te sijn, dat hij heur oick soude aenseggen, dat men niet en verstont dat heur pasport tot sulcx te doen streckte. Werde mede geresolveert dat men goede opsicht soude nemen op de voors. persoonen om te weeten wat volck meest met heml. soude converseren, te meer soe men verstont dat sij opentlijck alomme seyden dat den Eertshertoge niet dan pays ende vrede en sochte ende van tfeyt ende voornemen van Michel de Triviere gevangen niet met allen en wiste, ende dat hij ende Barlaimont heur daeraff aen Sijn Ex^tie selffs ontschuldicht hadden met brieven bij heur van Bruessel gebracht, dan soe men verstont vuyt tgeene sij Aertssens seyden dat heur den brieff bij den Eertshartoge behandicht was ende dat sij noch naerder last hadden, hebben de Staeten Generael niet alleen goet gevonden t'openen vanden brieff te bekennen soe om tgemeene volck te contenteren als den quaetwilligen den mont te stoppen, die altoes de actien der Staeten calumnieren, maer hebben heur oick doen aenseggen dat men se audientie geven soude. Desen volgende sijn sij den xvj^en May gehoort ende hebben alleen den innehouden vanden brieff wat naerder verclaert ende met wijtluftiger redenen den pays voorgeslaegen, altoes in het onseecker sonder conditien te proponeren, maer dat sulcx genouch gestelt is ter arbitraige ende discretie vande Staeten selffs met vertooch dat alle twysten eens moeten neergeleyt sijn ende datter eens moet commen een tijt van confidentie, te meer soe de saison ende inclinatien van willen nu anders sijn ende sulcx gehandelt wert bij Sijne Hoocheyt, die vuyt sulcken huyse ende van sulcke ouders gesprooten is, dat men niet dan alle oprechticheyt van hem en heeft te verhoopen ende vast te gelooven. Voorts ontkenden se van wegen Sijne Hoocheyt het faict van Michel de Triviere seggende sulcx noyt gecommen te sijne in de minste gedachten van Sijn Hoocheyt, die oick van sulcke ouders niet en is gesprooten, versochten daeromme dat hij mocht gesonden werden naer Antwerpen ofte Bruessel om tegen den Graeve van Barlaimont geconfronteert te mogen werden ofte dat men hem wilde senden naer Bredae ende den Graeve pasport ten selven fynen verleenen. De Staeten Generael wel siende dat dit een practicque van Spangien was om dese saecke in bedencken te brengen ende middelertijt den Coning van Vranckrijck te overvallen, hebben den xxvij^en May daerop antwoordt aenden Eertsbertoge gescreven geparapheert bij Jan van Warcke ende geteyckent bij Aertssens, daerinne sij verhaelen de groote tirannie vanden Coning van Spangien heml. aengedaen, ende de redenen waeromme sij de waepenen

aengenomen hebben ende die dencken te gebruycken met hulpe van Godt ende haer nabuyren tot vuytroyinge vande Spangjaerts ende heure adherenten met vaste hoope de Nederlanden weder te brengen tot vaste eenicheyt ende haer ouden fleur. Voorts bedanckense Sijne Hoocheyt ende allen anderen die sulcx sinceerlijcken drijven van heure goede affectie ende claegen over den geenen die heur onder dat pretext soucken te bedriegen, als den raedt van Spangien altoes gedaen heeft, dat sijl. tot noch toe te vergeeffs altoes pays versocht hebben ende niet konnen krijgen, maer daerover altoes quaelijcken gevaeren sijn, immers dat men heml. geen verseeckertheyt en soude konnen doen vande veranderinge vanden Spaenschen raedt. Hiernaer verhaelen sij hoe wredelijck dat den viant in tbegin vande oorloogen leeffde ende daeraff niet op en hielt. tot dat men wreetheyt met wreetheyt betaelde, twelcke heur trosseel dede aentrecken ende van vrede tracteren met verhael particulier hoe schaedelijck heur alle die tractaten ende elcx besonder geweest sijn ende hoe bedriechelijck men met heml. daerinne gehandelt heeft, dat men mede heeft konnen sien wat des Spaenschen raedts voernemen is geweest mette croonen van Engelant ende Vranckrijck om die op de Infante ende anderen te brengen ende alle de rechte erffgenaemen daeraff te frustreren, dat men mede wel weet wat verraet sij laest in Schotlant gesticht hebben om daer 20000 mannen in tlant te laeten commen, dat oick alle haer practijcquen op Coelen, Strasbourch, Gulick, Cleve, Bergen ende Aeken, mitsgaeders de contremijnen tegen de Prince van Italien ende de beraetslaeginge op t'onderbrengen van Hollant ende Zeelant (daermede men alle de provintien meent) gehouden ende daer sedem belli te willen maecken, genouch konnen bethoonen waernaer sij trachten: te weeten om over de geheele Christenheyt een souveraine macht ende heerschappie inne te voeren ende alle natuyrlijcke heeren te depossesseren, oick met ongehoorde quaede actien, daeraff getuygen konnen tvoornemen van Doctor Lopes, Emanuel Louys, Tynoco ende Steven Ferera de Gama om de Coninginne van Engelant te vergeven ende van Emanuel Andrada om den Coning van Vranckrijck met een ruycker met poyer bestroyt om te brengen ende tgeene bij vuytinge vande saecke bevonden sal werden van tvoornemen van Michel Reinchon geseyt de Triviere alhier gevangen tegen Sijn Ex^tie^ Graeff Maurits van Nassau ende sijn broeder, noch niet ouder sijnde als thien jaeren. vuyt alle welcke actien men ten vollen genouch kan oordeelen de affectien ende humeuren vanden Spaenschen raedt, ende wat den Staeten daer vuyt te verwachten staet, vuyt welcke ofte gelijcke humeuren sijl. met goede

denen oordelen te spruyten dese tegenwoordige vredehandelinge daervoor
heml. des te meer moeten wachten ende sulcke listige vonden voor-
mmen. Ende alwaert schoen soe dat Sijne Hoocheyt aen sulcx een mis-
ıegen hadde ende sijne affectie in desen oprecht waere, dat hij nochtans
mmissie hebbende vande Spangiaerden (die t'allen tijden kan gerevoceert
erden) ende alleen geassisteert met sulcke Spaensche raeden, die selffs
neestendeel vande voors. slimme handelingen ende loose practijcquen
dreven hebben en soude men de Staeten Generael geen vaste verseec-
ringe konnen geven voor eenige accoorden met Sijn Hoocheyt aen te
ıen, te meer soe de geintercipieerde brieven vanden Coning selffs, daeraff
j een copie in desen leggen, genouch bethoenen, dat men met heml.
te door Sijne Hoocheyt niet ter goeder trouwen en souct te handelen,
aeromme sijl. oick niet voordelijck en achten van desen voorslach yet te
epenen binnen dese Nederlanden ofte buyten dselve aende Coninginne van
ngelant (daer sij desen aengaende ende anderen mede in vast verbont
aen) ofte den Coning van Vranckrijck ende andere potentaeten, maer
encken te blijven bij heure toevlucht tot den Almachtigen God, om van
ijne Almogende onveranderlijcke hant ende goetheyt (hoewel alle werelt-
jcke saecken veranderlijck sijn) van heure rechtveerdige saecke een loffe-
jcke vuytcomptste niet alleen voor de Vereenichde Nederlanden, maer
ick voor de andere Nederlandtsche provintien tot voorderinge van sijn
ere ende heylich woort ende der Nederlanden welvaert te verwachten.
ese brieven sijn de voornoemde Hertig ende Cooman behandicht met
ıst die aen Sijn Hoocheyt selffs te geven ende sijn daermede vuyten
laege vertoogen den ij[en] Junij, sonder dat men daerinne voorder mentie
vilde maecken van Michel Reichon voors., om redenen dat den brieff
anden Eertshartoge daeraff niet en hielt ende sij selffs seyden sulcx
uyten haere credentie verclaert te hebben. Oick sijl. op haer affscheyt
laeraff eenige mentie maeckende, werde haer geantwoordt dat men niet
an meyninge en was den Graeve van Barlaymont pasport te verlijden,
en waere hij daerover naer behoiren bij den Staeten wilde ende consen-
eerde gestraft te werden, soe hij bevonden werde van die saecke conscius
fte culpabel te weesen, daertoe Hertog ende Cooman verclaerden geen
ast te hebben. In desen staet te letten ende is te verwonderen dat de
Gedeputeerden in de Staeten Generael sijn gecommitteert alleen ad certas
aussas, buyten haer commissie ende kennisse van heure principaelen
(vuytgeseyt die van Hollant, daeraff de Staeten ten selven tijden in den
Haege vergaedert waeren ende mitsdien kennisse van desen hebben) sulcken

brieff commende beslooten van thooft van haeren viant hebben aengevaert ende sonder dselve principaelen daerop te hoiren, geoepent ende ten lesten een saecke van soe seer groote importantie op haer selven beantwoordt. twelcke op de persoenen van die Gedeputeerden metter tijt wel quaelijcken mochte genomen werden.

Den xiiij[en] May was het regenachtich weder ende vertrock heel vrouch vuyten leger den Graeve Philps van Nassau met 10 vaenen ruyteren ende 20 vendelen knechten, te weeten 6 Vriesche beleyt bij Tacke Hittinga. 5 van Graeff Philps, 5 vande Schotten en vier van Noorthollant beleyt bij Duvenvoorde, brengende met hen naer Coevoerden noch ontrent 180 waegens gelaeden met vivres ende amunitie van oorlooge ende de 2 halve canons voors. die sij sonder ranconter op Coevoerden brachten, sulcx dat nu van nieus daerop gebracht sijn 50 lasten rogge, 40 lasten mouts, 6 last erweeten, 6 last boonen, 4 last souts, 38 heele tonnen booter, 28000 pont keese, 18000 pont specx, 2 halve canons, 22000 pont polver, 800 scherpen met eenige quantiteyt van wijn, asijn, olie, rijs ende andere nootelijcheyden, daermede men het genouch voor een geheel jaer wel voorsien hielt. Ende omdatter wel brant van noode was, heeft men de 80 lasten torve in praemen de Vecht op daerwaerts gesonden, vande welcken noch eenige praemen desen dach voorbij Omme opvoeren, ende opdat dselve te minder pericule souden hebben, was gelast aen Louys Laurens om met sijn compagnie bij Coevoerden te houden desen nacht ende den volgenden dach, tot dat den torff meest inne soude sijn, daertoe de waegens mede blijven souden om die optevoeren. Syn G. Graeff Philps is op den avont mette voordere ruyteren ende voetknechten wederom gecommen in tleger, daer mede quaemen de Raeden van Staete om met Sijn Ex[tie] op tvertreck ende voorder aengrijpen van tleger aff te handelen, daerop sij noch desen avont in groote deliberatie traeden. ende naemen resolutie, dat men het leger naer Groeningen soude brengen, daertoe de importantie vande plaetse seer veel dede ende de advertissementen die die van Vrieslant van daer hadden, ende insonderheyt den rechten saisoen die daer was om sulcx te doen, gemerckt de confusie daerinne den viant mettet ontset van Coevoerden gecommen was, daerdoor men genouch seecker hielt, dat hij de middel niet en soude hebben om heml. terstont te konnen ontsetten, ende dat hijt daernaer (als tleger vast soude leggen) niet en soude konnen doen bij faute van vivres, ende men voor seecker hielt dat dese stadt verloosen sijnde.

den viant haest tgansche lant van Overijssel ende Zutphen oick soude quyt werden [1].

Den xv^{en} May was het schoen weder ende was men in tleger doende om volgende de voorgaende resolutie op alles ordre te stellen om tvertreck soe veel doenlijck te verhaesten, ende daertoe dede men de 4 halve canons vuyte quartieren mede in praemen doen met alle de andere provisien ende ammunitien om die naer Swol te doen brengen ende van daer te waeter naer Groeningen, vuytgeseyt eenige nootelijcheyden die mette 8 veltstucken te lande souden gaen. Naer den middach vertrocken weder naer Swol de Raeden van Staete, naerdat sij met Sijn Ex^{tie} eenige ordre op de vivres die tleger te lande souden volgen gestelt hadden ende staet gemaeckt wat vivres ende amunitie van oorloge men vuyt Hollant doen haelen soude. Noch quaemen in tleger mette ruyteren van Wermeloe, Baelen ende Louys dvoors. 17 gevangenen ende 22 peerden mette brieven die den Capiteyn Sotto Majori bij hem gehadt hadde, daeraff hij den voornaemtste tot Deventer in t'stroy (daer se gelegen hadden) hadde laeten vallen, meynende die te scheuren. Dese brieven hielen meest vande groote sterckte van ons leger ende de goede ordre van dien ende vande swackheyt vande heuren, ende soe den Coning met geen meerder volck daerinne en versach, dattet geschaepen waere dat dit heele quartier soude verlooren gaen, daeraff desen Capiteyn den Raedt wel naerder bij monde soude onderrichten, daerinne men begeerde dat hij gelooft soude werden. Gecommen voor Sijn Ex^{tie} ende gehoort op de voors. credentie, heeft hij die eerst willen ontkennen maer daernaer geseyt dat die was om thoff te verthoenen, dat men metten eersten over dese sijde vanden Rijn soude moeten senden tgetal van 8000 ofte 9000 mannen te voet ende 1000 peerden, 10 stucken geschuts met amunitie ende gelt, om die ende anderen die hier in tquartier sijn te mogen onderhouden in goede ordre, ten minsten tot dat Sijn Ex^{tie} met sijn leger weder vertoogen soude sijn ofte anders waere het geschaepen dat Sijne Mat. in corter tijt dit heele quartier soude verliesen naer alle apparentien die hij Capiteyn selffs oick gesien hadde. Op den avont quam weder in tleger de compagnie van Louys Laurens met alle de waegens naer Coevoerden geweest, hebbende den turff daer meest al opgebracht.

---

[1] Omtrent hetgeen in deze zitting van den Raad van State besproken en vastgesteld werd verwijzen wij naar de Bijlage I achter dit boek gevoegd, waarin de uitvoerige resolutie van den 14den Mei in haar geheel is opgenomen.

Den xvj^en May was het schoen weder ende werde binnen Swol ordre gegeven om soe veel brooden te backen als men voor tleger mede te lande soude nemen, daertoe men op den avont ontrent 50 waegens naer Swol sondt om die te laeden ende in tleger te brengen. Op den avont quam noch in tleger den Colonnel Vere die tvoorder volck van sijn lichtinge in Hollant gelaeten hadde om gewaepent te werden ende stelde sijn regement heur alles in waepenen om hem innecommende eerschooten te doen, twelcke sij deden. Des nachts regende het seer.

Den xvij^en May was het stormich cout weder ende vertooch heel vrouch vuytet leger tregement van Graeff Willem naer Coevoerden om de compste van tleger daer te verwachten ende middelertijt alle de schantsen daeromme leggende bij den viant gemaeckt te slichten, ende tot escorte toogen met heur 4 vaenen ruyteren. Voorts werde bij Sijn Ex^tie ordre gestelt om mettet heele leger op morgen te vertrecken, daeromme men alle de soldaeten laste haer van vivres voor vijff daegen te voorsien, ende omdat men vreesde dat den viant (leggende tleger voor Groeningen) wel yet mochte attenteren op de steden van tGraeffschap Zutphen, is mede last gegeven aenden Heere van Lockeren om met elff vendelen knechten (te weeten sijn regement ende een vendel van tregement van Graeff Philps ende een van Noorthollant) daerwaerts te gaen als tleger vertrecken soude, om hem omtrent thuys te Bronchorst in tvelt te houden ofte sijn volck door de garnisoenen te distribueren om die te beter te besetten ende op alle voorvallende swaericheyden aldaer ordre te geven, naerdat den noot des vereyschen soude. Op den avont quaemen van Swol weder in tleger een goet deel vande waegens die daer om broot gegaen waeren.

VAN T'BELEG VAN GROENINGEN.

De resolutie om naer Groeningen te gaen genoomen sijnde, heeft men alle ordre op tvertreck van tleger begonnen te stellen, ende opdat men met geen onnutte garnisoenen en soude beswaert sijn, heeft men den xviij^en May, sijnde seer cout weder, de pionniers met eenich voetvolck ende een vaen ruyteren gesonden naer de Veenbrugge om de schantse te slichten. Werden mede op den middach naer Swol gesonden alle de praemen mette halve canons ende amunitie van oirlooge gelaeden geconvoyeert met 50

musquettiers ende schutten van tregement van Loockeren, om die des nachts te bewaeren.

Desen dach lieten heur eenige peerden sien op de heyde tusschen Hardenberch ende Ommen, die naer gereden sijnde weder wech reden, daeromme men dselve vermoede viant te wesen ende om kuntschap van tleger te krijgen gecommen. Noch vertooch vuyten Haege de Princesse van Orangien weduwe vanden Heere Prince van Orangien om te gaen naer Vranckrijck, soe men seyde om haer particuliere saecken te verrichten ende soe men vermoede om yet publycq twelcke secreet gehouden werde, ende werde tot heure reyse geassisteert bij de Staeten met 8000, die men naerderhant met swaericheyt voor tleger ende tot behouff van dien wilde furneren.

Den xix[en] May was het buydich cout weder ende begonst tleger heel vrouch te vertrecken in deser manieren: voorvuyt gingen de esplanadeurs vande wegen, daernaer volchden 8 veltstucken ende naer die de gansche carroye. Dese waeren van besijden gecostoyeert met 2 bataillons ruyteren elck van vier vaenen, als dat van Chinsky ende van Edmont, ende volchde tregement van Graeff Philps van Nassau met 9 vendelen (omdat een van sijn vendelen ende een van Noorthollant metten Heere van Loockeren naer de Graeffschap Zutphen vertoogen waeren) ende naerdien de Engelschen van tsecours met 9 vendelen ende t'nieuwe regement Engelschen vande lichtinge van Vere met 10 vendelen. Hiernaer volchde een bataillon ruyteren vande compagnien van Sijn Ex[tie], Graeff Philps ende Graeff Everard, ende daernaer noch het bataillon van Wermeloe (dat corts daernaer over de Vecht reedt om den wech van dier sijde te ontdecken ende bevrijden) die wederomme volchden de regementen vande Schotten, van Graeff Everard ende van Noorthollant mettet bataillon ruyteren van Baelen, ende quaemen alsoe op den achternoen logeren benoorden Gramsbergen in de vlacke velden bij eenige boomen daer staende, hebbende alle de regementen in volle slachordre gemarcheert. Sijn Ex[tie] hadde ordre gegeven dat men de schantse aen thuys te Gramsberge soude affwerpen, twelcke geschiede, gelijck oick vande Veenbrugge. Den Heere van Loockeren die naer de Graeffschap Zutphen gedestineert was, is desen dach vertoogen naer dselve Graeffschap mette 11 vendelen knechten. Graeff Willem van Nassau vertooch op den avont vuytet leger naer Coevoerden om ordre te geven dat alle de forten aldaer op morgen mochten geslecht wesen, maer was sulcx meest al gedaen, soe hij daer quam.

Den xx[en] May was het schoen cout weder ende begonstet leger seer vrouch te vertrecken ende toogen in deser vougen: voorvuyt marcheerde

Baelen met sijn bataillon ruyteren ende daernaer tgeschut ende alle de carroye, om datter van vooren geen vrese voor den viant en was, ende opdat hij van achteren in den hindertocht geen schaede en soude konnen doen, marcheerde naer alle de carroye tregement van Graeff Everard, daernaer de regementen van Noorthollant ende de Schotten, hiernaer volchden de bataillons van Wermeloe ende de drie Graeven vaenen ende naer heur de regementen van Vere, de Engelschen (te weeten van tsecours), Graeff Philps ende ten lesten van Graeff Willem met 12 vendelen, (overmits hij bij Coevoerden een vendel gelaeten hadde, om te besetten een fort bij Verdugo in de belegeringe gemaeckt op den wech van Daelhem, daer den nieuwen wech bij hem desen winter gemaeckt op dien wech compt, welcke schantse niet affgeworpen en was, opdat men daermede de overcomptste vanden viant over dien wech soude mogen beletten.) Dese regementen alles werden geslooten bij Edmont met 4 vaenen ruyteren ende bij Chynsky met gelijcke vier vaenen ende toogen alles voorbij Coevoerden door de vlecke (daer Sijn Ex^tie ginck eeten), ende van daer naer Daelhem ende quaemen logeeren tot Emme, een vande genouchelijcste dorpen vande Drente.

Den xxj^en May was het seer buych weder ende cout, oick gansch ontijdelijck met sneeu, hagel, storm ende regen. Ende gelijck het in tbegin vanden Maymaent ontijdelijck warm weder was geweest, soe was het nu ende eenige voorgaende ende volgende daegen ontijdelijck cout. Des morgens mettet opcommen vanden dach vertooch tleger ende trocken voor vuyt de slachordren van Chinsky ende Edmont ende daernaer tgeschut ende alle de carroye, hiernaer volchden de regementen van Graeff Philps, Graeff Willem, vande Engelschen ende van Vere, daernaer de drie Graeven vaenen mette slachordre van Wermeloe ende werden gevolcht bij de regementen van Noorthollant, vande Schotten ende van Graeff Everard, ende waeren beslooten bij tregement ruyteren van Baelen. Ende hoewel alhier egeen sonderlinge vreese voor de viant en was, soe heeft Sijn Ex^tie nochtans alle de regementen doen marcheren in slachordre ende quam daermede logeren tot Drou ende Asselen. Den viant die tot Haren in de kercke lach, verliet desen nacht tfort ende tooch naer Groeningen. Eenige ruyteren vanden Drost van Zallant, die vuyt gereden waeren op advantagie hebben desen dach in tlant van Munster gekregen twintich peerden vanden viant ende die tot Lochem gebracht.

Den xxij^en May was het noch buydich ende cout weder ende vertooch tleger vrouch, te weeten voor vuyt den Drost Wermeloe met sijn regement ende daernaer de troupen vande drie Graeven vaenen, hiernaer tgeschut

ende carroye ende naer die de regementen vande Schotten, Graeff Everard ende Noortholland, doen de troupe van Baelen ende naer hem de regementen vande Vriesen, Vere, Engelschen ende Graeff Philps, die geslooten waeren mette troupen van Edmont ende Chinsky ende quaemen alsoe in slachordren logeren tusschen Helpen ende Haeren. Terstont reeden ontrent 50 peerden voor de stadt van Groeningen, dwelcke kregen over de 80 beesten ende 100 schaepen, daer die vande stadt seer naer schooten met groff geschut, sonder nochtans schaede te doen. Die vande stadt en hadden niet gemeynt dat ons leger soe naer was ende daeromme en hadden sij haer beesten niet innegehaelt maer wederom noch wacht naer Haren gesonden, die ontmoet sijnde bij onse ruyteren, haer in t'marasche salveerden, naerdat een van heml. doot geschooten was. Den viant verliep desen dach de schantse van Ponterbrugge, die de Leeck van tleger scheyde, twelcke seer wel voor tleger quam, omdat veele vivres vuyt Vrieslant aende Leecke gecommen waeren, die in tleger niet en soude hebben konnen kommen, hadde den viant dvoors. schantse niet verloopen. Op den achternoen ginck Sijn Ex^tie met Graeff Willem ende anderen de plaetse besichtigen om de quartieren te maecken om tvolck op morgen daerinne te mogen logeren. In t'marasche werde bij eenigen vande onsen gekregen eenen Jan ten Boer, die vuyte stadt quam om naer sijn beesten te sien, soe hij hem veynsde, maer soe men vermoet socht om eenige saecken vuyte stadt wech te trecken. Desen gekregen sijnde vraechde terstont naer Graeff Willem ende Sijn Ex^tie ende bij heml. gebracht sijnde, seyde datter een vergaederinge desen dach in de stadt geweest was van alle de borgerie, daerinne de meeste stemmen overeen droegen dat sij haer mette Generaliteyt souden reconcilieren, dan was bij den magistraet wederstaen, alleen met die redenen, dat sij voor seecker hielden dat Sijn Ex^tie de stadt met gewelt niet en soude derven aentasten, dat men daeromme noch wat vertrecken moste om sijn meyninge te sien, want sij altoes tijts genouch hadden om haer saecken bij appoinctement te verseeckeren ende meynde hij daeromme vastelijck soe se aengetast werden, dat se haest souden verdraegen ende de stadt overgeven. Die vande stadt schooten op den avont een salve met haer geschut van 15 schooten naer tquartier ofte tleger toe, alleen vuyt braeverie ende soe men vermoet om te thoonen dat se geschut hadden. Oick begonstet des avonts seer te regenen ende regende den heelen nacht tot groote incommoditeyt van tvolck die noch niet geschut en waeren. Sijne Ex^tie nu meynende een royal ofte heerlijck leger bij malcanderen te hebben, heeft des avonts met drie

stucken de besette wacht doen schieten ende gelast dat men alle morgens de diane met drie schooten soude beginnen ende des avonts de wacht alsoe besetten.

Den xxiij^en May regende het den heelen dach ende volgende nacht seer ende begonst men smorgens de diane te slaen met 3 schoeten. Op den dach trock tvolck alles in heure quartieren ende gingen logeren tot Helpen aende suytsijde vande stadt, ten weder sijde vanden wech, te weeten tegen de stadt aen op de oostsijde vanden wech tregement van Graeff Hendrick met 8 vendelen ende beoosten van tselve aenden oosterwech tregement van Graeff Willem met 12 vendelen, ende aende westsijde vanden Heerwech tregement vande Engelschen van tsecours met 9 vendelen ende bewesten tselve tregement van Vere, daer achter werde plaetse gelaeten tot alle de carroye ende achter de Vriesen ende Noorthollant totte quartieren van Sijn Ex^tie ende Graeff Willem. Tegen de aencomptste, die tleger van buyten hadde te verwachten, laegen beoosten den Heerwech 6 vendelen vande Duytsen van tregement van Graeff Everard, ende beoosten daeraen tregement vande Schotten met 10 vendelen, ende beoosten vande selven tregement van Graeff Philps, bewesten den Heerwech werden geleyt de 12 andere vendelen van tregement van Graeff Everard voornt. De ruyteren naemen alles heure quartieren tot Haeren ende Noortlaeren ende alle de huysen ende gehuchten daer tusschen ofte daer ontrent. De soldaeten leeden desen dach groote armoede soe om den regen wille ende datter hier ontrent geen materie en was om te hutten, als oick om tgebreck van vivres datter in tleger was, twelcke al wat versacht werde met 100 waegens met bier ende broot gelaeden die verscheyden soetelaers vande Leeck in tleger brachten.

Den xxiiij^en May regende het seer ende waeren de soldaeten alles besich om haer te hutten, twelcke seer moeyelijck was, omdatter geen materie daertoe en was te krijgen, dan mits een mijle ofte twee vuytloopende. Op den middach begonsten eenigen van ons volck met musquetten op tvelt te commen ende tegen die vande stadt te schermutseren, om haer vuyt te locken, maer en quaemen niet wijt vuyt ende schooten seer met haer groff geschut naer ons volck, daermede sij niemant en raeckten dan alleen een Hoochduyts, dien sijt been affschooten. Op den avont schooten die vande stadt 8 schooten met haer geschut in verscheyden quartieren van ons leger sonder nochtans yemant te raecken, daerover Sijn Ex^tie last gaff dat men de 3 veltstucken, daermede men des avonts de besette wacht schoot ende des morgens de diane, soude met scherp laeden ende op de

stadt setten ende des avonts ende des morgens naer de stadt schieten. Dien volgende werde noch desen avont de besette wacht met scherp geschooten maer en werde niet lange gecontinueert.

Den xxv^en May was het schoen weder ende waeren de soldaeten alles besich om te hutten ende de Officiers omme tvelt aff te sien, hoe men best soude konnen approcheren, daerover den Heere van Baeren Hopman geschooten werde in de hant. Noch begonst men beoosten het quartier een brugge over het Schuytendiep te maecken, daerdoor den viant verliep een cleyn schantsken daerover leggende, twelcke ons volck overgecommen sijnde besetten, dan sont den viant terstont daerwaerts meerder volcx om tschantsken weder te krijgen, waeromme men van onse sijde oick meerder volcx sont om tselve te behouden. Die vande stadt schooten seer in ons leger ende naer ons volck sonder merckelijcke schaede te doen, men was mede doende om de quartieren alomme te beschantsen ende tegen tschieten vande stadt te bewaeren, ende om tselve werde de tente van Sijn Ex^tie opgenomen ende wat dichter onder thuysken van Koenders gestelt ende daervoor een dijcke walle opgeworpen. Noch werden vuyt ons leger gesonden 150 peerden om in de Twente te gaen ende advantagie vanden viant te becommen; oick quaemen in tleger 105 waegens met broot geladen vande Leeck, werden mede aen Sijn Ex^tie gebracht verscheyden geintercipieerde brieven meest houdende vande armoede ende tverloop van tvolck van Verdugo. Op den avont naerdat de gelegentheyt bij daege affgesien was, heeft men 15 vendelen heel naer de stadt doen approcheren ende die besetten van Drenckelers toorn aff voorbij de Oosterpoorte ende Heerpoorte bijnaest tottet olde rondeel toe, te weeten: voor den Drenckelerstoorn 2 vendelen Vriesen, voor de Oosterpoorte ende ravelijn 2 vendelen Schotten, beoosten de Heerpoorte 2 vendelen van Graeff Hendrick ende bewesten van dien bet naer de Heerpoorte 2 van Graeff Philps, recht voor de poorte 3 van Graeff Everard ende bewesten de poorte naer t'olde rondeel toe 4 vendelen Engelschen, die haer alles soe naer aende stadt logeerden, dat se mette musquetten de defensien vande stadt beschieten konden, ende vonden daertoe een groote commoditeyt, omdat aende hooge sijde vande stadt elcke camp lants in plaetse van een sloote rontsomme bijnaest een manslengte hooch beschantst is, soe dat de soldaeten geen sonderlinge tranchee en behouffden te maecken maer alleen hier ende daer wat accomoderen. In dit approcheeren werde in de schouderien gequetst Tacke van Hittinga, Overste Lieutenant van Graeff Willem, doch sonder pericule. Desen dach quam noch in tleger de compagnie van

Hopman Appel ende werde gerangeert onder Duvenvoerde ofte Noortholland. Oick quaemen de Raeden van Staete tot Lieuwaerden, des avonts schoot men weder de besette wacht met scherp, maer omdat een vande cogels in de approchen onder ons volck nederviel, werde verbooden meer met scherp te schieten. Des nachts quaemen op de noortsijde vande schantse aende Hoogerbrugge (leggende op tDamsterdiep beoosten de stadt) 3 vendelen Vriesen met 2 stucken geschuts om de schantse te besluyten ende daermede te beschieten.

Den xxvj[en] May was het regenachtich weder ende begonsten die vande stadt heel vrouch dapper op ons volck (heur soe naer geapprocheert) te schieten, om die te verdrijven, dan en rechten met haer schieten niet veel vuyt. Voor den middach gingen naer de Leeck ontrent 200 waegens om aldaer kees, broot ende bier voor tvolck te haelen ende met te brengen 6 stucken geschuts met heure amunitie daer sijnde. Oick begreep men in de approchen een batterie ende dede men daerinne een oven maecken om met gloeyende cogels in stadt te schieten ende te sien off men daermede de borgerie tot oproer ende muyterie konst verwecken. tot welcken eynde de approchen mede soe vrouch begonnen waeren alleer de stadt rontsomme beslooten te hebben, jae beelde men die Sijn Ex[tie] soe vast inne, dat hij op desen middach (genouch tegen sijn eygen gemoet ende alleen om de Vriesen te contenteren) bij sijn trompetter in stadt sondt een brieff[1], daerbij hij heml. verthoende, dat sij mede waeren vande

---

[1] Eene copy van dezen brief berust op het Rijks Archief (Loketkas Holland, AA, 5, N°. 12).
Dit vroege opeischen was, zoo als Duyck ook te kennen geeft, een gevolg van het doordrijven van velen, vooral van de Friesche partij en die der Groninger uitgewekenen, die voortdurend op de belegering van Groningen aangedrongen hadden, en steeds staande hielden, dat de stad zich zeer spoedig zou overgeven wanneer zij eenmaal aangevallen was; zij grondden zich daarbij op de bewering, dat zich weldra oproerige bewegingen onder de burgerij zouden openbaren. In eene uitvoerige memorie, getiteld „Voorslach om Groningen te dwingen", berustende op het Rijks Archief (Loketkas Holland, AA, 5, N°. 12), zegt de schrijver, nadat hij in het breede uiteengezet heeft, hoe men de stadt van rondsomme kon onder water zetten, en een soort van geretrancheerd kamp op de zuidzijde tusschen het Hoornsche diep en het Schuiten diep opslaan:

„Dyt voerschreven geresolveert ende aldus voergenomen ende ynt werck gestelt ende dat onder dye tytel ende name van dye gheunyerde provyncyen ende sijn excelentye ende hem mede aldaer ynt velt presenterende, solde men daer een grote ende merkelijke veranderynge syen yn deselve stadt ende sonder twijffel beter presentacye solde gescyeden als men solde vermoden. Dye reden sijn dese:

Dye stadt Gronyngen en seer populoose stadt ende staet al op hantwercks luyde ende alderley comanscap ynde landen met dye buyren ende veele van clenen vermoegen daer dese lanckduyrige crijch ende armoetshalven geen twe maent solden hebben toc leven. Thoe dem wat dye rijnckdom

bontgenooten geweest ende dat hij daer gecommen was om heml. met alle middelen ende gewelt weder tottet verbont te brengen, alwaert oick met haer grondelijck bederff, daeraff hij heml. wel hadde willen waerschouwen, ten eynde sijl. soe se d'selve wilde voorcommen tijdelijck haer mochte reconcilieren (daerinne hij ende Graeff Willem heur alle voordernisse ende faveur thaeren meesten prouffijte bereyt waeren te doen) soe niet en hadde se van hem anders niet te verwachten (soe hij meester werde) dan de wetten die den winnende den overwonnen stelt met meer andere redenen in den brieve verhaelt tot verclaeringe van dien, welcken brieff die vande stadt ontfingen ende wel een vuyre behielden ende brachten den selven eyntelijck wederomme, doende seggen dat sij Sijn Ex[tie] ende Genaede bedanckten van heure presentatie, maer twas noch te vrouch, dat dselven daeromme heur beste wel doen mochten ende sijl. soudent oick doen, waervuyt men begonst te presumeren dat sijt niet lange maecken en souden, maer alleen soe naer de extremiteyt wachten, dat sij met meerder redenen mochten parlamenteren ende t'allen tijden dese actie beter verantwoorden, want anders en souden sij geen gehoor gegeven hebben. Nietemin omme heur meyninge noch naerder te tasten liet Sijn Ex[tie] des nachts weder naer stadt toegaen Jan ten Boer voornt. mette voors. geintercipieerde brieven met last dat hij de brieven selffs

---

belanget sijn brouwers, coepluyde van boiter, kese, speck, peerden, yrlantsche granen. Dye stadt besloten sijnde ys de stadt nyet allene besloten ende haer nerynge ende welvaren benomen maer alle de rijckdom vander stadt hebbense ynde Omlanden lyggen an lant in renten ende den gene van staet sijn hebbent bij den huysluyden etc.

Dyt alles voerscreven bij dye vander stadt aldus ghesyen ende metter daet ervaeren, syende dye landen aldus rontomme der stadt toe nyete ende bedorven worden dye stadt naest gelegen, solense sonder twijffel haere groete bedarfnysse ende anstaende meerdere noet wal bedenken ende met alle myddelen soeken bij accort haer daer wt te redden, ende also een punct voer ons dat groetste ende pryncypaelste ys, dat dye van Gronyngen lever tyn mael an deser sijde comen als eens Spansce besettynge yntenemen ya solen lever den ondersteen laten boven comen, al sijnder en tyn off twalff yn dye het yn secreet wal solden wyllen ende wal secreet haer beste doen daer wort soe nouwe bij dye borgerye op gepast datse nyet conen toe wege brengen.

Doer alle dese voersz. desydentye mystrouwe ende andere swarycheyt ende partye ende sych verlaten vyndende solen dye gemeente bij tijde wal opmaken om toe redden etc.»

De uitkomst bewees evenwel, hoe weinig staat daarop te maken was, evenmin als op de verzekering van den Vrieschen afgevaardigde, Vitus van Camminga, die zelfs nog in de laatste dagen voor het beleg, «verstaende dat het geschut nae Zwol gevoert werde, om over de Zuyder Zee en Watten, dat Reydiep op voor Groeningen te brengen, poogde Sijn Excell. vroet te maken, dat hij sonder geschut naer Groeningen trecken soude, seggende, het waren sware en nodelose kosten, want hij was wel versekert, dat Sijn Excell. daer voor komende, de burgeren terstont muyten en geen tien dagen ongeaccordeert blijven souden». (Bor, XXXI, bl. 807.)

wederom soude brengen. Hier moet aengemerckt sijn de groote negligentie vande Vriesen, die al tot Ommen noch 7 vendelen knechten gelooft hadden naer Auwerdersijl te doen marcheren, om die schantse te winnen, opdat tleger over zee toevoert mochte krijgen daerinne sij soe slappelijck voortgingen, dat men eerst desen dach van heur yet vernam, te weten datter 5 vendelen ontrent de Hoogerbrugge gecommen waeren aende noortsijde ende 2 anderen aen tDrentsche Laer, daeromme die vande stadt oick te lichtveerdiger goet hielen aende selven Hoogerbrugge op tDamsterdiep ende tot Slochteren, twelcke de oorsaecke was vande armoede van tleger, omdat den wech van Emden ende vander zee alle beyde geslooten waeren ende men over de Leeck niet dan langsamelijck ende over seer quaede wegen yet krijgen conde, omme welcke armoede te voorcommen, sondt Sijn Ex^{tie} op huyden eenich volck over tSchuytendiep met last de schantse mette Vriesen die op de noortsijde gecommen waeren te investeren ende approchen daerop te maecken ende dan die te beschieten mette 2 stucken bij deselve Vriesen medegebracht tot Delffsijl. Den viant oick sulcx wel vermoedende, heeft op den naernoen veel volck vuytet Schuytendiep naer de Hoogerbrugge gesonden ende mette selve een vuytval tegen ons volck gedaen, die alleen wat geschermutseert hebbende weder naer de schantse getoogen sijn. Op den avont trocken naer tfort 6 vendelen knechten om de approchen te doen ende een batterie te prepareren die tselve deden, daertegen die van tSchuytendiep weder vuytvielen, om heml. optelichten, maer werden te rugge gedreven, in twelcke terugge drijven men bevont een ander plaetse, die veel commodieuser was om geschut te stellen als degeene daer men de batterie geprepareert hadde, waeromme sij goet vonden daer aff aen Sijn Ex^{tie} rapport te doen ende de approchen te verseeckeren ende behouden. Desen nacht approcheerden de Schotten wat naerder het ravelijn voor de Oosterpoorte leggende ende de Engelsen bewesten de Heerpoorte mede. Die vande stadt begonsten desen dach seer te arbeyden met karren ende volck aen een halve maene geslaegen buyten de Drenkelers toorn voor de retenue aldaer om die te verstercken ende tegen tgeschut te waepenen. In tleger quaemen eenige waegens met vivres van Steenwijck ende oick eenige schuyten met vivres van Delffsijl, gebracht in scheepen tot ontrent de Hoogerbrugge ende van daer in schuyten gelaeden ende door binneslooten tot ontrent tleger gebracht, hoewel tselve in sulcken grooten gebreck niet veel helpen en konde.

Den xxvij^{en} May was het schoen weder ende was men in tleger doende

omme de quartieren te verseeckeren ende de approchen alomme te verstercken, daer die vande stadt seer op schooten met geschut sonder nochtans schaede te doen. Ende op trapport van Capiteyn Wellens Edelman van tgeschut die verclaerde een commodieuser plaetse gevonden te hebben om tgeschut voor de Hoogerbrugge te planten, is gelast dat hij daer desen nacht de batterie soude doen prepareren ende daerinne brengen de heele ende halve canon van Delffsijl gecommen, ende om de schantse gansch aff te sluyten vande stadt ende die alomme te besetten, is daerwaerts gesonden Graeff George van Solms met 3 Vriesche vendelen, 4 Duytse ende 3 Schotse vendelen om mette selve ende de 3 Vriesche vendelen op eergisteren gecommen de schantse te besluyten op de noort ende noortwestsijde ende soe vande stadt aff te snijden ende voorts over dat exploict te commanderen. Werde mede last gegeven aenden Overste Lieutenant van Graeff Hendrick van Nassau, Duvenvoorde, met 2 vendelen van sijn regement, 2 van Graeff Philps ende 4 Engelschen daerwaerts te gaen ende de schantse aende suytsijde te besetten ende tgeschut dat daer geplant soude werden te verseeckeren, om twelcke te manieren ende aen te voeren Jan Thooft scheepscapiteyn met eenige matroesen daerwaerts ginck. Desen dach waeren alle de ruyteren van tleger te peert ende in ordre om middelertijt vuyt heure logementen te doen haelen een goede quantiteyt van hoorenbeesten, die sij al tot in Steenwijckerswolt toe gestroopt hadden, niet tegenstaende die landen onder de gehoorsaemheyt vande Generaliteyt stonden. Oick is desen dach naer Slochter gesonden een trompetter om heml. aen te seggen dat sij daer vuyttrecken mochten met haer geweer ende bagagie soe se sulcx terstont deden, soe niet datter geen genaede meer voor heml. wesen en soude, daerop sij antwoorden tfort niet te konnen overgeven sonder meerder gewelt te sien, dan verliepen evenwel des nachts tfort, meynende naer Groeningen te commen, twelcke haer belet werde, mits t'overgaen vande schantse aende Hoogerbrugge, dat heur dede verloopen, soe menigen man, soe menigen wech, vuytgeseyt 9 die weder naer Slochteren keerden. Des achternoens quam een goet deel vande waegens naer de Leeck gegaen wederomme. Des avonts tusschen 6 ende 7 vuyren begonst den Graeve George de schantse aende Hoogerbrugge te besluyten, doende van sijnder sijde marcheren de 13 vendelen over twaeter getoogen, ende dede Duvenvoorde van sijnder sijde tvolck mede marcheren, twelcke die vande schantse siende ende vresende vande stadt affgesneden te werden, hebben begonnen bij 15[en] ofte 16[en] t'effens te vertrecken vuyte schantse naer tSchuytendiep.

Dit de vendelen, die des nachts voor de schantse op de wacht geweest waeren, gewaer werdende, sijn met alle macht naer de schantse ende den viant toegeloopen, die daerdoor soo groote vrese kreegen dat sij gelijckelijck vuyte schantse verloopen sijn, wijckende met grooter haest naer de stadt toe, waer een stuck weechs buyten gecommen waeren ontrent 300 man om heml. escorte te doen op den afftocht, onder faveur van twelcke die vuyte schantse gecommen waeren begonnen ten lesten tegen de onsen, die heur seer vervolchden te schermutseren ende quaemen soe al schermutserende (twelcke wel een vuyre duyrde) daeraff sonder merckelijcke schaede te lijden ofte te doen ende quam tvendel van Eysinga in de schantse loogeren, aende welcke terstont mede quaemen de scheepen van Delffsijl gecommen, hebbende nu dien pas, daerdoor tleger niet weynich verlicht en werde. Van tvolck, die bij den Graeve George waeren, quaemen eenige vendelen des nachts wederomme ende d'andere bleven ontrent de schantse verwachten op naerder bevel. Des nachts approcheerde men seer voor de Oostpoorte. In de loopgraeven werde in thooft gequetst den Lieutenant vanden Colonel Vere. Desen nacht quaemen aenden Soutcamp meest alle de scheepen met amunitie vuyt Hollant gecommen ende mette 23 stucken batterie ende drie vendelen Engelschen vande nieuwe lichtinge van Vere. Desen dach vertooch Jan ten Boer weder vuyt Groeningen ende nam den pas recht over de Nieuwesijl om naer den Haege te gaen, soe hij seyde ende soe men vermoede, om mette Staeten Generael eenige handelinge van stadts wegen te beginnen ende sondt vanden Nieuwesijl de geintercipieerde brieven weder aen Sijn Ex^tie sonder selffs te commen ofte eenich antwoort te scrijven op tgeene daerop hij in stadt gesonden was, daerover Sijn Ex^tie met sijn doen niet al te wel te vreden en was, ende met recht mocht hij wel naerdencken op sijn actien hebben, want hoewel hij passerende door Lieuwaerden den Raedt van Staete daer sijnde aengaff naer den Haege te gaen om mette Staeten Generael te handelen, soe ginck hij nochtans in der waerheyt om aldaer mette Graeve van Hohenloe aff te handelen om de stadt te brengen onder een Duyts Heer als den Hartog van Braunswijck ofte Saxen. Dese saecke was aldus gelegen: Geleden bet als drie jaeren hadden die van Groeningen aenden Graeve voornt. door Jan ten Boer doen oepenen, soe hij wiste te wege te brengen dat een vande voors. Hartogen heur in sijn protectie wilde nemen ende laeten bij heur privilegien ende religie ende beloven tegen alle gewelt te defenderen ende hem Graeff van Hohenloe aldaer als Stadhouder te stellen ende houden, dat sij haer vande Nederlantsche provincien souden affsonderen ende heur onder sijne gehoor-

saemheyt begeven. Hierneffens waeren gesonden geweest de conditien daerop sij sulcx sonden willen aengaen. Den Graeve sonder voorder kennisse vande Staeten Generael (in wiens dienste hij was ende noch is) is mette selve conditien naer Duytslant getoogen ende heeft daerop metten Hartoch van Braunswijck beginnen te handelen, die daertoe niet wel en wilde verstaen, ten minste op die conditien ende hierop veel scrijvens over ende weder gevallen sijnde, is den Graeff ontrent een jaer daernaer ten deelen om dselve saecke weder naer Duytslant gegaen ende heeft eenige andere conditien vanden voorn. Hartoch vuytgebracht, daerop hij van meyninge was haer bescherminge aen te nemen, welcke conditien die vande stadt niet en wilden aennemen nochte heur daerop onder sijne bescherminge stellen, ende is tsedert al tracterende de saecke daer verbleven tot nu toe, dat die vande stadt saegen dat sij tleger voor de neuse hadden ende dat men se nu met ernst meynde, waeromme sij Jan ten Boer last gegeven hadden om naer den Haege te gaen ende aenden voors. Graeve te verclaeren dat se de conditien heur bij den Hartoch gepresenteert aennemen ende tevreden waeren heur onder sijne gehoorsaemheyt te stellen ende hem als Stadhouder aen te nemen, ende dat daeromme den Hartoch hem terstont verclaeren moste, de saecke sluyten ende tbeleg doen vertrecken, daerop den Graeve (vresende dattet nu niet gevouchelijck en soude konnen geschieden) verclaerde dat die tijt gepasseert was ende dat men nu sulcx sonder speciale innewilleginge vande Staeten Generael niet wel en soude konnen doen, die apparentelijck tot sulcx nimmermeer en sullen consenteren, waeromme hem geraedender docht op deselve conditien mette Staeten Generael te handelen [1]. Volgende desen is Jan ten Boer in de Staeten Generael gecompareert ende heeft de voors. conditien voorgedraegen ende gepresenteert van wegen de stadt daerop in onderhandelinge te commen, ende naer dat hij tot meermaelen desen aengaende gehoort was ende de Staeten Generael soe aen hem als den Graeve verclaert hadden dat se een groot mishaegen op de handelinge, mette voors. Hartoge begonst, hadden, omdat dselve streckte tot een demenbratie vande Provincien, daertoe den Graeff in dienste vande Provincien sijnde

[1] De Graaf van Hohenlo schreef deze verklaring op bepaald verlangen van de Staten Generaal (Resol. der St. Gen. van den 4den Junij 1594), die van zijne geheime onderhandelingen met den Hertog van Brunswijk kennis gekregen hadden door een brief in cijferschrift, waarvan eene ontcijferde copie (hoezeer gebrekkig en hier en daar nog onverstaanbaar) in het Rijks Archief aanwezig is. (Loketkas Holland, AA, 5, N°. 12.)

niet en behoorde te trachten, dat oick de conditien sulcx waeren, dat al hadden die vande stadt de Staeten Generael gansch gevangen ende onder heur subjectie gehadt dat se quaelijcken harder conditien souden hebben mogen stipuleren, hebben dselve Staeten eenige conditien gearresteert. daerop sij van meyninge waeren met die van Groeningen te handelen ende geordonneert (omdat Jan ten Boer verclaerde dat se tot billicheyt wel souden verstaen) dat eenigen van heml. souden metten eersten naer tleger gaen met Jan ten Boer ende van alle dien met Sijn Ex[tie] spreecken ende soe van naerderbij met die vande stadt op deselve conditien in onderhandelinge te mogen commen ende seeckerder handelen omdat Jan ten Boer gansch geen scriftelijcke last en hadde om met heml. te handelen.

Den xxviij[en] May was het tamelijck weder ende tooch Graeff Willem selffs naer de Hoogerbrugge ende ginck van daer met eenich volck buyten omme besien waer ende met hoe veel volcx men die sijde best soude konnen besetten.. In tselve rencontreerde hij eenige soldaeten, die vuyt Slochteren gecommen waeren ende naer Auwerdersijl meynden te gaen, die hij dede onderscheppen ende gevangen nemen tot negen toe ende eenigen quaemen door naer Auwerdersijl, daernaer keerde hij weder in tquartier met alle het volck, dat aen die sijde was, laetende alleen aende Hoogerbrugge de 3 vendelen, die van nieus daer gecommen waeren. Sijn Ex[tie] niet weetende van tverloop van Slochteren sondt desen dach weder een tromslaeger met een brieff daerwaerts, daerinne hij aende soldaeten daer sijnde screeff, dat sij terstonden aen tfort souden hebben te verlaeten ende aff te trecken, ofte anders wilde hij heml. alles laeten hangen. Dit hebben de 9 soldaeten terstont aengenomen ende aen Sijn Ex[tie] gescreven een brieff, daerbij sij versochten pasport om door te gaen, daer het Sijn Ex[tie] soude believen, twelcke heml. vergunt werde ende sijn die 9 in dier vougen vuyte voors. vluchte gesalveert. Den Vendrich vande compagnie van Verdugo des nachts mede gedebandeert sijnde naer tverlaeten van Slochteren hadde hem met noch 12 anderen soldaeten begeven in een clooster, dan siende geen vuytcompste aen sijn saecke, heeft selffs een tambourijn aende Hoogerbrugge gesonden om gevangen genomen te sijn. waerop hij in gevanckenisse gehaelt ende met d'anderen bij Sijn Ex[tie] gebracht is ende daernaer totten provoost op sijn rantsoen gestelt, gelijck de voorgaende gevangenen. De Vriesen, die voornaementlijck dit beleg geprocureert hadden, waeren soe traech in alle behoirlijcke provisien te senden, dat men naulijcx yetwes van heml. konde krijgen tot groot retardement van tleger, omdat men sulcx van niemant eer als van heml. en

konde krijgen, die de naeste provintie waeren. Desen dach ende insonderheyt op den avont schooten die vande stadt tot meermaelen in tleger sonder eenige schaede te doen, daerover Sijn Ex^tie desen avont alleen de besette wacht weder met scherp dede schieten naer de stadt toe. Oick creech Sijn Ex^tie tijdinge vanden Soutcamp dattet geschut ende alle de scheepen vuyt Hollant aldaer waeren, daeromme dselve terstont daerwaerts ontboot dat men 5 heele ende 3 halve canons over de Wadden naer Delffsijl soude senden, om van daer hier aende Hoogerbrugge te mogen gebracht werden, ende dat de reste daer blijven soude om Auwerdersijl mede te mogen beschieten als Graeff Willem daer soude commen. De Engelschen die aenden Soutcamp gecommen waeren, vertoogen noch desen dach naer de Leeck, om in tleger te commen. Des nachts approcheerde men seer onder de stadt, alwaer in tbeen gequetst werde den broeder van Vere ende een Sergiant vande compagnie van Vere dootgeschooten. In tleger quaemen de 3 heele ende 3 halve canons van Vrieslant, die over de Leeck ende Peys gecommen waeren. Werde noch een brugge gemaeckt over twaeter van tSchuytendiep, veel naerder als de andere brugge omme daerover recht naer de Hoogerbrugge te konnen commen, werden mede geprepareert eenige batterien op de suytsijde vande stadt ende van thuysken van Entis aff opgedolven een grachte om van daer in het Schuytendiep te konnen commen ten eynde men alle provisien vande Hoogerbrugge aen tvoors. huysken met schuyten mochte brengen, ende noemde men tselve de haven van Jan Thooft, omdat hij de last om tselve te doen maecken hadde ende te vooren gevonden hadde tselve alsoe te konnen geschieden.

Den xxix^en May was het schoen weder ende schooten die vande stadt heel vrouch 7 ofte 8 schooten in tleger sonder schaede te doen. Oick trock over de Hoogerbrugge Graeff Willem met 12 vendelen knechten van verscheyden regementen om daermede te gaen naer Auwerdersijl, ende mette selve ende tvolck dat in dien houck noch mochte wesen de schantse inne te nemen ende quaemen des avonts daer ontrent logeren ende besetten des nachts de schantse. Daer ginck mede naer de Leeck een groot convoy om vivres ende andere amunitie van oorlooge te haelen. Die vande stadt schooten desen dach seer met musquetten ende geschut. Op den middach quaemen in tleger ontrent 400 Engelschen van de lichtinge van Vere onder drie vendelen verdeelt ende gingen bij de andere Engelschen loogeren. Noch quaemen in tleger de 9 soldaeten vanden viant vuyt Slochteren, die terstont naer Coevoerden gesonden werde om naer de

Twente te mogen gaen volgende heur appoinctement. Des nachts en schooten die vande stadt niet veel maer approcheerden de onsen-seer, in twelcke, mitsgaeders in tprepareren vande batterie tegen het ravelijn over. eenigen gequetst werden.

Den xxx^en May was het tamelijck weder ende schooten die vande stadt voornoen seer weynich, dan ontrent 2 vuyren naer middach deden sij een vuytval met ontrent 120 mannen alles met halve piecken, helbaerden ende slachswaerden gewaepent, ende commende vuyt een halff maenken, (leggende op het innecommen van tHorndiep in de stadt) treften recht op de loopgraeven vande Engelschen van tregement van Vere die de naeste aen stadt waeren, maer haere loopgraeven seer enge ende met geen corps de guarden verseeckert, beneffens dat tvolck daerinne niet al te wel op de wacht en waeren, soe dat die vande stadt in de selve vallende wel 12 ofte 15 van heml. doot sloegen ende nog wel 40 quetsten, ende om den vuytvallende te bedecken, schooten die vande stadt seer met geschut, roers ende musquetten wel een vuyre lang ende toogen de vuytgevallenen onder dien weder aff, dan en liep den vuytval niet al te effen oick voor heml. aff. overmits eenigen van heml. dootgeslaegen ende eenigen gequetst werden ende onder dien ter doet toe gewont gevangen gekregen den Lieutenant van Sickinga, om den welcken weder te hebben sijl. terstont een tambourijn in tleger sonden, den welcken Sijn Ex^tie consenteerde hem wederomme te doen brengen. In tleger werde seer veel preparatie gemaeckt van gabions om tot bewaeringe vande batterien te gebruycken, oick sterff den Lieutenant vande compagnie van Vere hier te vooren den xxviij gequetst. Des nachts was men doende om de approchen alomme te versterken ende de plaetse totte batterien te prepareren. Graeff Willem ganschelijck geinvesteert hebbende de schantse van Auwerdersijl, heeft die doen opeyschen alleer tgeschut daervoor te planten, daerop die van binnen deden antwoorden dat de sleutelen verlooren waeren ende dat se die niet vinden en konden sonder meerder gewelt te sien, daeromme Graeff Willem terstont plaetse heeft doen maecken ende prepareren om desen nacht noch 8 halve canons daer te planten twelcke geschiet is.

Den lesten May was het voornoen seer regenachtich weder ende begonst Graeff Willem vrouch op Auwerdersijl te schieten mette 8 stucken voorn^t. ende onder faveur van dien dede hij sijn volck op de schantse aengaen. met leydende een werpbrugge van biesen op horden gebonden om over de grachte te commen, ende soe hij geschooten hadde 192 schooten ende bij ongeluck t'meesten deel vande amunitie van binnen in brant geraeckt was.

›bben de soldaeten van binnen verschrickt sijnde begonnen te roupen ıaede, genaede. Dit hoorende tvolck van Graeff Willem, hebben haer ·er gehaest om de werpbrugge te prepareren, eenige Vriesche vendelen ı tot op de grachte toe aengeloopen, roepende ghij schelmen, nu sullen | onse revenge hebben. Anderen als Matthijs Helt, Schaeff ende Win-ɜrden hebben een ladder geleyt op de balcken vande brugge ende sijn ɜrover door de hameye op de voet vande walle gekommen, eenige sol-ɜten swommen door de grachten ende quaemen soe over ende begonsten ;en de walle (daer noch gansch geen bresche en was) op te climmen de metten viant die heel verschrickt was (ende dan seer om genaede p ende dan weder tegenweer in de hant nam om hem te defenderen) vechten hant aen hant Eyntelijck de werpbrugge geprepareert sijnde de tvolck daer over commende sijn gelijckelijck in de schantse gevallen de stormenderhant daer aff meester gewerden, omdat den viant al soe ·ynich resolutie hadde te vechten als hij te vooren gehadt hadde om te poincteren. In de furie werden omgebracht alle de geenen die daerinne ıeren op 7 ofte 8 naer die gevangen genomen sijn. Onder de dooden geweest den Hopman Prenger (te vooren door den hals geschooten) met n Lieutenant ende 115 soldaeten van sijn compagnie; daer wasser noch ee te vooren vuyte schantse gevallen met sprinckstocken die het meynden ontcommen naer Groeningen, maer sijn oick doot geslaegen ende eenige deren gesprongen in de grachten, verdroncken. De gevangenen seyden t se hondert ende in de veertich mannen daerinne geweest waeren ende vel gehadt hadden de schantse niet over te geven, sonder stormen, ıervuyt men verstont dat de dooden in alles moste geweest sijn ontrent i5 mannen. Van onse sijde isser 20 doot gebleven ende daeronder een heepscapiteyn genaemt Sacharias ende noch wel 60 gequetst ende onder en den Vendrich vande compagnie van Graeff Willem (die corts daer naer ɜrff) ende Joncheer Pieter vander Does, op desen tocht als Generael nde artelerie gebruyckt, die in tslincker been boven de kniede gequetst as in t'aenbrengen vande brugge, ende ingevalle die van binnen geresol-·ert waeren geweest te vechten, sij soudender wel 200 ofte 300 vande ısen ommegebracht hebben ende noch evenwel goet appoinctement be-›mmen om de seer groote desordre van t'aenloopen van ons volck tot op : grachten toe daer sij steuyten mosten, ende dat de wallen vande hantse soe steyl waeren dattet onmogelijck waere geweest te stormen, ıe die van binnen gevochten hadden, daertoe haer de couragie ende ıart benomen was, mogelijck omdat sijl. haer daer beslooten saegen in

een gat dat tegen tgeschut niet houbaer en was, sonder hoope van ontset, nochtans met gebot de plaetse niet over te geven sonder stormen. Naerdat de schantse aldus verovert was ende tgeene daer te plunderen was vuytgeplundert, heeft Graeff Willem garnisoen in een huys daer bij geleyt (omdat de schantse vol dooden lach ende de hutten van dien verbrant waeren) ende tgeschut weder tscheepe doen doen ende is mette reste van tvolck wedergekeert naer Selwaert ende des nachts aldaer gebleven, van waer hij naer de stadt gesonden heeft ende los laeten gaen de 7 ofte 8 soldaeten die in de schantse gevangen waeren geweest met eenige vrouwen daerinne gevonden, en in de stadt de tijdinge te brengen hoe het daer affgeloopen was. Die vande stadt schooten desen dach altemet eens ende was ons volck daervoor doende om de approchen te verstercken ende de batterien te prepareren. Oick begonsten eenige schuyten vande Hoogerbrugge aff met bier ende andere provisien te commen in de haven van Jan Thooft aen thuysken van Entis, sijnde een groote commoditeyt voor tleger, omdat tselve daer gansch dicht aen lach.

Den eersten Junij regende het seer, soe dattet onmogelijck was in de loopgraeven eenige lonten bernende te houden, maer werde alle tvolck daerinne sijnde door nat. Dit den viant die in tSchuytendiep lach wel vermoedende heeft ontrent den noen daervuyt een vuytval gedaen met ontrent 400 mannen op de loopgraeven ofte approchen vande Vriesen, daer op de wacht waeren de compagnien vanden Oversten Lieutenant Hittinga ende Hans de Vriese, vande welcken de soldaeten door nat sijnde ende geen bernende lonten hebbende, haer quaelijcken konsten verweeren, maer overvallen sijnde hebben alles de vlucht genomen, daer over den viant te heftiger aenviel ende sloegen 15 doot, kreegen 17 gevangen ende quetsteder 23 ofte 24 ende kreech oick beyde heure vendelen, ende hadde hij wel toegesien ende niet begonnen te plunderen, hij hadde het heele vendel van Hittinga wel verdelcht. Vanden viant bleffer alleen 3 doot ende sijnder eenigen gequetst. Geduyrende desen vuytval schooten die vande stadt seer vande wallen aff met geschut ende musquetten, om den vuytvallende te bedecken ende trocken eyntelijck weder aff verlaetende de loopgraeven. Doe desen vuytval geschiede en waeren de Vriesen niet al te wel op haer wacht maer en was bij de Overste Lieutenants compagnie niet een hooch officier, omdat hij selffs gequetst was ende den Lieutenant ende Vendrich vuyte trancheen in tquartier gecommen waeren ende vande compagnie vande Vriese wasser alleen sijn Vendrich, die daer gequetst werde, wesende den Capiteyn ende Lientenant mede in

artier. Door deesen tweeden vuytval begonst men claerlijck te mercken tet te precipant geprocedeert is heel naer te approcheren eer tgeschut lant is, om op de defensien vande stadt te konnen schieten, dattet de niet voorsichtich genoech gehandelt en is veel loopgraeven ofte rochen sonder vaste corps de guaerden te maecken, waeromme men te er begonst te beneerstigen de plaetsen te prepareren, om tgeschut te nten ende de loopgraeven tegen het vuytvallen te voorsien, ende om lve te beter te doen begonst men noch desen nacht voor de loopgraeven cleyne grachte te schieten, om tschielijck overloopen van dien te letten. Desen dach ontrent den middach quam Graeff Willem met alle lck weder in de quartieren, laetende alleen tot Selwaert 4 vendelen n sijn regement met last om haer daer te beschantsen ende te besetten nige cleyne roeschantskens daerbij leggende.

Den ij[en] Junij was het tamelijck weder ende was men in tleger seer ende om de loopgraeven te verstercken ende alle saecken te verhaesten. en sondt mede naer de stadt een tambourijn om de 25 gevangenen, die er waeren, soe vande Engelschen als Vriesen, dwelcke die van binnen ten vuytgaen voer heur rantsoen ende sonden de gequetsten met een huyte tot aende Hoogerbrugge, hebbende den selven gevangen aengeseyt, t sij verseeckert waeren binnen acht daegen ontset te werden. Oick hooten se altemet eens vuyter stadt ende braecken eenige toornkens vande eerpoorte aff.

Den iij[en] Junij regende het excessivelijck ende was men in tleger doende n tselve aff te schantsen ende de quartieren te begraeven. Voorts erseeckerde men de approchen ende men verhaeste seer om eenige stucken eschuts te planten ende daermede die van binnen wat beter inne te ouden, daer die van binnen des achternoens dapper op schooten, maer erden des nachts evenwel geplant recht tegen de Oosterpoorte ende t ra- elijn over 2 heelen ende 4 halve canons ende bewesten den Heerwech echt tegen de Heerpoorte over 2 heele canons. Men was oick seer beesich m de ovens te maecken om met gloyende cogels te moogen schieten. len versterckte mede seer de approchen. Desen dach quaemen in tleger 50 Duytsen tot versterckinge van tregement daeraff dagelijcx eenige oldaeten sonder merckelijck gebreck verliepen meest vuyt vrese van eschooten te werden. Desen dach werde gecondemneert ende ter doot eexecuteert Michel Renchon, priester, om Sijn Ex[tie] te hebben willen ombrengen.

Den iiij[en] Junij was het tamelijck weder ende en werde mettet geschut

niet geschooten, dan tselve alleen rede gehouden om te schieten, soe si
van binnen yetwes deden. Men ginck mede voorts mettet retranch
van tleger ende verstercken vande approchen alomme; op den naem
schooten die vande stadt eenige schooten op de batterien, omdat sij
konden bemercken dat daer geschut inne was maer en deden geen sch
ende omdat men op morgen heml. wilde wecken met schieten, en w
bij de onsen niet weder geschooten. Ontrent vier vuyren des naem
quam vuyter stadt een jongman van 17 jaeren, commende vuyte B
ringepoorte loopen naer Selwaert. Dese bij Sijn Ex[tie] gebracht sijnde
datter in stadt seer groote swaericheyt was, dat elck borger om
anderen nacht most waecken, ende die vande wacht quaemen en d
haer noch niet vuyt doen, maer bleven in heure cleederen, vresende
de Jesuitsgesinden mette fugitive Vriesen alle de soldaeten, die tot
vendelen onder de stadt laegen, souden innelaeten, daervan sij wel
daegen twee vendelene inne lieten om te waecken op de pericul
plaetsen, maer dat se die weder vuyt doen trecken eer de and
innecommen[1], dat veelen in de stadt vuytdruckelijck seyden dattet b
was te appoincteren dan heur te laeten bederven, dewijle sij geen on
en hadden te verhoopen, omdat den viant Coevoerden soe verl
hadde, seyde mede dat t'overvallen van Auwerdersijl een groote schr
in stadt gemaeckt hadde, soe dat eenige Borgemeestersvrouwen van
huys tottet ander liepen, begerende dat men een accoort met Sijn Ex
ende den Staeten maecken soude ende heur niet alles laeten doot
Datter seer veel beesten in stadt waeren met weynich voere daertoe.
se nu in vijff weecken geen tijdinge van Obbena ende d'andere gesant
tot Bruessel gehadt hadden, dat den magistraet den heelen dach op t'r
huys was ende den borgers verbooden hadden vuyt te vallen ofte quaelijck

[1] Zeer karakteristiek voor de kennis in den toestand van die dagen is de verhouding tusschen de Groningsche burgerij en de Spaansche troepen. Een zonderling verschijnsel toch mag het genoemd worden, dat de stad, zelfs toen de vijand reeds zijn vuur met kracht geopend had, altijd bleef weigeren, het garnizoen, dat in hare voorsteden lag, in te nemen, ja zelfs den Spaanschen bevelhebber Liauckama het verblijf binnen hare muren niet wilde toestaan.

„Jamas consintieron," zegt Carnero, „que entrase en ella soldados de guarnicion, ni tampoco quisieron permitir que el Coronel Leuquema, que estava en el burgo con cinco companias, entrase dentro, solo algunas vezes admetian a sola su persona para tomar su consejo en lo que avia de haçer en su defensa". (Guerras Civiles de Flandes, Cap. X, lib. 8, pag. 306.) Daardoor werd ook het vreemde feit mogelijk, hetwelk Duyck op den 25sten Junij vermeldt, dat de Spanjaarden zich bij verrassing en met geweld van wapenen meester maakten van de stad, die zij voor den Koning verdedigen moesten, en die op het punt was, met den belegeraar te capituleren.

vileinich over de wallen te roupen, in somma dat hij vastelijck meynde se de extremiteyt niet en souden verwachten, maer de stadt overgeven haest sij tot sulcken poinct souden gebracht sijn, dat sijt eenichsins ten verantwoorden ende dat hij daer vuytgecommen was, omdat hij e most waecken ende sach datter altemet een geschooten werde, daer vreese van gekreegen hadde ende versocht dat men hem soude willen en gaen naer Emden, twelcke Sijn Ex^{tie} hem toeliet om sijn groote noedicheyt in tseggen wille. Die vande stadt schooten des avonts seer geschut ende musquetten, des nachts dede Sijn Ex^{tie} noch 4 veltken planten bewesten de batterie vande 2 heele canons genaemt vande cogels tegen over de Heerpoorte staende, om die vande stadt in den vande anderen daermede te enbesoingeren.

)en v^{en} Junij was het schoen weder ende begonst men vrouch met alle stucken te schieten op de Heerpoorte, Drenckelers toorn, t'ravelijn, ensien, kercken ende huysen vande stadt meest in twilt. In tbegin van hieten brack een asse van een heele canon (staende in de batterie van ses stucken tegen over t'ravelijn genaemt de Vriesche batterie) die romme onbruyckelijck was, omdat die van Vrieslant bij heur geschut n verset van affuyten ende raeden en hadden, als men bij geschut hoort te doen. Geduyrende dit schieten hoorde men in stadt een seer ot rumoer ende schooten die van binnen altemet weder eens, dan soe onsen naer stijff 400 schooten gedaen, van schieten mosten ophouden gebreck van cruyt ende scherp (sijnde de faute van Jan van Benthem unitiemeester van Vrieslant, die geseyt hadde genouch te sullen leveren r competentie van 200 schooten tot elck stuck, tot dat de Hollantsche heepen ten deele over de Wadden ende Delffsijl souden konnen aencomen, daer nochtans alle sijn scheepen tot Auwerdersijl gebleven waeren, yte welcke men tcruyt nu soe haest niet en conde krijgen) hebben die nde stadt beginnen te schieten als off sij vuytsinnich waeren geweest de bresche op het velt hadden willen schieten ende schooten dien dach over de 350 groff schooten ende met musquetten ende roers soe dicht oft gehagelt hadde, ofte men een storm op de stadt aengebracht hadde, et alle welck schieten sij maer een man thooft affgeschooten ende noch quetsten ende schooten een heele canon in de Vriesche batterie een rat ff ende een veltstuck de affuyt aen stucken ende quetsten een ander eltstuck in de mont, in de plaetse vande welcken men des nachts 2 ndere veltstucken bracht, maer de canons bleven noch onbruyckbaer bij aute van voorraet als vooren. Op den naernoen ginck men besichtigen

een hooge werve, gelegen ten suytwesten vande stadt op tHorndiep. om daer een schantsken te maecken ende van die sijde mede de beeste vande stadt inne te houden, om tverdriet in stat grooter te maecken. Des nachts ginck men mettet approcheren voort ende reden op de andere sijde vande stadt de vaenen ruyteren van Sijn Ex^tie, Graeff Philips ende Onstae, om daer te logeren ende de stadt van dier sijde met wacht te besluyten ten eynde den pas naer Selwaert ende het Reediep, daer oick veel scheepen op gecommen waeren, bevrijt mochte blijven. Oick schoot men ontrent 30 gloeyende cogels in stadt, die geen sonderling quaet en deden ende men versterckte seer alle de batterien. Desen dach werde in den Haege in de Staeten Generael gehoort den Ambassadeur van Schotlant aen heml. bij den Coning gesonden om haer te versoucken mede als getuygen te willen staen over den doop vanden jongen gebooren Coninck, welcke legatie de Staeten in tgoet aennaemen.

Den vj^en Junij was het schoen weder ende schooten die vande stadt seer vuyt, ende ons volck altemet eens in stadt. Recht op den middach hadden de 3 vaenen ruyteren (op de noortsijde vande stadt getoogen een embuscade gemaeckt om een deel beesten voor de stadt weydende te krijgen, dan omdat se wat onordentelijck losbraecken, en kregen se niet dan 12 ofte 13 beesten ende 2 gevangenen, daeraff den eenen geleyt voor Sijn Ex^tie seyde, dat men in stadt twee ofte driemael vergaedert was geweest, om te delibereren off men de stadt houden soude ofte een appointement maecken, in de welcken den magistraet altoes voorgewent hadde dattet een stercke stadt was, die soe niet en conste gewonnen werden, dat sijl. bij verloop van tijden het niet en souden konnen verantwoorden soe se het alsoe overgaven, dat men dit tot haerder voorsienicheyt wilde laeten staen, sij souden als het tijt was den noot ende ruine vande stadt wel voorcommen, dat se tijdinge hadden dat se binnen thien daegen seeckerlijck den ontset werden, seyde mede datter in de stadt veel seer verslaegen waeren, dat se den voorleeden dach ende nacht alles in de waepenen geweest waeren, dan datter vande borgeren noch niet dan 4 ofte 5 doot geschooten waeren, dat se alle daechs ontrent 200 soldaeten innenemen, om op de walle tegen het leger aen te leggen, dat se de dijcken dicht aen stadt doorgesteecken hadden om twaeter in tlant te laeten ende ons te beletten dat men heml. twaeter vuyte grachten niet en benam. Op den achternoen ginck een trompetter aende stadt met een particulieren brieff van Verdugo aen sijn Secretaris, ende commende aende Botteringpoorte liep seer veel volcx om hem, twelcke de wacht wilde mette waepe-

nen beletten, daertegen de anderen haer stellende, werden se tegen den anderen vechtende, maer eyntelijck gescheyden, daer vuyt men oordeelt datter niet al te veel commandements binnen en is. Desen dach werden wel 6 ofte 7 vande onsen dootgeschooten ende quaemen in tleger Witten ende Caminga, Raeden van Staete. Des nachts approcheerde men seer ende men prepareerde noch eenige batterien heel naerder aende stadt om meer geschuts te planten.

Den vij^en^ Junij was het schoen weder ende dede Sijn Ex^tie^ altemet eens op de stadt schieten daer die vande stadt weder dapper tegen schooten ende vast cruyt spilden sonder groot prouffijt te doen, anders als van twee ofte drie soldaeten te schieten ende een veltstuck in den mont te quetsen ende noch een halve canon een radt aff te schieten, des nachts approcheerde men seer ende om die vande stadt wacker te houden ende matteren schoot men elff gloijende cogels in stadt.

Den viij^en^ Junij was het schoen weder ende schooten die vande stadt seer naer de quartieren sonder prouffijt, ende om heml. wat te oeffenen, schoot men altemet eens door de huysen. Desen dach werden door de Delffsijl gebracht ende overgescheept de 5 heele canons ende de 5 halven, die over de Wadden daer gecommen waeren mette amunitie totte selve noodich, om met elcx 300 schooten te mogen doen ende bleeff de reste van tgeschut vuyt Hollant gecommen mette amunitie noch tot Auwerdersijl, omdat Sijn Ex^tie^ begeerde dat de Vriesen haer eygen stucken van amunitie souden voorsien. Des nachts ginck men mette approchen voort ende men schoot naer gewoente twaelff gloyende cogels in stadt.

Den ix^en^ Junij was het schoen weder, ende schooten de onsen altemet op de stadt, daer die van binnen weder tegen schooten ende soe men arbeyde in een approche recht tegen het ravelijn ende de Oostpoorte aen, is den viant met ontrent 60 man daerop vuyt gevallen ende hebben eenen vande werckluyden doot geslaegen ende de anderen haere cleederen benomen, die sij mits de hitte vanden dach affgeleyt hadden ende toogen soe wederom aff. Ondertusschen schooten die vande stadt seer met roers ende musquetten om den vuytgevallenen te bedecken. Sijne Ex^tie^ dede den soldaeten heure clederen verlooren hebbende elcx geven thien gulden. Men begonst desen daech te maecken een schantsken benoortoosten vande stadt om daermede te vrijen den wech vande Hoogerbrugge naer Zelwaert. Des avonts ontrent 8 vuyren deden die vande stadt een vuytval met wel 300 man; daeraff eenigen heur eerst verthoende voor de Oostpoorte, maer vielen alles meest aen op de Engelschen, die heur loopgraeven hadden

tusschen de Heerpoorte ende het olde rondeel bij ons Bremerbuyck genaemt. Dit de Engelschen siende ende vreesende overvallen te werden mits de groote engte van heure loopgraeven, sijn meest al vuyte selve loopgraeven gesprongen ende hebben gevochten hant aen hant ende daermede den viant sulcx terugge gedreven, datter verscheyden gedwongen sijn geweest in des statsgrachten te springen, niettegenstaende men vande stadt af schoot met geschut, roers ende musquetten al oft gehaegelt hadde. In desen vuytval sijn vande Engelsen gebleven den Capiteyn Wray (een fray geresolveert man) met ontrent 19 ofte 20 soldaeten ende sijnder noch wel 30 seer gewont. Vande Duytsen vande nieuwe lichtinge is gebleven een Lieutenant ende noch eenige Duytsen ende Nederduytsen gequetst.

Men vermoet datter vanden viant mede een goede partije bleeff, omdat men sach dat sij verscheyden persoonen ende onder dien eenigen braeve-lijck gecleedt affsleypten, ende dat de geenen dié in de grachten gesprongen waeren apparentelijck niet alles daer aff en sijn gecommen. Des nachts schoot men 13 gloyende cogels in stadt, daeraff den brant in stadt quam ende een goede wijle duyrde. Men approcheerde voor de Heerpoorte op drie spiets lengte naer aende grachte vande stadt, daer men voorts ophielt soe om de approchen met corps de guarden te besetten, als omdat men van daer tot aende grachten bij mijne onder de eerde meende te commen, daertoe de mineurs huyden in tleger gecommen waeren, omdat men vreesde dat den viant eenige mine mochte hebben voor onder het vuytsteeck vanden Heerwech om de onsen te doen springen. Men prepa-reerde noch een batterie beweesten de Heerpoorte naerder als de andere.

Den x^en^ Junij regende het seer ende schoot men eenige schooten op de stadt, daertegen die van binnen weder schooten. De 8 stucken over Delf-sijl gecommen quaemen in tleger in Jan Thoofts haven aen thuysken van Entis ende werde aldaer op affuyten geset ende te lande gedaen. Op den middach quaemen in tleger eenige geintercipieerde brieven commende van Bruessel vande Gedeputeerden van Groeningen aen Verdugo, daerinne sij verhaelen de importantie van heure stadt ende hoe noodich die behoudenis diende, dat de saecken van Vranckrijck haer daer alsoe lieten aensien, datter voor dese tijt niet vruchtbaers van daer te verwachten was, dat sij aenden Eertshartoge geprotesteert hadden, dattet aen heur niet en ontbrack, dat de stadt onder de gehoorsaemheyt vanden Coning bleeff, dat den Hartoge van Mayenne tot Bruessel gecommen was ende geen gelt vuyt Vranckrijck en brachte, dat men nietemin noch hoope hadde tot yet goets voor heml. Oick berispten sij Verdugo dat hij niet selffs ofte Graeff

rederick heur in de stadt hebben laeten besluyten om den borgeren
›eden moet te geven, om ten vuytersten te houden met versouck dat hij
: saecke wilde behartigen ende op de behoudenisse vande stadt letten
ıde daertoe alle middelen aenwenden, beneffens was noch een brieff in
jffer die met eenige anderen smaeckte credentie op den Alphero die
ielve gedraegen hadde, daeromme Sijn Ex^{tie} terstont naer 's Heerenberge
ndt, ten eynde den selven Alphero (die daer gevangen sat) hier mochte
bracht werden. Desen dach begonsten de boeren (die vuyte Omme-
nden op ontbooden waeren om achter tleger te slichten alle de walle-
ns ende de velden te esplaeneren, ten eynde men van hem mochte sien)
ielve wallekens ende hoochten aff te werpen, daer sij noch eenige vol-
nde daegen over doende waeren. Op den naernoen quam vuyte stadt
n boer, die nu al eenige maelen vuyt ende innegegaen was, om eenige
esten te rantsoenen, dese seyde datter den voorleden nacht een huys
ınsch affgebrant was ende dat de borgers in stadt seer moyloos ende
ıeenich waeren, soe omdat se gestaedelijcken mosten waecken, als oick
ndat eenigen heur selven groote periculen begonnen inne te beelden.
esen boer is des nachts weder naer stadt laeten gaen. Men schoot op
e middernacht 16 gloijende cogels in stadt om die van binnen wacker te
ouden ende men versterckte alomme seer de approchen, oick prepareerde
en de batterien totte voors. 8 stucken over Delffsijl gecommen. Desen
ıcht riepen eenigen vande stadt over de wallen, waeromme men alsoe
aeffde, dat men daermede de stadt niet krijgen en soude, dat sij liever
les souden sterven ende de stadt geruineert sien dan mette Vriesen te
ındelen ofte accorderen, maer soe sy quaemen te moeten accorderen,
ilden sij mette Generaliteyt ofte die van Hollant accorderen.

Den xj^{en} Junij was het tamelijck weder ende begonst men vrouch eenige
leen op de stadt te schieten, daertegen die van binnen weynich weder-
hooten, maer doen tschieten van buyten ophiel, doen deden sij eenige
hooten. Desen dach quam in tleger den Advocaet Bernevelt met Crom-
rijen als gedeputeerden vande Staeten Generael, mede brengende Jan
n Boer, te vooren vuyt Groeningen naer den Haege gegaen om metten
raeve van Hohenloe te handelen, ende hoewel sonder commissie metten
taeten Generael van tstadts wegen hadde begonnen te handelen ende
ınde selve eenige lijdelijcke conditien geobtineert, die hij meynde dat de
orgeren wel souden aggreeren. Oick quaemen in tleger de Raeden van
taete ende handelden te saemen lang met Sijn Ex^{tie} op tgeene Jan ten
oer in den Haege gedreven hadde. Noch quam in tleger den Ambassa-

deur van Schottlant om Sijn Extie te saluteren. Des achternoens schoot men wederomme eenige voleen op de stadt ende des nachts 12 gloijende cogels.

Den xijen Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch eenige voleen op de stadt, daertegen die van binnen weder eenige schooten deden, naer dat ons schieten ophielt. Hiernaer werde naer stadt gesonden Jan ten Boer met een trompetter om heml. voor te draegen de conditien die hij in den Haege vande Staeten Generael geobtineert hadde ende te sien off se daerop in onderhandelinge wilden commen ofte niet. Hij hadde daertoe oick last van Sijn Extie om heml. heure periculen te verthoonen ende alle faveur van denselven heur aen te bieden met conservatie van heure privilegien, brengende daertoe brieven aenden Magistraet sampt de swooren meenten ende andere borgerien vande stadt [1]. Dese quaemen te saemen voor de Ebbingepoorte daer Jan ten Boer innegelaeten werde, ende een vuyre in stadt geweest sijnde quam den Sergeant Major ende haelde den trompetter mede inne, dien hij verbonden in een herberge brachte, daer terstont bij hem quaemen eenigen vuyten magistraet ende eenige borger hopluyden, die naer eenige propoosten hem vraegende off hij brieven van Sijn Extie hadde ende verstaende jae, hem dselve afnaemen ende lieten hem met eenige borgeren goede chiere aendoen, in alles niet anders thoenende dan off sij tot sijn versouck wel genegen waeren, van welcken borgeren eenigen hem in t'oire seyden (omdat sij mogelijck soe meynden) alle ding sal wel sijn, ende anderen laet morgen al wat door de huysen schieten het en kan niet schaeden. Eyntelijck naer twee ofte drie vuyren beydens quaemen eenigen vanden magistraet weder tot hem, hem aenseggende dat dese saecke van grooter importantie was, daerop sijl. soe lichtveerdich niet en consten resolveren, maer dat sij op morgen den ganschen raedt ende borgerie daerop vergaederen souden ende op de saecke delibereren, dat hij op overmorgen wilde wedercommen, alsdan soude men hem antwoort geven, ende hebben hem daermede op den avont weder laeten gaen, houdende bij heur in stadt Jan ten Boer voors. om de propositie van dese saecke aen tvolck te helpen doen, daer van men (hoe wel noch te vergeeffs) alles goets verhoopte. Des nachts werden nietemin de approchen versterckt ende eenige gloijende cogels in stadt geschooten.

[1] Copijen der hier bedoelde stukken, bevinden zich op het Rijks Archief. (Loketkas Holl. AA, 5, N°. 12.)

Den xiij[en] Junij was het tamelijck weder ende werden vrouch eenige ıleen op de stadt ende huysen geschooten ende voorts door den dach temet een scheut gedaen, daertegens die van binnen weder veel schooten. es nachts werden noch eenige gloijende cogels in stadt geschooten ende ; approchen alomme seer versterckt.

Den xiiij[en] Junij was het schoen weder ende werden van buyten eenige hooten op de stadt gedaen ende oick vuyte stadt geschooten. Ontrent ;n middach werde den trompetter in stadt gesonden om antwoort te ıelen, dien sij daer hielen tot des avonts laet toe ende maeckten hem ›ede chiere. Eyntelijck lieten sij hem gaen ende gaeven hem twee ·ieven mede d'eene aen Sijn Ex[tie] ende d'ander aen Graeff Willem, inne-ɔudende dat sij sijne brieven ontfangen hadden ende gaerne daerop ant-oorden souden, maer dewijle heure Gedeputeerden tot Bruessel sijnde ıet heml. onder eenen eedt staen ende litmaeten van heur sijn ende sij ›nder dselve niet bequaemelijck en konnen resolveren, soe versochten sij jt van vierthien daegen ende pasport om eenen met brieven (Sijn Ex[tie] ; vooren te communiceren) naer Bruessel te mogen senden om dselve te-ıgge te haelen ende in tgaen ende commen over Hollant te mogen pas-;ren, ende dat men middelertijt van alle hostiliteyt ende wercken wilde phouden, tot dat die gecommen ofte den tijt overstreecken soude sijn, m soe eensamentlijck te mogen handelen [1], ende om Sijn Ex[tie] tot sulcx ; consenteren, te bewegen, deden sij in tparticulier den trompetter aen-eggen dat Jan ten Boer hem in stadt most versteecken vuyt vrese van ootgeslaegen te werden, laetende tselve verluyden omdat hij sonder com-ıissie gehandelt hadde. Op den avont quam in tleger een trompetter an Mendo sien naer eenige gevangenen ende soe men vermoet oick om e vernemen hoe het mette stadt stondt. Des nachts werden noch 2 heele nde 2 halve canons geplant bewesten de Heerpoorte, naerder als de an-lere batterien daer staende, daeraff de beddinge soe leech gemaeckt was, lat men bevont metter daet dat men mette stucken niet schieten en konde onder die te rijsen, oick werden tien gloijende cogels in stadt geschooten ım heml. wacker te houden. Die vande stadt riepen snachts seer leelijc-:en vuyt ende onder dien den boer heeftet verkerft, daermede sij Jan en Boer meynden ofte wilden designeren.

Den xv[en] Junij was het schoen weder ende was men besich om de

---

[1] Van dit antwoord bevindt zich eene copij op het Rijks Archief in het zelfde paket, waarvan in de vorige aanteekening gesproken wordt.

stucken snachts te lege geplant te rijsen. Men schoot mede verscheydentlijck op de stadt, daertegen die van binnen weder schooten. Ontrent thien vuyren sont men den trompetter weder aen stadt met brieven, daerinne men aen heml. screeff, dat Sijn Ex^tie^ niet van meyninge en was heml. eenich vuytstel te geven ofte van wercken ende hostiliteyt op te houden; maer om soe veel doenlijck haer ruine te beletten, hadde haer desen noch wel willen toesenden, ten eynde sij dadelijck verclaerden off sij wilden in handelinge commen ofte niet sonder voorder dilay ende dat se daerop peremptoirlijck souden moeten antwoorden, ende soe jae wilde hij gedeputeerden daer binnen schicken met vermaeninge dat sij haer niet en wilden laeten verleyden, nochte op hoope van ontset laeten bederven, dat hij in princelijcke woorden verclaeren conde, datter geen apparentie van ontset ter werelt en was, dat sij oick wel hadden te bedencken dat sij geen goede conditien souden becommen, soe se de extremiteyt verwachten, overmits men in sulcken gevalle met borgers ende soldaeten niet even alleens en tracteert, maer als sij met hem verdraegen souden sijn ende t'accoort daerop gemaeckt ende verseeckertheyt voor de onderhoudinge van dien gedaen, wilde hij heml. wel 14 daegen tijts vergunnen om heur gedeputeerden wederomme te ontbieden, mits dat se terstont quaemen handelen ende de saecke cort maeckten, ende als er anders niet in consideratie en soude commen dan de hoope op ontset, soude hij mede noch wel gewoogen sijn tselve noch gelijcke vierthien daegen te verwachten, sonder midderlertijt in stadt te commen. Met dese voors. brieven werde den trompetter innegelaeten. Sijn Ex^tie^ konde heur wel verseeckeren datter geen ontset voorhanden en was, omdat den Coning van Vranckrijck sterck op de been was ende Laon belegert hadde ende evenwel Graeff Carel van Mansfelt sulcx thooft boot, dat alle tcrijchsvolck vanden viant naer de frontieren marcheren moste. Men schoot middelertijt altemet vuyt ende inne de stadt. Op den naernoen quaemen in tleger bij Sijn Ex^tie^ om adieu te nemen den Heere van Waermont Almirael, Reynier Cant, Joost de Menin, Symon Meynaertss., Jan vander Warcke ende Doctor Voet bij die van Hollant ende Zeelant in ambassade gesonden naer Dennemarcken, om daer te wesen op het coronnement vanden jongen Coning ende de oude alliantien tusschen hem ende de voors. landen te vernieuwen. Des avonts laet werde den trompetter ter antwoort gegeven, dewijle sijne brieven hielen aenden magistraet, taelluyden ende swooren meenten, dat sij terstont geen antwoort daerop en konden geven, maer dattet noch wel 5 ofte 6 daegen aen sal loopen eer de brieven geopent, daerop gedelibe-

eert ende geresolveert kan werden, wilde hij trompetter dan wederom ommen dat mochte hij doen, soe niet mochte hijt laeten, men behouffde eur soe seer niet te presseren, dewijle sij noch niet belegert en waeren, naer in bedencken nemen dat sijluyden niet een stadt maer een heele rovintie waeren, die soe lichtelijck niet en konde gekreegen ofte overallen werden ende sonden daermede den trompetter weder vuyt. Hieruyt const men sien dat de handelinge van Jan ten Boer sonder last gelaen gedesavoyeert werde ende dat de Staeten Generael seer geabuseert vaeren die soe veele gelooffs te geven, dewijle die vande stadt nu bijnaest net heur spotten. Oick const men sien hoe onseecker de advertissementen an Vrieslant waeren geweest, daeromme men tot noch toe te slappelijcker eprocedeert hadde ende minder op alle nootelijcke provisien gelet, hoewel ochtans den trompetter vuyte comportementen vande geenen die bij hem uaemen niet en hadde konnen bemercken dan een seer groote oneenicheyt n de stadt. Des nachts werden eenige gloijende cogels in stadt geschooen ende de 4 stucken te vooren geplant ende geresen reede gemaeckt m met te konnen schieten ende werden de approchen alomme versterckt.

Den xvj^en^ Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch mette oors. 4 stucken ende de anderen eenige voleen op de stadt, daertegen ie van binnen seer veel weder schooten ende demonteerden in dit schieten an selffs eenige stucken in de Vriesche batterie, daeraff de affuyten ersten, twelcke een groote faute was onder alle het Vriesche geschut, mdat de affuyten niet wel gemaeckt, nochte met goet ijser beslaegen aeren. Op den naernoen quam een soldaet vanden viant overloopen nde seyde datter tot meermaelen in stadt groot rumoer geweest was, at een goet deel van heur constabels geschooten waeren, dat Verdugo en xiij^en^ deser een brieff in stadt gesonden hadde ende heur vermaende e willen goet houden, hij wilde heml. binnen acht ofte thien daegen ntsetten. Des nachts plante men noch een halve canon bij de vier tucken te vooren bewesten den Heerwech voor de andere batterien gelant ende noemde men die batterie de vierde ofte van vijff stucken. len remonteerde weder de stucken daeraff de affuyten geberstcn waeren, en versterckte de loopgraeven, voorts schoot men in stadt eenige gloijende ogels, daeraff den oeven daer men se gloeyde desen nacht inne storte.

Den xvij^en^ Junij was het schoen weder ende vertrocken vrouch vuytet eger den Ambassadeur van Schottlant met den Colonnel Morray, mitsgaeers den Advocaet Bernevelt ende Cromstrijen, gecommitteerden vande taeten Generael op de handelinge van Groeningen, ende gingen weder

naer den Haege toe, omdat sij wel saegen dat die vande stadt noch niet van meyninge en waeren te tracteren. Oick vertrocken vuytet leger naer t'Vlie de voors. gesanten naer Denemarcken gedestineert, om van daer tscheep naer Denemarcken te gaen. Men schoot vrouch noch eenige schooten op de stadt, daer tegen die van binnen weder seer schooten ende waeren de reste vanden dach heel stille. Voor den middach quam in tleger den Alphero Lasaro, daer den x^{en} deser om gesonden was ende werde in tlange bij Sijn Ex^{tie} gehoort ende seyde van geene credentie te weeten, maer dat hij eenige brieven verborgen hadde in een boom, naerdat hij gevangen was, die hij meynde ontwijffelijck noch te konnen gevonden werden ende dat hem alleen belast was bij Steven d'Jvara Verdugo aen te seggen, datter geen hoope van ontset en was voor alsnoch ende dat Sijne Hoocheyt de natuyre ofte gelegentheyt van dese landen niet wel kennende hem liet weeten soe de stadt Groeningen verlooren ginck, dat hij tleger van Sijn Ex^{tie} soude steuyten soo veel hij conde, ende hem daerinne soe gedraegen als hij meynen soude Sijn Mat. de meesten dienst te doen, sonder sijn volck te licht te hasarderen. Sijne Ex^{tie} belaste den Alphero dat hij de affgeleyde brieven weder bequaeme (daertoe men hem weder daer soude laeten gaen, daer hij seyde die verborgen te hebben) ofte men soude hem ophangen, ende belaste den Hopman Gerrit van Ried hem volck met te senden om de brieven te hebben. Desen dach laste Sijn Ex^{tie} dat men het voorder geschut ende scheepen die noch tot Auwerdersijl laegen in t'Reediep op soude brengen tot aende vloote bij Zelwaert, oick werde volmaeckt een cleyn schantsken op tHoorndiep besuytwesten vande stadt tot bevrijdinge vande schuyten die aen Leeck ende anders aldaer aenquaemen. Des nachts werden noch geplant 5 heele canons beoosten den Heerwech ende Heerpoorte genaemt de huysbreeckers, werde mede geprepareert een batterie voor Jan Bovi recht tegen het ravelijn aen, werde mede begonst eenen anderen oeven om cogels in te doen gloijen ende de approchen alomme seer versterckt. Desen nacht was Hopman Wingaerden ende Pieter van Lieuwaerden op de wacht ende gingen langes de trancheen naer de Drenckelaerstoorn toe ongewaepent (soe sij tsedert seyden om te sien waer se de sentinelle perdue souden stellen) ende werden aldaer bij 7 ofte 8 vande stadt overvallen, vande welcken Wingaerden gequetst ende gevangen werde op sijn roupen dat men hem gevangen soude nemen ende niet dootslaen, dewijle hij een Capiteyn was, maer Pieter van Lieuwaerden het ontloopen is door tdick van sijn rechter been geschooten ende gequetst ende hebben soe alle beyde

›or haer sotticheyt moeten betaelen. Desen dach werden tot London in ngelant gequartiert Doctor Lopes, Medicijn vande Conginginne, Emanuel ouys Tinoco ende Steven Ferera de Gama, al over lange ter doot gecon-emneert omdat sij aengenomen hadden de Coninginne te vergeven ofte ij andere middelen om te brengen ende de executie tot noch toe gesur-heert sijnde om eenige redenen, werde dselve nu volbracht naerdat de 'oninginne verwitticht was van t'ombrengen van Michiel Reinchon in Hollant.

Den xviij^en Junij was het schoen weder ende was sijn Ex^tie vrouch in le loopgraeven gegaen ende dede eenige voleen in de stadt schieten, laertegen die van binnen weder seer schooten. Middelertijt dede hij be-ichtigen den wech vande Heerpoorte, die bevonden werde gansch breet e loopen tot in dē grachte toe, daer men lichtelijck op soude konnen ›lanten eenige stucken om westwaerts te beschieten ende wech te nemen le casamatte staende achter t'olde rondeel ofte oostwaerts te beschieten le Oostpoorte, brugge van t'ravelijn ende de poorte daer men van buyten n t'ravelijn plach te commen om den inneganck in t'ravelijn te beletten ende de Oostpoorte aen stucken te schieten, daeromme Sijn Ex^tie last gaff noch desen nacht aldaer batterien te beginnen; ende omdat men vermoede dat de Heerpoorte vallende wel soude stoppen ofte vullen een goet deel vande grachte, werde last gegeven dat men gestaedelijcken op die poorte meest soude schieten om dselve te doen vallen. Oick werde begonnen te mineren bijnaest recht op den Heerwech 9 voeten breet ende 7 voeten hooch, om soe daerinne tot aende grachte te commen ende daernaer over elcke sijde vande poorte een gaelderie te mogen beginnen, jae Sijn Ex^tie nu meynende alleen van dese sijde de stadt te konnen winnen, gaff last alle de 15 stucken noch over de andere sijde sijnde hier in tleger aende suytsijde mede te brengen om te beter batterie te maecken. Men begonst mede te prepareren een plaetse voor t'ravelijn om aldaer mede de grachten te vullen daertoe een groote menichte van rijsbussen was laeten maecken. Desen achternoen vielen die vande stadt tweemael vuyt op het schantsken dat benoortoosten vande stadt in tvelt gemaeckt werde tot bevrijding van-den wech naer Selwaert, in welck vuytvallen een Vries Lieutenant in tschantsken leggende doot geschooten werde, maer en const den viant geen meester van tschantsken werden. Des nachts begonst men een bat-terie bijnaest op t'eynde vanden Heerwech voornt. op te werpen ende men versterckte vast de loopgraeven. Den viant vuyt commende vande halve maene leggende voor de Drenckelers toorn overliep een verlooren schilt-wacht die hij gevangen met nam.

Den xix^en Junij was het schoen weder ende schoot men voernoen veel op de Heerpoorte voors. ende eenige huysen ende kercken vande stadt. daertegen die van binnen altemet wederom schooten ende geduyrde een goet deel vanden dach. Die vande stadt hadden het Schuytendiep vast aende stadt gestopt, daerdoor sij geinvadeert hadden alle tlant leggende voor tvoorburch van Schuytendiep tot aen het Damsterdiep toe, omme waerinne te voorsien Sijn Ex^tie tvoors. Schuytendiep aende brugge dede stoppen ende toedammen, soe dattet nu achter den hoogen wech daer leggende gehouden werde, daerdoor men noch desen dach sach dat tvoors. lant begonst te droogen. Des nachts ginck men mettet prepareren vande batterien ende verstercken van de loopgraeven alomme seer voort.

Den xx^en Junij was het schoen weder ende schoot men seer op de borstweringen ende defensien vande stadt, mitsgaeders op de Heerpoorte daer die van binnen weder tegen schooten. Sijn Ex^tie reedt vrouch over de andere sijde vande stadt, om alle de wegen vande Omlanden te besichtigen ende ordre op de wachten van dien te stellen, besichtichde mede het Reediep om tselve te doen stoppen, ten eynde die vande stadt geen middel en hadde haer grachten weder vol te laeten als men die soude willen afftappen. Des nachts werden alle de vendelen in de trancheen naerder geplant ende tvolck gelogeert in de voortste trancheen dicht op de grachten, werden mede geplant beoosten den Heerwech 2 mortierstucken om vierwerck ende granaeden ende oick steenen in stadt te doen werpen ende begonstet mette mortieren noch dien nacht keijen in stadt te schieten.

Den xxj^en Junij was het schoen weder ende schoot men seer op de Heerpoorte ende defensien vande stadt. Men schoot mette mortiers oick veel keijen in stadt, ende volgende den last op gisteren gegeven begonst men een schantsken op den dijck van t'Reediep op te worpen, omme daerinne een goet corps de guarde te maecken ende onder faveur van dien een damme in t'Reediep te mogen slaen. Op den middach werde een boer vuyter stadt gekreegen, die buyten was om de beesten te wachten. Dese seyde dat Jan ten Boer in stadt ginck ende vast alle man aen preekte, datter geen ontset en was ende dat se accorderen mosten. soe se haer bederff wilden voorcommen, seyde mede dat de borgeren heel confuys waeren ende groote schaede in heure huysen leden, oick dat de poorten daer soldaeten vanden viant voor laegen een heelen dach oepen stonden ende datter van heml. in stadt konden commen soe veele als er inne wilden wesen, dat de soldaeten op de wallen mede tamelijck schaede

leeden ende dat men den gemeenen man met hoop van ontset payde, latter veel beesten in stadt waeren ende weynich voer daertoe. Hiernaer werde mede gevangen gekreegen een soldaet van Sickinga, die alle tselve sseureerde. Op den naernoen quam vuyter stadt den borgemeesters romslaeger met 3 brieven, de 2 aen Sijn Ex^tie ende Graeff Willem ende len derden aen heur Gedeputeerden tot Bruessel. In den brieff aende Gedeputeerden stont dat de stadt vast belegert was ende seer benaut dat le borgerie groote schaede leedt ende seer gequelt werden met schieten nde gloijende cogels ende ander vierwerck, daeraff men noyt in historien gelesen heeft ofte diergelijcken gehoort, dat sijluyden daeromme aengesien brieffs weder naer stadt commen souden ende met heml. eensamentlijck p de behoudenisse vande stadt letten ende heur ruine met een goet ppoinctement voorcommen. Aen Sijn Ex^tie ende Genaede screven se dat ijl. seer gaerne op tversouck van Sijn Ex^tie over ses daegen gedaen souden ntwoorden, maer omdat se eedtplichtige ende verbonden waeren metten Gedeputeerden tot Bruessel ende sij daeromme sonder dselve met eeren iiet en consten doen, versochten se dat Sijn Ex^tie desen brieff metter aest naer Bruessel wilde doen gaen ende middelertijt van waepenen opouden, om daernaer bequaemelijck te mogen handelen. Desen tambourijn eyde opentlijck dat men gisteren den trompetter van Sijn Ex^tie in stadt erwacht hadde, volgende t'affscheyt hem den xv^en gegeven, dat hij beeerde dat nu den trompetter met hem gaen soude, in somma liet hem ntvallen als oft mette stadt al gedaen was geweest. Sijn Ex^tie dese rieven gecommuniceert hebbende met Graeff Willem ende den Raede van taete, ende wel siende dat dit nergens toe en streckte dan om wederom ı tracteren te commen, screeff hierop dat hij niet van meyninge en was enige brieven naer Bruessel te senden, dat sij wel sien konden waeromme ij hier gecommen was ende wat middelen hij aenwende om de stadt te rijgen, oick hadden se konnen verstaen vuyt sijn voorgaende scrijvens in at vougen ende op wat conditien hij met heml. wilde tracteren, soe sij ıeynden eenige goede conditien te sullen konnen obtineren, mosten se edeputeerden met volmacht vuytsenden ende hierop antwoort laeten eeten, soit haer gelieffde, soi niet, laeten, hij soude altoes doen dat hij onde ende en was niet van meyninge meer aende stadt te senden. Dit erde den tromslaeger oick bij monde geseyt ende daermede weder naer e stadt gesonden. Vuyt dit vuytsenden kan men wel sien dat sij weeck n tharte moeten wesen om de middelen die se tegen heure stadt sien enwenden ende den dach nu gepasseert was binnen dewelcken Verdugo

heur gelooft hadde te ontsetten, ofte dat se niet dan tijt en sochten te winnen, om te sien wat noch van t'ontset commen mochte. Op desen naernoen werde in de trancheen met een musquet door den pijp van den slincker arm geschooten den Capiteyn Brog, Schotsman ende mette selve schoot in de schoudere gequetst Capiteyn Brouck, Sergiant Major vande oude Engelsen. Oick ontstonter een groot rumoer tusschen de Duytsen ende Engelschen om eenige dronckaerts wille ende soe de Officieren sulcx niet gestilt en hadden ende tvolck met gewelt innegehouden souden apparentelijck de heele regementen aende anderen gecommen hebben, dan den Graeve Everard van Solms ende de Heere Vere daer over commende scheyden se van malcanderen. Dit rumoer was seer groot, want daer bleeffer een vande Duytsen ende 3 vande Engelsen doot ende daer werdender noch veelen gequetst, ende Sijn Ex^{tie} quam selffs met Graeff Willem daermede over om daerinne te voorsien, maer begonsten doen al te scheyden. Sodaenigen inconvenient soude wonderlijck onse saecken hebben konnen veranderen. Des nachts arbeyde men seer aende batterien ende trancheen ende men avanceerde heel wel mette mijne. Men schoot mede gloijende cogels ende oick eenige vierballen in stadt om de borgerie altes op de been te houden.

Den xxij^{en} Junij des morgens vrouch werde gekreegen een soldaet vanden viant, die over de marassen vande Drente gecommen was met noch een ander soldaet ende hadden alle beyde brieven om in stadt te dragen d'eene de principaelen ende den anderen de duplicaeten, vande welcken den geenen die de principaele hadde het ontquam ende den anderen werdende gevangen hadde onder de duplicaten een brieff van Ernestus van den ij^{en} Junij, daerinne hij scrijft dat hij droevich is van heure belegeringe ende dat hij hier gecommen is om ordre op alle saecken te stellen, dat hij mitsdien heml. noch niet en heeft konnen secoureren met meerder saecken becommert sijnde, dat hij om dselve saecken heml. noch soe haest niet en sal konnen ontsetten, nietemin dat hij alle middelen sal aenwenden om sulcx metten eersten te mogen doen, dat sij daeromme willen volharden ende den tijt met gedult verwachten, gedenckende dat den Coning heure getrouwicheyt in sonderlinge recommandatie heeft ende heur in alle redelijcheyt sulcx weder sal bethoenen. Op gelijcke manieren screven de Gedeputeerden tot Bruessel sijnde aen heur magistraet, daer waeren mede bij brieven van Verdugo aenden magistraet ende aen Lauckema, houdende dat se ontwijffelijck souden ontset werden, bij soe verre sij met gedult den tijt verbeyde heur danckende dat se soe wel met mal-

canderen over een commen, ende dattet hem leedt is dat hij sijn leven bij heml. niet en kan waegen, heur voorts vermaenende tot cloucheyt; daer waeren oick onder eenige brieven van particulieren, houdende datter van alle canten tijdinge quam van tsecours dat voor heur gedestineert was ende dat den Eertshartoge in eygen persoen tot sulcx soude naer Groeningen commen. Den soldaet seyde dat degeenen die de brieven van Bruessel gebracht hadde een swaer man was ende hem niet betrout en hadde over t'marasche te konnen commen ende daeromme tot Lingen gebleven was, dat sijn compagnon de principaele brieven hadde tot drie toe, een vanden Eertshartoge, een vande Gedeputeerden ende een van Verdugo ende dat denselven hem gesalveert hadde naer Auwert toe. Het was voorts tamelijck weder ende men schoot op de stadt op de defensien ende de huysen van dien seer veel schooten. Men begonst mede een dam in tReediep te slaen, recht achter het schantsken dat aldaer begonnen was. tGeschut van Selwaert quam alles aende Hogerbrugge ende van daer in schuyten tot in Jan tHooftshaven, van waer het weder te lande gedaen ende op affuyten gestelt werde tot 8 heele ende 7 halve canons toe, men ginck mette mijne ende tversterchen vande batterie voort. Des achternoens vielen verscheyden partijen van ons volck op de oost ende noortsijde vande stadt aen om beesten te krijgen, ten eynde d'een vande stadt den anderen niet en mochte te hulpe commen, maer omdat se te vrouch ontdeckt waeren en konsten se geen beesten krijgen, daeromme sij daer wel 5 ofte 6 dootschooten ende quetsten drie borgers, die se voorts dootsloegen sonder gevangen te nemen. Des nachts schoot men eenige gloijende cogels ende andere vierwercken in stadt om heml. wacker te houden. Die vande stadt stacken van heure wallen vuyt een vier om in de grachten te mogen sien.

Den xxiij^en Junij was het schoen weder ende schoot men vrouch naer gewoonte seer veel schooten op de defensien vande stadt al met voleen, daertegen die vande stadt weynich schooten. Men schoot oick door den dach altemet eens. Op den middach lieten die vande stadt losgaen alle de gevangenen die se hadden op haer rantsoen (vuytgeseyt den Capiteyn Wingaerden) die verclaerden datter nu drie daegen lang seer groote vergaederingen in stadt gehouden waeren ende dat alle de borgerie seer confuys was. Op den avont ontrent 6 vuyren quam vuyter stadt Jan ten Boer voornt. met een stats tromslaeger ende brachte een brieff vande stadt aen Sijn Ex^tie, houdende dat se geresolveert waeren met Sijn Ex^tie te tracteren ende op lijdelijcke conditien te accorderen bij soe verre het Sijn

Ex[tie] gelieffde met volmacht in stadt te senden onder sulcke verseeckeringe van Officiers als het hem gelieven soude, omdat sijluyden quaelijcken anders als in stadt konden handelen om redenen die Jan ten Boer bij monde verhaelen soude, ende men heml. tijt wilde vergunnen om heur Gedeputeerden van Bruessel te contremanderen met stilstant ten minsten den tijt van 14 daegen van schieten ende wercken. Hiernaer is Jan ten Boer bij Sijn Ex[tie] ende de Raeden van Staete gehoort geweest, die seyde dat die vande stadt sonder de gansche gemeente op elck poinct te hoiren niet en konsten handelen, dat men verscheyden rapporten soude moeten in stadt doen, als men buyten de stadt tracteerde, daerop t'elcken den ganschen raedt, hooftmans, taelluyden ende swooren meenten souden moeten gehoort werden, de vergaederingen van wien t'elcken een paer daegen tijts souden requireren, dat daeromme den Magistraet begeerde dat Sijn Ex[tie] gelieven wilde in stadt te doen handelen om soe veel tijts te winnen, overmits men daer mach handelen in de vergaederinge vanden vollen raedt, hooftmans, taelluyden ende swooren meenten, daer men dan geen rapporten aen en sal hebben te doen ende soe veel tijts winnen, dat oick de rapporten in tleger te doen ende de resolutien daerop te nemen corter sullen vallen als niet soe langsamlijck ende verscheydentlijck behouvende te geschieden, twelcke hij met meerder redenen bevestichde, laetende onder anderen hem ontvallen, dat die vande stadt wel te vreden waeren alle heure defferenten mette Omlanden te stellen ter decisie vande Staeten Generael, ende dat men op de poincten vande garnisoenen ende religie wel soude verdraegen. Op dit aengeven is lange deliberatie gevallen mette Raede van Staete ende eyntelijck goet gevonden dat men in stadt soude handelen ende tselve op morgen met Jan ten Boer weder in stadt senden. Oick werde op theftich aenhouden van Jan ten Boer verbooden, dat men desen nacht met geen vierwercken, gloijende cogels ofte geschut soude schieten, ten waere die van binnen eerst met geschut schooten, maer Sijn Ex[tie] en wilde geen stilstant van wercken ofte musquetten ende roers consenteren, waeromme men den geheelen nacht dapper aende batterien ende loopgraeven arbeyde.

Den xxiiij[en] Junij was het tamelijck weder ende werde Jan ten Boer weder naer stadt gesonden metten tromslaeger ende een trompetter van Sijn Ex[tie] met brieven dat Sijn Ex[tie] consenteerde binnen de stadt te handelen, dat sij daeromme een Borgemeester, een Olderman, twee Raeden, een Borgerhopman ende een Hopman van tgarnisoen vuytsenden souden tot ostagiers, hij soude weder gedeputeerden in stadt seynden met vol-

macht om te handelen, oick dat t'accoort gemaeckt ende verseeckertheyt daervoor gegeven sijnde hij heml. noch den voors. tijt soude vergunnen om heur Gedeputeerden over Hollant te ontbieden met stilstant van waepenen ende eer niet. Op dese brieven werden in stadt seer groote consultatien ende deliberatien gehouden, omdat se niet alles evenwel en consten tot appoinctement verstaen, maer waeren seer oneenich in de stadt, daertoe veel holp dat de soldaeten ganschelijck nog geen appoinctement en begeerden, omdat se noyt tot sulcx gesommeert en waeren, maer hoope van ontset hadden. Des nachts arbeyde men in tleger seer aen alle de loopgraeven ende batterien om die metten eersten op te maecken. Desen nacht quam in stadt den soldaet met de originelle brieven van Ernestus, de Gedeputeerden van Bruessel ende van Verdugo (daeraff de duplicaten den xxij^en^ gekregen waeren ende Sijn Ex^tie^ gelevert) twelcke de oneenicheyt niet weynich en versterckten, omdat heml. in deselve secours beloofft werde, daerdoor de borgeren die noch veel quaetwillich waeren ende geen appoinctement en begeerden, seer gestijft waeren om haer mette soldaeten tegen den magistraet die sulcx scheen te begeren, te banderen. Ontrent dese tijt begonst den viant in Brabant eenige versaemelinge van volck te maecken soe men vermoet, omdat een Engelschman tot Bruessel geweest was ende aldaer gepresenteert hadde het west fort van Bergen op den Soem te leveren, soe men volck daertoe wilde senden, hoewel hij heur in een attrap soude gebracht hebben, soe se dese reyse ofte noch eenige volgende maelen daertoe versaemelt aengecommen hadden.

Den xxv^en^ Junij was het schoen weder ende hoorde men voor den noen een groot rumoer in de stadt van krijten ende schieten ende anders. Op den naernoen quam een jongman vuyter stadt vallen genaemt Hoenders, dwelcke seyde dat de voors. brieven in stadt gecommen waeren, ende dat die van Verdugo als voornamentlijck houdende van t'ontset van t'raethuys affgelesen waeren met de brieven van Graeff Harman ende Graeff Frederick die t'ontset op heure eere verseeckerden, maer de brieven van Bruessel en werden niet gelesen, seyde mede dat men den brenger voor sijn moeyte ende pericule 100 dalders gegeven hadde, dat hierdoor de oneenicheyt ende alteratien in stadt seer waeren gewassen, omdat d'eene appoinctement wilde hebben ende den anderen niet, daeromme oick veele borgers in de waepenen quaemen die met goede woorden ende beloften van Lauckema gestilt werden. De Jesuiten ende Jesuitsgesinden mette andere quaetwilligen ende futigitiven in stadt sijnde mette soldaeten vresende dat den magistraet evenwel mettet appoinctement voortgaen souden

ende soucken te accorderen, daertegen sij noch wilden opiniatreren (omdat de Jesuiten opentlijck predickten ende kreeten dattet beter was tgoet te verliesen dan de siele) hebben begonnen gelijckelijck aen te spannen ende tot haer gekreegen de soldaeten die bij de stadt in waertgelt gehouden werden ende de schuytenschuyvers, dwelcke tusschen de Drenckelerstoorn ende Steentilpoorte over de grachten sijn gevaeren, hebben een gat in de pallissade gebroocken ende sijn daerdoer mette soldaeten van tSchuyterdiep op de walle vande stadt gecommen ende soe langes de walle naer de Ooste ende Heerpoorten getoogen ende soe in stadt gevallen ontrent elff vuyren om te beletten de maeckinge van t'appoinctement ende te verdelgen alle degeenen, die sulcx souden willen drijven ofte begeeren, ende hebben eerst getroffen op de borgerwacht op de marckt onder trechthuys waeckende ende ontrent stadthuys heur houdende daer wel tegen vuytet stadthuys quaemen Jan de Leeu ende Aelbert Jarges met Lauckema, haer aenstellende als off sij tselve hadden willen beletten, maer sijn de soldaeten, beleyt bij verscheyden Officiers evenwel voorts gevaeren ende hebben thuys van Jan ten Boer opgeschooten ende ten deele geplundert ende hem gesocht (dien hij meende dat hem op t'raethuys salveerde) hadde mede gesien dat se thuys van eenen Weyert plunderden ende hem in sijn deure dootsloegen, ende in somma datter overal een groote oproerte ende gekrijt was, soedat hij hem liet beduncken datter veelen gebleven waeren, immers dat hij om sijn lijff te preservere vande waege daer hij de wacht mede hadde wech geloopen was ende hadde hem door de Poelpoorte over het Schuytendiep gesalveert ende was soe overgecommen, seyde mede dat se van binnen het ravelijn voor de Oostpoorte seer ondergraeffden, dat se mede de stucken op de wallen meest soncken om datter eenigen voor innegeschooten waeren die men hadde moeten affsaegen, seyde mede dat den viant in tbegin ontrent 800 man sterck voor de stadt gelegen hadde, maer datter van dien over de 150 gequetst ende doot waeren. Van dese heele oproerte en hadde men van buyten anders niet gesien, dan dat se meer vendelen op de walle geplant hadden ende dat se een groot geluyt maeckten ende seer schooten ende riepen. Nietemin is wel te ordeelen dat de borgers meest al sulcx gedreven hebben met conniventie van eenigen vanden magistraet, omdat men tsedert verstaen heeft dat se geen 200 sterck en waeren die van tSchuytendiep innequaemen, ende in stadt t'voors. rumoer maeckten, mogelijck alleen om te reprimeren eenigen die tottet appoinctement te maecken wel gesint waeren ende daeromme dit aldus met voorraet doen beleyen. Desen achternoen werde geschooten

door thooft den Vendrich van Jaques Meurs staende in de trancheen. Nietemin omdat die vande stadt noch met geschut niet en schooten en wilde Sijn Ex^tie volgende thespreck van Jan ten Boer noch niet lijden, dat men met geschut op de stadt schoot, houdende voor seecker dattet soe quaet niet en was als den jongman seyde, omdat die van binnen niet beter en schooten. Des nachts was men doende om twee heele ende twee halve canons te planten beneden tegen het olde rondeel aen ende bewesten de batterie vande vijff stucken om daermede te beschieten de gordijne voor de casamatte van tselve rondeel, van welcke stucken een heele canon onder wege in een grachte viel, soedat maer de drie geplant werde ende dat de seste batterie genomt; de andere batterien werden mede geprepareert.

Den xxvj^en Junij was het schoen weder ende sont men vrouch naer de stadt toe een tambourijn om te vernemen naer den trompetter ende die mede te doen weder vuytcommen. Noch quaemen in tleger Pauli, Comans (commende in de plaetse van Meynaertss.) ende Teelinck, Raeden van Staete. Oick sterff den Capiteyn Brouck Sergiant Major vande olde Engelschen, die den xxj^en in de schouderen geschooten was ende werde in tquartier begraeven. Ontrent den middach quam vuyter stadt een tambourijn vande Vriesen, die op gisteren daer binnen was geweest, dwelcke confirmeerde den voors. oproer, maer seyde dattet alleen een misverstant geweest was, sonder met gemeen consent gedreven te sijn ende dat Jan ten Boer noch niet doot en was, maer datter alleen 2 ofte 3 doot gebleven waeren, als men hem in stadt geseyt hadde. Men prepareerde desen dach vast de batterien, maer en werde noch met groff geschut niet geschooten, waeromme men noch al seer in suspens bleeff, nietemin om twerck niet te retarderen ende die vande stadt te thoonen dat men niet van meyninge en was altoes op te houden, dede Sijn Ex^tie op den avont eenige schooten doen ende gaff last des volgende daechs vrouch weder te schieten, mits dat men op de huysen niet en schoot voor ende alleer die vande stadt vuytschooten ende tot sulcx oirsaecke gaeven. Op den avont quam den tambourijn naer stadt gesonden wederomme, soe droncken gemaeckt sijnde dat hij niet spreecken en conde ende bracht een brieff vande stadt daerinne sij screven, dat se den brieff van Sijn Ex^tie vanden xxiiij^en deser wel ontfangen hadden, maer daerop niet en konden antwoorden om seecker onheil ende misverstant in de stadt tusschen den borgeren ende soldaeten geresen met twelcke sij doende waeren om te slichten ende te stillen, dat gedaen, en souden niet naerlaeten op de saecke te delibereren

ende Sijn Ex^{tie} antwoort te scrijven ende ten lanxten sijn trompetter op morgen daermede aff te veerdigen ende weder senden, begerende dat dselve het in goede wilde nemen, dat sulcx niet eer geschiet en is. Des nachts plante men noch drie heele canons bijnaest aen tvuytsteeck vanden Heerwech, om daermede te beschieten de Oostpoorte ende de brugge tusschen die poorte ende het ravelijn, men versterckte mede de batterien ende men haelde tstuck dat de voorleden nacht in een gracht gevallen was, daer weder vuyt ende werde reede gestelt om geplant te mogen werden.

Den xxvij^{en} Junij was het regenachtich ende donderich weder ende begonst men vrouch mett alle de stucken op de defensien vande stadt ende mette drie laeste geplante stucken seer te schieten op de Oostpoorte ende de brugge van t'ravelijn die sij meest aen stucken schooten (door het droenen van dit schieten vielen in de grachte eenige schantskorven bewesten den vuytsteeck vanden Heerwech dicht op de grachte geplant om dvoors. batterie van achteren te blinden ende mede te defenderen van besijden een ander batterie, die men wilde prepareren bewesten denselven wech op de grachte om te beschieten de casamatte van t'olde rondeel). Hiertegen schooten die vande stadt seer vuytet ravelijn ende de voors. casamatte, om die voors. drie geplante stucken te beschaedigen, dan en deden geen groot prouffijt, maer quetsten alleenlijck twee canonniers, doch gaven daermede oorsaecke dat men eenige schooten door de huysen vande stadt dede. Desen dach werde dootgeschooten den Lieutenant vande compagnie voetknechten vanden Heere Vere (Broun genaemt) die gecommen was in de plaetse vanden Lieutenant die den xxvij^{en} May geschooten was. Op den naernoen quam vuyter stadt een tambourijn om eenige koyen, die genomen waeren ende gebracht voor Sijn Ex^{tie} confirmeerde de voors. garbouille, ende seyde dattet bijgecommen was, omdat eenigen borgers wilden tracteren ende anderen niet ende dat de soldaeten niet lijden en wilden dat men tracteerde, overmits daer hope van ontset was daerover op huyden alle de borgers nieuwen eedt van getrouwicheyt aenden Coning gedaen hebben ende belooft goet te houden ende dat daernaer alle de soldaeten op lijffstraffe bevoolen is weder in heur quartieren te gaen, dat oick Jan ten Boer hem hadde moeten versteecken ofte hij hadde doot geslaegen geweest. Sijn Ex^{tie} gaff last dat men op den avont weder schieten soude ende die vande stadt des nachts wacker houden met gloijende cogels ende vierwerck. Dien volgende begonst men op den avont te schieten. daernaer quam den trompetter weder vuyt met een tambourijn van tgar-

ıisoen ende bracht een brieve vande stadt aen Sijn Ex[tie] houdende een 'erhael van alle tgeene sij tot noch toe versocht ende gescreven hadden nde tgeene men heml. daerop geantwoort hadde, seggende dat sij seer aerne alsnoch in conferentie souden gecommen hebben, soe den Oversten ieutenant Leauckema sulcx niet belet en hadde ende noch belette, daerver een misverstant was ontstaen, nietemin soe Sijn Ex[tie] heur tijt van en maent wilde vergunnen om heur Gedeputeerden van Bruessel wederom e ontbieden ende middelertijt in stadt door Gedeputeerden in conferentie ommen om de saecken te prepareren met stilstant van wercken ende roff geschut, souden se noch wel gesint sijn ostagiers vuyt te senden, aer vuyt men te meer heure irresolutie const bespeuren, omdat se noch iet resolveren en konden om te tracteren ende veel min om alle hoop an tractaet aff te slaen, maer haer sochten te reguleren naer den tijt nde die daeromme te wynnen, ende middelertijt Sijn Ex[tie] soucken te museren om te sien wat van haer secours commen soude. Des nachts inck men mette gaelderie naer t'ravelijn toe seer voort, die aenden ıytwest houck op gisteren begonnen was, om door de grachte te comıen in de suytwest face ofte poincte van tselve ravelijn, ende om die van innen wacker te houden schoot men met gloeijende cogels ende ander ierwerck in stadt.

Den xxviij[en] Junij was het buych weder ende delibereerde Sijn Ex[tie] met raeff Willem ende den Raede van Staete lang op de brieven vuyt stadt ecommen omme te weeten off sij daer yet op scrijven souden ofte niet. yntelijck werde goet gevonden heml. oick in aesem te houden, gelijck j ons sochten te doen ende middelertijt even seer voortgaen met alle de ercken, waeromme men op den naernoen weder naer stadt sont den 'ompetter met brieven aende stadt ende aen Lauckema. Aende stadt erde gescreven, dat men niet van meyninge en was heml. eenigen tijt vergunnen, maer dewijle sij heur niet en hielden aen tgeene den xv[en] eur geconsenteert was, dat men tselve mede wederriep ende daeraen oick et en hielt nopende den tijt aldaer vergundt, omdat de xiiij daegen al 'erstreecken waeren, dat men oick niet van meyninge en was eenigen ilstant van waepenen te consenteren, maer soe veel doenlijck tbeleg ten nde te brengen ende daertoe alle vuyterlijcke middelen te employeren. ietemin omdat Sijn Ex[tie] noyt ongeneycht en was geweest met heml. te corderen, soe sij tot reden ende billicheijt te brengen waeren, soe ıddc hij nochmael sijn trompetter aen heur wel willen senden, ten nde sij haer ruine voorcommen, Gedeputeerden vuyt sonden omme te

handelen, daertegen hij ostagiers inne wilde senden, ofte soe se ostagiers vuytsonden soude hij Gedeputeerden binnen senden, begerende daerop antwoort. Aen Lauckema screeff hij dat de borgeren van meyninge waeren te tracteren met hem, daeraff hij hem bij desen verwittichde, ten eynde hij mede Gedeputeerden om te handelen vuytsont, soe verre hij eenige conditien voor hem ende tcrijsvolck soude begeeren te maecken, hem aenbiedende op seer goede conditien oick met hem ende tgarnisoen te willen handelen, versouckende mede daerop antwoort. Ontrent 4 vuyren vielen ontrent 30 soldaeten vanden viant vuytet Schuytendiep op een loopgraeve gemaeckt beoosten den Drenckelerstoorn, meynende daerinne eenich volck te betrappen; maer omdatter weynich inne waeren liepen de onsen daer vuijt ende salveerden haer in tcorps de guarde, daer achter leggende, sulcx datter niet dan drie gequetst en werden. Hiernaer weeck den viant weder aff. Geduyrende desen vuytval werden van beyde sijden seer geschooten met musquetten ende geschut ende van onse sijde werden eenige gloeijende cogels geschooten, daeraff den eenen wat brants in een huys maeckte, maer werde terstont gelest, werde mede in stadt dootgeschooten 4 borgers ende daeraff de 3 met een schoot, als men tsedert verstaen heeft. Men was voorts doende om noch eenige batterien te maecken, te weeten eene tot twee stucken bewesten den Heerwech (die mette mond op grachte soude staen ende langes dselve grachte mogen beschieten de casamatte van t'olde rondeel voors., om daermede de gaelderie daer te maecken te bevrijden van tschieten vande selve casamatte) de andere tot 4 stucken beoosten het ravelijn (om daermede te beschieten den Drenckelerstoorn ende de gansche gordijn tusschen de Oostpoorte ende denselven toorn, mitsgaeders de halve maene leggende beoosten den selven toorn voor den beer aldaer sluytende tegen twaeter van tSchuytendiep) ende de derde tot 7 stucken, tusschen het ravelijn ende den Heerwech genaempt de reyale batterie (omme met 3 stucken te mogen beschieten de voors. casamatte ende de gordijne vande walle vande stadt ende mette 4 te beschieten de Buytenpoorte ende de gansche suytwest gordijne van t'ravelijn ende de andere defensien vande stadt,) die daeromme veel naerder geleyt werde dan de Vriesche ende andere batterie, ende om beter operatie te doen, werde dselve, mitsgaeders de oostbatterie (beoosten het ravelijn) bij forme van een cleyne catte verhoocht ende geresen. Men arbeyde mede seer in de mijne ende de gaelderie tegen het ravelijn aen ende men prepareerden noch plaetsen om noch drie andere gaelderien te maecken. Des nachts arbeyde men alomme seer ende men schoot met gloijende

ogels ende vierwerck in stadt, twelcke anders geen prouffijt en dede als
ie vande stadt wacker te houden. Desen nacht quam in de stadt een
endrich met 8 soldaeten met brieven van Verdugo, gecommen sijnde
nges het Horndiep, soe men tsedert verstaen heeft.

Den xxix[en] Junij was het buych weder, men arbeyde nietemin seer
ende gaelderie ende batterien ende men schoot altemet op de defensien
ande stadt, men prepareerde mede een besteck om aen te besteeden de
aeckinge van noch drie gaelderien, de eene tegen de suytoost face vande
oincte vanden Bremerbuyck aen, de andere recht aende westsijde vande
eerpoorte ende de derde recht aende oostsijde vande Heerpoorte, soe
at den Heerwech alleen tusschen dese twee gaelderien bleeff, die haer
erscheydentlijck souden moeten waepenen, te weeten, die tegen de
uytoost face vanden Bremerbuyck soude commen moste haer alleen
aepenen in t'noortoosten tegen de walle vande stadt aen ende tegen
geschut, van gelijcken moste haer waepenen de gaelderie die op de oost-
jde vande Heerpoorte soude gemaeckt werden, maer die gemaeckt soude
erden op de westsijde vande Heerpoorte most haer meest waepenen
ende westsijde tegen het schieten ofte tgeschut vanden Bremerbuyck,
ndat die twee gaelderien tegen malcanderen ten deelen bewaert waeren
ettet vuytsteeck vanden Heerwech ende voorts malcanderen bevrijden.
e begonnen mijne in tvuytsteeck vanden Heerwech nu in dryen verspreyt
bracht sijnde ten eynde werde daer gelaeten, soe omdat men nu seecker
as dat den viant daerinne geen mijne en hadde, als omdat men sien
ilde wat voordeel die metter tijt noch konste doen, tsij tot een werp-
ugge ofte anders. Sijne Ex[tie] nu seecker houdende dat tgarnisoen meest
eester in stadt was ende trachten souden meer volcx inne te krijgen,
eraff hij verscheyden advertissementen creech ende dat se meest quaemen
er de marassen ontrent Ruynen, is selffs alle de wegen ende passagien gaen
sichtigen tusschen tleger ende Ponterbrugge ende ordre gegeven om de
achten daer wel te besetten ende verscheyden schantskens geordonneert
maecken tot corps de guarden, daertoe hij de boeren alomme bescreeff.
eeft mede den Hopman Wevert met sijne compagnie gesonden naer
uynen om daer ontrent te blijven leggen ende op alle overcommende
oden ofte stroopers wacht te houden, heeft oick last gegeven dat den
versten Lieutenant Hittinga met sijne compagnie noch trecken soude over
andere sijde vande stadt om daer beter ordre op alles te houden ende
stadt wat naerder te doen besluyten, die noch te desen daege daer-
erts getrocken is. Op den middach quam weder in tleger den Alphero

Lazaro den xvij[en] daer vuyt gegaen om de brieven bij hem in een boom verborgen te haelen ende bracht dselve brieven, die veele waeren, aen Sijn Ex[tie], meest houdende aen Verdugo ende den Commissarissen ende den Veador [1] Generael, alles houdende van tsecours voor Groeningen, ende onder dien wasser een van Ernestus selff aen Verdugo, houdende dat hij ordre op t'ontset vande stadt gestelt hadde ende tselve soude doen verhaesten soe veel hem doenlijck was ende voorseecker de stadt soude ontsetten, al soude hij selff in persoon daertoe overcommen, dat hij tselve die vande stadt wilde laeten weeten, om middelertijt goet te houden ende t'ontset te verwachten, maer in andere brieven werde aen Verdugo gescreven dat hij dese selve brieven vanden Eertshartoge in stadt wilde seynden om heur te beter te encouragieren. Op den avont quam den trompetter wederom vuyter stadt, gelast te seggen dat men hem wederomme sondt, opdat Sijn Ex[tie] niet en verlangde dat se op morgen antwoort metten stadtstambourijn souden laeten weeten. Die vande stadt hebbende in heur casamatte geplant twee halve canons schooten daermede seer op de begonnen batterie, bewesten den Heerwech, maer en deden geen sonderlinge schaede alleen dat de sevende batterie (op de Oostpoorte schietende mette 3 stucken dicht aen tvuytsteck vanden Heerwech geplant heur van achteren met meerder gabions moste waepenen. Des nachts schoot men weder met gloijende cogels ende vierballen sonder merckelijcke schaede, men arbeyde mede seer aende voors. batterien om die reede te maecken ende de casamatte vanden viant inne te schieten, daer sij desen dach gestaedich vuyt geschooten hadden. Lauckema sondt desen nacht vuyte stadt een van sijn lijffschutten met een soldaet van Harman van Ens met brieven aen Verdugo ende Graeff Harman in wasse bewaert tegen het waeter. Dese soldaeten sijn gecommen door de voorste sentinellen aen tHorndiep staende, ende gecommen heel breet achter aff sijn aengetroffen vande wachten bij Sijn Ex[tie] op huyden daer gedaen stellen. daeraff den lijffschut gevangen is gekregen ende den anderen hem souckende te salveren is dootgeschooten, daerdoor men veel vande secreeten vande stadt sal weeten.

Den lesten Junij was het buych ende regenachtig weder ende werde vrouch in tquartier gebracht den gevangen soldaet mette brieven over hem bevonden, meest in cijffer gescreven bij Lauckema aen Graeff Harman ende Verdugo beyde van eene teneur, die men dede ontcijfferen ende

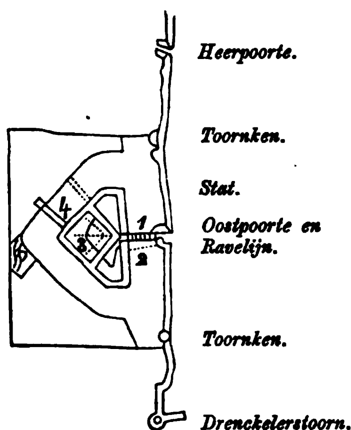
[1] Veador-controleur.

verden bevonden van desen innehout te weeten: die aen Verdugo in ate den xxix^en Junij, dat hij des nachts te vooren de brieven van Verugo ontfangen hadde door acht soldaeten, dat die vanden Magistraet len xxv^en de brieven van Ernestus ende heure Gedeputeerden tot Bruessel n van hem Verdugo mede ontfangen hadden, dat de quaetwilligen op ien dach gemeynt hadden heur voornemen te executeren ende een ppoinctement te maecken, twelcke miraculeuselijck was belet, alleen nettet verlies van twee borgers ende een schuytenschuyver ende daernaer eter ordre op de saecke gegeven, dat hij seer verwondert was vande esolutie die de Duytsen ende Yren genomen hadden van in stadt niet te villen commen, dat hij niet en wilde naerlaeten hem metten eersten soe eel volcx in stadt te senden als hij ontberen mochte, om daermede secours te verwachten, twelcke hij niet en twijffelde ofte het soude netten eersten commen ende verhaest werden, dat men hem in stadt nede van gelt most voorsien ofte hij en saech tvolck langer niet te nderhouden, doordien in stadt geen gelt te becommen en was, dat hij gelt quaelijck op sijn credyt soude konnen opnemen, ten waere men hem elooffde, dat hij noch sijn erven daervoor niet gerechercheert en souden verden, soe wanneer hij aende Pagadors [1] bewesen soude hebben, waer le penningen gebleven ende gedistribueert waeren, dat hij Lauckema de uytvallen hem bevoolen niet en konde doen, al waeren de soldaeten laertoe seer wel gemoet, omdat sijn volck dagelijcx in dooden ende gequetsten seer verminderden, die hij daeromme bewaeren moste, te meer oe hij geen hulpe en hadde oick vande goede borgers, die alles moetloos vaeren. Soe veel aenlangt het tractaet, daeraff hij scrijft, den viant ladde den borgers 14 daegen vergunt om te tracteren ende daernaer noch iiij daegen om secours te verwachten, daerop den magistraet souckende le saecke in tverleng te trecken versocht hadden een maent met surcheantie an schieten, om de furie van dien te ontgaen, twelcke heur nu ontseyt vas, mits dat men wilde sustineren dat de xiiij daegen om te tracteren l verstreecken waeren, dat se daeromme terstont souden moeten handelen nde appoincteren, waeromme den magistraet geresolveert was alsnoch ij dat versouck te persisteren ende soe sij dat niet krijgen en konden God le saecke te beveelen ende t'ontset te verwachten, daertoe hij ende alle le soldaeten haer beste souden doen, dat daeromme hem gelieven wilde 'ontset te doen verhaesten ten dienste Godes ende des Conings ende tot

[1] Pagadors — betaalmeesters.

behoudenisse vande stadt, te meer soe sij van binnen vande gemeene borgers niet al' te wel verseeckert en waeren, ende dat heur oick de amunitie begonst te failgeren om datter niet dan noch 50 tonnen cruyts in stadt en waeren, dat den viant het ravelijn niet en soude krijgen ofte het soude haer dier costen. Den lijffschut, die de brieven gedraegen hadde, seyde datter des nachts een Vendrech met 8 soldaeten innegecommen was. De brieven van Graeff Harman waeren van denselven teneur. In dese brieven abuseerde Lauckema hem seer noopende tvergunnen vande 14 daegen, overmits die niet anders belooft en waeren dan naer t'accoort gemaeckt als op den xv^{en} ende xxiij^{en} deser geseyt is. Daer waeren mede particuliere brieven meest niet anders houdende dan dat men het ontset most verhaesten ofte het soude quaelijck affloopen. Nietemin const men vuyt alle dien claerlijck sien dat die vande stadt niet van meyninge en waeren geweest nochte noch niet en waeren om ter goeder trouwen te handelen, maer alleen sochten tijt te winnen ende ondertusschen ten lesten toe te opiniatreren. Sijne Ex^{tie} reedt desen dach besien alle de wegen ende passagien vande Hoogerbrugge aff om die mede met wachten te besetten. In tleger werden aenbesteet te maecken dvoors. drie gaelderien volgende tvoors. besteck elcx voor 1800 gulden ende soe se die binnen xiij daegen opmaeckten 2000 gulden. Die vande stadt schooten seer vuyte casamatte op de sevende batterie aenden vuytsteeck staende. daerinne sij een stuck een radt affschooten ende een bootsgesel doot, men schoot oick seer op de stadt. Des achternoens quaemen vuyter stadt twee broeders van Assendorp ende een van Canter heur neeff wesende jongmans ende hielden heur als off se hadden willen gaen wandelen, ende gecommen sijnde buyten heure wachten sijn onse ruyteren op haer aengereden, totte welcken sij seyden vuyte stadt te commen ende daer niet langer inne te willen blijven. Dese waeren rijcke kinderen soet scheen, bij de ouders vuyt laeten gaen om niet geschooten te werden, die bij Sijn Ex^{tie} geexamineert sijnde niet anders en wisten te seggen dan dat se bij haer ouders waeren vuytgesonden om in stadt niet te waecken ofte eenich ongemack te krijgen. Sijne Ex^{tie} siende dat elckeen te vrijer aennam brieven vuyt ende inne de stadt te brengen, laste dat men desen nacht ophangen soude den lijfschut voornoemt ende den soldaet van Ens (hoewel doot) mede, ende dat dicht onder de stadt, om alle anderen in stadt sijnde daermede een schrick van sulcx te doen te geven, daerover men des nachts den dooden ende den levende gereet maeckten om gehangen te werden, maer den lijffschut siende dat hij hangen moste, presenteerde

eenige secreeten vande stadt te openbaeren, daerover de executie opgehouden werde. Gevraecht sijnde, seyde dat den viant. in t'ravelijn drie groote mijnen gemaeckt hadde ende veel cruyts daerinne gehadt, maer dat ment daer weder vuytgehaelt hadde om den soldaeten te distribueren, dat se binnen van meyninge waeren geweest het ravelijn te doen springen, soe verre de onsen het souden hebben willen inne nemen, dat se oick van outs een faulse porte ofte mijne hadden gehadt beoosten de Oosterpoorte om tot op twaeter te commen, daer se langes het waeter een cleyn bruggesken gemaeckt hadden tot aen t'ravelijn, daer men terstont weder in een mijne conde gaen in t'ravelijn gemaeckt, die haer terstont scheyde in drien, loopende de twee naer de schouderen toe ende den middelsten recht naer de poincte, hebbende elcx soe men hem geseyt heeft een kelder daer cruyt inne gelegen hadde, maer nu al weder vuytgehaelt was, seyde mede dat se twee stucken buyten de walle heel leech gestelt hadden in een oopen toornken tusschen de Heerpoorte ende Oosterpoorte, om daermede op de grachte te schieten, soe wel langes het ravelijn als voorbij de Heerpoorte, dat men totte selve stucken door een seer enge poorte quam daer geen stucken door konden gebracht werden, dat se dese stucken meynden te gebruycken op de gaelderien als die wat verre in de grachten souden vuytsteecken ende dat se daeromme niet gewilt en hadden dat yemant met roer ofte musquet ofte anders soude thoenen, dat men daervuyt defensie doen konde ofte daerinne commen, opdat men van buyten daertegen geen defensie en maeckte, oick dat hem in tvuytgaen bij monde bij den Borgemeester belast was Verdugo aen te seggen dat hij t'ontset moste doen verhaesten ofte tpolver van Lingen in stadt schicken, omdatter niet veel polvers meer in stadt en was, twelke soe het onder de borgerie quam, en souden se die niet langer konnen stillen; seyde mede dat den soldaeten weeckelijcke leninge geschiede bij den magistraet vande stadt. Men schoot snachts met vierwerck ende gloijende cogels in stadt, men prepareerde seer de batterien ende de innegangen totte aenbesteede gaelderien, om die te mogen doorsteecken, soe haest de stucken die op de casamatte souden

1 *Groote brug.*
2 *Cleyne brug.*
3 *Mijne.*
4 *Gaelderie.*

schieten geplant souden sijn. Oick werde in den duym geschooten Capiteyn Swan, Lieutenant van een compagnie nieuwe Engelschen, ende om tseggen vanden lijffschut wille werde geprepareert een batterie tot twee stucken ten suytoosten voor de poincte van t'ravelijn, om voorbij de poincte langes de grachte ende over de gaelderie op tvoors. toornken te mogen schieten, daer de stucken innegelaeten waeren. Vuyt dese voors. gansche handelinge kan men sien hoe seer die bedroogen sijn geweest, die gemeynt hebben dat men dese stadt sonder vuyterlijck gewelt soude konnen becommen ofte met soeticheyt tot reden brengen, hoe seer meest alle de Staeten mede geabuseert sijn geweest tleger voor dese stadt te engaigeren sonder ordre gestelt te hebben op de middelen die men tot vuyterlijck gewelt van noode heeft, want men nu moeyte moet doen (om niet in schaede te vallen) om van die van Hollant ende Vrieslant (die daerinne malcanderen noch niet al te wel en verstaen) gelt ende amunitie te hebben om tleger staende te houden, twelcke dese gansche belegeringe niet weynich geretardeert en hadde ende nu veroorsaeckte dat men nieuwe consenten tottet extraordinaris opbrengen van penningen draegen moste, daermede de Staeten Generael ontrent dese tijt beesich waeren.

Den eersten Julij was het regenachtich buych weder tot groot verdriet vande soldaeten, die in de loopgraeven laegen. Men schoot vrouch naer gewoente eenige schoeten op de defensien vande stadt ende door de huysen. Op den naernoen quam vuyter stadt in tleger een stadtstambourijn met brieven soe vande stadt als Lauckema aen Sijn Ex^tie. Die vande stadt screven dat se de brieven van Sijn Ex^tie vanden xxviij^en ontfangen hebben ende niettegenstaende dselve heur daerinne den versochten tijt om te handelen ontseyt, hebben se desen noch wel wederom willen scrijven ende soe Sijn Ex^tie in eenige onderhandelinge wilde commen, alsnoch den tijt van een maent versoucken, om naer t'accoort gemaeckt heur gedeputeerden van Bruessel te mogen contremanderen ofte secours verwachten met stilstant van alle waepenen, ende soe men hem dat niet en wilde vergunnen, waeren se geresolveert God de saecke te bevelen ende heur te behelpen mette middelen, die sij hebben, om heur ontset te verwachten, aengaende daer Sijn Ex^tie wilt wederroupen den tijt van 14 daegen heur vergunt ende seggen dat se al overstreecken sijn, dat contrarieert sijn brieven vanden xv^en deser noch bij heur sijnde versoucken hierop antwoort met heuren tromslaeger ofte trompetter. Lauckema scrijft mede de brieven van Sijn Ex^tie ontfangen te hebben, daerinne dselve presenteert met goede conditien met hem en tgarnisoen te willen handelen, daeraff hij hem be-

danckte, omdat sulcx als noch niet strecken en konde dan tot disreputatie ende oneere van hem ende den soldaeten ende tot ondienst vanden Coning, tot wiens behouve hij daer wilde goet houden ende hem volgende sijn plicht beschermen ende behelpen mette middelen die hem God verleent hadde, daermede hij meende eere inne te leggen, totdat heur ontset quaeme. Desen tambourijn werde bij Sijn Ex^tie gelast op morgen weder te rugge te senden sonder eenich antwoort, alleen dat hij seggen soude dat op de brieven die hij gebracht hadde geen antwoort en viel. Des nachts werde gehangen den soldaet van Harman van Ens (die mede mette voors. brieven van Lauckema vuyte stadt gecommen ende dootgeslaegen was) dicht onder de stadt met een brieff boven sijn hooft, maer den lijffschut werde tleven geschoncken om de advertentie die hij gedaen hadde ende t'medelijden dat Sijn Ex^tie met hem hadde. Men plante in de reyale batterie tusschen het ravelijn ende Heerwech opgeworpen ende bij forme van een cleyne catte verhoocht 7 stucken, daeraff de 3 conden schieten op de voors. casamatte ende de west gordijne vande Heerpoorte ende de 4 op t'ravelijn ende de gordijne naer de Oostpoorte toe. Men ginck mette gaëlderie naer t'ravelijn seer voort ende men prepareerde vast de batterie tot twee stucken om op de casamatte te schieten, mitsgaeders oick de batterie bewesten de Drenckelers toorn ende noch eenen tot twee stucken bewesten de poincte vanden Bremerbuyck. Desen nacht werde in tbeen geschooten den Sergiant Major vande nieuwe Engelschen Capiteyn Dogwray genaemt.

Den ij^en Julij was het buych weder ende regende den heelen dach seer. Men begonst vrouch op de stadt te schieten met meest alle de stucken ende men schoot mette 3 stucken vuyte reyale batterie seer op de casamatte, soedat die vande stadt haer geschut terugge mosten haelen, ofte men soude het bedorven hebben. Men schoot oick seer mette 4 stucken vande reyale voornt. op de Buytenpoorte van het ravelijn, die van hout was ende meest omverre geschooten werde, soe dat men binnen in t'ravelijn sien conden. Daer werden noch eenige schooten gedaen naer het toornken beoosten de Heerpoorte (daer de twee stucken innegebracht waeren om op de gaelderien te schieten) daerinne men soe veel eerde vande walle aff dede vallen, dat men meent dat sij tgeschut daer staende niet sullen konnen gebruycken, hoewel men tgeschut niet sien nochte raecken en conde, als te diep staende. Die vande stadt schooten altemet eens wederomme ende raeckten de gaelderie tweemael met een stuck staende vast aende Heerpoorte sonder groote schaede te doen. Den tam-

bourijn voors. werde vrouch naer de stadt gesonden sonder ander antwoort (daerinne hij hem gansch quaelijcken te vreden hielt) omdat Sijn Ex^{tie} wel sach dat se alleen hem sochten op de lange baene te brengen ende ten lesten met hem te gecken. Des nachts werden noch geplant 2 stucken (genomen vuyte Vriesche batterie) besuytoosten de poincte van travelijn, om daermede te mogen schieten langes de grachte op het toornken beoosten de Heerpoorte voors. genaemt de negende batterie. Men schoot mede in stadt eenige gloeijende cogels om die van binnen wacker te houden.

Ontrent dese tijt was den Graeve van Hohenloe doorgaens in tlant vander Thoolen ende tot Bergen op den Zoem, om aldaer op alles ordre te geven soe den viant in dien houck yet wilde aengrijpen ende dede den v^{en} deser casseren van sijn staet den Sergiant Major van Bergen op den Zoem Thomas Louvel om seeckere groeve delicten wille daeraff hij beschuldicht werde.

Den iij^{en} Julij regende het seer ende begonst men vrouch te schieten op het toornken beoosten de Heerpoorte voors. ende op het stuck daermede sij gisteren in de gaelderie geschooten hadden, twelcke gedemonteert ofte terugge gehaelt werde. Men schoot mede op de pallisade staende voor t'olde rondeel, om die te breecken. Ontrent den middach quam vuyter stadt een borger, seggende niet langer daer binnen te willen blijven, omdat se van binnen wilden opiniatreren ende tleste verwachten, niettegenstaende sijl. genouch van ontset vertwijffelden, dat se Aelbert Jaerges Colonnel vande borgerie gemaeckt hadden ende hem macht gegeven alle voorvallende saecken alleen met Leauckema aff te doen, sonder de wet daerop te behouven vergaederen, dat se een compromis gemaeckt hadden om ten lesten toe de stadt voor den Coning te houden ende tselve alle man deden teyckenen ende soe wie het niet teyckenen en wilde, die werde bevoolen sijn huys te houden ende niet aende wallen te commen. Des nachts arbeyde men aende gaelderie seer.

Den iiij^{en} Julij regende het seer, soedat de loopgraeven naulijcx en waeren te gebruycken, doch begonst het weder op den naernoen seer te lichten. Des morgens vrouch werde de eerde vande gaelderie geextendeert tot aenden voet vande walle van t'ravelijn, maer tbinnewerk en quam noch soe verre niet. Men plante voorts 2 stucken (t'een genomen vuyte sevende batterie ende het ander vuyte seste) bewesten den Heerwech voors. ende de gaelderie aldaer begonnen om te schieten op de casamatte, daer boven vuyt noch 2 schooten gedaen werde, maer werde mette voors. 2

geplante stucken ende de 3 vande reyale batterie weder dapper op die casamatte geschooten ende sulcx voorts belet, ende werde dese batterie de thiende genaemt. Men schoot mede twee moelens aff, staende ontrent den Drenckelers toorn, omdat den viant daer vuyt geschooten hadde met musquetten. Terstont naer tplanten ofte prepareren vande voors. 2 stucken, stack men door de drie aenbesteede gaelderien, daervuyt men de eerde in de grachte vande stadt begonst te werpen. Des achternoens vielen eenigen vanden viant benoorden de stadt vuyt met ontrent 30 peerden ende eenich voetvolck om onse wacht op te lichten, dan werden wederstaen ende 2 van heure peerden dootgeschooten, ende vande onsen werde gevangen een ruyter van Onstae ende den Lieutenant vande vaene in tbeen gequetst met noch een Hopman genaemt Lange Jan. In de batterien werde een canonier dootgeschooten. Hiernaer werde een borger vande stadt een smit gevangen gekreegen die hem wat te verre bloot gegeven hadde, maer en wiste niet anders te seggen, als dat die van binnen geresolveert waeren totten lesten toe te houden. Men creech oick tijdinge datter een boode op wech was met brieven van Verdugo om in stadt te gaen, daeromme men de wachten alomme dede verstercken. Des nachts ginck men mettet wercken ende de gaelderien seer voort ende vielen eenigen vanden viant vande halve maen aen tSchuytendiep vuyt, die drie soldaeten gevangen kreegen ende een werckmeester dootsloegen.

Den v^en^ Julij vrouch voor den dach gingen 4 soldaeten vuyte gaelderie op de voet van t'ravelijn ende begonsten in de walle te sapperen ende eenen van hem clom op de walle ende sach daerover ende en sach niet dan eenige sentinellen ende in t'midden heel leech een vier gemaeckt daer veele soldaeten ommelaegen, die in t'ravelijn waeren maeckten een alarme ende de onsen weecken weder aff naer de gaelderie, sonder andere moeyte te maecken, omdat se tot sulcx geen last en hadden ende dattet ravelijn steyl ende hooch was op te climmen ende dattet oick periculeus was daerop yetwes aen te grijpen, om de mijnen die daerinne gemaeckt waeren. Het was voorts tamelijck weder ende men schoot vrouch eenige schooten op de stadt. Die van binnen schooten vuyt het toornken beoosten de Heerpoorte 2 schooten naer de gaelderie sonder schaede te doen, daeromme de onsen weder op tselve toornken schooten. Ontrent den middach werde door thooft geschooten den Lieutenant van Maerten Cobbe met groot pericule van tleven te verliesen; snachts arbeyde men alomme seer ende werde de aerde vande gaelderie geextendeert totte walle van t'ravelijn toe, daer des nachts twee Schotten oversaegen, dan en saegen daerinne niet dan de top-

eynden van eenige piecken, ende omdat heur verbooden was eenigen alarme te maecken en dorsten se heur voorder niet bloot geven. Desen dach werde naer stadt gesonden den tambourijn van Hopman Schaeff, om de voors. gevangenen te haelen, dien voor antwoort gegeven werde, dat men se souden laeten gaen soe wanneer den soldaet van Lauckema mette brieven gekregen los gelaeten werde ende anders niet, daerop den tambourijn seyde niet anders te weeten ofte denselven was gehangen.

Den vj^en Julij was het regenachtich weder ende vertoogen heel vrouch vuyten leger Matenesse, Foeck, de Bie ende Huygens, Gecommitteerden vanden Raede van Staete, om naer den Haege te gaen ende den Staeten Generael te remonstreren den noot vanden leger ende datter provisie van gelt moste wesen opdat de saecke nu in tlaeste gebracht geen retardement en leede. Men schoot voorts naer gewoonte seer op de stadt ende het toornken beoosten den Heerpoorte voors., omdat die van binnen daer vuyt geschooten hadden naer de gaelderie nochtans sonder schaede. Men verseeckerde mede de noortwestsijde vande gaelderie aen t'ravelijn tegen tgeschut van tselve toornken ende men veste dselve eene sijde tegen de walle van t'ravelijn aen soe naer als men dat begeerde, twelcke desen dach al meest gedaen was. Men ginck mede sapperen in de walle van t'ravelijn, daer men wel 6 ofte 7 voeten eerde aff ende wech haelde, men ginck oick mette ander gaelderien voort, daeraff die tegen den Bremerbuyck best voortginck ende avancheerde.

Den vij^en Julij wat het tamelijck weder ende clom een van ons volck vrouch op t'ravelijn ende wierp een schiltwacht met een steene op tlijff, daerover die van binnen alarm maeckten. Dese seyde dat hem docht datter niet veel volcx inne en was. Die vande stadt schooten vuytet voors. toornken beoosten de Heerpoorte eenige schooten op de gaelderie aen t'ravelijn sonder schaede, maer vanden Bremerbuyck schooten se met een stuck door de gaelderie daer voor begonnen ende schooten 2 binten van dien daermede aen stucken. De onsen schooten wederomme seer op den Bremerbuyck ofte olde rondeel ende het toornken voornt. ende de andere defensien vande stadt. Men was voorts seer doende om de gaelderie tegen het ravelijn aen te verseeckeren, men prepareerde mede de oostbatterie om des nachts tgeschut daerinne te brengen, Des achternoens dede ons volck te peert ende te voet een aenval op de beesten benoorden de stadt ende kregender wel 90 stucx ende een borger te peert met 1 soldaet ende 7 ofte 8 vrouwen. Des avonts werde in tlijff geschooten den Lieutenant Egger. Des nachts plante men in de voors. Oostbatterie 4 stucken (2 die

noch ongeplant waeren ende een vuyte Vriesche batterie ende een vuyte batterie vande huysbreeckers) om daermede te beschieten den Drenckelersstoorn ende de halve maene besuytoosten van dien leggende ende soe t'vuytvallen van dier sijde te beletten.

Den viij^{en} Julij was het tamelijck weder ende schooten die vande stadt vrouch vuytet olde rondeel op de gaelderie daervoor begonnen, maer en deden geen sonderlinge schaede. Hierover begonsten de onsen wederom seer op tselve rondeel ende de stadt te schieten. Die vande stadt kregen een voerman gevangen. Desen dach quam in tleger den Prince van Anholt, broeder vanden Furst, alleen om tleger te besien ende tbeleyt van dien. Noch quam in tleger een bestalter Oversten vanden Keyser, Lazarus Schel genaemt, met last om in tquartier van Emden ende Oldenborch 1000 musquettiers te lichten, soe men vermoet om een deel van thierlants volck te debaucheren. Des achternoens soude den vierwerckmeester Jan Bovi een prouve doen van eenige graenaeden in t'ravelijn te werpen ende die van binnen alles van daer doen verloopen ofte quetsen, dan hij sulcx besouckende met 4 ballen heeft de 2 overgeworpen ende de andere 2 sijn gebarsten eer se neder quaemen met pericule van eenigen van ons eygen volck, waeromme men wederom bevont dat alle sijn werck niet dan cost verlooren en was. Des avonts gaff Sijn Ex^{tie} last om vuyt de oostbatterie eenige schooten te doen op de halve maen aen tSchuytendiep, twelcke geschiede ende werde seer daerinne geschooten, hoewel men geen volck bij de hant en hadde, om daerop aen te commen ende de trancheen oick daertoe noch niet gemaeckt en waeren. Hierover schooten die vande stadt weder seer. Des nachts werde door last van Sijn Ex^{tie} begonnen te mineren in t'ravelijn op de slinckerhant vande gaelderie, om de minen vanden viant te soucken ofte een nieuwe mine te maecken om te mogen doen springen, op de rechterhant ginck men mettet sapperen voort.

Den ix^{en} Julij was het tamelijck weder ende werde vrouch gekregen een soldaet vande compagnie van Grootvelt, die met sijn negenen meynde langes tHorndiep in de stadt te commen. Dese seyde geen brieven te hebben, maer alleen mondelinge last in stadt aen te seggen dat se noch een maent ofte ses weecken wilden goet houden, sij souden voor seecker ontset werden. De andere 8 ontliepen het. Die vande stadt schooten vrouch eenige maelen door de gaelderie aenden Bremerbuyck, die se soe ganschelijck onstelden, dat men naulijcx meer daerinne wercken konde, waeromme men last gaff dselve stercker te waepenen, twelcke noch desen dach begonnen werde. Op den nacht quam vuyter stadt over een Engels-

man van t'ravelijn aff die onder Evert van Ens altoes daerinne gelegen hadde ende tot meermaelen ons volck toegeroupen dat hij overcommen wilde. Dese was tvoorleden jaer vuyte Bommelerweert van ons aenden viant overgeloopen. Men begonst mette mijne in t'ravelijn te gaen ende die te scheyden, gaende metten eenen oostelijck aen om over te commen ende te ondecken de mijne vanden viant ende den anderen noordelijck ende naer t'achterste van t'ravelijn toe, om te commen onder tcorps de guarde vanden viant, doch ginck den arbeyt alomme seer slappelijck voort, soedat de gaelderien over beyde sijden vande Heerpoorte noch naulijcx begonnen en waeren, hoewel al den lesten Junij aenbesteedt. Oick ginck tsapperen aen t'ravelijn soe slappelijck voort dattet scheen dat men genouch tlange wercken socht. Hiertoe holpen veel de advertissementen vande mijnen daerinne sijnde, die men scheen seer te ontsien (hoewel men van tgebreck van cruyt in stadt gelijcke advertentie hadde) vuyt vrese van volck te spillen, niet seer lettende dat de sappe oick alle daechs ende nachts veel volcx spilde. Des nachts dede men noch 2 stucken in de vierde batterie dresseren om op den Bremerbuyck te mogen schieten naer tstuck daermede den viant de gaelderie beschooten hadde. De Raeden van Staete om te subvenieren den noot van tleger hadden eerst die vande Omlanden bescreven om bij anticipatie op te brengen 4 maenden contributien, dan bevindende dat die van Vrieslant de 2 maenden al ontvangen hadden, hebben een seeckere somme van penningen gequoteert over de gestelijcke goederen belast op te brengen, daertegen die vande Omlanden heur soe animeuselijck stelden, dat se vuytdruckelijck verclaerden dat de Raeden voornt. daerover egeen macht en hadden, twelcke de Raeden anders verstaende, hebben aengeslaegen alle de geestelijcke goederen vande prelaeten ende collegien vande Omlanden die heur binnen Groeningen onthielden, ende geordonneert dat alle de pachten verscheenen Joannis lestleden souden betaelt werden in heuren handen daetelijck op peyne van met lontrecht geexecuteert te werden ende dat de betaelinge aen yemant anders te doen geen betaelinge en soude strecken, ende hebben tselve alle ampten, dorpen ende kerspelen vande Ommelanden aengescreven ende belast heur daer naer te reguleren: hoewel daeraff oick niet veel en quam.

Den x^en Julij was het tamelijck weder ende werde vrouch seer op de defensien vande stadt geschooten, mitsgaeders op Bremerbuyck, daervuyt den viant noch wederomme op de gaelderie aldaer schoot, maer en dede niet soe veel schaede omdat se beter gewaepent was. Oick werde geexamineert den overgecommen Engelsman, die seyde, datter in travelijn een

mijne heel leech gaet tot bijnaest de poincte toe ende heur daer over beyden sijden weder affspreyde in forma van een cruys, datter noch een mine boven die gemaeckt werde, mede gaende naer de poincte toe, datter noch een mijne gemaeckt was naer de westschoudere van t'ravelijn toe, die mede naer de poincte over de wallen heen drayde, datter mede noch een begonnen was naer de oostschoudere toe, maer niet volmaeckt; seyde mede dattet ravelijn met een inwendige ofte concave halve maene affgesneden was tegen den inneloop daer tvolck meest achter lach, datter gestaedelijck twee vendelen inne wachten ende tot dien alle nachts noch quaemen 50 man vuytet Schuytendiep, datter gisteravont noch geen cruyt in de mijnen geleyt en was, dattet volck in de stadt seer gematteert waeren ende veele soldaeten gebleven ende gequetst, dat die van binnen van meyninge waeren soe ons volck in t'ravelijn quam eerst tvolck ende daernaer mette onderste mijne oick onse mine te doen springen soot noot waere, nietemin datter geen seeckerder wech en is om meester van t'ravelijn te werden, dan langes de voet totte schouderen toe te gaen ende dan daerinne te vallen, want men dan buyten pericule vande mijne sal sijn ende heml. alles kennen den beck breecken, tottet welcke te doen hij wel voorgaen wilde. Seyde mede expresselijck door de stadt ende alomme over de wallen gegaen te hebben om te weeten waer tgeschut stont, twelcke bij hem vermat alles vuyte loopgraeven te konnen aenwijsen. Seyde mede dat die vande stadt met hoope van ontset opgehouden werden ende dat men heml. al over eenige daegen hadde willen wijsmaecken dat heur ontset tot Haeren was, in somma meynde soe het ravelijn verlooren ginck, dat se dan terstont souden parlamenteren. Hiervuyt kan men sien wat voordeel het soude gedaen hebben soe men te vooren alleen daertoe gearbeyt hadde om t'ravelijn inne te loopen, dewijle noch geen polver in de mijnen en was, twelcke meest te rugge gebleven is ter begeerte van Ingenieur ende anderen, die mogelijck bij tlange wercken geen schaede en weeten. Dese vuytgecommene is daernaer in de loopgraeven gesonden metten Ingenieur Kemp om naerder alle gelegentheyt aen te wijsen. Des avonts ende des nachts ginck men mettet mineren ende sapperen voort.

Den xj^en Julij was het regenachtich weder ende schoot men vrouch eenige schooten op de stadt, men ginck mettet sapperen ende mineren voort, in twelcke men gewaer werde dat den viant mede mineerde, maer was onse mine onder, sonder dat men weet offt de bovenste ofte d'onderste vanden viant was. Des achternoens dede men twee groote stucken vande walle

van t'ravelijn vallen, die onder sappeert waeren, daerover men terstont gereetschap van haecken, ladders ende anders dede daerwaerts brengen ende gereetschap maecken om yet te tenteren, soe de gelegentheyt sulcx gedroech. Men dede mette maetroesen daerop rechten seeckere mastkens, om een blinde daer aen op te trecken, dan omdat de blocken te hooch opgebonden waeren schooten die van t'ravelijn de koorde vande blinde aff. Oick schooten die vande stadt eenige maelen met een stuck vanden Bremerbuyck naer de voors. oprechtinge vande blinden ende schooten daermede de masten om verre. Dit ende dat de bresche om op te loopen noch niet goet en was, gaff oirsaecke de saecke langer vuyt te stellen, te meer soe den Ingenieur sulcx meest anriedt, nietemin liepen hier en tusschen eenige matroesen de bresche op ende trocken den viant een haeck vuyte hant. Hiernaer quam Graeff Philps van Nassau, wat beschoncken sijnde, naer de mijne toe ende liep met een pieck in de hant daerop ende stack daermede tegen den viant, tsij dat hij sulcx dede vuyt dronckenschap om te braeveren, ofte om te besichtigen de bresche, maer omdat hij ongewaepent was, dede den Colonnel Morray veel devoirs om hem terugge te krijgen opdat hij niet geschooten en werde. Den Hopman Vaillant oick droncken sijnde, hadde den Graeff heel tot sulcx geanimeert, hem aenseggende dat sijL de moeyten ende periculen van t'approcheren ende waecken gehadt hadden ende dat nu de matroesen heur die eere affnemen wilden ende t'ravelijn inneloopen, van welcke sijne sotticheyt hij den Graeff bijnaest de peyne hadde doen draegen, omdat de matroesen niet sterck genouch tot sulcx en waeren, nochte daer oyt last toe gehadt ofte sulcx in meyninge hadden. Des nachts ginck men mettet mineren ende sapperen voorts ende men schoot met gloijende cogels in stadt.

Den xij^en^ Julij was het gansch regenachtich weder ende was Sijn Ex^tie^ met meest alle de Graeven ende Colonnellen vrouch in de gaelderie ende hadde eenich volck gereet om tselve te doen overvallen soe het bequaemelijck const geschieden, dan omdat de bresche noch niet seer goet om op loopen en was ende het seer regende, werde het vuytgestelt tot op beter gelegentheyt, volgende genouch den raedt vanden Ingenieur. Daer werden eenige schooten met groff geschut op t'ravelijn gedaen ende onder dien gingen 2 Schotse Sergianten tot boven op de bresche ende saegen den viant wel wercken ende hoe hij het ravelijn affsneedt, maer en consten niet dan ontrent 40 man sien. Sijn Ex^tie^ daernaer sijnde in een loopgraeve ende willende daerover sien door sijn rondasse, werde op de rondasse geschooten, dat hij terugge viel. Middelertijt ginck men mettet mi-

eren seer voort, twelcke desen dach wel 55 voeten diep quam. Men ıppeerde oick seer ende daermede ontdeckte men de hoochste mine van-en viant, die bij heml. al gestopt ende met eerde gevult was, hierdoor ordeelde men dat wij oick onder haer onderste mine waeren. Vuytet leger ertoogen heel vrouch den Cancelaer van Gelderlant, Teelinck Caminga ende ırnsma, Raeden van Staete, om naer Lieuwaerden te gaen ende die van 'rieslant te induceren tot obbrenginge van eenige gereede penningen tot nderstant van tleger, die se souden mogen nemen vuyt heur quote ande penningen tot een subsidie vanden Coning van Vranckrijck ge-onsenteert, volgende tscrijvens vande Staeten Generael, mits dat die an Hollant belooffden dselve penningen in de voors. subsidie weder e vergoeden. Die vande stadt schooten een schoote door de gaelderie enden Bremerbuyck, maer en quetsten niemant. Op den avont viel noch en stuck vande poincte van t'ravelijn, daer men doen sach dat die van ıinnen een nieuwe borstweeringe meer achterwaerts gemaeckt hadden, laerop men terstont een stuck geschuts dede stellen, twelcke alle t'nieuwe verck wech schoot. Die van binnen dit souckende met rijsbussen weder e stoppen sijn eenigen van dien bij de onsen mette hant affgetoogen, laernaer hebben die van binnen een lange keeten met een stuck ijsers laeraen gevest ende heet gemaeckt met een lange stock overgeslaegen neynende eenigen te quetsen, twelcke de onsen willende grijpen verbran-len eenige haere handen. Den viant sijn slach verhaelende hebben de ınsen deselve keeten met haecken gevat ende affgetoogen dat den stock ırack. Hier onder werde een Sergiant vanden Capiteyn Michel dootge-chooten. Heel laet quam vuyter stadt een tambourijn vraegende naer enige gevangen borgers ende soldaeten, maer soe men vermoet om yetwes e hooren. Dese werde aengeseyt datter geen soldaeten gevangen en vaeren, maer wel borgers, die men los soude laeten als sij heur rantsoen gemaeckt ende betaelt souden hebben. Desen dach werde in de loop-graeven dootgeschooten den Hopman Lantschaede vande Duytse lichtinge. Des nachts ginck men mettet sapperen ende mineren voort. Die vande tadt nu lange geen brieven gekreegen hebbende, sonden benoortoosten wee booden vuyt ende ontrent 30 soldaeten om die escorte te doen ende loor de schiltwachten te helpen, maer werden 2 van deselve soldaeten gevangen, sonder dat men weet waer de anderen bleven, off sij door quaemen dan off sij wederomme gingen. Ende omdat die vande stadt ıick vande gordijne bewesten de Heerpoorte schooten naer de gaelderie tegen het olde rondeel met een stuck overlanges innegesneden, heeft men

desen nacht geplant 2 stucken (genomen vuyte vierde batterie) besuytwesten de poincte van tselve rondeel, om daermede te schieten langes de grachten van t'rondeel op deselve gordijne ende werde dese batterie genoemt de west batterie.

Den xiij^en Julij was het regenachtich weder ende werde den tambourijns vrouch weder naer stadt geschickt sonder ander antwoort, opdat hij hier in tleger vande mijne niet met allen en vernam. Men ginck mettet mineren soe seer voort dat d'eene wel 70 voeten diep was ende d'andere ontrent 60 voeten, men sappeerde mede al voorts om goede bresche te maecken, de andere drie gaelderien quaemen heel in de grachten ende soe verre dat se mette eerde meer als een derdendeel vande grachten vulden. Op den middach quaemen bij Sijn Ex^tie de twee gevangenen te nacht gekregen (daeraff den eenen op dese sijde gedient hadde ende overgeloopen was) ende seyden dat se alleen om twee booden te convoyeren vuytgegaen waeren ontrent 30 sterck, dat se niet en wisten off de booden voor waeren ende doorgecommen ofte mits t'rumoer achter gebleven, dat se in stadt seer twistich waeren ende nu in veele daegen geen brieven ontfangen hadden ende de soldaeten seer gematteert, voorders en wisten niet te seggen, dan datter twee vendelen in t'ravelijn laegen, die met squadren van andere compagnien gerefraischeert ende gesterckt werden ende dat t'ravelijn ondermineert was, maer niet en wisten hoe? Degeene die van dese sijde overgeloopen was, werde aengeseyt dat hij hangen moste, nietemin soe hij de booden mette brieven wiste te wijsen, dat men se krijgen konde, soude men hem tleven schencken, daerop hij seyde wel te weeten een huys in de Omlanden daer de booden altoos herbergen, ende dat een van dese booden sijn vaeder daer hadde woenen, daer hij meent dat men se soude konnen aentreffen. Hierop werde hij met eenige soldaeten daerwaerts geschickt om dselve te becommen. Men schoot voorts altemet eens op de stadt ende die vande stadt wederomme. Des achternoens liep een Schots soldaet op t'ravelijn ende ontnam den viant tweemael een pieck, die hij heur t'elcken met gewelt vuyte hant ruckte ende brachte bij Sijn Ex^tie. Die vande stadt hadden naer Selwaert toe haer beesten heel verre vuyt gejaecht onder faveur van een goede embuscade bij heml. gemaeckt, meynende de ruyteren vande wacht daerinne te trecken, dan daeraff eenigen lucht hebbende vuyt een gevangen te vooren gekreegen sijn terugge gebleven. Beraemt sijnde dat men noch een gaelderie soude maecken tusschen den Drenckelerstoorn ende het ravelijn wat naerder aenden toorn, is dselve aenbesteedt mettet maecken van een corps

guarde ende een loopgraeve naer de halve maene toe voor 2100 gulden, de soe het binnen 12 daegen gedaen was soude den aennemer hebben 00 gulden ende een vereeringe, daerop Jan van Groeningen Sergiant jor vande Vriesen dselve aennam te maecken. Des nachts werden 4 cken (genomen de 2 vande veltstucken, 1 vuyte vierde batterie ende 1 yte batterie vande viercogels) verplant aen een vervallen huysken wat der van Bremerbuyck, om te beter op de parapet te schieten, soe men ende, hoewelt niet veel en prouffiteerde ende was dit de laetste batterie. n schoot oick met gloeijende cogels om die vande stadt wacker te houden.

Den xiiij^{en} Julij was het schoen weder ende schoot men vrouch eenige ooten op de stadt ende werde de voors. vijffde nieuwe gaelderie benen, de andere gaelderien gingen tamelijcken voort, dan werde vanden emerbuyck geschooten in de gaelderie bewesten de Heerpoorte begonnen de twee werckers elcx een been affgeschooten, daeromme men wederom Bremerbuyck schoot. De mijnen gingen mede wel voort, daeraff in n eenen, loopende oostelijck (meest volmaeckt sijnde) men hoorde seecker uyt al off den viant daertegen gemineert hadde, waeromme men ternt de wercKluyden daer vuyt nam, om daer niet meer geluyts te maecn ende den viant geen naerdencken te geven. Hierop werde geresolveert t men de andere mijne verhaesten soude ende die alle beyde van desen nt gereet maecken om op morgen vrouch ofte noch te nacht te doen ingen, dan t'advys daernaer verandert sijnde is geordonneert dat men st desen nacht de kelder vande andere bequaemelijck maecken sal ende st morgen vrouch tcruyt daerinne brengen ende daernaer die alle beyde ppen om op den achternoen die te doen springen, ende dat men te ht gestaedelijck een officier in de mine sal houden om te hoiren off viant niet naerder en compt. Sijn Ex^{tie} mede siende dat de batterie, nacht ter begeerte vanden Ingenieur verplant, geschooten hebbende niet ken vrucht en const baeren als men gemeent hadde, heeft gelast dat n 2 vande stucken weder daer vuyt soude nemen ende weder restitueren de vierde batterie, daer der drie vuytgehaelt waeren, twelcke niet en hiede. Desen dach werter veel voor de stadt vande onsen geschooten e onder dien den fourier van tDuyts regement, twelcke meest bijquam lat de loopgraeven mits den regen affgeloopen ende niet wel vrij waeren. oorden de stadt werde een Hopmans knecht vanden viant gevangen regen, die om gras te snijden vuytgecommen was. Dese gebracht de voor Sijn Ex^{tie} en wist anders niet te seggen, dan dat se van binvoor seecker secours verwachten binnen xiiij daegen. Des nachts

schoot men eenige gloeijende cogels in stadt ende men ginck mettet sap peren seer voort. Die van t'ravelijn maeckten tot meermaelen alarm sonder oirsaecke ende die vande stadt schooten vande walle aff door d gaelderie op t'ravelijn aengemaeckt.

Den xv^en Julij was het schoen weder ende ontdeckte den viant vroec in de morgenstont de voors. mine loopende naer t'oosten ende socht daer inne te commen, waertegen de onsen, souckende de mine te bewaere een roock daerinne maeckten, maer omdat de mine bij onverstant me geen deure bewaert en was ende geslooten konde werden, sloech de roock soe seer terugge, dat men se wederom slissen ofte dempen moste om de andere mine te mogen bewaeren. Dit alles en soude geen noo gedaen hebben, soe men de mine off niet soe diep gemaeckt ofte bete verhaest hadde. Hiernaer werde geresolveert dat men in de andere arm vand mine terstont teruyt instellen ende die sluyten soude, dat men mede de ont deckte mine thien voeten soude toevullen ende daernaer mede cruyt daerinn stellen ende stoppen om soe haest mogelijck de mine te doen springen Hiertoe begonst men te arbeyden ende men leyde in de kelder vande noorde mine bij forme van cruys gemaeckt 12 tonnen cruyts ende men storte i t'midden 3 tonnen, ende in de andere mine (achter de toevullinge vand thien voeten) sonder kelder werden gestelt 4 tonnen ende eenen gester ende daermede begonst men de mine beyde te sluyten. Ontrent 8 vuyre riepen die van t'ravelijn om nieuwe pekelhaerinck ende omdat se va schieten ophielen werden heur 4 haeringen gegeven, daerop sij tersto weder een kanne biers met een wittebroot aen een coorde over li sincken. De kanne werde daernaer met Bremerbier weder gevult e heml. toegedroncken ende in de hant gegeven ende daermede was tbest vuyt. Hiernaer was Sijn Ex^tie besich te beraetslaegen te wat vuyre m de mine soude laeten springen, ende naer overweginge van veel poinc werde goet gevonden tselve te doen t'avont ten 10 vuyren, soe omdat niet weleer reede en konden wesen, als omdat men goet vont den na te nemen, om in den duyster te mogen wercken ende daerinne tw logeren ende verseeckeren. Werde mede goet gevonden dat de Schott (in wiens quartier dit was) desen aenval souden doen met 200 man t tregement ende dat den Colonnel selffs met eenige Capiteinen die beley soude ende niet haestich maer bij partijen aencommen ende liever all daerop logeren in de poincte, als yet hasarderen, alles nochtans naer de mijne gespeelt soude hebben. Hiertoe werde alle behoirlijcke or gemaeckt. Des achternoens werden noch 2 veltstucken geplant in

riesche batterie ende 2 anderen in de batterie vande huysbreeckers, om es nachts te beter op de stadt te flanqueren. Des avonts in t'afftrecken ande wacht werde in de trancheen door den cop dootgeschooten den opman Waddel, willende noch eens oversien. Oick quam een tambourijn uyter stadt versouckende eenige gevangenen, maer meer om te hoiren watter mmeginck, desen dede Sijn Ex^tie aenseggen als die van binnen heuro evangenen souden gerelaxeert hebben, soe soude men se aen dese sijde nede relaxeren ende werde belast wel bewaert ende op morgen vrouch eder wech geleyt te werden. Den jongen van Hopman Wingaerden in adt gevangen quam mede vuyt ende seyde dat eenigen in stadt tot sijn opman geseyt hadden, soe men se noch eens sommeerde, dat se wel tot ppoinctement souden verstaen, dan docht Sijn Ex^tie heur noch desen vont anders te sommeren aende sijde van t'ravelijn. Ende naerdat alle ingen daertoe wel bereyt waeren, heeft Sijn Ex^tie alle tvolck van ontrent 'ravelijn terugge doen gaen ende ontrent 10 vuyren tvier in de mijne even, daeraff die vanden slinckerarm seer goede operatie dede ende ulde ten deelen een diepe grachte bij den viant in t'ravelijn gemaeckt, loech om verre een deel van t'retranchement ende pallisade van dien nde oick van een halve maene gemaeckt in de poincte van t'ravelijn, aer ontrent 40 man innelach metten Lieutenant vanden Drost Ens, die neest alle door de mijne met eerde overstolpt werden ofte in de grachten eworpen. De andere mijne aende rechterhant en dede niet veel operatie, mdat de eerde door tslaen vande eerste mine heel geconcutieert ende os gewerden was. Hiernaer liep terstont naer de bresche toe Graeff 'hilps van Nassau (sijnde heel jalous dat de Schotten dit alleen exploicteren ouden, dewijle hij desen nacht Colonnel vande wacht was) den Drost an Zallant ende Smelting ongewaepent ende quaemen ontrent 10 ofte 12 terck in t'ravelijn, daer se aende poincte eerst seer weynich resistentie onden ende druckten daeromme innewaerts tot aende grachte voors. ende allisade toe. Dese werden gevolcht bij den Lieutenant van Michel met 12 man neest Officiers, daernaer quaemen Capiteinen Egger ende Prop met ontrent 0 mannen ende scheyden heur in tween, nemende Prop de slincker ant ende Egger de rechterhant om langes de parapet achter t'retranchement te commen. Dese begonsten aende pallisade tegen den viant e vechten, maer werden terstont gevolcht bij den Colonnel Morray met 150 man, die in t'midden indruchte tot aende pallisade toe, gevende laermede den viant alomme werck, ende soe ontrent een halff quartier uyrs gevochten hebbende, hebben t'retranchement aende slincker sijde

daert wech geslaegen was, geforseert ende den viant (die daer noch ontrent 150 sterck lach ende al begonst te wijcken, soe haest Egger ende Prop begonsten langes de parapet achter t'retranchement te commen ende vechten) daer vuyt gedreven ende ontrent 32 ofte 33 mannen met eenige wijffs daer sijnde dootgeslaegen ende in twaeter gedreven, want sij alle moetende loopen over een cleyn bruggesken langes twaeter gemaeckt. is tselve ten lesten gebroocken, ende die daerop stonden in de grachte gevallen, ende die noch terugge waeren mosten mede in de grachten springen, de reste is het ontcommen. Hiernaer hebben de Schotten terstont saxkens met eerde gevult doen aenbrengen ende daermede heur desen nacht daerinne verseeckert. Melville willende affgaen om eenich volck aen te haelen is met een groff stuck dootgeschooten, den Ritmeester Edmont mede in t'ravelijn sijnde ende willende vuytgaen om Sijn Ex^{tie} te rapporteren hoe het affgeloopen was, is in de voet geschooten ende den Vendrich van Dallachi seer gequetst. Men hefter noch ontrent 13 soldaeten vande onsen verlooren, maer daer sijnder meer gequetst. Men heefter vanden viant 4 gevangen gekregen ende onder dien den amunitiemeester van t'ravelijn, in wiens hutte stonden 4 tonnen polvers, daerinne eenige soldaeten gecommen sijnde ende haer lont niet wel bewaerende, is trier gecommen in t'polver voors. ende heeft een soldaet wech gesmeten wel een vuyre naerdat ons volck in t'ravelijn was geweest. Soe onse mine voors. eerst aenginck, begonst men seer om Breemerbuyck te schieten, als off het daer soude gegolden hebben maer soe de Schotten heur trommel op t'ravelijn deden slaen in t'optrecken ende soe se noch metten viant vochten, is in de stadt den alarme seer schrickelijck aengegaen met roupen ende met trommelen slaen, ende hebben de onsen seer begonnen te schieten met geschut ende musquetten ende die vande stadt mede. twelcke meer als twee vuyren duyrde ende daernaer begonstet wat op te houden. Hier en tusschen begonsten de onsen mede een aenloop op thalve maenken beoosten den Drenckelers toorn, maer omdatter den viant al te sterck was, mosten sij weder aff. Hiermede ginck desen nacht door ende en wisten de voors. gevangenen anders niet te seggen, dan dat se ontrent 200 mannen in t'ravelijn waeren geweest ende dat die vande stadt alles geresolveert waeren tot St. Jacob toe heur ontset te verwachten ende sulcx malcanderen belooft hadden. Eenigen vande stadt swommen noch snachts over de grachte aenden voet van t'ravelijn ende maeckten een koorde vast aende twee stucken daer staende ende trocken dselve daermede in de grachte. In t'ravelijn werden gekreegen twee cleyne metaele stucken boven

de twee in twaeter geruckt, daeraff t'een een drieling was ende het ander een stuck van 10 pont ijsers.

Den xvj^{en} Julij was het tamelijck weder ende begonst men vrouch seer te schieten op de stadt om die van t'ravelijn te bevrijden, ten eynde sij heure wercken te nachte gemaeckt nu mochten approprieren, daerop sij drie vendelen lieten vliegen. Hier onder gebeurde dat een vanden viant leggende beneden aende grachte gequetst sijnde ende hem selven niet konnende helpen seer begonst te kermen. Die vande stadt dat hoorende begonsten te roupen ende de hoeden optesteecken. De onsen meynende dat se sulcx deden om te appoincteren hebben wederom geroupen. Hierop stilstant bevoolen sijnde ende gevraecht wat se begeerden, hebben alleenlijck gebeeden dat men dien man daer vuyt haelen wilde ende hem sijn leven salveren ende gevangen nemen, waertoe men terstont twee Sargianten vande Schotten gesonden heeft, te weeten om hem vuyt te haelen, dan soe se wat te seer naer de wallen vande stadt saegen, hebben die van binnen begonnen quaelijck te spreecken ende heml. te dreygen, die daerover tgeweer vuyt toogen ende wilden den gequetsten voort doorsteecken, daerop eenige vrouwen ende mans op de walle vande stadt liepen ende begonsten seer voor hem genaede te roupen ende te bidden, daerover hij vuytgetoogen ende gevangen genomen werde. Die dit van verre saegen meenden in tseecker dattet was om te parlamenteren ende stroyden daerop een groot rumoer deur tgansche leger. Hiernaer werde den voors. tambourijn vrouch wederomme gesonden mettet voors. antwoort. Voorts schooten die vande stadt seer met musquetten op t'ravelijn sonder groote schaede te doen, daer werden mede noch 2 soldaeten vanden viant vuyter eirde gedolven die noch leeffden ende vande mine bestolpt waeren geweest. Op den naernoen werden in tclooster te Essen begraeven de Capiteinen Melville ende Waddel. Eenigen van ons volck maeckten een aenslach op eenige beesten ten noirden vande stadt ende liepen naeckt met sprinckstocken daerwaerts ende dreven de wachters van dien terugge, daerop eenige ruyteren aenquaemen ende naemen een goet deel beesten ende kregen 4 borgers met een soldaet gevangen ende sloegen noch vijff borgers doot, dan werden eenige peerden van onse ruyteren geschooten. Dese gevangenen seyden datter wel 100 man vanden viant in t'ravelijn gebleven waeren. Hiernaer quam vuyter stadt Jan ten Boer met eens stadts tambourijn, verclaerende al van eergisteren last gehadt te hebben om vuyt te commen ende Sijn Ex^{tie} indachtich te maecken vande handelingen hier voorens tusschen vreemde potentaeten ende heure stadt gedreven, die se

alsnoch middel hebben aentegaen, oick alle tgeene tot noch toe met Sijn Ex^tie gehandelt was, ende gemerckt sij niet en twijffelen, ofte het is Sijn Ex^tie sonderlinge gelegen de vuytheemsche handelingen te beletten ende de sijne alleen voor te drijven, te meer soe heure stadt sterck is, een provintie representeert ende heur borgeren seer wel gemoet, dselve Sijne Ex^tie daertoe te beweegen, dat hij om de eere vande stadt heml. noch eens wilde doen sommeren ofte opeyschen ende hem te verseeckeren dat de gijselaers ofte Gedeputeerden in stadt al bereyt waeren om vuyt te commen, sonder dat hij nochtans hiertoe eenige scriftelijcke last ofte commissie hadde. Hierop verclaerde Sijn Ex geresolveert te sijn de stadt niet weder op te doen eyschen, dat hij heml. niet dan al te veel eere bewesen en hadde ende sij daer en tegen met hem gespot ende dubbelt gehandelt alleen om tijt te winnen, dat hij daeromme gedacht sijn beste te doen ende heml. met gewelt tot redene te brengen, nietemin soe se yemant vuyt seynden wilden om te handelen mochten se dat doen, hij soude daertoe wel pasport verleenen, maer behoirde hij Jan ten Boer in allen gevalle te bedencken dattet hem niet geoorlooft en was sonder pasport vuyte stadt te commen. Hiertegen insisteerde Jan ten Boer seer, dat men se alleen die eere wilde doen ende noch eens opeyschen, dat men daermede tijt soude winnen, want se alles geresolveert waeren liever op malcanderen te sterven dan tegen de eere vande stadt te doen, dan werde bij Sijn Ex^tie ende den Raedt van Staete daer present evenwel gepersisteert bij tvoorgaende ende geseyt, dat men niet en gedacht de eere vande stadt soe seer voor te staen, dat men om dselve de eere vande Staeten (die geresolveert sijn de stadt te hebben al souden se noch een jaer daer voor leggen). ende Sijn Ex^tie souden vergeeten ende soe hij wilde, mocht hij daermede weder naer de stadt keeren, twelcke hij verclaerde niet te derven doen, ende siende dat hij anders geen bescheyt nochte oick scrijvens konde krijgen, is hij van Sijn Ex^tie gescheyden om hem te beraeden off hij selffs dese tijdinge in stadt wilde brengen ofte den tambourijn daermede alleen weder affveerdigen. Des avonts quam in tleger een goede quantiteyt van gelt vuyt Hollant gesonden, ende vuyt Vrieslant alleen 3000 gulden, sonder dat se meer hadden willen furneren. Hiermede was tleger voor een goet deel ontset. Snachts werde dootgeschooten een Sergiant van Pieter van Lieuwaerden ende men ginck mettet wercken seer voort, ende werde een canon (genomen vuyte sevende batterie) geplant heel op den vuytsteeck vanden Heerwech, mette mont in de grachte om daermede de voet vande Heerpoorte te beschieten, ten eynde men daervuyt geen weer op de gaelderien en dede.

Den xvij^{en} Julij was het regenachtich weder ende sondt Jan ten Boer sijn tambourijn vrouch weder naer stadt mettet antwoort van Sijn Ex^{tie} maer bleeff selff in tleger. Men schoot altemet eens op de stadt, men ginck met alle de wercken voort. Des achternoens quam daer eenen vuyte stadt over, die geleeden drie weecken aldaer gevangen werde ende gedient hadde onder de Duytsen, ende omdat hij niet gelost en werde hem in dienst begeven hadde onder den viant, om soe los te commen. Dese seyde dat se in de stadt alles seer verslaegen waeren, datter wel 145 man (hoewel tselve soe breet niet en was) in t'ravelijn gebleven waeren ende dat de borgerie ende magistraet al van huyden morgen vrouch vergaedert waeren geweest. Op den avont quam den tromslaeger van stadt wederomme, brengende brieven aen Sijn Ex^{tie}, Graeff Willem ende Jan ten Boer, versouckende dat Sijn Ex^{tie} volgende sijn voorgaende scrijvens eenigen vanden Raede ofte anderen gequalificeerde personen in stadt wilde senden om daer te handelen, ende sij souden weder vuytsenden de personen, die hij bij deselve brieven (daer sijluyden alsnoch haer aenhielden) tot ostagiers begeert hadde, twelcke sij versochten om corter te mogen affhandelen, ende deden door Jan ten Boer daerbij verhaelen dat Sijn Ex^{tie} veel lichtelijcker van dach te dach conste veradverteert werden van tgeene t'elcken gehandelt was ende oick veel corter sijn meyninge daerop verclaeren als sijl. souden konnen doen (in alles haer houdende alsoff dselve handelinge noch in volle wesen ende sonder interruptie gebleven waere), verclaerde mede aen Sijn Ex^{tie} volcommen verseeckertheyt te sullen doen, dat se bij Leauckema ende de garoisoenen sullen doen approberen, tgeene nu rondelijck gehandelt soude werden. Sijn Ex^{tie} desen metten Raede van Staete gecommuniceert hebbende heeft geresolveert aen heml. te scrijven dat se op geen van sijn voorgaende scrijvens (die se veelen gansch indirectelijck sochten te interpreteren) hadden te letten, dewijle hij niet en gedacht van eenigen van dien wat te houden ende sijl. selffs mede met haer laeste scrijvens daeraff geresilieert waeren ende gescreven hadden, dat se de saecke God ende den tijt wilden bevelen ende heur secours verwachten, dat se daeromme vrijelijck alle dselve handelinge mochten laeten vaeren, maer soe se van nieus gesint waeren te tracteren, dat se Gedeputeerden met volle macht om te handelen ende scriftelijcke articulen ende instructie mosten vuytsenden (daertoe hij heml. mitsdien pasport sondt) dwelcke hier sijnde ende op deselve articulen verstaen hebbende de meyninge van Sijn Ex^{tie}, off allegaeder off eenigen weder in stadt souden mogen gaen, om tselve heur principaelen voor te

draegen, wel verstaende, dat men voor degeenen die hier blijven ostagiers alsdan weder in stadt sal senden, ende dat elcx middelertijt sijn beste sal doen. Van gelijcken werde mede gescreven aen Leauckema om Gedeputeerden van tgarnisoen mede vuyt te senden. Des nachts ginck men mettet wercken seer voort.

Den xviij^{en} Julij was het regenachtich weder ende ginck Jan ten Boer mette voors. brieven ende pasporten metten tambourijn weder naer de stadt toe, dien geseyt werde dat se heure saecken cort mosten maecken ende eyntelijck arresteren sonder meer gelijcke onwegen te soucken, want men niet en gedacht anders te doen ofte van eenige wercken op te houden. Den trompetter van Sijn Ex^{tie} werde mede met Jan ten Boer gesonden, alleen om de Gedeputeerden vander stadt te seeckerder over te brengen in tquartier van Sijn Ex^{tie}. Voernoen werde aende Oostpoorte een bestant van schieten gemaeckt van een halff vuyre, opdat die vande stadt daerentusschen vuyte grachte tusschen de poorte ende het ravelijn mochten haelen de dooden daer leggende ende die wech nemen ende doen begraeven, mits datter een van ons volck bij soude staen ende sien off se yet anders deden als de dooden wechnemen, maer soe een Lieutenant vande Schotten mede op de walle clom om te sien, is hij van ter sijden in tbeen gescooten, daerover doen tbestant eynde, maer werde daernaer weder vernieut om de reste noch vuyt te haelen. Doen quamen veel borgers op de walle staen, daer de Engelsen weder naer schooten, maer werden evenwel de dooden vuytgehaelt tot in de dertich toe. Men schoot altemet eens op de stadt. Des achternoens werdender 2 vanden viant op de noortsijde vande stadt gevangen, dwelcke seyden dat se in de stadt alles seer confuys waeren mettet verlies van t'ravelijn, daer veel volcx gebleven was ende dat de magistraet desen heelen dach vergaedert was geweest op t'raethuys. Daer werde vande gordijne vande stadt noch geschooten door de gaelderie aen Bremerbuyck, dan ginck men evenwel mettet wercken voort. Des nachts werde dootgeschooten den Lieutenant van Jaques de Vries in tvuytbrengen van den schildwacht ende in thooft gequetst Jan van Groeningen Sergiant Major vande Vriesen willende schieten naer den viant.

Den xix^{en} Julij was het tamelijck weder ende quaemen ontrent den middach vuyter stadt Aelbert van Eilst, Borgemeester, Ballen ende Frederick Moysteen, Hooftmans, Ulger Ulgers, Raetsheer, Hendrick Hotinge. Taelman, Jan Maelen, Boumeester ende Popke Everardi, Secretaris, als Gedeputeerden der stadt Groeningen, den Commandeur van Werffen ende den Officiael Crijt van wegen de geestelijcheyt metten Hopman Grootvelt

ende den Lieutenant van Graeff Frederick vanden Berge van wegen het garnisoen, met scryftelijcke commissie om met Sijn Ex^tie te mogen handelen, ende waeren gevolcht bij Jan ten Boer, die in de commissie niet en stondt. Desе quaemen met 4 waegens vuyter stadt ende gingen terstont bij Sijn Ex^tie, daer sij bleven eeten, naer den eeten leyden sij over heure articulen, die vande stadt ende van tgarnisoen elcx apart, versouckende die vande stadt vergeetinge ende vergevinge van alles datter tot noch toe gepasseert is, te mogen blijven bij heure privilegien ende religie, dat se geen garnisoen sullen innenemen, dat se gehouden ende getracteert sullen werden als een provintie ende bontgenoot, ende dat de geestelijcke persoonen sullen blijven bij heure goederen ende digniteyten, dat mede de wet ende magistraet tegenwoordich sijnde sal blijven ende voorts altoes vercoosen ende gestelt werden naer ouder gewoente hercommen ende privilegien, ende dien volgende gedemolieert alle de forten vande Omlanden, dat men heml. voor seeckere goeden tijt sal laeten innehouden heur middelen omme daermede te mogen repareren heure poorten, wallen ende kercken, dat alle gevangenen vande stadt sonder rantsoen sullen los gaen ende geconsenteert een merckelijcken tijt, binnen de welcken heure gesanten van Bruessel sullen mogen wederom commen ende t'accoort mede genieten, dat alle reeckeningen die geslooten sijn sullen geslooten blijven ende die noch te doen sijn gedaen voor dengeenen die nu in de regieringe sijn. De soldaeten versochten vuyter stadt te mogen trecken met waepenen ende bagagie gelijck sij daerinne gecommen waeren, ende dat met heur souden mogen vuyttrecken de paters vande Jesuiten ende alle andere geestelijcke ende weerlijcke personen mette Officiers vanden Coning van Spangien, die in stadt niet en willen blijven, ende dat men sal laeten volgen alle de goederen van Verdugo ofte andere Officiers vanden Coning, ende heml. daertoe accomoderen met tachtich waegens ende de gewonden eerst laeten genesen ende dan met pasport mede vertrecken. Op dese articulen seyde Sijn Ex^tie dat hij soude resolveren, maer op heftich aenhouden vande Gedeputeerden werde geconsenteert stilstant van schieten, wercken ende alle waepenen voor den geheelen dach van morgen mettet welcke in de stadt als ostagiers trocken de Heeren van Sontsvelt, Grijse ende Swartsenborch met den Capiteyn vander Noot ende Commissaris Fervo [1].

---

[1] Jonkheer Fredrich van Vervov, de schrijver van „Enige godenckweerdige geschiedenissen, tot narichtinge der nakomelingen, sommarischer wijze beschreven", in 1841 door het Provinciaal Friesch genootschap ter beoefening der Friesche geschied-, oudheid- en taalkunde uitgegeven.

De reste vanden dach werde doorgebracht met delibereren op de voors. articulen ende werde last gegeven dat niemant de koeijen vande stadt op morgen vuytgaende soude misdoen. Des nachts sterff aen sijn quetsure den Lieutenant van Egger ende was ons volck tot aende halve maene leggende beoosten den Drenckelerstoorn, maer omdatter den viant al te sterck inne was en consten se daerop niet vuyttrecken.

Den xx^en Julij was het alomme stilstant van waepenen ende liepen die vande stadt met vrouwen ende kinderen op de wallen ende de onsen langes de grachten ende spraecken met malcanderen. In tleger delibereerde men noch den heelen voornoen op de voors. articulen, daer geraeden gevonden werde niet op te antwoorden, maer heml. als vande overhant procederende nieuwe articulen voor te stellen, twelcke op den middach gedaen werde, houdende vergeetinge ende vergevinge van alles, dat se haer in de Unie der Staeten Generael sullen reunieren ende mette anderen dselve onderhouden als een mede litmaet ende de Spangiaerden helpen verdrijven, dat se sullen behouden alle heure privilegien ende vrijheyden, sullen die vande stadt ende Omlanden in tstemmen in de Generaliteyt heur reguleren naer de decisie ende ordre der Staeten Generael, die mede decideren sullen alle heure differenten, dat se Graeff Willem als Stadhouder sullen aennemen, datter alleen geexerceert sal werden de gereformeerde religie, mits dat men niemant in sijn conscientie sal ondersoucken, dat alle geestelijcke cloosters ende goederen sullen blijven in heuren tegenwoordigen staet tot dat bij de Staeten Generael den staet vande stadt ende Omlanden geredresseert sal sijn, waernaer bij de provintie selffs op tgebruyck derselver goederen ende t'onderhout vande geestelijcke personen ordre gestelt sal werden, de commandeurs sullen getracteert werden als alle andere commandeurs in de geunieerde provintien, dat se in stadt sullen nemen 5 ofte 6 vande Generaliteyts compagnien ende die met servitie accomoderen, het demolieren vande forten sal geschieden naer gelegentheyt met kennisse der Staeten Generael, dat se de generale middelen als in andere provintien sullen innewilligen, dat alle geslooten reeckeninge geslooten sullen blijven ende de ongeslotene gedaen voor den magistraet nu in regieringe sijnde, mits dat se geen restanten en sullen innen, dat alle de vuytgeweeckenen ofte heure erven wedercommen sullen in heure onveralieneerde goederen ende de veralieneerde sullen se weder mogen aennemen binnen vier jaeren, mits betaelende de cooppenningen ende renten van dien ende daertegens genietende de vruchten, daeraff de voorvallende swaericheyden sullen gedecideert werden bij den ordinaris rechter, dat

alle inwoenders in stadt sullen mogen blijven doende eedt van getrouwicheyt ofte op neutraele plaetsen woenen ende haer goederen genieten, de schulden, beswaernissen ende hipoteeckatien bij de abten ende andere geestelijcke persoonen in stadt gewoent hebbende theuren alimentatie ofte anders gedaen sullen staen ter decisie vande Staeten ende Magistraeten daer de beswaerde goederen ofte corpora gelegen sijn, de gesanten tot Bruessel sullen dit accoort genieten, mits innecommende binnen drie maenden, de gevangen burgers sullen losgaen, mits betaelende heur rantsoen, dat voor dese reyse den magistraet ende geswooren gemeenten sullen verandert werden bij Sijn Ex^tie ende Genade met advys vanden Raede van Staete ende daernaer de verkiesinge van dien geschieden naer ouden gebruyck, mits dat in de plaetse van tvuytdeelen vande boonen Sijn Genade als Stadthouder vijff vande 24 swooren meenten sal mogen eligeren, die alsdan sullen procederen tot verkiesinge vanden magistraet volgens den ouden gebruyck, dat men de stadt ende Omlanden sonder heure gemeyne innewilliginge niet en sal versetten ofte transporteren aen yemanden, nochte beswaeren met eenich casteel, dat de magistraet ende borgerie den eedt van getrouwicheyt naer gewoente sullen doen, dat alle provisien van gelt, amunitie, vivres ende geschut toecommende den Coning van Spangien aende Generaliteyt sullen overgelevert werden, dat tcrijsvolck vanden Coning terstont vuyte stadt ende tSchuytendiep sal vertrecken ende dat die vande stadt tot vervallinge van een deel vande oncosten voor de stadt gedaen sullen betaelen aende Generaliteyt twee hondert duysent gulden. Op tversouck van tgarnisoen en werde niet met allen gedaen, omdat men met elcx apart wilde handelen ende d'een vande anderen scheyden. De gedeputeerden volgende heuren last begonsten op dese articulen te besongieren sonder in de stadt te senden ende waeren daerover doende den heelen dach. Des avonts werden theuren versoucke tbestant noch gecontinueert 24 vuyren. Vande Jesuiten in stadt sijnde en werde niet vermaent, omdat men die mettet garnisoen wilde tracteren.

Den xxj^en Julij was het seer regenachtich weder ende leverden de gedeputeerden vande stadt over heur antwoort op de voors. articulen, daerinne sij alleen versochten dat den tegenwoordigen magistraet mochte gecontinueert werden ende altoes vernieut ende gestelt naer ouden hercommen ende privilegien, dat heml. mochte vergunt werden voor de Catholijcke religie een kercke ofte een clooster ende dat se om de armoede vande stadt ontheft mochten werden van tgelt dat men heur eyschte, dat men alleen 5 ofte 6 Hollantsche compagnien wilde in de stadt leggen

ende voor t'eerste in tSchuytendiep doen accomoderen, mits dat men se een poorte sal in handen geven om t'allen tijden in stadt te mogen commen, dat se den eygenaers vande vercofte goederen wel wilden vergunnen tijt van een jaer om den naecoop van haer goederen te hebben ende de copingen van dien te mogen naesten ende in de andere poincten consenteerden sij meest al. Hierop vielen eenige altercatien ende debatten tusschen de voors Gedeputeerden ende den Raede van Staete, ende eyntelijck werde bij de Gedeputeerden op twel believen van heure principaelen affgeweecken van tpoinct vande religie, geconsenteert tgarnisoen in stadt te doen leggen ende den eygenaers vande goederen vergunt 4 jaeren om die te mogen naesten, dat de wet voor dese reyse solde gekooren ende gestelt werden bij Sijn Ex^tie, Genaede ende den Raede ende voor den toecommende tijt soude die gestelt werden volgende de voors. gepresenteerde articulen ende dien volgende dat dselve vijff vercooren swooren meenten, in plaetse vande geenen die de swarte boonen plaegen te krijgen acht raeden sullen vuytmaecken die mette helft vanden overblijvenden magistraet daernaer onder heur de Borgemeesters sullen verkiesen naer gewoente. Ende om t'accoort cort te maecken door intercessie vande Vriesen (die nu sochten die vande stadt gansch te favoriseren ende soe tot heur te trecken) onthefte Sijn Ex^tie die vande stadt vande somme van penningen heur affgeeyscht, soedat die Gedeputeerden ganschelijck aennaemen op wel believen als boven alle de articulen heur op gisteren gepresenteert soe die laegen, vuytgeseyt alleen tpoinct vande 200000 gulden. Met dit accoort werde naer de stadt geschickt Ballen metten Secretaris Everardi ende den Officiael Crijt, om tselve te doen agreeren bij heure principaelen sonder dat alsnoch om redenen voors. van t'appoinctement voor de soldaeten yet vermaent werde, maer werden de treves noch 24 vuyren gecontinueert. Desen dach quaemen in tleger 9 gevangenen vanden viant bij de ruyteren van Louys Laurens al bij Oetmaerssen gekregen, dwelcke niet anders en wisten te seggen, dan dat men in heur leger den Graeve van Foantes met volck vuyt Brabrant verwachte, daermede sij Groeningen souden ontsetten, daeraff men heur verseeckerde. Desen nacht regende ende stormde het seer.

Den xxij^en Julij regende het seer. Op den naernoen quaemen de Gedeputeerden wederomme vuyter stadt ende naer communicatie mette anderen versochten alsnoch een kercke ofte clooster voor haer religie, ende dat den tegenwoordigen magistraet mochte gecontinueert werden, ende omdat de soldaeten van binnen heur seer dreychden, begeerden dat Sijn Ex^tie believen wilde dselve een goet appoinctement te doen. Ende naerdat Sijn

Ex^{tie} verclaerde in de twee eerste poincten niet te konnen veranderen hebben die vande stadt sulcx tsijnder discretie laeten staen ende t'appoinctement aengegaen. Hiernaer verclaerde Sijn Ex^{tie} wel te vreden te wesen, dat de soldaeten met waepenen ende bagagie souden vuyttrecken, maer dat se haer vendelen aen Sijn Ex^{tie} souden moeten overleveren ende beloven in drie maenden op dese sijde vanden Rijn niet te dienen, dat men se accomoderen sal met tachtich waegens (daervoor sij een Capteyn in ostagie sullen laeten) ende doen leyden vrij ende veylich tot Oldenseel toe, dat de gequetste Officiers ende soldaeten sullen mogen blijven tot dat se genesen sijn ende dan heure vendelen volgen, dat den Hopman Wijngaerden ende andere soldaeten in stadt gevangen sullen los gaen, mits betaelende haere costen, dat alle goederen van Verdugo vrij naer hem sullen mogen gebracht werden, dat alle peerden ende andere goederen van Officiers vanden Coning in stadt niet sijnde, sullen vrij vuyt gebracht mogen werden, dat alle innewoenders vande stadt soe geestelijck als weerlijck mette Officiers vanden Coning ende de twee paters Jesuiten metten soldaeten willende vuyttrecken sulcx vrijelijck sullen mogen doen ofte de weerlijcke persoonen den tijt van ses maenden noch blijven ende heure saecken verrichten ende dan met heure goederen ende familie vrij mogen vertrecken daert hen gelieven sal, dat hiermede tgarnisoen terstont sal vertrecken vuyt de stadt ende het Schuytendiep. Op dese articulen viel eenige communicatie metten Gedeputeerden van tgarnisoen, die dselve wel wilden aengaen, mits dat men heur de vendelen liet volgen, twelcke Sijn Ex^{tie} consenteerde, ende daermede werde het appoinctement voor d'een ende d'ander geslooten, ende geordonneert dat de garnisoenen op morgen vuyttrecken souden, die men mette waegens voors. soude assisteren, daerop men mede ordre stelde.

Den xxiij^{en} Julij was het seer regenachtich weder ende werden de conditien van t'accoort gescreven ende geteyckent bij Sijn Ex^{tie} ende Graeff Willem ende alle de Gedeputeerden, ende voorts alle gereetschap gemaeckt om tgarnisoen te doen vuytrecken ende daertoe geesplaneert den wech aende halve maene leggende voor de Drenckelers toorn, dan omdat denselven wech niet bequaemelijck en konst gereet werden, nochte opgemaeckt de brugge aende halve maene ende voor tSchuytendiep, most het vertreck vuytgestelt werden tot op morgen. Desen dach liepen die vande stadt met seer groote meenichte te kercken om t'exercitie van heure religie nu voor de laeste mael te doen. Des nachts regende het seer.

Den xxiiij^{en} Julij was het regenachtich weder ende trocken heel vrouch in de stadt 85 waegens om tgarnisoen vuyt te brengen, daertoe alle

saecken gereet gemaeckt sijnde, quam Sijn Ex^{tie} met meest alle de heeren aende brugge voor de halve maene voors. ende begonste het garnisoen met vliegende vendelen nochtans sonder trommelslach vuyt te trecken ontrent 10 vuyren met 9 vendelen sterck ontrent 293 mannen boven ontrent 100 gequetsten ende siecken. Mette soldaeten trocken vuyt den President van Vrieslant Nigranus van Achelen ende den Commissaris Westendorp, twee Jesuiten ende eenige paepen ende monicken die geconvoyeert werden met 2 vaenen ruyteren tot Coevoerden toe ende bleeff Harman van Ens als ostagier voor de waegens in stadt, daermede bleven de resten vande compagnie van Prenger ende een ander vendel die alleen in stadtsdienst geweest waeren. Naerdat den viant vuyt was sijn 6 vande Staeten vendelen in stadt gecommen, te weeten van Sijn Genaede, Graeff Willem, Jan van Niel, Wingaerden, Steenhuysen, Cobbe ende Appel die voor t'eerste in eenige cloosters geaccomodeert werden, totdat op de servitien soude gedisponeert wesen. Op den naernoen quaemen mede in stadt Sijn Ex^{tie}, Graeff Willem ende alle de andere Heeren van tleger. Ende hiermede quam in handen vande Generaele Staten de stadt Groeningen die nu derthien jaeren lang daertegen geweest was ende alleen oirsaecke geweest van alle het bederff van landen ende luyden tsedert de pacificatie Gent over de oostsijde vanden Rijn gevallen, daeraff den Almachtigen seer moet gelooft sijn, omdat sonder hem dit wonderlijck werck niet en hadde konnen gewrocht werden ende soe heeten exploict ten eynde gedemeneert, daerinne wel thien duysent schooten alleen met geschut op de stadt gedaen sijn ende over de hondert duysent gulden aan polver ende scherpen daertoe gespilt, daer oick soe nu ende dan alleenlijck met schieten wel ontrent 400 mannen vande onsen doot gebleven sijn, behalven veele gequetsten ende siecken, daerdoor ende tverloopen van veelen ons leger niet weynich geswackt en was. In de stadt ende t'ravelijn waeren dootgebleven in alles over de 300 soldaeten ende eenige borgers. Daer werden innegevonden 36 metaele stucken ende onder dien een canon, 1 France canon, 1 halve canon, drie drielingen, 2 slangen ende ettelijcke halve slangen, ende voorts cleyne stucken met seer veel ijsere stucken ende camers die se in plaetse van mortieren gebruyckt hadden om steenen te schieten. Polver vermoede men datter noch genouch in stadt was, maer en wilde den magistraet daervan geen visie doen, seggende dat tselve alles heur ende niet den Coning toe en quam (ende sommigen wilden seggen datter noch wel 800 tonnen in stadt waeren). Van gelijcken verclaerden sij vande andere amunitie van oirlooge ende

vivres in stadt sijnde. Om dese veroveringe was een seer groote blijschap door alle de Omlanden daerover de dorpen des nachts alles seer vierden ende de omleggende forten seer schooten, gelijck mede hiernaer daer over groote blijschap gemaeckt werde in alle de Vereenichde Nederlanden, maer tot Bruessel heeft se ontwijffelijcken den Eertshartoge Ernestus seer geconfundeert, soe met haer groote breucke in de saecken vanden Coning, als omdat meest alle de Nederlantsche heeren metten Eertshartoge in apparente dissensie scheenen te sullen commen, omdat dselve meest in raede gebruyckte den Graeve van Foantes, Don Guillamo de St. Clement ende Stephano d'Yvarra ende daeromme scheen de Nederlantsche heeren min te achten.

Den xxv[en] Julij was het regenachtich weder ende ginck Sijn Ex[tie] mette Raeden van Staete ende Graeff Willem in stadt logeren om beter ordre op alles te mogen stellen. Den Prince van Aenhalt, die tot noch toe in tleger geweest was, is desen dach vertoogen naer Vrieslant ende Lieuwaerden. Noch werden vuyte grachten vande stadt gehaelt ende opgetoogen de 2 stucken die van t'ravelijn daerinne getoogen waeren ende werden mette 2 anderen in t'ravelijn gekreegen, gebracht in tleger.

Den xxvj[en] Julij was het tamelijck weder ende werden in stadt door last van Sijn Ex[tie], ende den Raede affgedaen meest alle de beelden vuyte groote kercke ende andere plaetsen, om die te bereyden totten dienst vande gereformeerde religie. Vuytet leger vertoogen George Everard van Solms ende den Vice Almirael vander Does om naer Hollant ende den Haege te gaen. De compagnie ruyteren vanden Graeve van Hohenloe vertooch mede naer Nieumegen toe, om den costen [1] vande stadt te faciliteren. Op den naernoen quam in stadt den Ambassadeur van Vranckrijck om bij Sijn Ex[tie] te bevoorderen, dat de 24 vendelen knechten ende 5 vaenen ruyteren bij de Staeten Generael over lange den Coning te hulpe belooft, voor eenige maenden daerwaerts mochten gesonden werden, om de oirlooge in Henegouwen te beginnen, ende dattet Sijn Ex[tie] gelieven wilde daer aen de goede hant te houden, dan omdattet volck hier beter van noode was om yet vuyt te rechten en was Sijn Ex[tie] niet altewel tot sulcx geinclineert, want hij wel verstont dat hij niet met allen meer en soude konnen vuytrechten voor desen jaere soe sulcx geschiede [2]. De

[1] Dit woord is in het manuscript niet goed leesbaar; dat er werkelijk »costen« mede bedoeld wordt, is slechts eene gissing.

[2] Zie aangaande de operatiën, die men voor had, in vereeniging met Frankrijk te ondernemen, van Deventer, Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt en zijn tijd, 2e deel, bl. 21 en volgg.

magistraet van Groeningen schonck aen Sijn Ex[tie] een heerlijck verguldea lampet met 600 rosenobelen daerinne ende een goede quantiteyt van wijn ende haver met eenige ossen, ende aen Graeff Willem een verguldea cop met 500 rosenobelen ende eenige quantiteyt van wijn ende haver met 2 ossen. Oick schoncken se aenden Raede van Staete 2 ossen met een toelast wijns, alles om heml. te vereeren ende welcommen.

Den xxvij[en] Julij was het heel regenachtich weder ende quaemen vrouch in de stadt de gesanten, die naer Denemarcken gegaen waeren, dwelcke bij den Coning aldaer seer goet gehoor ende antwoort gehadt hadden met verclaringe dat hij wel gelooffde de listige practycquen der Spangiaers op dese landen, maer omdat hij noch niet gecroont en was, en const hij geen alliantien vernieuwen, nietemin belooffde tselve te sullen doen soe haest hij gekroent soude wesen ende altoes met dese landen goede correspondentie ende naebuyrschap te sullen onderhouden. Voorts hadde hij dselve gesanten met een heerlijck banquet ende elcx met een gouden keeting doen vereeren, maer omdat tcoronnement noch eenigen tijt aenloopen soude, hadden de gesanten haer affscheyt genomen ende waeren weder terugge gecommen. Desen dach werde in de groote kercke van Groeningen de eerste predicatie gedaen bij doctor Menso, streckende alleen tot verheuginge ende eendracht onder den borgers ende tot loven van God. Op dese predicatie assisteerden Sijn Ex[tie] ende Graeff Willem met seer veel andere Heeren ende volcx. Op den avont quam bij Sijn Ex[tie] een Spangiaert met eenige secreete brieven soe men vermoet vuyt Spangien, die in Engelant mede geweest was, sonder dat men opentlijck weet te wat eynde, maer men vermoet dattet wel mocht wesen om eenige secreete confederatien ofte ligue te maecken [1].

Den xxviij[en] ende xxix[en] Julij was het regenachtich weder ende lach tleger stille, sonder dat men door de groote natticheyt wist hoe men tgeschut wederomme tscheepe soude krijgen, soe dat men de Heerpoorte vande stadt moste doen openmaecken om tgeschut daer door te brengen ende middelertijt stille blijven leggen. Den xxix[en] voors. werde binnen de stadt met groote pompe begraeven den Hopman Lantschaede van het Duytse regement al den xij[en] deser geschooten ende nu soe lange bewaert. Oick vertoogen van Rotterdam den Heere van Brederode ende den Tresorier Valcke om naer Schotlant te gaen ende vuyten naeme vande Heeren Staeten Generael als getuygen te staen over den doop vanden jongen Coning

[1] Zie hieronder, den 4den October.

volgende tversouck vanden Ambassadeur van Schotlant, hier vooren geroert ende souden beneffens een heerlijcke gouden coppe te pillegave presenteren een rente van vijff duysent gulden tsjaers ten lijve vanden selven jongen Coning, daeraff den brieff in een gouden doose lach, sijnde de coppe ende doose voornt. waerdich 12000 gulden boven de voors. rente.

Den xxx[en] Julij was het seer regenachtich weder ende lach tleger stille, daer mits t'natte weder seer veel volcx sieck werde ende storven. Desen dach door hielden die van Overijssel dapper aen om tleger in heur quartier te hebben, om dat voorts vanden viant te vrijen, dan om tquade weder ende dat men naerder resolutie verwachte vande Generaele Staeten en werde op heur versouck niet met allen gedaen. Op den avont quaemen in de stadt Aleman (commende in de plaetse van Campen vuyt Zeelant) ende Foeck, Raeden van Staete metten Tresorier commende vuyt Hollant met een goede quantiteyt gelts tottet leger ende brachten voor resolutie vande Generaele Staeten dat men om t'ongestaedige weder wille ende dat den viant in Brabant sich sterck maeckte tleger vanden anderen scheyden ende in garnisoen senden soude soe Sijn Ex[tie] ende den Raedt sulcx mede goetvonden [1].

---

[1] Den xxx[en] Julij 1594 is een verdrach gemaeckt tusschen Graeff Willem van Nassau, Everard van Reidt ende Erasmus Stover, als volmachten van Graeff Johan van Nassau den ouden ter eenre, ende Nicolas Pijl, curateur vanden sterffhuys vanden Prince van Orangien ter andere sijde, van alle pretensien, obligatien, schulden, assignatien, leeningen, verbergingen ende anders, die Graeff Jan van Nassau tsedert den jaere 1567 aenden Prince van Orangien ofte totte heertochten ofte anders gedaen hadde, begroot boven de costen vande lange hofhoudinge des Princen op Dilleborch ter somme van 14[cm] ℒ, te weeten, dat tsterfhuys voor alle dien ende de hofhoudinge betaelen soude 645[m] ℒ op negen eerstcommende jaeren, t'elcken $\frac{1}{9}$ van dien, binnen Amsterdam vrij van alle commer, ende boven dien sal hij dselve 9 jaeren lang heffen ende behouden het aendeel van die van Orangien in t'innecommen van tslot ende huys van Nassau sal mede daerenboven behouden alle tgeene hij aen tapisserien, silvergeschier, meublen, clenodien ende gelt vanden Prince heeft ontfangen ende sal ontslaegen wesen vande schult van 6[m] goutgulden, die Graeff Willem van Nassau den ouden aen sijn soine den Prince voornt. schuldich was vanden jaere 1555 metten interesten van dien, des sal tsterfhuys tot heuren laste alleen nemen ende behouden de obligatie ende schult vanden Palsgraeff van 150[m] florenen, vanden Lantgraeff van 29966 florenen, 10 batsen, vanden Hertoge van Wirtemberch van 20[m] florenen, vanden Graeff van Nassau sarbrucken 4[m] florenen, vanden Graeff van Hannau van 2[m] florenen, vanden Graeff vander Lippe van 920 florenen, vanden Graeff van Oost Vrieslant van 5940 gulden. In dese transactie sijn noch gesmolten de 2900 Francfurder guldens, die Graeff Johan anno 1587 als borge betaelt heeft aen Graeff Wolfgang van Hohenloe, over huwelijcxgoet van sijn gemael, wesende dese transactie geteickent bij de voers. personen ende als middelaers bij Diederich van Egmont vander Nieuburch, Jan van Oldebarnevelt ende Leonard Casembroot, ende is bij den Hove van Hollant tselve verdrach van wegen het sterfhuys geapprobeert op den ij[en] Augusti 1594, in t'I[e] memoriaelbouck van J. de Rechtere, fol. 79.

Den xxxj^en Julij regende het seer ende vergaederden Sijn Ex^tie ende Graeff Willem in den Raede van Staete om te delibereren op de saecke van tleger, dewijle de brieven, die de voors. Raeden mede gebracht hadden hielden dat men tleger opbreecken ende alle de Duytsen vande nieuwe lichtinge soe te peert als te voet casseren soude (wel verstaende soe daer onder eenige capiteinen waeren, die op de voet vande landen begeerde te dienen, dat mender acht van dien weder aennemen soude elcx met een compagnie van 150 hooffden) ende tvolck in garnisoen senden, soe Sijn Ex^tie sulcx eenichsins voordelijck dochte. Totte continuatie van tleger in de Twente arbeyden die van Overijssel seer, maer tweder ende brieven voors. rieden het opbreecken.

Den j^en Augusti was het schoen weder ende de Heeren wederomme op de saecke van tleger vergaedert sijnde, werde eyntelijck geresolveert tleger op te breecken ende te scheyden, omdat men voor seecker hielt dattet niet mogelijck en was in de Twente met dit weder yet vuyt te konnen rechten, omdatter soe veel waeters in tlant was ende dat tvolck veelal seer sieck waeren ende storven. Men delibereerde mede lange op de veranderinge vanden magistraet, om tselve gedaen metten eersten te mogen vertrecken, daerinne mede gearresteert werde, dat men tselve op morgen soude doen, hoewel eenigen achten dattet beter waere geweest eerst de gemeene middelen aldaer in treyn te brengen ende alle de schorffde saecken aff te doen, eer men de magistraet hadde doen veranderen, omdat de ouden op haer affgaen staende thert niet en souden hebben heur daertegen te stellen soe wel als de nieuwe. Men begonst desen dach meest alle de gereetschap van tleger te scheepen, ende men stelde tgeschut alles op de Heerstraete om de Heerpoorte inne door de stadt te mogen gebracht werden ende soe tscheepe gedaen, daertoe men de Heerpoorte begonst te oepènen ende de brugge weder te maecken.

Den ij^en Augusti regende het seer ende werde bij de Raeden van Staete ende Graeff Willem volgende voorgaende resolutie ende het tractaet mette stadt gemaeckt verandert de vier borgemeesters, twaelff raedtsheeren ende 24 geswooren meenten, daertoe men meest nam olde bedaechde persoonen goedertieren ende sonder passie ofte haete tegen heur medeborgers, ende meest vande geenen, die noyt vuyte stadt geweest en hadden, omdat men alle fundamenten van wraecke soude wech nemen. Dese verkiesinge gedaen sijnde werden de naemen naer gewoente van trechthuys affgelesen ende daernaer de magistraet geeedicht, wesende te vooren de oude magistraet van heuren eedt ontslaegen. Ende volgende de resolutie van tleger

te scheyden, begonst men de patenten aen tvolcke van oirlooge vuyt te deelen om te vertrecken soe verre het eenichsins doenlijck waere. Men belaste mede dat men vuyte stadt wechnemen soude alle de stucken die den Coning toebehoeren ofte daer s'Conings waepenen ofte anderen als van Groeningen op stonden.

Den iij[en] Augusti regende het seer soe dattet niet mogelijck en was tvolck wech te krijgen, omdat geen weegen nochte te peerde nochte te voet te gebruycken waeren, soedat men vuyt moste schicken naer Vrieslant ende Noorthollant, om van daer scheepen te haelen om tvolck wech te brengen. Voorts werde den nieuwen magistraet innegeleyt ende alle de borgers vande stadt den nieuwen eedt voorgelesen ende affgenoemen die men wel sach dat eenigen niet al gaerne en deden. Terwijle dit geschiede ende de borgers daeromme meest op t'maercktvelt vergaedert waeren, quaemen noch 5 Vriesche vendelen sonder tromslach in de voorstadt aen tSchuytendiep ende logeerden heur daer tot beter verseeckeringe vande stadt ende omme daervuyt de halve maene voor de Draepoorte mede te besetten. Oick werden naer lang delibereren daetelijck gecasseert alle de Duytsen vande nieuwe lichtinge, omdat heuren tijt van drie maenden geexpireert was ende sij niet langer aengenomen en waeren, twelcke den Graeve Everard van Solms aengeseyt werde ende seer bedanckt van sijn dienst, met verclaeringe soe daer eenige Capiteinen waeren, die op de voet vande andere compagnien in slants dienst sijnde wilden dienen, dat men met heml. soude handelen, twelcke den Graeff beloofde sijn Capiteynen aen te seggen, ende versocht alleen dat men de affreeckeninge cort wilde maecken ende middel verschaffen dat tvolck wech mochte commen, twelcke hem weder belooft werde, ende noch desen dach gelast de affreeckeninge op te maecken.

Den iiij[en] Augusti regende ende hagelde het voornoen seer, maer bestelde tweder op den naernoen wat, soe dat tvolck die meest alle heure patenten al hadden niet en wisten wech te commen, ende vertooch alleen tscheepe de compagnie van Vaillant naer Bergen op den Zoem. In de stadt werden verandert eenige borger Hopluyden. Men was mede doende om tgeschut daer Conings ofte andere waepenen opstonden vuyt stadt te haelen ende tscheepe te doen, daertegen die vanden magistraet haer opposeerden, seggende dat men se soe ganschelijck van geschut ontblooten soude, ende versochten aen Graeff Willem om met sijn auctoriteyt tselve te mogen behouden, die daertoe oick seer geinclineert wesende verboot dat men tselve niet wech haelen en soude, daerop in den Raede van

Staete lange gedelibereert werde, omdat die vande stadt heur sterck maeckten te bewijsen dat tgeschut daer Conings waepenen op stont oick bij heur becostiget was.

Den v^{en} Augusti was het regenachtich weder ende soude Sijn Ex^{tie} vertoogen hebben, maer omdat de saecke vande Duytsen noch niet eyntelijck affgedaen en was, te weeten wie ende op wat voet hier noch in dienste blijven soude, ende dat eenige onse ruyteren seer groote moetwil in tlant van Cleeff gedaen hadden ende veel Cleeffsche schutten ommegebracht, is dselve noch gebleven ende heeft oick alle de cavalerie doen blijven om eenigen van dien te straffen, ten eynde anderen daeraen exemple naemen vande welcken des avonts eenen onthooft werde. Desen dach heel vrouch vertoogen alle de Schotten mette resterende vendelen van tregement van Graeff Philps om naer Meppel te gaen ende van daer wech gescheept te mogen werden. Men handelde voorts mette Duytsen, daeraff 6 Capiteynen presenteerden in dienste te blijven. Den Graeve Everard van Solms soude mogelijck wel in dienste hebben willen blijven (daertoe Sijn Ex^{tie} oick wel scheen geneycht te sijn) indien men hem wat veel gebeden hadde, twelcke den Raedt niet gesint en was te doen, maer presenteerden hem wel eenige eerlijcke conditien, daerinne noch desen dach niet veel gedaen en werde. dan d'affreeckeninge van t'regement gemaeckt sijnde, werde dselve desen dach betaelt ende voldaen. Desen dach starff van sieckte in stadt den Lieutenant vanden Colonnel Vere, wesende de derde op desen tocht.

Den vj^{en} Augusti was het schoen weder ende vertoogen vrouch vuyten leger alle de ruyteren ende naemen den pas voorbij Coevoerden, daer quaemen voorts in poste brieven vande Staeten Generael, houdende dat men vande Duytsen ende Engelschen ten getaele toe van 2700 man in dienste soude behouden, omdat men van meyninge was eenich volck naer Vranckrijck te senden, achtervolgende twelcke men den Graeve van Solms weder eenige conditien presenteerde ende aen t'meestendeel van sijn voetvolck tot thien vendelen toe, maer bij hem eerst geinsisteert sijnde om sijn ruyteren in dienste te mogen houden ende naer genouch bewillicht hebbende op tbegeeren van Sijn Ex^{tie} selffs met eenige vendelen in dienste te blijven, is hij eyntelijck bij sijn Overste Lieutenant den Heere van Metternich overreedet ende op tseggen vanden selve, datter metter haest een lichtinge voor den Coning van Vranckrijck gedaen werde, heeft alle de conditien affgeslaegen ende selffs versocht gecasseert te blijven, daerover terstont naer tleger gesonden werde den Commissaris Blommendael om alle de soldaeten van haeren eedt te ontslaen, twelcke geschiede mette

behoirlijcke ceremonien aen 13 vendelen mette vaen ruyteren in een ring gevoert, daeraff t'eene te weeten het vendel van Cotwis tegen den wil vanden Capiteyn (die bereyt was over dese sijde te dienen) aenden ring ginck ende reeten mette anderen gelijckelijck de vendelen vande stengen, die se aen stucken braecken, maer tvendel van Heckman werde op tbegeeren vanden Oversten niet affgereeten. De vier overschietende vendelen consenteerden gelijckelijck in dienste te blijven, de gecasseerden waeren veelen gesint weder naer huys te trecken, daertoe den Oversten Lieutenant heur seer instigeerde ende veelen oick begaven heur over dese sijde in dienste, soe onder de Vriesen, Noorthollanderen als anders (die daeromme meest hier gebleven waeren) elcx naer theur belieffde [1]. Oick maeckten eenigen van heml. des nachts een groot oproer in tleger omdat se eenige hutten plunderden. Men handelde oick mette Engelschen, vande welcke men gaerne eenige vendelen onder anderen gereduceert hadde, maer omdat Vere de Heeren in bedencken gaff, off het niet beter en soude sijn de compagnien op minder hooffden te reduceren opdat het verlies over veelen ginck dan eenigen te casseren ende die geheelijck te ruineren (niettemin dat hij wel gesint was naer te commen, tgeene de Heeren souden goetvinden) sijn alle de Engelsche vendelen in dienste gehouden, maer gereduceert tColonnels vendel van 200 hooffden op 150 ende d'andere vendelen alles op 113 hooffden. Dit gedaen maeckte Sijn Ex^tie alle gereetschap om op morgen te vertrecken.

Den vij^en Augusti was het tamelijck weder nochtans met eenigen regen ende wint, ende vertooch Sijn Ex^tie heel vrouch te waeter naer Dockum om de Vriesche steden te gaen besien ende van daer te gaen naer Noortholland ende Amsteldam, maer bleeff Graeff Willem metten Raede van Staete noch tot Groeningen voor eenige daegen. Men dede mede scheepen bijeen brengen om de Engelschen naer heur garnisoen te voeren. Daer werde mede bij den Raede resolutie genomen op tgeschut vande stadt ende met innewilleginge vanden magistraet geordonneert dat 7 stucken noch vuyte stadt souden gebracht werden, te weeten: 1 France canon, 2 veltstucken, 2 stucken vande Almiraliteyt ende 2 drielingen alles de stadt niet toecommende, ende belangende de 2 halve canons, dat men die in stadt laeten soude onder behoirlijcke acte dat dselve de Generaliteyt toe-

---

[1] Omstandige berigten aangaande de zwarigheden, gerezen bij gelegenheid van het afdanken der Duitsche troepen, worden gevonden in de Resolutiën van den Raad van State van den 3den, 4den, 5den, 6den en 8sten Augustus 1594.

commen ende dat se die altoes theuren versoucke souden laeten volgen, daer men se soude willen gebruycken, ende nopende de 4 stucken op t'ravelijn becommen, werde mede geordonneert dat se bij de stucken vande Generaliteyt blijven ende vervoert souden werden, niettegenstaende men te vooren genouch geconsenteert hadde dselve weder in stadt te leveren, bij soe verre die vande stadt sonder swaericheyt de twe halve canons oick hadden willen laeten volgen. Tvoors. geschut vande stadt werde noch te desen daege alles gescheept, men danckte oick aff alle de waegens op 70 naer, de brugge aende Heerpoorte werde volmaeckt ende waeren bij den Raede te gaste de olde Borgemeesters ende eenigen vanden olde magistraet.

Den viij^en Augusti was het tamelijck weder ende vertooch heel vrouch t'regement van Duvenvoorde mette compagnie van Draeper naer Steenwijck, daer oick heenen toogen alle de affgedanckte waegens. Men bracht desen dach alle tgeschut van tleger meest door de stadt over de brugge aende Heerpoorte gemaeckt tot op twaeter toe, daer men nog een goede partie van dien scheepte. Den Graeve Everard van Solms mette affgedanckte Duytse Capiteinen wesende in meyninge te vertrecken hebben oirloff aenden Raede genoemen, hoewel men vermoedé dat den Graeve niet evenwel te vreden en was. De ses Capiteynen, die in dienste gehouden waeren elcx met 150 hoofden, als te weeten Willem van Nassau, Wouter Hunigan, Goswijn van Lauijck, Anthonis van Cotwis, Hegman ende Adam Kijff, hebben desen dach heur nieuwe commissie ontfangen ende daerop eedt gedaen. De olde Engelschen begonnen van desen daege mede tscheepe te gaen om metten eersten wech te mogen vaeren.

Over eenige daegen was tot Coevoerden een Engelsman gevangen, dwelcke tot Groeningen gebracht sijnde, seyde versocht te wesen bij Jaquemo Francisco, Lieutenant Colonnel van tregement van Willem Standley, hem te vervougen naer tleger van Sijn Ex^tie ende hem aldaer addresseren aen Hopman Edmont Wayman ende hem vermaenen dat hij volgende sijn voorgaende beloften door yemanden Sijn Ex^tie soude doen doorschieten ofte den Graeve Willem van Nassau ofte oick den Colonnel Vere, ende soe hij daertoe geen middel en vondt, dat hij Edmont, als heur leger soude aencommen om de stadt te ontsetten middel sach te krijgen om tvier in de amunitie te brengen, ofte als hij de wacht aende trancheen van tleger soude hebben den viant secretelijck in tleger laeten commen, om tselve op te mogen slaen, twelcke hij gevangen aengenomen hadde bij Wayman te bevoorderen voor Jaquemos oogen, maer verclaerde dat hij van mey-

ninge was geweest over te commen ende sulcx alhier aen te geven daertoe hij soe veel apparente redenen wiste te seggen, dat hij naer lange gevanckenisse in t'eynde deses jaers ontslaegen is. Seyde mede dat dselve Francisco noch twee Engelschen Johan Grien ende James Crolle soude affveerdigen om Sijn Ex^{tie}, Graeff Willem ofte Vere om te brengen, dat oick Jaquemo hem geseyt hadde dat Weyman te vooren gelooft hadde Oisteynde te leveren voor twintich duysent croenen ende tseder dat gefailgeert was, gelooft eenige andere plaetse te leveren ofte eenige signaleen dienst te doen, seggende de brieven van Wayman dien aengaende noch in handen te hebben, twelcke niet weynich alsnoch en confirmeerdt tgeene te vooren geseyt is, te weeten dat den Eertshartoge den Staeten een gevoerde pays souckt te obtruderen ende middelertijt d'een voor d'ander naer te doen assasineren, omdattet niet apparent en is, dat sulcke saecken veel souden voorgenomen werden, soe den Eertshartoge daerinne een mishaegen hadde.

Den ix^{en} Augusti regende het seer ende werden bij den raedt ende Graeff Willem verandert de vier Hooftmans ende Secretaris van sHeerenwegen, ende middelertijt scheepte men vast tgeschut ende amunitie met een goed deel Engelschen, daeraff eenigen noch desen dach wechvoeren.

Den x^{en} Augusti was het tamelijck weder ende werden tscheepe wech gesonden de voordere Engelschen. Men scheepte mede de reste van tgeschut ende affuyten, die men mede alles wech sondt, dan de amunitien en conden noch desen dach niet bequaemelijck gescheept werden. De 6 vendelen van het Duytsche regement in dienste gehouden vertoogen naer Gelderlant ende Overijssel in garnisoen, ende vertoogen vrouch vuyte stadt den Cancelaer van Gelderlant met van Hel ende Witten, Raeden van Staete, om dselve ende andere compagnien in heure garnisoenen te doen accommoderen ende goede ordre daerop stellen. De reste vanden Raede van Staete siende dat de gemeene middelen met innewilleginge vanden magistraet binnen Groeningen noch niet wel en conden verpacht werden, hebben eelijckelijck geresolveert te vertrecken ende daeraff rapport te doen. Door dit ende anderen genouch verstaende dat se gefailgeert hadden in het te vrouch veranderen vanden magistraet, alleer de middelen in treyn gebrach ende andere gelijcke swaericheyden affgedaen waeren, nietemin die vanden magistraet vande stadt verstaende de resolutie voors. ende mogelijck vreesende dat sulcx een groot bedencken van heure saecken soude maecken, hebben versocht dat den Raedt ofte eenigen van heml. noch daer wilden blijven. sij souden op tstuck vande middelen eyntelijck resolveren, waer-

omme geordonneert werde dat Pauli, Teeclinck ende de Bie noch eenige daegen daer blijven souden. Voorts werde de reste vande waegens alles afgedanckt ende gelast op overmorgen te vertrecken.

Den xj^{en} Augusti was het tamelijck weder ende vertoogen vrouch alle de Raeden van Staete (vuytgeseyt de drie gecommitteerden voorn^{t}.) om over Vrieslant naer Hollant ende den Haege te gaen, wesende het leger gansch gescheyden, soe om het voorleden quaede weder, als dat alle de extraordinaris consenten geconsumeert waeren ende men de provincien niet gevouchelijck tot meerder consenten en conde brengen, twelcke Sijne Ex^{tie} seer wel weetende ende siende het dagelijcxe schoen weder is naer tbesien vande Vriesche steden getoogen in Noorthollant om daer alle de steden mede te besien ende is den xix^{en} Augusti des avonts gecommen tot Amsterdam, daer hij seer magnifickelijck ingehaelt is gelijck oick in Noorthollant, ende den xxij^{en} weder vertoogen sijnde naer Purmereynde ende Alckmaer ende daernaer op Haerlem ende Leyden, daer hij rontsomme wel ingehaelt is, is in den Haege gecommen ende innegehaelt den xxviij^{en} Augusti [1].

ANDERE GESCHIEDENISSEN.

Niet lange naer t'overgaen van Groeningen hielt den Coning van Vranckrijck eenige propoosten aen Calvaert (van wegen de Staeten Generael bij hem als Gedeputeerde leggende) die seer vol naerdenckens waeren, want verhaelende dat hij verstaen hadde het overgaen vande stadt, voechde daerbij dat veelen van sijne heeren seer geschandaliseert waeren, omdat men de Catholijcken vande selve stadt soe hardelijcken getracteert hadde, dat men heur niet een plaetse tottet exercitie van heure religie en hadde willen laeten, maer dselve ganschelijck wechgejaecht, in alle schijn of men alleen de oorlogen voerde niet voor de vrijheyt van tlant, maer om de Catholijcke religie vuyt te roijen ende de Gereformeerde religie inne te voeren, thoonende dat sij een mishaegen in sulcx hadden, daerop den

[1] Den volgenden dag werd de Prins verwelkomd door de Generale Staten, die den 2den September daaraanvolgende besloten, hem 28000 gulden toeteleggen ter vergoeding van de buitengewone onkosten, die hij in de onderscheidene togten had moeten maken, en verder « dat men hierenboven tot laste vande Generaliteyt, derselver Sijne Ex^{tie} zal vereeren ende accomoderen met eene [illegible] tente mette toebehoorten, nyet minder in de nootelijcke commoditeyten als die ghene die Sijne Ex^{tie} leest versleten heeft ». De kosten daarvan bedroegen 7000 gulden.

oning seyde geantwoort te hebben dat sulcx toequam ende de schult as vande Catholijcken selffs, dewijle de Staeten tot meermaelen heml. presenteert hadden een kercke inne te ruymen in alle de steden diet et heur hielen, bij soeverre alle de Catholijcke steden een kercke wilden neruymen voor die vande Gereformeerde religie, twelcke sij geweygert ıde in alle heure steden dselve Gereformeerde religie vuytgeroyt hadden, aeromme Sijn Ex[tie] ende de Staeten met goet recht sulcx mede mochten oen, immers dat hij (Coning) geseyt hadde hem sterck te maecken dat e Staeten en Sijn Ex[tie] alsnoch sulcx wel sullen doen, soe verre de atholijcke steden van gelijcken willen doen, vraegende mitsdien Calvaert oornt. off sulcx niet waerachtich en was ende off hij sulcx niet wel verseckeren en mochte, daerop Calvaert (bij sijn brieven vanden xvij[en] Auusti) scrijft geantwoort te hebben jae, ende daerbij gevoucht te hebben enige redenen die hem dochten ter materie te dienen [1]. De Staeten dese rieven ontfangen hebbende, sijn niet wel te vreden geweest met de haesıge antwoorde van Calvaert, ende hebben hem gescreven dat hij heur oude laeten weeten wie hem tot sulcx gelast hadde ende wat redenen hij laer noch bij gevoucht hadde, ende dat hij in gelijcke occurentien hem oude wachten van soe rijpen antwoort te geven sonder last. 't Is wel waer lat de Staeten weleer sulcx gepresenteert hadden, maer den tijt heeft ıeur tsedert geleert dattet heure regieringe al te schaedelijck soude wesen nne te ruymen een religie, die bij den Coning van Spangien (die bij payse met hem te maecken heere soude blijven) soe seer opgedrongen ende beharticht werde, daeromme sijl. tegenwoordelijck niet schielijck tot sulcx en souden konnen verstaen. Hiervuyt staet te oirdeelen dat den Coning van Vranckrijck wel licht soude te brengen sijn, om die vande religie oirloch te maecken, ingevalle sij niet geheel tot sijne discretie en wilden nclineren, twelcke de Coninginne van Engelant al over lange geroocken ende daeromme de Generaele Staeten gedaen toescrijven hadde door Caron, dat se niemant in de werelt en wiste daer sij haer op soude mogen vertrouwen, als dselve Staeten. Ten tweeden staet hierinne te letten de groote onvoordachtheyt van Calvaert, die soe haestelijck categorice antwoorde op eene saecke, die sijn meesters soe seer tegen souden wesen, dat sij niet dan met groote moeyten tot sulcx en souden konnen ofte mogelijck gansch niet en souden willen verstaen, daeromme het niet al

[1] Deze brief is opgenomen in van Deventer, Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt en zijn tijd, II, bl. 82.

even alleens is, wie men bij andere heeren sendt, want hadde Calvaert de gelegentheyt vande regieringe der Staeten wel verstaen, hij soude soe lichtveerdich sulcx niet geantwoort hebben, maer den Coning wel met ambiguë woorden onderhouden.

In dese tijt verclaerden haer opentlijck voor den Coning van Vranckrijck de steden van Camerick, Amiens ende Beauvois, die den Coning om de innewoonderen te contenteren ende ordre op alles te geven ginck besichtigen, waeromme die van Henegouwen heur tegen Camerick begonnen te verseeckeren.

D'ambassade die in Schotlant gesonden was op den doop vanden jongen Coning gaff eenige jalousie in Engelant, omdat eenigen meenden dat dselve onbehoirlijck was, dewijle de Coninginne selffs gemeynt was daer Ambassadeurs te senden, twelck al te seer geflatteert is, gemerckt de Staeten Generael, om de alliantien met Engelant gemaeckt, niet en laeten selffs souvereyn te blijven ende dat de voors. alliantien alleen waeren confederatien ende niet eenige onderstellinge ofte onderwerpinge onder de voors. Coninginne.

Graeve Philps van Nassau op hant hebhende een aenslaech op Ruremonde in t'Overquartier van Gelder, heeft verscheyden soldaeten op ontbooden ende eenige ruyteren ende belast dat die heur alles souden laeten vinden aen t'nieu clooster in tlant van Cleeff den xix^en Augusti des avonts, achtervolgende twelcke daer gecommen sijn ontrent 1300 mannen te voet ende 7 vaenen ruyteren, mette welcke hij den xx^en voort is geruckt, ende den heelen dach gemarcheert hebbende, is des nachts voor de stadt gecommen ende heeft den geenen die de petarts beleyden aende poorte gesonden om dselve aentestellen, die terstont bij die vande wacht ontdeckt ende aengeroupen sijn wie sij waeren, ende soe sij die voordachtheyt hadden gehadt, dat se terstont gesproocken hadden ende geseyt vervolcht te sijn van vrijbuyters ende daeromme daer te commen om haer te salveren, soude het mogelijck wel geluckt hebben, maer omdat se swegen ende niet spreecken en wilden, hebben die vande wacht alarme beginnen te maecken, ende geschooten daerdoor die bij de petarts waeren, verschrickt sijnde, terugge gekeert sijn ende hebben de petarts weder affgebracht ende alleen eenige cleyne instrumenten verlooren, daerdoor den voors. aenslach gefailgeert ende tvolck weder naer heur garnisoen gekeert is.

Dese geheele tijt door was het meest seer nat ende vuyl weder, soedat het bijnaest anders niet en dede dan regenen. Den Graeve van Hohenlo

villende met sijn overlang beraemt huwelijck voorts vaeren, dede groot ervolch aende Staeten Generael doen, om de huwelijcxe voorwaerden te greeren, daerinne die van Hollant alleen de meeste swaericheyt maeckten.

Den naestlesten ende lesten Augusti ende eenige volgende daegen waeren le Staeten van Hollant vergaedert omme te delibereren off men dese jaere ioch yet vuyt rechten soude, ende sien wat last sij heur gedeputeerden n de Staeten Generael daertoe geven souden, ende vonden goet, soe de elegentheyt sulcx gedroech, noch yet aen te doen grijpen.

Den ix^{en} Septembris was het schoen weder ende wierpen die van Zee-mt in Vlaenderen op tusschen Sluys ende tSas 200 peerden ende 1400 nannen te voet, omme tot onder Gent te gaen ende daer eenige dorpen ff te branden, ten eynde sij tot betaelinge van contributie mochten ge-racht werden. Dit volck tlant recht inne treckende sijn den x^{en} gecom-nen tot Somergem toe ende hebben een goet deel van tdorp affgebrant, aerdat sijt geplundert hadden, ende in t'afftrecken hebben heel Waerschot erbrant ende geplundert alle de andere huysen ende dorpen in heuren rech leggende, ende soe se getracht hadden gevangenen te krijgen ende iet soe seer gestelt geweest op tplunderen, sij haddender wel 600 ofte neer gekregen, maer terwijle sij plunderden, lieten sij de gevangenen oopen, soedat se niet dan ontrent 80 gevangenen mede vuyt gebracht ebben ende toogen soe des nachts weder aff door een ander wech, welcke heur in pericule stelde van alle heure peerden te moeten ver-ieten, ten waere de Hopman Brucxseaux heur door een bijwech noch ffgeleyt hadde, ende gecommen aen twaeter, sijn tscheepe gegaen ende och dien nacht weder wech gevaeren, elcx naer heur garnisoen.

Ontrent dese tijt werden geintercipieert eenige brieven gaende vuyt ruessel naer den Coning van Spangien, daer onder was een brieff vanden ertshartoge vanden iv^{en} Septembris daerinne hij scrijft, dat hij hier in ant commende verstaen hadde vuyte advertissementen van veelen onder e rebellen sijnde, dat se wel tot pays geneicht waeren soe men heml. ie quaem aen te bieden, door d'welcken hij hem hadde laeten verleyden n in sijn privé naem aende rebellen te scrijven ende sich als middelaer presenteren tusschen heur ende den Coning, ende dat se van sijn groote armharticheyt niet dan goedertierentheyt souden hebben te verwachten, an omdat se sonder oorloge saeten ofte sonder tquaet van dien te voelen, nits sij nu haer saecken wat breet hadden, hadde degeenen die in regie-nge sijn nergens toe te bewegen geweest, maer hadden sulcken arrogan-n antwoort gescreven dat hij tselve niet en dorst oversenden om de

oiren vanden Coning niet te offenderen, hoewel sijl. tselve in drucke [illegible]
ben laeten vuytgaen. Dat den Coning daeromme sijn leger ende [illegible]
soude verstercken ende heml. die als in vrede sijn, doen voelen [illegible]
ende bederff vander oorloge ende soe tvolck ende regierders vuyt [illegible]
van slaegen daertoe brengen ende bedwingen, dat se selffs om pays [illegible]
men te roupen. Hiervuyt kan men oordeelen met wat goede affectie [illegible]
verseeckertheyt den Eertshartoge den pays aenboodt ende waertoe [illegible]
tracht. Hierbij was noch een brieff van Don Guillamo de St. Clement [illegible]
Regensberch gescreven aenden Eertshartoge in date den xxij^en Augusti [illegible]
houdende dat hij op den rijcxdach veel gearbeyt hadde om de [illegible]
een goede resolutie op de vredehandelinge te doen nemen, dan om [illegible]
niet bloot te geven ofte laeten schijnen dat sij meer vrese hadde ofte [illegible]
vrede trachten, hadde geproponeert dat sijn meester tegen den [illegible]
geen bijstant en conde doen, alleer hij vande moeyten ende oirlogen [illegible]
sijn quaede rebellen ontslaegen ende bevrijt waer ende soe se sijn [illegible]
begeerden, dat hij gesint was een starck leger in de Nederlanden te bren-
gen om sijn quaede rebellen te onderdrucken, dat sij daeromme volgens
den accoorde met Kayser Carel aengegaen, soe den Kayser als t'rijck [illegible]
souden moeten assisteren tegen dselve rebellen ende die te doen in [illegible]
rijcxaacht, omdat se belooft hadden tegen alle Heeren de Nederlanden [illegible]
helpen defenderen, doch soe sij eenige naerder middelen wisten voor [illegible]
wenden om de troublen in de Nederlanden te doen cesseren, dat [illegible]
meester wel gesint was die aen te nemen, dat daerop bij de vorsten [illegible]
en hadde konnen gedaen werden, omdat de saecken in Vranckrijck [illegible]
quaelijcken liepen ende Coevoerden ontset ende Groningen verlooren was,
ende daer gestroyt werde dat den Coning geen 3000 mannen in dienst
en hadde ende dat daeromme Sijn Hoocheyt met gecruyste armen stille
sat, dat oick bij de vorsten wel eenigen voorslach van pays was gedaen,
maer dattet veel retardements geleden hadde, omdat se versochten dat
den Coning eerst soude ontruymen alle de forten die hij op rijcxbodem
besadt, daer hij Don Guillamo op geantwoort hadde, dat sulcx was voor
t'eynde van t'oirloge ende eer niet geschieden en conde [1]. Screeff mede

---

[1] Deze brief is te vinden bij Bor (XXXI, bl. 54), die ook den Rijksdag vermeldt, van welke hier gesproken wordt. Hij eindigt de mededeeling van hetgene op die weinig vruchtbare vergadering verhandeld werd met de opsomming van negen »kostelijke en statelijke banquetten«, om met de volgende sarkastische woorden te besluiten, waarin hij het karakter van den rijksdag treffend schildert: »En gelooft vrijelijk, dat den overdaet in spijse seer groot geweest is; niemant heeft daer in de minste willen wesen, en den wijn heeft daer ook so overvloedig gedronken geweest, «

at den Marquys van Havre op deselve dachvaert geweest, genouch despe-
eerde vande saecken, ende daeromme tot veranderinge scheen te incli-
eren, dien hij ingebeelt hadde tgroote leger dat den Coning prepareerde
ot heurder verlossinge, dat daeromme den Eertshartoge denselven ende
ndere Heeren wat most caresseren ende met sulcx onderhouden, opdat
; niet gansch despererende tot veranderinge en trachten, dat hij seer
onfus was geweest dat op den rijcxdach bij de rebellen overgesonden was
en dubbelt van een brieff vanden Coning, daerinne hij hem den Graeve
an Fuentes ende Stephano d'Yvarra als voornaemtste raeden van Sijn
oocheyt genomineert hadde, twelcke mede geen goet gedaen en hadde,
at hij aenden Coning gescreven hadde, dattet goet was de macht alhier
e te verstercken, dat men de rebellen soe mocht innehouden ende be-
auwen dat se selffs om pays riepen ofte heur in de armen ende discretie
anden Kayser ende t'rijck tot sulcx wierpen, dat men anders geen deucht
et heml. sal doen, dat den Kayser hem genoemt hadde degeenen die
eur van wegen t'rijck in de vrede te proponeeren ende aentedringen
uden laeten gebruycken. Hier was noch bij een ander brieff vuyt Brues-
l aenden Coning gescreven, houdende datter een groote alteratie voor
ogen was, omdat de innegesetenen seer murmureerden op den Spaen-
hen raedt, die hier in tlant is ende alles regiert, dat daeromme goet
aere dat den Coning (soe hij alle sijn Nederlanden in geen gevaer wil
engen) noch vier ofte vijff Nederlanders vande sinceersten in den Raedt
an Staete committeerde om tvolck de oogen te vullen ende bethoenen
s oft alleen Nederlanders waeren die het regieren ende dat de Spaensche
leen geadhibeert sijn om kennisse te draegen vande Spaensche pennin-
en, dewijle het in effecte evenwel door de Spaenschen alleen soude kon-
en gedaen werden met seeckere reglementen daerop te stellen, dattet mede
oodich was de rebellen met gewelt soe te benauwen dat se selffs om
ays roupen, daertoe men een starck leger soude moeten bij een brengen
nde van gelt ende amunitie totte gestaedige onderhoudinge van dien doen

---

t alleen de Heeren haer bekomste daer wel hebben gehad, maer de dienaren hebben hen ook so
l gedronken, datse na den anderen getast hebben: voorts werd desen Rijks-dag doorgebracht met
gelijkse maeltijden, goede ciere te maken, en te drinken, dat Don Guillaume de S. Clement,
aensen Ambassadeur te Regensburg, beschrijft, dat in drie maenden tijds dat den Rijksdag duurde
n wijn en banquetten verteert waren vijf millioenen (lijdende daer en tusschen de soldaten gebrek)
men leefde daer so sorgeloos of den Turk noch hondert mijlen van daer ware, niet tegenstaende
Turk de uyterste frontieren van Duytsland besprong, en van de gene die de grootste vernielinge
de wijn dede, en sach men der niet een die de frontieren bijstand ging doen«.

versorgen. Vuyt alle desen konnen de Staeten Generael claerlijcken bemercken wat alomme tegen heur besteecken wert ende op wat voet de vorsten van t'rijck souden trachten heur een pays te doen aenbieden, oick wat sij vanden Keyser ende andere Rijcxvorsten hebben te verwachten. soo sij soe verre quaemen dat se heur totte intercessie vanden selve verlieten ofte die begeerden ende versochten, ten lesten mede hoe men de innegesetenen souckt te verblinden ende met gesochte pretexten te contenteren ende onderhouden, heur nochtans altoes in effecte onderwerpende ende doende regieren bij den Spaenschen raedt.

Den xiiij^en Septembris werde tot Culemborch een muntmeester gevangen (bij eenige gedeputeerden vande Staeten Generael) die aldaer eenige jaeren t'muntwerck tegen derselver Staeten wille op den naem vande Omlanden ende den Graeve van Culemborch geexerceert hadde, ende niet tegenstaende hij op de daet van t'munten gevangen was, en wilden die van Culemborch hem niet laeten volgen, daeromme den xviij^en Septembris daerwaerts geschickt werde den Provoost Generael om hem te haelen met brieven aenden Graeve voornt. ende den magistraet vande stadt om hem te laeten volgen op verbeurte van heure respective hoocheyden, privilegien ende vrijheyden, ende werde evenwel gelast den Colonnel Morray, om met 4 vendelen knechten voor de poorte te commen ende in stadt te gaen om den Provoost hantsterckinge te doen ofte op de dorpen vanden Graeve ende goederen in stadt toecommende te blijven leggen teeren, ter tijt toe den muntmeester gelevert soude sijn ende metten Provoost vuyte stadt gebracht, twelcke den Graeff ende die vande stadt siende, hebben hem laeten losbreecken, dan bij den Provoost weder gekregen sijnde, is terstont vuytgebracht ende den xxiij^en in den Haege gecommen. Gewisselijck hadde den Graeff niet ongedisponeert van verstant geweest ende daeromme veracht, men soude wel in tberaet gestelt hebben dit exploict alsoe te doen (hoewel den Graeff geen macht en heeft om munte te mogen doen slaen om de verwerringe die sulcken stuck in de regieringe soude hebben mogen maecken.

Den xviij^en Septembris werde gescreven aende vorstendommen Cleeff ende Gulick ende aende steden Coelen, Aecken ende Wesel geen toevoert op eenige steden van Brabant te doen van eenige waeren hoedaenich die souden mogen sijn, met verclaeringe soe eenige daerwaerts gaende goederen bij onse soldaeten quaemen genomen te werden, dat men die houden soude voor goede prijs, ende dat men mits desen heur daeraff wel wilde gewaerschout hebben. De redene waeromme dit gescreven werde was

lese, dat allerhande waeren in menichte vuyt Hollant ende Zeelant ge-
racht werden den Rijn op als naer neutraele landen, daeraff mitsdien
iet betaelt en werde, ende terstont daernaer werden dselve waeren van
laer als neutrale goederen in Brabant gevoert sonder licent te betaelen,
welcke veroirsaeckte dat t'innecommen vande licenten van jaer te jaer
eer verminderde ende om daerinne te remedieren, occasie gaf om tgunt
oors. is aende voorn. landen ende steden te scrijven.

Den Prince van Espinoy sijnde in Vranckrijck haestelijck gestorven werde
ijn vaene ontrent den xx[en] Septembris gegeven aen Graeff Hendrick Fre-
lerick van Nassau, halve broeder van Sijn Ex[tie].

Tweder beginnende heel vast te setten ende veranderen, werde in de
taeten Generael op t'aenhouden vanden raet ende Sijn Ex[tie] geresolveert,
at men noch van desen jaere te velde soude gaen ende sien wat voordeel
nen doen conde, daertoe veel holp dat den Eertshartoge Ernestus soe
eel stille hem hielt, consulterende metten Hartoge van Mayenne ende
nderen, dattet te verwonderen was, doch om evenwel in tseecker te
nogen speelen, vont men goet in tGraeffschap Zutphen te gaen [1] ende
esolveerde men den xxiiij[en] Septembris dat men den viij[en] Octobris mettet
eger tot Doesborch soude wesen, daer men eer niet commen en konde,
mdat men waegens ende treckpeerden met meenichte soude moeten
ebben, die soe op een stont niet te becommen en waeren, waeromme
nen den xxvj[en] vuyt sondt den waegenmeester Claes de Wael om te
uyren tgetal van 500 waegens ende last gaff om aen te nemen 400
reckpeerden om daermede 22 ofte 25 stucken geschuts te lande te moegen

---

[1] Noch in de resolutiën van de Staten Generaal, noch in die van den Raad van State wordt
t eigenlijke doel van den togt opgegeven. Het plan was, zoo als Duyck ook in het opschrift
n zijn volgend hoofdstuk aangeeft, Grol te belegeren. Dit blijkt ook in meerdere bijzonderheden
t een brief van Maurits, den 14den September 1594 aan Willem Lodewijk geschreven. Den 19den
araanvolgende beantwoordde deze zijn schrijven en voerde verscheidene bezwaren aan tegen het
legeren van eene zoo sterke vesting; hij gaf den raad liever Lingen te vermeesteren, dat veel
makkelijker en met veel minder kosten zou uit te voeren zijn, terwijl hij van die verovering veel
er nut voorspelde dan van die van Grol. Om met te meer kracht daar op aan te dringen zond
den volgenden dag Regimorter naar 's Hage met aanbevelingsbrieven aan de Gecommitteerden
n Friesland ter Generaliteit, aan den Raadsheer Cant, aan Oldenbarnevelt, aan den Pensionaris
n Middelburg en aan de Friesche leden van den Raad van State, en eindelijk een uitvoerig en
motiveerd voorstel aan de Generale Staten, om tot de belegering van Lingen over te gaan. Al
ze stukken, zoowel als de boven aangehaalde brieven, tusschen Maurits en Willem Lodewijk ge-
sseld, berusten op het Archief van Z. M. Achter op het voorstel aan de Generale Staten is aan-
teekend: „Nit overgelevert, deurdien gereets die resolutie bij den Heeren genomen was, voor
incompste van S[r] Regimortes om Grolle in te nemen”.

voeren, daer men die begeeren soude. Nietemin Sijn Ex^tie^ wel wetende dat men van meyninge was ende belooft hadde volck naer Vranckrijck te senden, verclaerde vuytdruckelijck niet te konnen te velde gaen, soe men tbelooffde volck naer Vranckrijck gedacht te senden, ende dat hij sijn eere ende reputatie met soe weynich volcx niet en wilde hasarderen ofte de saecke in pericule stellen van met schanden te moeten afftrecken. Oick in gevalle men evenwel voorts ginck ende naederhant als tleger ergens leggen soude, tvolck vuytet leger soude meynen op te ontbieden om naer Vranckrijck te gaen, dat hij se niet en soude laeten wechtrecken. Op alle desen werde Sijn Ex^tie^ gecontenteert, mits men seyde dat men den tocht soude affdoen alleer tvolck te senden naer Vranckrijck, waeromme Sijn Ex^tie^ vast alle de patenten den lesten Septembris ende 1^en^ Octobris vuyt sondt aen tcrijsvolck om tegen den viij^en^ Octobris tot Doesborch ende tot Arnhem te wesen.

Den 1^en^ Octobris voors. branden tot Woudrichem wel 300 huysen aff bij gebreck van brantgereetschap.

TOCHT IN TLANT VAN ZUTPHEN BERAEMT OM GROLLE TE BELEGEREN, SONDER VRUCHT AFFGELOOPEN.

Soe men vast alomme doende was om alle saecken aen te stellen om tleger noch te velde te mogen brengen ende mits tschoene weder noch yetwes aen te grijpen, quam den ij^en^ Octobris in den Haege een Edelman vanden Hartoge van Bouillon [1] met brieven vanden Coning van Vranckrijck, daerbij den Coning versocht, dat men terstont de belooffde

[1] Henri de la Tour d'Auvergne, Hertog van Bouillon, die in Februarij van het volgende jaar met Elisabeth van Nassau, de halve zuster van Maurits, huwde — uit welk huwelijk de later zoo beroemd geworden Maarschalk Turenne geboren werd — was door Hendrik belast met het voeren van den oorlog in Vlaanderen, Artois, Henegouwen en Luxemburg, waartoe hij den 23sten October 1594 eene zeer uitvoerige commissie ontving (Bor XXXI, bl. 847). In eene geheime missive van Calvaert aan de Staten Generaal van den 11den September 1594 wordt het plan uiteengezet, dat de Franschen meenden te volgen (van Deventer, Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt, 2de deel, bl. 84). De uitkomst bewees, dat men de zwarigheden over het hoofd gezien of te ligt geteld had, doch het hoofddoel van de Staten, Hendrik IV door krachtige ondersteuning tot eene oorlogverklaring aan Spanje te brengen, werd bereikt.

ıyteren ende knechten onder tbeleyt van Graeff Philps [1] wilde in Vranck-
jck bestellen om bij den Hartoge van Bouillon gebruickt te mogen
erden in den oirlogen tusschen hem ende den Hartoge van Lorreinen
eder begonnen ofte in Henegouwen ende dat men die aldaer voor eenige
nger tijt als drie maenden wilde onderhouden. Desen Edelman werde
ən iij^{en} Octobris in de Staeten Generael gehoort ende de brieven voors.
ıtfangen ende geopent, ende werde aldaer geresolveert, dat men tvolck
ıer Vranckrijck soude senden metten eersten ende vuytet leger op
ıtbieden sonder dat van dese resolutie Sijn Ex^{tie} ofte den Raede van
;aete (den welcken Sijn Ex^{tie} daeromme sonderling noch aensprack) eenige
ımmunicatie gedaen werde, waeromme dselve meynende dat in de voor-
ıende resolutie (te weeten dat men desen tocht eerst soude affdoen) niet
et allen verandert en was, heeft hij sijn guarde (om de brieven van
ranckrijck opgehouden) den iiij^{en} Octobris gesonden naer Rotterdam, om
ın daer tscheepe de Lecke opte vaeren, daer vast tgeschut (6 heele ende
l halve canons met 6 veltstucken) ende alle de amunitie van oirlooge
ɛene gebracht werden. Desen iiij^{en} dach regende het seer ende vertooch
ıyten Haege de Spangiaert die den 27 Julij tot Groeningen bij Sijn Ex^{tie}
ɛcommen was, sonder dat men alsnoch opentlijck weet, wat hij hier
ɛdaen ofte gehandelt heeft. t'Sedert vernam men dat desen Spangiaert
as Don Juan de Mendoça, bastart soin vanden Marquis de Mondejar, in
ɔangien nu lang gevangen gehouden, om woorden van braverie gesprooken.
ese was in Engelant geweest om assistentie aende Coninginne te ver-
ucken, om sijn vader te mogen verlossen uyte gevanckenisse ende daertoe
saiseren een haven die hij designeerde ende meynde dat dienen const
n heel Spangien in beroerten te stellen, maer omdattet een sake was
n grooten gevolge ende costen en wilde de Coninginne daer niet aen,
aerom hij hem in Engelant ontdeckt hadde aenden Almiral Nassau, ende
as nu op hoipe hier gecommen om wat te effectueren, maer Sijn Ex^{tie}

---

1 Philips van Nassau was al geruimen tijd geleden bestemd om de hulptroepen naar Frankrijk ıtevoeren. In een brief van den 19den Maart 1594, waarin Calvaert aan de Staten Generaal dedeeling doet van eene conferentie met onderscheidene fransche staatslieden, zegt hij: „vraechden ·rnae de voorn. Heeren, wie 't voorn. volck soude geleiden; ik antwoordde tselve niet seker te ten, mij dacht dat de Graaf Philips van Nassau henl. wel vernoegen zoude, mits S. M. hem r heeft begraciet" (van Deventer, Gedenkst. van J. v. Old. 2de deel, bl. 14). Graaf Willem dewijk schreef den 29sten Augustus aan zijnen vader:..... „In dem fahl aber das einzig volck ı hir nach Frankreich geschickt wirdt werden, vermute ich whol das mein bruder Philips für ı haupt wirdt gebraucht werden, den der König und auch die Statten solchs gern sehen". (Gr. ı Prinsterer, Archives, II Serie, tome 1, pag. 289.)

hem hebbende tot Groeningen gehoirt, stelde de sake uyt, om in den Hage met eenige vande Staten te spreecken, dwelcke meinende dat de staet van tlant niet en vermocht heur in die sake te embarqueren, werde hij laten vertrecken naer Vranckrijck ende men gaf hem eenich gelt tot sijn reise om sijn sake niet desperaet te maken.

Den v^en^ Octobris regende het seer ende vertooch Sijn Ex^tie^ vrouch vuyten Haege sonder alsnoch vande veranderinge vande resolutie te weeten ende quam des avonts tot Vuytrecht. Tcrijsvolck tooch vast van alle canten naer heur loopplaetse toe.

Den vj^en^ Octobris was het tamelijck weder ende vertooch mede vuyten Haege den Raede van Staete om naer tleger te gaen, mede noch niet seecker sijnde vande resolutie vande Staeten Generael op tsenden van tvolck naer Vranckrijck.

Den vij^en^ Octobris was het tamelijck weder ende quam meest alle het volck ontrent Arnhem ende Doesborch ende de scheepen mette amunitie ende tgeschut voor Doesborch. Op den avont quam Sijn Ex^tie^ oick tot Arnhem, daer des nachts mede quam den Ambassadeur van Vranckrijck, brengende brieven vande Staeten Generael aen Sijn Ex^tie^, dat men terstont de 24 vendelen voetknechten ende de 5 vaenen ruyteren naer Vranckrijck ende den Hartoge van Bouillon soude senden volgende de resolutie der voorn. Staeten Generael, om twelcke te beter te voorderen ende doen verhaesten den Ambassadeur selff quam.

Den viij^en^ was het tamelijck weder ende behantreyckte den Ambassadeur sijne brieven aen Sijn Ex^tie^, dwelcke wel confuys in de saecke was, siende dat de voorgaende resolutie van eerst desen tocht aff te doen, verandert was ende gaff ter antwoort, naerder daerop te sullen delibereren metten Raede van Staete (sonder wien hij daerinne niet doen en conde) alleer vuyt Arnhem te vertrecken. Den Raedt voornt. corts daernaer tot Arnhem commende is bij Sijn Ex^tie^ ontbooden, alwaer de brieven vande Staeten Generael gelesen sijnde, is den Ambassadeur gehoort, dwelcke int lange verhaelde de begeerte ende noot vanden Coning om tvolck metten eersten bij den Hartoge van Bouillon te hebben, mitsgaeders de resolutie vande Staeten Generael consenterende, dat se daer gaen souden ende in tlaeste verclaerde wel verwondert te sijn, dat den Raede van Staete nu sulcx wilden beletten ende affairen vanden Coning sijn meester retarderen, dewijle dit volck den Coning al over lange belooft was ende de Staeten Generael niet alleen sulcx en consenteerden, maer wel expresselijck ordonneerden, versochte daeromme dat men volgende dselve resolutie tvolck

rstont naer Sedan wilde doen marcheren, ende ingevalle van voorder vuyt-el protesteerde hij tegen heml. dat sij degeenen souden sijn die sijn ıeesters saecken souden vercorten. Den Raedt wel verwondert sijnde van-e veranderinge vande resolutie der Staeten Generael ende noch veel meer, at den Ambassadeur heur socht te imputeren, als off sij de affairen van jn meester hadden willen verachteren, sonder dat hij heur te vooren ıns aengesproocken ofte tot sulcx versocht hadde, hebben geresolveert dat ıen tvolck soude laeten gaen ende heur metten eersten sulcx aenscrijven. iernaer heeft Sijn Ex^{tie} verclaert groote swaericheyt te vinden om mette ste van tvolck voort te trecken ofte yetwes aen te grijpen, niet willende ır landen ende sijne reputatie te schielijck hasarderen, waeromme men ıetvont tvolck te laeten leggen daer sij sijn ende naerder op desen te libereren.

Den ix^{en} Octobris was het schoen weder ende delibereerde Sijn Ex^{tie} etten Raede lang off men tleger wederom vanden anderen scheyden ude ende in garnisoen doen gaen ofte noch yetwes doen, daertoe hij rclaerde met soe weynich volcx gansch ongesint te sijn. Eyntelijck erde geresolveert dat men tvolck ende tleger noch bij een soude houden r tijt toe Graeff Willem quam om alsdan eyntelijck de saecke aff te ındelen ende middelertijt de Staeten Generael daeraff te verwittigen. ntrent den middach quaemen tot Arnhem de Graeven van Hohenloe ende ilps van Nassau ende op den avont creech men tijdinge dat Graeff illem op morgen met sijn volck ontrent Swol wesen soude. Des nachts rde naer de Staeten Generael affgeveerdicht een poste met brieven, daer-ne den raedt screeff ordre ende dach gestelt te hebben om tvolck naer dan te doen gaen, dat se verwondert waeren dat den Ambassadeur ur hadde willen imputeren van sijn meesters saecken te willen verach-ren, dat Sijn Ex^{tie} swaericheyt maeckte mette reste van tvolck te velde gaen ende dat men t'resolveren daerop vuytgestelt hadde totte comptste n Graeff Willem van Nassau.

Den x^{en} Octobris was het schoen weder ende screeff men alomme aende mpagnien die naer Vranckrijck gedestineert waeren om heur veerdich maecken om op t'eerste bevel te mogen marcheren. De ruyteren waeren aeff Philps van Nassau, Graeff Hendrick Frederick van Nassau, Contelaer, eltsing ende Louys Laurens, de voetknechten waeren vuyt Hollant Graeff ilps voornt., Obbershuysen, Draeper, Boucholts, Appelman, de Leu, yenborch, Cheuwen, Botselaer ende Veeling. Vuyt Zeelant waeren Le os, La Corde ende Dominicq, vuyt Vuytrecht Gistelles, Villers ende

Rijsenborch mette 6 vendelen vande lichtinge vande Duytsen als Nassau, Lauwick, Kijff, Huniga, Heckman ende Kotwis. Hier souden noch bij sijn 2 Vriesche vendelen die noch niet benaemt en waeren, waeromme men dien aengaende met Graeff Willem daeraff spreecken soude als hij soude hier commen. Over alle desen soude als Colonnel commanderen Graeff Philips van Nassau op tractement van 2000 gulden ter maent soe lange hij in Vranckrijck soude sijn, ende onder hem over tvoetvolck soude als Overste Lieutenant commanderen Peter de Gistelles op tractement van 200 gulden ter maent ende over de ruyteren den Baron van Peche op sijn ordinari tractement. Op den naernoen vertooch Graeff Philips naer Nieumegen om ordre op sijn saecken te stellen.

Den xj^{en} Octobris was het schoen weder ende was men alomme stille, verwachtende Graeff Willem van Nassau, die op den avont laet in stadt quam.

Den xij^{en} Octobris was het noch soe schoenen weder dattet bijnaest een verdriet was tselve te versuymen, ende om de comptste van Graeff Willem begonst men weder in tlange te delibereren op de gelegentheyt van tleger ende off men daermede nu noch yet soude konnen aengrijpen, dewijle soe veel volcx daeraff gaen moste naer Vranckrijck, ende werde genouch versocht Graeff Willem off hij hem tselve soude willen onderstaen te doen dewijle Sijn Ex^{tie} vuytdruckelijck sulcx weygerde, dan soe Graeff Willem mede niet geraeden en vont met soe weynich volcx yet aen te grijpen, insonderheyt in dese lange coude nachten ende dat den viant alomme van onse comptste nu wel genouch veradverteert was ende daeromme sijn garnisoenen vol volcx geworpen hadde, is eyntelijck geresolveert dat men tleger vanden anderen scheyden soude ende tvoetvolck in garnisoen senden. Ende omdat men te vooren geordonneert hadde dat tvolck naer Vranckrijck gedestineert te lande door Limborch ende Lutsemborch naer Seidan soude gaen ende Sijn Ex^{tie} genouch voor seecker hielt, dat se geslaegen souden werden, is goetgevonden dat men heml. met alle de ruyteren ende eenige voetknechten ten minsten tot in Lutsemborch toe escorte soude doen om heml. soe door te helpen, ende dat se eenige karren gelaeden met ammunitie mede nemen souden om bequamelijck heur selven alomme te mogen helpen, daertoe men totten vertreckdach van tvolck toe alle de ruyteren bijeen soude houden, ende werde goetgevonden dat den Colonnel Vere mede soude gaen met 400 Engelsche voetknechten ende over alle de ruyteren van tconvoy neffens de voors. voetknechten commanderen, van alle twelcke de Staeten Generael bij brieven verwitticht werden. Oick werde met Graeff

Villem gesproocken om twee Vriesche vendelen mede naer Vranckrijck te estineren ende doen gereet maecken, daertoe hij noemde 2 vande vendelen iet hem gecommen als Jaques de Vries ende Jan Yven, dien hij oick ulcx aenseyde, dwelcke niet wel te vreden en waeren omdat se daerwaerts iosten gaen, claegende dat sij geen middel en saegen haer volck daer-raerts te krijgen, die sij vreessden dat meest verloopen souden, omdat se lles gehuwelijckt waeren ende meest arm ende naeckt. Des achternoens ertooch de vaen ruyteren van Graeff Philps naer Nieumegen om heur otten tocht toe te rusten. Des avonts ontrent 9 vuyren quam een brieff ande Staeten Generael aenden Raede houdende onder anderen dat se ver-rondert waeren, dat men om den tocht van Vranckrijck mettet heele ;ger hier stille bleeff leggen tot grondelijck verderff vande landen ende roote costen vande Generaliteyt, dewijle heur meyninge was geweest, dat ien verwachtende den vertreckdach van tvolck, altoes voorttrecken ende selve noch employeren soude, in alles haer houdende als off niet heur m t'nemen van heure resolutie, maer den raedt van desen de schult ehoirde toegereeckent te werden.

Den xiij^en Octobris was het schoen weder ende werden de voors. brieven ande Staeten Generael bij Sijn Ex^tie, Graeff Willem ende den Raedt weder ı communicatie geleyt, dan evenwel gepersisteert bij de voorgaende reso-ıtie, omdat Sijn Ex^tie niet mogelijck en achte mette reste van tleger yet uyt te rechten ende dattet noodich was tvolck naer Vranckrijck gaende ; convoyeren ofte dat se voor seecker souden geslaegen werden [1], waer-mme men terstont last gaff alle de waegens ende treckpeerden aff te ancken ende alle de scheepen met amunitie ende anders gelaeden de Isale aff te brengen om in heure magasijnen te lossen, dat men mede ;eschut ende scheepbrugge weder de reviere opbrengen soude ende voorbij rnhem den Rijn neder doen gaen, omdattet in ponten lach ende over e Suyderzee niet en mocht gaen. De Vriesche compagnien kregen oick ıst weder naer heur garnisoen te gaen, vuytgeseyt de 2 naer Vranckrijck edestineert. Men distribueerde vast de patenten voor t'ander voetvolck nde men gaff last aenden Commis Wichgans alle sijn vivres onderwege

[1] De Prins verklaarde dien morgen in den raad, dat hij des nachts tijding had ontvangen »dat · te Marche en Famine in den lande van Lutzemburg waren aengekomen vier duysent Switsers, ıt oock den Grave van Barlamont omtrent Maastrigt was met acht Cornetten paerden, ende dat ntrent Eyndhoven waren twee regimenten; ende daeromme hoog noodig dat het Crijgsvolck naer ranckrijck te marcheren, met alle die ruyterije werde geconvoyeert«.

in de steden te vercoopen. Graeff Philps vertooch naer Nieumegen om sijn saecken tottet vertreck te prepareren. Ende hiermede liep te niet den voornoemden tocht in tlant te Zutphen gedestineert, alleenlijck omdat de Staeten Generael al te souvereinelijck dese saecke hadden willen drijven sonder kennisse van Sijn Ex[tie] ende den Raedt van Staete, alsoff dselve dienaers van een monarche (vande welcken alles dependeert) geweest ende niet mette Staeten Generael eedtplichtige waeren die een saecke met heml. dreven, twelcke daeromme tot groot bederff vande ingesetenen vande Veluwe ende Betuwe (door tcrijsvolck vuytgeteert sijnde) ende tot excessive costen vande Generaliteyt quaelijcken affgeloopen is, die hiermede aen extraordinaris oncosten van waegen, peert, sceepsvrachten ende anders wel hondert duysent gulden sal moeten betaelen sonder eenige vrucht daeraff te trecken, als off men tselve gelt met voorbedachten raede in twaeter wierp, alle welcke costen men meest hadde konnen verhoeden, soe de Staeten Generael belieft hadde, haer meyninge in den Haege aen Sijn Ex[tie] ende de Raeden van Staete voor heur vertreck te openbaeren. Hiervuyt kan men sien wattet is al te absoluyt te willen handelen in een populaire regieringe, daer veelen kennisse vande beleydinge vande saecke behoiren te hebben, ende daer men geen middel en heeft de contraventeurs (als het groote heeren ofte collegien sijn) te straffen. Op den avont werde noch gescreven aende Staeten Generael, dat men op heur voorgaende scrijvens lange deliberatie gehouden hadde ende niet tegenstaende alle de redenen van dien geraetsaem gevonden tleger te scheyden ende daeromme last gegeven hadde alle wagens ende treckpeerden aff te dancken ende de scheepen terugge gesonden om tlant van voordere costen te ontheffen. omdat Sijn Ex[tie] gansch niet geraeden en docht tvolck naer Seidan sonder convoy te senden, voor seecker houdende, soe sulcx geschiede dat se souden geslaegen werden, omdat hij advertentie hadde datter in tlant van Lutsemborch wel 4000 mannen gecommen waeren ende datter ontrent Maestricht eenige ruyteren laegen. Ende als alle de ruyteren van tleger vertrocken souden sijn, en vonde hij, noch oick Graeff Willem niet geraeden mette resterende voetknechten yet aen te grijpen op den viant, die nu van alles verwitticht was ende sijn garnisoenen versterckt hadde.

Den xiiij[en] Octobris was het schoen weder ende begonst alle het voetvolck te vertrecken mette scheepen, waegens ende treckpeerden, ende om die vande Veluwe ende Betuwe vande voordere vuytteeringe te ontheffen. werde gelast dat de 5 vaenen ruyteren naer Vranckrijck gedestineert souden gaen logeren onder Huyssen op den Cleeffschen bodem ende alle de

reste vande cavalerie in de Lymars in tlant te Zevenaer, mede Cleeffschen bodem, daer se meest alles desen dach gingen logeren. Tgeschut ende scheepbrugge werden weder gebracht aen IJseloort.

Den xv^en^ Octobris was het schoen weder en werde tgeschut ende scheepbrugge met eenige andere scheepen den Rijn affgesonden naer Dordrecht toe ende begonsten de compagnien naer Vranckrijck gedestineert naer Arnhem te marcheren, daer oick quam den Hartoge Frederick van Lunenborch in coopmans clederen commende vuyt Italien ende Malta ende wesende desen dach onbekent.

VAN DEN INTOCHT NAER VRANCKRIJCK OFTE SEDAIN.

Den xvj^en^ Octobris was het schoen weder ende prepareerde men vast alle de saecken tottet vertreck van tvolck, om dewelcke te mogen accommoderen met nootelijcke amunitie ende instrumenten, dede den Raedt seven Arnhemsche karren met peerden coopen, om dselve daer op te laeden ende met te senden. Daer quaemen mede brieven vande Staeten Generael, houdende dat men tvolck naer Vranckrijck gaende soude bijstellen een Commissaris vande monsteringe, een Sergiant Major, een Quartiermeester ende een Geweldige Provoost, daerop men met eenigen om in die qualiteyten daerwaerts te gaen, begonst te handelen ende werde geordonneert voor Commissaris Bombergen, voor Sergiant la Cressonniere (200 gulden ter maent) ende voor Quartiermeester Bruges (140 gulden ter maent). Oick werde bekent den Hartoge van Lunenborch voors., waeromme Sijn Ex^tie^ ende Graeff Willem metten Graeve van Hohenloe hem gingen aenspreecken ende groeten, doende hem logeren in thuys van Rossum. Op den nacht begonstet seer te stormen ende regenen den heelen nacht deur.

Den xvij^en^ Octobris was het buych regenachtich weder ende werde aen Graeff Philips vuyten Haege gesonden sijn commissie ende instructie van date den v^en^ Octobris [1], ende hoewel men geraemt hadde den xviij^en^ deser tottet vertreck van tvolck, nochtans omdat den Commis die mette penningen mede gaen soude noch niet gecommen en was, werde den vertreck-

---

[1] De commissie voor Graaf Philips van Nassau, als Kapitein Generaal over 't secours naar Frankrijk, is te vinden in het Commissieboek der Staten Generaal, bl. 94.

dach voor tvolck naer Vranckrijck gaende vuytgestelt totten xx[en] deser ende voor tconvoy den xxj[en], ende opdat se te seeckerder souden mogen doorcommen werde gelast dat Graeff Philps mettet volck naer Vranckrijck gedestineert den wech souden nemen boven door tlant van Gulick ende de Eyffel ende soe door tlant van Lutsemborch recht op Sedain aen, daer hem bejegenen soude de Hartoge van Bouillon, ende soe hem die pas bij den viant affgesneden werde, dat hij dan over de Moesell trecken soude boven Trier omme naer Mets toe, ende dat de Heere Vere mette 16 vaenen ruyteren ende de 400 Engelschen te voet van tconvoy soude marcheren altoes langes de Maestrome tot in Lutsemborch toe, om den viant aende sijde van Brabant gansch inne te houden ende de andere op alle voervallende swaericheyden te mogen secoureren.

Den xviij[en] Octobris was het schoen weder ende verwachte men vast de penningen die vuyt Hollant commen souden voor tvoors. volck, die te seer slappelijck voort quaemen.

Den xix[en] was het schoen weder ende quaemen op den avont een deel vande penningen tot Arnhem met verseeckeringe dat de reste op morgen hier wesen souden metten Commis die mede gaen soude.

Den xx[en] Octobris was het tamelijck weder ende omdatten Commis mette reste vande penningen gecommen was ende men verstaen hadde dat een vande drie Zeeuwsche compagnien ontrent Nieumegen was, is Graeff Philps vertoogen naer des Graevenwaert, daerwaerts oick tooch meest alle tcrijsvolck, dat mede gaen soude.

Den xxj[en] Octobris regende het vrouch seer ende werde naer beter weder ende begonst alle tvolck aenden sGravenweert over de Waele te scheepen, om op morgen te mogen beginnen marcheren. Den Colonnel Vere met 2 vendelen Engelschen ende de compagnien van Schaeff ende Schinckel (in plaetse van 2 andere Engelsche vendelen hierbij gevoucht) ende alle de ruyteren die tconvoy in vougen als vooren doen souden, toogen mede naer sGraevenweert, om metten eersten mede over te scheepen ende oick heur tocht te mogen beginnen. Den Commis Francois Doublet werde met ontrent hondert duysent gulden aen gelt mede naer des Graevenweert gesonden. Desen dach vertooch den Graeve van Hohenloe met 3 vaenen ruyteren naer tlant van Cleeff om in sijn privee saecken naer Duytslant te gaen, sullende de 3 vaenen mede nemen totte Lippe toe ende dan weder naer den anderen hoop senden. Den Hartoge van Lunenborch die te vooren tot Arnhem gecommen was is naer Vuytrecht vertoogen. Op den avont quam tot Arnhem Graeff Joost van Stierum om Sijn Ex[tie]

te spreecken, desen is broeder vanden Gouverneur van Grolle, maer sidt onder sauvegarde.

Den xxij^en Octobris begonst Graeff Philps te vertrecken met 22 vendelen voetknechten (omdat vuyt Zeelant maer eene compagnie noch gecommen was) ende 5 vaenen ruyteren ende met voornemen boven de Roere omme te trecken ende dan door de Eyffel schielijcken in tlant van Lutsemborch te vallen, ende soe sulcx niet geschieden en conde de Moesell te passeren ende naer Mets te gaen ende soe hem te vervougen metten Hartoge van Bouillon, achtervolgende de resolutie der Heeren Staeten Generael, die verstaen hadden tvolck te lande te doen marcheren, niet tegenstaende alle periculen daerinne te considereren. De Heer Vere vertooch van Arnhem naer sGraevenweert, alwaer de ruyteren vast begonnen over te scheepen, om op morgen te vertrecken.

Den xxiij^en Octobris vertooch van sGraevenweert de Heere Vere met alle de ruyteren ende 400 voetknechten in meyninge den pas te nemen over Linnich voorbij Maestricht ende Limborch totte grensen van Lutsemborch toe, om aen tvolck van Graeff Philps escorte te doen ende dan weder naer dese landen te keeren, dan begonst noch desen dach te vernemen de swaericheyden die alle verstandigen in desen tocht geimagineert ende bedacht hadden, te weeten dat den viant heur den wech wel mochte beletten, ten minsten door Lutsemborch, want hem op den avont gebootschapt werde dat Graeff Harman vanden Berge vertoogen was naer Maestricht toe met 300 peerden ende eenige voetknechten om hen te vervougen bij andere ruyteren daer gecommen sijnde om ons volck te keeren, soe dat in t'eerste beginsel heur openbaerden de periculen, die men in t'nemen vande resolutie versmaet hadde, gecausseert nochtans voor een goet deel door t'ophouden van tvolck vanden xviij^en aff totten xxiij^en toe, want soe sij den xviij^en hadden mogen marcheren ende niet behouft en hadden te wachten naer tgelt, souden se apparentelijck den viant voorgecommen hebben, waer vuyt men sien kan wat inconvenient tverloop van een cleyne tijt in sulcke saecken, haesticheyt requirerende, kan baeren.

Den xxiiij^en Octobris toogen Graeff Philps ende Vere voorts ende vernaemen hoe langer hoe meer vande vergaederinge ende macht vanden viant, waeromme Vere des nachts eenigen vuytsondt om naerder kennisse daeraff te mogen krijgen. Ontrent dese tijt sterff den Baron van Peche op sijn huys te Bruyn van een heete coortse, daerdoor men sorchde dat een goet deel vande exploicten ende aenslaegen des Hartogen van Bouillon wel mochten geretardeert werden, omdat hij veelen van dien demeneerde,

wiens compagnie eenigen tijt hiernaer vergeven werde bij de Staeten Generael aen sijn Lieutenant genaemt Sapoigne.

Den xxv[en] Octobris was het betrocken regenachtich weder ende marcheerden beyde de troupen voorts haer gedestineerden wech, maer creech de Heer Vere op den naernoen tijdinge dat den viant ontrent Maestricht lach met een groot getal van peerden ende wel 3000 mannen te voet, daeraff sijn vuytgesondenen seeckere kundtschap brachten, waeromme hij niet geraeden en achte de Roere tot Linnich te passeren, maer vondt goet Graeff Philps te volgen ende mede den wech naer Duren toe te nemen, om hem bij te wesen ende te secoureren soot noot waere. De resterende 2 Zeeusche compagnien quaemen tot ontrent Nieumegen, dan verstaende tvertrecken van tvolck ende dattet te laet was om mede te mogen gaen, sijn sij door last van Sijn Ex[tie] die noch tot Arnhem was weder terugge gekeert.

Den xxvj[en] Octobris was het buych weder ende sondt Graeff Philps een peert terugge met brieven aen Vere, daerinne hij hem adverteerde dat den viant heel starck in tlant te Limborch lach ende daeromme op hem begeerde dat hij Vere met alle de ruyteren hem van achteren wilde volgen, laetende een cleyne dachreysen tusschen beyden, om hen te beter te mogen secoureren soot van doene mochte sijn, twelcke de Heere Vere dede ende marcheerden alsoe voorts.

Den xxvij[en] Octobris was het regenachtich weder ende marcheerden de troupen altoes voort, ende omdat Graeff Philps advertissement gekregen hadde dat den viant met alle macht naer Lutsemborch tooch, heeft hij Vere laeten weeten, dat hij op morgen sijn troupe soude laeten voortstrecken ende selffs met een vaen ruyteren blijven ontrent Duren, om met Vere te spreecken, versouckende dat hij vrouch met eenige peerden voor vuyt wilde commen, om tsaemen op den ganschen tocht te mogen delibereren.

Den xxviij[en] Octobris was het schoen weder ende quaemen ontrent Duren bij malcanderen den Graeve Philps ende Vere, doende evenwel elcx heur volck voorts marcheren ende begonsten met malcanderen te overslaen de periculen, die heur voor oogen stonden, soe den viant voor heur in tlant van Lutsemborch quam, daertoe elcx brachte de advertissementen die se vanden viant hadden, ende naer overlegginge van alles vonden geraetsaem dat Graeff Philps op morgen sijn volck soude stille houden ende dat Vere met al sijn volck hem daerbij soude vougen om te seeckerder ende te starcker door te mogen commen, ende is daermede Graeff Philps sijn troupe gevolcht, die des nachts in de Eyffel niet wijt van Pruyn quam logeren.

Den xxix^en Octobris bleeff Graeff Philps ontrent Pruyn in de Eijffel stille, daer op den achternoen bij hem quam de Heere Vere met alle de ruyteren ende de voetknechten die hij bij hem hadde ende beraetslaechde lang welcken wech hij nemen soude, doch omdat den Hartoge van Bouillon belooft hadde den xxx^en deser ontrent Bastoinge te sullen wesen om heur te bejegenen ende sij noch geen seecker advertissement en hadden dat den viant diep in Lutsemborch was, maer verhoopten alsnoch den selven te connen voorcommen, resolveerden sij op morgen vrouch voort te trecken ende den wech van St. Vit te nemen om naer Bastoinge te commen.

Den xxx^en Octobris was het tamelijck weder ende begonsten Graeff Philps ende Vere vrouch te vertrecken naer St. Vit, maer eenige vuyren gemarcheert hebbende kregen advertissement dat den viant met alle macht ontrent St. Vit lach, ende soe se evenwel doortoogen, kregen se een brieff vanden Baron van Creihange die heur waerschoude niet voort te trecken, ende soe se voort toogen dat se in danger souden wesen alles van geslaegen te sullen werden, overmits voor seecker den viant al van gisteren tot St. Vit gelegen hadde met 22 vaenen ruyteren ende ontrent 6000 voetknechten. Hierdoor begonsten Graeff Philps ende Vere van heur voornemen te veranderen ende eenige halte gedaen hebbende, begonsten ter sijden aff te trecken ende den pas naer de Moessel te nemen, om den viant te ontwijcken, daerinne sij wijselijck deden, want hadden se voortgetrocken souden se met cleyn getal van volck ende noch mat van marcheren hebben moeten vechten tegen den viant die versch was ende heur op den pas verwachte in groot getal ende in goede ordre, die bij Graeff Philps ende Vere niet wel en const gehouden werden, omdat se op den wech gebreck van vivres hadden ende de ruyteren (die anders evenwel quaelijck in discipline konden gehouden werden) met dien pretexte veelal aff reden om te moescoppen ende den boer te stroopen, beneffens dat degeenen, die niet soe wel gemonteert en waeren quaelijcken soe grooten wech lang heur bij de troupen konden houden, waerdoor bijquam dat de troepe van onse ruyteren dickwils naulijcx van 600 tot 700 peerden en was, ende tvoetvolck quaelijcken bijeen konden blijven, twelcke de hooffden geen cleyn naerdencken en gaff, als men den viant soude hebben willen ofte moeten aendoen.

Den lesten Octobris was het tamelijck weder ende marcheerden de troupen van Graeff Philps ende Vere desen dach bij de 7 Duytse mijlen, om den viant te verlengen ende in t'passeren vande Moessel te voorcommen, ende quaemen logeren met groote desordre te Flissen ende in de

dorpen daerontrent, soedat den Graeff ende Vere hun naulijcx sterck vonden bijeen 30 mannen ende consulteerden met malcanderen van een aenslach op Bidberg te maecken, die se oick souden getenteert hebben, bij soe verre sij soe veel volcx hadden konnen bij den anderen krijgen, maer twas heur geluck dat sulcx niet en geschiede, omdat den viant al van gisteren hadde beginnen te marcheren naer Bidberg toe ende desen avont met een goet deel van sijn macht daer gecommen was, ende sulcx middel soude gehadt hebben alle tvolck van Graeff Philps te schande te maecken, immers soe den viant vande desordre van ons volck geweeten hadde, soude hij dselve alleen met 700 peerden wel hebben konnen verstroijen ende slaen, maer omdat sij vande onsen niet en wisten, nochte de onsen van heur is alle occasie gepasseert geweest, twelcke een vande meeste periculen is geweest, die ons volck in desen tocht overcommen sijn.

Den j[en] Novembris was het tamelijck weder ende toogen den Graeff ende Vere des morgens vrouch vuyt Flissen op de heyde mettet volck die bij haer waeren ende dede daer halte, om te sien van waer haer volck aencommen souden, die metten dach van alle canten mede op de heyde quaemen, ende sijn soe te saemen voorts getoogen ende gecommen te Liser, daer sij eenige tamelijcke gereetschap vonden om over de Moesell te passeren, waeromme noch eenigen dien nacht overscheepten.

Den ij[en] Novembris was het tamelijck weder ende passeerden veel van ons volck over de Moesell daerinne sij heur des te meer haesten, omdat se advertissement kreegen dat den viant naer Graevenmacheren marcheerde om aldaer mede over de Moesel te scheepen.

Den iij[en] Novembris was het buych weder ende regende des nachts seer ende ontrent den middach begonst ons volck (overscheept sijnde) tlant te Trier inne te trecken om vande Moesell aff te commen ende te vrijer te mogen doorcommen, daer sij seer groot gebreck van vivres hadden omdat de Triersche boeren, verstaende de innecompste van ons volck ende meynende dat se alleen om een rooff gecommen waeren alles opgevlucht ende wechgeloopen waeren, beneffens dattet een arm lant is, daer doch anders niet veel ten besten en is. De Raeden vanden Biscop van Trier (aengesonden sijnde om den pas naerdat ons volck al in tlant was) waeren seer geoffenseert, omdat men niet eenige dagen van te vooren den pas hadde doen versoucken, soe dat men se naulijcx en conde te vreden stellen, al was tschoen, soe dat men heur remonstreerde den noot die ons volck daer gedwongen hadde ende belette in gelijcke tochten den pas lang van te voeren te versoucken of te kennen te geven.

Den iiij^en Novembris was het tamelijck weder ende marcheerde ons volck seer om den viant te voorcommen dien sij verstonden dat tot Graevenmacheren over de reviere scheepte.

Den v^en Novembris was het schoen weder ende passeerde ons volck hooch voorbij Graevenmacheren, ende kregen opden avont advertissement dat den viant al ontrent 700 peerden ende 1500 voetknechten overgescheept hadde, maer dat de reste niet voor morgen en soude konnen overwesen, twelcke heur egeen cleyne blijschap en maeckte, siende dat se nu den viant voorgecommen waeren, dien het beswaerlijck soude vallen de onsen te vervolgen, gemerckt sij een geheelen dach voor souden hebben.

Den vj^en, vij^en ende viij^en Novembris marcheerde ons volck vast naer Mets toe ende quaemen voor Mets den viij^en naernoen, wesende seer verblijt, dat sij niettegenstaende soe veel periculen overgecommen waeren. Tot Mets verstont Graeff Philps dat den Hartoge van Bouillon vier mijlen van daer met 1500 peerden ende eenige voetknechten was, waeromme hij aldaer ordre dede stellen om tvolck vivres vuyte stadt om haer gelt te senden ende gereetschap maecken om op morgen naer den Hartoge toe te rucken ende tvolck van Vere (die wel moede gemarcheert waeren ende al veel peerden onderwege verlooren hadden) aldaer eenen dach ofte twee te laeten rusten ende refraischeren.

Den ix^en Novembris was het regenachtich weder ende tooch Graeff Philps mette 22 vendelen knechten ende 5 vaenen ruyteren buyten Mets omme ende quam des avonts bij den Hartoge van Bouillon vergeselschapt mette Heer Vere, daer sij met grooter eere ontfangen werden, welcken Hartoge heur seyde, dat se noyt in grooter pericule geweest waeren, dan doen sij te Flissen logeerden. Die van Mets hielen heur poorten gestaedelijck tegen ons volck geslooten ende lieten naulijcx de Ritmeesters ende Capiteynen (die meest selffs bij tvolck gebleven waeren om alle desordre te voorcommen ende beletten) met pasport in stadt commen, sonden nietemin vuyte stadt soe veel vivres voor tvolck als men begeerde, dan scheen wel dat de comtpste van ons volck aldaer bij den gemeenen man niet seer aengenaem en was, die gestaedelijck roemden dat se ons secours niet van doene en hadden. Desen dach werde Vierslot (een vande principaele vercoopers van Geertruydenberge) onvoorsiens ende leelijcken doorsteecken bij Ferdinand van Chinsky, Lieutenant vande vaen ruyteren vanden Graeve van Hohenloe ende kreech alsoe sijn wel verdient loen, hoewel die maniere van doen niet en dochte.

Den x^en Novembris nam de Heer Vere sijn affscheyt vanden Hartoge van

Bouillon ende Graeff Philps ende quam op den middach tot Mets, ende om weder wech te commen eer men daeraff eenich gerucht quaeme te stroyen, is noch ten selven daege met alle sijn volck van Mets vertoogen, nemende den pas naer tlant te Trier, Sweybrugge, Phalts ende Ments, daer hij voor vuyt sondt om den pas te begeeren, daerinne de Triersche Raeden heur weder seer redelijck droegen ende als wel geoffenseert hielden, omdat men nu tweedemael al in heur lant gecommen was, alleer den pas te versoucken, daerbij vougende dat ons volck in den voorigen doortocht eenige foulen gedaen hadden ende eenige kercken geslaegen, daeraff t'eerste metten noot weder verexcuseert werde ende het tweede mettet vluchten vande boeren in de kercken met alle heur eedtwaeren, om dewelcke te becommen ende tegenstant vande boeren, de foulen ende smijten vande kercken bijgecommen waeren. Den Hartoge van Sweybrugge en was mede niet wel tevreden, dat men in sijn lant innegetoogen was alleer den pas te versoucken, dan liet tselve glissen soe hij seyde in respecte van Sijn Ex^tie Den Phalsgraeff vergunde den pas gaerne, gelijck mede scheen te doen den Bischop van Ments die voorderende met behulp van vivres ende gereetschap om den Rijn te Wallo te mogen passeren tegen tbegeeren van eenige heeren selff over den Rijn geseten, daertegen hij hem excuseerde, mits dat hij se op sijn eygen lant ende niet op anders bodem oversette, ende soe de anderen in den tocht eenich belet wilden doen, dat se sulcx doen mochten als sij over souden sijn, dat hij se langer op sijn lant niet en begeerde, maer gaerne behulp dede opdat se daeraff quaemen, omdattet sijn onderdaenen lastich viel, mits ons volck niet en betaelden tgene sij op den boer naemen, waerdoor Vere met sijn volck sonder eenige merckelijcke pericule over den Rijn gecommen is, die hij den xix^en Novembris te Wallo passeerde sonder eenich letsel, door behulp des Bischoppen voors., in faveur van twelcke hij soe veel ordre over tvolck hielt als hij mochte op den Mentschen bodem, ende haeste hem om daeraff te commen ende de innegesetenen van dien soe weynich te overlasten als het doenlijck was, nemende terstont den pas den Rijnstroem langes door de Graeffschap Nassau ende de Stiften Trier ende Coelen.

Graeff Jan van Nassau vresende dat mits desen doortocht eenige swaericheyt mochte reysen tusschen de Duytsche Vorsten ende de Staeten vande Nederlanden, omdat tvolck op den boer niet en betaelden tgeene sij naemen ende behouffden, ende hoirende dat se van gelt quaelijck voorsien waeren, heeft ons volck gepresenteert te leenen ende verstrecken tot 6000 rijcxdaelders toe, twelcke bij ons volck gerefuseert werde omdat se nu

buyten pericule waeren ende den cost wel saegen te krijgen sonder gelt, insonderheyt in de landen van Trier ende Coelen over den Rijn gelegen, daer sij de boeren al wat te veel lastich vielen, mits sij niet soe haest door en toogen, maer altemet een dach ofte twee stille bleven leggen, helpende de boeren heuren Rijnschen wijn vuytdrincken in wederwraeck dat sij heur te vooren weynich behulpich waeren geweest ende toogen alsoe langsaemich voort tot Duyts over Coelen toe, daer sij met musquetten wat schooten naer den vuytlegger van Berck, daer voor de stadt leggende ende naemen ten lesten heur pas naer Fredenborch ende het Styft van Paderborn daer sij eenige daegen bleven leggen refraischeeren, om haer te rusten ende den geenen die heur peerden verlooren hadden weder te monteren met peerden op den boer te haelen. Ende eenige daegen daer gelegen hebbende ende meestal weder gemonteert sijnde ende bevel ontfangen hebbende vande Staeten ende Sijn Ex[tie] dat se schycken souden metten eersten weder in garnisoen te commen, sijn sij meest al in de quartieren van Zutphen ende Overijssel in garnisoen gecommen den xiiij[en] Decembris ende de ruyteren vuyte Brabantsche quartieren sijn naer de Betuwe getoogen, daer sij veel belets vonden, mits den grooten vorst in tpasseren vande revieren, doch waeren nu buyten pericule weder in tlant, sijnde alles op den wech sonderlinge bewaert geweest door de Almachtige hant Goots, die de onvoordachtheyt deser landen noch niet en heeft willen straffen, want als men de saecke wel innesiet, soe heeft men bijnaest de geheele standt deser landen in gevaer gestelt, om desen tocht te doen, overmits men naulijcx geweeten soude hebben waermede te repareren de faute ende tlant staende te houden, soe dit volck gelijckelijck eenich onheyl overgecommen hadde, waeromme oick te verhoopen is dat degeenen die desen tocht, om eenige souvereine hoocheyt te stabilieren, meest gedreven hebben, voortsaen in gelijcke deliberatien voorsichtiger sullen wandelen ende onse cleyne macht (die doch cleyn is in regard van een Coninckrijck als Vranckrijck) niet soe lichtelijck mette groote van Vranckrijck en sullen vermengen ende occasie geven om daerinne te versmelten ende consumeren, twelcke dickwils cleyne republycken overcompt, als sij heur al te seer met machtige monarchen willen vermengen, gelijck in desen, want al ist alsoe dat tvolck bij ons in Vranckrijck gesonden niet veel en is in regarde vande groote macht van dat rijck, soe heeftet nochtans ons belet voor dit jaer een goet deel vande conqueste van tlant van Zutphen ende Overijssel, die onse saecken geen cleyne vasticheyt en souden gegeven hebben ende onse macht in regarde van onsen viant al seer versterckt.

ANDERE GESCHIEDENISSEN ENDE VERSCHEYDEN EVENEMENTEN.

Sijn Ex^{tie} die tot Arnhem eenigen tijt gebleven was om ordre op tvertreck van tvolck te stellen is den xxix^{en} Octobris weder in den Haege gecommen.

Ontrent dese tijt werde seer gehandelt vande huwelijcken van Jonckvrou Elisabeth van Nassau met den Hartoge van Bouillon ende van Jonckvrou Brabantine van Nassau metten Marquys van Rohan, sijnde beyde dochteren vanden Prince van Orangien H. M., geprocreeert bij Vrou Charlotte van Bourbon. Om de huwelijcken van beyden te vereeren de Staeten van Hollant consent droegen tot 50 duysent gulden voor elcke dochter op de voet als de Palsgraevinne die gehadt hadde, te betaelen als de huwelijcken souden voortgaen ende gecelebreert werden, twelcke geen cleyne huwelijcken voor dselven Jonckvrouwen wesen en souden, gemerckt de qualiteyt vanden Hartoge van Bouillon ende dat den Marquys de naeste bloetverwant vanden Coning is van smoeders sijde, daerdoor de Staeten oick goede occasie sullen hebben om in Vranckrijck mede vaste alliantien te maecken.

In teynde vande maent October was tot Bergen op den Zoem gevangen eenen Pierre du Four, gebooren van Nivelle, die eenige jaeren in dienste vande Staeten onder verscheyden compagnien geweest was ende nu onlangs naer Vranckrijck getoogen ende daer gedient hadde. Dese heeft bekent gecommen te sijn ontrent Nivelle ende bij sijn moye Geertruyt Maribo geinduceert te wesen om hem te begeven in dienste vanden Coning ende bij deselve geadresseert aenden heere van La Motta, die hem terstont ondersocht heeft om te weeten wat resolutie hij hadde den Coning dienste te doen, aen denwelcken hij Pierre gepresenteert hebbende een aenslach opde stadt van Bergen ende daerop met La Motte in communicatie ende discoursen geweest sijnde, is bij deselve in Octobri lestleden gepresenteert aenden Eertshartoge Ernestus, leggende op sijn bedde sieck vanden articke, die naer oepeninge vande saecke tot hem seyde: El denari non te maqueranno, ende daernaer van nieus op den voors. aenslach ondervraecht ende sijn verclaeringe bij gescrifte gestelt sijnde, hebben de voors. La Motte ende Moriensaert met een Duyts Secretaris, hebbende geelen baert ende groote knevelen ende een old man (die hij vermoet Assonville geweest te sijn) hem dvoors. verclaeringe doen teyckenen ende besweren. Dat gedaen hebben de voors. La Motte, Assonville, Moriensaert ende Secretaris hem ondersocht ende gepersuadeert dat hij aen soude nemen om te brengen Sijn Ex^{tie} Graeff Maurits van Nassau, hem belovende seer veel ende hooge

ecompensien, ende hem aenwijsende dat hij hem weder begeven soude nder de guarde vande voors. Ex[tie], daeronder hij t'anderen tijde gedient ıadde, ende soe dselve waernemen als hij soude gaen picqueren sijn peerlen, ofte ter jacht, ofte ter predicatie, ofte oick als hij Pierre op sentiıelle soude staen, ende alsdan hem met een roer doorschieten, vermaeıende den voors. Secretaris hem daeromme sijn roer met 2 ballen te ıeden ofte met een gevettert loot [1], twelcke hij Pierre mede bekent heeft engenomen te hebben, ende dat vallende de voors. propoosten den voors. lde man gestaedelijck aff ende aenginck totten Ertshartoge ende hem verbrachte alle de handelingen ende beloften in desen gevallen, die oick em eyntelijck voor den Ertshartoge brachte, dwelcke oick hem Pierre ermaende met sijn voornemen voorts te gaen ende sijn beloften te execueren, seggende: El fiegliolo facete quel che m'avete promesso a mazzare uel tyranno, et andarette dretto el paradiso, daerop hij Pierre antwoorde: lo Faro, welcke belofte alsoe aenden Ertshartoge selffs geschiet sijnde, oick van dien bij den voors. Secretaris gemaeckt formelle note ende eeft men hem Pierre dselve mede doen teyckenen ende besweren. Voorts hem bij Assonville voornt. gepersuadeert dat hij door cracht van misse, ie men des anderen daechs in sijn presentie soude doen, soude invisibel erden aengaende het voors. feyt, soe wel in de executie als naer het olbrengen van dien ende dat hij te dien eynde bij den Secretaris voornt. es anderen daechs voorgenomen is ende in de capelle tot Bruessel ter isse geleyt ende daernaer hem eenige penningen tottet volbrengen van oors. feyt behandicht ende gegeven sijn, ende in twechgaen is hem bij oriensaert vermaent oft geheurde dat hij gevangen werde, dat hij tselve et soe armelijcken soude ontdecken gelijck een ander onlancx geleden, n gelijcken aengenomen hebbende, gedaen hadde, omdat hem t'open-

[1] Door een gevettert loot zal men een projectiel moeten verstaan, dat uit twee of meer door keten aan elkander verbonden kogels bestond, en waaraan later den naam van kettingkogel rd gegeven. Elders wordt het een »gevederd lood« genoemd. In het »Historiael ghesangh, ıoudende de victoriën welcke God heeft gheghevan Mijn Heeren de Generale Staten enz.«, opgemen in de Duncaniana van 1593, lezen wij:

»Soo datter eenen ridder koen
Don Pedro Spinola als doen
Ghevanghen werdt ghenomen,
Sijn peerdt met een ghevedert loot
Was onder hem gheschoten doodt;
Dit seggh' ik t'sijnder vromen«.

Kiliaen geeft voor Veteren: catenare, religare catena etc. — ketenen, door een keten verbinden.

baeren van dien niet en soude mogen helpen, maer soude evenwel moeten sterven, dat hij daeromme hem liever aen stucken van malcanderen liet trecken, dan sulcx bekennen, te meer soe den Eertshartoge ende sijl altoes tselve souden ontkennen ende seggen bij hem gelogen te wesen gelijck sijt voornemen vanden anderen mede ontkent hadden. Bekende mede dat hij in vast voornemen om tselve te volbrengen in coopmans clederen van Bruessel naer Antwerpen gecommen was, ende van daer naer Lillo, daer hij gevangen werde ende naer Bergen gesonden. (Dit vangen was geschiet alleen vuyt suspicie van een schipper, die totten Gouverneur van Lillo seyde gehoort te hebben dat desen Pierre (dien hij kende) eenigen aenslach op de stadt Bergen op den Zoem gedemeneert hadde, daeraff den Gouverneur van Bergen eenige advertissementen hadde, soe hij seyde, waeromme den Gouverneur van Lillo hem oick naer Bergen sondt), alwaer hij eyntelijck soe d'een als d'ander aenslach ende voornemen ontdeckt heeft, ende tot meermaelen geexamineert sijnde is daerbij gebleven, waeromme de Staeten Generael, eenigen vuyten heuren, vuyten Raede van Staete, vuyte Staeten van Zeelant ende den Raedt van Brabant gecommitteert hebben om neffens den Gouverneur ende magistraet van Bergen sijn proces te maecken, voor dewelcken hij noch den xv^en^ Novembris bij de voors. bekentenisse gepersisteert heeft, niettegenstaende hem aengeseyt werde, dat hij niemant t'onrecht soude beschuldigen, sonderlinge niet een Prince van sulcken stamme ende qualiteyt als is den voors. Ertshartoge. Waeromme hij op den xvij^en^ Novembris ter doot verwesen ende geexecuteert is, eerst verworcht ende naer in vier quartieren gedeylt, daeraff thooft naer Lillo gesonden ende de quartieren anderen ten exempele tot Bergen vuytgehangen sijn. Vuyt dit feyt kan men nu claerlijck ontdecken waertoe Ernestus met sijnen raedt is trachtende ende wat pays hij de ingesetenen van dese landen meent aen te bieden, te weeten een pays met moorden ende assasinaeten gevoert. Waeromme de Staeten oick niet onvoorsichtelijck en handelen, als sij tot conservatie van dese landen alle hoop van pays bij den Coning ofte Spaenschen raedt te becommen gansch affslaen, ende daernaer niet met allen en willen luysteren, omdat naer den pays gemaeckt, alse met dusdaenige maete soude vuytgedeylt werden geen regres meer wesen en soude de landen van tyrannie te bevrijden, welcke bevrijdinge alleen in den oorloge bestaet.

In tlaeste van October ende begin van November waeren noch in den Haege den Hertoge Frederick van Lunenborch ende den Prince van Aenhalt, maer vertoogen daernaer weder naer Duytslant.

Den iiij[en] Novembris quaemen in den Haege den Heere van Brederode
ıde Tresorier Valcke die naer Schotlant geweest waeren ende gestaen
ıdden als getuygen over den doop vanden jongen Coninck, ende deden
:n vij[en] daeraen heur rapport in de Staeten Generael, verclaerende dat
:n doop gecelebreert was den xxv[en] September ende dat de pillegaeve
:ser landen (die gansch van gout was, daer de andere pillegaeven niet
ın silver vergult en waeren) seer aengenaem was geweest, dat den
ɔning seer gaerne de oude alliantien tusschen hem ende dese landen
rnieut hadde, dat de oproerte in sijn lant, door degeenen die pension
nden Coning van Spangien toogen, soe seer groot was dat hij naulijcx
lffs bij den doop van sijn soen hadde konnen wesen, sonder terstont
:der te peerde te sitten ende de voors. pensionarissen (daer de gesanten
n rolle aff overbrachten) te vervolgen, van dewelcken hij eenigen, de
santen daer sijnde, becommen hebbende, hadde doen executeren ter
ɔt. Verclaerden mede dat op den voors. doop de eerste stoele leech
houden werde voor de gesanten van Vranckrijck die niet gecommen en
ıeren, waerinne de Coninginne van Engelant niet al te wel te vreden
was, omdat men sonder de Fransche gesanten niet doen en conde
nde contreligue, die men gemeynt hadde daer te maecken. Omdat den
ɔning van Vranckrijck nu eenige jaeren lang gestaedelijck aengehouden
dde, om de gesanten van Vranckrijck, Engelant, Schotlant, Denemarc-
n, Braunswijck ende Mechelenborch, mitsgaeders vande Staeten Generael
r Vereenichde Nederlanden onder eenich pretext bij malcanderen te
jgen ende als dan tegen de Sinte ligue vande Spangiaerden, Paus ende
deren een contreligue te maecken, alleen streckende tot bescherminge
le defensie d'een van d'ander ende heur respective landen, waertoe nu
occasie vanden doop van desen jongen Coning genomen sijnde, waeren
: de gesanten voors. gelast tot t'aengaen ende maecken vande voors.
ue, maer omdat de Francoisen die sulcx meest vervolcht hadden, nu
ent bleven ende meest al de gesanten geen last en hadden sonder de
ıncoisen yet daerinne te doen, is tselve alles terugge gebleven ende
:rmede dese occasie voorbij gegaen tot groot miscontentement vande
lere gesanten, die daer vuyt presumptie naemen dat den Coning van
ınckrijck nu wel naer wat anders mochte trachten ende niet min als
behoudenisse vande anderen soucken. Naerdat desen doop gecelebreert
s sijn dvoors. Here van Brederode ende Tresorier Valcke naer Engelant
gaen ende aldaer met grooter eeren (insonderheyt Brederode) ontfangen
le onthaelt geweest, ende tot Noucits audientie bij de Coninginne ge-

hadt hebbende, die seer over de Francoisen claechde, hebben eyntelijck haer affscheyt genomen ende sijn wederom gecommen, relaterende presentatien vande voors. Coninginne van alles goets tot onse behoudenisse. waernaer de Staeten Generael den voors. Heere van Brederode ende Tresorier hogelijck bedanckt hebben vande moeyten bij deselve op dese reyse aengenoemen.

In tbegin vande maent van November verdroech hem metten Coning van Vranckrijck den jongen Hartoge van Guyse, brengende met hem aenden Coning de steden Reyms, Guyse, Rocroy, St. Disier ende meer anderen, ende werde geconfirmeert in tgouvernement van Champagne ende Brie ende creech een goede somme gelts tot betaelinge vande schulden van sijn vaeder, daermede die vande ligue geen cleyne breucke en kregen. te meer soe hij vermaent sijnde van wegen sijn ohem den Hartoge van Mayenne ende oick den Ertshartoge Ernestus van tselve tractaet te willen desisteren, evenwel tselve aengegaen hadde. Recht te vooren hadden die van St. Malo in Brittangien heur metten Coning van Vranckrijck mede verdraegen ende met grooter eere ontfangen den Gouverneur die dselve heur gesonden hadde, daerdoor sijn saecken al vast meer ende meer toenaemen.

Den xxij^en^ Novembris quam weder in den Haege den Graeve van Hohenlo te vooren om sijn particuliere saecken naer Duytslant gegaen.

De Italiaenen, Waelen ende Iren, die tot Sichenen in Brabant laegen, sterck ontrent 1000 voetknechten ende 700 peerden alles wel gewaepent, mutineerden vast even seer, ende omdat de Staeten Generael alle de boeren van Brabant verbooden hadden eenige toevoer te doen in steden houdende de partije vanden viant, ende de boeren daeromme niet wel betaelen en conden de contributien, daerop sij bij de voors. gemutineerden gestelt waeren, hebben dselve gemutineerden aenden Gouverneur van Bredae versocht sulck gebot aff te doen schaffen, ofte sij souden genootsaeckt wesen oick alle de contributien der Staeten voornt. te bederven, daeraff die Staeten Generael door den selven Gouverneur verwittiicht sijnde, hebben tselve verbot affgedaen ende door den voors. Gouverneur der gemutineerden doen aenscrijven, dat men tselve in heur faveur hadde doen affdoen, ende soe sij yet meer begeerden, dat se heur aen hem Gouverneur souden addresseren, men soude heur soe veel mogelijck alle faveur ende behulp doen. Middelertijt sijl. tot Bruessel veel vervolchs gedaen hebbende, om heure betaelinge te consequeren ende niet hebbende konnen becommen maer ter contrarie geintercipieert een brieff commende vanden Coninck vuyt Spangien, daerinne hij aen Ernestus ende den Raede van State

creeff, dat men alle de gemutineerden van Sichenen soude verclaeren ebellen vanden Coning ende soe se gescheyden waeren alles anderen ten xempele doen straffen ofte soe se noch bij malcanderen waeren, dat men e soude belegeren ende gelijckelijck dootslaen, opdat anderen van muyten ieur voortsaen mochten wachten. Door dit scrijvens dselve gemutineerden ecommoveert sijnde, hebben naer Bredae gesonden twee Gedeputeerden econvoyeert wel met 500 peerden ende eenige voetknechten met brieven an credentie ende volmacht om naer den Haege te commen bij Sijn Ex^{tie} nde heur saecken ten minsten aende Staeten sijde te verseeckeren, ende juaemen den iiij^{en} Decembris in den Haege, alwaer sij des achternoens oor Sijn Ex^{tie} seer beleeffdelijck proponeerden ende versochten met Sijn Ex^{tie} ende den Staeten een confederatie te maecken, streckende alleen daertoe dat de Staeten wilden beloven (soe sij mochten belegert werden) heur alsdan te ontsetten ofte tbeleg te diverteren, daertegen sij weder beloven souden ende sweeren ten eeuwigen daegen de waepenen tegen dese landen niet meer te voeren ofte draegen, maer dat sij in heur muyten souden continueren, tot dat se ten vollen betaelt ofte daervooren geaccordeert souden sijn ende dat geschiet souden gelijckelijck gaen in dienste vanden Coning van Vranckrijck, daertoe sij mede brieven van heuren Electo aenden selven Coning hadden (die se vuyten Haege naer Vranckrijck bestelt hebben) daer bij vougende, dat se van amunitie van oirloge, vuytgeseyt geschut ende vivres binnen Sichenen tamelijcken wel voorsien waeren. Hierop werde lange bij de Staeten Generael gedelibereert die eenige swaericheyt maeckten, omdat de brieven van credentie ende commissie op Sijn Ex^{tie} ende niet op de Staeten Generael en hielden, waeromme men oick goet vondt heml. heur antwoort door Sijn Ex^{tie} te doen geven, daerbij men heml. in generaele termen belooffde met alle mogelijcke middelen ende soe veel doenlijck wesen soude te ontsetten, soe se belegert werden, ende ten overvloet werde heur mede gepresenteert, soe se eenige amunitie van oirloge ofte vivres mochten van doen hebben, dat men se oick daermede soude secoureren, mits houdende tgeene sij belooffden, te weeten de waepenen tegen dese landen niet weder te draegen ende mette selve van nu aen alle goede neutraliteyt te onderhouden. Ende werde oick datelijck gescreven aenden amunitiemeester van Bredae, soe de Gedeputeerden van Sichenen eenich cruyt begeerden ende des last van heure principaelen hadden, dat hij dselve op heur recepisse alleen soude laeten volgen tot 4000 pond cruyts toe. Dit antwoort is heml. gegeven den viij^{en} Decembris ende sijn daermede weder naer

Bredae getoogen den ix^{en}, doch den Ertshartoge ofte door heur compste herwaerts gemoveert sijnde ofte geinstigeert bij den Coning van Spangien door duplicaeten vande voors. brieven, heeft middelertijt de stadt Sichenen met sijn volck doen belegeren ende aende Brabantsche sijde besluyten ende den x^{en} deser een aenval gedaen doen op een fort, bij die van binnen buyten de stadt begonnen te maecken ende noch niet in defensie sijnde, die daeromme geraetsaem gevonden hebben tselve te abandonneren, naerdat den viant eenich volck daervoor gelaeten hadden ende hebben tselve aen Sijn Ex^{tie} gescreven ende versocht secours ofte confirmatie van de beloften van gesecoureert te werden, ende voorts vuyte stadt doen vertrecken alle heure ruyteren op 200 naer, omdat se binnen geen dienste en conden doen, maer van buyten den viant beter affbreuck doen mochten. Dese quaemen den xj^{en} December onder Bredae ende gingen logeren te Teteringen. Van alle desen tijdinge gecommen sijnde in den Haege heeft Sijn Ex^{tie} den xiij^{en} in de Staeten Generael met den Raede van Staete weder lange daerop gedelibereert, dan omdat de voorige Gedeputeerden van Sichenen den xj^{en} noch niet tot Bredae gecommen en waeren ende daeromme d'anderen van heur gebesongieerde noch niet en wisten, is t'eyntelijck resolveren hierop voor eenige daegen ende tot naerder tijdinge vuytgestelt, twelcke goet was, omdat die van Sichenen met geschut aengetast sijnde ende advertissement becommen hebbende datter meerder geschut ende volck naer heur toe marcheerde, ende daeromme vresende de plaetse niet te sullen konnen houden, goet gevonden hadden die te verlaeten eer se naerder beslooten wierden ende sijn tusschen den xij^{en} ende xiij^{en} des nachts gelijckelijck vuytgetoogen ende sonder groote schaede te lijden den xiiij^{en} des morgens onder Bredae gecommen, daer den Gouverneur heur alle faveur bewees ende oick assistentie dede van vivres ende volck om heur te konnen beschermen, soe den viant heur vervolcht hadde ende eerst gelegen hebbende in de dorpen onder Bredae behoirende, sijn ten lesten tot Tilborch gaen leggen.

Ontrent dese tijt sijnde t'cooren tot Antwerpen ende andere plaetsen tot een seer hooge prijse gecommen, hebben Hans vanden Veecken, Brasser ende anderen eenige scheepen met tarwe gelaeden naer Antwerpen gesonden, in Hollant eerst daeraf betaelt hebbende den licente, dan die van Middelborch siende de groote dierte in dese landen selffs alomme sijnde in t'cooren, hebben de scheepen niet willen laeten passeren, maer aengehaelt ende t'cooren vuyte scheepen gedaen ende gesoldert, presenterende den prijs ende vrachten van dien metten intereste te betaelen. Desen

roup in Hollant gecommen sijnde heeft tcooren heel aff doen slaen tot groot contentement vanden gemeenen man, maer de coopluyden van dien, daeraf eenigen tot Delft woenden, hebben tselve soe qualijck genomen ende bij de stadt Delft soe veel te wege gebracht, dat se op den ix[en] December heuren Pensionaris gesonden hebben in de Staeten Generael, die met groote vehementie over die van Zeelant ende Middelborch geslaecht heeft, maeckende van dit aenhaelen soo groote tyrannie dat hij opentlijck seyde dat Ducq d'Alva noyt diergelijcken gebruyckt nochte gedaen bruycken en hadde, te meer doordien die van Middelborch door tvervoeren van veel coorens naer Brabant haer selven gebloot soude hebben als hij seyde.

Den lesten Novembris hadden den Palsgraeff bij Rijn metten Hartoge van Wirtenborch ende den Marckgraeff van Baeden van Tourlach eenich volck bij een gebracht ten versoucke vanden selven Tourlach, ende hebben theele Marckgraeffschap van Baden (daer hij naeste erffgenaem aff was) innegenomen ende hem Tourlach daerinne gestelt, terwijle den Marckgraeff tot Bruessel was, omdat hij hem verhuwelijckt hadde beneden sijn qualiteyt (te weeten aen een dochter, die noch Vorsten, noch Vrijheeren dochter was) ende van meyninge was tgansche Marckgraeffschap te versetten ofte veralieneren aende Fockers [1], die hem daerop al eenige groote somme van penningen getelt hadden.

In tbegin vande maent van December quam in den Haege een gesant vanden Marckgraeff Joachim van Brandenborch oudtste soene vanden Cheurfurst van Brandenborch om eenige secreete propositie te doen, daer aff de gelegentheyt aldus was: Hartoge Willem van Cleeff, Gulick ende Berge hadde achtergelaeten een soen (die den tegenwoordigen Hartoch is ende vuytsinnich) ende vier dochteren, daeraff den Hartoge van Pruyssen de oudste getrout hadde, ende twee broeders van Sweybrugge de twee anderen ende de vierde was noch ongehuwelijckt. Ende omdat den tegenwoordigen Vorst van Cleve vuytsinnich was ende sulcx over de regieringe van tlant niet bemoeyt en konde werden, hadde den Keyser eenige inspectators in tlant gesonden, om dat te helpen regieren. Oick omdat den vuytsinnigen Vorst buyten hoope van kinderen te krijgen was, werde bij den Keyser gearbeyt om de vierde dochter van Cleve te huwelijcken

[1] De Fuggers, de Rotschilds van hunnen tijd, waren eene eeuw vroeger nog eenvoudige kooplieden. Door Karel V, om de gewigtige diensten, die zij hem bewezen hadden, in den adelstand verheven, hadden zij door hunne ontzagchelijke rijkdommen een grooten invloed. Van hen stamt het vorstenhuis der Fuggers af, dat tegenwoordig nog in vijf liniën in Duitschland bloeit: Fugger-Babenhausen, Gloett, Kirchberg-Weissenhorn, Kirchheim en Nordendorf.

aen eenen vuyten huyse van Oostenrijck ende naer doode ofte affstorven vanden voors. vuytsinnigen Vorst theele goet van Cleeff, Gulyck, Berge, der Marck ende anderen te doen vallen op den selven vuyten huyse van Oostenrijck, onder die titule dat dselve goederen op geen dochteren mogen versterven dan met believen vanden Keyser ende op sulcken dochter als dselve alsdan daeraff de investiture soude willen geven, trachtende met dien middel niet alleen die vanden huyse van Brandenborch, maer oick die van Sweybruggen vande selve goederen te versteecken. Ende omdat de Staeten Generael saegen dat men door de voors. inspectators de saecken daertoe begonst te dirigeren, ende sijl. liever eener vuyten huyse van Brandenborch daerinne souden sien, hadden sij door heuren agent den Furst van Pruyssen ende den Marckgraeff Joachim voors. (wiens oudtste soone getrout hadde de oudtste dochter vanden Furst van Pruissen geprocreeert bij de oudtste dochter van Cleve voornt.) alle tselve doen remonstreren ende heml. vermaenen op haer recht te sien, ten eynde sij bij dat middel vuyte voors. goederen niet gestooten en werden met presentatie van heur hulp ende alliantie, soe sij gesint mochten sijn sulcke bedecte beleydinge te voorcommen. Den Marckgraeff Joachim dit met sijn vaeder ende sijn soens schoenvader in communicatie geleyt hebbende ende achtende dattet noodich ende prouffitich was hier naer omme te sien, heeft den voors. gesant in den Haege gesonden om van heurentweegen de Staeten Generael te bedancken van t'advertissement heml. gedaen, ende omdat tselve heur generalijck geschiet was te versoucken dat de Staeten wilde gelieven naerder heur meyninge te verclaeren ende specialijck eenige middelen voor te slaen, hoe hij best de voors. beleydinge soude konnen voorcommen ende hem tijdelijck in de regieringe ofte administratie vande goederen brengen, geduyrende de indispositie vanden tegenwoordigen Vorst, daertoe heur ongeraden docht opentlijck yet voor te nemen, opdat de Vorsten van heure partije niet wacker en werden ende heur voorquaemen eerse gereet souden wesen, maer achten seeckerder eenige bedecte middelen, dwelcke soe de Staeten openbaerlijck wisten voor te slaen, wilde gaerne dien aengaende mette Staeten een vaste alliantie maecken ende oick met eenige huwelijcken (die men bequaemelijck soude mogen voorslaen) confirmeren. Desen gesant dede hieraff propositie den x^en Decembris in de Staeten Generael, present Sijn Ex^tie, aen denwelcken hij daernaer in t'particulier noch veel van dese alliantie proponeerde ende openbaerde. De Staeten Generael in tlange op dese propositie gelet hebbende, hebben naer bedenckinge van sijn F. G. voor antwoort bij gescrifte

gegeven dat heur geen bequaemer middel en dochte om te commen in de administratie vande voors. goederen, als dat die van Brandenborch met alle mogelijcke middelen heur sulcx souden moeten insinueren in de gemoederen vande Edelen ende innegesetenen vande voors. landen, dat se sulcx door heur middel sonder eenige grooter beroerte mochten becommen ende soe heur tselve middel al te langwijlich ende al te veel periculen onderworpen scheen te weesen om bij de Vorsten vande anderen partije voorcommen te mogen werden, soe presenteerden sij op heuren naeme ende als voor heure oirlogen te lichten duysent peerden ende drie duysent mannen te voet, opdat niemant daerop naerdencke en krege, mits dat sijn F. G. believen waere den tijt van ses maenden lang daervooren te verordineren de betaelinge, die ontrent tsestich duysent Duytsche gulden ter maent soude bedraegen, ende de lichtinge in vougen als vooren gedaen sijnde, souden sijl. t'allen tijden vande ses maenden sijn F. G. assisteren met 2000 peerden ende 6000 voetknechten, welcken macht sijl. genouch achten om hem datelijck in de regieringe vande landen voors. te konnen stellen. Nietemin soe sijn F. G. eenige andere ofte bequaemer middelen wiste voor te wennen, dat sijl. seer wel gesint waeren op deselve ofte op dese voorgeslaegen middelen alle goede confederatie met hem te maecken ende hem sulcke assistentie daerinne te doen dat hij redene soude hebben met heur alle goede eenicheyt ende correspondentie te onderhouden. Hiermede werde den voors. gesant weder affscheyt gegeven den xvij[en] Decembris ende werde bij de Staeten Generael vereert met een gouden keeten van ses hondert gulden ende een medaille van Groeningen daer aen, ende nam sijn pas over tlant van Cleeff naer Duytslant. Dit werde aldus bij de Staeten Generael gedreven om soe t'mogelijck waere alle de Princen van thuys van Brandenborch (twelcke een vande machtichste huysen van Duytslant is) met heure saecken mede te verwerren, omdat sijl. wel achten dat die van thuys van Oistenrijck ende consequentelijck mede den Coning van Spangien heur werck daeraff maecken souden om sulcx te beletten, ende dat de oorlogen door de simulteyten tusschen de voors. Princen mede wel mochten verbitteren ende sijl. daerdoor occasie hebben van respireren ofte heure saecken vast te maecken ende doen prospereren, daertoe sij naer alle apparentie sullen geraecken, soe sij den Brandenborgers hiertoe connen induceren, die desen gesant eer op den naem vanden Marckgraeff Joachim als vanden Vorst van Pruyssen hadden affgeveerdich om alle naerdencken op dese saecken wech te nemen, ende hadde hij last genouch dese saecke metten Staeten heel

aff te sluyten ende te maecken ende de voors. penningen te beloven soe den Graeve van Hohenloe gewilt hadde, die mede in de commissie vanden gesant stont ende sonder wien den gesant niet en mocht besluyten, maer willende de Fursten van Brandenburch voordeel doen ende meynende de saecke alleen tot costen vande Staeten te beleyden, hadde tsluyten van dese handelinge ende tbeloven vande penningen belet.

In t'midde vande maent van December waeren de Staeten van Hollant sterck vergaedert om heur gecommitteerden in de Staeten Generael te lasten op de extraordinaris consenten tot onderhout eens legers in den toecommende jaere 1595, ende verdroegen van heuren tweegen te doen consenteeren heur quote in de somme van twaelff hondert duysent gulden extraordinarie in gelde ofte amunitie te furneren ten fyne als boven, ende soot noot waere voor den Coning van Vranckrijck mede te consenteren heur quote in de somme van twee hondert duysent gulden aen denselven Coning te leenen ende oick den tijt te verlengen die Graeff Philps mettet volck daer gesonden gestelt was, niettegenstaende de macht van dese landen door t'affwesen van tselve volck seer geswackt was ende sich mettertijt wel beter sal openbaeren. Werde mede op t'stuck vande zeevaert ende bevrijdinge van dien gearresteert deselve voet, die men tvoorleden jaer in December op dat stuck gemaeckt ende goetgevonden hadde, daerinne alleen eenige cleyne veranderingen gedaen werden, naer den noot die was vereyschende. Vuyt alle desen sach men wel dat die van Hollant gesint waeren in den toecommenden jaere tijdelijck yet aen te grijpen soe de andere provintien daertoe mede willen verstaen ende heur consenten draegen.

De ruyteren vande garnisoenen van Brabant quaemen den xix[en] Decembris in de Lange Straete ende gingen den xx[en] alles in garnisoen, wesende de lesten die vanden Franschen tocht in garnisoen quaemen.

Den xxiiij[en] Decembris is den viant vuyt de Twente met eenige peerden gecommen ende heeft over alle de moeraschen een inval in Vrieslant gedaen aende sijde vande Sevenwolden ende van daer een goeden rooff gehaelt, waernemende de occasie dattet nu een geheelen maent gevroesen hadde ende de moerasschen alles daeromme soe hardt waeren, dat men overal overmochte, waeromme die van Vrieslant terstont screven om eenige peerden in heur lant te hebben.

De gemutineerde Italiaenen vuyt Sichenen gescheyden sijnde ende eenige daegen tot Tilborch gelegen hebbende, kregen eyntelijck advertentie dat den viant met alle macht naer heur toe marcheerde, waeromme sijl. niet

geraeden vindende aldaer langer te blijven, gelijckelijck opgetoogen sijn ende den xix^{en} December tot Waelwijck, Besoyen ende Sprange in de Lange Straete gecommen (op deselve tijt als onse ruyteren daer quaemen) om verseeckert daer te mogen leggen tot dat op heur saecken anders gedisponeert soude sijn, twelcke de Staeten ende Sijn Ex^{tie} geen cleyn naerdencken en gaff, doordien het soe seer vroes ende men oick eenich naerdencken op haer actien begonst te krijgen, omdat men verstont dat sij metten Graeve van Beljojosa te dien fynen bij den viant heur naer gesonden, altoes handelende waeren. Waeromme men goet vondt dat Sijn Ex^{tie} met eenich volck terstont aen kersmisse soe het vriesende bleeff naer Hoesden gaen soude, om op alle inconvenienten beter ordre te geven. Werde mede den xxiij^{en} December geordonneert dat den Commissaris Langley ende Charles de Trillo heur in de Lange Straete bij deselve gemutineerden souden vervougen ende maecken datter bij deselve niet al te grooten overlast den boeren aengedaen en werde, dan soe men hiermede besich was quaemen op den avont weder in den Haege de gedeputeerden vande selve gemutineerden die den xxiiij^{en} bij Sijn Ex^{tie} gehoort sijnde heur seer excuseerden van t'naerdencken dat men op heur hadde, seggende dat wel op Turnhout gecommen was den Graeve van Beljojosa ende door last vanden Ertshartoge aen heml. gescreven hadde, dat hij gelast was met heml. te verdraegen ende goede verseeckertheyt voor heur betaelinge ende affscheyt ofte ontslaeginge vuyten dienst te doen geven, begerende dat se tot oneere vande Italiaensche natie niet voorder en wilden handelen metten Graeve van Nassau, maer gedeputeerden bij hem senden op de handelinge bij hem voorgeslaegen, dat sij mede daerop wel aen hen gerescribeert hadden niet te willen handelen sonder verseeckeringe van heur betaelinge (begroot op vijftien hondert duysent gulden) ende sauf conduict op haer affscheyt, daer mede sij immers voldoen sullen heur voorgaende beloften, te weeten de waepenen niet weder te draegen tegen dese landen, oick omdattet niet schijnen en soude dat sij in theymelijck wilden handelen, hadden se heur gedeputeerden de brieven vanden Graeve van Beljojosa mede gegeven om te mogen verthoonen ende gelast van dese heele saecke verclaeringe te doen, achtende heur daermede genouch geexcuseert, hebben versocht heur naerder aen dese sijde te verseeckeren ende te hebben een plaetse daer se heur in tverseeckertheyt mochten behouden ende den viant affbreuck doen. Hierop sijn de Staeten Generael met Sijn Ex^{tie} den xxvj^{en} vergaedert geweest ende hebben naer lange deliberatie goet gevonden dat Sijn Ex^{tie} noch niet vertrecken en soude, omdattet wat begonst te doeijen

ende op tversouck vande gemutineerden, hebben geresolveert dat de gedeputeerden heur souden toescrijven dat sij eenige plaetse souden willen voorslaen tot heure verseeckertheyt, daer men se bequaemelijck in soude mogen brengen, om dat gesien naerder daerop gedisponeert te werden.

In dese maent van December hadde de Coninginne van Engelant gescreven aenden Colonnel Vere, dat sij hem ende alle de Engelschen hier in dienste sijnde oick op de betaelinge der Staeten contremandeerde ende beval weder naer Engelant te commen, waerinne de Staeten Generael niet weynich verwondert en waeren, omdat tselve strijdende was mettet consent bij Haere Mat. gegeven op tlichten vande selve Engelschen, ende dat de standt deser landen soude pericliteren soe men dselve liet vertrecken geduyrende soe veel volcx in Vranckrijck soude sijn, doch soe men naerderhant verstont dat dit contremanderen wel bij gecommen mochte sijn, omdat de Coninginne mogelijck bericht was, dat de Staeten de Engelsche compagnien hier in dienste sijnde naer Vranckrijck gesonden hadden tot secours vanden Coning ende sulcx heur onbehoorlijck dochte als dselve geconsenteert hebbende tot behulp alleen van dese landen ende om daerinne alleen gebruyckt te werden. Welck bericht daeraff wel mochte gecommen sijn dat Vere met eenige Engelsche ruyteren ende voetknechten op tconvoy mede gegaen was ende dat gecommandeert hadde, soe hebben de Staeten Generael de Coninginne van dien geheelen tocht verclaeringe gedaen, ende dat Vere nochte oick de Engelschen niet mede gesonden en waeren om in Vranckrijck gebruyckt te werden, maer alleen om de anderen te convoyeren, dat oick de meyninge der Staeten noyt geweest is nochte alsnoch niet en is de Engelschen tsij van tsecours ofte op heure betaelinge staende elders als in dese landen te gebruycken, versouckende daeromme dattet Haere Ma^{t}. gelieven wilde dselve te laeten continueren in dienste volgende haer consent ende belofte, ofte dat anders den heelen standt deser landen in gevaer soude commen, soe men se nu op soe ongelegen tijt van volck soude ontblooten, twelcke de Staeten ontrent t'eynde van dese maent bij brieven de Coninginne toescreven, met last aen Caron om sulcx te voorderen ende lasten dien onvermindert Vere ende de Engelsche Capiteinen niet te vertrecken sonder naerder bevel. Hiervuyt kan men sien hoe variabel de sinnen van Heeren sijn, hoe onseecker het is daerop te bouwen ende hoe nau dselve moeten waergenomen sijn, alleen om de affgunstigen wille die bij de Heeren sijn ende alle occasie waernemen om te bescaedigen dengeenen die se misgunnen.

In dese maent laegen noch in Engelant gevangen Edmont Yorcke (neeff

van Roulant Yorcke, die de schantse over Zutphen verriet) Richart Willians ende Yong, Engelsmannen, die bij de fugitive ende rebelle Engelschen in Brabant sijnde ende pension vanden Coning van Spangien treckende geaposteert ende vuytgemaeckt waeren om de Coninginne van Engelant te assasineren op belofte van veertich duysent croonen te recompense, daeraff Stephano d'Yvara brieven van verbande gepasseert ende geteyckent hadde ende in depositum gestelt bij eenen Engelschen Jesuit, Holt genaemt, dwelcke met Standley, Paget, Tregmorton ende anderen dese drie mede hadde helpen vuytmaecken, twelcke hoe langer hoe meer alle man kan leeren, waertoe bij den raedt van Spangien getracht wert ende met wat middelen sij heur monarchie soucken te stabilieren.

In t'eynde vande maent van December kregen de Staeten een dubbelt van een brieff bij den Coning van Vranckrijck den xvij^en December gescreven aen die van Artois ende Henegouwen, daerinne hij seer presumptueuselijck roemt van sijn macht ende comptste totte croone, ende wat belet ende tegenstant den Coning van Spangien hem daerinne gedaen heeft ende noch alle daechs doet mettet onderhouden ende secoureren van sijn rebellen ende vangen ende ranconneren van sijn onderdaenen ende onderhouden van een leger in tlant Cambresis om de stadt van Camerick te benauwen, twelcke alsoe het voor hem onlijdelijck is ende notoirlijck streckende tot infractie vanden vrede ende alle oude alliantien tusschen de Nederlanden ende croone van Vranckrijck gemaeckt, hij van meyninge was daertegen opentlijck de waepenen aen te nemen ende den Coning van Spangien ende alle sijne onderdaenen voor viant te verclaeren, doch gemerckt tselve strecken sal tot een sonderling naerdeel voor de gansche Christenheyt ende tot groot bederff van heml. die (hoewel onschuldich in de saecke) nochtans, als de naeste sijnde de eerste ende meesten aenstoot sullen moeten lijden, twelcke hij liever voorhoet saege, dat hij daeromme heur daeraff wel heeft willen verwittigen, bij soe verre sij bij heur overheyt weeten te wege te brengen dat tleger vuyt Cambresis wechgenomen wert ende van alle plactsen daert hen naerdencken soude mogen maecken, dat sijne rebellen bij deselve niet en werden onderhouden nochte gesecoureert, nochte sijn onderdaenen beplundert, gevangen, nochte gerantsonneert ende hem verseeckertheyt gedaen werde, dat sulcx niet en sal geschieden ende hij d'effecten van dien mach sien voor den eersten dach van Januarius toecommende, dat hij niet en sal voorts vaeren totte voors. verclaeringe, maer met heml. de oude alliantien onderhouden, ende soe sulcx niet en geschiet ende hij tot verdedinge van sijn lant ende onderdaenen ge-

dwongen wert mette selve verclaeringe voorts te gaen ende de waepenen in handen te nemen, wil hij geprotesteert hebben voor God ende de werelt, dat sulcx door sijn faute ofte schult niet en sal geschieden, ende soe hem oick binnen dien dach geen andwoort gedaen en wert, sal hij evenwel dese defieringe houden voor gedaen ende ontfangen. Vuyt desen brieff werden verscheyden presumptien genomen. Veelen presumerende dat den Coning van Vranckrijck dit dede om met een goede tytule de oirlogen te beginnen, daertoe sij tot heure voordeel naemen den corten tijt die den Coning heur stelt bij een conditie die heml. te volbrengen onmogelijck is. mitsgaeders dat La Motte daernaer aenden Gouverneur van Cales gescreven hadde, dat hoewel hij genouch verstont wat sulcke coopmanschap gelde. hij nochtans niet en gelooffde dat de meyninge daertoe soude strecken ofte commen dat men op de boeren van Artois ende Henegouwen soude willen verhaelen tgeene sij niet misbeurt en hadden, dat hij hem geen viant vande Franche Croene meent te maecken ende wel gelooft dat den Gouverneur van Cales oick geen viant vande landen van Artois sal werden. maer hadde desen aen hem gescreven omme eygentlijcker sijn meyninge daeraff te verstaen, daerop den Gouverneur soude geantwoort hebben hem te sullen reguleren naer tbevel van sijn meester. Anderen naemen vuyte voors. brieven eenen gansch anderen sin, te weeten dat den Coning van Vranckrijck hem niet en wilde vercleynen om den Coning van Spangien eerst om pays aen te soucken, doch evenwel niet ongaerne een pays met hem soude maecken ende daeromme dit screeff aen die van Artois ende Henegouwen (die anders in sulcke saecken niet en vermochten) opdat op heur vervolch ende aenhouden eenigen voorslach van pays mochte begonnen werde ofte ten minsten altoes daertoe de deure oopen soude hebben, hierbij vougende datter geen ontsegginge ofte defieringe anders van node en was, omdat de oirlogen aen beyde sijden al datelijck begonnen waeren, aende Fransche sijde metten aenslach op St. Omer in Artois ende vuytplunderen vande boeren aldaer, ende aende Spaensche sijde mette menichvuldige intochten in Vranckrijck ende houden van tleger in Cambresis voors. Oick dat men daer vuyt sach, soe sij wisten te wege te brengen tgeene den Franschen Coning begeerde ende in sijn brieven voor conditie prescribeerde, dat hij om der Staeten wille met de Spangiaerden in geen oirloge soude willen blijven maer heur in blanco laeten staen. Beneffens dien hielden voor seecker, dat die vanden Raedt vanden Coning van Vranckrijck die alles papist waeren, niet en trachten naer oirloch met den Spangiaert, maer dat die in sijn geheel

eeff om altoes middel te mogen hebben den Coning te dwingen als hij ie heur sin niet en soude willen regieren ende vonden daeromme onorsichtich gehandelt, dat men onse saecken hier soe verachterde om te sisteren dengeenen die ons soe goetcoop soude willen abandonneren, ugende daerbij dat soe de oorlogen hier vuyt ontstonden tusschen de rancoisen ende Spangiaerden, dat sulcx bij soude commen niet vuyt eyninge vanden Francen Coning maer om de ambitieuse presumptieuseyt vanden Coning van Spangien, die vuyt arrogantie mogelijck nergens ıer en soude willen luysteren, soe dat de Francoisen totte oirlogen soude edwongen werden, doch den tijt sal konnen leeren wie van desen tbeste evoelen heeft, sijnde de saecke altoes soe dat den Coning van Vranckrijck iet dan langsaemelijck ende moeijelijck gebracht kan werden om yet in nse faeveur te willen doen. Niettegenstaende hierbij viel een inconvenient an grooter innesien, want den Coning wederom gecommen sijnde vuyt 'icardie tot Paris den xxvj[en] Decembris ende noch naulijcx twee vuyren ı stadt geweest sijnde, maer gelaerst sittende in sijn cabinet, daer bij ıem waeren den Prince van Conti ende Graeve van Soissons met noch vel 30 ofte 40 heeren, sijn aldaer mede gecommen de Heeren van Monigny ende Laguy om den Coning te saluteren, in tgevolch vande welcken nede innegedrongen is een jongman cort van stature, gebooren van Paris, ıut ontrent 19 jaeren genaemt Jan Chastel, eens laeckencoopers soen, cholier studerende in tcollegie vande Jesuyten aldaer, dwelcke genaerdert ıebbende den Coning (terwijle hij hem booch om de voors. Heeren op te ıemen) dselve meynde met een vergift mes in den hals te steecken, maer ıpdat den Coning te leech bockte, failgeerde sijn steeck ende quetste den Coning alleen aende rechtersijde van t'aensicht in de boven lippe ende op en tande, twelcke gewaer gewerden sijnde, werde desen Jesuit gevangen genomen, die wel eerst tfeyt wilde ontkennen maer terstont veranderende ɔekende tfeyt ende seyde sulcx vuyt een ijver gedaen ende voorgenomen e hebben om den Coning om te brengen, achtende sulcx hem geoirloft te ijn, omdat den Coning niet verstaen en mach werden te wesen in de tercke Gods, voordat hij de approbatie vanden Paus hebbe, twelcke hem ɔij eenige Jesuiten innegebeelt was. Desen is den xxix[en] daeraen geconlemneert amende honorable te doen voor de groote kercke van Paris, ıaeckt in themde met een bernende toortse in de hant ende aldaer te ɔekennen dat hij tvoors. assasinat ende parricide aengenomen hadde te volbrengen ende dat hem valschelijck ingebeelt is, dat men de Coningen wel mach dootslaen, ofte dat dselve sonder approbatie des Paus in de

kercke niet en sijn, dat hij daeraff leetwesen heeft. Is voorts geconde̅mneert gebracht te werden op de plaetse van Greve ende daer met gloijende tangen in de armen ende dijhen genepen ende dat sijn hant t'messe daerinne houdende, daermede hij den Coning gequetst heeft, sal affgeslaegen werden ende hij voorts met vier paerden van een geruckt ende daernaer alle sijn leden ende stucken tot assche verbrant ende dselve asche in de locht geworpen, met confiscatie van goederen, welck arrest alsoe bij tparlament in volle vergaederinge gewesen ende ten selven daege geexecuteert is. Ende omdat dit meest door instructie ende instigatie vande Jesuiten geschiet is, die de voors. propoosten vanden Coning te mogen dooden geproponeert ende gesustineert hebben, is bij tselve arrest geordonneert gelijcke propoosten nergens te mogen voeren op peyne van te vervallen in crimen læsæ Majestatis, dat oick de Jesuiten soe wel van Paris als van alle andere plaetsen, daer sij collegien hebben, als bedervers van jongheyt, perturbeerders vande gemeene rust ende vianden vanden Coning ende den stant van tlant, sullen hebben te vertrecken binnen drie daegen naer de insinuatie ende binnen xv daegen daernaer ruymen tgansche Coningrijck, op peyne als boven met confiscatie van alle heure goederen tot goddelijcke stichtinge met verbot op alle ondersaeten vanden Coning heur kinderen niet te mogen doen studeren in eenige collegien vande Jesuiten buijten trijck ergens sijnde op gelijcke peyne. Daerinne te verwonderen is dat men de Jesuyten ten minsten van Paris soe goede coop alleen met een bannissement laet vrijgaen, daer men vande selve ontwijffelijck noch sonderlinge dingen souden hebben konnen ontdecken indien men heur gelijckelijck gevangen ende naer behoiren ondersocht hadde, daertoe den Franschen raedt meest papist sijnde schijnt niet al te seer geneycht te wesen, omdat se mogelijck heur Coning liever in vrese als vrijheyt houden. Oick is in desen te verwonderen de hant Gods, den Coning doende aentasten bij een Jesuit, daer hij onlangs de Jesuiten soe seer voorgestaen hadde, dat in alle parlamenten beslooten sijnde de sententie om de Jesuiten gelijckelijck vuyt Vranckrijck te verdrijven, hij die hadde doen ophouden ten versoucke meest van Gabrielle de Leaincourt (sijn concubine, hoewel sij gehuwelijckt was) ende op hoope dat de Jesuyten hem sijn absolutie vanden Paus souden doen hebben in plaetse van twelcke sij hem nu getracht hebben te doen ombrengen als vooren. Ten lesten staen in desen noch te verwonderen de vreselijcke middelen die bij den Coning van Spangien ende den Paus voorgenomen werden om door de Jesuiten heur apostolen tot sulcx te doen assasineren ende om-

brengen de monarchen van Cristenrijck ende veel andere heeren ende personen, die heur eenichsins in de voorgenomen tyrannie konnen hinderlijck wesen. Vuyt dit feyt sal te vermoeden staen dat den Coning van Vranckrijck wat claerder vuyt sijn oogen sal beginnen te sien ende beter geneycht wesen om sijn saecken met een goet oorloch te verseeckeren.

In tleste vande maent van December kreech men tijdinge dat den viant met eenich volck te peert ende te voet gecommen was tot Hilvarenbeeck om de Italiaenen tot reden te brengen ofte te slaen, ende omdat den voorst weder continuerende bleeff creech men groot naerdencken dat sulcx wel tot wat anders mochte strecken, te weeten om te surprenneren eenige plaetse ofte om ergens een inval te doen, waeromme goetgevonden werde dat sijn Ex^tie^ met 30 compagnien voetknechten soude vertrecken naer Gornichem ofte Heusden ende daer letten op de bewaernisse van tlant soe veel mogelijck was, ende omdat de Italiaenen seer aenhielen om secours ofte een plaetse om inne te mogen wijcken, werde goetgevonden datter eenigen vuyten Raede van Staete mede gaen souden om met Sijn Ex^tie^ oick op heure bescherminge te letten ende te sien wat men met heur voorder soude konnen handelen, waeromme heure gedeputeerden mede gelast werden Sijn Ex^tie^ te volgen, die men wederomme in de herberge defroyeerde als te vooren oick gedaen was, ende is Sijn Ex^tie^ vuyten Haege naer Gornichem vertoogen den lesten Decembris, daerwaerts de compagnien op ontbooden mede marcheerden neffens de compagnie vande guarde. Ende hiermede eyndichde tjaer vier ende tnegentich niet min vol troublen ende factien van oirloogen als de voorleden jaeren ende alsnoch diminuerende ende affnemende vande periode van hoocheyt, daertoe den Coning van Spangien in tjaer 88 gecommen was om de grooten affbreuck die sijn saecken in Vranckrijck ende in dese landen geleden hebben, in t'eerste bijnaest heel affgestooten sijnde van sijn voornemen ende meyninge ende in tweede mits tveroveren van Groeningen seer verachtert, laetende nochtans het toecommende jaer in beyde de regarden sulcx gedisponeert dattet naer alle apparentie niet min vol troubles ende factien van oorlogen wesen en sal, ten waere den Almachtigen God hem erbermende over de arme menschen met sijne hant daerinne sulcx arbeyde, dat alle dselve wech genomen, sijn eere verbreyt ende de menschen tot ruste gebracht werden om gelijckerhant te mogen wederstaen den algemeynen viant van Cristenrijck, die in dit jaer in Hongerien mettet veroveren van Rab ende andere plaetsen aldaer seer toegenoemen heeft.

TJAER 1595.

Tjaer 1595 begonst mette troubles vande Italiaenen ende den viant tot Hilvarenbeeck vergaedert, waeromme Sijn Ex^tie naer Gornichem getoogen was om alle quaet voornemen vanden viant te beletten, daer den j^en Januari hem volchden den Graeve van Hohenloe met Johan Pauly, Aleman ende Caminga, Raeden van Staete, ten eynde als vooren geseyt is, ende voorts bijeen quaemen meest alle de compagnien daer ontbooden, daer onder waeren 10 Engelsche vendelen ende 7 Schotse, die Sijn Ex^tie repartieerde door de steden van Gornichem, Asperen, Heuckelum, Leerdam ende anders daerontrent.

Den ij^en Januari vriestet seer, ende omdat de Yren bij de gemutineerden sijnde veelen binnen Deventer geweest waeren ende tselve hadden helpen overleveren ende eenige Schotten, die Gelder, Liere ende anders hadden helpen overleveren, ende sij daeromme bevreesden, dat men heur van dese sijde wel trachten mochte daerover te straffen, hadden se mede van dien pardon aende Generaliteyt doen versoucken (op die redene dat Standley ende anderen tselve verraet sonder heure voorweeten ofte consent ten effecte gebracht hadden) twelcke op huyden heur geconsenteert is ende daeraff behoirlijcke acte gedepescheert om dselve te beter in t'muyten te doen continueren ende bij accoort met den viant te maecken, altoes vande hoope aff te doen scheyden ende in dienste deser landen te trecken, hoewel veelen sulcx oick improbeerden.

Den iij^en Januari vriestet seer. Sijn Ex^tie verstaen hebbende dat den viant van Hilvarenbeeck met alle sijn volck gecommen was tot Turnhout ende bij hem noch gekregen hadde twee regementen Duytsen, begonst te vresen off sij wel eenigen aenslachten mochten hebben ofte yet vuytrechten op tlant vander Thoolen ofte eenige andere plaetse, omdat hij geen middel en hadde sulcx te keeren, mits dat hij soe weynich compagnien bij hem hadde ende dselve noch soe seer swack dattet hem ongeraeden

ochte daermede in tvelt te slaen, waeromme hij sulcx aende Staeten eneral screeff ende heur vermaende ordre te doen stellen, dat soe wel ant vander Thoolen als andere plaetsen mochten voorsien werden, in velcke men alreede begonst te missen tvolck naer Vranckrijck gesonden, mdat men nu vuyt geene quartieren geen volck meer krijgen nochte lichen conde, doordien tlant aen alle canten, mits den vorst evenwel most ewaert werden. Tpardon vande Yren werde naer Sijn Ex^tie toegesonden, n soe het te passe quaeme ten effecte als boven te mogen dienen ende employeert werden.

Den iiij^en Januari begonstet wat te ontlaeten. Den viant gecommen sijnde Turnhout sondt desen dach naer Sprange bij de gemutineerden den raeve Johan Jacomo Barbillan de Belgeosa om te sien off hijt met heml. ntelijck konste affmaecken ende quam op den avont aldaer.

Den v^en Januari ontlaete het noch wat ende proponeerde den Graeve n Belgeosa den gemutineerden eenige conditien, als generaele abolitie, at men betaelen soude alle degeenen vuyten heuren die actuelijck onder e vendelen ende bannieren vanden Coning gedient hadden voor den tijt nden selven dienst ende niemant anders, dat niemant op den naem van nderen sal mogen passeren, maer dat men die tracteren sal als te Pont Sambre, dat se terstont vañ heur sullen moeten wech jaegen alle anderen en actuelen dienst boven gedaen hebbende, die men mede pardon geven l om onder andere compagnien te mogen dienen, dat men heur daernaer mmen sal commissarissen totte monsteringe ende affreeckeninge, ende rwijle men daermede doende is heur een plaetse van assurancie geven, de weetende tgetal van heml. oick suffisant onderhout doen hebben tott se betaelt souden sijn, dat men se daernaer op de maentlijcke betaege sal reduceren ende betaelen alle maenden, dat se ondertusschen geen cursien noch schaede ten platten lande en sullen mogen doen, ende om et te blijven in den naem van gemutineerden maer van soldaeten die n noot tot sulcx gedrongen heeft, datter geduyrende de affreeckeningen er over heml. sullen commanderen vuyten naem vanden Coning ende l. alleen gehouden wesen totte nootelijcke defensie der landen vanden ning theurder wel believen te secoureren, sonder anders gedwongen te erden tot eenigen dienst vuyt te trecken, welcke conditien hij heml. ilde persuaderen dat meerder waeren als de voorgaende, die hij bij ieven gepresenteert hadde, niettegenstaende sij alles verstonden die minr te wesen, waeromme sij resolveerden op morgen bij den Graeff voors. ner Bruessel te doen senden eenige corter articulen van heure meyninge

ende begeerte, te weeten, dat men heur nopende de betaelinge ende contributien tracteren soude in conformiteyt vande alteratie van Pont (vuytgeseyt dengeenen die niet effectuelijck gedient en hebben) twelcke (soe sij meynen) soude wesen betaelinge, vergevinge van alles ende affscheyt ofte pasport om te mogen vertrecken. Versochten oick voor de verseeckeringe van dien tot ostagiers in handen te hehben, vande Nederlanden wegen den Graeve van Boussu ofte den Heere van Barbancon ende vander Spangiaerden wegen Don Diego Piementello ofte Don Alonso de Mendoza, maistre de camp (ten fynen om heur aen Sijn Hoocheyt te excuseren van alle heure actien ende van tgeene sij t'onrecht bij deselve bedraegen waeren) ende voorts een plaetse om heur te behouden als Herentals ofte Helmont, ende t'overschot vande contributien te mogen executeren met waepenen ofte anders tot betaelinge van heure schulden. Ende om aende Staeten te bethoonen dat se opentlijck wilden handelen, hebben se goet gevonden aende selve te doen oversenden de conditien voors. heur bij den Graeve van Belgeosa gepresenteert ende die sij aenden Ertshartoge van meyninge waeren te senden.

Den vjen Januari ontlaete het noch ende quaemen in den Haege eenige geintercipieerde brieven gescreven vuyt Bruessel bij Diego d'Yvarra aen Don Carolo d'Arragon, Connestable van Castilien ende Gouverneur van Milan, daerbij hij hem vermaende onder anderen van t'muyten vande Italiaenen, ende tverloopen van veel anderen sonder pasport, versoeckende dat hij ten dienste vanden Coning aldaer wilde ophangen alle Italiaenen ofte Spangiaerden vuyte Nederlanden sonder behoirlijck pasport commende ende insonderheyt waer te nemen de voors. gemutineerden, die niet dan door twee wegen in tlant van Milano en konnen commen ende dselve mede off doot doen slaen ofte ophangen, opdat den Coning van sijn lichtinge behoirlijcke vrucht mocht becommen, daer se anders terstont tot niet commen als men de verloopende daer tot Naples ende in Sicilien met contentement gedoocht ende aenneempt. Dese brieven werden goetgevonden te doen translateren vuyten Spaensche ende oversenden aen Sijn Exie om de Italiaenen verthoent te werden. Den Graeve van Belgeosa socht onder de hant yemant op te maecken om de Officiers om hals te helpen, daertoe mede eenige bilgetten gestroyt werden, houdende dat se dat gedaen betaelt souden werden, opdat de ontschuldigen door de schuldigen niet en commen te lijden, waeromme sij goetvonden den Graeve bij heur te houden, die daernaer mede bekende dat den Ertshartoge gesint was heur alles te vergeven vuytgeseyt den Eletto, dwelcke, indien hij wilde ver-

recken, hadde hij Graeff 2 duysent croonen tot Antwerpen gereet, die hij heur wel wilde leenen om den Eletto gegeven te werden tot sijn vertreck, daerop de gemutineerden antwoorden heur Officiers te willen behouden tot dat se betaelt souden sijn ende bij heur te willen leven ende sterven. Ende om te sien wat de eyntelijcke meyninge vanden Ertshartoge mochte wesen, hebben se heure voors. articulen met den Secretaris vanden Graeff naer Bruessel doen senden ende dubbelt van alle dien aen heur gedeputeerden tot Geertruydenberch leggende gesonden om aen Sijn Ex^tie^ over te senden ende dselve van alle tgepasseerde te verwittigen. Sijn Ex^tie^ sondt desen dach aen deselve gedeputeerden tpardon vande Yren ende Schotten, met last tselve niet over te geven bij soe verre sij naer heure betaelinge in dese landen niet en willen dienen. Snachts begonstet weder seer te vriesen.

Den vij^en^ Januarij vroes het seer ende sonden de gedeputeerden aen Sijn Ex^tie^ dubbelt van alle de articulen ende tgepasseerde, vougende achter aenden brieff, dat se verhoopten binnen corten daegen met Sijn Ex^tie^ een andere handelinge ende negotiatie te beginnen ende mette overleveringe van tpardon soe te handelen als sij het voor Sijn Ex^tie^ met eeren souden willen verantwoorden. De Staeten sonden aen Sijn Ex^tie^ de voors. geintercipieerde brieven, om den gemutineerden gethoent te werden ende heur in heure muterie te verstijven.

Den viij^en^ Januarij vroes het noch seer, maer begonst des avonts te ontlaeten, ende omdat Sijn Ex^tie^ tijdinge creech dat den viant wel yet mochte voornemen op Creveceur om de groote gereetschap die men verstont dat er tot sHartogenbosch daertoe gemaeckt werde, heeft hij naer Creveceur noch 150 soldaeten gesonden om de plaetse te mogen bewaeren, ten minsten voor een cleynen tijt ende dat hij selffs daer soude mogen commen tot heur ontset, dan daer en volchden niet met allen op, maer bleeff den viant tot Turnhout.

Den ix^en^ Janurarij miste ende ontlaete het seer ende bleeff den viant noch tot Turnhout ende hielen de Italiaenen den Graeve van Belgeosa noch soe stricte gevangen, datter niemant bij hem gelaeten en werde. Die vande Over ende Onder-Betuwe siende desen gestaedigen ende grooten vorst ende vresende dat den viant over de revieren eenighe excursie ofte inval mochten doen, hebben met behulp van die van Vuytrecht geresolveert ende begonnen op te bijten de Waele van Gornichem aff tot naer des Graevenweert toe, om de overcomptste van dien te beletten, dan mits het begonst te doeijen, hebben sij twerck geintermitteert om te sien wat

veranderinge den tijt soude mede brengen ende dan heur daernaer te reguleren.

In tbegin deses jaers hadde den Ertshartoge tot Bruessel een nieuwe forme van Staeten Generael doen vergaederen ende alleen bescreven de Prelaeten ende Edelen, daerinne de steden niet seer wel te vrede en waeren. Eenigen van Artois ende Henegouwen hebben in dese vergaederinge geexhibeert de brieven vanden Coning van Vranckrijck aen heur gescreven, achtende het daervoor dat men dese occasie behoirde waer te nemen ende metten Franschen Coning een pays te maecken, dewijle hij sulcx selffs genouch versocht ende presenteerde, maer omdat den Ertshartoge niet geraetsaem en vondt daerinne yet voor te nemen sonder sijn meester den Coning van Spangien, is de saecke daer gebleven, haer nochtans alsoe laetende aensien dat wel scheen dat den Ertshartoge meer tot oirloge als tot payse genegen was.

Den x^en Januarij ontlaete het noch. De Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden hadden in de maent van September lestleden gedaen emaneren seecker placcaet op tstuck vanden cours vanden gelde om tselve bij drie affsettingen te reduceren totten voet van t'jaer 86, daeraff de laetste affsettinge plaetse soude grijpen ende innegaen desen x^en Januarij, welck placcaet alomme bij de Provintien achtervolcht werde, vuytgeseyt alleen bij die van Middelborch, die op eygener auctoriteyt de leste affsettinge bij publicatien affdeden, houdende tgelt op de voet vande ij^e affsettinge, niettegenstaende sijl. in heur particulier geen regalia van munte te mogen slaen ofte daerop yet te ordonneren en hebben, geven daermede geen cleyn naerdencken op alle de resolutien der Staeten Generael ende open doende een deure aen alle andere steden van gelijcken der Staeten Generaele resolutien te mogen ende derven tegenstaen ende contravenieren, dewijle dese tegenwoordige tijt niet en lijdt sulcke saecken met gewelt ofte gewaepender hant te remedieren, waeromme men tot meermaelen aen heur schreeff sulcx te willen achter wech laeten ende bij de andere leden van Zeelant aen heur dede intercederen, ten eynde sij daeraff wilden desisteren, maer omdat eenige groote factooren van coopluyden daer in magistraet waeren, was tselve alles vruchteloes ende en wilden in t'minsten daer geen veranderinge inne doen, daer vuyt te oordeelen is de kitteloorícheyt van ons selven ende hoe lichtelijck wij malcanderen viant souden werden, ingevalle wij vanden viant ontslaegen waeren.

Den xj^en Januarij ontlaete het noch een weynich, maer en const niet eel afdoen van soe harden vorst.

Den xij^en Januarij ontlaete het noch seer weynich, ende omdat men verstaen hadde dat Sijn Ex^tie van meyninge was weder naer den Haege te keeren ende het soe seer niet en doyde dat de revieren ofte diepten consten oopen kommen ende de Staeten Generael geraetsaemer achten dat Sijn Ex^tie noch tot Gornichem bleeff om alle invasien te voorcommen hebben se een poste afgeveerdicht ende hem versocht noch te willen blijven tot Gornichem tot dat de diepten souden beginnen open te gaen.

Den xiij^en Januarij quackelde het noch al aen ende quam hier in tlant den gewesen Capitein Lanchaer, die mettet volck naer Vranckrijck mede getoogen was ende bracht seeckerheyt dat den Coning last gegeven hadde aenden Hartoge van Bouillon om eersdaechs de oirlogen in tlant van Lutsemborch te beginnen, daertoe den Hartoge sijn volck hadde doen vergaederen tegen den xij^en deser. Bracht mede tijdinge dat de vaen ruyteren vanden Baron van Peche verloopen was, terwijle den Lieutenant Sapoigne in den Haege was geweest om de commissie te solliciteren.

Den xiiij^en Januarij begonstet weder te vriesen ende vertoogen de Italiaenen van Sprange naer der Heyde om mette peerden beter in tlant van Brabant te konnen commen, om haer contributien te executeren, dewijle den viant met sijn leger stil was tot Turnhout, bij dewelcken gecommen was den Graeve van Belgeosa te vooren bij den gemutineerden ontslaegen. Desen dach tooch een goet deel van tvolck vanden Hartoge van Bouillon doir Sedain om in tlant van Lutsemborch inne te vallen, hoewel noch scheen off sulcx niet met behartinge bij den Coning ofte de Francoisen gedaen en werde, maer dat se altoes een achterdeure wilden openhouden.

Den xv^en Januarij vriestet seer, waeromme d'ingesetenen vande Betuwe weder aen tbijten vielen om de Waele alles op te bijten ende soe heur selven te verseeckeren. Desen dach quam tvolck vanden Hartoge van Bouillon in de grensen van Lutsemborch bij malcanderen ende overvielen Jvois, twelcke niet sterck en was, ende sloegent alles doot wat sij daer vonden, ende belegerden terstont daernaer La Fertté, dat sij mede sonder beschieten kregen ende hebben aldus d'oirlogen aldaer begonnen.

Den xvj^en Januarij doeyt het wederomme ende waeren in Hollant bescreven de Staeten om te delibereren, waermede men het huwelijck vanden Graeve van Hohenloe met de Graevinne van Buyren (ten aensien vande diensten bij den Graeff den landen gedaen ende de verdiensten des Heeren Princen van Orangien H. M. vaeder vande voors. Graevinne) soude vereeren ende om te committeeren eenigen, die van wegen der Staeten op de feeste van dien souden gaen, op welcke poincten naer lange deliberatie

ende dattet niet eere genouch voor tlant wesen soude dese minder te geven als de Palsgravinne, geresolveert is, dat men tot vereeringe van beyde de contrahenten op thuwelijck heml. schencken soude soe in jueelen als coppe ende anders de somme van vijftich duysent gulden ende dat den Heeren van Brederode, Asperen, Schaegen ende Warmont metten Advocaet van tlant ende Gedeputeerden van Dordrecht, Haerlem, Delft, Leyden, Amsterdam, der Goude, Rotterdam, Gornichem, Hoorn, Enchuysen ende Alcmaer vuyten naeme vande Staeten ter bruyloft souden trecken.

Den xvij^en Januarij ontlaete het noch, maer vroes des nachts weder. Desen dach versocht den Ambassadeur van Vranckrijck in de Staeten Generael dat men tvolck met Graeff Philps in Vranckrijck sijnde voor desen geheelen somer daer wilde doen continueren, ende hoewel de Staeten hierop rapport aen heur principaelen naemen, soe scheent nochtans dat hem sulcx wel mochte geconsenteert werden, omdat die van Hollant daertoe gansch gesint waeren, hoewel nochtans men corts daer naer voor andere moeyte begonst te vresen, omdat Caron vuyt Engelant screeff dat de Coninginne nergens mede en was te contenteren geweest, maer hadde rondelijck verclaert al haer volck (soe wel die in diensten der Staeten sijn ende bij deselve betaelt werden als anders) te willen weder terugge hebben ende boven dien remboursement van heure verschooten penningen, daertoe sij gedacht eersdaechs heuren Raedsheer Botley aende Staeten Generael aff te veerdigen om sulcx te verthoenen ende te vervolgen, twelcke scheen daer vuyt te commen, dat sij ons niet en wilde assisteren, opdat wij wederomme de Francoisen souden assisteren ende soe den dancke heur toecommende tot ons te trecken, ende dat haer dochte redelijcker te wesen, dat men heur heure verschooten penningen restitueerde, als dat men de Francoisen met soe veel penningen assisteerde. Hierinne waeren veelen vande Staeten, insonderheyt die de Fransche saecken soe seer dreven, niet weynich verslaegen, te meer soe men vermoede dat Horatio Palavicino hier in den Haege bleeff leggen om vande Staeten eenige goede somme gelts te eyschen hem vande Conninginne commende ende bij haer op den Staeten bewesen ende geassigneert, daeraff hij nochtans tot noch toe de propositie niet gedaen en hadde, maer verwachte soe men mede vermoede de comptste van Botley, om dan tselve met meerder auctoriteyt te mogen proponeren, daerdoor veelen saegen dat men niet alleen tvoorleden iaer soe schoone occasie versuymt hadde (met tseynden van tvolck naer Vranckrijck) om tlant te mogen bevrijden ende verseeckeren, maer dat men oick van desen jaere noch naulijcx yet sal konnen doen soe de Co-

ninginne haer met geen redenen en wilt laeten contenteren. Den Coning van Vranckrijck siende dat sijn scrijvens aen die van Artois ende Henegouwen gedaen tot noch toe versmaet was ende daerop niet naer sijn meyninge gevolcht, heeft voor hem genomen de oirlogen tegen de Spangiaerden te verclaeren, waeromme hij desen dach openen brieven vuytgesonden heeft, daerbij hij den Coning van Spangien met alle sijn onderdaenen verclaert heeft voor viant ende gelast dselve alle hostiliteyt soe wel te waeter als te lande aen te doen ende als vianden te tracteren sonder mette selve mogen negocieren op peyne vande galge. De publicatie van desen en werde alomme niet soe haest gedaen, omdat se noch totte oirlogen niet geprepareert en waeren, maer werde gedaen al advenant de Gouverneurs consten gereet werden om haer te beschermen ofte te mogen invaderen. D'oirsaecke van dese oirlogen werde genomen daerop dat de Spangiaerden niet alleen opentlijck getracht hadden de croone van Vranckrijck te usurperen, maer oick gesocht den persoen vanden Coning te doen assasineren. Ende hoewel op dese verclaeringe terstont geen starck oirloch en volchde, soe sal se nochtans ontwijffelijcken den Ertshartoge seer veel naerdencken maecken ende sijne saecken verwerren ende mogelijck de simulteyten ende verbitterheyden tusschen dese Coningen soe seer doen ontsteecken, dat wij metter tijt wel goede occasien noch mochten krijgen om onse saecken te verseeckeren ende ons vanden Spaenschen Coning te bevrijden.

Den xviij^{en} ende xix^{en} Januarij ontlaete het bij daege ende vroes des nachts. Ontrent dese tijt toogen de Italiaenen gelijckelijck om eenige executie op de dorpen te doen, ende treckende voorbij Turnhout en quam daer niemant van sviants leger vuyt, waerdoor men vermoede dat tvolck aldaer mede niet al te wel te vreden moste wesen.

Den xx^{en}, xxj^{en} ende xxij^{en} Januarij doyde het seer, waeromme Sijn Ex^{tie} den xxij^{en} van Gornichem vertooch ende quam ter Goude.

Den xxiij^{en} Januarij doyde het noch ende quam Sijn Ex^{tie} metten Graeve van Hohenloe in den Haege, ende hiermede liep ten eynde desen tocht, omdat de waeteren vast begonnen weder oepen te gaen. De Hartoge van Bouillon naer t'veroveren van La Fertté getoogen sijnde voor Chavansy heeft op desen dach die plaetse mede verovert.

Den xxiiij^{en}, xxv^{en} ende xxvj^{en} Januarij doyde het noch seer, waeromme de loopende waeteren beneden in tlant meest wederom opengingen, maer boven vuyte revieren ofte de stille waeteren en konst het ijs noch niet commen te meer soe het den xxvj^{en} des nachts weder begonst te vriesen. Omdat tleger vanden Hartoge van Bouillon even seer onder Chavansy bleeff

leggen naer de veroveringe heeft den viant hem in Lutsemborch heel versterckt ende begonnen te vergaederen tot Arlon ende Virton ende heeft desen dach gesonden ontrent 800 ruyteren om tleger te besichtigen ende dien een affbreuck te doen, dwelcke ontrent 600 vande heuren geleyt hebbende in een embuscade, sijn mette reste voortgecommen tot bij tleger aende sijde daer Graeff Philps lach, dwelcke daertegens vuytviel met eenige peerden van Contelaer ende Smeltsing ende eenich voetvolck, dan soe den viant terugge weeck ende d'onsen dapper volchden, sijn sij in de embuscade gevallen ende omringt ende wel 60 peerden ende ruyteren gebleven ende onder dien de Capiteinen Contelaer, Smelting, Botselaer ende Kijff gevangen ende den Graeff Philps met groot gevaer van sijn leven ende door toedoen van sijn page ontcommen, moetende door eenige revieren swemmen ende is ontrent 2 vuyren daernaer weder in tleger gecommen seer vermoeyt sonder mantel ofte hoet, alsoe hij ongewaepent was geweest, ende heeft terstont bij den Hartoge van Bouillon aengehouden, om den viant weder eens te mogen vernestelen, twelcke den Hartoge consenterende hebben daertoe gereetschap gemaeckt.

Den xxvij^en^ Januarij was het claer weder ende vroes eenichsins ende kreech men tijdinge dat de gemutineerde Italiaenen naer Lit wilden vertrecken, soe omdat die van Turnhout heur vast dreychden, als dat sij meynden daerdoor den viant te diverteren ende van dese landen wat aff te wennen ofte beter heure contributien te konnen executeren, soe den viant van Turnhout quaeme te vertrecken om t'innevallen van Bouillon in Lutsemborch.

Den xxviij^en^ Januarij doyt het wederomme doch vroes des nachts weder. Op desen morgenstondt den Hartoge van Bouillon vuytgereden sijnde met ontrent 1000 cuirassiers neffens de ruyteren van Graeff Philps, is op de ruyteren vanden viant gevallen die in de voorstadt van Virton ende daerontrent laegen, sterck 11 cornetten ende heeft wel 200 van dien soe dootgeslaegen als gevangen gekreegen ende de reste alles op de vlucht gebracht. De gevangenen heeft hij aen Graeff Philps geschoncken om te lossen de voors. gevangen Capiteinen ende anderen bij den viant sittende. Doch niet geraetsaem achtende sonder naerder bevel ende meerder macht voorders yet aen te grijpen, dewijle den viant daer seer sterck in tlant was, heeft sijn leger alomme in garnisoen geleyt ende verdeylt, laetende Graeff Philps met een goet deel van tvolck tot La Fertté ende de reste te Chavansy ende Yvois, doende de plaetsen verstercken ende fortificeren.

Den xxix^en^ Januarij wast cout weder sonder vorst ende waeren hier in tlant de stroomen meest alles weder oopen, vuytgeseyt boven Gornichem

ende Schoenhoeven, daer se noch vast laegen ende tsedert tbegin van December voerleden geslooten waeren geweest. Geduyrende dese groote vorst was den Turck over de Danau gecommen met veel volcx ende was gevallen in Ostenrijck, daer hij veel gevangen Christenen van daen wechvoerde, ende dede een groote moorderie over alle sexen van menschen. Desen dach quam in den Haege Sailly, die eenigen tijt tot Calais als Agent vande Staeten gelegen hadde, ende liet hem beduncken dat den Coning ende meest alle de heeren van Vranckrijck (vuytgeseyt de Hartogen van Bouillon ende Longeville) sonderling tot een pays genegen waeren ende soe hij vermoede dselve souden soucken te maecken tot sulcken prijs als sij souden konnen, bij soe verre de grootheyt vanden Coning van Spangien hem daeraff niet en hielt ende tot oirloge quam te dwingen.

Den xxx[en] ende lesten Januarij wast tamelijck weder, de gemutineerde Italiaenen quaemen weder in de Langestraete ende begonsten door den Graeve van Belgeosa seer te handelen om heur betaelinge te becommen.

Den eersten Februarij sneut ende regentet seer ende quaem in den Haege een Ambassadeur van Schotlant om gestaedelijck hier in tlant te leggen ende binnen der Vere mede conservateur vande Schotse natie vrijheyt te wesen, hebbende tot beyden een seer ample commissie. De gecommitteerden die naer de bruyloft des Graeven van Hohenloe soude gaen, vergaedert in den Haege, vonden goet geen gelt (als te vooren geresolveert was) te schencken, maer in de plaetse van dien bij de jueelen een rentebrieff te geven van vijff ende twintich hondert gulden jaerlijcx, welcken brieff men daeromme terstont op dede maecken ende in gouden lettren scrijven ende stellen ten lijve van contrahenten ende heure descendenten vuytet huwelijck.

VAN HOEYE.

Den ij[en] Februarij was het tamelijck weder ende vertoogen vuyt Breda, Bergen op den Zoem, Geertruydenberch, Hoesden ende anders ontrent 700 peerden ende 800 voetknechten beleyt bij Charles d'Herauguier, Gouverneur van Bredae, om een aenslach op Hoeye in tlant van Luyck te maecken [1]. Dese op de heyde bij malcanderen gecommen sijnde, sijn

[1] Het plan om zich van Hoey en zelfs van andere plaatsen in het Bisdom Luik meester te maken, werd, wel is waar, nu weder opgevat en ten uitvoer gebragt bij gelegenheid van de vereeniging onzer troepen met die van Hendrik IV, maar het was overigens niet nieuw. Van Reyd

voorts getoogen ende den iij[en] snachts gecommen tot Diepenbeeck bij Hasselt. Te vooren waeren eenigen wech gesonden die den aenslaech maecken souden op tcasteel omdat inne te krijgen. Dese hebbende te vooren met een persoen in stadt wesende gehandelt, die heur bespiet hadde dat een venster van tcasteel altoes open stont, sijn in stadt dicht onder tcasteel tsijnen huysen gaen logeren ende hebben heur waepenen in sacken inne doen brengen ende des nachts tusschen den iiij[en] ende v[en] een groote ladder tegen een houck vande rootse gerecht, ende daerop gecommen sijnde voorts tegen een anderen houck ende van daer aen tvenster, waerdoor sij met hen 24 in tcasteel gecommen sijn, ende hebben terstont gevangen genomen 16 persoonen die in waertgelt op thuys laegen ende heur soe meester van tcasteel gemaeckt, ende terstont die vande stadt doen sommeren heur over te geven ende heure troupen daervan geadverteert om heur te hulpe te commen, daerop den v[en] des avonts alle tvolck daerwaerts geruckt is ende sijn den vj[en] daervoer gecommen ende hebben gereetschap gemaeckt, als off sij de stadt (die doch niet sterck en is) wilden aentasten, die om tpericule te ontgaen terstont begonnen te parlamenteren, ende omdat men belooffde den borgers niet eenen penning te sullen vercorten,

---

zegt, dat Prins Maurits den aanslag op Hoey »twee jaer beraetslaecht hadde« (XII boek, bl. 444), doch reeds voor vier jaren had Heraugière, ongetwijfeld in overleg met Maurits, een aanslag op Hoey en zelfs op de stad Luik in den zin, hetgeen blijkt uit het verhoor en de bekentenis van een door hem uitgezonden en door de Luikschen gevangen genomen spion, die in last had het kasteel te verkennen, en tevens mededeeling deed van inlichtingen aan Heraugière verstrekt omtrent de mogelijkheid om de stad Luik te verrassen. Een afschrift van dit verhoor, op het Rijks Archief berustende (in de lias ingekomen brieven van 1591), hebben wij als in de Bijlage II achter dit boek opgenomen. Het plan tot de verrassing was in overleg met Hendrik IV gemaakt, hoewel Calvart in een brief aan de Staten Generaal van den 29sten Maart 1595 schrijft: »verwondert hem ook S. M. van de desseynen van Uwe Mog. Ed. teghen desen aenstaenden voorsoomer (daer S. M. seer op bout) 't sedert de voors. declaratie niet gehoort te hebben; selfs ook niet van het innemen van Hoey, omme met Uwe Mog. Ed. daerinne te moghen corresponderen« (van Deventer, Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt, II, bl. 65). In de Resolutiën toch van den Raad van State van den 28sten Maart 1595 wordt het uitdrukkelijk gezegd: »Ende is aldaer (in de Vergadering der Staten Generaal) bij haer M. E. sommarie verhaeldt de oorsaecke van het innemen vande stede en het casteel van Hoey bij Sijnder Excellentie doen doen, op het schrijvens van Sijne Conincklijke Majesteit van Vranckrijck«. (Zie ook het rapport van Maurits in de Resol. van de Staten Generaal op dien datum.) Het uitvoerigste berigt van de Spaansche zijde wordt gevonden in Rolando Mirteo (Martinus Delrio) Historia belgica etc., waaruit onder anderen blijkt, dat tegelijk met den aanslag op Hoey ook aanslagen beraamd waren op Hasselt, Maaseyk en Luik. Hij geeft ook de redenen op, die den Bisschop later bewogen, zich in verbinding met de Spanjaarden weder met geweld van Hoey meester te maken, en vermeldt de belegering en verovering in al hare bijzonderheden.

werde noch dien dach t'appoinctement gemaeckt ende verdraegen dat se den vij^en souden innegelaeten werden, achtervolgende twelcke den Gouverneur van Bredae met alle tvolck den vij^en innegetoogen is, wel strictelijck onderhoudende dat men den borgers niet en beschaedichde ende is alsoe meester vande stadt ende casteel geworden. Tcasteel van Hoeye is een starcke plaetse geleegen op een rootse dominerende over de stadt. De stadt leyt op de Maese recht tusschen Luyck ende Naemen ende heeft een seer schoone steenen brugge over de reviere, waerover men tegenwoordich sonder tegenstant van Bredae ofte Bergen op Zoem tot Sedain toe kan commen, maer de meeste vrucht die men hiermede sal konnen doen, sal wesen dat men alle de traffycque van Artois, Henegouwen ende Naemen op Duytslant sal konnen beletten ende de provintien van Brabant, Limborch, Lutsemborch, Henegouwen ende Naemen bijnaest van malcanderen scheyden, soe dat men niet dan met groot gevaer van d'een totte andere sal connen commen ende soe men wil middel hebben heel Naemen, Henegouwen ende Lutsemborch mede onder contributie te brengen ende insonderheyt de saecken vanden Ertshartoge soe verwerren, dat hij niet weeten en sal waer hem te keeren om yet goets te doen, want soe hij Hoeye wil aentasten, konnen de Staeten oick wel een andere plaetse soe goet als die weder belegeren. Nietemin en sal dit geen cleyn naerdencken alle de neutralen geven, dat men dese stadt Luycx ende neutrael sijnde soe overrompelt, hoewel nochtans die van Luyck niet altoes goede neutraliteyt hebben gehouden ofte die vande religie naer behoiren getracteert, want men wel verseeckert is dat sij den Hartoge van Parma in den jaere 91, doen hij voor Knodsenborch quam, met ruyteren ende knechten assisteerden, ende dat se die vande religie altoes verdreven ofte qualijcken getracteert hebben, daermede men dit innemen sal konnen verdedigen. Eenige daegen hiernaer sondt den Biscop van Luyck den Heere van Louverval tot Hoeye, omme te verstaen door wiens last ofte auctoriteyt dit geschiet was, dien Herauguier antwoorde sulcx gedaen te hebben vuyt hem selven sonder yemants last ofte commissie, alleenlijck om metten Coning van Vranckrijck beter correspondentie te mogen houden ende een vrijen pas hebben naer tvolck die bij den Hartoge van Bouillon sijn, sonder de neutraliteyt te willen breecken ofte die van Luyck ofte de borgers van Hoeye in t'minste te willen beschaedigen ofte alsnoch beschaedicht te hebben, daermede hij hem weder liet gaen, gemerckt hij daer vuyt genouch verstaen konde dat de meyninge was dese stadt tot een pas te houden, gelijck den viant Berck op den Rijn hout.

In tbegin vande maent van Februarius werde den Vorst van Cleeff bij de Gedeputeerden vande Staeten ende Stenden des lants op den landach te Grevenbroeck tot Dusseldorp vuyte gevanckenisse gehaelt, daerinne de Vorstinne hem nu eenige jaeren onder pretext van groote ontsinnicheyt hadde doen houden, ende werde op sijn vrijen voeten gestelt ende versocht sijn lant selffs te willen regieren. De Vorstinne werde bij deselve gedeputeerden gevangen genomen omdat eenigen heur van overspel met heuren Doctor ende eenige jonckeren gecommitteert, wilden beschuldigen.

Den Graeve van Hohenloe nu eenige lange jaeren gedilayeert hebbende tconsommeren van sijn huwelick mette Graevinne van Buyren, hadde al over eenige lange daegen den dach tottet selve huwelijck ende bruyloft doen leggen op den vij[en] February ende de plaetse genomen op thuys te Buyren ende daertoe een seer groote apparate van alles doen maecken ende alles doen nooden wat in dese landen eenichsins in regieringe is, maer van buyten hadde hij soe weynich genoot, dat selffs den Palsgraeve sijn toecommende rechtsweer [1] niet genoot en was ende hielt hem gestaedelijcken op Bueren, totdat de tijd soude genaecken, waeromme Sijn Ex[tie] met sijn suster, broeder ende de Graevinne van Egmont vuyten naer de bruyloft vertrocken den iij[en] Februarij ende de Gecommitteerden vanden Raede van Staete ende Staeten van Hollant den iiij[en] ende quaemen den vj[en] meest alles tot Bueren, daer mede quaemen de Gedeputeerden van Vuytrecht ende van Zeelant. Den vij[en] daeraen troude de Graeve voors. mette Graevinne in de groote saele van thuys ten overstaen van alle de voors. Gedeputeerden, ende naer consommatie van thuwelijck schoncken die van Hollant tot vereeringe van dien 2 gouden couppetassen weerdich ontrent elff duysent gulden, een gouden doose van duysent gulden ende daerinne een renthebrieff op tlant van Hollant van vijff ende twintich hondert gulden jaerlijcx ten lijve vande contrahenten ende heure wettelijcke descendenten vuyt dit huwelijck ende den lanxtlevende van dien, geestimeert in hooftsomme op dertich duysent gulden (dan omdat men vermoede dat sij geen kinderen bij den anderen en souden krijgen mits den ouderdom van heur beyden, en werde in den brieff van geen lossinge offte capitael vermaent) noch een carcant met een bagge van een diamant costende tsamen ses duysent gulden ende noch aen andere jueelen ontrent twee duysent gulden. Die van Zeelant starck gecommen sijnde acht Gedeputeerden presenteerden tot vereeringe van thuwelijck twee gouden

[1] Schoonbroeder.

coppen van acht duysent gulden met een renthebrieff van 600 gulden des jaers ten lijve als boven. De Gedeputeerden van Utrecht vuyte geestelijcheyt, Ridderschap ende stadt gaven twee groote vergulden bierbeeckers. Den Coning van Vranckrijck sondt op dese feest tot vereeringe van dien een schoone coppe gesneeden vuyt een agaet van een halff pinte nats, de voet seer constelijck met goudt beslaegen, het dexsel sijnde van cristal de Montaigne mede constelijck met gout beslaegen, tsaemen geestimeert op 6000 gulden. Die van Bredae schoncken een gediente van silver. Voorts schoncken die van Bueren, Iselsteyn, Leerdam, Sinte Maertensdijck ende alle dorpen ende gehuchten onder Bueren resorterende elcx eenige fraije coppen ende jueelen naer heur vermoegen. Op dese bruyloft waeren van buyten alleen genoot den Graeve vanden Brouck vuyt Cleeff ende den Graeve van Benthem, maer vuyt dese landen waeren daer boven de voorscrevenen den Graeve George van Solms ende meest alle de Colonnellen ende crijshooffden met een goet deel Ritmeesteren ende Capiteynen, soedat alle tlant bijnaest van hooffden ontbloot was, vuytgeseyt alleen Graeff Wilhelm van Nassau die niet gecommen en was, nochte oick eenige Gedeputeerden vuyt Vrieslant om de oude wrocke wille, die sij den Graeve van Hohenloe draegen om tverlies vanden slach van Hardenbergerheyde, dat se hem meest wijten, omdat hij niet tot Coevoerden gebleven, maer den viant op de heyde tegen getoogen was, ende om dselve oirsaecken, soe men vermoede en wasser oick niemant gecommen vuyt Gelderlant nochte Overijssel. De bruyloft werde met grooter magnificentie ende feeste gecontinueert totten xij[en] Februarij toe, dat Sijn Ex[tie] ende meest alle de Gedeputeerden scheyden. Den eersten dach vander feeste baeden den bruydegom ende bruyt aen eenige Gedeputeerden alleen voor tleven vanden gevangen muntmeester van Culemborch Hendrick Crayvenger, laetende om de consequentie vande saecke ter discretie vande Staeten Generael te disponeren op sijn saecke soe het tot dienste des lants oirbaerlijcxt soude bevonden werden, mits dat men hem alleen tleven liet behouden in regarde vande vrouwe ende kinderen ende van dese heure intercessie ende beede, versouckende dat de Gedeputeerden daeraff sulcken rapport wilden doen dat sijl. mochten bemercken dat dese heure beede ende intercessie op heur feest gedaen wat hadde geopereert, twelcke de Gecommitteerden belooffden naer heur vermoegen te doen.

De Gravinne Sabina van Egmont weder in tlant gecommen, soe men vermoede om metten Graeve Wilhelm van Nassau te huwelijcken, om eenige coulicheyt malcanderen bewesen verandert sijnde van opinie, heeft

beslooten haer te huwelijcken aen Graeff George Everard van Solms, di haer tot sulcx lang begeert ende aengehouden hadde ende hebben heuren troudaege geleyt op den xiiij^en Marty naestcommende, daertoe sij vast alle gereetschap deden maecken, om dselve feest in eenige poincten costelijcker te maecken als vanden Graeve van Hohenloe geweest was, hoewel heure middelen van geen van beyden bij de anderen te vergelijcken waeren.

Den iij^en Februarij was het tamelijck weder ende quam in den Haege den geweesen Colonnel Stuaert als Ambassadeur vanden Coning van Schotlant.

Den vij^en Februarij was het tamelijck weder. Ontrent dese tijt handelden de gemutineerde Italiaenen seer metten Gedeputeerden vanden Ertshartoge, die soe veel te weege brachten, dat veelen geneycht waeren tottet accoort ende anderen niet, ende daeromme begonnen te twisten met malcanderen, want de Gedeputeerden heur presenteerden dat se binnen Thienen souden trecken, dat men se daer soude monsteren ende beloofden heur dan op vier maenden betaelinge te doen hebben van heur achterwesen, welck accoort de gemeene ruyteren ende soldaeten meest willich waeren aen te gaen, maer den Electo ende andere overicheyden en waeren daermede niet te vreden, die liever te vooren heur volle betaelinge gehad hadden ende heur niet wel binnen Thienen en dorsten betrouwen, das werde eyntelijck t'accoort dien niet tegenstaende aengegaen ende begonnen de gemutineerden naer Thienen te vertrecken ende dwongen den Electo ende andere overicheyt mede te gaen ende soe te vergeeten de beloften die se den Staeten gedaen hadden van niet meer de waepenen tegen heur te draegen ende souden dselve daermede doorgegaen hebben, soe t'innenemen van Hoeye de saecke niet verandert en hadde, twelcke sijluyden onder wege verstaen hebbende, en hebben niet voorts naer Thienen willen trecken, maer sijn tot Geel blijven leggen, beginnende weder meer als te vooren te muyten ende sal den tijt leeren waerheene dese mutinatie noch strecken sal. Nietemin hebben de Staeten vuytet voorgaende genouch konnen sien, hoe onseecker het is met sulcken gemutineerden hoop te handelen, aengesien sijl. vuyte actie der gemutineerden, soe Hoeye niet en hadde innegenomen geweest niet anders en hadden te verwachten gehad dan dat se den Ertshartoge eenige penningen souden affgedruckt hebben ende daertegens soe lichtelijck in de wint geslaegen de faveuren, die de Staeten heur met een quaet exempel hadden beweesen soe in t'assisteeren van heur als in tverleenen van pardon aen soe veel verraeders van Schotten, Yren ende Berchvercoopers, als bij den hoop waeren.

Den viij^en Februarij was het regenachtich weder. De compagnie van

guarde, die tot noch toe tot Gornichem geweest was quam weder in den Haege. Ontrent dese tijt kregen onse ruyteren te Hoeye sijnde een goeden buyt tot Flerus in tlant van Naemen, weerdich wel drie hondert duysent gulden van flueelen, satijnen, sijden ende goutdraet, daermede sij weder naer Hoeye keerden om die te deylen.

Den xij^en Februarij regentet seer, desen dach vertoogen alle de ruyteren voors. (vuytgeseyt de compagnie van Herauguiere) naerdat se heuren buyt gedeylt hadden weder naer Bredae.

Den xiij^en Februarij stormt ende regentet ende soe onse ruyteren door tlant van Luyck vast heenetoogen sonder groote ordre te houden naer Bredae toe, achterhaelde den viant dselve ontrent Tongeren, daeraff hij een goet deel versloech, overmits dat de voorsten niet vechten en wilden, maer met alle haeste affreden om heuren buyt te salveren ende de achtersten te vergeeffs als niet machtich genouch sijnde, den viant wilden tegenstaen, waeromme datter wel 100 peerden ende d'een helft vanden buyt bij den viant sijn becommen geweest. Dese selven dach ontstont eenige swaericheyt tot Bredae tusschen den Capitein Adam ende tgarnisoen van tcasteel om eenige suspicien soe sij op malcanderen hadden. Capiteyn Adam met meest alle de borgers suspecterende tgarnisoen van tcasteel (dat nu lange jaeren daerop gelegen hadde) om eenige rumoeren, die gecommen waeren als soude den viant een aenslach op tcasteel hebben met kennisse van yemant van binnen, was (terwijle den Lieutenant ende Vendrech te gaste waeren bij den Sergiant Major Capitein Lambert) gegaen met meest alle de Officiers van sijn compagnie ende een goet deel soldaeten op tcasteel, twelcke die van tcasteel achtende te strecken om hem daer meester te maecken, hebben hem weder aff doen gaen met gewelt ende hem beschuldicht dat hij tcasteel voor den Graeve van Hohenloe wilde innenemen, twelcke hij alles daernaer ontkende, ende seyde alleen gecommen te sijn om een squadre van sijn volck dat op tcasteel waeckte te verstercken met kennisse ende bevel des Wachtmeesters. Nietemin hoe dattet sij, werde in dit rumoer eenige schooten gedaen maer en treften niemant, ende is te beduchten soe se yemant getroffen hadden, dattet quaelijcker soude affgeloopen hebben. Ten lesten werde het als een misverstant geslist, elcx vande partijen nochtans blijvende bij heure genomen suspicien. Sijn Ex^tie dit verstaen hebbende heeft den xix^en deser vuyt Nieumegen daerwaerts in haeste gesonden den Oversten Groenevelt, swaeger van Herauguier om tot Bredae bij provisie ende in absentie van Herauguier te commanderen ende goede ordre op alles te houden totdat Sijn

Ex^{tie} daer quam ende beter de saecke ondertaste, achtende dat dit Heraugnier om de swaegerschap wille t'minste naerdencken soude maecken[1]. Ontrent dese tijt arresteerde den Ertshartoge Ernestus in den Raede van Staete de oirlogen tegen de Francoisen, waeromme men brieven aen alle de Provincien aldaer vuyt sondt, houdende vande Francoisen als viant te tracteren, met heur niet te negocieren ende vuyt Conings landen te doen vertrecken alle de Francoisen die niet vande ligue en sijn.

Deǹ xiiij^{en} Februarij stormt ende regentet seer ende werde in de Staeten Generael gehoort den Ambassadeur van Engelant Botley (te vooren in den Haege gecommen) die in tlange proponeerde waeromme ende op wat voet de Coninginne dese landen gesecoureert hadde op vaste hoope dat men haer soude restitutie doen vande penningen, als tlant tot een beter staet soude commen, dewijle dan Haere Mat. voor seecker hielt dat dese landen tot een vaster ende beter staet gecommen sijn, dochte haer onredelijck dat men op haer remboursement niet en soude letten, te meer soe dit de naeckte meyninge van Haere Mat. in t'aengaen van t'accoort was geweest, twelcke hij seyde vuytet accoort selffs mede genouch te konnen bespeurt werden, soe men dat sonder cavillatie wil verstaen ofte interpreteren, want soe ment soude willen verstaen dat Haere Mat. den Staeten soude moeten assisteren soe lange den Coning van Spangien haer oirloch soude willen aendoen, waere te vresen dat Haer Mat. ten lesten de costen niet en souden konnen vervallen, nochte de Staeten middel hebben de restitutie te doen om de groote excessyfheyt van dien wille, daertoe se in so lange tijt monsteren souden, waeromme hij sustineerde dat t'accoort alleen moet verstaen werden wanneer de landen souden ontheft ofte eenichsins vrij wesen vande seer groote beswaernisse ende pericule daerinne die waeren, ten tijde sij heur secours hier eerst sondt, welcke conditie tegenwoordich gevallen ende gecommen is naer kennisse van alle de werelt, die sulcx genouch konnen oirdelen alleen vuyte conferentie vanden selven tijt tegen den tegenwoordigen standt van tlant. Ten lesten seer hooch extollerende tselve secours, versocht dat men Haere Mat.

---

[1] Op het Rijks Archief (Loketkas Holland, B, 21, N°. 3) berust het geheele getuigenverhoor op deze zaak betrekkelijk. Daaruit blijkt dat zij haren oorsprong aan een misverstand te danken had, maar tevens, dat bij enkelen het vermoeden bestond, dat de Graaf van Hohenlo zich bij verrassing van het kasteel had willen meester maken. Daartoe was evenwel, immers naar aanleiding van hetgeen uit die breedvoerige informatie bleek, geen grond, hoewel de woorden van Duyck doen veronderstellen, dat men de mogelijkheid van een dergelijken aanslag niet geheel verwierp.

eenige goede somme gereet wilde doen rembourseren ende voorts met heur treden in liquidatie, ende die gemaeckt wesende, de reste op termijnen stellen ende daeraff alle jaeren eene doen betaelen totte volle betaelinge toe ende voorts sulcke ordre stellen, dat de costen die sij noch jaerlijcx is doende mochten vermindert werden, opdat d'een d'ander niet en overliep ende maeckte, dat men nimmermeer daer vuyt conste commen, verclaerende hier gesonden te sijn om te blijven leggen tot dat de liquidatie gemaeckt ende daerop gedisponeert soude sijn, met last om daerinne te treden soe haest het mogelijck soude sijn. In dese propositie en vermaende hij niet een woort vande Engelschen wederomme te hebben, daerdoor men vermoede dat de Coninginne daerinne verandert was van voornemen ofte dat Botley noch eenige achterlast hadde, die hij niet en openbaerde. Ende hoewel dese propositie in dese conjuncture van tijden scheen gansch onredelijck te wesen, ende in eenige poincten te contrarieren het tractaet met Haere Mat. gemaeckt ende aengegaen, soe naemen nochtans de Staeten Generael sijn propositie bij gescrifte over ende seyden daeraff rapport aen heur principalen te sullen doen, om heure goede meyninge verstaen hebbende daernaer hem Ambassador antwoort te mogen geven. Ten selven daege werde noch in de Staeten Generael gehoort den Ambassadeur van Schottlant Stuaert, die in tlange verhaelde de groote swaericheyt ende oirlogen, die sijn meester in sijn lant hadde ende seyde alleen hier gesonden te sijn om mette Heeren Staeten Generael te communiceren, hoe sijn meester hem best in die swaericheyden sal mogen draegen, versouckende voor dese tijt alleen assistentie van raedt ende soe het noot waere ende sijn meester sulcx versochte, dat men hem oick met eenige middelen van gelt wilde assisteren ende presenteerde voort alle goede faveur ende vruntschap van sijn meester. Hierop werde mede rapport genomen, hoewel men genouch verstont dat sulcx een eerlijcke vermaeninge was om wat te hebben, twelcke sijn meester een Coning sijnde hem schaemde opentlijck te eyschen om redenen dat de Staeten Generael soe onverstandich ende temeraire niet wesen en sullen, dat sij den Coning van Schotlant souden willen raeden hoe hij hem soude moeten draegen in een saeeke, daeraff sijluyden geen kennisse en hebben, dan door dit ende eenige andere rapporten. Desen dach des avonts begonsten onse ruyteren tot Bredae te commen, te weeten degeenen soe eerst affgereeden waeren.

De Staeten Generael siende dat die van Middelborch bleven continuerende in heur voornemen van niet te achtervolgen tplaccaet vanden ij[en] Septem-

bris op tstuck vanden cours vanden gelde gemaeckt ende daermede heur waeren turberende in de possessie van alleen op dat stuck te mogen ordonneren (volgende de pacificatie van Gent, Unie van Vuytrecht ende tractaet van Engelant) hebben heuren Advocaet Fiscael gelast daertegens een mandement van complaincte te lichten ende daermede naer Middelborch te gaen om heur te doen restablisseren in de selve possessie, ende hebben onvermindert dien goetgevonden daerwaerts te senden twee generaels vander munte mette raedsheeren Casenbroot ende Hiniosa ende den Tresorier de Bie, om te sien off die van Middelborch noch met eenige redenen waeren te bewegen, soe niet, als dan de complaincte te doen te wercke leggen, daertoe den Fiscael hem mette complaincte ter Vere soude houden.

Den xv^{en} Februarij was het nat stormich weder ende screeff men aende provincien der Vereenichde Nederlanden dat se alle de compagnien op heure repartitie staende, wilde doen verstercken ende gereet houden tegen den xx^{en} Aprilis toecommende. Desen dach quaemen de reste van onse ruyteren tot Bredae, missende ontrent 100 peerden.

Den xvj^{en} Februarij vriestet seer ende troude den Hartoge van Bouillon tot Sedain met Jonckvrou Elisabeth van Nassau, dochter vanden Prince van Orangien ende Charlotte de Bourbon, H.M., tot vereeringe van welck huwelijck de Staeten van Hollant te vooren innegewillicht hadden vijftich duysent gulden, gelijck de Palsgravinne die gehadt hadde.

Den xvij^{en}, xviij^{en} ende xix^{en} Februarij vriestet seer ende quam Sijn Ex^{ie} tot Nieumegen om op den lantdach aldaer te wesen, alwaer bij hem quaemen de Heeren van Waerous ende Lonchijn, Ambassadeurs van Luyck. om te versoucken restitutie van Hoeye met eenige presentatien, dan werden corts daernaer aende Staeten Generael naer den Haege gesonden. Den Ertshartoge Ernestus wesende sieckelijck ende seer bloeijende vuyter neuse begonst het eynde sijns levens te vermoeden, ontboot daeromme bij hem den Raedt van Staete ende eenige Nederlantsche heeren tot Bruessel sijnde, dien hij versocht dat sij den Graeve van Fuentes wilden bij provisie in tgouvernement stellen, soe hij quaeme te sterven, opdat se metten Spangiaerden geen mocyte en kregen ende soe een proeye vande Francoisen werden, die heur nu de oirlogen verclaert hadden ende niet anders soucken en souden dan bij soe een occasie de landen inne te slocken.

Den xx^{en} Februarij vriestet seer ende soe de sieckte den Ertshartoge beswaerde ende tbloeijen niet en const gestempt werden, is hij desen

lach ontrent thien vuyren al bloeijende gestorven, gesuffocqueert bij een catarre, die hem haestelijck overviel niet sonder suspicie van venijn, maer naerderhant geopent sijnde, werde bevonden dat hij niet vergeven en was geweest. Hiervuyt kan men bemercken hoe merckelijck God dese landen gebenedijt, want den Ertshartoge alhier in een groote confusie gecommen sijnde, heeft hem ende sijn tijt geconsumeert om ordre op alles te stellen, ende nu eenichsins tot kennisse der saecken gecommen sijnde ende ordre daerop begonnen hebbende te stellen, wert hij vuyt dese werelt gehaelt, opdat wij occasie op occasie souden hebben ons selven te verseeckeren ende sonder moeyte te commen vuyte confusien daerinne wij ons selven helpen, want gewisselijck ten is geen cleyne veranderinge voor de saecken vanden Coning van Spangien dat desen Hertoge alsoe sterve, sonder tot noch toe yet vuytgerecht te hebben, met sijn doot de saecken weder brengende tot soe groote confusie als die waeren tsijnder aencomptste, beneffens dat hiermede mogelijck geretardeert sal werden de belegeringe van Hoeye, die den Ertshartoge geresolveert was te doen, ende dat den Coning van Vranckrijck middel sal hebben omme genouch sonder moeyten alle sijn vianden, die hij noch in sijn lant heeft, t'onderbrengen ende wechnemen alle hoope totte usurpatie van sijn crone. Vuyt desen kan men mede sien de hant Gods over dese Ertshartoge, die hem niet ontsien en heeft andere Princen te willen doen vermoorden ende assasineren, daer hem nu sijn leven hier soe cort valt, dat hij ongeassasineert al bloeijende sterft, straffe ende doot bijnaest ordinaris van alle tyrannen door trechtveerdige oirdeele Gods. De Staeten vande Nederlanden noch onder des Conings gebiet wesende, en sijn niet weynich door dese doot ontset geweest, vreesende meerder inconvenienten voor des Conings saecken, soe vande Fransche sijde als van wegen der Vereenichde Staeten, waeromme den Raedt van Staete aldaer goetgevonden heeft ende geresolveert, dat den Graeve van Fuentes bij provisie soude commanderen tot naerder ordonnancie vanden Coning toe, volgende daerinne soe men vermoet ten deele de begeerte des Ertshartoge ende ten deele de wille vanden Coning, die bij sijne beslooten brieven sulcx geordonneert hadde, naer de doot vanden ouden Mansfelt, hoewel nochtans veelen meynden, dat dit wel eenige jalousie ende miscontentement mochte maecken bij den Hartoge van Arschot ende tusschen de andere Nederlantsche Heeren ende Spangiaerden, daeroff den tijt alles naerder sal leeren.

Den xxj^en Februarij vriestet seer ende was dese ses daegen door de vorst soe crachtich, dat se alle revieren wederomme toe smeet

ende soe dede bevriesen, dat men bijnaest nergens heene en mochte commen.

Den xxij^{en} Februarij begintet wederom te doeijen ende vande strenge vorste aff te laeten. Desen dach is vanden Provincialen hove van Hollant ende Zeelant gelicht t'mandement van complaincte tegen die van Middelborch, opde voors. raedsheeren Casenbroot ende Hiniosa, die mette andere gecommitteerden ten selven daege tot Middelborch gecommen sijn, daer sij groote swaericheyt vonden soe bij den Staeten van Zeelant als die van Middelborch. Die van Middelborch opentlijck weygerende tplaccaet voors. te gehoorsaemen ende geen exploicteringe van complaincte aldaer te sullen nochte willen gedoogen, nochte oick de persoonen des last hebbende; ende de Staeten verclaerende heur gedeputeerden in de Staeten Generael noyt gelast te hebben om te consenteren eenige lichtinge van complaincte tegens die van Middelborch ende daeromme sustinerende dat se niet behoirlijck op den naem ofte ter begeerte vande Generaliteyt hadde konnen gelicht werden, daerbij vougende dat se niet van meyninge en waeren te gedoogen eenige exploicteringe van complaincte aldaer voor ende alleer bij alle de provintien staetsgewijs naer voorgaende bescrijvinge ingewillicht soude sijn, alle gelijcke saecken in cas van weygeringe ofte inobedientie tegens resolutien der Generaliteyt, te laeten decideren ende disponeren bij de justitie, in alle welcke swaericheyden dvoors. gecommitteerden heur soe becommert vonden, dat sij niet geraetsaem en achten de complaincte te exploicteren sonder eerst van alles volcommen rapport aende Generaliteyt gedaen te hebben. Ontbooden daeromme den Fiscael die mette complaincte ter Vere was gebleven naer Middelborch te commen ende daer sijnde seyden hem sulcx aen, waeromme den Fiscael met heml. weder naer den Haege vertoogen is den v^{en} Marty, ende hebben den vj^{en} van alles aende Staeten Generael rapport gedaen, welcke saecke voorseecker niet weynich extenueren en sal de auctoriteyt der Staeten Generael in saecken daer alle de gecommitteerden van heure principaelen geen speciale last en hebben ende evenwel altoes besoingeren.

Den xxiij^{en} ende xxiiij^{en} Februarij doeyt het seer, den xxv^{en} sneeude het seer. Ontrent dese tijt waeren eenige Zeeusche garnisoenen mette ruyteren van Bergen op den Zoem tscheepe gedaen om in tlant van Waes te trecken ende de contributien te executeren, ende oick soe d'occasie sulcx geleet een aenslach in die quartieren te maecken, dan den xxvj^{en} tot Hulst aen lant commende, bevonden dat de wegen soe onbruyckbaer waeren dattet naulijcx mogelijck was yet aen te grijpen. Oick die van tlant van Waes

erstaen hebbende de comptste van tselve volck, dat se om de contributien uaemen, sonden terstont eenige gedeputeerden met penningen naer Hulst, ersouckende dat men heur geen schaede en wilde doen, sij souden heur edeputeerden eersdaechs naer Zeelant senden ende de verloopen contribu-ien ten vollen doen betaelen, waeromme alle tselve volck den xxvij[en] we-ler tscheepe ende naer heure garnisoenen ging om den viant niet te open-aeren, waerop sij van meyninge waeren heuren aenslach te maecken.

Den xxvj[en] Februarij sneeutet seer. Ontrent dese tijt was tot Strasborch en vergaederinge vande gesanten vanden Palsgraeve, de Hartogen van Virtenberch ende Sweybrug, den Administraetor van Strasborch, den Marc-graeff van Durlach van Baeden ende den van Ansbach ende verwachte men le gesanten van Vranckrijck daer mede, maer den tijt sal leeren wat se ullen doen, hoewel men genoch vermoet dat dese vergaederinge alleen te-gen den Hartoge van Lorreinen diende, soe se niet op de Duytsche wijse met een pracht te niette en loopt.

Den xxvij[en] Februarij was het tamelijck weder. De gecommitteerden naer de Omlanden ende Groeningen gesonden nu lange tijt daer gelegen hebbende ende alle de questien tusschen de partijen gebracht hebbende tot vier hooftpoincten, te weeten, het stapelrecht bij de stadt gepretendeert vuyt crachte van seecker privilegie, ten tweeden dat men in de Omlanden geen bieren om te vercoopen en mag brouwen soe de stadt pretendeert, ten derden dat die vande stadt alleen committeeren ende stellen de hooft-mans in de camer vande justitie die nochtans heur meeste jurisductie over tplatte lant hebben, ende ten vierden off de stadt ende Omlanden te sae-men een corpus van Staeten sullen maecken ofte elcx apart. Op t'eerste ende tweede sustineerden die vande Omlanden dat men dselve poincte als servyl ende geusurpeert vuyt crachte van een surreptys octroy soude aff-schaffen. Op t'derde dat sij soe veel personen vuyten heuren souden mogen committeeren in de camer van justitie als die vande stadt, te wee-ten elcx halff ende halff, ende nopende tvierde verclaerden wel te vreden te wesen met die vande stadt een corpus te maecken met sulcke conditien ende voorwaerden als de gecommitteerden souden goet vinden. Nopende de drie eerste poincten beriepen die vande stadt heur tot heur privilegien ende oude possessie van LX ofte meer jaeren, daervuyt men heur niet en behoirde te stooten, dan nopende tvierde bleven tselve mede aende ge-committeerden. De gecommitteerden bij den Staeten Generael gelast sijnde in alle de differenten te procederen tot decerneren vande provisie toe incluys ende overgenomen hebbende alle de allegatien ende stucken van

partijen ende in tlange daerop gedelibereert, hebben ontrent dese tijt heure vuytspraecke daervan gedaen, ende nopende t'eerste, tweede ende derde die vande stadt toegewesen bij provisie trecht vanden stapele ende van alleen in de Omlanden bieren op den coop te mogen brouwen ende alleen te stellen de hooftmans, ter tijt toe bij de Staeten Generael ander verclaeringe in de saecken soude wesen gedaen. Ende nopende het leste hebben verclaert dat van nu voortsaen die van stadt ende Omlanden tsamen een corpus van Staeten sullen representeren ende daertoe oprechten een collegie van negen persoonen, daerinne den Stadhouder de eerste plaetse sal hebben ende vier van wegen de stadt op de rechterhant ende vier van wegen d'Omlanden op slinckerhant sullen sitten, van dewelcken die vande stadt altoes voor stemmen ende teyckenen souden ende in alle saecken voor sitten ende gaen, dat de acht van dit collegie administreren sullen de middelen ende inneccommen vande stadt ende lande, mits dat d'ordonnancien geteyckent sullen werden bij twee van elcke sijde, dat alle de geestelijcke goederen in commune ærarium sullen commen ende bij tvoors. collegie geadministreert werden; dat die vande stadt ende Omlanden heur quote sullen doen maecken ende volck op heure repartitie nemen, op de betaelinge vande welcken ende tfurneren vande consenten die gedraegen sullen werden, die van tcollegie alle voorderinge sullen doen ende ordre stellen, dat tcollegie mede neerstelijck acht sal nemen dat in de stadt ende Omlanden geen religie als de Gereformeerde en sal geexerceert werden; dat de Stadthouder in dit collegie de gelijckheyt der stemmen mette sijne sal mogen breecken; dat se voorts een bequaem persoen committeren sullen in den Raede van Staete ende twee (een vuyte stadt ende een vuyte Omlanden) in de Staeten Generael; ten leste dat se in geen saecken elcx apart een corpus van State en sullen mogen presenteren. Die vande stadt waeren met dese heele verclaeringe seer wel tevreden ende maeckten daeromme groote blijschap, maer die vande Omlanden waeren seer quaelijck tevreden mette vuytspraecke op de drie eerste poincten ende scheen wel, dat sij niet van meyninge en waeren het daer bij te laeten (hoewel de Gecommitteerden het niet wel anders en hadden konnen verclaeren, om die vande stadt bij provisie niet te beroven van heure privilegien ende oude possessie, dwelcke de Staeten Generael wel een versachtinge mochten geven, insonderheyt in t'derde poinct) maer mettet laeste poinct ende verclaeringe daerop gedaen, hielden sij heur tevreden, waeromme terstont tot nominaetie vande persoonen in tcollegie voors. ende in de Staeten Generael ende Raeden van

taete geprocedeert werden, daervuyt te verhoopen is, dat de saecken in
lien houck wel mochten gestijft werden ende een goet deel vande voor-
aende occasien tot twiste wechgenomen.

In tlaeste van dese maent werde in Vranckrijck gepubliceert met inne-
villeginge van meest alle de parlamenten een placcaet van religions vrede,
laerbij toegelaeten werden die vande religie alomme te mogen woenen
onder ondersouck der conscientie ende te mogen predicken buyten seec-
ere mijlen vande groote steden, mits dat se de Catholijcke geestelijcken
veder in de heuren laeten commen ende sonder schandale ofte misseggen
ick heure religie laeten exerceren, waerdoor men achte dat de Gerefor-
neerde religie in Vranckrijck ter eeren Gods wel veel mochte toenemen.

In tbeginne vande maent van Maerte werde Joncheer Pieter vander
loes in den Raede van Staete ontbooden ende hem aengeseyt, dat men
oortsaen sijn persoen dacht te gebruycken tot Generael vande artellerie
p tractament van vier hondert gulden ter maent, als wijlen den Heere
an Famers gehadt hadde, daeraff men hem van nu aff in dienste hielt
nde ter gelegener tijt commissie verleenen soude.

Den j^en^, ij^en^ ende iij^en^ Maerte was het tamelijck schoen weder ende quae-
nen in den Haege de gesanten van Luyck ende versochten in de Staeten
ieneraeI audientie, dan werde heur geantwoort, dat men se geen audientie
n const geven, alleer Sijn Ex^tie^ weder in den Haege soude gecommen
ijn, om met sijn kennisse op heur versouck te mogen disponeren.

Den iiij^en^ Martij regende het seer ende quam in den Haege den Hartoge
'rederick van Lunenborch om op de bruyloft des Graeven van Solms mette
iravinne van Egmont te wesen. Sijn Ex^tie^ wesende tot Bredae om de wet
e vernieuwen informeerde hem seer op t'misverstant den xiij^en^ daer ont-
taen, dan bevondt dattet van geen importantie en was, omdat Capitein
dam ter goeder trouwen alleen sijn squadre daer op de wacht sijnde
adde willen verstercken met kennisse des wachtmeesters, daerop die van
casteel sonder oirsaecke arm, arm geroupen hadden, waeromme hij het
aerbij liet blijven. Oick weetende dat de Luyckse Gesanten in den Haege
vaeren ende wat sij proponeren ende presenteren souden, heeft in haeste
eschickt een boode met brieven aen Herauguier op Hoeye sijnde, hem
dverterende dat de Gesanten hier waeren, dat hij daeromme metten eer-
ten soude overscrijven off tcastel houbaer was ende gewelt van geschut
oude konnen verdraegen dan niet, om d'antwoorde den Gesanten te geven
laernaer te temperen, daerop hij eenige daegen daernaer wederom screeff
lat de plaetse niet alleen houbaer maer inprenabel ende inaccessibel waer.

Den v[en] Martij was het tamelijck weder ende quam in den Haege een Gesant vanden Palsgraeff om te wesen op de bruyloft van Solms voors., ten welcken eynde mede in den Haege quaemen Graeff Otto van Solms, die tvoorlede jaer met sijn broeder Graeff Everard in tleger voor Groeningen was geweest met noch een broeder vanden bruydegom als Gesant vanden Lantgraeve van Hessen.

Den viij[en] Martij was het tamelijck weder ende waeren de Staeten van Hollant in den Haege vergaedert om in den heuren te resolveren op tlichten vande ses duysent waertgelders bij den Staeten Generael voor geslaegen, daeraff die van Hollant in den heuren souden moeten lichten 3200 mannen. Hierop werde bij den steden seer veel swaericheyt gemaeckt, omdat sij beter achten dat men een goet regement knechten noch lichte tot laste vande Generaliteyt, twelcke in actuelen dienst soude blijven, doch hebben evenwel eyntelijck geconsenteert ende heur Gedeputeerden in Staeten Generael gelast te consenteren soe veel die van Hollant aenginck dselve lichtinge, mits dat d'andere provintien tselve mede souden doen naer rate vande raeminge om te commen ten getaele vande 6000 voors. Hebben mede geresolveert op de bruyloft vande Graevinne van Egmont te schencken twaelff duysent gulden aen jueelen ende om Sijn Ex[tie] wat vuyte schulden te helpen, daerinne hij beclaechde door dienste van tlant gecommen te sijn, schoncken die van Hollant in den heuren aen hem 25000 gulden, soedat men bijnaest anders niet en droomde dan tgelt bij groote duysenden wech te schencken als off ment vuyt een reviere geschept hadde sonder te letten dattet het sweet vande arme gemeente is ende men nuttelijcker een deel van dien tot onderhout vande arme soldaeten soude hebben konnen employeren, maer volgen hierinne t'exempel van alle de geenen, diet wel gaet, te weten: daervan prodigue te wesen.

Den ix[en] Martij was het nattachtich weder. Ontrent dese tijt was den Coning van Vranckrijck tot Paris met meest alle de Mareschals vande croene ende veel andere heeren om te delibereren op de oirlogen in de Nederlanden te maecken, daerinne seer veel difficulteyts bevonden werde, mits de groote armoede van alle de Francoisen ende dat de verclaeringe van oirloge geschiet was meest tegen den sin van alle de Francoisen, die beter tot pais geneycht waeren.

Den xij[en] Martij was het stormich weder ende quam Sijn Ex[tie] weder in den Haege om op de bruyloft vande Graevinne van Egmont te wesen.

Den xiij[en] Martij was het tamelijck weder ende werden in de Staeten Generael gehoort de gesanten van Luyck, die in tlange verhaelden de

utraliteyt die heur tot meermaelen belooft was, ende insonderheyt geconmeert op de recessen vande gesanten vanden Neder Creytz, contrarie relcke eenen Charles de Herauguier hem vervoerdert hadde feytelijck inne nemen, ten behouve vande Heeren Staeten, de stadt ende tcasteel van eye gelegen in tlant van Luyck, ende omdat sij niet en twijffelen off lcx is sonder voorweeten der Heeren Staeten Generael geschiet, soe verchten se dat men heur die stadt ende casteel, als neutrael sijnde ende nrecht innegenomen, wilde restitueren ende heuren meester ende desselffs iderdaenen daerinne redintegreren, opdat se sien mochten dat men heur neutraliteyt in goede meyninge toegeseyt hadde, doch soe dese plaetse iet voorweeten der Heeren Staeten innegenomen was, om daerdoor een as te hebben naer tvolck bij den Hartoge van Bouillon sijnde, als den oors. Herauguier bij seeckere sijne 'antwoorde geschenen hadden te willen eggen, soe wilden sij daerop de Staeten wel verclaeren dat se de plaetse iet en souden konnen behouden, omdat noch stadt nochte casteel sterck fte tegen gewelt houbaer sijn, beneffens dien isser te weynich volcx in, vant de stadt niet houbaer en is, ten waere men 3000 mannen daerinne eworpen hadden, ende om tcasteel alleen te willen behouden wasser te eel volcx inne, beneffens dattet casteel geen gewelt van geschut en sal konnen wederstaen, waeromme sij achten dat de Staeten heur selven geen lienst en souden doen met dese prinse ende nochtans oirsaecke wesen vande ruine van die van Luyck, omdat sij in tseecker wel weeten dat den viant de plaetse sal commen belegeren, twelcke geschiedende sal hij sonder groote sijne costen sijn leger mette Luyckxe bedorven ondersaeten seer verstercken ende sonder twijffel de plaetse emporteren, in welcken gevalle voor die van Luyck ten eeuwigen daege geen hoope sal wesen de plaetse weder te becommen ende sal den viant alle pas vander Staeten volck door tlant van Luyck daervuyt konnen beletten, presenteerden daeromme (soe de Staeten alleen daer een vrijen pas begeerden ende heur de stadt ende tcasteel datelijck wilden doen restitueren) in handen der Staeten genoechsaeme gijselaers te leveren voor de veylicheyt van denselven pas, die se t'allen tijt daerdoor souden mogen doen nemen met soe veel ende weynich volcx alst heur gelieven soude, in welcken gevalle de Staeten den pas souden konnen genieten ende die van tlant van Luyck heur stadt behouden. Versouckende ten minsten onder die presentatie restitutie vande plaetse. Dese propositie werde overgenomen bij gescrifte om daerop te delibereren ende dan heur antwoord te geven, doch lieten de gesanten in tparticulier tegen eenigen heur noch ontvallen, dat soe de Staeten op tcas-

teel wilden houden een vertrout persoen als namentlijck den Heere van Barchon met 50 ofte 60 ofte meer mannen noodich totte bewaeringe van teasteel ende de Staeten sulcke ordre wilden stellen dat se betaelt mochten werden ende soe in teasteel innegehouden, dat se geen excursien en deden noch op die van Luyck nochte oick op den viant, om soe den viant geen occasie te geven de stadt te commen beleggen, dat sij noch wel tevreden souden sijn ostagiers in handen te leveren voor de verseeckeringe vanden pas ende van tvolck op tcasteel te leggen, ende dat men de plaetse niet affnemen en soude, mits dat de Staeten souden beloven tcasteel in niemants handen te restitueren, als in handen van die van Luyck ende dat soe haest sij den pas niet meer behouven en souden. Tquam de gesanten wel dat se desen dach gehoort werden, omdat des anderen daechs in den Haege tijdinge quam dat den Bischop overleden was, ende hoewel dese tijdinge onwaerachtich was, soe soude se nochtans veel goets hebben konnen doen, indien se eer gecommen hadde, want men apparentelijck hem dan noch niet en soude gehoort hebben, maer daeraff verwacht meerder tijdinge ende naerder bescheyt, ende middelertijt hebben konnen verstaen dat den Heere van La Motta met een goet deel volcx vanden viant ende eenigen van Luyck niet alleen de stadt al belegen hadde van over eenige daegen maer op huyden, naer tverlies van ontrent 56 man vande onsen de stadt innegekregen ende den borgers in alles als erffvianden getracteert ende tcasteel beginnen te benauwen ende besluyten met approchen, twelcke dan veroorsaeckt soude hebben wat naerder op alles te letten.

Den xiiij^en Martij stormde het seer ende troude Graeff George Everard van Solms binnen Delft in de oude kercke de Gravinne Sabina van Egmont, daeraff men des avonts in thoff van Sinte Aechtenclooster de feeste met seer groote pompe ende magnificentie begonst te houden, op dewelcke gecommen waeren den Hartoge Frederick van Lunenborch ende eener van Brandenborch, een gesant vanden Palsgraeff ende een vanden Lantgraeff, noch eenige Graeven van Solms ende andere heeren van buyten. Vuyt dese landen waeren op de feest Sijn Ex^tie met sijn broeder ende den Graeve van Hohenloe mette Staeten van Hollant, Zeelant ende andere quartieren met alle de principaele Eedelen ende Joncvrouwen vande landen ende verscheyden Colonnellen, Ritmeesteren ende Capiteinen. Tot vereeringe van dese bruyloft schoncken die van Hollant twee goude coppen van 5000 ℒ, een carcant van 6000 ℒ ende een verguldt lampet ende becken tsaemen mettet voorgaende bedraegende 12800 ℒ van XL grooten. Die van Zeelant gaven in gelde 6000 ℒ, die van Vuyt-

recht gaven 2 vergulde coppen, noch werden eenige jueelen gegeven bij de ingelanden van Beyerlant ende Egmont, dan als men het wel wil compareren en sal sulcx alles niet veel mogen helpen in regarde vande seer groote costen die de bruydegom ende bruyt in desen, ten deelen onnuttelijcken ende boven heur vermogen in sumptueusheyt van clederen, clenodien ende banquetten hadden laeten doen, meer siende op heure groote naemen dan op heur middelen. Men hadde mede preparaten doen doen om met magnificentie den ring te steecken, twelcke mede geschiede den xvj^en^ gemasqueert ende den xvij^en^ ongemasqueert, ende naer veele pompe is de bruyloft beginnen te scheyden den xviij^en^. Gedurende dese feeste wasser een vrouwe die vastelijck seyde den xv^en^ deser seeckere vijff persoonen gesien te hebben die heur onder malcanderen beclaechden dat sij des daechs te vooren soe schoone occasie hadden laeten voorbijgaen om Sijn Ex^tie^ te mogen doorschieten ende dat den Graeve van Hohenloe in de wege was geweest, seggende sij souden hem noch wel krijgen, ende malcanderen vermaenende wel aen te dringen ende te krijten, dan omdat men meer daervan niet en const vernemen, ende dattet niet apparent en is dat men assasinaeten soe veel persoonen gelijck ende d'een van d'ander weetende betrout, soe is tselve daer gebleven, hoewel de vrouwe tsedert altoes daerbij bleeff, seggende sulcx waerachtich te wesen. Ende hoewel hier geen ongeluck van sulcx en geschiede, soe en was daeromme te min niet waerachtich quod extremum gaudij luctus occupat, want het dese daegen door, te weeten vanden xiiij^en^ aff totten xxj^en^ toe soe seer ende continuelijck vuyten westen stormde, dat de zee in dese custen seer hooch vloeyde, daer beneffens wasser in de revieren sulcken opwaeter ende soe extraordinaris, dat de canalen twaeter niet verswelgen en conden, waerdoor de Over-Betuwe, Tielerweert, Bommelerweert, tlant van Schoenhoven ende Crimpenderweert heele innebraecken ende ondervloeyden. Oick brack de Grebbe boven Rhenen door ende smeet soe veel waeters over de Rijnsche veenen inne, twelcke sijn cours nam langes Eede ende Lunteren dattet met sulcken macht tot Amersfoort quam, dat de stadt in pericule was. Van gelijcken was de vaert bij Utrecht in sulcken gevaer dat veel borgers vuyte stadt daerwaerts mosten trecken om de plaetse te behouden. Noch braecken inne tlant van Lijmers ende de Heter bij Emmerick ende voorts opwaerts naer tlant van Cleeff alle de lege weerden. Dit opwaeter duyrde noch veel volgende daegen, mit twelcke noch innebrack tlant van Altena ende tot Gornichem lange daegen grooten noot geweest sijnde, soe aende stadt als den Dieffdijck ende meynende bijnaest vuyte pericule te

sijn is de leege Dortsche ofte Gornichemseweert den xxviij^en Martij ærden bout mede innegebroocken ende daerdoor gansch geinundeert. In somme was de miserie alomme soo groot, datter meenichte van beesten ende veele menschen vergaen sijn, ontwijffelijck door de hant Gods den menschen over heure groote overdaedicheyt ende sonden straffende. Den xxj^en begonst de wint wel noordelijck te schieten ende tweer te veranderen ende bestellen maer bleeff t'opperwaeter bijnaest eve groot.

Den xvj^en Martij quaemen in den Haege eenige gesanten vanden Neder Crijts intercederende mede voor die van Luyck, ten eynde heur Hoey mochte gerestitueert werden, als namentlijck Hendrick van Wittenhorst, Lantdrost van Cleve, Dederick van Erckel, Drost in de Heter ende Waltgraeven tot Nergera. Dese werden gehoort den xvij^en ende versochten dat dien van Luyck restitutie van Hoeye mochte gedaen werden, ten eynde men sien mochte dat de Staeten Generael met oprechte intentie van meyninge waeren naer te commen ende te houden de neutraliteyt soe heml. alles ende onder dien oick tlant van Luyck bij de laeste recessen belooft ende toegeseyt was, daertoe sij veele redenen allegeerden. Ten tweeden dachten sij seer over de doortochten die soe menichvuldelijck over rijcxbodem gedaen werden sonder eenigen pas te versoucken, als wel behoirlijck soude wesen, ende versochten dat tselve niet soe menichfuldich en soude geschieden, ende dat men naer behoiren den pas t'elcken wilde doen versoucken, ten eynde belet mochten werden de seer menichfuldige foelen die onder dien geschieden ende gecommitteert werden. Ten derden claechden sij seer over de executien die in Februario lestleden in de Stiften Coelen ende Westphaelen ten versoucke vande Graevinne van Moeurs gedaen waeren, versouckende dat die voortsaen mochten belet werden ende dat de groote foulen onder die executie geschiet op dengeenen die mette selve executie niet te doen en hadden naer behoiren mochten gestraft werden. Dese versoucken sijn bij gescrifte overgenomen, om daerop te delibereren.

Den xvij^en Martij quam Sijn Ex^tie vande bruyloft weder in den Haege om mette Staeten Generael te besoigneren op de saecke van die van Middelborch nopende de munte, ende naerdat men eenige daegen hier op gebesongieert hadde ende men die van Middelborch nergens toe en conste brengen, tsij om heur te conformeren mette Generaliteyt ofte de saecke de justitie ofte aen Sijn Ex^tie te submitteren, heeft men dselve re infecta noch alsoe moeten laeten staen.

De Gesanten van Luyck siende dat heur antwoorde in tverlengen ge-

oogen werde ende verstaen hebbende dat den viant met sijn leger naer loeye marcheerde om de plaetse te belegeren, ende vresende dat de stadt n handen vanden Coning mochte vallen ende soe heur voor altoes onrocken werden, versochten dese daegen door aen Sijn Ex[tie] ende eenigen ande Staeten in tparticulier, dat men heur alleen een acte wilde geven, laerbij men verclaerde tcasteel alleen tot een pas te willen houden niet inger dan tot dat men van desen pas ofte eenigen anderen soe commolieus als die wel verseeckert soude wesen, met belofte tcasteel dan te estitueren, achtende voor seecker dat se daermede tbeleg vanden viant ouden konnen diverteren ofte ten minsten in longueur trecken ende tijt loen winnen, doch omdat alle tselve niet geacht en werde om tscrijven 'an Herauguier, is daerop beraet ende vuytstel genomen tot groot naerdeel 'ande regieringe ende vande reputatie vande gansche landen, want den iant tcasteel van Hoeye geinvesteert hebbende, heeft ontrent 16 stucken laertegen geplant, soe op eenige bergen daerbij leggende ende genouch wer thuys commanderende, als aenden voet van thuys, ende heeft mette elve stucken den xix[en] Martij daerop beginnen te schieten, ende dan hier lan daer eenige schooten gedaen hebbende, deden seer groote stucken 'anden poorttoorn vallen, waerdoor Herauguier begonst te vresen ende 'ernemen, dat hij al te temerair geweest was in tscrijven van sijnen rieff, daerbij hij thuys imprenabel achte, dat hij oick hem ende sijn meesers bedroogen hadde in tgeene hij heur gepersuadeert hadde, dat tcasteel egen gewelt houbaer was ende daermede Sijn Ex[tie] ende Bernevelt soe 'erre gebracht, dut sij geconsenteert hadden tottet innenemen. Den viant ontinueerde noch den xx[en] met schieten, daernaer begonst Herauguier netten viant te parlamenteren hoewel de bresche noch niet sulcx en was, lat men daerop hadde konnen met prouffit stormen, sonder te konnen ccorderen, omdat den viant den borgers op tcasteel geweecken geen ppoinctement en wilde verlenen, doch eyntelijck naer dat ontrent 1600 chooten gedaen waeren, ginck Herauguier taccoort aen ende maeckte t'ap-oinctement sonder de borgers daerinne te begrijpen, te weeten, dat de oldaeten op thuys sijnde met waepenen ende bagagie soe sij op Hoeye gebracht hadden souden mogen trecken naer Bredae ende daertoe een goede stuck weechs buyten het leger geconvoyeert werden met crijsvolck van dese landen, ende dat de borgers op tcasteel geweecken souden blijven ter discretie vanden Bischop, als heur Heere. Achtervolgende twelcke hij metten soldaeten vuytgetoogen is den xxj[en] vrouch ende in tvuyttrecken wilden de Spangiaerts hem met alle tvolck ombrengen, sus-

tinerende dat se niet dan vrijbuyters ende lantvreschenders en dan dede den Heere van La Motta heur beschermen, omdat appoinctement toegeseyt hadde, ende vresende off heur eenigen hoi geschieden, consenteerde dat se heur mette waepenen souden defenderen, welck bevel hij den Ritmeester Grobbendonck mede heur convoyeren soude, dwelcke in conformiteyt van dien tvolc meerder gevaer daeraff gebracht heeft (sijnde alleen yetwes vande waegens van Herauguier geplundert) ende sijn den xxiij^en tot Bre commen, hebbende ontrent 60 man in de stadt op thuys verloor anders geen prouffijt mettet innenemen gedaen dan eenigen bu Herauguier bij brantschattinge vuyte landen van Henegouwen ende becommen, daeraff hem in tplonderen van sijn bagagie een deel affgenomen is. Hiertegens heeft men soe veel arme menschen heur toedoen in tverdriet gebracht ende verlaeten ende alle de na genouch te viant gemaeckt ofte ten minsten in sulcken naerdenck dese lantssaecken gebracht, dat se naulijcx eenige beloften ofte trac meer sullen gelooven, maer meynen dattet ons alleen te doen is o plaetsen aff te stroopen sonder dat de Staeten daertegens eens konnen gehoort werden [1]. De Staeten Generael van alle desen nocht den noot noch niet weetende, ende te vooren ontfangen hebbende brieff van Herauguier, daerbij hij de plaetse imprenabel achte ende in eenige daegen hier naer niet vernemende hoe het tot Hoeye affgelo was, hebben op den xxj^en voors. den Gesanten in den Haege sijnde antwoorde gegeven dat Sijn Altese ende Staeten van Luyck beter yemant anders weeten, dat de Staeten der Vereenichde Nederlanders lange swaere oirloogen gesustineert hebben tot defensie ende behouden van heur privilegien ende vrijheyden ende om heur goederen ende lev mitsgaeders oick den staet ende landen vande nabuyrheeren ende Prin te frissen vande groote ambitie ende dollicheyt der Spangiaerden e heure adherenten, trachtende naer een monarchie ofte tirannie genera met vaste hoope dat God tsijner tijt soude bewegen de herten van selve Princen ende geinteresseerde landen, om met heur de waepenen a

[1] »Bien est vray« schrijft de Bisschop van Luik den 27sten Junij 1595 aan den Koning Frankrijk, »que ce n'at esté sans grande ruine, perte, et dommaige de mon pais, subjects inhabitans d'icelluy, toutesfois j'auray faict ce gaing, que d'ores en avant je me donneray garde ces bons voisins et amys, qui m'ont occasionné et procuré tout ce mal qui en est ensuivy«. (Van den Bergh, Gedenkstukken tot opheldering der Nederlandsche geschiedenis, opgezameld uit Archiven te Rijssel, bl. 342.)

men tot bescherminge vande gemeyne vrijheyt van gansch Cristenrijck,
mme de Staeten oick alle devoir gedaen hebben om te verkrijgen
ffde ende faveur vande selve heeren, om met heur goede neutraliteyt
rhouden, doende daertoe heur landen soe veel doenlijck van alle
beschermen met t'maecken ende onderhouden van verscheyden
nantien, die beter onderhouden souden geweest hebben, see den
soe verre niet geschreden en hadde op de leden des rijcx, dat hij,
alle andere overlasten daer gedaen, noch hout Rijnberck ende
e plaetsen, maeckende daervuyt oirlooge in Gelderlant, Vrieslant,
jssel, Groeningen ende Omlanden mette aenleggende quartieren, alles
verscheyden beloften gedaen aende Gesanten vanden Neder-Creyts,
ij hij belooft hadde alle dselve plaetsen aen heure rechte eygenaers
stitueren, door welck middel de Staeten gerestitueert hebbende tgeene
p rijcxbodem besaeten, en hebben tot noch toe de minste demon-
e niet gedaen, dat se heur aentrocken het niet restitueren vande
plaetsen, al waeren schoen heur seer veel beloften bij de Creyts
nten daertoe gedaen ende dattet rijck soe veel ofte meer daeraen was
en als heur. Om dese ende andere consideratien betrouwen de Staeten
rael dat Sijn Altese ende Staeten van Luyck in heur regard hem niet
sullen aentrecken, dat de Staeten sich dienen mette passe van
e als den viant doet met Rijnberck ende andere plaetsen voor den tijt dat
viant die behouden sal, als sij tot noch toe heur aengetrocken hebben
ccupatie vande voors. steden bij den viant. Gemerckt Sijn Altese ende
ten van Luyck heur wel mogen verseeckeren dat de Staeten Generael
minder en begeeren dan te usurperen op eenigen van heur nabuyrsteden
die te behouden, maer dat heur beleyt ofte meyninge in desen anders
en is dan dat se eens souden mogen sien de nabuyrlanden, insonder-
Luyck ende Coelen ende de gedemembreerde Nederlantsche provintien
ijt vande Spangiaerden ende heure slavernie ende wederom gereunieert
een vaster bant als te vooren tegen de onversadelijcke ambitie vande
ngiaerts, tot gemeyne defensie vande Christenheyt ende insonderheyt
le Nederlanden ende de privilegien ende vrijheyden van dien, daertoe
Staeten Generael presenteren alle de middelen die God (door wien sij
noch toe subsisteren ende verhoopen heur noch langer te behouden)
r verleent heeft mette faveur ende behulp van alle de Coningen heur
tgenooten geinteresseert in de gemeene saecke, indien van d'andere
e de gedemembreerde provintien, gedenckende aende voetstappen van
r vrome voorouders ende hervattende hunne groote ouragien willen

aennemen dese tegenwoordige occasie, die sich nimmermeer beter ten propooste en soude konnen verthoonen, daertoe de Staeten heur bidden ende besweeren, ende soe sij achten veel soude konnen helpen indien Sijn Altese ende Staeten Luyck belieffde daertoe mede eenige goede effecte te brengen van heure sijde, tot verlossinge van heur selven ende heur onderdaenen, die omdat se soe naedebuyren van tquaet sijn, daerdoor daegelijcx gefouleert werden, beneffens dat dit de middel soude wesen om haestelijck de landen van Coelen, Luyck, Gulick ende Cleeff in heur volle staet ende fleur te brengen. Hier en tusschen soe Sijn Altese ende Staeten van Luyck geen acte van hostiliteyt en gebruycken, soe weynich tegen de stadt ende casteel van Hoeye als dese landen, soe hebben de Staeten wel willen verclaeren, dat se met Sijn Altese, Staeten, steden ende platte landen van Luyck alle goede vrundtschap ende neutraliteyt sullen onderhouden, gelijck sij tot bevestinge van dien terstont hadden laeten weeten aen Heraugu[illegible] ende hem gebooden die van Hoeye ofte tlant van Luyck niet anders [illegible] goede neutraelen te tracteren, sonder in t'minsten te beschatten ofte [illegible] schaedigen ofte eenige veranderinge in de religie ofte policie te maeck[illegible] ende goede acht te nemen dat den viandt tegen de stadt ofte casteel [illegible] voor en nam, dat Sijn Altese ende Staeten soude mogen prejudicier[illegible] Van alle twelcke de Staeten Generael de heeren Ambassadeurs naer[illegible] oepeninge gedaen hadden ende dselve gebeeden overal daert noot moc[illegible] wesen te willen betuygen heur oprechte intentie ende goede wille [illegible] voorderinge van tgemeen besten tegen alle de calumnien vande quaetwill[illegible] ende haetigen van dese goede neutraliteyt ende vande voors. reunie [illegible] alle de Nederlantsche provintien. Dese antwoorde was van date [illegible] xix^en Martij ende geparapheert Vosbergen. Bij monde was de Gesan[illegible] rondelijck geseyt, dat dit den tijt was, dat elcx behoirde vuyt sijn oo[illegible] te sien om de Spangiaerden gelijckelijck vuyte landen te werpen ende [illegible] men de stadt Hoeye in niemants handen als in handen van Sijn Altese e[illegible] Staeten van Luyck en soude restitueren. Ende hoewel dese antwoo[illegible] genouch ridiculeus was, om dattet die van Luyck ongelegen was [illegible] Spangiaerden oirloch te verclaeren ofte anderen tot sulcx te instig[illegible] ofte oick te helpen reunieren de gedemembreerde provintien mette welcke saecken sij in t'minste niet te doen en hebben, nochte oick mogen hebben, soe se niet terstont grondelijck bedorven en willen sijn ende de gesante genouch sien konde dat men niet van meyninge en was de stadt ende casteel haestelijck te restitueren, overmits in de scriftelijcke antwoorde daervan niet met alle vermaent en werde, soe hebben nochtans de Gesan-

elve antwoorde aengenomen, altoes seer claegende over de maniere
Ↄen, die men tegen heur gebruyckte, ende hebben verclaert daer-
recht op Luyck aen niet te dorven reysen, maer dat sij se souden
aden ende voor heur persoonen den pas op Antwerpen ende Bruessel
, daertoe sij versochten pasport, ende vuyte vergaederinge geschey-
jnde, hebben terstont een boode mette antwoorde affgeveerdicht naer
toe. In dese antwoorde staet seer te verwonderen, dat de gede-
den in Staeten Generael sonder naerder last van heure principaelen
nen, als waere dit exploict met heure kennisse ofte bevel geschiet,
ckt bij de naerder Unie van Utrecht verbooden wert nieuwe oirlogen
ginnen sonder gemeyn advys ende bewilleginge, ende geen van heml.
t oirloch te beginnen gelast was. Beneffens dien is oick te verwon-
dat sij op dese gesanten versouck sulcke antwoorde hebben dorven
, sonder noch naerder commissie ofte last van heure principaelen te
n, die in tijden ende wijlen sulcx wel anders verstaen mochten, ten
en als het eens begint qualijcken te gaen. Nietemin werde dese
antwoorde ende haesticheyt van dien alleen gebout op tvoors. scrijven
Ierauguier, die de plaetse inprenabel geacht hadde, want soe men
s vermoet ofte geweeten hadde tgeene nu al tot Hoeye verloopen
soude men in tseecker heur wel ander antwoorde gegeven ende alle
presentatien niet soe lichtveerdich affgeslaegen hebben, daertoe
veel holp, dat men van meyninge was daer een ontfanger te stellen
door Hoeye, gansch Henegouwen, Naemen ende Lutsemborch onder
butie te brengen ende niet daer een doot garnisoen te houden alleen
erseeckeringe vanden pas als der gesanten meyninge was, maer die
omvat laetet tsaemen vallen.

n xx[en] Martij quam in den Haege den Hopman Joriaen Bocholts, die
Graeff Philps aende Staeten Generael affgesonden was om te bevoor-
dattet volck weder terugge mochte ontbooden werden.

n xxij[en] Martij was het schoen weder ende werde in de Staeten Ge-
l gehoort den Hopman Boucholt die verhaelde de groote armoede van
t, twelcke bij Graeff Philps was ende de seer groote dierte daer in
sijnde, dat daeromme wel d'een helft van tvolck verloopen was ende
ach alles souden verloopen sijn geweest, soe Graeff Philps heur niet
ft en hadde, dat se in tleste van April toecommende souden weder-
en, op welcke hoop de reste noch bij den anderen bleeff, ende soe
se daer langer soude willen houden, soude het geschaepen sijn dat
dan de Capiteinen daer souden blijven, waeromme hij verclaerde dat

Graeff Philps gesint was tegen dien tijt herwaerts te commen, vers
kende den Staeten sulcx te willen voor goet innesien ende tvolck co
manderen, daertoe hij overleyde de brieven van credentie van Graeff Ph
ende oick brieven vanden Hartoge van Bouillon, daerbij den Hartoge
claerde dat hij om de armoede van tvolck wille, daervan geen behoi
ken dienst en conste trecken ende daeromme wel lijden mochte dat
gecontremandeert werden, mits dat men hem soe veel penningen bijst
daermede 3000 man te voet ende 300 Fransche ruyteren voor ee
maenden mochten onderhouden werden. Ten selven daege werde m
gehoort den Ambassadeur van Vranckrijck Busenval, die brieven va
Coning ten selven eynde overleyde ende versocht de voors. assistentie
gelt ofte tvolck versterckt te werden tot op drie duysent ende voor
peerden gelt, daerop alles beraet genomen werde.

Den xxiij^en Martij was het sneuwich weder ende werde den Ambassad
van Vranckrijck weder gehoort, die vuyten naem van sijn meester
claechde over eenige scheepen van Middelborch, die op zee ontmoet h
den een schip bij den Francoisen vande Spangiaerden genomen ende ts
niet alleen den Francoisen weder affgenomen hadden, maer innegebra
sijnde tot Middelborch, dat men den gevangenen hadden laeten losg
ende de waeren alles gedissipeert, niettegenstaende het scrijvens van
grooten Escuier van Vranckrijck, Gouverneur van Quillebeuf aen die
Middelborch gedaen, twelcke hij sustineerde te wesen een acte van h
tiliteyt den Francoisen bewesen, versocht daeromme restitutie van
dien, ofte dat hij bij gebreecken van dien sulcx soude moeten lae
verhaelen op de scheepen vuyt Zeelant in ofte voorbij Vranckrijck co
mende, met welcke propositie men niet weynich becommert en w
omdat veelen al te vooren vuyte verclaeringe vande oirlogen bij d
Francoisen tegen den Spangiaerts gedaen, begonst hadden te vresen
de westersche navigatie, daer dit lant veel bij bestaet, daerdoor wel
groot gevaer ende pericule vande Francoisen selffs mochte commen, wa
omme sij nu daervooren des te meer vreesden, doch werde hierop m
rapport genomen om die van Middelborch te mogen hoiren.

Den xxiiij^en Martij was het tamelijck weder. Ontrent dese tijt cre
men in den Haege de tijdinge dat Sultan Amurathes den grooten Tu
gestorven was den xviij^en Januarij lestleden, waeromme men niet weyni
beducht en was, omdat men vreesde dat den oudtsten soen Mahomet ge
naemt, die vuyt Amasia tot Constantinopelen gecommen was ende da
sijn 13 broeders hadde laeten verworgen, eenich bestant metten Keys

te commen te maecken, ende dat in sulcken gevalle een goet deel : lichtinge tegen den Turck gedaen ons wel op den hals mochte ıen, die nu bloot van gelt ende van volck waeren, van binnen selffs rootelijcx mette inundatien beschaedicht, dat men qualijcken middel : hebben de landen overal evenwel te defenderen. (Siet hoe verre enen Cristenen brengen, dat d'een voordeel moet reeckenen soe den ·en bij den algemeinen viant bevochten wert.) Hiervuyt sach men te hoe qualijck het gedaen was, dat men tvoorleden jaer niet voorts as getoogen in Overijssel, om dat voorts schoen te maecken, daertoe niet altoes de gelegentheyt soe schoen hebben en sal.

n xxv^{en} Martij was het tamelijck weder ende werden de gesanten ɜn Neder-Creyts antwoordt gegeven op heure propositie den xvij^{en} gedaen, daerbij de Staeten Generael verclaerden, dat de Fursten Neder-Creyts vuyte recessen vanden 24 September 1590 wel hebben en verstaen dat de oprechte meyninge der Staeten Generael anders en is, dan beneffens heur defensie alle goede vrundtschap met heur ıyren te onderhouden, ende tot betooch van dien hadden doen res- ren alle de forten bij heur crijsvolck vanden viant op rijcxbodem mmen, op vast vertrouwen dat den viant van gelijcken soude doen ›nde sijn beloften, hadden oick soe veel doenlijck met verscheyden nnantien belet alle foulen op rijcxbodem, welcke ordonnantien beter rhouden souden geweest hebben, soe den viant Rijnberck ende andere sen tegen sijn beloften niet en was blijven occuperende ende daervuyt landen oorlooge maeckte, sonder alsnoch de minste apparentie te thoo- van dselve plaetsen te willen verlaeten, waeromme de Staeten Generael oopen ende betrouwen dat dvoors. Fursten (begerende te blijven in de te neutraliteyt) niet qualijcker en sullen nemen ofte duyden, dat sij · behelpen ende dienen metten pas van Hoeye tot affbreuck vanden t (voor den tijt dat den viant dvoors. stadt Rijnberck ende andere en ende plaetsen sal innehouden) als dselve Fursten en hebben gedaen ıte alsnoch en doen om des viants occupatie vande selve plaetsen, ijle de Staeten daeromme te minder de neutraliteyt met die van Luyck en willen onderhouden, als vuyte antwoorde den Gesanten van Luyck ɜven ende copielijck hierbij gevoucht gesien kan werden. Nopende de rtochten verclaerden dattet heur van herten leedt was dat de viciniteyt viants niet toe en liet (mits tpericule) telcken den pas ordentelijck te soucken, dewijle die doortochten schielijck ende secretelijck tot ver- ckeringe vande exploicten gedaen mosten werden, gelijck sonderlinge

gebeurt is in den laesten tocht naer Vranckrijck, derhalven sij oick bedroeft sijn, dat mits het weygeren vanden pas in twederkeeren dselve feytelijck heeft moeten genomen werden, daerover eenige foulen geschiet mogen sijn, doch dat sij niet en sullen laeten daerop sulcke ordre te stellen, als naer de gelegentheyt des crijchs ende tot redelijck genougen der naebuyren eenichsins doenlijck sal wesen, gelijck oick in de doortochten die in cleyne troupen tot affbreuck des viants voortsaen mogen geschieden, ten eynde dselve niet dan bij bekende ruyteren ende knechten ende wiens naemen in de pascedulen sullen staen gedaen werden om alle strooperien te verhoeden. Aenlangende d'executie vande Graevinne van Meurs verclaerden wel gewenscht ende alle devoir gedaen te hebben, ter eynde de Gravinne hadde mogen verkrijgen restitutie van haere heerlic heyden ende goederen ende d'incomptsten van dien, ende dat daermet dusdaenige executie waere achterwege gebleven, dan dewijle men daert niet en heeft konnen commen, sijn de Staeten genootsaeckt geweest d te doen doen om de Graevinne in heuren berooffden staet niet te ve laeten, versouckende daeromme alsnoch dat de Munstersche ende Gulick raeden de hant daeraen willen houden, dat de restitutie voors. mac geschieden, opdat gelijcke extraordinaris proceduyren niet meer behouve voorgenomen te werden. Ende nopende de foulen ende excessen daerov gebeurt, hebben de stucken aenden Raede van Staete overgelevert, or daerop informatie te doen nemen ende straffe te decerneren, verhopenc dat de Gesanten heur hiermede sullen te vrede houden ende van de oprechte intentie niet alleen tot bevrijdinge vande Nederlanden, maer oic der nabuyrlanden vande Spaensche Monarchie ende tyrannie sulcken rap port doen, dat heur overheeren beweecht mogen werden deser lande saecken met raedt ende daet sulcx te seconderen, dat de gewenschte goed vuytcomste met affweringe van alle voordere schaede haest mach volger Dese antwoorde was in date den xxiv Martij 1595 ende geparapheer Heermaele. Vuyt dese antwoorde kan men sien hoe seer de Staeten Gene rael arbeyden om alle nabuyrheeren ende landen met heur in de oirloge te trecken, die nochtans beter achten al wat veel te verdraegen da partije te kiesen.

Terstont naer dese antwoorde werde gescreven aende garnisoenen van Gelderlant, Zutphen ende Overijssel de neutraele landen in vrede te laeten ende daerop geen excursien te doen ende geen volck vuyt te senden die niet met naemen ende toenaemen in de pascedullen neffens de beleyders en stonden, op peyne dat men sulcx op de Gouverneurs, Ritmeesteren ende

Capiteinen selffs sal verhaelen om daermede eenichsins de seer groote menichte van foulen te beletten.

Den xxvij^en Martij was het schoen weder. De Gesanten van Luyck sijnde vertoogen ende gecommen tot Dordrecht ende aldaer hoirende t'innenemen van tcasteel van Hoeye, sijn weder naer den Haege gekeert, eensdeels om naerder bescheyt van dien te verstaen ende eensdeels om te sien off de Staeten niet van meyninge en waeren in de brieven nopende heure legatie hun met gegeven, yet te veranderen ende oick om eenige naerder verclaeringe vande neutraliteyt te hebben, omdat sij vreesden dat den viant die van Luyck totte oirlogen tegen de Staeten wel mochte soucken te instigeren, soe sij seyden, maer soe veelen vermoeden waeren se weder te rugge gecommen om te verstaen wat nu bij de innewoenders deser landen vande saecke van Hoeye soude geseyt werden ende off ment noch evenwel soude achte wel gedaen te sijn.

De gemutineerde Italiaenen die al over lange getoogen waeren binnen Thienen waeren mettet veroveren van Hoeye seer becommert, vresende dat den viant heur wel tot eenige onredelijcke conditie mochte commen te dringen, waeromme sij deur heur Gedeputeerden in den Haege bij Sijn Ex^tie deden aenhouden om alsnoch de neutraliteyt te houden ende soe se vuyt Thienen quaemen te ontwijcken dat se wederom op eenige steden vande Staeten mochten wijcken.

Den xxviij^en Martij waeren de Staeten Generael, Raedt van Staete ende Sijn Ex^tie vergaedert om op den stant van tlant te letten, dewijle men niet dan van swaericheyt alomme en hoorde ende ontbooden de Gesanten van Luyck, dien sij verhaelden dat die van Luyck niet als neutralen en handelden, dat se den viant selffs de stadt ende casteel van Hoeye hadden helpen winnen ende daermede bethoent dat heur liever is dat den viant de stadt hebbe, dan de Staeten, dat se bovendien noch den borgers soe vanden magistraet als anders diet metter Staeten volck gehouden hadden seer qualijcken tracteerden, dat se daeromme theurder wedercomste vrijelijck mochten verclaeren, dat de Staeten Generael sulcx niet voor goet aen en sien. Nietemin dewijle men nu wist dat Hoeye aenden viant was werden heur de brieven vande Staeten Generael ende Sijn Ex^tie weder affgenomen, die men heel veranderde ende soe d'antwoorde niet al overgesonden en hadde geweest, soude men die ontwijffelijck mede verandert hebben, om soe veel doenlijck de reputatie van tlant noch te conserveren ende radouberen.

Den xxix^en Martij was het schoen weder ende om eenichsins te assisteren

den gevangen borgers van Hoeye die Herauguier verlaeten hadde, ende men verstont dat die van Luyck gevangen hielden ende straffen wilden, als hadden se tegen den welstant van heur lant gedaen, screven de Staeten Generael aen die van Luyck dselve weder los te willen laeten ende geen moeyte ter causse van tgepasseerde tot Hoeye maecken ofte dat de Staeten Generael geen neutraliteyt met heur en gedachten te onderhouden, welck scrijvens hoewel het vuyt Cristelijck medelijden procedeerden nochtans van groote innesien was, eerst daerinne dat de Staeten heur bemoeijen met saecken verhandelt voor de justitie van Luyck ende daerinne wet willen setten, ende ten tweeden, dat sij sonder naerder last van heur principaelen dreygen te breecken de neutraliteyt die van Luyck met bewillinge vande bontgenooten vergunst. Hier en tusschen hoorde men verscheyden clachten van Herauguier soe van sonder noot tcasteel overgegeven te hebben, alleen vuyt vrese, daer het noch wel voor een maent oft twee hadde konnen gehouden werden, als vande borgers van Hoeye ende den ingesetenen van Luyck leelijcken gebrantschat te hebben, daerdoor hij bij veelen verloos de reputatie, die men van hem hadde, ende insonderheyt den weert in de Creeft (die tcasteel bespiet ende verraden hadde seyde opentlijck datter niet alleen noch geen bresche en was, maer dattet oick niet mogelijck en waer een bresche te schieten, ende datter ten tijde van t'appoinctement noch meer als 14 roeyvoeten steylte was ende naer tverlies vande poorte die men beschoot, noch twee retraicten waeren veel stercker als dselve poorte, daertegens Herauguier hem met brieven excuseerde, sustinerende de plaetse noyt houbaer geweest te sijn ende dat hij ter contrarie in sijn brieff gescreven hadde vuyt vrese dat die bij den viant mochte geintercipieert werden, maer dat hij van alles Sijn Ex^lie door sijn Lieutenant hadde doen verwittigen, ende hoewel hij selffs in den Haege niet en dorst commen, begonnen eenigen te vermoeden dat veelen vande Staeten Generael metten voors. brieff wel expresselijcken mochten geabuseert sijn om tfeyt vuyte naem vande Generaliteyt aen te nemen, ende dat Berneveld wel anders geweeten hadde door Sijn Ex^tie, twelcke te meer vermoet werde, omdat men tegen Herauguier niet meer en formaliseerde. In somma sijn in allen gevalle t'meerendeel vande Staeten met dese saecke leelijcken bedrogen geweest ende heeft mogelijck Herauguier daeromme te eer dit casteel aenden viant overgelevert, om daerdoor beter middel te hebben om op tlant van Luyck te mogen doen toetasten

Den xxx^en Martij was het schoen weder ende waeren in den Haege gespannen de nieuwe tenten van Sijn Ex^tie, die seer braeff ende magnifyck

waeren tottet maecken vande welcken de Staeten Generael hem gegeven hadden 7000 gulden.

Den lesten Martij was het schoen weder ende vertoogen naer Vrieslant vuyten Raede van Staete Foeck ende den Tresorier de Bie, om aldaer met die van Vrieslant te besoingeren op heure quote ende wat compagnien sij daerop houden sullen ende de anderen te doen stellen op de quote van Groeningen ende d'Omlanden. In den Haege creech vande Staeten Generael sijn affscheyt den Gesant vanden Phals, die alle goede faveur van sijn meester aengebooden hadde ende werde vereert met een gouden keeten.

Den iij^en Aprilis was het schoen weder ende werden in de Staeten Generael gehoort de Ambassadeurs van Luyck, die vuyt crachte van heure instructie geteyckent bij den Bischop selff op den 27 Martij seer claechden over Herauguier, ende verthoenden voor eerst dat heur meester noyt gemeent hadde dat de Staeten Generael den aenslach op Hoeye tegen heur geloften hadden doen doen, ende dat hij wel suffisantelijck ontdeckt heeft dat dit alleen een feyt van eenige particulieren is, die heur mette naem vande Generaliteyt decken, dat hij van Herauguier niet konnende weeten door wiens last hij sulcx dede hem alleen voor een rover gehouden hadde, te meer soe opentlijck bleeck bij een extract van een brieff van hem ende eenige pasquillen tot Luyck gestroyt, dat hij niet dan oproer ende seditie daer in tlant gesocht hadde, daeromme hij noyt aenden Biscop hadde willen rescriberen, maer hadde wel gescreven aenden magistraet ende gemeente van Luyck om die op de been te brengen. Dat hij die van Hoeye veel belooft ende niet gehouden en hadde, maer ter contrarie heur ende eenige kercken ende abdijen daer in tlant seer beginnen te schatten, ende omdat hij noyt geweerdicht hadde hem van dat feyt bij den Bischop te excuseren, de Biscop de waepenen hadde moeten aennemen volgende de natuyre om tsijn te beschermen, opdat de Spangiaerts tcasteel niet en kreegen ende tot heure bescherminge behielden, waeromme hij oick een aenslach op de stadt gedaen maecken hadde om dselve te voorcommen, die gefailgeert was, ende hoewel Herauguier wel wist dat de stadt niet houbaer en was, soe hadde hij se nochtans liever in pericule gestelt, dan in handen van die van Luyck gerestitueert volgende sijn beloften, daer men nochtans een bekent edelman aen hem geschickt hadde, om hem een goede somme gelts te presenteren, soe hij tcasteel aenden Biscop hadde willen restitueren, ten minsten dan, als hijt niet langer soude konnen houden, dat hij doen belooffde. Doch den Biscop siende tleger vanden

viant altoes voortstrecken, hadde dselve geassisteert, omdat se niet en souden mogen seggen alleen de plaetse gewonnen te hebben, ende hadde ondertusschen aende Staeten doen solliciteren bevel op Herauguier (dien hij niet dan als een strooper en konde achten) om de plaetse alleen in sijn handen te restitueren, doch op den toorn Amiette ontrent 10 ofte twaelff vuyren geschooten sijnde sonder datter noch bresche ofte oick apparentie daertoe was, mits den toorn heel met eerde gevult was, hadde Herauguier lachement beginnen te parlamenteren ende geaccordeert, ende in t'accoort door vreese vergeeten alle de beloften hem gedaen welck accoort, hoewel den Biscop niet gehouden en was te onderhouden mits Herauguier niet over en leverde den verrader, hadde hij nochtans ten regarde vande Staeten hem gelooff gehouden, dien hij oick liete de straffe van sulcken quaeden daet tot haer verdedinge, hebbende alleen Preis [1] vuyt doen nemen, omdat hij over lange daer gevangen sijnde om gelijcken aenslach op Hoeye met eede belooft hadde hem voortaen daermede niet meer te sullen bemoijen, nochte de waepenen tegen tlant van Luyck draegen. Ten lesten versochten se straffe over Herauguier ter saecken voors. met denunciatie dat men niet oevel en neme soe men der Staeten volck die heur nu tweemael bedroogen hadden onder schijn van vrientschap in geen steden van Luyck meer inneliet, nochte eenigen pas vergunde. Ende hoewel dese propositie meer denunciatie smaeckte als eenich versouck, soe hebben de Staeten nochtans die bij gescrifte overgenomen om daerop te antwoorden. De Gesanten in alles heur soucken te wreecken op Herauguier deden noch verscheyden particuliere clachten over hem aenden Raede van Staete ende anders, die in tijden ende wijlen Herauguier wel geen goet en mochten doen, omdat hij bij seeckere sijnen brieff gescreven hadde, dat den Raeden van Staete eenich particulier prouffijt toogen vande gevangenen die men hem ontrock, daeraff de Gesanten het original aenden Raede overleverden. Hiernaer waeren in den Haege vergaedert de Staeten Generael met Sijn Ex^tie ende den Raede van Staete om op tstuck vande extraordinaris consenten te besongieren ende om ordre in de saecke van die van Middelborch te stellen, ende werde goetgevonden dat Sijn Ex^tie selffs daerwaerts soude gaen ende te vooren den Raedsheer Hessels affveerdigen om met heur in voorspraeck te commen ende die vande stadt met dreygementen aen te gaen ende sien off se soe ergens toe konden beweecht werden, ende mede bij die van Zeelant aen te houden

[1] Gerard de Preys, zie de Bijlage II.

dat se haer extraordinaris consent metten eersten wilden innebrengen.

Den iiij^{en} Aprilis was het schoen weder. Een goede partije vande Staeten ruyteren van verscheyden compagnien bijeen geruckt ende in tlant van Westphaelen inne gereeden sijnde, laegen tusschen Dulmen ende Soist op verscheyden dorpen sonder wacht te houden, alwaer den viant heur desen dach op den avont overviel ende kreech wel 136 saedelpeerden (als van Baelen 40, van Sidney 24, Vere 18, Parcker 16 ende de reste van Onstae, Hohenloe ende eenige andere) ende ontrent 30 ruyteren gevangen, boven eenigen die doot gebleven sijn, twelcke heur alleen toequam omdat se soe negligentelijck sonder wacht gelogeert waeren, want sij anders starck genouch waeren om den viant te wederstaen.

Den v^{en} ende vj^{en} Aprilis was het schoen weder, maer den vij^{en} begonstet heel steuyr weder te werden. Ontrent dese tijt quam den Ducq de Pastrana tot Bruessel met cleynen treyn, ende eenigen tijt daer geweest sijnde trock wederom naer Bourgondien, daer de Conestabel van Castilien was met een starck leger van ruyteren ende knechten (die in tlant van Milaenen gelegen hadden) om dat lant tegen het volck vanden Coning van Vranckrijck te beschermen.

Den ix^{en} Aprilis was het tamelijck weder. Desen dach vertooch Sijn Ex^{tie} naer Zeelant, om volgende de last der Heeren Staeten Generael naer Middelborch te gaen ende waert mogelijck heur te induceren ten eynde sij aennaemen het placcaet vander munte bij de Generaele Staeten gemaeckt, ten welcken fynen den Raedsheer Hessels te vooren daerwaerts was gesonden om heur te vermaenen vande comptste van Sijn Ex^{tie} ende desselffs last ende heur aen te seggen, dat dit de laeste middel was, die men in heur regarde soude aenwenden, om met gemoede te desisteren van heure contrarie publicatie ende soe sij het niet en deden, dat bij den Staeten Generael alreede beraemt waeren de middelen, daermede men heur met gewelt soude aentasten ende dwingen om heur mette andere provintien te conformeren, twelcke die van Middelborch in sulcken bedencken brachte (dewijle sij genouch te vooren gespeurt hadden dat de Staeten Generael eyntelijck mette saecke door wilden) dat sij ter aencomptste van Sijn Ex^{tie} tseyl lieten vallen, ende mits dat den Fransen croen ende Spaenschen pistolet op den voet vande tweede reductie souden blijven, deden affdoen heure publicatie ende bevelen in allen anderen tplaccaet vande Generaliteyt te volgen, seggende tselve alleen te doen in respect van Sijn Ex^{tie}, omdat hij dese reyse om heuren twille aengenomen niet te vergeeffs doen en soude.

Den x^en^ Aprilis was het hart weder ende soe Sijn Ex^tie^ van Dordrecht naer Zeelant voer, quam aenden Blaeck bij hem den Gouverneur van Bredae Herauguier, soe men vermoet om hem te excuseren, dat hij op sijn scrijvens in den Haege niet gecommen en was, ende voorts Sijn Ex^tie^ te versoucken volck naer Bredae te willen schicken om de stadt te mogen houden, soe den viant daervoor soude willen commen, als hij te vooren bij sijne brieven versocht hadde, daerop Sijn Ex^tie^ antwoorde al ordre gestelt te hebben ten eynde in Bredae geworpen werden een goet deel vendelen voetknechten soe den viant de stadt soude willen naerderen, ende dat daertoe de patenten aen tvolck al gesonden waeren ende ordre gestelt om noch meer provisien binnen Bredae te doen brengen, daermede den Gouverneur naer Bredae keerde en voer Sijn Ex^tie^ voorts naer Zeelant Hier en sal niet onbillijcker wijse getwijffelt werden hoe de saecke van Herauguier soe slechtelijck werde laeten glissen, daer nochtans de Staeten Generael ende alle de landen soe seer door hem bedroogen ende omgeleyt waeren, daerop tot verclaeringe der saecken dient, dat Herauguier t'innemen van tcasteel van Hoeye gedaen hadde met voorweeten van Sijn Ex^tie^ ende den Advocaet van Hollant Bernevelt op vertrouwen dat de plaetse inprenabel was, ende daer binnen sijnde, hadde hij wel eenen brieff gescreven dat de plaetse inprenabel was, op off se den viant geintercipieert hadde, maer hadde bij monde met sijn Lieutenant soe aen Sijn Ex^tie^ als Bernevelt laeten weeten dat de plaetse niet houbaer en was ende dat hij se niet houden en soude, soe den viant hem met gewelt aentaste (hoewel veel soldaeten van thuys gecommen sedert noch geseyt hebben dattet wel houbaer was ende sonder noot overgegeven werde), waeromme Bernevelt mogelijck vresende dat de saecke wonderlijck bij de Staeten Generael als contrarierende de Unie soude geduydet werden ende nimmermeer geadvoyeert, soe sij quaemen te weeten dat de plaetse niet houbaer en was, ende dat alsdan den heelen ondanck swaericheyt ende gekrijt op hem soude vallen, hadde alleen laeten voortbrengen tscrijven van Herauguier ende vande bootschap bij monde niet met allen vermaenen, ende daermede te wege gebracht, dat de Staeten Generael (meynende dat de plaetse imprenabel was als den brieff luyde, ofte gehouden soude werden) de saecke aennaemen als met heur voorweeten ende consent gedaen. Ende overmits tselve bedroch terstont soude ontdeckt werden, soe men tegen Herauguier begonst te procederen, omdat hij tsijnder justificatie soude moeten verclaeren, soe sullen Sijn Ex^tie^ ende Bernevelt daertoe niet seer geneycht sijn, maer de proceduyren tegen hem wel beletten om tselve te doen verborgen

blijven, hebbende de saecke tot heure ontlastinge alsoe moeten beleyden, omdat anders de provincien seer oevel souden genomen hebben dat sij op eygener auctoriteyt ende contrarie de Unie nieuwe oirlogen hadden willen beginnen, daeraff sij heur nu met dese snoode practijcke ontheffen ende heur vuyttreckende den Staeten Generael onweetende in de plaetse vougen [1].

Den xj^en Aprilis (was het tamelijck weder) begonsten de compagnien voetknechten naer Bredae gedestineert vast daerwaerts te trecken ende oick

---

[1] Aan de beschuldiging, door den Raad van State tegen Heraugiere ingebragt werd eveneens geen verder gevolg gegeven. Men zocht klaarblijkelijk alles wat op deze overrompeling van Hoey betrekking had, zoo veel mogelijk op zijde te schuiven en in het vergeetboek te brengen. Dit is onder anderen te zien uit de niet zeer heusche teregtwijzing, waarmede die beschuldiging door de Staten werd beantwoord, zoo als uit de volgende uittreksels uit het Secreet-boek der Staten Generaal blijkt, die tevens het laatste zijn wat wij over deze kwestie vonden aangeteekend:

27 April 1595. — Hebbende noch die vanden Raadt van State gecommuniceert seecker beclach, 't welck die gesanten van Luydick in den Raede van State gedaen hebben tegen den Gouverneur van Breda, over sijne comportementen binnen de Stadt Huy, ende den Lande van Luydick mitsgaeders het overgeven van het Sloth van Huy, in handen vande Spaignaerts, ten eynde d'Heeren Staten souden gelieven te adviseren, off het niet geraeden en soude sijn, dat men den voorsz. Harangueres sijne actien ende comportementen soude doen verantwoorden.

Verclaeren vorder dat sij van meyninge sijn vande voorsz. Harangueres te vervolgen satisfactie van seecker diffamatoir schrijven, t'welck hij tegen den Raadt van State soude hebben gedaen, bij sijn eygen handt, als haere E. deden blijcken bij seecker geschrifte, gesneden uyt een geintercipieerden brieff, geschreven bij den voorsz. Harangueres.

28 April 1595. — Versoecken voorts dat d'Heeren Staten seuden gelieven te resolveren op t'geene bij den Raadt is geproponeert tegen den Gouverneur van Breda, verclaerende de meyninge vanden Raadt te sijn, dat men den selven Gouverneur mette beste gevoechlijckheyt alhier soude sien te crijgen, om hem te doen verdedigen sijne comportementen binnen Huy, mitsgaders 't geene daermede hij den Raadt heeft gediffameert; Is geresolveert, ende den Griffier belast den Rade te verclaeren, dewijle het exploiet op Huy bij Sijne Ex^tie ten dienste vande gemeyne saecke is beleydt, ende belast te executeren, ende daer nae bij de Heeren Staten Generael, ende Raedt van State geapprobeert, dat haere E. mits dien verstaen dat men het succes ende gevolch daervan, daerbij sal laeten blijven, ende begraeven, ende alsoo sulcx geschiedende, bevonden wert, dat de clachte tegen den voorsz. Gouverneur alleene gedirigeert ende voorgedragen wert uyt seecker billet diffamatoir tegen den voorsz. Raedt, 't welck geschreven soude sijn met sijn eygen handt, gesneden wesende uyt seeckeren brieff, die niet overgelevert en wert, dat den voorsz. Griffier den Raedt sal affvragen, off haere E. daermede genoechsaeme preuve meynen te hebben tot heurder intentie, om in dese gelegentheyt, ende staet der saecken alsoo tegen den voorsz. Heraugueres te procederen, ofte dat hare E. daerenboven nogh van eenige andere verificatien sijn versien ingevalle jae? dat d'Heeren Staten ten aensien vande importantien vande saecken desen aengaende niet en begeeren te resolveren, dan met gemeyn advis vanden Raedt ende Sijn Ex^tie, verstaende dat haer E. niettemin ondertusschen in de saecken sullen hebben te handelen ende procederen met meerder discretie ende secretelijcker, dan tot nogh toe is geschiet, opdat den Staet van t'Landt niet en werde gestelt in meerder peryckel ende gevaer.

eenige canoniers, maer omdat de viant de stadt noch niet en naederde, was last gegeven dat men alle tvolck bij Dordrecht eenige daegen in de scheepen soude houden, om terstont daerwaerts te mogen gaen soe den viant voorts quam.

Den xij[en] Aprilis (was het tamelijck weder) Sijne Ex[tie] sijnde in Zeelant ende verstaen hebbende al van te vooren dat den gewesen Cancelier van Brabant Lijsfelt ende eenen Maes bij Lillo in de vloote laegen om van wegen de Staeten vande provintien onder tgebiet vanden Coning staende eenige openinge van pais ofte accoord te doen aende Vereenichde Nederlanden, ende dat hierop bij de Staeten Generael al voor tvertreck van Sijn Ex[tie] communicatie was geweest ende eenige vier articulen gearresteert ende Sijn Ex[tie] met gegeven, oick dat men garaedender gevonden hadde dat dese Gedeputeerden alleen bij Sijn Ex[tie] ende eenige vande Staeten van Zeelant tot hem te nemen gehoort souden werden ende daernaer antwoort gegeven naer den last ende de articulen die Sijn Ex[tie] daeraff hadde, opdat heur comptste in dese landen geen oproer onder den gemeente en maeckte ende dat men de saecke soe twijffelachtich soude konnen houden dat d'een die soude geloven ende d'andere niet, maer sustineren Lijsfelt om particuliere saecken alleen overgecommen te sijn, omdat hij hem aen Sijn Ex[tie] ende niet den Staeten Generael soude addresseren (gelijck genouch hiernae geschiede) heeft Sijn voors. Ex[tie] naer de vloote gesonden den Heere van Maldre om de Gedeputeerden naer Middelborch te brengen ende te bewaeren dat niemant met heur en spraecke, ende om te sonderen wat de eygentlijcke oirsaecke van heur comptste was ende wat last sij in tgenerael ende particulier hadden, opdat hij die te vooren ende aleer sij gehoort souden werden, weetende, te beter geresolveert soude mogen wesen vanden antwoorde heur te geven. Ontrent dese tijt werde in de Staeten Generael gearresteert een placcaet op tvuytloopen van tcrijsvolck [1] in conformiteyt vanden antwoorde de Gesanten vanden Neder-Creyts laest gegeven, houdende dat men goede toesicht soude nemen om den neutraelen niet te beschaedigen, dat men alle soldaeten die op pascedule vuytgaen met naem ende toenaem in de pascedule sal stellen ende diens naeme daer niet in en staen sal mogen impune dootslaen ende straffen als een vrijbuter ende struyckrover, oick dat alle pascedulen mede geteyckent moeten werden bij de Commissarissen ofte Wachtmeesters in den quartiere sijnde, ende soe yemant evenwel den neutraelen ofte contribuanten overlast dede, dat die

[1] Dit plakkaat was van den 11den April 1595. (Zie Groot Placaatboek, II, bladz. 107.)

vrijelijck mach gevangen werde ende mette informaetie tot sijne laste genomen overgesonden aende Raeden van Staete ofte collegien vande Staeten vande respective provintien, om daerover gestraft te werden. Ende omdat vast rontsomme ontrent de Vereenichde Nederlanden veel volcx gelicht werde, onder pretext om tegen den Turck te gaen ende den viant in Brabant een placcaet gemaeckt hadde, daerbij verbooden werde dat niemant sonder voorgaende consent hem in eenige vreemde heeren dienst soude begeven op verbeurte van lijff ende goet, soe is op huyden bij den Staeten Generael een gelijck placcaet gearresteert ende op gelijcke peynen alle de onderdaenen verbooden heur in vreemde dienste te stellen, sonder der Staeten consent ende op peyne van ban ende confiscatie van goederen ende achterstellen voor de soldaeten ende andere innewoenderen hier in tlant wesende, die heur in vreemde dienst sullen begeven.

VANDE VERANDERINGE TOT EEMDEN.

Overmits nu lange jaeren gebroyt hadde seecker misverstant tusschen den Graeff ende de stadt van Eemden, ter cause vande justitie in saecken van appel ende van eenige privilegien soe de stadt sustineerde heur bij den Graeve niet gehouden te werden, daerbij oick vermengt was het stuck vande religie, omdat den Graeff Luthers gewerden sijnde gaern die religie in stadt mede soude geplant hebben, ende daertoe over eenigen tijt om gesochte actien den kerckendienaer Mensonem Alting van sijn dienst gecasseert hadde tegen wille ende begeerte vande kercke, beneffens dat hij den predicanten ten platten landen meest hadde affgestelt ende anderen van contrarie religie in de plaetse gestelt mede tegen wille ende dancke vande onderdaenen, daerover die vande stadt ende landen van Eemden verscheydentlijck clachtich waeren gevallen aenden Keyser, in vougen dat dselve tot tweemaelen toe sijn gesanten daerwaerts gesonden hadde om dese differenten ende misverstanden neder te leggen ofte op elcx pretensien goede informatie te nemen, die den Graeff soe wel hadde weeten om te stellen ende beredden, dat sij niet met alles gedaen en hadden van tgeene sij in last hadden, maer te contrarie dat hij den borgers van Eemden bij den Keyser ende veel andere vuytheemsche Potentaten be-

claecht hadde als rebellen et seditieusen, die tegen hem ende den heyligen rijcke conspireerden ende de stadt ende Graeffschap van t'rijck sochten aff te scheuren ende andere vreemde heerschappie onderdaenich te maecken, die heur vervoucht hadden naer sijn nieuwe munte om die te bestormen ende den innewoenders om te brengen ende in December lestleden traedthuys met gewelt hadden innegenomen ende daerop wacht gestelt ende den borgermeesteren de slootelen affgedrongen ende met andere hulpe (daermede sij sich onbehoirlijck souden verbonden hebben) haeren oproerigen voet getracht te brengen tot omstortinge vande stadt ende Graeffschap, soe verre bij den Keyser daerinne niet voorsien en werde ende met die ende andere meer calumnien hadde hij niet alleen te wege gebracht dat deselve vreemde potentaten seer harde brieven aende stadt gescreven ende den borgers om te brengen gedreycht hadden, maer oick dat den Keyser een provisionnel decreet hadde vuytgegeven, daerbij [illegible] beyde de partijen alle wegen van feyten ende die vande stadt ende landen heymelijck conventicula te houden, anders als met consent ende beschrijvinge vanden Graeff, was verbiedende, welck decreet den Graeff in druck hadde laeten vuytgaen ende tot hoen vande stadt ende landen alomme aenplecken, meynende daerdoor de bijeencomptste van sijn ondersaeten te beletten, ten eynde sij geen middel souden hebben, noch raedt mogen nemen om te vervolgen aenden Keyser reparatie van t'ongelijck dat men heur dede, omdat den Graeff alle sulcke bijeencomptste heymelijcke conventicula was noemende, daertoe sich noch gedraegen hadde dat den Graeff sijn casteelen ende naementlijck oick thuys te Eemden met crijsvolck ende amunitie van oirloge beset ende doen bewaecken ende lose geven hadde ende voorts verandert ende selff gecooren de magistraet vande stadt (die te vooren bij ende vuyten borgerie placht vercooren te werden) ende die particulierlijck aen hem doen eedt doen ende door behulp ende aenhang vanden selve de slootelen vande stadt den borgemeesters (die se van outs plaegen te bewaeren) doen affnemen ende leveren in handen vanden castileyn op thuys, die niet eenen steen eygens in stadt en hadde. Dat mede hij de waepenen vande stadt gebruyckt tot zeebrieven hadde doen naermaecken, ende zeebrieven in prejudicie vande stadt ende contrarie het diploma vanden Keyser, doen verleenen, ende dat hij (om in de stadt de religie mede te verdempen) aende kerckendienaers gescreven hadde, dat sij voortsaen geen vergaederinge nochte consistorie en souden houden, dewijle oick sulcke bijeencomptste bij tdecreet vanden Keyser verbooden waeren, ofte dat sij ander

doende in de peynen van dien souden vervallen, ende off wel de kerckedienaers daerop hadden gedaen antwoorden, dat sij anders geen vergaederinge en hielden dan om ordre in de kercke te houden ende om wel te doen distribueren de aelmissen aende armen, hadde nochtans den Graeff tweedemael heel hardt gescreven, dat se sulcx souden affschaffen ende dat men de staet vande aelmissen aen hem soude senden om bij hem daerop geordonneert te werden. Soe heeft sich op tselve scrijvens toegedraegen dat op den xxviij^{en} Martij lestleden een extraordinaris predicatie is geleyt geweest in de groote kercke alwaer de borgers in grooten getaelen gecommen sijnde, heeft den minister Menso naer eenige gebeden voorgedraegen het scrijvens vanden Graeve van Eemden, ende verhaelt dat men daervuyt wel sien conde, waertoe den Graeve was trachtende, te weeten om de heele religie in de stadt te extirperen, willende te dien eynde eerst verbieden het lichaem vande kercke, te weeten de bijeencomptste vanden kerckenraedt ende litmaeten, weetende seer wel, soe hij tlichaem kan wech nemen dat d'andere leden dan haest moeten verdorren ende sterven, ende soe hem dit wel geluckt, sal hij daernaer apparentelijck oick de versaemelinge om Gods woort te hoiren verbieden daervan hij heur wel heeft willen vermaenen, ten eynde sij op heur hoede waeren ende voorsaegen dat heur de religie niet heel ontrocken en werde. Nietemin omdat den Graeff heuren natuyrlijcken heere was dat sij hem souden willen te gemoete gaen soe veel mogelijck was, ende soe men meynde dat den Graeff particulierlijck op hem verbittert mochte wesen, soe wilde hij heur wel gebeden hebben sijnenthalven heur in geen ongemack te brengen, dewijle hem soe veel conditien van allen oorden gepresenteert werden, daerbij hij hem wel soude konnen onderhouden, soe wanneer de kerck hem soude willen verloff geven, maer dat hij gaern al sijn vuyterste vlijt wilde doen ende alle sijne gebeden daer heen wenden, dat sij mochten behouden de waere religie die heur ouders tot noch toe geconserveert hebben met soe veel periculen. Ende in deser vougen geeyndicht hebbende sonder dat men noch de minste teeckenen van commotie sach, is opgestaen vuyten toehoorders eenen Gerhard Bolardus, een staetelijck borger ende van groot vermogen ende auctoriteyt, dewelcke in tlange heeft beginnen te verhaelen alle de voors. actien vanden Graeff, duydende dselve alles te strecken tot een pure tyrannie ende om de hant te slaen aen alle heure persoonen ende goederen, mits eerst heur van heure vrijheyt, privilegien ende religie berovende, om daernaer als arme slaeven in de gevanckenisse te doen verrotten, als men oogenschijnlijck sach dat hij al

reede eenigen vanden platten lande op den huyse van Lyeroort sonder oir-saecke in gevanckenisse hielt ende daer liet vergaen, seggende daeromme dattet nu den rechten tijt was om noch toe te sien, soe sij niet haest en wilden verliesen de religie, vrijheyt, privilegien, jae lijff ende goet bij heure ouders tot noch toe beschermt ende heur achtergelaeten, ende soe yemand daer waere die tot bescherminge van hem selven ende sijn vaderlant de hant daeraen wilde slaen, dat die hem volgen soude ende de saecke bij der hant nemen, daermede hij terstont vuyter kercke gegaen is recht naer t'raethuys toe, gevolcht bij een groote meenichte van borgers, die in de kercke geweest waeren ende heeft hem daer terstont meester van t'raethuys gemaeckt, doende affgaen den geenen die daer op waeren. Dat gedaen heeft aen elcke poorte een goede partije borgers gesonden om die te saiseren ende sluyten ende de sleutelen op t'raedthuys brengen, twelcke alles gedaen, hebben de borgers tgeschut staende op den kerckhove naer de Eemse toe verset ende gestelt tegen het huys ofte casteel vanden Graeff aen, doende tselve casteel, mitsgaeders alle poorten, vesten, stegen ende wegen met heure wachten besetten ende de poorten twee daege geslooten houden ende vuyte borgerie verkiesen drie Colonnellen ende sesthien Hopluyden om met ordre tegen tcasteel te mogen waecken ende alomme wacht te houden, doende mede den magistraet bij den Graeve gestelt alle macht ende auctoriteyt affnemen. Dit den Graeff tot Aurick sijnde verstaen hebbende heeft den xxix[en] Martij aende stadt gesonden sijnen Secretaris Henricum Schroederum om in stadt in presentie van Notaris ende getuygen audientie te versoucken ende die verkregen hebbende heur aff te vraegen vuyt wat gront ofte meyninge sij t'raedthuys innegenomen, de sleutelen der poorten tot sich genomen ende tgeschut van sijn gewoenlijcke plaetse verbracht hadden. Ten tweeden off sij den Keyser den heyligen rijcke ende hem als heuren heere voortsaen de schuldige gehoorsaemheyt gedachten te bewijsen ende vande voors. nieuwicheyden aff te staen. Welcke vraegen den Secretaris naer verkreegen audientie gedaen hebbende is daerop bij den borgeren geantwoord nopende t'eerste poinct, dewijle sijn G. veel jaeren herwerts met verscheyden menichfuldigen ondraegelijcke beswaernissen soe in tstuck vande religie als prophaene saecken heur onbillickerwijse beanxtiget ende belaeden hadde, daertegens heur dicwils suppliceren geen plaetse gewonnen hadde, maer ter contrarie hij heur getracteert als hier vooren verhaelt is (twelcke in de antwoorde in tlange vuytgedruckt werde) tot omstortinge vande stadt ende daertoe heur met veel herdachte calumnien (als souden sij getracht hebben de stadt onder

ndere heeren te brengen ende den rijcke aff te scheuren) gediffameert nde sub ende obreptive heur ongehoort dit decreet vanden Keyser geobineert, oick heur heure loffelijcke privilegien vande Keysers ende sijn oorsaeten heur gegeven, benomen ende door sijn gestelde ende aende ant hebbende magistraet vande goetheyt van veele borgers misbruyckt sijnder geliefte ende oick aen hen getoogen alle de geestelijcke goederen, ie wel een derdendeel van dat lant sijn. Soe verclaerden sij dat de orgerschap non animo offendendi sed sui defendendi et assecurandi caussa, it alles ende watter aencleeft nootsaeckelijck (hoewel ongaerne) doen ende errichten hadde moeten. Opt ij[en] poinct verclaerden te bekennen den Keyser, den rijcke ende sijn G. als heuren heere In alle goddelijcke ende illicke saecken onderdaenige gehoorsaemheyt schuldich te sijn, gelijck sij ick dselve alle wegen te bethoonen gesint ende willich sijn, maer konnen ootshalven ten eynde sij tegen alle overval verseeckert blijven dit aengevangen werck ende wat dies aengaende noch volgen mach, voor dese nael niet affstellen, begerende dat den Secretaris hiervan rapport wilde loen, ende was dese antwoorde geteyckent bij Gerhard Bolardus ende Peter de Vischer. Ende soe die vande stadt in alles voortgingen ende in particulier heur wel lieten verluyden, dat sij wel wisten op wat voet ende steunsel sij dit deden ende daeromme den Graeff begonst naerdencken te krijgen off sij wel eenigen rugge ofte steunsel van dese sijde mochten hebben, heeft hij den ij[ca] Aprilis stilo novo affgeveerdicht sijnen Cancelaer Conraedt van Westerholt om naer de Staeten Generael te gaen ende daeraff verclaeringe te versoucken. Middelertijt hebben die van Eemden nieuwe borgermeesters verkooren ende de gansche magistraet verandert ende door dselve met goede ordre in alles beginnen voorts te vaeren. Den viij[en] Aprilis is n den Haege in de Staeten Generael gehoort geweest den voors. Cancelaer die, naer gebiedenisse vanden Graeff ende sijne drie soonen Enno, Johan ende Cristoffel, aldaer in tlange verhaelt heeft alle de nieuwicheyden bij die van Eemden aengesticht ende in twercke gestelt, ende daerbij gevoucht dat de borgers samentlijck malcanderen met eede souden verplicht hebben heur vrij te maecken ende de stadt in liberteyt te stellen, laetende verluyden daertoe bescherminge vande Staeten Generael geobtineert te hebben, ende off wel den Graeff een ander vermoeden vande Staeten Generael heeft, soe hadde hij nochtans niet konnen laeten hemluyden dese onveroirsaeckte opstandt der oproeriger borgeren te verthoonen, soe omdat hij achte sijn plicht (daermede hij den heyligen rijcke verbonden is) te sijn, de stadt bij alle toegelaeten middelen weder tot gehoorsaemheyt te brengen

ende sijn kinderen naer te laeten, twelcke hij niet gevouchelijck en soude konnen doen soe de Staeten Generael heur bescherminge aengenomen hadden (als de borgers laeten verluyden) als omdat dese beroerte niet van wegen der religie (als de seditieuse heur laeten verluyden) maer vuyt ander gront is rijsende, namentlijck dat tusschen den Graeff ende ridderschap vande landen ende de steeden seecker misverstant was geresen, daerop den Keyser door Commissarissen informatie hadde doen nemen ende op tversouck van partijen (vervolgende decisie vande saecke) een provisionnel decreet vuytgegeven, bij twelcke de Keyser de stadt Eemden de ridderscap ende andere innegesetenen van tlant, gebiet den Graef heuren Heer ende derselver officieren alle schuldige respect ende gehoorsaemheyt te bewijsen ende geen beroerte ofte seditie te verwecken, t'raedthuys (oick te vooren bij heml. innegenomen) te restitueren, de wachten behoirlijcken te besetten, de veertich mannen vuyte borgerie bij heur opgeworpen aff te schaffen ende geen heymelijcke conventiculen meer te houden. Bij dit decreet de borgeren heur mogelijck voelende beswaert, soucken bij occasie van tselve heur in vrijheyt ende liberteyt te stellen ende tegen den Keyser ende heuren Lantheer te rebelleren, omdat Sijn G. tselve decreet den Predicanten mede hadde laeten insinueren ende heur vermaenen dat onder het woort conventicula mede conventus consistoriales begreepen waeren, daeromme sij acht souden nemen het decreet niet te contravenieren, die daerop geantwoord hebben dat de conventus consistoriales om de collecte der aelmissen ende andere erheffelijcke saecken niet en conden naergelaeten werden, daerop Sijn G. aenden magistraet gescreven hadde, dat sij de ordre vande collectatie ende distributie vande aelmissen Sijn G. souden toeschicken, die naer vorlesinge hem daerop verclaeren soude, daervuyt men sien kan dat in tstuck vande religie den borgeren geen verhinderinge is geschiet, dat mede Sijn G. niet bedacht is eenige vernieuwinge in de religie te doen, gelijck hij den borgeren dickwils soe bij monde als onder hantsegel verclaert heeft, maer vande stadt anders niet te begeren, dan dat se hem voor heuren Lantheere ende sijn borgermeesters, raedt ende officieren alle schuldige gehoorsaemheyt bewijsen ende voorts hen laeten volgen dat van sijn ouders op hem gestammet is, ofte vanden Keyser hem gegeven als goede onderdaenen toestaet. Bid ende begeert daeromme dvoors. Graeff, dat de Staeten Generael den oproerige ende wederweerdigen borgeren geen hulpe noch bijstant willen doen, maer veeleer Sijn G. de behulpige hant bieden ende tegens behoirlijcke erstadinge van oncosten hem alle naebuyrlijcke

bijstant op sijn aensoucken ende begeeren wedervaeren laeten, ende dat heur gelieve te verclaeren wat sij in desen gesint sijn te doen ofte te laeten. Hierop hebben de Staeten Generael den xij[en] Aprilis geantwoordt, dat sij dit misverstant ongaerne hebben verstaen ende wenschen dat de saecke mochte affgedaen werden tot sulcken eenicheyt ende welstant als in de tegenwoordige gelegentheyt geraeden is, voor alle degeenen die haer staet ende vrijheyt soucken te behouden tegen de voorgenomen algemeyne tyrannie afte heerscappie der Spangiaerden ende derselver adherenten, waeromme sij oick in dancke aennemen de besendinge, die den Graeff belieft heeft herwaerts te doen doen tot naerder bericht van tdifferent, met aenbiedinge alle vlijt ende neersticheyt voor te wenden, daermede de swaericheyt ten besten ende geneugen soude mogen beslicht ende gevouchelijcst nedergelecht werden, als sij sullen weeten dat sulcx beyde partijen sal aengenaem wesen, middelertijt souden de Staeten Generael goet ende dienstelijck vinden (om te voorcommen alle voordere onlust ende verwijderinge die naemaels qualijck soude te rechten sijn ende daermede den gemeynen voors. viant ontwijffelijck sijn prouffijt soude soucken te doen tot vuyterlijck bederff vanden heelen staet van Oost-Vrieslant) dat alle daetelijcke proceduyren mochten cesseren, tot welcken eynde sij mede aen die vande stadt sullen sçrijven, ende sal de gesant believen met aenbiedinge vander Staeten goede vruntschap ende nabuyrschap soe aenden Graeff als sijne soonen desen aen sijn heere te vermelden. Dese antwoorde was geparapheert Nivelt v[t]. De Staeten Generael screven noch aende stadt Eemden vanden selven date, dat se door des Graeven gesant verstaen hadden de swaericheyt aldaer gepasseert ende dat se goet gevonden hadden heur aenden Graeff als middelaers te presenteren om de saecke tot eenicheyt te helpen beleyden, omdat de stadt dese landen soe naer gelegen ende daeromme ende om de olde vruntschap ende commercie heur sonderlinge ter herten gaet, ende hoopende dat den Graeff tot eenicheyt sal verstaen, dat sij desen aen heur senden met gelijcke aenbiedinge, vertrouwende dat sij die van soe goeder herten sullen aennemen alse vande Staeten hercomt ende daerop goede antwoort laeten weeten, wijselijck overleggende oft in dese gelegentheyt geraeden is den geenen die heur welstant behoirlijcken ter harten gaet ende gerecommandeert hebben tot eenige extremiteyten te commen, daerdoor de saecke soude geraecken tot sulcken verloop, dat men se naemaels qualijcken soude konnen rechten, daerdoor oick de Spangiaerts (gemeene vianden vande Cristenheyt) heur prouffijt souden mogen soucken te doen tot bederff van heur eygen staet, waeromme ende

op hoope voors. sij heur rieden (als sij den Graeff mede gedaen hadden) in heure proceduyren sulcke moderatie te gebruycken, dat de middelen totte vereeninge niet te seer verachtert en bleven. Van dese twist waeren veelen hier in tlant niet seer droevich, omdat men seer wel wist dat den Graeff heel aender Spangiaerden sijde inclineerde ende men daeromme altoes voor hem in vrese was, waeromme men nu hoopte dat hij soe veel met sijn eygen te doen soude hebben, dat hij niet veel en soude mogen peynsen om den Spangiaerts eenich voordeel te doen, want soe haest daeraff yet soude ontdeckt werden, souden de Staeten terstont die vande stadt assisteren, die se in allen gevalle meer favoriseren als den Graeff. waeromme sij heur oick wel wachten cathegorice te antwoorden off sij den Graeff willen assisteren dan niet, maer wel weetende dat tusschen de stadt ende den Graeff geen accoort en sal konnen gemaeckt werden, dat den Graeff voordelijck kan wesen, omdat die vande stadt altoes de bewaeringe vande stadt sullen willen ende moeten houden, om te beletten dat den Graeff hem over eenigen vande principaelen niet en wreecke, ende daerdeur den Graeff de stadt altoes op de neuse sal houden als een bril voor hem ende tegen alle sijn actien. Soe dringen de Staeten soe seer het accoort ende verwittigen terstont die vande stadt van heure meyninge daerinne, nochtans heur in beyden soe temperende, dat sij de actien vanden viant in bedencken setten ende heur eygen meyninge niet te seer en openbaeren, opdat men niet en verneme het wit daer sij in desen naer rechten ende heur selven mede soucken te dienen ende verseeckeren ende te beletten dat den Graeve den viant niet te hulpe en roupe, vuyt vrese, dat sij dan de stadt tegen hen souden assisteren. daertoe sij alle deuren oopen houden, omdat in allen gevalle heur meer aende stadt dan aende gansche Graeffschap gelegen is, om twaeter ende de navigatie wille.

Den xiij^en Aprilis was het tamelijck weder. Ontrent dese tijt waeren vuyt Nieumegen vuytgereden de vaenen vanden Graeve van Hohenloe ende Ritmeester Edmont in meyninge naer Lutsemborch te gaen, dan kregen onderwege advertentie dat eenige karren gelaeden met alle de clenodien vanden Ertshartoge Ernestus op wech waeren, waeromme sij die volchden ende oick souden becommen hebben, soe die van Witlich in tlant te Trier bij nacht heure poorten niet geopent ende de karren innegelaeten hadden. Hiernaer trocken sij over de Moessel ende kregen aldaer eenige karren commende van Dornick ende Rijssel om naer Francfurt te gaen, met welcken buyt sij weder gekeert sijnde ende gecommen tot Gemenich bij

Kerpen in tStift Colen, begonsten aldaer te voederen sonder eenige wacht vuytgestelt te hebben, waeromme den viant (die in haeste heur tegen getoogen was) op desen avont in tbegin vanden duyster in tdorp viel sterck 200 peerden ende 200 voetknechten, gecommandeert bij Graeff Hendrick vanden Berge ende den Heere van Ghileyn ende kreegen wel 100 peerden, ende soe sij met een furie wel innegedruckt hadden, souder qualijcken eenich man off peert ontcommen sijn geweest, maer omdat se al bevreesdelijck ende langsamelijck innegetoogen ende de huysen aendeden, quaemen veel peerden met meest alle tvolck daervan, in vougen datter in tdorp maer een man met een jongen doot bleeff ende seer weynich gevangen, maer alle den buyt werde verlaeten. Den Cornet vanden Graeve van Hohenloe Clout verloor negen peerden ende mostet te voet ontloopen ende eenige daegen door tlant swerven eer hij weder tot Nieumegen const commen. Des volgende daechs kreech den viant noch eenige ruyteren gevangen, die te voet door het lant marcheerde om het te ontcommen.

Den xiiij[en] Aprilis was het schoen weder. Den Cancelaer Lysfelt met eenen Maes tot Middelborch gecommen sijnde creech bij Sijn Ex[tie] audientie in presentie vanden Tresorier Valcke ende Reygersberch bij de Staeten van Zeelant tot sulcx gecommitteert, alwaer hij de oirsaecke van sijn comptste verclaerende seyde, dat de Heeren Staeten onder tgebiet vanden Coning staende, verstaen hebbende d'inclinatie die de vereenichde provintien hadden metten anderen te commen tot een accoort om eens vuyt dese verdrietige oirloge te geraecken, daeraff seer verblijt waeren geweest, gemerckt sij mede daertoe seer inclineerden om eens een eewige ruste te maecken voor alle de provintien, soe wel die onder den Coning staen als de vereenichde. Ende opdat tselve accoort vast ende geduyrlijck mochte gemaeckt werden, hadden goetgevonden dat men daerinne handelen soude op den naem vanden Coning ende de Staeten vande provintien onder sijn gebiet staende ofte heure gedeputeerden ter eenre ende de Staeten ofte gedeputeerden vande voors. vereenichde provintien ter andere sijde, daerinne geen prejudicie noch interest voor de vereenichde landen gelegen en sal wesen, maer groote verseeckeringe ende eere, omdat men daerdoor becommen soude een verseeckert eynde vander oirlogen, die principalijck door den Coning (als meest geinteresseert ende geoffenseert) gemaeckt ende gedreven werden. Hierop antwoorde Sijn Ex[tie] dat sulcx niet en mocht geschieden, omdat de Staeten Generael geresolveert waeren in geen handelinge van accoort te treden, dan alleen metle Staeten vande provincien onder den Coning staende ende niet metten Coning, om verscheyden rede-

nen. Eerstelijck, omdat dese resolutie bij de Staeten met rijpe deliberatie genomen sijnde sijl. den selven dese handelinge niet anders en souden derven proponeren, vuyt vreese, dat niet alleen dit affgeslaegen maer oick wederroupen soude werde tconsent selffs hiertoe gegeven, te weeten om mette Staeten alleen te handelen. Ten tweeden omdat sij achten dat den Coning hem soe seer geinteresseert ende geoffenseert hout, datter geen hoope nochte vertrouwen en is, dat hij sijn leeffdaegen sulcx soude willen vergeeten ofte vergeven, maer mette eerste gelegentheyt hem daervan wreecken, daertoe hem dienen soude de resolutie vande theologanten van Loven ende anderen quod hereticis non sit servanda fides; Ende ten derden omdat dese vereenichde provincien niet vrijelijck metten Coning in eenich accoort souden mogen treden, omdat heur daerinne obsteeren souden formeelijck eenige contracten met andere heeren gemaeckt ende aengegaen. Op dese redenen trachte Lysfelt wel eenige t'elle qu'elle solutien te geven, maer verclaerde Sijn Ex^tie^ ende die bij hem waeren daerop niet te willen contesteren, maer daerbij persevererende dat t'accoort voor dese tijt anders niet en soude moge gemaeckt werden ende dat de reste wel vallen souden als de redenen van heure dissidentien souden commen te cesseren. Eenigen in tparticulier verclaerden tot Lysfelt wel, dat de Staeten vande vereenichde landen niet lievers en souden sien dan alle de Nederlantsche provincien gelijckelijck vereenicht, sonder die bij yemant tsij Francois ofte ander te laeten demembreren om soe heur beter te verseeckeren ende met verloop van tijt eenich nieu contract mette gewesen heeren deser landen te mogen maecken. In t'leste seyde Sijn Ex^tie^ soe de Staeten vande andere sijde wilden tracteren, dat de Staeten van dese sijde heur daernaer souden accomoderen, ten eynde het alles vast ende van weerden mocht blijven ende in goet gelooff, mits dat sijluyden van gelijcken van heure sijde deden, ende opdat sij naerder mochten weeten wat der Staeten meyninge in desen was, gaff aen Lysfelt over bij gescrifte seeckere vier articulen, die sij souden moeten geresolveert sijn aentegaen, alleer beginnen te tracteren ende daerop heur meyninge metten eersten laeten weeten. D'articulen waeren: het j^e^ dat se voor alles vuyt heur landen souden moeten doen vertrecken alle vreemdelingen ende soldaeten ende heur stellen in sulcke vrijheyt dat se tracteren mogen sonder den Coning, dat se de gedeputeerden dan bij de Staeten vande provincien, die tracteren wilden, mosten doen committeren oick sonder den Coning mette welcken de Staeten Generael dan sullen doen handelen, dewijle sij niet liever en souden sien als dese lange bloedige oirlogen verandert met

en vaste pays op goede lijdelijcke conditien. Het ij^{e}, dat men in de religie iet en wil veranderen, maer dat die sal blijven staen ter dispositie vande taeten van elcke provincie, om daerinne te mogen ordonneren als sijl. otten meesten ruste van heure provincie sullen bevinden te behoiren, son- er dat d'anderen heur des sullen hebben te bemoijen. Het iij^{e} dat de rovincien die mette vereenichde souden willen tracteren neffens andere onditien mede souden moeten gesint sijn te tracteren mette Coningen van 'ranckrijck ende van Engelant ende aen te nemen tot laste van theele orpus vande Staeten Generael alle de schulden daerinne de Vereenichde Nederlanden geraeckt sijn om heur selven tegen de Spangiaerts ende andere uytheemsche in heure vrijheyt ende liberteyt te beschermen, ende insonlerheyt souden se gesint moeten sijn aen te nemen de schulden van Engelant. Het iiij^{e} den pays getracteert sijnde op die ende andere conditien, resenteren de Vereenichde Nederlanden alle heur macht aen te wenden, om de andere provincien die met heur tracteren sullen in heure vrijheyt te helpen beschermen tegens een yegelijck die heur daerinne sal willen molesteren, vercorten ofte vande anderen soucken te demembreren.

Den xv^{en} Aprilis begonstet seer te sneeuwen ende hard ende steur weder te werden, twelcke continueerde tot al diep in Majo toe.

Den xvij^{en} Aprilis was het noch steur weder. Ontrent dese tijt werde den Hartoge van Longueville binnen Dourlans doorschooten, daer hij aen sterff, omdat den Gouverneur bij hem affgestelt sijnde, soe wel sijn clachten bij den Coning van Vranckrijck hadde weeten te doen, dat den Coning geordonneert hadde dat men hem weder in sijn staet soude stellen, om twelcke te volbrengen den Hartoge selffs naer Dourlens gegaen was. Dan den Gouverneur daer sijnde ende weetende dat hij aff most gaen, hadde eenige schutten op tcasteel geapposteert om den ouden Gouverneur tsijnder aencomptste te doorschieten, meynende bij die middel Gouverneur te blijven. Dese meynende den selven ouden Gouverneur te schieten schooten in t'aencommen den voors. Hartoge ende eenigen bij hem sijnde, die om dese snoode practijcque wille sijn leven most laeten.

Den xviij^{en} Aprilis was het steur weder met storm ende snee, ende omdat men tot Bredae advertentie creech dat tleger vanden viant de stadt begonst te naerderen, werde Sijn Ex^{tie} in haeste daeraff veradverteert, die den xix^{en} vrouch naer Dordrecht vertooch ende gaff daer ordre dat alle tvolck daerontrent sijnde heur souden bereyt houden om daerwaerts te gaen op t'eerste bevel, ende indien den viant soude willen naerder commen, dat de vaenen ruyteren van Barchon ende Chinsky terstont vuyte

stadt naer Bergen op den Zoem heur souden begeven ende alleen binnen Bredae laeten de ruyteren van Herauguier, ende om beter ordre op alles te mogen doen stellen, soe den viant de stadt wilde aentasten, vertooch Sijn Ex^{tie} den xx^{en} naer den Haege, wesende noch seer steur weder.

De Staeten Generael in tlange gelet hebbende op de propositie vanden Ambassadeur van Engelant Botley ende in tparticulier gedaen overslaen hebbende, hoeveel het wel bedraegen soude tgeene sij de Coninginne mochten schuldich wesen, hebben bevonden dat tselve wel monteren soude ter somme toe van ontrent tachtich mael hondert duysent gulden, waeromme sij gansch ongeraeden geacht hebben daeraff met Botley in eenige liquidatie te commen, ende van soe groote illiquide schult liquide te maecken, waeromme sij heur daeraff aende Coninginne soe bij Botley als bij brieven hebben geexcuseert, verhaelende de starckte vanden viant, de armoede van tlant ende de groote inundatie ende devastatie door twaeter alomme gevallen ende tgevaer daerinne sij staen, ende voorts al bijbrengende soe vuytet contract als daer buyten wat eenichsins heeft mogen excuseren. Hebben versocht dat Haere Mat. gelieven daervan noch voor een tijt te supersederen ende op te houden, verwachtende eenige beter gelegentheyt, omdattet heur onmogelijck is in dese conjuncture van tijden Haere Mat. contentement te doen ofte daermede in liquidatie te commen, sonder heur selven te ruineren, ende hebben Botley versocht sulcx oick ten besten bij heure Mat. te willen duyden, welck antwoort sij hem gegeven hebben den xix^{en} Aprilis, die hij soe men vermoet voorheen gesonden heeft ende is selffs gevolcht ende vertoogen den vij^{en} May.

Ten selven daege gaven de Staeten mede antwoort aenden Ambassadeur Stuaert, dien sij mede verhaelden de groote swaericheyt, pericule ende armoede van tlant ende dattet heur daeromme leedt was dat sij sijn meester den Coning van Schotlant niet en konden secoureren ofte met eenige penningen assisteren, dat sonder twijffel den Coning een voorsichtich heer was, gedient met goede raeden, dat sij daeromme hem geen raedt in sijn affairen en wisten nochte consten geven, maer baeden den Almachtigen, dat hij hem victorie tegen sijn vianden wilde geven, daertoe sij gaerne heur middelen mede souden employeren soe de gelegentheyt ende staet vanden lande sulcx hadde mogen verdraegen, bedanckende Sijne Mat. hoochelijck vande besendinge die dselve gelieft heeft aen heur te doen. Ende opdat den Ambassadeur Stuaert ende de conservateur vande Schotse natie (hier in tlant blijvende) van desen alle voordelijck rapport

bij monden ende brieven wilden doen, werde heur tesaemen geschoncken vijfthien hondert gulden tot eenen gouden keten voor elcx.

Den xxj^en ende xxij^en Aprilis was het steur ende sneeuwich weder. Tregement vanden Heere van Swartsborch lichte vast alle daegen sijn volck in tlant te Gulick om tegen den Turck te gaen, maer omdat se vast sochten heur op den Rijnstroom te verseeckeren van eenige steeden, kregen veelen opinie dat dit heele regement wel op dese landen mochte vallen, omdat se volck binnen Bon geleyt hadden ende getracht oick heur volck binnen Keysersweert te brengen ende vreesden derhalven dat se heur souden dienen mette twisten die in tlant van Cleeff, Gulick, Bergen ende der Marck waeren ontstaen ter cause vande inspectateurs vanden Keyser ende tgevangen houden vande Vorstinne, die eenigen los wilden hebben, ende anderen, dat men se vast houden ende straffen soude, beneffens dat de stenden des lants een vergaederinge tot Dusseldorp geleyt hadden, daertegen niet alleen die van Gulick ende tcollege vande Cancelerie tot Cleeff maer oick de Sweybruggers, swaegers vanden Vorst geprotesteerd hadden.

Den xxiij^en Aprilis was het steur weder. Die vande stadt Eemden vernomen hebbende dat den Graeff sijn Cancelaer aende Staeten Generael gesonden hadde ende daeromme achtende noodich te wesen mede aende Staeten te senden, ten eynde sij niet al te grooten vooroirdeel vande saecke vanden Graeff tot heuren naerdeel en naemen, hebben den vij^en Aprilis affgeveerdicht Pieter de Vischer, Colonnel vande borgerie, om van heuren twege te verclaeren de redenen vande veranderinge daer geschiet, die den xxiij^en Aprilis verkregen hebbende audientie naer aenbiedinge vande vlitige nabuyrlijcke dienst, den Staeten Generael verthoent heeft, dat sij niet en twijffelen off de Staeten Generael hebben vuyten gemeynen geruchte wel verstaen de onlijdelijcke verdruckingen ende beswaernissen, daermede den Graeve heur na eenige jaeren herwaerts beswaert heeft, waeromme sij noch in den herst neffens de ridderschap ende standen des lants van Oost-Vrieslant aenden Keyser gesonden hadden eenige gesanten, versouckende (naerdien den Graeff tot noch toe alle de keyserlijcke decreten als derselver commissarien execution recessen in den wint geslaegen hadde, als oick sijn affscheyden onder hant ende segel op de Lantdaegen belooft) dat Sijne Mat. belieffde per mandata penalia den Graeff tot onderhoudinge van dien te constringeren ofte datter niet gewissers en soude mogen vuytcommen als een groote beroerte, daerop nochtans niet weynigers als sulcx gevolcht en is, maer op t'aengeven vanden Cancelaer daer gesonden (die de borgerie aenden Keyser ende andere vuytheemsche potentaten van on-

trouwe ende obsette moetwillige rebellie ende conspiratie tegen sijn G. be-schuldichde ende dat sij sochten de stadt vanden heyligen rijcke aff te scheuren ende vreemde heeren gebiet (denoterende daermede de Staeten Generael) onderdaenich te maecken ende daertoe al reede in twerck waeren ende voorts van andere meer calummien (in de voorgaende deductie ver-haelt) beclaecht hadde ende dat sij sulcx deden met correspondentie van anderer hulpe, daermede sij onder den decken laegen (denoterende noch-mael daermede de Staeten Generael) tot omstortinge vande stadt ende Graeffschap, alles om de borgerie met die valsche verdichtselen in haet te brengen ende swart te maecken, ende ander te milde bericht hadden den Keyser een provisionel decreet partije ongehoort et indicta caussa vuytge-geven ende daerbij provisionelijck ende totdat hem vol rapport vande saecke soude gedaen ende bij hem daerinne eyntelijck gesententieert sijn, geordonneert dat se den Graeff ende sijn officieren alle schuldige gehoor-saemheyt souden bewijsen ende dat den Graeff alle sijne ende der sijnen dreygementen soude affschaffen ende in de questieuse poincten t'regement soe maetich voeren, dat de ondersaeten geen oirsaecke en hadden te clae-gen van dit provisionel decreet, welck decreet de borgers begeerende in allen poincten naer te commen ende heur totte eyntelijcke determinatie gerust te houden, hadden terstont t'raethuys verlaeten, onaengesien sij daermede niet nieus (als heur valschelijck naer gegeven wert) maer alleen dat geenige voorgenomen hadden wat se van outs wel doen mochten. Maer dat den Graeff nu ettelijcke jaeren herwaerts heur met veel ondrae-gelijcke beswaernissen in religions ende prophane saecken belaeden heb-bende, noch tselve decreet op sijne sijde seer oevel vuytgeleyt ende mis-duydet hadde ende tot spot vande stadt laeten drucken, alomme aenplecken ende ten vylen prijse vercoopen, alles om de borgerie te confunderen ende ten selven eynde mede laeten te wege brengen harde dreychbrieven van-den Coning van Poolen ende Sweeden ende andere potentaten, daermede sij de stadt seer commineerden ende oick contrarie het decreet ende diploma gesocht der stadt segel met nieus gevonden paspoorten ende zeebrieven te niete te maecken. Dat oick den Graeff daermede niet versaedicht sijnde noch over heure conscienten wilde heerschen daegelijcx ten platten lande den onderdaenen van heure getrouwe predicanten berovende ende anderen van contrarie religie in de plaetse stellende ende noch onlancx getracht hebbende aff te setten Mensonem Alting, predicant vander stadt om de gemoederen alomme soe te verstricken ende de waere religie (daerinne alle de borgers ende Sijn G. selffs ende alle sijne ouders opgetoogen waeren

te verstooren. Oick het consistorium sijnde een Christelijck werck (twelcke Sijn G. niet en ontsiet heymelijcke conventicula te noemen) endede kercke ende der armen ordening wech te nemen ende de schoolen omme te storten tot verhinderinge vande waere religie, jae dat meer is tracht hij tselve decreet soe te interpreteren, dat de onderdaenen om geene saecken, al waert op t'maecken van dijcken, dammen, stegen ende wegen bijeen souden mogen commen sonder te vervallen in de peynen van tdecreet, in vougen dat se niet bij malcanderen en souden mogen commen, selffs om den Graeff ofte den Keyser yet te kennen te geven ofte heur beschuttinge ofte reedinge te versoucken ofte het souden verbooden conventicula, conspirationes ende verbintenissen sijn ende souden de onderdaenen daervoor in gevanckenisse commen, gelijck hij alreede drie eerlijcke vermogende mannen van Lyer op Lyeroort in haften heeft doen brengen ende anderen sulcx besorgende moeten van wijff ende kinderen affblijven, soedat Sijn G. meent dat hem met dit decreet deure ende vensters geopent sijn om naer sijn goetduncken te mogen doen ende den ondersaeten in servituyt te brengen ende alle goederen tot hem te trecken als sic volo sic jubeo sit pro ratione voluntas. Dewijle dan vuyt alle die ende andere toedraegende handelingen (daermede den Graeff des Keysers decreet innebreeckt) blijckt hoe den Graeff den borgers ende andere onderdaenen gesinnet is ende dselve gelijcke gevanckenissen ende ondraegelijcke beswaernissen ende periculen van lijff ende goet te besorgen hadden (ende daeraff al kontschap hadde) te meer soe sijn G. sijn huysen hadde doen besetten, alomme volck aennemen ende de slootelen den borgemeesters ontnomen ende een vreemde castileyn hadde doen ter hande stellen ende daeromme gansch geen hulpe nochte troost waeren verwachtende, soe hadden se ten laesten ongaerne de saecke bij der hant genomen tot bescherminge vande waere religie, tot verseeckeringe van lijff, goet, wijff ende kinderen ende tot verdedinge van heure oude vrijheyt, recht ende gerechticheyt, volgende de natuyr ende aller volcken rechten, niet animo offendendi sed solummodo defendendi et assecurandi caussa, met hoope hierdoor alle onbillick gewalt van sich ende den heuren aff te keeren, sonder datter bloet vergooten was ofte noch soude werden, ten waere sij offensive daertoe veroirsaeckt werden, sonder in tminste gesint te sijn den Keyser ofte den Graeff heure gehoorsaemheyt te ontrecken, maer de stadt heur ten besten te bewaeren totdat se bevinden heur tegen alle verdruckingen verseeckert te sijn ende bij de waere religie ende heylich evangelie te mogen blijven. Ende want sij wel konnen considereren dat den Graeff niet naerlaeten en sal heur

aen te vechten ende met alderlei calumnien te beswaeren ende in de voor-claege wesen, gelijck hij alreede hier bij den Staeten Generael gedaen heeft niettegenstaende sij genouch vertrouwen dese heure handelinge voor den Keyser. den rijcke ende allen heeren wel te sullen konnen verantwoorden, soe hadden se nochtans niet sellen noch konnen naerlaeten den Staeten Generael de motyven, redenen ende oirsaecke van dit haer aengevangen werck te doen remonstreren ende te bidden dat dselve (die sij seecker houden dat met heur een cristelijck medelijden draegen ende oick liever heur gereformeerde ende alleen salichmaeckende religie gunstich ende geneycht sullen sijn) heur daeraff geen archwaen en willen innebeelden ofte heur tot ongenaede ofte onnabuyrlijcheyt laeten bewegen ofte in eenige crijsvervinge bij den Graeff tegen heur te doen consenteren, omdat sulcks strecken soude tot vergietinge van veel onnosel bloets ende vuytroijinge vande waere leere, maer dat haer gelieve aff te schaffen ende verhinderen alle tgeene den Graeff tot dempinge des heyligen evangelij soude willen voornemen, twelcke sij heur vande Staeten Generael als geloofsgenooten (die d'een d'ander te assisteren schuldich sijn) getroosten ende bereyt sijn t'allen tijden met opsettinge van lijff ende goet te verschulden. Ende wat de gesante wijders tot der stadt ende borgerie besten sal versoucken ende verrichten, dat wil den raedt ende borgerie voor aengenaem houden ende hem deshalven schadeloes ontheffen. Vuyt crachte van dese laetste clausule verthoende den gesant dat den Graeff vast veel soldaeten ende vrijbuyters vanden viant aennam ende liet verluyden dat hij een schantse aende Knocke wilde slaen, twelcke geschiedende niet alleen de stadt seer soude benauwen, maer oick tot naerdeel vanden staet der Nederlanden de gansche navigatie infesteren, insonderheyt soe hij den viant in die plaetse dan inneliet, die daer een haven soude konnen hebben om scheepen vuyt te brengen, waeromme hij versocht dat de Staeten dit secreet wilden houden ende waert mogelijck den Graeff previnieren ende daer selffs een schantse doen slaen, soe den Graeff tot geen accoort en waere te bewegen. Den xxixen Aprilis ontfingen de Staeten Generael antwoordt vande stadt op heur brieven vanden xijen, daer vuyt sij scrijven verstaen te hebben de trouhertige sorchvuldicheyt der Staeten nopende dvoors. veranderinge in stadt opgecommen, daeraff de Staeten vuyt heuren gesant naerder bericht sijn, bedanckende den Staeten dat se heur aenbieden de saecke te willen helpen affleggen met verclaeringe, dat se daertoe gaerne verstaen ende niemant liever tot handelaers en souden hebben ende dat heur lieff waere dat de onderhandelinge metten eersten begonst werde, soe het in

ulcker vougen const geschieden, dat de stadt geduyrende de handelinge nde onder pretext van dien niet verrast en werde ende de borgeren erstoort, daervoor sij hoopen dat de Staeten goede sorge sullen draegen nde dat se heur middelertijt willen beneerstigen dat sulcke moderatie ıach gebruyckt werden dat de voordere verbitterheyt voorhoet ende de ıiddelen totte vereeninge niet verachtert en werden, volgende de verıaeninge heur gedaen. Dese antwoort was in date den xx^{en} Aprilis stilo ovo. De Staeten Generael eerst lange gewacht hebbende op tgeene den raeff voor antwoort soude scrijven op heur aenbiedinge, ende siende dat ulcx niet en quam, hebben den vj^{en} May op de voors. propositie geantvoort, dat sij al metten eersten heur aengebooden hadden om dese saecke en besten te helpen beslichten met conservatie van elcx gerechticheyt nde privilegien gelijck sij aenden Graeff ende stadt verclaert hadden ende aerop oick al antwoort vande stadt ontfangen ende alle daechs vanden rave verwacht wert, nietemin verstaen metten eersten eenigen van heuren weegen te committeren ende aenden Grave ende de stadt te senden om selve tot vereeninge ende affdoeninge van alle feytelijcke proceduyren te ewegen met vast vertrouwen dat die gecommitteerden over beyden sijden ıllen aengenaem sijn ende dat alle saecken sulcx sullen werden gematicht at geen meerder inconvenienten daervuyt en ontstaen, twelcke de gesan-, neffens aenbiedinge vander Staeten gunstigen geneychten wille sal ebben aen sijn principaelen te relateren. Dese antwoort was geparapheert ranckena v^{t}. Werde mede vanden selven date aende stadt gescreven ıde geexcuseert dat de antwoorde soe lange opgehouden was, omdat men :rijvens vanden Graeff verwacht hadde ende om de wichticheyt vander ıecke wille die wel rijpe deliberatie was vereyschende, dat nochtans de esant alle neerstich devoir gedaen hadde, soe dat se eyntelijck gearreseert hadden voor antwoorde tgeene den gesant heur met aenbiedinge les gunstes sal verclaeren.

Den xxiiij^{en} ende xxv^{en} Aprilis was het tamelijck weder. Ontrent dese jt werde bij den Staeten Generael gescreven aenden Graeff Philps ende e Ritmeesteren ende Capiteynen bij hem ten dienste vanden Hartoge van ouillon sijnde, dat sij ende heur volck daer noch blijven ende niet vereren en souden om te vertrecken tot naerder bescheyt, daerop men ıetten eersten ordre soude stellen. Ende op t'aenhouden vanden Ambasıdeur versouckende versterckinge van tvolck ofte gelt, werde bij de taeten Generael beraemt dat den Hartoge van Bouillon lichten soude 20 ndelen Gascons elcx van 140 ofte 150 hoofden ende dat Graeff Philps

daerover soude commanderen ende dat die souden gemonstert werden bij den Commissaris met Graeff Philps sijnde ende betaelt bij den Commis vande Staeten, daertoe sij beraemt hadden te behouven ontrent 20 duysent gulden ter maent, ende dat se die souden continueren ende onderhouden voor ses maenden, welcke voorslach ofte beraeminge gesonden werde aen de provintien om daerop te resolveren ende consenteren ende daeraff last op heur gecommitteerden te senden, twelcke seer langsaem bijquam, omdat onder de provintien noch groote swaericheyt was mette extraordinaris consenten, die noch niet gedraegen en waeren, die mede voorgeslaegen waeren tegen sesthien hondert duysent gulden, te weten twee voor Vranckrijck (daervuyt men de voors. penningen soude lichten ende negen tot betaelinge van terijsvolck noch op geen repartitie staende ende vijff om in tveltleger te gebruycken, daerinne die van Zeelant ende Vrieslant de meeste swaericheyt maeckten, Zeelant klaegende heur quote te hooch te sijn, ende Vrieslant willende alle de lasten op de platte landen stellen ende de steden vrijhouden, waeromme die van Hollant alleen heur consent niet en wilden innebrengen.

Den xxvjen, xxvijen ende xxviijen Aprilis was het tamelijck weder ende begonst twaeter in de revieren seer te wassen, waeromme men te stercker alomme begonst te dijcken, ten eynde die niet weder inne en liepen. Ontrent dese tijt werde tot Emmerick gevangen eenen Beusecom, die geseyt werde de stadt Emmerick eerst aen Sijn Extie ende naer aende Spangiaerts geveylt te hebben ende nu eyntelijck metten Heere van Swartborch gehandelt te hebben om sijn volck daerinne te brengen, twelcke die van tlant van Cleeff geen weynich naerdencken sal geven.

Den xxixen ende lesten Aprilis was het tamelijck weder. Ontrent dese tijt werde den Hopman Draeper in Vranckrijck voor Masieres dootgeslaegen ende Hopman Heckman ter doot toe gequetst, wesende metten quartiermeester daer ontrent gecommen, om de quartieren te maecken voor eenich volck van Graeff Philps, ende die van Masieres meynende (soe sij naer seyden), dat het viant was geweest ende van tselve volck, die heur eenen dach te vooren een goet deel beesten affgehaelt ende genomen hadden

Den jen May was het buych nat weder. Eenige ruyteren vanden Graeve van Hohenloe vuyt Nieumegen vuytgereden sijnde ende heur met eenige andere ruyteren versterckt hebbende, sijn gevallen in een dorp in tSticht Coln, daer een deel vande vaene ruyteren van Graeff Hendrick vanden Berge lach sonder eenige wacht te houden, ende hebben daervan gekregen 40 sadelpeerden ende eenige gevanghenen tot revange van heur

voorgaende verlies. Die van Bredae hadden onlancx te vooren noch wel 36 peerden vande selve vaene gekregen.

In tbegin van dese maent begonst den viant met eenich volck vuyt Brabant naer Hulst te trecken, om aldaer op den nieuwen dijck aen tSastinger gat beoosten de stadt een fort op te werpen recht tegen de schantse over, die wij daer hadden op t'affsniden vanden dick, sonder dat men wist off heur meyninge was daerdoor in Hulsterambocht te commen ende dat te beroven ofte te beletten het vuytloopen vande stadt in tlant van Waes, ofte oick de stadt te soucken om te belegeren, waeromme men terstont een goet deel vande Zeeusche compagnien ende eenige anderen te vooren naer Bredae gedestineert daerwaerts dede scheepen ende den Graeve George van Solms daer heen gaen om te commanderen ende overal goede ordre op te houden.

Den ij^{en}, iij^{en}, iiij^{en}, v^{en}, vj^{en}, vij^{en}, viij^{en}, ix^{en}, x^{en}, xj^{en} ende xij^{en} May was het seer cout ende dickwils nat weder. Naerdat Sijn Ex^{tie} vuyt Zeelant wederom gecommen was ende rapport gedaen hadde vande propositie van Liesfelt ende vanden antwoorde hem gegeven, hebben de Staeten Generael goetgevonden te scrijven aen Liesfelt tot naerder verclaeringe van heur meyninge op tpoint van tvertreck vande vreemdelingen, dat Sijn Ex^{tie} ende sijl. verstaen dat point voldaen te sullen sijn soe wanneer bij alle de provintien ofte ten minsten die met heur souden willen handelen, staetsgewijse ende naer voorgaende bescrijvinge die vaste resolutie sal genomen sijn, dat men alle de Spangiaerts ende vreemdelingen sal doen vertrecken, tsij met gemoede ofte met de waepenen ende dat se heur tot vuytvoeringe van die resolutie ter gouder trouwen in twerck stellen, in conformiteyt van twelcke aen Liesfelt gescreven is.

Den xiij^{en} May begonstet weder te besetten ende seer schoen te werden met warmte.

Den xiiij^{en} May was het schoen weder, ende omdat de Staeten Generael vast alle daechs meer kennisse ende naerdenckens kregen dat de Vriesche steden heur selven alreede wilden vrijmaecken ende totter oirlogen niet meer contribueren (wesende tgeene dat eenige claer siende al lang bevreest hadden te sullen geschieden soe men eens Groeningen quam te veroveren) maer alle de last te drucken op de platte landen, niettegenstaende sij nochtans alle de stadt neeringen den platten landen ontrecken alleen met die redene dat voor de troubles ofte in tijden van pays de lasten alleen bij de platte landen plegen gedraegen te werden, daertegens de platte landen allegeerden dat se noch tot geen pays gecommen en waeren ende

soe het immers alsoe wesen moste, dat dan de steden geen plaetse nochte stemme in de vergaederinge vande Staeten hebben en mochten, alsmede voor de troubles gebruyckt was. Ende dat dselve Staeten Generael alreede gecommitteert hadden Casijn van Hell, Renier Cant ende Cristoffel Arnsma om naer Eemden te gaen ende waert mogelijck de differenten tusschen de stadt ende den Graeff te beslichten[1], soe hebben se den selven mede gelast in tpasseren door Vrieslant den gedeputeerden vande steeden aen te seggen, dattet de Staeten Generael seer vreemt geeft, dat sijl. alreede heur selven soucken vrij te maecken ende beswaerlijck sijn om volgende heur beloften de andere provintien mede te helpen bevrijden, dewijle sulcke bevrijdinge sonderling oick tot heure verseeckeringe sal strecken, oick dattet de Staeten Generael niet voor goet en konnen innesien, dat se alle de lasten soucken te brengen op de platte landen, die in tgemeen behoirden gedraegen te werden, soe sij niet en wilden geacht werden al te wreet te procederen, ende daeromme dselve gedeputeerden ende Staeten van Vrieslant te versoucken van sulcx te willen desisteren ende daerinne heur te conformeren metten voet vande andere provintien, daer men de middelen in tgemeyn ende soe wel over de steden als platte landen is heffende, dat sij mede eersdaechs heur consenten op t'extraordinaris willen doen innebrengen, overmits men tot laste vande Generaliteyt gelt op interest most lichten om de Engelschen te betaelen, omdat de provincien heur consenten niet en wilden innebrengen, dat sij mede reede willen doen maecken soe veel vendelen knechten als sij souden konnen ende ten minsten sesthien om in tvelt te mogen gebruyckt werden, dewijle den tocht noch meest tot heure bevrijdinge soude strecken, opdat den besten tijt van tjaer niet verlooren en ginck, daerop de gedeputeerden antwoorden dat se niet en twijffelden ofte de swaericheyt soude wel ter neder geleyt werden ende dan ordre op de consenten gestelt, ende dat sij souden doen gereet houden 20 vendelen, bij soe verre men in den houck van Overijssel ginck. Dit gedaen waeren dselve gecommitteerden gelast terstont naer Groeningen te gaen ende aldaer de handelinge tusschen den Graeff ende stadt van Eemden te beginnen ende te sien off sij den partijen bij eenige middelen tot accoort consten induceren, ende soe den Graeff daertoe geensins soude willen verstaen, maer tegen de stadt opiniatreren, was heur last gegeven dat se met behulp van eenige Vriesche vendelen heur meester

---

[1] Zie hunne Instructie, gedateerd van den 12den Mei 1595, in het Instructieboek van de Staten Generael 1595—1599, bl. 72. (Rijks-Archief.)

souden maecken vande Knocke ende daer een fort doen leggen om den Graeff daerinne te voorcommen ende te beletten dat den Graeff daer geen fort en quam te leggen, daer vuyt hij die vande stadt soude konnen benauwen ende de gansche navigatie vande Eemse infesteren. Dit werde daeromme gelast, omdat men het daervoor hielt, dat den Graeff hem socht metten viant te verstercken, niettegenstaende al de semblant die hij ter contrarie thoende, twelcke geschiedende, waeren de Staeten geresolveert die vande stadt te assisteren als geseyt is.

Den xvij^{en} May (was het tamelijck weder) quaemen in de Staeten Generael ende naemen possessie den borgermeester Alting van wegen de stadt van Groeningen ende Rengers ten Helm van wegen de Omlanden.

Den xviij^{en} May (regende het seer) den Cancelaer vanden Graeff van Eemden Westerholt weder in den Haege gecommen sijnde, werde in de Staeten Generael gehoort, daer hij verclaerde dat sijn meester niemant liever en soude hebben tot middelaers tusschen de stadt ende hem als de Staeten Generael, overmits hij vastelijck betrout dat sij niet trachten sullen hem te brengen tot eenich accoort daermede Sijn Hoocheyt te seer geprejudicieert soude wesen. Voorts claechde hij seer over die van Eemden, die contrarie alle de oepeninge heur gedaen om te kommen tot eenicheyt, oick selff tscrijven vande Staeten Generael, heur meester gemaeckt hadden van thuys te Eemden, ende niet alleen tselve aende stadt sijde affgebroocken ende de grachten gevult, maer oick achter om thuys een walle begonnen te trecken, om thuys geheel in de stadt te besluyten ende de aencomptste van buyten aen thuys te beletten. Liet mede apart verluyden dat den Graeff wel gesint was metten Staeten Generael eenige vaste alliantie te maecken tot bescherminge van d'een den ander oick tot steuyr ende affweeringe vande Spangiaerts, volgende de oepeninge in sijn voorige propositie gedaen, ende bovenal versocht soe de Staeten tot eenicheyt yet wilden doen, dat sij tselve metten eersten soude willen bij de hant nemen. Hiervuyt sach men wel dat hij heel op de stadt verbittert was ende daeromme de voors. alliantie presenteerde, opdat hij met behulp vande Staeten de stadt mochte onderdrucken. Ontrent dese tijt waeren de Staeten Generael met Sijn Ex^{tie} ende Raede van Staete meest besongierende om te weeten off men soude te velde gaen ende in wat quartieren, ende naer lange overlegginge vande Vlaemsche ende Brabantse quartieren, daerinne sHartogenbosch sonderling in consideratie viel, werde eyntelijck gearresteert dat men naer Overijssel ofte Zutphen soude gaen, alleen om die redenen wille, dat men veel volcx vuyt Vrieslant soude moeten trecken, soe men te velde

wilde gaen, die men niet en soude connen trecken indien men elders anders als daer ginck, omdat men wel wist dat de Vriesen geen en souden laeten volgen.

Den xix^{en} May (regende het seer) dede Westerholt gelijcke propositie aen Sijn Ex^{tie} die de heele saecke aende Staeten Generael remitteerde. Desen dach quam in de Raede van Staete in de plaetse vanden Heere van Mathenesse den Heere van Schaegen, ende werde bij den Raede aen Graeff Willem gescreven dat hij metten eersten soude willen overcommen ende vande Vriesche vendelen soe veel ende soe haest gereet maecken als hij soude konnen te wege brengen.

Den xx^{en} ende xxj^{en} May (was het betrocken weder) quam in den Haege den Graeve George van Solms (te vooren naer Hulst gesonden) sonder eenige scriftelijcke last vande Staeten van Zeelant ofte oick credentie, om alhier te versoucken dat men daer noch meerder volcx wilde senden (opdat den viant de plaetse niet en belegerde) ende dat men naerder ordre wilde stellen op de andere nootelijcheyden die in de stadt van doen waeren, dewijle hij seyde seeckere advertentie te hebben dat den viant met alle macht Hulst wilde commen belegeren, daertoe men nochtans geen sonderlinge teyckenen noch sach, omdat hij alleen daer een schantse maeckte. Dit haerwaerts commen vanden Graeff en werde niet wel genomen, omdat hij ginder beter noodich was om te commanderen over tvolck, die daer soe in de stadt als Hulsterambacht wel waeren 30 vendelen knechten sonder yemant van aensien om commandement daerover te houden, ende dat hij dit versouck wel met een brieff ofte door yemant anders hadde konnen doen, sonder selffs de saecke ende tvolck aldaer te verlaeten. Ontrent dese tijt creech men mede tijdinge vuyt Vranckrijck door brieven van Calvaert, dat ons volck bij Graeff Philips sijnde tegen wille ende dancke van hem ende den Hartoge van Bouillon ende genouch muyts gewijse affgetoogen waeren om weder hier naer tlant te commen, sonder Graeff Philips ofte yemant te willen hoiren, anders als om heur wech te voeren ende dat den Coning daerinne niet wel te vreden en was, maer claechde om onsen twille in de oirlogen gecommen te sijn (Nota, als off men hem ende sijn croen te voeren niet gemeynt en hadde) ende dat hij nu niet alleen van ons maer oick vande Engelschen verlaeten werde, daerover die vanden Raedt vanden Coning lieten verluyden, dat hij nootshalve ofte mette ligue apart ofte met heur ende den Coning van Spangien te saemen soude moeten verdraegen, twelcke van Calvaert wel scheen gescreven te sijn naer sijn gewoente om den Staeten daermede tot groote assistentie voor den Coning te bewegen. Hij screef mede dat

ie van Thoulouse te vooren verdraegen sijnde metten Coning nu ter ıstigatie vanden Hartoge van Joyeusen heur wederom tegen den Coning ɜrclaert hadden, daerinne tparlament niet en hadde willen consenteren, ıaer waeren vuyter stadt vertrocken. Dat de stadt Vienne in Daulphiné ij surprinse innegenoomen ende voor den Coning verovert was; dat den [artoge van Mayenne door sijn moeder dede tracteren metten Coning, mdat de steden van Bourgoignen verclaert hadden, soe hij niet en wilde racteren, dat sij dan sonder hem souden tracteren; dat den Hartoge van spernon mede op goede voet stont om hem metten Coning te verclaeren; at den Hartoge van Marcur aenden Coning hadde doen verclaeren, soe erre den Coning geen meer Engelschen en dede in Brittaignen commen, lat hij dan metten Spangiaerden hem niet voorder en zoude innelaeten naer doen vervolgen sijn handelinge metten Coning begonnen, dat den iouverneur van Belle-Isle metten Coning was verdraegen ende bij den 'oning met een ander staet voorsien, ende datter een vande religie als ommandeur op Belle-Isle gestelt was, om de importantie vande plaetse ville; dat Monsr. de Tremblecourt binnen Vesouil belegert is ende dat len Coning alle gereetschap maeckt om tsijnder ontset te senden den lartoge van Bouillon ofte selffs mede te gaen; dat dit beleg toegecommen vas, omdat den Mareschal van Biron contrarie sijn last vuyt Bourgondien n Bresse was getoogen ende aldaer Seissel hadde verovert om den viant le overcomptste op de Rhosne te beletten, door occasie van dit vertreck ıadde den Connestabel van Castilien in Bourgondien sijnde Vesouil belegert, twelcke hij wel soude naergelaeten hebben soe Biron in Bourgondien gebleven hadde.

Vuyt alle dese tijdingen kan men sien hoe verwert tegenwoordich de staet deser landen staet, te weeten, dat se onder malcanderen soe twistich sijn, dat se selffs tottet draegen vande extraordinaris consenten niet en konnen verstaen, daer se nochtans noch gelt noch volck bij de hant hebben om yet sonders te doen. Heur volck in Vranckrijck sijnde verloopt van armoede. Den Coning van Vranckrijck en acht heur secours niet, hoe lastich tselve heur oick gevallen is ende noch valt, maer dreycht soe men hem niet voorder en assisteert. De Coninginne van Engelant wilt heur gelt wederom hebben, den Coning van Schotlant assistentie, alles van dit cleyne houcxken lants, op sulcken tijt dat se den viant starcker op den hals hebben als in eenige voorleden jaeren ende dat se selffs van gelt ende volck meest onvoorsien sijn ende noch met groote schaeden ende inundatien van binnen gequetst, die heur alles dreygen van een sonder-

linge fortuyne te moeten loopen soe God Almachtich heur niet wonderlijck te hulpe en compt.

De meeste swaericheyt op tstuck vande consenten soe ordinaris als extraordinaris valt meest bij die van Zeelant, ter cause dat van outs die van Hollant ende Zeelant wesende gestelt op hondert duysent gulden, die van Hollant daerinne plaegen te draegen 83 duysent gulden ende Zeelant 17 duysent ende de quote van Vrieslant placht al advenant dien te wesen ende is noch een vijffde van die van Hollant, ende van Utrecht een thiende van die van Hollant, in vougen dat als er bij die vier provintien (die oick nu de contribuerende alleen sijn) most gefurneert werden hondert duysent gulden, mosten daerinne die van Hollant geven 66453 gulden, 3 st., 4 d., Zeelant 13610 gulden 17 st. 8 d., Vrieslant 13290 gulden 12 st., 8 d., Utrecht 6645 gulden 6 st. 4 d. Tsedert is in den jaere ses ende tachtich bij middel vanden Graeve van Leycester tusschen die van Hollant ende Zeelant gemaeckt geweest seecker accoort, dat die van Hollant in de hondert duysent alleen commende tot laste vande voors. twee provintien souden draegen $80\frac{1}{4}$ duysent ende Zeelant $19\frac{3}{4}$ duysent, bij welck accoort die van Zeelant altoes claegen bedroogen te sijn ende te seer vercort ende geprejudicieert ende op elc hondert $2\frac{3}{4}$ te hooch gestelt, twelcke jaerlijcx op de 24 hondert duysent vande ordinaris ende alle jaeren in 10, 12, 14 ofte 16 hondert duysent gulden vande extraordinaris consenten (naerdat dselve hooch ofte leech gedraegen werden) seer veel is bedraegende, ende nemen hierop oirsaecke alle jaers groote swaericheyt in tdraegen van heur consenten te maecken, claegende dat se heur te lastich vallen, omdat naer dese reeckeninge in de hondert duysent gulden bij de vier contribuerende provintien te betaelen, die van Hollant draegen 64251 ℒ 8 st., Zeelant 15812 ℒ 13 st., Vrieslant 13290 ℒ 12 st. 8 d. ende Utrecht 6645 ℒ 6 st. 4 d., soedat se nu eenige jaeren lang de $2\frac{3}{4}$ in thondert bet niet en hebben willen innewilligen, dan naer veel moeyte ende de ernstige intercessie van Sijn Ex^{tie}. Dit maeckt oick altemet moeyte bij die van Vrieslant ende Utrecht, die beyde sustineren meer als een vijffde ofte thiende respective van die van Hollant te geven, als advenant dese reeckeninge, hoewel nochtans het heur eygentlijck niet aen en gaet nochte beswaert, dat die van Hollant bij die van Zeelant verlicht sijn; die van Hollant behelpen heur tegen die van Zeelant mettet voors. accoort ende dat die van Zeelant sonder swaericheyt al advenant dien betaelt hebben, doen tlant van Schouwen noch niet en gaff, omdat de jaeren van heur vrijheyt noch liepen ende dat tlant vander Goes contributie aenden

'iant most betaelen, daeraff nu t'eerste mede moetende contribueren ende ıet ander gansch vrij sijnde, sij achten dat die van Zeelant minder 'edenen hebben te claegen, maer beter middel hebben heure voors. quote e voldoen, dan sij te vooren gehadt hebben.

Den xxij^{en} May (was het regenachtich weder) creech de gesant vanden ;raeff van Eemden sijn antwoordt, te weeten dat sij wel verstaen hadden geene heur was geproponeert vande alliantie, maer dewijle de Staeten ;enerael haer gecommitteerden daerwaerts al gesonden hadden, om alle niddelen aen te wenden dat de saecke tot eenicheyt mochte gebracht werden, soe versochten sij den Graeff dat hij niet al te souvereinelijck en wilde handelen, maer den borgeren wat te gemoet gaen, gedenckende dat ıij lichtelijck sijn geheele staet in gevaer soude brengen, soe hij te seer ıbsoluyt soude willen commanderen, ende dat sijne goetheyt ende goede ›rdre voorts aen te stellen metter tijt sullen konnen remedieren, tgeene ıij terstont niet dan met pericule als boven en soude konnen doen, ende ıls de vereeninge soude gedaen wesen waeren de Staeten wel bereyt netten Graeff alle gevouchelijcke ende nabuyrlijcke alliantien te maecken. Desen dach quaemen noch in den Haege eenige gesanten van Trier ende Gulick, soe men vermoede om te claegen over de doortochten van ons volck ende de twisten daer in tlant nopende de proceduyren van die van Cleeff ende Bergen tegen de Furstinne.

Ontrent dese tijt creech men vuyt Brabant een dubbelt van trapport van Liesfelt in vougen als tselve gedaen soude sijn ende bij gescrifte overgelevert aenden Graeve van Fuentes ende den Raede van Staete, die hem belast hadden tselve bij gescrifte te stellen mette consideratien daer vuyt resulterende ende sijn advys, welcken volgende hij eerst verhaelt tgebesoingierde met Sijn Ex^{tie} in Zeelant gevallen genouch als hiervooren op den xiiij^{en} Aprilis verhaelt is, daernaer seyt hij dat de deliberatie alleen valt op dat poinct, te weeten, off men handelen sal tusschen de provincien soe wel vande gehoorsaemheyt vanden Coning als vereenichde, sonder den Coning daerinne te begrijpen als principael contractant als de vereenichde provincien schijnen te begeeren, ofte dat men de heele handelinge sal affslaen, daerinne hij seyt veel redenen over beyden sijden te weesen. Onder de redenen dat men sonder den Coning behoirt te handelen verhaelt hij de swaericheyt die daer is om langer d'oirlooge te onderhouden (die den Raede van Staete vanden Coning beter als yemant anders bekent is) ende de groote begeerte die een yegelijck heeft om eens bij accoort vuyt dese oirloogen te commen, ende soe men dese occasie laet voorbijgaen dat de

vereenichde landen van meyninge sijn ende nootshalven sullen moeten heur met anderen verbinden op difficile ende niet retractable conditien, dwelcke alle hoop van accoort sullen wech nemen, als sij genouch bekennen ende oick apparent is, te meer soe sij heur selven meest imprenabel achten om de waeterachtige gelegentheyt van heur landen ende dat die van sConings sijde meest onvoorsien sijn van havenen, scheepen ende bootsvolck, daeromme sij heur oick soe verseeckert houden dat sij in geen steden garnisoen en hebben dan die geheel frontiere sijn. Hierbij gelet dat sij wel weeten dat se tot geen accoord en konnen commen, dan met evident verlies ende schaede van heur welvaert ende goede fortuyne, die sij nochtans souden willen quitteren om alle de provintien in goede vreede ende eenicheyt met malcanderen te brengen, ende dewijle dan daer vuyt soe veel goets soude kommen, soe soude schijnen dat men tusschen de provincien tot t'accoort behoirt voorts te vaeren, sonder op die formaliteyt te letten van juyst op den naem vanden Coning te handelen, omdat men niet en behoirt te vreesen dat de Staeten ende Eedelen vande gehoorsaemheyt vanden Coning daerinne yet accorderen sullen dat Sijne Ma[t] soude prejudicieren, alleen dat men geen mentie van hem maecken soude, beneffens dat men vaste ende prompte middel moste hebben om de vereenichde landen totte geheele ende rechte gehoorsaemheyt vanden Coning met waepenen (die men aende hant niet en heeft, omdat men de oirlooge op soeveel plaetsen heeft) te bedwingen ingevalle men de conditie van accoort wilt verwerpen. Onder de redenen dat men sonder den Coning niet en behoirt te handelen, verhaelt hij dat de schuldige plicht, eere ende rechten gebieden, dat de vereenichde landen heur behoiren te verdraegen met heur wettelijcke Prince, dien sij soe seer geoffenseert hebben, die oick t'oirloch maeckt, daeraff men geen accoort en kan maecken, dan met sijn wel believen, ende om een accoord vast ende geduyrich te maecken, ist noodich dat de auctoriteyt vanden Coning daerinne comme, twelcke de vereenichde landen selffs behoirden te versoucken om den Coning des te meer tot d'observatie van t'accoort te verbinden als contracterende partije, ende bovendien te hebben tverbant vande andere Staeten tot heur geneugen, daer se anders den Coning vuytsluytende hem in sijn geheel laeten om de oirlogen te continueren, beneffens dat sij wel weeten dat de Staeten vande gehoorsaemheyt vanden Coning niet gequalificeert en sijn nochte geauctoriseert om vande oirlogen te verdraegen, dan met advys ende consent vanden Coning, dat heur rebellie die eere niet en meriteert ende dattet niet geoirloft en is sijn Prince een wet te stellen onder pretext

. eenige dissidentie, daer sij met heur rebellie selffs oirsaecke van sijn, dat men vuyt dese extraordinaris maniere van doen niet anders en kan peuren, dan dat se van meyninge sijn den Coning niet meer te erken- ı voor heur Prince, waeromme het al te prejudiciabel soude wesen voor gehoorsaemheyt vanden Coning in t'accoort te laeten treden sonder hem :rinne te begrijpen. Ende soe de deliberatie op die consideratien soude eten vallen, off men in accoord wilt treden, ofte tselve affslaen, soe ıckt hem (onder support ende correctie) datter seer groote redene is om :coort aen te vangen alleen tusschen de provincien ofte heur gedeputeer- ı, nochtans met consent, auctorisatie ende advoy vanden Coning, om :ter geen middel en is die vereenichde landen totte gehoorsaemheyt van- n Coning te brengen om de boven verhaelde redenen, ende dat de andere ıden de oirlogen niet langer en konnen verdraegen, maer alles seer ecken naer een pays ende dat men de handelinge van dit accoort dilaye- ıde moet vresen dat de vereenichde landen nootshalven mette andere tien heur sullen verbinden, alwaert tegen heur hardt, twelcke de oirlo- n sal verswaeren, waeromme alleen dient overwogen wat prejudicie n Coning hierbij soude hebben, soe hij daerinne niet begreepen en :rde, twelcke wel geconsidereert, dunckt hen dat den Coning daerbij en prejudicie maer veeleer advantagie heeft. Want de Staeten tracterende et advoy vanden Coning en sullen niet mogen noch willen yet in sijn cjudicie doen, omdat se aen denselven al te seer verbonden sijn. Ende ınckt oick dat den Coning daerinne niet en behoirt te commen, al begeer- :n het de vereenichde landen omdatter eenige pactien vande gereformeerde ligie contrarie de catholycke apostolycke ende romaine sullen onder com- en, daertoe den Coning nimmermeer en soude willen consenteren, veel in bij expresse pactien in soe publycken acte. Men en kan oick niet :speuren dat die vereenichde landen weygeren metten Coning te tracteren ıyt eenige quaede meyninge, maer alleen vuyt dissidentie ende vrese ınde grootheyt vanden Coning, die sij vresen niet en sal willen vergeeten e offensien hem gedaen, maer lichtelijck soude breecken t'accoort met jn rebelle ende ketterse onderdaenen gemaeckt, omdat den Prince naer eur vrese hem aen dien niet vast genouch en kan verbinden, welcke :denen ende qualiteyten cesseren in de Staeten vande provincien, die eur wel bondich konnen verbinden tot den pays ende gemeen ruste, ende ıllen de vereenichde landen daerinne meer verseeckeringe ende genougens ebben, bestaende alle tselve meer in een superstitieuse ende vresende pinie dan in een vaste resolutie, te meer soe ons den Graeve Maurits

ende Raeden die bij hem waeren verseeckert hebben dat t'accoort ronde-lijck ende ter goeder meyninge ende trouwen gemaeckt sijnde, de reste wel sal volgen, ende dat men altoes met dit accoort tgetal der vianden sal verminderen ende anderen bewegen van gelijcken te doen, boven de welvaert vanden vrede die de landen ende onderdaenen soude genieten. waeromme men op de articulen bij heml. overgegeven soude konnen vougen voor antwoort op t'eerste mentionerende van tvertreck vande vreemdelingen, dat daeraen in gevalle van accoort geen mangelinge en sal vallen ende dat de Staeten heur daertoe sullen verbinden, als de redene ende sijluyden selffs sullen willen ende soe sij het begeeren, men heur ostagien sal leveren ende opdat se geen vrese voor de volcomminge van t'accoord en hebben, heeft den Graeve van Fuentes verclaert dat hij hem selven in heuren handen sal stellen totte voldoeninge van tselve poinct ende anderen, daer sij aen souden mogen twijffelen, dewijle de Staeten niet minder en begeeren dat de oirloge verandert wert in een vrientschap met sulcke conditien als men in t'accoort sal mogen tracteren, beneffens dat de gedeputeerden verclaert ende gedenomineert sullen werden bij elcke provincie ofte de Staeten van dien. Op t'ij^e^ articule mach men antwoorden dat de vereenichde landen het reciprocquè van dien aen dese sijde sullen vinden. Op t'iij^e^ dat tselve getracteert sal werden in t'accoort, ende op t'iiij^e^ dat men accepteert het offre ende presentatie daerbij gedaen. Hiervuyt kan men sien de verwertheyt vande saecken vanden Coning in de provincien onder sijn gehoorsaemheyt staende die soe lange geabbreuveert sijn metten pays, dat se nu niet dan van pays en roupen. Men kander mede vuyt sien de weynich middel die sij hebben om de oirlogen te continueren: ten derden kan men daer vuyt sien, dat heur handelinge alleen leyt op de moere van bedroch, want soe sij ter goeder trouwen metten Coning willen handelen, soe sullen sij de vereenichde Nederlanden willen bedriegen, ende soe sij mette selve van meyninge sijn oprechtelijck te handelen. soe soucken sij den Coning te bedriegen, daertoe voorwendende dat de vereenichde landen niet vuyt quaede meyninge maer alleen vuyt dissidentie niet en willen handelen metten Coning, daer nochtans derselver meyninge hierinne anders niet en is, dan om alle de andere provintien tegen den Coning soe viant te maecken als sij sijn ende soe den Coning alle de Nederlanden ganschelijck te ontrecken, twelcke wel verre is van tgeene sij den Coning soucken perswaederen, soedat in desen anders niet en sal staen te ondertasten, dan om te weeten wie van tween sijluyden soucken te bedriegen. tScheen oick wel dat dit rapport niet heel herdicht ende

ytgestroyt en was, omdat men antwoort vande andere provintien ontfing nouch in de conformiteyt van dit advys gecoucheert, waeromme de ıeten niet weynich bedenckens vande saecke en kregen, om voortsaen orsichtelijck in desen te mogen handelen.

Den xxiij^en May was het betrocken weder, den Graeve van Solms was den Raede van Staete bij Sijn Ex^tie ende versocht aldaer noch, dat men eerder volcx ende provisien naer Hulst wilde senden, omdat den viant et alle macht vast daerwaerts tooch, dan werde de saecke bij den Raede n Staete in voorder beraet gestelt. Desen dach verdroegen in Vrieslant steden ende het platte lant met malcanderen onder eenige gelimiteerde nditien, onder dwelcke de gemeyne middelen weder verpacht werden ende gonsten te besongieren op de extraordinaris consenten, omdat de steden et vuyte vergaederinge der Staeten en wilden gestooten werden.

Den xxiiij^en May was het cout weder ende was bij de Staeten Generael ordonneert een algemeynen biddach, ten eynde God Almachtich soude elieven sijn segen vuyt te strecken over tgeene bij Sijn Ex^tie tot beherminge van dese landen ende vuytbreydinge van Gods woort soude ıogen voorgenomen werden.

Den xxv^en May was het schoen weder ende wachte men vast alle daegen p t'innebrengen vande extraordinaris consenten van die van Zeelant ende rieslant om daernaer de versaemelinge van tleger te doen, hoewel men ast alle daechs den besten tijt verloos in tlange beyden, omdat beyde de oors. provintien mits de voors. swaericheyden soe weynich devoirs in dat tuck deden tot groote verachteringe vande gemeyne saecke, insonderheyt oe men tijdinge creech dat niet alleen de Italiaenen over lange tot Thieen gecommen noch muyten omdatter geen middel en was heur te betaeen, maer dat oick tregement Spangiaerden van d'Idiaco, twelcke opgeoogen was om naer Vlaenderen te gaen commende aende Schelde niet ver en hadde gewilt, maer waeren weder terugge getoogen ende hadden Mechelen willen overvallen ende hadden heur eyntelijck onthouden ontrent iere, heur aenstellende als off sij muyten ende heur betaelinge wilden ıebben, hoewel men naerderhant kennisse creech dat den Graeve van Fuentes dselve te rugge ontbooden hadde, omdat hij sach dat de saecken binnen Bruessel wat wonderlijck stonden ende daeromme van meyninge was dselve metter tijt daer binnen te brengen, welcke saecken hem van binnen wel werck mochten geven ende sijn staet verachteren. De gecommitteerden totte saecken van Eemden gedestineert tot Groeningen eenige daegen gebesongieert hebbende mette gesanten vanden Graeff ende vande

stadt sijn ontrent dese tijt naer Delffsijl vertoogen, daer beyde de partije lichtelijck souden konnen compareren ende van heur meesters rapport hebben.

Den xxvj[en] May was het schoen weder ende omdat den Graeve van Solms evenseer aenhielt om meer volcx naer Hulst te hebben, werde hem ten lesten aengeseyt dat men daer soe veel volcx soude beschicken als de noot vereyschen soude, maer dat men goet vondt dat hij selffs metten eersten daerwaerts ginck om overal ordre op te houden, hoewel men meynde dat den viant mits de voors. vrese van Bruessel niet veel op Hulst en soude durven beginnen [1]. Ontrent dese tijt was van wegen de stad

---

[1] De Graaf van Solms had bepaaldelijk geprotesteerd tegen de bevelen van den Raad van State, die hem naar zijne meening geen genoegzaam aantal troepen zond om Hulst te verdedigen en vooral om een aanslag te doen op de troepen van den vijand in Vlaanderen, een plan, waartegen zoowel de Raad van State als de Prins zich ten sterkste tegen verklaard hadden. Dit protest gaf aanleiding tot hevige debatten tusschen hem en den Raad, die de zaak van genoeg gewigt achtte om er de Staten Generaal over te raadplegen, in welker Resolutiën wij dienaangaande op den 26sten Mei 1595 het volgende lezen:

„Compareren d'Heeren Raeden van State Pauli ende Witte, Verclaren dat in den Raedt van State ter presentie van Zijne Ex[cie] geexamineert ende in deliberatie geleght geweest zijnde den voirgegeven aenslach des Graven van Solms bij de Heeren Staten Generael geremitteert ter discretien van Zijner Ex[cie] ende den Raedt om daerinne te doen gelijck voir den meesten dienst vanden lande bevonden zoude werden te behoiren, goetgevonden is denzelven aenslach af te stemmen, ende den voersz. Heere Grave te belasten hem naer Hulst te vertrecken om aldaer te letten op het voirnemen des vijants, daermede het landt ende stadt Hulst verzekert, ende geconserveert mochte blijven. Dat die vanden Raede dese resolutie zijne L. aengeseet hebbende dezelve zwaricheyt gemaeckt soude hebben te vertrecken, ten waeren dat men hem noch toevoechde zes oft zeven vendelen knechten, boven die ghene die alreede zoe in landt, als in de stadt Hulst gesonden zijn. Dat haere E. dyen nyettegenstaende geinsisteert hebben op Zijne L. vertrecken, met begeren dat hij haeren E. van tijt tot tijt van alle occurentien zoude adverteren, om daerop nae de gelegentheyt geresolveert te worden naer behoiren. Dat daerop den voersz. Graeve verclaert soude hebben wel bereet te zijn te vertrecken, al ist soe dat hij daerinne nyet te zeer en is gehouden, maer onder protestatie bij zoe verre het voersz. landt ende stadt Hulst eenige swaricheyt zoude overcomen, dat hij daer van begeerde ontschuldich te zijn. Welcke protestatie hij van meeninge was insgelix te doen binnen Middelborch (alwaer hij hem eerst zoude vervuegen) aende Gecommitteerde Raeden vande Staten van Seelant. Verzueckende die voersz. Heeren Comparanten van wegen den Raede van State, alzoe haere E. achten dit voorstellen van protestatie ende maniere van procederen in hem zelven alderhande bedencken heeft tot naedeele vanden staet int generael ende der stadt Hulst int particulier, hierop te verstaen de goede meeninge vande Heeren Staten generael, ende besunder off men behoirt te gedoogen dat yemant, bij commissie vanden lande ter oirloge dienende, tegen de resolutien ende bevelen vanden raedt zal mogen protesteren? Hierop int lange gecommuniceert ende nae rijpe examinatie bevonden wezende dat dese zaecke is een vande grootste ende importantste die in den staet van dese landen zoude mogen occureren, ten aensien vande consequentie, is met rijpe deliberatie eyntelijck geresolveert dat d'Heeren Raeden van State dese zaecke zullen leggen in nieuwe communicatie met Zijne Excellentie, ende examineren, hoe men

Groeningen ende Omlanden om in den Raede van Staete te compareren gecommitteert Rengers ten Post, die sijn eedt gedaen hebbende terstont weder naer Groeningen vertoogen is.

Den xxvij[en] May (was het schoen weder) de gesanten van Trier ende Gulick werden in de Staeten Generael gehoort, daer sij alleen claechden, over de schaede die se geleden hadden in het doortrecken van ons volck, insonderheyt in den laesten tocht naer Vranckrijck, ende dat onse ruyteren noch alle daegen heure landen onvrij maeckten mettet menichvuldich inne ende doorrijden, soedat geen coopluyden meer de vrije straeten ende passen, om naer de marckten te commen en dorsten gebruycken, versochten dat daerinne bij den Staeten mochte voorsien werden ende ordre gegeven dat sulck inne ende door rijden sonder den pas te begeeren mochte affgeschaft werden. Hierbij vouchden sij wel yet vande twisten, ende van tvangen vande Furstinne doch seer weynich. Corts hiernaer werde heur geantwoordt dat men alreede bij placcaet ordre op het vuytloopen gestelt hadde ende tselve soeveel mogelijck soude doen onderhouden, dat de haesticheyt vande tochten ende de periculen van dien niet toe en lieten den pas naer behoiren te versoucken, daeromme sij oick niet en behoirden heur te seer daerop te formaliseren.

In dese tijt was men noch seer verwachtende naer Graeff Willem van Nassau ende men begonst vast d'ordre te beraemen ende op de nootelijcheyden te disponeren om naer Overijssel te mogen gaen soe haest de consenten van Zeelant ende Vrieslant soude innegebracht wesen om te sien off men dien houck eens soude konnen schoen maecken.

In de Staeten Generael werde ontfangen brieven van Zeelant, houdende dat sij doende waeren geweest op het stuck vande consenten ende daerinne veel swaericheyt gevonden hadden, mits datter soe weynich gelts in tlant was, twelcke sij achten bij gecommen te sijn om de groote affsettinge daerinne bij tplaccaet van September lestleden gedaen, versochten derhal-

---

den voers. Heere Grave zal doen verstaen het miscontentement ende misnoegen twelck haere E. hebben in dese procedure ende manieren van doen, streckende tot vercleyninge vande authoriteyt ende disreputatie vanden lande mette voirdere omstandicheden dienende tot hanthavinge vande voersz. publicque authoriteyt ende dat tgene wes geresolveert zal worden Zijne L. met uytdruckelijcke woorden bijden Raedt zal worden aengeseet, zonder onganck, zulx dat dezelve zal connen vernemen dattet Zijne Ex[tie] ende Raedt ernst is, ende nyet en verstaen die voersz. proceduren te gedoogen. Latende evenwel ter discretien van Zijne Ex[tie] ende den Raedt (nae de antwoirde die zij vanden Graeve daerop zullen ontfangen) Zijne L. naer Hulst te zenden volgende d'eerste resolutie, ofte yemanden anders in desselffs plaetze, om aldaer de zaecken waer te nemen».

ven dat met gemeen consent ende naer voorgaende bescrijvinge daeraf eenich naerder ordre ofte redresse mocht beraemt werden, dan omdat de andere provintien daertoe niet en wilden verstaen, maeckte het tselve niet dan swaericheyt, hoewel die van Zeelant niet heel ongelijck en hadden, want beneffens dat met t'affsetten seer veel gelts vuytet lant gejaecht was, soe was het noch soe leech gestelt, dat alle specien van gouden penningen met prouffijt ter munte gebracht ende in enckele ducaten consten verandert werden, die in Oostlant tot soe hoogen prijse willich waeren dat den coopman op den munt seer gaerne daer vooren aen gout leverde voor elcke ducaet 71 ofte 72 stuvers, die nochtans niet dan op 68 stuvers gevalueert en waeren, waeromme toequam dat alle de munten seer veel ducaeten van alderhande gout sloegen ende datter niet een van dien hier in tlant en bleeff, omdatter verlies op soude geweest sijn, maer werden alles te lande vuytgebracht ende daermede tlant van alderhand gout ontbloot, in vougen dat dit placcaet alleen den muntmeesters vande Vereenichde Nederlanden een hondert ofte anderhalff hondert duysent gulden in de boorse sal jaegen ende voorts alle man van gelt ontblooten tot groote schaede vande ingesetenen ende verachteringe vande gemeene saecken.

Den xxviijen May (was het schoen weder) vertooch den Graeve van Solms naer Zeelant ende Hulst nemende sijn vrouwe mede naer Beijerlant, ende eenige weynich daegen tot Hulst geweest hebbende keerde weder naer Beijerlant. Ontrent dese tijt begonst de swaericheyt tot Bruessel vuyt te breecken, omdat den Graeve van Fuentes getracht hadde den Spangiaerts daer binnen te brengen, twelcke die vande stadt gewaer gewerden sijnde, hadden al heure poorten ende de sloetelen van dien in heure bewaeringe genomen ende den Duytsen in de stadt leggende aen heur eedt doen doen ende de Spaensche heeren in stadt sijnde meest doen vertrecken, daerinne den Graeve van Fuentes seer becommert was, te meer soe hij vernam dat die van Artois ende Henegouwen heur selven den pays soe seer innegebeelt hadden dat men niet seer vast op heur en mochte staen, maer dat se oick lichtelijck tot alteratie soude inclineren, twelcke hem aen veel Gouverneurs dede scrijven, dat se in heur gouvernementen wel voor heur souden sien. Op den avont quam in den Haege een lackaye vanden Hartoge van Bouillon, brengende brieven soe aen Sijn Extie als aende Staeten Generael daerinne gescreven werde, dat men tvolck om haere onwillicheyt wille daer niet langer hebbende konnen houden, hadde moeten laeten vertrecken, te weeten het voetvolck naer Diepen (die den lackaye seyde tot Roye gelaeten te hebben) om tscheepe over te commen ende de ruyteren met Graeff Philps te lande

ıer Duytslant ende Ments toe, die hij mede meynde al over thien daegen ›rtoogen te sijn, waeromme men vermoede dat sij de laeste brieven vande taeten niet ontfangen en hadden ende al hadden se die ontfangen gehadt, ı souden sij evenwel niet gebleven sijn, omdat se om de armoede wille ɜel gemutineert waeren geweest, de ruyteren eerst ende naer de voet-ıechten, soe men tsedert verstont.

Den xxix^{en} May was het schoen weder. Desen dach ende eenige voor-ıende ende volgende daegen besoingeerden de Staeten Generael veel ıetten Graeve van Hohenloe, omdat se voor sijn huwelijck hem ende Sijn x^{tie} geordonneert hadden binnen twee maenden van heure differenten te ɜrdraegen, ofte dat se binnen dien tijt souden kiesen rechters aen wien ıj heur wilden submitteren, ende soe sij sulcx niet en deden, hadden de taeten Generael van doen aff met heure auctoriteyt tot rechters gekooren vuyte cancelerie van Gelderlant, 2 vuyten Hoogen Raede, 2 vuyten Pro-inciaelen Raede van Hollant, 2 vuyten Raede van Brabant, 2 vuyten ıaede van Utrecht, 2 vuyten Raede van Vrieslant ende een vuyte cance-ɜrie van Overijssel, die sij last souden geven dese saecke bij hande te emen ende alle de differenten tusschen partijen bij arrest aftedoen. Hierop e partijen gedaen besoingeren hebbende, waeren in eenige poincten ver-raegen ende in d'andere versocht den Graeff dat mette auctoriteyt vande ıtaeten de differentiale poincten mochten affgedaen ofte daerinne voorsien verden, daertegens de Staeten stelden heur voorgaende resolutie ende dat e alsnoch rechters souden kiesen ofte aenden anderen heur submitteren, lie men dan terstont soude noemen ende committeren, daertoe den Graeff cheen niet gaern te commen, maer inclineerde meer om hem te submit-eren aenden Hoogen Raede in Hollant, ende naerdat Sijn Ex^{tie} daerinne nede bewillicht hadde, werden eyntelijck die vanden Hoogen Raede bij de ıtaeten Generael rechters gecommitteert, met welcke commissie soe de fficiers vande partijen gecommen waeren aen die vanden Hoogen Raede n meyninge daer heure rechtvoorderinge te doen, hebben die vanden elven Raede de saecke gansch affgeslaegen ende heur daervan geexonereert, eggende onder den Staeten Generael noopende dat stuck niet te staen nde dat dselve geen macht en hadden heur daertoe te committeren ofte ıelasten maer dat se particulierlijck stonden onder die van Hollant, ende oe die heur daertoe committeerden dat sij het dan gaerne souden doen, villende in effecte seggen dat die vande Staeten Generael niet en ver-nochten anders als in het stuck vanden crijch yet te bevelen.

Den xxx^{en} May was het schoen weder ende werden de preparatien ten

oirlooge noch vuytgestelt bij gebreck van gelde ende omdat men en wilde sien wat van tSwartsburchs regement soude commen, daeraff ruyteren over den Rhijn getoogen waeren ende de abdije van Hammerden daer veel boeren innegevlucht waeren, die heur den pas hadden willen beletten, overvallen hadden ende dselve boeren ende monnicken mede dootgeslaegen hebbende, waeren ontrent Essen blijven leggen, twelck vrese gaff dat se wel naer Overijssel mochten keeren, soe wij daer wilden aengrijpen. Nietemin omdat men niet al te veel tijts en soude verliesen als men soude willen vertrecken, werde gescreven aendie van Oisteynde, dat se 3 vendelen knechten souden willen senden voor Dordrecht, ende aen die van Vlissingen dat se 200 mannen mede aldaer willen senden om in tleger gebruyckt te mogen werden. Graeff Philips is met peerden ontrent dese tijt tot Oppeheim over den Rijn getoogen ende van daer naer Francfurt gereden, om soe door die stadt naer tlant te Nassau te commen, hebbende bij hem ontrent 300 peerden, meer bagagie al dienstpeerden.

In tlaeste van dese maent ontfinck men tot Bruessel brieven bij den Coning met eygener hant gescreven, dat hij den Cardinael Albertus van Ostenrijck verkoosen hadde tot Gouverneur Generael vande Nederlanden ende hem daertoe metten eersten soude doen overcommen, begeerende dat men middeler tijt den Graeve van Fuentes wilde gehoirsaemen. Dese brieven vermoet men daeromme met des Conings eygen hant gescreven te sijn, opdat den Graeve van Fuentes te beter ende als verwachtende de comptste van Albertus in tgouvernement mochte gemainteneert ende gehouden werden ende dat hiermede wat mochten opgehouden werden de couragien dergeenen die tot pays ofte accoort inclineerden. Daer liep onder een tijdinge dat den Cardinael d'Infante van Spangien soude trouwen ende dan met haer overcommen, waeromme veelen minder geloofde dat den Cardinael soude overcommen.

Den lesten May ende den j^{en}, ij^{en} ende iij^{en} Junij was het schoen weder ende werde seer verwacht Graeff Willem van Nassau die eersten den iiij^{en} in den Haege quam, verclaerende dat d'consenten extraordinaris in Vrieslant gedraegen waeren.

Den v^{en} Junij was het schoen weder ende waeren Sijn Ex^{tie} met Graeff Willem in den Raede van Staete om te delibereren op tleger, maer omdatter geen gelt bij de hant was ende de consenten bij die van Zeelant noch niet en waeren gedraegen, most men de saecke noch voorder vertrecken ende vuytstellen hoewel de tijdinge vande beroerte tot Bruessel

ͻch meer ende meer continueerde. Die van Luyck langen tijt aengehouden ͻbbende tot Bruessel om te hebben restitutie van tcasteel van Hoeye, ͻbben soe veel geobtineert (mits de groote verwertheyt vande saecken ınden viant ende dat hij vreesde meer vianden te krijgen) dat den Har-ͻge van Aerschot met eenige anderen tot Luyck gesonden is om daervan ͻstitutie te doen doen, mits eenige beloften ende condilien, daerop hij ıtrent dese tijt tselve casteel aenden Bischop van Luyck heeft doen ͻstitueren, die terstont tot casteleyn ende Gouverneur daerop gestelt eeft Jan van Groesbeeck ende heeft tselve met tamelijck volck beset [1].

Den vj^en^ Junij was het heet weder ende omdatter geen gelt bij der hant ı was werde goetgevonden yemant metten eersten naer Zeelant ende rieslant te deputeren om van daer soe veel gelts te trecken als het oenlijck soude wesen, om te velde te mogen commen.

Den vij^en^ Junij was het heet weder ende werde bij eenigen van thoff-esin vanden Graeve van Hohenloe vuytgegeven, dat hij brieven vanden ͻngen Marckgraeff van Brandenborch ontfangen hadde, dat hij eersdaechs ver soude commen ende sijn schoenmoeder de Vorstinne van Pruyssen

---

[1] Deze restitutie van het kasteel van Hoey geschiedde op bepaalden last van Philips, daar ueutes gemeend of ten minste voorgewend had, dit op eigener autoriteit niet te kunnen doen. Del o schrijft dat besluit van den Koning toe aan zijne vroomheid en eerbied voor den bisschop. Hij ͻgt in zijne Historia Belgica (pag. 12):

„Ecce septimo ab obsidione die Martii vicesima, deditione arcem reddiderunt, pacti vitam et uae in arcem ipsi intulerant: ibi inventa quaecumque obsidioni ferendae necessaria: custodia Joanni ornosae Hispano centurioni cum cohorte eius demandata, donec Rex, quod vellet statueret. Leo-ienses id aegre tulerunt, quod etiam suae gentis milites arci praeficiendos censerent. An ex pactis onventis, vel spe sola id postularint, nescio. Sane Comes Fontanus rem suo noluit arbitrio ͻcidere, sed ad Regem detulit. Rex sola fide et pietate usus, restitui arcem, urbemque Electori ıssit, praefatus se Leodicensi Ecclesiae, quam adimere, de suo largiri malle".

Dat de restitutie plaats had, zoo als Duyck zegt, „mits eenige beloften ende conditien", is uit en aard der zaak zeer natuurlijk. De Bisschop begreep evenwel dat het noodig was, de kwade ermoedens, die daaruit tegen hem konden ontstaan, zoo veel mogelijk weg te nemen en schreef aarom eenige weken later in den hierboven (bl. 546) aangehaalden brief aan Hendrik IV het olgende: „Et comme je crains V. M. se pouroit avoir imprimé quelque sinistre opinion de ceste estitution, tant et si longuement dilayée, et par consequence l'affection qu' icelle at en conformite le ses precesseurs les Roys Treschristiens, pour le regard de la bonne voisinance et amitie d'entre e Royaulme de France et cestuy pais seroit amoindrie, je la puis asseurer que je me tiens restably t reintegré en la Souverainete de mes ville et chasteau de Huy par tous tels droicts que je ͻossedoy et tenoy avant la surprinse d'iceulx sans nulle exception ou diminution, soit de mon ıuthorite ou jurisdiction de ceste Eglise ou de quelque autre chose, par ou vostre Ma^té^ et aultres Princes, Potentats, ou Estats voisins auroient occasion de craindre ou soubçonner de pour ce ne recevoir les debvoirs d'amitié et bonne voisinance qu'ont esté usez du passé".

mede brengen om soe heur te stellen in de regieringe vande landen van Cleeff, Gulick etc., ende soe d'ingesetenen daertoe met gemoede niet en conden verstaen, dat hij dan een goede macht van volck aennemen soude voor een jaer ende voorts met behulp vande Staeten heur daetelijck in deselve regieringe stellen geduyrende de indispositie vanden vorst, ende de t'eynde des jaers de Staeten tselve volck in heuren dienst ende betaelinge souden nemen, twelcke bijnaest tgeene was dat den Brandenborchse gesant in tvoorleden jaer mette Staeten gehandelt hadde ende nu te seer indiscretelijck bij den Graeve van Hohenloe aen sijn hoffgesin geopenbaert was. gemerckt hij een is geweest vande geenen dien den Marckgraeff thelet van dese handelinge vertrout heeft gehadt ende gemeynt dat het secreet soude gehouden werden, gelijck hij hem oick beclaecht hadde aende Staeten dat dese handelinge al in thoff vanden Keysar ontdeckt was, daertoe de Staeten (als dese actie altoes heel bedect gehouden hebbende) niet verschults en hadden. Hiervuyt kan men sien dattet niet altoes even alleen en is, wie men eenige saecken vertrout.

Den viij^en Junij was het heet weder ende in t'resolveren op tleger was men noch seer becommert bij tgebreck van gelde, waeromme resolutie genomen werde dat men hondert duysent gulden tot laste vande Generaliteyt op interest soude lichten soe haestelijck als men soude konnen.

Den ix^en Junij wesende heet schoen weder ontfinck men in den Haege een brieff commende vande gecommitteerden naer Eemden gesonden. daerinne sij screven dat Graeff Enno op de Knock met eenich volck ende geschut gecommen was ende aldaer begonst te schantsen, dat hij oock eenige scheuten naer deser landen oirlochscheepen hadde doen doen. waeromme de gecommitteerden daerwaerts geschickt hadden ende hem doen vermaenen sulcx aff te willen schaffen, ofte dat men daerinne anders soude moeten voorsien, omdat de Staeten niet en dencken te gedoogen aldaer een schantse geworpen te werden. Screven mede dat sij al eenige compagnien op ontbooden hadden om sulcx te beletten ende die daertoe ende tot verseeckeringe vande borgers (die daertoe seer aenhielden) in stadt te senden, soe hij niet en soude willen desisteren. Hierop waeren de Staeten Generael, Raedt van State, Sijn Ex^tie ende Graeff Willem lange vergaedert om te delibereren wat men voorder in de saecke soude doen, daerinne vast veel swaericheyts gevonden werde, die niet lange hier naer heur selven verclaerde, omdat de Gedeputeerden voorts daernaer bij heure brieven vanden viij^en deser screven dat Graeff Enno verclaert hadde, dat hij aldaer tegen de wille vande Staeten niet en begeerde te

schantsen maer daervan ophouden soude, ende dattet bij abuys ende tegen sijn wille bijgecommen was dat men naer de oirlochscheepen (die sij meynden van Eemden te wesen) geschooten hadde, dat hij daeromme alle tselve soude doen affschaffen, versouckende dat de gecommitteerden heur vuyterste devoir wilden doen, om de saecke tot een vereeninge ende accoort te brengen, daerinne sijn vaeder ende hij heur tot alle redelijcheyt wilden laeten vinden.

Ontrent dese tijt ontfinck men een brieff vanden Coning van Vranckrijck vanden xxj^en Maij, daerinne hij seer over ons volck claechde, dat se genouch tegen sijn wille ende de begeerte van Graeff Philps (die gaern gesien hadde dat sij noch waeren gebleven) vertoogen waeren, niettegenstaende hij in onsen regarde de oirloogen tegen de Spangiaerts verclaert hadde, versocht daeromme dat men evenwel wilde continueren in tsenden van tgelt, omme daermede te betaelen den geenen die in heure plaetse aengenomen ende opgelicht werden. Screeff mede dat den Connestabel van Castilien met alle sijn leger noch anders niet vuytgerecht en hadde dan de veroeveringen van Marnay ende Vesouil, daeraff tcasteel noch goet hielt ende gedefendeert werde bij den Heere van Tremblecourt, ende dat hij daer en tegen verovert hadde Beaulne, Auxonne, Anthuyn, Vienne ende tgansche lant van Bresse vuytgeseyt Bourg. Niet lange hiernaer ontfinck men noch een brieff bij den Coning, gescreven vuyt Troyes en Champaigne vanden lesten May, houdende dat den Mareschal van Biron innegenoemen hadde Digion in Bourgoigne, maer dattet casteel noch tegenstont, dat den Connestabel van Castilien delibereerde tcasteel te commen ontsetten ende hij om sulcx te beletten terstont daerwaerts tooch. Men hadde mede brieven vanden Hartoge van Bouillon, daerinne hij screeff dat La Motta voor La Fertté lach ende tselve beschoot, ende dat hij van meyninge was de plaetse te ontsetten. Onder alle desen claechde den Ambassadeur van Vranckrijck seer, dat men in dese langen tijt niet met allen voor handen en nam, maer alle de last vander oirlooge op sijn meesters hals liet aencommen, denselven gebloot hebbende van ons volck ende gelt, versocht daeromme instantelijck dat men mede wat wilde voornemen om den viant te diverteren ende metten eersten den Coning met gelt assisteren, opdat hij hem soe benaut niet en vonde dat hij genootdruckt werde eenige handelinge aentegaen, die dese landen soude mogen naerdeelich wesen. Maer hiertegen quam in consideratie de groote noot van gelt hier in tlant sijnde ende dat alsnoch de consenten niet volcommentlijck en waeren gedraegen, waeromme men niet te velde en mocht

gaen, nochte den Coning van Vranckrijck met penningen assisteren.

Den x^{en} Junij (was het heet weder) quaemen in den Haege eenige gedeputeerden van Zeelant om te handelen op tstuck vande consenten. daerinne sij rondelijck vuyt [1] niet hoger te willen geven als tegen de 15 in thondert, beneffens noch veel andere limitatien, daermede sij heur consenten wilden restringeren. Oick omdat nu den tijt begonst te genaerken, dat de scheepen, die men achter de Noortcap ende de Nova Zembla omme naer Chynae wilde senden aff souden moeten vaeren, waeren se mede gelast met die van Hollant op dat poinct te handelen ende alle nootelijcke ordre op heur vertreck te helpen stellen.

Ontrent dese tijt creech men vast veel ende verscheyden continuatien vande tijdingen dat de Spangiaerts Bruessel ende Mechelen hadden willen innenemen, ende dat daeromme tot Bruessel het rumoer in vougen als vooren was ontstaen, ende dat sij gekooren hadden ses mannen, die de stadt ende alle de stads affairen regieren souden, dwelcke wel soe vermeeten waeren dat se heur onder de Staeten van Brabant lieten vinden ende daeronder plaetse naemen, daerover den Graeve van Fuentes sulcken naerdencken van heure actien gekregen hadde, dat hij vuyter stadt naer Henegouwen vertrocken was om in die quartieren ordre te stellen ende alle nieuwicheyt (daertoe sij seer scheenen te inclineren) te beletten.

Men creech ontrent dese tijt mede tijdinge dat tvoetvolck vande lichtinge van Swartsborch in t'optrecken was ende den pas nemen souden naer Oppenheyn boven Ments om aldaer den Rijn te passeren ende soe voorts te trecken, twelcke geschiedende een groote vrese van dese landen sal wechnemen, omdat veelen vreesden, dat men se van meyninge was hier in tlant te gebruycken.

Den xj^{en} Junij was het heet weder. Ontrent dese tijt creech men tijdinge bij brieven van Luyck vanden v^{en} deser dat den Hartoge van Bouillon theele leger vanden Heere La Motta voor La Fertté opgeslaegen hadde ende alle tgeschut becommen, twelcke soe breet niet waer en was. omdat men tsedert verstont dat den Hartoge van Bouillon den xxix^{en} May des nachts binnen Fertté gesonden hadde 2000 mannen te voet ende 300 peerden die den xxx^{en} vrouch vuytvielen ende sloegen alle de wachten op ende maeckten heur meester van tgescliut, dan omdat den viant met sijn heele leger daerop marcheerde, mosten sij tgeschut weder verlaeten, twelcke La Motta gerecouvreert hebbende, lichte hij terstont theele leger op ende

[1] Hier schijnt het woord »seyden« uitgelaten te zijn.

rock wech, verlaetende de plaetse, daer hij in sijn volck veel schaede voor geleden hadde.

Den xij^{en} Junij (was het heet weder) quam Graeff Philps mette 5 vaenen ruyteren tot Lochem aen, die heur terstont naer verscheyden plaetsen in de garnisoenen begaven.

Den xiij^{en} Junij (was het heet weder) quam Graeff Philps met sijn vaen ruyteren tot Nieumegen. Te desen daege quam al ons voetvolck vuyt Vranckrijck tscheep tot Middelborch, daeraff veelen hier in tlant seer verblijt waeren, maer de Staeten hielen heur meest seer qualijcken te vreden, soe omdat se buyten heur consent ofte bevel wederomme gecommen waeren, als omdat den Coning van Vranckrijck ende den Ambassadeur daerover seer geclaecht hadden. Te desen daege verbracht men vuyten Haege naer Dordrecht eenige stucken geschuts die vergooten ende verstelt waeren, om tselve tot Dordrecht alles bij den anderen te hebben soe haest men soude willen vertrecken. Men creech mede tijdinge dat voor Dordrecht gecommen waeren drie vendelen Engelschen vuyt Oisteynde ontbooden, wachtende op voorder bevel.

Den xiiij^{en} Junij was het heet weder ende quam meest alle tvolck vuyt Vranckrijck gecommen in Hollant ende de Capiteinen in den Haege om te versoucken dat men tvolck vuyte scheepen wilde doen doen ende ergens innebrengen, opdat se niet en vergingen van sieckte ende vuylicheyt, twelcke sij ter nauwernoot consten obtineren, omdat heur wedercomptste soe onaengenaem was, hoewel het wat te hardt soude geweest sijn in regard vande soldaeten, die onder tbeleyt van heure Capiteinen weder quaemen ende mits de groote armoede ende het cleyn tractement van wege den Hartoge van Bouillon heml. aengedaen heur in Vranckrijck niet langer en hadden konnen onthouden ende dat men in allen gevalle de hooffden vande mutinatie wel const straffen sonder den ontschuldigen mette schuldigen te doen lijden.

Den xv^{en} Junij was het windich weder ende werde den Oversten Lieutenant Gistelles vuyt Vranckrijck gecommen sijnde in de Staeten Generael gehoort ende gevraecht op de redenen die heur beweecht hadden in sulcker vougen wederom te commen, daerop hij in tlange verhaelde de groote armoede ende miserie bij tvolck aldaer geleden ende dat se daeromme niet langer aldaer hadden konnen blijven, beneffens dat den Hartoge van Bouillon selffs geconsenteert hadde, dat se in t'eynde van April souden vertrecken, twelcke tvolck heur soe vast innegebeelt hadden, dat se niet

langer en waeren op te houden, doch werde evenwel in alle dien geen goet contentement genomen.

Ontrent dese tijt creech men tijdinge dat de Indische vloote in Portugael was gearriveert met 17 milioenen gouts, daeraff den Coning 5 milioenen quam, daermede hij genegen was de oirlogen in de Nederlanden te continueren. Item dat sijn soen Philps, Prince van Spangien, soude trouwen de dochter vanden Ertshartoge Carel van Oistenrijck, Catharina Renea genaemt.

Desen dach deden die van sHartogenbosch opseggen de sauvegarde aen alle de dijckers in tlant van Altenae, Bommelerweert, Thielerweert ende andere plaetsen, ter tijt toe den damme geslaegen aende schantse van Creveceur soude opgenomen wesen, meynende daermede te wege te brengen dat de dijcken alomme ongemaeckt soude moeten blijven ofte dat den dam wechgenomen soude werden.

Den xvj^{en} Junij was het windich weder ende werden den soldaeten van Vranckrijck gecommen verscheyden patenten toegeschickt om alles in garnisoen te gaen, daertegens wederom eenige andere compagnien, die men te velde meende te gebruycken vuytgetrocken ende op gelegener plaetsen gebracht werden. Men creech oick tijdinge dat die van Masieres, die heur neutrael gehouden hadden, hem nu opentlijck voor den Coning van Vranckrijck hadden verclaert. Men creech van gelijcken continuatie vande tijdinge dat den Hartoge van Bouillon tleger van la Fertté aengedaen hadde, daeraff de meeste tijdinge hielt dat tregement van La Barlotte veel Capiteinen verlooren hadde ende dat de cavalerie seer veel schaede hadde geleden. Op den avont quam Graeff Philps van Nassau vuyt Vranckrijck gecommen in den Haege.

Den xvij^{en} Junij was het betrocken weder ende was men vast doende om de quote ende repartitie voor die van Groningen ende d'Omlanden te maecken, daerinne heur voorgeslaegen was dat se souden geven de twee derden van die van Vrieslant, daertoe sij niet gaerne en wilden commen. hoewel veelen meynden dat sij wel meer behoirden te geven. Oick werden op heure repartitie gestelt 7 vande Vriesche compagnien ende daeronder Casper van Eussum, die men over alle tvolck vande Omlanden Oversten Lieutenant soude maecken. Graeff Philps werde desen dach in de Staeten Generael gehoort, dwelcke wel bekende de ongerechticheyt van tvolck ende dat sij meest alles gemutineert waeren, maer daerbij verhaelende de groote excessive armoede ende miserie, die se aldaer geleden hadden

ende de quaede ordre dien den Hartoge van Bouillon gestelt hadde, om heml. daerinne eenichsins te secoureren, excuseerde hij tselve muyten meest met de armoede, seggende oick tselve daeromme alleen ende niet vuyt eenige quaetwillicheyt ofte ongehoorsaemheyt tegen heur meesters toegecommen te sijn, immers dat hij gesien hebbende heure armoede, tselve muyten niet ten quaetsten en kan duyden. Hiermede stelde hij voor een goet deel ter neder het misgenougen der Staeten, die voor alsnu de saecke soe laetende glissen bevel gaven, dat men terstont den crijsvolcke vanden Franschen tocht affreeckeninge soude maecken ende betaelen tgeene heur noch soude commen. Ende overmits op desen tocht voor Masieres gebleven was den Hopman Draeper ende den Hopman Veling tot Diepen was gestorven, heeft men van beyde de compagnien een gemaeckt van 200 hooffden ende die gegeven den Graeve Ernst van Solms, broeder van Graeff Everard ende Cousijn Germain van Sijn Ex[tie], die nu eenigen tijt hier in tlant bij Sijn Ex[tie] geweest was. Desen dach werde in de Staeten Generael geresolveert, dat men in den vrijdomme vanden Bosch ende voorts aen alle Bosche houven, waer die gelegen mogen sijn, sal opseggen alle de sauve garden, omdat sijl. den dijckers de sauvegarden in vougen als vooren opgeseyt hadden, twelcke terstont daernaer gedaen werde om te sien off men heur daermede weder soude konnen dwingen tottet verleenen vande sauvegaerden aende dijckers ende soe niet, dat men se alles bij ons crijsvolck soude laeten bederven ende de dijckers voors. met soldaeten assisteren ende defenderen.

Den xviij[en] Junij was het regenachtich weder ende was men vast doende met die van Zeelant op heur extraordinaris consenten, daertoe sij wel last hadden te consenteren, dan met soe veel restinctien dattet genouch onvruchtbaer soude gevallen hebben, waeromme de andere provintien dselve consenten soe niet en wilden aennemen. Ende omdat de Gedeputeerden van Zeelant vande restrinctien niet en wilden wijcken, niettegenstaende sij den xix[en] daerop noch in communicatie waeren, maer van meyninge waeren te vertrecken, soe hebben die van Hollant heml. den xix[en] een banquet gegeven, op twelcke die van Zeelant soe verre beweecht werden, dat sij goede hoope gaven dattet noch wel vallen soude ende daerop den xx[en] noch gebleven, ende in naerder communicatie gecommen sijnde ende genouch geopent hebbende dat sij heur consenten mede sonder restrinctie soude doen innebrengen, soe haest sij in Zeelant soude commen, sijn sij den xxj[en] vertoogen.

Overmits die van Eemden vast dapper aenhielden, om vander Staeten

volck binnen heure stadt te hebben om heur tegen de practijcken vanden Graeff te mogen verseeckeren, daerdoor sij vreesden dat d'eene tijt ofte d'ander de borgerie over hoop soude commen tot grondelijck bederff vande stadt ende de borgerie van dien, ende den Graeff mogelijck op hoope dat dselve practijcquen hem souden gelucken, vast alle daege de saecke meer ende meer traineerde ende vuytstelde, hebben eyntelijck de gecommitteerden bewillicht datter duysent mannen vande Vriesche soldaeten in de stadt souden trecken, twelcke den Graeff vernoemen hebbende, heeft gescreven, dat hij daeraff wel verwondert was ende niet en wiste, waermede hij tegen de Staeten verdient hadde dat men alsoe sijn rebelle onderdaenen tegen hem soude assisteren, versocht daeromme dat de gecommitteerden gelieffde sulcx niet te gehengen maer tegen te staen, ten minste noch voor een tijt tot dat men sien soude wat van t'accoort soude commen, daerop de gecommitteerden wederom screven dat sulcx geschieden soude, ten ernstige aenhouden ende begeeren van die vander stadt, sonder dat der Staeten meyninge daerinne anders was als de stadt wel te doen bewaeren, soe wel voor sijn G. als voor de borgerie ende dat sij hoopten dat daerdoor het accoort te wedersijde eer gevoordert soude werden, immers dat hij hem daertegen niet en behoirde te formaliseren, dewijle alsdan te beter sal konnen geeffectueert werden, tgeene naermaels onder heml. sal werden geaccordeert. Hier op tvolck gecommen sijnde tot Oeterdum sijn bij die vande stadt met scheepen gehaelt ende den xix^en deser in stadt getoogen tot 5 vendelen toe elcx van 200 coppen ten vollen getaele toe gevoert ende beleyt bij Tacko van Hittinga, Overste Lieutenant van Graeff Willem in Vrieslant. Daervuyt men sien kan hoe periculeus het is voor cleyne partijen in gelijcke tweedrachten te vallen als sij eenige machtigen ontrent hebben, want die van d'een ofte d'ander, te hulpe geroupen sijnde, middel hebben beyden partijen te onderdrucken, als nu de Staeten Generael mede hebben, om soe wel de stadt tot heuren besten te behouden als den Graeff te ruineren, soe sij eenichsins ofte immermeer tot die ambitie willen commen, immers krijgen sij nu de stadt seer lichtveerdich in heuren handen, daertoe sij nu eenige voorgaende jaeren met seer veele ende verscheyden practijcquen getracht hebbende te commen, niet hadden konnen geraecken, omdat se altoes geacht hebben datte verseeckeringe van die stadt heure saecke wonderlijck soude konnen verseeckeren om de groote diepte die tgat vande Eemse aende zee is hebbende, daerdoor men alleen met eenige vloote vuyt Spangien te senden heml. soude konnen krencken. Hiervuyt kan men mede sien de sotticheyt van die vande stadt, die om heur ende heur stadt tegen

den Graeff te preserveren dselve stellen in handen vande Staeten ende heur alsoe quyt maecken al willens dat se met moeyten soucken te behouden ende billickerwijs behoirden te doen, aengemerckt sulcke violente remedien niet en behoiren gebruyckt te werden dan als er geen raedt meer en is ende tmes bijnaest op de keele staet, om tgroote ende seecker verlies dat men daerinne doet. Veelen sullen wonderlijck van dese saecke oirdeelen. Hier te lande, om tprouffijt dat men daervuyt siet ende hoop te commen, is men vande saecke seer verblijt, in andere landen, die der Staeten saecken niet heel wel toegedaen sijn, sal men seggen dat den eenen rebelle den anderen souckt te assisteren ende dat de Staeten heuren Heere verdreven hebbende gaern alle andere Heeren mede verdreven saegen. Nietemin sullen de Staeten daerinne (als sulcx wel gewent sijnde te hoiren van heuren quaetwilligen) te min swaericheyts maecken, omdat sij wel weeten, dat niemant van heure nabuyren heur soude willen ofte derven assisteren, soe het heur quaelijck ginck, waeromme sij oick met goet recht (sonder te achten wat dselve souden mogen seggen) heur selven soucken te verseeckeren ende prouffijt te doen bij wat middelen het oick sij, omdat de last vander oirloge op heml. alleen moet aencommen, te meer oick dat niemant van heure nabuyren heur daeromme soude derven viant werde ofte de oirlogen verclaeren, omdat de Staeten middel souden hebben dselve ende heure landen te ruineren, eer se gereet souden wesen.

Den xxj[en] Junij was het heet weder, ende omdat men over eenige daegen verstaen hadde dat den Graeve van Fuentes vuyt Bruessel naer de frontieren was vertoogen ende al den xj[en] deser met veel Spangiaerden tot Valenchijn was geweest, in meyninge eerst Chastelet aen te tasten ende daernaer Camerick te belegeren, gelijck hij vuyt gaff ende daeromme ontrent Chastelet met sijn leger al doende ende geengaigeert was, ende dat wij het daeromme alhier seer ruym ende sonder vrese vanden viant hadden ende alle daechs meer ende meer versuymden ende soe schoone occasien lieten voorbij gaen, die mogelijck niet lichtelijck souden weder commen, insonderheyt in regarde van sHartogenbosch, twelcke men niet dan bij soe een occasie (als den viant in Vranckrijck geengaigeert is) en mach bequaemelijck aentasten, soe is Sijn Ex[tie] met Graeff Willem in den Raede van Staete gegaen, alwaer naer vele moeyten gearresteert is, dat men te velde sal gaen ende de occasie waernemen ende daertoe tvolck doen versaemelen soe haest doenlijck sal wesen, waeromme men terstont lijsten op tstuck vande vivres ende amunitie van oirlooge tot een leger noodich heeft beginnen te maecken ende de officiers alomme te bescrijven. Ende hoewel

men claerlijck meynde dat de occasie in lange soe schoene niet en hadde gewecst om tegen die van sHartogenbosch yet voor te nemen ende daeromme in groote consideratie viel, off men de voorgaende resolutie soude veranderen ende naer den Bosch gaen, soe heeftet nochtans de voorgaende resolutie noch wech gedraegen dat men naer Overijssel gaen soude ende daertoe naer voeren 10 heele, 10 halve canons ende 6 veltstucken, te meer om te beter te konnen seconderen de saecken van Eemden, soe den Graeve quaelijck wilde. Twelcke oick daeromme te beter viel omdat men corts hiernaer verstont, dat den Graeve van Fuentes gesneden werck in Picardie vont, om redenen dat de Francoisen den xx^{en} deser des nachts door tcasteel binnen de stadt van Han in Vermandois (daer Spaensch garnisoen innelach) waeren gecommen ende theele garnisoen wesende van 300 Spangiaerts, 300 Napoliteinen ende 300 Waelen, die heur heerlijck gedefendeert ende tot viermaelen toe ende in verscheyden plaetsen gerretrancheert hadden, alles den hals hadden affgesneden tot op ontrent 100 naer, die sij gevangen hadden genomen om den Gouverneur vande plaetse tot Bruessel gevangen tegen te lossen. Desen Gouverneur wesende een Francois was tot Bruessel bedraegen, dat hij metten Coning van Vranckrijck hadde willen handelen, daerover hij daer te commen bescreven werde, ende gecommen sijnde werde terstont gevangen ende naer tcasteel van Antwerpen geveurt. Dit verstaen hebbende sijn broeder, op tcasteel tot Han gebleven, heeft terstont de Francoisen ontbooden, die door bevel vanden Graeve van St. Paul, daer in goeden getaele gecommen sijn te peert ende te voet, laetende de peerden buyten de stadt om waer te nemen, die vuyte stadt vluchten souden ende heur soucken te salveren, ende tvoetvolck door tcasteel innetreckende, twelcke oick de oirsaecke is dat den viant soe seer vocht, omdatter anders geen vuytcomptste en was. De Francoisen verlooren met dit exploict den Heere van Humieres (een fray soldaet) ende noch wel 30 Edelluyden met noch veel anderen. Den broeder vanden Gouverneur van Han liet terstont den Graeve van Fuentes weeten dat sulcken tractement als men sijn broeder doen soude, soude hij de gevangenen aldaer sijnde mede aendoen, waeromme den Graeve van Fuentes niet weynich met dese saecke verbaest en was, omdat dit de eenige plaetse was die de Spangiaerts over de Somme hadde, twelcke men meynde dat sijn beleg van Chastelet wel soude konnen diverteren.

In Hollant was tot voorderinge vande justitie bij wijlen den Prince van Orangien opgerecht eenen Hoogen Raede, dwelcke naer sijn doot gecontinueert is bij den Staeten van Hollant, dan omdat die van Dordrecht ter

contemplatie van heuren Pensionaris Menijn ofte yemant anders een quaede opinie vanden selven Raede genomen hadden, hebben sij vande selve continuatie geresilieert ende heur onthouden vande jurisdictie vanden voors. raedt tsedert den jaere 84 tot in dese loopende weecke toe, in dwelcke sij den Hoogen Raede weder begonnen hebben te kennen ende heur de jurisdictie derselver te onderwerpen, sijnde Menijn te vooren van sijn pensionarischap verlaeten, omdat hij de instructie ende antwoorde vande legatie van Denemarcken (die gelast waeren secreet te houden) hadde gecommuniceert ende met gedeylt aen eenen Aernt van Dorp, die dselve naer den viant aen Otto Hertius hadde overgesonden, twelck ontdeckt sijnde men heml. hadde beginnen daerover moeyte te maecken, hoewel sij (ende insonderheyt Dorp, die heel rijck was) de saecke bij die vanden Provincialen Hove soe wel hebben weeten te besteecken ende beleyden, datter niet soe besonders opgevolcht en is, immers tegen Dorp, als de saecke wel meriteerde, maer is de moeyte meest gevallen over Menijn voors.

Den xxij^en^ Junij was het betrocken weder, ende omdat de resolutie genomen was om naer Overijssel ofte Zutphen te gaen is Graeff Willem in haeste naer Vrieslant gereyst om op alles ordre te stellen tegen den ix^en^ vande toecommende maent, dat men meynde tleger bijeen te brengen om te mogen letten op de saecken van Eemden soe den Graeff hem metten viant soude soucken te behelpen.

Den xxiij^en^ Junij was het betrocken weder, ende omdat men die van Zeelant toegeseyt hadde, dat men yemant vuyten Staeten Generael ende den Raede van Staete daerwaerts soude schicken, vertrocken desen daege vuyten Haege naer Zeelant den Advocaet Bernevelt ende Aleman, om heur tottet draegen vande consenten suyver te induceren ende eensaementlijck te besichtigen die fortificatien van Hulst ende Bergen op den Zoem, soe wel die al reede gemaeckt waeren als die nootelijck noch souden moeten gemaeckt werden. Nietemin die van Zeelant heur middelertijt bedocht hebbende, hebben de extraordinaris consenten sonder restrinctien innegewillicht ende aen heur gecommitteerden in Staeten Generael last gesonden dselve te draegen ende consenteren, welcke last sij desen daeh ontfingen, soe dat de gecommitteerden voor een goet deel een vergeeffsche reyse sullen doen. Ontrent dese tijt creech men tijdinge dat den Coning van Vranckrijck binnen Digion was ende dat den Connestabel van Castilien met sijn leger niet wijt van daen en was, vanden welcken den Marischale van Biron den vj^en^ deser ontrent 300 peerden geslaegen hadde.

Tvoorleden jaer waeren vier scheepen vuyt Hollant ende Zeelant vuyt-

geloopen om te besoucken off sij bij de Nova Zembla door Vaygat conste vaeren ende alsoe voorbij Tartarien naer Chinae commen in meyninge de navigatie daernaer te gebruycken. Dese gecommen sijnde aende Zembla hebben niet alleen gevonden dat men door Vaygat mochte seylen, wesende een canal van een halff mijle breete, maer oick dat de Zembla niet en was terra continens, maer alleen een eylant, daer een breede zee achter omme liep, die wel navigabel was in de maenden van Julio ende Augusto, omdat se de voorder maenden met ijs bevroosen lach, wesende de drie scheepen achter de Zembla omme gevaeren ende het eene door Vaygat ende tsaemen bij malcanderen gecommen in de Schytische zee tegen over de reviere van Oby, waeromme sij wederomme gekeert sijn ende hebben alle de plaetsen naer heur vermogen affegeteyckent ende affgebaeckent, ende hier te lande gecommen sijnde, hebben heur rapport vande navigatie gedaen dat die wel te gebruycken was. Maer omdat se noch niet gepasseert en hadden den houck van Tartarien, ende men daeromme niet en wiste ofter geen ander impediment soude mogen wesen, was geordonneert dat se dit jaer wedergaen ende voorts tot in Chinae vaeren souden ende desen winter daer verblijven, om heur van waeren te voorsien ende alleen weder terugge senden de jachte, soe wanneer sijl. den houck van Tartarien souden gepasseert sijn ende gecommen in de zee van Chinae, om de Staten te relateren off se door waeren ende wat heur bejegent mochte sijn, welcke scheepen men tot ses toe desen dach dede monsteren om op morgen tseyl te gaen ende met desen gestaedigen westen wint de Noortcap te mogen winnen, twelcke volgende sij corts daernaer gelijckelijck vuytet Texel tseyle gegaen sijn. Indien dese navigatie bequaemelijck kan gevonden ende gebruyckt werden, sal dselve niet weynich de heele Westersche navigatie installich maecken, omdat se wel de helft naeder sal sijn ende niet soe veel periculen ende lasten onderworpen.

Ontrent dese tijt quaemen vast veele scheepen vuyt Spangien aen, die alles verseeckerden dat de Indische vloote tot Lisbona gearriveert was ende dat den Coning van Spangien alle de scheepen vuyten arreste hadde ontslaegen (daerinne sij nu lange waeren geweest) soe sijn pasporten hielen vuyt sonderlinge affectie, die hij dien van Hollant ende Zeelant was draegende ende om de groote intercessie die den Cardinael Albertus van Oistenrijck voor heml. gedaen hadde aenden Coning, twelcke alles niet en diende dan om ons in slaepe te wiegen, waeromme de Staeten op sulcx niet veel en sullen achten. Onder den coopman was groote blijtschap in dese landen vande aencomptste vande voors. vloote omdatter veelen

souden hebben moeten failgeren, soe die niet aengecommen en waere geweest ofte onderwege bij de Engelschen ofte anderen berooft, hoewel het ander beter voor tlant soude geweest hebben. Onder den gemeynen man ende oick de regierders van tlant was groote blijtschap van t'ontslaen vande gearresteerde scheepen, soe om dselve scheepen, die een inestimabel somme waerdich waeren, als omdat men ontslaegen was vande vrese die veelen heur innebeelden, van dat den Coning weder een vloote tegen dese landen wilde toerusten.

Den xxiiij[en] Junij was het regenachtich weder, gelijck mede den xxv[en], ende xxvj[en] ende was men seer doende om alle nootelijcheyden vanden leger te doen voorsorgen ende van alles staeten ende lijsten te maecken, ende tot beter directie van alles vertrocken vuyten Raede van Staete naer Vrieslant Camminga ende naer Overijssel Witte ende waeren ten selven fynen te vooren mede vertoogen naer Gelderlant den Cancelaer ende Heer van Oyen.

Den xxvij[en] Junij was het noch betrocken weder ende quam tot Rotterdam den Graeve Lamoral d'Egmont commende vuyt Vranckrijck omme in Hollant vande Staeten te versoucken hantlichtinge van sijne goederen in Hollant ende Zeelant gelegen die geconfisqueert waeren geweest bij tleven van sijn broeder, die de waepenen tegen dese landen droech, maer dewijle hij die noyt tegen dese landen gedraegen en hadde ende nu in dienste was vanden Coning van Vranckrijck tegen de Spangiaerts, soe meynde hij dat men hem de hantlichtinge soude behoiren te laeten volgen. Desen Lamoral hadde in de jaeren van 80 ende 81 in Hollant gewoent ende met sijn susters Francoise ende Sabina van Egmont gehadt tgebruyck van alle de goederen van Egmont, maer sijnde in den jaere 82 tot Brugge was aldaer bij eenen Salcedo geaccuseert, dat hij ter instantie ende op groote belofte van hem Salcedo soude aengenomen hebben te vergeven den Prince van Orangien H. M., metten welcken hij daegelijcx aen taeffel sat dicht besijden sijn persoen ende daeromme tot sulcx beter middel soude hebben als yemant anders. Nietemin omdattet een soen van Egmont ende van sulcke quaeliteyt was, en heeft men daerop tegen hem hoewel hij gevangen was geen sonderlinge proceduyren voorgenomen, maer alleen vuytet hoff van sijn Ex[tie] doen onthouden, soedat hijt tfeyt noit bekent en heeft nochte harde proceduyren tegen hem voorgenomen sijn om hem dat te doen bekennen, tsedert heeft hij hem gestaedelijck in Vranckrijck onderhouden totte doot van sijn broeder toe, waernaer hij gecommen is geweest tot Luyck, versouckende aen thoff te Bruessel saisine van sijn

goederen aldaer, om dselve te mogen genieten ende op neutrale plaetsen blijven, twelcke hij niet en heeft konnen obtineren, maer is sijn jonger broeder, wesende een Jesuit, in alle de goederen gelegen onder de gehoorsaemheyt vanden Coning gestelt geweest, waerdoor hij hem in dienst vanden Coning van Vranckrijck begeven heeft ende de waepenen begonnen te draegen tegen den Coninck van Spangien, ende quam nu hier om hantlichtinge van sijne goederen in Hollant gelegen te hebben ende dan weder naer Vranckrijck te gaen, twelcke niemant qualijcker en sal commen dan de Graevinne van Solms die tot noch toe t'innecommen vande selve goederen voor heur behouden heeft ende met toelaetinge vande Staeten ontfangen. Dese Graeff van Egmont bracht mede particuliere tijdinge van t'innemen van Han hiervooren geroert.

Ontrent dese tijt creech men mede tijdinge dat den Connestabel tcasteel van Vesoul verovert hadde bij appoinctement, dat den Marischal de Biron swaerlijck was gequetst ende den Coning ontrent Digion in groot danger geweest ende dat tcasteel van Digion den x^{en} deser noch hielt voor de ligue ende dat den Hartoge van Mayenne seer tracteerde, dat den Heere van Tremblecourt ende de sijnen noch hadden Jusse, Jesuille ende Favaougne, die sij hielen voor den Coning van Vranckrijck ende daervuyt sij de oirloogen in tGraeffschap van Bourgondigen noch alle daechs seer maeckten, wesende plaetsen van importantie ende seer wel gelegen om excursien op tselve lant van Bourgondien te doen ende die sij achten dat den Connestabel niet lichtelijck en sal konnen aentasten ofte veroveren soo lange tleger vanden Coning van Vranckrijck in dien oirde blijft.

VANDEN TOCHT NAER TLANT VAN ZUTPHEN.

Den j^{en} Julij was het schoen weder ende werde eyntelijck last gegeven aen te nemen de waegenen ten getaele toe van 447 ende ontrent 550 treckpeerden, om die den ix^{en} te mogen hebben tot Doesborch, daer t'rendevous gedestineert was, daertoe men mede alle de patenten aen tvolck van oirloge vuyt sont, om die oick tegen den ix^{en} daer te doen commen, hoewel naerderhant desen dach vertoogen werde totten xj^{en} toe, twelcke der Staeten leger dat haesticheyt van doene hadde apparentelijck geen voordeel en sal doen. Voorts werde aende officiers vuytgedeylt de

lijsten vande amunitien van oirlooge ende vivres om dselve reede te maecken om metten eersten te mogen gescheept werden, daermede men den ij^en ende iij^en Julij noch doende was.

Den iij^en Julij (was het heet weder) quaemen de gecommitteerden naer Zeelant gesonden wederomme, doende tselve rapport vande consenten lat te vooren de brieven gehouden hadden.

Den iiij^en Julij begonst men tot Dordrecht tgeschut vast te scheepen tot 20 stucken batterie ende ses veltstucken ende amunitie ende scharpen tot 5000 scheuten.

Den vj^en Julij was het tamelijck weder ende vertrock de compagnie vanle guarde vuyten Haege om naer Utrecht ende Arnhem te gaen, daervaerts mede begonnen te marcheren de ruyteren vuyt Brabant met tvoetolck van andere oirden.

Den vij^en Julij was het taemelijck weder ende vertooch Sijn Ex^tie selffs aer Utrecht. Desen dach werde bij de Staeten van Hollant staetsgewijse eresolveert op tversouck bij den Heere Lamoral, Prince van Gaveren, raeve van Egmont aen heml. gedaen, te weeten dat volgende de rechten, rdonnantien ende gebruycken vande landen, tGraeffschap van Egmont nde andere heerlijcheyden metten appendentien ende dependentien van ien, toebehoirt hebbende wijlen Heer Philps Prince van Gaveren, Graeve an Egmont etc. in de voors. landen van Hollant ende West-Frieslant elegen, aende selve landen vervallen sijn, deurdien denselven Heer Philps e gemeene saecke affgevallen sijnde jegens dselve tot dienste des Spaniaerts ende heure adherenten de waepenen gevoert heeft, dat oversulcx lle tgeene roerende dselve goederen sedert bij de Staeten geordonneert nde gedecreteert is, soe in faveur vande vrouwen ende jonckvrouwen jne susteren als andersins wettelijck ende door graetie is geschiet. Ende illende Sijner L. mede gratificeren, mits dat hij daetelijck weder verecke naer Vranckrijck ende hem aldaer in dienste vanden Coning tegen en Coning van Spangien, Spangiaerts ende haere adherenten sulcx geuycke als de schande ende schaede sijn heer vaeder ende den huyse in Egmont bij denselven aengedaen, meriteren, waeren te vreden dat bij ovisie het suyver innecommen vande goederen specterende totte Graeffhappe van Egmont ende andere heerlijcheyden ende goederen, appenentien ende dependentien van dien in de voors. landen gelegen, van nu ortsaen tot sijnen prouffijte sal commen, blijvende alle ordonnantien ide dispositien over dselve goederen bij de Staeten gedaen in haer geel, mits mede dat dselve Graeffschap, heerlijcheyden ende goederen

geregeert souden werden bij de officiers daertoe altans gestelt ofte noch te stellen. Dese resolutie, hoewel se seer besneden was, was nochtans in haer selven veel voor den Graeff, die daerdoor weder de handen in tgoet kreech tot grooten ondienste van sijn suster, ende werde ten deele genomen ten aensien vanden Coning van Vranckrijck ende ten deele om desen Graeff daermede te beknoopen om den Spangiaerden viant te werden.

Ontrent dese selve tijt creech van gelijcken hantlichtinge van goederen de Gravinne van Arenberch niettegenstaende haer man in dienst tegen de landen gestorven was ende heur soen noch daegelijcx de waepenen tegen dese landen voerde, alleen op dien insichte dat sij op thuys te Arenberch in neutraele landen gelegen woende ende dat de goederen van Naeltwijck van heur ende niet van heur man aencommende waeren.

Den viij^en Julij was het taemelijck weder ende bleeff Sijn Ex^tie tot Utrecht stille.

Den ix^en Julij was het taemelijck weder, Sijn Ex^tie vertooch naer Arnhem ende den Raet van Staete quam tot Utrecht om mede naer Arnhem te volgen. Tgeschut ende de scheepen met amunitie van oirloge ende van vivres gelaeden quaemen oick desen dach alles de Leck ende den Rijn op tot Arnhem, ende omdat men vast geresolveert was Grol aen te tasten. een plaetse heel hooch gelegen ende vuytsteeckende in tlant van Munster, die daeromme haestelijck met eenige overcomptste over den Rijn soude konnen gesecoureert werden, heeft men noch 6 oirlochscheepen boven sGraevenweert op den Rijn gesonden om aldaer de wachten tot Wesel toe te besetten ende alle heymelijcke overcomptste te beletten ofte ten minsten tijdelijcke advertentie daervan te mogen doen, hoewel alle tselve niet en heeft mogen helpen, omdat den viant al van desen dach van ontrent Hulst was opgetoogen ende sich ontrent Antwerpen begonst te versaemelen, om daerwaerts te volgen, daer Sijn Ex^tie thooft heene mochte hebben, als hij tsedert al te wel gedaen heeft.

Den x^en Julij was het schoen weder ende quam tvolck meest tot Arnhem, maer tgeschut ende scheepen met amunitie voeren meest naer Dousburch.

Den xj^en Julij vertooch Sijn Ex^tie metten Raede van Staete mede naer Doesburch. Tot Arnhem sterff Hopman Jontson van haestige sieckte.

Den xij^en Julij was het heet weder. Sijn Ex^tie vertooch met alle tvolck tot Dousborch sijnde naer Zelem, daer desen dach mede quam Graeff Willem van Nassau met 18 vendelen Vriesche knechten ende eenige vaenen ruyteren. Tot Dousburch was men doende om tgeschut te lande te doen

ende veerdich te maecken om op morgen vervoert te werden met een goet deel amunitie van oirlooge ende vivres. Maer omdat bij de Staeten Generael belast was dat men tvolck gelijckelijck in tvelt soude brengen ende monsteren om suyver te mogen weeten hoe sterck sij mochten wesen, is Sijn Ex[tie] daer stille blijven leggen, ende op den nacht sijn vuyt Dousburch gescheyden de Raeden van Staete met verscheyden monstercommissarissen ende anderen daertoe voor die reyse te gebruycken.

Den xiij[en] Julij vrouch werde alle tvolck tot Zelem leggende gemonstert, in welcke monsteringe men niet en wilde goet doen, dan tgeene daetelijck aldaer present was, waeromme de 18 vendelen Vriesen starck gevonden werden tot ontrent 2400 mannen, de 13 vendelen Engelsen mette 3 vendelen van tsecours ende 130 mannen vuyt Vlissingen gecommen ontrent 1600 mannen, de 10 vendelen Schotten ontrent 1100 mannen, de 12 vendelen van Graeff Philps (de guarde daeronder gereeckent) ontrent 1200 mannen. Van dit regement waeren noch te rugge de vendelen van Grenu ende d'Ardenne die naer de monsteringe aenquaemen sterck ontrent 200 mannen, de 11 vendelen van Noorthollant ontrent 1200 mannen. Van dit regement was noch terugge de compagnie van Jan vanden Eynde, starck ontrent 100 mannen. De 15 vaenen ruyteren (als naementlijck van Sijn Ex[tie], Hohenloe, Barchon, Wermeloe, Pauls Bax, Herauguier, Chynsky, Marcel Bax, Baelen, Edmont du Bois, Onsten, Parcker, Sidnei ende Vere) waeren sterck ontrent 1000 peerden, maeckende tsaemen 71 vendelen knechten starck ontrent 7800 mannen ende mette cavalerie, maetroesen ende andere officiers ende entretenuden van tleger ontrent 9960 vechtende mannen, hoewel sij naer luyt van heure voorgaende monsteringen ontrent 14000 behoirden te wesen. Op dese monsteringe viel veel opspraecx ende waeren meest alle de Capiteynen daervan seer qualijcken te vreden, claegende dat heur veel absenten geroyeert werden, die evenwel in actuelen dienst waeren, maer om sieckte ofte andere nootelijcheyden absent, gevende genouch te verstaen, in gevalle men op dese monsteringe de rollen wilde sluyten, dat sij veel soldaeten souden moeten casseren, omdat sij ten quaetsten gaende niet van meyninge en waeren yet te verliesen, waerdoor men genouch const bemercken dat (boven den tijt die men hiermede verloor) off de monsteringe soude vruchteloes moeten blijven, off tleger soude terstont een duysent mannen ofte anderhalff geswackt werden, om de geenen die gecasseert souden werden.

Nietemin vertrock den Raet op den avont wederom naer Dousburch sonder te verclaeren off sij desen voor een monsteringe hielden ofte voor

een reveue, om middelertijt daerop te beter te delibereren, doende de compagnien alleen met leeningen onderhouden tot dat se daerop naerder gelet hadden, twelcke sij mogelijck daeromme lange sullen sleepen, omdat sij de voors. verswackinge ende cassatie bevreesen, hoewel tselve sleypen naderhant evenwel oirsaecke vande cassatie van veelen was. Desen selven dach werden de 16 stucken batterie, 8 heele ende 8 halve canons van Doesburch te lande gebracht naer Zelem met een goet deel vande ammunitie van oirlooge.

VANDE BELEGERINGE VAN GROLL.

Den xiiij^{en} Julij vrouch ten 2 vuyren vertooch Sijn Ex^{tie} met 11 vaenen ruyteren van Zelem ende nam den pas door Lichtevoort ende quam ontrent ses vuyren voor Grol, daer hij terstont alle de wegen dede besichtigen vande advenuen aende stadt. Hiertegen vielen eenigen vande stadt vuyt, daeraff eenen gevangen werde, die seyde dat Graeff Johan van Stirum in de stadt commandeerde ende daer binnen hadde elff vendelen knechten. Ontrent thien vuyren quaemen voor de stadt de regementen van Graeff Philps, Vere ende Noortholíant over den wech van Lichtevoort ende gingen logeren benoortwesten vande stadt, maer omdattet geschut moste gebracht werden langes Aelte ende Brefoort, daer den wech daertoe bequaemer was, soe sijn 4 vaenen ruyteren mette regementen vande Vriesen ende Schotten daerwaerts mede gevolcht, die niet dan des nachts heel laet in tleger consten commen, omdat den wech heel wijt ommer was ende dat tgeschut veel rampspoets onderwege hadde, insonderheyt te Vraegeren, daer een heelen canon eerst ingesoncken was ende naederhant affgeworpen werde tot een groot retardement vanden treyn, doch werde door de diligentie vande scheepscapiteinen ende bootsgesellen daerinne se wel voorsien, dat alle tgeschut noch snachts voor de stadt aende suytsijde quam mettet regement vande Vriesen, maer de Schotten bleven eenen halven mijle terugge.

Eenige daegen te vooren hadde Graeff Jan van Stirum eenen brief gesonden naer de soldaeten die binnen Goer laegen, heur beveelende dat sij Goer souden verlaeten ende aengesiens brieffs naer Grol commen. De van Lochem desen brieff geintercipieert hebbende, hebben dselve gecopieert

ıde de signature naergecontrefeyt, behoudende de principaele (die sij en Sijn Ex^{tie} sonden) welcke copie sijluyden neffens een anderen brieff ınden selven Graeff, houdende van particuliere saecken aen die van Goer ıet een jongen sonden, daerop die van Goer gerescribeert hebbende, dat : op morgen vrouch souden commen, hadden die van Lochem daer een mbuscade geleyt, in dewelcke die van Goer op huyden vuytcommende, evallen sijn soe datter ontrent 15 gevangenen sijn gekregen met een ieutenant ende 24 dootgeslaegen ende alle de bagagie becommen, maer en anderen Lieutenant sulcx gewaer werdende is weder naer tfort gereen, gevolcht bij veele soldaeten ende wierpen heur weder binnen Goer, aerinne sij dat geluck hadden dat de eerste van heml. de embuscade ıtdeckt hadden, waeromme dselve hadde moeten los breecken, maer soe j wat dieper in de embuscade hadden innegecommen alleer die te ontecken, souder quaelijck yemant ontcommen hebben.

De Raet van Staete vertooch desen dach van Dousburch weder naer rnhem.

Den xv^{en} Julij was het betrocken weder ende reet Sijn Ex^{tie} rontsomme e stadt te besichtigen die al taemelijck starck was, voorsien met eerde·'allen ende 4 taemelijcke bolwercken. De stadt leyt in tGraeffschap utphen tegen het lant van Westfaelen aen ende aende twee sijden daerıede beslooten, maer de gront is soe hooch, dat men twaeter vuyte 'achten soude konnen afflaeten. Hiernaer werde goet gevonden dat raeff Willem mette Vriesen ende Schotten met 8 vaenen ruyteren soude ggen beoosten de stadt ende Sijn Ex^{tie} mette reste vanden leger te esten vande stadt, daertoe men desen dach de quartieren begonst te :grijpen soe cort in den anderen als men mogen soude ende ging Graeff 'illem met sijn volck terstont logys nemen. Die vande stadt schooten er met twee cleyne stucxkens, daertoe sij scheenen geen scharpen te :bben, omdat se met stucken ijsers met loot overgooten schooten. In ommerijden werde tpeert van vander Noot, Capitein vande guarde van jn Ex^{tie} onder hem geschooten, doch hij niet gequetst; op den naernoen erden mede drie soldaeten van Lucas Hedding in heur quartier met n schoot geschooten, waeromme men seer verhaeste om 2 halve canons :westen de stat te planten om daermede tschieten vande voors. 2 stucxıns te beletten, soedat dselve noch desen avont geplant sijnde begonsten schieten, waeromme die van binnen met heur schieten wat ophielden.

Ontrent dese tijt creech ons volck bij Hulst leggende een schantse van:n viant inne, daerdoor sij een grooten inval in tlant van Waes deden,

hebbende de occasie dat den viant meest vertoogen was naer Turnhout, daer hij vergaederde.

Den xvj^{en} Julij begreep sijn Ex^{tie} mede sijn quartier bewesten de stadt, logerende benoorden alle de Engelsen ende besuyden tregement van Graeff Philps ende achter dien t'regement van Noorthollant ende in t'midden de 7 vaenen ruyteren, hebbende patente vuytgesonden om de 3 vaenen vuyt Vranckrijck gecommen mede naer tleger te doen marcheren.

De borgers van Vreede (die oude vianden van die van Grol sijn) quaemen desen dach in tleger, presenterende tleger alle onderstant heur mogelijck sijnde te doen. Oick quam in tleger Graeff Adolf vanden Berge, versouckende dat Sijn Ex^{tie} eens bij sijn moeder op Ulst wilde commen, overmits dat sij (wesende suster van H.M. den Heere Prince van Orangien in lange tijt Sijn Ex^{tie} niet gesien en hadde ende daeromme hem eens gaerne soude sien, ende (soe men vermoet) met hem handelen om in tgebruyck van heure goederen te commen. Graeff Willem begonst desen nacht tegen de stadt te approcheren.

Den xvij^{en} Julij waeren de soldaeten alomme doende om heur te hutten, oick begonst men beyde de legers te retrancheren in een cubycq vierkant, tquartier van Sijn Ex^{tie} lang 5100 voeten ende breet 1500 voeten ende tquartier van Graeff Willem lang 2200 voeten ende breet 1000 voeten. die vande stadt vielen voornoen vuyt ende kregen drie Schotten gevangen, die heur te naer begeven hadden, daervuyt men oirsaecke nam een trompetter aen stadt te seynden om de gevangenen op heur rantsoen los te hebben, twelcke sij consenteerden, mits dat men de heuren in tleger gevangen van gelijcken liet gaen. Des nachts dede Sijn Ex^{tie} met 4 vendelen Engelschen, 4 van Graeff Philps ende 3 van Noorthollant soe naer aende stadt approcheren aende noortwest ende westsijde, dat se de wallen bequaemelijck met heur roers consten inneschieten ende beletten dat niemant te seer daerover en saege. Desen dach quam binnen Brevoort een vendel knechten van 200 mannen boven de geenen die daerinne waeren, soe om de plaetse te verseeckeren, als om den toevoert van ons leger te onveyligen.

Den xviij^{en} Julij was het seer regenachtich weder ende was tvolck alomme seer doende om heur te hutten ende de legers te retrancheren. Die vande stadt siende, dat men vande sijde van Sijn Ex^{tie} soe naer geapprocheert was, hebben seer veel geschooten met roers ende musquetten ende de 2 stucxkens, daeromme men wederom eenige maelen mette halve canons op de stadt schoot. Hierinne werden vande onsen eenigen dootgeschooten

borgers van Vrede quaemen met eenige proviande in tleger ende con-ueerden tsedert in tbrengen van bier ende andere eetwaeren, twelcke vivres vanden leger al veel verlichte ende beter coop dede geven, die cort begonsten te commen, dat men van daege een convoy naer usburch hadde moeten doen gaen. Des nachts approcheerde men in oortwesten op 2 steenwerp naer aende grachte, ende in tsuyden op n wech van Brevoort dede men noch 9 vendelen knechten logeren, eraff de 3 vendelen Schotten approcheren souden naer t'oosten toe ende 2 Noorthollantsche naer t'westen ende de 4 vendelen Vriesen in t'mid-n recht naer de Levelderpoorte, die naer Brevoort gaet, toe.

Den xix^{en} Julij was het heet weder ende was men in tleger seer doende n tselve te retrancheren. Op de stadt werde veel geschooten, daertegen e vande stadt weder veel vuyt schooten. Ondertusschen was men vast ende om de approchen te verseeckeren, ende omdat men vande sijde n Sijn Ex^{tie} wat naer quam, ende mitsdien wat periculeus was te grae-n, werde goetgevonden dat men de approchen aen die sijde bij de ede aenbesteden soude, twelcke alsoe geschiedende werde die desen lgende nacht geextendeert tot op de grachte toe aende poincte van olwerck gelegen in tsuytwesten achter de abdie. Desen avont quam ederom in tleger tconvoy van Dousburch meest met vivres ende amunitie an oirlooge.

Den xx^{en} Julij was het regenachtich weder ende besteede men de pprochen soe wel aen tquartier vande Engelsen naer de Beltemerpoorte e als vande Vriesen, daerover de Engelsen heur approchen extendeer-en tot op twee roeden naer aende grachte, maer de Vriesen en consten n t'oosten noch soe naer niet commen; daer werde van binnen ende uyten seer geschooten; de 2 Noorthollantsche vendelen approcheerden nede naer t'westen. De gedeputeerden vande regieringe van Munster uaemen desen dach in tleger ende schoncken Sijn Ex^{tie} 10 aemen wijns, 2 vaeten met Paderborns bier, een goet deel havers, hespen ende groff wilt ende bij dien een groote vergulden cop met een gouden keten, ten eynde hij tvolck wat cort inne wilde houden, om de foulen op heur lant te beletten, daerinne bij Sijn Ex^{tie} goet devoir gedaen was, omdat hij alle de ruyteren soe dicht in de quartieren gelogeert hadde, dat se niet bequaemelijck en consten vuytrijden. Des nachts meynde men de grachten te doen sonderen, dan omdattet te seer licht was ende den viant schilt-wachten in sijn grachten hielt en konst het niet geschieden ter tijt toe daerinne beter voorsien ende de schiltwachten verdreven souden sijn.

Den xxjen Julij was het regenachtich weder, men approcheerde vast voor de stadt, men besteede mede een gaelderie te maecken door de grachte tegen de poincte aen van tbolwerck leggende in tsuytwesten achter de abdie voors. voor de somme van 1400 £, wel verstaende soe die den xxvjen toecommende soude komen opgemaeckt wesen, dat den aennemer dan hondert gulden meer soude hebben. Daer werde mede een schansken aenbesteet in t'oosten voor de Nieupoorte voor 200 £. Hiernae wert den trompetter aen stat gesonden om die op te eyschen, daerop die van binnen antwoorden de stadt voor God ende den Coning te willen houden. Den Graeve van Hohenloe quam in tleger met de vaen ruyteren van Smeltsing, maer werden de ruyteren weder naer garnisoen gesonden. Men creech mede tijdinge dat Mondragon met eenich volck sterck ontrent 3000 voetknechten ende 1200 peerden tot Ruremonde was gecommen ende dat daer bij hem was gecommen Graeff Harman vanden Berge, om te saemen naer Grol te commen ende de plaetse te ontsetten, daeromme men alle de wercken dede verhaesten, soedat de Engelsen des nachts op de grachte quaemen ende men opwierp drie batterien, d'een op den werck van Breevoort, aenbesteet voor 200 £, d'ander tegen de poincte van tbolwerck achter de abdie, ende de derde bet ten noorden naer de Beltemerpoorte toe, costende elcx 120 £. Men sondeerde mede de grachten die bevonden werden wijt ontrent 80 voeten ende in t'midden te hebben een heel diepe fossette, maer de reste gansch ondiep, in alle welcke werken eenigen geschooten werden.

Den xxijen Julij regende het excessivelijcken seer, twelcke een groot belet dede in t'approcheren ende t'maecken vande beddingen tottet geschut, die noch evenwel soe verre gemaeckt werden, dat men in de batterie tegen de suytwest poincte genaemt de eerste, drie heele canons des nachts plante, ende in de batterie bet ten noorden naer de Beltemerpoorte toe genaemt de tweede een heele ende 2 halve canons. Desen dach vrouch werde een convoy naer Dousburch gesonden om vivres ende veel ammunitie van oirloge te haelen. Des nachts quaemen de Vriesen met heur approche mede op de grachte ende werde buyten de stadt een huys gebrant, daertegen die van binnen weder een vierteecken deden, daeromme men vermoede dattet was van eenige booden die se vuyt geschickt hadden. Op den avont quam in tleger Milord Borreis, Gouverneur vanden Briele met 150 mannen van sijn garnisoen ende men creech tijdinge dat den viant heel starck tot bij Berck was gecommen om den Rijn te passeren, twelcke Sijn Extie niet weynich naerdenckens en gaff, omdat hij het daer voor

hielt, dat den viant den Rijn niet en soude passeren ofte hij soude starck genouch wesen ons tè slaen, ende omdat de plaetse quaet te besetten was mettet volck, dat men daer hadde, doordien die alomme aenden harden lach.

Den xxiij^{en} Julij was het regenachtich weder. Heel vrouch begonst men mette voors. 6 stucken seer te schieten op tbolwerck, achter de abdię leggende om de defensien van dien aff te nemen, daertegen die van binnen soe seer arbeyden dat se meer eerden opworpen als men affschieten conde. Ondertusschen dede men besteeden een batterie tot 10 stucken in t'noortwesten tegen de Beltemerpoorte naer de waetermoelen toe voor 350 £, mits dat se morgen most opgemaeckt wesen. Den Ingenieur Kemp dese besteedinge gedaen hebbende ende hem metten Generael vande artelerie ende den quartiermeester vande Engelschen wat te seer bloot gevende, werde door de cop doot geschooten [1] ende den quartiermeester gequetst. Met ons eygen geschut werden mede drie Schotten op de Brevoortsche wech dootgeschooten. Ende omdat men advertissement creech dat den viant op huyden den Rijn soude beginnen te passeren ende men geintercipieerde brieven bequam van Graeff Harman, daerinne hij screeff dat hij de stadt soude commen ontsetten, is Sijn Ex^{tie} alle de advenuen gaen besichtigen ende heeft goet gevonden een tranchee boven de stadt ende een beneden de stadt te doen maecken om beyde de legers aen malcanderen te besluyten, daeraff die besuyden de stadt lang soude wesen 650 roeden ende die ten noorden 550 roeden, die aenbesteet werden de roede voor 38 stuvers, des most die alles binnen drie daegen opgemaeckt wesen. Men besteede mede een gaelderie in t'oosten in tquartier vande Vriesen voor 1400 £ die binnen vijff daegen most aende walle wesen. Ende om alle saecken te verhaesten dede Sijn Ex^{tie} op den naernoen de batterie voor de Beltemerpoorte opmaecken tegen 6 stucken, mits dat den aennemer daeraff sijn volle 350 £ soude hebben, soe hij maecken conde dat de stucken desen nacht daerinne geplant mochten werden om morgen te mogen schieten. Op den avont sont Sijn Ex^{tie} naer Dorsten den Ritmeester Baelen met sijn ruyteren om de brugge aldaer aff te breecken ende den viant soe te retarderen, maer soe hij daernaer tijdinge creech dat de ruyterie vanden viant over Rijn was ende 4 cornetten peerden gesonden

---

[1] Deze Ingenieur, door wiens dood het leger een zwaar verlies leed, was Jakob de Kemp, Schout van Gorkum en sedert vele jaren in dienst van de Generaliteit. Behalve hem was er nog een Ingenieur van denzelfden naam, Nicolaas de Kemp, die den 30sten Julij 1593 was aangesteld. (Commissieboek van den Raad van State, van 1591—1599, bl. 62, verso.)

hadde om dselve brugge te saiseren, was hij metten selven Ritmeester seer becommert, dan omdat den viant niet genouch gediligenteert en hadde quam Baelen aende brugge ende soude die affgebroocken hebben. soe de borgers van Drosten met gewaepender hant hem dat niet belet ende eenigen vande sijnen dootgeschooten hadden. Sijn Ex^{tie} willende alle ding verhaesten ende den viant voorcommen, dede noch desen nacht de 6 stucken in de voorseyde batterie genaemt de derde planten ende 4 andere stucken in de vierde batterie in tsuyden op den wech van Bredevoort. Doch gelijck alle saecken in sulcke gestaltenissen in irresolutien affloopen ende verandert werden, soe geschiede mede in desen, want Sijn Ex^{tie} volcommen advertissement krijgende dat den viant over Rijn was ende vande starckte derselver, leyde de saecke met Graeff Willem, den Graeff van Hohenloe ende Vere in communicatie, die met hem geraetsaem vonden den viant niet te verwachten (dewijle men niet getracht en hadde hem t'overcommen vanden Rijn te beletten met eenich volck, dat men daertoe daerwaerts hadde konnen schicken) maer dat men op overmorgen tbeleg soude opbreecken ende metten leger vertrecken, ende evenwel desen nacht ende morgen alle de wercken laeten voortgaen ende op morgen naer de commende advertissementen voorts resolveren, waeromme men last gaff aende Engelsen om seeckeren dam door te steecken bij de waetermoelen, om twaeter vuyte grachten aff te laeten, dan omdat den nacht te licht was ende eenige Engelsen daerover doot geschooten werden, bleeff tselve terugge, twelcke ten deelen tverlies vande saecke mede holp occasioneren. Desen nacht quaemen twee persoonen in stadt, die door negligentie vande Vriesen door de wachten quaemen ende brachten tijdinge in stadt, soe men vermoet, dat den viant over Rijn scheepte, twelcke die van binnen niet weynich en verseeckerde.

Den xxiiij^{en} Julij was het betrocken weder. Sijn Ex^{tie} hadde gisteren last gegeven dat men mettet opcommen vanden dach met alle de stucken soude beginnen te schieten ende t'eynde drie voleen de stadt wederom opeyschen. Dese voleen geschooten sijnde werde de stadt opgeeyscht, daerop die van binnen, mogelijck wel weetende dat heur ontset naerbij ende op handen was, versochten drie daegen tijt om aen Graeff Harman te mogen seynden om te weeten offer secours voorhanden was, dan soe den trompetter daerop seyde dat Sijn Ex^{tie} sulcx niet en soude consenteren, antwoorden sij dat se dan de stadt voor God ende den Coning wilden houden, daermede den trompetter weder terugge keerde. Ende soe men van Sijn Ex^{tie} wilde verstaen off men voorder schieten soude, hadde dselve

noch naerder advertissement ontfangen, dat den viant op gisteren de reste van sijn ruyterie over Rijn gescheept hadde ende van daege alle tvoetvolck ende geschut overscheepen soude, ende dat se starck waeren tusschen de 6000 ende 7000 mannen te voet ende 1200 peerden, boven tvolck die sij vuyte quartieren van Zutphen ende Overijssel bij heur krijgen souden (hoewel men tsedert verstont datter geen 600 voetknechten ten vollen en waeren ende 1200 peerden) daeromme ende omdat de Engelsen het waeter niet affgelaeten en hadden Sijn Ex[tie] niet goet en vont dat men voort schieten soude, maer bleeff bij sijn voorgaende resolutie, dattet beter waere te vertrecken ende tleger op te breecken eer den viant aenquam, dan hem langer te verbeyden, eerstelijck omdat hij vreesde dat den viant ons de vivres soude affsnijden ende soe tleger in bederff brengen, ende ten tweeden, dat men niet volcx genouch en hadde de quartieren, trancheen ende approchen beset te houden soe den viant aenquam, omdat tquartier van Sijn Ex[tie] lang was 3100 voeten ende 1300 voeten breet ende tquartier van Graeff Willem 2200 voeten lang ende 1000 voeten breet, beneffens dat de tranchee ten suyden om van t'eene quartier tottet ander lang soude wesen 330 roeden ende ten noorden om 550 roeden, daertoe men in tleger ten hoochsten niet en hadde 7800 voetknechten ende 1000 peerden als voors. s, van welck voetvolck de 2000 altoes voor de stadt mosten waecken. De monsteringe van Zelem den xiij[en] deser geschiet, omdat se heel precis genomen was, hadde wel over de 1000 mannen doen casseren, die tsedert noch bij de compagnien soude gecommen hebben (omdat de Capiteinen niet en willen verliesen, maer soe men heur niet genouch coppen en passeert om te mogen leven naer heur sin, als in desen scheen te sullen geschieden, soe casseren se soe veel persoonen, dat se heur getal van coppen tot heur onderhout houden) ende nu oick wel te staede souden gecommen hebben, indien se bij den hoop waeren gecommen ende gebleven geweest, soe dat men met recht wel mag seggen, dat dselve monsteringe tlant een groote schaede gedaen heeft, soe om tverliesen van tvolck als vooren, als om tverliesen vanden tijt, die men daerinne consumeerde, omdat naederhant gebleecken is dat twee daegen tijts langer, apparentelijck de stadt soude hebben doen overgaen. Op dese ende andere swaericheyden werde ten lesten nochmael bij Sijn Ex[tie] geresolveert, dat men tleger op morgen vrouch soude opbreecken ende de stadt verlaeten, sonder meerder effort daerop te doen, hoewel veelen van doen al achten die resolutie te precipitant genomen te sijn in een saison, dat de stadt Sijn Ex[tie] over de drie ofte vier daegen ten langsten niet en mocht ontsitten ende hij noch voor veel langer

tijts vivres in tleger hadde ende dat men de stadt hebbende soude konnen trecken waer men wilt, selff in spijt vanden viant, dat se oick te naerdeelich was de reputatie van tlant en van Sijn Ex^{tie} selff ende bij tcrijsvolck wonderlijck luyden soude, als off men heur niet en vertroude. Maer Sijn Ex^{tie} met sijn voornemen voorts vaerende, heeft ordre op tvertreck beginnen te stellen, den wech naer Burckeloe doen besichtigen ende maecken ende ordonneren wat amunitie men mede soude nemen ende welcke verlaeten ofte bederven, daerinne groote swaericheyt maeckte datter desen dach een groot convoy van vivres ende amunitie van oirlooge in tleger quam ende de impedimenten van dien niet weynich en vermeerderden, mits men niet waegens genouch en hadde die wech te brengen, daerinne goet gevonden werde dat men tgeschut met sijn toebehoiren ende tcruyt daeraff brengen soude ende twaerdichste vande andere amunitien, maer het onwaerdichste met de begonnen gaelderien (daeraff d'een al ten halven in de grachte was) verbranden. Op den avont quam Baelen wederomme, refererende hoe hij aende brugge gevaeren was ende dat den viant noch doende was om over te scheepen, dat hij in drie daegen noch niet bij ons en soude konnen wesen ende dat Sijn Ex^{tie} daeromme tvertreck noch wel een dach mochte vuytstellen om beter advertentie te krijgen ende met meerder commoditeyt te mogen vertrecken, doch persisteerde hij evenwel bij sijn voorgaende resolutie, opdat men hem niet achten en soude te vluchten soe den viant hem te naer was eer hij optooch, waeromme men alle de nacht doende was mettet laeden vande waegens, packen van goet ende affhaelen van tgeschut vuyte batterien, om mettet kriecken vanden dach te mogen vertrecken. Van dese resolutie werde wonderlijck onder tvolck gesproocken, d'een willende de brave maecken verachte dselve seer als te verveerdelijck genomen, anderen kregen daeraff sulcken schrick, dat se wel al wech hadden willen wesen, maer de saecke wel innegesien ende gelet de swaericheyden voors. ende dat de Staeten nimmermeer de saecken willen gehasardeert hebben, oick dat mettet veroveren van dese stadt tquartier van Zutphen ende Overijssel noch niet bevrijt en const wesen. en is dese resolutie niet soe onvoorsichtelijck ende sonder redenen genomen als eenigen daervan t'onrechte roupende wel meynen, maer soe de Staeten tottet verwachten van een slach toe de saecken hadden willen hasarderen. waere die gewisselijck te precipitant genomen geweest.

Den xxv^{en} Julij was het tamelijck weder ende begonst het leger volgende de voorgaende resolutie heel vrouch te vertrecken. Eerst ende voorvuyt toogen 6 vaenen ruyteren, daernaer volchde tgeschut ende alle de cariage

van tleger, naer heur t'regement vande Vriesen, dan vande Schotten, daernaer van Noortholland ende van Graeff Philps ende ten lesten de Engelsen, beslooten bij 9 vaenen ruyteren. Soe haest tvolck begonst te vertrecken begonst men mede alle de hutten te branden met alle de overschietende amunitie van oirlooge ende onder dien 200 swalpen (costende elcx 5 £) ettelijcke duysent ponden lonten, meer als 1000 deelen, seer veel sparren ende balcken met een groote quantiteyt van schuppen, spaeden, bijlen ende houwelen ende ander diergelijcke gereetschap ende over de thien duysent stocken van 6 voeten over beyden sijden met ijsers beslaegen, genoemt Vriesche ruyters, die men tegen cavalerie gebruyckt ende in de eerde steeckt, alles tot een seer groot verlies van tlant. Ende hoewel Sijn Ex^tie preciselijck belast hadde dat men geen geschut, cruyt nochte scharpen soude terugge laeten, soe sijn evenwel al over de 500 scharpen in tquartier van Graeff Willem bij den contrerolleur vande artelerie sonder weete van Sijn Ex^tie in een grachte geworpen, meynende die metter tijt ende soe tleger weder voor de stadt comt, oick weder te sullen konnen vinden. Boven dit verlies van tlant ende van soe veel aenbesteede wercken te vergeeffs gemaeckt, hebben de soetelaers mette Oversten, Capiteinen ende Officiers vanden leger mede seer excessive schaede in heur wijn, bier ende proviande, meublen ende anders geleden, hebbende t'een moeten wech geven ende het ander bederven ende het derde aen stucken slaen ende verbranden, alles om tgroote gebreck van waegens dat alomme op desen afftocht was, daermede men tgoet soude hebben konnen wech voeren, te meer soe veelen eerst daechs te vooren mettet convoy gekregen hadden, dat se nu mosten bederven ofte wech geven, hoewel op tstuck vande waegens, die daer noch waeren ende de laedinge van dien, soe goede ordre niet gehouden en werde alst wel behoirt hadde, doordien de commandeurs vande waegens mede heur prouffijt sochten.

In deser vougen tleger treckende is mettet geschut over een seer quaede wech gecommen tot recht beneden Burckeloe op twaeter ende sijn dien nacht daer blijven logeren. Onder wege quaemen bij de troupen de vaenen ruyteren van Graeff Hendrick, Smeltsing ende Contelaer starck te saemen ontrent 150 peerden, maer meest noch quaelijck in ordre van tsedert den tocht van Vranckrijck. Op den avont creech men seer ambiguë tijdinge vanden viant, d'een seggende dat hij overgecommen was al van gisteren beneven Orsoy ende anderen tselve lochenende (hoewel hij in tseecker over was) daerdoor de opspraecke op desen afftocht seer toenam.

Den xxvj^en Julij was het regenachtich weder, ende hoewel men noch

geen seeckerder tijdinge en kreech, is tleger noch voorts geruckt over een quaeden wech naer Lochem toe ende op den avont commen logeeren een halff vuyre gaens beneden Lochem, van waer men terstont naer Zutphen sont 8 heele ende 2 halve canons met alle heure toebehoiren, houdende alleen in tleger 6 halve canons met heur toebehoiren. Onder wege quaemen noch bij den hoop de vaenen ruyteren van Graeff Philps ende Laurens, sterck tsaemen ontrent 110 peerden om den tocht van Vranckrijck wille, brengende mede noch niet dan ambiguë advertentie, dan op den avant quam weder in tleger den Cornet Clout, die binnen Wesel gelegen hadde doen den viant overscheepte, ende bracht seeckere tijdinge vande geenen, die den viant in t'overvaeren getelt hadden ende verseeckerde dat hij starck was over de 6000 mannen te voet) noemende alle de regementen) ende 1200 peerden ende dat se bij heur hadden 6 stucken geschuts, daeraff t'een bij 15 peerden getoogen werde, maer d'andere waeren heel cleyn, ende dat se noch niet over de Lippe en waeren [1].

Ontrent dese tijt quam de Princesse van Orangien vuyt Vranckrijck weder in den Haege, noch bij heur hebbende Jonckvrou Brabantine, die men seyde dat gedespondeert was aenden Heere van Rohan.

Men creech oick tijdinge dat den Graeve van Fuentes met een leger in Picardie was getoogen ende hebbende Chastelet in Vermandois innegenoemen, voor Dourlens getoogen ende dat belegert hadde ende dat de plaetse wel defendeert werde bij den heere van Gamache daer binnen sijnde, ende dat tottet ontset vergaederden de Hartogen van Bouillon ende Nevers, den Graeve van Sint Paul, den heere van Vilars ende meer an-

---

[1] De Spaansche schrijvers geven de sterkte van het vijandelijke leger niet hooger op dan 5000 man infanterie en 1200 ruiters. Tot de eerste behoorden evenwel de uitmuntende Spaansche regementen van Louis de Velasco en Antonio de Zuniga, die opzettelijk voor dezen togt uitgekozen waren, en hoewel niet bijzonder talrijk, uit de oudste en dapperste soldaten waren zamengesteld. Overigens lag de grootste kracht van dit leger in de persoonlijkheid van den twee en negentig jarigen bevelhebber, Mondragon, een der beproefde krijgers uit de school van Alva, die van geene zwarigheden wilde weten. Er waren er, die hem het gevaarlijke voor oogen hielden van den Rijn over te trekken, omdat de vijand hem in aantal overtrof, en het moeijelijk zou zijn terug te trekken als men eens op den anderen oever zou aangekomen zijn, terwijl zij het tegen 't belang van 's konings dienst achtten, de troepen zoo te wagen. »Maar«, zegt Carnero, »de grijze held bekommerde zich om geen bezwaren. Men verhaalt dat hij zich een stoel liet brengen op den oever der rivier, en met zijne gewone stoutheid zeide: Ik verklaar hier, niet van dezen stoel te zullen opstaan voordat het geheele leger over is, omdat ik niet alleen Grol wil gaan ontzetten, maar voornemens ben den vijand te slaan als hij mij afwacht«. (Guerras civiles de Flandes, Lib XI, Cap. 16.)

deren. Item dat den viant een verraet op Camerick gehadt hadde ende dat tselve ontdeckt was beleyt geweest te sijn bij eenige paepen, die daerover gevangen waeren.

Den xxvij[en] Julij regendet seer. Tleger begonst vrouch te marcheren naer Zelem nemende den pas voorbij Wildenbourch naer Hengel toe. In de avantgarde marcheerden 9 vaenen ruyteren gecommandeert bij Chynsky ende Wermeloe, mette regementen vande Schotten, vande Vriesen ende de guarde van Sijn Ex[tie] ende Milord Borreis (die te saemen voor een regement marcheerden). In de bataille volchden 6 vaenen ruyteren, te weeten van Sijn Ex[tie], Pauls Bax, Marcel Bax, Parcker, Vere ende Sidnei, gevolcht bij de regementen vande Engelsen ende Noorthollant; hiernaer marcheerden de 6 halve canons met heure toebehoiren ende alle de cariage soe met amunitie als anders, volgende het leger, ende voor arriereguarde marcheerden de ruyteren van Graeff Philps, Graeff Hendrick, Laurens, Contelaer ende Smeltsing gevolcht bij t'regement van Graeff Philps (die voor sijn persoen desen dach tot Zelem eerst in tleger quam.) Op den avont quaemen eenige ruyteren van Baelen, die om contschap vuyt geson-den waeren tot Zelem ende brachten voor tijdinge dat den viant met alle sijn leeger den voorleden nacht geweest was tot cleyne ende groote Reckum in tlant van Munster.

TLEGER TE SILVOLDEN.

Den xxviij[en] Julij was het betrocken weder, ende opdat den viant niet meynen en soude, dat Sijn Ex[tie] te seer vuyt vrese wech getoogen was sonder te derven verwachten ofte hem te thoinen, is het leger desen dach vertoogen naer Burch, Silvolden ende Schoelenborch, gelegen tusschen Deu-techem ende Anholt ende drie vuyren gaens naerder aenden viant als Zelem. In de avantgarde waeren de ruyteren van Sijn Ex[tie], beyde Baxen, Parcker, Vere ende Sidnei, gevolcht bij de regementen van Noorthollant, Graeff Philps, garde ende Borreis ende tregement vande Engelsen, voor bataille volchden de ruyteren van Graeff Philps, Graeff Hendrick, Laurens Contelaer ende Smeltsing ende de 18 vendelen Vriesen die in drie rege-menten marcheerden, naer desen marcheerde tgeschut ende alle de cariage ende werden gevolcht bij de ruyteren van Chinskys ende Wermeloes rege-

menten, mettet regement vande Schotten. Ende omdat men advertentie gekregen hadde datter tot Dousburch noch 8 vendelen knechten waeren als de garde vanden Graeve van Hohenloe sterck 200 mannen, de compagnien van Lockeren, Pruyt, Hobocken, Plettenburch, Braeckel, Brant ende Winckum, starck de 7 te saemen ontrent 700 mannen, was daerwaerts gescreven dat sij tleger naer Burcht volgen souden, twelcke doende quaemen onderwege in den leger. Tleger aldus gearriveert sijnde tot bij Ulst, logeerde in deser vougen: op den berch aende kercke van Silvolden vast aen thuys te Schoelenburch logeerden Sijn Ex^tie, Milord Borreis, den Graeve van Hohenloe ende Graeff Philps, daerop men beoosten vande kercke tegen de advenuë aenstelde de 6 stucken geschuts; benoortoosten vanden berch logeerden de regementen van Graeff Philps ende de Engelsen mette garde vanden Graeve van Hohenloe tegen de advenuë aen, ende westelijck vande Engelsen flancke logeerde tregement van Noorthollant, benoorde van thuys te Schoelenborch ende rayende van t'Noorthollants regement naer Burch toe logeerden de regementen vande Vriesen, daervan bet ten westen treckende naer Burch logeerden de Schotten ende achter heur tot dicht voor Burch de 7 vendelen op gisteren gecommen, daerover Brant bij provisie als Major soude commanderen. In de huysen ende kercke van Burch logeerden alle de ruyteren, ende de reste vanden treyn rontomme Silvolden, wesende de assiette vanden leger natura loci aende suyt ende westsijde ganschelijck beslooten met een marasche ende de Olde Ysale ende aende noort ende oostsijde met een diepe wech ende veel heggen. In t'oosten aende advenuë dede Sijn Ex^tie noch van desen daege een tranchee opwerpen loopende vanden Isale aff over den berch tot aenden wech toe. Tleger werde niet alleen hier gebracht om de starckte vande plaetse wille, maer oick om lichtelijck te mogen secoureren Anholt, sHerenberch ende Deutechem soe den viant daerop yet wilde voornemen ende opdat men het heele Graeffschap Zutphen niet en scheen te willen abandonneren. Ende omdat men tijdinge creech dat den viant met sijn leger tot Bruyne bij Wesel gecommen was ende Sijn Ex^tie wel wilde thoinen dat hij hem soeveel niet en vreesde als veelen wel meenden, nochte oick bedeckt socht te marcheren, ordonneerde Sijn Ex^tie dat men alle avont de besette wacht ende des morgens het affslaen met drie schooten mettet geschut doen soude, achtervolgende twelcke noch desen avont de wacht met drie schooten beset werde.

Den xxix^en Julij was het eerst regenachtig weder ende naer beter. Tleger bleeff stille leggen om te sien wat den viant doen soude, te weeten soe

hij bleeff leggen mede te blijven, soe hij naer Overijssel dieper inne wilde, hem te volgen, ofte soe hij naer den Rijn wilde hem mede te volgen, om daernaer hem den pas te benemen, ende met beter commoditeyt naer Grol ofte eenige andere plaetsen wederom te keeren, ende om tleger te beter te bewaeren, dede Sijn Ex[tie] tselve vande Engelsen aff langes den diepen wech tot Burch toe retrancheren. Desen dach quam de vaen ruyteren van Donck in tleger starck ontrent 80 peerden, ende van thuys tot Ulst quam bij Sijn Ex[tie] den Graeve Adolff vanden Berch (niet gedacht hebbende dat heur tleger soe naer soude commen) biddende dat Sijn Ex[tie] mette andere heeren des middachs bij sijn moeder op thuys wilde commen eeten, twelcke Sijn Ex[tie] weygerende liet weeten, dat hij des achternoens daer soude commen, gelijck hij dede, daer de wed. vanden Berge, sijn moeye, hem ende d'andere heeren seer festoyeerde ende een magnificq banquet sette. Op den middach creech Sijn Ex[tie] eenige geintercipieerde brieven van Stevin d'Ivara aen Mondragon, houdende dat de saecken in Vranckrijck niet al te wel en gingen, dat Fuentes noch voor Dourlens lach, sonder yet vuytgerecht te hebben, oick sonder datter hoop was, dat hij yet soude konnen vuytrechten, dat hij daeromme wel voor hem most sien, om ten minsten in desen houck wat vuyt te rechten. Bij andere brieven bleeck dat den heere van La Motta voor Dourlens dootgeschooten was. Des avonts werden aen Sijn Ex[tie] noch andere geintercipieerde brieven gebracht van Mondragon aen Stevin d'Ivara, houdende dat Graeff Maurits met grooter vrese ende confusie van voor Grol vertrocken was ende den pas genomen hadde naer Lochem, ende soe dselve noch daer ontrent hadde derven blijven, soude hij niet eere genouch te wesen geacht hebben, dat hij hem niet en hadde gaen besoucken. Voorts claechde hij dattet leger groot gebreck hadde, dat men tvolck niet betaelt en hadde als heur belooft was ende daeromme vreesde tselve niet lang te sullen konnen bijeen houden. Dese brieven waeren vanden xxvj[en] deser. Daer waeren mede brieven van Graeff Frederick vanden Berge aenden Graeve van Fuentes, houdende dat Graeff Maurits confuselijcken opgetoogen was ende dat binnen Grol sulcke armoede was geweest, dat veel soldaeten in twee daegen geen broot en hadden gehadt, dat dselve Graeff Maurits de stadt vier daegen beschooten hadde (twelcke onwaerachtich was, ten waere sij nu ende dan een schoot voor batterie reeckenden) ende dat se niet lang en souden hebben konnen houden soe sij se niet ontset en hadden, ende dat den Graeff van Stirum daer groote eere begaen hadde. Daer waeren brieven van anderen, houdende dat der Staeten volck poltronnelijck opgeweecken

waeren, verlaetende geschut ende amunitie van oirlooge, twelck mede on-waerachtich was ende te veel toegegeven, anders als vooren verhaelt is. Op den avont creech men tijdinge dat den viant met sijn leger was commen logeren tot Rhee, een cleyne mijle van Boucholt, hebbende Graef Frederick vanden Berge naer Overijssel gesonden met eenich volck, die van nieuws 400 mannen binnen Grol geworpen hadde ende de andere naer Oldenseel gevoert. Ontrent dese tijt creech men tijdinge dat die van Eemden metten Graeff door middelinge vande Staeten Generaels gesanten op den xven deser verdraegen waeren op de naervolgende conditien, te weeten:

1°. Dat in de stadt, falderen ende voorsteden geen ander religie gepredickt nochte geleden en sal werden dan die nu in de groote kercke geleert wert, sonder yemant te beswaeren in sijn conscientie, ende dat Sijn Genaede op den burcht hoff houdende, sijn predicatie vrij sal hebben.

2°. De nominatie ende vocatie der predicanten sal staen bij de gemeente ende de confirmatie bij den Graeff, die sonder contradictie die sal moeten confirmeren ende sullen de ouderlingen ende diaconen heur kerckelijcke ampten vrij mogen bedienen sonder verhinderinge.

3°. De consistoriale vergaederingen sullen werden onderhouden, mits dat men niemant daertoe en sal dwingen, ende dat men daer niet dan kerckelijcke saecken sal handelen, ende de wet altoes yemant (wesende een litmaet der kercke) daer sal mogen senden.

4°. Niemant sal in sadt ofte falderen school mogen houden dan met consent vande Burgermeesteren ende Raet ende volgende d'ordonnantien bij deselve gemaeckt.

5°. De goederen totte predicanten schoolen ende armen hoirende sullen daertoe blijven mette 72 grasen lants tot Hintha leggende bij des Graeffs moeder de kercke besproocken, ende sal den Graeff de voorstanders der kercken mette administratie van dien laeten begaen, daertegen de Graef de goederen der gaudenten sal behouden.

6°. De stadt sal sonder verhinderinge blijven bij alle haer privilegien, vrijheyden, rechten, olde gebruycken ende ordonnantien, ende naementlijck de privilegien van Carolo Magno, Sigismundo ende andere Keysaren de Vriesen in tgemeen gegeven ende sonderlinge Maximiliani Primi, t'een vande voorbijvaart vuyte Eemsestroom vanden 4en November 1494 ende het ander vander stadt waepenen vanden 10en Augusti 1494.

7°. De zeebrieven sullen bij den borgemeesteren onder tstadts segel gegeven werden, die een yegelijck daer en boven vanden Graeff mede

sal mogen nemen ende en sal den Graeff geen mogen verleenen dan op attestatie vande borgermeesteren, dat se burgers sijn, ende en sal niemant burger mogen werden dan met consent van burgermeesteren ende raet.

8°. De rollen der ampten ende gilden sullen bij burgermeesteren ende raet onder tstadtsegel gegeven werden, die dselve sullen mogen veranderen tot stadts beste, des sullen de gilden om behoirlijck loen den Graeff voor anderen ten dienste staen.

9°. Dat alle thollen, excysen, imposten ende ongelden, die soe bij den Keyser als bij den naerder recesse de anno 1595 verclaert sijn affgestelt te moeten werden, affgestelt sullen blijven, maer de olde wel hergebrachte thollen sal den Graeff behouden ende de excysen ende stadtsthollen ende imposten sullen ter stadts beste ontfangen werden sonder bemoeijen vanden Graeff.

10°. De drie burgermeesteren ende acht Raeden bij de burgeren opgestelt, sullen blijven tot prima Januarij ofte tot dat se van heuren eedt ontslaegen werden, ende sal alsdan een vande burgermeesteren ende 4 vande Raeden bij lootinge affgaen ende dan bij den veertigen, soe vuyt haer collegie als tcorpus vande stadt borgers wesende met meerderheyt van stemmen genomineert werden 4 tot burgermeesteren ende 8 tot Raeden, daervan den Graeff 2 tot Burgermeesteren ende 4 tot Raeden sal stellen, die den vij[en] Januarij op t'raethuys in handen vande gecommitteerden vanden Graeff sweeren sullen de stadt hout ende trou te wesen volgende het formulier vanden eedt, ende sullen alsdan de affgaende van heuren eedt ontslaegen werden ende de Borgermeesteren ende Raeden die in Januario sullen blijven, sullen den volgende jaere affgaen, twelcke altoes soe gecontinueert sal werden.

Eedt vande Burgermeesteren ende Raedt.

11°. Wij sweeren den Graeff ende stadt yeder tijt hout ende trou te wesen, haer beste voorderen ende archste naer vermogen affwenden, ende in alle gerechtelijcke handelinge soe ons voorcommen moogen ons getrou en onpartijdich te draegen ende een iederen den armen als den rijcken goet recht ende justitie te administreren ende alle de articulen des Delffsilischen verdrachs naer onsen besten te helpen hanthaven ende beschermen.

12°. Als yemant der veertigen sterft, soe sullen sij een gequalificeert burger in sijn plaetse verkiesen, die bij den presiderenden burgermeester den eedt sal affgenomen werden, ende als de 40 sullen willen vergaederende sullen sij tselve den woorthoudenden burgermeester aenseggen, die op heur versouck de vergaederinge sal doen leggen.

13°. Alle acten ende sententien die judicialiter ofte andersins voor burgermeesteren ende raet passeren, sullen bundich ende vast sijn salvo jure tertij et in quantum de jure, mits dat de sententien naer rechts vermogen bij den hoffgerichte mogen geconfirmeert ofte gereformeert werden, vuytgesondert die contracten die bij burgermeesteren ende raet met private persoonen ofte anderen tot stadts beste in gelt ofte schultsaecken sijn gemaeckt die geensins sullen werden bestreden.

14° Alle nootelijcke officianten ende dienaers vander stadt sullen bij den burgermeesteren ende raet aengenomen ende gecontinueert werden ofte verandert ende aenden presiderenden burgermeester sweeren den Graeff ende burgermeesteren hout ende trou te wesen ende heur reguleren naer de ordonnantien bij den burgermeesteren hen gegeven.

15°. Het falderen sal de olde stadt ingelijft blijven ende als een stadt gehouden ende van alle hoffdiensten ende beswaernissen sijn verlaeten, ende dat den Graeff daerop geen thollen, beswaernisse ofte gerechticheyt en sal behouden, dan alleen sijn eygen gronden ende den dienst van schuytevoerders ende sleedrijvers als in de olde stadt, daerboven sij niet en sullen werden beswaert, ende sullen burgermeesteren ende raet over tfalderen de jurisdictie hebben met alle de thollen, excysen, breucken, ende keuren, gebot ende verbot als in de olde stadt, soe dat tfalderen in privilegien, vrijheyden ende beswaernissen de olde stadt gelijck sal sijn.

16°. Hiertegens sullen burgermeesteren ende raedt den Graeff voor tverlaeten van sijn jurisdictie, thollen, lasten ende hoffdiensten ende andere gerechticheyt van tfalderen jaerlijcx tot een recognitie betaelen 1700 rijcxdaelders, verschijnende een jaer naer date deses verdrachs ende soe alle jaers.

17°. De bewaeringe, bouwinge ende verbeteren des falderen aen poorten, vesten, bruggen, straeten, werven ende anders mette wacht sal bij den burgermeesteren ende raet wesen (ende de slootelen aenden woort holdende burgermeester gebracht ende de loose bij hem gegeven) die oick de olde walle tusschen de stadt ende falderen sullen mogen doen wech nemen ende den gront heur eygen blijven, maer sullen geen nieuwe aensienlijcke fortificatien, buyten weeten ende believen vanden Graeff mogen gemaeckt werden.

18°. Alle civile burgerlijcke saecken ende actien sullen staen ter kennisse ende decisie vande burgermeesteren ende raet salvo jure appellationis aen thoffgericht, die oick alle nootwendiche ordonnantien ende wetten sullen mogen maecken ende doen publiceren, soe tot onderhout der politie ende goede ordre als strijtbaere saecken.

19°. In criminelle saecken sullen burgermeesteren door den Scholtus hebben de apprehensien ende alleen de sententie instellinge ende executie hebben over degeenen die niet metter doot gestraft en werden, maer met gesselinge, bannissement, kaeck, schoutoone ende anders, maer als tfeyt dootstraffe volcht sullen gehouden sijn den borgers binnen 2 daegen ende de vreemdelingen binnen 24 vuyren op den borcht te leveren, daerover den Graeff sal hebben de hooge jurisdictie ende de borgers sullen gestelt werden op een bequaeme plaetse, die daertoe sal werden geaccordeert ofte sullen burgermeesteren ende raet die mogen doen timmeren.

20°. De gevangen borgers ofte inwoenders sullen vande heuren mogen gespijst werden ende sullen de proceduyren tegen heml. gehouden werden voor de gecommitteerden vanden Graeff ende stadt ende van elcx even starck ende niet excederende tgetal van ses, doch op den naem vanden Graeff, die in deselve naem de sententie sullen wijsen ende doen executeren, ende soe de rechters niet en conden accorderen ende de stemmen commen te steecken, sal tproces bij den Graeff ofte den Drost ende burgermeesteren toegesegelt werden ende aen onpartijdige universiteyten ofte scheepenstoelen gesonden, ende wat bij deselve daerinne verstaen sal werden, sal bij den rechters gevolcht werden, maer tegens de vreemdelingen sal den Drost procederen als naer gewoente.

21°. Tsweert der justitie sal op t'raethuys bewaert werden ende den scherprechter altoes laeten volgen om executie in stadt ofte op den burcht te doen. Den scherprechter sal getracteert ende onderhouden werden als van outs ende de geltbreucken sullen tusschen den Graeff ende stadt half ende halff wesen.

22°. Dat de burcht van buyten geen vuytgang en sal hebben ende tegen de stadt aen geen walle, grachte ofte starckte, die oick daer niet gemaeckt sal mogen werden, ende de stadtswalle sal achter het huys omme met borstweeringe verheelt werden, waerop als op den oisterdwinger corps de guarden ende schiltwachten sullen gestelt werden vande borgers ende sal thuys met geen soldaeten mogen beset werden, maer sal daerop gestelt werden een Drost; wesende een lantsaet die den borgers niet te onwille en is.

23°. Den Graeff nochte sijn naercommelingen sullen geen blochuysen nochte starckten mogen laeten maecken binnen ofte buyten de stadt, nochte boven ofte beneden op de Eemsstroom daerdoor de stadt pericule soude staen te besorgen ofte in heur navigatie ofte hanteringe belet mogen werden, maer en sijn de olde vestingen ende verbeteringen van dien hier onder niet begrepen.

24°. Den Graeff sal alle sijn geschut vuyter stadt wech voeren ende niet op den burcht brengen, vuytgeseyt de stucken die op den grooten dwinger tot besettinge van dien staen, die hij willende veranderen geen grooter ofte swaerder daerop sal mogen brengen.

25°. Tcrijsvolck ende chrijswesens sal ten wedersijden binnen een maent affgestelt ende vuytet Graeffschap gedaen vertrecken werden, maer sullen de burgermeesters tot statscosten ende bewaernisse mogen aennemen een borgerwacht, sonder onder vliegende vendel te stellen maer alleen gebruycken tot bewaernisse vande stadtpoorten ende boomen.

26°. Alle aengeholde persoonen ende goederen sullen ten wedersijden naer tbesluyt van desen sonder rantsoen ontslaegen ende gerestitueert werden.

27°. Die vande stadt sullen voor alle dien den Graeff betaelen 80,000 gulden ende daervan passeren brieven ende betaelen renthen tegen 8 ten hondert tsjaers totte lossinge der hooftsomme toe, die se sullen mogen lossen met een vierde paert t'effens, mits insinuerende vier maenden van te vooren.

28°. Den Graeff sal behouden de penningen die hem bij den voorigen magistraet vuyter stadts innecommen sijn verstreckt ende ongemoyt blijven van alle de penningen soe wel hooftsomme als renthe, daervooren de stadt ofte de voorige magistraet gesegelt heeft, maer soe men bovendien op de administratie des vorigen magistraets yt heeft te seggen, sal tselve met behoirlijcken rechte geschieden.

29°. De stadt zal thaeren coste den burcht met een muyre ende aensienlijcke poorte tegen de stadt besluyten ende voor tvullen vande grachten een canal maecken tot loosinge vande vuylnissen, ende in den toecommende jaere een bequaem huys beginnen te bouwen op sulcken plaetse als sij bequaemst sullen vinden ofte als den Graeff sal willen bouwen hem daertoe furneren 20000 gulden, mits dat de bouwinge langes de stadt niet en sal geschieden. De olde gaerde sal tot een open plaetse blijven leggen ende sal de stadt tot heuren costen een nieuwe maecken langes den burcht. daer nu de grachte leyt.

30°. Den Graeff belooft voor hem ende sijnen erven aff te leggen ende te verlaeten alle ongenaede ter causse van tgeene nu ofte hier voortijts gepasseert is ende tegens wie dattet sij ofte van wat saecken, maer die te vergecten ende vergeven sonder yemant in persoen ofte goederen daervoor te quellen in rechten ofte daer buyten ofte gedoogen gequelt te werden, maer beschutten ende goet recht wedervaeren laeten ende des contraventeurs van desen te beletten ende straffen, ende belooft den Graeff

voor hem ende sijne successeuren dese articulen altoes vast ende onverbroocken te houden ende doen houden sonder eenige geveynstheyt.

31°. Dat alle de naervolgende Graeven van Oist-Vrieslant bij de huldinge dit verdrach als een speciael privilegie der stad Eemden sullen confirmeren ende beloven te onderhouden.

32°. De burgermeesteren, veertig ende raedt sullen mede beloven soe menichmael sij in der affgaende ofte affstervende plaetse commen dit accoort te onderhouden sonder eenigen innebraeck te gehengen in eeniger manieren ende de overtreders als perturbateurs vande gemeyne ruste doen straffen.

33°. Dat den Graeff ende stadt de Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden sullen doen versoucken dit accoort mede te willen doen teyckenen ende segelen ende de hant daeraen te houden dattet ten wedersijde onderhouden werde.

34°. Dat dit accoort alsoe sal werden verstaen, dat den Kayser ofte den Graeff ende Heer van Oist-Vrieslant aen Haere Hoocheyt ende andere gerechticheyt niet en sullen werden geprejudicieert noch de stadt in de ongedecideerde generalibus gravaminibus vande andere Staeten der Graeffschap gesepareert, maer voorbeholdende denselven met raet ende daet bij te staen.

35°. Datter gemaeckt sullen werden twee instrumenten bij den Graeff ende magistraet vande stadt geteyckent ende besegelt met elcx segelen ter plaetse van elcx residentie sonder arch ofte list, t'een voor den Graeff ende het andere voor de stadt. Onder dese articulen stont: De gesanten en wedersijden approberende ende aennemende dese articulen, hebben de gecommitteerden der Staeten Generael voornt. versocht desen mede te willen teyckenen ende hebben alles die onderteyckent ten voors. daege, ende waeren geteyckent C. vander Hell, Renier Cant, Christoffel Arnsma, Coenraet van Westerholt, Cancelaer, Erich Limporch, Luppo Siecken burgermeester, Dothias Wyarda, Hector Fredericx, Gerard Bolardus, Pieter de Vischer, Ubbo Remets, Peter van Canum, onder Casparus Muller secretaris. Dese articulen bij de stadt besegelt ende geteyckent sijnde, sijn bij den Graeff mede geteyckent ende besegelt den xxix[en] deser, waernaer die vande stadt terstont twee vande vijff vendelen vuyte stadt deden vertrecken ende wederkeeren naer Vrieslant, behoudende noch voor eenigen tijt binnen de andere drie, tot dat se op alles naerder ordre souden gestelt hebben. Vuyt crachte van dit accoort krijgen die van Eemden om een stuck gelts wonderheerlijcke vrijheyden ende sien den Graeff genouch heel

vuyte stadt. In de handelinge van dit accoort is aenden dach gecommen dat in den jaere 1534 op den vrijdach post letare gemaeckt was seker accoort tusschen Hartoch Carel van Gelder ende den Graeff van Oistfrieslant mette stadt Eemden ende geapprobeert vrijdachs post judica. In twelcke gestipuleert was dat in de stadt sulcke religie sal wesen als den Hartoge van Saxen ende Duytsche fursten innegewillicht is op den rijcxdach tot Ausburch tottet concilie toe, ende soe tselve in tverschil quaeme, wil den Graeff bij den Hartoch voornt. trecken ende daerop na hem ordonneren, — dat die vande stadt ende landen van Eemden den Hartoch van Gelder altoes sullen assisteren, als hij oirloch doet ofte hem oirloch gemaeckt wert naer heur vermogen, ende soe den Hartoch des begeert heur steden, havenen ende fortressen voor hem oepenen ende sijn volck innenemen, mits dat den Hartoch den Graeve ende tlant van gelijcken assistere, te weeten soe wanneer yemant heur wilt overvallen ende dat se dan daervan den Hartoch ofte sijn erffven verwittigen ende heur recht ende onrecht aende selven moeten verblijven ende dat se met billicheyt van heur partije niet en konnen verkrijgen, dat den Hartoch ende sijn erffven heur dan naer sijn vermogen sal verdedigen. Dit accoort hiel noch meer poincten inne, maer van particuliere saecken ende was geteyckent C. H. de Gueldres, Jehans M. de Rossum, Bernart van Hacfort, Hicko van Dornum, Oincko Ripperda.

Van t'aenden dach commen van dit accoort en waeren noch de Graeff nochte die van Eemden seer blijde, omdat tselve heur overlange mede in de oirlogen soude getrocken hebben, indien den Coning van Spangien daervan geweeten hadden ende dat se noch vreesden dat dit heur d'eene tijt ofte d'ander in de oirlogen mochte brengen. De Staeten Generael en waeren daerover niet bedroeft soe omdat se nu met meerder recht voor alle de werelt konnen verdedigen wel gedaen te hebben mettet senden van tehrijsvolck binnen Eemden, als oick dat se weeten waertoe die van Eemden bij noot sijn gehouden, hoewel sij mettet middelen van dit accoort de stadt Eemden aen heure sijde genouch verseeckert hebben, mits dewijle metten Graeff in eeuwige dissidentie blijvende nootelijck altoes naer heur sal moeten inclineren.

Den xxx^en Julij was het betrocken weder ende was men in tleger doende om tselve te retrancheren, ende tot beter defensie van dien, soe verre den viant tselve wilde commen versoucken, werde een convoy naer Dousburch gesonden omme van daer te haelen de 6 veltstucken ende eenige vivres met amunitie van oirloge, daerinne sulcken devoir gedaen werde, dat se

n desen avont in tleger gebracht werden. Des morgens werden in er gebracht vijff gevangenen vanden viant, 3 soldaeten, een cleer-ecker, ende een chirurgijn. Dese seyden dat tleger gisteren te Rhee m ende dat alle ding in heur leger seer dier was, een pont specx ende 8 stuivers, 1 pont broots 5 stuivers ende 1 pot biers 4 stuivers, ter onder tvolck geen gelt en was ende dat t'geruchte liep, dat se weder r Rijn trecken souden.

Den lesten Julij was het heet weder ende werden de 6 veltstucken mede den berch geplant, ende omdat men alle daechs veel hoirde van des nts armoede, was Sijn Ex[tie] wel geresolveert den viant wat naerder te nmen, te meer soe desen dach noch in tleger quaemen 5 Zeusche ven-len knechten starck stijff 500 mannen, die men vast aen der burcht de ruyterie logeerde, maer om tselve met meerder raet ende advis te en screeff Sijn Ex[tie] tselve over aende Raeden van Staete tot Dousburch dergecommen sijnde ende versocht dat sij in tleger wilden commen om et hem daerop te beraetslaegen. Op den nacht creech men tijdinge dat n viant vertoogen was naer de Lippe toe, sonder dat men wiste wat n meyninge was te doen.

Den eersten Augusti was het heet weder. Den Raedt van State quam tleger om met Sijn Ex[tie] te adviseren, dan omdat den viant weder nde Lippe affgetoogen was naer Bisselich ende men noch niet en wiste f hij om over Rijn te trecken ofte om beter commoditeyt van vivres te ebben soe dickwils veranderde van logys, werde goet gevonden dat den aet eenige daegen in tleger soude blijven om te mogen weeten de mey-inge vanden viant, die veelen achten dat niet over Rijn en soude gaen, mdat sulcx een abandonneren van dit heele quartier soude wesen ende ichtelijck theele verlies van dien soude causseren, ten waere den grooten oot ende expresse last hem daartoe dronge.

Den ij[en] Augusti was het heet weder ende bleeff tleger van Sijn Ex[tie] tot Silvolden ende Burch stille, ende tleger vanden viant tot Bisselich die heur aldaer snachts in de waepenen hielden, soe men meynt vuyt vrese van opgeslaegen te werden. Daer quam des avont tot Silvolde in tleger een convoy met vivres van Dousburch. Ontrent dese tijt creech men tijdinge dat den Hartoge van Mayenne vuyt armoede ende miserie ende datt hij geabandonneert was vande sijnen ende in verdachheyt bij den Spangiaerden was gecommen hem in de armen vanden Coning van Vranckrijck geworpen hadde sonder eenige conditien met hem te maecken alleen op tvertrouwen dat hij hadde vande genaede vanden Coning, ende

dat hij bij den Coning in gratie ontfangen ende in alle sijne goederen geconfirmeert was, twelcke een vande meeste leden is dat de ligue nu ten lesten mede affgevallen is ende daermede dselve wel heel in de asse mochte leggen.

Den iij^{en} Augusti was het taemelijck schoen weder ende werde een ander convoy naer Dousburch gesonden om te haelen eenige penningen voor tleger daer gesonden. In tleger delibereerde men ofte niet goet en waere tleger mede aenden Rijn ende wat naerder aenden viant te brengen. ende nae vele deliberatien werde goet gevonden, dat men met meerder seeckerheyt ende beter commoditeyt van vivres op den Rijn soude connen leggen beneden den viant. Ende omdat voorgeslaegen werde dat tusschen Rees ende Bisselich een halff mijle vanden viant een plaetse was seer wel gelegen ende bij hem selven starck om een leger wel te logeren, werde geordonneert dat den Heere van Barchon op overmorgen met 3 vaenen ruyteren daerwaerts soude trecken de plaetse te besichtigen ende daervan rapport te doen, om t'rapport gehoirt het heele leger daerwaerts te brengen.

Den iiij^{en} Augusti was het betrocken weder, ende omdat men tijdinge creech dat den viant huyden vrouch was beginnen te vertrecken naer de Lippe om die te passeren, werde de resolutie van gisteren verandert ende goet gevonden dattet leger noch te Silvolde ende Burch soude blijven, tot dat men naerder soude sien wat de meyninge vanden viant was ende off hij soude willen over Rijn trecken dan niet. Desen dach quam den heer van Rebours in tleger, brengende tijdinge dat den Ambassadeur van Vranckrijck tot Arnhem gecommen was om in den leger bij Sijn Ex^{tie} te commen. Men creech mede tijdinge dat den Hartoge van Bouillon metten heere van Villars op de been waeren geweest om den xxv^{en} Julij voorleden eenige amunitie van oirloge binnen Dourlens te brengen, door tleger vanden Graeve van Fuentes, ende dat Vilars hebbende willen chargeren met 40 peerden doot gebleven was, metten heeren van Sesseval ende Belijse ende meer anderen ende dat tvolck vanden Graeff de amunitie becommen hadden, dat oick den Hartoge de amunitie hebbende willen secoureren terugge geslaegen was, waernaer den Graeve van Fuentes de stadt Dourlens hadde doen bestormen ende stormenderhant innegenoemen ende meest alles doot geslaegen datter inne was metten Heere van Gamasche ende veel andere eedelen ende heeren, in vougen dat den viant daer ende hier op Sint Jacobsdach goede victorie hadde gehadt, hoewel weynich te vooren hem in Burgundien eenich volck was affgeslaegen.

Den v^{en} Augusti was het tamelijck weder ende creech men tijding dat den viant in de Dijnslaecker Ham sijn leger mede geslaegen hadde, sonder

lat men conste verstaen off hij over Rijn meynde te vertrecken, hoewel nen meer estimeerde dat hij over Rijn niet gaen en soude, soe om de 'oors. tijdinge als om hier theele quartier niet te abandonneren ende aeten verlooren loopen, maer dat hij om beter commoditeyt van vivres te ıebben sijn leger aldus verquartierde ende op andere plaetsen brachte.

Den vj^{en} Augusti was het eerst schoen weder, maer begonst naer seer e regenen. Sijn Ex^{tie} hadde overlange eenige groote schilden ofte targes aeten maecken op de Romeynsche faecoen om te sien off men daer mede en bataillon piecken soude konnen breecken, d'welc hij tot meermaelen n den Haege hadde doen besoucken ende bevonden tot dien eynde van ;oede effecte te wesen, waeromme hij dselve mede op desen dach in leger onder de Engelsen dede besoucken, die wel mette piecke vechten ende bevont tselve mede alsoe, omdat de targes door alle de piecken loordrongen. Den Ambassadeur van Vranckrijck quam mettet convoy in leger, confirmerende de voors. tijdinge van Vranckrijck, ende versouckende ıen Sijn Ex^{tie} ende den Raet van Staete, dat men tleger in tvelt wilde ıouden ende continueren om den viant te amuseren ende over den Rijn e houden, soe lange men soude konnen, dewijle den Coning hem gereet oude maecken neffens andere heeren om de saecken van Picardie te ubvenieren, hebbende hieraff te vooren metten Staeten Generael gehandelt. Met hem was mede gecommen Hendrick van Brienen een vande gecomnitteerden in de Staeten Generael om eenige saecken van Gelderlant aen Sijn Ex^{tie} te bevoorderen. Dese bracht bescheyt vande Staeten Generael, laerbij dselve het stelden aen Sijn Ex^{cie} ende den Raet van Staete off se len viant wilden volgen dan niet, om daerop naer de voorvallende occaiien te mogen resolveren sonder van heml. voorder bescheyt te verwachten.

Den vij^{en} Augusti regende het seer, ende omdat den Ambassadeur toeegginge ende vaste hoope vande continuatie van tleger gekregen hadde, maeckte hij hem reede om op morgen weder te vertrecken. Op den ıvont creech men tijdinge dat den viant de garnisoenen van t'Overquartier weder over Rijn gesonden hadde. Desen dach werde tot Rotterdam innegebracht een Capiteyn vande Duynkerckers met 44 mannen ende eenige jongers die de Staeten oirlochscheepen op zee becommen hadden, wesende het schip met meer andere bootsgesellen (reste van 80 mannen) in zee verdroncken. In dit schip sijn becommen verscheyden gevangenen, die wel 60000 gulden te saemen te rantsoen belooft hadden. Den Capiteyn sterff soe men hem naer Amsterdam voerde om daer met eenige anderen gestraft te werden, ende werde evenwel opgehangen, de anderen die tot

Rotterdam gebleven waeren tot 40 toe werden daernaer alles gehang- ende de jongers liet men loopen. Hierdoor hoopt men dat die van Do- kercken wel wat inne mochten gehouden werden.

Den viij^{en} Augusti regende het seer. Den Ambassadeur vertooch wey naer Dousburch. De compagnie vàn Jonston werde desen dach wey gegeven aen Waddel, die te vooren die verlaeten hadde aen sijn broeder ende bij doode vanden selve op Jonston gecommen was.

Den ix^{en} Augusti was het buijch regenachtich weder. Sijn Ex^{tie} dede een derden deel van tvolck vuyte trancheen voeren op tvelt ende dede die in verscheyden slachordren stellen, keeren, wenden, swencken, bre- ken ende maecken, bijeenvougen ende separeren, om tvolck te wennen heure fylen ende gelederen te houden ende om tbreecken, veranderen ende swencken vande slachordre wille die niet te verlaeten ofte haer daerin niet te confunderen, welcke exercitie in tijden van noot seer dienstelijck soude konnen wesen. De Raeden van Staete waeren vast doende om de rollen vande monsteringe te Zelem gedaen voor de ruyteren ende knechten te sluyten, daerinne sij soe liberalijck handelden, dat men se alles se veel hooger sloot als se aldaer starck waeren bevonden, ende werde tSchotse regement al over de 1520 goet gedaen ende anderen al advenant. scheelende veel van tgeene hier boven daeraff aengeteyckent is, twelck soe men heml. tot Zelem aengeseyt hadde (te weeten dat men soe liber- lijck met heml. soude handelen) soude tselve veroirsaeckt hebben dat die Capiteynen geen ofte ten minsten seer weynich soldaeten souden gecasseert hebben ende dat tleger wel 1000 mannen starcker soude gebleven hebben. Des nachts creech men tijdinge dat den viant sijn leger naer Walsom over Orsoy getoogen ende nedergeleyt hadde in dien houck vanden Ham. sonder dat men noch vernemen conde wat sijn meyninge was.

Den x^{en} Augusti was het seer regenachtich weder, ende omdat den viant niet en dede dan van d'een op d'ander trecken sonder den Rijn te pas- ren, was Sijn Ex^{tie} metten Raet seer irresoluyt, dat se niet en wisten wat met heur leger te doen, niet dervende vertrecken om dese quartieren niet te abandonneren ende oick den viant noch niet dervende naederen, vre- sende tot een slach gedrongen te werden. Daerentusschen deden die van Grol ende Brevoort veel excursien ende kregen alle daechs eenige waegens ende gevangenen van tleger, die ons vouragie ofte vivres voeren ofte liepen. Sijn Ex^{tie} dede desen dach het andere derde paert vanden leger vuytvoeren ende exerceren als op gisteren gedaen was. Desen dach sondt den viant noch 600 mannen over Rijn naer t'Overquartier van Gelder.

Den xj^{en} Augusti was het schoen weder ende was Sijn Ex^{tie} weder doende nettet volck te exerceren als vooren. Vuyten Raede van Staete vertoogen om particuliere saecken de Heeren van Schaegen ende Oijen. Men creech verscheyden geintercipieerde brieven, meest houdende vande rencontre voor Dourlens ende dat terstont daernaer tcasteel was doen springen, de stadt innegenomen ende alles den hals affgesneden als vooren. Op den avont creech men tijdinge dat eenige ruyteren van Barchon ende du Bois in t'Overquartier om contschap gereden, geslaegen waeren ende den Cornet van du Bois met 15 ruyteren gevangen. Des nachts tooch vuytet leger een Corporael vanden Drost van Zallant met 30 ruyteren om hem op den wech van Brefoort in embuscade te leggen ende de loopers waer te nemen.

Den xij^{en} Augusti was het schoen weder ende was Sijn Ex^{tie} noch doende nettet volck te exerceren. Daer werden in tleger gebracht 4 gevangenen, drie van des viants leger ende een van Grol, die verclaerden dat heur leger noch op den Rijn ontrent Walsom lach ende dat se van geen vertreck noch en wisten. Men ontfing oick brieven van Gerrit de Jong, Gouverneur van sGravenweert, houdende dat den viant de voors. 600 mannen vergisteren over Rijn gesonden hadde, waeromme Sijn Ex^{tie} metten Raet in deliberatie leyde tvertreck van tleger, soe omdat de voeragie hier al op was, als om te sien off men den viant daermede soude konnen doen den Rijn passeren. De ruyteren des Drosten van Zallant brachten op den avont inne 9 gevangen ruyteren ende 7 mannen te voet van Brefoort, die om advantagie op den wech van Dousburch gecommen waeren.

Den xiij^{en} Augusti was het schoen weder ende dede men in tleger niet dan delibereren op tvertreck van dien om dvoors. redenen, ende hoewel men meest verstont dattet vertreck noodich was, en const nochtans de resolutie noch niet genomen werden. Men creech noch 5 gevangenen van des viants leger, die oick verclaerden dattet leger noch stille lach.

Den xiiij^{en} Augusti was het taemelijck weder. Sijn Ex^{tie} was buyten de quartieren doende om tvolck te exerceren ende hadde vuytgesonden 800 mannen te voet om tusschen tleger ende Brevoort alle de bosschen ende vuychten vuyt te jaegen, om te sien offer yemant vanden viant in embuscade soude leggen. Hadde mede te dien eynde 5 vaenen ruyteren op de weyden ende passen gesonden ende ordre gegeven, dat die van Deutichem, Dousburch ende Bronchorst van gelijcken volck vuyt seynden ende alle de bosschen opjaegen souden. Den Graeve van Hohenloe was mede met seer veel honden met Graeff Adolff vanden Berch op de jacht gereden, om soe beesten ende menschen alles vuyte bosschen te jaegen, maer en deden

sulcken prouffijt niet als men gemeynt hadde omdat se niet dan 10 gevangenen en kregen, ende maer 3 ofte 4 dootgeslaegen en hadden, niettegenstaende sij last hadden alles doot te slaen. Desen dach werde de resolutie genomen dat men tleger aenden Rijn soude brengen ende tselve op overmorgen doen vertrecken naer Elten ende alle de scheepen ende scheepbrugge van Dousburch mede daerwaerts doen brengen ende tgeluyt laeten loopen off men daermede naer Brabant wilde, om te sien off men den viant met sulcke middelen den Rijn const doen passeren, om daernaer weder naer Grol te gaen, te meer soe men verstont dat in des viants leger sulcken miscontentement was, dat se niet lichtelijck weder over Rijn souden konnen gebracht werden, indien sij eens over d'andere sijde quaemen, ende dat den viant om Sijn Ex^tie alle contschap van sijn leger te benemen seer stricte wacht bij Dorsten aende brugge vande Lippe ende rontsomme op de Lippe dede houden ende selffs niet toe en liet dat yemant van Wesel in sijn leger quam, hoewel sommigen vuytgaven, dat hij tselve wel soude mogen doen om te bedecter den Rijn te passeren, twelcke Sijn Ex^tie ende den Raet niet ongaerne en souden gesien hebben, niettegenstaende tversoeck van Busenval, waeromme men desen dach tvertreck vanden leger alomme dede aenseggen ende daerop ordre stellen ende den wech prepareren.

Den xv^en Augusti regende het seer ende om met minder belets te mogen trecken, dede men een groot deel vande amunitie van oirloge met verscheyden bagagien naer Dousburch senden, om daer in scheepen gedaen te werden ende langes den Rijn weder opgebracht. Men maeckte mede de ordre hoe men morgen vertrecken soude, ende opdat de boeren van daer ontrent wat verhaels mochten vinden, werde op lijffstraffe alomme verboden de hutten te verbranden ende gebooden dat die vande arrieregarde daerop goede opsicht nemen souden.

Den xvj^en Augusti was het seer regenachtich weder ende vertrock tleger heel vrouch nemende den pas door Doetichem naer Elten met sulcke ordre dat in t'optrecken geen hutten gebrant en werden. De avantgarde maeckten de ruyteren van Sijn Ex^tie (die ordinarie altoes voor rijden) met regementen ruyteren van Wermeloe ende Baelen elcx met 5 vaenen, wesende gevolcht bij de compagnien vande guarde ende Borreis (die te samen als een cleyn regement marcheerden) ende de regementen vande Schotten, Vriesen ende de 12 laest gecommen vendelen, daerover Brant als Sergiant Major commandeerde. Hiernaer volchde tgeschut ende alle de carroy, hebbende elcke halve canon soe 15 als 17 peerden ende de veltstucken 11 peerden. De regementen van Graeff Philps, Vere ende Duvenvoorde

naeckten de arrieregarde met 10 vaenen ruyteren gecommandeert bij ?arcker ende Chynsky ende quaemen daermede logeren tot Elten, alwaer ılle tvoetvolck logeerde op de heyde in thangen vanden berch ende de uyteren tot neer Elten. Ende omdat Sijn Ex^tie verstaen hadde dat binnen steenbergen maer eene compagnie in garnisoen was, heeft hij de comagnie van Pruyt (een vande 12 laest gecommen vendelen) daerwaerts esonden. Hij sont mede last aende oirlochscheepen, leggende voor sGraeenweert, dat se de scheepbrugge ende andere scheepen terstont over acht ende dach souden doen opbrengen naer Rees aende oirlochscheepen ldaer ende weder terugge doen gaen naer haere wachten de oirlochcheepen vanden Isale.

Den xvij^en Augusti was het betrocken regenachtich weder. Des morgens rouch begonst het leger weder te vertrecken ende nam den pas naer mmerick, hebbende de avantgarde de 10 vaenen ruyteren van Chynsky nde Parcker mette vaen van Sijn Ex^tie ende de regementen van Duvenvoorde, ere ende Graeff Philps, de ruyteren van Baelen mette 11 vendelen van rant, ende de regementen vande Vriesen maeckten de bataille, daernaer olchde tgeschut ende alle de carroye, ende den achtertocht maeckten de chotten mette 5 vaenen ruyteren van Wermeloe. In dese ordre tooch het ger dicht voorbij Emmerick hebbende een brugge gemaeckt om door de etter te trecken, maer omdat die brugge niet stijff genouch en was or tgeschut, hadde Sijn Ex^tie die van Emmerick doen versoucken tgehut door de stadt te willen laeten voeren, daerinne sijluyden eerst swaeheyt gemaeckt hebbende ende eyntelijck geconsenteert, dat ment bij drie ucken t'effens doorbrengen soude, lieten het evenwel alles t'eenemael or, omdat men heur seyde dat se alle heur graenen souden doen bedern, indien sij tgeschut deden retarderen, mits de seer groote quantiteyt n treckpeerden ende waegenpeerden, die achter waeren ende om t'retarment in tcooren souden gejaecht werden. In deser vougen tgeschut ende ger in de Hetter gebracht sijnde, creech men tijdinge dat den viant met O peerden tot beneden Bisselich geweest was, soe men vermoede om er eenige plaetse tot sijn leger ofte een schantse aff te sien, ofte oick tijdinge van tleger van Sijn Ex^tie te hebben, waeromme men geraetm vont tleger soe hooch in de Hetter te brengen als men soude konnen, elcken volgende, tleger op den avont quam logeren tot Bienem, alwaer n briefven van Wesel ontfing, dat tleger vanden viant sijnde niet sterc- als van 4000 mannen noch tot Walsom lach. In desen tocht schoot n altoes tsavonts ende des morgens t'elcken drie schooten met geschut

om te thoinen, dat men wel lijden mochte dat den viant hoirde waer tleger soude wesen.

Ontrent dese tijt waeren eenige Spangiaerts vuyte haven van Blavet in Britanien gecommen met toegeruste galeijen ende hadden heur in de westcust van Engelant aengeworpen ende aldaer eenige dorpen verbrant, de boeren dootgeslaegen ende d'edelluyden die sij consten becommen gevangen wechgeveurt ende waeren alsoe naer Irland gegaen.

Den Coning van Spangien hebbende in dese tijt nieu arrest doen doen op alle de scheepen aldaer wesende ende doen ondersoucken alle coopmans comptoiren ende boucken, om te weeten wat goederen hier te lande toecommen, die hij voor verbeurt hout ende daetelijck doet aenslaen, hebben de Staeten van gelijcken doen arresteren alle de scheepen die hier te lande gereet waeren om naer Spangien te gaen, omdat men seyde dat in Spangien een nieuwe scheepsarmaede tegen dese landen gemaeckt werde.

TLEGER TOT BISSELICH.

Den xviij^{en} Augusti was het goed weder ende vertooch tleger vroech voorbij Wesel naer Bisselich (een dorp gelegen tegenover Zanten op den Rijn) hebbende de avantgarde de ruyteren van Sijn Ex^{tie} mette troupen van Baelen ende Wermeloe ende de regementen vande guarden, Schotten, Brant ende vande Vriesen. De bataille hadden de regementen van Parcker, Duvenvoorde ende Graeff Philps, waernaer tgeschut ende de carroye volchde; ende de arriereguarde hadden de Engelsen en Chynsky. In tvoorbij trecken laste Sijn Ex^{tie} de oorlochscheepen voor Rees leggende, dat se terstont met twee scheepen naer Bisselich souden vaeren ende mette andere daer blijven tot dat de brugge mettet geschut ende amunitiescheepen aen souden commen ende dan daermede in alle deligentie opcommen. Tleger aldaer gecommen sijnde tot Bisselich ging alle de ruyterie logeren int dorp, ende tvoetvolck in tvelt buyten alle de huysen omme, in forme van een viercant van seer grooten begrip. Besuyden aenden dijck lach tregement van 11 vendelen, dan de Schotten, in t'oisten laegen de Vriesen ende d'regementen van Duvenvoorde ende Graeff Philps ende ten noorden van tdorp tot aenden dijk laegen de Engelsen, alles in sulcker vougen ende in de lengte gelogeert dat t'een regement bijnaest aen t'ander raeckte, begrijpende soe in sich een seer groot quartier mettet dorp ende daeromme ne-

minder vrese, omdatter niet dan twee advenuen voor den viant om aen te mogen commen waeren, maer soe het rontsomme hart ongebroocken lant hadde geweest soude het quartier wel tweemael te groot begreepen sijn geweest. Op den avont creech men tijdinge, dat den viant met sijn eger van Walsom wederom opgebroocken was ende gecommen logeren nidden in den Dynslaecker Ham voornt. veel dichter aende Lippe. Oick erstont men dat de scheepbrugge ende andere scheepen tsavonts te Bienem ouden wesen, niet konnende mits den contrarien wint voorder commen.

Den xix[en] Augusti was het heet weder ende begonst op den achternoen eer te regenen, ende omdat men noyt geresolveert was geweest mettet eger hooger te trecken als tot Bisselich ende oick de scheepen ende cheepbrugge noch niet gecommen en waeren, begonst men tleger te etrancheren om tselve eenigen tijt hier te mogen houden, wesende den laet van Staete altoes in tleger om met Sijn Ex[tie] op alles te mogen advieren. In tleger was groot gebreck van vivres, omdat de scheepen noch iet op en quaemen, maer eenige soetelaers met heur scheepen voor heene ommende versachten tselve gebreck wat, te meer soe den wint op den aernoen wat veranderde. Des morgens voor den dach was den viant ntrent Wesel met eenige peerden aende ruyterwacht van tleger (die meest ande peerden afflaegen ende sliepen) ende quetste eenigen van heml., och en creech niet dan een peert, omdat dselve vande wacht terstont pcommende den viant terugge dreven ende kregen weder een peert vanen viant. Op den avont creech men tijdinge dat den viant weder bij em ontbooden hadde alle de garnisoenen van t'Overquartier Gelder ende verijssel ende dat Graeff Frederick over de 700 mannen gelicht hadde ıyt Grol ende seer veel vuyt Oldenseel.

Ontrent dese tijt vertooch naer Vranckrijck den commis Francois Doubet met een goede quantiteyt van buscruyt voor den Coning ende gelt n te betaelen de twee regementen Gascons bij den Hartoge van Bouillon ngenomen, volgende de resolutie ende consent der Staeten Generael.

Den xx[en] Augusti was het heet weder. In den leger was men doende n tselve te retrancheren ende verseeckeren. Op den naernoen quam aen ger de scheepbrugge met eenige ponten met geschut ende eenige oirhscheepen, daertoe men 200 mannen te convoy gesonden hadde over de viere aende Zantensche sijde, maer de andere amunitiescheepen werden last tot Rees te blijven. Tbier ende broot was in den leger seer dier, its de scheepen qualijcken conden opcommen. Men creech mede tijdinge t tvolck van t'Overquartier ende Overijssel van daege in des viants leger

wesen souden. Op den avont creech Sijn Ex^tie tijdinge dat den viant met 300 peerden naer sijn leger toequam, waeromme dselve alle de wachten daeraff verwittichde om heur veerdich te houden. Des avonts ontrent 10 vuyren quam den viant in t'noortoosten bij den moelen tegen het regement van Graeff Philps over aende ruyterwacht, die daer hielt de compagnie van Donck, dwelcke mette carabijnen veerdich den viant verwachten ende ontfingen, ende hoewel die compagnie daer alleen was en dorst den viant dselve nochtans totte trancheen toe niet forseren, maer weeck t'elcken weder aff, daerdoor de vaene van Donck middel hadde, om den viant mede tweemael te chargeren, maer omdat den viant een goede troupe peerden achter hadde en dorsten sij mede niet te seer innedrucken. Den viant eenige chargen gedaen hebbende alleen op die vaen, is weder teruggetoogen, sonder dat Donck hem voorder dorst vervolgen, soe omdat den viant starck was, als om sijn wacht niet te verlaeten, maer queet hem in desen seer eerlijck. Door dit aenvallen quam den alarme soe seer in tleger dat eenige trommelen geroert werden (hoewel terstont weder verbooden) ende dat alle de trompetten staecken ende de ruyteren alles aende trancheen quaemen maer eer se commen conden, was den viant weder affgetoogen. Den Graeve van Hohenloe ende Graeff Philps quaemen met eenige musquettiers buyten de trenchee maer quaemen oick te laet. ende hiermede eynde den alarme, hebbende Donck verlooren een peert doot ende eén ruyter met een peert gevangen ende 6 peerden met schieten gequetst ende daertegens een peert vanden viant becommen.

Den xxj^en Augusti was het regenachtich weder ende was men in tleger doende om de reste van dien te retrancheren ende verseeckeren ende wegen ende gaeten te maecken, om in gelijcke aenvallen bequaemelijck mette ruyteren te mogen vuytcommen ende die ontdoen, ende omdattet meest al soe ongestelden weder was, heeft Sijn Ex^tie metten Raede beginnen in deliberatie te leggen off het beter waer mettet leger den viant te naerderen ende sien off men hem over Rijn soude konnen drijven ofte tleger te breecken ende tvolck alomme in garnisoen te brengen, dewijle hij achte het een ofte het ander noodich te wesen, daerinne den Raet niet volcomentlijck dervende adviseren, goet gevonden heeft te scrijven aende Staeten Generael om heur meyninge daervan te verstaen, ende genouch meynende dat t'leger van hier scheydende gebroocken soude werden. heeft goetgevonden, dat men vande 447 waegens casseren soude een goede partije vande swackste ende meest ontstelde waegens ende vande treckpeerden mede een goet getal. Op den avont creech men tijdinge

dat den viant desen dach reveue van sijn volck gedaen hadde, maer men en const het juyste getal niet wel verstaen, dan alleen dat se geweest waeren 18 vaenen ruyteren sterck ontrent 1400 peerden ende te voet ontrent 5500 mannen, daerinne gerekent de lichtinge vuyt alle garnisoenen. Desen dach quam in tleger den Heere van Fauckerolles bij den Coning van Vranckrijck aende Staeten Generael gesonden om te versoucken assistentie van volck ende van gelt totte saecken van Picardie, ende insonderheyt dat men eenige Nederlantsche vendelen soude willen senden binnen Cales om die plaetse te mogen bewaeren, soe den viant het hooft daer heenen mochte hebben. Hierop in de Staeten Generael audientie gehadt hebbende is terstont geordonneert dat men vijff Zeeusche vendelen naer Cales soude senden ende daertoe ordre gegeven, maer op tvoorder versouck is in voorder deliberatie geleyt, ende die naer Cales gedestineert waeren, bleven naederhant noch hier in tlant, omdat den Gouverneur van Cales swaericheyt maeckte van die te sullen ontfangen. Fauckerolles bracht onder anderen tijdinge dat den Coning meester was van theele Graeffschap van Bourgondien, vuytgeseyt Gray (twelcke hij geblockeert hadde ende daeraff men eenige daegen hiernaer tijdinge creech dattet bij appoinctement verovert was) ende Dolen ende dat de armee vanden Connestabel van Castilien meest gebroocken ende gedissipeert was, hoewel de saecken in Picardie niet soe wel en liepen.

Den xxij^en Augusti was het buych stormich weder ende werden vrouch de voors. brieven aende Staeten Generael gesonden, werden mede alle de waegens ende treckpeerden gemonstert ende de swackste aengeteyckent, die daernaer bij den Raede van Staete gecasseert werden. Werde mede bij Sijn Ex^tie ende den Raede geordonneert dat de 5 Zeeusche vendelen in tleger sijnde weder naer Zeelant souden trecken om naer Cales te gaen, soe de anderen noch niet wech en waeren, waertegen Graeff Willem hem starck maeckte vijff Vriesche vendelen in tleger te doen commen, soe men noch in dese quartieren bleeff ofte yet vuytrechten wilde. Op den avont creech men een groot getal brieven commende van Bruessel naer tleger vanden viant geintercipieert boven Berck. Daer onder waeren seer veel brieven meest houdende vande victorie vanden Graeve van Fuentes voor Dourlens, van t'veroveren vande stadt ende van seer veel desseinen, die hij noch hadde op Camerick, Cales ende meer andere plaetsen ende dat hij van meyninge was Camerick aentetasten, maer hopende de saecken alhier waeren daeronder twee brieven, d'eene vanden Graeve van Fuentes ende den anderen van Stephano d'Ivara gescreven

aen Mondragon, houdende expresse last dat hij den Rijn niet weder passeren en soude, maer over Rijn blijven om der Staeten leger infructueus op te houden, dat se mette gemutineerde Italiaenen op een goede voet stonden ende die naer hem senden souden, soe haest tverdrach gemaeckt soude sijn, ofte soe hij middelertijt volck van doene hadde. mocht tselve laeten weeten, men soude hem metten eersten noch eenige regementen senden. Hiervuyt begonst men nu claerlijck te sien dat den viant den Rijn niet passeren en soude, maer blijven leggen tot dat Sijn Ex^{tie} soude scheyden, waeromme Sijn Ex^{tie} geheel begonst te inclineren dat men tleger breecken soude ende in garnisoen brengen soude, omdat hij mettet leger geen prouffijt en sach te doen, maer dat men tleger breeckende spaeren soude een groot deel vande extraordinaris consenten ende daermede den toecommende jaere off vrouch mogen te velde gaen, ofte een goet regement knechten lichten om met meerder macht te gaen, ofte oick soe den viant dit volck mede naer Vranckrijck dede marcheren noch desen jaere tleger te brengen voor den Bosche ofte voor Sluys, ende een van die plaetsen te veroveren, ofte noch in de Twente eenige veroveringe te doen. In somma liep sijn meyninge daerop datter meer prouffijt voor de landen gelegen was in tbreecken dan in t'continueren vanden leger, om welcke consideratien wille den Raede mede van tselve advis was, maer omdat se tleger niet en dorsten breecken sonder expres consent vande Staeten Generael ende de Heeren Aleman ende Foeck, Raeden van Staete metten Tresorier de Bye van meyninge waeren naer den Haege te gaen, heeft men goetgevonden dselve mede te lasten desen aende Staeten Generael te verthoonen om heure meyninge hiervan te verstaen ende dien onvermindert (mits men achte dattet leger niet meer en soude konnen vuytrechten) heeft men last gegeven alle de waegens tot op 200 naer te casseren ende de treckpeerden mede op 200 naer. Desen dach dede men in tsuyden een groote tranchee maecken vanden dijck aff totte reviere toe, om de heele Weert voor Bisselich leggende daerinne te begrijpen. twelck noch een seer groot quartier was, hoewel daer geen volck, maer alleen de treckpeerden op gelogeert waeren, in vougen dat tleger mits dese tranchee continneerde wel 205 mergen lants. Oick quaemen in tleger den Heere van Oyen ende Comans, Raeden van Staete metten Secretaris Zuylen.

Den xxiij^{en} Augusti was het tamelijck weder ende was men in tleger doende om tvolck in de slachordren te addresseren. De Heeren Aleman, Foeck ende de Bie metten Secretaris Huygens vertoogen naer den Haege

nette last heur op gisteren gegeven, te meer soe tleger vanden viant stille bleeff leggen, daeromme Sijn Ex^tie, ende om die van tlant van Cleeff over de reviere leggende vande excursien te verschoonen de brugge noch niet en dede slaen, hoewel dselve al den xx^en aengecommen was.

Den xxiiij^en Augusti was het tamelijck weder maer begonst op den naernoen ende nacht seer te regenen. Men exerceerde noch eenich volck in de slachordren, men casseerde voorts alle de waegens tot op 200 naer ende alle treckpeerden tot op gelijck getal ende men gaff last dat se op morgen vertrecken souden mette Zeusche compagnien.

Den xxv^en Augusti was het buijch ende regenachtich weder ende vertoogen vuyten leger de 5 Zeusche vendelen met alle de affgedanckte waegens ende treckpeerden. Over eenige daegen was weder in den Haege gecommen den Ambassadeur van Engelant Botley om te vervolgen sijne voorgaende commissie, met expresse last hem met geene middelen te laeten bewegen om daervan te desisteren ende was in Engelant seer qualijcken genomen, dat hij te vooren gesonden sijnde om de liquidatie te solliciteren, hem bij den Staeten hadde laeten induceren ende bewegen om voor heur aende Coninginne te intercederen ende versoucken dat de saecken mochten vuytgestelt werden, waeromme hij nu met veel meerder ernst als te vooren dvoors. liquidatie schijnende te moeten vervolgen ende eenige gereede penningen in minderinge vande schult, mitsgaeders verlichtinge vande loopende lasten, hadde op gisteren overgelevert seeckere missive vande Coninginne van date den xxvij^en voorleden, daerinne sij verclaerde de oirsaecke waeromme sij heuren Ambassadeur soe lange heeft opgehouden, geweest te sijn sijne sieckte, alsoe sij op d'vuyre van sijn rapport al geresolveert was hem daedelijck wederomme te senden, dat se alsulcken antwoort vande Staeten Generael niet verwacht en hadde daerinne sij soe qualijcken was te vreden geweest, ten waere de brieven van heml. sulcx selffs getuycht hadden, dat se niet soude hebben konnen geloven, al hadde schoen heuren Ambassadeur selffs gescreven, dat een lichaem vergadert van een getal treffelijcke personagien, wijs ende geverseert in de werelt, die soe wel konnen oirdelen van persoonen ende tijt, soe een qualijck gefondeerde resolutie soude hebben konnen nemen. Ende hoewel sij haer dus lange hadde onthouden van eenige moeyte te doen tot becomminge vande penningen, soe was het nochtans dat se vastelijck hadde geresolveert t'selve alsnu te doen, datter oick geene redenen en waeren waeromme men tselve conde weygeren, hoe wel mogelijck vuyte woorden van t'accoort wel yet gevonden soude werden om tijt te winnen ende

eenich argument te pallieren, een saecke die se noyt gewacht en hadde vande geenen die se soe veel goets gedaen heeft. Ende hoewel d'eerste oirsaecke, waeromme dese landen secours van haer hebben getrocken voor God ende de werelt bestant sijn, dat nochtans deselve tsedert gedient hadde voor pretexte aen alle degeenen die op haer yet hebben willen doen, ende soe dit notoir is, gelijck mede dat sij naest God d'eenige oirsaecke is vanden stant vande landen soe dselve jegenwoordich is, en hadde sij geenen smaeck konnen nemen in de subtiliteyten, die men vuyte woorden heeft willen trecken, dewijle men daervuyt te sien heeft hoe weynich sij in den vuytersten noot den Staeten de handen heeft willen binden, achtende dat de weldaeden die sij tlant doen soude den Staeten de herten t'eenemael souden verbinden, waerin, hoewel sij niet gevolcht en hadde t'exempel van veel wijse Princen, die met diergelijcke occasie hebben konnen prouffijt doen, soe hadde sij nochtans desen voor aengenaemste geacht. Ende soe verre sij bevint dat de Staeten hier niet en accommoderen thaerder voldoeninge, maer dat se volharden in tdilayeren, dat se dan met openbaere protestatie aen alle de werelt sal condt doen, dat se haer soe gevoelt vander Staeten gedraegen, dat se haer ganschelijck van dat jock, dat soe lange op haere armen gelegen hadde, sal ontslaen, dat se haer voorts gedraecht tottet seggen van heuren Ambassadeur, verwachtende dat de Staeten niet meer en gebruycken van alsulcken ijdele versetten om de saecke te vertrecken, opdat se geen oirsaecke en hebbe alsulcke resolutie te nemen, alse niet gaerne doen en soude soe t'interest van haere eere haer daertoe niet en dronge. Desen brieff was geteyckent vostre tres affectionnee bonnee amye si le meriteres Elisabath reg. Hierop hadde Botley op huyden verclaert ende geproponeert dattet niet noodich en was wederom te verhaelen tgeene hij t'anderen tijden hadde geseyt, omdat hij seer onlancx van hier was vertrocken ende dat hij achte de memorie van alles noch versch te wesen, dat Haere Mat. ende Raeden in ripe deliberatie geleyt hadden het scrijven vande Staeten Generael met alle tgeene hem soe int generael als particulier bij eenigen van slants wegen geseyt was, dat alle tselve niettegenstaende hij in last hadde hier te seggen, dat Haere Mat. in egeene maniere en const goetvinden het refuseren van een soe oprecht ende redelijck versouck gedaen van wegen een Princesse die vande landen meer meeriteerde als t'eenigen tijden gedaen hebben alle de Princen van Europa, ende daeromme niet en hadde konnen voorbij wesen hem weder herwaerts te senden om den Staeten hartelijcken te solliciterên beter op heure saecken te dencken ende de provincien

:n voor te draegen met gedenckenisse vande grootheyt vande verdienste Haere Mat., heur daerinne dienende met heure sonderlinge wijsheyt e dexteriteyt om die te trecken tot behoirlijcke bekentenisse; dattet ;e was dat Haere Mat. de assistentie heeft begonst, dat de vuytputtinge haere tresoiren ende het verlies van tleven van haere lieve onderdaenen e de noot die se van gelt ende volck heeft in haer eygen lant alleen-k om den Staeten geprotecteert te hebben van grooten gewichte sijn, :x dat haer noodich is hulpe van allen canten ende dat de Staeten nen gelijck aensien op haere, als sij gedaen hadde op der Staeten state heur aldermeeste noot, om twelcke te doen, hoewel heur middelen t soe en waeren, als men soude wenschen, soe ist nochtans dat aensien iomen op de vermeerderinge, die sij alreede gehadt hadden door t'middel ı Haere Mat. naest God, sij God loff de middel hadden om te doen, ıder heur grootelijcx te quetsen. Ende om heur naecter te verclaeren ntentie van Haere Mat. op dien poincte, dat de somme die sij hem presselijcken bevolen hadde te solliciteren was van C^m £, die sij ver-cht haer nu betaelt te werden, ende aengaende de reste, dat de Staeten nigen in Engelant souden seynden om mette geene van haerentwegen deputeren, alle reeckeningen dien aengaende te sluyten ende op t'rem-ıursement ordonneren, ende opdat sij mochten weeten dat de redenen :wichtich waeren ende egeen vertreck en conden lijden, dat sijne last as heur te doen weeten, dat soe men hem niet en accommodeerde met ·n eerlijck bot in proportie vande grootheyt vande schult ende weerdich ›minglijcke aenveerdinge, dat sij niet alleen terugge en soude roupen alle aer forcen in der Staeten dienst wesende, maer bij openbaere protestatie ondt doen met welck loon sij vande Staeten Generael vergolden wert voor ›e heerlijcken langen secours ende dat se in tleste geresolveert was, veeleer an haere eere te hangen aen sulcke onweerdigen (daer den gemeynen viant .ch om verblijt) dat sij haer beraeden sal van eenich ander middel, twelck ıogelijck sulcx sal wesen, dat geensins conform en is noch aen haere ıatuyre, noch aen haer affectie, die sij ende haere voorsaeten dese landen ;edraegen hebben. Daer aen d'andere sijde haere geliefte is, soe men ıaer in dese saecke genouch doet, naer twelcke sij haer wel verwacht dat ij nimmermeer moede werden sal de Staeten goet te doen, schickende ıaere actien soe naer de Staeten actien ende totte behoudenisse van haeren itant (wel verstaende dattet niet en sij tot haere seer groote schaede) dat ıselve t'allen vuyren meerder redenen sullen hebben haere vrientschap ende gebuyrschap te achten ende prijsen, als van yemant die oyt was onder de

Princen ofte natien van Europa ende was onderteyckent Tho. Botley. De Staeten Generael en waeren met dit versouck niet weynich becommert, om drie redenen, d'eerste datter geen gelt in tlant en was ende oick geen raet om gelt te vinden, ten minsten ter competentie van soe een somme toe, de tweede, dat se de landen soe hardelijck dreigende was, soe men haer niet en accommodere, waeromme men vreesde dat se door vrouwelijcke dollicheyt wel mocht commen tottet nemen van een resolutie tot der Staeten bederff streckende, tsij met ons oirloch te maecken ofte haer metten Spangiaert te verdraegen ende om haer penningen wederom te hebben, hen in de landen inne te stellen, daertoe sij al te goede middel hadde met Vlissingen ende den Briel in heure handen sijnde, hoewel sulcke resolutie mettertijt heur alsoe schaedelijck soude vallen als den Staeten, ende ten derden, omdat de Coninginne begeerde dat men de liquidatie in Engelant soude maecken (daer se te vooren gepresenteert hadde die hier te doen) daertoe de Staeten quaelijcken sullen verstaen, omdat men den gedeputeerden daertoe in Engelant te seynden aldaer lichtelijck met auctoriteyt soude doen passeren tgeene men hier te lande met goede redenen soude mogen affslaen. Ende in somme vreesden meest dat vuyt dese liquidatie niet en soude konnen volgen als een al te groote beswaernisse voor tlant ofte (soe men slants gerechticheyt wilde voorstaen ende niet al passeren, dat de Coninginne wel begeeren soude) de viantschap vande Coninginne ende vande Engelsen, saecken die geen van beyden tlant wel en passen, besonder in een tijt daer den Coning van Vranckrijck (voor wiens viantschap men in tweygeren mede seer vreesde) door Fauckerolles soe heftich om secours te hebben was aenhoudende, daertoe mede penningen souden moeten wesen.

Den xxvj^en Augusti was het noch buijch ende regenachtich weder, twelcke de wegen ende landen in ende omme tleger seer quaet om te gebruycken maeckte. Men ontfing in den leger brieven vande Staeten Generael, houdende dat sij om te vervallen de voorder oncosten vanden leger een ander deel vande extraordinaris oncosten innegewillicht hadden om in gelde te furneren ende daertoe al gesonden aende provintien om de penningen te ontfangen, daervuyt men oirdelde dat heure meyninge was, dat men tleger continueren soude, dan omdat ten date vande brieven de gedeputeerden vanden Raet noch niet in den Haege gecommen waeren; ende men daeromme niet en wiste off heur rapport de saecken soude veranderen, en const men daerop noch niet arresteren, hoewel veelen vreesde dat om te favoriseren de Fransche saecke men tleger wel mocht

inucren. Op den middach brachten ontrent 150 peerden vanden
ı Sijn Ex^{tie} inne 56 peerden vanden viant becommen recht voor
s leger ende waeren meest peerden vande officiers van tvoetvolck,
ouragie reeden. De jongens die bij de peerden waeren lieten se
naer alles loopen, ende soe sij noch wat gebleven hadden, souden
entelijck veel ruyterpeerden om vouragie rijdende becommen heb-
enige voetknechten van tleger mede vuyt geweest sijnde brachten
avont noch inne 12 gevangenen vanden viant, die anders niet en
e seggen, dan dat heur leger noch stille lach ende dat daer geseyt
lat Camerick belegert was. Desen dach quam in tleger den Heere
ırmont, Almirael, die desen somer in tleger niet geweest en was.
xxvij^{en} Augusti was het regenachtich weder. De Schotten versochten
den heuren eens de targes a la romeine gemaeckt ende bevonden
van sonderlinge cracht om een bataillon piecken te breecken. Casijn
Hel vertooch vuytet leger naer Arnhem. Op den naernoen quam
ant tusschen tleger ende Rees aende Zantensche sijde op den oever
vaeter ende schoot naer eenige scheepen die opquaemen, schietende
ene schip een man doot, waeromme veel scheepen weder terugge
n. Ontrent dese tijt creech men vaste tijdinge dat Camerick belegert
van volck ende amunitie van oirlooge onvoorsien was, waeromme
bevreesde dat de stadt wel mocht verlooren gaen. Men creech mede
ge dat t'arrest in Spangien van nieus op alle de scheepen ende comp-
n gedaen affgedaen was, waeromme de Staeten mede affdeden doen
est op alle de scheepen naer Spangien gedestineert om alle voorder
es te beletten.

en xxviij^{en} Augusti was het seer regenachtich weder, waeromme men
tleger stille was. Den viant was met eenige peerden recht tegen Bis-
h over op de reviere, daer hij eenigen vanden leger gevangen creech,
overgevaeren waeren om te moescoppen ende tcooren vuyte dorsschen,
quam soe naer dat hij naer eenigen in de reviere schoot. Hierdoor
le tgeene gisteren geschiet was, sach men wel dat de passe langes de
iere seer onveylich werden soude, soe de brugge niet geslaegen en
rde, daertoe Sijn Ex^{tie} om de redenen voors., ende om de intercessie
n die van Cleeff niet en wilde verstaen, hoewel tselve wel een dierte in
ger maecken mochte om de vrese die de soetelaers in t'opcommen sullen
ebben.

Den xxix^{en} Augusti was het windich regenachtig weder ende was men
ı tleger noch doende om tvolck in de slachordren te addresseren. Vuyten

leger vertoogen vrouch naer Hollant den Graeve van Hohenloe ende den Generael van tgeschut. Van tleger waeren vuytgereden om stroy ende vouragie te haelen ontrent 30 waegens, daer se meer als een mijle weechs om mosten rijden, mits men alle de huysen ende woeningen ontrent tleger in sauvegarde genomen hadde ende soldaeten daerop gestelt om die bewaeren. De waegens hadden bij versuym bij heur niet dan thien ruyteren tot convoy ende sijnde een goede mijle van tleger ende onvoordachtelijck innegereden den wech naer thuys te Weert, werden bij ontrent 60 peerden vanden viant aengedaen, die meest alle de peerden naemen, mits de voerluyden het ontliepen, maer omdat hij niet voorsien en was van halffters, sijn hem veel peerden weder ontloopen ende bij de voerluyden wedergekregen, soe dat hij alleen wechgebracht heeft 83 peerden van slants waegens ende 3 van anderen met 14 voerluyden, die hij naer Weert gevoert heeft. Hieraff de tijdinge commende in tleger, heeft men alle de ruyteren te peerde doen gaen ende vuytrijden om den viant den wech te couperen, soe hij weder naer sijn leger hadde willen keeren, maer omdat hij naer Weert getoogen was, en hebben se niet vuytgerecht. Hierinne was een groote faute gecommitteert, te weeten, dat men wel 3 vuyren te vooren advertissement gekregen hebbende, dat den viant op de baene was, men de waegens geen voorder convoy naer geschickt en hadde.

Den xxx^{en} Augusti was het betrocken windich weder ende laegen die legers alomme stille. Vuyten leger werden wechgebracht ende naer Emmerick geleyt alle de rijdpeerden, coutse ende bagagie vanden Graeve van Hohenloe ende vanden Generael van tgeschut, daer den viant met eenige peerden naer reedt, maer en consten se niet innerijden, overmits de anderen seer wechreden ende voor hem tot Emmerick quaemen. Hieraff tijdinge aen tleger commende dat de coutse ende peerden al genomen waeren, is de vaene van Wermeloe op de wacht sijnde naer gereden, seyndende een peert terugge om ander wacht te doen commen ende sijn den viant in haeste gevolcht naer Emmerick toe, ende daer verstaende dat den viant door de stadt gepasseert ende soe stracx over Rijn gescheept was, sijn mede overgescheept ende hebben hem naer Goch vervolcht, maer die van Goch den viant innelaetende slooten Wermeloe buyten, waerdoor sij den viant niet en kregen. Dit siende de ruyteren van Wermeloe, hebben alle de beesten voor de stadt genomen ende die naer tleger gebracht, sustineerende die goede prinse te wesen, omdat die van Goch geen oprechte neutraliteyt en hadden gehouden, doch werde dese saecke eyntelijck met accoort affgedaen. Sijn Ex[tie] siende dat door de

sauvegarden soe dicht om tleger verleent de vouragie alle daechs met meerder pericule most gehaelt werden, heeft alle dselve sauvegarden doen opseggen ende de soldaeten doen contremanderen, ende omdat tselve subitelijck geschiede, hebben veel huysluyden heur beesten ende haven verlooren, alleer die te hebben konnen wechbrengen.

Den lesten Augusti was het regenachtich weder. Milord Borreis mogelijck veradverteert sijnde vande dreygementen die de Coninginne de Staeten dede doen, is seer subitelijck vuyten leger naer sijn garnisoen vertoogen, om daer goede opsicht te draegen, dat de Staeten daerop niet voor en naemen maer liet de 150 mannen met hem gecommen noch in tleger. Eenige voetknechten vanden leger vuytgeweest sijnde brachten gevangen inne 2 ruyteren ende 3 peerden vanden viant, die anders niet en wisten te seggen dan dat heur leger noch stille lach. Oick omdat men gesien hadde dat den viant op de vouragiers van tleger meest aenquam over eenige bruggen ende gedempte slooten, heeft Sijn Ex^tie vuytgesonden 200 mannen te voet met een goet deel pioniers, om alle dselve bruggen aff te werpen ende de slooten weder te ontdempen ende op te schieten, om alsoe heure aencomptste voortaen te difficiliteren, twelcke alsoe gedaen is. Op den middach quaemen in tleger de Cleeffsche raeden met brieven vanden Furst aen Sijn Ex^tie om te versoucken tleger soe cort inne te houden alst mogelijck soude sijn, ende waert mogelijck tselve van des Fursten bodem te brengen. Maer omdat Sijn Ex^tie noch geen bescheyt en hadde vande Staeten Generael, heeft hij se alleen goede hoope gegeven. Op den avont verthoende den viant hem met ontrent 200 peerden op den Vorsterberch, maer men en weet niet te wat eynde. Hij hadde hem al voornoen aengestelt als off hij met ruyter ende knechten de Lippe hadde willen passeren, maer hebbende met een deel musquettiers te vergeeffs gesocht t'oirlochschip van Jongbloet leggende aende Lippe aff te drijven, is weder in sijn leger gekeert.

Den eersten Septembris was het regenachtich weder ende omdat den viant hem soe seer stille hielt, was Sijn Ex^tie van meyninge hem mede eens een alarme te geven met een aenslach, die nu eenige daegen bespiet was, omdat den viant alle daegen 3 vaenen ruyteren vuytbrachte op de wacht in een bedecte lantweere, onder faveur vanden welcken hij sijn vouragie peerden dede vuytgaen, welcke wacht men meynde te mogen affsnijden ende wech nemen met alle de vouragiepeerden, indien men de Lippe soe hooch passeerde, dat men dien wacht onderschepte ende onbesien overquaeme, dan sijn Ex^tie vresende dat de ruyteren van tleger buyten

sijnen weeten te seer mochten vuytgereden sijn op hasaert, heeft alle de ruyteren doen te peerde gaen, om daervan een reveue te doen, ende hebbende dselve noch starck bevonden stijff 1100 vechtende peerden, heeft se weder in tquartier doen keeren, achtende noch ruyteren genouch te hebben om wat te doen, hoewel veelen meenden datter meer als 100 geleende peerden, geen ruyterdienst hebbende, onder de trouppe waeren. Hiernaer heeft Sijn Ex^{tie} beginnen te beraemen hoe men den aenslach op morgen soude mogen maecken ende heeft op den avont ten 8 vuyren vuytgesonden den Graeve Philps van Nassau mette Ritmeesteren Wermeloe, Chynsky, Baelen, Parcker, Marcel Bax, Contelaer, Risoir, Jasper Barnart ende Robert Vere, broeder vanden Heere Vere, mette Lieutenanten van du Bois, Pauls Bax ende meer andere officiers met stijff 320 peerden gekoosen vuyt alle de vaenen vande beste ende geresolveerste mannen ende hem gelast daermede te trecken over de Lippe aenden Kruydenberch ende soe de wacht in de voors. lantweeringe sijnde te onderscheppen ende van des viants leger aff te snijden, marcherende altoes soe dat se daer ontrent niet eer en quaemen als morgen vrouch ten 8 vuyren, te weeten, dat de eerste troupe beleyden soude den Drost Wermeloe ende bij hem hebben 125 peerden, de tweede den Ritmeester Chynsky met 125 peerden, de derde den Ritmeester Baelen met 150 peerden, daer Sijn Genaede met sijn broeders ende de andere heeren hem bijholden soude, ende de vierde beleyt bij den Ritmeester Parcker met 100 peerden (hoewel daer boven desen noch stijff 20 peerden waeren bijgevallen) met last den Lieutenant van Baelen met 40 peerden voor vuyt te senden ende te doen debanderen om alle de vouragiepeerden, waegens, karren ende beesten op te nemen ende wech te drijven ende dat den Ritmeester Contelaer met 60 peerden hem soude volgen om hem te assisteren ende tgeene sij krijgen souden te helpen naer de Lippe drijven soe naer Wesel als sij souden konnen; dat den Drost Wermeloe daernaer met 100 ruyteren soude chargeren op de eerste wacht vanden viant ende die drijven totte andere wacht ende altoes maecken dat hij se van tleger affsneedt ende naer de heyde dreeff, ende dat daerop d'andere troupen volgende dvoors. ordre souden volgen, om dselve wachten alles te slaen ofte gevangen nemen ende dan terstont daermede de retraicte maecken naer de Lippe voors., waer Sijn Ex^{tie} in seecker eylandt eenige musquetiers logeren soude, om heml. te bedecken, ende oick waert noot een brugge metter haest doen slaen, ende voorts besijden Wesel over de Lippe hem verwachten met 3000 mannen te voet, 3 veltstucken ende de reste vande ruyteren om den viant dan te degen

aen te tasten, soe hij over de Lippe wilde commen ende heml. vervolgen. Volgende dese last is Graeff Philps met alle de ruyteren des avonts ten 8 vuyren vuytgetoogen, vergeselschapt neffens de voors. Ritmeesteren mette Graeven Ernst ende Lodewich van Nassau ende Ernst van Solms, doch in t'marcheren bij eenige sentinellen perdue vanden viant ontdeckt ende gesien geweest, soe men tsedert verstaen heeft, ende mogelijck al van vuyten leger verspiet soe veelen vermoeden, immers soe de ruyteren alles den rechten wech van Wesel marcheerden ende velen daervuyt bestonden te vermoeden dat se ontdeckt souden werden, heeft Baelen den Graeff gevraecht, waeromme men den wech marcheerde, die verclaerde sulcx niet te weeten, ende is terstont mette andere heeren naer den Drost Warmeloe gereden, daer de guyden waeren om sulcx te verstaen, ende van heml. verstaen hebbende dat men met weete van Sijn Ex^tie desen wech marcheerde, omdat den anderen te lang was, ende dattet te laet op den dach soude werden, soe men dien marcheerde, is tsedert dien tijt tot sijn groot ongeluck voor bij den Drost gebleven sonder weder te keeren naer de troupe van Baelen, daer beraemt was dat sijn persoen neffens de andere heeren soude blijven, twelcke ten deelen oirsaecke was vande desordre, die daer des volgenden daechs geviel, om datter niemant achter en was om overal ordre te stellen ende in de desordren te doen voorsien.

Den ij^en Septembris was het schoen weder ende begonst Sijn Ex^tie tusschen vijff ende ses vuyren vuyten leger te trecken mette reste vande ruyterie ende 31 vendelen voetknechten (te weeten sijne guarde ende die vanden Graeve van Hohenloe, 3 vendelen van Brant, 7 vande Schotten, 12 vande Vriesen, 8 van Duvenvoorde, 8 van Graeff Philps ende 11 vande Engelsen soe datter mer 25 vendelen in tleger bleven) ende 3 veltstucken met eenige wagens met amunitie soe voor tselve volck als geschut, ende is daeromme laeter vuytgetoogen, omdat hij boven Wesel niet commen en soude, dan naerdat Graeff Philps op den viant gechergeert soude hebben, opdat den viant van sijn trecken daerwaerts geen advertissement en creege. Heeft mede een ponte met gereetschap tot een brugge al vrouch in den nacht doen opbrengen om ten 9 vuyren precis op de Lippe te wesen, maer eer se quaemen daer se gedestineert waeren, hoorden se dat den viant van Graeff Philps comptste geadverteert sijnde alle sijn ruyteren vuytgevoert hadde wel een halff mijle voorder als sijn ordinaris wacht, ende die op de velden tusschen de lantweeren in slachordre gestelt ende noch 1000 mannen te voet met piecken ende musquetten een stuck weechs achter de

ruyteren doen volgen, ten eynde de ruyteren bij noot heuren wijck daerop nemen mochten, met last dat se alle tvolck van Graeff Philips naer de ordinaris plaetse van heur wacht laeten passeren souden ende dan van achteren besetten ende omringen, dwelcke in dier vougen Graeff Philips gewacht hebbende sonder eenige peerden om vouragie vuyt te seynden hem geslaegen hadde, waeromme Sijn Ex^{tie} tgeschut ende andere impedimenten weder terugge sont ende heeft mette ruyteren ende knechten op tvelt gehouden om de vluchtenden te ontfangen ende op te houden, daervuyt men verstaen heeft dat Graeff Philips in de morgenstont de Lippe aenden Kruydenborch gepasseert sijnde alle de ruyteren de casket hadde doen opsetten. ende elcx vermaent hebbende van sijn devoir ende den Ritmeesters die achter souden commen, dat se niet chargeren en souden, dan alse de voorsten in noot saegen, maer op tvelt commende heur terstont in slachtordren stellen ende met cleyne ofte groote partijen, naerdat se den noot souden sien, vechten, van daer een stuck weechs voortgereden was ende daernaer vuyt elcke vande vier troupen (als Wermeloe, Chynsky, Baelen ende Parcker) genomen 25 carabijns, ende den Lieutenant van Baelen belast hadde met 40 van dien voort te rijden ende dat Contelaer metten Lieutenant van Herauguier mette 60 peerden hem soude volgen, soe dat se hem in tgesicht hielden ende secoureren konden ende soe voorts houwen naer Stockum toe, om de vouragiepeerden aff te nemen ende daermede wech te drijven, ende bevoolen hebbende dat Marcel Bax, Contelaer soude volgen totdat hij aende wacht soude commen ende dan die chargeren ende Contelaer verlaeten. Item dat den Drost van Zallant met 75 lancien Bax soude seconderen, Chynsky den Drost, Baelen Chynsky ende Parcker Baelen secoureren, volgende sijn voorgaende bevel, was met een meerder galop als den noot wel was vereyschende in sulcke conjuncture voorts gehouwen, sonder te letten dat de achtersten niet soe wel volgen en conden, omdat hij noyt selffs weder achter quam. Den Lieutenant van Baelen alsoe voorts rijdende ontdeckte eenige ruyteren vanden viant, vuyte voors. lantweere commende, daerop hij terstont den Graeff liet weeten, dat hem docht dat se ontdeckt waeren, omdat hij die ruyteren daer sach ende versocht te weeten off hij voorts rijden soude dan niet, daerop de Graeff hem liet weeten, dat hij voorts houwen soude totte plaetse daer hij hem geboden hadde, met welck bevel den Lieutenant voorts gehouwen was, ende gesien hebbende dat de ruyteren vanden viant de lantweere innereden. hadde eenige peerden daernaer geschickt om te sien wattet was, ende den Graeff daervan te verwittigen ende volgende sijne wech reedt het gat

met een galop voorbij. Contelaer hem volgende reedt mede tgat voorbij, Marcel Bax, Contelaer volgende, ende niet weetende dat daer viant was, reedt mede tgat voorbij, dan soe den Graeff mette troupe vanden Drost (daer ruyteren waeren van Barchon, du Bois ende Pauls Bax) voor tgat was, quaemen de ruyteren bij den voors. Lieutenant daerinne gesonden weder vuyt, seggende totten Graeff dat den viant daer was ende oick dat den viant in die troupen daer binnen stont ende over de 300 peerden starck was, waerop den Graeff de ruyteren hietende liegen ende naer heur troupe rijden, wilde dat den Drost dat gat innerijden soude, die daerinne swaericheyt maeckte om de engte vanden wech wille (daer noulijcx twee peerden neffens den anderen doorrijden mochten) ende omdat hij geen carabijns maer alleen lancien vande voors. vaenen (overmits hij bijnaest geen ruyteren van sijne vaene daer hadde) bij hem hadde ende dat geseyt werde dat den viant daer sterck was ende begeerde daeromme dat den Graeff off de voorrijdende carabijns weder terugge soude doen commen ofte wachten dat de achtercommende trouppen bij hem waeren, daerop den Graeff seyde wel te weeten datter niet dan 50 peerden en waeren ende dat men met 75 lancien wel 50 carabijns chargeerde, ende opsettende sijn casket ende treckende sijn geweer heeft sijn broeder Graeff Lodewich aen Chynsky ende Donck gesonden om hem met alder haest te volgen ende is daernaer mette andere Graeven ende 2 edelluyden de straet ofte tgat innegereden, twelcke den Drost siende is hem gevolcht met een groot galop, ende de ruyteren, die heur ordre mosten breecken om de engte des gats, sijn mede gevolcht, die van Barchon voor, die van du Bois daeraen ende lestelijck die van P. Bax. Den Graeff door de straete commende op een marassich heydeken heeft den viant achter een grachte daer leggende sien staen in 3 trouppen, twee carabijns ende een lanciers ende sijnde op drie steenwerp naer daeraen is blijven staen mettet roer in de hant. De ruyteren vande troupe vanden Drost, die heur behoirt hadden weder in ordre te stellen, sijn mede blijven staen. Dit den viant siende heeft eene van sijn troupen gescheyden in tween ende is daermede gecommen aen beyde de einden om de grachte. Den Graeff dat siende heeft den rechterhant genomen ende willen chargeren de troupe die van die sijde om de grachte quam, dan een vande Corporals van Barchon siende commen de partije aende slinckerhant heeft geroupen, sa messieurs c'est icy ou il faut donner, daerdoor meest alle de ruyteren reeden naer de troupe die aende slinckerhant om de grachte quam, daerdoor oick bijquam dat den Graeff ende de andere heeren, die niet gevolcht en werden

dan bij den Drost ende den Lieutenant van Barchon ende 2 ofte 3 ruyteren bij den viant terstont vermant ende omringt werde, ende naer eenige schooten bij hem gedaen eyntelijck beneden in den buyck geschooten gevangen ende naer t'affnemen van sijn casket seer geslaegen werde. Met hem werde gevangen ende seer gequetst in thooft, door tlijff ende aende armen den Graeve Ernst van Solms, ende den Graeve Ernst van Nassau eerst ontreden sijnde, werde daernaer mede gevangen met noch 2 edelluyden, die bij den Graeff waeren als Lebbe ende Streuff, daer werden oick eenigen dootgeschooten ende aen wedersijde gequetst. De ruyteren die aende slinckerhant waeren en deden niet veel devoirs, maer bevreest sijnde om de menichte des viants, reden eenigen dwers over tvelt wech (die corts daernaer bij Sijn Ex^tie quaemen ende tijdinge brachten dattet alles geslaegen was, hoewel sij niet als heur troupe aenden viant gesien en hadde) d'anderen keerden alles weder terugge naer tgat ofte de enge straete toe, daer se door innegecommen waeren, in de welcken sij bejeegenden innecommende de troupe van Chynsky (bestaende vuyte ruyteren van Donck, de sijne, die vanden Graeff van Hohenloe ende Edmont, ende die doen den Graeff eerst chargeerde noch soe verre terugge waeren, dat se tschieten niet en hadden konnen hoiren) dewelcke, mits dat bejegenen alles in soo grooten desordre raeckten, dat se mede weder terugge vuyt mosten, te meer soe eenigen riepen campagne, campagne, in welck terugge keeren bij die troupe quaemen den Drost ende Lieutenant van Barchon gequetst, maer Chynsky vuytet gat commende heeft gewent ende is soe met groote desordre ende confusie vande ruyteren onder malcanderen weder tgat innegereden, daer eenige ruyteren vanden peerde gevallen ende verplettert werden, ende soe door gecommen sijnde met eenige ruyteren op het heydeken, heeft den viant tot aende grachte toe terugge gedreven. daer den viant met meerder macht op hem losbreeckende, denselven Chynsky in thooft quetste, ende sijn troupe die cleyn was (omdat niet alle de ruyteren hem en volchden) weder terugge dreeff. Hierover quam de troupe van Baelen aen, bestaende vuyt sijne ruyteren, die van Sijn Ex^tie, Graeff Philps, Graeff Hendrick ende Louys Laurens, dwelcke siende de ruyteren vande troupe van Chynsky terugge commen, hebben op d'een sijde gehouden om die plaetse te maecken ende sijn daernaer op de heyde gecommen, daer se eenigen vanden viant, die de ruyteren van Chynsky vervolchden doot sloegen, ende soe heur terstont volchde de troupe van Parcker (bestaende vuyte ruyteren van hem, Smeltsing, Sidnei, Vere ende Onsten, sijn mette selve door tgat aenden houck vande grachte gehouwen

ot op een groot velt, daer se den viant noch in vier ordren vonden staen, lie se meest alles in de vlucht dreven. Dan soe de vaen ruyteren van Hartogenbosch hem altoes wel ende stille gehouden hadde, sonder immerneer hem te breecken ende eyntelijck sach dat alle de ruyteren vanden iraeff breeckende den viant heur selven mede gebroocken ende in desordre ;ebracht hadden ende eenigen al begonsten te plunderen, heeft dselve aene heml. doen gechergeert ende lichtelijck alles op de vlucht geslaegen nde van tselve velt wech doen loopen. Ondertusschen Marcel Bax veraderteert sijnde dat den viant daer was ende dat den Graeff aenden viant vas, is door een ander gat innegereden met sijn troupe van 25 peerden, nde commende op tvelt, dat achter de grachte lach, daer de voors. 3 roupen stonden, heeft verscheyden troupen peerden in slachtordre sien taen, waeromme hij een weynich halte doende om sijn troupe bijeen te iebben, heeft den viant met eenige troupen op hem getroffen, vande velcken hij eenigen brack ende doot schoot, maer werde mette menichte vervallen ende ten lesten mede gebroocken, soe dat hij affwijcken moste m hem bij de anderen te versaemelen, dewijle doen daer noch drie roote troupen vanden viant stonden ende de anderen naer heur voetvolck veecken, om onder heur defensie mede weder te versaemelen, dan soe 'arcker ende Baelen twee vande selve troupen noch braecken ende achter en anderen renverseerde, werde den viant soe seer geesbranleert dat se vel 50 gevangenen lieten loopen om heur te defenderen ende is apparent, at, indien naer heur noch eene trouppe in ordre gechergeert hadde (volende den last heur bij den Graeff gegeven, van niet te chergeren als iet ordre) om de vaene vanden Bosch, die heur in ordre ende heel hielt, breecken, dat den viant niettegenstaende sijn voetvolck van daer soude ebben moeten wijcken, maer soe eenige ruyteren van Vere daernaer weer aenquaemen a file ende niet in troupe ende Marcel Bax hem daerbij ouchde om dvoors. vaene daermede te helpen chergeren, werden de voorsten ecircumvenieert ende de achtersten mette troupe van Parcker ende Baelen p de vluchte geslaegen als voorseyt is, in vougen dat Marcel Bax genouch doen hadde om weder vuyten viant te vechten ende het te ontcommen, nde Robert Vere gevangen werde, die naer dat hij gevangen was schanelijck ommegebracht werde. Contelaer mede bij eenigen gewaerschout ijnde dat den viant daer was, is weder terugge gecommen tot aende nge straete, maer daer hoirende datter alle de ruyteren vanden viant vaeren met eenich voetvolck, ende dat alle de troupen vanden Graeff ieest geslaegen ende op de vlucht waeren, en hebben sijne ruyteren, die

van verscheyden vaenen waeren, niet willen vechten, noch aenden viant commen, niettegenstaende Bax ende anderen vande vlucht commende dese seer daertoe versochten. Den Lieutenant van Baelen, van alle desen onweetende, gecommen sijnde tot Stockem ende geen vouragiepeerden vindende (omdatter den viant geen vuytgelaeten en hadde) is naer des viants leger ommegekeert. Daer commende heeft veel ruyteren vanden viant gesien, die met gevangenen wederom quaemen, waeromme hij wel vermijdende hoe het gegaen was, is dwers over tvelt vanden viant naer de plaetse toegereden daer gevochten was) omdat hij anders het niet en sach te ontcommen) ende heeft in t'rijden door den viant eenige gevangenen ontset ende eenige peerden vanden viant genomen, ende commende aende plaetse heeft bevonden dat alle de trouppen vanden Graeff aende retraicte te doen waeren, ende dat de ruyteren die met hem Lieutenant waeren geweest meest waeren gedebandeert, waeromme hij hem bij de naeste troupe, daer Bax, Contelaer ende anderen waeren, vervoucht heeft om mede de retraicte te doen, die seer verscheydenlijck geschiede, want de retraicte, die gedaen werd bij Bax, Contelaer, Risoir, Chynsky, de Lieutenant van Baelen, Clout ende meer andere gecommen door tgat ofte de straete, daer se door innegecommen waeren, geschiede met ordre pas à pas ende in drie troupen, sonder dat den viant heur oyt dorst aendoen, omdat Marcel Bax de achterste trouppe (bestaende van ontrent 30 geresolveerde ruyteren om noch te vechten) beleyde ende t'elcken thooft boot, maer de retraicte, die gedaen werde bij Baelen, Wermeloe, Donck, Captein Barnart ende meer anderen die door een ander gat ofte straete ontcommen waeren, geschiede met een groote loop ende seer groote confusie, omdat se bij den viant vervolcht werden tot in de Lippe toe, daer Graeff Lodewijck vanden peerde affgevallen was ende Captein Barnart omringt ende gevangen werde. D'anderen sijn over de Lippe bij Sijn Ex^tie opgehouden ende ontcommen, doch degeenen die den pas naer de Kruyderberch weder naemen, als den Drost ende veel particuliere ruyteren sonder troupe te volgen, deden, en sijn soe verre niet vervolcht. Op dese rencontre vallen veel consideratien, eerst aende groote onvoorsichticheyt vanden Graeff, die niet alleen soe seer stijff aengereden was, dat veele peerden onder wege waeren blijven staen ende de trouppen malcanderen niet en conden volgen, maer oick dat hij hem te seer haestelijck engaigeerde in soe een gat daer de ruyteren heur ordre niet en vermochten te houden ende de verveerde pretexte hadden om terugge te blijven ende daeromme niet en mochten in tgros vechten, als den viant dede, maer alleen aen cleyne partijen.

aerdoor sij t'elcken tvelt mosten ruymen, — oick de groote negligentie ande ruyteren vanden Graeff, die eens in desordre gebracht, noyt en ·achten heur weder in ordre te brengen, volgende den last heur gegeven fte alles als eerlijcke luyden te vechten, maer gingen meest loopen, aff- /erpende heur lancien geheel ende ongebroocken (daeraff tvelt alomme ol lach) alleer aenden viant te commen, soe dattet seecker is, ingevalle ij gelijckelijck gevochten ende op tvelt 150 peerden bijeen gebracht adden, dat se den viant totten leger toe souden verdreven hebben, om- at des viants voetvolck al aen tvluchten was, ende eenige ruyteren ı sulcke confusie naer heur leger geloopen, dat se den alarme daer oe groit maeckten (mits sij seyden dat heur volck alles geslaegen was) at Mondragon mettet meeste deel van sijn leger marcheerde ende vuyt ooch om de vluchtende staende te houden ende alle voordere affbreuck e beletten. Graeff Philps beneden in den buyck geschooten ende bran- ende, mits t'roer hem op tlijff gestelt was, lach wel een vuyre ofte ınger ter sijden aff aen een heyninge, sonder dat den viant hem ıadde konnen affbrengen, om de chargen die Chynsky, Baelen, Parcker nde Bax deden, maer hadden hem daer moeten verlaeten. Sijn Cornet /as met eenige ruyteren bij hem geweest, ende hadde hem gaerne te eerde geholpen, maer was doen soe vol pijns, dat hijt niet verdraegen n conde, ende soe daernaer meer een ruyter bij hem bleeff, wilde hij te eerde stijgen, maer het peert ontliep hem, mits daer niemant en was, ie tvast hielt, waeromme hij daer most blijven leggen, tot dat alle sijn olck op de vlucht geslaegen was ende hij vanden viant wech gehaelt erde, doch soe men te vooren met eenige troupen daerop ordre gegeven adde, soude men hem wel affgebracht hebben, maer de desordre was oe over groot, dat nergens opgelet en werde. Degeenen, die vande sijde anden Graeff gevochten hebben in dese chargen sijn seer weynich geweest, nde naulijcx het derde paert van sijn troupe, maer hebben seer dapper- jck gevochten. Daer sijn vande sijde vanden Graeff doot gebleven Robert 'ere, Chynsky in thooft geschooten ende levende daervan gebracht naer Vesel, Graeff Philps in vougen als vooren gequetst is mette Graeven Ernst an Nassau ende van Solms den Lieutenant van du Bois ende Captein ıarnart gevangen. Doden bovendien sijn geweest 24 ende daeronder den uartiermeester van Pauls Bax ende behalven de heeren 83 gevangenen, aeronder Lebbe, edelman van Sijn Ex^tie, de ruyterpeerden in alles ver- oren sijn 128 ende mette heerenpeerden, daeronder ontrent 138, aeraff den viant becommen heeft ontrent 100 peerden, de anderen sijn

doot geschooten geweest [1]. Ende als men het alles wel overleyt ist noch al veel beter voor des Graeffs volck affgeloopen, dan het wel geschaepen was, omdat dselve daeraff gebracht hebben noch 7 gevangenen ende ontrent 15 peerden, in vougen dat tverlies vande heeren meest doet dat de victorie bij den viant is, die ontwijffelijcken veel meer dooden gehadt heeft ende daeronder soe men tsedert verstont Don Alonzo de Mendoza ende meest alle sijn officiers vande cavalerie met seer veel ruyteren gequetst [2]. De gequetsten aende sijde van Sijn Ex^tie sijn seer weynich ontcommen ende onder dien Waegemans, Lieutenant van Barchon in tdunne vanden buyck gesteecken. Dit verlies hoewel het Sijn Ex^tie leger niet weynich en swacte, en verstarckte het nochtans den viant niet besonders, soe omdat hij door tverlies ende quetsen vande sijnen oick seer geswacht is, als omdat alle sijn cavalerie daerover doende geweest hebbende geen

---

[1] Op een los bladje in het manuscript liggende, heeft Duyck de volgende opgave aangeteekend:

	dooden.	gevangenen.	peerden verloren.	
Wermeloe	2	5	7	
Barchon	1	18	19	
du Bois	1	16	18	
P. Bax	8	6	8	
M. Bax	8	4	10	
Chinsky	1		8	Ritmeester sedert doot.
Hohenloe	4	4	10	
Edmont		2	2	
Donck	1	1	2	
Herauguier		1	1	
Baelen	2	10	13	
Smeltsing	1	2	8	
Ex^tie	1	2	3	
Gr: Philps		4	4	
Gr: Henrick		3	3	
Laurens		2	2	
Contelaer		1	1	
Onsten	2	1	3	
Parcker		1	4	
Sidnei			8	
Vere	2		9	
	24	83	128	

[2] Bentivoglio (III deel, 2de boek) rekent even als Carnero het Statenleger meer dan 300 dooden toe. Van de zijde des Konings, zegt hij, sneuvelden er niet meer dan zestig: maar Carafa, Martinengo en Caracciolo werden zeer zwaar gewond. Campana stelt het verlies van de Spaansche zijde op acht of tien man, dat van de Staten op meer dan twee honderd. Coloma spreekt van negen of tien dooden bij de Spanjaarden, die, volgens zijn zeggen, 400 ruiterpaarden buit maakten

neerdere schaede aende ruyteren van Sijn Ex^{tie} en hadden konnen doen, :nde dat se contrarie heur bevel gevochten hadden, hoewel de gevangenen :sedert seyden dat se niet en dorsten forseren, vresende dat de onsen :enige embuscade mochten hebben. Van dese rencontre is daernaer ver-:cheyden opspraeck geweest ende veelen beschuldichden seer den Drost 'an Zallant, Wermeloe, vanden Graeff verlaeten te hebben, maer hij heeft laernaer bewesen dat hij den Graeff was gevolcht ende mette troupe van Chinsky nochmael gechargeert hadde ende naer de leste defaicte op tvelt onder den viant noch was geweest. De drie Graeven gebracht sijnde naer Berck, werde terstont bij Graeff Harman aen Sijn Ex^{tie} gescreven, dat se laer waeren ende de twee seer gequetst, dwelcke begeerden dat Mr. Adriaen [1], Chirurgijn van Sijn Ex^{tie}, bij heur soude mogen commen, waer-omme hij pasport voor den selven ende de dienaers mette nootelijckste goederen vande selve heeren sondt, met verclaeringe dat hij tot heure :ure ende alle eerlijck tractement sorge draegen soude als voor hem sel-'en, welcken brieff hij sondt metten Marquys van Baeden, Neeff vande Furstinne van Cleeff, die van Berck in tleger quam om Sijn Ex^{tie} te preecken ende voorts de lannen te gaen besien. Dese verclaerde mede lat alle de ruyteren vanden viant daer geweest waeren ende dat se heur eroemden niet dan 12 dooden te hebben, ende daeromme een signaele ictorie geobtineert, hoewel de dienaers vanden Marquys seyden, dat leger vanden viant vol gequetsten was. Mr. Adriaen werde noch desen vont met eenige dienaers daerwaerts geschickt, daer hij te laete quam mdat de pijne van Graeff Philps soe verswaerde dat hij ontrent den niddernacht daeraff sterff tot groot leetwesen van veelen, omdattet een erlijck, liberael heer was ende een seer goet soldaet, die metter tijt ge-:haepen was een seer goet commandeur te werden, twelcke sijn voyagien an Vranckrijck wel bethoent hebben ende dat hij nu eerlijck voor de inden vechtende ende hem wel quytende in soe grooten hasart gestorven :, hebbende anders geen faute gecommitteert, dan dat hij te haestich emarcheert ende te vierig gechargeert hadde. Voor sijn doot claechde ij dan over den Drost van Zallant, dan over Waegemans Lieutenant van archon, ende dan over de ruyteren van Barchon, dat dselve hem ver-ieten ende niet gevolcht en hadden, begeerende dat men Sijn Ex^{tie} aen-:ggen soude, dat hij niet gedaen en hadde, dan dat eerlijck man toe-.ont, ende soe yemant anders seyde, dat die hem ongelijck soude doen,

[1] Adriaen van de Spiegel (zie bl. LXXXI van de Inleiding.)

ende dat Sijn Ex^{en} het daervoor houdende hem wilde verdedigen tegen alle calumniateurs. Hier en boven was desen heer soe seer bemindt vande soldaeten, dat se van niemant liever als van hem gecommandeert en waeren, twelcke in regard van andere Heeren niet wel soe haest en sal vallen. Hij hadde te vooren een gedebaucheert leven geleyt, dan begonst hem nu wat te temperen, daeromme hij te beter mettertijt tot grooter auctoriteyt soude gecommen hebben, ende tverlies van sijn persoen was voor de landen meest daerinne gelegen, dat men niemant sonderlings en hadde, die met sulcken auctoriteyt ende gesach over tvolck in alle geringe exploicten als hij const gebruyckt werden. Graeff Harman siende de sieckte vanden Graeff verswaeren, hadde noch in de nacht tselve aen Graeff Willem gescreven, beclaegende seer sijn ongeluck ende belovende soe hij opquam, dat men met hem soe eerlijck soude handelen, dat men daerover met recht niet en soude mogen claegen, hoewel men genouch verstaen hadde dat Mondragon vuyten naem vanden Coning hem geboden ofte ten minsten voor hem gebooden hadde 8000 pistoletten. *Op desen* dach sterff haestelijck in tlant van Lutsemborch niet sonder suspicie van vergift Franchois de Verdugo, Stadthouder van Overijssel van sconings wegen.

Den iij^{en} Septembris was het schoen weder ende creech men seecker tijdinge vanden doot van Graeff Philps. Oick screef Graeff Harman met Mondragon gesproocken te hebben ende soe men het begeerde soude hij tlichaem vanden Graeff affsenden, waerop Sijn Ex^{tie} weder screeff, dat men sulcx wel begeerde ende dat se tselve wilden affsenden. *Op den* avont creech men tijdinge dat den viant op tleger wat voornemen wilde, waeromme men de wachten verswaerde ende ordre op alles stelde, maer tverscheelde soe verre, dat den viant selffs desen nacht tweemael den alarme in sijn leger soe seer hadde dat de trommelen al geslaegen werden, waeromme hij vrouch in den morgenstont eenige ruyteren sondt tot *door* de Lippe om te weeten offer yet aen was.

Den iiij^{en} Septembris was het tamelijck weder, ende omdat men tijdinge creech dat den viant over de Lippe passeerde ende men niet en wiste waertoe, dede Sijn Ex^{tie} de trancheen alomme daer se wat vervallen waeren weder opmaecken ende tvolck adverteren om reede te wesen, dede mede de regementen vande Vriesen ende Engelsen met meest alle de cavalerie in slachordre stellen ende houden totten middach *toe*, maer omdat men daeraff niet meer en vernam, trock elck weder in sijn quartieren. Desen dach creech men tijdinge datter drie Gedeputeerden der Staeten Generael tot Arnhem waeren gecommen, om, soe men ver-

noede, met Sijn Ex^tie ende den Raet op tbreecken van tleger te advise-
'en, daertoe niet weynich en scheenen te helpen de sollicitatie ende
'ervolch van Botley. Men creech mede tijdinge dat tlichaem van Graeff
Philps al in een schuyte geweest was om affgebracht te werden, doch
wederom opgehouden omdat den Graeff van Solms mede in groote pericule
vas. Sijn Ex^tie screeff evenwel nochmael om tlichaem voornt.

Den v^en Septembris was het schoen weder ende werde een doctor vuytet
eger naer den Graeve van Solms gesonden om over sijn cure mede te
staen, maer is mede te laet gecommen, omdat desen Graeff des naernoens
en vijff vuyren mede starff, tot groot leetwesen van Sijn Ex^tie, die hem
eer wel gesint hadde, soe omdat hij nu eenige jaeren bij hem was ge-
weest, als omdat hij geleert, geschickt ende ongedebaucheert was, clouck
'an verstande ende oick in sijn doen, die metter tijt een voorsichtich ende
wijs commandeur soude gewerden hebben, te meer omdat hij groot van
couragie was.

Den vj^en Septembris was het seer schoen weder ende werde Robert
Vere tot Wesel bij sijn broeder ende veel Capiteynen doen begraeven. De
ichaemen vande Graeven Philps van Nassau ende Ernst van Solms werden
desen dach bij 2 Edelluyden van Mondragon ende den Lieutenant van
Graeff Hendricx vaene te waeter affgebracht tot voor tleger van Sijn Ex^tie,
daer se aen tschip van Sijn Ex^tie bleven leggen om noch beter gebalsemt
te werden ende daernaer begraeven. De Gedeputeerden vande Staeten
Generael als namentlijck Brienen, Sille ende Rengers ten Helm sijn mede
n tleger gecommen maer en hebben heuren last noch niet geopent. Men
creech voorts tijdinge dat den viant hem seer cort in sijn leger hielt ende
veel gabions dede maecken, daervuyt eenigen meynden, dat hij daer soude
willen schantsen.

Den vij^en Septembris was het schoen weder ende werden de Edelluyden
van Mondragon wederom gesonden, aende welcke Graeff Willem voor sijn
broeders lichaem geschoncken hadde 200 gouden croonen ende Sijn Ex^tie
hadde voor tlichaem vanden Graeff van Solms mede een vereeringe ge-
daen. De Gedeputeerden vande Staeten Generael begonsten met Sijn
Ex^tie ende Graeff Willem te besongieren op den stant van tleger, sonder
den Raet van Staete daer bij te roupen, niettegenstaende die hier in
tleger was, twelcke geen cleyne verachtinge vanden Raet is ende een al
te souvereyne maniere van doen van Gedeputeerden, dewijle den Raet
soe wel een lit vande regieringe van tlant is als sijluyden.

Overmits in tleger veel geseyt werde vanden Drost van Zallant, dat hij

hem quaelijck gehouden hadde op de laeste rencontre, heeft bij informatie sijns handels versocht genomen te werden, daerinne den Heere van Barchon te wege bracht, dat men eerst soude hoiren den Lieutenant ende soldaeten van hem Barchon, niettegenstaende mede geseyt werde, dat die alles den Graeff geabandonneert hadden, ende soe se naederhant selfs seyden gesien te hebben om een goet heencommen. Ende hoewel den Drost niet en was gaen loopen als een oneerlijck man, gelijck sommigen seyden, soe was hij nochtans ten deele oirsaecke geweest dat Graeff Philps vooraen gechargeert hadde, om sijn weygeringe wille, die hij naederhant sustineerde met redenen gedaen te hebben, twelcke oick bij veelen soe verstaen werde om tgunt voors. is.

Den viij[en] Septembris was het schoen weder. In tleger van Sijn Ex[tie] was desen ende volgende daegen weynich gelts om de quaede ordre die in de provincien daerop gegeven werde, mits men niet vuyt en rechte. twelcke een groote morringe onder den soldaeten maeckte, waeromme men in der ijl naer Hollant ende aende Staeten Generael om gelt screeff. Op den middach werden bij eenige soldaeten vande guarde, die te voet vuytgegaen waeren om eenige advantagie op den viant te soucken, gevangen innegebracht den Quartiermeester van Graeff Hendrick vanden Berge met noch 2 andere gevangenen ende 14 peerden vanden viant. Desen dach sterff tot Wesel den Ritmeester Burchardt van Chynsky tot groot leetwesen van veelen, omdattet een stout geresolveert soldaet was.

Den ix[en] Septembris was het schoen weder ende exerceerde men noch in tleger het voetvolck soe desen als de voorleden daegen in tdresseren ende swencken vande slachordren. De Gedeputeerde vande Staeten Generael genouch met Sijn Ex[tie] gehandelt hebbende, begonsten van heur last oick metten Raet van Staete te delibereren, daerin groote consideratie quam, dat Sijn Ex[tie] seyde advertentie te hebben ende het daervoor te houden, dat den viant niet alleen al bescreven was, maer eersdaechs daedelijck naer Brabant ende Vranckrijck soude moeten vertrecken, opdat Camerick bij heur belegert, bij de Francoisen niet ontset en werde. waeromme men goetvont nochmael aende Staeten Generael hiervan te scrijven ende heure meyninge naerder te verstaen. Hier en tusschen was Fauckerolles in den Haege ende hielt aen bij den Staeten Generael om tleger noch eenigen tijt gecontinueert te hebben, overmits hij verseeckerde dat den Coning van Vranckrijck tegen half September soude gereet wesen om te marcheren tottet ontset van Camerick, waeromme hij versocht dat tleger tottet eynde van September ofte ten minsten tot over half Septem-

r toe mochte gecontinueert werden. Ontrent dese tijt waeren de Staeten
n Hollant vergaedert ende wonderlijck becommert om de Coninginne
n Engelant contentement te doen, om de penningen te vinden tot on-
rstant vander oirloogen ende middelen te raemen om de zee te vey-
;en, daerinne altans niet besonders gedaen en werde, maer de Gede-
ıteerden recessen gegeven om elcx aen heur principaelen rapport te doen.
Den x^en Septembris was het schoen weder ende werde aande Staeten
enerael in vougen als vooren gescreven. Oick werde tot Wesel begraven
hynsky voors., anders hielt den viant hem stille. Desen dach quam den
eere van Vickes binnen Camerick met ongeveerlijck 400 mannen, passerende
oor tleger vanden viant ende slaende eenigen in het doortrecken doot.
enigen tijt te vooren was mede in de stadt gecommen met weynich volcx
en Graeve van Retelois, Charles de Gonzaga, soen vanden Hartoge van
'evers, sijnde noch seer jong van jaeren, maer omdat de stadt groot was
nde weynich soldaeten daerinne waeren, mocht dit niet veel helpen, in-
onderheyt omdat de borgerie meest quaelijck gesint was, om tquaet trac-
ement dat se van Jan de Monluc, Heere van Balengy ontfangen hadden,
lie oick tot ondienst van sijn meester de soldaeten in heur behoirlijck
;etal niet en hadde onderhouden.

Den xj^en Séptembris was het tamelijck weder, ende omdat men het
laervoor hielt dat tleger van hier vertreckende opbreecken soude ende
men daeromme soe veel waegens ende treckpeerden niet van bederff [1] en
hadde, werden noch gecasseert 123 waegens ende meest alle de treck-
peerden. Des achternoens quam in tleger Tacko Hettinga, overste Lieutenant
vande Vriesen met drie vendelen knechten, te weeten het sijne, tvendel
van Hottinga ende van Roorda, sterck stijff 450 mannen ende gingen
logeren tusschen tVriesche regement ende Noorthollant op de suytsijde
van twaeter. Dese vendelen hadden mede binnen Eemden geweest ende
waeren de drie leste die eenige daegen te vooren daer vuyt getoogen wae-
ren, soe omdat die vande stadt ordre op heure saecken gestelt hadden,
als omdat sij ende den Graeff heur gedeputeerden in Noorthollant hadden
gehadt, die approberende t'accoort de Staeten Generael versocht hadden,
tselve mede te doen teyckenen ende segelen ende de hant daeraen te willen
houden, dat tselve ten eeuwigen daegen onverbreecklijck mocht onderhou-
den werden. Des avonts quam een grooten brant in tleger in tquartier
vande Engelsen ende branden seer veel hutten aff, mits niemant en liep

[1] Niet noodig.

om den brant te leschen, ma . liepen alles met heur geweer aende tranchee om die te bewaeren, soe . eenige schelmerie onder hadde mogen schuylen. Men verstont oick dat Mondragon swaericheyt maeckte in t'relaxement vande gevangenen die hij van Sijn Ex^tie leger hadde, seggende naerder bevel vanden Graeve van Fuentes te moeten verwachten. Don Jan de Cordua hadde Graeff Ernst van Nassau voor 4000 gulden gecoft, meynende veel meerder somme daervan te trecken. Desen dach dede Busenval vuyten naem vanden Coning van Vranckrijck een propositie in de Staeten Generael. daerbij hij verhaelde de necessiteyt des Conings mits tbeleg van Camerick, om twelcke hem vruchteloes gemaeckt werden sijn conquesten van Burgundien, die daeromme most employeren alder vrienden hulp om de stadt in dese tijt te behouden, dat hij doen versoucken hadde de Coninginne van Engelant tottet ontset van die stadt te willen senden 4000 Engelsche pickiers ende daertoe noch heftiger doen vermaenen ende dewijle Camerick de eerste amorce was geweest om de Francoisen tegen de Spangiaerden in de waepenen te brengen ende daeraen dese landen soe veel was gelegen als hem, mits men daermede verliesen soude de occasie om de landen van Artois ende Henegouwen te bevechten ende oirloch te maecken, die mette prinse van die plaetse soe hooch draegende souden werden, dat se op niemant en souden passen, daer ter contrarie de plaetse ontset ende heur macht gebroocken werdende, sij hem niet meer in sijn conquesten sullen konnen beletten, soe versocht hij met meer diergelijcke onnutte ende niet importerende woorden, dat men den Coning tot dat ontset met 5000 ofte 4000 mannen soude willen assisteren ende voorts in tvelt houden sulcken apparenten leger, dat ingevalle den viant sijn leger van over Rijn terugge bracht, men middel hadde noch eenich eerlijck exploict voor te nemen om den viant te diverteren, twelcke de landen niet min heerlijck soude wesen als den Coning des te meer in de goede genegentheyt theurwaerts verbinden, twelcke hij achte dat men wel doen conde, een deel van dien vuyten leger treckende ende een deel vuyte onnodichste garnisoenen. Dese propositie was gedateert vanden ix^en, waeromme men vermoede dat se m^r Bernevelt ofte yemant anders wel mocht gecommuniceert sijn geweest, te meer soe tcollegie vande Staeten Generael vande andere provincien swack was ende de propositie evenwel den xj^en overgenomen werde, met een brieff vanden Coning, daerinne hij screeff dat hij Camerick soude ontsetten, al soude hij den laesten man van sijn rijck daeraen waegen, ende dat hij die van Camerick sulcx mede aengescreven hadde.

Den xij^en Septembris was het betrocken weder ende exerceerde men vr

tleger soe wel de cavalerie als voetknechten in t'maecken ende swencken de slachordren. Oick werde een jacht naer Arnhem gesonden om tgelt men verwachte te haelen.

Den xiij^{en} Septembris was het schoen weder, ende naerdat men tvolck xerceert hadde, creech men tijdinge dat den viant opgetoogen was le den pas genoemen hadde naer de Roere toe, sonder dat men in ecker wiste oft om tgebreck van vouragie was, ofte om over Rijn te cken ende naer Camerick te gaen, dat men seyde dat de Francoisen den ontsetten. Op den naernoen voer Sijn Ex^{tie} met sijn schip de oom op tot boven de Lippe toe ende sach van verre de plaetse daer den nt smorgens vrouch vuyt vertoogen was, hem werden daer gebracht 5 vangenen die de gasten vanden scheepscapiteyn Jongbloet gekregen hadn, dwelcke seyden verstaen te hebben dat heur leger om tgebreck van uragie most vertrecken.

Den xiiij^{en} Septembris was het regenachtig weder. Men creech contiiatie van tvertreck vanden viant naer de Roere ende dat se langes de viere optoogen. Op den avont quam vuyt Hollant in tleger de somme n 50000 gulden tot onderstant van tvolck ende de extraordinaris oncosten.

Sijn Ex^{tie} nu eenigen tijt doen beleyden hebbende .. aenslach op tcasel van Meurs ende wel weetende datter niet da.. 30 mannen op en aeren ende dat in de stadt geen volck en was, heeft desen nacht den beyder vanden aenslach met een ander officier daerwaerts gesonden om de laetse cyntelijck te besichtigen, om te weeten hoe lange de ledders souen moeten wesen ende oft wel doenlijck was dan niet, die daertoe de iate van een ledder mede genomen hebbende, tselve achten practickabel.

Hoewel veelen de propositie van Busenval gansch ongefundeert ende idiculeus geacht hadden ende tegen alle ordre van goede regieringe, deijle niemant sijn eygen staet behoort in hasart ofte verloop te brengen, m een ander te secoureren, soe hebben nochtans de aenwesende gedepueerden der Staeten Generael resolutie genomen, dat men tottet ontset van Camerick naer Cales seynden soude 2 regementen knechten, niet excedeende 20 ofte ten hoochsten 24 vendelen (boven tsecours vande 3000 Gasons daer wesende) ende daeronder de 19 vendelen Scotten, ende bovenlien tleger noch eenigen tijt te velde houden om den viant te amuseren, ende dat men tvolck vuyten leger seynden soude om daerwaerts te gaen, waertoe men de aenwesende Raeden van Staete weder naer den leger seynden soude om aenden Raet ende Sijn Ex^{tie} aldaer wesende dese resolutie te oepenen ende t'effect doen volgen ende volbrengen, sonder alsnoch

te letten hoe seer heur de voergaende tochten geswackt hebben ende alle victorie belet, die sij lichtelijck obtineerden doen den viant met gelijcke tochten sijn volck harasseerde ende in Vranckrijck swack maeckte, maer waeren mettet nemen van dese resolutie voortgegaen, selffs niettegenstaende Fauckerolles opentlijck seyde dat die van Camerick in extremiteyt waeren om quaelijck gemenagieert te hebben, ende dat Busenval in sijn versouck aengehaelt hadde, dat men de compagnien van dese regementen vooreerst binnen Cales ende Boulognen in garnisoen soude leggen ende men daer vuyt wel hadde konnen affnemen tseecker verlies van Camerick ende dat dese regementen tot dat ontset te laet souden commen, dewijle de Francoisen selffs de behoudenissen vande andere steeden soucken. Tnemen van dese resolutie was meest gefundeert daerop, dat men met alle middelen de Francoisen most soucken in oirloge te houden tegen de Spangiaerts ende dat men heur in heur versoucken most accomoderen, opdat se niet tot sulcken spijt en commen dat se heur pays sochten te maecken buyten den Staeten. Hoewel nochtans veelen het daervoor hielen, dat niet aenden Francois maer aenden Coning van Spangien en ontbrack datter geen pays gemaeckt werde, ende dat den pays niet eer en kan verhindert wesen dan mits dat den Spangiaert groote conquesten daer doet, die hij niet en sal willen overleveren, ende sonder welcker restitutie de Francoisen geen pays en sullen maecken.

Den xv^en^ Septembris was het seer regenachtich ende buijch weder. De Gedeputeerden vande Staeten Generael vertoogen naer Wesel om de stadt te besien. In tleger exerceerde men vast tvolck als de voorleden daegen geschiet was. Des avonts creech men tijdinge dat den viant de Roer gepasseert was ende getoogen naer Keysersweert, soe men seyde, om den Rijn te passeren.

Sijn Ex^tie^ verstaen hebbende het rapport vande personen den voorleden nacht naer Meurs geweest, heeft gedecreteert desen nacht den aenslach te maecken, waeromme hij op den naernoen de trancheen alomme so geslooten heeft doen houden, dat niemant daer vuyt en mochte. Op den avont heeft hij doen over Rijn setten 500 man te voet, beleyt bij Schaef ende Matthijs Helt met een Lieutenant ende de ruyteren van Contelaer met 50 maetroosen, die verscheyden ledders ende andere instrumenten om poorten te breecken droegen. Van dese 500 souder 200 den aenslach doen. thuys beclimmen ende de stadt innenemen op den morgenstont, de andere 300 mette ruyteren souden heur escorte doen ende oick helpen soot noot ware. Daernaer ontrent 10 vuyren begonst men te passeren ende over

Rijn te setten ontrent 12 vaenen ruyteren ende 1500 mannen te voet, daermede men besich was tot morgens ten 3 vuyren, wanneer Sijn Ex[tie], Graeff Willem ende Vere mede passeerden om bij deselve troupe te blijven ende de anderen een rugge te geven ende te secoureren, oick soe den aenslach geluckte op alles ordre te stellen ofte de retraicte met gemack te doen soe se misluckte. Tot desen aenslach was Sijn Ex[tie] beweecht bij de Graevinne van Meurs om heur wederom in heur goet te helpen, ende soe men seyde omdat dselve Gravinne hem die partije naer heur doot gemaeckt hadde ende voorts om Berck te benauwen ende in allen gevalle den viant daermede over Rijn te locken ofte een affronte te doen. Desen dach sijn de Heeren Aleman ende Foeck mette voors. resolutie vuyten Haege vertoogen.

Den xvj[en] Septembris was het seer buijch regenachtich weder. De 500 mannen naer Meurs gesonden, hadden totten aenslach, een tamelijck weder, omdattet alle de nacht seer stormde ende regende, twelcke gemeynlijck de sentinellen doet quaelijck toesien ende belet dat se tgeluyt dat in t'aencommen gemaeckt wert, niet wel en hoiren ende soe se yet hoiren doet vermoeden dattet het onweder is, doch hadden alleen dat ongeluck dat de maene bij intervallen seer claer scheen, waeromme sij soe haest niet en dorsten approcheren. Eyntelijck gecommen sijnde in de grachten die vol riets stonden, quaemen daer door, maer soe se aende walle een starcke pallissade vonden, die se niet gevouchelijck en conden breecken, saechden sij allenskens eene paele wech, twelcke soe lang aenliep, dat den dach begonst te commen, waeromme sij luyden vresende ontdeckt te werden, weder afftoogen, daermede den aenslach te niet liep, die wel soude geluckt hebben, hadde het weder gestaedelijck soe duyster gebleven dat se vrouger aende pallisade hadden mogen wercken om die wech te krijgen. Hiernaer toogen se aff ende quam Sijn Ex[tie] met alle tvolck weder in tleger, sonder dat die van Meurs heur gewaer waeren gewerden. In tleger werden bij Sijn Ex[tie] gebracht 2 gevangenen op gisteren avont aen des viants leger met 8 peerden bij den ruyteren van Smeltsing gevangen, desen seyden dat heur leger lach tusschen Ratingen ende Angeroirt beneden Keysersweert ende bevel ontfangen hadden dat alle de Switsers, Spangiaerden ende Italiaenen ende ruyters naer Camerick mosten trecken ende dat men tvolck vuyte garnisoenen gelicht weder daerinne brengen soude, oick dat se op morgen den Rijn voor Keysersweert souden beginnen te passeren, ende hoewel dit onwaerachtich was, nochtans omdat Sijn Ex[tie] van andere plaetsen mede gelijke advertissementen ontfangen hadde, leyde hij

met eenigen vanden Raet van Staete in deliberatie oft niet goet en soude wesen noch yetwes te doen, tsij op Grol ofte Berck soe den viant wech ging ende daertoe aende Staeten Generael te scrijven ende dat hij middelertijt thuys te Weert soude doen besichtigen om den viant daer aff tenemen.

Den xvij^{en} Septembris was het schoen cout weder ende bleeff den viant tot Angeroirt stille.

Den xviij^{en} Septembris was het betrocken weder ende werde den oversten Lieutenant Egmont met 500 man te voet ende 3 vaenen ruyteren gesonden metten Lieutenant vande artelerie naer thuys te Weert om dat te besichtigen, off men daer bequaemelijck soude mogen aencommen ende mettet geschut genaecken ende off de wegen om geschut over te brengen goet waeren, die daeraff telle quelle besichtinge gedaen hebbende, rapporteerden dat men tgeschut daer wel soude konnen brengen, hoewel met moyten, dat thuys niet beschanst en was, maer goede grachten hadde, daer men staet soude moeten maecken over te commen, als men de plaetse soude willen veroveren. Den viant hielt hem noch stille.

Den xix^{en} Septembris was tschoen weder ende exerceerde men noch in tleger de voetknechten ende de ruyteren in de slachordren Op den avont quam in tleger den Ambassadeur Busenval om met Sijn Ex^{tie} te communiceren van sijn versouck ende de resolutie daerop genomen ende hem daer henen te bewegen dat hij dselve niet en wilde tegenstaen. Oick quamen in den leger Aleman ende Foeck Raeden van Staete, medebrengende de propositie van Busenval ende de resolutie daerop genomen met hen om alhier bij Sijn Ex^{tie} ende den Raet te voorderen de effectueringe van dien.

Den xx^{en} Septembris was tschoen weder. Sijn Ex^{tie} siende dat bij tvolck op de laeste defaicte bij Graeff Philps geweest, hoe langer hoe verscheydender daervan gesproocken werde, is desen dach met 9 vaenen ruyteren met Graeff Willem, Vere ende veel andere Ritmeesters over de Lippe gereden om te besichtigen de plaetse daer die geschiet was, waer commende hij bevonden heeft dat den viant seer groote advantaige heeft gehadt ende tvolck van den Graeff voornt. seer veel incommoditeyten, soe dattet noch veel is dat eenigen soe wel gevochten hebben, immers dat de haesticheyt ende onvoorsichticheyt van Graeff Philps oirsaecke van sijn verderff geweest was. Sijn Ex^{tie} wederom gecommen sijnde heeft men hem openinge vande resolutie der heeren Staeten Generael gedaen ende dien volgende versoeckende dat hij t'regement vande Schotten wilde doen vertrecken met noch 4 vanen

swackste vendels ende tvendel van du Bois d'Ardenne, om in plaetse vande vier vuyte garnisoenen te trecken de vendelen van Vaillant, Khael, Achthoven ende Vermerten, die mette Schotten ende 5 Zeeusche vendelen naer Vranckrijck te senden gedestineert waeren, ende voorts adviseren off men leger hier langer soude konnen behouden, ofte dat ment op een ander plaetse soude moeten brengen, mits de meyninge der Staeten Generael was leger te doen bijeen houden, ten minsten tot dattet met Camerick t'een ofte een ander soude sijn. Hierop vielen veel deliberatien, maer en werde niet eyntelijck gearresteert, sijnde die vanden Raede van Staete seer verwondert vande voors. resolutie, dewijle sij het daervoor hielen dat meest alle de provincien waeren absent geweest ofte daerinne niet geconsenteert en hadden, als Gelderlant, Vrieslant, Utrecht, Overijssel ende Groeningen, ofte ten minsten dat heur gedeputeerden geen last en hadden gehadt van heure principaelen om soe een saecke ende daeraen de landen soeveel was gelegen als tot groote schaede ende bederff streckende, te consenteren. Des naernoens was den viant tot veel plaetsen over tleger tot op den Rijn ende kreech verscheyden personen gevangen, naemen oick een cagerschuyt tusschen Wesel ende het leger ende schooten twee persoonen doot op een vlot houts dat affquam.

Den xxj^{en} Septembris was tschoen weder ende delibereerde men lang soe op tsecours naer Vranckrijck te senden als op tleger, twelcke men wel achte noodich van hier te brengen om tgebreck van vouragie ende dat men alle daegen vouragiepeerden verloor, maer men const quaelijck arresteren op de plaetse, omdat men tleger niet hooger brengen en konde ende het eeren oick niet laeger, ende dat men ganschelijck wilde excuseren het lant over Rijn leggende, tsij dat Sijn Ex^{tie} dat dede ter begeerte vande menichvuldige Cleeffsche gesanten ofte ten regarde van eenige handelinge van Jonckvrou Sibilla van Cleeff. Nietemin werde gearresteert dat men metten eersten de xv vendelen vuyten leger sal doen vertrecken, om mette naer Zeelant gesonden naer Cales te mogen geschickt werden tottet ontset van Camerick ofte soe dat verlooren ging (daertoe apparentie was, mits de verclaeringe van Fauckerolles voors. ende de woorden in tversouck van Busenval gestelt) tot Cales ofte Bouloignen in garnisoen te leggen, welcke plaetsen de Francoisen anders niet en sien te houden, te meer soe de Coninginne de Francoisen niet royalijck en wilt assisteren, dan mits in handen hebbende dvoors. plaetsen, daertoe sij haer fundeerde op t'accoort opende Cales gemaeckt ende de Francoisen sulcx weygeren, opdat sij achten dat tselve heur al te prejudiciabel soude wesen. Den viant is desen

dach met een groote trouppe peerden tot aende Lippe geweest, soe me vermoet om te sien wat Sijn Ex^{tie} gisteren daer gemaeckt hadde.

Den xxij^{en} Septembris was tschoen weder ende vertooch den Ambassadr Busenval vuyten leger, sonder de Raeden van Staete aen te spreecke achtende dattet hem genouch was de voors. resolutie te hebben, waeromme oick de Raeden van Staete heur tot dese saecke niet en hebben willen in nelaeten, maer hebben geresolveert tvolck alleen naer Hollant te senden ten eynden de Staeten Generael daermede deden, als sij van heure principaelen in last hebben, waertoe men de compagnien die vuyten leger souden vertrecken sulcx dede aenseggen. Op den avont quam weder in tleger Graeff Ernst van Nassau, hebbende te rantsoen betaelt 1000 gulden, daernaer werden noch innegebracht 5 gevangenen vanden vian. daeronder een Sergiant was. Ende omdat tbeleg van Camerick altoes verswaerde ende den Gouverneur van Cales daeromme om der Staeten volck screeff, sijn desen dach vuyt Zeelant vertoogen dvoors. 5 vendelen knechten om naer Cales te seylen.

Den xxiij^{en} Septembris was tschoen weder. De heer Pauli vertooch vroech naer Hollant met brieven vanden Raede van Staete, houdende dat men tvolck heur toeschickte om daermede te doen volgende heuren last ende datter geen middel en was tleger hier langer te houden om tgebreck van vouragie, dat se daeromme adviseren souden, waer sij het begeeren gebracht te hebben, ende om de compagnie van Vermeerten vuyt Lochem te trecken werde daerwaerts geschickt de compagnie van Coenders. Des avonts begonstet te regenen ende regende den heelen nacht door.

Den xxiiij^{en} Septembris was het betrocken weder ende vertoogen de Schotten heel vrouch vuyten leger gaende voor Bisselich in paelscheepen ende aecken, om daermede aff te vaeren tot Rees ende daer te veranderen in scheepen om te gaen naer Dordrecht ende daer te verwachten naerder bescheyt vande Staeten Generael. Noch vertoogen vuyten leger de compagnien van Grenu, Damman ende Hoboocken om te gaen naer Bergen op den Zoem ende daer te verlossen de vendelen van Vaillant, Khael ende Achthoven voors. die naer Vranckrijck gedestineert waeren, ende de compagnie van du Bois d'Ardenne vertooch mede vuyten leger om naer Dordrecht te gaen ende van daer naer Vranckrijck, maeckende mette 5 Zeeusche vendelen 20 vendelen knechten.

Den xxv^{en} Septembris was tamelijck weder ende exerceerde men vast in tleger de compagnien te voet ende te peert in t'maecken ende swencken vande slachordren als oick de voorleden daegen. Op den naernoen quae-

en veel gedeputeerden van Gulick ende Cleeff in tleger om te versoucken
it men tleger niet over Rijn en brachte, hoewel tselve de eenige ruine
n tleger was, omdat men noch van daege op de vouragie 19 peerden
rlooren hadde. Des avonst begonstet weder te regenen.

Den xxvj[en] Septembris was t'regenachtig weder ende omdat men vast
le daegen vouragiepeerden verloor ende d'andere peerden bedorff, mits
t men de vouragie 4 ofte 5 vuyren van tleger haelen moste ende daer-
er bij de gemeyne ruyteren seer geclaecht werde, heeft Sijn Ex[tie] met-
1 raet in deliberatie geleyt dat men tleger nootelijck op een ander soude
)eten brengen ofte voor alle de ruyteren vouragie coopen ende die heml.
ytdeylen. In tverbrengen van tleger en achte men niet goet tselve hoo-
r te brengen, omdattet aldaer alles bij den viant bedorven was, men
achte het oick niet eere genouch tleger laeger te brengen, beneffens
ttet tot Emmerick toe soe heel bedorven was, datter niet meer en res-
rde. Sijn Ex[tie] en const oick niet wel beweecht werden om een brugge
slaen ofte tleger over d'andere sijde vanden Rijn te brengen om in
verham ofte andere bequaeme plaetsen te gaen logeren, tsij dat sulcx
schiede om de menichfuldige intercessien van veel nichten ende neven
1 die van Cleeff ofte om eenige heymelijcke handelinge met Jonckvrou
illa als voerseyt is [1]. Oick tleger weder in de Limers te brengen bij
venaer werde mede geacht te verde vande hant te sullen wesen ende
van Gelderlant al te schaedelijck, soe datter niet en resteerde dan de
iragie te coopen ende die van tlant van Cleeff met geene nieuwe inle-
inge te beswaeren, daertoe den Raedt verclaerde niet te konnen ver-
en, waeromme goet geacht werde van alle desen de Staeten Generael
verwittigen om heure goede meyninge hiervan te verstaen, daertoe
en dach een boode daerwaerts in haeste affgeveerdicht werde, ende
ldelertijt een brugge over den Rijn te doen slaen om oick over de
lere sijde vouragie te mogen doen haelen. Desen dach verloor men
h al in de 20 peerden op de vouragie. Overmits over eenigen tijt den
)man Villers gestorven was, heeft Vuytenhove ontrent dese tijt de com-
nie gekregen.

)en xxvij[en] Septembris wast taemelijck schoen weder ende exerceerde
1 vast in tleger tvolck soe te peerde als te voet, sonder dat men anders

---

Het schijnt, dat Duyck hier eenigzins wil aanduiden, wat hij later (zie den 3den November) bepaald uitspreekt, dat men vermoedde, dat Maurits naar de hand van de Gravin Sibilla van dong.

yet dede als tleger in hem selven doen consumeren, want, beneffens dat veel vouragiepeerden genomen werden, soe werden oick eenige persoonen voor Wesel gevangen (daeronder den gewesen Hopman Schungel, ende eenige peerden genomen, sonder dat hierinne ordre was te stellen, om men soe verre om vouragie moste rijden meest door heggen ende bosschen tot alle embuscaden bequaem. Den viant was desen dach met eenige peerden tot op de Lippe geweest ende hadde los gelaeten verscheyden gevangenen van Sijn Ex^{tie} leger, ende onder dien Jaspar Barnart, Lieutenant vande vaene ruyteren van Graeff Hendrick van Nassau, gerantsoent op 600 gulden, houdende noch altoes eenigen, sonder dat men weet waeromme, anders dan om daermede tvolck van Sijn Ex^{tie} in bride te houden, dat se mede niet eenigen vande sijnen, die se souden konnen becommen, doot en sloegen als sij eenigen van Sijn Ex^{tie} leger op de laeste recontre gedaen hadden.

Den xxviij^{en} Septembris was tbetrocken weder ende was men in tleger doende om een brugge over den Rijn te slaen tegenover Zanten vanden vuyterweert van Bisselich aff, daer de reviere wijt was 1360 roedevoeten, daertoe men oick veel schuyten ende aecken bederff hadde, maer omdattet scheen geen ernst te wesen, gebraecken daer veel behouften, beneffens dattet nu ongelegen was, omdat nu de meeste intentie vande Staeten was tleger van Mondragon hier te houden, tot dat men sach hoe t'met Camerick ging, daer te vooren de Staeten daeraen seer veel gelegen was, ende men den viant over Rijn hadde konnen trecken, twelcke men ontwijffelijck soude gedaen hebben, soe men de brugge in tbegin vanden leger alhier geslaegen hadde, twelcke tot noch toe om particuliere ende geen publycke consideratien gelaeten en was, beneffens dat men doen daermede belet soude gehadt hebben tverlies van soe veel peerden ende mogelijck oick van Graeff Philps ende anderen, ende nu die slaende om de vouragie wille, mocht men van daer wel een ander ongeluck krijgen, omdat alle degeenen die daer sullen willen rijden, terstont op tlijff sullen hebben alle de garnisoenen van Gelder, Wachtendonck, Straelen, Berck, Meurs, Alpen ende anderen, die sonder heur verre te hasarderen op tvolck van Sijn Ex^{tie} leger altoes veel voirdeels konnen hebben, insonderheyt op degeenen die wat buyten aff sullen willen rijden als in tvouragieren meest geschiet. De Lantdrost van Cleeff hoirende dat men de brugge wilde slaen, heeft geschreven aenden Raet van Staete datter een coopman binnen Zanten was die noch wel raet wiste om 100 malder havers, maer als men mette man wilde handelen hielt hij dselve soe dier op gelt dattet niet geraedsaem

was die te coopen, beneffens dat dat geen middel en was om talaen nde brugge te beletten, overmits men evenwel hoey ende stroy most bben. Hier en tusschen hielt den viant hem stille. Desen dach vertooch yt Hollant naer Duytslant Graeff George van Solms in sijn privee saecken. Den xxix[en] Septembris was t'betrocken weder ende omdat men mette ugge voorts wilde, hoewel heel slappelijck, dede men affsteecken ende nbesteeden een schantse over twaeter tot bewaeringe vande brugge groot n binnen 400 voeten viercant met 2 heele ende twee halve bolwercken, welcke aenbesteet werden op ontrent 6 gulden de roede, mits dat se op st gemaeckt wesen t'eynde twee daegen. Hier en tusschen was men se ende eenige volgende daegen doende in tleger mette saecke vanden ost van Zallant tegen eenen Jan Renart, die den Drost naer geseyt dde, dat hij op de rencontre den ij[en] deser gevallen, sijn devoir niet hadde gedaen, daerover den Drost den anderen in rechte betoogen de als een valsch calumniateur beclaecht hadde, te meer soe Jan Renart t veel raets en wiste om sijn geseyde te bewijsen. Desen dach was ndragon binnen Dusseldorp ende dede vrouch daer ontrent 300 mannen nmen, die in stadt begeerden te wesen om heur te biechten ende het rament te nemen, ende soe se inne hadden konnen commen, souden sij ur meester vande poorte gemaeckt hebben ende innegelaeten noch 500 n te voet ende 500 ruyteren, die des nachts vuyt sijn leger te Deren-rp ende Vlingeren waeren gecommen, maer omdat de borgers dvoors. 0 mannen niet en wilden innelaeten, bleeff den aenslach terugge, die chiet soude hebben, soe men meynde ten behouven vanden Keyser le den Marckgraeff van Lichtenberch voor de gevangen Vorstinne.

Den lesten Septembris was het schoen cout weder ende ging de brugge es slappelijck voort, mitsgaeders de schantse, die men over twaeter le slaen. Desen dach vertooch vuyten leger Justinus van Nassau, Almi-l van Zeelant, bescreven sijnde bij de Staeten Generael om over tvolck r Vranckrijck te seynden, te commanderen [1]. Ontrent dese tijt verbot laen sijnde aende Marckgraeven van Baeden ende van Durlach met wae-en niet meer te attenteren, maer heur questien te submitteren aenden

[1] De Instructie voor Justinus van Nassau als „Generaal over het secours van twee Regimenten knechten, die deselve Staten Generael den Coninck van Vranckrijck toesenden om ten dienste Zijne Ma[t] ende van dese landen tot het ontset van Camerijck gebruyckt te wordden", ge-rd van den 27sten September 1595, is te vinden in het Instructieboek der Staten Generaal 1595—1599, bl. 92. (Rijks Archief.)

Keyser ende werelijcke Churfursten ende sij daeromme heur volck affge- danckt hebbende werde Graeff Everard van Solms met alle tvolck vanden Marckgraeff van Durlach naer Vranckrijck gesonden, ende soe men ver- moede bij de Duytschen betaelt.

Den eersten Octobris was tschoen weder ende bleeff tleger altoes stil leggen, doende soe slappelijck aende brugge arbeyden dattet scheen, da men de boeren socht tijt te geven ende te waerschouwen, dat se heu vouragie alles wech brengen mochten. Op den avont quam den viant me eenige peerden aenden Vosterberch ende creech eenigen, die heur op tve wat te verre bloot gegeven hadden, gevangen. Desen dach vertoogen va Dordrecht naer Zeelant de 15 andere vendelen naer Vranckrijck gedesti neert, om de Wielingen vuyt te loopen naer Cales. Desen dach vertood mede naer Braunswijck ende Duytslant den Graeve van Hohenloe in sij privee saecken.

Den ij^en Octobris was tschoen cout weder ende waeren meest alle d ruyteren vuyten leger om vouragie te haelen tot onder Emmerick toe end brachten een goede quantiteyt in den leger. Desen dach creech den viai Camerick inne bij appoinctement, dat de burgers (siende dat den viai heur een ravelijn ende een casamatte affgenomen hadde ende in hen grachten gelogeert was) des morgens vrouch begonnen te maecken ent ten elff vuyren aengingen ende slooten, omdat se al langerhant daer te hadden beginnen te trachten om heur te ontdoen van tquaet tractement dat Balingy nu 14 jaren heur aendede, ende om tot heur te trecken Switsers, ende 2 vendelen Waelen in de stadt sijnde, hadden heur belooft te geven drie maenden solts. Naer t'appoinctement gemaeckt naemen s inne de regementen van Messias [1] ende La Barlotte, hebbende Balingy hen geworpen op tcasteel met alle de Francoisen, naerdat hij sach dat hij de burgers voornemen niet en const beletten. Dus slechtelijck verlooren d Francoisen de schoene stadt van Camerick ende die van Camerick naemen aen het quaet tractement der Spangiaerden om te ontgaen dat van Francoisen. Soe seer is de mensche tot nieuwicheyt geinclineert.

Den iij^en Octobris was tschoen weder ende exerceerde men vast al daegen het crijsvolck in den leger in t'maecken ende swencken van slachordren. Den viant verthoende hem op den avont met eenige peerden aenden Vorsterberch ende tot bijnaest aende schantse over twaeter te

[1] Don Augustin Mexia, aan wien door Fuentes het beleid der belegering van Kamerijk w opgedragen.

meest in defensie was ende creech daer gevangen een werckmeester
se genaemt met noch 6 ofte 7 anderen ende sloegen eenigen doot, ende
se afftreckende toogen beneden langes de beecke, schoot het oirloch-
ip daer naer.

Den iiij[en] Octobris was t'regenachtich weder ende was de viant wederom
de andere sijde vanden Rijn, daer hij gevangen creech 6 peerden ende
l 20 mannen, die over twaeter gevaeren waeren, omdat men noch nie-
nt over de brugge en wilde laeten, hoewel die bijnaest volmaeckt was,
gende op 54 paelscheepen, schuyten ende aecken, ende lang wesende
rent 1370 voeten. Desen dach vertooch vuyten Haege Justijn van Nassau
naer Zeelant ende Vranckrijck te gaen ende aldaer over tvolck te
nmanderen [1].

Den v[en] Octobris was het schoen cout weder ende exerceerde men vast
tleger alle daegen het volck.

Den vj[en] Octobris was tschoen cout weder. In tleger quaemen de Gede-
teerden van Utrecht om bij Sijn Ex[tie] den nieuwen magistraet te doen
kiesen. Vuyten leger vertooch de vaene ruyteren van Herauguier naer
edae, daer se bij den Gouverneur ontbooden was om een aenslach die
op Liere hadde te mogen in twerck stellen. Den Heere van Swieten
ech de compagnie voetknechten van Capiteyn Adam die overlange doot
leven was. Hier te vooren hadde Graeff Harman vanden Berch als
uverneur van Gelderlant van sConings sijde, die vande Betue verbooden
tverlies van heure sauvegarden niet te dijcken, twelcke de Staeten Ge-

---

De overgave van Kamerijk op den 2den October was natuurlijk nog niet bekend; doch ook
endien was het ontzet van die vesting niet het eenige doel, waartoe de troepen naar Frankrijk
nden werden. Hendrik IV had dringend behoefte aan ondersteuning, en de Staten Generaal
den ook dienovereenkomstig de noodige bevelen aan Justinus van Nassau gegeven, zoo als
ct uit hetgeen op den 4den October 1595 in het Secreetboek staat opgeteekend:
Opt gemoveerde vande Heere Admirael Justinus van Nassau Generael over die twee regimenten
knechten, treckende naer Vranckrijck tot het ontset van Camerick; Is geresolveert, dat hij
met het voorsz. volck sal laten gebruycken tot het voorsz. ontsedt, tsij dat den Coninck yet
rneempt bij Duirstee, bij insendinge in de stadt van eenige vande compagnien van dese landen,
bij eenen slach, ende het ontset faillerende, off dat de stadt ingenomen, ofte bij appoinctement
len vijandt overgegaen sal wesen, al vooren dat de compagnien daertoe sullen hebben mogen
ruyckt werden, ende den Coninck instantie doet, om de compagnien in de steden te mogen
leylen, wordt verstaen, dat die voorsz. Heere Generael, tselve met goede redenen ende excuse
gebreck van commandement sal difficulteren, maer soe verre dien niettegenstaende den Coninck
och soude insisteren, is geconsenteert, dat hij de versochte verdeylinge sal toelaeten bij provisie,
dat hij naerder bevel vande Heeren Staten zal hebben ontfangen opdat daermede ten deele den
rs vande victorie des vijants mach gestuytet werden.»

nerael verstaende, gebooden ontrent dese tijt, dat men tbosch bij sHeeren-berch leggende ende toecommende den voors. Graeff ende sijn moeder soude affhouwen ende tot sHeerenberch ende op sGraevenweert brengen. ende vresende off dat niet genouch en waere om tvoors. verbot te doen affdoen, resolveerden mede alle dien van t'overquartier heur sauvegarde ende contributien op te seggen, ende deden heur daeraff verwittigen, om twelcke te voorhoeden sijl. te wege brachten dat tvoors. verbot affgedaen werde, soe dat men mettet dijcken in de Betue weder voort ging.

Den vij^en^ Octobris was het schoen cout weder ende was men in tleger seer becommert mette vouragie ende om gelt, overmits de meeste gereede penningen naer Vranckrijck waeren gesonden. Desen dach accordeerde den Heere van Balingy metten Graeve van Fuentes om hem over te leveren tcasteel van Camerick, op conditien dat hij tcasteel met geschut, vivres ende amunitie sal overleveren den ix^en^ deser, dat den Graeve van Retelois, soen van Nevers, Balengy ende Vickes met alle tvolck op tcasteel sijnde sullen mogen vertrecken met vliegende vendelen, waepenen, slaende trommel ende alle heure bagagie ende peerden die op tcasteel ofte in de stad ende noch in wesen sijn, ende die niet in wesen en sijn, sal den Graeve van Fuentes ter taxatie van vieren, bij beyden sijden daertoe genomineert betaelen, dat Balengy vergeven sullen sijn alle sijn voorgaende actien beloften ende nemen van penningen, daervan hij ten eeuwigen daege niet en sal mogen gerechercheert werden —, dat Fuentes sal betaelen alle de schulden, die Balengy ofte yemant vande sijnen in de stadt aende borgers ofte anderen mogen gemaeckt hebben ende Balengy mette sijnen daervan indemneren, mits dat den Graeve van Retelois ende Balengy beloven van Vranckrijck ongemolesteert te doen wedercommen de Gedeputeerden van Camerick, ende heur beste te doen om alle Camerickse coopluyden in Vranckrijck gevlucht te doen wederkeeren —, dat Fuentes consenteerde te laeten demanteleren thuys van Clery bij Peronne, daertoe men van Peronne metselaers ende ambachtsluyden soude moeten senden, volgende welck accoort tcasteel den ix^en^ hieraenvolgende overging. Met t'overgaen van dese stadt ende casteel werden seer beset ende verseeckert de saecken van Artois ende Henegouwen die meest tot nieuwicheyt ende een pays genegen waeren ende ten deelen oirsaecke waeren van alle den voorsbd van dien, omdat men vreesde dat se tot eenige extremiteyt souden commen, waeromme dese veroveringe soe seer redresseerde de auctoriteyt van den Coning van Spangien in die landen, datter veele waeren die te voorn hooch gesproocken hadden, die nu begonsten terugge te sien ende t

'esen, omdat hij nu hem daer wel verseeckert vindende, middel heeft
ielve sonder naerdencken te mogen doen straffen. Ende gelijck dese
:roveringe verseeckert den staet vande Spangiaerden, alsoe verswackt
ielve seer den staet vande Francoisen, die deur dese stadt alleen middel
idden gansch Artois ende Henegouwen te bederven, waeromme de ne-
igentie in desen bij heml. gecommitteert egeensins excusabel en is. Den
en van Nevers, wesende noch jong van jaeren excuseerde hem selven
et traenen, waeromme sijn vader den Hartoge van Nevers, die een braeff
an was (ende sijn soen in Camerick gesonden hadde om hem groot te
aecken ende een renommee van een goet chrijsman te wesen doen ver-
'ijgen) van hertsweer storff. Balengy excuseerde hem selven soe hij best
nde ende hoewel sijn fauten veel waeren, werden achternaer sijn excusen
ch aengenomen [1].

Den viij^en^ Octobris was tschoen cout weder ende werden eenige pennin-
n tot ontrent 40000 £ toe in tleger gebracht, tot groot contentement
n veel Ritmeesters ende Capiteynen, die alles van gelt bloot waeren.

Den ix^en^ Octobris was tschoen weder ende kregen de Raeden van Staete
rijvens vande Staeten Generael dat sijluyden terstont naer den Haege
ilden commen om te helpen adviseren in de saecke ende versouck van
tley. Desen dach creech den viant bij Griet twee schuyten, die van
neden op quaemen naer den leger. Des avonts vierden ende schooten
le de omleggende steden, als Gelder, Wachtendonck, Straelen, Berck
de anderen seer over t'innenemen van Camerick, hoewel sij van tcasteel
ch niet en konden weeten. Desen dach werde in den crijsrade gepro-
nncieert de sententie tusschen den Drost van Zallant ende Jan Renart,
erinne Jan Renart verclaert werde den Drost t'onrecht gecalumnieert te
bben, ende gecondemneert de woorden weder inne te cloppen.

Den x^en^ Octobris was tseer schoen weder ende vertooch den Raet van
aete vrouch vuyten leger naer den Haege, oick sont men 6 vaenen ruy-
ren over de brugge ende den Rijn om aldaer convoy totte vouragie te
en, onder faveur van twelcke meest alle de ruyteren ende seer veel
lcx vuytliepen om vouragie, daeraff sij een groot quantiteyt in tleger
achten sonder merckelijck verlies.

Den xj^en^ Octobris was tseer windich weder ende reden wederom meest

---

1 Bor zegt, dat Baligny »korts daer na wederom in de gratie quam, door middel van het
uwe huwelijk, dat hij dede met een suster vande schone Gabriele, Hertoginne van Beautfort,
Koninx beminde«. (XXXII Boek, bl. 56.)

alle de ruyteren over de brugge om vouragie ende brachtens seer veel in tleger. Desen dach kreech men in tleger seeckerheyt van t'overgaen van Camerick, mits Graeff Harman aen Graeff Willem sondt een brieff aen hem, roerende die saecke vuyt Bruessel gescreven, van date den iij^en^ deser, doch omdat men noch geen scrijvens van beneden en creech, bleeff men evenwel mettet leger noch leggen. Den viant creech desen dach bij Emerick eenige peerden van tleger.

Den xij^en^ Octobris was t'regenachtich weder ende den viant mogelijck meynende dat men weder om vouragie soude commen, heeft met 5 vaenen ruyteren daerop gepast, maer niemant vernemende (omdattet in tleger verbooden was vuyte trancheen te gaen, om geen volc te verliesen) heeft hem op den naernoen verthoent tot aende schantse over twaeter leggende, maer is sonder yet te doen weder vertoogen. Desen dach quaemen in tleger brieven van Bredae, houdende dat se daer gevangen hadden gekregen den Graeve Jan van Manderscheyt, soen vanden Grave van Gerestein, ende hoewel desen in Brabant gevangen was ende quam vuytet leger van voor Camerick, soe was nochtans hier naer om sijn prinse veel dispute, ter oirsaecken hij sustineerde ten tijde van sijn prinse vuyten dienst ende gecasseert geweest te sijne, doch werde naderhant de saecke bij accoort affgedaen.

Den xiij^en^ Octobris was tamelijck weder ende was in tleger noch verbooden vuyte trancheen te gaen, omdat men sach, dat men alle daegs veel volcx verloor, soe vande geenen, die vuyt armoede overliepen aenden viant, als vande geenen die den viant gevangen creech. Den viant verthoende hem met eenige ruyteren ontrent Wesel, waeromme veelen, die op wech waeren om daerwaerts te gaen, wederkeerden.

Den xiiij^en^ Octobris was tschoen weder ende en most wederom niemant vuyte trancheen gaen. Oick omdat men sach dat de armoede vanden leger hoe langer hoe meer verswaerde ende dat alle tvolck soe naeckt ende beroyt was, dat niemant die sonder commiseratie const aensien ende dat daerdoor dselve alle daegen met hoopen cranck wierden ende aenden viant overliepen, dat oick alle de ruyterie wech smolt ende verging ende heur peerden mettet verre haelen vande vouragie druckten ende bedurven ende het daeromme niet wel mogelijck en was tleger langer te velde te houden, soe men tvolck niet alles in de gront wilde bederven, heeft Sijn Ex^tie^ desen dach den Staeten Generael alle dien overgescreven ende versocht, dat sij souden willen verclaeren, off men tleger opbreecken ofte op een ander sal brengen, wesende Sijn Ex^tie^ geresolveert sonder derselver

criftelijcke last hierinne niet te doen, om bij den Coning van Vranckrijck ieraff geen naerdencken te behaelen, te meer soe men verstont dat de Staeten van Gulick, Cleeff, Berch ende der Marck op den xvij[en] deser tot Dusseldorp souden vergaederen om te beraemen de middelen, daermede ij beyde de legers van heuren bodem mochten doen vertrecken ende heur elven van voorder bederff te beschutten, hebbende die van Berch ende ler Marck de waepenen in de hant genomen om tloopen vande vouragiers anden viant te beletten.

Naerdat men nu lange tijt veel aenslaegen gedemeneert hadde op de tadt Liere, heeft den Gouverneur van Bredae eenen doen verhaesten omlatter niet dan 2 vendelen Spangiaerts inne en waeren. Ende bijeen ontooden hebbende vuyt verscheyden garnisoenen ontrent 840 mannen te oet ende met sijn compagnie ontrent 160 peerden, is daerwaerts getoogen ende heeft op huyden vrouch voor den dach de stadt innegekregen aende Mechelse poorte over een ravelijn ende de walle, daer geen pallissade en tont, ende soe opgeslaegen hebbende de poorte, hebben alle tvolck mette eerden innegelaeten, ende eerst gevochten hebbende aen een binnepoorte ende naer noch wel anderhalff vuyre aende marckt (omdat de eerste nnegecommen heur devoir niet gedaen en hadden, om den marckt inne e nemen, doen daer noch niet dan de ordinaris wacht en was, maer eur sonder noot hadden laeten terugge driven, tot dat den Gouverneur Don Alonso de Luna op den marckt gecommen was ende daer met veel oldaeten ende borgeren bravelijck vochte), hebben eyntelijck dselve mette uyterie geforseert ende mede innegekregen, naer datter wel 150 vande eeuren doot gebleven waeren ende onder dien den Hopman Botselaer wiens compagnie onlangs daernaer Hugo Muys creech), den Lieutenant an Pieter van Dorp, van Giselaer, Grenu ende van Aert van Brienen ende len Lieutenant van Jacob vanden Eynde seer gequetst, behalven datter nede veel vande stadts sijde waeren gebleven. Hiernaer is Don Alonso le Luna geweecken op de Lispeler poorte, die van steen was ende taemeijcke starck, met ontrent 20 mannen, daer hij goet hielt. Ende omdat lle de ruyteren ende soldaeten met een groote desordre ende confusie eur aen tplunderen begaven, en const men soe veel volcx niet bijeen rijgen, dat men dselve poorte const saiseren ofte ten minsten onder besetten, twelcke veroirsaeckte dat die van Antwerpen ende Mechelen die eur te hulpe quaemen door desen de poorte open kregen innequaemen ende alle tvolck vande Staeten met sulcken desordre terugge dreven op den naernoen, ende naerdat sij 7 vuyren meester vande stadt geweest waeren

dat alle de peerden daer blijven mosten ende veel voetvolcx noch in tplunderen sijnde ende van geen ongemack wetende, verslaegen werden [1]. Den Gouverneur Herauguier te voet vuyte stadt gecommen, ende onderwege een boerenpeert becommen hebbende quam den xv^en vrouch sijn vierder tot Bredae. De ruyteren sijn meest te voet ontcommen ende tvoetvolck is meest in desordre naer Bredae ende Bergen geloopen, hebbende in de stadt in alles gelaeten ontrent 300 mannen ende 155 peerden. De overgroote begeerlijcheyt van buyt was oirsaecke van dit verlies ende desordre. hoewel veelen niet alleen de officiers maer oick de voorn. Herauguier beschuldigen van niet overal even goede ordre gestelt te hebben, soe wel in t'inneeommen als daernaer binnen sijnde. Nietemin het sij soe tweseen mach, t'is een schoone cause leelijcken versien, overmits men daeruyt gansch Brabant in bloet ende vier soude hebben mogen stellen. Ende soe het schijnt is de desordre ende ongeregeltheyt onder der Staeten volck soe gemeen, dattet bijnaest niet te hoopen en is mette selve yet goets te sullen konnen doen ofte vuytrechten, te meer omdat de Staeten nimmermeer straffe en doen over heur volck, wanneer se heur tot ondienst van tlant quaelijcken draegen ofte naer behoiren recompenseren ofte vereeren den geenen die heel wel doen. Vande geenen die ontcommen sijn, sijnder seer veel die goede buyt gekregen ende daer van gebracht hebben, soe aen costelijcke waeren, als aen gelt, gout ende silverwerck ende anders. wesende noch al seer veel weerdich sonder dat ment bequaemelijck sal konnen weeten, omdat elck sulcx verbercht ende voor hem selven hout. Nietemin waeren de ruyteren van Herauguier in corten tijt hiernaer weder gemonteert vanden buyt, die se daervan gebracht hadden, soe dat sommigen een peert verlooren hebbende, veel peerden weerde daeraf gebracht hadden.

Den xv^en Octobris was het schoen weder ende reet men wederom heel starck over de brugge om vouragie met een convoy van 8 vaenen ruyteren, daermede men een groot deel vouragie in tleger bracht. Eenige

[1] Den 13den Januarij 1596 gaf de Magistraat van Antwerpen een certificaat aan Gaspard de Mondragon, een neef en luitenant van den Kolonel Mondragon, ad interim bevelhebber van de citadel, ter zake van zijn wakker gedrag op den 14den October te voren, bij het herwinnen van de stad Lier op den vijand. (Verachter, Inventaire des anciens chartes et privilèges et autres documents conservés aux archives de la ville d'Anvers, pag. 245.)

De nadere bijzonderheden van de verrassing en herneming van Lier worden gevonden in een klein geschrift van Bernartius: « De Lirani oppidi, ab Hollandis occupati, per Mechlinianos et Antverpianos admirabili liberatione, commentariolus: una cum brevi narratione de origine et progressu calamitatum Belgii », dat in 1596 te Leuven werd uitgegeven.

ruyteren van Smeltsing te nacht over de brugge vuytgelaeten, kregen gevangen 7 ruyteren ende 12 wel bereeden peerden vanden viant, die om contschap naer Zanten waeren gesonden. Desen dach quaemen wel eenige brieven vande Staeten Generael in tleger, maer omdat dselve noch niet en hielen van tvolle verlies van Camerick ende dselve Staeten daerinne niet eyntelijck en ordonneerden op tleger, maer stelden als te vooren ter discretie van Sijn Ex^{tie}, om daerop te resolveren, soe hij geraeden vinden soude, is Sijn Ex^{tie} evenwel daer bij gebleven om precys bevel te willen hebben alleer te vertrecken om redenen voors.

Den xvj^{en} Octobris was twindich betrocken weder ende omdat Sijn Ex^{tie} van meyninge was soe haest hij bevel soude krijgen vande Staeten Generael tleger te breecken, soe beraemde hij theele leger eens in tvelt te brengen ende in tswencken ende maecken van slachordren te exerceren ende met eenen een reveue van dien te mogen doen.

Den xvij^{en} Octobris was t'regenachtich, waeromme de reveue vuytgestelt werde ende werden over de brugge om vouragie gesonden een convoy van 500 peerden ende 500 mannen te voet, daerdoor een goet deel vouragie in tleger gebracht werde, ende omdat de armoede soe seer groot was, verliep des nachts een Corporael van Jan van Niel met 11 soldaeten vande selve compagnie, verlaetende heure wacht aen de trancheen.

Den xviij^{en} Octobris was t'regenachtich weder, daeromme tleger stille bleeff leggen.

Den xix^{en} Octobris was tschoen weder ende dede sijn Ex^{tie} alle tleger in tvelt voeren buyten de trancheen naer Rees toe, alwaer hij alle de regementen in slachordre stelde ende dede tselve verscheydentlijck voort-trecken, swencken ende keeren ende oick tegen malcanderen voeren als off se chargeren souden om deselve alsoe te exerceren. De Engelsen marcheerden in 2 regementen, t'eerste van 8 vendelen, hebbende in elcke vleugel 12 roers ende musquetten in thooft, in t'midden 31 piecken, elcx 10 lang, maeckende 240 roers ende musquetten ende 310 piecken ende mette Officiers tegen 10 voor elck vendel starck 630 mannen. Tweede regement was van 9 vendelen, hebbende 260 roers ende musquetten ende 250 piecken ende wesende starck mette Officiers 600 mannen. Brant met 5 vendelen hadde 230 roers ende musquetten ende 130 piecken ende was mette Officiers starck 410 mannen. De compagnie vanden Graeff van Hohenloe hadde 76 musquetten ende 76 piecken ende die vande guarde van Sijn Ex^{tie} 60 musquetten ende 60 piecken ende maekten mette Officiers tsaemen 292 mannen. Tregement van den affgestorven Graeff Philps was

van 9 vendelen ende hadde 300 roers ende musquetten ende 240 piecken ende was mette Offieiers starck 630 mannen. Tregement van Duvenvoorde was van 9 vendelen ende hadde 380 musquetten ende roers ende 270 piecken, maeckende mette Officiers te saemen 740 mannen. De Vriesen marcheerden in drie regementen t'eerste van 6 vendelen hadde 360 roers ende musquetten ende 230 piecken ende was starck mette Officiers 630 mannen. Tweede was van 7 vendelen ende hadde 360 roers ende musquetten ende 280 piecken ende was mette Officiers starck 710 mannen. Het derde regement was mede van 7 vendelen ende hadde 340 roers ende musquetten ende 320 piecken ende was starck mette Officiers 730 mannen, in vougen dat alle tvoetvolck te saemen starck waeren 5392 mannen. De vaen ruyteren van Sijn Ex^tie was starck 70 peerden, die van Graeff Hohenloe 41, Graeff Hendrick 48, Graeff Philips 55; Baelen, 100, Barchon 36, de Bois 41, Contelaer 54, Wermeloe 71, Pauls Bax 40, Marcel Bax 47, Chynsky 47, Onsten 60, Donck 46, Edmont 58, Smeltsing 63, Laurens 41, Parcker 54, Vere 54, Sidnei 29 peerden, ende waeren in alles ende te saemen noch starck 1057 peerden, welck getal sij te saemen vuytmaeckten boven de drie compagnien die op de wacht voor de brugge waeren, ende eenige soldaeten die in de quartieren gelaeten waeren om die te bewaeren, daervuyt men sach dat tleger over de 2300 mannen te peert ende te voet geswackt was, soe in crancken, doden als verloopenen. Vande ruyteren mochten mette compagnie van Herauguier vuyten leger wesen ontrent 200 peerden, daervan de meeste tot Liere gebleven waeren. Vuyt alle desen verstont Sijn Ex^tie dattet niet alleen noodich en was tleger metten eersten te breecken, maer oick dat de saecken vande landen nopende den crijch soe seer verliepen datter geen hoop en bleeff selff tegen toecommende jaere yet te mogen doen. Op den naernoen creech Sijn Ex^tie brieven vande Staeten van Hollant vanden xvj^en deser, daerbij sij versochten, dat hij metten eersten noch 3 oft 4 vendelen knechten naer Bredae ende Bergen op den Zoem wilde seynden, opdat die steden metten aenslach op Liere seer geswackt niet onvoorsien geinvesteert en werden bij den viant.

Den xx^en Octobris was tamelijck weder ende destineerde Sijn Ex^tie naer Bredae te seynden de compagnien van Langvelt, vanden Eynde ende Braeckel, ende naar Bergen op den Zoem de compagnie van Jan vander Dussen, daeraff hij de Staeten van Hollant adverteerde. Oick werde een starck convoy over de brugge gesonden om vouragie, onder faveur van twelcke een goet deel in tleger gebracht werde.

Den xxj^en Octobris was tschoen weder ende vertoogen vuyten leger dvoors.

4 compagnien naer Bredae ende Bergen. Men creech voort scrijvens vande Staeten Generael, dat se goetgevonden hadden dat men tleger soude breecken ende metten eersten in garnisoen brengen, daertoe oick eenige penningen quaemen te weeten 8000 £, twelck soe weynich was, dattet de armoede van tvolck gansch niet helpen en conde, omdat die meest aen extraordinaris lasten mosten verstreckt werden. Op den avont creech Sijn Ex^tie tijdinge dat den viant sijn leger scheyde ende over Rijn dede gaen ende naer Overijssel gesonden hadde de 5 vaenen ruyteren van tgarnisoen aldaer, waeromme Sijn Ex^tie resolveerde met alle de ruyterie van sijn leger vuyt te rucken, om dselve 5 vaenen den wech aff te snijden, twelcke volgende is op den avont ontrent 9 vuyren met Graeff Willem ende Vere ende alle de ruyterie starck omtrent 1000 peerden vuytgeruckt, ende gemarcheert hebbende den heelen nacht is den volgenden daege ontrent Coesvelt gecommen, daer hij verstont dat den viant al gepasseert was, ende omdat daer een qnaet gat was, daer de peerden niet dan een voor een door en mochten, heeft hij daer moeten tarderen wel anderhalff vuyr, twelcke oirsaecke was dat hem den viant die altoes soe seer starck door reedt als hij const ontquam. Door wesende reedt Sijn Ex^tie met grooter haest naer, ende quam heur noch soe dicht achter, dat de laeste vanden viant vuyt Eep reden, doen ontrent 30 peerden van Sijn Ex^tie, die seer voort gehouwen waeren in tdorp quaemen ende aldaer beclemde drie waegens met bagagie vanden viant, daer onder anderen seer veel clederen vanden Ritmeester Boetbergen ende sijn huysvrouw waeren, ende gecommen sijnde ontrent Grannou, heeft den viant een brugge affgebroocken ende daermede de ruyteren van Sijn Ex^tie soe veel belet, dat sij alles middel hadden heur binnen Enschede te salveren, alleer de groote troupe van Sijn Ex^tie aencommen conde ende de peerden die voor waeren heur sulcx niet beletten en conden, omdat se eenige peerden terugge hielden die tegen dselve aende gebroocken brugge schermutseerden, terwijle de anderen naer Enschede reeden. De huysvrou van Boetbergen salveerde heur binnen Grannau, soe wel datter naulicx tijt en was, om de ruyteren van Sijn Ex^tie de hameye voor thooft te sluyten, in vougen dat se niet meer en kreegen als de voors. drie waegenen ende 4 oft 5 gevangenen ende ettelijcke peerden die niet en hadden kounen volgen. Op dese cavalcade was Sijn Ex^tie met alle de ruyteren 18 vuyren te peerde geweest sonder affsitten ende hadde de laeste 8 vuyren soe seer gegalopeert, datter veele ruyteren wiens peerden niet volgen en conden onderwege hadden moeten blijven, gelijck mede eenige peerden van Sijn Ex^tie stallinge selffs.

Den xxij^{en} Octobris was tschoen weder ende passeerde den viant ontrent twee vuyren naernoen sijn laeste volck over den Rijn voor Keyserswert, wesende Sijn Ex^{tie} in tvervolch vande ruyteren vande Twente ende snachts logerende te Eep, omdat hij den viant niet en hadde konnen achter haelen.

Den xxiij^{en} Octobris was t'schoen weder. Den viant tooch voort wech naer Maestricht toe ende Sijn Ex^{tie} keerde weder naer sijn leger, daer hij ontrent middernacht quam, hebbende seer veel peerden achter gelaeten, die niet volgen en konden. Ontrent dese tijt was men in de Staeten Generael seer veel daegen besich geweest mette differenten tusschen die van Groeningen ende de Omlanden, ende omdat men sach dat se seer op malcanderen verbittert waeren ende daeromme quaelijcken conden verdraegen werden, werden bij de Staeten Generael tot indicature van alle heure differenten gedelegueert 9 rechters vuyt verscheyden provincien, drie als namentlijck Hessels, Casenbroot ende Marotel, om tproces te doen furneren ende in staete van wijsen te brengen om daernaer mette 6 anderen daerover te sententieren.

Den xxiiij^{en} Octobris was het betrocken weder met regen, ende omdat Sijn Ex^{tie} bevel ontfangen hadde den leger te breecken, heeft hij ordre gestelt om op morgen tgeschut ende alle de gereetschap tscheepe te doen om metten eersten te vertrecken.

THUYS TE WEERT BELEGERT.

Den xxv^{en} Octobris was tschoen weder ende werde alle tgeschut schoon gemaeckt ende tscheepe gedaen op 4 halve canons naer, die men meynde mede te nemen om thuys te Weert te beschieten, daertoe van daege daerwaerts toogen de regementen van Vere ende den affgestorven Graeff Philips mette cavalerie in tlant te Zutphen ende Overijssel in garnisoen gedestineert met last thuys op te eyschen, ende soe sij t'niet en willen opgeven, dat men dan te nacht tgeschut planten soude, ende dat Sijn Ex^{tie} op morgen mettet leger vertrecken soude ende waert noot daer mede commen, in welcken gevalle men de xxxij mannen, die men seyde dat daer op waeren soude den beck breecken, volgende welcke last op den naernoen vertoogen

sijn de ruyteren ende soldaeten voornt. met 3 halve canons (mits dat tvierde bij gebreck van treckpeerden niet en const mede gebracht werden) om daerwaerts te gaen, dewijle men in tleger alle saecken aenstelde om op morgen te vertrecken. Tvoors. volck commende voor Weert dede thuys op eyschen, daerop die van binnen antwoorden tselve niet over te willen geven, maer behouden, te meer soe sij van daege ende bij hasart renfort van 15 soldaeten van Grol gekregen hadden, die op hasart vuyt gegaen ende om t'aencommen vande voors. trouppen daerop geweecken waeren, waeromme men des nachts de drie stucken dede planten, hoewel heel verde daervan. Desen dach werde Capiteyn Bagnol, Sergiant Major van de Engelsen in particuliere questie van Capiteyn Haman Jaxley seer periculeuselijck gequest.

Den xxvj^{en} Octobris was tschoen weder ende vertooch tleger heel vrouch van Bisselich. Voor reedt Edmont (commanderende over t'regement van Chynsky) met 4 vaenen ruyteren, daernaer volchde den Drost van Zallant ende Risoir met heure ruyteren, daernaer de guarde mette compagnie van Hohenloe, naer dien de Vriesen ende Duvenvoorde ende eyntelijck Brant met sijn vendelen, ende werden beslooten bij de ruyteren vande regementen van Baelen ende Parcker, ende quaemen alsoe mettet leger tot Dornick, tusschen Emmerick ende Rees. De scheepen bleven eenigen voor Rees (daer mede bleven de ponten mettet geschut ende scheepbrugge) ende eenigen voeren naer sGraevenweert, anderen naer Arnhem ende Nieumegen. Vere sijnde voor Weert dede des morgens heel vrouch daerop schieten, maer omdat tgeschut soe heel verde affstont, en dedet sulcke operatie niet als men wel meynde dattet gedaen soude hebben, daeromme die van binnen te meerder moet greepen om thuys te houden ofte een goet appoinctement te becommen. Dit Vere siende dede langsaemelijck schieten, ende Sijn Ex^{tie} van alles verwittigen, mitsgaeders dat hij de volgende nacht tgeschut naerder soude doen stellen, versouckende meerder coegels ende cruyt, twelcke Sijn Ex^{tie} hem noch op den avont sont tot 150 schooten toe. Des nachts dede Vere 2 stucken in de kercke, die dicht aen thuys stont, brengen, ende gaeten in de kerckmuyre maecken om door te schieten ende het derde stuck dede hij mede veel naerder op den wech planten.

Den xxvij^{en} Octobris was tschoen weder ende begonst Vere heel vrouch op Weert te schieten, ende naer eenige scheuten gedaen, begonnen die van binnen te parlamenteren ende gaven eyntelijck thuys seer confuselijck over, alleen op tseggen van Hopman Schaeff, dat men heur crijsgebruyck

doen soude, twelcke bij Vere daernaer verclaert werde te wesen dat sij alles hangen mosten, omdat se voor soe een gat tgeschut verwacht hadden, ende dat Sijn Ex[tie] sulcx gebooden hadde, ende wilde derhalven dat de 26 mannen op thuys sijnde stroy souden trecken om d'een helft die tcorte stroy soude trecken te doen hangen met Pruys, die op thuys gecommandeert hadde vuyten naem vanden Graeven van Hohensolderen, die de dochter van Culenborch getrout heeft. In trecken van tstroy maeckten sij eerst groote swaericheyt, dan siende eyntelijck dattet wesen most toogen het stroy ende vuyte 13 die tcorte stroy hadden, werde aen eenen tleven geschoncken, mits dat hij de anderen ophing, twelcke hij dede, ende hing eerst Pruys op, die aff ofte door de strop vallende in twaeter viel ende bij de Engelsen ondergehouden werde ende verdronck, de anderen werden daernaer tot 11 toe gehangen, maer den lesten werde mede tleven geschoncken. De 15 soldaeten van Grol die bij hasart daerop gecommen waeren als voorseyt is, werden op heur rantsoen ende quartier laeten gaen, soe omdat se op thuys noyt gelegen en hadden, als omdat se pasceele hadden van Graeff Jan van Stierum. De 13 vrijgetrocken soldaeten metten beuyl liet men mede gaen. Thuys werde gespolieert van alles datter op was, de vrouwen werden geleyt naer Iselburch ende op thuys toogen eenige Engelsen, dan op den nacht quam daerop de halve compagnie van Spaen die tot Anholt lach ende trocken doen de Engelsen daer weder aff. Vere dede tgeschut ende amunitie weder naer Rees voeren om aldaer tscheepe gedaen te werden ende bleeff dien nacht met sijn volck noch voor thuys. Sijne Ex[tie] hielt desen dach tleger mede stille tot Dornick, om naer de vuytcomptste van Weert te wachten.

Den xxviij[en] Octobris was t'mistich weder ende begonst snachts seer te regenen. Desen dach vertooch Sijn Ex[tie] mettet leger naer Elten, alwaer tvoetvolck in scheepen bestelt werde ende de Waele, den Rijn ofte Isale affgesonden werden naer heure garnisoenen. De ruyteren naer Brabant gedestineert toogen in de Betue ende die vande quartieren van Zutphen, Overijssel ende Groeningen (daer drie vaenen souden leggen) toogen naer heure garnisoenen, ende Sijn Ex[tie] quam op den avont met Graeff Willem ende d'andere heeren tot Arnhem, ende Vere desen dach van Weert vertreckende quam logeren tot Dornick

Den xxix[en] Octobris was tschoen weder ende scheyde tvolck van Vere mede vanden anderen om in garnisoen te gaen. Sijn Ex[tie] bleeff mette Heeren tot Arnhem, daer des avonts Vere mede quam, om op de begraeffenisse te wesen vande Graeven Philips van Nassau ende Ernst van

olms voornt. Men creech voorts tijdinge, dat den viant met meest al jn volck ontrent Maseyck was blijven leggen aende Maese op den Gulicsen odem onder het dexel dat de Spangiaerden muyten, om alsoe met eenich retext op den boer te blijven leggen [1].

---

[1] De Prins, die, zoo als op verschillende plaatsen van het journaal blijkt, zijne troepen voortrend had geoefend, nam de noodige maatregelen om de exercitiën voor het eerst ook gedurende ı winter in de garnizoenen te doen voortzetten, en uit alles blijkt, hoe hij vast besloten was ne eenmaal gevestigde denkbeelden omtrent dit punt, in weerwil van den tegenstand en van de potting van velen, in praktijk te brengen. De volgende aanteekeningen uit de Resolutiën van ı Raad van State kunnen tot bewijs daarvan dienen:

18 November 1595. — Die Heere Thesaurier Generael, ontboden sijnde geweest bij Sijn cellentie, rapporteert, dat Sijn Excellentie nodigh vindt, dat die 's lands compagnien overal in garnisoenen in krijgsoeffeningen geoeffent worden, ende dat oversulcx die Sergeant Major ıden Leger Sidnisky, ende voorts die Sergeanten Majors van die regimenten, als namentlijck nges, Brandt, ende Merlijn, daertoe geemployeert ende voor eenigen tijde totte garnisoenen chickt werden. Waarop gedelibereert, ende geresolveert, dat tot dit behulp, den voorsz. Sidky sal genieten twee gulden 'sdaags, boven sijn ordinaris tractement, 't welck hij buyten den er is genietende, ende sijne vrachten daertoe vrij, ende die andere drie elck dertig stuyvers aags, oock boven hare vragten, ende haer ordinaris tractement buyten 't leger; ende dit alsoo ie Excellentie aangedient sijnde bij den voorsz. Heere Tresorier, die nu wederom rapporteert, Sijne Excellentie agt, dat Sidnisky wel, tegen die drie andere, behoorde te hebben drie gulden ıegs, midts sijne qualiteyt. Fiat et habeat drie gulden 'sdaegs.

O November 1595. Des nanoens...... Is mede goetgevonden, omme die soldaten te doen ceeren, dat men die compagnien meer kruyt sal uytdeelen, na dat se van musquettiers en ıtten sterck sijn.

O December 1595...... Sijne Excellentie begeerende mede te weten off oock aenden frontieren geschreven, omme den crijgsvolcke eenig vorder pulver uyt te deylen, dewijlen die Sergeant ors uytgeschickt waren, om het crijgsvolck te exerceren; is daerop geresolveert dat men aende rintien sal schrijven, ende oock aende commisen vande principaelsten magasijnen; dewijlen goedt gevonden, dat men die Crijgsluyden sal doen exerceren, dat men verstaet, dat jeder compagnie maendt een derde part meer kruyts sal mogen uytgedeelt worden, gedurende den tijt dat se hen ceren; waernae men verstaet, dat die commisen vande ammunitien hen sullen hebben te regu-ı, dat die vande provintien hare particulieren commisen sulcx mede willen enjongeren.

raaf Willem Lodewijk van Nassau stond hem bij dit alles trouw ter zijde. Dat hij zich door invoeren dier nieuwigheden aan de spotternij van velen zou blootstellen, hield hem niet terug, rel hij zeer goed inzag, dat hij ook die soort van tegenstand zou hebben te overwinnen, zoo als t uit het slot van den brief, dien hij den 8sten December 1594 aan Maurits schreef. Deze , berustende in het archief van Zijne Majesteit, en gedeeltelijk medegedeeld in de Archives de aison d'Orange-Nassau, hebben wij hierachter in zijn geheel als Bijlage III opgenomen.

ANDERE GESCHIEDENISSEN.

Den xxx^en ende lesten Octobris was taemelijck weder ende prepareerde men vast binnen Arnhem de pompe totte begraeffenisse vande voors. Heeren, daeraff de lichaemen over lange daer gebracht ende op thoff gestelt waeren, tot welcke begraeffenisse veel gedeputeerden soe vande Staeten Generael als vande naeste quartieren van Gelderlant quaemen.

Ontrent dese tijt quaemen de scheepen naer China gedestineert wederomme, hebbende niet voorder geweest als totte Zembla toe, omdat se niet voorder en dorsten vaeren, nochte oick Vaigat passeren, soe sij seyden om de menichte van t'ijs, dat sij daer vonden, hebbende onder malcanderen daerinne seer discorderende geweest, omdat den eenen voort vaeren wilde ende den anderen niet en dorste, ende werde daeraff veel geimputeert den Almirael van die scheepen, die vuyt bloohertichеyt niet voort en wilde, maer keerde tot groote coste ende ondienste vande landen wederom, die hiertoe niet alleen heur gelt te vergeeffs vuytgegeven hebben maer bijnaest in wanhoope gebracht werden vanden vaert te mogen vinden.

Tstuck vanden pays was tsedert de voyagie van Liesfelt verscheydentlijck gedreven bij den Marquys van Havre ende den Graeve van Sore, die heur vuyten naem vande Staeten vande provincien daervan hooffden maeckten als sij aengaven, hebbende den Graeff eerst gesonden sijn Hoffmeester om tselve op tbert te brengen ende te onderhouden, ende den Marquys daernaer gesonden seecker sijnen edelman om te versoucken designatie van plaetse ende nominatie van gedeputeerden totte versaemelinge, maer omdat men middelertijt geintercipieert hadde seeckeren brieff vanden Marquys, daerinne hij screeff in dat stuck niet te doen nochte te sullen doen, anders dan volgende den last ende instructie vanden Graeve van Fuentes, soe hadden de Staeten Generael al in Junio lestleden aenden voors. Edelman verclaert meer van dien niet te willen hoiren ende alle tgebesoingeerde te houden voor ongedaen, omdat heur meyninge noyt en was geweest, nochte alsnoch en was metten Coning van Spangien ofte yemant van sijnen twegen te handelen, maer alleen mette provincien, expresselijck daervuyt sluytende den Coning ende de sijnen, ende hoewel den Marquys gepretexeert hadde alleen vuyten naem vande provincien met seclusie vanden Coning te willen handelen, soe sach men nu claerlijck tcontrarie van dien bij sijne brieven, waeromme sij met recht alle sijn doen suspecterende affsloegen. Onder dese bedecte handelingen werdt bij veelen vermoet, dat den Ambassadeur Busenval geen goet officie en

ꞏde, omdat hij gestaedelijck den pays in de mont hadde ende veelen die
nprees, seggende dat den Coning van Spangien, vastelijck geresolveert
as een pays te maecken met sijne landen voor sijn doot ende daertoe
ntentement te doen aen theele huys van Nassau, alreede begonnen heb-
nde vanden eersten vuytet huys te weeten den Prince van Orangien,
de raedende de Princesse Wed[e] van Orangien tselve niet heel te ver-
erpen, maer daernaer tot haere ende haeres soens besten ende welvaert
ede te luysteren, maer omdat men sien wilde, waer sulcx heenen sal
ecken, werde sulcx laeten glisseren, te meer soe veelen vermoeden tselve
eest te strecken om daerdoor te justificeren de inclinatie vanden Coning
de Francoisen totten pays. Nietemin werden deselve officien daeromme
suspecter gehouden, omdat in dese tijt mede in den Haege was Nicolas
Salmyr, Heer van Melroy, bij den Prince van Chymay gesonden aende
incesse sijn huysvrou om vande reconciliatie tusschen hem ende heur
handelen, die mede in dese landen veel vanden pays vuytstroyde,
de dat den Coning van Spangien wonderlijck daertoe genegen was. Dese
n wegen de Staeten Generael aengesproocken sijnde, bekende hem bij
n Raet van Staete in Brabant mede gegeven te sijn om alhier te ver-
oinen seeckere articulen, getoogen vuyt een brieff vanden Coning van-
n ix[en] Julij lestleden, gescreven aenden Graeve van Fuentes ende
rquys de Havre, daerop hij Melroy seyde sijn goetduncken aen Asson-
le verclaert te hebben, die goet gevonden hadde, dat hij daernaer
cht dirigeren, ende hadde op den lesten Octobris copie van dien aen
n Advocaet Bernevelt overgelevert, houdende, dat den Coning seer ver-
jt was te verstaen de inclinatie van die van Hollant ende Zeelant tot
ı pays, omdat hij liever socht de troublen te composeren ende pacifieren
t accord dan mette waepenen, maer was bedroeft geweest te verstaen
t men sonder hem hadde willen handelen mette andere Staeten vande
den, naerdien tselve tot geen goet eynde en mocht strecken, dewijle
n Coning dese saecke meest roert die Prins souverain van d'een ende
ı d'ander is, ende sonder wien noch pays, noch surceantie van waepe-
n mach gemaeckt werden, omdat men tegen hem ende sijn goede
derdaenen, die met hem een fortuyne loopen de oirlogen voert, die
k niet en mogen nochte souden willen alleen in eenige conferentie
den, veel min accorderen, waeromme hij als een sachtmoedich Prins
le vaeder van allen, begerende een goede, heylige, rechtveerdige ende
seeckerde pays, naer soe veel calamiteyten van sijn volck, is te vreden
hoiren tgeene die van Hollant ende anderen van heur partij sullen

willen eyschen, ende daertoe te committeren commissarissen, om met henluyden naer behoiren ende in gewoenlijcke manieren te tracteren, mogende wel lijden (om sijn vaederlijcke affectie te thoonen) dat de anderen Staeten heur Gedeputeerden daer bij hebben als middelaers. Ende hoewel alle dselve articulen soe seer generael waeren ende captieus in veel woorden, dat elckeen wel oirdelen conde, dattet mer en streckte om te bedriegen, ende dattet dselve waeren die den Coning altoes van aenvang deser oirloogen voortgedrongen hadde, soe was nochtans van wegen den Raet van Staete vanden Coning daer bij gedaen, dattet sulcke coninglijcke offeren waeren, dat men naulijcx meer soude derven hebben eyschen; door dewelcke men kan vinden ende besluyten een goede, heylige, seeckere ende geduyrende vrede, die t'eynde vander oirlogen is, doch soo men de saecke soude willen vuytstellen totte comptste vanden Cardinael van Oistenrijck, Gouverneur vande Nederlanden, ofte handelen door middel vanden Keyser ofte Rijcxfursten, gelijck goetgevonden is op den rijcxdach te Regensburch, dat den Coning oick daermede wel te vreden is, soo dattet in de macht van die van Hollant ende Zeelant ende anderen is, te mogen kiesen een vande drie wegen die den Coning heur soe liberalijck presenteert, daervuyt alle de werelt kan bekennen hoe seer den Coning als een goedertieren Prins de vrede ende ruste begeert. Ende indien sij dese presentatien refuseren, soe sullen sij bethoinen dat se gansch geen wil en hebben totten vrede te commen ende tvolck vande miserien te bevrijden, ende volgens moeten sien wat God ende de werelt van hem oirdelen sal, ende dat God hem met recht tegen heur mach verstoort om wraeck te nemen ende te castijden sulcke obstinaete ende wreede menschen vianden van heur eygen goet ende saelicheyt. Dit gescrift van Melroy in den vollen Raede van Staete ter presentie van Marquys van Havre bij Assonville gegeven, ende hoewel het niet dan woorden en waeren, ende dat de woorden wechgenomen, vande sin ofte substantie niet met allen en bleeff, soe hadde nochtans Melroy hierop voor sijn goetduncken verthoent ende versocht, off hij in den Haege wesende soude vuyt sijn auctoriteyt mogen audientie versoucken bij de Gedeputeerden daer versamelt ende verthoenen dat hem dickwils de eere gedaen was te arbeyden om tot een pays te mogen commen, daer noch anders niet als continuatie van oirloch was gevolcht, dat se daeromme heur eens willen resolveren om daertoe te verstaen ende heur verseeckeren, indien sij willen weeten welcke de wille over dese sijde is, datter geen persoonen van alle qualiteyten en sullen manqueren, die daertoe mede sullen verstaen

houdelijck dat de eere Gods ende den dienst van Coning als van sijne
ıden behouden blijven. Ende soe se antwoorden dat den Keyser dese
ıterie al ter handen genomen heeft, off hij niet soude mogen seggen
t desselffs commissarissen sonder interventie vande naturellen van tlant,
ɜ meest daerbij geinteresseert sijn ende best vande saecke geinformeert,
ɜt en sullen handelen, ende soe se begeeren met yemant van dese sijde
spreecken, dewijle hij niemant daertoe en kan noemen, off hij soude
ɔgen scrijven om daervan verseeckert te wesen, dat se gehoir sullen
bben, ende om te mogen weeten off men de plaetse vande bijeencompt-
sal leggen in een neutrale stadt ofte in Hollant ofte in Brabant. Van
lijcken soe se spreecken van tvertreck der vreemdelingen ende van tstuck
nde religie, off hij soude mogen seggen dat hem docht dattet beter was
e die poincten te remitteren totte bijeencomptste, ende dat se souden
ɔgen geloven, dat men dselve sal affdoen mette beste redenen ende
ɜeste satisfactie van partijen, dat mogelijck sal sijn. Met dit goetduncken
de dese versoucken quam Melroy voort hem houdende als onweetende
n tgeene al in Junio den edelman vanden Marquys d'Havre was geseyt,
de hoe hem de heele handelinge affgeslaegen was, mogelijck om te sien
men alsoe de materie weder op tbert conde brengen. Ende hoewel dit
etduncken noch immers soe captieus was als de articulen, contrarierende
ytdruckelijck tgeene Lysfelt in Zeelant was aengeseyt, ende daeromme
emael met goede redenen was verworpen, soe kan men daer vuyt noch-
ns bemercken twee poincten: t'eerste dat den Coning seer souckt te
rsoeten ende in devotie te houden de Staeten aen sijnder sijde wesende,
ɜ noemende getrouwe ondersaeten, die met hem een fortuyne loopen,
ɜsende mogelijck dat se apart hem souden hebben willen handelen, van
lcke vrese hij seer verlicht is mette victorien van Dourlens ende Camc-
k, ende het tweede dat hij de Staeten aen dese sijde niet als vereenicht
ɜt malcanderen, maer als gevolch van dien van Hollant ende Zeelant
ɜckent, sijnde voor die van Hollant ende Zeelant al te vol naerdenckens,
ıeromme alle tselve overmerckt sijnde, ende dat Melroy mettet vuyt-
oyen van dese generaele poincten onder den gemeenen man geen goet
conste doen, is hem eenige daegen hiernaer bij de Staeten Generael
last vuyte landen te vertrecken, wesende dese de tweede alarme van
ys, die men om de Princesse van Chimay hier alreede gehadt hadde,
eenlijck op soe generale dingen, daer gansch geen fundement en is in
bouwen.

Den j^en Novembris was het tamelijck weder ende werden op den naer-

noen met grooter pompe begraeven de lichaemen vande voors. Graeff Philips van Nassau ende Ernst van Solms in de groote kercke tot Arnhem op de slinckersijde vanden tombe vande Hartoch. De pompe funebre was dese: voorvuyt ging de compagnie vande guarde, daernaer volchden de trompetters in den rou, hiernaer werde gedraegen de cornet van Graeff Philips, naer dese twee groote viercante vaenen vande waepenen vande Heeren, daernaer 8 cleyne vaenen vande 4 quartieren van elcx, deser waepenrocken, naer dien de spooren, de gantelets, de sweerden ende de helmen, daernaer werden gedraegen de 4 quartieren van elcx in den berden ende naer dien voor elckx een groot bert mette waepenen, daer volchde voor elcx twee peerden ende naerdien voor elcx een peert, beide in den rou behangen, daernaer werden gedraegen de lijcken, dat vanden Graeff van Solms voor ende tlijck van Graeff Philps naer, hierop volchde Graeff Willem van Nassau, hooft vanden rou geleyt bij Vere ende een Engels Graeff, naer hem volchde Graeff Ernst van Nassau, daernaer Graeff Lodewick van Nassau ende eyntelijck Sijn Ex^{tie}, sluytende den rou: hiernaer volchden de Gedeputeerden vande Staeten Generael, vanden Raet van Staete, die vande Cancelerie ende de Gedeputeerde Staeten van Gelderlant ende Zutphen. Dvoors. stucken wierden meest gedraegen bij edele vande Velue daertoe bescreven ende veel Ritmeesters ende Capiteynen, de peerden werden bij eedele Ritmeesters ende Capiteynen geleyt, tlichaem vanden Graeve van Solms werde bij eedelen van thoff van Sijn Ex^{tie} gedraegen ende dat van Graeff Philps bij veel Capiteinen van thoff daer se gestaen hadden eenige straeten omme ende soe naer de kercke toe, dan mosten de draegers vande lijcken soe om de lengte vanden wech als om de swaerte van kisten dickwils bij anderen verpoost werden. Thoff was van binnen alomme behangen met swart laecken, daeraen gehecht waeren seer veel waepenen van Nassau ende van Solms. In de kerck was de predickstoel behangen met laecken ende waepenen, mitsgaeders de banck daer de Heeren saeten. Den predicant Fontanus dede een fraije vermaninge van heur sterven, streckende tot vertroostinge, hoewel een weynich te seer geaffecteert tot loff ende prijs vande Heeren. Op den avont hadden Sijn Ex^{tie} ende Graeff Willem elcx een banquet doen toerusten, hebbende Sijn Ex^{tie} alle de Gedeputeerden ende edelen doen nooden ende Graeff Willem alle de Ritmeesters ende Capiteynen op de begraeffenisse gecommen.

Den ij^{en} Novembris heel vrouch vertooch Sijn Ex^{tie} mette Heeren naer Vuytrecht, ende Vere naer Dousbruch om over de garnisoenen van tlant van Zutphen ende Overijssel te commanderen vuyt crachte van een acte

er Staeten Generaei, welck commandement welleer gehadt hadde wijlen en Graeve van Valckesteyn ende naer hem te deele den Drost van Zallant leen op een acte van Sijn Ex[tie].

Ontrent dese tijt waeren eenigen gecommitteert om de stroomen van ijn, Isel ende Wael te besichtigen om te weeten off men de Wael die veel waeters hadde, wat waters bequaemelijck soude mogen benemen nde gevouchelijck deriveren in den Rijn ende Issel daer twaeter hoe lan-er hoe ondieper werde, daertoe nu langen tijt aengehouden was bij die an Gelderlant, Zutphen, Overijssel, Vrieslant, Noorthollant ende Amster-am, die tot heur getoogen hadden die van Gornichem ende Thiel, dwelcke laechden mettet waeter vande Wael overtast te sijn, maer die van Dord-echt, Bommel ende Nieumegen waeren daer tegen, allegerende dat men waeter soe effen niet en soude konnen deelen, ofte daer soude vrese allen vande Wael mede te doen verdroogen. Dese Gedeputeerden van regen de Staeten Generael hebben eenige volgende daegen gebesongeert nde eyntelijck gevonden dattet niet gevouchelijcker en soude konnen ge-chieden dan mettet slaen van eenige hooffden boven sGraevenweert aende leeffsche sijde, daervan sij onvermindert de oppositie van Dordrecht, lieumegen ende Bommel heur rapport aende Staeten Generael daernaer leden.

Sijn Ex[tie] hadde mede de Gedeputeerden vande Staeten Generael versocht e visiteren de schantse van sGraevenweert ende Knodsenborch, om rapport e mogen doen vande groote noot daerinne die waeren van gerepareert te noeten wesen, die deselve visitatie de volgende daegen deden ende daer-aer aende Staeten Generael sulcx rapporteerden.

Den iij[en] Novembris was tregenachtich ende stormich weder ende men reech alle daegen meerder ende meerder tijdinge dat den Cardinael Al-ertus van Oistenrijck (met den Prince van Orangien, soen van H. M. Villem Prince van Orangien) tot Turino gearriveert was om hier in tlant e commen ende te commanderen als Gouverneur Generael, ende sien off ij bij intercessie vanden Keyser, Kurfursten ende Prince voors. dese lan-len tottet aengaen van eenigen pays conde brengen, daertoe geseyt werde lat den Coning den selven Prince gerestitueert hadde in alle sijns vaeders joederen ende met eygener hant hem gegeven de ordre vande Gulden Vliese, oick gemaeckt Stadthouder van Hollant, Zeelant ende Utrecht, weede persoen van sijnen raet ende daertoe tractement van 6000 ducaten sjaers ende hem noch oepeninge doen doen van een huwelijck met Jonck-vrou Sibilla van Cleeff met belofte van alle de goederen van Cleeff, Gulick

ende Bergen naer doode vanden Vorst van dien, daeraff veelen seer verwondert waeren ende het voor seecker daervoor hielden dat de oepening van thuwelijck niet dan een montsoctinge en was om hem in devotie te houden ofte ten minsten tegen sijn broeder (die men vermoede naer die Jonckvrou mede te trachten) in viantschap brengen, achtende dat den Coning van Spangien selffs niet raetsaem vinden en soude den Prince soe groot ende machtich te maecken, doch verstont men tsedert dat den Coning hem alleen op vrije voeten gestelt hadde den 5 September sonder hem hantlichtinge van goederen te geven ofte staet ofte tractement [1].

Den iiij^en Novembris was het windich weder ende quam Sijn Ex^tie des avonts in den Haege.

Den v^en Novembris was tschoen weder. Ontrent dese tijt werden eenige ruyteren van Hohenloe, Rijhoven ende Baelen ontrent Zanten geslaegen, die te vooren een convoy geslaegen hadden ende wel 40 peerden gekregen, die se alles metten buyt ende noch wel 27 peerden vande heuren weder verlooren.

Den ix^en Novembris was het taemelijck weder maer regende des nachts, ende omdat den viant vast tusschen Maseick ende Aecken bleeff leggen, was men in alle de naerst gelegen steden ende forten seer op sijn hoede, vresende eenige surprinse, daeromme oick die van Nieumegen huyssoeckinge deden doen.

---

[1] Hier wordt in het manuscript nog de volgende aanteekening van Duyck gevonden:

Dat de Prins van Orangie den iiij^en Septembris was commen logeren in tdorp vanden Escurial in tgeselschap van Capiteyn Barrio Nuevo, die hem te Arevalo bewaert hadde, dat hij den 5^den opging te St. Laurent, daer hij met groote blijschap ontfangen werde bij alle de principaele dienaers vande camere ende anderen, ende gaende in de kercke werden hem getoont die wonderlijcke curiositeyten van dat huys. Hij adt middachmael in staete mette hoffmeesters ende ten vijff vuyren des avonts werde hij totten Coning gebracht, die hem met wonderlijcke demonstratie van goedertierentheyt ende omhelsinge van sachtmoedicheyt audientie gaff, waernaer de Prince de handen gae cussen aen heur altesen, die hem met gelijck contentement ontfingen ende keerde den selven avont weder in tdorp, ende naer den eeten reet in de coelte naer Gualapagar ende quam den vj^en te Madrid, daer hem buyten de stadt wachten den Ambassadeur vanden Keyser, den Graeve van Franckenborch, die vande coets gaende den Prins over sijn hoger hant sette ende Capiteyn Barrio op de leger hant ende quaemen soe over de brug van Segovia te Madrid ende logeerden in thuys vanden Ambassadeur, daer hem quaemen besoucken veelen ende onder dien Don Diego de Cunha die met hem opentlijck vuytreedt tot een groot contentement van alle man. Den vij^en ging hij metten Ambassadeur cussen de handen vande Keyserinne, die hen met genougen ontfing ende naer dat hij gevisiteert hadde de Hertoginnen van Feria ende Pastrana ende Graevinne van Fuentes, vertrock den ix^en, hebbende soe men seyde vanden Coning onderhout van 500 croonen ter maent, maer d'ordre niet die hij in t'Nederlant neffens andere heeren soude ontfangen.

Gescreven vuyt Spangien den ix^en Septembris 1595.

·n x^en Novembris was het betrocken weder. Ontrent dese tijt ver-
en de Raeden van Staete in de Staeten Generael niet alleen conti-
: vande ordinaris consenten, maer dat men oick extraordinarie
·n consent wilde draegen, dat alle de compagnien, die op de ordi-
repartitie niet en staen, mochten onderhouden werden, ende dat
tegen den toecommenden jaere weder noch te velde gaen, ende
mogelijck daertoe een nieu regement knechten lichten om den viant
gen thooftbieden ende beletten dat hij niet wederom met cleyne
alle heur desseins ende aenslaegen verhinderde.

xj^en Novembris was tschoen weder. Hier te vooren was den Am-
ur Botley seecker antwoort gegeven bij den Staeten Generael no-
de petitie vande Coninginne, niet anders houdende dan seeckere
vande onvermogentheyt deser landen daerinne voor dese tijt, met
van alle de swaericheyden daerinne de landen tegenwoordich
ende omdat Botley belooft hadde sulcx ten besten te sullen
ven, werde mede goet gevonden ontrent dese tijt, dat men dien
le selffs aende Coninginne soude scrijven, daertoe een brieff met
vande selve swaericheyden, hoewel heel blauwelijck geconcipieert
le daerwaerts gesonden.

ij^en November was tschoen weder. Ontrent dese tijt was in den
:n Heere van Fauckerolles, gesonden vanden Coning van Vranc-
ı te versoucken continuatie van tsecours aldaer, te weeten vande
voor theele volgende jaer, ende vande andere twee regementen
· maenden, daerinne hem bij de Staeten Generael bewillicht
ntinuatie van twee maenden vande twee regementen, ende noo-
Gascons werde hem goede hoope gegeven vande provincien
:e doen consenteren.

·j^en November was tschoen weder. Die van tgarnisoen van Nieu-
yt getoogen sijnde te peert ende te voet om een aenslach op de
rt in tGraeffschap van Hoorn gelegen te maecken, sijn desen
· voorgecommen ende hebben de poorte met een petart opge-
:nde daervuyt gevangen wechgebracht Graeff Hendrick vanden
eenige andere ruyteren van sijn vaene, die daerinne lach ende
mmen 57 sadelpeerden ende eenige bagagiepeerden vande selve
ılven dat eenigen op de borgers wat toegetast hadden, hoewel
sauvegarde vrij saeten ter contemplatie vande Graevinne van
ttegenstaende sij met garnisoen beset waeren. Desen Graeff
·h sat eenigen tijt tot Nieumegen ende werde eyntelijck rantsoen

gemaeckt op 5000 guldens, hoewel hij veel meer behoirde gegeven te hebben ten regarde van t'rantsoen dat men Graeff Ernst van Nassau) die doen in egeen dienst van tlant en was) hadde doen betaelen, ende ging los ontrent ix^en Januarij, sijn broeder Graeff Herman responderende voor t'rantsoen binnen eenigen tijt te betaelen.

Den xiiij^en Novembris was tschoen weder ende vertooch Fauckerolles wederom naer Vranckrijck.

Den xvj^en Novembris was tschoen weder. Desen dach ontfing men een brief van Caron, houdende dat de Coninginne hem ontbooden hadde ende geseyt, dat sij vuyte brieven van Botley verstaen hadde de swaericheyt daerinne dese landen waeren, soe mits de groote inundatien als tegenspoet in tbeleyt vande oirlooge, dat sij daeromme de saecke in deliberatie geleyt hebbende met heuren raet goetgevonden hadde hem te ontbieden, ende belasten de Staeten Generael aen te scrijven dat sij om dselve redenen voor dese tijt desisteerde van heure petitie ende dat de Staeten heur dien aengaende mochten onbecommert houden, tot dat de landen tot beeteren fleur wederquaemen, ende dat sij van gelijcken aen Botley scrijven soude, dat hij de Staeten dien aengaende onbemoyt liete ende alleen aenhiel om eenige oirlochscheepen ter zee geequipeert te hebben ende vervoucht bij de scheepen vande Coninginne, om alsoe te beter tegen te staen de vloote die van nieus in Spangien gerust werde, begerende ernstelijck dat hij alle desen terstont overscrijven soude, welcke last hij verclaerde ontfangen te hebben, alleer de brieven vande Staeten Generael daer quaemen, ende dat hij dselve brieven opgehouden hadde totdat den boode met dese depesche vertrocken was, opdat in tvoorgaende naer de lecture vanden brieff geen veranderinge en geschiede. Dese tijdinge verblijde veelen vande Staeten, soe omdat men hier in tlant seer becommert was om gelt, ende daeromme weynich raets wiste om de Coninginne te contenteren, als omdat sij saegen de goede discretie vande Coninginne, die soe haestelijck om de swaericheyt deser landen desisteerde van een petitie bij heur te vooren soe ernstelijck gedreven.

Den xix^en Novembris was het cout weder ende begonst te vriesen gelijck het oick dede den xx^en, xxj^en, xxij^en ende xxiij^en daeraenvolgende, maer begonst daernaer weder te doeijen. Ontrent den xix^en voornt. werde de compagnie voetknechten vanden affgestorven Graeff Ernst van Solms gegeven aen Graeff Ernst van Nassau.

Den xxvij^en Novembris was tschoen weder ende waeren de Staeten Generael heel lange vergaedert om te hoiren het rapport van een geintere-

pieerden brieff van Jan Baptista Tassis Veador Generael [1] aenden Coning van Spangien vanden lesten May lestleden, geintercipieert op de Middelzee ende vuyt Vranckrijck (daer men die niet en hadde konnen ontciferen) hier gesonden ende hier bij den Heere van Sint Aldegonde gedecifreert, dwelcke innehiel een heel discours vanden staet vande landen die t'metten Coning houden ende in wat temperature alle saecken daer staen, oick watter voor den Coning te hoopen stont vanden pays ende de prouffijten, die hij in allen gevalle daer vuyt te verwachten heeft, want hij verhaelde eerst de articulen in Zeelant aen Liesfelt ende Maes gegeven, daervan hij in tcorte stelt vier poincten, te weeten: van het deputeren ofte committeren vande persoonen ofte gedeputeerden totten vredehandel, van tvertreck vande vreemdelingen, vande Coningen van Vranckrijck ende Engelant mede in den pays te trecken ende met heur mede te tracteren, ende tlaeste vande religie, daervan hij tlaeste laet vaeren als moetende getracteert werden onder de conditien, ende het derde, omdat vande rebellen naerder soude moeten verstaen wat middel sij hebben ofte weeten om dselve Coningen mede in den pays te trecken, maer eplucheert in tlange t'eerste ende tweede articulen met veel wijtloopende redenen, te weeten eerst gediscoureert hebbende vande redenen die de Staeten mogen beweecht hebben om den pays selffs te proponeren, daer se onlangs den Ertshartoge Ernest sulcken presumptueusen antwoort gegeven hadden (daerinne hij stellende vande inundatien ende hoope van beter te wesen, den rechten gront niet en schijnt te weeten ofte te willen treffen) ende daernaer handelende off den Coning sulcken mistant sal toelaeten, dat den pays getracteert werde door de Gedeputeerden vande provincien met exclusie van hem ende vande zijnen. Seyt dat sulcx bij den Raet van Staete ende hem goetgevonden is, omdat se sien, dat den Coning soe veel wercx op den hals heeft, dat hij overal niet evenwel naer sijn reputatie en kan versorgen, ende dattet daeromme noodich is, dat hij van eenige oirloogen werde ontheft, daerinne hem tprofitelijckste soude wesen de Nederlantsche oirlogen te bevredigen, omdat se de swaerste sijn, daerbij hij verhaelt dat de landen van Hollant, Zeelant ende anderen seer quaet om winnen sijn, mits die seer waeterachtich sijn, ende die den Coning soude verseeckeren dselve onwinnelijck te sijn, en soude hem niet geheel abuseren. Ende hoewel sij genouch verstaen wat vuytcomptste de ongelijcheyt vande partijen metter tijt heeft, nochtans opdat den Coning met meerder macht op andere oirden

[1] Veedor, Controleur.

sijn saecken mocht vuytvoeren, vonden dien mistant toe te laeten goet, te weeten dat de Gedeputeerden alleenlijck souden commissie hebben vande Staeten vande provincien, maer dat se heur secrete instructie souden ontfangen vanden Graeve van Fuentes met last niet een jota daer buyten te gaen, ende dat de recoursen van alle swaericheyden souden vallen ende gedaen werden aenden Graeve alleen, waermede den Coning hem soe wel soude voorsien, als off de Gedeputeerden bij hem gecommitteert waeren, te meer soe men totte deputatie soude mogen versorgen Coningsche Officieren ofte persoonen selffs met believen vande rebellen, vougende daerbij dat alle de ingesetenen vande landen die t'metten Coning houden seer naer pays haecken, ende soe moede van oirloge sijn, dat indien sij eens die impressie kregen, dat sij het daervoor hielden dat den Coning ofte Spangiaerden geen pays en begeren ende heur dselve beletten, dat se lichtelijck tot desperatie souden commen ende daermede de saecken brengen tot sulcken verloop datter geen redres meer inne wesen en soude, daertoe veele ketters onder heml. schuylende veel souden helpen, waeromme het noodich is dat den Coning de saecke soe verre laet commen, dat den pays alleen op de swaericheyt van eenige articulen bij de rebellen voor te wenden, steuyte, opdat men alsoe dvoors. ingesetenen mach diets maecken, dat niet den Coning ofte de Spangiaerden den pays beletten, maer de rebellen selffs, waerdoor sij beweecht mogen werden met gedult de oirloogen ende incommoditeyten van dien te verdraegen. Noopende het vertreck vande vreemdelingen, verclaerde, dat noch den Raet van Staete, nochte hij sulcx goetvonden, omdat heur saecken daerom in een goede staet waeren, dat de forteressen ende citadellen met starcke garnisoenen waeren beset, welcken staet seer swack ende onseecker wesen soude, als men die garnisoenen wech soude nemen, omdat te beduchten soude sijn, dat se lichtelijck te saemen malcanderen souden verstaen tot groot naerdeel van Sijne Mat. ende de religie, soe omdatter noch veel ketters ende kettersgesinden onder heur sijn, als omdat te beduchten soude sijn dat compatrioten van compatrioten lichtelijck souden beweecht ende tot heure vrijheyt gebracht konnen werden, als men ten tijde vande Pacificatie van Gent gesien heeft. Insonderheyt soe de religie daer meest bestaet in oude luyden, vrouwen ende jonge dochters, die thart ofte de wetenschap niet en hebben een saecke met auctoriteyt staende te houden, ofte heur vande stricken te wachten, dat men daeromme in dat poinct soude moeten antwoorden, dat tselve niet en soude konnen geschieden dan naer sluytinge vanden pays, ende dat men de onmogelijcheyt van dien nemen soude op de oir-

legen van Vranckrijck, om de landen voor de Francoisen niet te blooten. Hiernaer verhaelt hij dattet den Coning in allen gevalle prouffijtelijck is dat men in handelinge trede, seggende indien men niet aff en handelt, dat dan de ingesetenen lichtelijck sullen geloven dat de rebellen tselve met onlijdelijcke articulen beletten, ende indien men affhandelt sal den Coning daervuyt een groot prouffijt voor hem ende religie trecken, overmits in de landen van Hollant, Zeelant ende anderen bijnaest vanden coninglijcke naem niet anders als met onweerdicheyt gesprocken wert, sijnde de glans van dien naem ende de Coninglijcke regieringe, mitsgaeders de kennisse vande Catholijcke religie alleen bij de oude luyden, ende soe de saecken soe lange vuytstaen, dat die commen te sterven, is te beduchten, dat de jonge luyden onder de ketters opgevoet alles ketters sullen werden ende tot sulcke onkentenisse vanden Coninglijcke naem ende obstinaetheyt commen, datter geen hoope meer toe wesen sal, daer ter contrarie de pays geslooten sijnde de Coninglijcke naem bij alleman weder in kennisse ende respect sal commen ende de oude Catholijcken middel hebben heure kinderen in de Catholijcke religie op te trecken, waerdoor ende mits de goede ordre, die men sal konnen stellen op tleven vande Ecclesiastycquen, tpredycken van t'Catholijcke gelooff ende de regieringe ende beleydinge vande magistraeten, niet alleen de religie, maer oick de Coninglijcke naem in corte jaeren weder commen soude tot heuren voorgaende splendeur ende hoocheyt. In t'eynde vanden brieff stont, dat hij noch niet vernomen en hadde van eenige sonderlinge naersticheyt vanden Keyser totten pays, maer hadde onlangs affgenomen vuyt seeckeren sijnen brieff, dat sijn meyninge was, dat sijn gesanten souden arbiters vanden pays wesen, daer hij Tassis scrijft meer aff te souden houden, soe se van Toledo ende niet van Duytslant quaemen, omdat hij het daervoor hout, dat de Duytsen gans niet en soucken dat den Coning in t'Nederlant met Spangiaerden gewaepent sij. Vuyt desen brieff kan men aenmercken vier poincten. T'eerste, in wat vougen sij den Vereenichde Staeten meynen te bedriegen metten handel van pays, hoewel dselve soe slecht niet en sijn, dat se die dubbelheyt terstont niet en souden ontdecken, selffs alleer in tracteren te treden als vuyt heuren brieff Liesfelt naergesonden wel op te nemen is. Ten tweeden de vrese die se hebben vande innegesetenen aen heure sijde ende dat se daeromme de garnisoenen niet en souden derven lichten. Ten derden tvermoeden dat sij selffs vande Duytschen hebben in dese vredehandelinge, die sij soe wel als de Staeten Generael suspect houden, ende ten vierden dat soe wel desen Tassis als verscheyden anderen

schijnen den Coning niet te willen scrijven den gront daerop tstuck vanden pays bij de Staeten Generael gedreven wert, te weeten om alle de provincien tegen hem te doen revolteren, daertoe Don Guillaeme van Sint Clement over lange gescreven hadde alle de Nederlantse Heeren geincli-neert te sijn, hoewel den Coning sulcken gront wel ruyckende geen genougen in dese handelingen en hadde als vuyt extracten bij Melroy overgeleyt wel te bespeuren is. Daeromme oick den Marquys van Havre soe bange is dat hij bij sijne brieven vanden iiij[en] Augusti daernaer geintercipieert hem seer excuseert van sijne intremise in tstuck vanden pays, ende dat hij daerinne niet gedaen en heeft nochte begeert te doen dan door expresse last vanden Graeve van Fuentes als Gouverneur Generael, ende volgende de instructien bij hem gegeven, belovende oick daerinne niet te sullen doen, dan tgeene hem bij den Coning ofte Graeve voors. van sijnen tweegen sal belast werden, ende hem altoes te sullen houden ende draegen als de alder onderdaenichste dienaer ende vassal vanden Coning, daeromme men te meer stoffs vuyt desen heeft, om niet alleen in alle voorslach van pays wel voordacht te sijn, maer oick om de Duytschen van heur voornemen totten pays te doen desisteren. Des naernoens ontfing men brieven vande Coninginne van Engelant, antwoordende op de brieven vande Staeten, houdende dat sij alleen voor een tijt desisteerde van heure petitie om de groote swaericheyden vande landen wille, daervan de Staeten in heure brieven vermaenden, ende omdat se in tseecker bericht was, datter een groote vloot in Spangien gereet gemaeckt werde tegen heur ende ons, soe versocht sij dat de Staeten 30 scheepen ter oirloge wilden doen equiperen, te weeten 10 van 400 lasten, 10 van 300 lasten ende 10 van 250 lasten ende die van alle nootelijcheyt van geschut, volck ende amunitie doen voorsien, om vervoucht te werden bij heure scheepen ende alsoe gesamenderhant te mogen wederstaen tvoornemen ende roverie vanden Coning van Spangien, ende om die te beter bij heur te mogen houden, versocht, dat de penningen tot betaelinge derselver voor 6 maenden mochten gestelt werden in handen van yemanden bij haer daertoe te committeren, opdat nergens inne eenich retardement quaeme te vallen, ende bovendien versocht, dat men heur een goede quantiteyt buscruyt wilde toeschicken om t'employeren in heur andere saecken. Dese brieven maeckten den Staeten Generael eenige verwonderinge, soe omdat se besnedener ende niet soe ampel en waeren als tgeene de Coninginne te vooren aen Caron bij monde verclaert hadde, als omdattet heur seer beswaerlijck vallen soude soe groote scheepen te moeten equiperen ende

tgansche beleyt mette betaelinge van dien stellen in handen vande Coninginne.

In dese maent van November dede de ruyteren vuyte garnisoenen van Gelderlant, Zutphen ende Overijssel verscheyden innetochten in de landen van Munster, Westfaelen, Reeckelijchuysen ende Coelen, daer se seer veel vee ende have plunderden tegen de placcaten vande landen, heur meest funderende op de onmogelijckheyt om te leven mits de cleynicheyt heurder gagie.

In t'eynde van dese maent van November waeren de Staeten van Hollant seer lang vergaedert soe op tstuck vande consenten als vander zee, ende nopende de consenten werde last gegeven aen heur Gedeputeerden in de Staeten Generael om te consenteren continuatie vande ordinaris consenten ende gemeene middelen, ende boven dien extraordinarie eerst tot opbrenginge vande somme van 9 hondert duysend gulden tot betaelinge vande verswaeringe vande repartitien, noch 5 hondert duysent gulden om te velde te mogen gebruycken, noch 2 hondert duysent voor den Coning van Vranckrijck tot betaelinge vande Gascons voor noch eenige maenden, ende op t'aenhouden van Sijn Ex^{tie} noch hondert duysent gulden om verstreckt te werden tot nieuwe forteficatien van tlant ende reparatie vande ouden.

Op deselve dach werde de compagnie ruyteren vanden affgestorven Graeve Philps van Nassau gegeven aen sijn broeder Graeff Willem van Nassau, Stadhouder van Vrieslant, ende de vaen ruyteren van Chynsky aen Wessel vander Botselaer, Heer vander Merwen, ende de compagnie voetknechten vanden voorn. Graeff Philps was lang te vooren vergeven aenden Lieutenant Gerrard Storm van Wena. Op t'midden van dese dachvaert quaemen eenige Gedeputeerden van Zeelant verthoinen dat die van Hollant ende Zeelant altoes ende van outs in een naerder verbont met malcanderen gestaen hadden, ende dewijle nu soe veel geseyt werde vanden voorslach vanden pays, die den Keyser ende Rijcxfursten ofte den Cardinael van Oistenrijck mogen commen te doen, soe versochten se met die van Hollant nopende dat stuck in naerder ende secreete communicatie eens te commen, ten eynde bij beyde de provintien daerop vaste resolutie mocht genomen werden, om te weeten waernaer te dirigeren ofte wat te eyschen, ingevalle den pays soe heftich aengedreven werde, dat men niet ontslaegen en const werden van in communicatie ofte tracteringe van dien te treden, daerop de Staeten van Hollant verclaerden daertoe wel gesint te sijn, mits dat die van Zeelant heur wilden conformeren met die van Hollant in tstuck vande convoyen ende licenten ende vande bevrijdinge

vande zee, ende dat se daertoe wilden verstaen dat alle de middelen van convoyen ende licenten mochten commen in eenen borse, vuyt wel, oick alle equipagie met gemeen consent soude gedaen werden, daertegen die van Zeelant wederom versochten redres van heur quoote. Ende so die van Hollant presenteerden Gedeputeerden met volmacht in Zeelant te seynden, indien men op alle die poincten een solemnelen dachvaert wilde leggen, sijn de voors. Gedeputeerden, hebbende daertoe hoope gegeven, weder vertrocken.

Den j^{en} Decembris was het schoen cout weder, maer regende veel den ij^{en}, iij^{en} ende iiij^{en} ende begonst te vriesen op den v^{en}, vj^{en} ende vij^{en}.

Den viij^{en} ontlaete het weder, maer begonst den ix^{en} wederom heel starck te vriesen ende vroos seer totten xvij^{en} toe, met veel sneeus, *die den* xj^{en}, xij^{en} ende xiij^{en} viel, in vougen dat alle de groote stroomen al gele-gen ende bevroosen waeren, waeromme een groote schrick ende vrese was in de landen vande Betue, Velue, Alleblasserweert ende Crimpenderweert ende in meer andere plaetsen in Hollant ende tStift Utrecht, daeruyt d'ingesetenen ten platten landen met meenichte naer de steden *vloodden*, te meer soe men den xiij^{en} tijdinge creech, dat den viant alle sijne ruyteren hadde laeten çommen ontrent Thienen, Sichenen, Diest ende andere plaetsen daer ontrent, soe men meynde om daermede over het ijs een rouff te doen, twelcke voor die tijt verhindert ende van God Almachtich niet toegelaeten en werde.

Ontrent den xvj^{en} Decembris scheyde de vergaederinge vande Staeten van Hollant, die nu soe lange geduyrt hädde, op dewelcke in tlae*ste mede* goetgevonden werde, als te vooren in de Staeten Generael voorgeslaegen was, dat men metten eersten een eerlijcke deputatie mocht senden naer Engelant, als vande persoonen vande heeren van Brederode, den Tresorier Valcke ende noch een ofte twee daertoe te deputeren, om de Coninginne te vertoonen de redenen die de Staeten Generael beweecht hebbe*n om* den Coning van Vranckrijck te assisteren ende daerinne alsnoch te continueren. Item haer te verthoinen grondelijck den staet deser landen ende mitsdien de onmogelijcheyt om haer voor dese tijt van heur gedaen secours te rembourseren. Ten derden om haer te versoucken in haer secours te willen continueren, ende ten vierden om met heur te beraemen ende arresteren tsecours van scheepen, dat dese landen haer souden hebben te doen ende bij te vougen, ingevalle dat eenige vloote vuyt Spangie*n op* haer ofte den Staeten mocht gesonden werden. Ende omdat men over eenigen tijt verstaen hadde dat den Graeve van Egmont van meyninge

vas weder in dese landen te commen, was al op den beginne vanden ʼoors. dachvaert geresolveert, dat men hem een brieff tegen senden soude, laerbij de Staeten hem versoucken souden niet te commen, maer volgende len teneur van heur voorgaende resolutie in Vranckrijck te blijven, doch mdat de brieven niet terstont gedepescheert en waeren ofte anders opgeıouden, quam denselven Graeff in den Haege noch geduyrende de veraederinge ende alleer eenige brieven naer hem vuytgingen, ende begonst ɜrstont te versoucken pure hantlichtinge van sijne goederen, om die naer ijn welgevallen te mogen doen administreren, daerinne niet en const geaen werden, soe om tscheyden vanden dachvaert, als dat niemant tot ulcx gelast en was.

Den xvij^en^ Decembris begonstet heel starck te doeijen ende bleeff doeijende nde slap betrocken weder met veel regens totten xxviij^en^ deser toe tot verlijdinge van veele menschen, ende insonderheyt den innegesetenen ten platten ınden. Hoewel de Staeten Generael al in Jnnio gescreven hadden aenden Keyser ɜeckeren brieff aentwoordende op een brieff bij den selven in Martio aen heur esonden ende daerinne verclaert dat de deputatie vande Fursten ende Heeren ɔt middelinge vanden pays bij t'rijck gedaen, niet veel en soude vuytrechten, ıits men hier te lande geensins gesint en was metten Coning van Spangien ; handelen ofte te reconcilieren, omdat se wel wisten dat den selven oning ende alle de Spangiaerts niet en sochten dan heur te bedriegen ıde te tyranniseren ende te wreecken den wederstant die den Coning ıt noch toe was geschiet, ende hadden derhalven versocht indien de ıeyninge was eenigen pays tusschen den Coning ende de Staeten te midɜlen, dat hij de gedeputeerden wilde doen terugge blijven. Nochtans ɹrstaende dat de gedeputeerden (als namentlijck de Churfursten ende rtsbischoppen van Ments ende Coelen, den Administrator van Saxen, den ılsgraeff van Nieuburch, den Bischop van Saltsborch ende de steden urenborch ende Coelen) heur gereet maeckten om in persoen, te weeten ɜ heeren ende legaeten vuyte steden, hier in tlant te commen, ende ıeromme vresende dat sulcx onder den gemeynen man wel eenige altetie mochte maecken, soe se hier quaemen, soe hebben se geraeden geınden noch naerder heure herwaerts comptste aff te keeren, ende daertoe ɜnomen pretext vuyte brieven van Tassis voors. Ende hebben ontrent ɜn xxij^en^ Decembris niet alleen aenden Keyser, maer oick aende voors. ırsten ende gedeputeerden in particulier overgesonden een dubbelt vande ·ieven van Tassis, ende gescreven dat sij daer vuyt genouch verstonden ıt men niet van meyninge en was, ter goeder trouwen met heml. te

handelen, maer dat den Spaenschen raet heur socht te bedriegen, die selffs soe boos was, dat se de goede meyninge vanden Keyser, van t'rijck ende vande gedeputeerde Fursten ten archste duyde, als vuyt dien brief te bespeuren is, waeromme sij gansch gesint waeren tot geen handelinge te verstaen, ende versochten daeromme den Keyser, dat hij dselve gedeputeerden niet en soude senden, ende aende Fursten ende gedeputeerden, soi se noch niet op wech geslaegen en waeren, dat se op wech niet en wilden slaen, ende soi se op wech waeren, dat se terugge wilden keeren, ofte soi se desen niet tegenstaende voorts toogen ende in t'aen ofte innecommen deser landen niet bejegent en werden als heure qualiteyt wel meriteren soude, soe verclaerden de Staeten Generael, dat se heur daervan wel wilden houden voor geexcuseert, te meer, soe sij, om heur tegen dese loose practyquen der Spangiaerden te waepenen, ordre aen heure garnisoenen gestelt hadden om alle emissarios van desen pays te attrappere ende bij den hals te vatten, twelcke in de brieven bijgevoucht was, om de Fursten ende Gedeputeerden een vrese ofte naerdencken van qualijck getracteert te werden, te maecken ende in te drucken ende daermede vande reyse te deterreren, achtende veel tot ruste vande landen gedaen te hebben, soe men kan beletten dat se in persoen niet en commen.

Ontrent den xxiij^{en} Decembris waeren een goet deel vande garnisoenen van Brabant bijeen geruckt om de Italiaenen die in de Peelt gecommen waeren te slaen, maer mits onder heml. een groote jalousie was, ende si daeromme niet soe haest voorts en toogen als de saecke wel vereyschte sijn de Italiaenen gewaerschout, ende vertoogen ontrent twee vuyren ... vooren als sij aenquaemen. Der Staeten volck waeren alle de ruyteren van Brabant, ende ontrent 1000 mannen te voet, ende de Italiaenen ... waeren niet dan 600 peerden, ende evenwel vreesden veelen, soe se aen den man gecommen hadden, dat der Staeten volck niet veel gedaen souden hebben, maer mogelijck selffs geslaegen sijn geweest, om heur groote desordre ende dvoors. jalousie wille toecommende dat d'een van d'ander niet en wilt gecommandeert wesen, daermede sij een schoinen buyt ... saeten, omdat men in tseecker wel wiste dat de Italiaenen wel 80000 gulden onverdeylt bij heur hadden, gecommen vande brantschattingen.

Den xxv^{en} Decembris waeren de drie vaenen ruyteren vuyt Nieumegen vertoogen om te gaen naer tlant van Valckenborch ende aldaer te slaen t'regement van Tijsseling, dat op verscheyden dorpen daer lach, maer commende ontrent Ruremonde, hadden advertissement dat ontrent de stadt lach de vaen ruyteren Neapoliteyns van Colo Mario, waeromme sij ...

terstont resolveerden daerwaerts te gaen om die te slaen. Dan Colo Mario, lont geroocken hebbende, sat op ende passeerde met alle de ruyteren door de stadt, ende dede die logeren in de voorstadt op d'andere sijde. Hiervan de ruyteren van Nieumegen op den avont verwittich sijnde, passeerden over de Roere ende beclommen de voorstadt des nachts ten 11 vuyren met ledderen, ende daerinne gecommen sijnde, kregen vande selve vaene 38 sadelpeerden ende sloegen 8 ruyteren doot, sonder yemant te vangen, omdat sij degeenen waeren die den broeder vanden Heere Vere over de Lippe op de rencontre van ij^en^ Septembris soe leelijcken omgebracht hadden. De andere ruyteren ontquaemen het. In dit innenemen werden mede eenige borgers in de voorstadt woenende geplundert. Dit gedaen saegen de ruyteren van Nieumegen wel, datter nu op t'regement van Tijsseling niet te doen en was, omdat se alomme ontdeckt souden sijn, ende dattet daeromme goet soude sijn te salveren tgeene sij alreede becommen hadden, waeromme sij den pas naer Maseyck naemen om daer de Maese te passeren ende naer Heusden te commen, twelcke sij den xxvj^en^ deden ende den xxvij^en^ op den naernoen commende in de meyerie vanden Bosche ontrent Sint Oederoye, hebben bejegent Monsr. de la Cochel Gouverneur van sHartogenbosch metten Procureur Generael vanden Coning, die naer Bruessel wilden, geconvoyeert bij de vaene ruyteren vanden Bosch ende ontrent 100 mannen te voet, daerop sij terstont oick chergeerden ende sloegen een goet deel vande voetknechten doot, nemende den Capiteyn gevangen ende dreven veele ruyteren met Cochel ende anderen op een huysken, daerbij staende, twelcke de Nieumeesche ruyteren terstont belegerden ende naemen t'nederhoff inne, daer se meest al de peerden ende eenige ruyteren vande vaene vanden Bosch ende de bagagie van Cochel creegen, maer omdat Cochel metten Procureur Generael ende anderen op een toorn was geweecken, die de voors. ruyteren niet en conden forceren, soe om de starckte van dien, als dattet heur ongelegen was lang daer te blijven, sijn de ruyteren hem verlaetende door getoogen naer Heusden, hebbende van die vaene wel 60 seer goede peerden becommen. Dese vaene was seer wel bereden ende gewaepent ende hadde nu eenigen tijt seer veel victorien ende advantaigen op der Staeten volck gehadt, soe dat se wel ontsien was, maer sullen nu mede moeten leeren een ander te ontsien, wesende gemeynlijck tgevolch van alle nederlaegen onder den crijsluyden. De ruyteren van Nieumegen hadden meest lange pistolen op de Fransche maniere, die heur in dese charge seer veel voirdeels deden, ende sij brachten desen buyt ongeschent in heur garnisoen, wesende dese

de tweede fortuyne, die sij onlangs gehadt hebben om heur weder te monteren.

Den xxviij^{en} Decembris lietet hem aensien als soude het wederom beginnen te vriesen, maer begonst des anderen daechs weder slap weder te werden ende bleeff slap ende weeck met veel reegens tot al verre in tvolgende jaer.

In dese maent December werde den jongen Prince van Condé te Paris gebracht, naer veel swaericheyden bij die van Rochelle ende den adel vande religie daerinne gemaeckt, maer eyntelijck met contentement van beyde partijen, om in t'ooch te voldoen t'articule vande absolutie vanden Coning, daerbij hij belooft hadde den voors. Prins in de Catholijcke religie te doen opvoeden, waeromme oick hem een Catholijck gouverneur gegeven werde, hoewel men achte dat hij meest soude blijven onder tbeleyt van sijn grootemoeder de Vrouwe van La Trimouille. Tot Paris sijnde werde hij nochmael bij den Coning verclaert ende erkent soin vanden Prince van Condé, erffgenaem vanden selve, eerste Prince vanden bloede ende eerste successeur vande croen soe den Coning sonder kinderen compt te sterven.

In dese selve tijt hadde den Coning van Vranckrijck belegert ende nu lange beslooten gehouden de stadt La Fère op de Oyse gelegen, in meyninge die bij gebreck van vivres ende nootelijcheyden te becommen.

Den Biscop van Ceulen arbeyde in dese tijt seer om sijn neeff den jongen Hartoch van Beijeren te maecken Churfurst ende Biscop van Coelen, daertoe scheen dat hij mettertijt wel mochte commen.

In de naersomer van desen jaere liepen vuyt Engelant ontrent 27 oirlochschepen, daerover Draeck ende Haukens commandeerden, die men in dese maent verstont dat aengelopen waeren in America in lant bij Nombre de Dios ende tselve ingenomen hadden, wesende een vande havens daer de Indievaerders gout laden ende daerom van goede importantie om gout van daen te brengen ende de Spaensche navigatie op dat lant te infesteren, in meyninge wesende oick Panama in te nemen, om so de heele engte ofte hals van America in heur gewelt te brengen. Hadden oick een aenslach gehadt op Porta Rica, maer waeren alom bij de Spangiaerden voorcommen, so dat se noch Porta Rica noch Panama konden krijgen, ende daerom weder mosten vertrecken, hebbende Nombre de Dios ende eenige andere plaetsen geplundert ende goeden buyt becommen. Haukens was gestorven alleer te Porta Rica te commen, ende Draeck afvarende was mede sieck geworden ende te Porta Bella gestorven, commanderende naer sijn doot den Ridder Bosquerville. So tschijnt waeren sij al van te vooren ver-

contschapt in Spangien ende daerom Don Pedro Tello met eenige fragaten daer heen gesonden die een van Draken scheepen hadde genomen ende daeruyt te meer heur voornemen verstaen, als mede was uyt eenigen die in Canarien op lant geloopen ende gevangen waeren. In Spangien was evenwel om desen sulcken rumoer dat men van nieus arrest op alle schepen hadde gedaan.

Hiermede eynde tvoors. jaer van 1595 [1]), hebbende meer gedient tot voirdeel vanden Coning van Spangien als vande Staeten Generael, ende laetende elckeen met groote devotie verwachten, wat veranderinge mede sleepen sal de comptste des Cardinaels van Oistenrijck metten Prince van Orangien. Want wesende des Cardinaels voornemen ende practijcquen om Marseille onder de Spangiaerden te brengen genouch belet mette comptste des Hartogen van Guyse in Provencen, die dselve stadt alomme beset ende de forten aende haven innegenomen hadde, ende daerdoor genouch wech genomen de hoope, die hij tot heel Provence hadde, te meer soe meest alle de steeden ende Eedelen den Hartoge van Guyse waeren toegevallen, hadde hij Cardinael tgeluyt laeten loopen ende vuytstroijen dat hij in Januario toecommende tot Bruessel soude commen, dat oick in sijn geselschap soude commen den Prince van Orangien, daertoe men tot Bruessel sijn hoff schoen gemaeckt hadde, ende hadde hij selffs vuyte landen onder de Staeten staende versocht te trecken seeckere somme van penningen tot sijnder onderhout, daerop de curateurs van tsterffhuys van H. M. den Prince van Orangien (mits de suster niet seer willich en was yet te senden) naer Bruessel op wissel overgemaeckt hadden op den xxix[en] Decembris de somme van thien duysent gulden, opdat men den Prince geen oirsaecke en gaff van miscontentement, ende men middelertijt sien mochte, waertoe sijn actien souden tenderen om daernaer hem te mogen reguleren ende op alles te ordonneren soe men dan bevinden sal te behoiren. Veelen waeren mede seer curieus om te weeten watter van desen grooten voorslach vanden pays commen soude ende off Albertus dien aengaende oick soe ample commissie hebben soude, als men vuytgaff, omdat ten regarde van sijn broeder Ernestus naederhant bleeck, dat hij geen last gehadt en hadde, niet tegenstaende alle den voorgaende vuytgeeff van dien. Oick off de

---

[1] In dit jaer vertooch den Conestabel van Castilien vuyt Burgundien naer Spangien, ende gevende een bancquet in Savoyen, vergaff den Hartoge van Nemours, die corts daernae sterff, ende noch een Marquys van Savoyen, die den Hartoge om hem te groeten gesonden hadde. In Burgundia vergat hij eenige dooskens met vergift, onder specie van succaden, daeraf de honden storven.

Duytschen noch yet doen souden ofte om tscrijven aen heur gedaen desisteren, daervan alles mitsgaeders vande vuytcomptste vande Fransche saecken den tijt sal moeten leeren, soe ten regarde vande landen van Picardie als van Provencen, want hoewel een burger van Brignolles getracht hadde den Hartoge van Espernon te doen springen, soe en was hij nochtans niet doot gebleven nochte oick noch vuyt Provencen vertrocken, niettegenstaende meer als 25 van sijn Edelen gesprongen waeren, soe dattet wel schijnt dat Vranckrijck noch de roede niet en is ontrocken, maer naer apparentie hem aen laet sien als off God almachtich noch wonderlijck sijn hant over dat moordadich volck ende lant wilde vuytstrecken, die nietemin hier te landen ende aldaer alle dingen sal schicken ende dirigeren tot vuytbreydinge van sijn eere, soe hij in sijn goddelijcken raet tot saelicheyt der armer menschen sal bevinden te behoiren. Die alleen sij eere ende prijs van eeuwicheyt tot eeuwicheyt.

EYNDE DES TWEEDEN BOECKX.

BIJLAGE I.

(blz. 393.)

UITTREKSEL uit het Resolutieboek van den Raad van State, betrekking hebbende op de aanstalten tot het beleg van Groningen.

Saturdag den 14 May 1594. Nae middagh. — In t'leger tot Ommen. — In t'leger gekomen sijnde, is aldaer in nader deliberatie gelegt het schrijvens vande Heeren Generale Staten vanden negende en elffden deser, belangende het vorder gebruyck vanden leger, 't welck deselve Generale Staten bij Hare voorsz. schrijvens verstaen, dat soude mogen, nu met goede occasie, geschieden op ende tegen Groningen. Waerop gecommuniceert sijnde in 't lange, sijn voorgeslagen drie aenslagen, off den vijandt, nu op het ontset van Coevorden, aen ons geweldt plaetse gemaeckt hebbende, te vervolgen, om alsoo denselven te doen, met haeste ende met schande, uytten lande te doen vertrecken; off die steden van Oldenseel ende andere kleyne vestingen in de Twente aen te grijpen; off wel voor Groningen metten leger te trecken. Waarop diverschelijck gedescoureert sijnde: Eerst, dat het vervolgh vanden vijandt kostelijck soude vallen, als daer toe veele wagens ende provisien souden van nooden sijn, ende oock onseecker off den vijandt soude willen vertrecken, ende niet en soude geraetsaem vinden, sijn beste geweldt in sijne vestingen daer omtrent te brengen; ende belangende Oldenseel ende andere vestingen daer omtrent aen te tasten, dat deselve, soo voors. is, off bij den vijandt beset sijnde, off oock gesecoureert off gefavoriseert werdende met sulcken vliegende leger als den vijandt daer omtrent soude houden, men soo veel swarigheyt soude mogen hebben een derselver te overweldigen, als eene degelijcke stadt, jae Groningen selffs. Bovendien, dat in allen gevallen deselve vestingen, sonder Groningen, innegenomen hebbende, de vijandt met grooter macht, over Rhijn ter gelegentheyt komende, deselve vestingen weder met geweldt soude mogen veroveren, ende alsoo allen arbeydt ende crijgs-moeyten te vergeeffs souden gedaen sijn: ende dat men considereert, dat Groningen verovert sijnde, de vijandt die reste der vestingen

voorsz. off sal verlaten, off geen middel voorwenden om deselve te ontsetten. Is eyndelijck geresolveert voor alle het beste: dat den leger nu voorts sal werck gebragt werden, tot veroveringe van Groningen, des Godt Almachtig geluck geven. Ende dat Sijne Excellentie ende andere Heeren Crijgs-Overs metten selven leger, en Donderdag toekomende, sullen van Ommen optrecken, met Godts hulp, den 23ᵉⁿ May, wesende Maandagh, voor Groningen te komen. Ende, opdat de vijandt bij diversie, denselven heerlijcken aenslag niet en kome disturberen, is oock geresolveert, dat Sijne Excellentie eene trouppe, ofte kleyn van ontrent 1200 soldaten sal schicken uytten leger in 't Graafschap van Zutphen om omtrent Doesburg off elders bequaemelijck met eenen Commandeur gereet houden te worden, tegen alle aenslaegen, die de vijandt op eenige steden plaetsen daer omtrent soude meynen voor te nemen, om uyt hetselve getal, binnen sulcke stede, terstont soo veel soldaten geschickt te worden als tot versekertheyt derselver sal noodig sijn: welcken soldaten off trouppe bij Sijn Excellentie provisie vanden leger drie duysent ponden pulver sal mede gegeven worden, de lonten nae advenant. Ende is voorts geordonneert provisie van pulver lonten nae advenant binnen die frontier-plaetsen daeromtrent als binnen Lochem twee duysent; Deutecum drie duysent; Doesburg twee duysent; sHeerenberge duysent, Anholt duysent, ende Zutphen oock duysent ponden pulvers. Et fiat ordonnantie op den Commis Jan van Frens, om uyt het magasijn te furneren, et scribatur. Ende te versoecken die van Vrieslandt, dat terwijlen die soetelaers soe haest, de aenkomste vanden leger voor Groningen, niet en sullen aenkomen, dat zij tegen ses dagen middelertijt willen gereet maken ende houden broot ende bier voor thien duysent mannen, tweten twintig duysent ponden broot ende hondert en tigh tonnen bier daegs ende om aldaer vande Leke tot in 't quartier vanden leger gebragt te werden. Dat zij oock furneren twee duysent wagens; alle welcke kosten hun sullen strecken aen hare ordinaris en extraordinaris consenten, ende tot bevorderinge sijn naer Vrieslandt afgevaerdigt die Raden Foeck ende Kamminga, metten Heere Epke Foppens, Gedeputeerde van Vrieslandt, tot nog toe in 't leger geweest sijnde. Van allen desen, ende vande resolutie van 't employ vanden leger, soo voorsz. is, te verwittigen die Generale Staten, door den Raedsheere Jan met brieven, ende alsoo deselve voorts gaet aldaer, om te bevorderen diversche menigvuldige provisien ende behoeften voor den leger, die Generale Staten te versoecken, deselve terstont te bevorderen; ende oock een genoegsame somme penningen, tot verval van allerhande extraordinaire kosten ende lasten, die apparentelijck sullen groot vallen.

Ende is voorts geresolveert, dat dese ondergeschreven behoeften, ende voorts alle anderen, die bij off van wegen de Heeren Staten van Vrieslandt sullen gefurneert worden, tot behoeff ende onderhoudt vanden leger, hun willen valideren in hare ordinaire ende extraordinaire consenten uytgesondert die drie hondert duysent gulden, tot behoeff van het nieuw aengenomen Crijgsvolck geconsenteert.

De behoeften voorsz. sijn dese navolgende:

Vier halve cartouwen / Drie gantsche cartouwen } met al haer toebehooren tot 2000 schooten te doen.

Daertoe soo veele polvers gedaen, tot vijftig duysent ponden, ende lonten nae advenant, ende cogels, ende alle hare connestabels.

Vier duysent Vriesche spaden.

Duysent houte schuppen met ijser beslagen.

Zeven duysent houweelen.

Drie hondert pieken.

Hondert bijlen wel gestaelt, snijdende ende sterck van alle soorten.

Hondert houwmessen, sterck ende wel gestaelt.

Vier duysent kruywagens, met wielen ende spillen.

Drie hondert wielen tot deselve, in voorraet.

Duysent spillen, in voorraet.

Thien duysent kleine spieckers daertoe.

Twee hondert doorgesaagde deelen, tot reparatie vande kruywagens.

Ses tonnen peck.

Ses tonnen teer.

Drie off vier sacken werck.

Een last ongelesten kalck, in tonnen.

Vijff duysent sacxkens, om aerde in te doen.

Duysent horden.

Delen ende alle gereetschap, om een schipbrugge over het Reydiep ende Damsterdiep te slaen.

Ulke ende meester Cornelis, timmerlieden, ende elck met ses knechten.

Twee hondert wagens.

Twintig torfpramen te bestellen, om het goedt vande Generaliteyt, soo haver als anders, vande Nieuwe Zijl te voeren op die Leeck ontrent het leger voor Groningen. Item sullen die Heeren van Vrieslandt, op 't schrijven van Sijne Gen. van Nassau, Stadhouder van Vrieslandt, nog negen off thien compagnien schicken in 't leger, boven die derthien aldaer sijnde. Ende sullen allen die voorsz. parceelen op den dag aen die Leeck bestelt worden uytgesondert die gereetschap vande schipbrugge, die aen Soltcamp sal gesonden worden.

BIJLAGE II.

(blz. 326.)

VERHOOR van Gerard de Preys, door Heraugière in 1591 uitgezonden om het kasteel van Hoey te verkennen.

A tous ceux qui ces presentes lettres verront et lire oront, Nous Pierre Oranus et Jean Jugius, Conseilliers de Son Alteze Evesque et Prince de Liege, et Eschevins de sa haulte justice en sa cité de Liege, Scavoir faisons, que ensuyvant la Commission expresse et specialle, par Son Alteze en son Conseil privé de Liege a nous donnée, nous sommes trouvez sur et en son chasteau et forteresse de Huy, et illecq interroguéz et examinéz Gerard de Preys prisonnier, sur et allendroit des causes et raisons de sa prison et retenue, et toutes et chascunes les circumstances d'icelles, causses et raisons, suyvant la teneure de ladite commission. Et estant ledit Gerard pardevant nous amené en la salle du quartier du Capitaine et Gouverneur dudit chasteau, libre, et sans lyen ou chaisne, l'avons interroguéz et examinez, et de luy receu ses responces et declarations données et faites, l'avons interroguéz et examinéz, et de luy receu ses responses et declarations données et faites par sa franche et libre volonté, et sans aulcune contraincte ou force, en la forme et maniere sequente.

En premier estant interrogué de son nom et de son estre, at respondu se nommer Gerard de Preys natiff de la ville de Tournay, soldat et gentilhomme appoincté en garnison de la ville de Breda, et aussy gentilhomme de race.

Estant demandé s'il avoit de son Capitaine pasport, at respondu de l'avoir eu estante despechée en forme commune, pour aller vers la ville d'Aix, mais qu'il l'at deschiré en la prison.

Et comme luy avons demandéz la causse comment en pourquoy il at esté fait et detennu prisonnier, at dit et respondu, que comme il estoit approché ledit chasteau, pour recognoistre l'assiette et forme d'iceluy, avec les advenues a lenviron, at depuis quelques jours esté saisy, ensemble avec un nommé Jean qui est de Liege, homme de petite stature et de poil rousse.

Dont estant interrogué de ce qui lavoit esmue de faire ladite visite et veue, at respondu qu'il avoit entreprins par la charge a luy donnée par le gouverneur dudit Breda surnommé de Harongyers, pour et affin de veoir et considerer, si la forme, assiette et les advenues de ladite forteresse estoient telles que ledit Jean le Liegeois avoit remonstré audit gouverneur de Breda tant verballement que par un modelle fait de terre representant ledit chasteau. Et signament pour veoir si ledit chasteau

seroit si facille a surprendre d'un costé que ledit Jean avoit donné a entendre. Et que estant venu en telle intention pres dudit chasteau, at esté (comme il a dit) fait prisonnier, et ledit Jean qui le conduysoit pareillement, de mode que lun a esté mené et conduyt audit chasteau, ne scachant ce qu'est devenu ledit Jean; declarant ledit Gerard que sur le point qu'il fut prisonnier, avoit changé d'opinion, et resolu de point aller plus avant, ains soy retourner vers son logis, et de remettre la visitte au jour ensuyvant, et ce pour causse qu'il estoit surprins d'une frayeur et craincte.

Disant en oultre ledit confessant, que auparavant avoit encor par deux fois esté en chemin pour recognoistre ladite place, et par mesme commission comme dessus est dit, asscavoir la premiere fois en la compaignie de dix chevaux arrivé jusques au village de Frere pres de la ville de Tongre, ayant charge dudit Gouverneur de Breda de se desrobber de sadite compaignie, et d'aller avec ledit Jean faire laditte visitte, mais pour l'esmotion des paysans fut leur desseing rompu, et perdit ledit Jean qui le devoit conduyre. Et que pour la seconde fois estoit arrivé pres de la ville de Hasselt, en la compaignie de deux cent chevaulx, lesquelz estoient envoyéz vers Dipembeeck, pour prendre la vengeance de ce que lon avoit illecq osté aux gens du Capitaine Egmond Escossois, aulcuns prisonniers, a pareille charge de se perdre arrier de ladite compaignie, et d'aller recognoistre ledit chasteau en la compaignie dudit Jean, qui pour lors estoit en Liege, mais qu'en changeant d'opinion le confessant se retournoit sans passer plus oultre.

Davantage estant ledit confessant requis d'esclarcir plus amplement sa charge et son instruction et de dire a quelle fin et but tendoit ledit gouverneur en donnant la commission de recognoistre ladite place, et aussy en presence de qui et avec qui il auroit traicté ceste matiere, at dit et respondu que cydessus il at declaré sa charge et son instruction, asscavoir d'aller veoir, si les remonstrances et modelles faites par ledit Jean estoient conformes au fait et a la verité et de remarcquer les advenues, et signament si par un seul estroit sentier on pouvoit advenir au pied de la muraille pres de la porte dudit chasteau, et que l'on poroit facillement passer oultre ladite muraille. Ensemble si le pont dudit chasteau estoit tel, que pour pouvoir dessoubs iceluy facilement mettre et cacher en embuscade vingtecinq soldatz pour surprendre la porte a la premiere ouverture. Et que si l'on venoit a couper ladite piedsente ou sentier, le chasteau seroit de tout inaccessible et imprenable. Et en somme, pour recognoistre les advenues et veoir tous les moyens servans a la surprinse dudit chasteau. Disant aussy que ledit gouverneur avoit charge (comme il a dit) de recognoistre ladite place, a la fin et intention (comme il dist dudit gouverneur avoir entendu) de surprendre icelle, en cas que par ladite visite fust trouvé qu'elle estoit telle, comme ledit Jean avoit remonstré et donné a entendre; et que l'ordonnance et pourject estoit de faire ladite surprinse par vingtecincqs soldatz secondéz de bon nombre de gens de pied et de cheval; et que ledit Jean at avecq ledit gouverneur, plusieurs et diverses foys traictéz pour

faire ladite entreprinse. A dit aussy que le Sergeant Maior de Breda nommé Lambert Charle Liegeois, et semblablement Jean Pate Lieutenant Gouverneur dudit Breda beaupere du confessant estoyent participans de l'entreprinse susdite, ayantz aussy donnéz charge et commission audit confessant de venir pardeca, pour faire ladite visitte, comme dessus est dit et déclaré.

Adjouste aussy, qu'il at esté present audit Breda, ou qu'on traictoit la surprince dudit chasteau, et la facon et manière de ce faire, et ce en la compaignie dudit Jean, et que cependant on rendoit paine de entretenir en amytie ledit Jean, craignant qu'il ne sen allasse ailleurs. Disant enoultre que ledit Jean estoit souvent mengeant a la table dudit Gouverneur, et qu'il avoit sa residence chez ledit Sergeant Maior.

Estant interrogué si on luy avoit promis quelque chose en recompense de ladite entreprinse, at respondu que non, fors seulement qu'on luy avoit baillé argent pour despendre sur le chemin, mais qu'on luy donnoit espoir, qu'estant le fait achevé il seroit recompensé et qu'il auroit moyen de vivre.

Estant demandé s'il n'avoit aultrefois accompaigné Thys d'ama, dit le capitaine del Goffe, et si iceluy ne scavoit a parler de l'entreprinse susdite, at respondu que de ce rien ne scait, et qu'il at entendu que ledit Dama seroit prisonnier a Breda, et qu'on le devoit mener a la Haye en Hollande.

Sur ce que luy avons demandé s'il ne scavoit parler d'autre entreprinse sur aulcune ville ou place du pays de Liege, at cognu et confessé que le susdit Jean at declaré au Gouverneur de Breda, qu'il y at certaine escluyse en la cité de Liege a un moulin pres la maison de Baviere, par laquelle on poroit facilement surprendre ladite maison.

Et estantz les susdites confessions, declarations et cognoissances audit Gerard prisonnier releues, et demandé s'il vouloit aulcune chose changer moderer ou revocquer, at de sa pure et spontane volonté dit et respondu qu'il ne vouloit rien changer, ains demouroit les et empres sesdites cognoissances et confessions, lesquelles il disoit estre veritables.

Ce at esté ainsy faict et exploicté, au lieu susdit le quattriesme jour de Mars anno mil cincq cent nonante et un, stylo novo.

Et affin que ces choses soyent estables et fermes, en signe de verité, avons, nous Pierre Oranus, et Jean Jugius susdits, aux presentes faire mettre nos propres séelz desqueles en usons communément aux affaires de nostre office, l'an, moys, et jour susdits.

BIJLAGE III.

(blz. 689.)

BRIEF van Graaf Willem Lodewijk van Nassau aan Prins Maurits over de exercitiën der voetknechten en eenige daarbij te gebruiken kommandowoorden en andere militaire termen, uit het Latijn in het Nederlandsch overgebragt.

Deze brief, waarvan het begin en het slot in de Archives de la maison d'Orange-Nassau (2de Serie, tome I, pag. 334) is opgenomen, is van de hand van van Reyd met eigenhandige verbeteringen van Graaf Willem Lodewijk. Hij levert het bewijs van de zorg, welke de beide legerhoofden, de scheppers van regelmatige voorschriften voor het oefenen der troepen, aan de in te voeren kommandowoorden besteedden. Merkwaardig is het, dat verscheidene van de termen, waarmede Willem Lodewijk hier de uitdrukkingen van den latijnschen schrijver vertaalt, nog langen tijd daarna en sommige zelfs tot den huidigen dag zijn gebruikt geworden. (Vergelijk bijv. het Vertoogh van de krijghsoeffeninge enz. van Johan Boxel; — Den korten weg tot de Nederlandsche militaire exercitie van Louis Paan, en anderen).
Eene merkwaardige bijdrage tot de kennis van de exercitiën der infanterie in die dagen en van de kunstige, onpraktische opstellingen, waartoe men al zeer spoedig begon over te hellen, wordt gevonden in een manuscript in folio, berustende in de Bibliotheek van het Departement van Oorlog, getiteld: „Militaire afbeeldingen, aanwijzende de legertogten, campementen, logeringen, slagorders, batalien, forteressen, attacques, defensien en andere schikkingen der troupen te velde, enz.” Het is zonder datum, maar schijnt in de eerste jaren der 17de eeuw door Simon Stevijn te zijn opgesteld. Voor de kennis der wijze, waarop de legerkampen in den tijd van Maurits waren ingerigt, is het zeer belangrijk.
De brief van Graaf Willem Lodewijk luidt als volgt:

Monseigneur, j'espere que V. E. aura receu Leonem Imperatorem [1] par un de ses hellebardiers, duquel je faict grand estime, comme de celuy, qui a recoeuili

---

[1] De titel van het krijgskundige werk, waarvan hier gesproken wordt, is: Leonis Imp. Tactica, ve de re militari liber.

hors des anciens Romains ce que a nostre temps moderne est assez suffisant et necessaire pour exercer les soldats, former des bataillons et renger des batailles de facon quil me semble, qu'ayant esgard sur les armes propres a nos guerres presentes tant offensives que defensives on doibt simplement suivre l'ordre et distinction des regiments et compaignies et l'exercice des soldats et la forme de renger une armee en bataille, comme V. E. verra in capite de divisione exercitus et exercitatione ejusdem, et fol. 144 de variis acieb. instruendis. Car combien que je confesse, que l'ordre des Romains a este invincible de leur temps, si est ce que eux mesmes sont este contraincts de renforcer leur bataillons contre le pesanteur de la cavaillerie comme aussy depuis l'experience a monstré evidement estre necessaire, voire la rayson le commande encores. Et je confesse bien, qu'a l'exemple des Romains, l'ordre que V. E. m'a monstre a Ahrnem, est le meilleur et invincible; toutesfois a ceste cautele, que les troupes et altitudo aciei soit bastant contre la furie de cavaillerie. Bien entendu que j'approuve entierement une facon de renger une armee en bataille aux grands armees Royales, comme les Romains avoyent; mais aux petits armees, de quatre a six mille hommes, j'estime que et la rayson veult et la necessité contraindra d'imiter l'exemple de Leo Imperator, lequel livret je tiens pour une vraye instruction d'un capitain général, pour se pouvoir souventefois ramentevoir de son office. V. E. m'a faict dire par Regmorter de desirer les mots Allemans lequels j'usoy en l'exercice de mes soldats lesquels sont:

Assiste ad arma. { Stae gereedt. / Past op u geweer.

Miles attendat preceptis { hoort toe. / sijt stil.

Dista. Streckt u.

Erige spiculum. Spiessen op.

Jugum. Een gelid.

Versus. Een rije [1].

Juga. { recht neven een ander. / ofte dat best is: Holt u gleder.

Versa. { recht achter een ander. / ofte dat best is: Holt u rije.

Streckt u gleder.

Streckt u rije.

---

[1] In de aanteekening, welke bij dezen brief gevoegd was, werd »Versus« vertaald door »rije ofte rot«. Dit laatste woord is door Willem Lodewijk doorgeschrapt, en zoo is het woord »rij«, dat in al de volgende exercitie-reglementen, in de beteekenis van ons tegenwoordige »rot« voorkomt, ingevoerd, totdat het na een paar eeuwen door het laatste, thans nog gebruikelijk, is vervangen.

Hoopt u gleder.
Hoopt u rijen.
Richt u glidt.
Richt u rije.
Respice praecedentem. Richt u na die vornste.
Constituta intervalla conserva. { Elck sijn standt. / Elck op sijn maete.
Deductio arrecta dextra. Rechts tochtordeninge.
Deductio arrecta sinistra. Lings tochtordeninge.
Principes. { Fuerders. / Voerstanders. / Voorgangers.
Tergiductores. / Ultimani. / Caudani. { Rugwaerders. / Ruckholders.
Suam decuriam dirigat tergiductor. Rugfuerder richt u rije.
Ad hastam declina. Rechts om.
Ad scutum declina. Slings om.
Collige. { Hoopt u. / Treedt an met gleder ofte oock met rijen.
Densa. Dicht u.
Constipa. { Heel dicht. / Dicht dicht.
In arrectum redde. Biedt den cop weder.
Decuriones quiescant. Fuerders stae stille.
Treedt an met { gleder. / rijen.
Treedt aff met { gleder. / rijen.
Ita consiste. Also.
Ad hastam immutare. Rechts om keert u.
Ad scutum immutare. Slinx om keert u.
Restitue. Herstelt u.
Longitudinem duplica. Rechts ofte slinx, treedt in u gleder.
Altitudinem duplica. Rechts ofte slinx, tredet in u rijen.
Restitue. Herstelt u, ofte rechts ofte slinx, treedt uyt u geleder ofte rijen.
Ruck an.
Treckt an.
Ruck aff.
Treck aff.
Convertere. Swencken.

Ad hastum converte. Rechts om swenkt u.
Choreus. Slingerslach.
Kranendans [1].

Dit sijn ongeveer alle precepta die Aelianus [2] gebruyckt, uytgenomen Laconicam et Macedonicam evolve, dat ick onnodich achte ende hierna daeraff tot noetdruf sal gesproken worden. Ende dunckt mij op correctie dat men allene die vocabula neme ende beholde welcke men van doene heft, op dat alle gemene soldaten, ende vele beste bevelhebbers deste beter beholden connen ende lichter leren mogen. Ende bin van opinie, dat man tegenwordich met declinatione, immutatione, conversione, evolutione ende duplicatione genoeg heft. Maer insonderheyt dat so wel bevelhebbers als soldaten wel den onderscheidt leren onder een glidt ende rije. Item als sie gestreckt staen, ofte trecken sullen dat die stande van ter sijden ende hinden af 6 voet sij. Item soe sie densatie staen ofte trecken sullen als oock constipatie, dat sie precepta Aeliani onderholden, ende gloeve darom dat onse soldaten genoeg weten als sie haer gleder ende rijen holden connen ende verstaen, wat sij Rechts om, Slinx om, Hoopt u, Streckt u, Herstelt u, Recht ofte slinx om keert u, Recht ofte slinx om swenckt u (Conversio). Recht ofte slinx om swenckt u gleder, Recht ofte slinx om swenckt u rijen (Evolutio). Rechts om ofte slinx om treedt in die gleder ofte rijen (Duplicatio).

Ende opdat U Ex. desto beter mijne meninge verstaen moge sal ick die maniere verhaelen als ick laete sprecken in het oefenen der soldaeten. Doch moet voer hen dese maximen voorgaen. Erstlick dat geen soldaten te sprecken behoort, om die bevelen desto beter te verstaen. Ten anderen dat in alle maniere, daerin men die soldaten oefenen wil, altoes die soldaet erst mettet hovet moet staen daerhen daer hij trecken sal, ende daert wert gebruyckt, Recht ofte slinx om, Recht ofte slinx om keert u, Item herstelt u. Ten derden dat voor al in het gebieden het species moet voorgenoemt werden, om te mijden die confusie. Exempli gratia.

---

[1] Dit zonderlinge woord schijnt door Willem Lodewijk oorspronkelijk te zijn aangenomen, ten minste wij hebben bij Aelianus geen term aangetroffen, die ons op den weg kon helpen er de beteekenis van te raden. In de latere reglementen komt het ook, zoover wij weten, niet voor. De omstandigheid echter, dat, zoo als uit het vervolg van dezen brief blijkt, de eerste en eenvoudigste beweging, het zamenvoegen van rijen of rotten tot een geheel, ingeleid wordt met het kommando: „Treckt in den cranendans”, doet ons de conjectuur wagen, dat men daardoor te verstaan hebbe: „Trekt te zamen met een tijdmatigen pas”. Het marcheren op de maat was een eerste vereischte bij het invoeren van geregelde manoeuvres bij het voetvolk, en het woord „kranendans” is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van den statigen tred des kraanvogels, en heeft dus een dergelijken oorsprong als de in later tijd in de Nederlandsche soldatenwereld klassiek geworden benaming: „de hanepas” voor de oefeningen in het tijdmatig marcheren.

[2] Claudius Aelianus, bijgenaamd Tacticus, leefde onder Hadrianus, en schreef het voor de kennis van het Grieksche krijgswezen belangrijke werk: Peri strategicon taxeon, gewoonlijk onder den naam van „Tactica” bekend. In Cap. LIII vindt men de Latijnsche kommandowoorden bijeen, waarvan in den brief de vertaling voorkomt.

Als ik segge: Keert u rechts om, sal die soldaet wegen het woort keren so haest slinx om keren aleer hij verstanden heft ofte verwacht heft te hooren het woort rechts om. Maer segge ik erst het species: Rechts om keert u, weet ende verstaet die soldaet dat hij rechtsom wat doen sal ende verwachtet het bevel, het sij dan dat hij sich keeren, swencken, off in die gleder off rijen treden sal, ofte die gleder ofte rijen swencken sal. Ten vierden, dat alle motiones so in hastam bevolen werden, moeten de scutam herdaen ofte herstelt werden et e contra, ende daer moet men so fix in sijn als die ruyter, welcke altijt op die rechte handt anvangt ende eindigt. Die maniere dan van oeffenen is dese. Dat men seyt: Treckt in den cranendans — dat elck soldaet, ende ieder decurio ofte rie — versus van die slachtordenung na een ander treckt, welcke als men bevelet dat sie stille staen, werdt bevolen dat drie ofte vijff etc. rijen nevens malcander trecken sullen, welcks die tochtordnung is. Ende is dese oeffeninge, hoewel sie slecht (eenvoudig) is, nodich so man deur enge passagien ende kleine stegen trecken moste. Uyt die tochtordenung werdt dan gemaeckt die slachtordnung, ende stelt man sie gants gestieret van een ander tegenwordich, om sie te mogen oefenen. Maer oock sunsten ende tot sijner tijt, opdat een klein hope volcks noch eens so groet ende vele den viandt schijne te wesen. Daerna volge ick gants Aeliani praecepta, ende segt man: Die rechte rije stae stille. Darom, diewijl die slachtordnung nit vorder dan tot daertoe trecken sal. Daerna: Rechts om, diewijl die soldaten derwerts trecken sullen. Daerna: Hoopt u — met rijen. Daerna: Herstelt u, diewijl die soldaten derwerts trecken werden. Daerna: Hoopt u — met gelederen. Welckes geschiet sijnde staen alle soldaten dicht bij den ander, nochtans so dat sie het geweer reuren connen. Ende so staende, seit men: Rechts om swenckt ende keert, so swenckt sich die gantse esquadron rontsom, welverstaende na die manier ende leer Aeliani. Welcks geschiet sijnde, segt man: Sta stil. Ende opdat die gantze ordnung weder herstelt werde, als sie an den aller ersten gestreckt stonde, segt men: Slinx om keert ù, diewijl die soldaten derwerts trecken sullen. Daerna: Slinx om swenckt ende keret, so swenckt sich die gantze esquadron rontsom. Welcks geschiet sijnde, segt men: Staet stille. Daerna: Het laeste gelidt sta stille, diewijl die ordenung van die plaets nit trecken sal. Daerna: Streckt u glieder. Daerna: Stae stille. Daerna: Slinx om keert u, diewijl die gleder weder gestreckt staen, als sie te vorens gestaen hebben. Daerna: Die rechte rije sta stille, diewijl van die plaets die ordnung nit trecken sal. Daerna: Slinx om, diewijl die soldaten derwarts trecken sullen. Daerna: Streckt u — rien. Daerna: Sta still. Daerna: Herstelt u, ende nu is die slachtordenung even op den aller ersten plaets, ende staet so gestreckt als sie erstlick stondt doen sie uyt die tochtordening gemaeckt worde. Ende op dat U. E. mijne intentiè beter verstaen mach, diewijl ick hierin gern alle orsaken ende redenen hebbe willen anwijsen, waerom ieder gebot geschiedt, ende velicht U. E. desto onverstandsamer vallen mocht, repetier ick hiernavolgende, even hetselve simpliciter, als nemlick: Rechte rije stae stille, Rechts om,

Hoopt u, Herstelt u, Hoopt u, Rechts swenckt ende keert, Sta still. Nu int herdoen moet men seggen: Lings om keert u, Lings om swenckt ende keert, Sta stille, Leste glidt sta stille, Streckt u, Sta still. Linx om keert u, Die rechte rije sta stille, Linx om, Streckt u, Sta still, Herstelt u. Also heft U Exc. alle praecepta in desen exercitio so geschieden in declinatione, condensatione, relaxatione et conversione. Uytgenomen dat mij dunckt, dat men in prima conversione bevelen moge Recht ofte slinx swenckt u, In inflexione Rechts ofte slincks om swenckt u, In deflectione Rechts ofte slinx swenckt u om ende om, ende wan In conversione vier motus geschien sullen, dat men segge: Recht ofte slinx swenckt ende keert. Rest demna Evolutio ende Duplicatio. In Evolutione per juga wert gesegt: Recht ofte slinx swenckt die gleder. Rechts als die van die rechter sijden tot die lincke gaen sullen et e contra. In Evolutione per versus segt men: Recht ofte slinx swenckt u rijen. Welckes geschiet, si frons in tergum et e contra immutatur, ende worde in desen lesten actu bevolen, Rechts ofte slinx, als oock hiernavolgend. In duplicatione om te vermijden die confusion, die so die soldaten nit op ever sijden deur een ander, in heure rijen trecken wurden, geschieden solde. In duplicatione per juga wert gesegt: Rechts tredet in u geleder, ende moet het twede dan intreden ende volgen het vierde ende so per consequens. Die andere, als oock In duplicatione per versus, wert gesegt: Recht ofte slinx tredet in u rijen, et observatur idem motus praedictus. Ende moet voor een Nota geobserveert werden, dat in allen manieren als man sie herstellen wil, mar seggen darf: Restitue — herstelt u.

Ick hebbe gevonden ex evolutionibus een maniere om die musquettiers ende schutten, nit alleen int schieten te oefenen maer holde daerfoir, dat man in ene slachtordnung (te weten dat sie nit a la desbendada gaen off in hecken ende uyt andere vordel konnen propisz gebruickt worden) seer bequaemelick, ende dat een elck seker ende bien a propos schieten conne, op dese wijs aff te voeren sijn, welckes een grootes in ene slachtordenung solde sijn, ja allene die victorie biswijlen geven conde, ende sonder dit, ick swaerlick gelove, dat beter middel solde gevonden werden. Als naemlick dat so balde het erste gelidt te gelijck affgeschooten heft per evolutionem et versum terugge trede. Het twede voor trede, ofte stilstaende schiete to gelijck. Daerna afftrede het derde ende navolgende dergelijcken doe. Also aleer die leste gleder afgeschoeten hebben het erste weder geladen heft, als dese navolgende figuer anzeiget, ende sijn dese stippelckens ⋮ die wech den die gleder afftreden, so sie geschoten hebben.

a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .
b ⋮	b ⋮	b ⋮	b ⋮	b ⋮	b ⋮	b ⋮	b ⋮	b ⋮
c ⋮	c ⋮	c ⋮	c ⋮	c ⋮	c ⋮	c ⋮	c ⋮	c ⋮
d ⋮	d ⋮	d ⋮	d ⋮	d ⋮	d ⋮	d ⋮	d ⋮	d ⋮
e ⋮	e ⋮	e ⋮	e ⋮	e ⋮	e ⋮	e ⋮	e ⋮	e ⋮
a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .	a . .

Tot welcke ick bidde dat U. E. mij ten besten gelieve te holden ende so U. E. ersaeck ende occasie mogen velicht becomen om daervor te lachen, dat doch sulx nter parietem ende amicos geschiede. Dese letzste maniere solde wel willen dat ie nit gemeen worde opdat sie Mons[r] Veer ende andere Coronnellen nit na deden. J Ex. recommendere ick mijnen broeder, die ick hoepe dat hij sich tot derselvigen lienst trouwelick sal bruycken. Ick bidde U. E. bevele hem, dat hij nit versnyme ie Geometrie te leren. Datum Groning. den 8 Decemb. 1594.

In eene afzonderlijke aanteekening, welke bij dezen brief gevoegd is, worden ehalve de hier opgenoemde, nog de volgende termen aangegeven:

Decuria dextri extremi quiescat, Rechte rije sta stille.

Decuria laevi extremi quiescat, Lincke rije sta stille.

Decuriones quiescant, D'eerst glidt sta stil.

Treck
Twee
Drije
Vier
Vijff
dick.

Slachordenung.
Rechterhorn.
Slinckerhorn.

Laconicam evolve,
Van voor achterwert rol uyt.
Van achter achterwert rol uyt.

Macedonicam evolve,
Van voor vorwert rol uyt.
Van achter voorwert rol uyt.

Choreum evolve, Slingerslang.

Restitue, Nu alst voorhen was.

Ad hastam converte, Swenck rechts om.

Ad hastam inflecte, Swenck rechts om ende om.

Wanneer die viandt verhanden is, ende men uyt die tochtordeninge een slacht- rdeninge gemaeckt heeft, so is die gemene maete drije voeten tusschen elcken aan in den glederen, ende seven voeten in den rijen. Ende so men die knechten lichter wil hebben, sal men voor eerst seggen: Rechte rije stille. Welcke gantze ije dan stille staen moet. Daernae seyt men: Rechtom, waarop alle andere rijen ich wenden moeten metten cop na die rechte rije to. Dan spreeckt men: Hoopt , welverstaende met rijen. Twelck geschiet sijnde, staen die eerste, twede, erde ende alle andere rijen hardt bij malcander. Dan spreeckt men: Herstelt u, at is, dat jederman den cop wederom na den viandt bieden sal. Dan spreeckt men order: Hoopt u, welverstaende met geleder. Twelck geschiet sijnde, staen oock lle geleder hardt bij malcander, in voegen dat sie heur geweer glijckwel reppen onnen. Als een Overste Veldheer dit gehele voors. werck bevelen wil, spreeckt ij alleenlick: Dicht u. Waeruyt die bevelhebbers verstaen dat sie doen moeten als

voorsz. Maer als hij se noch dichter hebben wil, opdat sij den perden als een vaste muyr connen tegenstaen, daer die peerden geensins mogen deurbreecken, spreeckt hij: Dicht dicht, ofte Heel dicht, dat is, so men op onduitsch seyt: Serre serre. Als nu die noot over is, ende men om gemaecklicker te trecken, ende andersins, het volck wederom so wijt van malcanderen wil hebben, als voren, spreckt hij: Streckt u. Daerop spreckt men: Slincks om keert u. Waerna alle geleder sich wenden moeten cop na den ruggevoerders. Dan spreckt men: Die fuerders stille, waerop het eerste gelit gants stille staen moet. Dan spreckt men: Streckt u, welverstaende met geleder. Welck geschiet sijnde staen alle geleder wederom so sij stonden eer sie gedichtet waren. Dan spreckt men: Herstelt u, dat is, biedt den cop weder na den viandt. Dan spreckt men: Rechte rije sta stille, want dese rije staet gereet als sie staen sal. Dan spreckt men: Slincks om, warop alle rijen sich keren metten cop na die slincke rije to. Dan spreckt men: Streckt u, welverstaende met rijen, waerop alle rijen sich stellen so sie stonden eer sie gedicht waren. Dan spreckt men voor t'leste: Herstelt u, dat is biedt den cop weder als voerhen.

[I]DEX OFTE TAEFELE DES TWEDEN BOECKS DESES JOURNAELS.

planten van geschut, Duytsen in tleger, Duytsen verloopen, 411; een vuyter stadt, seyt, 412; planten van vier stucken, schieten, Vries geschut qualijck gemonteert, 413; besichtigen, ruyteren naer Selwaert, gloeijende cogels, embuscade, crijcht beesten ende gevangenen, seggen, trompetter aen stadt, rumoer, 414; eenigen doot, Witten ende Caminga in tleger, schieten, demonteren, tgeschut te Delffsijl, vuytval, schantsken benoortoosten begonnen, vuytval, 415; Wray doot, brant in stadt, geschut in tleger, geintercipieerde brieven, 416; een vuyt stadt, roupen, Barnevelt, Cromstrijen ende Jan ten Boer in tleger, Raet van State in tleger, 417; Jan ten Boer naer de stadt, trompetter wederom, 418; antwoort vande stadt, planten van stucken, roupen, 419; brieven naer stadt, antwoort, 420; schieten, demonteren stucken, overlooper, geschut geplant, Barnevelt ende Cromstrijen vertrecken, 421; Alphero Lazaro in tleger, tgeschut naer Selwaert, schantsken volmaeckt, Wingaerden gevangen, Pieter van Lieuwaerden gequetst, 422; mijne begonnen, preparatie om de grachte te vullen, vuytval 423; schieten, Schuytendiep gedempt, 'tvolck naerder, mortieren geplant, schantsken op tReediep, 424; twee gevangens ende brieven vuyter stadt, antwoort, 425; Brock ende Brouck gequetst, rumoer in tleger, vierballen, een soldaet met brieven gevangen, 426; dam in tReediep, geschut in tleger, gevangenen los, Jan ten Boer vuyte stadt, 427; weder inne, 428; brieven van Bruessel in stadt, rumoer in stadt, 429; Vendrich doot, 430; Pauli, Comans ende Teling in tleger, Brouck doot, tambourijn vuyte stadt, brieven, 431; geschut geplant, Broun doot, tambourijn vuyt stadt, trompetter vuyt met brieven, 432; gaelderie begonnen, trompetter naer stadt met brieven, 433; vuytval, batterien begonnen, 434; Vendrich in stadt, besteck van gaelderien, mijne verlaeten, advenuën besichticht, 435; Alphero Lasaro, lijffschut met brieven van Lauckema gevangen, 436; wech besichticht, drie vuyte stadt, een stuck gedemonteert, last den lijffschut te hangen, 438; openbaert secreten, 439; Swan gequetst, tambourijn met brieven vuyt, 440; een brieffdraeger doot gehangen, geschut geplant, Dogwray gequetst, gaelderie geraeckt, 441; geschut geplant, een borger vuyt stadt, de gaelderie aen, geschut geplant, gaelderie doorgesteecken, 442; vuytval, gevangen, Lieutenant van Onsta gequetst ende lange Jan, vuytval, sapperen, driemael op travelijn, Lieutenant van Cobbe gequetst, 443; tambourijn aen stadt, sapperen, Mathenesse, Foeck, de Bie ende Huygens vertrecken, gaelderie